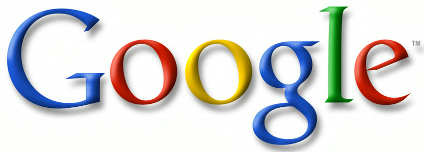

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΙΒ΄ — ΤΕΥΧΟΣ Α΄

Σεπτέμβριος 1888

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΛΕΞ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΟΔΟΣ ΟΦΘΑΛΜΙΑΤΡΕΙΟΥ ΑΡΙΘ. 5

1888

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπεία συγκειμένη ἐκ τῶν κκ. *Παναγιώτου Ι. Φέρμπου*, *Δημητρίου Κ. Κοκκίδου*, *Τιμολέοντος Ἡλιοπούλου* καὶ *Ἰω. Σακκελίωνος* καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. *Σίμου Μπαλάνου*.

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΔΩΔΕΚΑΤΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΛΕΞ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΟΔΟΣ ΟΦΘΑΛΜΙΑΤΡΕΙΟΥ ΠΑΡΑ ΤΟΝ ΑΓΙΟΝ ΓΕΩΡΓΙΟΝ

1888

'Αριθ. Πρωτ. 651.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Πρὸς τοὺς κ. κ. Γυμνασιάρχας.

Ὁ ἐνταῦθα «Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσὸς» πρὸς ἄλλαις κοινωφελέσιν ἐργασίαις αὐτοῦ ὑπὲρ τῆς ἐνισχύσεως τῆς ἐθνικῆς παιδεύσεως καὶ τῆς τῶν γραμμάτων προαγωγῆς καὶ διαδόσεως ἤρξατο ἀπὸ ἑνὸς ἤδη ἔτους ἐκδίδων καὶ ἄξιον λόγου μηνιαῖον περιοδικὸν φιλολογικὸν καὶ ἐν γένει ἐπιστημονικὸν σύγγραμμα ὑπὸ τὸ ὄνομα **Παρνασσός.** Ἐκ τῶν ἄχρι τοῦδε ἐκδοθέντων τευχῶν αὐτοῦ καὶ ἐκ τῶν ὑστέρων καταδεικνύεται ἡ χρησιμότης του. Ἐπιθυμοῦντες νὰ παράσχωμεν τὴν δυνατὴν ἡμῖν ὑποστήριξιν εἰς τὸ προκείμενον κοινωφελὲς ἔργον, συνιστῶμεν ὑμῖν τε καὶ τοῖς παρ' ὑμῖν κ. κ. καθηγηταῖς αὐτό, ἵνα γένωνται ὅσοι ἂν προαιρῶνται συνδρομηταὶ αὐτοῦ, ὅπως διὰ τούτου ἐνισχυθῇ ἡ ἔκδοσις αὐτοῦ.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 8 Ὀκτωβρίου 1877.

Ὁ Ὑπουργὸς
Θ. Π. ΔΗΛΙΓΙΑΝΝΗΣ

'Αριθ. Πρωτ. 5118.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Πρὸς τοὺς κ. κ. Γυμνασιάρχας καὶ Σχολάρχας.

Καὶ ἄλλοθεν καὶ ἐκ τῆς ὑπ' ἀριθ. 651 ἐγκυκλίου τοῦ καθ' ἡμᾶς ὑπουργείου, τῇ 8 'Οκτωβρίου 1877 ἐκδοθείσης, γνωρίζετε ὅτι ὁ ἐνταῦθα «Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσὸς» ἐκδίδει χάριν τῆς κοινῆς ὠφελείας, συμφώνως δὲ καὶ πρὸς τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ, περιοδικὸν σύγγραμμα φερώνυμον τοῦ Συλλόγου. 'Εν τούτῳ καταχωρίζονται λόγου ἄξιαι διατριβαί, καὶ ποικίλων γνώσεων πάροχοι σημειώσεις, ἔργα λογίων. 'Επιθυμοῦντες χάριν τῆς ἐκ τῆς ἐκδόσεως αὐτοῦ ὠφελείας νὰ ἐνισχυθῇ κατὰ τὸ δυνατὸν αὐτό, ἐθεωρήσαμεν ὅτι συμβάλλεται ἱκανῶς εἰς τοῦτο ἡ ἐν αὐτῷ καταχώρισις διατριβῶν καὶ σημειώσεων ἀρχαιολογικῶν ἀνακαλύψεων, περὶ λειψάνων ἀρχαίων ἠθῶν καὶ ἐθίμων σωζομένων αὐτουσίως ἢ καὶ κατὰ τύπον καὶ παραλλαγὰς ἐν ταῖς νῦν συνηθείαις τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου, περὶ λέξεων καὶ ὅρων ἐν τῇ διαλέκτῳ τοῦ κοινοῦ λαοῦ διατηρουμένων ἐν τύπῳ παροιμιῶν ἢ ἀξιωμάτων. 'Η διὰ περιοδικοῦ διακοίνωσις τοιούτων ἀντικειμένων παρέχει ἀφορμὴν ἄλλως καὶ τοῖς λογίοις εἰς περαιτέρω ἐρεύνας καὶ ἐξιχνιάσεις τῶν φυλετικῶν σχέσεων τῶν διαφόρων κοινοτήτων καὶ τοῦ ἐθνικοῦ βίου, σώζει δὲ ταῦτα ἐκ τοῦ ἐξαφανισμοῦ, εἰς ὃν ὁ χρόνος καὶ ἡ ὁσημέραι ἐπισυμβαίνουσα μετατροπὴ τῆς βιώσεως τὰ καταδικάζει.

Οἱ προαιρούμενοι ἵνα καὶ οὕτω χρήσιμον τὴν φιλομουσίαν καὶ ἱκανότητα αὐτῶν καταστήσωσι θέλουσι στέλλει τὰ ἑκάστοτε εἰς γνῶσιν αὐτῶν περιερχόμενα ὁπωςδήποτε τοιαῦτα εὑρήματα κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὴν ἐπιστασίαν τῆς ἐκδόσεως τοῦ οὑτωσὶ συσταινομένου περιοδικοῦ ὁ **Παρνασσός.**

'Εν 'Αθήναις, τῇ 23 'Ιουνίου 1880.

'Ο 'Υπουργὸς
Ν. Μαυροκορδατος

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπεία συγκειμένη ἐκ τῶν κ.κ. *Παναγιώτου Ἰ. Φέρμπου, Δημητρίου Κ. Κοκκίδου, Ἰωάννου Σακκελίωνος καὶ Τιμολέοντος Ἠλιοπούλου* καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. *Σίμου Μπαλάνου.*

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΡΓΩΝ

ΤΟΥ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ

(1875—1888).

Πρὸς τοὺς Ἑλλανοδίκας τῆς Δ' Ὀλυμπιάδος.

Ἡ περίοδος τῶν δέκα καὶ τριῶν ἐτῶν ἅτινα περιλαμβάνονται μεταξὺ τῆς Γ' καὶ τῆς Δ' Ὀλυμπιάδος ὑπῆρξε διὰ τὸν Φιλολογικὸν Σύλλογον Παρνασσὸν περίοδος ἐνδελεχοῦς ἐργασίας καὶ ποικίλης δράσεως. Ἐκ τοῦ μηδενὸς γεννηθεὶς καὶ παραχθεὶς κατώρθωσε διὰ τῶν προσπαθειῶν τῶν μελῶν αὐτοῦ ν' ἀνδρωθῇ καὶ ν' ἀναπτυχθῇ καὶ σήμερον ν' ἀποτελῇ ἕνα τῶν σπουδαίων παραγόντων τῆς παρ' ἡμῖν περὶ τὰ γράμματα κινήσεως. Ἤδη κατὰ τὴν παρελθοῦσαν Ὀλυμπιάδα ἠξιώθη τῆς εὐφήμου μνείας τῶν Ἑλλανοδικῶν τῆς ΙΕ' συναγωγῆς καὶ τοῦ συνεδρίου ἐν γένει τῶν Ἑλλανοδικῶν, κατὰ δὲ τὴν ἐν Παρισίοις ἔκθεσιν τοῦ 1878 ἔλαβεν ἀργυροῦν μετάλλιον ἐπὶ ταῖς πρὸς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ὑπηρεσίαις αὐτοῦ. Σήμερον δὲ προσέρχεται εὔελπις καὶ εὐσταλὴς πρὸ τῶν Ἑλλανοδικῶν τῆς Δ' Ὀλυμπιάδος, παρουσιάζων τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Ἡ κυρία ἐνέργεια τοῦ Συλλόγου, ἥτις ἀνεγράφετο ἐν τῷ κανονισμῷ τοῦ 1875 ὡς οὖσα ἡ διὰ τῆς διαδόσεως τῶν γραμμάτων διανοητική, ἠθικὴ καὶ κοινωνικὴ τοῦ λαοῦ βελτίωσις, ἐξηκολούθησε, καίπερ τροποποιηθέντος τοῦ κανονισμοῦ κατὰ τὸ 1880· ἐπετράπη δὲ μόνον τῷ Συλλόγῳ ὅπως ἑκάστοτε αὐτὸς ἐκλέγῃ τὰ πρὸς τὸν σκοπὸν

ταῦτον πρόσφορα μέσα. Μένει δὲ ὁ κανονισμὸς ἀναλλοίωτος μέχρι σήμερον, ἄριστα δι' αὐτοῦ διεπομένου τοῦ Συλλόγου.

Οὕτως ἐν τῷ Συλλόγῳ ἐξηκολούθησαν ὡς καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν τὰ δημόσια ἀναγνώσματα καὶ μαθήματα· εἰσήχθησαν δ' εἰς ταῦτα καὶ καινοτομίαι, ἐν αἷς καταλεκτέον τὴν διδασκαλίαν διὰ τῆς προβολῆς τῶν φωτεινῶν εἰκόνων. Ἡ λεπτομερὴς ἀναγραφὴ τῶν δημοσίων τούτων ἀναγνωσμάτων καὶ μαθημάτων ἤθελε βαρύνει τοὺς Ἑλλανοδίκας, ἀρκούμεθα δ' ἀναφέροντες, ὅτι ταῦτα ἀνῆλθον κατὰ τὴν περίοδον ταύτην εἰς τριακόσια περίπου, ἀναφερόμενα εἰς πάντας τοὺς κλάδους τῆς μαθήσεως.

Ἀλλ' ὁ Σύλλογος πλὴν τῆς τῶν πολλῶν ἀναπτύξεως ἐσκέφθη, ὅτι ἔδει ν' ἀναλάβῃ καὶ τῆς καθόλου ἐπιστήμης τὴν γενικωτέραν θεραπείαν. Πρὸς τοῦτο δὲ διῃρέθη εἰς τέσσαρα τμήματα, τὸ φιλολογικὸν καὶ ἀρχαιολογικόν, τὸ τῶν καλῶν τεχνῶν, τὸ νομικὸν καὶ τῶν πολιτικῶν ἐπιστημῶν καὶ τὸ φυσιογνωστικόν. Τῶν τμημάτων τούτων μετέσχον πλὴν τῶν τακτικῶν τοῦ Συλλόγου μελῶν καὶ τὰ ἐπίτιμα, καὶ οὕτως ἀπετελέσθη ὁμόθυμος καὶ ζωηρὰ ἐργασία. Ἐν ταῖς συνεδρίαις δ' αὐτῶν ἀνεπτύσσοντο διάφορα ἐπιστημονικὰ θέματα, πλὴν δὲ τῆς ἐπιστημονικῆς ἀναπτύξεως ἐπετεύχθησαν δι' αὐτῶν καὶ ἔργα κοινοῦ ἐνδιαφέροντος.

Οὕτω τὸ μὲν τμῆμα τῶν καλῶν τεχνῶν ἔθηκε τὰς βάσεις ἐτησίων ἐκθέσεων ἀνθέων, δύο τοιαύτας διενεργῆσαν, καθ' ἃς καὶ χρηματικαὶ δωρεαὶ καὶ βραβεῖα ἀπενεμήθησαν, ἀνεπτύχθησαν δ' ἔκτοτε καὶ ἐγνώσθησαν ἀνθοκόμοι καὶ φυτοκόμοι, οἵτινες ἐν μείζονι σήμερον κύκλῳ καὶ τὴν ἔκθεσιν τῆς Δ' Ὀλυμπιάδος θέλουσι τιμήσει.

Τὸ αὐτὸ τμῆμα, συνεννοηθὲν μετὰ τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς ἑταιρίας, διωργάνωσε τὴν ἔκθεσιν τῶν κειμηλίων τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος, ἧς τὴν ὑψηλὴν προστασίαν εὐμενῶς ἀπεδέξατο ἡ Α. Β. Υ. ὁ Διάδοχος Κωνσταντῖνος, τὸ πρῶτον οὕτω βῆμα ὑψηλῇ βασιλικῇ συγκαταθέσει ποιήσας πρὸς ἄμεσον ἐν τοῖς δημοσίοις συμμετοχήν. Ἡ ἔκθεσις αὕτη ἐπέτυχε πληρέστατα, συνεκίνησε δ' ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τὸ Ἑλληνικόν, καὶ ἐγένετο ἀφορμὴ τῆς ἀναζωπυρήσεως τῆς ἐθνικῆς ἑορτῆς τῆς ΚΕ' Μαρτίου καὶ τῶν πρὸς αὐτὴν συνδεομένων ἐθνικῶν ἀναμνήσεων.

Ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλου καλοῦ τὴν εἰσαγωγὴν συνετέλεσε τὸ τμῆμα τῶν καλῶν τεχνῶν. Δυστυχῶς μεθ' ὅλην τὴν παρ' ἡμῖν ἀνάπτυξιν τοῦ μουσικοῦ αἰσθήματος ὑστεροῦμεν τῶν ἐν ἄλλαις πόλεσι τῆς Ἑσπερίας καὶ Βορείας Εὐρώπης δημοσίων συναυλιῶν καὶ κυρίως ἐκεί-

ων αἵτινες σκοποῦσι τὴν διάδοσιν κλασικῆς μουσικῆς. Πρὸς τοῦτο κατηρτίσθη διὰ κόπου πολλοῦ ὀρχήστρα, ἥτις, ἅπαξ τῆς ἑβδομάδος παιανίζουσα ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Συλλόγου, ἐγίνετο κέντρον πυκνῆς συναθροίσεως. Οὕτω δὲ διπλοῦς συνετελεῖτο σκοπός, ὅ τε τῆς τέρψεως καὶ ὁ τῆς φιλανθρωπίας, διότι τὸ περισσεῦον χρῆμα διετίθετο ὑπὲρ τῆς Σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων. Ἐλαμβάνετο δὲ φροντὶς ὅπως ἐν ταῖς συναυλίαις ταύταις ἐκτελῶνται κυρίως τεμάχια κλασικῆς μουσικῆς ἢ καὶ μουσικῆς ἐξ ἀγνώστων παρ' ἡμῖν ἢ καὶ νεωτάτων μελοδραμάτων, ἅτινα κατέστησαν οὕτω γνωστὰ τοῖς φίλοις τῆς μουσικῆς.

Συνετέλεσε δὲ κατὰ τὸ ἐνὸν τὸ τμῆμα εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ καλλιτεχνικοῦ αἰσθήματος, διοργανίσαν καλλιτεχνικὴν μὲν ἐν γένει ἔκθεσιν τῷ 1885, προκηρῦξαν δὲ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο διαρκῆ ἔκθεσιν ζωγραφικῆς. Ἐν τῇ πρώτῃ πολλὰ παρουσιάσθησαν ἐκθέματα καὶ γραφικῆς καὶ πλαστικῆς καὶ ἀρχιτεκτονικῆς, ἔτι δὲ ξυλογραφιας, λιθογραφίας καὶ χαλκογραφίας, καὶ αἱ προσπάθειαι τοῦ τμήματος ἐστέφθησαν δι' ἐπιτυχίας. Ἡ δὲ διαρκὴς ἔκθεσις ζωγραφικῆς, ὡς ἀπόπειρα μᾶλλον γενομένη, ἔθηκε τὰς βάσεις πληρεστέρας ἐν τῷ μέλλοντι καὶ μονίμου τοιαύτης ἐκθέσεως.

Ἀλλὰ καὶ τὸ τμῆμα τὸ φυσιογνωστικὸν εἰργάσθη σκοπιμώτατα. Πλὴν δὲ τῶν ἐπιστημονικῶν αὐτοῦ συζητήσεων, αἵτινες ἀπέβλεπον ἑκάστοτε εἰς διαλεύκανσιν διαφόρων τῆς ἐπιστήμης μερῶν, προέβη δαπάναις τοῦ Συλλόγου καὶ ἀρωγῇ διαφόρων δήμων εἰς σύστασιν μετεωρολογικῶν σταθμῶν εἰς διάφορα τῆς Ἑλλάδος μέρη καὶ εἰς πληρέστερον διοργανισμὸν τοῦ ἐν Ἀθήναις, τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ μακαρίτου Ἰουλίου Σμίθ, κατόπιν δὲ τοῦ καθηγητοῦ κ. Δ. Κ. Κοκκίδου. Ἐκ τῶν σταθμῶν τούτων σήμερον λειτουργοῦσι πλὴν τοῦ τῶν Ἀθηνῶν ὁ τῆς Κερκύρας, ὁ τῆς Τριπόλεως καὶ ὁ τοῦ Βώλου ἐπισήμως, ἔτι δ' ὁ τοῦ Πειραιῶς, ὁ τοῦ Μεσολογγίου καὶ ὁ τοῦ Ἀργοστολίου.

Πλὴν τούτων τὸ φυσιογνωστικὸν τμῆμα προέβη δι' ἐπιτροπῆς αὐτοῦ ἰδιαιτέρας εἰς τὴν φυσικὴν ἐξέτασιν τῆς Ἀττικῆς. Ἐξεδόθη δὲ καὶ πρῶτον ἔργον ἰδίᾳ τῆς ἐπιτροπῆς ταύτης ἡ Μετεωρολογία καὶ Φαινομενολογία τῆς Ἀττικῆς, συνταχθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Ἰουλίου Σμίθ, διευθυντοῦ τοῦ Ἀστεροσκοπείου. Ἀλλὰ καὶ εἰς μελέτας ἐντολῇ τοῦ τμήματος προέβησαν ὁ μὲν κ. Θ. Χελδράϊχ τῆς Χλωρίδος τῆς Ἀττικῆς, ἐκδραμὼν εἰς τὰ βορειοανατολικὰ τῆς Πάρνηθος μέρη καὶ ἰδίᾳ εἰς τὰ πέραν τῆς Δεκελείας μέχρις Ὠρωποῦ,

ὁ δὲ κ. Α. Χρηστομάνος εἰς συμπλήρωσιν τῶν μελετῶν αὐτοῦ περὶ τῶν ὑδάτων τοῦ λεκανοπεδίου τῆς Ἀττικῆς, αἵτινες καὶ ἐξεδόθησαν διὰ τοῦ περιοδικοῦ τοῦ Συλλόγου.

Τὸ δὲ νομικὸν τμῆμα κατέγεινε καὶ τοῦτο εἰς ἐπιστημονικὰς συζητήσεις καὶ μελέτας, ἰδίᾳ δὲ εἰς τὴν μελέτην τοῦ ζητήματος τῆς βελτιώσεως τῶν δικαστηρίων. Αἱ δὲ συζητήσεις αὐτοῦ καὶ ἀποφάσεις ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν παρὰ τῶν ἁρμοδίων. Ἐξ αὐτῶν δ' ἐξεπήγασαν οἱ ἐσχάτως ψηφισθέντες νόμοι τοῦ κράτους περὶ καταργήσεως τῶν ἐμποροδικείων, περὶ καταργήσεως τῶν περὶ ἀποπείρας πρὸς συμβιβασμὸν διατάξεων, περὶ τροποποιήσεως τοῦ ἄρθρου 182 τῆς Πολ. Δικονομίας, περὶ ἐποπτείας καὶ ἀναθεωρήσεως τῶν δικαστικῶν γραφείων καὶ ἄλλοι. Δι' εἰδικῆς δ' ἐπιτροπῆς αὐτοῦ κατέγεινε τὸ νομικὸν τμῆμα περὶ τὸ ζήτημα τῆς βελτιώσεως τῶν φυλακῶν καὶ συνήγαγε πρὸς τοῦτο καὶ ποσὸν δραχ. περίπου 25,000 ὅπερ κατετέθη εἰς τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν. Ἀφοῦ δὲ τὸ ζήτημα τῆς τῶν φυλακῶν βελτιώσεως ἀνέλαβεν ἐπισήμως ἡ κυβέρνησις, τὸ τμῆμα σκέπτεται, ἔχον καὶ τὴν πρὸς τοῦτο ἔγκρισιν τῶν ἁρμοδίων, ὅπως προβῇ εἰς τὴν οἰκοδόμησιν φυλακῶν ἀνήβων.

Τὸ φιλολογικὸν καὶ ἀρχαιολογικὸν τμῆμα εἰργάσθη ἐπίσης μετὰ ζήλου ὅσον καὶ τὰ λοιπὰ τμήματα. Αἱ ἐργασίαι αὐτοῦ ἔχουσαι θεωρητικώτερον χαρακτῆρα εἶναι στενότερον ἐπιστημονικαί, καὶ ἴσως μὲν δὲν ἔχουσι τὸ κοινὸν ἐνδιαφέρον, ὅπερ πολλαὶ τῶν ἀποφάσεων καὶ ἐνεργειῶν τῶν ἄλλων τμημάτων, ἀλλὰ δι' αὐτῶν οὐκ ὀλίγα ζητήματα ἐπιστημονικὰ διαλευκαίνονται, ὡς ἀποδεικνύει ἡ εὔφημος μνεία πολλῶν τῶν ἐργασιῶν τούτων ἐν ξένοις ἐπιστημονικοῖς περιοδικοῖς.

Ἀλλὰ πλὴν τῶν ἐργασιῶν τῶν τμημάτων αὐτοῦ καὶ ὁ Σύλλογος ἐν ὁλομελείᾳ προέβη εἰς διαφόρους ἐργασίας, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὡς σπουδαιοτάτην καταλέγομεν πρώτην τὴν ἐν ἔτει 1879 σύγκλησιν ἐν Ἀθήναις συνεδρίου τῶν ἑλληνικῶν Συλλόγων. Τοῦ συνεδρίου τούτου σκοπὸς ἦν ἡ κοινὴ συνεννόησις περὶ τῶν διαφόρων τρόπων καθ' οὓς δύνανται οἱ ἁπανταχοῦ ἑλληνικοὶ Σύλλογοι ὡς ὠφελιμώτατα νὰ συνεργασθῶσιν ὑπὲρ τοῦ σκοποῦ ὃν ἕκαστος αὐτῶν προτίθεται. Ἡ πρόσκλησις τοῦ Συλλόγου προθύμως ἐγένετο ἀποδεκτή, κατὰ δὲ τὴν ἡμέραν τῆς ἐθνικῆς ἑορτῆς συνῆλθον ἐν Ἀθήναις ἀντιπρόσωποι ἑξήκοντα καὶ τριῶν Συλλόγων καὶ Ἑταιριῶν, καὶ αὐτὸ δὲ τὸ Ἐθνικὸν Πανεπιστήμιον δι' ἀντιπροσώπων αὐτοῦ μετέσχε τῶν συνεδριῶν. Ἐκ τῶν Συλλόγων τούτων καὶ Ἑταιριῶν 22 μὲν ἦσαν ἐκ τῆς ἔσω Ἑλλάδος, 41 δ' ἐκ τῆς ἔξω, ἐξ ὧν πάλιν 3 ἐκ τῆς Δύσεως, ἐκ δὲ τῆς Α-

νατολῆς 16 μὲν ἐκ τῆς Θρᾴκης, 1 ἐκ τῆς Βουλγαρίας, 12 ἐκ τῆς Μακεδονίας, 5 ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ 3 ἐκ τῶν νήσων, εἷς δὲ τέλος ἐξ Αἰγύπτου. Τὸ συνέδριον διαιρεθὲν εἰς τμήματα συνεζήτησε διάφορα ζητήματα καὶ ἐξέδωκεν ἀποφάσεις ὧν πολλαὶ ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν ὑπὸ τῶν ἁρμοδίων καί τινες ἐπραγματοποιήθησαν, τοῦ συνεδρίου πρὸς τοῦτο συντελέσαντος. Ἰδίᾳ δέ, ἵνα μὴ καταλέξωμεν ἐνταῦθα δευτερεύοντα ζητήματα, ἀναφέρομεν τὰς περὶ γυμναστικῆς προτάσεις, τὰς περὶ μεταρρυθμίσεως τοῦ συστήματος τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, τὰς περὶ βελτιώσεως τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, τὰς περὶ συστάσεως μετοχικοῦ ταμείου τῶν ἁπανταχοῦ Ἑλλήνων διδασκάλων, τὰ περὶ διδακτικῶν βιβλίων, τὰ περὶ διοργανισμοῦ τῶν ἀνωτέρων ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἑλληνικῶν Παρθεναγωγείων πρὸς παραγωγὴν νηπιαγωγῶν, τὰ περὶ συντάξεως τῶν ἐν Τουρκίᾳ διδασκάλων καὶ ἄλλα.

Ἀλλὰ τὸ συνέδριον τῶν ἑλληνικῶν Συλλόγων συνετέλεσε καὶ εἰς ἄλλο καλόν, τὴν σύσφιγξιν δεσμῶν στενοτέρων τοῦ Παρνασσοῦ μετὰ τῶν λοιπῶν ἑλληνικῶν Συλλόγων καὶ Ἑταιριῶν. Οὕτω δὲ συμμετεῖχε καλούμενος ἑκάστοτε εἰς τὰς πανηγύρεις αὐτῶν καὶ τὰ ἔργα, ἀλλὰ καὶ ὅτε δὶς ἐν Ἀθήναις κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο συνεκλήθη συνέδριον Ἑλλήνων ἰατρῶν, αὐτὸς ἀνέλαβε τὴν φιλοξενίαν τῶν ἁπανταχόθεν ἑλληνικῆς γῆς συνελθόντων ἑταίρων, καὶ ἐκ τῶν Συλλόγων τῶν Ἀθηνῶν μόνον αὐτὸς κληθεὶς μετέσχε τῶν ἐπισήμων καὶ κατ' ἰδίαν συνελεύσεων.

Ἀλλὰ καὶ ἔξω τοῦ κύκλου τῶν ἑλληνικῶν Συλλόγων ὁ Παρνασσὸς ἐξετιμήθη καὶ ἠγαπήθη καὶ παρὰ ξένων σωματείων ἐπιστημονικῶν καὶ φιλολογικῶν. Τῶν σωματείων τούτων πολλὰ ἀνταλλάσσουσι προθύμως τὰς δημοσιεύσεις αὐτῶν πρὸς τὰς ἡμετέρας, οὕτω δὲ καθίστανται γνωστότερα τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐν τῇ ξένῃ, ἄλλα δ' ἑκάστοτε ἐπιστέλλουσιν ἡμῖν εἰδήσεις αὐτῶν ἢ ἀνακοινώσεις· καλεῖται δ' ὁ Παρνασσὸς εἰς συνέδρια ξένα καὶ ὁμηγύρεις καὶ ἀντεπροσωπεύθη κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο καὶ κατὰ τὰς ἐν Πομπηΐᾳ ἑορτὰς καὶ εἰς τὸ ἐν Φρειβούργῳ συνέδριον τῶν φυσιοδιφῶν καὶ ἰατρῶν καὶ εἰς τὰ ἐν Μασσαχουσέτῃ καὶ ἐν Μονρεὰλ συνέδρια τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν γραμμάτων.

Αἱ δὲ Σχολαὶ τῶν ἀπόρων παίδων, αἵτινες τυγχάνουσι τῆς ἰδίας ἡμῶν μερίμνης, δὲν ἔπαυσαν λειτουργοῦσαι κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο, καθ' ὃ ὁ Σύλλογος συνέστησε καὶ διετήρησε σχολὰς ἀπόρων παίδων ἐν Ἀθήναις, Καλάμαις, Σύρῳ, Ζακύνθῳ, Κεφαλληνίᾳ,

Χαλκίδι, Πάτραις, Ἄνδρῳ, Λευκάδι, Πύργῳ, Νέᾳ Πικέρνῃ, Τραγανοῦ. Τῶν σχολῶν τούτων τὰς μὲν ἀνέλαβον ἔπειτα οἱ οἰκεῖοι δῆμοι, αἱ δ' ἀντικατεστάθησαν ὑπὸ δημοτικῶν σχολῶν ἱδρυθεισῶν ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως, αἱ δὲ καὶ ἐχειραφετήθησαν. Ὁ Σύλλογος ἔκρινεν ὅτι ἀρκεῖ εἰς αὐτὸν ἡ ἠθικὴ ἱκανοποίησις, ὅτι συνέστησε τὰς σχολὰς ταύτας καὶ ὅτι αὗται ἐξακολουθοῦσιν ἐργαζόμεναι καὶ παράγουσαι καρπούς.

Ἡ Σχολὴ τῶν ἀπόρων παίδων Ἀθηνῶν, ἐφ' ἧς κυρίως ὁ Σύλλογος ἐφιστᾷ τὴν μεγίστην αὐτοῦ προσοχήν, ἐσυστηματοποιήθη εἰς πλῆρες δημοτικὸν Σχολεῖον, διῃρημένον εἰς πέντε τάξεις, εἰς ἣν προσεχῶς θὰ προστεθῇ καὶ ἕκτη. Οἱ διδάσκαλοι οἱ διδάσκοντες ἐν αὐτῇ εἰσὶ πάντες τῆς νέας μεθόδου, τὰ δὲ ἀναγνωστικὰ βιβλία αὐτὰ τὰ ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου ἐγκεκριμένα. Οἱ κατ' ἔτος τακτικῶς φοιτῶντες εἰς τὴν Σχολὴν μαθηταὶ κυμαίνονται μεταξὺ 250—300, οἱ δ' ἐγγραφόμενοι ὑπερβαίνουσι πολλάκις τοὺς 700. Ἡ διδασκαλία γίνεται τὴν ἑσπέραν μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου καὶ διαρκεῖ δύο καὶ ἡμίσειαν ὥρας. Ἡ συρροὴ μαθητῶν εἶναι μείζων κατὰ τοὺς φθινοπωρινοὺς καὶ χειμερινοὺς μῆνας, ἐλαττοῦται δὲ κατὰ τοὺς ἐαρινούς, διότι τῶν ἀπόρων παίδων πολλοὶ ἀπέρχονται εἰς τὰς πατρίδας των ἀρχομένων τῶν γεωργικῶν ἐργασιῶν.

Ποικίλα εἶναι τὰ ἐπαγγέλματα τῶν φοιτώντων εἰς τὴν σχολὴν παίδων, ἀλλ' ὑπερέχουσι τὰ τοῦ ὀψοκομιστοῦ, τοῦ στιλβωτοῦ ὑποδημάτων καὶ τοῦ ἐφημεριδοπώλου, ἤτοι ἐκεῖνα δι' ἃ καὶ κυρίως συνέστη ἡ Σχολὴ καὶ ὧν τὴν μόρφωσιν σκοπεῖ αὕτη. Ὁ ἀναλογιζόμενος ἀληθῶς ὁποῖον βίον διῆγον ἄλλοτε, ὅτε ὑπῆρχεν ἡ παλαιὰ ἀγορά, οἱ παῖδες οὗτοι «πλανώμενοι δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ἐντὸς βορβορωδῶν ὁδῶν καὶ λογισμῶν παρομοίων», ὡς ἔλεγεν ἡ προκήρυξις τῆς 2 Δεκεμβρίου 1872, δι' ἧς ἠγγέλλετο τῷ κοινῷ ἡ σύστασις τῆς ἡμετέρας Σχολῆς, οἱ ἀπὸ τοῦ ὡρολογίου ἐκείνου τοῦ Ἐλγίνου τοῦ ἐν τῇ ἀγορᾷ μετονομασθέντες, οἱ ταράσσοντες διαρκῶς καὶ ταρασσόμενοι, οἱ ἄγριοι τὴν μορφὴν καὶ τὴν περιβολὴν καὶ πλουτίζοντες διαρκῶς τὰ ἀστυνομικὰ κρατητήρια, καὶ ὁ ἀποβλέπων σήμερον εἰς τοὺς παῖδας τούτους εἴτε ἐν τῇ ἀγορᾷ προθύμους εἰς ὑπηρεσίαν, εἴτε ἀνὰ τὴν πόλιν περιάγοντας ὄρθρου βαθέος ἔτι τὸ κιβώτιον τοῦ στιλβώματος, εἴτε τὴν ἐφημερίδα πρὸς πώλησιν, ἡμέρους, ταπεινούς, καθαρίους τὴν μορφὴν καὶ τὴν ψυχήν, ἐν τῇ ὥρᾳ δὲ τῆς ἀργίας ἢ τῆς ἀναπαύσεως σύροντας τὸ ἐν τῷ χιτῶνι κεκρυμμένον βιβλίον, ἵνα μελετήσωσι τὸ μάθημα τῆς ἑσπέρας, δὲν δύναται ἢ νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι τὸ κατόρθωμα τοῦτο εἶναι μέγα κατόρθωμα τοῦ Συλλόγου ἡμῶν.

Μετὰ τοὺς παῖδας τούτους τὸ ἐπάγγελμα τὸ μᾶλλον διαδεδομένον ἐν τῇ Σχολῇ εἶναι τὸ τῶν ὑπηρετῶν ἐν οἴκοις καὶ καταστήμασι καὶ τὸ τῶν μικρῶν ἐργατῶν ἐν ἐργοστασίοις τῆς πόλεως. Καὶ ἐν τούτῳ ἔτι διαφαίνεται ἡ πρόοδος ἡ ἐπιτευχθεῖσα διὰ τῆς σχολῆς. Ἄλλοτε ἡ κοσμητεία τῆς Σχολῆς περιήρχετο τὰ καταστήματα καὶ τοὺς οἴκους καὶ προσελάμβανεν ἐκεῖθεν τοὺς ὑπηρέτας τούτους καὶ ἠνάγκαζεν αὐτοὺς πρὸς μάθησιν, σήμερον δὲ πάντες ἐκ τῆς Σχολῆς παραλαμβάνουσι τοὺς κάλλιστα μεμορφωμένους παῖδας, καὶ οἱ καταστηματάρχαι καὶ αἱ οἰκογένειαι γινώσκουσιν, ὅτι ἀρκοῦσα ἐγγύησις τιμίας ὑπηρεσίας εἶναι ἡ ἐν τῇ Σχολῇ φοίτησις.

Καὶ τὸ δημόσιον δ' ἐπωφελήθη ἐκ τῶν ἡμετέρων ἀπόρων παίδων. Καὶ δὴ δι' ἀποφάσεως, γενομένης ὑπουργοῦντος τοῦ μακαρίτου Ν. Παπαμιχαλοπούλου, προσετέθη ἄρθρον ἐν τῷ ὀργανισμῷ τῆς τηλεγραφικῆς ὑπηρεσίας, καθ' ὃ οἱ διανομεῖς τοῦ Τηλεγραφείου Ἀθηνῶν κατὰ προτίμησιν λαμβάνονται ἐκ τῶν ἀποφοίτων τῆς Σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων.

Ἀλλ' ἡ Σχολὴ ἡμῶν καὶ ἄλλο κατώρθωσε, νὰ καταργήσῃ τὴν σωματεμπορίαν, ἥτις δεινὴ ὑφίστατο μεταξὺ τῶν παίδων τούτων. Οἱ πλεῖστοι δηλαδὴ τῶν ἐν τῇ Σχολῇ φοιτώντων παίδων κατὰ πατρίδας ἀνήκουσιν εἰς δύο καὶ μόνας ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος, τὴν Κορινθίαν καὶ τὴν Γορτυνίαν. Καὶ οἱ μὲν τῆς πρώτης ἐπαγγέλλονται τοὺς ὀψοκομιστάς, οἱ δὲ τῆς δευτέρας τοὺς στιλβωτὰς καὶ ἐφημεριδοπώλας. Ἀλλ' ἀποστελλόμενοι οἱ παῖδες οὗτοι ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν των εἰς Ἀθήνας ἐμισθοῦντο ὑπὸ ἀσυνειδήτων γονέων εἰς σωματεμπόρους ἐνταῦθα ἐπὶ τιμήματι προκαταβαλλομένῳ, οἱ δὲ δυστυχεῖς παῖδες δι' ἐκείνους εἰργάζοντο, ὑποχρεούμενοι νὰ καταβάλλωσιν ὡρισμένον ποσὸν ἐργασίας καὶ ἀντὶ τούτου λαμβάνοντες μόνον οἰκτρὰν τροφὴν καὶ οἰκτροτέραν κατοικίαν. Ἀλλοίμονον δὲ ἂν ἡ κατάστασις τῆς ἀτμοσφαίρας ἢ ἄλλα τυχαῖα περιστατικὰ ἐμπόδιζον τοὺς παῖδας νὰ κομίσωσι τὴν ἑσπέραν τὸ ὑπὸ τοῦ σωματεμπόρου ὁρισθὲν ποσόν.

Πρὸς ἐξάλειψιν τοῦ κακοῦ τούτου οἱ κατὰ καιροὺς κοσμήτορες τῆς Σχολῆς καὶ οἱ διευθύνοντες τὰ τοῦ Συλλόγου εἰργάσθησαν πάσῃ δυνάμει, καὶ ἐπέτυχον σήμερον σπουδαῖον αὐτοῦ περιορισμόν, εἰ μὴ τὴν πλήρη κατάργησιν.

Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἐν τῇ Σχολῇ ἐκπαιδευθέντες ἀπεδόθησαν τῇ κοινωνίᾳ, ἐντελῶς διακούσαντες τὴν σειρὰν τῶν μαθημάτων, περὶ τοὺς ἑκατὸν παῖδες. ἀλλὰ διπλάσιοι περίπου, διακόψαντες τὰ μαθήματα τῶν κατωτέρων τάξεων, ἀποκατέστησαν τίμιοι καὶ ἐργα-

τικοὶ πολῖται. Εἶναι δ' ἡμῖν ἐκ τούτων γνωστοὶ περὶ τοὺς ἑκατὸν πεντήκοντα, ἐξ ὧν εἷς σήμερον διατελεῖ καὶ διδάσκαλος τῆς Σχολῆς, ὢν ἐκ τῶν καλλιτέρων τοῦ διδασκαλείου Ἀθηνῶν ἀποφοίτων, ἕτερος δὲ ἀνηγορεύθη κατ' αὐτὰς προλύτης τῆς Θεολογίας. Δύο ἕτεροι, ὁ μὲν ἐν Βλαχίᾳ ὁ δ' ἐν Καλκούττᾳ, διατελοῦσι διευθυνταὶ ἐμπορικῶν οἴκων. Ἄλλοι δ' εἶναι ἐνταῦθα γνωστοὶ ἔμποροι καὶ τεχνῖται ἐν τῇ ἀγορᾷ, καὶ ἄλλοι, ἀποκατεστημένοι ἐν τοῖς χωρίοις τῆς Κορινθίας Καστανιά, Λαῦκα, Μπάσι καὶ Μποῦζι καὶ ἐν τοῖς τῆς Γορτυνίας Ζονάτι, Παπαδᾶ, Παλούμπα ὡς γεωργοκτηματίαι ἢ μεταπράται, φροντίζουσι καὶ ἀποστέλλουσι τακτικῶς εἰς τὴν σχολὴν τοὺς ἐκ τῶν μερῶν ἐκείνων εἰς Ἀθήνας μεταβαίνοντας παῖδας, μεγάλως συντελέσαντες εἰς τὴν κατάργησιν τῆς σωματεμπορίας.

Μεταξὺ τῶν ἀποκατεστημένων σήμερον παίδων τῶν ἄλλοτε μαθητευσάντων ἐν τῇ Σχολῇ ἰδιαιτέραν ποιοῦμεν μνείαν ἐνταῦθα τῶν τοῦ ἐφημεριδοπωλικοῦ ὀργανισμοῦ, καθότι οἱ πλεῖστοι καὶ τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις πρακτόρων εἶναι ἀπόφοιτοι τῆς ἡμετέρας Σχολῆς. Ὑπὸ τὰς ἐντυπώσεις δὲ τῆς ἐν τῇ Σχολῇ διδασκαλίας μορφωθὲν τὸ καλὸν τοῦτο σωματεῖον, δὲν λησμονεῖ τὴν Σχολήν, καὶ οἱ διευθύνοντες φροντίζουσι τοὺς μικροὺς ἐφημεριδοπώλας τακτικῶς εἰς τὴν Σχολὴν νὰ ἀποστέλλωσι.

Καὶ ἄλλο δὲ καλὸν εἰσήχθη εἰς τὴν Σχολήν, τὸ τῆς ἱδρύσεως σχολικοῦ ταμιευτηρίου, ἐν ᾧ οἱ ἄποροι παῖδες καταθέτουσι τὰ ἐκ τῶν εἰσπράξεων αὐτῶν περισσεύματα, ἅτινα τοῖς ἀποδίδονται μετὰ τόκου 6 $^0/_0$, καταβάλλοντος τὴν δαπάνην τοῦ Συλλόγου. Ἡ ἑβδομαδιαία εἴσπραξις τῶν καταθέσεων τῶν παίδων γίνεται κατὰ Σάββατον, ἕκαστος δὲ καταθέτης παῖς κρατεῖ βιβλιάριον ἐν ᾧ σημειοῦνται τά τε κατατιθέμενα καὶ τὰ ἀποδιδόμενα αὐτῷ ποσά. Οἱ μικροὶ κεφαλαιοῦχοι πλήρεις πίστεως καταθέτουσι τὰς οἰκονομίας αὐτῶν· ἐπετεύχθησαν δὲ διὰ τῆς ἱδρύσεως τοῦ σχολικοῦ ταμιευτηρίου λαμπρὰ ἀποτελέσματα· διότι ἐκτὸς τῆς διασώσεως τοῦ χρήματος τῶν παίδων, χρησιμοποιουμένου εἰς παραγωγικοὺς σκοποὺς ἐν τῷ μέλλοντι, κατωρθώθη ν' ἀποτραπῶσιν οὗτοι ἀπὸ τῶν τυχηρῶν παιγνιδίων καὶ ἰδίως τοῦ ἀνὰ τὰς ὁδοὺς ἄλλοτε παρατηρουμένου, τῆς διὰ τῶν λίθων ἀναστροφῆς τῶν πενταλέπτων καὶ δεκαλέπτων. Φιλοτιμοῦνται δ' οὕτως οἱ παῖδες τίς πλειότερα νὰ προσκομίζῃ κατὰ Σάββατον χρήματα, καὶ ὑπῆρξε παῖς ὅστις ἐν ὡρισμένῃ ἐποχῇ εἶχε κατατεθειμένας καὶ μέχρι χιλίων δραχμῶν ἐν τῷ ταμιευτηρίῳ τῆς Σχολῆς. Κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 1881 μέχρι τῆς 31 Αὐγούστου 1888 ἐποχὴν παρουσιάσθη-

σαν παῖδες καταθέται 1600 περίπου, καταθέσαντες δραχμὰς ἐν ὅλῳ 24,626.47, αἵτινες ἐκ διαλειμμάτων ἀπεδίδοντο αὐτοῖς, εἰσὶν ὅμως οἱ καταλείποντες τὰς οἰκονομίας αὐτῶν καὶ καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἐν τῇ Σχολῇ φοιτήσεως.

Ἀλλὰ πλὴν τῆς εἰς τὰ γράμματα διδασκαλίας ἐκρίθη καλὸν ὅπως εἰσαχθῇ εἰς τὴν Σχολὴν καὶ ἡ διδασκαλία τῆς ὀργανικῆς μουσικῆς, καὶ οὕτως ἀπετελέσθη μουσικὸς θίασος ἐκ παίδων τῆς Σχολῆς. Ὁ θίασος οὗτος ἐπανειλημμένως ἐπαιάνισε δημοσίᾳ, ἐφαίδρυνε δὲ καὶ τὰς ἑορτὰς τοῦ Συλλόγου. Πολλαπλῆ εἶναι ἡ ὠφέλεια ἡ προελθοῦσα καὶ ἐκ τούτου, διότι οἱ μαθηταί, ἐξερχόμενοι τῆς Σχολῆς, ἐξέμαθον ἤδη καὶ τὴν χρῆσιν μουσικοῦ ὀργάνου παρέχοντος αὐτοῖς ἀμέσως ἀσφαλὲς εἰσόδημα. Ἐκ τῶν ἀποφοίτων δὲ τούτων τοῦ θιάσου ἐννέα ὑπηρετοῦσι σήμερον ἐν ταῖς στρατιωτικαῖς μουσικαῖς καὶ τῇ ναυτικῇ, ἄλλοι δὲ ἐπιτυχῶς ἐργάζονται ἐν ταῖς ὀρχήστραις τῶν ὑπαιθρίων θεάτρων.

Συναφὴς τῇ ἐργασίᾳ τῆς Σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων, ἀλλὰ δι' ἄλλην τάξιν παίδων προωρισμένη ἦτο ἡ γενομένη ἵδρυσις ὑπὸ τοῦ Συλλόγου τῆς πρακτικῆς δημοτικῆς Σχολῆς. Σκοπὸς τῆς Σχολῆς ταύτης ἦτο νὰ διαπαιδαγωγήσῃ ἠθικῶς τοὺς παῖδας καὶ νὰ εἰσαγάγῃ τὸ νέον συνδιδακτικὸν σύστημα τῆς διδασκαλίας. Ἡ Σχολὴ παρήγαγεν ἀξιολόγους καρπούς, ἔπαυσε δ' ὅτε τὸ σύστημα τοῦτο ἐφηρμόσθη εἰς πάντα τὰ Δημοτικὰ σχολεῖα Ἀθηνῶν καὶ τὰ τοῦ κράτους.

Μακρὰ θὰ ἦτο ἡ ἀναγραφὴ καὶ ἄλλων ἔργων τοῦ Συλλόγου, περὶ ὧν λεπτομερεῖς εἰδήσεις παρέχουσιν αἱ ἐτήσιαι λογοδοσίαι αὐτοῦ. Μεταξὺ τούτων εἶναι καὶ τὸ ὑπ' αὐτοῦ διενεργηθὲν δραματικὸν διαγώνισμα, ὅπερ ὅμως διεκόπη ἕνεκα τῆς φιλολογικῆς διαμάχης, ἥτις προέκυψεν ἐκ τῆς κρίσεως αὐτοῦ, καὶ ἡ μετακομιδὴ ἐκ Σμύρνης εἰς Ἀθήνας τῶν ὀστῶν τοῦ Ἀλεξάνδρου Σούτζου καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῶν ἐσωτερικῶν ἀνάθεσις εἰς τὰ μέλη αὐτοῦ τῆς ἀπογραφῆς τῶν κατοίκων Ἀθηνῶν. Μετέσχε δὲ ὁ Σύλλογος κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο τῆς ἐν γένει κινήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ, ἧς συνέπεια ὑπῆρξεν ἡ προσάρτησις δύο ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν εἰς τὴν μητέρα Ἑλλάδα, καὶ ἐπένθησεν ἐπὶ τοῦ τάφου τῶν ἡρώων τῆς Μακρυνίτζας καὶ κατόπιν, ὅτε νέαι συμπλοκαὶ ἐγένοντο παρὰ τὴν μεθόριον γραμμήν, τῇ φροντίδι αὐτοῦ διηνεργήθη ἑορτὴ ἐν Φαλήρῳ πρὸς περίθαλψιν τῶν θυμάτων.

Ἐν γένει δὲ τὰς πρὸς φιλανθρωπικὸν σκοπὸν εἴτε ἴδιον εἴτε ξένον δημοσίας ταύτας ἑορτὰς ὁ Σύλλογος ἀνέπτυξε δεόντως, κατορθώσας οὕτω διὰ μικρᾶς καταβαλλομένης δαπάνης ἱκανὸν νὰ εἰσπράττηται

χρῆμα καὶ ἠδυνήθη, καταρριπτομένων προλήψεων πολλῶν, νὰ διοργανίσῃ καὶ δημοσίους χοροὺς ὑπὲρ τῆς Σχολῆς τῶν ἀπόρων.

Ὁ Σύλλογος κατὰ τὴν περίοδον ταύτην προέβη εἰς τὴν ἔκδοσιν καὶ τακτικὴν δημοσίευσιν περιοδικοῦ συγγράμματος, τοῦ ὁποίου συνεπληρώθη ἤδη ὁ ἑνδέκατος τόμος. Οἱ ἕνδεκα οὗτοι τόμοι τοῦ περιοδικοῦ, ἀποτελοῦντες σύνολον ἑξακοσίων τριάκοντα ὀκτὼ τυπογραφικῶν φύλλων καὶ συναποστελλόμενοι σὺν τῇ παρούσῃ ἐκθέσει, πρόκεινται ἀσφαλὲς τεκμήριον μεγάλης διανοητικῆς ἐν γένει ἐργασίας κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο, διότι ἐν τῷ περιοδικῷ ἐδημοσιεύθη μὲν σχεδὸν πᾶσα τοῦ Συλλόγου ἡ ἐργασία, συνεκεντρώθη δὲ καὶ ἄλλων πολλῶν λογίων ἡ πνευματικὴ παραγωγή. Ἐξηκολούθησε δὲ καὶ ἡ ἔκδοσις τῆς ἄλλης τοῦ Συλλόγου δημοσιεύσεως, τῆς τῶν Νεοελληνικῶν ἀναλέκτων, καί, δημοσιευθέντων δύο φυλλαδίων τοῦ μὲν περιέχοντος ἀνέκδοτα δημοτικὰ ᾄσματα Θήρας, τοῦ δὲ ἱστορικὰ ἔγγραφα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Κερκύρας, συνεπληρώθη καὶ ὁ Β′ τόμος αὐτῶν. Ἐφεξῆς δ' ἡ δημοσίευσις τῶν Νεοελληνικῶν Ἀναλέκτων ἐξηκολούθησεν ἐν τῷ περιοδικῷ αὐτῷ τοῦ Συλλόγου, ἐν τοῖς τελευταίοις τόμοις τοῦ ὁποίου ἐδημοσιεύθη συλλογὴ Κρητικῶν καὶ Θηραϊκῶν παραμυθίων καὶ δημοτικὰ ᾄσματα διαφόρων μερῶν τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ Σύλλογος διετήρησε καὶ ἐξακολουθεῖ διατηρῶν βιβλιοθήκην καὶ ἀναγνωστήριον. Ἀμφότερα τὰ ἱδρύματα ταῦτα ἐπαρκοῦσιν εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν μελῶν τοῦ Συλλόγου.

Τὰ οἰκονομικὰ τοῦ Συλλόγου εἶναι εἰς ἀνθηρὰν κατάστασιν. Δι' ὀλίγων χρημάτων κατώρθωσε ν' ἀγοράσῃ οἴκημα, ὅπερ σήμερον ἀνήκει αὐτῷ ἐλεύθερον, δὲν δύναται ὅμως νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς ἀναπτυχθείσας ἀνάγκας τοῦ Συλλόγου, καὶ διὰ τοῦτο θέλει ἐκποιηθῇ προσεχῶς· διὰ τῶν χρημάτων δὲ τούτων καὶ τοῦ ἀποθεματικοῦ ὅπερ κέκτηται, ἀνερχομένου εἰς δρ. εἰκοσακισχιλίας περίπου, θ' ἀνεγείρῃ οἴκημα ἐπὶ τούτῳ εὐπρεπὲς καὶ ἀξιόλογον.

Τὰ μέλη τοῦ Συλλόγου σήμερον ἀνέρχονται ἐν συνόλῳ εἰς 834, ἐξ ὧν 284 τακτικά, ἐνεργά τε καὶ πάρεδρα, 190 ἐπίτιμα, 312 ἀντεπιστέλλοντα καὶ 48 ἔκτακτα.

Τοιαύτη ὡς ἐν κατόπτρῳ ἡ ἐργασία τοῦ Συλλόγου κατὰ τὸ διάστημα τὸ μεταξὺ τῆς Γ′ καὶ τῆς Δ′ Ὀλυμπιάδος. Ὁ Σύλλογος ἐκ μικροῦ ἱδρυθεὶς καὶ ἀνδρωθεὶς συμπληροῖ τὸ προσεχὲς ἔτος τὴν εἰκοσιπενταετηρίδα αὐτοῦ. Πρὸς τοῦτο δ' ἀπεφάσισεν ἵνα προκηρύξῃ διάφορα διαγωνίσματα, καὶ δὴ τὰ τμήματα αὐτοῦ ἐργασθέντα ἀπεφάσισαν τάδε·

Τὸ μὲν Νομικὸν τμῆμα καὶ τὸ τῶν πολιτικῶν ἐπιστημῶν προεκήρυξε δύο διαγωνίσματα, ἀμφότερα χιλιόδραχμα, ὧν τὸ μὲν θέλει διαπραγματευθῇ περὶ ἀνορθώσεως τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας τῆς Ἑλλάδος, τὸ δὲ τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1844.

Τὸ Φυσιογνωστικὸν τμῆμα ὥρισε διαγωνίσματα τρία, ἐξ ὧν τὸ μὲν χιλιόδραχμον θέλει διαλάβει κατὰ πόσον αἱ φυσικαὶ ὕλαι αἱ εἴς τε τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους καὶ ὑπ' αὐτὴν ὑπάρχουσαι ἐν Ἑλλάδι δύνανται νὰ συντελέσωσιν εἰς ἀνάπτυξιν τῆς Βιομηχανίας ἐν τῷ τόπῳ. Δύο δ' ἕτερα ὀκτακοσιάδραχμα, ἐξ ὧν τὸ μὲν τίνες αἱ ἐν Ἑλλάδι εἴτε φυσικῶς εἴτε τεχνητῶς φυόμεναι ἰαματικαὶ βοτάναι, τὸ δὲ ποῖα τὰ ἔντομα τὰ ἐπιβλαβῆ εἰς τὴν γεωργίαν ἐν Ἑλλάδι.

Τὸ Φιλολογικὸν καὶ Ἀρχαιολογικὸν τμῆμα ἀπεφάσισε τὴν ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς εἰκοσιπενταετηρίδος τοῦ Συλλόγου δημοσίευσιν τῆς ἀνεκδότου Πατμιακῆς Βιβλιοθήκης τοῦ κ. Ἰω. Σακκελίωνος.

Τέλος τὸ τμῆμα τῶν Καλῶν Τεχνῶν ἐψήφισε χιλιόδραχμον γέρας εἰς τὸν συγγραφέα τῆς καλλίστης πραγματείας τῆς μελλούσης νὰ περιλάβῃ τὴν ἱστορίαν τῶν Καλῶν Τεχνῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας. Ἐψήφισε δὲ τὸ τμῆμα ἵνα προκληθῇ ἐπὶ ταῖς ἑορταῖς τοῦ Συλλόγου ἔκθεσις ζωγραφικὴ σκαριφημάτων (esquisses), εἰς ἣν θέλουσιν ἀπονεμηθῇ βραβεῖα χρηματικὰ καὶ μετάλλια. Τέλος προκηρύσσει διαγωνισμὸν εἰς μελοποίησιν πέντε ποιημάτων ἐκ τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς φιλολογίας, ἵνα γίνωσιν ᾀδόμενα κτῆμα τοῦ λαοῦ. Τῶν ποιηματίων τούτων ἓν μὲν πρέπει νὰ ᾖ ἐνθουσιῶδες πατριωτικόν, ἓν ἄλλο ναυτικόν, ἄλλο ἐρωτικόν, ἄλλο βακχικὸν καὶ ἄλλο τέλος βαυκάλισμα.

Οὕτως ὁ Σύλλογος συμπληροῖ τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ πρὸ τῶν Ἑλλανοδικῶν κατὰ τὴν λήξασαν Ὀλυμπιάδα, καταρχόμενος σὺν τῇ συμπληρώσει τῆς εἰκοσιπενταετηρίδος αὐτοῦ νέας περιόδου ζωῆς καὶ ἐργασίας.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 4 Σεπτεμβρίου 1888.

Ὁ Πρόεδρος
Σ. Κ. ΜΠΑΛΑΝΟΣ

Ὁ Γεν. Γραμματεὺς
Μ. Π. ΛΑΜΠΡΟΣ

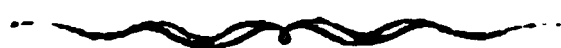
Ἐπισυνάπτονται διὰ τὴν Ἔκθεσιν

Οἱ τόμοι τοῦ *Παρνασσοῦ*	11
Λογοδοσίας φυλλάδια	7
Τὰ πρακτικὰ τοῦ Συνεδρίου τῶν Συλλόγων	1
Ἡ μετεωρολογία τοῦ Σμίθ	2
Διάφορα ἔντυπα	

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τῶν δεκατριῶν ἐτῶν τὰ τοῦ Συλλόγου διώκησαν πέντε Πρόεδροι οἱ ἑξῆς·

1875	ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΛΥΚΟΥΔΗΣ
1875—1878	ΘΡΑΣΥΒΟΥΛΟΣ ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΣ ΑΘΑΝΑΤΟΣ
1878—1880	ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Ι. ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ
1880—1886	ΤΙΜΟΛΕΩΝ ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ
1886—1888	ΣΙΜΟΣ Κ. ΜΠΑΛΑΝΟΣ, ὁ καὶ νῦν τοιοῦτος.

Γενικὸς δὲ γραμματεὺς διετέλεσε καθ' ὅλον τὸ διάστημα ὁ καὶ νῦν τοιοῦτος *Μ. Π. Λάμπρος*, συμπληρῶν εἰκοσαετίαν ἀπὸ τῆς πρώτης ἐκλογῆς αὐτοῦ.

ΕΠΙΣΤΟΛΙΜΑΙΑ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

·ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΟΡΟΥ «ΓΑΡΑΣΔΟΕΙΔΗΣ»

Ἐλλόγιμε φίλε κ. Σακκελίων!

Θεωρῶν ὑμᾶς ὡς τὸν ἁρμοδιώτερον γνώστην τῶν ἡμετέρων μεσαιωνολογικῶν πραγμάτων καὶ τὸν μόνον δυνάμενον ἐν ἐπιστημονικῇ διαγνώσει νὰ κρίνῃ περὶ αὐτῶν ἐν εὐθύτητι καὶ κριτικῇ, ἀναλόγῳ τῆς σημερινῆς στάσεως τῶν ἐπιστημονικῶν ἐν Εὐρώπῃ ἐρευνῶν τοῦ μεσαίωνος—ἔκρινα καλὸν νὰ συντάξω τὴν παροῦσαν πρὸς ὑμᾶς ἐπιστολιμαίαν διατριβὴν περὶ τοῦ βυζαντινοῦ ὅρου «*Γαρασδοειδοῦς*», περὶ οὗ τοσοῦτος λογος ἐγένετο ἐσχάτως ἐν τῷ τύπῳ ὑπὸ ἐπιστημόνων ἀνδρῶν, οἷος ὁ σοφὸς καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας ἐν τῷ ἐθνικῷ πανεπιστημίῳ κ. Κ. Παππαρρηγόπουλος, καὶ ὁ ἀκάματος μεσαιωνοδίφης κ. Κωνστ. Σάθας, ὧν ὁ τελευταῖος θεωρεῖ ὅτι τὸ ὄνομα «*Γαρασδοειδὴς*» προῆλθεν ἐκ τοῦ βυζαντινοῦ «*Ζαράσδα*», ὀνόματος, ᾧπερ ἀπεκάλουν οἱ Βυζαντινοὶ τὸν λάτριν τοῦ Ζωροάστρου, σοφοῦ τῶν πάλαι Περσῶν καὶ ἀρχηγέτου τῆς θρησκείας αὐτῶν, ὡς γνωστόν· συνεπῶς δὲ οἱ χριστιανοὶ ἐκάλουν «*Ζαράσδας*» καὶ τοὺς εἰς τὴν ἀρχαίαν τῶν Ἑλλήνων θρησκείαν ἀφωσιωμένους Ἕλληνας καὶ ἰδίᾳ τοὺς Λάκωνας, οἵτινες ἐκράτουν καὶ συνετήρουν τὰ πάτρια τῆς θρησκείας ἕως τῆς Θ′ σχεδὸν ἑκατονταετηρίδος μ. Χ. κατὰ τὴν μαρτυρίαν Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, ὅτε ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνος «*βαπτισθέντες χριστιανοὶ γεγόνασι . . . . οἱ τοῦ κάστρου τῆς Μαΐνης οἰκήτορες*» [1].

Πρὸς ταῦτα ὁ κ. Παπαρρηγόπουλος παρατηρεῖ τάδε·

«*Ἡ τελευταία φάσις τῆς ἑλληνικῆς Μυθολογίας*, λέγει ὁ κ. Σάθας, *εἶνε ὁ Μανιχαϊσμός, ἤτοι ἡ θρησκεία τοῦ Ζωροάστρου*». Ὅτι »ὁ Μανιχαϊσμὸς ἦτο κρᾶμα συγκεχυμένον ποικίλων ἀνατολικῶν συνδυασμῶν καὶ διδασκαλιῶν, σὺν ταῖς ἄλλαις δὲ καὶ ζωροαστρικῶν, »εἶνε βέβαιον. Ἀλλ' ὁ δυαδισμὸς τοῦ Ζωροάστρου οὐδεμίαν εἶχε »σχέσιν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν πολυθεΐαν, ἥτις, κατὰ τὸν κ. Σάθαν,

[1] Περὶ τοῦ κάστρου τῆς Μαΐνης ἄλλοτε ἐγράψαμεν. ἐν τῷ «Παρνασσῷ», τόμ. Γ′, σελ. 504.

»ἐπεκράτησεν εἰς τὴν Ἑλλάδα μέχρι τῆς Τουρκοκρατίας ὑπὸ τὸ ὄνο»μα τοῦ Ζωροάστρου. Διότι τοῦτο ἰσχυρίζεται ὁ ἡμέτερος μεσαιω»νοδίφης βεβαιῶν ὅτι Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἐκτοξεύει »κατὰ τοῦ Σπαρτιάτου Νικήτα Ῥεντακίου τὴν ὕβριν «*γαρασδο»ειδὴς ὄψις*», δηλ. πρόσωπον λατρευτοῦ τοῦ Ζωροάστρου, λεγομέ»νου ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν «*Ζαράσδα*». Ὅσαι λέξεις ἐνταῦθα, τό»σαι, ὅπως καὶ ἐπὶ τοῦ σλαυϊκοῦ ζητήματος, διαστροφαὶ τῶν κει»μένων».

«Τὸ λόγιον ἐκεῖνο δὲν ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Νικήταν ὁ Κωνσταντῖ»νος ὁ Πορφυρογέννητος, ἀλλὰ ὁ Γραμματικὸς Εὐφήμιος· ὁ Πορφυ»ρογέννητος ἱστορεῖ ἁπλῶς, ὅτι ὁ περιβόητος ἐκεῖνος Γραμματικός, »ἀκούων τὸν Νικήταν «*μέγα φρονοῦντα ἐπὶ τῇ αὐτοῦ εὐγενείᾳ*», »ἀπέσκωψεν εἰς αὐτὸν τουτοὶ τὸ θρυλούμενον Ἰαμβεῖον, ὅπερ ὅμως »ἠκρωτηρίασεν ὁ κ. Σάθας, διότι, ὅπως ὑπὸ τοῦ Πορφυρογεννήτου »ἀναφέρεται, εἶχεν, ὡς ἑξῆς· «*Γαρασδοειδὴς ὄψις ἐσθλαυωμένη*». »Ἀλλὰ τοῦτο δὲν συνέφερεν εἰς τὸν κ. Σάθαν, ὅστις, ὡς εἴδομεν, »ἠξίου ν' ἀποδείξῃ ὅ,τι ὁ Νικήτας ἠλέγχθη ἔχων πρόσωπον λατρευ»τοῦ τοῦ Ζωροάστρου, ἐνῷ πράγματι ἐνεπαίχθη ὡς ἔχων ὄψιν Σλαύου. »Ἐνταῦθα δ' ἐρωτᾶται ἀναμφιβόλως πῶς καὶ αὐτὴ ἡ οὕτω μονω»θεῖσα «*Γαρασδοειδὴς ὄψις*» ἡρμηνεύθη ὡς «*ὄψις ζωροαστρική*». Εἴ»δομεν ὅτι κατὰ τὸν ἡμέτερον μεσαιωνοδίφην, οἱ Βυζαντινοὶ ἔλεγον »τὸν Ζωροάστρην Ζαράσδα. Τοῦτο δὲν εἶνε εἰμὴ ἐν μέρει ἀληθές· »ὁ Μαλάλας, τὸ Πασχάλιον Χρονικόν, ὁ Κεδρηνός, ὁ Γλυκᾶς, λέ»γουσι τὸν Ζωροάστρην οὐχὶ Ζαράσδα, ἀλλὰ Ζωροάστρην. Ἀναφέ»ρεται μὲν ὑπό τινων καὶ τὸ ὄνομα *Ζαράσδα*, ἀλλὰ τὸ ἐξ αὐτοῦ »παραγόμενον ἔδει νὰ ἦναι *Ζαρασδοειδὴς* καὶ ὄχι *Γαρασδοειδής, λέ»ξις, τῆς ὁποίας ἡ σημασία ἄχρι τοῦδε δὲν ἐξηκριβώθη*» [1].

Τοῦτο δ' εἶνε τὸ σπουδαῖον: ὅτι ἡ σημασία τῆς λέξεως εἰσέτι δὲν ἐξηκριβώθη, ὡς ἀποφαίνεται ὁ σπουδαῖος καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας τοῦ ἡμετέρου Ἔθνους ἐν τοῖς ἀνωτέρω. Ἄρα πᾶσα συμβολὴ συντελοῦσα ἂν μὴ εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς ἑρμηνείας ταύτης, τοὐλάχιστον εἰς τὴν προσέγγισιν αὐτῆς ὁπωσδήποτε, οὐκ ἀποκρουστέα παρὰ τοῖς ἐπαΐουσι φαίνεται. Συμβάλλουσι δ' εἰς τὴν κατανόησιν τοιούτων μεσαιωνικῶν ὅρων καὶ ἤθη καὶ ἔθιμα τῶν διαφόρων ἑλληνικῶν λαῶν τῶν τότε χρόνων, οἷς ἀνήκει καὶ τὸ ἑξῆς·

Ἐν τῷ δήμῳ Μέσης τῆς ἐπαρχίας Οἰτύλου ἐν τῇ Λακωνικῇ

[1] Ἴδε «Ἐφημερίδος» ἀριθ. 140, 10 Μαΐου 1868, ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Νέα Ἱστορικὰ Δόγματα».

(Δυτ. Μάνη), ἔνθα ὑπάρχουσι τὰ ἐρείπια *τοῦ Κάστρου τῆς Μαΐνης*, κατὰ τὸν Πορφυρογέννητον, ἐπὶ τοῦ μικροῦ ὀροπεδίου τοῦ ἀκρωτηρίου *«Θυρίδων»* (Cavo-Grosso τανῦν), καθὼς καὶ εἴς τινας ἄλλους δήμους τῆς Μάνης, αἱ γυναῖκες, αἱ ζῶντας ἔχουσαι τοὺς ἑαυτῶν ἄνδρας, πρὸς ἄμεσον διάκρισιν ἀπὸ τὰς χήρας, φέρουσι μεταξὺ τῆς ὀσφύος καὶ τῶν ποδῶν ἐπὶ τοῦ ἱματίου αὐτῶν γύρωθεν ταινίαν ἐρυθρὰν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον πλατεῖαν. Ταύτην δὲ τὴν ταινίαν ὀνομάζουσι *«σγάρσδο»* (σδ=ζ=σγάρζο)· τὴν δὲ φέρουσαν αὐτὴν γυναῖκα *χαιράμενη*, ὡς χαίρουσαν τὸν ἑαυτῆς σύζυγον.

Εὐνόητος λοιπὸν ἐντεῦθεν ἡ ἑρμηνεία τῆς λέξεως ἀποβαίνει σχετικῶς, προκειμένου μάλιστα τοῦ λόγου περὶ Σπαρτιάτου, τοῦ Νικήτα Ῥεντακίου, ὃν θέλων ὁ Γραμματικὸς Εὐφήμιος νὰ ἀποσκώψῃ *«μέγα φρονοῦντα ἐπὶ τῇ αὐτοῦ εὐγενείᾳ»*, καὶ τῇ ἐπὶ τῇ θυγατρὶ αὐτοῦ Σοφίᾳ κηδεστίᾳ μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ βασιλέως Ῥωμανοῦ, Χριστοφόρου, ἐποίησε τὸ Ἰαμβεῖον ἐκεῖνο *«Γαρασδοειδὴς ὄψις ἐσθλαυωμένη»*, ὑποδεικνύων δι' αὐτοῦ σκωπτικῶς τὸ δι' ἐρυθρῶν ταινιῶν ἴσως ἐστιγμένον φύσει πρόσωπον τοῦ Νικήτα Ῥεντακίου· πρᾶγμα, ὅπερ, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ βυζαντινοῦ Γραμματικοῦ, ἦν μᾶλλον ἀπόδειξις ποταπῆς καταγωγῆς. Γνωστὸν δὲ ὅτι τινὲς τῶν ἀνθρώπων φέρουσι κατὰ τὸ πρόσωπον—οἱ ἰατροὶ γινώσκουσι τὸ παθολογικὸν αἴτιον τούτου—ἐρυθρότητάς τινας κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον πλατείας, ἀσχημιζούσας ὁπωσδήποτε τὴν ὄψιν τοῦ φέροντος, καὶ ἀποκαθιστώσας αὐτὴν ὡς ὄντως παρέχουσαν *«σγάρσδο»*, κατὰ τὴν μεταφορικὴν σκωπτικὴν ἔκφρασιν τοῦ Εὐφημίου, δανεισθέντος πρὸς τοῦτο τὸ *«σγάρσδο»* τῶν συμπατριωτίδων τοῦ Νικήτα Λακαινῶν πρὸς περισσοτέραν ἔμφασιν χάριν τῆς μεταφορᾶς.

Τοιαύτας μεταφορικὰς σκωπτικὰς ἐκφράσεις καὶ νῦν πολλαχοῦ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἐκ τῶν φορεμάτων ἔχουσιν ἐν χρήσει οἱ κάτοικοι, καὶ ὡς φαίνεται ἐκ τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων ἕλκει τὴν καταγωγὴν τοιαύτη συνήθεια καὶ χρῆσις, ὡς π. χ. οἱ Πελοποννήσιοι λέγουσι τοὺς Ῥουμελιώτας *«παληοκαπόταις»* διὰ τὴν κάπαν ἢ καπόταν, ἣν συνήθως φοροῦσιν οὗτοι· οἱ Ἠπειρῶται λέγουσι τοὺς Ἀλβανοὺς *«μισοτσάρουχους»*, διότι φοροῦσιν ἡμίσεα *«τσαρούχια»* καλύπτοντα μόνον τοὺς δακτύλους σχεδόν, τὸ δὲ λοιπὸν τοῦ ποδὸς μένει γυμνόν· ὡσαύτως τοὺς ὀρεινούς τινων μερῶν *«μισοβράκιδες»*, ὡς φοροῦντας *«βρακί»*, μόλις μέχρι τοῦ γόνατος ἐξικνούμενον κλ. κλ.· οὐδόλως λοιπὸν παράδοξον, ἂν καὶ ὁ βυζαντινὸς Γραμματικὸς κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἠθέλησε νὰ σκώψῃ τὸν Μανιάτην Νικήταν Ῥεντάκιον καὶ ἐπο-

νομάση ἐν τῷ Ἰαμβείῳ αὐτοῦ *«γαρασδοειδῆ»* διὰ τὸ ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ διατελοῦν ἐν χρήσει καὶ τότε *«σγάρσδο»*. Σημειωτέον δὲ καλῶς ὅτι ἐν Μάνῃ διετηρήθησαν καὶ νῦν διατηροῦνται πλεῖστα ὅσα ἤθη καὶ ἔθιμα παρῳχημένων χρόνων. Περὶ τούτων, ὡς καὶ περὶ παροιμιῶν, μοιρολογίων, ἀρχαίων λέξεων κλπ. ἔγραψα πολλὰ εἰς τὴν *«Πανδώραν»* τὴν ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Ν. Δραγούμη ἄλλοτε ἐκδιδομένην, ὡς γνωστόν.

Ἐπειδὴ δὲ αἱ σημεριναὶ ἐπιστημονικαὶ ἔρευναι ἀκριβολογοῦσι καὶ τὰ ἐλάχιστα, φίλε ἀγαπητὲ Σακκελίων, ὡς γινώσκετε, μηδεμίαν συμβολὴν ἀποκρούουσαι, ἔστω καὶ μακρόθεν, τείνουσαν πρὸς εὕρεσιν τοῦ ζητουμένου, οὐκ ἀπεικὸς ἔδοξέ μοι καὶ ταῦτα προσθεῖναι.

Α΄ Ἐν Μεσσηνίᾳ, ἀπαντᾷ τὸ ὄνομα *«Γαράνζα»* ἐπὶ κώμης τινός. Γνωστὸν δὲ ὅτι τὸ στοιχεῖον ζ σύγκειται ἐκ *«σδ»*, ὥστε δύναταί τις ἀναγνῶναι τὸ ὄνομα *«Γαράνσδα»*, τὸ δὲ ν πρὸ τοῦ σ ἀποβάλλεται, κατὰ τοὺς γραμματικοὺς κανόνας, καὶ οὕτω προκύπτει ὁ τύπος (la forme) *«γαράσδα»*, τὸ πρῶτον συνθετικὸν δηλαδὴ τοῦ ὀνόματος, τὸ δὲ δεύτερόν ἐστι τὸ εἶδος, καὶ οὕτω μορφοῦται ἡ σύνθετος λέξις *«Γαρασδοειδής»*. Τοιαύτη σαφήνεια ἀναφαίνεται ἐνταῦθα ἐπὶ τούτου, ὥστε δὲν ἐπιτρέπεται λοξοδρομία τις ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ ἐρεύνῃ.

Β΄ Ἀλλ' ἀμέσως διεγείρεται τὸ ζήτημα: τί σημαίνει τὸ ὄνομα *«Γαράσδα»*, καὶ εἴπερ ἐστὶν ἑλληνικόν, μεσαιωνικὸν ἢ ξενικόν;

Πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς γνησίας ἑρμηνείας δέον ἵνα προσφύγωμεν εἰς τὴν Γλωσσολογίαν, ἥτις προήγαγε τὴν ἐτυμολογίαν, ὡς γνωστόν, εἰς βαθμὸν ἄγνωστον παρὰ τοῖς προγενεστέροις ἡμῶν. Καὶ δὴ ἐν τῇ σκυπεταρικῇ γλώσσῃ (ἀλβανικῇ) ἀπαντᾷ, ἡ λέξις *«σγγάρδε»*, σημαίνουσα τὸν ἔχοντα τῶν ὀφθαλμῶν τοὺς βολβοὺς ἐξωγκωμένους καὶ ἐξέχοντας, καὶ συνεπῶς τὸν δυσειδῆ[1], εἰσὶ δὲ καὶ παράγωγα τὰ ἑξῆς· *«σγαρδούαρε»*, *«γουρλομάτης»* καὶ ῥῆμα *«σγαρδὼν σίσε»*, *γουρλόνει τὰ μάτια του*, κατὰ μετάφρασιν ἐν τῇ κοινῇ σημερινῇ ἑλληνικῇ, ὥστε καὶ ἡ γλωσσολογικὴ ἔρευνα καταντᾷ εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον τῆς παραστάσεως, ἤτοι τῆς δυσειδίας τοῦ προσώπου, ὅπως καὶ τὸ ἄσχημον τῆς θέσεως Γαράντζας ἐν Μεσσηνίᾳ. Ἡ τοιαύτη ἀσχημία

[1] Ἀλλὰ καὶ γαλλιστὶ «garance» σημαίνει τὸ ἐρυθρόδανον (ῥιζάρι), ὅπερ διὰ τὸ χρῶμα καὶ τῇ ἐρυθρᾷ ταινίᾳ σχέσιν ἔχει πρὸς τὸ «γαράσδο» τῶν Μανιατῶν. Πόθεν λοιπὸν ἐλήφθη ἡ λέξις *«Γαράζο»*; ἐκ τίνος βαρβαρικοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τοῦ μεσαιῶνος; ἐκ τίνος βαρβαρικοῦ φύλου τῶν πολυπληθῶν τότε ἀπαντώντων ἐν τῇ Ἰλλυρικῇ Χερσονήσῳ;

τοῦ προσώπου τοῦ Νικήτα Ῥεντακίου εἴτε διὰ τὰς ἐρυθρὰς ταινίας εἴτε διὰ τὴν ἐξόγκωσιν τῶν βολβῶν τῶν ὀφθαλμῶν, παρέσχε τὴν ἀφορμὴν τῷ Γραμματικῷ Εὐφημίῳ νὰ ἀποσκώψῃ αὐτόν, ὡς μαρτυρεῖ Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος ἐν τοῖςδε· «Ἐσθλαυώθη πᾶσα ἡ »χώρα (ἡ Πελοπόννησος) καὶ γέγονε βάρβαρος, ὅτε λοιμικὸς θάνα»τος πᾶσαν ἐβόσκετο τὴν οἰκουμένην, ὁπηνίκα Κωνσταντῖνος ὁ τῆς »κοπρίας ἐπώνυμος, τὰ σκῆπτρα τῆς τῶν Ῥωμαίων διεῖπεν ἀρχῆς, »ὥστε τινὰ τῶν ἐκ Πελοποννήσου μέγα φρονοῦντα ἐπὶ τῇ αὐτοῦ εὐ»γενείᾳ, ἵνα μὴ λέγω δυσγενείᾳ, Εὐφήμιον ἐκεῖνον τὸν περιβόητον »Γραμματικὸν ἀποσκῶψαι εἰς αὐτὸν τουτοὶ τὸ θρυλούμενον Ἰαμβεῖον «Γαρασδοειδὴς ὄψις ἐσθλαυωμένη».

«Ἦν δὲ οὗτος Νικήτας ὁ κηδεύσας ἐπὶ θυγατρὶ Σοφίᾳ Χριστόφο»ρον, τὸν υἱὸν τοῦ καλοῦ Ῥωμανοῦ καὶ ἀγαθοῦ βασιλέως» (Κωνστ. Πορφυρογ. περὶ Θεμάτων Συγγρ.). Ἀλλ' ἴσως καὶ ζηλοτυπία καὶ φθόνος τοῦ Γραμματικοῦ πρὸς τὸν Νικήταν καὶ ῥᾳδιουργίαι αὐλικαί, συνήθεις παρὰ τοῖς μοναρχικοῖς ἀπολύτοις πολιτεύμασιν, ὡς τῷ Βυζαντινῷ, ἐγένοντο παραίτιοι τῆς διατυπώσεως τοῦ σκωπτικοῦ Ἰαμβείου, ὅπερ τοσαῦτα παρέχει πράγματα τοῖς μεσαιωνοδίφαις διὰ τοὺς ἑξῆς λόγους·

α' Ἡ λέξις *«ἐσθλαυωμένη»* μένει ἀνεξήγητος, ἂν παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ λέξις παράγεται παρὰ τῷ ἑλληνικῷ ἐπιθέτῳ *«ἐσθλός»*, ἀγαθός· σημασία, ἥτις ἀπᾴδει εἰς τὸν εἰρωνικὸν χαρακτῆρα, ὃν θέλει ὁ Εὐφήμιος τῷ Νικήτᾳ ἵνα ἐγκολάψῃ καὶ ἰδίᾳ τῷ προσώπῳ αὐτοῦ ὡς δυσειδεῖ, δι' οὓς λόγους προείπομεν.

β' Ἄρα πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ εἰρωνεία τοῦ Βυζαντινοῦ Γραμματικοῦ εὐοδοῦται, καὶ καλῶς ἔχει, ὅτε ἡμῖν ἀρέσκον ἐστὶ τὸ θεωρεῖν τὴν ὄψιν τοῦ Νικήτα προσόμοιον τῇ δυσειδεῖ μορφῇ τῶν Σλαύων, οἵτινες τότε κατεπλημμύρουν τὴν Ἑλλάδα, κατὰ Φαλμεράϋερ[1]. Ἀλλὰ καθ' ἡμετέραν γνώμην ἡ λέξις *«ἐσθλαυωμένη»* ἔχει περιφρονητικὴν σημασίαν, καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες τῶν τότε χρόνων, ὁσάκις ἤθελον πρόσωπόν τι μέγα σημαῖνον νὰ περιφρονήσωσιν ἔλεγον, ὅτι ἔχει μορφὴν ἐσθλαυωμένην, ἤτοι μορφὴν ἐλεεινὴν καὶ ἀξίαν ἀποστροφῆς. Τοῦτο δ' ἀποδεικνύει ἀρκετὰ σαφῶς ὅτι οἱ Σλαῦοι τότε ἐν

[1] Οὗτος διὰ τῆς λέξεως *«ἐσθλαυώθη»*, παρέσχεν, ὡς γνωστόν, οὐ σμικρὰν δόσιν παρερμηνειῶν τοῖς Σλαύοις περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Ἑλλήνων χάριν πολιτικῶν σκοπῶν, ὧν πρώτιστος ὑπηρέτης ἐχρημάτισεν ὁ περίπυστος διὰ τοῦτο καταστὰς εἰς ἅπαντα τὸν φιλολογικὸν κόσμον Φαλμεράϋερ, ὅστις ἐζήλωσε τὴν δόξαν τοῦ Ἡροστράτου τοῦ τὸν ναὸν τῆς Ἀρτέμιδος κατακαύσαντος.

Ἑλλάδι διετέλουν εἰς κατάστασιν προκαλοῦσαν τὸν οἶκτον καὶ τὴν περιφρόνησιν τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἀπεστρέφοντο αὐτοὺς καὶ διὰ τὴν ἐλεεινὴν τοῦ αὐτῶν πολιτισμοῦ κατάστασιν καὶ τὸ ὀλιγάριθμον αὐτῶν τοῦ πληθυσμοῦ· διότι οἱ βάρβαροι τότε ἐπεβάλλοντο διὰ τοῦ ὄγκου τῆς πληθύος αὐτῶν, καὶ συνεπῶς οἱ ἥττονες ἠναγκάζοντο νὰ σέβωνται αὐτοὺς ἐκ φόβου καὶ ἐκ συμφέροντος τῆς αὐτοσυντηρήσεως καὶ νὰ ὑπείκωσιν αὐτοῖς· ὅταν ὅμως ἀναφαίνωνται τῆς ἐποχῆς ἐκείνης φράσεις περιφρονητικαὶ πρὸς τοὺς Σλαύους ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων—τοῦτο ἀποδεικνύει ἐναργέστατα ὅτι οἱ Σλαῦοι εὑρίσκοντο εἰς θέσιν ἥττονα τῶν Ἑλλήνων, ὧν προὐκάλουν διὰ τοῦτο τὴν περιφρόνησιν καὶ τὸν οἶκτον.

Ἂν ἐσθλαυώθη πᾶσα ἡ Πελοπόννησος, ὡς λέγει ὁ Πορφυρογέννητος, ὁ ἀτελεῖς ἔχων γνώσεις γεωγραφικὰς τῶν χωρῶν, ὧν ἐβασίλευε, καὶ ὅλως ἀγνοῶν τὴν τότε ἠθικὴν καὶ πολιτικὴν κατάστασιν τῶν χωρῶν αὐτῶν, τοῦτο ἀπέδειξαν αἱ νεώτεραι ἐπιστημονικαὶ ἔρευναι καὶ ξένων σοφῶν καὶ ἡμεδαπῶν, οἵτινες ἄρδην ἀνέτρεψαν καὶ τὴν ἐπὶ ἐσφαλμένων βάσεων στηριζομένην μαρτυρίαν τοῦ Πορφυρογεννήτου, καὶ τὴν ἐπ' αὐτὴν στηριχθεῖσαν θεωρίαν τοῦ Φαλμεράϋερ Ἀλλὰ περὶ τούτου ἐνταῦθα δὲν εἶνε ἀνάγκη νὰ προσθέσωμέν τι, καθόσον ἐξηντλήθη τὸ θέμα ἤδη τοῦτο, καὶ ἀπερρίφθη εἰς τὸ παλαιοντολογικὸν Μουσεῖον τῶν ἀπηρχαιωμένων θεωριῶν τῆς ἐπιστήμης κατατεθέν.

Ἡμῖν ἀπολείπεται ἐνταῦθα ἡ ἐξέτασις: ἂν ἡ λέξις «*Γαρασδοειδής*» ἢ ἀκριβέστερον εἰπεῖν, ἂν τὸ πρῶτον συνθετικὸν αὐτῆς «*Γαράσδο*» εἶνε Σλαυϊκὸν ἢ ἄλλου τινὸς βαρβαρικοῦ φύλου λείψανον γλωσσικὸν ἐκ τοῦ μεσαιωνικοῦ βίου αὐτοῦ· λίαν δυσχερὲς τὸ ζήτημα τοῦτο ἡμῖν φαίνεται καὶ δυσεπίλυτον διὰ πολλοὺς λόγους. Τί λοιπὸν ποιητέον; καὶ πῶς νὰ προβῶμεν εἰς τὴν λύσιν αὐτοῦ;

Οὐ δυνάμεθα προβῆναι εἰς τὴν εὕρεσιν τῆς ἑρμηνείας ἄλλως εἰμὴ ἐξετάζοντες τὰ ἐν τοῖς ἤθεσι καὶ ἐθίμοις τῶν κατοίκων τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἀπαντῶντα καὶ τὰ ἐν βυζαντινοῖς συγγραφεῦσιν ἀναφερόμενα· πρὸς δὲ ποῖα ἔθνη ἐν τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ βάρβαρα ἦσαν διεσκεδασμένα ἀνὰ τὴν Ἰλλυρικὴν Χερσόνησον καὶ συνεπῶς ἦλθον ἐνιαχοῦ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν εἰς σχέσεις συγκοινωνίας καὶ ἐπιμιξίας μετὰ τῶν ἀρχαίων κατοίκων Ἑλλήνων, καὶ οὕτω πιθανῶς νὰ πλησιάσωμεν ὅσον τὸ δυνατὸν εἰς τὸ ἀληθὲς τῆς ἑρμηνείας τοῦ ὅρου «*Γεράσδο-ζο*»· διότι ἡ συγκοινωνία τῶν ἐθνῶν καὶ ἐπιμιξία πάντοτε καὶ εἰς τὰς γλώσσας αὐτῶν φέρουσιν ἀνταλλαγὴν ὅρων ἐκφράσεων, τρόπων κλ., ὥστε διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἐπέρχεται καὶ ἀφομοίωσις

τοῦ ἥττονος ἐν τῷ πολιτισμῷ πρὸς τὸ κρεῖττον, τὸ ὑπερισχύον ἕνεκα τῶν ὑψηλοτέρων γνώσεων, τῆς τέχνης, τοῦ ἐμπορίου. καὶ ἐν γένει τῆς βιομηχανίας καὶ τῶν ἐπιστημῶν, καὶ οὕτω βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἐπέρχεται φυσικὴ συγχώνευσις τῶν στοιχείων, ἀποτελοῦσα ἓν κρᾶμα ἐθνολογικόν, ἐφ' οὗ ἐπιπνέει ἡ αὔρα τοῦ κρείττονος, οὕτινος καὶ τὸν τύπον φέρει καὶ τὸν χαρακτῆρα· ἀπόλλυται δὲ τὸ ἧττον. Τοῦτ' αὐτὸ ἔπαθον καὶ οἱ Σλαῦοι κατελθόντες εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, καὶ ἀπορροφηθέντες ὑπὸ τῶν κρειττόνων Ἑλλήνων, παρ' οἷς ἀπαντῶσι μόνον λέξεις τινὲς σλαυϊκαί, ὀνόματα πρὸ πάντων ποιμενικά, χρησιμεύοντα μόνον εἰς ἔνδειξιν τῆς συμμίξεως, ἀλλ' ἅμα καὶ ἀπορροφήσεως ὑπὸ τῶν πολυπληθεστέρων καὶ μᾶλλον ἐξηυγενισμένων κατοίκων τῶν χωρῶν, ἐν αἷς ἡ ἐπιμιξία ἐγένετο· τοιαῦται λέξεις θεωρητέαι καὶ τὸ «*Γαράσδο-Γαράζο*» καὶ τὸ «*ἐσθλαυωμένη*». Ἀλλ' ἡ μὲν τελευταία φέρει τύπον ἑλληνικῆς μορφώσεως ἐκ τοῦ ὀνόματος «*Σλαῦος*». καὶ συνεπῶς θεωρητέα ὡς ἐκ κατασκευῆς ἑλληνική, τὸ δὲ «*Γαράζο*« σλαυϊκὸν εἶνε; Ὁ μὲν ἀκάματος ἡμῶν μεσαιωνοδίφης κ. Σάθας λέγει, ὡς εἴδομεν ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς παρούσης πραγματείας, ὅτι ἕλκει τὴν καταγωγὴν ἐκ τῆς ζωροαστρικῆς λατρείας, διότι ἐκαλεῖτο ὁ Ζωροάστρης καὶ «*Ζαράσδα*»· ὁ δὲ Παπαρρηγόπουλος, ὁ οὐχ ἧττον ἀναδιφῶν τὰ μεσαιωνικὰ ἡμῶν «*documenta*» ὁμολογουμένως μετὰ διαυγείας πνεύματος ἀνωτέρας τῆς πρεσβυτικῆς αὐτοῦ ἡλικίας καὶ μετὰ βαθείας κρίσεως, οὐκ ἀσπάζεται τὸ τοιοῦτον ὄνομα, λέγων ὅτι καὶ τὸ παράγωγον αὐτοῦ ἔδει τότε εἶναι «*Ζαρασδοειδής*» καὶ ἔχει δίκαιον· ἄρα ὁ ὅρος Ζενδικῆς καταγωγῆς οὐκ ἔστι. Μένει λοιπὸν νὰ ἐξετάσωμεν, ἂν ὑπάρχῃ σλαυϊκός, καθόσον οἱ Σλαῦοι τότε ἀναφαίνονται ἐν Ἑλλάδι διεσκεδασμένοι. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο διαμφισβητεῖ ὁ κ. Σάθας ἐν τοῖς *documents inédits*[1] διὰ πολλῶν θέλων νὰ παραστήσῃ ὅτι οὐκ ἦσαν Σλαῦοι οὗτοι, ἀλλ' Ἀλβανοί, Ἄβαρες, ἐξελθόντες ἐκ τῆς Ἰλλυρίας (νῦν Σκυπερίας) τῆς πρώτης αὐτῶν κοιτίδος, τῆς Ἀλβανίας κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους καλουμένης, καὶ ἐξαπλωθέντες ἀνὰ τὴν Ἤπειρον, Μακεδονίαν, Θεσσαλίαν, κυρίως Ἑλλάδα, Πελοπόννησον καὶ τὰς νήσους, ἔνθα διατελοῦσι καὶ νῦν ὑπάρχοντες· πλεῖστα δὲ ὀνόματα, ἐπωνύμια, κωμῶν ὀνόματα καὶ θέσεων ἐπὶ ὀρέων κειμένων καὶ κοιλάδων ἔχουσιν ἀλ-

[1] Κ. Σάθα docum. inéd. σελ. VII. καὶ XV, XVI, XVII—XXI, XXII, XXIII—XXV. κλπ. κλπ., ἔνθα διὰ μαρτυριῶν τῶν Βυζαντινῶν προσπαθεῖ νὰ ἐμπεδώσῃ τὴν θεωρίαν ταύτην.

βανικὴν καταγωγήν, ὡς ἴσως καὶ τὸ «*γαράσδο*»[1]. Ἀλλὰ τὸ σπουδαῖον καὶ ἁρμοδιώτατον διὰ τὴν λύσιν τοιούτων ζητημάτων σύγγραμμα τοῦ μεγάλου Οἰκονόμου «*Δοκίμιον περὶ τῆς πλησιεστάτης συγγενείας τῆς Σλαβονο-ρωσσικῆς γλώσσης πρὸς τὴν ἑλληνικὴν*», οὐδόλως τῆς λέξεως ταύτης μνείαν τινὰ ποιεῖται[2], ὥστε δύναταί τις μᾶλλον νὰ ἀποκλίνῃ πρὸς τὸ ἀλβανικὸν ἢ τὸ σλαυϊκὸν ἰδίωμα διὰ τὴν λέξιν ταύτην καὶ ἕνεκα τῆς παραλείψεως ταύτης τοῦ σοφοῦ ἀνδρός, τοῦ μηδὲν ἀνεξερεύνητον ἐγκαταλιπόντος, μηδὲν ἀπαρατήρητον, ἀφορῶν τὴν συγγένειαν ταύτην τῶν δύο γλωσσῶν, ἐφ' ᾗ κυρίως καὶ συνέγραψε τὴν περισπούδαστον ἐκείνην συγγραφήν. Ἀλλὰ καὶ τοῦ κ. Σάθα τὰς θεωρίας μετ' ἐπιφυλάξεως δύναταί τις νὰ παραδεχθῇ, καθόσον ὁ ἀνὴρ μᾶλλον θεωρητικὸς ἢ θετικὸς ἐπιθυμεῖ νὰ φαίνηται, ὡς ἀποδεικνύει ἀριδήλως ἡ περὶ τῆς ἐν Κύπρῳ μεταβάσεως Ἀλβανῶν ἐπίνοια αὐτοῦ, ἣν στηρίζει ἐπὶ τοῦ χρονικοῦ τοῦ Μαχαιρᾶ, ὅπερ οὐδόλως περὶ τοιαύτης τινὸς Ἀλβανῶν ἐποικήσεως ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ ποιεῖται λόγον· ἐπανειλημμένως ἀνέγνωμεν αὐτὸ καὶ οὐδὲν εὕρομεν τοιοῦτον ἐπιβεβαιοῦν τὸ σπουδαῖον τοῦτο γεγονὸς τῶν Ἀλβανῶν ἐν Κύπρῳ ἐποικήσεως· ὥστε ἄπορον ἡμῖν δοκεῖ τίσι ποτὲ λόγοις καὶ τίσι συγγραφεῦσιν ὁ κ. Σάθας τοῦτο ἠξίωσεν ἀληθὲς ἀποφήνασθαι Ἀλλὰ δέον ἐπὶ τῶν τοιούτων ζητημάτων ἐφεκτικοὺς εἶναι τοὺς ἐθέλοντας τὴν ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν εὑρεῖν, ἕως ἂν αἱ ἔρευναι νεώτερόν τι ἀποκαλύψωσιν εἰς τοῦτο συντελοῦν καὶ συμβάλλον· εἰς τοιαύτας ἐρεύνας οἱ νεώτεροι Ἕλληνες ἐν πάσῃ σπουδῇ καὶ ἐπιμελείᾳ πρέπει νὰ ἐπιδοθῶμεν· διότι μέγα συμβάλλουσιν εἰς τὴν τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων διαφώτισιν καὶ εἰς τὴν τῶν βυζαντινῶν πραγμάτων σαφῆ κατανόησιν. Γνωστὸν δὲ σήμερον πᾶσι τοῖς τὰ πάτρια ἀνασκαλίζουσι πόσῳ τὰ βυζαντινὰ πράγματα χρησιμεύουσι πρὸς σχηματισμὸν κρίκου στερεοῦ συνδέοντος τὴν ἀρχαίαν Ἱστορίαν τῶν προγόνων ἡμῶν τῇ νεωτέρᾳ, ὡς λίαν εὐγλώττως ἐξέθετο τοῦτο ὁ πολυμαθὴς καθηγητὴς τοῦ ἐν Ὀδησσῷ Πανεπιστημίου κ. Οὐσπένσκης, ἐν ὁμιλίᾳ περισπουδάστῳ, ἐν τῷ «Παρνασσῷ» γενομένῃ πέρυσιν ἐνταῦθα. Ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν λογίων ἑλλήνων πρότερον περὶ τού-

[1] Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἰδίᾳ ἐγράψαμεν εἰς τὸν «*Ἀπόλλωνα*» Πειραιῶς (φυλλάδ. Φεβρ. καὶ Μαρτ.) τοῦ 1885.

[2] Ἐκδ. Πετρουπόλεως 1828.

του ἀπεφήναντο, ὧν εἷς ἐκ τῶν προεξεχόντων περὶ τούτου εἴσθε καὶ ὑμεῖς, σεβαστὲ φίλε κ. Σακκελίων.

Δέξασθε, παρακαλῶ, κλ. κλ.

Ἔγραφον ἐν Πειραιεῖ, 17 Αὐγούστου 1888.

Ὁ φίλος σας
Ἀθαν. Πετρίδης,
Ἠπειρώτης.

ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΣ ΚΟΠΠΕ

(Ἐκ τῶν τοῦ Ἀδόλφου Ragot).

Συνήντησα αὐτὸν κατὰ τὴν κηδείαν τοῦ Ἰουλίου Σανδώ. Ἡ κηδεία αὕτη παρίστα θέαμα σπάνιον. Ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γερμανοῦ ἀπὸ μιᾶς ἤδη ὥρας περιελάμβανεν ἐν τῷ περιβόλῳ αὐτῆς πᾶν ὅ,τι ἐξαιρέτως γεραίρει ἡ Γαλλία, πᾶν ὅ,τι διατηρεῖ αὐτήν, καὶ σήμερον ἔτι, ὡς τὸ πρῶτον τοῦ κόσμου ἔθνος ἐν τῇ φιλολογίᾳ, τῇ τέχνῃ, τῇ ἐπιστήμῃ καὶ τῇ ἀγωγῇ.

Ἂν αἴφνης διά τινος κατακλυσμοῦ κατεκρημνίζοντο οἱ θόλοι ἐπὶ τοῦ ἐκλεκτοῦ ἐκείνου πλήθους, ἢ ἂν κατεβυθίζετο τὸ ἔδαφος, οὐδὲ ἕνα πλέον θὰ εἴχομεν δραματικόν, μέγαν μυθιστοριογράφον, μέγαν ζωγράφον, μέγαν γλύπτην. Πάντες ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἦσαν συνηθροισμένοι. Δὲν ἦσαν ἐκεῖ οἱ πλαστοὶ καὶ τῶν τετριμμένων φιλοφρονήσεων Παρίσιοι, ἀλλ' εὑρίσκετο αὐτὸ τὸ πνεῦμα, ἡ ψυχὴ τῆς Γαλλίας.

Τίς ὑπουργός, τίς πολιτικὸς τῆς ἐνεστώσης ἐποχῆς ἠδυνήθη νὰ συναγείρῃ περὶ τὸν ἑαυτοῦ νεκρὸν τοιαύτην ὁμήγυριν; Καὶ ὁ Θιέρσος, καὶ ὁ Γαμβέττας ἦσαν παρόντες. Εὑρέθησαν συνηγμένοι αὐθορμήτως ὅπως προσαγορεύσωσιν ἁπλοῦν λογοτέχνην ὅςτις οὐδὲν ἄλλο ὑπῆρξέ ποτε ἢ μόνον λογοτέχνης. Ὁ Ἰούλιος Σανδὼ εἶναι μία τῶν τεσσάρων ἢ πέντε μεγάλων ἐξαιρέσεων—καὶ κάμνω εὑρεῖαν καταρίθμησιν—τῆς συγχρόνου ἡμῶν φιλολογίας, αἵτινες ἐξηκολούθησαν κατ' εὐθεῖαν τὴν ἑαυτῶν ὁδόν, μὴ καταδεχόμενοι νὰ ἀπαντήσωσιν εἰς τὰ ἐρωτύλα βλέμματα τῆς πολιτικῆς, τῆς ἑταίρας ταύτης τῶν τριόδων. Εἶναι ἐκ τοῦ μικροῦ, ἐλαχίστου ἀριθμοῦ ἐκείνων, οἵτινες ἔγραψαν ἀ-

θορύβως τὸ βιβλίον ἢ τὴν κωμῳδίαν, ἣν ἔκριναν καλὸν νὰ γράψωσιν, ἀναίσθητοι εἰς τὰς ἐνοχλήσεις τῶν πέριξ, ἀνίκανοι νὰ πλάττωσι, συμφώνως τῇ πλημμύρᾳ καὶ τῇ ἀμπώτιδι, τὰ ἔργα αὐτῶν κατὰ τὸν συρμὸν τοῦ πάθους, ὡς πράττουσιν αἱ *μοδίσται*, προβάλλουσαι ἐναλλὰξ τὸν πῖλον Λουδοβίκου τοῦ ΙΓ' ἢ τὸν τοῦ Διευθυντηρίου. Μετὰ τὸν Ἰούλιον Σανδὼ τὸ φωτεινότερον παράδειγμα τῆς ὑψηλόφρονος ταύτης εἰλικρινείας εἶναι ὁ συνεργάτης καὶ φίλος αὐτοῦ κ. Αἰμύλιος Ὠζιέ. Χάνει μέν τις ἐν τῇ πείσμονι ταύτῃ ἀνεξαρτησίᾳ ὀλίγην δημοτικότητα καὶ πολλὰ χρήματα, ἀλλ' ἐν ταὐτῷ ἀποκτᾷ τὴν περιφρόνησιν τῶν μετρίων, ἔργα διαρκῆ καὶ τέλος τὸ σέβας, ὅπερ εἶπον, ἤτοι πᾶν ὅ,τι ἁρμόζει τῇ εὐφυΐᾳ καὶ τῇ τιμῇ.

Μετὰ τὸ πέρας τῆς τελετῆς διέκρινα τὸν συγγραφέα τοῦ *Διαβάτου*. Ἦτο μεταξὺ τῶν τελευταίων ἐν τῷ πλήθει, ὡς ἄνθρωπος ἐλθὼν ἐκεῖ πρὸς ἐκπλήρωσιν καθήκοντος καὶ οὐχὶ ὅπως τὸν ἴδωσιν. Μόλις ἀντήλλαξεν ἐλαφροὺς τινας χαιρετισμοὺς μακρόθεν. Ὁ χαρίεις οὗτος ποιητὴς ἦτο μεμονωμένος καὶ μετριόφρων, καίτοι αὐτὸς ἡμέραν τινὰ παρωργισμένος καὶ ἐν ἐξάψει ἐξηκόντισε τὸ ἰδιότροπον ἐκεῖνο, τὸ τοσάκις μετὰ ταῦτα ἐπαναληφθέν· «Μὴ ἔσο μετριόφρων, καθίστασαι γελοῖος». Μακρόθεν πκρετήρουν αὐτόν. Μετὰ τὰ πρῶτα ἔργα του, δηλαδὴ μετὰ ὀκτωκαίδεκα ἔτη, μόλις ὀλίγον τι μετεβλήθη. Εἶναι πάντοτε ἡ κατατομὴ τοῦ ἀρχαίου νομίσματος, διὰ τῆς μελαγχολικῆς αὐτῆς σοβαρότητος ἀνακαλοῦσα εἰς τὴν μνήμην ἀφ' ἑνὸς μὲν τὸν ἰσχνὸν Βοναπάρτην τοῦ Δαβὶδ d' Angers, καὶ ἀφ' ἑτέρου τὸν Βικτωριανὸν Σαρδοῦ. Τὸ βλέμμα, λαμπρὸν γλαυκόν, ἀτενίζον κατὰ πρόςωπον, ἔχει τὴν διαύγειαν τοῦ χάλυβος. Αἱ βλεφαρίδες, μακραὶ καὶ μέλαιναι, δεικνύουσιν ὀνειροπόλον, παρατηροῦντα πολλάκις πρὸς τὰ ἔσω, ὁ πώγων, προφανῶς προεξέχων, ἐμφαίνει τὴν ἤρεμον καὶ ἐπίμονον θέλησιν. Τοιοῦτον ἡ ἀνάμνησις μοὶ παρίστα αὐτὸν κατὰ τὰ τέλη τοῦ χειμῶνος τοῦ 1865, ὁδηγούμενον ὑπὸ τοῦ Κατούλλου Μενδὲς παρὰ μικρᾷ πτωχῇ ἑβδομαδιαίᾳ ἐφημερίδι, τῇ *Τέχνῃ*, ἱδρυθείσῃ, ἂν ἀγαπᾶτε, πρὸς ἀναζωπύρησιν τῆς ποιήσεως καὶ ὀλίγον μετὰ ταῦτα μεταμορφωθείσῃ εἰς τὸν *Σύγχρονον Παρνασσόν*, τὴν κοιτίδα καὶ τὸ τέμενος πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν Παρνασσιδῶν. Ἐπανέβλεπον τὸν νέον τοῦτον κατηφῆ, διαρκῶς μελανείμονα, ὀλίγον κεκυφότα, σπανίως μειδιῶντα μετά τινος πικρίας, ἐρχόμενον κατὰ τὴν 5ην ὥραν εἴτε εἰς τὸ ἰσόγειον τῆς *Τέχνης* ἐν τῇ ὁδῷ τῶν *Καλῶν-Παίδων*, εἴτε εἰς τὸ ἕτερον ἐκεῖνο οἴκημα τῆς διόδου *Σουασέλ*, ἀναβαίνοντα τὴν ἑλικοειδῆ κλίμακα αὐτοῦ, ὅπερ τότε ἦτο ἔμβρυον

βιβλιοπωλείου, καταστάντος βραδύτερον περιφήμου—τοῦ βιβλιοπωλείου Λεμέρρ—, σήμερον δὲ κατέχεται, ἐξ ἀχαριστίας πρὸς τὴν δόξαν, ὑπὸ ἐμπόρου ἀλεξιβροχίων.

Διὰ τῶν δύο τούτων γραφείων διῆλθε πᾶσα σχεδὸν ἡ φιλολογικὴ γενεά, ἡ γεννηθεῖσα ἀπὸ τοῦ 1840 μέχρι τοῦ 1842, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον διαπρέψασα ἐν τῇ μυθιστοριογραφίᾳ, τῷ θεάτρῳ, τῇ ποιήσει καὶ ἐν αὐτῇ ἔτι τῇ πολιτικῇ.

Ὁ Φραγκίσκος Κοππὲ ἔκτοτε ἦτο ὅ,τι διετέλεσεν ὢν πάντοτε: ποιητής. Ἂν δὲν ἐφαίνετο πρὸ τῆς 5ης μ. μ. ὥρας, τοῦτο προήρχετο ἐκ τοῦ ὅτι ἦτο ὅλην τὴν ἡμέραν ἀπησχολημένος ὑπὸ εὐτελοῦς τινος θέσεως παρὰ τῷ ὑπουργείῳ τῶν Στρατιωτικῶν, κειμένῳ οὐχὶ ἐγγὺς τῆς διόδου Σουασέλ. Εἰργάζετο πολύ, ὡς ἐφαίνετο ἀπὸ τῶν κοίλων ὀφθαλμῶν καὶ τῶν προεχόντων βρεγματικῶν ὀστῶν αὐτοῦ. Ἐγκαταλείπων τὸν μικρὸν κύκλον, εἰς ὃν εἶχεν εἰσαχθῆ, ἀνήρχετο εἰς τὰ ὑψώματα τῆς δεξιᾶς ὄχθης τοῦ Σηκουάνα καὶ εὑρίσκετο εἰς τὴν Βατινιόλην, ἐντὸς πτωχοῦ οἰκήματος ὑπαλλήλου, ἔνθα ἀνέμενεν αὐτὸν θερμοτάτη στοργὴ καὶ ἐνθάρρυνσις πρὸς τὸ καθῆκον. Οἰκογενειάρχης πρὸ τοῦ εἰκοστοῦ τρίτου ἔτους τῆς ἡλικίας, διὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του, ὁ Κοππὲ συνετήρει τὴν μητέρα καὶ τὴν ἀδελφήν, τρυφερὰ πλάσματα πλήρη αὐταπαρνήσεως καὶ ἄνευ φιλοδοξίας. Ὑπῆρξεν ὁ ἄριστος, ὁ εὐσεβέστερος τῶν υἱῶν, φέρων ἐπὶ τοῦ μετώπου ἄνευ γογγυσμοῦ, μετ' ἐπιμόνου θελήσεως, τὰς ὑποχρεώσεις τῆς σήμερον καὶ τὰς ἐλπίδας τῆς αὔριον. Ἠδύνατο, ὡς πολλοί, νὰ ῥιφθῇ εἰς τὸ φιλολογικὸν ἐπάγγελμα, νὰ καταστῇ ζάπλουτος διὰ τοῦ χρυσοῦ τοῦ ἐγκεφάλου αὐτοῦ. Ἀλλ' ἄλλως ἐσκέφθη. Ἠσθάνετο ἑαυτὸν ποιητὴν καὶ περιωρίσθη εἰς μόνον τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ποιητοῦ. Ὡς καὶ ἀλλαχοῦ εἶπον, ὁ κ. Κάτουλλος Μενδὲς ἤγαγεν αὐτὸν εἰς τὸ εἶναι, αὐτὸς τὸν ἐδημιούργησεν. Ὁ συγγραφεὺς τοῦ *Διαβάτου* μετ' εὐγνωμοσύνης καὶ συγκινήσεως ποιεῖται λόγον περὶ τοῦ κ. Μενδές. Πλεῖστοι δὲ ὅσοι ἤκουσαν αὐτοῦ λέγοντος:

—Τοῦ ὀφείλω πολλά. Εἰς αὐτὸν πρῶτον ἔδειξα τοὺς πρώτους στίχους μου. Εὗρεν αὐτοὺς ἀποτροπαίους, καὶ εἶχε δίκαιον. Ἐστιχούργησα ἄλλους οὐχὶ καλλιτέρους τῶν πρώτων. Μὲ προέτρεψε νὰ ἐξακολουθήσω· μὲ διώρθονεν, ὑπῆρξεν ἀμείλικτος καὶ ἐπὶ τέλους κατέληξα εἰς τὴν σιδηρουργίαν.

Καὶ ἂν ὁ Μενδές, συγγραφεὺς δόκιμος καὶ αὐτός, δὲν εἶχεν ἄλλο τι νὰ δείξῃ ἢ τὸ ὅτι διέγνωσε τὴν ἀξίαν τοῦ Κοππέ, δὲν θὰ ἦτο μικρὸν τὸ πρᾶγμα. Ὁ διδάσκαλος οὗτος τῆς ποιήσεως ἔκρινε δι' ἑνὸς

μόνου βλέμματος τὸν μέλλοντα συγγραφέα τοῦ *Διαβάτου*, ὡς κρίνει κοινὸς διδάσκαλος τῆς ὁπλομαχητικῆς τὸν μέλλοντα ἄριστον μαθητὴν αὐτοῦ. Ὁ κ. Μενδὲς ἐδίδαξε τὸν Φραγκίσκον Κοππὲ τὰ κτυπήματα, τὰς διασταυρώσεις, τὰς ὀπισθοχωρήσεις καὶ τὰς ἀντικρούσεις. Ὁ μαθητὴς ὑπερέβη τὸν διδάσκαλον, μηδόλως ζηλοτυποῦντα. Καὶ ἡ Ἀδριανὴ Λεκουβρὲρ ἀνέστησε τὴν Ῥαχὴλ, διότι ἔσχεν ὡς μοναδικοὺς καθηγητὰς τὸν ἀγαθὸν Μισονὲ καὶ τὸν κωμικὸν Σαμψών.

Ἡ ποιητικὴ συλλογή, ἡ ἐπιγραφομένη *Τὰ Λείψανα*, ὑπῆρξε τὸ πρῶτον «ἀπὸ σφύρας» ἔργον, ὅπερ ὁ νέος σιδηρουργὸς ἀπεφάσισε νὰ ἐκδώσῃ· εἶναι βιβλίον ἐξαίρετον, καὶ ὁ ποιητὴς ζητεῖ ἐν αὐτῷ νὰ δείξῃ, στηριζόμενος ἐπὶ ὑποδειγμάτων, τὰς ἀρετάς του. Τὸ κοινὸν ἐκ τοῦ πρώτου κτυπήματος δὲν διέκρινε ταύτην τὴν ἀρχήν. Ἂν μὴ ἦναι ὑπογεγραμμένος ὁ Hugo ἢ ὁ Musset ἐν γένει οἱ στίχοι εἶναι ἄτεχνοι ἐν Γαλλίᾳ. Ἀπαιτεῖται περίστασις, τύχη, θόρυβος. Σήμερον ἐπενόησαν ταὶς *στράκαις*, ἀλλὰ τῷ 1866 αὗται ἦσαν ἄγνωστοι. Ὅπως ἀναλάμψῃ τις τότε, ἦτο ἀνάγκη ἀπόλυτος νὰ ἔχῃ ἀξίαν. Ἡ ἀποτυχία τῶν *Λειψάνων* δὲν ἦτο μόνον λυπηρὰ ὡς διάψευσις φιλολογικῆς ἐλπίδος. Ὁ ποιητὴς εἶχε δαπανήσει, δηλαδὴ ἦτο ἠναγκασμένος, αὐτός, ὑπάλληλος 1800 φράγκων, ἵνα καλύψῃ διὰ συνεχῶν χρεωλυσίων τὰς δαπάνας τῆς ἐκτυπώσεως καὶ δημοσιεύσεως. Ἑσπέραν τινὰ ἀνηρχόμην μετ' αὐτοῦ τὴν ὁδὸν Σουασέλ. Ἦτο ὠχρότερος καὶ κυρτότερος τοῦ συνήθους.

— Φαίνεσαι πολὺ καταβεβλημένος.

— Ναί, ἐργάζομαι ὑπερβολικά. Πότε θέλεις νὰ ἐργάζωμαι; Μόνον τὴν νύκτα ἔχω εἰς τὴν διάθεσίν μου.

— Ἤρχισες νέον ποίημα;

— Πρὸ δύο νυκτῶν. Μικρὰν saynète διὰ δύο πρόσωπα. Κατ' αὐτὰς ἐπαρουσιάσθην εἰς τὴν δεσποσύνην Ἄγαρ. Μετὰ ἕνα ἀκριβῶς μῆνα δίδει ἐν τῷ Ὠδείῳ τὴν εὐεργετικήν της, καὶ μοῦ ἐζήτησε κάτι τι πολὺ σύντομον, ὅπερ νὰ δύναται νὰ παραστήσῃ μετά τινος ὅλως ἀγνώστου ἠθοποιοῦ, τῆς δεσποσύνης Σάρρας Βερνάρ. Προσπαθῶ νὰ τὸ τελειώσω.

Ἔλεγε ταῦτα μετὰ λύπης, μεθ' ὕφους ἀνθρώπου ἀποτεθαρρημένου. Ἐπανέλαβε δὲ πικρῶς:

— Ἂν ἦτο δυνατὸν τὸ ἔργον τοῦτο νὰ μοὶ προςπορίσῃ 500 φράγκα, θὰ ἐξώφλουν τὴν ἐκτύπωσιν τῶν *Λειψάνων*.

— Καὶ ὁ τίτλος;

— *Ὁ Διαβάτης*.

Ὁ Κοππὲ οὐδόλως ὑπώπτευεν, ἔτι δ' ὀλιγώτερον, ἂν ἦτο δυνατόν, ἐγώ, ὅτι ὁ τίτλος οὗτος δύο μῆνας βραδύτερον θὰ ἐγίνετο ἀνὰ τὴν ὑφήλιον ἔνδοξος, καὶ ὅτι ἡ ἐπιτυχία τοῦ *Διαβάτου* θὰ ἤρκει αὐτῷ οὐ μόνον διὰ παντὸς νὰ ἀπελευθερωθῇ ἐκ τῶν ἀπογοητευτικῶν ἐργασιῶν τοῦ γραφείου, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐξασφαλίσῃ καὶ τὸ ἕτερον ὄνειρόν του, τὴν εὐημερίαν τῶν δύο γυναικῶν, μητρὸς καὶ ἀδελφῆς, αἵτινες εἶχον συμμερισθῆ ἡρωϊκῶς μετ' αὐτοῦ τὴν πτωχείαν καὶ τὰς θλίψεις του. Εἶναι χαρίεσσα καὶ κωμικὴ ἅμα ἡ ἱστορία αὕτη τοῦ *Διαβάτου*. Ὁ κ. Δὲ-Χιλλύ, τότε διευθυντὴς τοῦ Ὠδείου, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀρνηθῇ τὸ μικρὸν ἔργον, ὅπερ ἐπαρουσίασεν αὐτῷ ἡ δεσποσύνη Ἄγαρ, ἀλλὰ καὶ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀποκρύψῃ καί τινα φθόνον, ἐνυπάρχοντα ἐν ἑαυτῷ, καὶ εἶπε τῷ Κοππέ:

— Ἀγαπητέ μοι φίλε, δὲν ἐπεθύμουν νὰ εὑρίσκησθε ἐν ὀνειροπολήσει. Ὁ *Διαβάτης* θὰ παρασταθῇ δὶς ἢ τρὶς μόνον. Προσεχῶς ἀναβιβάζομεν ἐπὶ σκηνῆς μέγα δρᾶμα, τὴν *Δεσποσύνην Μαρκησίαν*, συντεθεῖσαν ἐπίτηδες διὰ τὸ Ὠδεῖον ὑπὸ δύο τεχνικωτάτων συγγραφέων· θὰ παρασταθῇ δὲ ἀσφαλέστατα πεντήκοντα καὶ ἑκατὸν φοράς. Ἐννοεῖτε,—δὲν εἶναι ἀληθές;—ὅτι τὸ μικρὸν ἔργον σας δὲν θὰ δυνηθῇ νὰ συνοδεύσῃ δρᾶμα, ὅπερ θὰ κρατήσῃ τὸ πρόγραμμα. Προτιμῶ νὰ σᾶς τὸ εἴπω ἀμέσως ἢ νὰ σᾶς ἀφήσω εἰς ἐλπίδας ἀπραγματοποιήτους.

Ἡ εὐεργετικὴ ἐδόθη· ἡ παράστασις συνέκειτο ἐκ διαφόρων τεμαχίων, διέπρεπε δὲ τὸ πρῶτον κωμῳδία τις ἔμμετρος εἰς πρᾶξιν μίαν τοῦ Ἰωάννου du Boys, ἡ *Κωμῳδία τοῦ ἔρωτος*. Ὁ κ. Δὲ-Χιλλύ, ὅςτις δὲν ἠδυνήθη νὰ παρευρεθῇ ἐν ταύτῃ τῇ ἑσπερίδι, κωλυόμενος ὑπὸ θλιβεροῦ οἰκογενειακοῦ καθήκοντος (τοῦ θανάτου τῆς θυγατρός του), θὰ ἐξεπλήσσετο σφόδρα, ἂν ἦτο παρών, ἀπὸ τὰ ἐνθουσιώδη χειροκροτήματα, ἅτινα ἐχαιρέτιζον πᾶσαν σκηνήν, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν, ἕκαστον στίχον τοῦ νῦν πρῶτον ἀπὸ σκηνῆς διδασκομένου ἔργου.

Ἐν τούτοις διὰ τὸν *Διαβάτην* δὲν ἀπῃτήθησαν μεγάλαι δαπάναι· ἡ Συλβία καὶ ὁ Ζαννέττος ἦσαν ἐν τῇ σκηνῇ πρὸ τῆς παλαιᾶς διακοσμήσεως δράματός τινος, προσφάτως καταπεσόντος (ὡς θὰ ἔπιπτε μετὰ ὀκτὼ ἡμέρας καὶ ἡ *Δεσποσύνη Μαρκησία*). Αἱ ἐπευφημίαι ἐξηκολούθουν. Ἦτο νίκη, παραφροσύνη. Ὁ *Διαβάτης* ἦτο μία τῶν λαμπροτέρων ἐπιτυχιῶν τοῦ συγχρόνου θεάτρου. Τὴν ἐπαύριον τὰ *Λείψανα* ἀνηρπάζοντο μέχρι τοῦ τελευταίου ἀντιτύπου, ὡς καὶ αἱ *Οἰκειότητες*, μικρὸν ποιητικὸν κερμάτιον, οὗτινος ἓν ἀξιολάτρευτον τεμάχιον, ὁ *Ἀκόλουθος*, περιλαμβάνει ἐν σπέρματι τὴν ἰδέαν τοῦ

Διαβάτου. Τὸ διάστημα μιᾶς νυκτὸς ἤρκεσεν ὅπως καταστῇ περικλεὲς τὸ ὄνομα τοῦ Φραγκίσκου Κοππέ.

Πολλοὶ ἄλλοι θὰ συνετρίβοντο, τεθαμβημένοι ὑπὸ τῆς αἰφνιδίου, τῆς κεραυνοβόλου ταύτης δόξης. Μετὰ τὸν *Διαβάτην* ἦτο αὐτῷ ἀρκετὰ εὔκολον νὰ προμηθεύηται χρήματα, νὰ προεξοφλῇ τὴν ἐπιτυχίαν, παράγων πρωΐμως, ἀλλεπαλλήλως. Ὁ τίτλος ἀρκεῖ εἰς τὴν φιλολογικὴν δημοτικότητα. Ὁ Φραγκίσκος Κοππὲ ἐν τούτοις διετέλεσεν ὢν τὴν ἐπαύριον τοῦ *Διαβάτου* ὅ,τι ἦτο τὴν παραμονήν· γαλήνιος καλλιτέχνης, ὑπομονητικὸς καὶ εὐσυνείδητος, οὐδέποτε παραδίδων πρόσωπόν τι εἰς τὴν τύχην, οὐδὲν γράφων κατὰ παραγγελίαν. Ἔδωκεν ὅ,τι ἤθελε νὰ δώσῃ. Ἐν οὐδεμιᾷ τῶν μεταγενεστέρων ποιητικῶν συλλογῶν αὐτοῦ θὰ εὕρῃ τις τὸ ἐλάχιστον ἴχνος παραχωρήσεως εἰς τὴν ἐφήμερον φήμην, εἰς τὸν νεωτερισμὸν τῆς στιγμῆς, οὐδὲν θὰ ἀνεκάλυπτε, καὶ ἐν ἑνὶ μόνῳ στίχῳ, σημεῖον λιποταξίας ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰωνίου δικαίου. Εἰ καὶ δώδεκα ἔτη συνεχρωτίζετο μετὰ τῶν ἐλευθεροφρόνων, ἐν τούτοις οὐδ' ἅπαξ ἐκλονήθη ἡ συνείδησις τοῦ ποιητοῦ τούτου, ὅςτις ἐξηκολούθει ψάλλων ὅ,τι καλόν, ὅ,τι ἀληθές, ὅ,τι μὴ μεταβαλλόμενον μηδὲ παρερχόμενον. Οἱ πειρασμοί, ἀπέναντι τῶν ὁποίων οὐκ ὀλίγα εὐαίσθητα πνεύματα, οὐκ ὀλίγαι ἱκανότητες δὲν ἴσχυσαν νὰ ἀντισταθῶσιν, οἱ πειρασμοὶ αὐτοὶ ἀπέτυχον ἐπὶ τοῦ συγγραφέως τῶν *Ταπεινῶν*. Ποτὲ δὲν ἀνῆκεν εἰς κόμμα, ἑπομένως δὲν εἶχε νὰ μεταβάλληται. Εἶναι ὁ τέλειος, πλήρης, ἀπρόςβλητος τύπος τοῦ λογοτέχνου, ἀνεξάρτητος, ὑπερήφανος καὶ εὐθύς, οὐδέποτε ὑποκλέψας ὡς ταχυδακτυλουργὸς ἐπιτυχίαν, ἐπαιτήσας εὔνοιαν, ἀγοράσας προστασίαν· ἐν ᾧ δὲ ἠδύνατο νὰ ἐξασφαλίσῃ ταχεῖαν τύχην, προυτίμησε τὴν μετριότητα μόλις ἀρκοῦσαν, ἀλλ' ὑψηλόφρονα, ἥτις οὐδενὶ οὐδὲν ὀφείλει.

Ὑπῆρξεν ὡς ἄρωμα τῶν *Φυλλωμάτων* τῆς νεότητος τοῦ Βίκτωρος Hugo, ἐν τῷ σεμνῷ τούτῳ ἀσύλῳ, εἰς τὸ βάθος ἀρχαίας συνοικίας, πλήρους δένδρων, πτηνῶν, κωδώνων μοναστηρίων, ὅπερ ἐξέλεξεν ὁ Φραγκίσκος Κοππὲ ἐν τῇ ὁδῷ ταύτῃ *Πλουμέτου*, ἐρήμῳ ὡς ὁδὸς ἐπαρχίας μετὰ τὴν 9ην τῆς ἑσπέρας ὥραν. Ἐνεωτέρισε μὲν λαβοῦσα τὸ ὄνομα τοῦ *Οὐδινότου*,—ἐνδόξου στρατιωτικοῦ—, ἀλλ' εἶναι πάντοτε ἡ ὁδὸς *Πλουμέτου*, τὸ εἰδύλλιον διὰ τοὺς Μαρίους καὶ τὰς Τιτίκας. Ἀκριβῶς ἀπέναντι τῶν παραθύρων τοῦ ποιητοῦ διανοίγεται μικρὰ ὁδὸς τῶν περιχώρων, ἡ ὁδὸς *Ῥουσσελέτου*. Τὴν ὁδὸν ταύτην τὴν ἐγνώρισα πρὸ ὀλίγου, ἔτι ἐστερημένην πεζοδρομίων, μετὰ τοῦ ῥύακός της εἰς τὸ μέσον, τοῦ τελευταίου ῥύακος τῆς Κυρίας Στάελ

Ὁ Κοππὲ ἀγαπᾷ τὸν ῥύακα τοῦτον. Πλὴν ὀλίγου χρόνου, ὃν διῆλθεν ὁ ποιητὴς ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Λουξεμβούργου, διέμεινε πιστὸς εἰς τὴν ἀγαθήν, γηραιάν, ἐπαρχιακὴν καὶ ἥσυχον οἰκίαν τῆς ὁδοῦ *Πλουμέτου*. Ἐγκατέλιπεν αὐτὴν μετὰ λύπης καὶ ἐπανῆλθεν εἰς αὐτὴν μετὰ χαρᾶς. Ἐνταῦθα ἀπεβίωσεν ἡ μήτηρ του, εὐτυχὴς καὶ μειδιῶσα διὰ τὰς εὐδοκιμήσεις τοῦ υἱοῦ της. Ἐνταῦθα ζῇ μακρὰν τοῦ θορύβου, παρὰ τῇ ἀδελφῇ αὐτοῦ Ἀννέττᾳ—ἕτερον ὄνομα εἰδυλλίου—ὅπερ ἁρμόζει καλῶς πρὸς τὴν χλόην τοῦ μικροῦ κήπου, ἔνθα ἀμφότεροι τὴν ἑσπέραν ἀναμιμνήσκονται τοῦ τοσοῦτον θλιβεροῦ καὶ τοσοῦτον ἡδέος παρελθόντος.

Ἐν ᾧ διελογιζόμην ταῦτα ἐν τῇ γηραιᾷ ταύτῃ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Γερμανοῦ, βριθούσῃ ἐκ πάντων ὅσα φέρει ὄνομα ἐν τοῖς γράμμασιν ἔνδοξον, ἡ μνήμη μου μετεπήδησεν ἀπὸ τοῦ Ἰουλίου Σανδώ, τοῦ ἀμέμπτου λογοτέχνου, ἀποθανόντος πτωχοῦ καὶ κληροδοτήσαντος ἀριστουργήματα, ἅτινα οὐχὶ ἅπαξ οὐδὲ μίαν μόνην καρδίαν θὰ συγκινήσωσιν, εἰς τοῦτον τὸν λογοτέχνην, ἐπ' ἴσης μεγαλόφρονα, ὡς ἐκεῖνος εἰς τὰς εὐχερεῖς ἐπιτυχίας καὶ τὸν πλοῦτον, κεχωσμένον μεταξὺ τοῦ ὄχλου, ἐν ᾧ ἡ θέσις αὐτοῦ ἦτο ἐν τῇ πρώτῃ τάξει.

Συνήντησα αὐτὸν κατὰ τὴν ἔξοδον καὶ τῷ εἶπον:

— Πρὸ ἓξ ἐτῶν ἡ Ἀκαδημία σᾶς εὗρε πολὺ νέον· σήμερον εἶσθε ἀκριβῶς τεσσαρακοντούτης. Ὑμεῖς πρέπει νὰ κάμητε τὸ ἐγκώμιον τοῦ Σανδώ: ὅπως γράψητε, θὰ σᾶς ἀρκέσῃ νὰ ἐπαναλάβητε τὴν ἰδίαν ὑμῶν ἱστορίαν. Νὰ παρουσιασθῆτε.

— Ἀλλοίμονον! φίλε μου, μοὶ ἀπήντησε μειδιῶν, γινώσκετε καλῶς ὅτι δὲν καταγίνομαι εἰς τὴν φιλολογίαν.

Καὶ ὁ Σανδὼ ὡςαύτως. Ἡ Ἀκαδημία ἐτιμήθη πρὸ εἰκοσιπενταετίας, ἀνοίξασα τὰς πύλας αὐτῆς τῷ Σανδώ. Ἐτιμήθη δὲ καὶ πάλιν παραχωρήσασα τῷ Φραγκίσκῳ Κοππὲ τὴν ἕδραν τοῦ λογοτέχνου, τοῦ ἔχοντος τὴν μείζονα ὁμοιότητα πρὸς τὸν συγγραφέα τοῦ *Διαβάτου* κατὰ τὴν ὑπερήφανον γαλήνην τῆς ψυχῆς, τὸν σεβασμὸν πρὸς ἑαυτὸν καὶ τὴν περιφρόνησιν πρὸς τὰ χρήματα.

Ἰωακεὶμ Βαλαβάνης.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ
ΤΩΝ ΕΝ ΠΕΤΑι ΟΠΛΑΡΧΗΓΩΝ
ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΒΟΝΔΙΤΖΗΣ ΔΑΝΙΗΛ

Εὐγενέστατε ἀδελφέ μας Ἐπίσκοπε κύριε Βονδίτζης σοῦ φιλοῦμε τὰ μάτια.

«καὶ μὲ τὸ ἀδελφικόν μας σὲ εἰδοποιοῦμεν, ὅτι ἐμάθομεν τοὺς κόπους· καὶ ταχμάκια ὁποῦ ἔκαμες διὰ τὴν κοινὴν δούλευσιν· καὶ κοντὰ ὁποῦ σοῦ πρέπει κάθε ἔπαινος, καὶ ξεύρῃς ὅτι ἂν ὁ Θεὸς μᾶς δώσῃ σαλιαμέτι, πρέπει καὶ ἡ θεοφιλία σου νὰ λάβῃ ἀπὸ ὅλους μας τὴν πρέπουσαν ἀνταμοιβὴν τῶν κόπων σου καὶ ἔτζη νὰ εἶσαι βέβαιος. πρέπει ὅμως εὐθὺς ὁποῦ λάβεις τὸ παρόν μας νὰ κινήσῃς καὶ νὰ πηγαίνῃς μὲ τὸ παρόν μας ἀράδα εἰς ὅλον τὸ κάρλαλι πέρα καὶ πέρα καὶ εἰς τοὺς πέντε ναχαγιέδες νὰ γράψῃς τὴν δεκατίαν μὲ παστρικὸν τεφτέρι, καὶ λογαριασμὸν ἀπὸ χωριά, τζεφτιλήκια, μοναστήρια καὶ κάθε ἄλλο ὁποῦ εἶχε σπορὰν γεννημάτων, καὶ τὸ τεφτέρι αὐτὸ νὰ μᾶς δοθῇ ὅταν σου τὸ ζητήσωμεν, ἐπειδὴ καὶ ἀπ' αὐταῖς ταῖς δεκατιαῖς ἔχουν νὰ τραφοῦν ὅλα τὰ ταμπούριά μας, καὶ ἀσκέρια ἐν ὅσῳ ἔχομεν μὲ τοὺς ἐχθρούς μας· καὶ ὅποιον μέρος σοῦ ἐναντιωθῇ, καὶ δὲν ὑπακούσῃ κατὰ τὴν θέλησιν σου νὰ γράψῃ παστρικὰ τὴν δεκατιάν του, εὐθὺς νὰ μᾶς δώσῃς ἡμᾶς χαμπέρι, καὶ τότε κάμνομεν ἡμεῖς ἐκεῖνο ὁποῦ χρειάζεται· εὐθὺς ὅμως νὰ κινήσῃς καὶ νὰ κάμῃς καθὼς σοῦ γράφομεν, καὶ νὰ δουλεύσῃς μὲ πίστιν καὶ τιμὴν εἰς αὐτὸν τὸν μανδὴν ὡσὰν ὁποῦ εἶναι ἡ μόνη ἐλπὶς ὅλης τῆς κάθε δουλειᾶς μας.

θεόθεν δὲ ὑγίαινε·

Πέτα
821 : Ὀκτωβρίου 29.

αγο μου : χουρουντάρης [ΤΣ]	ταχήρ αμ : πάζης [ΤΣ]	Ἰλμὰζ μέτζης [ΤΣ]
νότη μπό : τζαρης. [ΤΣ]	γεωργάκη δράκος [ΤΣ]	γεωργάκης νικολοῦ. [ΤΣ.]
ἀνδρέας Ἴσκου	γωγος μπα χολας [ΤΣ].	

Τῷ εὐγενεστάτῳ ἀδελφῷ μας ἐπισκόπῳ κυρίῳ Δανιὴλ εὐτυχῶς· ὅπου τύχοι.

αἱ τρεῖς πρῶται σφραγῖδες εἰσὶ τουρκιστί, ἡ τοῦ Νότη Μπότσαρη φέρει ἄνωθεν σταυρὸν καὶ εἰς δύω σειρὰς τὰ γράμματα ΝΤΜ ΣΡ καὶ ἡ τοῦ Γεωργίου Δράκου ὁμοίως φέρει σταυρὸν καὶ τὰ γράμματα ΔΜΟ ΔΡΥ, ἥτις φαίνεται ἀνῆκεν εἰς ἕτερον Δράκον Δῆμον ὀνομαζόμενον· αἱ τοῦ Γεωργάκη Νικολοῦ καὶ Γώγου Μπακόλα εἰσὶν ἐξίτηλοι· ὁ δὲ Γεώργιος Ἴσκου δὲν ἔχει σφραγῖδα, διότι πιθανὸν αὐτὸς ἔγραψε τὴν ἐπιστολήν. Ὁ δὲ πρὸς ὃν τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἐπιστέλλεται Δανιὴλ ἐπίσκοπος Βονδίτζης (τανῦν Βονίτσης) ἐγεννήθη ἐν Λευκάδι ἐκ γονέων ἐκ Κατοχῆς τῆς Ἀκαρνανίας ἐκεῖσε μεταναστευσάντων. Νεώτατος ἐπορεύθη εἰς Ἄρταν περὶ τῷ 1789, καὶ ὑπηρέτησεν ἐκεῖ ὑπὸ πέντε μητροπολίτας Ἄρτης περὶ τὰ εἴκοσι καὶ ὀκτὼ ἔτη ὡς ὑπηρέτης, διάκονος καὶ ἀρχιδιάκονος τῶν μητροπολιτῶν Μακαρίου, Ἰγνατίου α΄, Πορφυρίου τὸ α΄, Ἱεροθέου α΄, καὶ Πορφύριου τὸ β΄, μέχρι τοῦ 1817. Κατὰ τὸ 1805 φυγόντος τοῦ Ἰγνατίου τὴν καταδίωξιν τοῦ Ἀλῆ Πασσᾶ, ἠκολούθησεν αὐτὸν καὶ ὁ Δανιὴλ εἰς Κέρκυραν, ὅστις καὶ ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ Ἰγνατίου εἰς περισυναγωγὴν τῶν τότε ὁπλαρχηγῶν. Παρὰ τῷ Ἰγνατίῳ παρέμεινε πιθανῶς μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 1809, καθ' ὃ οἱ Ῥῶσοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψωσι τὰς Ἰονίους νήσους· μεθ' ὃ φαίνεται παρέμεινεν εἰς Λευκάδα καὶ ἐκ ταύτης ἐπορεύθη εἰς Πρέβεζαν παραμείνας ἐν τῇ αὐτόθι σχολῇ. Ἐκ ταύτης παρέλαβεν αὐτὸν ὁ ἀπὸ τοῦ 1805, μετὰ τὴν φυγὴν τοῦ Ἰγνατίου, προαχθεὶς εἰς τὴν μητρόπολιν Ἄρτης Πορφύριος, παρ' ᾧ ἐπὶ διετίαν παρέμεινε. Τούτου δὲ ὑπὸ τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας μετατεθέντος εἰς Ἐλασσῶνα, προεχειρίσθη Ἄρτης ὁ Ἰωαννίνων Ἱερόθεος, παρ' ᾧ παρέμεινε μέχρις τοῦ θανάτου αὐτοῦ συμβάντος τῷ 1810. Ἐπὶ διετίαν περίπου παρέμεινε καὶ παρὰ τῷ διαδόχῳ τοῦ Ἱεροθέου Γαβριήλ, προαχθέντι εἰς μητροπολίτην Ἄρτης τῷ 1810. Μεθ' ὃ λαβὼν συστατικὰς πρὸς τὸν Ἰγνάτιον ἐπιστολὰς ἀπὸ τοῦ 1810 εἰς μητροπολίτην Οὐγγροβλαχίας ὑπὸ τῆς ἁγιωτάτης Ῥωσικῆς συνόδου ἀποσταλεὶς ἐπορεύθη εἰς Μιτυλίνην πρὸς τὴν μητέρα τοῦ Ἰγνατίου, καὶ ἐκ ταύτης λαβὼν ἐπιστολάς, ἔλαβε τὴν πρὸς τὸ Βουκουρέστιον ἄγουσαν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως παραχωρηθεισῶν τῶν ἡγεμονιῶν ὑπὸ τῆς Ῥωσίας τῇ Τουρκίᾳ τῷ 1812, ἀπεσύρθη ὁ Ἰγνάτιος εἰς Μπρασοβόν· δι' ὃ ὁ Δανιὴλ μετέβη εἰς Σέρρας

παραμείνας ἐπ' ὀλίγον. Διαβαίνοντα δὲ δι' Ἐλασσῶνος παρέλαβεν αὐτὸν μεθ' ἑαυτοῦ ὁ Πορφύριος, τὸ δεύτερον μετακληθεὶς εἰς τὴν μητρόπολιν Ἄρτης ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ τῷ 1813. Ἔμεινε δὲ παρ' αὐτῷ ἐπὶ πενταετίαν ὡς ἀρχιδιάκονος μέχρι τοῦ 1817, ὅτε τὴν ἕκτην Μαΐου ἐχειροτόνησεν αὐτὸν ψιλῷ τῷ ὀνόματι ἐπίσκοπον Βονδίτζης, παραστάντων κατὰ τὴν χειροτονίαν τοῦ Ῥωγῶν Ἰωσὴφ καὶ τοῦ πρῴην Χειμάρας Ἀνατολίου. Ἐδαπάνησε δὲ κατὰ τὴν χειροτονίαν αὐτοῦ γρόσια 4040, ἐξ ὧν δύω χιλιάδας ἔλαβον οἱ ἀρχιερεῖς. Παρὰ τῷ Πορφυρίῳ παρέμεινεν ἐπὶ μηνιαίῳ μισθῷ, πρὸς περισύναξιν τῶν εἰσοδημάτων τῆς μητροπόλεως αὐτοῦ μέχρις τοῦ 1820. Δὶς δὲ ἀπόβλητος γενόμενος τῆς ἕδρας ὁ Πορφύριος ἐξωρίσθη εἰς Ἄθων. Παρὰ τῷ διαδόχῳ τοῦ Πορφυρίου Ἀνθίμῳ παρέμεινε μέχρι τῆς 23 Μαΐου τοῦ 1821, ὁπότε εἰς Βραχώριον διατρίβων ἕνεκα τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, συλληφθεὶς καὶ φυλακισθεὶς ὑπὸ τῶν Τούρκων κατεδικάσθη εἰς θάνατον. Μαθὼν δὲ τοῦτο παρὰ τῆς τροφοῦ τοῦ ἐκεῖ καδῆ, χριστιανῆς οὔσης, κατώρθωσε διαφυγὼν νὰ σωθῇ εἰς Λευκάδα, ἔνθα ἔτι δὲ καὶ ἐν Κερκύρᾳ διέτριψε μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἐν Λευκάδι τῷ 1854. (Ἐκ τῶν σωζομένων ἐγγράφων καὶ σημειώσεων τοῦ Δανιὴλ παρὰ τῷ ἐν Λευκάδι ἀνεψιῷ αὐτοῦ Ἀθανασίῳ Ἡρακλειώτῃ.)

Ὁ κατὰ τῷ 1821 καπουδὰν πασᾶς Ἀλῆ Μπέϊς ἐξέδοτο περὶ αὐτοῦ τὸ κάτωθι δίπλωμα: Ἀλῆ Μπέϊς ὑψηλὴ Καπετανία καὶ διοικητὴς τῶν θαλασσίων δυνάμεων τῆς Ἄσπρης θαλάσσης.

Ἐδόθη τὸ παρόν μου εἰς τὸν ἐπίσκοπον Δανιὴλ Βονίτζης, ὅτι ὧδε εἰς πρέβεζαις καὶ εἰς βόνιτζαν καὶ πέριξ, ἐνουθέτησεν τὸν ῥαγιὰν εἰς τὴν εὐπείθειαν τοῦ ἄνακτος μας, καὶ μὲ ὅλους τοὺς ῥαγιάδες ἦλθεν πολὲς φορὲς εἰς ἡμᾶς φανερώνον τὸ ἔνθερμον σαδακάτι τους καὶ προθυμίαις εἰς τὴν βασιλικὴν δούλευσιν, εἰς ἔνδειξιν τοῦ ἐδόθη τὸ παρὸν ἐκ τοῦ ὑψηλοῦ ἐν πρεβέζει στόλου· τῇ 21 Ἀπριλίου 1821.

[ντουρᾶς] [Τ.Σ.] ὑπογραφὴ Τουρκική.

Ἐκ τοῦ δημοσιευθέντος ἐγγράφου τοῦ Χουρσίτου μανθάνομεν ὅτι ὁ Δανιὴλ μέχρι τῆς 29 Ὀκτωβρίου τοῦ 1821 παρέμεινεν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τοῦ Ἄρτης, ἐν ᾧ ὁ ἴδιος ἐν ταῖς περὶ αὐτοῦ σημειώσεσι σημειοῖ ὅτι ἔφυγεν ἀπὸ τῆς 23 Μαΐου τοῦ 1821 ἐκ Βραχωρίου. Τὸ ἔγγραφον εὑρέθη ἐν τοῖς ἐγγράφοις αὐτοῦ, ὥστε ἐν ταῖς ἐπαρχίαις αὐτοῦ διατρίβων ἔλαβε ταύτην. Παρατηρῶ δὲ καὶ τὸ ἑξῆς ἀσυμβίβαστον ἱστορικὸν συμβάν. Ὁ Δανιὴλ ἀπὸ τοῦ 1817 μέχρι τοῦ 1821 παρέμεινεν ὡς ἐπίσκοπος Βονδίτζης· ἀλλὰ κατὰ τὸ 1820 κατὰ Φεβρουάριον ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλη Ἐκκλησία προεβίβασεν

εἰς τὴν μητρόπολιν Παροναξίας Ἱερόθεον τὸν Βονδίτσης ἐπίσκοπον (Τὰ κατὰ τὸν πατριάρχην Γρηγόριον τὸν Ε', τόμ. α', σελ. 100. Ἐν Ἀθήναις 1865). Ὑποτίθημι δ' ὅτι ὁ μὲν Ἱερόθεος ψιλῷ τῷ ὀνόματι ἔφερε τὸν τίτλον ἐπισκόπου Βονδίτζης ἐν Κωνσταντινουπόλει, ὁ δὲ Δανιὴλ ἐν Ἄρτῃ. Οἱ δύω οὗτοι ἐπίσκοποι Βονδίτσης διέλαθον τὴν προσοχὴν τοῦ νῦν Ἄρτης Σεραφείμ (Δοκίμιον ἱστορικὸν περὶ Ἄρτης καὶ Πρεβέζης σελ. 97. Ἐν Ἀθήναις 1884). Ἔν τινι δὲ χειρογράφῳ τῆς ἐν Λευκάδι μονῆς Πεφανερωμένης περιλαμβάνοντι τινὰς Νομοκανόνας ὑπάρχουσι σημειώσεις τινὲς τοῦ Δανιήλ, ἐν αἷς καὶ ἡ ἑξῆς: «χωκη' εὑρισκόμενος εἰς τὴν μονὴν Πεφανερωμένης εὐλαβίᾳ φερόμενος εἰς τὴν πάντιμον ἁγίαν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου ἐσύνθεσα τὰ παρόντα, ὅπου ἦτον τῆς δυνάμεώς μου ἐν τῷ νῦν καιρῷ τῆς ἀθλίας δυστυχίας μου καὶ ἐλεεινῆς περιφρονήσεως καὶ καταστάσεώς μου.

Ὁ ταπεινὸς ἐπίσκοπος ὁ Βονδίτσης Δανιήλ.»

Π. Γ. Ζερλέντης.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ[1]

Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλίας τῷ τζάρῳ Ἀλεξίῳ Μιχαΐλοβιτζ[2]

Ἄλλο δὲν ἀναγγέλω τῆς μεγάλης Σου Βασιλείας, ἐν ταῖς ἡμέραις ὁποῦ ἔστειλεν ὁ Χάνης τοὺς ἀνθρώπους του εἰς τὸν Σουλτάνον διὰ τὰ σεφέρια, ἔστειλε καὶ ἕνα Κνεζόπουλον Μόσκοβον μὲ γραφαῖς εἰς

[1] Ἐκ τῆς «Συλλογῆς βασιλικῶν γραμμάτων καὶ συνθηκῶν εὑρισκομένων ἐν τῷ ἀρχειοφυλακείῳ τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν», ἐκδοθείσης παρὰ τῆς ἀρχαιογραφικῆς ἐπιτροπῆς τῆς αὐτοκρατορικῆς Ἀκαδημίας. Μόσχα, 1819, τόμ. γ', σελ. 425, αὔξ. ἀριθ. 125. Τὸ ἔγγραφον τοῦτο φέρει χρονολογίαν τὸ ἔτος 1646. Δυστυχῶς πρῶτον μὲν ἡ ἄνω ἐπιτροπή, ἄδηλον πόθεν ἐρανισθεῖσα ἐδημοσίευσε μέρος μόνον τῆς ἐν λόγῳ ἐπιστολῆς, καὶ δεύτερον ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχιεπισκόπου τούτου μένει ἄγνωστον, καθ' ὅσον ἐν τῷ χειρογράφῳ ὑπογράφεται ἁπλῶς «Ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλίας», ἐπιθέσας καὶ μικρὰν σφραγῖδα διὰ μελάνης, ἐφ' ἧς γράμματα ὅλως δυσανάγνωστα.

[2] Ἀλέξιος Μιχαΐλοβιτζ ὁ δεύτερος βασιλεὺς ἐκ τοῦ οἴκου Ῥομάνοβ, μέχρι τοῦδε ἐν Ῥωσίᾳ βασιλεύοντος. Ἐγεννήθη τῷ 1629, ἀνέβη δ' εἰς τὸν θρόνον τῷ 1645 καὶ ἀπεβίωσε τῷ 1676.

*) Λαρίσσης ἱεράρχης κατ' ἐκεῖνο τοῦ χρόνου εἶναι ἴσως ὁ Γρηγόριος, ὅστις εὕρηται ὑπογεγραμμένος ἐν τῇ κατὰ τὸ Ἰάσιον τῆς Μολδαβίας συγκροτηθείσῃ τῷ 1642 Συνόδῳ εἰς ἀποκήρυξιν τῶν ιη' κλαβινικῶν Κεφαλαίων Ψευδοκυρίλλου τοῦ Λουκάρεως [Ὅρα Mich. Le Quien Oriens Christian. τόμ. Β', σελ. 110].

Σημ. Ἰ. Σακκελίωνος.

τὸν Σουλτάνον, λέγοντας πῶς νὰ τοῦ δώσῃ ὁ Σουλτάνος βοήθειαν πενῆντα χιλιάδας ἀσκέρι, νὰ ἔλθῃ καὶ μὲ τὸν Χάνη, καὶ πῶς τὸν ἀγαποῦν οἱ ἄρχοντες καὶ τὰ ἀσκέρια τῆς Βασιλείας Σου νὰ τὸν καθίσουν αὐτοῦ Βασιλέα. Αὐτὰ ἔγραφεν ὁ Χάνης, καὶ ἔλεγε καὶ ἀτός του, θαῤῥῶντας πῶς θέλουν τοῦ δώσει πάραντα[1] βοήθειαν νὰ ἔλθουν μὲ πόλεμον καταπάνω σου. Πλὴν ὁ Σουλτάνος ἔχοντας τὸν πόλεμον τῶν Φράγκων καὶ ἀκούοντας καὶ τὰ σεφέρια τοῦ Ἀζακίου, δὲν τοὺς ἤκουσε· πλὴν τὸν ἐτίμησαν καὶ τὸν ἐκόνευσαν εἰς τοῦ Σουλτὰν Σουλμανιὲ τὸ σεράγι τοῦ Ῥουσναμετζῆ καὶ ταγίνια τὸν ἔκαμαν· καὶ ἐσυγχίσθη ἡ Κ/πολις πῶς ἦλθε ἕνα Βασιλόπουλον ἀπὸ τὴν Μοσχοβίαν. Καὶ τοὺς ἔταξε καὶ αὐτὸς πῶς ἐὰν καθίσῃ εἰς τὴν Μοσχοβίαν Βασιλεύς, νὰ σᾶς δώσῃ τὸ Ἀστραχάνι καὶ τὸ Καζάνι νὰ γίνῃ ἐδικόν σας. Αὐτὰ καὶ ἄλλα περισσότερα ἔταξε τοὺς Τούρκους καὶ ἐχαίροντο οἱ Τοῦρκοι. Καὶ ἀκούοντας ὁ ἐλτζῆς τῆς Βασιλείας Σου ἐπικράθηκε κατὰ πολλά, καὶ ἠσθένησε τόσον ὁποῦ ἦλθεν εἰς θάνατον, καὶ εἰς ταῖς δύω ἡμέραις ταῖς τρεῖς τοῦ Αὐγούστου ἐδιάβασεν εὐχέλαιον καὶ ἐμετάλαβε. Καὶ ἐγίνηκα ἐγὼ ὁ παραμικρὸς εὐχέτης Σου, μουκαγέτης καὶ ἀνταμόθηκα μὲ τὸ Κνεζόπουλον μίαν ἡμέραν, ὁποῦ εὔγαινεν εἰς ξεφάντωσιν μὲ τρεῖς ἀνθρώπους καὶ μὲ ἕνα γιανίτζαρον, ὁποῦ τὸν ἐφύλαγε· καὶ τόσον ἐπολεμήσαμε καὶ ἐμεθύσθη ὁ γιανίτζαρος, καὶ ἐσυμώσαμεν κοντὰ καὶ τὸν ἐρωτήσαμεν, καὶ ἐξανοίχθη καὶ μᾶς ὡμίλησε, πῶς ἐγὼ εἶμαι ὁποῦ ἦλθα διὰ νὰ γένω βασιλεὺς εἰς τὴν Μοσχοβίαν καὶ εἶμαι Κνέζου υἱός, καὶ ἦλθα ἀπὸ τὸ Ἀστραχάνι, καὶ ὀνομάζομαι Κνὲζ Ἀνδρεὶ Τουχσρούκ· καὶ οἱ Τοῦρκοι τὸν λαλοῦν Κνέζη Ἀλπούτ. Καὶ ἂν ῥωτᾶτε τὴν ἡλικίαν του, εἶναι ἕως τριάντα χρόνων, ξανθομούστακος, πουϊκλής, ψηλός, λιγνός, ἀλογγουλής, καθὼς θέλει σᾶς τὰ ὁμολογήσῃ καὶ ὁ ἄνθρωπός μας, ὁποῦ φέρνει τὴν γραφήν, ἤγουν ὁ Βασίλης τοῦ Ἰωβάνοβιτζ, διότι καὶ αὐτὸν τὸν ηὗρε καὶ ἐσύντυχε μὲ αὐτόν. Ἄλλος ἕνας Κνέζης ἦλθεν ἀπ' αὐτοῦ εἰς τὴν Λεχίαν, καὶ ἀπ' ἐκεῖ ἦλθεν εἰς τὴν Βλαχίαν, ἀπ' ἐκεῖ ἐπῆγεν εἰς τὴν Ματζαρίαν, ἀπ' ἐκεῖ εἰς τὸ Κιμουσφάρι, καὶ ἀπ' ἐκεῖ ἔστειλε λόγον εἰς τὸν Πουτμὶ Πασᾶν, καὶ ἔστειλε καὶ τὸν ἐπῆρε, καὶ τὸν ἔστειλεν ἐδῶ εἰς τὸν Σουλτάνον, τὸν ὁποῖον ὀνομάζουν Κνέζη Βασίλη Σούλσκη, ὅμως τὸν ἔχουν καὶ αὐτὸν ταγίνια καὶ κάθεται. Αὐτὰ ἀναγγέλομεν τὴν μεγάλην Σου Βασιλείαν διὰ τῆς ὥρας καὶ πάλιν εἰς ὀλίγαις ἡμέραις εἴ τι καὶ ἂν ἔχουν εἰς τὸν νοῦν του; τὰ ἀναγγέλομεν.

[1] Προδήλως κατὰ λάθος τυπογραφικὸν ἀντὶ «πάραυτα».

Ἄλλο δὲ προσκυνητῶς εὔχομαι καὶ εὐλογῶ τὴν μεγάλην Σου Βασιλείαν. Καὶ Κύριος ὁ Θεὸς νὰ τὴν φυλάττῃ εἰς τὸν ὑψηλότατόν της θρόνον εἰς γῆρας βαθύ, ἀμήν.

Ἐν μηνὶ αὐγούστῳ 14.

(Τ. Σ) † *Ἀρχιεπίσκοπος Θετταλίας εὔχομαι καὶ προσκυνῶ την*[1].

ΕΠΙΣΤΟΛΗ[2]

Στεφάνου Μπατόριη[3] τῷ πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίᾳ[4]

Στέφανος ἐλέῳ Θεοῦ βασιλεὺς Πολωνίας καὶ μέγας δοὺξ Λιθουα-

[1] Ἀναγινώσκων τις τὴν παροῦσαν ἐπιστολὴν ὡς καὶ τὴν κατωτέρω τοῦ πατριάρχου Ἱεροσολύμων Παϊσίου, καταλαμβάνεται ὑπό τινος θλιβεροῦ αἰσθήματος βλέπων ἀφ' ἑνὸς εἰς τίνα βαθμὸν ἐκπτώσεως εἶχε φθάσει ὁ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐν Ἀνατολῇ κλῆρος ἡμῶν, αὐτὸς δὴ ὁ ἀνώτερα ἐκτελῶν χρέη κατασκόπου ἐμμίσθου τῶν Τζάρων τῆς Ῥωσίας, καταλείπων τὰ τοῦ ποιμνίου αὐτῶν καὶ ἐνασχολούμενος εἰς τὰς πολιτικὰς ῥᾳδιουργίας, οὐδεμίαν τῷ ἑλληνισμῷ σχέσιν ἐχούσας· ἀφ' ἑτέρου δὲ κατὰ πόσον οἱ σύγχρονοι Μοσχοβῖται ἐγένοντο ἐπιλήσμονές τῶν σπουδαιοτάτων ὑπηρεσιῶν, ἃς προσήνεγκεν ὁ ἑλληνικὸς κλῆρος ἔκπαλαι τῇ πατρῴᾳ αὐτῶν χώρᾳ, καὶ ἐπιπίπτουσι νῦν λάβροι κατ' αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἰδίως τῶν Βουλγαρικῶν. Ἐν τῇ αὐτῇ συλλογῇ (ἴδε τόμ. γ', σελ. 414 καὶ 429, αὔξ. ἀριθ. 127), εὕρομεν δύο ἕτερα γράμματα ἐν χειρίστῃ ὅλως γλώσσῃ ῥωσσικῇ γεγραμμένα ὑπό τινος ἀρχιμανδρίτου τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως Ἀμφιλοχίου, δι' ὧν ἀγγέλλει τῷ βασιλεῖ Μιχαὴλ Θεοδώροβιτζ καὶ μεταγενεστέρως τῷ διαδόχῳ αὐτοῦ Ἀλεξίῳ Μιχαΐλοβιτζ τὰ ἐν Τουρκίᾳ λεπτομερῶς τεκταινόμενα κατὰ τοῦ ῥωσικοῦ κράτους. Ὑπὸ αἴσχους δὲ κατελήφθημεν καὶ ἐρυθριῶντες ἀνέγνωμεν τὰς ἀκολούθους ἱκεσίας αὐτοῦ περὶ ἀμοιβῆς· «Καὶ ἐγὼ ὁ ἱκέτης Σου, Βασιλεῦ, Σοὶ τῷ «μέγᾳ καὶ δικαίῳ Βασιλεῖ τὰ πάντα θέλω ἀγγέλει καὶ Σύ, Βασιλεῦ, μὴ λεί«ψῃς ἐπιδαψιλεύων μοι τὰς χάριτάς Σου, ὅπως Σοὶ τῷ μέγᾳ καὶ δικαίῳ Βασιλεῖ «ὁ Θεὸς ὑποδείξῃ. Τζάρε Βασιλεῦ! Ἐλέησον παρακαλῶ!....»

[2] Ἐκ τῆς συλλογῆς «Ἱστορικὰ χειρόγραφα ἀφορῶντα τὴν ἱστορίαν τῆς δυτικῆς Ῥωσίας, συλλεγέντα παρὰ τῆς ἀρχαιογραφικῆς ἐπιτροπῆς τῆς αὐτοκρατορικῆς Ἀκαδημίας». Τόμ. γ', σελ. 208, αὔξ ἀριθ. 80. Ἐλήφθη παρὰ τῆς ῥηθείσης ἐπιτροπῆς ἐκ τοῦ μητρῴου τῆς Λιθουανίας βιβλ. ΙΧ-72, εἶναι δὲ γεγραμμένον ἐν ὅλως διεφθαρμένῃ ῥωσσικῇ γλώσσῃ πλήρη πολωνιακῶν λέξεων.

[3] Στέφανος Μπατόριη ὠνομάσθη τῷ 1571 δοὺξ Τρανσυλβανίας· γενόμενος τῷ 1576 βασιλεὺς τῆς Πολωνίας, ἐβασίλευσεν ἐνδόξως μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ 1586. Ἠγωνίσθη μετὰ τῶν Ῥώσων ἐπὶ Ἰωάννου τοῦ Τρομεροῦ ἕνεκα τῆς Λεβονίας, παρέσχε δὲ τοῖς ἐν Μικρᾷ Ῥωσίᾳ Κοζάκοις νέαν ὀργάνωσιν.

[4] Ἱερεμίας πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ὁ ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου ἐξορισθεὶς ἐπὶ 4 ἔτη εἰς τὴν νῆσον Ῥόδον. Τῷ 1588, ἤτοι ἓν ἔτος μετὰ τὸ παρὸν (τῷ 1589) ἀφίχθη εἰς Ῥωσίαν, ἔνθα ἤθελον ν' ἀναβιβάσωσιν αὐτὸν ἐπὶ τοῦ πατριαρ-

νίας, Ῥωσίας, Πρωσίας, Ζομοίας, Μαζοβίας, Ἰνφλανδίας, τῶν δουκάτων Σεμιγράδοβ καὶ λοιπῶν τῷ ἐν Κυρίῳ ὁσιωτάτῳ πατριάρχῃ Κωνσταντινουπόλεως.

Ἀγγέλλομεν τῇ ὑμετέρᾳ ἀξιότητι ὅτι ἐν τοῖς κράτεσιν ἡμῶν τοῦ μεγάλου δουκάτου τῆς Λιθουανίας ἀπεβίωσεν ὁ μητροπολίτης Κιέβου, Γαλικίας καὶ πάσης Ῥωσίας. Ἱκανὸν καὶ ἐπάξιον, συνῳδὰ τοῖς ὀρθοδόξοις κανόσι, διάδοχον αὐτοῦ θεωροῦμεν τὸν ταπεινὸν δεσπότην Ἠλίαν Κούτζα... Τοῦτον ἐπὶ τῇ μητροπόλει Κιέβου, Γαλικίας καὶ ἁπάσης Ῥωσίας ηὐλογήσαμεν ὅπως ὑπηρετήσῃ τῇ ἁγίᾳ καὶ χριστιανικῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ διδαχῇ καὶ ἐκτελέσει παντὸς ἀπαιτουμένου, συνῳδὰ τοῖς κανόσι.

Ἐγράφη ἐν Βρασλαύῃ ἔτει ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως 1577, μηνὶ Ἀπριλίῳ.....[1].

Στέφανος.

ΠΛΗΡΕΞΟΥΣΙΟΝ[2]

τοῦ βασιλέως τῆς Ῥωσίας Ἰωάννου Βασιλίεβιτζ τοῦ Γ'[3] τῷ Ἕλληνι Τραχανιώτῃ[4].

Ἰωάννης ἐλέῳ Θεοῦ Μέγας Βασιλεὺς πάσης Ῥωσίας, ἐπαρχιῶν,

χικοῦ θρόνου ἐν Βλαδημίρ, ἀλλ' ὁ Ἱερεμίας ἀπεποιήθη. Ἐξεθρόνισε τὸν ἐκεῖ μητροπολίτην Ὀνησιφόρον, κατηγορήσας αὐτὸν ἐπὶ διγαμίᾳ καὶ ἀντικατέστησεν αὐτὸν διὰ τοῦ Μιχαὴλ Ῥαγόζα. Τῷ 1593 ὁ Ἱερεμίας ἔστειλε τὴν ἱερὰν βίβλον τῷ δουκὶ τῆς Βολὸχ Κωνσταντίνῳ Κωνσταντίνοβιτζ, ὅστις ἐπὶ τῇ βάσει αὐτῆς ἐξέδωκεν ἐν τῇ ἐγχωρίῳ αὐτοῦ γλώσσῃ τὴν Παλαιὰν καὶ Καινὴν Διαθήκην. Περὶ αὐτοῦ καὶ τῆς εἰς Ῥωσίαν ἐπισκέψεως ἴδε τὴν ἐν τῇ «Ἐπιθεωρήσει τῶν δύο Κόσμων» καταχωρισθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Εὐγενίου Βογκὲ περισπούδαστον διατριβὴν «ἀπὸ Βυζαντίου εἰς Μόσχαν», ὡς καὶ τὴν ἐπιφυλλίδα τῆς τεργεσταίας «Νέας Ἡμέρας» 1879, ἀριθ. 226, 227, 228, 229.

[1] Ἐν τῷ χειρογράφῳ ἡ ἡμερομηνία εἶναι ὅλως ἐφθαρμένη.

[2] Ἐκ τῆς «Συλλογῆς βασιλικῶν γραμμάτων καὶ συνθηκῶν εὑρισκομένων ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν Ἐξωτερικῶν», ἐκδοθείσης ἐν Μόσχᾳ τῷ 1819. Τόμος Β', σελὶς 25.

[3] Ἰωάννης ὁ Γ' βασιλεύσας ἀπὸ τοῦ 1472 μέχρι τοῦ 1505, ἐνυμφεύθη τῷ 1472 τὴν Σοφίαν Παλαιολόγου θυγατέρα τοῦ Θωμᾶ Παλαιολόγου κατὰ πρότασιν τοῦ Πάπα Παύλου τοῦ Β' διὰ τῆς παρεμβάσεως τοῦ γνωστοῦ καρδιναλίου Βησσαρίωνος.

[4] Γεώργιος Δημητρίου Τραχανιώτης, ἕλλην διπλωμάτης, ὑπηρετήσας ἐν Ῥωσίᾳ κατὰ τὸν ιε' αἰῶνα. Συνώδευσε τὸν Θωμᾶν Παλαιολόγον εἰς Ῥώμην, ὅτε ὁ Μωάμεθ ἐκυρίευσε τὴν Πελοπόννησον, ἔφθασεν εἰς Μόσχαν τὸ πρῶτον τῷ 1469 κομιστὴς τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Βησσαρίωνος, προτείναντος ἐκ μέρους τοῦ Πάπα ὡς σύζυγον τῷ Ἰωάννῃ Γ' τὴν Σοφίαν Παλαιολόγου. Τῷ 1489 ὁ Ἰωάννης Βα-

Βλαδημίρ, Μόσχας, Νόβγοροθ, Πσκόβ, Τβέρ, Ούγορσκ, Βιάτσκ, Πέρμσκ καὶ λοιπῶν.

Ἀποστέλλομεν τῷ καίσαρι τῆς Ῥώμης τὸν ἔμπιστον ἡμῶν Γεώργιον Τραχανίτην[1] Ἕλληνα καὶ παρηγγείλαμεν αὐτῷ νὰ προσκαλέσῃ ἐξ ὀνόματος ἡμῶν σοφοὺς ἄνδρας τεχνίτας διαφόρους, δυναμένους νὰ καταστῶσιν ἡμῖν χρήσιμοι ὡς ἐκεῖνοι οἱ τεχνῖται, εἰς οὓς ὁ πρεσβευτὴς ἡμῶν οὗτος Γεώργιος θέλει ἀποταθῇ ἐξ ὀνόματος ἡμῶν. Δύνασθε νὰ ἔλθητε ἐνταῦθα διδόντες πίστιν τοῖς λόγοις αὐτοῦ ὡς εἰς τοὺς ἡμετέρους.

Ἐγράφη ἐν Μόσχᾳ τῷ 1486 ἔτει Μαρτίου 22.

Ἰωάννης

Ἐλέῳ Θεοῦ Μέγας βασιλεὺς πάσης Ῥωσίας[2].

σίλιεβιτζ ὁ Γ' ἀπέστειλεν αὐτὸν ὡς πρεσβευτὴν τῆς Ῥωσίας πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας Φρειδερῖκον καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μαξιμιλιανὸν ὅπως συνάψῃ μετ' αὐτῶν συμμαχίαν καὶ ἐπιμαχίαν. Αἱ διαπραγματεύσεις διήρκεσαν μέχρι τοῦ 1493, καθ' ὃ διάστημα ὁ Τραχανιώτης τρὶς μετέβη εἰς Αὐστρίαν, ἀλλ' αἱ προσπάθειαι αὐτοῦ ἀπέβησαν φροῦδαι, καθ' ὅτι ὁ Μαξιμιλιανὸς ἐσυνθηκολόγησε μετὰ τοῦ Βλαδισλαύου Καζιμίροβιτζ βασιλέως τῶν Τσέχων, παραχωρήσας αὐτῷ τὴν Οὐγγαρίαν. Εἰς τὸν Τραχανιώτην ἡ Ῥωσία ὀφείλει τὴν ἀνακάλυψιν τῶν παρὰ τῷ Πετζόρᾳ χαλκωρυχείων. Ἀπεβίωσε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ις' αἰῶνος. Κ. Π.

[1] Οὕτω ἐν τῷ χειραγράφῳ καὶ οὐχὶ Τραχανιώτης.

[2] Τῷ πληρεξουσίῳ τούτῳ ἐπισυνήπτοντο κατὰ τὸν Σολοβιὸβ (ἴδε Ῥωσικὴν αὐτοῦ Ἱστορίαν, τόμ. ε', σελ. 243) αἱ ἑξῆς παραγγελίαι: «Νὰ ζητήσῃ διὰ τὸν «βασιλέα τοὺς ἑξῆς τεχνίτας· μεταλλουργὸν γινώσκοντα τὰ μεταλλεῖα χρυσοῦ «καὶ ἀργύρου, ἕτερον δυνάμενον νὰ ἐξορύξῃ τῆς γῆς χρυσὸν καὶ ἄργυρον· ἐὰν εὕρῃ «τοιούτους νὰ προσκαλέσῃ αὐτοὺς νὰ ἔλθωσιν ἐπὶ μισθῷ καὶ πόσον κατὰ μῆνα. «Νὰ ζητήσῃ ἐπίσης τεχνίτην ἔμπειρον γινώσκοντα νὰ πολιορκῇ τὰς πόλεις· «ἕτερον δυνάμενον νὰ διαχειρίζηται τὰ τηλεβόλα· κτίστην ἔμπειρον δυνάμενον «ν' ἀνεγείρῃ μέγαρα· ἕτερον δυνάμενον νὰ κατασκευάζῃ δοχεῖα καὶ ποτήρια καὶ «νὰ κόπτῃ νομίσματα, καὶ νὰ χαράσσῃ ψηφία ἐπὶ τῶν ἄνω δοχείων».

Κ. Π.

ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΑΤΑ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ

ΕΠΙ ΤΗι ΕΙΚΟΣΙΠΕΝΤΑΕΤΗΡΙΔΙ ΑΥΤΟΥ

Συμπληρουμένης τὸ προσεχὲς ἔτος τῆς εἰκοσιπενταετηρίδος ἀπὸ τῆς συστάσεως αὐτοῦ ὁ Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσὸς ὥρισε διὰ τῶν τμημάτων αὐτοῦ τὰ ἑξῆς διαγωνίσματα.

Τοῦ μὲν Νομικοῦ τμήματος καὶ τοῦ τῶν πολιτικῶν ἐπιστημῶν γέρας χιλιόδραχμον εἰς τὸν συγγραφέα τῆς καλλιτέρας μελέτης περὶ ἀνορθώσεως τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας τῆς Ἑλλάδος.

Γέρας ὁμοίως χιλιόδραχμον εἰς τὸν συγγραφέα τῆς καλλιτέρας μελέτης περὶ τῆς πολιτικῆς ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1844.

Τοῦ Φυσιογνωστικοῦ τμήματος γέρας χιλιόδραχμον εἰς τὸν συγγραφέα τῆς καλλιτέρας μελέτης, τῆς διαλαμβανομένης κατὰ πόσον αἱ φυσικαὶ ὗλαι αἱ εἴς τε τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους καὶ ὑπ' αὐτὴν ὑπάρχουσαι ἐν Ἑλλάδι δύνανται νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν παρ' ἡμῖν ἀνάπτυξιν τῆς βιομηχανίας ἐν τῷ τόπῳ.

Ὁμοίως γέρας ὀκτακοσιόδραχμον εἰς τὸν συγγραφέα τῆς καλλιτέρας μελέτης, περὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι εἴτε φυσικῶς εἴτε τεχνητῶς φυομένων ἰαματικῶν βοτανῶν.

Ὁμοίως γέρας ὀκτακοσιόδραχμον εἰς τὸν συγγραφέα τῆς καλλιτέρας μελέτης, περὶ τῶν ἐπιβλαβῶν ἐντόμων εἰς τὴν γεωργίαν ἐν Ἑλλάδι.

Τοῦ τμήματος τῶν Καλῶν Τεχνῶν γέρας χιλιόδραχμον εἰς τὸν συγγραφέα τῆς καλλίστης πραγματείας τῆς περιλαμβανούσης τὴν ἱστορίαν τῶν καλῶν τεχνῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας.

Τὸ αὐτὸ τμῆμα ὥρισε διαγωνισμὸν πεντακοσιάδραχμον εἰς μελοποίησιν πέντε ποιημάτων ἵνα ταῦτα ᾀδόμενα γίνωσι κτῆμα τοῦ λαοῦ, διανεμομένου τοῦ βραβείου ἀνὰ ἑκατὸν δραχμὰς εἰς ἑκάστην σύνθεσιν.

Τὸ αὐτὸ τμῆμα προκηρύσσει διαγωνισμὸν ζωγραφικῶν σκαριφη-

μάτων (esquisses) ἐπὶ γέρᾳ πεντακοσίων δραχμῶν, αἵτινες διανεμηθήσονται κατὰ τὸ δοκοῦν.

Τὰ διαγωνίσματα θέλουσιν ἀποσταλῇ ἀνωνύμως φέροντα ἐσφραγισμένον ἐντὸς φακέλου τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως καὶ ἐπὶ τοῦ φακέλου ῥητὸν ἐπαναλαμβανόμενον ἐπὶ τῆς προμετωπίδος τοῦ οἰκείου χειρογράφου, διευθυντέα δὲ πρὸς τὸν πρόεδρον τοῦ Συλλόγου μέχρι τῆς 31 Αὐγούστου τοῦ ἔτους 1889. Πᾶν χειρόγραφον σταλησόμενον πέραν τῆς προθεσμίας ταύτης εἶναι ἐκπρόθεσμον. Ἐξαιροῦνται τοῦ ὅρου τούτου τὰ εἰς τὴν ζωγραφικὴν ἔκθεσιν σταλησόμενα, ὧν ἡ προθεσμία ὁρισθήσεται κατόπιν.

Ἀνάλυσις λεπτομερεστέρα τῶν διαγωνισμάτων ἕπεται κατωτέρω.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 9 Ὀκτωβρίου 1888.

Ὁ πρόεδρος τοῦ Συλλόγου
Σ. ΜΠΑΛΑΝΟΣ

Ὁ γεν. γραμματεὺς
Μ. Π. ΛΑΜΠΡΟΣ

Α' ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Α'

Περὶ ἀνορθώσεως τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας τῆς Ἑλλάδος.

Ἀνάπτυξις τοῦ τίτλου[1].

Ἔρευνα καὶ ὑπόδειξις τῶν ἀναγκαίων νομοθετικῶν μεταρρυθμίσεων ἐν τῷ ναυτικῷ δικαίῳ ἐν γένει, καὶ τοῖς σχετιζομένοις πρὸς τὴν ἐμπορικὴν ναυτιλίαν νόμοις. Πρὸς δὲ περὶ τῶν τρόπων, καθ' οὓς ἔσται δυνατὸν νὰ ἀποβῇ τελεσφόρος ἡ μέριμνα τοῦ κράτους ὑπὲρ τῆς ναυτιλίας, ἰδίᾳ τῆς ἀτμήρους. Τίνα τὰ αἴτια, ἅτινα ἐπιπροσθοῦσιν εἰς τὴν διὰ συνεταιρισμῶν κατασκευὴν ἀτμήρων σκαφῶν, καὶ κατὰ τίνας τρόπους δύνανται νὰ ἀρθῶσιν ἢ περισταλῶσιν.

Ἔρευνα τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐστι δυνατὴ ἡ ἐκμετάλλευσις ἐκτεταμένου κατὰ τὸ ἐνὸν συμπλέγματος ἐξωτερικῶν γραμμῶν, τίνες τούτων ἐνδείκνυνται παρέχουσαι μείζονας πιθανότητας ἐπιτυχίας καὶ διὰ τίνας λόγους. Τίνι τρόπῳ ἐστὶ δυνατὴ ἡ ἀποσόβησις τῆς ἀποτυ-

[1] Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ τίτλου γίνεται ἐνδεικτικῶς, ὅπως ἐννοηθῇ ὑπὸ τῶν διαγωνισθησομένων ὁ σκοπὸς ὃν προτίθεται ὁ *Παρνασσὸς* διὰ τοῦ διαγωνίσματος, καὶ τὸ πλάτος τοῦ ὑπὸ ἔρευναν ἀντικειμένου.

χίας ἐκ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ ἀλλοδαπῶν σημαιῶν. Δέον πρὸς τοῦτο νὰ προέλθῃ ἀρωγὸν τὸ κράτος δι' ἐπιχορηγήσεων, κατὰ τίνα τρόπον καὶ ἐν τίνι μέτρῳ;

Εἶναι συντελεστικὸν πρὸς τοῦτο νὰ ἐπιδιωχθῇ ἡ σύμπηξις τῶν ὑφισταμένων ἀτμοπλοϊκῶν ἑταιρειῶν εἰς μίαν, καὶ τίνι τρόπῳ δύναται ἡ πολιτεία νὰ ἐπιτύχῃ τοῦτο, ἢ συμφέρει μᾶλλον νὰ ἀνατεθῇ εἰς πλείονας ἑταιρείας κατὰ μέρη διακεκριμένη ἡ ἐξυπηρέτησις τῆς ἐσωτερικῆς καὶ τῆς ἐξωτερικῆς συγκοινωνίας;

Τίς ἡ ἔκτασις τῆς μεταναστεύσεως τῶν ἐργατῶν θαλάσσης εἰς ξένας χώρας καὶ τὰ μέσα τῆς παρακωλύσεως αὐτῶν;

Τίνι τρόπῳ ἔσται δυνατὴ ἡ σύστασις φερεγγύων καὶ καλῆς πίστεως ἐγχωρίων ἀσφαλιστικῶν ἑταιρειῶν, καὶ ἂν πρέπῃ νὰ τεθῇ φραγμὸς εἰς τὴν ἐν Ἑλλάδι ἐγκατάστασιν καὶ λειτουργίαν ἀλλοδαπῶν τοιούτων;

Συμφέρει νὰ ἀφαιρεθῇ ἡ ἀκτοπλοΐα ἀπὸ τῶν ἀλλοδαπῶν ἀτμοπλοϊκῶν ἑταιρειῶν, ἢ δέον νὰ ἐπιτρέπηται καὶ ταύταις, καὶ ἐπὶ τίσιν ὅροις.

Β'

Πολιτικὴ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ 1821—1844

Δέον νὰ περιληφθῇ ἱστορικὴ καὶ κριτικὴ ἔκθεσις τοῦ πολιτεύματος καὶ τῆς διοικήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου ἀπὸ τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος μέχρι τοῦ Συντάγματος τοῦ 1844.

Β' ΤΜΗΜΑ ΦΥΣΙΟΓΝΩΣΤΙΚΟΝ

Α'

Κατὰ πόσον αἱ φυσικαὶ ὕλαι αἱ εἴς τε τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους καὶ ὑπ' αὐτὴν ὑπάρχουσαι ἐν Ἑλλάδι δύνανται νὰ χρησιμοποιηθῶσι πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς βιομηχανίας ἐν τῷ τόπῳ.

Θὰ ἐξετασθῶσι τίνες ὕλαι ὑπάρχουσιν ἐν Ἑλλάδι δυνάμεναι ἐν γένει νὰ χρησιμοποιηθῶσιν εἰς τὴν βιομηχανίαν, περιγραφομένων ἰδιαιτέρως τῶν μεταλλικῶν οὐσιῶν, τῶν λιθωμάτων, τῶν φυτικῶν καὶ τέλος τῶν ζωϊκῶν ὑλῶν.

θὰ προσδιορισθῇ πόσαι ἐκ τούτων χρησιμοποιοῦνται ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος καὶ κατὰ τίνα τρόπον, καὶ νὰ μελετηθῇ τὸ ζήτημα πόσων ἐξ αὐτῶν εἶναι δυνατὴ καὶ ἡ ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὸν αὐτὸν ἢ ἄλλον τρόπον χρησιμοποίησις. Πρὸς συμπλήρωσιν δὲ τούτου δέον νὰ ἀναγραφῶσι καὶ αἱ ὕλαι, ὧν ἤδη γίνεται χρῆσις ἐν Ἑλλάδι.

Ἀναγκαῖον νὰ διακριθῶσιν αἱ βιομηχανίαι ἐκεῖναι, αἵτινες ἀπαιτοῦσι τὴν ἵδρυσιν πολυδαπάνων καταστημάτων καὶ μεγάλων χρηματικῶν μέσων, ἀπὸ τῶν δυναμένων νὰ ἐκμεταλλευθῶσιν ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐν γένει καὶ κατ' οἶκον, νέους οὕτω προστιθεῖσαι πόρους ζωῆς. Παραβλητέον τὰ μικρὰ κομψοτεχνήματα ἐκ μαρμάρου, τὰ ὑπὸ τῶν χωρικῶν τῆς ἄνω Ἰταλίας κατασκευαζόμενα, τὴν ὑπὸ τῶν χωρικῶν τῆς Ἑλβετίας χρησιμοποίησιν διαφύρων ξύλων πρὸς κατασκευὴν διαφόρων μικροτεχνημάτων καὶ ὑποδεικτέον καὶ τοιαύτας βιομηχανίας ἐν Ἑλλάδι.

Β'

Τίνες αἱ ἐν Ἑλλάδι εἴτε φυσικῶς εἴτε τεχνητῶς φυόμεναι ἰαματικαὶ βοτάναι.

Μέρος α' Βοτανικόν.

Κεφάλαιον α' Φυτογνωστικοὶ χαρακτῆρες τῶν βοτανῶν τούτων.
» β' Χῶραι Ἑλληνικαὶ ἔνθα αὗται φύονται ἢ καλλιεργοῦνται.
» γ' Ἐδάφη τοπικὰ ἔνθα ἐκφύονται (ὀρεινά, πεδινά, ξηρά, ὑγρά, παράκτια, παραποτάμια, κτλ.).
» δ' Ἐποχὴ συλλογῆς καὶ ὁποίαν δαπάνην ὡς ἔγγιστα ἤθελεν ἀπαιτήσῃ ἡ συλλογὴ αὐτῶν.

Μέρος β' Ἰατρικὸν καὶ Φαρμακευτικόν.

Κεφάλαιον α' Τίνα ἐκ τῶν συστατικῶν τῶν βοτανῶν τούτων μερῶν χρησιμοποιοῦνται ὑπὸ τῆς ἰατρικῆς (ῥίζα, βολβός, φύλλωμα, σπέρματα, καρπός, ἄνθος, κτλ., κτλ.)· ἐὰν ταῦτα λαμβάνωνται εἰς νωπὴν ἢ ξηρὰν κατάστασιν.
» β' Τίνες αἱ ἐν αὐτοῖς ἐμπεριεχόμεναι ἰαματικαὶ οὐσίαι (αἰθέρια ἔλαια, ἀλκαλοειδῆ, κτλ.)

» γ' Τίνα τὰ ἐσωτερικὰ ἢ ἐξωτερικὰ πάθη ἐναντίον τῶν ὁποίων χρησιμοποιοῦνται αἱ βοτάναι αὗται; τίς ἡ ποσολογία αὐτῶν καὶ εἰς ποίαν κατάστασιν λαμβάνονται (ἔγχυμα, ἀφέψημα, κόνις, ἐκχείλισμα κλ.)

» δ' Τίνες αἱ ἀναγκαῖαι πρὸς μακροχρόνιον συντήρησιν αὐτῶν φαρμακολογικαὶ προφυλάξεις.

Παράρτημα.

Ἐὰν ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης παραδεδεγμένων ὡς ἰαματικῶν βοτανῶν, ἡ ἐμπειρικὴ ἰατρικὴ γνωρίζῃ καὶ ἄλλας τοιαύτας, πῶς αὗται ὀνομάζονται, ποῦ ἐκφύονται, πῶς χαρακτηρίζονται καὶ ἐναντίον ποίων νοσημάτων ἐσωτερικῶν ἢ ἐξωτερικῶν χρησιμοποιοῦνται ὑπὸ τῶν ἐμπειρικῶν.

Γ'

Ποῖα τὰ ἔντομα τὰ ἐπιβλαβῆ εἰς τὴν γεωργίαν ἐν Ἑλλάδι;

Ἀνάπτυξις τοῦ τίτλου.

α'. Συνοπτικὴ ἀφήγησις ἐν εἴδει Εἰσαγωγῆς:

Ποῖα τὰ ἔντομα, τὰ ζωΰφια, οἱ σκώληκες καὶ τὰ ἀσπόνδυλα ζῷα ἐν γένει, τὰ ἐπιβλαβῆ εἰς τὴν Γεωργίαν ἐν Ἑλλάδι; δηλ. τὰ ἐπιφέροντα φθορὰν καὶ προξενοῦντα ἀσθενείας εἰς τὰ φυτὰ τὰ χρήσιμα εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐν γένει, ἰδίως δ' εἰς τὴν ἐλαίαν, τὴν ἄμπελον, τὰ ὀπωροφόρα δένδρα, τὰ σιτηρά, τὰ γεώμηλα, τὸν καπνόν, τὰ κολοκυνθοειδῆ, τὰ λαχανικά, κτλ.

β' Συστηματικὴ ἀπαρίθμησις αὐτῶν μετὰ ἐπιστημονικῆς συνωνυμίας καὶ περιγραφῆς (καὶ *εἰ δυνατὸν* εἰκονογραφίας) ἑκάστου εἴδους.

γ' Τί ἐγνώριζον οἱ ἀρχαῖοι περὶ τῶν ζωϋφίων τούτων, περὶ τῶν ὑπ' αὐτῶν φθορῶν καὶ ἀσθενειῶν, περὶ τῶν θεραπευτικῶν μέσων κτλ., καὶ πῶς ὠνόμαζον τά τε ζωΰφια καὶ τὰς ἀσθενείας.

δ' Τί γνωρίζει περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου τὴν σήμερον ὁ Ἕλλην γεωργός, τίνες αἱ σημεριναὶ παρὰ τῷ λαῷ κοιναὶ ὀνομασίαι τῶν ἐπιβλαβῶν ἐντόμων καὶ τῶν ὑπ' αὐτῶν ἀσθενειῶν τῶν φυτῶν;

ε' Στατιστικὴ τῶν ἐν Ἑλλάδι γνωστῶν ἐπιβλαβῶν ἐντόμων κατ' Ἐπαρχίας, καὶ ἱστορία τῶν (τοὐλάχιστον κατὰ τὴν τελευταίαν εἰκο-

σαετηρίδα) ἐν Ἑλλάδι γενομένων φθορῶν καὶ τῶν περὶ τούτου παρατηρήσεων.

ς' Σχέσεις μεταξὺ τῶν ἐντομοφάγων πτηνῶν ἢ ἄλλων ζώων καὶ τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἐπιβλαβῶν ζωϋφίων· ἀποτελέσματα τῆς θήρας ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην, κτλ.

ζ' Μέσα καταστροφῆς τῶν ἐπιβλαβῶν ζωϋφίων, καὶ μέσα θεραπείας τῶν ὑπ' αὐτῶν ἀσθενειῶν τῶν ὠφελίμων φυτῶν.

Παρατήρησις. Ὁ διαγωνιζόμενος δύναται κατ' ἀρέσκειάν του νὰ συμπεριλάβῃ καὶ συγχωνεύσῃ ἐν τῇ ὑπὸ τὸ ἐδ. β', *συστηματικῇ ἀπαριθμήσει εἰς ἕκαστον εἶδος* τῶν ἐντόμων, τὰς ὑπὸ τῶν ἐδ. γ', δ' καὶ ζ' ἐξηγήσεις καὶ πληροφορίας.

Γ'. ΤΜΗΜΑ ΚΑΛΩΝ ΤΕΧΝΩΝ

Α'

Ἱστορία τῶν Καλῶν Τεχνῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας

Τὸ διαγώνισμα τοῦτο δέον νὰ περιλάβῃ ἰδίως τὰ κατὰ τὴν γραφικὴν καὶ τορευτικὴν ἔν τε ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις καὶ κατὰ τὴν Δύσιν καθ' ὅσον ἔζησαν ἐν αὐτῇ καὶ διεκρίθησαν Ἕλληνες καλλιτέχναι. Δέον δὲ νὰ μνημονευθῇ καὶ ἡ περὶ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ γλυπτικὴν ἐργασία ὅσῳ μικρὰ καὶ ἂν ᾖ αὕτη.

Β'

Διαγώνισμα μουσικόν.

Θὰ μελοποιηθῶσι πέντε ποιημάτια ἐκ τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς φιλολογίας, ὅπως δὲ μὴ παρεισφρήσωσι στίχοι κακόζηλοι ἢ ἐστερημένοι ποιητικῆς ἐμπνεύσεως, θὰ ἀφεθῇ μὲν ἐλευθερία εἰς τοὺς μουσικοὺς περὶ τὴν καθ' ἕκαστον ἐκλογὴν τῶν ποιημάτων, ἀλλ' ἡ ἐκλογὴ αὕτη νὰ γένηται ἐκ τῶν ἔργων ὡρισμένων ποιητῶν καὶ δὴ τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ, Ἀθανασίου Χριστοπούλου, Γεωργίου Ζαλοκώστα, Ἀριστοτέλους Βαλαωρίτου, Γεωργίου Παράσχου, Ἠλία Ταντταλίδου καὶ Ἀλεξάνδρου Ῥαγκαβῆ, προσέτι δὲ καὶ ἐκ τῆς δημώδους ποιήσεως.

Ἡ ἐκλογὴ ἑνὸς τοὐλάχιστον δημώδους ποιήματος θεωρεῖται ὑποχρεωτική, δύνανται δὲ ταῦτα νὰ ὦσι καὶ δύο.

Τὰ ᾄσματα ταῦτα πρέπει νὰ ἀνταποκρίνωνται εἰς διαφόρους ψυχολογικὰς διαθέσεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, τοῦ ὁποίου μέλλουσι νὰ γίνωσι κτῆμα. Ὅθεν ἓν τῶν ποιημάτων πρέπει νὰ ἦναι ἐνθουσιῶδες πατριωτικόν, ἓν ἄλλο ναυτικόν, ἄλλο ἐρωτικόν, ἄλλο βακχικὸν καὶ ἄλλο βαυκάλισμα.

Δέον νὰ προσέξωσιν οἱ μουσικοὶ ἐπὶ τῆς ποιότητος τῶν ἐκλεχθησομένων ποιημάτων, ἐκ τῶν προτέρων δ' ὁρίζεται ὅτι μεταξὺ ἴσων μελῳδιῶν προτιμηθήσεται ἡ προσηρμοσμένη ἐπὶ ὡραιοτέρων στίχων.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

Ἐπανελήφθησαν αἱ ἕνεκα τοῦ θέρους διακοπεῖσαι ἐργασίαι τοῦ Συλλόγου.

Ὑποβληθεὶς ὑπὸ τῆς Ἐφορείας ἐψηφίσθη ὑπὸ τοῦ Συλλόγου ὁ προϋπολογισμὸς αὐτοῦ διὰ τὸ ἔτος 1888—1889. Κατὰ τοῦτον τὰ μὲν ἔσοδα προϋπελογίσθησαν εἰς Δραχ. 20,772.89, τὰ δὲ ἔξοδα εἰς Δρ. 17.370 ἀπομείναντος περισσεύματος ἐκ Δρ. 3,402 89.

Ἐδημοσιεύθη καὶ ἐν ἰδίῳ τεύχει ἡ ἐν τῷ παρόντι δημοσιευομένη ἔκθεσις περὶ τῶν ἔργων τοῦ Συλλόγου καὶ ἀπεστάλη μετὰ τῶν λοιπῶν ἔργων τοῦ Συλλόγου εἰς τὴν Ὀλυμπιακὴν ἔκθεσιν.

Τῇ αἰτήσει αὐτοῦ ὁ Σύλλογος συνῆψε σχέσεις μετὰ τοῦ ἐν Ῥεθύμνῃ Φιλεκπαιδευτικοῦ Συλλόγου.

Ἡ ἐν Μομπελλιὲ τῆς Γαλλίας Ἀκαδημία τῶν Ἐπιστημῶν καὶ Γραμμάτων ἀπέστειλε πρὸς τὸν Σύλλογον τὰς δημοσιεύσεις αὐτῆς.

Γραμματεὺς τῆς Κοσμητείας τῆς Σχολῆς τῶν Ἀπόρων Παίδων Ἀθηνῶν ἐξελέχθη ἐκ τῶν κοσμητόρων ὁ κ. Γ. Χαλκιόπουλος. Προσετέθη δ' εἰς τὴν σχολὴν καὶ ε' τάξις ἰσοδυναμοῦσα πρὸς τὴν α' τάξιν τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου. Μέχρι τοῦδε ἐνεγράφησαν εἰς τὴν Σχολὴν μαθηταὶ ἄνω τῶν 500.

Τὸ προσωπικὸν τῶν διδασκάλων τῆς Σχολῆς διὰ τὸ τρέχον ἔτος κατηρτίσθη ὡς ἑξῆς: Τῆς μὲν ε' τάξεως διδάσκαλος ὁ κ. Η. Πετρούλιας, τῆς δ' ὁ κ. Σ. Πέππας, τῆς γ' ὁ κ. Ν. Μεταξᾶς, τῆς β' ὁ κ. Δ. Καλορρίζικος, τῆς α' ὁ κ. Ο. Παππαδημητρίου μετὰ τοῦ βοηθοῦ τοῦ κ. Ε. Σακελλαρείδου.

Ἐξελέχθη β' εἰδικὸς γραμματεὺς ὁ κ. Κ. Ι. Γαρδίκης ἀντὶ τοῦ ἀναχωρήσαντος κ. Μ. Ῥαφαὴλ καὶ μέλος τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπῆς ὁ κ. Α. Κουτσογιάννης, ἀντὶ τοῦ ὁμοίως ἀναχωρήσαντος κ. Α. Ποττέν.

Αἰτήσεις συνδρομῶν μὲν ἀπευθύνονται *πρὸς τὸν ἐκδότην τοῦ περιοδικοῦ* κ. **Ἀλέξανδρον Παπαγεωργίου** (ἐν ὁδῷ Ὀφθαλμιατρείου, παρὰ τὸν ναὸν Ἁγίου Γεωργίου), πληροφοριῶν δὲ καὶ καταχωρίσεως διατριβῶν πρὸς τὸν κ. **Π. Ι. Φέρμπον** καθηγητήν, μέλος τῆς ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιτροπείας (ἐν τῷ καταστήματι τοῦ Συλλόγου ὁδὸς Νομισματοκοπείου ἀριθ. 4).

ΤΙΜΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΠΛΗΡΩΤΕΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ἐν Ἑλλάδι δραχμαὶ νέαι	**12**
Ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ φράγκα χρυσᾶ	**15**

Ἔξω τῶν Ἀθηνῶν εἰς οὐδέν' ἀποστέλλεται ὁ **Παρνασσὸς** ἐὰν μὴ προαποσταλῇ ἡ συνδρομή.

Αἱ συνδρομαὶ τῶν ἐπαρχιῶν γίνονται δεκταὶ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια τῆς Ἐθνικῆς καὶ τῆς Ἰονικῆς Τραπέζης. Αἱ δ' ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια Γαλλικά.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΙΒ' — ΤΕΥΧΟΣ Β' και Γ'
Ὀκτώβριος καὶ Νοέμβριος 1888

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΛΕΞ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ
ΟΔΟΣ ΟΦΘΑΛΜΙΑΤΡΕΙΟΥ ΑΡΙΘ. 5
1888

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπεια συγκειμένη ἐν τῶν κκ. *Παναγιώτου Ι. Φέρμπου, Δημητρίου Κ. Κοκκίδου, Τιμολέοντος Ἡλιοπούλου* καὶ *Ἰω. Σακκελλίωνος* καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. *Σίμου Μπαλάνου.*

Η ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΜΙΚΡΑΣΙΑΝΟΙΣ[1]

Α'

Προανάκρουσμα.—Συνοπτική γεωγραφία καὶ ἱστορία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.—Σελδζοῦκοι καὶ Τοῦρκοι.—Ἐξαναγκασμὸς τῶν Ἑλλήνων εἰς ἐκμάθησιν τῆς τουρκικῆς.—Ἀποδημίαι Ἑλλήνων ἐκτὸς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.—Ἀρραβὼν καὶ γάμος.

Πρέπει εἰλικρινῶς καὶ ὡς ἐν οἰκογενειακῷ κύκλῳ — ἀφ' οὗ πάντες ἐνταῦθα εἴμεθα ὁμοεθνεῖς — νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες, οἱ καθ' ἅπαντα τὰ λοιπὰ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ σημεῖα μηδενὸς δεύτεροι, ἐλαττούμεθα οὐσιωδῶς ὑπὸ ἔποψιν ἐθνικὴν ἐξεταζόμενοι. Παρατρέχων τὰ πολλά, περιορίζομαι μόνον εἰς τοῦτο· δυνάμεθα, ἴσως ἄνευ λάθους τινός, νὰ εἴπωμεν πλείστας ὅσας λεπτομερείας περὶ τῶν χωρῶν τῆς Καφρερίας καὶ τῆς Αὐστραλίας, πιθανὸν δὲ νὰ ἔχωμεν καὶ πρόχειρόν τινα στατιστικὴν τῶν φυτῶν τῆς Πολυνησίας ἢ τῶν εὐκαλύπτων, οἵτινες, πρὸ αἰώνων ἀναφυέντες, καλύπτουσι δαψιλῶς τὰς ἐκτενεῖς ὄχθας τοῦ Ἀμαζονίου· ὁμοίως διατρέχει τὸν κίνδυνον νὰ ἐκληφθῇ ὡς ἄγευστος μαθήσεως ὁ μὴ εἰδὼς τὴν ἔκτασιν τῶν παρθένων δασῶν τῆς Ἀμερικῆς, οὐχὶ ὅμως καὶ ὁ καθ' ὁλοκληρίαν ἑαυτὸν ἀγνοῶν Ἕλλην. Ὁ Χίλων ἢ ὁ Σόλων εἶπεν ὅτι τὸ «Γνῶθι σαυτὸν» εἶναι ἀρετή. Ἐὰν δὲ πλατύνωμεν ὀλίγον τὴν σημασίαν τοῦ ῥητοῦ τούτου, θὰ πεισθῶμεν ὅτι τὸ «Γνῶθι σαυτὸν» διὰ τὰ ἔθνη εἶναι *ὁ ἀφ' οὗ ὅρος*, ὡς λέγουσιν οἱ φιλοσοφοῦντες, τῆς ἑαυτῶν ὑπάρξεως. Ταῦτα λέγων οὐδένα μέμφομαι ὡς ἀγνοοῦντα τὴν στατιστικὴν τῶν ἁπανταχοῦ ὁμοεθνῶν αὐτοῦ. Οὗτος δὲν πταίει ἂν ἐδίδαξαν αὐτὸν ὅτι Ἑλλὰς εἶναι ἡ *σημερινὴ* «Ἑλλὰς» καλουμένη, παροικίαι δὲ μόνον *ἑλληνικαὶ* ὑπάρχουσί που καί που διεσπαρμέναι, ἔν τισι τῶν χωρῶν τῆς Θρᾴκης καὶ τῆς Μακεδονίας—δὲν πρόκειται περὶ τῆς ἡρωοτόκου Νήσου, ἔνθα οὐδὲ μία ὑπάρχει ἑλληνικὴ

[1] Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τῇ 18 Νοεμβρίου 1888.

οἰκογένεια, μὴ προσενεγκοῦσα τὸ ἱλαστήριον αὐτῆς θῦμα εἰς τὸν βωμὸν τῆς Ἐλευθερίας καὶ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος—καὶ ἐπί τινων νήσων τοῦ Αἰγαίου. Ἂν δὲ πᾶσα «ἄγνοια» ἦναι «δεινὸν καὶ πολλῶν κακῶν ἀνθρώποις αἰτία», κατὰ τὸν εὐφυέστατον Σαμοσατέα, ἀλλ' ἡ ἐπὶ ἐθνικῶν ζητημάτων καθίσταται δεινοτάτη καὶ ἐγκληματική, ἀναγκάζουσα ἡμᾶς, ἐν σκότῳ ψηλαφητῷ διαπορευομένους, νὰ ἀτενίζωμεν σήμερον μὲν πρὸς ταύτην τὴν Δύναμιν, αὔριον δὲ πρὸς ἐκείνην, ἐλπίζοντες νὰ εὕρωμεν ἑκάστοτε ἔρεισμα πρὸς ὑποστήριξιν τῶν παραπαιόντων σφαλερῶν ἡμῶν βημάτων. Τούτων ἕνεκα φρονῶ ὅτι οἷον δήποτε θέμα, ὅσον μακρόθεν καὶ ἂν ἐγγίζῃ τὰ ἐθνικὰ ἡμῶν συμφέροντα, δικαιώματα καὶ φρονήματα, δέον νὰ ἐξερευνᾶται ἐπιμελῶς ὑπὸ ὧν δυν[illegible] καὶ νὰ μὴ παραμελῆται. Ἐξ ἰδίων δὲ κρίνων, ἀδιστάκτως κηρύττω ὅτι, ὁσονδήποτε ἀσθενὴς καὶ ἂν ἦναι ὁ ἐπιχειρήσων νὰ διαφωτίσῃ τὰ σκοτεινὰ μέρη τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ὑπάρξεως, θέλει τύχει πλήρους ἐπιεικείας καὶ εὐμενείας παρ' ὑμῶν.

*
* *

Ἡ πρὸς δυσμὰς τῆς ἀσιατικῆς ἠπείρου χερσόνησος, ἡ κατὰ τὸν δ' μ. Χ. αἰῶνα κληθεῖσα *Μικρὰ Ἀσία* καὶ κοινῶς *Ἀνατολή*, ἡ ἔνθεν μὲν περιβρεχομένη ὑπὸ τῆς Μεσογείου θαλάσσης καὶ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, ἔνθεν δὲ χωριζομένη ἀπὸ τῆς λοιπῆς ἠπείρου διὰ τῶν δύο μεγάλων ποταμῶν Τίγρητος καὶ Εὐφράτου, ἐγκαίρως εἶχεν ἐξελληνισθῇ διά τε τῶν πολυπληθῶν ἀποικιῶν, τῶν σταλεισῶν ἐν δαψιλείᾳ ἀνὰ τὰς πολυαρίθμους νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ τὰ ὡραῖα παράλια αὐτῆς ἀπ' αὐτῶν τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων, καὶ διὰ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ἀγησιλάου καὶ κατόπιν τῶν Μυρίων ὑπὸ τῷ Κλεάρχῳ καὶ τῷ Ξενοφῶντι· ἕνεκα δὲ τῶν μεγάλων καὶ ἐνδόξων πολέμων πρὸς τοὺς κατακτητὰς τῆς περιωνύμου ταύτης χώρας Πέρσας Ἀλεξάνδρου ἐκείνου τοῦ Μεγάλου καὶ τῶν περικλεῶν Διαδόχων αὐτοῦ, ἐξ ὧν οἱ Σέλευκοι καὶ Ἄτταλοι διὰ τῶν πολυπληθεστάτων ἑλληνικῶν κέντρων αὐτῶν διέδοσαν τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ φιλοσοφίαν καθ' ἅπασαν τὴν χερσόνησον τῆς Ἐλάσσονος Ἀσίας· ὁ δὲ Χριστιανισμός, εἰς τὸ μέσον προκύψας, τὴν *ἑλληνικὴν* γλῶσσαν μετεχειρίσθη ὡς ὄργανον ἐπιτηδειότατον πρὸς διάδοσιν τῶν ὑγιεστάτων καὶ θεοπνεύστων ἀρχῶν αὐτοῦ. Οὕτω λοιπόν, ἐκτὸς τῶν λαμπρῶν βιβλιοθηκῶν τοῦ βασιλείου τῆς Περγάμου καὶ τῶν ἐξόχων θεάτρων, ἅτινα ἐν ἁπάσαις σχεδὸν ταῖς ὁπωσδήποτε σημαινούσαις πόλεσι τῆς κεντρικῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἦσαν διεσπαρμένα, καὶ τοῦ Εὐαγ-

γελίου, τῶν Ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου, τῶν Διδασκάλων καὶ Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ Ὠριγένους, τοῦ Ἰωάννου Χρυσοστόμου, τοῦ Μεγάλου Βασιλείου καὶ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ οἱ κάτοικοι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, εἰς οἱονδήποτε ἔθνος καὶ ἂν ἀνῆκον πρότερον, εἶχον ἐξελληνισθῆ τέλεον καὶ διόλου δὲν διέφερεν ἡ γλῶσσα, ἣν μετεχειρίζοντο, ἀπὸ τῆς τῶν Ἑλλήνων τῆς κυρίως Ἑλλάδος.

Καὶ οὕτω μὲν ἔβαινον τὰ πράγματα μέχρις οὗ βραδύτερον ἐκ τῆς κεντρώας Ἀσίας ἐχώρησαν πρὸς τὰς δυτικωτέρας ἐπαρχίας τοῦ τότε ἐχαινοῦς Βυζαντιακοῦ Κράτους οἱ Σελδζοῦκοι, πρῶτον ἀναδείξαντες πρωτεύουσαν αὐτῶν τὸ Ἰκόνιον (Κόνιχ), καὶ κατόπιν οἱ Τοῦρκοι, τὴν αὐτὴν ἀναγνωρίσαντες πρωτεύουσαν ἐπὶ χρόνον μακρόν. Οὗτοι ἐπέβαλον καὶ τὴν ἰδίαν γλῶσσαν πᾶσι τοῖς καταχτηθεῖσι λαοῖς, καὶ ἰδίᾳ καὶ μετὰ πείσμονος ἐπιμονῆς τοῖς Ἕλλησιν, οἵτινες ἀπέβαλον μὲν τὴν μητρικὴν γλῶσσαν, ἥτινι ἐχρῶντο μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης, ἀπεδέξαντο δὲ τὴν τῶν Τούρκων ἑκόντες ἄκοντες[1]. Οὕτω δὲ ἐλάλουν τουρκιστὶ καὶ ταύτην τὴν γλῶσσαν λαλοῦσι κοινῶς καὶ μέχρι τῆς σήμερον, πλὴν ὀλιγίστων κώμων καὶ χωρίων, ἔνθα ὑφίσταταί πως, ἀλλ' ἐν λίαν οἰκτρᾷ καταστάσει, ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ γλῶσσα.

Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ πλεῖστοι τῶν χριστιανῶν κατοίκων τῶν πλείστων ἑλληνικῶν χωρῶν οὐδένα εὑρίσκουσι πόρον ζωῆς ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι, ἀναγκάζονται νὰ ἀποδημῶσιν ἀλλαχοῦ, μάλιστα δὲ εἰς Ἰκόνιον, Ἀττάλειαν καὶ Σπάρταν τῆς Πισιδίας, Σμύρνην καὶ Κωνσταντινούπολιν, ἔνιοι δὲ καὶ εἰς Ὀδησσόν. Ἡ ἀποδημία αὕτη τῶν Ἑλλήνων διαρκεῖ τοὐλάχιστον τρία ἔτη, φθάνει δὲ μέχρι τῶν δέκα καὶ εἴκοσιν, ἔστιν ὅτε δὲ καὶ ἔτι πλέον. Κατὰ τὸ μακρὸν τοῦτο τῆς ἐν τῇ ξένῃ διατριβῆς διάστημα βεβαίως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μένωσιν ἄνευ ἀλληλογραφίας οἱ ἀτυχεῖς οὗτοι τῆς Μοίρας ἀπόκληροι, ἀφ' οὗ μάλιστα, κατὰ τὰ παρ' αὐτοῖς ἐπικρατοῦντα ἔθιμα, νέος, ὑπὲρ τὰ ὀκτωκαίδεκα ἔτη γεγονώς, θεωρεῖται εἰς ὥραν γάμου ἢ τοὐλάχιστον-τοὐλάχιστον ἀρραβῶνος. Ὡς εὔδηλον, τοῦτο γίνεται, διότι ὁ γάμος, καθὰ ὀρθότατα σκέπτονται, εἶναι δεσμὸς ὁπωςδήποτε στερεὸς καὶ δύσρηκτος, ὁ μόνος συνδέων τὸν εἰς τὴν ξένην ἀπερχόμενον μετὰ τῆς πατρίου ἑστίας· ἐπειδὴ δύναται μὲν ἴσως νὰ «ἐγκαταλίπῃ ὁ ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα», ἀλλὰ «προςκολλᾶται πρὸς τὴν

[1] «*Παρνασσός*», τόμ. ΙΑ', σελ. 319. Τὸ αὐτὸ ἐν τῷ ἰδιαιτέρῳ φυλλαδίῳ «*Ἡ Καμπάνα τοῦ χωριοῦ μου*» σελ. 5 — 13. Καὶ ἐν τῇ ἐφημερίδι «*Συλλόγῳ*» τοῦ Πολιτικοῦ Συλλόγου ἀριθ. 49 καὶ 51 (13 καὶ 15 Μαρτίου 1888).

γυναῖκα αὐτοῦ», κατὰ τὸν Ἀπόστολον [1]. Ἓξ μῆνας δὲ τὸ πολὺ μετὰ τὸν γάμον ἢ τὸν ἀρραβῶνα, ἐγκαταλείπων τὴν σύνευνον ἢ τὴν μνηστήν, ἀπέρχεται πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ «χρυσοῦ δέρατος», μακρὰν αὐτῆς, ἔνθα δι' ἐργασίας ἐνδελεχοῦς καὶ βαρυτάτης καὶ δι' οἰκονομίας δυςφορήτου ἀγωνίζεται νὰ συναθροίσῃ ποσόν τι χρηματικόν, δι' οὗ, ἐπανερχόμενος εἰς τὴν γενέτειραν, διάγει βραχυχρόνιον ὡς τὰ πολλὰ βίον παρὰ τῇ ἰδίᾳ οἰκογενείᾳ, ἐπειδὴ καὶ αὖθις ἐπανακάμπτει εἰς τὸν τόπον τῆς ἐργασίας αὐτοῦ, ἵνα καὶ πάλιν ἐπαναλάβῃ τὸν πρότερον τῶν στερήσεων καὶ τῆς ξενητείας βίον, μὴ λαμβάνων καιρὸν ἐπαρκῆ πρὸς κατάλληλον μόρφωσιν τῆς συζύγου ἢ εὐπρεπῆ ἀνατροφὴν τῶν τέκνων, ἅτινα γεννῶνται, βαπτίζονται καὶ αὐξάνουσι τῇ ἡλικίᾳ, αὐτοῦ συνήθως ἀποδημοῦντος.

Β'

Ἡ ἐκπαίδευσις τοῦ γυναικείου φύλου.—«Δίσκος ἐν ἐρήμῳ».—«Ἀρκαδίην μ' αἰτεῖς».—Ἐπιστολαὶ χωρικῶν.

Ἡ ἐκπαίδευσις τοῦ γυναικείου φύλου ἐν Ἀνατολῇ καὶ σήμερον ἔτι δὲν εἶναι λίαν προωδευμένη, διότι μόλις ἐπ' ἐσχάτων ἤρξατο. Λαλῶ περὶ τῶν Ἑλληνίδων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, διότι, ὑποκειμένου λόγου περὶ τῶν ἐν αὐτῇ Ὀθωμανίδων καὶ Ἀρμενίων γυναικῶν, ἀδιστάκτως δύναται νὰ ῥηθῇ τὸ τῆς παροιμίας: «Τί κοινὸν κυνὶ καὶ βαλανείῳ» [2], ἐπειδὴ παρ' αὐταῖς ἔτι καὶ νῦν ἐπικρατεῖ βαθεῖα ἀμαθείας καὶ ἀπαιδευσίας νύξ, ἀπαρεγκλίτως κληροδοτουμένη ταῖς ἐπερχομέναις γενεαῖς. Ἀφ' οὗ λοιπὸν μέχρι τοῦ νῦν ἡ ἐκπαίδευσις τῶν θηλέων παρ' ἡμῖν εἶναι ἐλλιπής, πόσον, ἐξ ἀνάγκης, ἐλλιπεστέρα ἦτο πρὸ δέκα ἐτῶν, ὅτε μόλις, ἀνανήψαντες ἀπὸ τοῦ ληθάργου, ἐν ᾧ ἤμεθα παραδεδομένοι, ἠρξάμεθα συνιστάντες παρθεναγωγεῖα, ποὺ δὲ καί που καὶ νηπιαγωγεῖά τινα ; Ἑπομένως ἦτο σπανιώτατον πρᾶγμα, — «δίσκος ἐν ἐρήμῳ !» — νὰ εὑρεθῇ Ἑλληνίς, γινώσκουσα τοὐλάχιστον ὅσα καὶ ὁ ἀνὴρ γράμματα, ἤτοι ὀλίγην ἀνάγνωσιν, καὶ ταύτην οὐχὶ ἄπταιστον, ὀλιγωτέραν γραφήν, καθ' ἕξιν μόνον καὶ κατὰ συμπερασμὸν ὑπὸ τῶν ἄλλων ἀναγινωσκομένην, καὶ τὰς τέσσαρας θεμελιώδεις τῆς Ἀριθμητικῆς πράξεις. Ἰδίᾳ δὲ ἐν τοῖς μικροτέροις χωρίοις ὑπῆρχον προνο-

[1] *Ἐφεσ.* ε', 31.

[2] Τί κυνὶ καὶ βαλανείῳ· ἐπὶ τῶν ἀσυνήθεις καταλαμβανόντων τόπους (Μακαρ Παροιμ. Ἑκατο τ. ΙΙ', 34).

μιοῦχοι, ὡς εἰπεῖν, οἰκογένειαι, παρ' αἷς κληρονομικῶς ἐδιδάσκοντο τὰ ἀνωτέρω· αἱ δὲ κόραι αὐτῶν ἀπέλαυον τοῦ ἄκρου σεβασμοῦ πασῶν τῶν λοιπῶν χωρικῶν γυναικῶν, καταφευγουσῶν εἰς ταύτας, ἵνα διὰ παρακλήσεων καὶ ποικίλων μικρῶν δώρων γράψωσιν αὐταῖς ἐπιστολήν τινα πρὸς τὸ ἐν τῇ ξένῃ διαμένον φίλον πρόσωπον. Οὕτω δὲ συνέβαινεν ὥςτε μία καὶ μόνη πολλάκις κόρη νὰ κρατῇ τὴν ἀλληλογραφίαν ὅλου τοῦ χωρίου καὶ νὰ ἦναι ὅλως ἀπρόςβλητος πάσης οἵας δήποτε γυναικείας καταλαλιᾶς, ὡς οὖσα «κύριος καὶ ῥητῶν καὶ ἀπορρήτων» [1]. Ὥςτε ὁ ἐπιθυμῶν νὰ συζευχθῇ μετὰ κόρης *ἐγγραμμάτου*, ὤφειλε, νέος Διογένης, λύχνον ἅψας, νὰ περιέλθῃ ἀνὰ τὰς κώμας καὶ τὰ χωρία τῶν ἑλληνικῶν κοινοτήτων, καὶ πάλιν δὲ μετ' ἀπογνώσεως καὶ ἐν ἄλλῃ γλώσσῃ καὶ δι' εὐλήπτων δι' αὐτὸν λέξεων θὰ ἤκουε τὸ περιώνυμον :

«Ἀρκαδίην μ' αἰτεῖς; μέγα μ' αἰτεῖς· οὔ τοι δώσω» [2].

καὶ δικαίως, ἐπειδὴ «οὐκ ἂν λάβοις παρὰ τοῦ μὴ ἔχοντος». Ὅθεν αἱ ἐπιστολαί, αἱ ἐξερχόμεναι ἀπὸ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ χωρίου, εἶχον πᾶσαι τὸν αὐτὸν ὁμοιόμορφον γραφικὸν χαρακτῆρα, καὶ τὸ περιεχόμενον δ' αὐτῶν ἦν εἶδός τι ἐγκυκλίου διὰ πολυγράφου ἐκτυπουμένης, κατὰ τὸν αὐτὸν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τύπον γεγραμμένον, συνήθως μὲν ὑπ' ἀνδρικῆς, κυρίως τῆς τοῦ ἱερέως, σπανιώτατα δὲ καὶ ὑπὸ γυναικείας χειρός.

Γ'

Ἡ γλῶσσα τῆς ἀλληλογραφίας.—Κοινὴ χρῆσις τῆς τουρκικῆς.—Διὰ τί οἱ Ἕλληνες δὲν ἐμάνθανον τὴν τουρκικήν ;—Ὁ ἀδελφός μου Χατζῆ Κωνσταντῆς.—Ὁ παπᾶ Ἀββακούμ.—Ἐκμάθησις ἐκκλησιαστικῶν ὕμνων, τροπαρίων κτλ.

Ἀλλὰ διὰ τίνος λοιπὸν τρόπου ἐξεδήλουν οἱ ἀτυχεῖς οὗτοι τῆς Εἱμαρμένης δοῦλοι τὰς ἑαυτῶν σκέψεις καὶ ἰδέας καὶ πῶς συνεκοινώνουν διανοητικῶς πρὸς ἀλλήλους ; Τίς ἦτο ἡ διάλεκτος, δι' ἧς ὁ μνηστὴρ ἐξωμολογεῖτο ἀπὸ τηλικαύτης ἀποστάσεως τῷ μέλλοντι ἑτέρῳ ἡμίσει αὐτοῦ τὸ τὰ στήθη αὐτοῦ καταβιβρῶσκον πάθος ; Τίς ἦτο ἀληθῶς ἡ γλῶσσα, δι' ἧς ὁ νεόνυμφος διετήρει ζωηρὸν καὶ ἀλη-

[1] *Δημοσθ. Ὀλυνθιακὸς Α', 4.*
[2] Παρ' *Ἡροδότῳ* Α', 66.

στον τὸν ἔρωτα ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς δεκατετραέτιδος συζύγου καὶ ἔδιδε τὰς ἀπαιτουμένας ὁδηγίας ὁ μικρὸς πατὴρ τῇ μικροσκοπικῇ «κουριδίῃ ἀλόχῳ» πρὸς ἀνατροφὴν τοῦ τυχὸν ἀμέσως μετὰ τὴν ἀναχώρησιν αὐτοῦ τεχθέντος;

Καὶ μήπως ἐγίνωσκεν ἄλλην τινὰ γλῶσσαν ὁ Μικρασιάτης Ἕλλην πλὴν τῆς τουρκικῆς, ἣν μόνην νηπιόθεν ἐδιδάχθη νὰ λαλῇ καὶ ἐν ᾗ ἐποιεῖτο τὰς ἑαυτοῦ σκέψεις; Ναί, ἀλλ' ἂν ἦτο ἠναγκασμένος νὰ μεταχειρίζηται εἰς τὸν προφορικὸν καὶ τὸν ἐνδιάθετον λόγον τὴν τουρκικὴν ὅπως συνεννοῆται μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ὁμοεθνῶν καὶ ἀλλογενῶν, οὐδεὶς ὅμως ἠδύνατο νὰ ἀναγκάσῃ αὐτὸν νὰ πράξῃ τὸ αὐτὸ καὶ εἰς τὸν γραπτόν. Ἄλλως δὲ πῶς ἠδύνατο νὰ ἐκμάθῃ τὴν γλῶσσαν ἔθνους, ὅπερ κατ' ἀνάγκην μὲν ἀναπόδραστον ἠνείχετο καὶ κατ' ἐπίφασιν ἔστεργεν, ἀλλὰ κατὰ βάθος ἐμίσει, καὶ ἐμίσει λυσσωδῶς; Καὶ ἔπειτα, καὶ ἄν τις τῶν νεωτέρων, *πρακτικώτερόν πως* σκεπτόμενος, ἤθελε νὰ ἐκμάθῃ τὴν γλῶσσαν τῶν κατακτητῶν, ἐκώλυον αὐτὸν αἱ προλήψεις τῶν γονέων καὶ τῶν συμπατριωτῶν, οἵτινες παντὶ σθένει προσεπάθουν νὰ ἀποτρέψωσιν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἀσεβοῦς σκοποῦ του. Ἐγὼ αὐτὸς οὐχὶ ἅπαξ ἤκουον ἐν τῇ οἰκογενείᾳ μου λεγόμενον ὅτι ὁ πρὸ δεκαετίας ἐν Βάρνῃ ἀποβιώσας ἀτυχὴς ἀδελφός μου Χατζῆ Κωνσταντῆς ἐν μικρᾷ ἡλικίᾳ ἤρξατο διδασκόμενος τὴν τουρκικὴν παρά τινος ἀγαθοῦ *χώτζα* τῆς γειτονικῆς πόλεως Νίγδης. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο ἔκτακτος ἡ ἐπιμέλεια καὶ ἡ εὐφυΐα τοῦ παιδὸς καὶ ἐντὸς ὀλίγων μηνῶν ἤρξατο ἀναγινώσκων ἐλευθέρως ἀναγνωστικόν τι τουρκικὸν βιβλίον, ὁ πατήρ μου, τῇ ἀνενδότῳ ἀπαιτήσει τῆς ἀγαθῆς μητρός μου, ἀπέσυρεν ἀποτόμως ἀπὸ τοῦ τούρκου διδασκάλου τὸν ἀδελφόν μου, αὐστηρότατα ἀπαγορεύσας αὐτῷ καὶ διὰ τοῦ παπᾶ Ἀββακοὺμ ἀπειλήσας τὴν κατάραν τῆς Ἐκκλησίας, ἂν ἤγγιζε τουρκικὸν βιβλίον, *ἐκ φόβου, μή, διδαχθεὶς τὴν τουρκικὴν καὶ κολακευόμενος καὶ τιμώμενος ἰδιαζόντως ἐπὶ τούτῳ ὑπὸ τῶν Τούρκων, κινδυνεύσῃ* νὰ **ἀπαρνηθῇ τὰ πάτρια, ἐγκολπούμενος τὸν Ἰσλαμισμόν!** Ὥστε, ὡς βλέπετε, τὸ πρᾶγμα εἶχε φθάσει εἰς τὸ ἀπροχώρητον. Προετιμήθη λοιπὸν νὰ ἀρκεσθῇ ὁ υἱὸς αὐτῶν εἰς τὴν ἐκμάθησιν τῆς ἀναγνώσεως τῶν ὀλίγων ἑλληνικῶν ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων, ἅτινα ἐδιδάχθη ὑπὸ τοῦ σεβαστοῦ προεστῶτος τοῦ χωρίου μου Ἀραβανίου παπᾶ Ἀββακούμ, τοῦ πρό τινος ἀναπαυθέντος ἐν Κυρίῳ εἰς ἡλικίαν 105 ἐτῶν, καὶ νὰ παραιτηθῇ πάσης περαιτέρω σοφίας. Ἐφρόντισαν ὅμως νὰ διδάξωσι καὶ ἡμᾶς καὶ τὰς ἀδελφάς μου τὰ μαθήματα, ἅτινα κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἦσαν προσιτά· ἤτοι

ἠκροώμεθα διαρκῶς καὶ ἀνελλιπῶς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἐκκανοναρχοῦμεν τὰ ψαλλόμενα τροπάρια, ἀνεγινώσκομεν ἐν τῷ Ἑσπερινῷ τὰς *Προφητείας*, τὸ *Ἄσκιλε*, *ἀμόλυντε* κτλ., συνεψάλλομεν μετὰ τοῦ κανδηλανάπτου τὴν *Ἀκολουθίαν* τοῦ *Ὄρθρου*, ἀνεγινώσκομεν μετὰ μέλους τὸν *Ἀπόστολον* καὶ παρηκολουθοῦμεν ὅλην τὴν θείαν *Λειτουργίαν*, ἀλλ' οὐδὲ μίαν λέξιν ἐνοοῦμεν ἐκ τῶν ἑλληνικῶν τούτων, ὧν τὰ πλεῖστα ἐν τούτοις, ἕνεκα τῆς συχνῆς ἀκροάσεως, ἀσυνειδήτως ἐνετυποῦντο ἐν τῇ μνήμῃ ἡμῶν καὶ ἀσυνειδήτως ἐπανελαμβάνομεν δίκην ψιττακῶν. Διότι ἐν τῷ νάρθηκι τοῦ ναοῦ πρῶτον καὶ ἐν τῷ σχολείῳ κατόπιν, ὡς γνήσιοι Ἕλληνες, τά τε ἄρρενα καὶ τὰ θήλεα τέκνα τῶν Χριστιανῶν τῆς Μ. Ἀσίας, ἐμάνθανον τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, καὶ μόνην τὴν ἑλληνικήν, ἀλλ', ὡς ἤδη κατεδείχθη, νομίζομεν, ἐδιδάσκοντο μόνον νὰ ἀναγινώσκωσι, διακρίνοντες τὰ στοιχεῖα τῆς ἑλληνικῆς Ἀλφαβήτου, οὐχὶ ὅμως καὶ τὴν σημασίαν ἑκάστης λέξεως.

Δ'

Τῷ Ἕλληνι οὐδὲν ἀμήχανον. — Γράφειν ἑλληνιστὶ τουρκικά. Ἀνέκδοτον Νασρ-ἐδ-δὶν Χότζα. — Καὶ ὀλίγα γραμματολογικά. — Ὁ καφὲς καὶ ὁ καπνὸς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Ἄλλοι καιροί, ἄλλα ἤθη! Οἱ Ἀλεξανδρῖνοι. Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος. Οἱ νεώτεροι Ἕλληνες αἱρεσιάρχαι τοῦ γραπτοῦ λόγου. — Ὁ Alfred de Musset, ὁ Μπερτόλδος καὶ ὁ Μισὲ Μπαστιᾶς.

Λοιπόν, πῶς ἐξοικονομούμεθα ἐν τῇ ἐξαιρέτῳ ταύτῃ Βαβέλ; Τῷ Ἕλληνι οὐδὲν ἀμήχανον. Ἐφεῦρε τρόπον, καλῶς ἁρμόζοντα τῇ πατροπαραδότῳ εὐφυΐᾳ αὐτοῦ, καὶ προςφυέστατα συνεδύασε τὴν ἀνάγκην καὶ τὴν ἐθνικὴν αὐτοῦ φιλοτιμίαν. Ὅθεν ἐπενόησε νὰ γράφῃ μὲν *τουρκιστί*, ἀλλὰ διὰ *χαρακτήρων ἑλληνικῶν*, καὶ οὕτως ἐξακολουθεῖ πράττων μέχρι τῆς σήμερον καὶ τὸ αὐτὸ ἐξακολουθήσει ἐφαρμόζων ἐφ' ἱκανὸν ἔτι χρόνον «ἕως διδαχθῶσι πολλοὶ καὶ πληθυνθῇ ἡ γνῶσις»[1] διὰ τῶν πολλῶν σχολείων, ἅτινα ἡ Φιλομουσία ἵδρυσεν ἀνὰ πάσας τὰς πόλεις καὶ τὰς κώμας καὶ τὰ χωρία, ἔνθα καὶ μία μόνη εὑρίσκεται οἰκογένεια ἑλληνική. Ὅθεν, ἀντὶ νὰ γράφῃ, φέρ' εἰπεῖν, ἑλληνιστί: «*Ἀγαπητή μου ἀδελφή*» ἢ διὰ τουρκικῶν χαρακτήρων τὴν ἀντίστοιχον φράσιν, γράφει τὴν τελευταίαν ταύτην δι' ἑλληνικῶν οὕτω: *Μουχαπετλοὺ χεμσιρέμ*», ἢ «*Σεβκιουλοὺ κὴζ καρδασήμ*» κτλ.

[1] *Δανιὴλ* ΙΒ', 4.

Ἰδοὺ δ' ἐκ περισσοῦ καὶ ἀνέκδοτόν τι ἐκ τῶν τοῦ *διασήμου* Νάσρ-ἐδ-δὶν Χώτζα[1] ὡς δεῖγμα, ἀντιγραφὲν ἐκ τοῦ τουρκικοῦ πρωτοτύπου:

«Χώτζαγγα ἄη γχενὶ όλδουκδὰ ἐσκὶ ἀὴ νὲ γχαπαρλάρ; Χώτζα δέρ: Κιρπαρλάρ, γιλδὶζ γχαπαρλάρ, δεμές»,

Ἤτοι:

«Ἠρώτησαν τὸν Χώτζαν:

— Ὅταν γίνεται νέα σελήνη, τί τὴν κάμνουν τὴν παλαιάν;

— Τὴν ψαλλιδίζουν καὶ τὴν κάμνουν ἄστρα, ἀπήντησεν».

Ἐπειδὴ δὲ ἡ προφορὰ τῆς τουρκικῆς γλώσσης, τραχεῖα οὖσα, δὲν ἀποδίδεται ἐπαρκῶς διὰ τῶν 24 γραμμάτων τῆς ἑλληνικῆς Ἀλφαβήτου, ὁ Ἕλλην ἐπενόησε τρόπον, δι' οὗ καὶ αὐτὴ ἡ ἔλλειψις οὐσιωδῶς θεραπεύεται. Οὕτω, χάριν παραδείγματος, ἡ προφορὰ τοῦ γαλλικοῦ *b* σημειοῦται δι' ἑνὸς *π* φέροντος ὑπεράνω αὐτοῦ μικρὸν στῖγμα· ὁμοίως τὸ ἔνστιγμον *σ* ἀποδίδει τὸ γαλλικὸν *ch* ἢ τὸ γερμανικὸν *sch*· τὸ ὡσαύτως γερμανικὸν *z* διὰ τοῦ *τσ*, διότι ἄλλως προφέρεται τὸ *δζ* ἢ *τζ* (*τσὰμ* ἡ πεύκη, *δζὰμ* ἢ *τζὰμ* ἡ ὕαλος τοῦ παραθύρου)· τὸ *δ* μετὰ στιγμῆς ἀντικαθιστᾷ τὸ τῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν *d*, ἐπειδὴ τὸ παρ' ἡμῖν ἐν τοιαύτῃ χρήσει *ντ* προφέρεται τραχύτερόν πως, ὡς ἐν τῇ ἰταλικῇ τὸ A*nt*onio ἢ ἐν τῇ γαλλικῇ προφορᾷ A*nt*oine, καὶ οὐχὶ ὡς ἐν τῇ ἑλληνικῇ Ἀντώνιος. Ἐπ' ἴσης τὸ γερμανικὸν *ö* καὶ *ü* ἢ γαλλικὸν *eu* καὶ *u* διὰ *υ* μετὰ στιγμῆς κτλ.

Ἡ ἐπινόησις εἶναι εὐφυὴς καὶ δὲν θὰ ἦτο κακὸν ἂν ἐπεξετείνετο ἡ χρῆσις τῶν τοιούτων σεσημειωμένων φωνηέντων ἢ συμφώνων καὶ εἰς τὴν καθωμιλημένην πρὸς *ἀκριβῆ* παράστασιν τῆς προφορᾶς ξένων λέξεων, ὧν ἡ χρῆσις σήμερον κατέστη ἀπαραίτητος, διὰ τὴν μετὰ τῶν Εὐρωπαίων ἀδιάκοπον ἐπικοινωνίαν τῶν Ἑλλήνων.

Αἱ γλῶσσαι ἐφευρέθησαν, ὡς γνωστόν, πρὸς πλήρωσιν πασῶν τῶν ἀναγκῶν τῶν μεταχειριζομένων αὐτὰς ἀνθρώπων, ποσῶς δὲ δὲν ἁμαρτάνει εἰς τὸ ὁμοούσιον ἡ τοιάδε ἢ τοιάδε ἀναπλήρωσις ἢ ἡ ἐξωτερικὴ κατὰ συνθήκην παράστασις γραπτῶν τινων σημείων τοῦ λόγου ἢ ἐλαφρὰ καὶ ἀνεπαίσθητος μεταμόρφωσις φωνηέντων ἢ συμφώνων τινῶν *πρὸς σαφῆ δήλωσιν* τῆς προφορᾶς λέξεώς τινος. Οἱ παλαιοὶ ἠρκέσθησαν εἰς 24 γράμματα μόνον, διότι ταῦτα ἤρκουν καὶ ὑπερήρκουν αὐτοῖς. Ἀλλ' οἱ παλαιοὶ ἠγνόουν τὸν *καφέν*, οὐδεμίαν δὲ ἀνάγκην εἶχον τοῦ *καπνοῦ*, ἀλλὰ *σήμερον* δὲν ἀποτελοῦσι μέρος

[1] *Ὁ Νάσρ-ἐδ-δὶν Χώτζας* ὑπὸ *Ἰωακεὶμ Βαλαβάνη* ἐν τῷ *Βυζαντινῷ Ἡμερολογίῳ τοῦ 1888* ὑπὸ *Θ. Κ. Μαγκάκη*, σελ. 297—310.

ἀναπόσπαστον τῶν ἀναγκῶν τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, καὶ τὴν σπουδαιοτέραν φορολογικὴν πρόςοδον πασῶν τῶν Κυβερνήσεων τοῦ τε πεπολιτισμένου καὶ ἡμιπεπολιτισμένου κόσμου; Βλέπετε, *ἄλλοι καιροί, ἄλλα ἤθη!* Εἴτε καλῶς εἴτε κακῶς, δὲν εἶναι δυνατὸν ὁ ἄνθρωπος ἐν γένει νὰ μένῃ διηνεκῶς προςπεπατταλευμένος ὡς ὁ Προμηθεὺς ἐπὶ τοῦ Καυκάσου· ἐννοεῖται ὅτι οὐδεὶς ἐνταῦθα λόγος περὶ τῶν Σινῶν, οἵτινες καὶ αὐτοὶ δὲν εἶναι πλέον ὅ,τι ἦσαν. Ἡ χθὲς δὲν ὁμοιάζει τὴν σήμερον· δὲν ἀπαιτεῖται δὲ καὶ προφητικὴ ἔμπνευσις ἢ Κάλχαντος νοῦς ὅπως προείπῃ τις ὅτι καὶ ἡ αὔριον δὲν θὰ ἦναι ὁμοία πρὸς τὴν σήμερον. Καὶ ἔπειτα,—ὁμολογήσωμεν εἰλικρινῶς—, μήπως ἡμεῖς αὐτοὶ οὐχὶ μόνον κατὰ τὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν λοιπὴν δίαιταν, ζῶμεν οὐχὶ πλέον ὡς οἱ ἀρχαῖοι,—*πολλοῦ γε καὶ δεῖ*—, ἀλλὰ τοὐλάχιστον ὡς ἔζων οἱ πατέρες ἡμῶν; Τὰ τέκνα μας θὰ ζῶσιν ὑφ' ἃς συνθήκας ζῶμεν ἡμεῖς; Λίαν ἀμφίβολον. Καὶ ἐν τούτοις τίς δύναται νὰ ἀμφισβητήσῃ ὅτι ταῦτα μὲν ἐξ ἡμῶν, ἡμεῖς δὲ ἐξ ἐκείνων ἐγεννήθημεν; Ἵνα δὲ ἐπανέλθωμεν δι' ὀλίγον ἀκόμη εἰς τὰ γραμματολογικά, πλὴν τῆς μορφῆς τῶν στοιχείων τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἅτινα κατὰ καιροὺς καὶ ἐν πολλοῖς καὶ αὐτὰ ὑπέστησαν οὐκ ὀλίγας μεταμορφώσεις, μήπως αὐτοὶ οἱ πολὺ ἡμῶν παλαιότεροι, καὶ ἑπομένως ἐγγύτεροι πρὸς τοὺς παλαιούς, οἱ Ἀλεξανδρῖνοι ἐπὶ παραδείγματι, δὲν ᾐσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην πολλῶν, πρὸς δυνατὴν διάσωσιν τῆς προφορᾶς, διακριτικῶν σημείων, ὅλως ἀγνώστων τοῖς Ἕλλησι τοῦ Περικλέους; Καὶ λοιπὸν διέπραξεν ἔγκλημα καθοσιώσεως ὁ γραμματικὸς ἐκεῖνος Ἀριστοφάνης ὁ Βυζάντιος, ἐπινοήσας τοὺς τόνους καὶ τὰ πνεύματα; Ἀλλὰ τότε πῶς θὰ ἐσῴζετο ὅπως δήποτε ἡ προφορὰ παρ' ἡμῖν τοῖς μεταγενεστέροις, οἵτινες διὰ τοσούτου *πυρὸς καὶ ὕδατος* διήλθομεν; Ὁ κόσμος, ἤτοι ἡ ἀνθρωπότης, δὲν μένει στάσιμος· ἑκάστη παρερχομένη ἡμέρα καὶ νέον τι φέρει εἰς φῶς, καὶ τοῦτο καλεῖται γενικῶς *πρόοδος*. Δὲν εἶπεν ὁ Schiller

«Die Welt vird alt und wird wieder jung,
Doch der Mensch hofft immer Verbesserung»,

Ἤτοι:

«*Ὁ κόσμος γηράσκει, καὶ πάλιν ἡβάσκει, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος πάντοτε ἐλπίζει τὸ καλλίτερον*»;

Καὶ ἤδη νομίζετε ὅτι πράττει ἔργον ἀξιοσύστατον ὁ κατὰ τὰ ἄλλα δοκιμώτατος ἀληθῶς τῆς ἐλαφρᾶς φιλολογίας σκαπανεύς, ὁ κ. Ἰωάννης Ἰσιδωρίδης Σκυλίσσης, *ἀπεκδυσάμενος τὸν παλαιὸν ἄν-*

ἄρωπον, μεθ' οὗ ἱκανὰ ἔτη ἐν πάσῃ ὁμονοίᾳ συνέζησεν, ὡς καὶ ὁ ἕτερος ἐκεῖνος ἐν Κορσικῇ Σαμόθραξ, ὁ κ. 'Ι. Β. Φάρδυς ἢ Φαρδύς (διότι, ἀτόνου γραφομένης ὑπ' αὐτοῦ τῆς λέξεως, ἀγνοοῦμεν πῶς θέλει νὰ τὸν προφέρωμεν), προτείνοντες τὴν ἄρσιν τῶν πνευμάτων καὶ τὴν εἰς θάνατον καταδίκην τῶν τόνων καὶ τὴν μονονουχὶ ἐπιστροφὴν εἰς τοὺς κλασικοὺς τῆς ἀρχαιότητος χρόνους; Σήμερον ἔχομεν ἀνάγκην *νὰ αὐξήσωμεν* τὰ σημεῖα τοῦ γραπτοῦ ἡμῶν λόγου, ἄρα καὶ τὰς τετραγώνους θήκας τῶν στοιχείων τοῦ κ. Σκυλίτση, ὅπως ἐπαρκέσωμεν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς νεωτέρας κοινωνίας. Οὕτω, ἐν ᾧ λαλοῦντες προφέρομεν π. χ. *Musset*, γράφοντες, ἀντικαθιστῶμεν, ἐξ ἀνάγκης, τὸ *u* διὰ τῆς διφθόγγου *ου*, ὅτε ὁ *Musset* γίνεται *Μουσσέ* (Πρβλ. *Μουσαῖος (!)*), ἢ διὰ τοῦ *υ* μόνον, ὅτε δὲ ἀπογίνεται, διότι ἀπὸ τὸν περιπαθῆ 'Αλφρέδον *Musset* γεννᾶται εἰς ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας ὁ γελοῖος *Μυσσὲ* καὶ ἐνθυμίζει τὸν *Μισὲρ* Μπερτόλδον *μὲ ταῖς ὑψηλόταταις πανουργίαις του* ἢ τὸν ἀοίδιμον ἐκεῖνον χίον *Μισὲ* Μπαστιᾶν τῆς Βαβυλωνίας!

Ε΄

'Ανάπτυξις Ἑλλήνων διὰ τῆς ἐκμαθήσεως τῆς τουρκικῆς.—'Ο Εὐαγγελινὸς Μισαηλίδης.—Ἡ «'Ανατολή».—Σύστασις φιλεκπαιδευτικῶν σωματείων ἀνὰ τὴν Μικρὰν 'Ασίαν.—Οἱ Παρίαι τοῦ Ἑλληνισμοῦ.—Οἱ Ῥῶσσοι καὶ οἱ Βούλγαροι.—Οἱ «μεγάλοι» κυβερνῆται τῆς Ἑλλάδος.—Οἱ Μικρασιᾶται Ἕλληνες ὑλικῶς ἐξεταζόμενοι.—Τὰ ἐν τοῖς ὑπογείοις τῶν Ὑπουργείων σηπόμενα βιβλία καὶ οἱ Προτεστάνται.—Οἱ κατὰ τὴν Μ. 'Ασίαν πρόξενοι τῆς Ἑλλάδος.—Τὸ «τρομπόνι» καὶ ἡ «πάλλα».

Οὕτω λοιπὸν διακείμενοι οἱ Ἕλληνες τῆς Μικρᾶς 'Ασίας, ἤτοι, ἀγνοοῦντες τὴν ἑλληνικὴν καὶ μὴ μανθάνοντες τὴν τουρκικὴν δι' οὓς ἀνωτέρω ἐν συνόψει ἀνεπτύξαμεν λόγους, δὲν ἠδύναντο βεβαίως νὰ ἀναπτυχθῶσιν ἐπαρκῶς 'Οφείλομεν ὅμως ἐνταῦθα νὰ δηλώσωμεν ὅτι ἡ ἀνάπτυξις, ἣν τυχὸν θὰ ἐλάμβανον ἐκ τῆς γνώσεως τῆς τουρκικῆς, δὲν ἦτο δὲ καὶ λίαν σπουδαία, ἀφ' οὗ καὶ οἱ Τοῦρκοι μόλις ἐπ' ἐσχάτων ἤρξαντο ἱδρύοντες περιοδικὰ συγγράμματα καὶ ἐφημερίδας, ἀλλ' ὧν τὰ πλεῖω ἦσαν ἀνωφελῆ, ἂν μὴ ἐπιβλαβῆ, τοῖς Ἕλλησιν. 'Εν τούτοις, εἰ καὶ ὑφίσταντο δυσκολίαι πλεῖσθ' ὅσαι ἂν μὴ ἀνυπέρβλητοι, βεβαίως ὅμως δυσυπέρβλητοι, εὑρέθη φιλόπατρις Ἕλλην ἐκ Μικρᾶς 'Ασίας, ὁ γεραρὸς κ. *Εὐαγγελινὸς Μισαηλίδης*, ἰδιοκτήτης καὶ ἐκδότης τῆς καὶ μέχρι σήμερον ἐκδιδομένης *'Ανατολῆς*, ἐφημερίδος

γραφομένης ἀποκλειστικῶς διὰ τοὺς Ἕλληνας ἐκείνων τῶν χωρῶν *εἰς γλῶσσαν τουρκικὴν διὰ χαρακτήρων ἑλληνικῶν* καὶ διανυούσης τὸ 38ον ἔτος τῆς ἑαυτῆς ἐκδόσεως. Αἱ πρὸς τὸ μεμονωμένον ἐκεῖνο μέγα τμῆμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ προςενεχθεῖσαι ὑπηρεσίαι τοῦ εἰρημένου ἀνδρὸς εἶναι δυςυπολόγιστοι. Ὑπεξεκαύθη ὁ πρὸς τὰ γράμματα ζῆλος τῶν Μικρασιατῶν, καὶ πολλοί, τέως ἀδιάφοροι ἢ καὶ ἐχθροὶ ἔτι τῆς Παιδείας, συνδιηλλάγησαν μετ' αὐτῆς καὶ παντὶ σθένει καὶ λίαν ἐπιτυχῶς κατώρθωσαν τὴν σύστασιν καὶ ἐν τοῖς ὀλιγανθρωποτέροις χριστιανικοῖς χωρίοις Φιλεκπαιδευτικῶν Ἀδελφοτήτων, σκοπουσῶν τὴν ἵδρυσιν σχολείων, ἐν οἷς ἔκ τε τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Σμύρνης προςκαλούμενοι διδάσκαλοι, καὶ διδασκάλισσαι βραδύτερον, διέδιδον καὶ διαδίδουσι τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, βαθμηδὸν δὲ καὶ αὐτὴν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν ἐπανάγουσιν ἀπὸ τῆς μακροχρονίου ἐξορίας αὐτῆς.

Καὶ ἀληθῶς μετ' οὐ πολὺ διεσπάρησαν πανταχοῦ, ἔνθα πνοὴ ἑλληνική, πολυάριθμοι φωτοβόλοι λύχνοι, μικροὶ μὲν ἀναντιρρήτως καὶ ἀμυδρὸν φῶς ἐξακοντίζοντες, ἀλλ' ὁπωςδήποτε φῶς· διότι, ἂν μὴ ἦσαν λύχνοι δι' ἠλεκτρικοῦ φωτὸς ἢ ἀεριόφωτος τρεφόμενοι, ἦσαν ὅμως ὁπωςδήποτε λύχνοι ἐλαίου, δι' ὧν ἠδυνήθησαν νὰ ἴδωσιν, ἂν μὴ ἄλλο, τοὐλάχιστον τὸ πρὸ αὐτῶν χαῖνον φρικῶδες τῆς Ἀμαθείας βάραθρον καὶ νὰ προφυλαχθῶσιν. Διότι ὁ κ. Μισαηλίδης δὲν περιωρίσθη εἰς τὴν ἔκδοσιν τῆς *Ἀνατολῆς* ὡς ἐφημερίδος μόνον, ἐν ᾗ συνήγοντο πᾶσαι αἱ ἀπαραίτητοι πολιτικαὶ εἰδήσεις κτλ., ἀλλὰ κατέστησεν αὐτὴν ἀληθὲς ταμεῖον ποικίλων γνώσεων ἐκ τῆς ἱστορίας, τῆς γεωγραφίας, τῶν φυσικῶν καὶ συλλήβδην ἁπασῶν τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν, μετέφρασε δ' ὁμοίως καὶ ἐξέδωκε παντοῖα συγγράμματα, καὶ νομικὰ ἔτι, πλὴν τῶν ἀναριθμήτων ἐκκλησιαστικῶν, ὧν ἡ χρησιμότης καὶ ὠφέλεια ὑπὸ πάντων ἀνομολογοῦνται, μάλιστα ὅταν τις ἀναλογισθῇ ὅτι ἡ θρησκεία ἦτο ὁ μόνος κρίκος, ὅςτις ἀπὸ τῆς Ἁλώσεως καὶ ἐντεῦθεν συνεκράτει τοὺς ἀτυχεῖς ἡμῶν ἐκείνους ἀδελφούς, παντελῶς ἀποβαλόντας τὴν ἰδέαν τοῦ ἰδίου ἐθνισμοῦ. Πλὴν δὲ τούτων, καὶ ἄπειροι κοινωνικαὶ μελέται καὶ διηγήματα, καὶ μυθιστορίαι ἔτι, προςηνέχθησαν εἰς ἀνάγνωσιν καὶ μελέτην τῷ Μικρασιάτῃ Ἕλληνι ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ὑπὲρ τῆς ἰδίας πατρίδος εἴπερ τις καὶ ἄλλος ἐργασθέντος. Ἀλλὰ τίς ἐκ τῶν ἡμετέρων πολιτευτῶν κατεδέχθη νὰ στρέψῃ τὸ βλέμμα καὶ πρὸς ἡμᾶς τοὺς Παρίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ νὰ προτρέψῃ δι' ὧν αὐτὸς οἶδε τρόπων τοὺς ὑπὲρ τοῦ ἔθνους ἀγωνιζομένους; Οἱ ξένοι, οἱ Ῥῶσσοι, καὶ αὐτοὶ ἔτι οἱ Βούλγαροι, συνιστῶσι

πανταχοῦ καὶ μετὰ σπουδῆς, ἀμέμπτου ἀληθῶς, *προπαγάνδας*, ὅπως διαδίδωσι τὰ *ἐθνικὰ* αὐτῶν φρονήματα εἰς λαοὺς ὅλως ξένους καὶ ἀγωνίζονται, γῆν καὶ οὐρανὸν ἀνακυκῶντες, νὰ προσηλυτίσωσιν ἰδίᾳ ἕνα Ἕλληνα, ἐν ᾧ ἡμεῖς πάντα κινοῦμεν λίθον ὅπως ἀποξενωθῶμεν ἀδελφοὺς ὁμαίμονας, ἐκ τῶν αὐτῶν γονέων γεννηθέντας. Τίς ποτε ἐκ τῶν τόσων *μεγάλων* κυβερνητῶν τῆς ἀγαθῇ τύχῃ ἐλευθερωθείσης Ἑλλάδος ἐσκέφθη εἰλικρινῶς καὶ ἑλληνικῶς νὰ ῥίψῃ τὸ βλέμμα ἔξω τοῦ κλωβοῦ, ἐν ᾧ ἐγκαθείρχθη ἡ Πατρίς, καὶ *νὰ προσηλυτίσῃ* οὐχὶ ξένους, ὡς ὤφειλε τοὐλάχιστον τοὺς Βουλγάρους πρὸ πολλοῦ νὰ ἐξελληνίσῃ, ἀλλὰ νὰ διατηρήσῃ μόνον τοὺς ἁγνοὺς Ἕλληνας, ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν ἀναμιμνῃσκόμενος πασῶν τῶν ἀνὰ τὴν ὑφήλιον διεσπαρμένων ἑλληνικῶν κοινοτήτων;

Οἱ Μικρασιᾶται Ἕλληνες εὐτυχῶς οὐδεμίαν ὑλικὴν ἀνάγκην ἔχουσι, διότι ὁπωσδήποτε εὐποροῦσι, λίαν φιλόπονοι ὄντες καὶ ἐν τῇ ξένῃ τὸ πλεῖστον τοῦ ἑαυτῶν βίου διαβιοῦντες καὶ ἁδρῶς πρὸς ἀξιοπρεπῆ συντήρησιν τῶν ἐκπαιδευτικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῶν αὐτῶν καταστημάτων δαπανῶντες· ἀλλὰ τί ἠδύνατο νὰ κάμῃ εἷς μόνος, φέρ' εἰπεῖν, γεωγραφικὸς χάρτης, ἀποστελλόμενος *ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος* καὶ *ἐξ Ἀθηνῶν* εἰς τὸ ἀπόκεντρον ἑλληνικὸν χωρίον τῆς Λυκίας ἢ Φρυγίας; Μόνον ὁ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐν Τουρκίᾳ διατρίψας Ἕλλην δύναται νὰ ὑπολογίσῃ ἀκριβῶς τὸ *μέγεθος* τῆς *μικρᾶς* ταύτης δωρεᾶς καὶ προσηκόντως νὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὴν ἀνωτέρω ἐρώτησιν. Ἐκ τῶν κατὰ χιλιάδας ἐν τοῖς ὑπογείοις τῶν Ὑπουργείων τῆς Ἑλλάδος σηπομένων παντοειδῶν βιβλίων ἂν μία μόνη ἐστέλλετο ἑκατοντάς, θὰ ἤρκει νὰ μηδενίσῃ πάσας τὰς ῥᾳδιουργίας καὶ τὰς ἐνεργείας τῶν Πανσλαυϊστῶν καὶ Προτεσταντῶν, διότι, κατὰ τὸ δημῶδες λόγιον, «Τὸ αἷμα νερὸ δὲν γίνεται», πολυειδῶς δὲ βελτίονας ἑαυτῶν θὰ καθίστα τοὺς Μικρασιάτας Ἕλληνας. Εἰς τί χρησιμεύουσι σήμερον, ἂν μὴ ἵνα ἀπορροφῶσιν ὡς αἱμοδιψεῖς βδέλλαι καὶ τὴν τελευταίαν ζωῆς ἰκμάδα ἀπὸ τῶν φλεβῶν τῆς μὴ πάνυ εὐπορούσης Πατρίδος, οἱ ὅλως ἄχρηστοι πρόξενοι τῆς Ἑλλάδος, ἀφ' οὗ διόλου δὲν φροντίζουσι περὶ τῶν ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ καὶ ὑπὸ νέου κινδύνου ἀπειλουμένων Ἑλλήνων τῆς ἑλληνικωτάτης ἐκείνης χερσονήσου;

Ἡ Παιδεία, καὶ μόνη ἡ Παιδεία, *ἐπιτηδείως* θεραπευομένη καὶ διαδιδομένη, σήμερον θὰ κατορθώσῃ ὅ,τι ἄλλοτε ἴσως θὰ ἤρκει νὰ ἐπιτελέσῃ τὸ *τρομπόνι* καὶ ἡ *πάλλα*. Ὡς *νῦν* ἔχουσι τὰ πράγματα, μόνον τὰ βιβλία δέον νὰ διαδίδωνται ἀφειδῶς καὶ μόνη ἡ γραφὶς νὰ ἀκονᾶται ἐπιμελῶς, τὸ δὲ ξίφος ἀκονᾶται οἴκοθεν καὶ ἀθορύβως ἐπὶ

τῶν ἀπορρώγων βράχων, οὓς ἀνηλεῆς μαστίζει ὁ Εὔξεινος καὶ ἠρέμα λείχει ὁ Ἅλυς.

ϛ'

Ἡ Νεάπολις τῆς Καππαδοκίας. - Στατιστική.—Φίλιππος Π. Γ. Ἀριστόβουλος. — Ὁ Γεροστάθης ἐκτουρκισθείς. —Φιλοπρόοδος Ἀδελφότης «Νὲβ-Σεχήρ». — Res et non verba. — Ἡ «Τερακκῆ». — Ἐπίκλησις πρὸς τοὺς ἁπανταχοῦ Ἕλληνας συγγραφεῖς καὶ ἐκδότας περιοδικῶν συγγραμμάτων κτλ.

Ἐκ τῶν σημαντικωτέρων πόλεων τῆς εὐρείας Καππαδοκίας εἶναι καὶ τὸ *Νὲβ-Σεχήρ* (Νέα Πόλις, *Νεάπολις*), ὑπαγόμενον ἐκκλησιαστικῶς μὲν εἰς τὸν μητροπολιτικὸν τῆς ἐν Καππαδοκίᾳ Καισαρείας θρόνον, πολιτικῶς δὲ εἰς τὴν διοίκησιν (καΐμακαμλὶκ) τῆς Νίγδης τοῦ νομοῦ (βιλαὲτ) Ἰκονίου. Τὸ ὅλον τῶν κατοίκων τοῦ Νὲβ-Σεχὴρ ἀνέρχεται, κατὰ τὰς τελευταίας (1883) στατιστικάς, εἰς 3328 οἰκογενείας, ἐξ ὧν τὰ 7/10 Ἕλληνες τουρκόφωνοι. Οἱ Νεαπολῖται εἶναι λίαν φιλόμουσοι, συντηροῦντες λαμπρὰ ἐκπαιδευτήρια, ἐν οἷς ἐπὶ ἔτη μακρὰ καὶ τελεσφόρως εἰργάσθη ὁ φιλόπατρις διδάσκαλος κ. Φίλιππος Π. Γ. Ἀριστόβουλος, μεταφράσας καὶ ἐκτυπώσας, χάριν τῶν τουρκοφώνων συμπολιτῶν αὐτοῦ, πλὴν πολλῶν ἄλλων χρησίμων συγγραμμάτων, καὶ τὸν αἰωνίως νεάζοντα *Γεροστάθην* τοῦ ἀειμνήστου Λέοντος Μελᾶ. Οἱ Νεαπολῖται οὗτοι, τὸ πλεῖστον μαθηταὶ τοῦ ῥηθέντος διδασκάλου, ἵδρυσαν οὐ πρὸ πολλοῦ χρόνου ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ *Ἀδελφότητα Φιλοπρόοδον*, κληθεῖσαν **Νὲβ-Σεχήρ**, ἄριστα τὸν προορισμὸν αὐτῆς ἐκπληροῦσαν, διότι καὶ τὰ ἐκπαιδευτήρια τῆς πόλεως λίαν ἀξιοπρεπῶς συντηρεῖ καὶ ὁσημέραι προάγει, πολυειδῶς συντελοῦσα εἰς τὴν διάδοσιν τῶν γραμμάτων ἀνὰ τὸ ἑλληνικώτατον Νὲβ-Σεχήρ. Σὺν ἄλλοις δὲ ἐθνωφελέσιν ἔργοις ἡ Ἀδελφότης αὕτη ἐνέγραψεν ἐν τῷ ἑαυτῆς *Καταστατικῷ* καὶ τὴν *ἔκδοσιν περιοδικοῦ συγγράμματος*. Ἐπειδὴ δέ, εὐτυχῶς, οἱ τῆς Ἐλάσσονος Ἀσίας Ἕλληνες, πρακτικοὶ ἄνθρωποι ὄντες, διαφέρουσιν οὐσιωδῶς, κατὰ τὰς ἀναβολὰς καὶ τὴν κατάχρησιν τῶν ἑλληνικῶν *καλενδῶν*, ἀπὸ τῶν ἐλευθέρων αὐτῶν ἀδελφῶν, αἰωνίως *χανομένων εἰς λόγια* καὶ *σχέδια*, αὐτοὶ ἐπιδιώκοντες *res* et non *verba*, ἅμα τῇ ἀποφάσει προέβησαν καὶ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς, συνῳδὰ τῇ συμβουλῇ τοῦ Ἰσοκράτους, λέγοντος· «Βουλεύου μὲν *βραδέως*, ἐπιτέλει δὲ *ταχέως* τὰ δόξαντα». Ὅθεν πρὸ ὀλίγου εἶδε

τὸ φῶς ἡ **Τεραχχῆ** *(Πρόοδος)*, σύγγραμμα περιοδικόν, προωρισμένον ἀποκλειστικῶς διὰ τοὺς *τουρκοφώνους* "*Ελληνας*, ἐπειδὴ ἐκτυποῦται, ὡς ἡ *'Ανατολή*, εἰς γλῶσσαν *τουρκικὴν* διὰ χαρακτήρων *ἑλληνικῶν*, εἰς μέγα 4ον, ἐκ σελίδων διστήλων 16, δὶς τοῦ μηνὸς ἐκδιδόμενον, τῇ συνεργασίᾳ πάντων τῶν ὁπωςδήποτε παιδείας τινὸς λαχόντων Μικρασιατῶν.

Μέχρι τοῦδε ἐξεδόθησαν 12 τεύχη, περιέχοντα ὕλην μετ' ἐπιμελείας ἀληθῶς ἀξιοσυστάτου συλλεγεῖσαν τῇ ἐπιστασίᾳ τῆς καλῆς 'Αδελφότητος «Νὲβ-Σεχήρ». Τοῦ λόγου δὲ γινομένου περὶ τοῦ περιοδικοῦ τούτου, θεωρῶ καθῆκον, ἐπιβαλλόμενόν μοι, καὶ ὡς Μικρασιάτῃ καὶ ὡς "Ελληνι, νὰ ἀπευθύνω παράκλησιν θερμὴν πρὸς πάντας τοὺς φιλογενεῖς συγγραφεῖς καὶ ἐκδότας, κυρίως περιοδικῶν καὶ ἐφημερίδων, ὅπως, εὐαρεστούμενοι, ὑποβοηθήσωσι τὸν ἑλληνοπρεπῆ σκοπὸν τῆς ἐν λόγῳ 'Αδελφότητος, ἀποστέλλοντες αὐτῇ ἀνὰ ἓν ἀντίτυπον. 'Η σύνταξις δέ, ἐκλέγουσα, θὰ μεταφράζῃ χάριν τῶν ἀναγνωστῶν τῆς *Τεραχχῆ* τὰ προϊόντα τοῦ καλάμου τῶν διαπρεπῶν λογογράφων ἡμῶν, οὕτω δὲ θὰ διοχετεύωνται καὶ τοῖς διψῶσιν ἑλληνικῆς ἀγωγῆς καὶ παιδείας ἀδελφοῖς ἡμῶν τὰ πνευματικὰ νάματα ἀπὸ τοῦ κλεινοῦ τῆς Παλλάδος ἄστεως, ὡς ἀπὸ πολυχεύμονος πηγῆς· ἔστωσαν δὲ πάντες βέβαιοι ὅτι συντελέσουσιν ἀποτελεσματικῶς πρὸς διάδοσιν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀνὰ σύμπασαν τὴν ἀτυχῆ ἑλληνικὴν χερσόνησον τῆς Δυτικῆς 'Ασίας.

Οἱ βουλόμενοι ἐκ τῶν συγγραφέων καὶ ἐκδοτῶν διευθύνουσιν ὡς ἑξῆς τὰς ἑαυτῶν προσφοράς :

«*Πρὸς τὴν Διεύθυνσιν τῆς «Τεραχχῆ». Σταμπούλ, 'Ασμᾶ-ἀλτῆ, Μασσουδιγιὲ χάν, ἀριθ. 6*».

Constantinople.

Ζ'

'Η ταχυδρομικὴ ὑπηρεσία ἐν 'Ασιατικῇ Τουρκίᾳ.—'Ο «Τατάρ».

Καὶ ὀλίγα τινὰ περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν διεξάγεται παρὰ Τούρκοις ἡ ταχυδρομικὴ ὑπηρεσία.

'Υπάρχουσι καθ' ἅπασαν τὴν ἔκτασιν τῆς 'Ασιατικῆς Τουρκίας διεσπαρμένοι ἄπειροι σταθμοί, καλούμενοι *Δερβένι*, καὶ οἱ διευθυνταὶ αὐτῶν *Δερβέναγαδες*. Οὗτοι ὑποχρεοῦνται νὰ ἔχωσιν ἑτοίμους, 'ς τὸ *φτερό*, ἵππους, πῦρ ἔντονον καὶ ὕδωρ θερμὸν εἰς τὸ *καφὲ-ὀτζαγή*

κατὰ πάσας τὰς ὥρας τοῦ ἡμερονυκτίου διὰ τὸν χειμῶνα, καὶ τὰ ἀπαραίτητα *σερμπέτια* διὰ τὸ θέρος, ὁμοίως δὲ καὶ κλίνην. Τηλεγραφικὰ σύρματα βεβαίως δὲν ἑνοῦσι τοὺς σταθμοὺς τούτους πρὸς ἀλλήλους, περὶ δὲ τηλεφώνων οὐδὲ ἀστεϊσμοῦ χάριν δύναται ὁ ἐλάχιστος λόγος νὰ γείνῃ. Ὥςτε οἱ ταλαίπωροι σταθμάρχαι, ἀγνοοῦντες τὴν ἀκριβῆ ὥραν τῆς διόδου τοῦ ταχυδρόμου, εὑρίσκονται ἐν διηνεκεῖ προςδοκίᾳ, ἀγρύπνως φυλάσσοντες νὰ διέλθῃ πρὸ τοῦ *Δαρβὲντ* αὐτῶν ὁ *Ταtάρ* (βασιλικὸς ταχυδρόμος), ὅςτις πολλάκις, εἴτε βραδύνας ἀλλαχοῦ ἢ καὶ μὴ ἀρεσκόμενος, δὲν κρίνει καλὸν νὰ σταματήσῃ, ἀλλὰ μόλις καταβαίνει ἀπὸ τοῦ ἀσθμαίνοντος ἵππου του καὶ ἀναρριχᾶται μετ᾽ ἀστραπιαίας ταχύτητος εἰς τὸν πρὸ τοῦ *Δαρβὲντ* ἕτοιμον νέον, ἵνα ἀναπαυθῇ εἰς τὸν περαιτέρω ταχυδρομικὸν σταθμόν. Ἡ ἐξουσία, δι᾽ ἧς περιβάλλεται ὁ *Ταtάρ*, εἶναι πλέον ἢ δικτατορική. Διὰ τὸν *Ταtὰρ* δὲν ὑπάρχει ξένη ἰδιοκτησία, οὐδὲ ἀπαγόρευσις ἢ πεφραγμένον κτῆμα· αὐτὸς εἶναι ὑπέρτερος καὶ τῶν νόμων καὶ τῶν διαταγμάτων· ἀρκεῖ νὰ θελήσῃ, καὶ *ἀμέσως* προςφέρονται αὐτῷ οἱ ἐκλεκτότεροι καρποὶ καὶ τὰ καλλίτερα προϊόντα τοῦ τόπου, ἀποζημιοῖ δὲ τὸν προςφέροντα δι᾽ἐλαφρᾶς ἢ βαρείας μαστιγώσεως, ὡς τοὺς ἵππους, οὓς διοικεῖ καὶ ἔχει ὑπὸ τὴν ἀπόλυτον αὐτοῦ ἐξουσίαν. Τίς, εἴτε Τοῦρκος εἴτε Χριστιανός, τολμᾷ ἀτιμωρητεὶ νὰ μὴ *παραχωρήσῃ αὐτῷ τῆς ὁδοῦ*, ἢ νὰ μὴ προςαγορεύσῃ τὴν *εὐτυχῆ* συνάντησίν του διὰ τοῦ νενομισμένου «*Ὀγοὺρ ὀλά, Ταtὰρ ἀγᾶ!*» Οὔτε ὁ χειμών, οὔτε ὁ ἀνυπόφορος καύσων τῆς Ἀσιατικῆς Τουρκίας πτοεῖ τὸν Ταμερλᾶνον τοῦτον, καὶ μόνον, ἂν ἔν τινι τῶν σταθμῶν ἀκούσῃ νὰ γίνηται λόγος περὶ λῃστῶν, κύπτει σύνοφρυ τὸ μέτωπον καὶ βυθίζεται ἐπί τινας στιγμὰς εἰς σκέψεις, μεθ᾽ ἃς ὑψοῖ καὶ αὖθις ἀγέρωχον τὴν ὑπηρμένην αὐτοῦ ὀφρύν, περιβάλλεται τὰ ἐπάργυρα ἢ περίχρυσα πιστόλιά του, ἀναρτᾷ ἀπὸ τοῦ ὤμου βαρεῖαν μάχαιραν, πηδᾷ ἐπὶ τοῦ ἵππου καὶ τρέχει ἀκράτητος ὡς ὁ λογισμός, ὅμοιος πρὸς τὸν Δαίμονα τῆς Καταστροφῆς. Ἐὰν βαθὺς παρατηρητὴς ἴδῃ τὸν *Ταtὰρ* κατὰ νύκτα πανσέληνον ἐλαύνοντα οὕτως ἀπὸ ῥυτῆρος, ὡς ὁ ἀτυχὴς Μαζέππας, καὶ θελήσῃ νὰ παραβάλῃ αὐτὸν πρός τι τῶν τεράτων τῆς Μυθολογίας ἢ τῶν δημωδῶν παραδόσεων, δύναται νὰ παρομοιάσῃ αὐτὸν ἐπιτυχῶς μόνον πρὸς τὸν Τοῦρκον καὶ πάλιν αὐτόν, ὅτε, πλήρης φανατισμοῦ ὑπὲρ τῆς νέας θρησκείας καὶ μεμεθυσμένος ἐκ τῶν ὑπεσχημένων ἡδονῶν τοῦ *Τζεννὲτ* (Παραδείσου), ἢ περιδεὴς ὑπὸ τῶν ἀπειλουσῶν αὐτὸν τιμωριῶν τοῦ *Τζεχεννὲμ* (Κολάσεως), ἐχώρει ἀκράτητος ὡς δαίμων τοῦ Ἅδου εἰς τὸ μέσον τῶν χριστιανικῶν φαλάγγων, δια-

σπείρων κατὰ τὴν μοιραίαν διάβασίν του τὴν φρίκην καὶ τὸν ὄλεθρον, δῃῶν, λεηλατῶν καὶ σφάζων ἀδιακρίτως ἀκμαίους ἄνδρας, γυναῖκας παγκάλους, γέροντας πολιότριχας, παιδία τρυφερά. Μόνον πρὸς τὸν ἑαυτόν του ὁ Τοῦρκος δύναται νὰ παραβληθῇ. Ὦ! σεῖς, οἱ φίλοι τῶν στίχων καὶ οἱ ἐνασμενίζοντες εἰς τὰς παρομοιώσεις καὶ τὰς ὁμοιοκαταληξίας, θὰ εὕρητε, ἂν ἀναζητήσητε, ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ μίαν τοὐλάχιστον ὁμοιοκαταληξίαν εἰς τὸ *ῥόδα*, τὸ *πόδα*, ἐπ' ἴσης θὰ δυνηθῆτε ἴσως εὐστόχως καὶ εἰς τὸ *δόξα* νὰ προβάλητε τὰ *τόξα*. Ἀλλ' ὅμως καὶ ὁλόκληρον τὴν Παγκόσμιον Ἱστορίαν ἂν ἀναστατώσητε, ἐάν, νέοι Πλούταρχοι, θελήσητε νὰ συγγράψητε παραλλήλους βίους τῶν ἐθνῶν, μὴ κοπιᾶτε ἀδίκως, γράφοντες περὶ Τούρκων, νὰ εὕρητε τὸν παραλληλιζόμενον· ἡ συγγραφή σας θὰ ἀποτελέσῃ ἴσως σῶμα, ἀλλὰ τὸ σῶμα τοῦτο θὰ ὁμοιάζῃ πρὸς τὸν ἑτεροσκελῆ χῆνα τοῦ φίλου Νὰσρ-ἐδ-δὶν Χώτζα, ἤ, ἂν προτιμᾶτε τὰ ἡμέτερα, πρὸς μόνους τοὺς **Παραλλήλους** *Βίους* τοῦ μακαρίτου Ἀναστασίου Γούδα!

Η'

Pro domo mea. — Ἡ ἀλληλογραφία ἐν Ἀραβανίῳ. — Κατάστασις ταχυδρομείων ἐν τῇ Ἀσιατικῇ Τουρκίᾳ. — Πρακτικὴ μέθοδος καὶ ἐφαρμογὴ αὐτῆς ὑπὸ τῶν Ἀραβανιωτῶν. — Ὠφέλειαι τῆς μεθόδου. — Τὸ... ἀφορολόγητον «σιγαρόχαρτον» ὡς ἐπιστολικὸς χάρτης διὰ λόγους.. οἰκονομίας. — Ἐπιγραφαὶ ἐπιστολῶν τουρκιστί. — Εὐσυνειδησία τῶν τούρκων ὑπαλλήλων τοῦ ταχυδρομείου καὶ ὁ «Καιάδας». — Οἱ «κιατίπιδες» ἐπὶ σιλτέδων καὶ ὁ «μουστερῆς». — «Χανούμ» ὑπαγορεύουσα εἰς «κιατίπην». — Τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει κεντρικὸν ταχυδρομεῖον. — Ἡ Βαβέλ. — Αἱ 72 ½ φυλαὶ τῆς ὑφηλίου. — Τὸ «Γκιόκ!» τοῦ τούρκου ταχυδρομικοῦ ὑπαλλήλου καὶ τὸ «Veloi» τῶν ρωμαίων δημάρχων. — «Ὀρτὰ μεκτουπού». — Finale.

Ὡς ἐπιδόρπιον δὲ καὶ ὀλίγα τινὰ pro domo mea. Ἐν Ἀραβανίῳ[1], τῷ γενεθλίῳ μου χωρίῳ, ἐν τῇ περιοχῇ τῆς ἀρχαίας Τυανίτιδος, οὐ μακρὰν τῶν Τυάνων (νῦν *Κλισὲ-Χισὰρ* καὶ κοινότερον *Κισάσαρ*), παρὰ τὴν Νίγδην (ἀρχ. Νῶρα), ἐπὶ τῶν ὁρίων τῆς Κιλικίας καὶ Καππαδοκίας, ἡ ἀλληλογραφία διεξάγεται κατὰ τόνδε τὸν τρόπον:

Ἐπειδὴ ταχυδρομικὰ γραφεῖα, διὰ τὸ δυσχερὲς τῆς συγκοινωνίας, ἐν τοῖς χωρίοις καὶ ταῖς κώμαις τῆς Ἀσιατικῆς Τουρκίας δὲν ὑπάρ-

[1] *Ἑστία*, τόμ. ΙΔ' (24 Νοεμβρίου 1882), σελ. 744—746.
Παρνασσός, τόμ. ΙΑ' (1887—1888), σελ. 346—334.
Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως, τόμ. ΙΒ' (1877—78), σελ. 102, 103 καὶ 107.

χουσιν ἱδρυμένα, δὲν εὑρίσκεται δὲ *πάντοτε* καὶ ὁδοιπόρος ἀπερχόμενος δι' ἰδίαν ἐργασίαν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ νομοῦ ἢ τῆς ἐπαρχίας, εἶναι ἠναγκασμέναι πολλάκις αὗται αἱ γυναῖκες, ὧν οἱ σύζυγοι ἢ οἱ ἀδελφοὶ λείπουσιν εἰς τὰ ξένα, νὰ ἀπέρχωνται ἐκεῖ ὅπως παραδίδωσιν εἰς τὰ αὐτόθι ταχυδρομεῖα τὰς διὰ τοὺς οἰκείους ἐπιστολάς των, τοῦθ' ὅπερ ἔχει κινδύνους οὐκ ὀλίγους, οὐδ' ἀσημάντους, ἕνεκα τῶν Τούρκων, κατ' εὐθὺν λόγον ἀναλόγους πρὸς τὴν ἀπὸ τῆς πόλεως ἀπόστασιν τοῦ χωρίου ἢ τῆς κωμοπόλεως. Διὰ πάντας τούτους τοὺς λόγους οἱ συμπατριῶταί μου Ἀραβάνιοι ἐπενόησαν τὸ ἑξῆς πρακτικώτατον μέσον:

Εἷς τῶν δημογερόντων, συνήθως ὁ πρεσβύτερος, ἀναλαμβάνει καὶ συναθροίζει ἐν ὡρισμέναις ἡμέραις τὰς ἐπιστολὰς ὅλου τοῦ χωρίου, ἐγκλείει αὐτὰς ἐν φακέλοις καί, μεταβαίνων ἐπὶ τοῦ ὀναρίου του εἰς Νίγδην (τὸ *Κάστρο*), ἡμίωρον περίπου ἀπέχουσαν τοῦ Ἀραβανίου, τὰς παραδίδει εἰς τὸ αὐτόθι ταχυδρομεῖον. Τὸ ἐκ τοῦ τρόπου τούτου τοῖς συμπολίταις μου προςγινόμενον ὄφελος εἶναι πολλαπλοῦν. Πρῶτον, δὲν ἐξέρχεται τοῦ χωρίου μόνη ἡ Ἑλληνίς, ἐκτιθεμένη ὁπωςδήποτε εἰς τὰς ὀρέξεις τοῦ Τούρκου. Δεύτερον, δὲν ὑποχρεοῦται εἰς τοῦτον ἢ ἐκεῖνον ἐκ τῶν συγχωρίων αὐτῆς. Τρίτον, ἐξοδεύει ὀλιγώτερα τῶν κεκανονισμένων ταχυδρομικῶν τελῶν (Πόστα παρασή), ἐπειδὴ ὁ εἰρημένος πρεσβύτης τοῦ χωρίου, *Πόσταττζης* ἐπιλεγόμενος, ὡς εἶναι νῦν ὁ σεβαστὸς γέρων κ. Μισαὴλ Γκιουλλοὺς (Πόσταττζη Γκιουλλοὺς Μουσαήλης), πληρόνεται *κατὰ βάρος* τὴν ἐπιστολὴν καὶ οὐχὶ *μὲ τὸ κομμάτι*, ὡς γίνεται ἐν τοῖς τουρκικοῖς ταχυδρομείοις, ἔνθα καταβάλλονται 3 γρόσια ἀργυρᾶ (75 λεπτὰ) δι' ἑκάστην συνήθη ἐπιστολήν, ἕλκουσαν μέχρι 15 γραμμαρίων. Ἐπειδὴ δὲ αἱ γυναῖκες τῆς πατρίδος μου, σὺν ἄλλαις πολλαῖς ἀρεταῖς, ἔχουσι καὶ τὴν τῆς οἰκονομίας, κατώρθωσαν νὰ εἰςαγάγωσι καὶ ἔχουσιν ἐν τῷ χωρίῳ χάρτην λεπτὸν ἐπιστολῶν ὡς τὸ *σιγαρόχαρτον* καὶ τούτου ποιοῦνται χρῆσιν ἐν ταῖς ἑαυτῶν ἀλληλογραφίαις, πληρόνουσαι μόνον 20 ἢ 30 *παράδες* ταχυδρομικὸν τέλος. Ἔπειτα δὲ καὶ ἂν ὑποθέσωμεν ὑπερβλητὰς πάσας τὰς σεσημειωμένας δυςχερείας, ἤτοι ὅτι εὑρέθη κομιστὴς κατάλληλος τῆς ἐπιστολῆς ἢ ὅτι πολλαὶ γυναῖκες, δίκην *κερβανίων*, ὁμοῦ, συνεννοηθεῖσαι, μετέβησαν εἰς τὸ ταχυδρομικὸν γραφεῖον κτλ., ὑπάρχει ὅμως καὶ ἄλλη δυςκολία οὐχὶ λίαν εὐκατάβλητος ἢ ἀσήμαντος, αὕτη δὲ εἶναι ἡ τῆς *ἐπιγραφῆς ἑκάστης ἐπιστολῆς*. Ἴσως εἶναι γνωστὸν ὑμῖν, καὶ δὲν εἶναι δύσκολον καὶ ἐκ τῶν προτέρων νὰ γινώσκῃ πᾶς τις, ὅτι ἐν Τουρκίᾳ καὶ πάντες μὲν οἱ ὑπάλ-

ληλοι, ἰδίᾳ δὲ οἱ τῶν ταχυδρομείων, μόνον τὴν τουρκικὴν γλῶσσαν γινώσκουσί πως, οὐδεμίαν δ' ἄλλην διδάσκονται ἢ μανθάνουσιν. Δὲν εἶναι δὲ ἐνταῦθα ὁ κατάλληλος τόπος νὰ ἐξετάσωμεν τοὺς λόγους, δι' οὓς ἐν γένει οἱ Τοῦρκοι ἀποστρέφονται τὰς ξένας γλώσσας. Ἀρκεῖ μόνον νὰ σημειωθῇ ὅτι καὶ τὴν ἰδίαν αὐτῶν γλῶσσαν ἐκμανθάνουσιν εὐάριθμοί τινες, ὧν οἱ πλείους ἐκ τῶν προτέρων εἰσὶ προωρισμένοι εἰς τὸ ἱερατικὸν *(σοφτᾶ, φακχῆ, μολλᾶ, ἰμάμ)*, ἢ διδασκαλικὸν στάδιον *(χώτζα)*. Οὕτω δὲ ἄπειρα χωρία τουρκικὰ ἀπαντᾷ καθ' ὁδὸν ὁ περιηγητής, ἐν οἷς μόνον ὁ *ἰμάμης* γινώσκει ὀλίγην ἀνάγνωσιν, καὶ ταύτην δὲ ἀτελῶς. Ἐπιστολὴ λοιπὸν *ἄνευ τουρκικῆς* ἐπιγραφῆς παραλαμβάνεται μὲν προθύμως ὑπὸ τῶν εὐόρκων ταχυδρομικῶν ὑπαλλήλων ἵνα μὴ στερηθῇ, ἐννοεῖται, τὸ *Δοβλέτι* τοῦ νενομισμένου τέλους, ἀλλὰ ῥίπτεται εἰς τὸν *Καιάδαν* καὶ ἐκεῖ μετὰ πολλῶν ἄλλων συναδέλφων ἀναμένει ἴσως τὴν Δευτέραν Παρουσίαν, ὁπότε πιθανὸν νὰ φθάσῃ ἀσφαλῶς εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον.

Καὶ ὑπάρχει μὲν ἀληθῶς διὰ τοὺς ἀγνοοῦντας τὴν τουρκικὴν γραφὴν εὐκολία πρὸς τὴν ἐπιγραφὴν τῶν ἐπιστολῶν, ἐπειδὴ ἔξω παντὸς ταχυδρομικοῦ γραφείου ἐπὶ πενιχρῶν, ἀλλὰ μαλθακωτάτων *σιλτέδων* κάθηνται κατὰ παράταξιν τουρκικῷ τῷ τρόπῳ, ἤτοι ὀκλάδην, κιδαροφόροι *κιατίπιδες* (γραφεῖς), ἀναμένοντες νὰ ἀποστείλῃ αὐτοῖς ὁ *Ἀλλὰχ* καλόν τινα *μουστερῆν*, εἰς ὃν ἀντὶ δέκα ἢ εἴκοσι παράδων νὰ προσενέγκωσι τὰς πολυτίμους αὐτῶν ὑπηρεσίας, ἐπιγράφοντες τὰς ἑλληνικὰς ἢ καὶ γράφοντες διὰ τὰς *χανοὺμ* τὰς τουρκικὰς ἐπιστολάς, ἀλλὰ γενικῶς δὲν θεωρεῖται λίαν ἀξιοπρεπὲς μηδ' ἀκίνδυνον τὸ νὰ ἵσταται γυνή, ἔστω καὶ κεκαλυμμένη διὰ πυκνοῦ λευκοῦ πέπλου, τὸ χριστιανικὸν δόγμα πρεσβεύουσα, καὶ νὰ ὑπαγορεύῃ εἰς τὸν *κιατίπ-ἐφένδην* τὸ ὄνομα καὶ ἐπώνυμον τοῦ συζύγου αὐτῆς κτλ.

Τέλος, τὸ πάντων οὐσιωδέστερον, τί γίνεται ὅταν φθάσῃ ἡ ἐπιστολὴ μετὰ 8 — 10 ἡμέρας εἰς τὸ ἐν Κωνσταντινουπόλει κεντρικὸν ταχυδρομεῖον, εἰς τὸν φοβερὸν ἐκεῖνον λαβύρινθον, ἐν ᾧ συμφύρονται *πᾶσαι αἱ γενεαὶ τοῦ Ἰσραήλ*, ὅπου, κατὰ τὴν παροιμίαν, *χάνει ἡ μάνα τὸ παιδὶ καὶ τὸ παιδὶ τὴ μάνα*, ἔνθα ἀπὸ πάσης γῆς γωνίας ἄνθρωποι συναγείρονται, ζωηρότατα ἀναμιμνήσκοντες τὴν πολύκροτον ἐκείνην περὶ τῶν ἐξορμώντων εἰς μάχην Ἀργείων ὁμηρικὴν παραβολήν:

«Ἠΰτε ἔθνεα εἶσι μελισσάων ἀδινάων
Πέτρης ἐκ γλαφυρῆς αἰεὶ νέον ἐρχομενάων»[1],

[1] *Ἰλιάδ.* Β, 87—88.

ἀναμένοντες μετὰ παλμῶν τὴν πρὸ δύο-τριῶν ἢ καὶ πρὸ ἕξ-ἑπτὰ ὅλων μηνῶν προςδοκωμένην ἐπιστολὴν τῆς οἰκογενείας. καὶ ὅπου ἀποτελεῖται ἡ φρικαλέα ἐκείνη σύγχυσις τῶν γλωσσῶν, ἀληθὴς Βαβέλ, καὶ αἱ εἰς ἀναριθμήτους τόνους ἐκβαλλόμεναι ἀπὸ ποικίλων λαρύγγων φωναὶ τῶν *γιετμὴς ἠκὴ πουτσοὺκ μιλλέτ*, ἤτοι 72 $^1/_2$ φυλῶν, εἰς ἃς διαιροῦσιν οἱ Τοῦρκοι τὸ ἀνθρώπινον γένος, αἵτινες παριστῶσι μοναδικὸν καὶ ἀπαράβλητον πανδαιμόνιον γλωσσῶν, ἐνδυμασιῶν, φυσιογνωμιῶν; Ἐνταῦθα λοιπὸν πότε δύναται ὁ ἀείποτε ὑποβλεπόμενος, καὶ ὡς ἐκ τούτου ψοφοδεής, Χριστιανὸς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἐγκαταλείπων ἐπὶ ἡμίσειαν πολλάκις ἡμέραν τὸ ἔργον αὐτοῦ, νὰ *εὕρῃ σειράν*, ἀδιακόπως ὠθῶν καὶ ὠθούμενος, ὅπως φθάσῃ πρὸ τοῦ θυριδίου ἐκείνου τοῦ κλωβοῦ τοῦ τούρκου ὑπαλλήλου, ὅςτις ἐν τῇ ἐκτελέσει (;) τῆς ὑπηρεσίας του — ἀλλοίμονον δὲ καὶ τρὶς ἀλλοίμονον! ἂν ἦναι *Ῥαμαζάν*, ἤτοι ὁ μὴν τῆς νηστείας! — εἶναι, ἄνευ ῥητορικῆς ὑπερβολῆς ἢ ποιητικῆ ἀδείᾳ, ἄγριος καὶ σκληρὸς ὡς τίγρις! Ἂν δέ, ὅπερ οὐχὶ ἀσύνηθες, ἐν τῇ τύρβῃ ἐκείνῃ καὶ τῇ παραζάλῃ διαφύγῃ αὐτὸν αἴφνης καὶ ἀκουσίως πολλάκις ἡ μόνη λέξις «*Γιόκ!*» (Δὲν ἔχεις!) συνωδευμένη ὑπ' ἐκφραστικωτάτης ἀνανεύσεως τῆς κεφαλῆς, νομίζεις ὅτι δύνασαι διὰ παρακλήσεων ἢ ἱκεσιῶν ἢ καὶ δακρύων ἔτι νὰ κάμψῃς αὐτόν, ὅπως, λαβὼν εἰς χεῖρας, ἐξετάσῃ τὴν δέσμην τῶν ἐπιστολῶν; Τὸ *πτερόεν ἔπος*, φυγὸν ἅπαξ τὸ *ἕρκος τῶν ὀδόντων*, ἀπέπτη διὰ παντὸς καὶ ἀδίκως κοπιᾷς. Καὶ τί εἶναι, τί δύναται νὰ ἦναι, τὸ ἐξάκουστον ἐκεῖνο «*Veto*!» τῶν δημάρχων τῆς Ῥώμης, παραβαλλόμενον πρὸς τὸ ἀμείλικτον τοῦτο μονοσύλλαβον «*Γιόκ*!» τοῦ τούρκου ὑπαλληλίσκου;

Ἀπὸ τοῦ κεντρικοῦ ταχυδρομείου ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀντιπρόςωπος τοῦ χωρίου μου λαμβάνει τοὺς φακέλους καὶ διανέμει τὰς ἐν αὐτοῖς ἐπιστολὰς εἰς ἕνα ἕκαστον τῶν παραληπτῶν. Οἱ φάκελοι οὗτοι περιέχουσι, πλὴν τῶν ἰδιωτικῶν, καὶ μίαν ἐπιστολὴν γενικὴν πρὸς πάντας τοὺς συγχωρίους ἀπευθυνομένην, εἶδος ἐφημερίδος γραπτῆς, ἣν δικαιοῦνται ἀπαξάπαντες οἱ Ἀραβανιῶται νὰ ἀναγινώσκωσι, περιλαμβάνουσαν τὰ ἐν τῷ χωρίῳ συμβάντα τῆς ἑβδομάδος. Ἐπειδὴ δέ, ὅταν θλιβερόν τι γεγονὸς συμβῇ, ἀποκρύπτουσιν αὐτό, ὡς εἰκός, οἱ συγγενεῖς, οἱ δὲ μὴ τοιοῦτοι ἀποφεύγουσι νὰ γείνωσιν αὐτοὶ *κακῶν ἄγγελοι*, ἡ κοινὴ ἐπιστολὴ *(ὀρτὰ μεκτουπού)* ἀναγγέλλει καὶ τοῦτο, προςπαθοῦσι δὲ μετὰ τοῦτο οἱ λοιποὶ νὰ προειδοποιήσωσι καὶ δεόντως παραμυθήσωσι τὸν ἀμέσως διαφερόμενον.

*
* *

Τὸ ὕδωρ τῆς κλεψύδρας ἐξηντλήθη, καὶ σὺν αὐτῷ, φοβοῦμαι, καὶ ἡ πρός με ἐπιείκειά Σας. Δὲν ἀγνοῶ πόσῳ τὸ εὐγενὲς αἴσθημα, ὅπερ περὶ ἐμὲ συνήγειρε τὸ κομψὸν καὶ φιλόμουσον τοῦτο ἀκροατήριον τὴν ἑσπέραν ταύτην, ὀφειλόμενον ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ κατ' ἐξοχὴν ἐθνικὸν τοῦ θέματός μου.

Λοιπὸν ἐκ τῶν εἰρημένων ἐμάθομεν ὅτι ὑπάρχει καὶ μεμακρυσμένη τις γωνία γῆς, εἰς τὸ διηνεκὲς κατοικουμένη ὑφ' ἁγνῶν Ἑλλήνων, ὡς ὑμεῖς, ὅτι ἡ μεγάλη αὕτη ὁμὰς ὑπέστη καὶ ἔτι ὑφίσταται τοῦ ξένου κατακτητοῦ τὸν ζυγόν, ὅτι διὰ παντοίων καὶ ὑπερανθρώπων προςπαθειῶν διετήρησεν ὡς πιστὴ Ἑστιὰς τὸν σπινθῆρα τοῦ ἐθνισμοῦ ἀλώβητον μέχρι τῆς σήμερον· ὡςαύτως ὅμως ἐπείσθημεν ἐπαρκῶς ὅτι τοῦ λοιποῦ, ἵνα ἐν καιρῷ χρησιμοποιηθῇ δεόντως ὁ σπινθὴρ οὗτος, ἀπαιτεῖται ἀρωγή τις *ἐντεῦθεν*, σύναψις δεσμῶν ἐθνικῶν, καὶ μάλιστα λίαν κατεπείγουσα, διότι οἱ περὶ ἡμᾶς ἐχθροὶ—καὶ δὲν εἶναι ὀλίγοι — ἀτυχῶς δὲν καθεύδουσιν, ἀλλὰ καραδοκοῦσι μετ' ἀγρύπνου τοῦ ὄμματος τὸν κατάλληλον χρόνον ἵνα ἐπιπέσωσι καὶ σφετερισθῶσι τὰ ἀπ' αἰώνων κεκτημένα δικαιώματα τῆς μητροπόλεως τοῦ ὅλου Ἑλληνισμοῦ. Ἂν ἡ φωνή μου ἠδύνατο νὰ ἀκουσθῇ μέχρι τῶν ὑψηλοτέρων στρωμάτων τῆς Κοινωνίας ἡμῶν, θὰ ἐφώνουν δι' ὅλης τῆς ἰσχύος τῶν πνευμόνων μου: *Φύλακες τοῦ ἔθνους, γρηγορεῖτε!* Ἐνόσῳ εἶναι καιρὸς καὶ δὲν ἔθεσαν ἀκόμη ἀμφοτέρους τοὺς πόδας ἐπὶ τοῦ ἑλληνικωτάτου ἐκείνου ἐδάφους οἱ μεγάλοι τῆς γῆς, ὀφείλομεν *πάντες* νὰ ἀνανήψωμεν καὶ νὰ ἐργασθῶμεν ἐθνικῶς καὶ εἰλικρινῶς, ὥςτε ὅταν, σὺν Θεῷ, σημάνῃ καὶ διὰ τοὺς ἀτυχεῖς ἐκείνους ἀδελφοὺς ἡμῶν εὐοίωνος ἡ ἀπὸ τοσούτων αἰώνων μετὰ παλμῶν καρδίας προςδοκωμένη ὥρα, νὰ μὴ ἀκούσωμεν τὸ ἀπελπιστικὸν *Εἶναι πλέον ἀργά!* καὶ νὰ μὴ πάθωμεν ὅ,τι ἀτυχῶς, ἴσως ἀνεπιστρεπτεί, ἐπάθομεν ἐν ἑλληνικωτάταις χώραις, διότι οἱ φρόνιμοι ἄνθρωποι καὶ τὰ διὰ τὸ *μέλλον* αὐτῶν σκεπτόμενα ἔθνη δὲν *μετανοοῦσιν*, ἀλλὰ *προνοοῦσιν!*

Ἰωακεὶμ Βαλαβάνης.

EUGENE LABICHE και E. MARTIN

ΤΟ ΤΑΞΕΙΔΙ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΠΕΡΡΙΣΩΝ

ΚΩΜΩΔΙΑ ΕΙΣ ΠΡΑΞΕΙΣ ΤΕΣΣΑΡΑΣ

ΠΡΟΣΩΠΑ

ΠΕΡΡΙΣΩΝ
Ο ΤΑΓΜΑΤΑΡΧΗΣ ΜΑΤΘΑΙΟΣ
ΜΑΓΟΡΙΟΣ
ΑΡΜΑΝΔΟΣ ΔΕΣΡΟΣ
ΔΑΝΙΗΛ ΣΑΒΑΡΥ
ΙΩΣΗΦ (ὑπηρέτης τοῦ Ταγματάρχου)
ΙΩΑΝΝΗΣ (ὑπηρέτης τοῦ Περρισὼν)
ΚΥΡΙΑ ΠΕΡΡΙΣΩΝ
ΕΡΡΙΕΤΤΗ (θυγάτηρ της)
ΕΙΣ ΞΕΝΟΔΟΧΟΣ
ΕΙΣ ΟΔΗΓΟΣ
ΕΙΣ ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ ΤΟΥ ΣΙΔΗΡΟΔΡ.
ΜΕΤΑΚΟΜΙΣΤΑΙ
ΤΑΞΕΙΔΙΩΤΑΙ

ΠΡΑΞΙΣ ΠΡΩΤΗ

Ὁ σιδηροδρομικὸς σταθμὸς ἀπὸ Λυὼν εἰς Παρισίους. Εἰς τὸ βάθος κιγκλὶς ἀνοίγουσα πρὸ αἰθούσης ὑποδοχῆς ἐπιβατῶν. Εἰς τὸ βάθος δεξιόθεν θυρὶς πρὸς πώλησιν εἰσιτηρίων· ἀριστερόθεν ἑδώλια, πωλήτρια γλυκυσμάτων καὶ ἑτέρα βιβλίων.

—

ΣΚΗΝΗ ΠΡΩΤΗ

ΜΑΓΟΡΙΟΣ, ὑπάλληλος τοῦ Σιδηροδρόμου, ΤΑΞΕΙΔΙΩΤΑΙ, ΜΕΤΑΚΟΜΙΣΤΑΙ, ΥΠΗΡΕΤΑΙ

ΜΑΓΟΡΙΟΣ (περιπατῶν ἀνυπομόνως). Αὐτὸς ὁ Περρισὼν νὰ μὴ φθάνῃ! Μιὰ ὥρα τὸν περιμένω· τώρα... Καὶ ἐν τούτοις ἀναχωρεῖ σήμερον ἀκριβῶς διὰ τὴν Ἑλβετίαν μετὰ τῆς συζύγου καὶ θυγατρός του... (μετὰ πικρίας). Ἁμαξοπηγοὶ ποῦ ταξειδεύουν 'στὴν Ἑλβε-

τία! ἁμαξοπηγοὶ ποῦ ἔχουν σαράντα χιλιάδες φράγκα εἰσόδημα! ἁμαξοπηγοὶ μὲ ἁμάξια! Ἐνῷ ἐγὼ κερδίζω μόνον δύο χιλιάδες τετρακόσια φράγκα τὸ χρόνο... καὶ εἶμαι ὑπάλληλος φιλόπονος, ἔξυπνος, πάντα σκυμμένος 'στὸ γραφεῖο μου... Σήμερα ἐζήτησα ἄδεια ρ.. εἶπα πῶς εἶμαι ἄρρωστος... Πρέπει ἀφεύκτως νὰ 'δῶ τὸν Περ-.ισὼν πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς του... θὰ τὸν παρακαλέσω νά μοῦ προκαταβάλῃ τὴν τριμηνία μου... ἑξακόσια φράγκα! Θὰ πάρῃ τὸ ὕφος του τὸ προστατευτικόν... θὰ κάμῃ τὸν *καμπόσο!*... ἕνας ἁμαξοπηγός! Εἶναι λυπηρόν! Καὶ ὅμως δὲν φθάνει! νομίζει κάνεὶς πῶς τὸ κάνει ἐπίτηδες! (ἀπευθυνόμενος πρὸς ὑπάλληλον διερχόμενον καὶ ἀκολουθούμενον ὑπὸ ἐπιβατῶν). Τί ὥρα ἀναχωρεῖ, κύριε, ἡ κατ' εὐθεῖαν ἁμαξοστοιχία διὰ τὸ Λυών;...

ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ (ἀποτόμως). Ἐρωτήσατε τὸν ὑπάλληλον. (Ἐξέρχεται ἀριστερόθεν).

ΜΑΓΟΡΙΟΣ Εὐχαριστῶ... χωριάτη! (ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν παρὰ τὴν θυρίδα ὑπάλληλον). Τί ὥρα ἀναχωρεῖ ἡ κατ' εὐθεῖαν ἁμαξοστοιχία διὰ τὸ Λυών;

ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ (ἀποτόμως). Δὲν εἶναι δουλειά μου αὐτή! κυττάξετε τὸ πρόγραμμα. (δεικνύει πρόγραμμα τοιχοκολλημένον παρὰ τὰ παρασκήνια, ἀριστερόθεν).

ΜΑΓΟΡΙΟΣ Εὐχαριστῶ!... (Κατ' ἰδίαν). Ἡ εὐγένεια βράζει ἐδῶ! Δὲν θὰ μοῦ πέσῃ καμμιὰ φορὰ 'στὸ γραφεῖον μου!... Ἂς 'δοῦμε τὸ πρόγραμμα. (Ἐξέρχεται ἀριστερόθεν).

—

ΣΚΗΝΗ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ, ΠΕΡΡΙΣΩΝ, ΚΥΡΙΑ ΠΕΡΡΙΣΩΝ, ΕΡΡΙΕΤΤΗ

(Εἰσέρχονται δεξιόθεν).

ΠΕΡΡΙΣΩΝ. Ἀπ' ἐδῶ! μὴ χωριζόμεθα! δὲν θὰ εἰμπορέσωμε νὰ ξαναβρεθοῦμε... Ποῦ εἶναι τὰ πράγματά μας; (παρατηρῶν ἐκ δεξιῶν πρὸς τὰ παρασκήνια). Ἆ! καλά, καλά! Ποιὸς ἔχει τῆς ὀμπρέλλαις!...

ΕΡΡΙΕΤΤΗ. Ἐγώ, μπαμπᾶ.

ΠΕΡΡ. Καὶ τὸν σάκκο τῆς νυκτός; τὰ σκεπάσματα;...

ΚΥΡΙΑ ΠΕΡΡ. Νά τα!

ΠΕΡΡ. Καὶ ὁ παναμᾶς μου;... Τὸν 'ξέχασα 'στὸ ἁμάξι! (ἑτοιμα-

ζόμενος νὰ τρέξῃ, ἀκολούθως σταματῶν). Ἄ! ὄχι! τὸν κρατῶ 'στὰ χέρια. Τί ζέστη, θεέ μου, τί ζέστη!

ΚΥΡΙΑ ΠΙΡΡ. Ἐσὺ πταίεις!... μᾶς βιάζεις, μᾶς σπρώχνεις! δὲν μ' ἀρέσῃ νὰ ταξειδεύω ἔτσι!

ΠΕΡΡ. Ἡ ἀναχώρησις εἶναι κοπιώδης... μιὰ φορὰ ὅμως μέσα!... Σταθῆτ' ἐδῶ, πηγαίνω νὰ πάρω τὰ εἰσιτήρια...¹ (Ἐγχειρίζων τὸν πῖλον του τῇ Ἑρριέττῃ). Νά! κράτα τὸν παναμᾶ μου... (πρὸς τὴν θυρίδα τῶν εἰσιτηρίων). Τρία πρώτης διὰ τὸ Λυών!...

ΥΠΑΛΛ. (ἀποτόμως). Δὲν ἄνοιξ' ἀκόμη! Μετὰ ἕνα τέταρτο!

ΠΕΡΡ. (πρὸς τὸν ὑπάλληλον). Ἄ! μὲ συγχωρεῖτε! εἶν' ἡ πρώτη φορὰ ποῦ ταξειδεύω... (ἐπιστρέφων πρὸς τὴν σύζυγόν του). Ἤλθαμ' ἐνωρίς.

ΚΥΡΙΑ ΠΕΡΡ. Νά! βλέπεις ποῦ σοῦ ἔλεγα ὅτι ἔχομε καιρό!... Δὲν μᾶς ἄφησες νὰ πάρωμε οὔτε τὸν καφφέ μας!

ΠΕΡΡ. Καλλίτερα νὰ εἶναι κανεὶς ἐνωρίς!... βλέπει καὶ τὸν σταθμό! (πρὸς τὴν Ἑρριέττην). Ἔ! κοριτσάκι μου, εἶσαι εὐχαριστημένο; ... ὀλίγα λεπτὰ ἀκόμη καὶ ἀστραπηδὸν καθὼς τὸ βέλος τοῦ Γουλιέλμου Τέλλου θὰ πεταχθοῦμεν πρὸς τὰς Ἄλπεις! (πρὸς τὴν σύζυγόν του). Ἐπῆρες τὰ γυαλιά;

ΚΥΡΙΑ ΠΕΡΡ. Ναί, Ναί!

ΕΡΡΙΕΤ. (πρὸς τὸν πατέρα της). Δὲν παραπονοῦμαι, ἀλλ'εἶναι δύο χρόνια ὅπου μᾶς ὑπόσχεσαι τὸ ταξεῖδι αὐτό.

ΠΕΡΡ. Ἔ, κόρη μου, ἔπρεπε νὰ πωλήσω πρῶτον τὸ κατάστημά μου... ὁ ἔμπορος δὲν δύναται τόσον εὔκολα ν' ἀποσυρθῇ ἀπὸ τὸ ἐμπόριον καθὼς μία κόρη ἀπὸ τὸ σχολεῖο... Ἔπειτα ἐπερίμενα νὰ τελειώσῃ καὶ ἡ ἀνατροφή σου διὰ νὰ τὴν συμπληρώσω κατόπιν κάμνων νὰ λαμπρύνῃ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν σου τὸ μέγα θέαμα τῆς φύσεως!

ΚΥΡΙΑ ΠΕΡΡ. Γιὰ νὰ σοῦ 'πῶ, τ' εἶν' αὐτὰ ποῦ κάθεσαι καὶ ψάλλεις;

ΠΕΡΡ. Τί;

ΚΥΡΙΑ ΠΕΡΡ. Κάμνεις φράσεις μέσα σ' ἕνα σταθμό!

ΠΕΡΡ. Δὲν κάμνω φράσεις... ἀνυψῶ τὰς ἰδέας τοῦ παιδίου αὐτοῦ. (Σύρων ἐκ τοῦ θυλακίου μικρὸν σημειωματάριον). Νά, κόρη μου, ἕνα σημειωματάριον ποῦ ἠγόρασα δι' ἐσέ.

ΕΡΡΙΕΤΤΗ. Τί νὰ τὸ κάμω;

ΠΕΡΡ. Διὰ νὰ γράφῃς ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος τὰ ἔξοδα καὶ ἀπὸ τ' ἄλλο τὰς ἐντυπώσεις.

ΕΡΡΙΕΤΤΑ. Ποίας ἐντυπώσεις; ...

ΠΕΡΡ. Τὰς ἐντυπώσεις μας τοῦ ταξειδίου! Θὰ γράφῃς κ' ἐγὼ θὰ ὑπαγορεύω!

ΚΥΡ. ΠΕΡΡ Τί, θὰ μᾶς γίνῃς τώρα καὶ συγγραφεύς!

ΠΕΡΡ. Δὲν πρόκειται νὰ γίνω συγγραφεύς... ἀλλὰ μοῦ φαίνεται ὅτι ἕνας ἄνθρωπος τοῦ κόσμου εἰμπορεῖ νὰ ἔχῃ ἰδέας καὶ νὰ τὰς μαζεύῃ εἰς ἕνα σημειωματάριον!

ΚΥΡΙΑ ΠΕΡΡ. Θὰ εἶναι ἀριστούργημα τὸ σημειωματάριόν σου!

ΠΕΡΡ. (Κατ' ἰδίαν). Ἔτσι εἶναι πάντοτε ὁσάκις τυχαίνει νὰ μὴ πάρῃ τὸν καφφέ της!

ΚΟΜΙΣΤΗΣ (σύρων ἁμαξίδιον μετ' ἐπισκευῶν). Ἰδού, κύριε, τὰ πράγματά σας. Θέλετε νὰ τὰ καταγράψατε ;...

ΠΕΡΡ. Βέβαια, βέβαια. Πρέπει ὅμως νὰ τὰ μετρήσω πρῶτα... διότι ὅταν 'ξέρει κανεὶς τὸ λογαριασμό του... ἕνα, δύο, τρία, τέσσαρα, πέντε, ἕξη, ἡ γυναῖκα μου ἑπτά, ἡ κόρη μου ὀκτὼ καὶ ἐγὼ ἐννέα. Εἴμεθα ἐννέα.

Ο ΚΟΜΙΣΤΗΣ. Ἐμπρός! πάρτε τα!

ΠΕΡΡ. (τρέχων πρὸς τὸ βάθος). Κάμε γρήγορα!

Ο ΚΟΜΙΣΤΗΣ. Ὄχι ἀπ' ἐκεῖ, ἀπ' ἐδῶ (δεικνύων πρὸς τ' ἀριστερά).

ΠΕΡΡ. Ἆ! καλά! (πρὸς τὰς γυναῖκας). Περιμένετέ μ' ἐδῶ! νὰ μὴ χαθοῦμε! (Ἐξέρχεται τρέχων ἀκολουθῶν τὸν κομιστήν).

—

ΣΚΗΝΗ ΤΡΙΤΗ

ΚΥΡΙΑ ΠΕΡΙΣΣΩΝ, ΕΡΡΙΕΤΤΗ, εἶτα ΔΑΝΙΗΛ

ΕΡΡΙΕΤΤΗ. Ὁ καϋμένος ὁ μπαμπᾶς! πῶς κουράζεται!

ΚΥΡ. ΠΕΡΡ. Εἶναι σὰν σαστισμένος.

ΔΑΝΙΗΛ (εἰσέρχεται ἀκολουθούμενος ὑπὸ κομιστοῦ φέροντος τὰς ἀποσκευάς του). Δὲν εἰξεύρω ἀκόμη ποῦ πηγαίνω! στάσου. (Ἰδὼν τὴν Ἐρριέττην). Ἆ! νά την! δὲν ἠπατήθην! (Χαιρετᾷ τὴν Ἐρριέττην ἥτις τῷ ἀνταποδίδει τὸν χαιρετισμόν).

ΚΥΡΙΑ ΠΕΡΡΙΣΩΝ. Ποιὸς εἶν' αὐτὸς ὁ Κύριος ;..

ΕΡΡΙΕΤΤΗ. Εἶν' ἕνας νέος ποῦ μ' ἐχόρευσε τὴν περασμένη ἑβδομάδα εἰς τὸν χορὸν τῆς Δημαρχίας.

ΚΥΡΙΑ ΠΕΡΡ. (ζωηρῶς). Ἕνας χορευτής! (χαιρετᾷ τὸν Δανιήλ).

ΔΑΝΙΗΛ. Κυρία!... Δεσποινίς!... εὐλογῶ τὴν τύχην... Εἶσθε διὰ ταξεῖδι; ...

ΚΥΡ. ΠΕΡΡ. Μάλιστα, κύριε!

ΔΑΝΙΗΛ. Πηγαίνετε 'στὴν Μασσαλίαν βεβαίως;...

ΚΥΡ. ΠΕΡΡ. Ὄχι, κύριε.

ΔΑΝΙΗΛ. Εἰς τὴν Νίκαιαν ἴσως; ...

ΚΥΡ. ΠΕΡΡ. Ὄχι, κύριε! . .

ΔΑΝΙΗΛ. Μὲ συγχωρεῖτε, κυρία ... ἐνόμιζον ... ἐὰν αἱ ὑπηρεσίαι μου ...

Ο ΚΟΜΙΣΤΗΣ (πρὸς τὸν Δανιήλ). Ἔ, κύριε! μόλις ἔχετε καιρὸν διὰ τὰ πράγματά σας.

ΔΑΝΙΗΛ. Ἆ, ναί, πηγαίνωμεν! (κατ' ἰδίαν). Ἤθελα νὰ ἐγνώριζα ποῦ πηγαίνουν ... πρὶν πάρω τὸ εἰσιτήριόν μου ... (Χαιρετῶν). Κυρία ... Δεσποινίς ... (κατ' ἰδίαν). Ἀναχωροῦν, αὐτὸ εἶναι τὸ κυριώτερον. (Ἐξέρχεται ἀριστερόθεν).

—

ΣΚΗΝΗ ΤΕΤΑΡΤΗ

ΚΥΡΙΑ ΠΕΡΡΙΣΩΝ, ΕΡΡΙΕΤΤΗ, εἶτα ΑΡΜΑΝΔΟΣ

ΚΥΡΙΑ ΠΕΡΡΙΣΩΝ. Ἔχει πολὺ καλὸ ἐξωτερικὸ αὐτὸς ὁ νέος!

ΑΡΜΑΝΔΟΣ. (κρατῶν σακκίδιον εἰς χεῖρας). Βάλε τὸν σάκκον μου μὲ τ' ἄλλα πράγματα ... κ' ἔρχομαι! (ἰδὼν τὴν Ἑρριέττην). Ἆ, νά την! (Χαιρετῶνται).

ΚΥΡΙΑ ΠΕΡΡΙΣΩΝ. Ποῖος εἶν' αὐτὸς ὁ Κύριος;

ΕΡΡΙΕΤΤΗ. Εἶναι καὶ αὐτὸς ἕνας νέος ποῦ μ' ἐχόρευσε εἰς τὸν χορὸν τῆς Δημαρχίας.

ΚΥΡΙΑ ΠΕΡΡ. Μὰ ἔδωκαν λοιπὸν ὅλοι τους συνέντευξιν ἐδῶ;.. Ἀδιάφορον, ἀφοῦ εἶναι καὶ αὐτὸς χορευτής! (Χαιρετῶσα) Κύριε ...

ΑΡΜΑΝΔΟΣ. Κυρία ... Δεσποινίς ... εὐλογῶ τὴν στιγμήν ... Εἶσθε διὰ ταξεῖδι;

ΚΥΡΙΑ ΠΕΡΡ. Μάλιστα, κύριε.

ΑΡΜΑΝΔΟΣ. Εἶσθε διὰ τὴν Μασσαλίαν βεβαίως; ...

ΚΥΡ. ΠΕΡΡ. Ὄχι, κύριε.

ΑΡΜΑΝΔΟΣ. Διὰ τὴν Νίκαιαν ἴσως; ...

ΚΥΡΙΑ ΠΕΡΡ. (κατ' ἰδίαν). Καὶ αὐτὸς σὰν τὸν ἄλλον! (μεγαλοφώνως). Ὄχι, κύριε!

ΑΡΜ. Μὲ συγχωρεῖτε, κυρία, ἐνόμιζον ... Ἐὰν αἱ ὑπηρεσίαι μου ...

ΚΥΡ. ΠΕΡΡ. (κατ' ἰδίαν). Εἶναι βλέπετε καὶ οἱ δύο ἀπὸ τὸν ἴδιον χορόν.

ΑΡΜ. (κατ' ἰδίαν). Δὲν ὑπεχώρησα βῆμα ... πηγαίνω νὰ [illegible]-

γράψω τὰ πράγματά μου... θὰ ἐπανέλθω! (Χαιρετῶν). Κυρία... Δεσποινίς...

—

ΣΚΗΝΗ ΠΕΜΠΤΗ

ΚΥΡΙΑ ΠΕΡΡ. ΕΡΡΙΕΤΤΗ, ΜΑΓΟΡΙΟΣ εἶτα ΠΕΡΡΙΣΩΝ.

ΚΥΡΙΑ ΠΕΡΡΙΣΩΝ. Φαίνεται πολὺ καθὼς πρέπει αὐτὸς ὁ νέος!... Μὰ τί κάμνει ὁ πατέρας σου; δὲν στέκομαι πλέον 'στὰ πόδια.

ΜΑΓΟΡΙΟΣ. (Εἰσερχόμενος ἐξ ἀριστερῶν). Ἠπατήθην, ἡ ἁμαξοστοιχία αὐτὴ ἀναχωρεῖ μετὰ μίαν ὥραν!

ΕΡΡΙΕΤΤΗ. Μπᾶ! ὁ κύριος Μαγόριος!

ΜΑΓΟΡΙΟΣ (κατ' ἰδίαν). Ἆ! ἐπὶ τέλους νά τους.

ΚΥΡΙΑ ΠΕΡΡ. Καλὲ σεῖς, κύριε Μαγόριε, δὲν ἔχετε γραφεῖον σήμερον;

ΜΑΓΟΡΙΟΣ. Ἐζήτησα ἄδεια, κυρία μου· δὲν ἠθέλησα νὰ σᾶς ἀφήσω ν' ἀναχωρήσετε χωρὶς νὰ σᾶς ἀποχαιρετήσω!

ΚΥΡΙΑ ΠΕΡΡ. Ἆ! δι' αὐτὸ ἤλθατε! τί καλὸς ποῦ εἶσθε!

ΜΑΓΟΡΙΟΣ. Δὲν βλέπω ὅμως τὸν κύριον Περρισών!

ΕΡΡΙΕΤΤΗ. Ὁ μπαμπᾶς φροντίζει διὰ τὰ πράγματα.

ΠΕΡΡ. (εἰσέρχεται τρέχων πρὸς τὰ παρασκήνια). Τὰ εἰσιτήρια πρῶτα! πάει καλά!

ΜΑΓΟΡΙΟΣ. Ἆ! νάτος! Καλημέρα, ἀγαπητέ μου!

ΠΕΡΡ. (λίαν βιαστικός). Ἆ! εἶσαι σύ! τί καλὰ ἔκαμες ποῦ ἦλθες!... Μὲ συγχωρεῖς, πρέπει νὰ πάρω τὰ εἰσιτήριά μας! (Τὸν ἀφίνει).

ΜΑΓΟΡΙΟΣ (κατ' ἰδίαν). Πολὺ εὐγενής!

ΠΕΡΡ. (πρὸς τὸν ἐν τῇ θυρίδι ὑπάλληλον). Δὲν θέλουν νὰ καταγράψουν τὰ πράγματά μου πρὶν πάρω τὰ εἰσιτήρια.

Ο ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ. Δὲν ἄνοιξεν ἀκόμη! περιμείνατε.

ΠΕΡΡ. «Περιμείνατε» κ' ἐκεῖ κάτω μοῦ εἶπαν: «κάμετε γρήγορα!» (Σφογγίζων τὸ μέτωπον). Εἶμαι μούσκεμμα.

ΚΥΡΙΑ ΠΕΡΡΙΣΩΝ. Κ' ἐγὼ δὲν βαστῶ, στὰ πόδια μου!

ΠΕΡΡ. Μὰ διατί δὲν κάθεσαι; (Δεικνύων πρὸς τὸ βάθος ἀριστερόθεν). Νὰ καθίσματα... Δὲν ἐννοῶ διατί στέκεσθε 'στὴ μέση ὀρθιαις σὰν δυὸ σκοποί.

ΚΥΡΙΑ ΠΕΡ. Σὺ ὁ ἴδιος μᾶς εἶπες: «Μείνατ' ἐδῶ!» Δὲν θὰ τελειώσῃς πλέον! εἶσαι ἀνυπόφορος!

ΠΕΡ. Καρολίνα, Καρολίνα!

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Ἐβαρέθηκα πλέον καὶ τὸ ταξεῖδι σου, καὶ...

ΠΕΡ. Φαίνεσαι καθαρὰ πῶς δὲν 'πῆρες τὸν καφφέ σου! Πήγαινε νὰ καθίσῃς νὰ ἡσυχάσωμεν.

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Καλά, μὰ γλύτωνε πλέον! (Διευθύνεται πρὸς τὰ ἑδώλια καὶ κάθεται μετὰ τῆς Ἑρριέττης).

—

ΣΚΗΝΗ ΕΚΤΗ

ΠΕΡΡΙΣΩΝ, ΜΑΓΟΡΙΟΣ

ΜΑΓ. (κατ' ἰδίαν). Τί ὡραῖον ζευγάρι!

ΠΕΡ. (πρὸς τὸν Μαγόριον). Ἔτσι εἶναι πάντοτε ὅταν δὲν ἔχῃ πάρῃ καφφέ... Ὁ καλός μου ὁ Μαγόριος! εἶσαι πολὺ εὐγενὴς ποῦ ἦλθες!

ΜΑΓ. Ναί, ἤθελα νὰ σοῦ ὁμιλήσω περὶ μιᾶς μικρᾶς ὑποθέσεως.

ΠΕΡ. (ἀφῃρημένος). Καὶ τὰ πράγματα ποῦ ἔμειναν ἐκεῖ κάτω ἐπάνω σ' ἕνα τραπέζι ... Εἶμαι ἀνήσυχος! (μεγαλοφώνως). Ὁ καλός μου ὁ Μαγόριος! τί καλὰ ἔκαμες ποῦ ἦλθες. (κατ' ἰδίαν). Ἐὰν ἐπήγαινα νὰ ἔβλεπα ...

ΜΑΓ. Ἔχω μία μικρὴ χάρι νὰ σοῦ ζητήσω.

ΠΕΡ. Ἐμένα;

ΜΑΓ. Ἄλλαξα σπῆτι ... καί, ἐὰν ἤθελες νὰ μοῦ προκαταβάλῃς μίαν τριμηνίαν ἐκ τοῦ μισθοῦ μου ... ἑξακόσια φράγκα!

ΠΕΡ. Μὰ πῶς, ἐδῶ; ...

ΜΑΓ. Νομίζω ὅτι πάντοτε σοῦ ἐπέστρεψα ἀκριβῶς τὰ χρήματα ποῦ μ' ἐδάνεισες.

ΠΕΡ. Δὲν πρόκειται περὶ αὐτοῦ.

ΜΑΓ. Μὲ συγχωρεῖς! Ἐννοῶ νὰ σοῦ τὸ ὑπενθυμίσω ... Πέρνω τὸ μέρισμα τῶν ἀτμοπλοϊκῶν μου εἰς τὰς 8 τοῦ προσεχοῦς μηνός· ἔχω δώδεκα μετοχάς... καί, ἐὰν δὲν μ' ἐμπιστεύεσαι, σοῦ δίδω τοὺς τίτλους δι' ἀσφάλειαν.

ΠΕΡ. Ἔλα τώρα, μὴν εἶσαι ζῷον!

ΜΑΓ. (ξηρῶς). Εὐχαριστῶ!

ΠΕΡ. Μὰ τί διάβολο σὲ πιάνει νὰ ἔρχεσαι τὴν στιγμὴν ποῦ ἀναχωρῶ νὰ μοῦ ζητῇς χρήματα! ... ἐπῆρα μαζί μου ἀκριβῶς ὅσα θὰ μοῦ χρειασθοῦν.

ΜΑΓ. Δὲν πειράζει, ἀφοῦ σ' ἐνοχλῶ ... δὲν ἐπιμένω. Θ' ἀπευθυνθῶ εἰς τοκογλύφους καὶ θὰ μὲ γδύσουν, ἀλλὰ δὲν πειράζει, δὲν θὰ πεθάνω!

ΠΕΡ. (σύρων τὸ χρηματοφυλάκιόν του). Ἔλα τώρα μὴ θυμώνῃς!

νά, ἰδοὺ τὰ ἑξακόσιά του φράγκα, ἀλλὰ μὴν εἰπῇς τίποτε τῆς γυναῖκάς μου.

ΜΑΓ. (λαμβάνων τὰ χαρτονομίσματα). Ἐννοῶ, ἐννοῶ· εἶναι πόσον φιλάργυρος!

ΠΕΡ. Πῶς; φιλάργυρος;

ΜΑΓ. Ὄχι, δηλαδὴ ἀγαπᾷ τὴν τάξιν!

ΠΕΡ. Ἔτσι πρέπει, φίλε μου!... ἔτσι πρέπει!

ΜΑΓ. (ξηρῶς). Λοιπόν! Σοῦ χρεωστῶ ἑξακόσια φράγκα... Χαῖρε! (κατ' ἰδίαν). Τί ἱστορίαις! δι' ἑξακόσια φράγκα!... καὶ πάει καὶ 'στὴν Ἑλβετία!... Ἁμαξοπηγέ!... (Ἀναχωρεῖ ἐκ δεξιῶν).

ΠΕΡ. Ὁρίστε, φεύγει! καὶ οὔτ' ἕνα εὐχαριστῶ τοὐλάχιστον λέγει! κατὰ βάθος ὅμως νομίζω ὅτι μ' ἀγαπᾷ! (Ἰδὼν τὴν θυρίδα τῶν εἰσιτηρίων ἀνοικτήν). Ἄ! διάβολε! μοιράζουν τὰ εἰσιτήρια!... (Τρέχει βιαίως πρὸς τὴν θυρίδα διαγκωνίζων πέντε ἢ ἓξ πρόσωπα ἱστάμενα ἐκεῖ).

ΕΙΣ ΕΠΙΒΑΤΗΣ. Μὰ δὲν προσέχετε, κύριε!

Ο ΥΠΑΛΛΗΛΟΣ (πρὸς τὸν ΠΕΡ.). Πάρετε τὴν σειράν σας, σεῖς ἐκεῖ κάτω, κύριε.

ΠΕΡ. (κατ' ἰδίαν). Καὶ τὰ πράγματά μου!... καὶ ἡ γυναῖκά μου!... (λαμβάνων τὴν σειράν του).

—

ΣΚΗΝΗ ΕΒΔΟΜΗ

ΟΙ ΑΥΤΟΙ. Ο ΤΑΓΜΑΤΑΡΧΗΣ (ἀκολουθούμενος ἀπὸ τὸν ΙΩΣΗΦ, ὅστις φέρει τὴν ἀποσκευήν του).

Ο ΤΑΓΜ. Μὲ κατάλαβες καλά;

ΙΩΣΗΦ. Μάλιστα, Ταγματάρχα μου.

Ο ΤΑΓΜ. Καὶ ἂν σ' ἐρωτήσῃ αὐτὴ ποῦ εὑρίσκομαι... πότε θὰ ἐπιστρέψω... νὰ τῆς 'πῇς ὅτι δὲν εἰξεύρεις... Δὲν θέλω πλέον ν' ἀκούσω λέξιν περὶ αὐτῆς.

ΙΩΣΗΦ. Μάλιστα, Ταγματάρχα μου.

Ο ΤΑΓΜ. Νὰ 'πῇς τῆς Ἀννέτας ὅτι ὅλα ἐτελείωσαν μεταξύ μας, ὅλα, ὅλα!

ΙΩΣΗΦ. Μάλιστα, Ταγματάρχα μου.

ΠΕΡ. Τὰ εἰσιτήριά μου τὰ ἔχω!... τώρα γρήγορα διὰ τὰ πράγματά μου! Τί ἱστορία διὰ νὰ πάῃ κανεὶς 'ς τὸ Λυών! (Ἐξέρχεται τρέχων).

Ο ΤΑΓΜ. Μ' ἐννόησες καλά ;

ΙΩΣΗΦ. Μάλιστα, Ταγματάρχα μου, ἀλλὰ μὲ τὸ συμπάθειο νὰ σᾶς 'πῶ μοῦ φαίνεται περιττὸ ν' ἀναχωρήσετε.

Ο ΤΑΓΜ. Διατί ;

ΙΩΣΗΦ. Διότι ὅταν ἐπιστρέψετε θὰ ξαναπάρετε πάλι τὴν κυρία Ἀννέτα.

Ο ΤΑΓΜ. Ἆ !

ΙΩΣΗΦ. Λοιπὸν καλλίτερα θὰ ἦτο νὰ μὴ τὴν ἀφίνατε διόλου. Ἔπειτα αἱ συμφιλιώσεις κοστίζουν πάντοτε ἀρκετὰ 'ς τὸν Ταγματάρχην μου.

Ο ΤΑΓΜ. Ὄχι, ὄχι, αὐτὴ τὴν φορὰ εἶναι σπουδαῖον ! Ἡ Ἀννέτα ἐφάνη ἀναξία τῆς ἀφοσιώσεως καὶ τῶν τόσων καλῶν ποῦ τῆς ἔκαμα.

ΙΩΣΗΦ. Αὐτὴ σᾶς καταστρέφει, Ταγματάρχα μου. Σήμερα πάλιν ἦλθεν ἄλλος δικαστικὸς κλητήρ ... καὶ οἱ κλητῆρες, μοιάζουν τὰ σκουλήκια ... ὅταν ἀρχίζουν νὰ πιάνουν σ' ἕνα μέρος...

Ο ΤΑΓΜ. Εἰς τὴν ἐπιστροφήν μου θὰ διορθώσω ὅλας μου τὰς ὑποθέσεις ... Χαῖρε !

ΙΩΣΗΦ. Ὑγεία, Ταγματάρχα μου.

Ο ΤΑΓΜ. (πλησιάζει τὴν θυρίδα καὶ ἐπανέρχεται). Ἆ καί ! θὰ μοῦ γράψῃς 'ς τὴν Γενεύην... καὶ νὰ μοῦ λὲς ἂν εἶσαι καλὰ 'ς τὴν ὑγείαν.

ΙΩΣΗΦ (κολακευθείς). Εἶσθε πολὺ καλός, Ταγματάρχα μου !

Ο ΤΑΓΜ. Κ' ἔπειτα νὰ μοῦ γράψῃς τί ἐντύπωσιν ἔκαμεν ἡ ἀναχώρησίς μου ... ἐὰν ἔκλαυσεν ...

ΙΩΣΗΦ. Ποιός, Ταγματάρχα μου ; ...

Ο ΤΑΓΜ. Ἡ Ἀννέτα, διάβολε ! αὐτή, ποιὸς ἄλλος ;

ΙΩΣΗΦ. Ἀμ' θὰ τὴν ξαναπάρετε, Ταγματάρχα μου !

Ο ΤΑΓΜ. Ποτέ !

ΙΩΣΗΦ. Αὐτὴ εἶναι ἡ ὀγδόη φορά. Καὶ μὲ σκάει νὰ βλέπω ἕνα λαμπρὸ ἄνθρωπο σὰν καὶ σᾶς νὰ τυραννῆται ἀπὸ τοὺς δανειστάς του, ... καὶ γιὰ ποιόν ; ... γιὰ μιά ...

Ο ΤΑΓΜ. Καλά, καλά ! δῶσε μου τὸν σάκκο μου, καὶ γράψε μου 'ς τὴν Γενεύην ... αὔριον ἢ σήμερον τὸ βράδυ ! Χαῖρε !

ΙΩΣΗΦ. Καλὸ ταξεῖδι, Ταγματάρχα μου ! (κατ' ἰδίαν). Σὲ ὀκτὼ ἡμέραις εἶν' ἐδῶ ! Ἆ, ἡ γυναῖκες, ἡ γυναῖκες !...

(Ἐξέρχεται. Ὁ Ταγμ. διευθύνεται ὅπως ἀγοράσῃ τὸ εἰσιτήριόν του καὶ εἰσέρχεται εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς ὑποδοχῆς).

ΣΚΗΝΗ ΟΓΔΟΗ

ΚΥΡΙΑ ΠΕΡΡΙΣΩΝ, ΕΡΡΙΕΤΤΗ, εἶτα ΠΕΡΡΙΣΩΝ, ΕΙΣ ΚΟΜΙΣΤΗΣ

ΚΥΡ. ΠΕΡ. (ἐγειρομένη μετὰ τῆς θυγατρός της). Δὲν εἰμπορῶ πλέον νὰ κάθωμαι!

ΠΕΡΡ. (εἰσέρχεται τρέχων). Ἐπὶ τέλους ἐτελείωσα! Ἔχω τὰ εἰσιτήρια! κατέγραψα τὰ πράγματα!

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Δόξα σοι ὁ Θεός!

Ο ΚΟΜΙΣΤΗΣ (ὁδηγῶν τὸ ἁμαξίδιον κενόν, πρὸς τὸν Περρισών). Μὴ λησμονεῖτε, κύριε... τὸν κομιστὴν παρακαλῶ!

ΠΕΡ. Ἀ! ναί... στάσου... (συμβουλευόμενος τὴν γυναῖκα καὶ θυγατέρα του) Τί νὰ τοῦ δώσω αὐτοῦ, πενῆντα λεπτά;

ΚΥΡ ΠΕΡ. Ἑβδομῆντα πέντε.

ΕΡΡΙΕΤΤΗ. Μιὰ δραχμή.

ΠΕΡ. Ἄς εἶναι ... ἂς τοῦ δώσω μία δραχμή! (δίδων μίαν δραχμήν). Νὰ παιδί μου.

Ο ΚΟΜ. Εὐχαριστῶ, κύριε! (ἐξέρχεται).

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Ἔ! Θὰ ἐμβοῦμε;

ΠΕΡ. Μιὰ στιγμή ... Ἐρριέττη, πάρε τὸ σημειωματάριό σου καὶ γράψε.

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Ἀπὸ τώρα;

ΠΕΡ. (ὑπαγορεύων). Ἔξοδα ἁμάξης, δύο φράγκα ..., σιδηρόδρομος ἑβδομῆντα δύο φράγκα καὶ πέντε λεπτά... κομιστὴς ἕνα φράγκο.

ΕΡΡΙΕΤ. Τὰ ἔγραψα!

ΠΕΡ. Στάσου! Ἐντύπωσις!

ΚΥΡ. ΠΕΡ. (κατ' ἰδίαν) Εἶσαι ἀνυπόφορος!

ΠΕΡ. (ὑπαγορεύων). Χαῖρε, Γαλλία ... βασίλισσα τῶν ἐθνῶν! (διακοπτόμενος). Καὶ ὁ παναμᾶς μου;... θὰ τὸν ἄφησα 'ς τὰ πράγματα! (θέλει νὰ τρέξῃ).

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Μὰ ὄχι! νάτος!

ΠΕΡ. Ἀ! ναί! (ὑπαγορεύων). Χαῖρε, Γαλλία! βασίλισσα τῶν ἐθνῶν! (ἀκούεται ὁ κώδων τῆς ἀναχωρήσεως καὶ πλεῖστοι ἐπιβάται διέρχονται τρέχοντες).

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Τὸ κουδοῦνι! Θὰ μᾶς κάμῃς νὰ χάσωμε τὸ σιδηρόδρομο!

ΠΕΡ. Ἔ, πᾶμε λοιπόν, καὶ τελειόνομεν τὴν ἐντύπωσιν ἀργότερα! (Ὁ ὑπάλληλος τὸν σταματᾷ εἰς τὴν κιγκλίδα ὅπως ἐπιθεωρήσῃ τὰ

εἰσιτήρια. Ὁ Περρισὼν φιλονεικεῖ μετὰ τῆς συζύγου καὶ θυγατρός του καὶ τέλος εὑρίσκει τὰ εἰσιτήρια εἰς τὸ θυλακιόν του. Εἰσέρχονται εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς ὑποδοχῆς).

—

ΣΚΗΝΗ ΕΝΝΑΤΗ

ΑΡΜΑΝΔΟΣ, ΔΑΝΙΗΛ, εἶτα ΠΕΡΡΙΣΩΝ

(Ὁ Δανιήλ, προχωρῶν ν' ἀγοράσῃ τὸ εἰσιτήριόν του, διαγκωνίζεται παρὰ τοῦ Ἀρμάνδου, ὅστις ζητεῖ ν' ἀγοράσῃ τὸ ἰδικόν του).

ΑΡΜ. Προσέχετε σᾶς παρακαλῶ.

ΔΑΝ. Νὰ προσέχετε καὶ σεῖς.

ΑΡΜ. Ἔ, Δανιήλ!

ΔΑΝ. Ἀρμάνδε!

ΑΡΜ. Ἀναχωρεῖς;

ΔΑΝ. Μετ' ὀλίγον! καὶ σύ;

ΑΡΜ. Κ' ἐγώ!

ΔΑΝ. Ἄ, λαμπρά! θὰ συνταξειδεύσωμεν! Ἔχω τσιγάρα περίφημα... Καὶ πηγαίνεις;

ΑΡΜ. Τὸ πιστεύεις, μήτε 'ξεύρω ἀκόμη.

ΔΑΝ. Περίεργα! Οὔτ' ἐγώ. Ἐπῆρα ἕνα εἰσιτήριον ἕως 'στὸ Λυών.

ΑΡΜ. Τί σύμπτωσις! κ' ἐγώ! Ἔχω σκοπὸ γ' ἀκολουθήσω μίαν ἀξιέραστον κόρην.

ΔΑΝ. Καλὲ τί λές! κ' ἐγὼ τὸ ἴδιο!

ΑΡΜ. Τὴν θυγατέρα ἑνὸς ἁμαξοπηγοῦ!—

ΔΑΝ. Περρισών;

ΑΡΜ. Περρισών!

ΔΑΝ. Εἶναι ἡ ἰδία!

ΑΡΜ. Ἐγὼ ὅμως τὴν ἀγαπῶ, ἀγαπητέ μου Δανιήλ.

ΔΑΝ. Κ' ἐγὼ ἐπίσης, ἀγαπητέ μου Ἀρμάνδε.

ΑΡΜ. Θέλω νὰ τὴν νυμφευθῶ!

ΔΑΝ. Κ' ἐγὼ θὰ τὴν ζητήσω εἰς γάμον... ὅπερ σχεδὸν τὸ ἴδιο.

ΑΡΜ. Δὲν εἰμποροῦμεν ὅμως νὰ τὴν ὑπανδρευθῶμεν καὶ οἱ δύο!

ΔΑΝ. Εἰς τὴν Γαλλίαν ἀπαγορεύεται!

ΑΡΜ. Τί μέλλει γενέσθαι;...

ΔΑΝ. Ἁπλούστατον! Ἀφοῦ καὶ οἱ δύο μας εἴμεθα δι' ἀναχώρησιν, ἂς ἐξακολουθήσωμεν εὐθύμως τὸ ταξεῖδι μας... ἂς προσπαθήσωμεν ν' ἀρέσωμεν... ν' ἀγαπηθῶμεν... καθένας διὰ τὸν ἑαυτόν του!

ΑΡΜ. (γελῶν). Ἀνταγωνιστικὸς λοιπόν; ... Ἀγών;

ΔΑΝ. Ἀγὼν ἔντιμος ... καὶ φιλικός. Ἂν νικήσῃς ... θὰ ὑποχωρήσω ... ἂν νικηθῇς, δὲν θὰ θυμώσῃς! Σύμφωνοι;

ΑΡΜ. Σύμφωνοι. Δέχομαι.

ΔΑΝ. Τὸ χέρι σου, πρὸ τῆς μάχης.

ΑΡΜ. Καὶ μετὰ τὴν μάχην (δίδουσι τὰς χεῖρας).

ΠΕΡ. (εἰσέρχεται τρέχων. Πρὸς τὰ [illegible]). Σοῦ λέγω ὅτι ἔχω καιρόν!

ΔΑΝ. Ναί, ὁ πενθερός μας!

ΠΕΡ. (πρὸς τὴν πωλήτριαν βιβλίων). Ἄκουσον, γυναῖκα μου, ἤθελα ἕνα βιβλίο διὰ τὴν σύζυγόν μου καὶ τὴν κόρην μου... ἀλλὰ νὰ μὴ ἔχῃ μέσα οὔτε ἔρωτας, οὔτε διὰ χρήματα, οὔτε πολιτικά, μήτε γάμους, μήτε θανάτους.

ΔΑΝ. (κατ' ἰδίαν)· Τὸν Ῥοβινσών.

Η ΕΜΠΟΡΟΣ. Ἠξεύρω, 'ξεύρω, κύριε. Νὰ τί ζητεῖτε. (Τῷ δίδει τόμον τινά).

ΠΕΡ. (ἀναγινώσκων). *Αἱ ὄχθαι τοῦ Σηκουάνα,* δύο φράγκα! [illegible] [illegible] ἆρα γε πῶς δὲν ἔχει [illegible] ἐδῶ μέσα; (ἀκούεται ὁ κώδων). Μπὰ διάβολε! Χαῖρε, κυρά μου (ἐξέρχεται τρέχων).

ΑΡΜ. Ἂς τὸν ἀκολουθήσωμεν.

ΔΑΝ. [illegible]! [illegible] καὶ τὰ εἴξευρα γιὰ [illegible]...
([illegible] τρέχοντες [illegible] [illegible]. Πίπτει ἡ αὐλαία).

ΠΡΑΞΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

Ἐσωτερικὸν ξενοδοχείου ἐν Μοντανβέρ, παρὰ τὴν θάλασσαν τῶν πάγων.—Ἐν τῷ βάθει, δεξιόθεν θύρα εἰσόδου, καὶ ἀριστερόθεν παράθυρον διὰ [illegible] καλυμμένων ὑπὸ χιόνος· ἀριστερόθεν θύρα καὶ ἑστία ὑψηλή.—Δεξιόθεν τράπεζα, ἐφ' ἧς τὸ βιβλίον τῶν ταξειδιωτῶν καὶ θύρα.

ΣΚΗΝΗ ΠΡΩΤΗ

ΑΡΜΑΝΔΟΣ, ΔΑΝΙΗΛ, ΞΕΝΟΔΟΧΟΣ, [illegible] ΟΔΗΓΟΣ

(Ὁ Δανιὴλ καὶ Ἀρμάνδος καθήμενοι πλησίον τραπέζης γευματίζουσι).

ΞΕΝ. Οἱ κύριοι ἀγαποῦν τίποτ' ἄλλο;

ΔΑΝ. Ἀργότερα... τοὺς καφφέδες...

ΑΡΜ. Δῶσε φαγητὸν εἰς τὸν ὁδηγόν, κ' ἔπειτα ἀναχωροῦμεν διὰ τὴν θάλασσαν τῶν πάγων.

ΞΕΝ. Ἔλα, ὁδηγέ. (Ἐξέρχεται ἐκ δεξιῶν ἀκολουθούμενος ὑπὸ τοῦ ὁδηγοῦ).

ΔΑΝ. Ἔ, πῶς τὰ πᾶμε, ἀγαπητὲ Ἀρμάνδε;

ΑΡΜ. Ἐσὺ πῶς τὰ βλέπεις;

ΔΑΝ. Τὰ σχέδια ἐτελείωσαν καὶ ἀρχίσαμεν τὴν ἔφοδον.

ΑΡΜ. Ἡ πρώτη μας φροντὶς ἦτο νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὸ βαγόνι τῆς οἰκογενείας Περρισών. Ὁ πατέρας εἶχε βάλει τὸ σκουφάκι του.

ΔΑΝ. Τοὺς ἐβομβαρδίσαμεν ἀπὸ *κοπλιμέντα*, ἀπὸ λεπτοτάτας φιλοφρονήσεις.

ΑΡΜ. Ἐδάνεισες τὴν ἐφημερίδα σου εἰς τὸν Περρισών, ὅστις ἀπεκοιμήθη ἐπάνω της... Εἰς ἀνταλλαγὴν σοῦ προσέφερε *τὰς ὄχθας τοῦ Σηκουάνα* .... ἕνα βιβλίο μὲ ζωγραφιαῖς.

ΔΑΝ. Καὶ σὺ ἀπὸ τὸ Διζὼν ἕως ἐδῶ ἐκράτεις τὸ *μπερτεδάκι* κάτω διότι ἡ σοῦστα του ἦτο χαλασμένη. Τὸ τί κούρασι 'τράβηξες ἐσὺ τὸ 'ξεύρεις.

ΑΡΜ. Ναί, ἀλλ' ἡ μητέρα μοῦ προσέφερεν ἀδιάκοπα καραμέλαις τσοκολάτινες.

ΔΑΝ. Λαίμαργε!... δὲν ἐντρέπεσαι νὰ σὲ τρέφουν.

ΑΡΜ. Εἰς τὸ Λυὼν καταβαίνομεν εἰς τὸ ἴδιο ξενοδοχεῖο...

ΔΑΝ Καὶ ὁ πατέρας ἐπανευρίσκων μας, φωνάζει: «Ἆ! τί εὐτυχὴς σύμπτωσις! ...»

ΑΡΜ. Εἰς Γενεύην ἡ αὐτὴ ἀπρόοπτος. . συνάντησις ...

ΔΑΝ. Ἐδῶ τὸ ἴδιο, καὶ ὁ Περρισὼν πάλιν κραυγάζει: «Ἆ! τί εὐτυχὴς σύμπτωσις!»

ΑΡΜ. Χθὲς μανθάνεις ὅτι ἡ οἰκογένεια σκοπεύει νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν θάλασσαν τῶν πάγων, καὶ ἔρχεσαι νὰ μὲ πάρῃς ἀπὸ τὸ δωμάτιόν μου... 'ς τὰ χαράμματα... αὐτὸ εἶναι ἱπποτικόν.

ΔΑΝ. Ὁ ἱπποτισμὸς εἶναι 'ς τὸ πρόγραμμά μας... ἀγὼν ἔντιμος! πέρνεις ὀμελέττα;

ΑΡΜ. Εὐχαριστῶ ... Πρέπει ὅμως, φίλε μου, νὰ σὲ προειδοποιήσω ... τιμίως... ὅτι ἀπὸ τὸ Σαλὼν ἕως 'στὸ Λυὼν ἡ δεσποινὶς Περρισὼν μ' ἐκύτταξε τρεῖς φοραῖς!

ΔΑΝ. Κ' ἐμένα τέσσαρες!

ΑΡΜ. Διάβολε! Αὐτὸ εἶναι σπουδαῖον]!

ΔΑΝ. Καὶ θὰ εἶναι σπουδαιότερον ὅταν δὲν μᾶς κυττάξῃ πλέον καθόλου. Φρονῶ ὅμως ὅτι μέχρι τῆς στιγμῆς αὐτῆς μᾶς προτιμᾷ καὶ

τοὺς δύο... καὶ αὐτὸ εἰμπορεῖ νὰ ἐξακολουθήσῃ καιρό... εὐτυχῶς εἰμποροῦμε νὰ διαθέσωμεν τὸν καιρόν μας ὅπως θέλωμεν.

ΑΡΜ. Ἀλήθεια! Δὲν μοῦ ἐξηγεῖς πῶς κατώρθωσες ν' ἀπομακρυνθῇς ἀπὸ τὸ Παρίσι ἐνῷ εἶσαι διευθυντὴς μιᾶς ἀτμοπλοϊκῆς ἑταιρίας;...

ΔΑΝ. Τῶν *ῥυμουλκῶν τοῦ Σηκουάνα*.... ἑταιρικὸν κεφάλαιον, δύο ἑκατομμύρια. Ἁπλούστατον· ἐζήτησα μιὰ μικρὰν ἄδειαν ἀπὸ τὸν ἑαυτόν μου, καὶ τὴν ἔδωσα... Ἔχω καλοὺς ὑπαλλήλους· τ' ἀτμόπλοια ταξειδεύουν μόνα των καὶ ἀρκεῖ νὰ εἶμαι μόνον 'ς τὸ Παρίσι εἰς τὰς 8 τοῦ προσεχοῦς μηνὸς διὰ τὴν πληρωμὴν τῶν μερισμάτων.. .. Καλά! καὶ σύ;... ἕνας τραπεζίτης... Μοῦ φαίνεται ὅτι τὤρριξες ἔξω ἀρκετά.

ΑΡΜ. Ὢ! ἡ τράπεζά μου δὲν μ' ἐπασχολεῖ καθόλου... Συνεταιρίσθην ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ εἶμαι ἐλεύθερος· εἶμαι τραπεζίτης.

ΔΑΝ Ἐρασιτέχνης!

ΑΡΜ. Πρέπει νὰ εἶμαι κ' ἐγὼ 'στὸ Παρίσι, καθὼς καὶ σὺ εἰς τὰς 8 τοῦ προσεχοῦς μηνός.

ΔΑΝ. Καὶ ἀπὸ σήμερον ἕως τότε θὰ ἔχωμεν μεταξύ μας πόλεμον ἐξοντώσεως...

ΡΜ. Ἐξοντώσεως! Σὰν δυὸ καλοὶ φίλοι.. Ἀλήθεια εἰξεύρεις ὅτι ἦλθε στιγμὴ ὅπου εἶχ' ἀποφασίσει νὰ σοῦ παραχωρήσω τὴν θέσιν· ἀλλ' ἀγαπῶ σπουδαίως τὴν Ἐρριέττην...

ΔΑΝ. Περίεργον! κ' ἐγὼ ὀλίγον ἔλειψε νὰ σοῦ κάμω τὴν αὐτὴν θυσίαν... χωρὶς χωρατά... Εἰς τὸ Σαλὼν εἶχα μεγάλην διάθεσιν νὰ τὸ στρίψω, ἀλλὰ τὴν εἶδα...

ΑΡΜ. Εἶναι τόσον ὡραία!

ΔΑΝ. Τόσον γλυκειά!

ΑΡΜ. Τόσον ξανθή!

ΔΑΝ. Καὶ αἱ ξανθαὶ κατήντησαν πλέον σπανιώταται· καὶ τί μάτια.

ΑΡΜ. Πῶς τ' ἀγαποῦμε!

ΔΑΝ. Αὐτὰ κι' αὐτὰ μ' ἔκαμαν νὰ μείνω.!

ΑΡΜ. Ἆ! καταλαμβάνω!

ΔΑΝ. Ἔτσι λοιπόν! Δὲν εἰξεύρεις πόσον εἶμαι εὐχαριστημένος νὰ σ' ἔχω ἀντίπαλον! (σφίγγων τὴν χεῖρά του). Ἀκριβέ μου Ἀρμάνδε!

ΑΡΜ. (ὁμοίως). Ἀγαπητὲ Δανιήλ!... Καλὰ αὐτά, ἀλλ' ὁ Περρισὼν δὲν ἔρχεται. Μήπως ἄλλαξε δρομολόγιον καὶ τοὺς χάσωμεν;

ΔΑΝ. Καὶ εἰξεύρεις ἔχει καὶ καπρίτσια ὁ φίλος... Προχθὲς μᾶς ἔστειλεν εἰς τὸ Φερναὶ ὅπου ἐλογαριάζαμεν νὰ τὸν εὕρωμεν...

ΑΡΜ. Καὶ αὐτὸς τὴν ὥραν ἐκείνην ἐπήγαινεν εἰς Λωσσάννην.

ΔΑΝ. Ἔχει ὅμως καὶ τὸ ἀστεῖο του νὰ ταξειδεύῃ κανεὶς ἔτσι! (Βλέπων τὸν Ἀρμάνδον ἐγειρόμενον). Κάτι γιὰ ποῦ;

ΑΡΜ. Δὲν εἰμπορῶ νὰ μείνω 'ς τὴν θέσιν μου· ἔχω μεγάλην διάθεσιν νὰ ὑπάγω νὰ συναντήσω τὰς κυρίας.

ΔΑΝ. Καὶ τὸν καφφέ;

ΑΡΜ. Δὲν θὰ πάρω... Ξαναβλεπόμεθα! (Ἐξέρχεται σπεύδων πρὸς τὸ βάθος).

—

ΣΚΗΝΗ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΔΑΝΙΗΛ, εἶτα ΞΕΝΟΔΟΧΟΣ, κατόπιν Ο ΟΔΗΓΟΣ

ΔΑΝ. Τί καλὸ παιδί! ὅλο καρδιά, ὅλο φωτιά... ἀλλὰ δὲν εἰξεύρει νὰ ζήσῃ· ἔφυγε χωρὶς νὰ πάρῃ τὸν καφφέ του! (φωνάζων) Ἔ! ξενοδόχε!

ΞΕΝ. (παρουσιαζόμενος). Κύριε;..

ΔΑΝ. Τὸν καφφέ! (ὁ Ξενοδόχος ἐξέρχεται). Ὁ Δανιὴλ ἀνάπτει σιγάρον). Χθὲς ἐδοκίμασα νὰ καταφέρω τὸν πενθερὸν νὰ καπνίσῃ... δὲν τὸ κατόρθωσα...

ΞΕΝ. (κομίζων τὸν καφφέ). Νά, κύριε, ὁ καφφές σας.

ΔΑΝ. (καθήμενος ὄπισθεν τῆς τραπέζης πρὸ τῆς ἑστίας καὶ ἐπακουμβῶν τὸν ἕνα πόδα ἐπὶ τῆς ἕδρας τοῦ Ἀρμάνδου). Φέρε κοντὰ αὐτὴν τὴν καθέκλαν.. καλά... (δεικνύων ἑτέραν ἕδραν, ἐφ' ἧς ἀκουμβᾷ τὸν ἕτερον πόδα). Εὐχαριστῶ!... Ὁ πτωχὸς ὁ Ἀρμάνδος! τρέχει 'ς τοὺς δρόμους μὲ τέτοιον ἥλιο... κ' ἐγὼ 'ξαπλόνομαι! Ποιὸς θὰ φθάσῃ πρῶτος εἰς τὸ σημεῖον; ὁμοιάζομεν μὲ τὸν μῦθον τοῦ λαγοῦ καὶ τῆς χελώνης.

ΞΕΝ. (παρουσιάζων τὸ βιβλίον τῶν ἐπιβατῶν). Μήπως ὁ κύριος θέλει νὰ γράψῃ κἄτι τι εἰς τὸ βιβλίον τῶν ταξειδιωτῶν;

ΔΑΝ. Ἐγώ;... οὐδέποτε γράφω μετὰ τὸ φαγητὸν καὶ σπανίως πρό... Ἃς ἴδωμεν τὰς λεπτάς, τὰς εὐφυεῖς σκέψεις τῶν ἐπισκεπτῶν. (Στρέφει τὸ φύλλον τοῦ βιβλίου. Ἀναγινώσκων). «Οὐδέποτε ἐσφόγγισα τὴν μύτην μου εἰς τόσον ὕψος...» Ὑπογεγραμμ.: «Εἷς συναχωμένος ταξειδιώτης!...» (Ἐξακολουθεῖ στρέφων τὰ φύλλα). Ἆ! νὰ εὔμορφο γράψιμο! (ἀναγινώσκων) «Πόσον εἶναι ὡραῖον νὰ θαυμάζῃ τις τὴν λαμπρότητα τῆς φύσεως περικυκλούμενος ὑπὸ τῆς συζύγου καὶ τῆς ἀνεψιᾶς του!..» Ὑπογεγρ «Μαλακέ, εἰσοδηματίας...» Εἶναι περίεργον πῶς οἱ Γάλλοι τόσον εὐφυεῖς εἰς τὸν τό-

που των, γίνονται τόσον ζῷα εἰς τὸ ταξεῖδι! (Κραυγαὶ καὶ θόρυβος ἔξωθεν).

ΞΕΝ. Ἄχ, Θεέ μου, Θεέ μου.

ΔΑΝ. Τί τρέχει, τί τρέχει;...

—

ΣΚΗΝΗ ΤΡΙΤΗ

ΔΑΝΙΗΛ, ΠΕΡΡΙΣΩΝ, ΑΡΜΑΝΔΟΣ, ΚΥΡΙΑ ΠΕΡΡΙΣΩΝ, ΕΡΡΙΕΤΤΗ, ΞΕΝΟΔΟΧΟΣ

(Ὁ Περρισὼν εἰσέρχεται, ὑποβασταζόμενος ὑπὸ τῆς συζύγου του καὶ τοῦ ὁδηγοῦ).

ΑΡΜ. Γρήγορα, νερό! ἁλάτι! ξύδι!

ΔΑΝ. Μὰ τί συνέβη λοιπόν;

ΕΡ. Ὁ μπαμπᾶς ὀλίγον ἔλειψε νὰ σκοτωθῇ!

ΔΑΝ. Καλὲ τί λέτε;

ΠΕΡ. (καθήμενος). Γυναῖκά μου! κόρη μου! ...Ἄχ! αἰσθάνομαι καλλίτερα! ...

ΕΡΡΙΕΤ. (προσφέρων αὐτῷ ποτήριον ὕδατος μετὰ σακχάρεως). Νά! ... πιὲ ὀλίγον! ... θὰ σοῦ κάμῃ καλόν ...

ΠΕΡ. Εὐχαριστῶ ... τί τούμπα! (πίνει).

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Σὺ πταίεις ... νὰ θέλῃς ν' ἀναβαίνῃς 'ς τὸ ἄλογο ... οἰκογενειάρχης ἄνθρωπος ... καὶ μὲ σπιρούνια μάλιστα!

ΠΕΡ. Τὰ σπιρούνια δὲν πταίουν ... τὸ ζῷον ἦτον ἄγριο.

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Θὰ τὸ 'κέντησες χωρὶς νὰ τὸ ἐννοήσῃς καὶ ἀγρίεψε ...

ΕΡΡΙΕΤ. Καὶ χωρὶς τὸν κ. Ἀρμάνδον, ὁ ὁποῖος ἔφθανεν ἐκείνην τὴν στιγμή ... ὁ μπαμπᾶς θὰ ἐχάνετο εἰς τὴν ἄβυσσον ...

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Ἦτο σχεδὸν χαμένος ... τὸν ἔβλεπα νὰ κυλᾷ σὰν σφαῖρα ... τί φωναῖς ποῦ ἐκάμαμε!...

ΕΡ. Τότε ὁ κύριος ἐρρίφθη! ...

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Μὲ τί θάρρος, μὲ τί ψυχραιμίαν! ... Εἶσθε σωτήρ μας .... διότι χωρὶς σᾶς ὁ σύζυγός μου... ὁ καϋμένος ὁ σύζυγός μου.. (ἐκσπᾷ εἰς θρήνους).

ΑΡΜ. Δὲν ὑπάρχει πλέον κίνδυνος ... ἡσυχάσατε!

ΚΥΡ. ΠΕΡ. (Κλαίουσα πάντοτε). Ὄχι, ἀφήσετέ με, μοῦ κάμνει καλόν! (πρὸς τὸν σύζυγόν της). Αὐτὸ θὰ σὲ μάθῃ νὰ βάζῃς σπιρούνια. (θρηνοῦσα περισσότερον). Δὲν ἀγαπᾷς τὴν οἰκογένειάν σου.

ΕΡ. (πρὸς τὸν Ἀρμ.). Ἐπιτρέψατέ μοι νὰ προσθέσω τὰς εὐχαρι-

στήσεις μου μ' ἐκείνας τῆς μαμμᾶς· θὰ διαφυλάξω καθ' ὅλην τὴν ζωήν μου τὴν ἐνθύμησιν τῆς ἡμέρας αὐτῆς... ὅλην μου τὴν ζωήν!

ΑΡΜ. Ὦ! δεσποινίς!

ΠΕΡ. (κατ' ἰδίαν). Ἡ σειρά μου! (μεγαλοφώνως). Κύριε Ἀρμάνδε! ὄχι, ὄχι, ἀφήσατέ με νὰ σᾶς λέγω Ἀρμάνδε μόνον.

ΑΡΜ. Ὅπως θέλετε!

ΠΕΡ. Ἀρμάνδε.. δώσετέ μου τὸ χέρι σας ... Ἐγὼ δὲν εἰξεύρω νὰ κάμνω φράσεις ... ἀλλ' ἐνόσῳ κτυπᾷ, θὰ ἔχετε τὴν θέσιν ἐδῶ 'ς τὴν καρδιά μου! (σφίγγων τὴν χεῖρα του). Αὐτὸ σᾶς λέγω μόνον!

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Εὐχαριστῶ, Κύριε Ἀρμάνδε!

ΕΡ. Εὐχαριστῶ, κύριε Ἀρμάνδε.

ΑΡΜ. Κυρία Ἐρριέττη!

ΔΑΝ. (κατ' ἰδίαν). Ἀρχίζω νὰ ἐννοῶ ὅτι εἶχον πολὺ ἄδικον νὰ κάρω τὸν καφφέ μου!

ΚΥΡ. ΠΕΡ. (πρὸς τὸν ξενοδόχον). Ὁδήγησε τὸ ἄλογον εἰς τὸν σταῦλόν του ... ἡμεῖς θὰ ἐπιστρέψωμεν ὅλοι μὲ τὴν ἅμαξαν ...

ΠΕΡ. (ἐγειρόμενος). Μὰ σὲ βεβαιῶ, γυναῖκά μου, ὅτι εἶμαι ἱππεὺς ἀρκετὰ καλός, ὥστε ... (ἐκφέρων κραυγήν). Ἄχ, ἄχ!

ΟΛΟΙ. Τί ἔχετε;

ΠΕΡ. Τίποτε! ... τὰ νεφρά!.. Πήγαινε τὸ ἄλογο 'στὸ σταῦλο!

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Ἔλα ν' ἀναπαυθῇς ὀλίγον. Χαίρετε, κύριε Ἀρμάνδε!

ΕΡ. Θὰ σᾶς ἐπανίδωμεν, κύριε Ἀρμάνδε!

ΠΕΡ. (σφίγγων θερμῶς τὴν χεῖρα τοῦ Ἀρμάνδου). Χαῖρε! ... Ἀρμάνδε! (ἐκφέρων κραυγήν). Ὤχ, ὤχ! ... ἔσφιγξα πολὺ δυνατὰ τό χέρι! (Εἰσέρχεται ἀριστερόθεν, ἀκολουθούμενος ὑπὸ τῆς συζύγου καὶ θυγατρός του).

—

ΣΚΗΝΗ ΤΕΤΑΡΤΗ

ΑΡΜΑΝΔΟΣ, ΔΑΝΙΗΛ

ΑΡΜ. Ἔ! πῶς σοῦ φαίνονται ὅλα αὐτά, ἀγαπητὲ Δανιήλ;

ΔΑΝ. Τί τὰ θέλεις! Εἶσαι τυχηρός! ... Σώζεις τὸν πατέρα, καλλιεργεῖς βλέπεις τὰς ἀβύσσους· αὐτὸ δὲν περιελαμβάνετο εἰς τὸ πρόγραμμά μας

ΑΡΜ. Ἐντελῶς κατὰ τύχην ...

ΔΑΝ. Ὁ μπαμπᾶς σὲ φωνάζει Ἀρμάνδο, ἡ μαμμᾶ κλαίει καὶ ὀδύρεται καὶ ἡ κόρη σοῦ ξεφουρνίζει κᾄτι φράσεις ὅλο αἴσθημα ... δε-

νεισμέναις ποιὸς εἰξεύρει ἀπὸ τί βιβλίο ... Ἐνικήθην, εἶναι φανερό! δὲν μένει πλέον παρὰ νὰ ὑποχωρήσω ...

ΑΡΜ. Ἔλα δά! ἀστειεύεσαι . .

ΔΑΝ. Τόσον ὀλίγον ἀστειεύομαι, ὅπου ἀπὸ σήμερον ἀναχωρῶ διὰ τὸ Παρίσι ...

ΑΡΜ. Ἆ, μπᾶ!

ΔΑΝ. Ὅπου θὰ ἐπανεύρῃς ἕνα φίλον! ... ὅστις θὰ σοῦ εὔχεται καλὴν ἐπιτυχίαν!

ΑΡΜ. Ἀναχωρεῖς σπουδαίως; Ὤ! σ' εὐχαριστῶ!

ΔΑΝ. Νὰ μιὰ φωνὴ τῆς καρδιᾶς!

ΑΡΜ Ἆ! νὰ μὲ συγχωρῇς! τὴν πέρνω 'πίσω! ... μετὰ τὴν θυσίαν ποῦ μοῦ κάμεις ...

ΔΑΝ. Ἐγώ; ἐννόησέ με καλῶς ... δὲν σοῦ κάμω τὴν παραμικρὰν θυσίαν Ὑποχωρῶ, διότι δὲν βλέπω καμμίαν ἐλπίδα ἐπιτυχίας, διότι τώρα ἀκόμη ἂν μου παρουσιασθῇ ἡ πλέον μικρὰ ἐλπίς ... μικροτάτη ἐλπίς ... θὰ μείνω.

ΑΡΜ. Ἆ!

ΔΑΝ. Καὶ εἶναι περίεργον, ὅσο μοῦ ξεφεύγει ἡ Ἑρριέττη, τόσον μοῦ φαίνεται πῶς τὴν ἀγαπῶ περισσότερον.

ΑΡΜ. Αὐτὸ δυστυχῶς τὸ ἐννοῶ ... καὶ διὰ τοῦτο δὲν σοῦ ζητῶ μιὰ χάρι ὅπου ἐσκόπευα νὰ σοῦ ζητήσω...

ΔΑΝ. Τί χάρι;

ΑΡΜ. Τίποτε, τίποτε ...

ΔΑΝ. Μὰ 'πές μου ... σέ παρακαλῶ.

ΑΡΜ. Ἐσυλλογίσθην... ἀφοῦ ἀναχωρεῖς νὰ ἔλεγες δύο λόγια ἀπ' ἔξω ἀπ' ἔξω τοῦ κυρίου Περρισὼν περὶ τῆς θέσεώς μου, τῶν ἐλπίδων μου.

ΔΑΝ. Ἆ! διάβολε!

ΑΡΜ. Ἐγὼ ἐννοεῖς, δὲν εἰμπορῶ νὰ τὸ κάμω μόνος μου ... θὰ ὑποθέσῃ ὅτι τοῦ ζητῶ ἀνταμοιβὴν ἐπειδὴ τὸν ἔσωσα.

ΔΑΝ. Δηλαδή, μὲ παρακαλεῖς νὰ ζητήσω τὴν χεῖρα τῆς κόρης του δι' ἐσέ; Ἠξεύρεις ὅτι μοῦ ζητεῖς ἕνα παράξενο πρᾶγμα;

ΑΡΜ. Ἀρνεῖσαι; ...

ΔΑΝ. Ὄχι, Ἀρμάνδε! Θὰ τὸ κάμω!

ΑΡΜ. Φίλε μου!

ΔΑΝ. Ὁμολόγησε ὅτι εἶμαι ἕνας περίφημος ἀντεραστής, ὁ ὁποῖος ζητεῖ τὴν χεῖρα τῆς ἐρωμένης του διὰ τὸν ἀντεραστήν του! (ἀκούεται ἡ φωνὴ τοῦ Περρισὼν ἐκ τῶν παρασκηνίων). Ἀκούω τὴν φωνὴν τοῦ πενθεροῦ! Πήγαινε νὰ καπνίσῃς ἕνα τσιγάρο καὶ γύρισε!

ΑΡΜ. Δὲν εἰξεύρω πῶς νὰ σ' εὐχαριστήσω !...

ΔΑΝ. Μεῖνε ἥσυχος, θὰ τοῦ ἐγγίξω τὴν χορδὴν τῆς εὐγνωμοσύνης. (Ὁ Ἀρμάνδος ἐξέρχεται ἐκ τοῦ βάθους).

—

ΣΚΗΝΗ ΠΕΜΠΤΗ

ΔΑΝΙΗΛ, ΠΕΡΡΙΣΩΝ, εἶτα ΞΕΝΟΔΟΧΟΣ

ΠΕΡ. (εἰσερχόμενος ὁμιλεῖ πρὸς τὰ παρασκήνια). Βέβαια μ'ἔσωσε! βέβαια μ'ἔσωσε κ' ἐνόσῳ κτυπᾷ ἡ καρδιὰ τοῦ Περρισών...τοῦ τὸ εἶπα.

ΔΑΝ. Ἔ! πῶς τὰ πᾶτε, κύριε Περρισών;... αἰσθάνεσθε καλλίτερα ;

ΠΕΡ. Ἆ ! τώρα εἶμαι πλέον ἐντελῶς καλά... ἦπια ἕνα ποτῆρι νερὸ μὲ τρεῖς σταλαγματιαῖς ῥοῦμι μέσα, καὶ σ' ἕνα τέταρτο πετῶ πρὸς τὴν θάλασσαν τῶν πάγων. Μά ! ποῦ εἶναι ὁ φίλος σας ;

ΔΑΝ. Ἐξῆλθε πρὸ ὀλίγου.

ΠΕΡ. Λαμπρὸς νέος ! ... αἱ κυρίαι τὸν ἀγαποῦν πολύ.

ΔΑΝ Καὶ θὰ τὸν ἀγαπήσουν περισσότερον ἀφοῦ τὸν γνωρίσουν καλλίτερα ! μιὰ χρυσῆ καρδιά, ὅλο ἀφοσίωσις καὶ μία μετριοφροσύνη !..

ΠΕΡ. Ὢ ! αὐτὸ εἶναι σπάνιον.

ΔΑΝ. Ἔπειτα εἶναι καὶ τραπεζίτης ... εἶναι τραπεζίτης ! ...

ΠΕΡ. Ἆ !

ΔΑΝ· Συνέταιρος τοῦ οἴκου Τουρνέψ, Δεσρὸς καὶ Σφ ! Τί κολακευτικὸν νὰ σωθῆτε ἀπὸ ἕνα τραπεζίτην ... διότι, ἐπὶ τέλους, σᾶς ἔσωσε ! Ἔ ! τί λέτε ; ... χωρὶς αὐτόν ! ...

ΠΕΡ. Βέβαια ... βέβαια. Ἔκαμε μίαν καλὴν πρᾶξιν !

ΔΑΝ. (ἔκπληκτος). Πῶς, καλήν ;

ΠΕΡ. Τί; μήπως θέλετε νὰ μετριάσετε τὴν ἀξίαν τῆς πράξεώς του;

ΔΑΝ. Ἐγώ !

ΠΕΡ. Ἡ εὐγνωμοσύνη μου θὰ μείνῃ αἰωνία ... ὡς πρὸς αὐτό ! ... ἐνόσῳ πάλλει ἡ καρδία τοῦ Περρισών ... Ἀλλὰ μεταξύ μας, αὐτὸ ποῦ ἔκαμε δὲν εἶναι δὰ καὶ τόσον σπουδαῖον ὅσον ἡ γυναῖκά μου καὶ ἡ κόρη μου θέλουν νὰ τὸ παραστήσουν.

ΔΑΝ. Ἆ ! μπᾶ !

ΠΕΡ. Ναί, ναί. Αὐταῖς 'φούσκωσαν τὰ κεφάλια τους. Εἰξεύρετε αἱ γυναῖκες ! ...

ΔΑΝ. Ἐν τούτοις, ὅταν ὁ Ἀρμάνδος σᾶς ἔπιασε, σεῖς ἐκυλίεσθε ...

ΠΕΡ. Ἐκυλιόμουν, αὐτὸ εἶν' ἀλήθεια ... ἀλλὰ μὲ μίαν παρουσίαν

πνεύματος ἔκτακτον... εἶχον παρατηρήσει ἕνα μικρὸ ἔλατο καὶ ἐσκόπευα νὰ κρατηθῶ· τὸ ἐκράτουν μάλιστα ὅταν ὁ φίλος σας ἔφθασε.

ΔΑΝ. (κατ' ἰδίαν). Ἆ, ἆ! νὰ 'δῆτε ποῦ ἐπὶ τέλους ἐσώθη μόνος.

ΠΕΡ. Ἄλλως τε δι' αὐτὸ δὲν τοῦ εἶμαι ὀλιγώτερον εὐγνώμων διὰ τὴν καλήν του πρόθεσιν... Σκοπεύω νὰ τὸν ἐπανίδω... νὰ τὸν ξαναευχαριστήσω ... θὰ τὸν προσκαλέσω μάλιστα αὐτὸν τὸν χειμῶνα.

ΔΑΝ. (κατ' ἰδίαν). Ἕνα φλυτζάνι τσάϊ!

ΠΕΡ. Δὲν εἶναι ὅμως φαίνεται ἡ πρώτη φορὰ ποῦ ἔτυχε τοιοῦτο συμβὰν 'ς τὸ μέρος αὐτό... τὸ ἐπικίνδυνον... Ὁ Ξενοδόχος μοῦ διηγήθη πρὸ ὀλίγου ὅτι πέρυσι ἕνας Ῥῶσσος... πρίγκηψ.. λαμπρὸς ἱππεύς!... διότι, ἂς λέγῃ ἡ γυναῖκά μου, δὲν πταίουν τὰ σπηρούνια! ἐγλίστρησε καὶ αὐτὸς σ' αὐτὴ τὴν ἴδια τρύπα.

ΔΑΝ. Ἀλήθεια;

ΠΕΡ. Ὁ ὁδηγὸς τὸν 'τράβηξε... Βλέπετε ὅτι τραβιέται κανεὶς εὔκολα... Ἔ! τί νομίζετε; ὁ Ῥῶσσος τοῦ ἔδωκε ἑκατὸν φράγκα!

ΔΑΝ. Καλὰ τὸν ἐπλήρωσε!

ΠΕΡ. Καλέ τί λέτε, βέβαια! Καὶ τόσον ἤξιζε!...

ΔΑΝ. Οὔτε λεπτὸ περισσότερο. (κατ' ἰδίαν) Μπᾶ, μπᾶ, μπᾶ, δὲν φεύγω.

ΠΕΡ. (ἀνερχόμενος) Τί διάβολο! αὐτὸς ὁ ὁδηγὸς δὲν θὰ φθάσῃ!

ΔΑΝ. Μήπως αἱ κυρίαι περιμένουν;

ΠΕΡ. Ὄχι, δὲν θὰ ἔλθουν... καταλαμβάνετε ὕστερον ἀπὸ... ἀλλ' ἐγὼ ἀφίνομαι σὲ σᾶς...

ΔΑΝ. Καὶ εἰς τὸν Ἁρμάνδον;

ΠΕΡ. Ἂν θέλῃ νὰ ἔλθῃ μαζί μας ὁ κύριος Δεσρός, βεβαίως δὲν θ' ἀρνηθῶ τὴν συντροφιά του.

ΔΑΝ. (κατ' ἰδίαν) Κύριος Δεσρός! ὀλίγον ἀκόμη καὶ νὰ 'δῆτε ποῦ θὰ τὸν 'βρίζῃ!

ΞΕΝΟΔ (εἰσερχόμενος δεξιόθεν). Κύριε!...

ΠΕΡ. Μὰ ποῦ εἶναι ὁ ὁδηγός;

ΞΕΝΟΔ. 'Σ τὴν πόρτα... Ὁρίστε τὰ ὑποδήματά σας.

ΠΕΡ. Ἆ! ναί! φαίνεται ὅτι γλιστρᾷ κανεὶς εἰς τὰς σχισμάδας ἐκεῖ κάτω... καὶ ἐπειδὴ δὲν ἐννοῶ νὰ εἶμαι ὑποχρεωμένος σὲ κανένα...

ΞΕΝΟΔ. (παρουσιάζων αὐτῷ τὸ βιβλίον τῶν ἐπισκεπτῶν). Θέλει ὁ κύριος νὰ γράψῃ τίποτε εἰς τὸ βιβλίον τῶν ἐπισκεπτῶν;

ΠΕΡ. Βεβαιότατα... ἀλλὰ δὲν θέλω νὰ γράψω κοινὰ πράγματα... ἤθελα... καμμιὰ ἰδέα!... καμμιὰ ὡραία ἰδέα... (Ἐπιστρέφων τὸ βιβλίον τῷ ξενοδόχῳ) Στάσου νὰ συλλογισθῶ βάζων τὰ παπούτσια

μου. (Πρὸς τὸν Δανιήλ). Μιὰ στιγμὴ καὶ εἶμαι ἰδικός σας. (Εἰσέρχεται δεξιόθεν ἀκολουθούμενος ὑπὸ τοῦ Ξενοδόχου).

—

ΣΚΗΝΗ ΕΚΤΗ

ΔΑΝΙΗΛ, εἶτα ΑΡΜΑΝΔΟΣ

ΔΑΝ. (μόνος). Ὁ ἁμαξοπηγὸς αὐτὸς εἶναι θησαυρὸς ἀγνωμοσύνης, καὶ ἐπειδὴ οἱ θησαυροὶ ἀνήκουσιν εἰς τὸν εὑρόντα, ἄρθρ. 716 τοῦ ἀστικοῦ Κώδικος ...

ΑΡΜ. (φαίνεται εἰς τὴν θύραν τοῦ βάθους). Ἐ! λοιπόν;

ΔΑΝ. (κατ' ἰδίαν). Πτωχὸ παιδί!

ΑΡΜ. Τὸν εἶδες;

ΔΑΝ. Ναί

ΑΡΜ. Τοῦ ὡμίλησες;

ΔΑΝ. Τοῦ ὡμίλησα.

ΑΡΜ. Τότε θὰ τοῦ ἔκαμες τὴν αἴτησίν μου; ...

ΔΑΝ. Ὄχι.

ΑΡΜ. Μπᾶ! καὶ διατί;

ΔΑΝ. Ὑπεσχέθημεν νὰ εἴμεθα εἰλικρινεῖς μεταξύ μας... Λοιπόν, ἀγαπητέ μου Ἀρμάνδε, δὲν φεύγω πλέον, ἐξακολουθῶ τὸν ἀγῶνα.

ΑΡΜ. (ἔκπληκτος). Ἀ! τότε διαφέρει! ... καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ μάθῃ κανεὶς τοὺς λόγους, οἱ ὁποῖοι σ' ἔκαμαν ν' ἀλλάξῃς ἀπόφασιν;

ΔΑΝ. Τοὺς λόγους; ... ἔχω ἕνα ἰσχυρόν ... νομίζω ὅτι θὰ ἐπιτύχω.

ΑΡΜ. Πῶς σύ;

ΔΑΝ. Σκοπεύω νὰ τραβήξω ἄλλον δρόμον ἀπὸ τὸν ἰδικόν σου καὶ νὰ φθάσω γρηγορότερον.

ΑΡΜ. Πολὺ καλά ... εἶσαι ἐν τῷ δικαίῳ σου ...

ΔΑΝ. Ἡ πάλη μας ὅμως θὰ εἶναι πάντοτε τιμία καὶ φιλική;

ΑΡΜ. Ναί.

ΔΑΝ. Νὰ ἕνα «ναὶ» ὀλίγον ξηρόν!

ΑΡΜ. Μὲ συγχωρεῖς ... (Τείνων τὴν χεῖρα). Δανιὴλ σὲ τὸ ὑπόσχομαι ...

ΔΑΝ. Πάει καλά! (Ἀνέρχεται).

—

ΣΚΗΝΗ ΕΒΔΟΜΗ

ΟΙ ΑΥΤΟΙ, ΠΕΡΡΙΣΩΝ, εἶτα ΞΕΝΟΔΟΧΟΣ

ΠΕΡ. Εἶμαι ἕτοιμος ... ἔβαλα τὰ ὑποδήματά μου. Μπᾶ! Κύριε Ἀρμάνδε.

ΑΡΜ. Συνήλθατε ἀπὸ τὴν πτῶσιν ;

ΠΕΡ. Ἐντελῶς ! Ἀλλὰ δὲν ἀξίζει νὰ 'μιλοῦμεν πλέον δι' αὐτὸ τὸ μικρὸν συμβάν ...Ἐλησμονήθη.

ΔΑΝ (κατ' ἰδίαν). Ἐλησμονήθη ! Εἶναι φυσικώτερος ἀπὸ τὴν φύσιν.

ΠΕΡ. Εἴμεθα διὰ τὴν θάλασσαν τῶν πάγων ... ἔρχεσθε μαζί μας ;

ΑΡΜ. Εἶμαι ὀλίγον κουρασμένος ... θὰ σᾶς ζητήσω τὴν ἄδειαν νὰ μείνω.

ΠΕΡ. (μετὰ σπουδῆς). Εὐχαρίστως ! κάμετε τὸ γοῦστο σας ! (πρὸς τὸν Ξενοδόχον εἰσερχόμενον). Ἀ ! Ξενοδόχε, δῶσε μου τὸ βιβλίον τῶν ἐπισκεπτῶν. (κάθεται δεξιόθεν καὶ γράφει).

ΔΑΝ. (κατ' ἰδίαν). Εὗρῆκε τὴν ἰδέαν του ... τὴν ὡραίαν ἰδέαν του.

ΠΕΡ. (παύων τὴν γραφήν). Νά ! ἰδοὺ τί ἔγραψα ! (ἀναγινώσκων μετ' ἐμφάσεως). «Πόσον ὁ ἄνθρωπος εἶναι μικρὸς ὅταν τὸν ἀτενίζῃ τις ἐκ τοῦ ὕψους τῆς *θαλάσης* τῶν πάγων !»

ΔΑΝ. Μὰ αὐτὸ εἶναι περίφημο !

ΑΡΜ (κατ' ἰδίαν). Κόλαξ !

ΠΕΡ. (μετριοφρόνως). Δὲν-εἶναι βεβαίως ἰδέα τοῦ καθενός.

ΔΑΝ. (κατ' ἰδίαν). Οὔτε ἡ ὀρθογραφία· ἔγραψε τὸ θάλασσα μ' ἕνα σίγμα !

ΠΕΡ. (πρὸς τὸν Ξενοδόχον δεικνύων αὐτῷ τὸ ἀνοικτὸν βιβλίον ἐπὶ τῆς τραπέζης). Πρόσεχε ! εἶναι φρέσκο ἀκόμη !

ΞΕΝ. Ὁ Ὁδηγὸς περιμένει τοὺς κυρίους ἔξω μὲ τὰ μπαστούνια τοῦ βουνοῦ.

ΠΕΡ. Ἐμπρός ! δρόμο !

ΔΑΝ. Ἐμπρός ! (Ὁ Δανιὴλ καὶ Περρισὼν ἐξέρχονται ἀκολουθούμενοι ὑπὸ τοῦ Ξενοδόχου).

—

ΣΚΗΝΗ ΟΓΔΟΗ

ΑΡΜΑΝΔΟΣ, εἶτα ὁ ΞΕΝΟΔΟΧΟΣ καὶ ὁ ΤΑΓΜΑΤΑΡΧΗΣ ΜΑΤΘΑΙΟΣ

ΑΡΜ. Τί περίεργος μεταβολὴ εἰς τὸν Δανιήλ ! Αἱ κυρίαι εἶν' ἐκεῖ.. δὲν θ' ἀργήσουν νὰ ἐξέλθουν, θέλω νὰ τὰς ἰδῶ ... νὰ ταῖς εἰπῶ... (Κάθηται παρὰ τὴν ἑστίαν καὶ λαμβάνει ἐφημερίδα). Θὰ τὰς περιμένω.

Ο ΞΕΝ. (πρὸς τὰ παρασκήνια). Ἀπ' ἐδῶ, κύριε ... -

ΤΑΓ. (εἰσερχόμενος). Δὲν μένω παρὰ ἕνα λεπτό ... καὶ ἀναχωρῶ πάλιν 'ς τὴ στιγμὴ διὰ τὴν θάλασσαν τῶν πάγων .. (Καθήμενος

πρὸ τῆς τραπέζης ἐφ' ἧς κεῖται τὸ βιβλίον τῶν ἐπισκεπτῶν ἀνοικτόν). Φέρε μου ἕνα grog μὲ ῥοῦμι, σὲ παρακαλῶ.

ΞΕΝ. (ἐξερχόμενος δεξιά). Ἀμέσως, κύριε.

ΤΑΓ. (παρατηρῶν τὸ βιβλίον τῶν ἐπισκεπτῶν). Ἀ! νὰ καὶ τὸ βιβλίον τῶν ἐπισκεπτῶν! Ἄς 'δοῦμε!... (ἀναγινώσκων). «Πόσον ὁ ἄνθρωπος εἶναι μικρὸς ὅταν τὸν ἀτενίζῃ τις ἐκ τοῦ ὕψους τῆς *θαλάσης* τῶν πάγων!...» Ὑπογεγραμμένος Περρισών...» *Θαλάσης!* Νὰ ἕνας κύριος ποῦ τοῦ ἀξίζει ἕνα μάθημα ὀρθογραφίας.

ΞΕΝ. (κομίζων τὸ grog). Ἰδού, κύριε. (Τὸ θέτει ἐπὶ τῆς τραπέζης ἀριστερά).

ΤΑΓ. (γράφων ἀποτείνεται πρὸς τὸν Ξενοδόχον). Ἔ! Ξενοδόχε.

ΞΕΝ. Κύριε;

ΤΑΓ. Δὲν ἦλθε σήμερον τὸ πρωῒ ἐδῶ 'ς τὸ ξενοδοχεῖον σου μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ ἕνας κύριος ποῦ ὀνομάζεται Ἀρμάνδος Δεσρός;

ΑΡΜ. Πῶς; ... εἶμαι ἐγώ, κύριε.

ΤΑΓ. (ἐγειρόμενος). Σεῖς; ... μὲ συγχωρεῖτε (πρὸς τὸν ξενοδόχον). Ἄφησέ μας (ὁ ξενοδόχος ἐξέρχεται). Λοιπὸν ἔχω τὴν τιμὴν νὰ ὁμιλῶ πρὸς τὸν κύριον Ἀρμάνδον Δεσρὸς τοῦ οἴκου Τουρνέψ, Δεσρὸς καὶ Σα;

ΑΡΜ. Μάλιστα, κύριε...

ΤΑΓ. Εἶμαι ὁ Ταγματάρχης Ματθαῖος. (Κάθηται δεξιόθεν καὶ λαμβάνει τὸ grog).

ΑΡΜ. Ἀ! χαίρω πολύ!... ἀλλὰ νομίζω ὅτι δὲν ἔχω τὴν τιμὴν νὰ σᾶς γνωρίζω, Ταγματάρχα.

ΤΑΓ. Ἀλήθεια; Λοιπὸν σᾶς κάμω γνωστὸν ὅτι μὲ καταδιώκετε ἀμειλίκτως διὰ μίαν συναλλαγματικήν, τὴν ὁποίαν εἶχον τὴν ἀνοησίαν νὰ θέσω εἰς κυκλοφορίαν

ΑΡΜ. Μίαν συναλλαγματικήν;

ΤΑΓ. Κατορθώσατε μάλιστα νὰ ἐκδοθῇ κατ' ἐμοῦ ἀπόφασις μετὰ προσωπικῆς κρατήσεως.

ΑΡΜ. Πολὺ πιθανόν, Ταγματάρχα, ἀλλ' αὐτὰ ἀφοροῦν τὸν οἶκον καὶ οὐχὶ ἐμὲ προσωπικῶς.

ΤΑΓ. Καὶ δι' αὐτὸ δὲν ἔχω κἀνὲν παράπονον ἐναντίον σας... οὔτε ἐναντίον τοῦ οἴκου σας... μόνον ἤθελα νὰ σᾶς κάμω γνωστὸν ὅτι δὲν ἔφυγα ἀπὸ τοὺς Παρισίους ὅπως ἀποφύγω τὴν δικαστικὴν καταδίωξιν.

ΑΡΜ. Δὲν ἀμφιβάλλω.

ΤΑΓ. Ἐξ ἐναντίας!... εὐθὺς ἅμα ἐπιστρέψω εἰς Παρισίους, ἐντὸς

δεκαπέντε ἡμερῶν καὶ πρὸ ἴσως ... θὰ σᾶς εἰδοποιήσω καὶ θὰ σᾶς εἶμαι λίαν ὑπόχρεως ἂν μ' ἐβάζετε 'ς τὴν φυλακὴν ... τὸ ταχύτερον..

ΑΡΜ. 'Αστείζεσθε, Ταγματάρχα ...

ΤΑΓ. Καθόλου! ... σᾶς τὸ ζητῶ ὡς ὑπηρεσίαν.

ΑΡΜ. 'Ομολογῶ ὅτι δὲν ἐννοῶ ...

ΤΑΓ. (ἐγείρεται). Πῶς νὰ σᾶς τὸ ἐξηγήσω, κ' ἐγὼ ὁ ἴδιος δυσκολεύομαι νὰ σᾶς τὸ ἐξηγήσω ... Μὲ συγχωρεῖτε, εἶσθε νυμφευμένος;

ΑΡΜ. Ὄχι, Ταγματάρχα.

ΤΑΜ. Ἄ! λοιπὸν δύναμαι νὰ σᾶς κάμω τὴν ἐξομολόγησίν μου. Ἔχω τὸ δυστύχημα νὰ ἔχω μίαν ἀδυναμίαν . . 'Αγαπῶ.

ΑΡΜ. Σεῖς;

ΤΑΓ. Εἶναι ἀστεῖον εἰς τὴν ἡλικίαν μου, ἔ;

ΑΡΜ. Δὲν λέγω αὐτό.

ΤΑΓ. Ὤ! Δὲν πειράζει! Εἶμαι ξετρελλαμένος μὲ μιὰ μικρὴ ... πεπλανημένη ποῦ ἀπήντησα μιὰ βραδυὰ 'ς τὸ χορὸ τοῦ Μαμπὶλ ... ὀνομάζεται 'Αννέτα ...

ΑΡΜ. 'Αννέτα! γνωρίζω μιὰν 'Αννέτα.

ΤΑΓ. Αὐτὴ θὰ εἶναι! ... 'Ελογάριαζα νὰ διασκεδάσω μαζί της τρεῖς ἡμέρας καὶ ἰδοὺ τρία χρόνια τώρα ποῦ μὲ κρατεῖ δεμένο! Μὲ ἀπατᾷ, μὲ καταστρέφει, μὲ περιπαίζει ἐμπρὸς 'ς τὰ μάτια μου! .. Περνῶ τὴν ζωήν μου νὰ τῆς ἀγοράζω ἔπιπλα ... τὰ ὁποῖα πωλεῖ τὴν ἐπομένην. Θέλω νὰ τὴν ἐγκαταλείψω, ἀναχωρῶ, ἀπομακρύνομαι διακόσια μίλια· φθάνω εἰς τὴν θάλασσαν τῶν πάγων ... καὶ δὲν εἶμαι βέβαιος ἂν δὲν ἐπιστρέψω σήμερον τὸ ἑσπέρας εἰς τὸ Παρίσι. 'Αδύνατον νὰ ἰατρευθῶ. Τί τὰ θέλετε ... ὁ ἔρως εἰς τὰ πενῆντα χρόνια εἶναι καθὼς οἱ ῥευματισμοί, τίποτε δὲν τοὺς ἰατρεύει.

ΑΡΜ. (γελῶν). Ταγματάρχα μου, ἦτο περιττὸν νὰ μοῦ ἐκμυστηρευθῆτε τόσον ὅπως διατάξω νὰ παύσουν αἱ καταδιώξεις ... θὰ γράψω ἀμέσως εἰς Παρισίους ...

ΤΑΓ. (ζωηρῶς). Καθόλου, καθόλου! μὴ γράψετε! 'Εννοῶ νὰ φυλακισθῶ· ἴσως αὐτὸ μὲ ἰατρεύσῃ. Δὲν ἐδοκίμασα καὶ αὐτὸ τὸ μέσον.

ΑΡΜ. 'Εν τούτοις ...

ΤΑΓ. Μὲ συγχωρεῖτε! Ἔχω τὸν νόμον ὑπὲρ ἐμοῦ.

ΑΡΜ. Πολὺ καλά, Ταγματάρχα, ἀφοῦ τὸ θέλετε ...

ΤΑΓ. Καλὲ σᾶς παρακαλῶ ... ἐπιμόνως. Εὐθὺς ἅμα ἐπιστρέψω ... θὰ σᾶς ἀφήσω τὸ ἐπισκεπτήριόν μου καὶ σεῖς ἐνεργεῖτε ... Δὲν ἐξέρχομαι ποτὲ πρὸ τῶν δέκα. (χαιρετῶν) Κύριε, εἶμαι πολὺ εὐτυχής, διότι εἶχον τὴν τιμὴν νὰ κάμω τὴν γνωριμίαν σας.

ΑΡΜ. Κ' ἐγώ, Ταγματάρχα... (Ἀλληλοχαιρετοῦνται. Ὁ Ταγματάρχης ἐξέρχεται ἐκ τοῦ βάθους).

—

ΣΚΗΝΗ ΕΝΝΑΤΗ

ΑΡΜΑΝΔΟΣ, εἶτα ΚΥΡΙΑ ΠΕΡΡΙΣΩΝ, εἶτα ΕΡΡΙΕΤΤΗ

ΑΡΜ. Νὰ κ' ἕνας παράδοξος τύπος! (ἰδὼν τὴν κυρίαν Περρισὼν εἰσερχομένην ἐκ τοῦ βάθους). Ἆ! ἡ κυρία Περρισών.

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Καλὲ εἶσθε μόνος; Ἐνόμιζα ὅτι θὰ ἐσυντροφεύετε τοὺς κυρίους.

ΑΡΜ. Ἤμην ἐδῶ πέρυσι. καὶ ἐζήτησα τὴν ἄδειαν ἀπὸ τὸν κ. Περρισὼν νὰ μὲ θέσῃ εἰς τὰς διαταγάς σας.

ΚΥΡ ΠΕΡ. Ἆ! ... (κατ' ἰδίαν) Εἶναι ἐντελῶς ἄνθρωπος τοῦ κόσμου! ... (μεγαλοφώνως) Σᾶς ἀρέσει πολὺ ἡ Ἑλβετία; ...

ΑΡΜ. Ἔ! πρέπει κανεὶς νὰ ὑπάγῃ κάπου.

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Ὤ! τὸ κατ' ἐμὲ δὲν θὰ ἐπεθύμουν νὰ κατοικῶ αὐτὸν τὸν τόπον... Εἶναι ὅλο χαράδραι καὶ βουνά... Ἡ οἰκογένειά μου κατάγεται ἀπὸ τὴν Μπώς...

ΑΡΜ. Ἆ! ἐννοῶ.

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Πλησίον τῆς Ἐτάμπ...

ΑΡΜ. (κατ' ἰδίαν). Μοῦ φαίνεται πῶς ἔχομεν ἀνταποκριτὴν εἰς τὴν Ἐτάμπ· θὰ μοῦ ἐχρησίμευεν ὡς δεσμός. (μεγαλοφώνως) Δὲν γνωρίζετε τὸν κύριον Πίνγγλεϋ ἐκ τῆς Ἐτάμπ;

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Τὸν Πίνγγλεϋ; ... εἶναι ἐξάδελφός μου! Τὸν γνωρίζετε;

ΑΡΜ. Πολύ. (κατ' ἰδίαν) Δὲν τὸν εἶδα ποτέ μου!

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Τί ἐξαίρετος ἄνθρωπος!

ΑΡΜ. Ἆ! ναί!

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Εἶναι δυστύχημα ποῦ ἔχει τὴν ἀσθένειάν του ἐκείνην!

ΑΡΜ. Ἆ! ναί, βεβαίως... εἶναι μεγάλο δυστύχημα;

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Κωφός, σαράντα ἑπτὰ χρονῶν ἄνθρωπος!

ΑΡΜ. (κατ' ἰδίαν) Μπᾶ! εἶναι κουφὸς ὁ ἀνταποκριτής μας; Δι' αὐτὸ δὲν ἀπαντᾷ ποτὲ εἰς τὰς ἐπιστολάς μας.

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Καὶ κυττάζετε τί περίεργον! ἕνας φίλος τοῦ Πίνγγλεϋ σώζει τὸν σύζυγόν μου! ... Τί παράδοξα πράγματα συμβαίνουν 'ς τὸν κόσμο.

ΑΡΜ. Ἀλλὰ καὶ συχνάκις ἀποδίδουν εἰς τὴν τύχην περιπετείας, αἵτινες δὲν ἐξαρτῶνται διόλου ἐξ αὐτῆς.

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Ἀ! ναί... πολλάκις ἀποδίδουν.... (κατ' ἰδίαν). Τί θέλει νὰ 'πῇ;

ΑΡΜ. Οὕτω λ. χ. ἡ συνάντησίς μας εἰς τὸν σιδηρόδρομον, κατόπιν εἰς Λυών, ἔπειτα εἰς Γενεύην καὶ ἐδῶ ἀκόμη, ὅλ' αὐτὰ τὰ βάζετε σεῖς εἰς λογαριασμὸν τῆς τύχης;

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Εἰς τὰ ταξείδια συναντᾶται κανεὶς πολλάκις...

ΑΡΜ. Βεβαίως... καὶ μάλιστα ὅταν τὸ ζητεῖ.

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Πῶς εἴπατε;

ΑΡΜ. Μάλιστα, κυρία μου, δὲν μοὶ ἐπιτρέπεται νὰ παίζω πλέον τὴν κωμῳδίαν τῆς τύχης· ὀφείλω νὰ σᾶς 'πῶ τὴν ἀλήθειαν, διὰ σᾶς, διὰ τὴν κυρίαν κόρην σας.

ΚΥΡ ΠΕΡ. Τὴν κόρην μου!

ΑΡΜ. Θὰ μὲ συγχωρήσετε; 'Αφ' ἧς στιγμῆς τὴν εἶδον, συνεκινήθην, ἐθέλχθην... Ἔμαθα ὅτι ἀναχωρεῖτε διὰ τὴν Ἑλβετίαν... καὶ ἀνεχώρησα κ' ἐγώ.

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Λοιπὸν μᾶς ἀκολουθεῖτε;

ΑΡΜ. Βῆμα πρὸς βῆμα... Τί νὰ κάμω!... ἀγαπῶ...

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Κύριε!

ΑΡΜ. Ὦ! βεβαιωθῆτε! ἀγαπῶ μὲ ὅλον τὸ σέβας, μὲ ὅλην τὴν εὐλάβειαν... πρὸς νέαν κόρην, τὴν ὁποίαν θὰ ἤμην εὐτυχὴς νὰ ἔχαμον σύζυγόν μου.

ΚΥΡ. ΠΕΡ. (στενοχωρουμένη. Κατ' ἰδίαν) Μία αἴτησις πρὸς γάμον! καί ὁ Περρισὼν ποῦ λείπει! (μεγαλοφώνως). Βεβαιωθῆτε, κύριε... εἶμαι εὐτυχής... ὄχι, κολακευμένη!... διότι οἱ τρόποι σας .. ἡ ἀνατροφή σας... ὁ Πίνγγλεϋ... ἡ ὑπηρεσία τὴν ὁποίαν μᾶς ἐκάματε. ... ἀλλ' ὁ κύριος Περρισὼν λείπει... εἰς τὴν θάλασσαν τῶν πάγων... καὶ εὐθὺς ἅμα ἔλθῃ...

ΕΡΡΙΕΤ. (εἰσερχομένη βιαίως). Μαμμᾶ!... (ἱσταμένη). Ἀ! ὁμιλεῖς μὲ τὸν κύριον Ἀρμάνδον;

ΚΥΡ. ΠΕΡ. (βεβιασμένη). Ὁμιλοῦμεν, δηλαδὴ ναί! ὡμιλούσαμε περὶ τοῦ Πίνγγλεϋ! ὁ κύριος γνωρίζει τὸν Πίνγγλεϋ.—Δὲν εἶν' ἔτσι;

ΑΡΜ. Μάλιστα, γνωρίζω τὸν Πίνγγλεϋ!

ΕΡΡΙΕΤ. Ἀ! τί χαρά!

ΚΥΡ. ΠΕΡ. (τῇ Ἑρριέττῃ). Ἄχ! πῶς εἶσαι κτενισμένη!... τὸ φουστάνι σου! ὁ λαιμοδέτης σου! (ταπεινῇ φωνῇ). Στέκου λοιπὸν ἴσια.

ΕΡΡ. (ἐκπεπληγμένη). Τί τρέχει; (κραυγαὶ καὶ θόρυβος ἔξωθεν).

ΚΥΡ. ΠΕΡ. καὶ ΕΡΡΙΕΤ. Τί τρέχει, Θεέ μου;

ΑΡΜ Τί φωναῖς...

ΣΚΗΝΗ ΔΕΚΑΤΗ

ΟΙ ΑΥΤΟΙ, ΠΕΡΡΙΣΩΝ, ΔΑΝΙΗΛ, Ο ΟΔΗΓΟΣ, Ο ΞΕΝΟΔΟΧΟΣ.

(Ὁ Δανιὴλ εἰσέρχεται ὑποβασταζόμενος ὑπὸ τοῦ Ξενοδόχου καὶ τοῦ ὁδηγοῦ).

ΠΕΡ. (συγκεκινημένος). Ἡ Γρήγορα! νερό! ἀλάτι! ξύδι! (βοηθεῖ τὸν Δανιὴλ νὰ καθίσῃ).

ΠΑΝΤΕΣ. Τί τρέχει;

ΠΕΡ. Ἕνα φοβερὸν συμβάν! (διακοπτόμενος). Δώσατέ του νὰ πίῃ, τρίψατέ του τὰ μιλίγγια!

ΔΑΝ. Εὐχαριστῶ... Αἰσθάνομαι καλλίτερα.

ΑΡΜ. Μὰ τί συνέβη;

ΔΑΝ. Χωρὶς τὸ θάρρος τοῦ κ. Περρισών...

ΠΕΡ. (ζωηρῶς). Ὄχι! ὄχι σεῖς! μὴν ὁμιλῆτε!... (Διακοπτόμενος). Εἶναι τρομακτικά!... Εἴμεθα εἰς τὴν θάλασσαν τῶν πάγων... Τὸ λευκὸν ὄρος μᾶς ἐθεώρει ἥσυχον καὶ μεγαλοπρεπές...

ΔΑΝ. (κατ' ἰδίαν). Τὸ παραμύθι τῆς Χαλιμᾶς!

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Λέγε λοιπὸν 'γρήγορα!

ΕΡ. Ἔλα μπαμπᾶ!

ΠΕΡ. Μιὰ στιγμή, τί διάβολο! Ἐπὶ πέντε λεπτὰ ἐπεριπατοῦμεν ὅλως σκεπτικοί, εἰς ἕνα δρομίσκον σκολιὸν καὶ κρημνώδη μεταξὺ δύο χαραδρῶν... ἐκ πάγου! Ἤμην ἐγὼ ἐμπρός.

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Τί ἀφροσύνη!

ΠΕΡ. Ἔξαφνα, ἀκούω ὄπισθέν μου κάτι τι σὰν βούλιασμα· γυρίζω· ὁ κύριος ἀπ' ἐδῶ ἔπιπτε εἰς ἓν χάος ἀπ' ἐκεῖνα ποῦ τὸ βάθος των δὲν φαίνεται καὶ τῶν ὁποίων μόνον ἡ θέα σὲ κάμει νὰ τρέμῃς...

ΚΥΡ. ΠΕΡ. (ἀνυπομονοῦσα). Λοιπόν...

ΠΕΡ. Τότε μὴ ἀκούων παρὰ τὸ θάρρος μου, ἐγὼ ὁ οἰκογενειάρχης, ῥίπτομαι...

ΚΥΡ. ΠΕΡ. καὶ ΕΡΡΙΕΤ. Θεέ μου!

ΠΕΡ. Εἰς τὰ χείλη τῆς χαράδρας.. τοῦ ἐκτείνω τὴν ῥάβδον μου... πιάνεται, τραβῶ... τραβῶ.... τραβοῦμε, καὶ μετὰ πάλην φοβεράν, τὸν 'βγάζω ἀπὸ τὸ χάος καὶ τὸν φέρω εἰς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου πατρὸς ὅλων ἡμῶν!... (Σφογγίζει τὸ μέτωπον διὰ τοῦ χειρομάκτρου).

ΕΡΡΙΕΤ. Ὦ! μπαμπᾶ!

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Ἄνδρα μου!

ΠΕΡ. (ἀσπαζόμενος τὴν σύζυγον καὶ θυγατέρα του). Ναί, παιδιά μου! αὐτὴ εἶναι μιὰ λαμπρὰ σελίς...

ΑΡΜ. (πρὸς τὸν Δανιήλ). Πῶς εἶσαι;

ΔΑΝ. (ταπεινῇ φωνῇ). Λαμπρά! μὴν ἀνησυχεῖς! (ἐγείρεται) Κύριε Περρισών, ἀποδίδετε ἕνα υἱὸν εἰς τὴν μητέρα του...

ΠΕΡ. (μεγαλοπρεπῶς). Εἶναι ἀλήθεια!

ΔΑΝ. Ἕναν ἀδελφὸν εἰς τὴν ἀδελφήν του!

ΠΕΡ. Καὶ ἕναν ἄνθρωπον 'ς τὴν κοινωνίαν.

ΔΑΝ. Οἱ λόγοι ἀδυνατοῦν νὰ περιγράψουν τοιαύτην ὑπηρεσίαν.

ΠΕΡ. Εἶναι ἀληθές!

ΔΑΝ. Μόνον ἡ καρδιά... ἀκούετε, ἡ καρδιά!

ΠΕΡ. Κύριε Δανιήλ! Ὄχι, ἀφῆστε με νὰ σᾶς ὀνομάζω Δανιήλ!

ΔΑΝ. Βεβαίως! (κατ' ἰδίαν) Καθένας μὲ τὴν ἀράδα του!

ΠΕΡ. (συγκεκινημένος). Δανιήλ, φίλε μου, παιδί μου!... τὸ χέρι σου. (Λαμβάνει τὴν χεῖρα του). Σᾶς χρεωστῶ τὰς γλυκυτέρας συγκινήσεις τῆς ζωῆς μου... Χωρὶς ἐμένα, θὰ εἴσθε τώρα ἕνας σωρὸς ἄμορφος καὶ ἀποτρόπαιος θαμμένος ὑπὸ τὴν πάχνην... Μοῦ ὀφείλετε τὸ πᾶν, τὸ πᾶν! (μεθ' εὐγενείας). Δὲν θὰ τὸ λησμονήσω ποτέ!

ΔΑΝ. Οὔτε ἐγώ!

ΠΕΡ. (πρὸς τὸν Ἀρμάνδον σπογγίζων τὰ δάκρυα), Ἆ! νέε μου!.. δὲν δύνασθε νὰ φαντασθῆτε τὴν εὐχαρίστησιν ποῦ αἰσθάνεται κανεὶς σώζων τὸν πλησίον του.

ΕΡ. Καλέ, μπαμπᾶ, ὁ κύριος θὰ τὸ γνωρίζῃ, ἀφοῦ πρὸ ὀλίγου...

ΠΕΡ. (ἐνθυμούμενος). Ἆ! ναί, ἔχεις δίκαιον!... Ποῦ εἶσαι ξενοδόχε, φέρε μου τὸ βιβλίον τῶν ταξειδιωτῶν.

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Τί νὰ τὸ κάμῃς;

ΠΕΡ. Πρὶν ἀφήσωμεν τοὺς τόπους αὐτούς, ἐπιθυμῶ νὰ διαιωνίσω μὲ μίαν σημείωσιν τὸ γεγονὸς τοῦτο!

ΞΕΝ. (κομίζων τὸ βιβλίον) Ἰδού, κύριε.

ΠΕΡ. Εὐχαριστῶ... Μπᾶ, ποιὸς τὸ ἔγραψεν αὐτό;

ΠΑΝΤΕΣ. Ποῖον;

ΠΕΡ. (ἀναγινώσκων). «Παρατηρῶ εἰς τὸν κύριον Περρισὼν ὅτι ἡ θάλασσα γράφεται μὲ δύο σίγμα, συνεπῶς τὸ ἓν σίγμα ἀποδεικνύει καθαρῶς τὴν παντελῆ τῆς γραμματικῆς ἄγνοιάν σας. Ὑπογεγραμμένος: Ὁ Ταγματάρχης».

ΠΑΝΤΕΣ. Μπᾶ!

ΕΡ. (ταπεινῇ φωνῇ πρὸς τὸν πατέρα της). Ναί, μπαμπᾶ! ἡ θάλασσα γράφεται μὲ δύο σίγμα.

ΠΕΡ. Τὸ εἶξευρα! Θ' ἀπαντήσω σ' αὐτὸν τὸν κύριον. (Λαμβάνων

τὸν κάλαμον καὶ γράφει). «Ὁ Ταγματάρχης εἶναι ... ἕνας χονδράνθρωπος!» Ὑπογεγραμμένος: «Περρισών».

ΟΔΗΓ. (εἰσερχόμενος). Ἡ ἅμαξα εἶν' ἔξω.

ΠΕΡ. Ἐμπρός! Κάμετε γρήγορα. (Πρὸς τοὺς δύο νέους) Κύριοι, ἂν θέλετε νὰ δεχθῆτε μίαν θέσιν; ... (Ὁ Ἀρμάνδος καὶ Δανιὴλ χαιρετῶσι).

ΚΥΡ. ΠΕΡ. (Πρὸς τὸν σύζυγόν της). Περρισών, βοήθησέ με νὰ βάλω τὸ ταμπάρο μου. (ταπεινῇ φωνῇ) Μοῦ ἐζήτησαν πρὸ ὀλίγου τὴν κόρη μας εἰς γάμον ...

ΠΕΡ. Μπα! καὶ εἰς ἐμὲ τὸ ἴδιον!

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Ὁ κύριος Ἀρμάνδος.

ΠΕΡ. Εἰς ἐμέ, ὁ Δανιὴλ ... ὁ φίλος μου Δανιήλ.

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Ἀλλὰ μοῦ φαίνεται ὅτι ὁ ἄλλος ...

ΠΕΡ. Θὰ τὰ 'ποῦμε αὐτὰ ἀργότερον ...

ΕΡ. (πλησίον τῶν παραθύρων). Ὤ! βρέχει ῥαγδαίως!

ΠΕΡ. Ἆ! διάβολε! (πρὸς τὸν ξενοδόχον). Πόσοι χωροῦν 'στ' ἀμάξι σου;

ΞΕΝ. Τέσσαρες μέσα καὶ ἕνας κοντὰ 'στὸν ἀμαξᾶ ...

ΠΕΡ. Ἀκριβῶς ὅ,τι μᾶς χρειάζεται.

ΑΡΜ. Μὴ στενοχωρεῖσθε δι' ἐμέ.....

ΠΕΡ. Ὁ Δανιὴλ θὰ ἔλθῃ μέσα μαζί μας.

ΕΡ. (ταπεινῇ φωνῇ πρὸς τὸν πατέρα της). Καὶ ὁ κύριος Ἀρμάνδος;

ΠΕΡ. (ταπεινῇ φωνῇ) Πῶς θὰ γίνῃ; δὲν ἔχομε παρὰ τέσσαρας θέσεις! θ' ἀνέβῃ κοντὰ 'ς τὸν ἀμαξᾶ

ΕΡ. Μὲ αὐτὴν τὴν βροχή!

ΚΥΡ. ΠΕΡ Ἕνας ἄνθρωπος ποῦ σ' ἔσωσε!

ΠΕΡ. Θὰ τοῦ δανείσω τὸ καουτσοὺκ μου!

ΕΡ. Ἆ!

ΠΕΡ. Ἐμπρός! ἐμπρός! πηγαίνομεν.

ΔΑΝ. (κατ' ἰδίαν). Ἄμ τὸ ἤξευρα ἐγὼ πῶς θὰ τὸν φέρω 'ς τὰ νερά μου!

ΠΡΑΞΙΣ ΤΡΙΤΗ

(Αἴθουσα τοῦ κυρίου Περρισῶν ἐν Παρισίοις.—Ἑστία εἰς τὸ βάθος· θύρα εἰσόδου πρὸς τὴν γωνίαν ἀριστερά· δωμάτιον εἰς τὴν γωνίαν δεξιά· ἑστιατόριον ἀριστερά· ἐν τῷ μέσῳ μικρὰ τράπεζα ἐπὶ τάπητος· ἀνάκλιντρον δεξιόθεν τῆς τραπέζης, ἕδραι κτλ.

—

ΣΚΗΝΗ ΠΡΩΤΗ

ΙΩΑΝΝΗΣ (μόνος, ἀποπερατῶν τὸν καθαρισμὸν μιᾶς ἕδρας).

Μεσημέρι παρὰ τέταρτον.... Σήμερα ἐπιστρέφει ἀπὸ τὸ ταξεῖδι ὁ ἀφέντης, ἡ κυρία καὶ κόρη των... Ἔλαβα χθὲς ἕνα γράμμα ἀπὸ τὸν ἀφέντη... νά το (ἀναγινώσκων). «Γρενόβλῃ, 5 Ἰουλίου. Θὰ φθάσωμε τὴν Τετάρτη, 7 Ἰουλίου, τὸ μεσημέρι. Ὁ Γιάννης νὰ παστρέψῃ τὸ σπῆτι καὶ νὰ βάλλῃ τῆς κουρτίνες.» (ὁμιλῶν). Αὐτὰ ἔγιναν (ἀναγινώσκων). «Νὰ πῇ τῆς μαγείρισσας τῆς Μαργαρίτας νὰ ἑτοιμάσῃ τὸ γεῦμα. Νὰ βάλῃ τὸ ψητό... ἕνα κομμάτι ὄχι πολὺ μεγάλο.. ἔπειτα ἐπειδὴ ἔχομε καιρὸ νὰ φάμε ψάρι ν' ἀγοράσῃ ἕνα καλὸ καὶ φρέσκο ψάρι... Ἂν τὰ ψάρια ἔχουν ἀκριβά, ἂς ἑτοιμάσῃ ὀλίγο μοσχαράκι τῆς κατσαρόλας». (ὁμιλῶν) Τώρα ὁ ἀφέντης εἰμπορεῖ νὰ ἔλθῃ ... ὅλα εἶναι ἕτοιμα ... Νὰ οἱ ἐφημερίδες του, τὰ γράμματά του, καὶ τὰ ἐπισκεπτήρια ! ... Ἆ ! ναί, ἦλθε σήμερον πρωῒ πρωῒ ἕνας κύριος ποῦ δὲν γνωρίζω ... μοῦ εἶπε πῶς ὀνομάζεται Ταγματάρχης ... καὶ πῶς θὰ ἐπανέλθῃ. (Ἦχος κώδωνος πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν θύραν). Κτυποῦν ! ... εἶναι ὁ ἀφέντης... γνωρίζω τὸ κουδούνισμά του ! ...

—

ΣΚΗΝΗ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΙΩΑΝΝΗΣ, ΠΕΡΡΙΣΩΝ, ΚΥΡΙΑ ΠΕΡΡΙΣΩΝ, ΕΡΡΙΕΤΤΗ

(Φέρουσι μετ' αὐτῶν σάκκους τῆς νυκτὸς καὶ θήκας ἐκ καρτονίου διὰ πίλους).

ΠΕΡ. Εἴμεθα ἡμεῖς ... Γιάννη !

ΙΩΝ. Ἆ ! Ἀφέντη ... Κυρία ... Δεσποινίς ! (Λαμβάνων τοὺς σάκκους κ.τ.λ.).

ΠΕΡ. Ἆ ! πόσον εἶναι γλυκὺ νὰ γυρίζῃ κἀνεὶς 'ς τὸ σπῆτί του, νὰ βλέπῃ τὰ ἔπιπλά του, νὰ κάθεται 'ς τῆς καρέκλαις του. (Κάθεται ἐπὶ τοῦ ἀνακλίντρου).

ΚΥΡ. ΠΕΡ. (καθημένη ἀριστερόθεν). Ἔπρεπε νά εἴμεθα ἐδῶ πρὸ ὀκτὼ ἡμερῶν ...

ΠΕΡ. Ἀλλὰ δὲν ἠμπορούσαμε νὰ περάσωμεν ἀπὸ τὴν Γρενὼβλ χωρὶς νὰ ἐπισκεφθῶμεν τοὺς Δαρινέλ ... μᾶς ἐκράτησαν ... (πρὸς τὸν Ἰωάννην). Ἦλθε τίποτε δι' ἐμὲ κατὰ τὴν ἀπουσίαν μου;

ΙΩΑΝ. Μάλιστα, ἀφέντη ... ὅλα εἶν' 'ς τὸ τραπέζι.

ΠΕΡ. (λαμβάνων τὰ ἐπισκεπτήρια). Πόσας ἐπισκέψεις! (ἀναγινώσκων) Ἀρμάνδος Δεσρός...

ΕΡ. (μετὰ χαρᾶς). Ἆ!

ΠΕΡ. Δανιὴλ Σαβαρύ... Τί λαμπρὸς νέος!... Ἀρμάνδος Δεσρός.. Δανιὴλ Σαβαρύ ... λάμπρὸ παιδί! Ἀρμάνδος Δεσρός ...

ΙΩΑΝ. Αὐτοὶ οἱ κύριοι ἤρχοντο καθ' ἡμέρα νὰ ἐρωτῶσι ἂν ἐπιστρέψατε.

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Τοὺς χρεωστεῖς μίαν ἐπίσκεψιν.

ΠΕΡ. Βεβαίως θὰ ὑπάγω νά τὸν ἐπισκεφθῶ... τὸν ἀγαπητὸν Δανιήλ!

ΕΡ. Καὶ τὸν κύριον Ἀρμάνδον;

ΠΕΡ. Καὶ αὐτὸν .... κατόπιν. (ἐγείρεται).

ΕΡ. (πρὸς τὸν Ἰωάννην). Βοήθησέ με νὰ φέρω αὐτὰ τὰ πράγματα εἰς τὸ δωμάτιον.

ΙΩΑΝ Ἀμέσως κυρία (ἀτενίζων τὴν Περρισών). Εὑρίσκω πῶς ὁ ἀφέντης ἐπάχυνε. Βλέπει κάνεὶς πῶς ἐκάματε λαμπρὸ ταξεῖδι.

ΠΕΡ. Λαμπρό, παιδί μου! Ἆ! δὲν 'ξεύρεις δά, ἔσωσα ἕναν ἄνθρωπο!

ΙΩΑΝ. Ἐσεῖς; ... (δεικνύων ἀπιστίαν) Ἀφεῖστε τὰ χωρατά!... (Ἐξέρχεται μετὰ τῆς Ἐρριέττης δεξιόθεν).

ΣΚΗΝΗ ΤΡΙΤΗ

ΠΕΡΡΙΣΩΝ, ΚΥΡΙΑ ΠΕΡΡΙΣΩΝ.

ΠΕΡ. Τί εἶπε; ἀφῆστε τὰ χωρατά;... Μὰ εἶναι ζῶον αὐτὸ τὸ κτῆνος ἢ δὲν εἶναι;

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Τώρα ὅπου ἐπιστρέψαμεν, ἐλπίζω ὅτι θὰ πάρῃς μίαν ἀπόφασι ... Δὲν εἰμποροῦμε ν' ἀργοπορήσωμε τὴν ἀπάντησιν εἰς αὐτοὺς τοὺς δύο νέους ... δύο γαμπροὶ εἰς τὸ σπῆτι ... εἶναι πολύ!...

ΠΕΡ. Ἐγὼ δὲν ἄλλαξα γνῶμι ... προτιμῶ τὸν Δανιήλ!...

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Διατί;

ΠΕΡ. Καλὰ καλὰ δὲν ἠξεύρω ... ἀλλὰ τὸν εὑρίσκω πλέον ... ἐπὶ τέλους, μ' ἀρέσει αὐτὸς ὁ νέος !

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Ναί, μὰ ὁ ἄλλος... ὁ ἄλλος σ' ἔσωσε !

ΠΕΡ. Μ' ἔσωσε ! Ὅλο τὸ ἴδιο τραγοῦδι !

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Τί κακὸ τοῦ 'ϐρίσκεις ; Ἡ οἰκογένειά του εἶναι ἔντιμος, ἡ θέσις του λαμπρά...

ΠΕΡ. Μὰ τὴν ἀλήθειαν δὲν τοῦ 'ϐρίσκω κανένα κακό ... οὔτε τὸν ἀντιπαθῶ αὐτὸν τὸν νέο.

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Αὐτὸ δὰ μᾶς ἔλλειπε !

ΠΕΡ. Ἔχει ὅμως ἕνα ὕφος περιπαικτικόν.

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Αὐτός ;

ΠΕΡ. Ναί, ναί, ἔχει ὕφος προστατευτικόν ... τρόπους ... φαίνεται πάντοτε σὰν νὰ θέλῃ νὰ μοῦ ὑπενθυμίζῃ τὴν ὑπηρεσίαν ποῦ μοῦ ἔκαμε ...

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Μὰ δὲν σοῦ ὡμίλησε ποτὲ δι'αὐτήν.

ΠΕΡ. Τὸ ἠξεύρω ! ἀλλ' ἔχει τὸν ἀέρα ! ὁ ἀέρας του μοῦ λέγει : «Ἒ ! χωρὶς ἐμένα ; ...» Εἶναι βαρετὸν ἐπὶ τέλους, ἐνῷ ὁ ἄλλος...

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Ὁ ἄλλος σοῦ ἐπαναλαμϐάνει ἀδιάκοπα· «Ἒ ! χωρὶς ἐσᾶς... ἒ ! χωρὶς ἐσᾶς ! ...» Αὐτὸ σοῦ κωλακεύει τὴν ματαιότητα... καὶ δι' αὐτό ... δι' αὐτὸ τὸν προτιμᾶς.

ΠΕΡ. Ἐγώ, ματαιότητα ; θὰ εἶχα ἴσως τὸ δικαίωμα νὰ ἔχω !

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Ὢ !

ΠΕΡ. Μάλιστα, κυρία ! ... Ὁ ἄνθρωπος ποῦ κινδυνεύει τὴν ζωήν του διὰ νὰ σώσῃ τὸν πλησίον του ἠμπορεῖ νὰ ὑπερηφανεύεται δι' ἑαυτόν ... προτιμῶ ὅμως βλέπεις νὰ κρύπτωμε ὑπὸ μετριόφρονα σιγήν... δεῖγμα χαρακτηριστικὸν τῆς ἀληθοῦς γενναιότητος !

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Μὰ ὅλ' αὐτὰ δὲν ἐμποδίζουν, ὥστε ὁ Ἀρμάνδος ...

ΠΕΡ. Ἡ Ἑρριέττη δὲν τὸν θέλει ... δὲν ἠμπορεῖ νὰ θέλῃ τὸν Ἀρμάνδον !

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Ποῦ τὸ 'ξεύρεις ;

ΠΕΡ. Πῶς ποῦ τὸ 'ξεύρω ... τὸ ὑποθέτω ...

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Αὐτὸ εἶν' εὔκολον νὰ τὸ μάθωμεν· ἂς τὴν ἐρωτήσωμεν .. καὶ ἂς ἐκλέξωμεν ὅποιον προτιμᾶ.

ΠΕΡ. Ἂς εἶναι !... ἀλλὰ μὴ τὴν ἐπιρρεάσῃς ! . . .

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Νά την.

—

ΣΚΗΝΗ ΤΕΤΑΡΤΗ

ΠΕΡΡΙΣΩΝ, ΚΥΡ. ΠΕΡΡΙΣΩΝ, ΕΡΡΙΕΤΤΗ

ΚΥΡ. ΠΕΡ. (πρὸς τὴν εἰσερχομένην κόρην της). Ἐρριέττη ... παιδί μου ... ὁ μπαμπᾶς σου κ' ἐγὼ ἔχομε νὰ σοῦ ὁμιλήσωμε σοβαρά.

ΕΡΡ. Εἰς ἐμένα;

ΠΕΡ. Ναί.

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Εἶσαι πλέον εἰς ἡλικίαν νὰ ὑπανδρευθῇς ... δύο νέοι σὲ ζητοῦν ... καὶ οἱ δύο μᾶς ἀρέσουν ... ἀλλὰ δὲν θέλομεν νὰ βιάσωμε τὴν θέλησίν σου καὶ ἀπεφασίσαμε νὰ σ' ἀφήσωμεν ἐντελῶς ἐλευθέραν τὴν ἐκλογήν.

ΕΡΡ. Τί;

ΠΕΡ. Ἐντελῶς ἐλευθέραν ...

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Ὁ ἕνας εἶναι ὁ κύριος Ἀρμάνδος Δεσρός.

ΕΡΡ. Ἆ!

ΠΕΡ. (ζωηρῶς). Μὴν ἐπιρρεάζεις! ...

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Ὁ ἄλλος ὁ κ. Δανιὴλ Σαβερύ ..

ΠΕΡ. Νέος λαμπρός, διακεκριμένος, ἔξυπνος, καὶ ὁ ὁποῖος δὲν τὸ κρύπτω ἔχει ὅλας μου τὰς συμπαθείας!

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Μὰ ἐσὺ τὴν ἐπιρρεάζεις...

ΠΕΡ. Καθόλου. Πιστοποιῶ ἕνα πρᾶγμα! ... (πρὸς τὴν θυγατέρα του). Τώρα ἐφωτίσθεις ... διάλεξε...

ΕΡΡ. Θεέ μου! ... μὲ στενοχωρεῖτε πολύ... εἶμαι ἕτοιμη νὰ πάρω ὅποιον θέλετε ...

ΠΕΡ. Ὄχι! ὄχι! ἀπεφάσισε μόνη σου!

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Ἔλα, πὲς παιδί μου.

ΕΡΡ. Ἀφοῦ τὸ θέλετε καὶ καλά ... νὰ ἐκλέξω, ἐκλέγω ... τὸν κ. Ἁρμάνδον.

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Ὀρίστε!

ΠΕΡ. Τὸν Ἁρμάνδον! Διατί ὄχι τὸν Δανιήλ;

ΕΠΡ. Μὰ ὁ Ἁρμάνδος σ' ἔσωσε πατέρα.

ΠΕΡ. Νάτα πάλι! μὰ 'ξεύρεις πῶς καταντᾶτε στὴν τιμήν μου ἀηδεία!

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Βλέπεις λοιπόν ... δὲν πρέπει πλέον ν' ἀμφιβάλλῃς ...

ΠΕΡ. Ἆ, μὰ 'ξεύρεις ἕνας πατέρας δὲν ἠμπορεῖ νὰ παραιτηθῇ ἔτσι ... Θὰ σκεφθῶ, θὰ ζητήσω πληροφορίας ...

ΚΥΡ. ΠΕΡ. (ταπεινῇ φωνῇ). Κύριε Περρισὼν εἶσαι κακῆς πίστεως!

ΠΕΡ. Καρολίνα! ...

ΣΚΗΝΗ ΠΕΜΠΤΗ

Οἱ αὐτοί, ΙΩΑΝΝΗΣ καὶ ΜΑΓΟΡΙΟΣ

ΙΩΑΝ. (πρὸς τὰ παρασκήνια). Ὁρίστε!... μόλις τώρα ἔφθασε! (Μαγόριος εἰσέρχεται).

ΠΕΡ. Μπᾶ! εἶναι ὁ Μαγόριος!...

ΜΑΓ. (χαιρετῶν). Κυρία... Δεσποινίς... ἔμαθα πῶς ἐπιστρέφετε σήμερον... καὶ ἐζήτησα ἄδεια... εἶπα πῶς εἶμαι ἀσθενής...

ΠΕΡ. Τί ἀγαπητὸς φίλος! εἶσαι πολὺ καλός.. Γευματίζεις μαζί μας; ἔχομε ὀλίγο ψάρι...

ΙΩΑΝ. (ταπεινῇ φωνῇ πρὸς τὸν Περρισών). Ἀφέντη... ἔχομε μοσχαράκι τῆς κατσαρόλας! (Ἐξέρχεται).

Ἆ! (πρὸς τὸν Μαγόριον). Δὲν πειράζει τρώγομε μαζί ἄλλοτε....

ΜΑΓ. (κατ' ἰδίαν). Τί εἶπε! μὲ ξεπροσκαλεῖ; Ἂν νομίζῃ πῶς μὲ μέλλει διὰ τὸ φαγί του! (Λαμβάνων τὸν Περρισὼν κατὰ μέρος. Αἱ κυρίαι κάθηνται ἐπὶ τοῦ ἀνακλίντρου). Ἦλθον νὰ σοῦ ὁμιλήσω διὰ τὰ ἑξακόσια φράγκα ποῦ μοῦ ἐδάνισες τὴν ἡμέραν τῆς ἀναχωρήσεώς σου...

ΠΕΡ. Μοῦ τά φερες;

ΜΑΓ. Ὄχι... Αὔριον πέρνω τὸ μέρισμα τῶν ἀτμοπλοϊκῶν μου... ἀλλὰ ἀκριβῶς τὸ μεσημέρι...

ΠΕΡ. Ὦ! δὲν εἶναι καμμία βία!

ΜΑΓ. Μὲ συγχωρεῖς... βιάζομαι νὰ ἐξοφλήσω...

ΠΕΡ. Ἆ! ἀλήθεια... σοῦ ἔφερα ἕνα μικρὸ δωράκι.

ΜΑΓΟΡ. (κάθητε ὄπισθεν τῆς μικρᾶς τραπέζης)

ΠΕΡ. Ἐπιστρέφων διὰ Γενεύης ἠγόρασα τρία ὡρολόγια ποῦ κτυποῦν καὶ τὴν ὥρα... ἕνα διὰ τὸν Γιάννη, ἕνα διὰ τὴν Μαργαρίτα τὴν μαγείρισαν..... καὶ ἕνα δι' ἐσέ.

ΜΑΓΟΡ. (κατ' ἰδίαν) Μὲ βάζει ὕστερα ἀπὸ τὰ δουλικά του! (μεγαλοφώνως) Λοιπόν;

ΠΕΡ. Πρωτοῦ νὰ φθάσωμεν εἰς τὸ τελωνεῖον, τὰ ἔκρυψα στὸ λαιμοδέτι μου...

ΜΑΓΟΡ. Διατί;

ΠΕΡ. Ὁρίστε! Δὲν εἶχα ὄρεξι νὰ πληρώσω τελωνεῖα! Μ' ἐρωτοῦν «ἔχετε τίποτε νὰ δηλώσετε;» ἀπαντῶ ὄχι, ἀλλὰ κατὰ κακήν μου τύχην ἕνα διαβολένιο ὡρολόγι ἀρχίζει νὰ κτυπᾷ: ντίγγ, ντίγγ, ντίγγ!

ΜΑΓΟΡ. Καὶ λοιπόν;

ΠΕΡ. Καὶ λοιπόν, μὲ τσάκωσαν ... καὶ μοῦ τὰ κατέσχεσαν καὶ τὰ τρία ...

ΜΑΓΟΡ. Μὰ πῶς ;

ΠΕΡ. Ἔγινε μιὰ σκηνὴ φοβερά! Εἶπα τοῦ τελώνου πῶς εἶναι ἕνας χονδράνθρωπος κ' ἐκεῖνος μοῦ εἶπε νὰ περιμένω καὶ θὰ 'δῶ τί ἔχει νὰ τραβήξῃ ἡ ῥάχι μου ... Λυποῦμαι πολὺ διὰ τὸ συμβὰν αὐτό ... Ἤτανε ἀλήθεια τὸ ὡρολόγι σου λαμπρὸ πρᾶγμα.

ΜΑΓΟΡ. (ζωηρῶς) Δὲν πειράζει σ' εὐχαριστῶ ὡς νὰ τὸ ἔλαβα .... (κατ' ἰδίαν) Σὰν νὰ μὴν εἶχε νὰ πληρώσῃ τελωνεῖο .... Τί αἰσχροκέρδεια!

—

ΣΚΗΝΗ ΕΚΤΗ

Οἱ αὐτοί, ΙΩΑΝΝΗΣ καὶ ΑΡΜΑΝΔΟΣ

ΙΩΑΝ. (ἀναγγέλλων) Ὁ κύριος Ἀρμάνδος Δεσρός!

ΕΡΡΙΕΤ. (ἀφίνει τὸ ἐργόχειρόν της) Ἀ!

ΚΥΡ. ΠΕΡ. (ἐγειρομένη διευθύνεται πρὸς τὸν Ἀρμ.) Καλῶς ὡρίσατε ... ἐπεριμένομεν τὴν ἐπίσκεψίν σας ...

ΑΡΜΑΝΔΟΣ. (ὑποκλινόμενος) Κυρία ... Κύριε Περρισών ...

ΠΕΡ. Χαίρω ... χαίρω .... (κατ' ἰδίαν) Πάντοτε μὲ τὸ ὕφος του τὸ προστατευτικόν! ...

ΚΥΡ. ΠΕΡ. (ταπεινῇ φωνῇ πρὸς τὸν σύζυγόν της) Παρουσίασέ τον λοιπὸν εἰς τὸν Μαγόριον.

ΠΕΡ. (μεγαλοφώνως) Μαγόριε ... σοῦ παρουσιάζω τὸν κ. Ἀρμάνδον Δεσρός ... μίαν γνωριμίαν τοῦ ταξειδίου ...

ΕΡ. (ζωηρῶς) Ἔσωσε τὸν πατέρα!

ΠΕΡ. (κατ' ἰδίαν) Ὁρίστε! ... μὰ πάλι!

ΜΑΓ. Τί! ἔτρεξες κανένα κίνδυνο;

ΠΕΡ. Ὄχι καλὲ ... τιποτένια πράγματα.

ΑΡΜ. Δὲν ἀξίζει ὁ κόπος οὔτε νὰ γίνεται λόγος ...

ΠΕΡ. (κατ' ἰδίαν) Αἰωνίως ἐκεῖνο τὸ ὕφος του!

—

ΣΚΗΝΗ ΕΒΔΟΜΗ

Οἱ αὐτοί, ΙΩΑΝΝΗΣ, ΔΑΝΙΗΛ

ΙΩΑΝ. (ἀπαγγέλων) Ὁ Κύριος Δανιὴλ Σαβαρὺ! ...

ΠΕΡ. (Ωκρυνόμενος) Ἆ! νὰ ὁ καλός μου φίλος!... ὁ ἀγαπητός μου Δανιήλ.... (ἀνατρέπει σχεδὸν τὴν μικρὰν τράπεζαν σπεύδων πρὸς αὐτόν.)

ΔΑΝ. (ὑποκλινόμενος) Κυρία... Καλημέρα Ἀρμάνδε!

ΠΕΡ. (λαμβάνων αὐτὸν ἐκ τῆς χειρός.) Ἔλθετε νὰ σᾶς παρουσιάσω εἰς τὸν κύριον Μαγόριον... (μεγαλοφώνως) Μαγόριε σοῦ παρουσιάζω ἕνα τῶν καλῶν μου... ἕνα τῶν καλλιτέρων μου φίλων... τὸν κύριον Δανιὴλ Σαβαρύ...

ΜΑΓ. Σαβαρύ; τῆς ἀτμοπλοϊκῆς;

ΔΑΝ. (ὑποκλινόμενος) Ὁ ἴδιος.

ΠΕΡ. Ναὶ μὰ χωρὶς ἐμένα δὲν θὰ σοῦ ἐπλήρωνεν αὔριον τὸ μέρισμά σου.

ΜΑΓ. Διατί;

ΠΕΡ. Διατί; (μετὰ φιλαυτίας). Ἁπλούστατα διότε τὸν ἔσωσε ἀγαπητέ μου!

ΜΑΓ. Σύ; (κατ' ἰδίαν) Τί διάβολο ἐπέρασαν στὸ ταξεῖδι τὸν καιρόν τους νὰ σώζουν τὴν ζωὴν ὁ ἕνας τοῦ ἄλλου!

ΠΕΡ. (διηγούμενος) Εἴμεθα εἰς τὴν θάλασσαν τῶν πάγων, τὸ λευκὸν ὄρος μᾶς ἠτένιζεν ἥσυχεν καὶ μεγαλοπρεπές..

ΔΑΝ. (κατ' ἰδίαν) Δευτέρα ἔκδοσις τῆς Χαλιμᾶς!

ΠΕΡ. Ἐπεριπατοῦμεν ὅλως σκεπτικοὶ εἰς ἕνα δρομίσκο σκολιὸν καὶ κρημνώδη.

ΕΡ. (ἥτις ἤνοιξεν ἐφημερίδα τινά). Μπᾶ! τὸν μπαμπᾶ τὸν ἔχουν 'στὴν ἐφημερίδα!

ΠΕΡ. Τί! μ' ἔχουν στὴν ἐφημερίδα;

ΕΡ. Νά, διάβασε μόνος σου.... ἐδῶ.... (τῷ δίδει τὴν ἐφημερίδα.)

ΠΕΡ. Νὰ 'δῆτε πῶς θὰ ἔπεσα ἔνορκος! (ἀναγινώσκων) «Μᾶς διαβιβάζουν ἐξ Ἑλβετίας....»

ΠΑΝΤΕΣ. Μπᾶ! (πλησιάζουσιν ἀλλήλους).

ΠΕΡ. (ἀναγινώσκων) «Συμβὰν ὅπερ ἠδύνατο νὰ ἔχῃ λυπηροτάτας συνεπείας ἔλαβε χώραν εἰς τὴν θάλασσαν τῶν πάγων... Ὁ κύριος Δανιὴλ Σ..... συνεπείᾳ ὀλισθήματος κατέπεσεν εἰς χαράδραν ἐξ ἐκείνων αἵτινες τοσοῦτον φόβον ἐνσπείρουν τοῖς ταξειδιώταις. Εἷς τῶν μαρτύρων τῆς σκηνῆς ταύτης ὁ κ. Περρισὼν (ἂς μᾶς ἐπιτραπεῖ νὰ τὸν ὀνομάσωμεν)...» (ὁμιλῶν.) Καλὲ βέβαια! πῶς δὲν τὸ ἐπιτρέπω! (ἀναγινώσκων) «Ὁ κύριος Περρισσὼν διακεκριμένος ἔμπορος ἐκ Παρισίων καὶ οἰκογενειάρχης ὑπείκων μόνον εἰς τὴν ἀνδρίαν του καὶ μὲ κίνδυνον τῆς ἑαυτοῦ ζωῆς ἐρρίφθη αὐθωρεὶ εἰς τὴν χαράδραν..» (ὁμι-

λῶν) Ἀλήθεια! «Καὶ μετ' ἀγῶνα φοβερὸν καὶ εὐνοούμενος ὑπὸ τῆς τύχης κατώρθωσε νὰ διασώσῃ τὸν σύντροφόν του. Τὴν τοιαύτην θαυμασίαν αὐταπάρνησιν ὑπερέβη ὅμως ἡ μετριοφροσύνη τοῦ κυρίου Περρισὼν ὅστις δὲν ἠθέλησε νὰ δεχθῇ τὰ συγχαρητήρια τοῦ συγκεκινημένου καὶ ἐνθουσιῶντος πλήθους... Οἱ γενναῖοι ἄνθρωποι ὅλων τῶν χωρῶν θὰ χρεωστῶσιν ἡμῖν εὐγνωμοσύνην διότι ἐμνημονεύσαμεν τοιαύτην τινὰ πρᾶξιν.» (πρὸς τὸν Δανιὴλ λίαν συγκεκινημένος.) Φίλε μου... παιδί μου! Φίλησέ με! (ἀλληλασπάζωνται).

ΔΑΝΙΗΛ (κατ' ἰδίαν). Δὲν ἔχει νὰ 'πῇ κάνείς, εὑρῆκα τὸν σφιγμόν του...

ΠΕΡ. (δεικνύων τὴν ἐφημερίδα). Δὲν εἶμαι ἐπαναστάτης, ἀλλὸ τὸ διακηρύττω φανερά, ὁ τύπος ἔχει τὰ καλά του! (θέτων τὴν ἐφημερίδα εἰς τὸ θυλάκιόν του καὶ κατ' ἰδίαν). Θὰ ἀγοράσω δέκα ἀντίτυπα!

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Ἀλήθεια γιὰ νὰ σοῦ 'πῶ... δὲν νομίζεις ὅτι ἔπρεπε νὰ στείλλωμεν στὴν ἐφημερίδα καὶ τὴν ὡραίαν πρᾶξιν τοῦ κυρίου Ἀρμάνδου;

ΕΡ. Ὢ! ναί! θὰ ἔχαμε μίαν ὡραίαν ἀντίθεσιν!

ΠΕΡ. (ζωηρῶς). Περιττόν, περιττόν! δὲν εἶναι σωστὸν νὰ ἐπασχολῶ τὰς ἐφημερίδας μὲ τὴν προσωπικότητά μου...

ΙΩΑΝ. (εἰσερχόμενος μετὰ χάρτου τινὸς ἀνὰ χεῖρας). Ἀφέντη...

ΠΕΡ. Τί 'θές;

ΙΩΑΝ. Ὁ θυρωρός μου ἔδωκε νὰ φέρω ἕνα χαρτόσημο γραμμένο διὰ σᾶς.

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Ἕνα χαρτόσημο;

ΠΕΡ. Μὴ φοβῆσαι! δὲν χρεωστῶ... ἐξ ἐναντίας μοῦ χρεωστοῦν..

ΜΑΓ. (κατ' ἰδίαν). Δι' ἐμὲ τὸ εἶπε αὐτό!

ΠΕΡ. (παρατηρῶν τὸ χαρτόσημον). Εἶναι κλῆσις διὰ νὰ παρουσιασθῶ ἐνώπιον τῶν πλημμελειοδικείου δι' ὕβρεις κατὰ δημοσίου ὑπαλλήλου ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν καθηκόντων του.

ΠΑΝΤΕΣ Ὢ! Θεέ μου!

ΠΕΡ. (ἀναγινώσκων). «Ἰδόντες τὴν ἔκθεσιν, ἣν συνέταξεν ἐν τῷ γραφείῳ τοῦ τελωνείου ὁ Μασσῶ ἑξηκοντάρχης... » (ὁ Μαγόριος ἀνέρχεται τὴν σκηνήν).

ΑΡΜ. Μὰ τί σημαίνουν αὐτά.

ΠΕΡ. Καλὲ ἕνας τελωνοφύλακας που μοῦ κατέσχεσε τρία ὡρολόγια... ἐθύμωσα πολύ... καὶ τὸν ὠνόμασα χονδράνθρωπο! ἔκτρομα τῆς ἀνθρωπότητος!...

ΜΑΓ. (ὄπισθεν τῆς τραπέζης). Εἶναι σπουδαῖον! πολὺ σπουδαῖον!

ΠΕΡ. (ἀνησυχῶν). Τί;

ΜΑΓ. Ὕβρεις ὡρισμένας κατὰ δημοσίου ὑπαλλήλου ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν καθηκόντων του.

ΚΥΡ. ΠΕΡ. καὶ ΠΕΡ. Ἔ! καὶ ὕστερα.

ΜΑΓ. Δεκαπέντε ἡμέρας ἕως τρεῖς μῆνας φυλάκισιν...

ΠΑΝΤΕΣ Φυλάκισιν!...

ΠΕΡ. Ἐμένα! ὕστερα ἀπὸ πενῆντα χρόνων ζωὴν ἔντιμον καὶ χωρὶς κἀνὲν στῖγμα... νὰ καθήσω εἰς τὴν ἕδραν τῆς ἀτιμίας; Ποτέ! ποτέ!

ΜΑΓ. (κατ' ἰδίαν.) Καλὰ νὰ τὰ πάθῃ! αὐτὸ θὰ τὸν διδάξῃ νὰ πληρώνῃ τὸ τελωνεῖο!

ΠΕΡ. Ἄχ! φίλοι μου, τὸ μέλλον μου κατεστράφη.

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Ἔλα τώρα, ἡσύχασε!

ΕΡ. Μπαμπᾶ!

ΔΑΝΙΗΛ. Θάρρος, θάρρος.

ΑΡΜ. Γιὰ σταθῆτε! ἴσως ἠμπορέσω νὰ σᾶς ξεμπλέξω ἀπ' αὐτὴν τὴν δουλειά.

ΠΑΝΤΕΣ. Ἔ!

ΠΕΡ. Σεῖς; φίλε μου.. ἀγαπητέ μου φίλε!

ΑΡΜ. (προχωρῶν πρὸς αὐτήν). Εἶμαι πολὺ φίλος μ' ἕνα ἀνώτερον ὑπάλληλον τοῦ Τελωνείου... θὰ ὑπάγω νὰ τὸν εὕρω... καὶ ἴσως κατωρθωθῇ ν' ἀποσύρῃ ὁ τελωνοφύλαξ τὴν καταγγελίαν του.

ΜΑΓ. Μοῦ φαίνεται πολὺ δύσκολον!

ΑΡΜ. Διατί; μιὰ στιγμὴ ἐρεθισμοῦ...

ΠΕΡ. Διὰ τὴν ὁποίαν λυποῦμαι!

ΑΡΜ. Δώσατέ μου αὐτὸ τὸ χαρτί... ἐλπίζω πολύ... μὴν συγχίζεσθε ἀγαπητέ μου κύριε Περρισών!

ΠΕΡ. (συγκεκινημένος λαμβάνων τὴν χεῖρα του). Ἀ! Δανιήλ μου .... (διορθῶν ἑαυτόν) ὄχι, Ἀρμάνδε μου! νά, ἔχω ὄρεξι νὰ σᾶς φιλήσω! (ἀλληλασπάζονται).

ΕΡ. (κατ' ἰδίαν). Δόξα σοι ὁ Θεός! (ἀνέρχεται τὴν σκηνὴν μετὰ τῆς μητρός της).

ΑΡΜ. (ταπεινῇ τῇ φωνῇ τῷ Δανιήλ). Ἡ σειρά μου τώρα, εὑρῆκα τὸ σφιγμό!

ΔΑΝΙΗΛ Θέλει καὶ λόγο! (κατ' ἰδίαν). Ἐγὼ ἐνόμιζα πῶς ἔχω νὰ κάμω μ' ἕναν ἀντεραστήν, ἀλλ' αὐτὸς εἶναι θηρίον.

ΜΑΓ. (τῷ Ἀρμάνδῳ). Ἐξέρχομαι μαζί σας.

ΠΕΡ. Μᾶς ἀφίνεις;

ΜΑΓ. Ναί ... (ὑπερηφάνως). Εἶμαι προσκαλεσμένος! (Ἐξέρχεται μετὰ τοῦ Ἀρμάνδου).

ΚΥΡ. ΠΕΡ. (πλησιάζων τὸν σύζυγόν της καὶ ταπεινῇ φωνῇ). Ἒ! τώρα τί 'λὲς διὰ τὸν Ἀρμάνδον;

ΠΕΡ. Αὐτός! μὰ αὐτὸς εἶναι ἕνας ἄγγελος! ἄγγελος!

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Καὶ διστάζεις νὰ τοῦ δώσῃς τὴν κόρην σου;

ΠΕΡ. Ἆ! Ὄχι, τώρα πλέον δὲν διστάζω.

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Ἐπὶ τέλους, σὲ ἀναγνωρίζω! Δὲν μένει τώρα παρὰ νὰ τὰ 'πῇς τοῦ Δανιήλ.

ΠΕΡ. Ὦ! τὸ καϋμένο τὸ παιδί! νομίζεις;

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Πῶς νομίζω! ἐκτὸς πλέον ἂν θέλῃς νὰ περιμείνῃς ἕως ὅτου στείλλομεν καὶ τὰ προσκλητήρια!

ΠΕΡ. Ἆ! ὄχι δα!

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Σ' ἀφίνω λοιπὸν μαζί του ... θάρρος (μεγαλοφώνως). Ἔρχεσαι .... Ἑρριέττη; (χαιρετῶν τὸν Δανιήλ). Κύριε ... (Ἐξέρχεται δεξιόθεν ἀκολουθουμένη ὑπὸ τῆς Ἑρριέττης)

—

ΣΚΗΝΗ ΟΓΔΟΗ

ΠΕΡΡΙΣΩΝ καὶ ΔΑΝΙΗΛ

ΔΑΝΙΗΛ (κατ' ἰδίαν κατερχόμενος) Τώρα πλέον εἶναι φανερὸν πῶς αἱ μετοχαί μου ξεπέφτουν ... Ἐὰν ἠδυνάμην ... (χωρεῖ πρὸς τὸ ἀνάκλιντρον).

ΠΕΡ. (κατ' ἰδίαν ἐκ τοῦ βάθους). Τὸ πτωχὸ παιδί ... τὸ λυποῦμαι ... Πρέπει ὅμως, ἐμπρός! (μεγαλοφώνως) Ἀγαπητέ μου Δανιὴλ ... καλέ μου Δανιὴλ ... ἔχω κάτι τι λυπηρὸν νὰ σᾶς ἀναγγείλω.

ΔΑΝΙΗΛ (κατ' ἰδίαν). Νά μας! (κάθηνται ἐπὶ τοῦ ἀνακλίντρου).

ΠΕΡ. Μοῦ ἐκάμετε τὴν τιμὴν νὰ μοῦ ζητήσετε τὴν χεῖρα τῆς κόρης μου ... Δὲν ἠξεύρετε πόσον θὰ μοῦ ἤρεσε αὐτὸ τὸ σχέδιον ... ἀλλ' αἱ περιστάσεις ... τὰ συμβάντα ... ὁ φίλος .... ὁ Ἀρμάνδος μοῦ ἔκαμε τόσας ἐκδουλεύσεις ...

ΔΑΝΙΗΛ. Ἐννοῶ.

ΠΕΡ. Διότι, ὅ,τι 'πῇ κάνεὶς ἡ ἀλήθεια εἶναι πῶς μοῦ ἔσωσε τὴν ζωὴν αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος!

ΔΑΝΙΗΛ. Καλὰ καὶ τὸ κλαράκι ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐπιάσθητε;

ΠΕΡ. Ἆ! ναί, βέβαια ... τὸ κλαράκι ... ἀλλ' ἦτο πολὺ μικρόν ... κ' ἔπειτα δὲν τὸ κρατοῦσ' ἀκόμη ...

ΔΑΝΙΗΛ. Ἆ! δέν...

ΠΕΡ. Ὄχι... ἀλλ' δὲν εἶν' αὐτὸ μόνον... τώρα ἀκόμη νά, αὐτὸς ὁ ἐξαίρετος ἄνθρωπος τρέχει τὰ σοκκάκια διὰ νὰ μὲ σώσῃ ἀπὸ τὴν φυλακή... θὰ τοῦ χρεωστῶ τὴν τιμήν... τὴν τιμήν!

ΔΑΝΙΗΛ. Κύριε Περρισών, τὰ αἰσθήματα ποῦ σᾶς ἀναγκάζουν νὰ φερθῆτε οὕτω εἶναι ἀρκετὰ εὐγενῆ διὰ νὰ ζητήσω νὰ τὰ πολεμήσω...

ΠΕΡ. Ἀλήθεια! δὲν θὰ μοῦ θυμώσετε;

ΔΑΝΙΗΛ. Ἐγώ, δὲν θὰ ἐνθυμοῦμαι παρὰ τὴν ἀνδρίαν σας... τὴν αὐταπάρνησίν σας δι' ἐμέ...

ΠΕΡ. (λαμβάνων τὴν χεῖρα του). Ἆ! Δανιήλ μου (κατ' ἰδίαν). Περίεργο, πῶς ἀγαπῶ αὐτὸ τὸ παιδί!

ΔΑΝΙΗΛ (ἐγειρόμενος). Διὰ τοῦτο πρὶν ἀναχωρήσω...

ΠΕΡ. Τί;

ΔΑΝΙΗΛ. Πρὶν σᾶς ἀφήσω διὰ παντός...

ΠΕΡ. (ἐγειρόμενος). Πῶς! νὰ μ' ἀφήσετε; σεῖς; Καὶ διατί;

ΔΑΝΙΗΛ. Ἐννοεῖται... ὅτι δὲν εἶναι πλέον δυνατὸν νὰ ἐξακολουθῶ τὰς ἐπισκέψεις αἱ ὁποῖαι ἠμποροῦν νὰ ἐκθέσουν τὸν κόρην σας... καὶ νὰ λυποῦν κ' ἐμέ.

ΠΕΡ. Ὁρίστε τώρα! Τὸν μόνον ἄνθρωπον ποῦ ἔσωσα!

ΔΑΝΙΗΛ. Ὦ! ἡ εἰκών σας ὅμως δὲν θὰ μ' ἐγκαταλείψῃ!... διότι ἔχω ἕνα σχέδιον... νὰ ἀποτυπώσω ἐπὶ εἰκόνος, καθὼς τὴν ἔχω στὴν καρδιά μου, τὴν ἡρωϊκὴν σκηνὴν τῆς θαλάσσης τῶν πάγων.

ΠΕΡ. Μίαν εἰκόνα! θέλει νὰ μὲ βάλλῃ σὲ μιὰν εἰκόνα!.

ΔΑΝΙΗΛ. Διὰ τοῦτο ἀπευθύνθην ἀπὸ τώρα εἰς ἕνα τῶν ἐξοχωτέρων ζωγράφων μας... ἐξ ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἐργάζονται διὰ τοὺς μεταγενεστέρους!...

ΠΕΡ. Τοὺς μεταγενεστέρους! Ἆ! Δανιήλ! (κατ' ἰδίαν). Μὰ περίεργο πῶς ἀγαπῶ αὐτὸ τὸ παιδί!

ΔΑΝΙΗΛ. Πρὸ πάντων ἐπιζητῶ τὴν ὁμοιότητα τῶν προσώπων...

ΠΕΡ. Καλὲ τί λέτε, βέβαια. Κ' ἐγώ!

ΔΑΝΙΗΛ. Θὰ χρειασθῆ ὅμως νὰ ποζάρετε πέντ' ἕξ φοράς...

ΠΕΡ. Βεβαιότατα φίλε μου! δεκαπέντε! εἴκοσι! τριάντα! αὐτὸ δὲν μ' ἐνοχλῆ διόλου... θὰ ποζάρωμε μαζί!

ΔΑΝΙΗΛ (ζωηρῶς). Ἆ! ὄχι... ὄχι ἐγώ!

ΠΕΡ. Διατί;

ΔΑΝΙΗΛ. Διότι... ἰδοὺ πῶς σκοπεύομε νὰ κάμωμεν τὸ πρᾶγμα... δὲν θὰ φαίνεται εἰς τὴν εἰκόνα παρὰ μόνον τὸ λευκὸν ὄρος...

ΠΕΡ. (ἀνησυχῶν). Καλὰ κ' ἐγώ!

ΔΑΝΙΗΛ Τὸ λευκὸν ὄρος καὶ σεῖς!

ΠΕΡ. Λαμπρά!... ἐγὼ καὶ τὸ λευκὸν ὄρος... ἥσυχον καὶ μεγαλοπρεπές!... καλὰ καὶ σεῖς! ποῦ θὰ εἶσθε σεῖς;

ΔΑΝΙΗΛ. Εἰς τὴν τρύπα... μέσα εἰς τὸ βάθος... θὰ φαίνωνται μόνον τὰ δύο μου χέρια συνεσφυγμένα καὶ ἱκετευτικά...

ΠΕΡ. Τί ἀριστούργημα εἰκών!

ΔΑΝΙΗΛ. Θὰ τὸ βάλωμεν στὸ Μουσεῖο..

ΠΕΡ. Τῶν Βερσαλλιῶν;

ΔΑΝΙΗΛ. Ὄχι, τῶν Παρισίων...

ΠΕΡ. Ἆ! ναὶ... στὴν ἔκθεσι!...

ΔΑΝΙΗΛ Κάτω δὲ θὰ γράψωμεν τὴν ἑξῆς σημείωσιν...

ΠΕΡ. Ὄχι! ὄχι! φούμαρα, οὔτε ῥεκλάμες! Νὰ βάλωμεν ἁπλούστατα τὸ ἄρθρον τῆς ἐφημερίδος... «Μᾶς διαβιβάζουσιν ἐξ Ἑλβετίας...»

ΔΑΝΙΗΛ. Εἶναι ὀλίγον ξηρόν.

ΠΕΡ. Ἀλήθεια... ἀλλὰ θὰ τὸ διορθώσωμεν! (μετὰ διαχύσεως) Δανιὴλ μου... φίλτατέ μου... παιδί μου!

ΔΑΝΙΗΛ. Χαίρετε, κύριε Περρισών!... δὲν θὰ ἐπανιδωθῶμεν πλέον...

ΠΕΡ. Ὄχι! αὐτὸ εἶναι ἀδύνατον! ἀδύνατον! ὁ γάμος αὐτός... δὲν ἀπεφασίσθη ἀκόμη...

ΔΑΝΙΗΛ. Μά...

ΠΕΡ. Μείνατε! Τὸ θέλω!

ΔΑΝΙΗΛ. Βρὲ δὲν μοῦ γλυττώνει!

—

ΣΚΗΝΗ ΕΝΝΑΤΗ

Οἱ αὐτοί, ΙΩΑΝΝΗΣ, Ο ΤΑΓΜΑΤΑΡΧΗΣ

ΙΩΑΝ. (ἀναγγέλων). Ὁ ταγματάρχης Ματθαῖος!

ΠΕΡ. (ἐκπλησσόμενος). Ποιὸς εἶν' αὐτὸς πάλι!

ΤΑΓ. (εἰσερχόμενος). Μὲ συγχωρεῖτε, κύριοι, ἂν σᾶς ἐνοχλῶ.

ΠΕΡ. Διόλου, διόλου.

ΤΑΓ. (πρὸς τὸν Δανιήλ). Ἔχω τὴν τιμὴν νὰ ὁμιλῶ μὲ τὸν κύριον Περρισών;

ΠΕΡ. Ἐγὼ εἶμαι, κύριε.

ΤΑΓ. Ἆ!.. (πρὸς τὸν Περρισών). Σᾶς ζητῶ, κύριε, δώδεκα ἡμέρας τώρα. Εἶναι πολλοὶ Περρισὼν εἰς τὸ Παρίσι... ἐπεσκέφθην ἕως τώρα μιὰ δουζίνα.. ἀλλ' εἶμαι πολὺ ἐπίμονος...

ΠΕΡ. (δεικνύων πρὸς αὐτὸν κάθισμα ἀριστερόθεν τῆς τραπέζης). Ἔχετε τίποτε νὰ μοῦ ἀνακοινώσετε; (κάθηται ἐπὶ τοῦ ἀνακλίντρου. Ὁ Δανιὴλ ἀνέρχεται).

ΤΑΓ. (καθήμενος). Ἀκόμη δὲν γνωρίζω ... Ἐν πρώτης συγχωρήσατέ με νὰ σᾶς κάμω μίαν ἐρώτησιν: Σεῖς εἶσθε ὁ ὁποῖος ἐκάμετε πρὸς μηνὸς τὸ ταξεῖδι εἰς τὴν θάλασσαν τῶν πάγων;

ΠΕΡ. Ὁ ἴδιος, κύριε! καὶ νομίζω, ὅτι ἔχω τὸ δικαίωμα νὰ καυχῶμαι δι'αὐτό!

ΤΑΓ. Λοιπόν, εἶσθαι σεῖς, ὁ ὁποῖος ἐγράψατε εἰς τὸ βιβλίον τῶν ἐπισκεπτῶν: «Ὁ ταγματάρχης εἶναι ἕνας χονδράνθρωπος.»

ΠΕΡ. Πῶς! εἶσθαι...;

ΤΑΓ. Μάλιστα, κύριε... εἶμ' ἐγώ!

ΠΕΡ. Ἔχω εὐχαρίστησιν. (ἀνταλλάσουσι πολλὰς ἀμοιβαίας μικρὰς ὑποκλίσεις).

ΔΑΝΙΗΛ (κατ' ἰδίαν, κατερχόμενος). Ὦ! διάβολε! ὁ ὁρίζων ἀμαυροῦται!...

ΤΑΓ. Ἀκούσετε κύριε· δὲν εἶμαι οὔτε φιλόνεικος, οὔτε ξιφιστής, ἀλλ' οὔτ' ἐπιθυμῶ ν' ἀφήσω νὰ διασύρωνται πλησίον τοῦ ὀνόματός μου εἰς τὸ βιβλίον τοῦ ξενοδοχείου ἐκεῖ κάτω, τοιαῦται κρίσεις ...

ΠΕΡ. Ἀλλὰ σεῖς πρῶτος ἐγράψετε μίαν σημείωσιν ... πλέον ἢ ζωηράν!

ΤΑΓ. Ἐγώ; Ἐπεριωρίσθην μόνον νὰ σημειώσω ὅτι ἡ θάλασσα γράφετε μ' ἕνα σῖγμα:... κυττάξετε τὸ λεξικόν...

ΠΕΡ. Ἒ! κύριε, κάνεὶς δὲν σᾶς ἐπεφόρτισε νὰ διορθώνετε τά ... δῆθεν ὀρθογραφικά μου σφάλματα! Τί ἀνακατόνεσθε; (ἐγείρονται).

ΤΑΓ. Μὲ συγχωρεῖτε!... δι' ἐμέ, ἡ γλῶσσα εἶναι μία ἀγαπητὴ συμπατριώτης ... μία κυρία καλῆς οἰκογενείας, κομψὴ ἀλλ' ὀλίγον ... σκληρά ... τὸ γνωρίζετε καλλίτερον παντός.

ΠΕΡ. Ἐγώ;

ΤΑΓ. Καὶ ὅταν ἔχω τὴν τιμὴν νὰ τὴν συναντῶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν... δὲν ἐπιτρέπω νὰ ῥυπαίνουν τὸ ἔνδυμά της. Εἶναι ζήτημα ἱπποτισμοῦ καὶ ἐθνισμοῦ.

ΠΕΡ. Ἒ! κύριε, μήπως ἔχετε τὴν ἀπαίτησιν νὰ μοῦ δώσετε μαθήματα;

ΤΑΓ. Μακράν μου τοιαύτη σκέψις ...

ΠΕΡ. Ἆ! ἐνόμιζα! (κατ' ἰδίαν). Ὑποχωρεῖ.

ΤΑΓ. Χωρὶς ὅμως νὰ θέλω νὰ σᾶς δώσω μαθήματα, ἔρχομαι νὰ σᾶς ζητήσω εὐγενῶς;... ἐξηγήσεις.

ΠΕΡ. (κατ' ἰδίαν). Ματθαῖος!... βέβαια εἶναι ψεύτικος ταγματάρχης.

ΤΑΓ. Ἓν ἐκ τῶν δύο: ἢ ἐπιμένετε...

ΠΕΡ. Δὲν ἔχω ἀνάγκην ὅλων αὐτῶν τῶν ἐπεξηγήσεων. Μήπως νομίζετε ὅτι θὰ μὲ φοβείσετε; Μάθετε κύριε... ὅτι ἔδωκα δείγματα τῆς ἀνδρίας μου! καὶ θὰ σᾶς τὰ δείξω...

ΤΑΓ. Ποῦ;

ΠΕΡ. Εἰς τὴν Ἔκθεσιν... τοῦ χρόνου...

ΤΑΓ. Ὦ! μὲ συγχωρεῖτε... Μοῦ εἶναι ἀδύνατον νὰ περιμένω ἕως τότε... Ἐν συντόμῳ σᾶς ἐπαναλαμβάνω ἀποσύρετε ναὶ ἢ ὄχι;...

ΠΕΡ. Τίποτε, τίποτε!

ΤΑΓ. Προσέξατε!

ΔΑΝΙΗΛ. Κύριε Περρισών!

ΠΕΡ. Τίποτε! (κατ' ἰδίαν) Δὲν ἔχει οὔτε μουστάκια!

ΤΑΓ. Λοιπόν. κύριε Περρισών, θὰ ἔχω τὴν τιμὴν νὰ σᾶς ἀναμένω αὔριον τὴν μεσημβρίαν, μετὰ τῶν μαρτύρων μου εἰς τὸ δάσος τοῦ Μαλμεζών...

ΔΑΝΙΗΛ, Ταγματάρχα, μίαν λέξιν!

ΤΑΓ. (ἀνερχόμενος). Θὰ σᾶς ἀναμένωμεν εἰς τὴν θύραν!

ΔΑΝΙΗΛ. Μά, ταγματάρχα...

ΤΑΓ. Μὲ συγχωρεῖτε... ἔχω συνέντευξιν μὲ τὸν ταπετσιέρη μου διὰ νὰ ἐκλέξω ὑφάσματα, ὥστε... αὔριον... τὴν μεσημβρίαν. (Ὑποκλινόμενος.) Κύριοι... ἔχω τὴν τιμήν... (ἐξέρχεται).

ΣΚΗΝΗ ΔΕΚΑΤΗ

ΠΕΡΡΙΣΩΝ, ΔΑΝΙΗΛ, εἶτα ΙΩΑΝΝΗΣ

ΔΑΝΙΗΛ (πρὸς τὸν Περρισών). Διάβολε! ἠξεύρετε πῶς εἶσθαι ὀξύθυμος 'στῆς δουλειαίς σας! μ' ἕνα ταγματάρχην πρὸ πάντων!

ΠΕΡ. Αὐτός! ταγματάρχης; Καλὲ δὲν βαρύνεσθε! μήπως οἱ ἀληθινοὶ ταγματάρχαι κάθηνται νὰ διορθώνουν λάθη ὀρθογραφικά;

ΔΑΝΙΗΛ. Ἀδιάφορον! Πρέπει νὰ ἐρωτήσωμεν, νὰ πληροφορηθῶμεν .. (σημαίνων τὸν κώδωνα) μὲ ποῖον ἔχομεν νὰ κάμωμεν.

ΙΩΑΝ. (παρουσιαζόμενος). Κύριε;

ΠΕΡ. (πρὸς τὸν Ἰωάννην). Διατί ἄφησες αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον ποῦ ἔφυγε νὰ ἔμπῃ 'δῶ μέσα;

ΙΩΑΝ. Μὰ ἀφέντη, ἦλθε καὶ σήμερον τὸ πρωί ... ἐλησμόνησα μάλιστα νὰ σᾶς δώσω τὸ ἐπισκεπτήριόν του ...

ΔΑΝΙΗΛ. Ἀ! ναί τὸ ἐπισκεπτήριόν του!

ΠΕΡ. Φέρε το! (ἀναγινώσκων). «Ματθαῖος ταγματάρχης τοῦ 2ου συντάγματος τῶν Ζουάβων ἐν διαθεσιμότητι ... »

ΔΑΝΙΗΛ. Ζουάβος!

ΠΕΡ. Μπᾶ διάβολε!

ΙΩΑΝ. Τί τρέχει;

ΠΕΡ. Τίποτε! ἄφησέ μας! (ὁ Ἰωάννης ἐξέρχεται).

ΔΑΝΙΗΛ. Ὁρίστε μας τώρα σὲ ὡραία θέσι!

ΠΕΡ. Τί νὰ σοῦ κάμω! ἐφάνην πολὺ ζωηρός ... Μ' ἕναν ἄνθρωπον τόσον εὐγενῆ! ... Τὸν ἐξέλαβα διὰ παυμένον συμβολαιογράφο!

ΔΑΝΙΗΛ. Τί θὰ γίνῃ τώρα;

ΠΕΡ. Πρέπει νὰ εὑρεθῇ κανένα μέσον!... (ἐκφέρων κραυγήν). Ἀ!..

ΔΑΝΙΗΛ. Τί;

ΠΕΡ. Τίποτε; τίποτε! Δὲν ὑπάρχει μέσον! τὸν προσέβαλα, θὰ μονομαχήσω! ... Χαίρετε! ...

ΔΑΝΙΗΛ. Ποῦ πηγαίνετε;

ΠΕΡ. Νὰ βάλω τὰς ὑποθέσεις μου εἰς τάξιν ... ἐννοεῖτε πῶς ...

ΔΑΝΙΗΛ. Ἐν τούτοις ...

ΠΕΡ. Δανιὴλ ... ὅταν θὰ σημάνῃ ἡ ὥρα τοῦ κινδύνου ... θὰ μὲ 'δῇς τί ὡραῖγμα εἶμαι! (ἐξέρχεται ἀριστερόθεν).

—

ΣΚΗΝΗ ΕΝΔΕΚΑΤΗ

ΔΑΝΙΗΛ (μόνος). Ἀ, μπᾶ! ... δὲν εἶναι δυνατόν! ... δὲν ἠμπορῶ ν' ἀφήσω τὸν Περρισὼν νὰ κτυπηθῇ μ' ἕνα Ζουάβο!... διότι τὸ λέει ἡ καρδιὰ τοῦ πενθεροῦ! τὸν γνωρίζω δὲν θὰ ὑποχωρήσῃ ... Ἐξ ἄλλου, ὁ ταγματάρχης ... καὶ ὅλα αὐτὰ διὰ μίαν ἀνορθογραφίαν! (σκεπτόμενος). Ἂς σκεφθῶ! ... ἂν εἰδοποιήσω τὴν ἀστυνομίαν; ὤ! ὄχι! ... μὰ διατί ὄχι; κανεὶς δὲν θὰ τὸ μάθῃ. Ἄλλως τε δὲν ἔχω καὶ κανὲν ἄλλο μέσον ... (λαμβάνων χάρτην καὶ μελανοδοχεῖον ἐκ τραπέζης τινος πλησίον τῆς θύρας τῆς εἰσόδου καὶ κάθηται παρὰ τὴν μικρὰν τράπεζαν). Ἕνα γράμμα πρὸς τὸν Διευθυντὴν τῆς Ἀστυνομίας! ... (γράφων). «Κύριε Διευθυντά ... λαμβάνω τὴν τιμὴν νά ... Ὁμιλῶν ἐνῷ γράφει). Μία περιπολία θὰ περάσῃ ἀπὸ τὸ μέρος ἐκεῖνο ... Ἔτσι ἐντελῶς κατὰ τύχην ... καὶ ἡ τιμὴ μένει ἄσπιλος. (Κλείει τὴν ἐπι-

στολὴν καὶ θέτει εἰς τὴν πρώτην θέσιν τὸ μελανοδοχεῖον κτλ.» Τώρα πρέπει νὰ σταλῇ ἡ ἐπιστολὴ ἀμέσως... ὁ Γιάννης θὰ εἶναι ἐκεῖ! (ἐξέρχεται καλῶν). Γιάννη! Γιάννη! (ἐγκαταλίπει τὴν σκηνήν).

—

ΣΚΗΝΗ ΔΩΔΕΚΑΤΗ

ΠΕΡ. (μόνος. Εἰσέρχεται κρατῶν ἐν χερσὶ ἐπιστολὴν ἣν ἀναγινώσκει). «Κύριε Διευθυντά, νομίζω ὅτι ὀφείλω νὰ εἰδοποιήσω τὴν ἀρχήν, ὅτι δύο ἀνόητοι σκοποῦν νὰ διασταυρώσωσι τὰ ξίφη αὔριον τὴν μεσημβρίαν παρὰ τέταρτον...» (ὁμιλῶν). Βάζω παρὰ τέταρτον γιὰ σίγουρα. Κ' ἔπειτα ἀρκεῖ ἕνα τέταρτο νά... (ἐπαναλαμβάνει τὴν ἀνάγνωσιν). «Μεσημβρίαν παρὰ τέταρτον... εἰς τὸ δάσος τοῦ Μαλμεζών. Ἡ συνέντευξις ἐδόθη εἰς τὴν θύραν τοῦ δάσους... Εἰς ὑμᾶς ἀνείκει νὰ ἐπιβλέπετε ἐπὶ τῆς ζωῆς τῶν πολιτῶν. Εἷς τῶν μονομάχων εἶναι πρώην ἔμπορος, οἰκογενειάρχης, ἀφωσιωμένος εἰς τὸ πολίτευμα καὶ χαίρων μεγάλην ὑπόληψιν εἰς τὴν συνοικίαν του. Δεχθῆτε, κύριε Διευθυντά, κτλ. κτλ....» Ἂν νομίζῃ πῶς θὰ μὲ φοβίσῃ αὐτὸς ὁ ταγματάρχης!... Τώρα τὴν διεύθυνσιν...» Ἔτσι, θὰ φθάσῃ... Ποῦ εἶναι ὁ Γιάννης;

—

ΣΚΗΝΗ ΔΕΚΑΤΗ ΤΡΙΤΗ

ΠΕΡΡΙΣΩΝ, ΔΑΝΙΗΛ, εἶτα ΚΥΡΙΑ ΠΕΡΡΙΣΩΝ, ΕΡΡΙΕΤΤΗ εἶτα ΙΩΑΝΝΗΣ

ΔΑΝΙΗΛ (εἰσερχόμενος ἐκ τοῦ βάθους μετὰ τῆς ἐπιστολῆς ἀνὰ χεῖρας) Ἀδύνατον νὰ εὕρω αὐτὸν τὸν ὑπηρέτην. (Ἰδὼν τὸν Περρισών). Ὤ! (κρύπτει τὴν ἐπιστολήν).

ΠΕΡ. Ὁ Δανιήλ! (κρύπτει τὴν ἐπιστολήν).

ΔΑΝΙΗΛ. Λοιπόν, κύριε Περρισών;...

ΠΕΡ. Τί;... βλέπετε... εἶμαι ἀτάραχος... σὰν στῆλος! (Βλέπων τὴν γυναῖκα καὶ τὴν θυγατέρα του.) Σιωπή, ἡ γυναῖκά μου! κατέρχεται).

ΚΥΡ. ΠΕΡ. (πρὸς τὸν σύζυγόν της) Ὁ διδάσκαλος τοῦ πιάνου τῆς Ἐρριέττης μᾶς ἔστειλεν εἰσιτήρια διὰ τὸ κονσέρτο αὔριον... τὸ μεσημέρι...

ΠΕΡ. (κατ' ἰδίαν) Μεσημέρι!

ΕΡ. Αἱ εἰσπράξεις εἶναι δι' αὐτόν, θὰ μᾶς πᾶς;

ΠΕΡ. 'Αδύνατον! αὔριον ἡ ἡμέρα μου εἶναι παρμένη!

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Μὰ δὲν ἔχεις τίποτε νὰ κάμῃς...

ΠΕΡ. Ἔχω, μίαν σπουδαίαν ὑπόθεσιν... πάρα πολὺ σπουδαίαν... ἐρώτησε τὸν Δανιήλ...

ΔΑΝΙΗΛ. Πολὺ σπουδαίαν!

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Τί ὕφος σοβαρό! (πρὸς τὸν σύζυγόν της.) Ἔχεις ἕνα πρόσωπο μιὰ πῆχυ! φαίνεσαι σὰν νὰ φοβῆσαι.

ΠΕΡ. 'Εγώ; νὰ φοβοῦμαι! Θὰ τὸ 'δοῦμαι στὸ πεδίον!

ΔΑΝΙΗΛ (κατ' ἰδίαν) Πάει!

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Στὸ πεδίον!

ΠΕΡ. (κατ' ἰδίαν) Ὦ διάβολε! μοῦ ξέφυγε!

ΕΡ. (τρέχουσα πρὸς αὐτόν) Μονομαχία! μπαμπᾶ μου!

ΠΕΡ. Λοιπόν, ναί, παιδί μου, δὲν ἤθελα νὰ σᾶς τὸ 'πῶ ἀλλ' ἀφοῦ μοῦ ξέφυγε μάθε ὅτι ὁ πατήρ σου μονομαχεῖ!...

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Μὰ μὲ ποιόν;

ΠΕΡ. Μὲ ἕνα ταγματάρχην τοῦ δευτέρου συντάγματος τῶν ζουάβων.

ΚΥΡ ΠΕΡ. καὶ ΕΡ. (φοβηθῆσαι) Ἄχ! Θεέ μου!

ΠΕΡ. Αὔριον, τὸ μεσημέρι εἰς τὸ δάσος τοῦ Μαλμεζών, εἰς τὴν θύραν τῆς εἰσόδου.

ΚΥΡ. ΠΕΡ. (διευθυνομένη πρὸς αὐτόν) Μὰ μήπως ἐτρελλάθης... σύ! ἕνας ἥσυχος ἄνθρωπος!

ΠΕΡ. Κυρία Περισσών, εἶμαι κατὰ τῶν μονομαχιῶν... ἀλλ' ὑπάρχουσι περιστάσεις κατὰ τὰς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ ὑπακούῃ εἰς τὴν τιμήν του! (κατ' ἰδίαν δεικνύων τὴν ἐπιστολήν.) Μὰ ποῦ εἶν' ὁ Γιάννης;

ΚΥΡ. ΠΕΡ. (κατ' ἰδίαν) Μὰ αὐτὸ εἶν' ἀδύνατον! δὲν θ' ἀφήσω... (διευθύνεται πρὸς τὴν τράπεζαν τοῦ βάθους καὶ γράφει. Κατ' ἰδίαν) «Κύριε Διευθυντὰ τῆς 'Αστυνομίας..»

ΙΩΑΝ. (παρουσιαζόμενος) Τὸ γεῦμα εἶναι ἕτοιμον.

ΠΕΡ. (πλησιάζων τὸν 'Ιωάννην καὶ ταπεινῇ φωνῇ.)
Αὐτὸ τὸ γράμμα εἰς τὴν διεύθυνσίν του... εἶναι λίαν κατεπεῖγον! (ἀπομακρύνεται).

ΔΑΝΙΗΛ (ταπεινῇ φωνῇ τῷ 'Ιωάννῃ) Αὐτὴν τὴν ἐπιστολὴν εἰς τὴν διεύθυνσίν της... λίαν κατεπείγουσα (ἀπομακρύνεται.)

ΚΥΡ. ΠΕΡ. (ταπεινῇ φωνῇ τῷ 'Ιωάννῃ.) Αὐτὸ τὸ γράμμα στὴν διεύθυνσίν του... εἶναι πολὺ κατεπεῖγον.

ΠΕΡ. Ἐμπρὸς πᾶμε στὸ τραπέζη !

ΕΡ. (κατ' ἰδίαν) Θὰ εἰδοποιήσω τὸν Ἀρμάνδον. (εἰσέρχεται δεξιόθεν).

ΚΥΡ. ΠΕΡ. (πρὸς τὸν Ἰωάννην πρὶν ἐξέλθῃ) Σσύτ !

ΔΑΝΙΗΛ (ὁμοίως) Οὔτε λέξιν !

ΠΕΡ. (ὁμοίως) Σσύτ ! (ἀποσύρονται καὶ οἱ τρεῖς.)

ΙΩΑΝ. (μόνος.) Τί μυστήρια εἶν' αὐτά ; (ἀναγινώσκων τὴν διεύθυνσιν τῶν τριῶν ἐπιστολῶν.) «Κύριον Διευθυντὴν τῆς Ἀστυνομίας .... Κύριον Διευθυντὴν τῆς Ἀστυνομίας ... Κύριον Διευθυντὴν τῆς Ἀστυνομίας ...» Μπᾶ ! Δὲν ἔχω παρὰ ἕνα δρόμο !

ΠΡΑΞΙΣ ΤΕΤΑΡΤΗ

Κῆπος.—Ἑδώλια, ἕδραι, τράπεζα ἐξωχική· ἀριστερόθεν σκιάς)

ΣΚΗΝΗ ΠΡΩΤΗ

ΔΑΝΙΗΛ, εἶτα ΠΕΡΡΙΣΣΩΝ

ΔΑΝΙΗΛ (εἰσερχόμενος ἀριστερόθεν ἐκ τοῦ βάθους.) Δέκα ὧραι ! ἡ συνέντευξις, εἶναι διὰ τὸ μεσημέρι. (πλησιάζει τὴν σκιάδα καὶ νεύει.) Ψίτ ! Ψίτ !

ΠΕΡ. (περῶν τὴν κεφαλὴν ἐκ τῆς θύρας τῆς σκιάδος) Ἀ ! εἴσθαι σεῖς ... μὴ κάμνετε θόρυβον .. εἰς ἕνα λεπτὸ εἶμαι ἰδικός σας. (εἰσέρχεται).

ΔΑΝΙΗΛ (μόνος) Ὁ πτωχὸς ὁ Περρισσών ! θὰ πέρασε κακὴν νύκτα... Εὐτυχῶς ἡ μονομαχία δὲν θὰ γίνῃ.

ΠΕΡ. (ἐξέρχεται τῆς σκιάδος ἐντὸς μεγάλου ἐπανωφορίου. Νά με ... σᾶς ἐπερίμενα ..

ΔΑΝΙΗΛ. Πῶς αἰσθάνεσθε τὸν ἑαυτόν σας ;

ΠΕΡ. Ἀτάραχος σὰν στῆλος !

ΔΑΝΙΗΛ Ἔχω τὰ ξίφη εἰς τὴν ἅμαξαν.

ΠΕΡ. (ἀνοίγων τὸ ἐπανωφόριον) Ἐγώ, τὰ ἔχω ἐδῶ.

ΔΑΝΙΗΛ Δύο ζεύγη !

ΠΕΡ. Τὸ ἕνα ἠμπορεῖ νὰ σπάσῃ ... δὲν θέλω νὰ εὑρίσκωμαι σὲ δυσκολίαις τὴν τελευταία στιγμή.

ΔΑΝΙΗΛ (κατ' ἰδίαν) Καλὲ αὐτὸς εἶναι λιοντάρι! ... (ὑψηλοφώνως) Τ', ἁμάξι εἶναι στὴν πόρτα ... ἂν θέλετε ...

ΠΕΡ. Μιὰ στιγμὴ! Τί ὥρα εἶναι;

ΔΑΝΙΗΛ Δέκα ὧραι!

ΠΕΡ. Δὲν ἐννοῶ νὰ φθάσω πρὸ τῆς μεσημβρίας ..... οὔτε ὕστερα. (κατ' ἰδίαν). Τότε θ' ἀποτύχουν ὅλα.

ΔΑΝΙΗΛ Ἔχετε δίκαιον .... ἀρκεῖ νὰ φθάσωμεν στὴν ὥρα. (κατ' ἰδίαν) Τότε θ' ἀποτύχουν ὅλα.

ΠΕΡ. Νὰ φθάσῃ κἀνεὶς πρὶν ... εἶναι κομπορρημοσύνη .... μετά, εἶναι δισταγμός· ἄλλως τε περιμένω καὶ τὸν Μαγόριον ... τοῦ ἔγραψα χθὲς τὸ ἑσπέρας ἕνα γράμμα κατεπεῖγον.

ΔΑΝΙΗΛ. Ἆ! νἆτος.

ΣΚΗΝΗ ΔΕΥΤΕΡΑ

Οἱ αὐτοί, ΜΑΓΟΡΙΟΣ

ΜΑΓ. Ἔλαβα τὸ γράμμά σου, ἐζήτησα ἄδεια ... Τί τρέχει;

ΠΕΡ. Μαγόριε ... μονομαχῶ μετὰ δύο ὥρας! ...

ΜΑΓ. Ἐσύ; ἄφησε τὰ χωρατά! καὶ μὲ τί;

ΠΕΡ. (ἀνοίγων τὸ ἐπανωφόριόν του καὶ δεικνύων τὰ ξίφη) Μὲ αὐτά.

ΜΑΓ. Ξίφη ...

ΠΕΡ. Καὶ ἐβασίσθην εἰς ἐσέ, ὡς δεύτερον μάρτυρα. (Ὁ Δανιὴλ ἀπέρχεται).

ΜΑΓ. Σ' ἐμέ; μὲ συγχωρεῖς φίλε μου, εἶναι ἀδύνατον!

ΠΕΡ. Διατί;

ΜΑΓ. Πρέπει νὰ ὑπάγω εἰς τὸ γραφεῖον ... θὰ χάσω τὴν θέσιν μου.

ΠΕΡ. Ἀφοῦ ἐπῆρες ἄδειαν

ΜΑΓ. Ὄχι διὰ νὰ γίνω μάρτυς! ... Οἱ μάρτυρες τιμωροῦνται!

ΠΕΡ. Νομίζω, Κύριε Μαγόριε, ὅτι σοῦ ἔκαμα ἀρκετὰς ὑπηρεσίας ὥστε νὰ μὴ μοῦ ἀρνηθῇς τὴν συνδρομήν σου εἰς αὐτὴν τὴν ἔκτακτον περίστασιν τῆς ζωῆς μου.

ΜΑΓ. (κατ' ἰδίαν) Μοῦ κτυπᾷ αἰωνίως τὰ ἑξακόσια φράγκα του!

ΠΕΡ. Ἀλλ' ἂν νομίζῃς ὅτι θὰ ἐκτεθῇς ... ἂν φοβῆσαι.

ΜΑΓ. Δὲν φοβοῦμαι ... (μετὰ πικρίας.) Ἄλλως τε δὲν δύναμαι ν' ἀρνηθῶ ... μ' ἔχεις δέσει μὲ τοὺς δεσμοὺς τῆς εὐγνωμοσύνης. (μεμψιμοιρῶν) Ἄχ! ἡ εὐγνωμοσύνη!

ΔΑΝΙΗΛ (κατ' ἰδίαν) Νὰ κι' ἄλλος!

ΜΑΓ. Σοῦ ζητῶ ὅμως μίαν χάριν ... νὰ ἐπιστρέψωμεν εἰς τὰς δύο διὰ νὰ πάρω τὸ μέρισμά μου ... θὰ σ' ἐξοφλήσω ἀμέσως ... καὶ θὰ ἔλθωμε ἴσια κ' ἴσια!

ΔΑΝΙΗΛ Νομίζω πῶς εἶναι ὥρα νὰ πηγαίνωμεν (πρὸς τὸν Περρισσών). Ἂν ἐπιθυμεῖτε ν' ἀποχαιρετίσετε τὴν Κυρίαν Περρισσὼν καὶ τὴν κόρην σας ...

ΠΕΡ. Ὄχι, ὄχι! θέλω ν' ἀποφύγω αὐτὴν τὴν σκηνὴν ... θὰ ἔχωμε κλάμματα, φωναῖς ... θὰ κωλληθοῦν ἐπάνω μου διὰ νὰ μὲ κρατήσουν! (ἀκούεται ἦχος τραγωδιοῦ εἰς τὰ παρασκήνια). Ἡ κόρη μου!

—

ΣΚΗΝΗ ΤΡΙΤΗ

Οἱ αὐτοί, ΕΡΡΙΕΤΤΗ, εἶτα ΚΥΡΙΑ ΠΕΡΡΙΣΩΝ

ΕΡ. (εἰσέρχεται τραγωδοῦσα καὶ κρατοῦσα εἰς χεῖρας καταβρεκτήριον.) Τρὰ λα λα! τρὰ λα λα! (ὁμιλοῦσα) Ἀ! εἶσ' ἐσὺ μπαμπάκα μου ...

ΠΕΡ. Ναὶ ..., βλέπεις .... ἀναχωροῦμε .... μὲ αὐτοὺς τοὺς δύο κυρίους ... πρέπει ... (τὴν ἀσπάζεται μετὰ συγκινήσεως.) Χαῖρε!

ΕΡ. (ἡσύχως) Ἀντίο, μπαμπᾶ μου. (κατ' ἰδίαν) Δὲν ὑπάρχει κανένας φόβος, ἡ μαμμᾶ εἰδοποίησε τὸν Διευθυντὴν τῆς Ἀστυνομίας ... κ' ἐγώ, εἰδοποίησα τὸν Ἀρμάνδον. (Προχωρεῖ καὶ ποτίζει τ' ἄνθη.)

ΠΕΡ. (σπογγίζων τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ νομίζων αὐτὴν πλησίον του) Ἔλα τώρα μὴν κλαῖς! ... ἂν δὲν μ' ἐπανίδῃς, συλλογίζου ... (σταματῶν) Μπᾶ! αὐτὴ ποτίζει!

ΜΑΓ. (κατ' ἰδίαν) Αὐτὸ μὲ σκάει! ἀλλὰ καλὰ νὰ παθαίνῃ!

ΚΥΡ. ΠΕΡ. (εἰσέρχεται μετ' ἀνθέων εἰς χεῖρας· πρὸς τὸν σύζυγόν της). Ἀλήθεια ... πειράζει νὰ κόψω μερικαῖς βάλλιες;

ΠΕΡ. Ἡ γυναῖκα μου!

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Μαζεύω ἄνθη διὰ τὰ βάζα μου.

ΠΕΡ. Μάζευε! ... εἰς τοιαύτην στιγμήν, δὲν σοῦ ἀρνοῦμαι τίποτε ... ἀναχωρῶ, Καρολίνα...

ΚΥΡ. ΠΕΡ. (ἡσύχως). Ἀ! ναί! πᾶς ἐκεῖ!

ΠΕΡ. Ναί ... πηγαίνω ... ἐκεῖ, μὲ αὐτοὺς τοὺς δύο κυρίους.

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Καλά! κύτταξε ὅμως νὰ εἶσαι ἐδῶ εἰς τὸ γεῦμα.

ΠΕΡ. καὶ ΜΑΓ. Ἔ!

ΠΕΡ. (κατ' ἰδίαν). Αὐτὴ ἡ ἀπάθεια... μήπως ἡ γυναῖκά μου δὲν μ' ἀγαπᾷ;

ΜΑΓ. (κατ' ἰδίαν). Βρὲ ὅλοι αὐτοὶ οἱ Περρισὼν νὰ μὴ ἔχουν καρδιά! καλὰ νὰ πάθῃ!

ΔΑΝΙΗΛ. Εἶναι ὥρα... ἂν θέλετε νὰ εἴσθε εἰς τὴν συνέντευξιν τὸ μεσημέρι...

ΠΕΡ. (ζωηρῶς). Ἀκριβῶς!

ΚΥΡ. ΠΕΡ. (ζωηρῶς). Ἀκριβῶς! δὲν ἔχετε καιρὸ νὰ χάνετε.

ΕΡ. Ἔλα κάμε γρήγορα μπαμπᾶ.

ΠΕΡ. Ναί... ναί...

ΜΑΓ. (κατ' ἰδίαν). Τώρα τὸν στέλλουν κιόλας αὐταῖς! Μωρὲ τί οἰκογένεια!

ΠΕΡ. Λοιπόν, Καρολίνα, κόρη μου, ἀντίο! ἀντίο! (ἀπέρχονται).

—

ΣΚΗΝΗ ΤΕΤΑΡΤΗ

Οἱ αὐτοί, ΑΡΜΑΝΔΟΣ

ΑΡΜ. (παρουσιαζόμενος ἐκ τοῦ βάθους). Μείνατε, κύριε Περρισών, ἡ μονομαχία δὲν θὰ γίνῃ.

ΠΑΝΤΕΣ. Πῶς;

ΕΡ. (κατ' ἰδίαν). Ὁ Ἁρμάνδος! ἤμουν τόσον βεβαία δι' αὐτόν!

ΚΥΡ. ΠΕΡ. (τῷ Ἁρμάνδῳ). Μὰ ἐξηγήσατέ μας...

ΑΡΜ. Εἶναι ἁπλούστατον... πρὸ ὀλίγου ἐφυλάκισα τὸν ταγματάρχην Ματθαῖον.

ΠΑΝΤΕΣ. Στὴ φυλακή;

ΔΑΝΙΗΛ. (κατ' ἰδίαν). Βρὲ τί ἐνεργητικὸς ποῦ εἶναι ὁ ἀντεραστής μου!

ΑΡΜ. Μάλιστα... αὐτὸ ἦτο συμφωνημένο μεταξύ μας πρὸ ἑνὸς μηνός... καὶ δὲν ὑπῆρχε καλλιτέρα εὐκαιρία νὰ τοῦ φανῶ εὐχάριστος... (πρὸς τὸν Περρισών) καὶ νὰ σᾶς τὸν ξεφορτώσω!

ΚΥΡ. ΠΕΡ. (τῷ Ἁρμάνδῳ). Ἆ! κύριε, πόσην εὐγνωμοσύνην!...

ΕΡ. (ταπεινῇ φωνῇ). Εἴσθε ὁ σωτήρ μας!

ΠΕΡ. (κατ' ἰδίαν). Τί νὰ σᾶς πῶ, ἐμένα μοῦ χαλᾷ τὰ σχέδιά μου αὐτό.. εἶχα τόσο καλὰ διορθώσει τὰ πράγματα... Τὸ μεσημέρι ἀκριβῶς θὰ μᾶς ἔπιαναν...

ΚΥΡ. ΠΕΡ. (πρὸς τὸν σύζυγόν της). Δὲν εὐχαριστεῖς λοιπόν;

ΠΕΡ. Τί πρᾶγμα ;

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Καλέ, τὸν κύριον Ἀρμάνδον !

ΠΕΡ. Ἀ ! ναί. (Πρὸς τὸν Ἀρμάνδον ξηρῶς). Σᾶς εὐχαριστῶ.

ΜΑΓ. (κατ' ἰδίαν). Νομίζει κανεὶς ὅτι αὐτὸ δὲν τοῦ ἤρεσε ! (μεγαλοφώνως). Πηγαίνω νὰ πάρω τὸ μέρισμά μου. (Πρὸς τὸν Δανιήλ). Νομίζετε, ὅτι τὸ ταμεῖον θὰ εἶναι ἀνοικτόν ;

ΔΑΝΙΗΛ. Πῶς, βέβαια. Ἔχω τ' ἀμάξι, σᾶς πηγαίνω. Κύριε Περρισών, θὰ ἐπανιδοθῶμεν· ἔχετε νὰ μοῦ δώσετε καὶ μίαν ἀπάντησιν ...

ΚΥΡ. ΠΕΡ. (ταπεινῇ φωνῇ τῷ Ἀρμάνδῳ). Μείνατε. Ὁ Περρισὼν ὑπεσχέθη ν' ἀποφασίσῃ σήμερον· ἡ στιγμὴ εἶναι κατάλληλος, κάμετε τὴν αἴτησιν.

ΑΡΜ. Νομίζετε ; ... Διότι ...

ΕΡ. (ταπεινῇ φωνῇ). Θάρρος, κύριε Ἀρμάνδε !

ΑΡΜ. Σεῖς ; ὢ ! τί εὐτυχία !

ΜΑΓ. Χαίρετε, κύριε Περρισών !

ΔΑΝΙΗΛ (χαιρετῶν). Κυρία ... δεσποινίς ... (Ἡ Ἐρριέττη καὶ ἡ κυρία Περρισὼν ἐξέρχονται δεξιόθεν. Ὁ Μαγόριος καὶ ὁ Δανιὴλ ἐκ τοῦ βάθους ἀριστερόθεν).

—

ΣΚΗΝΗ ΠΕΜΠΤΗ

ΠΕΡΡΙΣΩΝ, ΑΡΜΑΝΔΟΣ, εἶτα ΙΩΑΝΝΗΣ καὶ ὁ ΤΑΓΜΑΤΑΡΧΗΣ

ΠΕΡ. (κατ' ἰδίαν) Εἶμαι ὅλο φοῦρκα ... ὅλο φοῦρκα ! ... ἐπέρασα ὅλην τὴν νύκτα γράφων στοὺς φίλους μου ὅτι μονομαχῶ ... θὰ γίνω γελοῖος.

ΑΡΜ. (κατ' ἰδίαν). Θὰ εἶναι εἰς καλὴν διάθεσιν ... Ἂς δοκιμάσω ... (μεγαλοφώνως). Ἀγαπητέ μου κύριε Περρισών ...

ΠΕΡ. (ζωηρῶς). Κύριε ;

ΑΡΜ. Δὲν ἠξεύρετε πόσον εἶμαι εὐτυχής, διότι κατώρθωσα νὰ τελειώσῃ αὐτὴ ἡ δυσάρεστος ὑπόθεσις ...

ΠΕΡ. (κατ' ἰδίαν). Πάντα αὐτὸ τὸ ὕφος του τὸ προστατευτικόν ! (μεγαλοφώνως). Τὸ κατ' ἐμέ, κύριε, λυποῦμαι, διότι μ' ἐστερήσατε τῆς εὐχαριστήσεως νὰ δώσω ἕνα μάθημα σ' αὐτὸν τὸν δάσκαλο τῆς γραμματικῆς !

ΑΡΜ. Πῶς ! μὰ ἀγνοεῖτε λοιπὸν πῶς ὁ ἀντίπαλός σας ...

ΠΕΡ. Εἶναι ταγματάρχης τοῦ δευτέρου συντάγματος τῶν Ζουάβων

... Καὶ ὕστερα ; Ἐκτιμῶ τὸν στρατόν, ἀλλ' εἶμαι ἐξ ἐκείνων, οἵτινες δύνανται νὰ τὸν ἀτενίσουν κατὰ μέτωπον. (Διέρχεται ὑπερηφάνως πρὸ αὐτοῦ).

ΙΩΑΝΝΗΣ (παρουσιαζόμενος καὶ ἀναγγέλων). Ὁ ταγματάρχης Ματθαῖος.

ΠΕΡ. Τ' εἶπε ;

ΑΡΜ. Αὐτός !

ΠΕΡ. Μοῦ εἴπατε πῶς εἶναι στὴν φυλακὴν !

ΤΑΓΜΑΤ. (εἰσερχόμενος). Ἤμην, ἀληθῶς, ἀλλ' ἐβγῆκα (ἰδὼν τὸν Ἀρμάνδον). Ἆ ! κύριε Ἀρμάνδε, πρὸ ὀλίγου ἐξώφλησα τὴν συναλλαγματικὴν ποῦ σᾶς ὤφειλα, καὶ ἐπὶ πλέον τὰ ἔξοδα...

ΑΡΜ. Πολὺ καλά, ταγματάρχα ... Ἐλπίζω ὅτι δὲν ἐθυμώσατε ἐναντίον μου .... ἐφαίνεσθε μὲ τόσην ἐπιθυμίαν νὰ πᾶτε στὴν φυλακήν !

ΤΑΓΜ. Ναί, ἀγαπῶ τὴν φυλακήν, ἀλλ' ὄχι τὰς ἡμέρας ὅπου πρόκειται νὰ μονομαχήσω (πρὸς τὸν Περρισσών). Λυποῦμαι, κύριε, διότι σᾶς ἔκαμα νὰ περιμένετε ... Εἶμαι εἰς τὰς διαταγάς σας.

ΙΩΑΝ. (κατ' ἰδίαν). Ὤχ ! ὁ πτωχὸς ὁ ἀφέντης !

ΠΕΡ. Φρονῶ, κύριε, ὅτι θὰ μοῦ ἀποδώσετε τὴν δικαιοσύνην ὅτι ἤμην ὅλως ξένος τοῦ συμβάντος αὐτοῦ ;

ΑΡΜ. Ἐντελῶς ! διότι πρὸ ὀλίγων στιγμῶν ἀκόμη, ὁ κύριος μοὶ ἐξεδήλου τὴν λύπην του μὴ δυνάμενος νὰ συναντηθῇ μαζί σας.

ΤΑΓΜ. (πρὸς τὸν Περρισών). Οὐδέποτε ἀμφέβαλλον, κύριε, ὅτι ἔχω νὰ κάμω μὲ γενναῖον ἀντίπαλον.

ΠΕΡ. (μεθ' ὑψηλοφροσύνης). Τὸ ἐλπίζω.

ΙΩΑΝ. (κατ' ἰδίαν). Μωρὲ βαστᾷ ὁ ἀφέντης μου !

ΤΑΓΜ. Οἱ μάρτυρές μου εἶναι εἰς τὴν θύραν ... ἂς πηγαίνωμεν !

ΠΕΡ. Ἐμπρός, πηγαίνομεν.

ΤΑΓΜ. (ἐκβάλλων τὸ ὡρολόγιόν του). Εἶναι ἀκριβῶς μεσημέρι.

ΠΕΡ. (κατ' ἰδίαν). Μεσημέρι ! ... ἀπὸ τώρα !

ΤΑΓΜ. Θὰ ἤμεθα ἐκεῖ εἰς τὰς δύο.

ΠΕΡ. (κατ' ἰδίαν). Εἰς τὰς δύο ! θὰ ἔχουν φύγῃ.

ΑΡΜ. Τί ἔχετε λοιπόν ;

ΠΕΡ. Ἔχω ... ἔχω ... κύριοι, ἐσκέφθην ... ὅτι εἶναι εὐγενὲς πάντοτε ν' ἀναγνωρίζῃ κάνεὶς τὰ λάθη του.

Ὁ ΤΑΓΜ. καὶ ὁ ΙΩΑΝ. (ἔκπληκτοι). Πῶς ;

ΑΡΜ. Τί λέγει ;

ΠΕΡ. Γιάννη ... πήγαιν' ἔξω !

ΑΡΜ. 'Αποσύρομαι κ' ἐγώ ...

ΤΑΓΜ 'Ω! μὲ συγχωρεῖτε! ἐπιθυμῶ ὅλα αὐτὰ νὰ γίνουν ἐνώπιον μαρτύρων.

ΑΡΜ. 'Αλλά ...

ΤΑΓΜ. Σᾶς παρακαλῶ νὰ μείνετε.

ΠΕΡ. Ταγματάρχα ... εἴσθε ἕνας γενναῖος στρατιώτης ... κ' ἐγώ ... ἀγαπῶ ... τοὺς στρατιωτικούς! 'Αναγνωρίζω ὅτι ἔπταισα ἀπέναντί σας ... καὶ σᾶς παρακαλῶ νὰ πιστεύσετε ... (κατ' ἰδίαν). Διάβολε! ἐμπρὸς 'στὸν ὑπηρέτην μου! (μεγαλοφώνως) σᾶς παρακαλῶ νὰ πιστεύσετε ὅτι δὲν εἶχον οὔτε τὴν πρόθεσιν ... (κάμνει σημεῖον τῷ 'Ιωάννῃ νὰ ἐξέλθῃ, ὅστις ὅμως φαίνεται μὴ ἐννοῶν. Κατ' ἰδίαν.) Μοῦ εἶναι ἀδιάφορον· θὰ τοῦ δώσω τὰ παπούτσια στὸ χέρι τὸ βράδυ, (μεγαλοφώνως) οὔτε τὴν σκέψιν ... νὰ προσβάλλω ἕναν ἄνθρωπον τὸν ὁποῖον ἐκτιμῶ καὶ τιμῶ!

ΙΩΑΝ. (κατ' ἰδίαν). Τοῦ 'πῆγε ῥιπιτίδι, τοῦ ἀφέντη!

ΤΑΓΜ. Λοιπόν, κύριε, ζητεῖτε συγγνώμην;

ΑΡΜ. (ζωηρῶς). 'Ω! ἐκφράζει τὴν λύπην του! ...

ΠΕΡ. Μὴ διαστρέφετε τὰ πράγματα! μὴ διαστρέφετε τὰ πράγματα! ἀφήσετε νὰ ὁμιλήσῃ ὁ ταγματάρχης.

ΤΑΓΜ. Ζητεῖτε συγγνώμην ἢ ἐκφράζετε τὴν λύπην σας;

ΠΕΡ. (διστάζων). Μά ... μισὸ ἀπὸ τὸ ἕνα ... καὶ μισὸ ἀπ' τὸ ἄλλο ...

ΤΑΓΜ. 'Εγράψετε, καθαρὰ καθαρὰ ἐπὶ τοῦ βιβλίου εἰς Μοντανβέρ: «ὁ ταγματάρχης εἶναι ἕνας ...»

ΠΕΡ. (ζωηρῶς). 'Αποσύρω τὴν λέξιν! τὴν ἀπέσυρα!

ΤΑΓΜ. Τὴν ἀποσύρετε ... ἐδῶ .. ἀλλ' ἐκεῖ! φαίνεται εἰς τὸ μέσον μιᾶς σελίδος, τὴν ὁποίαν ὅλοι οἱ ταξειδιῶται δύνανται ν' ἀναγνώσουν.

ΠΕΡ. "Ε! διάβολε τί νὰ κάμω! ... ἐκτὸς ἂν ὑπάγω νὰ τὴν σβύσω μόνος μου.

ΤΑΓΜ. Δὲν ἐτόλμων νὰ σᾶς τὸ ζητήσω, ἀλλ' ἀφοῦ τὸ εἴπατε ...

ΠΕΡ. 'Εγώ!

ΤΑΓΜ. Δέχομαι.

ΡΕΡ. Μὰ μὲ συγχωρεῖτε ...

ΤΑΓΜ. 'Ω! δὲν σᾶς ζητῶ νὰ φύγετε ἀμέσως σήμερον ... ὄχι! ἀλλ' αὔριον.

ΠΕΡ. καὶ ΑΡΜ. Πῶς;

ΤΑΜ. Πῶς; μὲ τὸν πρῶτο σιδηρόδρομο, καὶ θὰ σβύσετε μὲ τὸ χέρι σας, καὶ μὲ καλὴν θέλησιν, τὰς δύο κακὰς γραμμάς, αἱ ὁποῖαι σᾶς ἐξέφυγον ἀσκέπτως ... θὰ μὲ ὑποχρεώσετε.

ΠΕΡ. Ἔτσι ... εὔκολα ... πρέπει νὰ ἐπιστρέψω πάλιν 'στὴν Ἑλβετία;

ΤΑΓΜ. Κατ' ἀρχὰς τὸ Μοντανβὲρ ἀνῆκεν εἰς τὴν Σαβοίαν ... τώρα εἶναι Γαλλία!

ΠΕΡ. Γαλλία, βασίλισσα τῶν ἐθνῶν!

ΙΩΑΝ. Σὰν νὰ εἶναι γι'αὐτὸ ποιὸ κοντά.

ΤΑΓΜ. (εἰρωνικῶς). Δὲν μοῦ μένει πλέον ἢ νὰ ἐκφράσω τὸν θαυμασμόν μου διὰ τὰ συμβιβαστικὰ αἰσθήματά σας.

ΠΕΡ. Δὲν ἀγαπῶ νὰ χύνω αἷμα!

ΤΑΓΜ. (γελῶν). Κηρύττομαι ἐντελῶς ἱκανοποιημένος (πρὸς τὸν Ἀρμάνδον). Κύριε Δεσρὸς ἔχω ἀκόμη μερικὰς συναλλαγματικὰς εἰς κυκλοφορίαν, ἂν κατὰ τύχην πέσῃ κἀμμία εἰς χεῖρας σας εἶμαι πάντοτε στὴν διάθεσίν σας! (ὑποκλινόμενος). Κύριοι ... ἔχω τὴν τιμὴν ...

ΠΕΡ. (ὑποκλινόμενος). Ταγματάρχα ... (ὁ ταγματάρχης ἐξέρχεται).

ΙΩΑΝ. (πρὸς τὸν Περρισών, θλιβερῶς). Νά! λοιπὸν ἀφέντη, ἡ δουλειά σας ἐδιωρθώθη.

ΠΕΡ. (ἐκσπῶν τὴν ὀργήν του). Γιὰ νὰ σοῦ 'πῶ ἐσένα ... νὰ φύγῃς ἀμέσως ἀπ' τὸ σπῆτί μου ... ζῶον.

ΙΩΑΝ. (ἔκπληκτος). Ἐγώ! καὶ τί σᾶς ἔκαμα; (ἐξέρχεται δεξιόθεν).

ΣΚΗΝΗ ΕΚΤΗ

ΑΡΜΑΝΔΟΣ καὶ ΠΕΡΡΙΣΩΝ

ΠΕΡ. (κατ' ἰδίαν). Δὲν ἔχει ... ἐπῆρα συγγνώμην! ἐγώ, τοῦ ὁποίου τὴν εἰκόνα θὰ 'δοῦν 'στὸ Μουσεῖον! ... Ἀλλὰ σὲ 'ποιὸν τὸ λάθος; Σ'αὐτὸν τὸν κύριον Ἀρμάνδον!

ΑΡΜ. (κατ' ἰδίαν, ἐκ τοῦ βάθους). Πτωχὸς ἄνθρωπος! Δὲν ἠξεύρω τί νὰ τοῦ 'πῶ.

ΠΕΡ. (κατ' ἰδίαν). Ἆ! μὰ δὲν ἐννοεῖ ἐπὶ τέλους νὰ μὲ ξεφορτωθῇ· θὰ ἔχῃ πάλιν κἀμμιὰ ὑπηρεσία νὰ μοῦ κάμῃ... Εἶναι ὡραῖαι αἱ ὑπηρεσίαι του!

ΑΡΜ. Κύριε Περρισών;

ΠΕΡ. Κύριε;

ΑΡΜ. Χθές, ἀφοῦ σᾶς ἄφησα ἐπῆγα εἰς τὸν φίλον μου ... τὸν ὑπάλληλον τοῦ Τελωνείου ... Τοῦ ὡμίλησα διὰ τὴν ὑπόθεσίν σας.

ΠΕΡ. (ζωηρῶς). Εἶσθε πολὺ καλός.

ΑΡΜ. Ἐδιορθώθη! ... ἀπεσύρθη ἡ καταγγελία.

ΠΕΡ. Ἆ! . .

ΑΡΜ. Θὰ γράψετε μόνον εἰς τὸν τελωνοφύλακα λέξεις τινάς... ἐκφράζων τὴν θλίψιν σας ...

ΠΕΡ. (ἐκσπῶν τὴν ὀργήν του). Λαμπρά! νὰ πάρω συγγνώμην! ἀενναώς συγγνώμην! ... Τί ἀνακατεύεσθε σεῖς ἐπὶ τέλους;

ΑΡΜ. Μά ...

ΠΕΡ. Δὲν θ' ἀφήσετε πλέον αὐτὴν τὴν συνήθεια νὰ χώνεσθε κάθε στιγμὴ στῆς δουλειαῖς μου;

ΑΡΜ. Πῶς;

ΠΕΡ. Μάλιστα, μοῦ ἀνακατεύεσθε εἰς ὅλα! ποιὸς σᾶς παρεκάλεσε νὰ πᾶτε καὶ νὰ φυλακίσετε τὸν ταγματάρχη; ἂν δὲν εἴσθε σεῖς θὰ εἴμεθα ὅλοι ἐκεῖ ἀκριβῶς τὸ μεσημέρι!

ΑΡΜ. Μά, τίποτε δὲν σᾶς ἐμπόδιζε νὰ εἴσθε ἐκεῖ εἰς τὰς δύο ὥρας.

ΠΕΡ. Δὲν εἶναι τὸ ἴδιο.

ΑΡΜ. Διατί;

ΠΕΡ. Ἐρωτᾶτε διατί; Διότι ... ὄχι, δὲν θὰ μάθετε τὸ διατί! (μεθ' ὀργῆς). Δὲν θέλω πλέον ὑπηρεσίας, κύριε! δὲν θέλω! Εἰς τὸ μέλλον ἂν πέσω σὲ κάμμιὰ τρύπα, σᾶς παρακαλῶ νὰ μ' ἀφήσετε! προτιμῶ νὰ δώσω ἑκατὸ φράγκα στὸν ὁδηγό ... διότι αὐτὸ ἀξίζει ἑκατὸ φράγκα ... καὶ δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ ὑπερηφανεύεται δὰ κανεὶς τόσο! Σᾶς παρακαλῶ ἀκόμη νὰ μὴ μ' ἀλλάζετε τὰς ὥρας τῶν μονομαχιῶν μου, καὶ νὰ πηγαίνω στὴ φυλακὴ κατὰ τὴν ὄρεξί μου.

ΑΡΜ. Μά, κύριε Περρισών ...

ΠΕΡ. Δὲν ἀγαπῶ τοὺς ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι θέλουν νὰ ἐπιβάλλωνται ... εἶναι ἀδιακρισία! Μοῦ γινίκετε κουνοῦπι! ...

ΑΡΜ. Μὰ μὲ συγχωρεῖτε ...

ΠΕΡ. Ὄχι, κύριε! Ἐμένα δὲν μὲ ὑποτάσσει κανείς! Δὲν θέλω πλέον ὑπηρεσίας, ἀκούετε, δὲν θέλω ὑπηρεσίας! (Ἐξέρχεται διὰ τῆς σκιάδος).

—

ΣΚΗΝΗ ΕΒΔΟΜΗ

ΑΡΜΑΝΔΟΣ, εἶτα ΕΡΡΙΕΤΤΗ

ΑΡΜ. (μόνος): Δὲν καταλαμβάνω πλέον τίποτε ... τάχασα!

ΕΡ. (εἰσερχομένη ἐκ τοῦ βάθους δεξιόθεν). Ἆ! κύριε Ἀρμάνδε!

ΑΡΜ. Κυρία Ἑρριέττη!

ΕΡ. Ὡμιλήσατε μὲ τὸν μπαμπᾶ;

ΑΡΜ. Μάλιστα, δεσποινίς.

ΕΡ. Λοιπόν;

ΑΡΜ. Ἐπείσθην περὶ τῆς ἐντελοῦς ἀντιπαθείας του πρὸς ἐμέ.

ΕΡ. Καλὲ τί λέτε; Εἶναι ἀδύνατον.

ΑΡΜ. Μὲ ὕβρισε σχεδόν, διότι τὸν ἔσωσε εἰς Μοντανβὲρ... Πρὸς στιγμὴν ἐνόμισα ὅτι θὰ μοῦ δώσῃ ἑκατὸ φράγκα δι' ἀνταμοιβήν.

ΕΡ. Ἑκατὸ φράγκα! ὄχι δά!

ΑΡΜ. Εἶπε πῶς τόσο ἀξίζει!...

ΕΡ. Μὰ αὐτὸ εἶναι φοβερόν!... εἶναι ἀχαριστία!...

ΑΡΜ. Ἐννόησα ὅτι ἡ παρουσία μου τὸν ἐψύχραινε, τὸν ἐπλήγωνε ... καὶ δὲν μένει πλέον, δεσποινίς, παρὰ νὰ σᾶς ἀποχαιρετήσω.

ΕΡ. (ζωηρῶς). Ὄχι! ὄχι! καθόλου, μείνατε!

ΑΡΜ. Τί ὀφελεῖ; θὰ σᾶς δώσῃ εἰς τὸν Δανιήλ.

ΕΡ. Εἰς τὸν κύριον Δανιήλ;... μὰ ἐγὼ δὲν θέλω!

ΑΡΜ. (μετὰ χαρᾶς). Ἆ!

ΕΡ. (συνερχομένη). Ἡ μαμμᾶ δὲν θέλει! δὲν συμμερίζεται τὰ αἰσθήματα τοῦ μπαμπᾶ· ἐκείνη ἐννοεῖ τὴν εὐγνωμοσύνην σᾶς ἀγαπᾶ... Πρὸ μιᾶς στιγμῆς μοῦ ἔλεγε μάλιστα: «ὁ κύριος Ἀρμάνδος εἶναι πολὺ ἔντιμος ἄνθρωπος... ἄνθρωπος μὲ λαμπρὰ καρδιά, καὶ ὅ,τι ἀγαπητὸν ἔχω στὸν κόσμο, θὰ τοῦ τὸ δώσω...»

ΑΡΜ. Τὸ πλέον ἀγαπητόν της εἰς τὸν κόσμο... εἶσθε σεῖς!

ΕΡ. (ἀθώως). Πιστεύω...

ΑΡΜ. Ἆ! κυρία Ἑρριέττη, πόσον σᾶς εὐχαριστῶ!

ΕΡ Μὰ τὴν μαμμᾶ πρέπει νὰ εὐχαριστήσετε.

ΑΡΜ. Καὶ σεῖς Ἑρριέττη, μοῦ ἐπιτρέπετε νὰ ἐλπίζω ὅτι ἔχετε δι' ἐμὲ τὰ ἴδια αἰσθήματα;

ΕΡ. (στενοχωρουμένη) Ἐγώ, κύριε;...

ΑΡΜ. Ὢ! εἰπέτε μου, σᾶς ἱκετεύω...

ΕΡ. (καταβιβάζουσι τοὺς ὀφθαλμούς). Μία κόρη καλῆς ἀνατροφῆς κύριε... σκέπτεται πάντοτε καθὼς ἡ μαμμᾶ της (φεύγει τρέχουσα).

ΣΚΗΝΗ ΟΓΔΟΗ

ΑΡΜΑΝΔΟΣ, εἶτα ΔΑΝΙΗΛ

ΑΡΜ. (μόνος). Μ' ἀγαπᾷ ! μοῦ τὸ εἶπε !... εἶμαι πολὺ εὐτυχής !...

ΔΑΝΙΗΛ (εἰσερχόμενος). Καλημέρ' Ἀρμάνδε.

ΑΡΜ. Ὦ ! ἐσὺ εἶσαι ... (κατ' ἰδίαν). Πτωχὸ παιδί !

ΔΑΝΙΗΛ. Ἰδοὺ ἡ ψυχολογικὴ στιγμή ... Ὁ κύριος Περρισὼν σκέπτεται ... καί... σὲ δέκα λεπτὰ θὰ μάθωμε τὴν ἀπόφασίν του. Πτωχέ μου φίλε !

ΑΡΜ. Τί εἶναι ;

ΔΑΝΙΗΛ. Εἰς τὸν ἀγῶνα ποῦ εἴχαμε ἕως τώρα, ἔκαμες λάθη ... τὸ ἕνα ἐπάνω στὸ ἄλλο ...

ΑΡΜ. (ἔκπληκτος). Ἐγώ ;

ΔΑΝΙΗΛ. Ἄκουσε· σ' ἀγαπῶ Ἀρμάνδε ... καὶ θὰ σοῦ δώσω μίαν καλὴν συμβουλήν, ἡ ὁποία θὰ σοῦ χρησιμεύση ... δι' ἄλλην φοράν ! ἔχεις ἕνα θανάσιμον ἐλάττωμα !

ΑΡΜ. Ποῖον ;

ΔΑΝΙΗΛ. Τρελλένεσαι νὰ κάμῃς ὑπηρεσίας ... εἶναι ἕνα πάθος δυστυχέστατον !

ΑΡΜ. (γελῶν). Ἆ ! διάβολε !

ΔΑΝΙΗΛ. Πίστευσέ ! .. γνωρίζω τὸν κόσμο καλλίτερα ἀπὸ σὲ κ' ἔζησα εἰς ἕνα κόσμον ... πλέον προχωρημένο ! Πρὶν ὑποχρεώσεις ἕναν ἄνθρωπον, βεβαιώσου πρῶτα καλὰ ἂν αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι βλάξ.

ΑΡΜ. Διατί ;

ΔΑΝΙΗΛ. Διότι ὁ βλὰξ εἶναι ἀδύνατον νά ὑποφέρῃ ἐπὶ πολὺ αὐτὸ τὸ φοβερὸν βάρος τὸ ὀνομαζόμενον εὐγνωμοσύνη· ὑπάρχουσι μάλιστα καὶ ἔξυπνοι ἄνθρωποι οἱ ὁποῖοι ἔχουν καὶ αὐτοὶ τὴν κρᾶσιν τόσον λεπτήν ...

ΑΡΜ. (γελῶν). Ἐμπρός ! ἀνάπτυξε τὰ παράδοξά σου !

ΔΑΝΙΗΛ. Θέλεις ἕνα παράδειγμα : ὁ Περρισών ...

ΠΕΡ. (περῶν τὴν κεφαλήν του ἐκ τῆς θύρας τῆς σκιάδος). Τ' ὄνομά μου !

ΔΑΝΙΗΛ. Μοῦ ἐπιτρέπεις νὰ μὴ τὸν κατατάξω μεταξὺ τῶν εὐφυιῶν ἀνθρώπων (ὁ Περρισὼν ἀποσύρεται).

ΔΑΝΙΗΛ. Λοιπόν, ὁ Περρισὼν σ' ἐπῆρε σιγὰ σιγὰ εἰς ἀντιπάθειαν.

ΑΡΜ. Τὸ φοβοῦμαι πολύ.

ΔΑΝΙΗΛ. Κ' ἐν τούτοις τοῦ ἔσωσες τὴν ζωήν. Νομίζεις ὅτι αὐτὸ τοῦ ἐνθυμίζει μίαν μεγάλην πρᾶξιν αὐταπαρνήσεως. Ὄχι! τοῦ ὑπενθυμίζει τρία πράγματα. Πρῶτον, ὅτι δὲν εἰξεύρει ἱππασία· δεύτερον ὅτι εἶχεν ἄδικο νὰ βάλῃ σπιρούνια, ἐναντίον τῆς γνώμης τῆς συζύγου του· τρίτον, ὅτι ἔκαμε δημοσίως μίαν γελοιωδεστάτη τοῦμπα...

ΑΡΜ. Καλά, ἀλλά ...

ΔΑΝΙΗΛ. Καὶ τὸ ἀριστούργημα, τοῦ ἀπέδειξες, σὰν δύο καὶ δύο τέσσαρα, ὅτι δὲν τὸν ἐθεώρεις διόλου γενναῖον κ' ἐμπόδισες μιὰ μονομαχία ... ἡ ὁποία δέν θὰ ἐγίνετο.

ΑΡΜ Πῶς;

ΔΑΝΙΗΛ. Εἶχον λάβει τὰ μέτρα μου ... Κάμνω κ' ἐγώ κάποτε ὑπηρεσίας ...

ΑΡΜ Ἆ! βλέπεις;

ΔΑΝΙΗΛ. Ναί, ἀλλὰ κρύπτομαι ἐγώ... δὲν φαίνομαι! Ὅταν εἰσδύω εἰς τὰ ἄδυτα τῆς ἀθλιότητος τῶν ὁμοίων μου, εἰσδύω μὲ πέδιλα καὶ χωρὶς φῶς... καθὼς σὲ μιὰ πυριταποθήκη! Ἐκ τούτων ὅλων συνάγω.

ΑΡΜ. Ὅτι δὲν πρέπει νὰ ὑποχρεώνῃ κάνεὶς οὐδένα;

ΔΑΝΙΗΛ. Ὦ! ὄχι! Πῶς πρέπει νὰ κάμνῃ κάνεὶς ὅ,τι κάμνει ἐν τῇ σκοτίᾳ καὶ νὰ διαλέγῃ τὸ θῦμα του! Συνάγω λοιπὸν ὅτι ὁ περὶ οὗ πρόκειται Περρισὼν σὲ ἀποστρέφεται, ἡ παρουσία σου τὸν ταπεινώνῃ, εἶναι ὑπόχρεός σου, κατώτερός σου! τὸν ἐξευτελίζεις αὐτὸν τὸν ἄνθρωπο.

ΑΡΜ. Μὰ αὐτὸ εἶναι ἀχαριστία! ...

ΔΑΝΙΗΛ. Ἡ ἀχαριστία εἶναι ποικιλία τῆς ὑπερηφανείας... «Εἶναι ἀνεξαρτησία τῆς καρδίας,» εἶπε κάποιος νόστιμος φιλόσοφος. Ὁ δὲ Περρισὼν εἶναι ὁ ἁμαξοπηγὸς ὁ πλέον ἀνεξάρτητος τῆς γαλλικῆς ἁμαξοποιίας! Τὸ ἐμυρίστικα αὐτὸ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ... Καὶ διὰ τοῦτο ἠκολούθησα μίαν ὁδὸν ἐντελῶς ἀντίθετον τῆς ἰδικῆς σου.

ΑΡΜ. Ποίαν;

ΔΑΝΙΗΛ Ἐγλύστρισα .... ἐξεπίτηδες! εἰς ἕνα μικρὸ λάκκο .... μικρούτσικο.

ΑΡΜ. Ἐξεπίτηδες;

ΔΑΝΙΗΛ. Μὰ δὲν ἐννοεῖς; Νὰ δώσῃ κάνεὶς τὴν εὐκαιρία εἰς ἕνα ἁμαξοπηγὸ νὰ σώσῃ τὸν πλησίον του, χωρὶς βέβαια κίνδυνον ἑαυτοῦ, εἶναι μαστοριὰ πρώτης τάξεως! Διὰ τοῦτο, ἀπὸ ἐκείνη τὴν ἡμέρα εἶμαι ἡ χαρά του, ὁ θρίαμβός του, τὸ κατόρθωμά του! Ἅμα παρουσιάζομαι τὸ πρόσωπόν του γίνεται εὔθυμον, τὸ στομάχι του πετιέται ἔξω καὶ φουσκώνει ὅλος μέσ' τὴν ῥενδικότα του σὰν παγῶνι!... Τὸν κρατῶ! καθὼς ἡ ματαιότης κρατεῖ τὸν ἄνθρωπο... Ὅταν ψυχραίνεται ὀλίγον, δίδω ζωήν, βάζω φωτιά, φυσῶ ... τὸν βάζω στὴν ἐφημερίδα πρὸς τρία φράγκα τὴν γραμμή!

ΑΡΜ. Ἆ! μπᾶ! ἐσὺ ἔγραψες; ..

ΔΑΝΙΗΛ. Ποιὸς ἄλλος! Αὔριο τὸν ζωγραφίζω μὲ λάδι... ἀντικρὺ μὲ τὸ λευκὸν ὄρος! Εἶπα νὰ μοῦ κάμουν ἕνα μικρούτσικο Λευκὸν ὄρος

καὶ ἕνα παμμέγιστον Περρισών! Ἐπὶ τέλους φίλε μου βάλε καλὰ στὸ νοῦ σου τὸ ἑξῆς... καὶ πρὸ πάντων κράτα το μυστικό: οἱ ἄνθρωποι μᾶς ἀγαποῦν μᾶλλον διὰ τὰς ὑπηρεσίας τὰς ὁποίας μᾶς κάμουν παρὰ διὰ τὰς ὑπηρεσίας τὰς ὁποίας τοὺς κάμνομεν!

ΑΡΜ Οἱ ἄνδρες ... ἴσως ... ἀλλ' αἱ γυναῖκες;

ΔΑΝΙΗΛ. Τί, αἱ γυναῖκες...

ΑΡΜ. Αὐταῖς ἐννοοῦν τὴν εὐγνωμοσύνην, γνωρίζουν νὰ φυλάττουν εἰς τὰ βάθη τῆς καρδιᾶς των τὴν εὐεργεσίαν.

ΔΑΝ. Διάβολε! τί ὡραῖα φράσις!

ΑΡΜ. Εὐτυχῶς, ἡ Κυρία Περρισὼν δὲν συμμερίζεται τὰ αἰσθήματα τοῦ συζύγου της.

ΔΑΝ. Ἡ μητέρα εἶναι ἴσως ὑπὲρ σοῦ .... ἀλλ' ἔχω ὑπὲρ ἐμοῦ τὴν οἴησιν τοῦ πατρός ... ἐκ τοῦ ὕψους τοῦ Μανταν6ὲρ ἡ χαράδρα μου μὲ προστατεύει!

—

ΣΚΗΝΗ ΕΝΝΑΤΗ

Οἱ αὐτοί, ΠΕΡΡΙΣΩΝ, ΚΥΡΙΑ ΠΕΡΡΙΣΩΝ, ΕΡΡΙΕΤΤΗ.

ΠΕΡ. (εἰσέρχεται ἀκολουθούμενος ὑπὸ τῆς συζύγου καὶ τῆς θυγατρός του· ἔχει ὕφος σοβαρόν.) Κύριοι, εἶμαι πολὺ εὐτυχὴς ὅπου σᾶς εὑρίσκω μαζί ... μοῦ ἐκάμετε καὶ οἱ δύο τὴν τιμὴν νὰ ζητήσετε τὴν χεῖρα τῆς κόρης μου ... θὰ σᾶς 'πῶ τὴν ἀπόφασί μου ...

ΑΡΜ. (κατ' ἰδίαν) Νὰ ἡ στιγμή.

ΠΕΡ. (πρὸς τὸν Δανιὴλ ὑπομειδιῶν). Κύριε Δανιὴλ ... φίλτατέ μου!

ΑΡΜ. (κατ' ἰδίαν) Ἐχάθηκα!

ΠΕΡ. Ἔκαμα ἕως τώρα ἀρκετὰ διὰ σᾶς ... θὰ κάμω ἀκόμη περισσότερα .... θὰ σᾶς δώσω....

ΔΑΝ. (εὐχαριστῶν) Ἆ! Κύριε!

ΠΕΡ. (ζωηρῶς). Μίαν συμβουλὴν ... (ταπεινῇ φωνῇ). Νὰ ὁμιλῆτε χαμηλότερα ὅταν εἶσθε κοντὰ στῆς πόρτες.

ΔΑΝΙΗΛ. (ἔκπληκτος). Ἆ! μπᾶ!

ΠΕΡ. Μάλιστα... σᾶς εὐχαριστῶ διὰ τὸ μάθημα (μεγαλοφώνως). Κύριε Ἀρμάνδε... γνωρίζετε ὀλιγότερον τὸν κόσμον ἀπὸ τὸν φίλον σας ... ὑπολογίζετε ἄσχημα, ἀλλὰ μοῦ ἀρέσετε περισσότερον ... σᾶς δίδω τὴν κόρην μου ...

ΑΡΜ. Ἆ! κύριε!

ΠΕΡ. Καὶ σημειώσετε ὅτι δὲν ἐννοῶ νὰ ἐξοφλήσω μαζί σας ... ἐπιθυμῶ νὰ μένω ὑποχρεωμένος .. (ἀτενίζων τὸν Δανιήλ), διότι μόνον οἱ βλάκες δὲν δύνανται νὰ ὑποφέρουν τὸ βαρὺ φορτίον τὸ ὁποῖον ὀνομάζουν εὐγνωμοσύνην (Διευθύνεται δεξιόθεν· ἡ κυρία Περρισὼν φέρει τὴν θυγατέρα της πλησίον τοῦ Ἀρμάνδου, ὅστις τῇ πρόσφέρει τὸν βραχίονά του).

ΔΑΝΙΗΛ (κατ' ἰδίαν) Ἅρπαξε!

ΑΡΜ. (κατ' ἰδίαν). Ὁ καϋμένος ὁ Δανιήλ!

ΔΑΝΙΗΛ. Ἐνικήθην! (πρὸς τὸν Ἀρμάνδον). Μετὰ καθὼς καὶ πρὶν ἂς δώσωμεν τὰ χέρια.

ΑΡΜ. Ὢ! μὲ ὅλην μου τὴν καρδιά!

ΔΑΝΙΗΛ. (χωρῶν πρὸς τὸν Περρισών! Ἆ! κύριε Περρισών κρυφακούομε καὶ ἀπὸ τῆς πόρτες!

ΠΕΡ. Ἔ! Θεέ μου! ἕνας πατὴρ ὀφείλει νὰ ζητῇ νὰ φωτίζεται... (λαμβάνων αὐτὸν κατ' ἰδίαν). Ἔλα τώρα στὴ ζωή σου... ἀλήθεια... ἔπεσες ἐκεῖ μέσα ἐξεπίτηδες;

ΔΑΝΙΗΛ. Ποῦ πάλι;

ΠΕΡ. Στὴν τρύπα;

ΔΑΝΙΗΛ. Ἆ! ναί... ἀλλὰ δὲν θὰ τὸ πῶ κἀνενός.

ΠΕΡ. Σὲ παρακαλῶ! (ἀλληλοσφίγγωσι τὰς χεῖρας).

—

ΣΚΗΝΗ ΔΕΚΑΤΗ

Οἱ αὐτοί, ΜΑΓΟΡΙΟΣ

ΜΑΓ. Κύριε Περρισών, ἐπῆρα τὸ μέρισμα μου εἰς τὰς τρεῖς ὥρας.. κ' ἐκράτησα τ' ἀμάξι τοῦ κυρίου διὰ νὰ σᾶς φέρω γρηγορώτερα τὰ ἑξακόσια σας φράγκα... νά τα!

ΠΕΡ. Μὰ δὲν ἦτο καὶ κἀμμιὰ βία.

ΜΑΓ. Μὲ συγχωρεῖτε... ἦτο μεγάλη βία... πολὺ μεγάλη! τώρα εἴμεθα ἐξωφλημένοι... ἐντελῶς ἐξωφλημένοι.

ΠΕΡ. (κατ' ἰδίαν). Ὅταν συλλογίζομαι πῶς ἤμουν σὰν αὐτόν!...

ΜΑΓΟΡΙΟΣ (τῷ Δανιήλ). Ἰδοὺ ὁ ἀριθμὸς τῆς ἀμάξης σας, τὴν ἔχω δύο ὥρας παρὰ τέταρτον. (τῷ ἐγχειρίζει τὸν ἀριθμόν.)

ΠΕΡ. Κύριε Ἀρμάνδε, αὔριον τὸ βράδυ θὰ εἴμεθα στὸ σπῆτι.... καὶ ἂν θέλετε ἐλᾶτε νὰ πάρωμε τὸ τσάϊ μαζί...

ΑΡΜ. (σπεύδων πρὸς τὸν Περ. ταπεινῇ φωνῇ). Αὔριον; ἐλησμονήσατε .... τὴν ὑπόσχεσίν σας εἰς τὸν Ταγματάρχην; (ἐπιστρέφει πλησίον τῆς Ἐρριέττης).

ΠΕΡ. Ἆ! ναί, ἔχεις δίκαιον! (μεγαλοφώνως) Γυναῖκα μου... κόρη μου.... αὔριο τὸ πρωῒ ἀναχωροῦμε πάλι διὰ τὴν θάλασσαν τῶν πάγων.

ΕΡ. (ἔκπληκτος) Ἔ!

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Καλὲ μὲ τὰ σωστά σου!... μόλις ἐφθάσαμε... καὶ ξαναπᾶμε; Διατί;

ΠΕΡ. Διατί; καὶ τὸ ἐρωτᾷς; δὲν μαντεύεις ὅτι θέλω νὰ ἐπανίδω τὸ μέρος ὅπου μ' ἔσωσεν ὁ Ἀρμάνδος;

ΚΥΡ. ΠΕΡ. Μά...

ΠΕΡ. Ἀρκεῖ! αὐτὸ τὸ ταξεῖδι μοῦ εἶναι ταγματάρχης.... (συνερχόμενος) τεταγμένον ὑπὸ τῆς εὐγνωμοσύνης!

ΤΕΛΟΣ

ΣΧΟΛΕΙΑ ΕΝ ΟΥΓΓΑΡΙΑ[1]

Καθὼς ἐν τῇ πατρίδι μου γνωστοποιῶ διαφόρους τῶν τε ἀρχαίων καὶ νέων Ἑλλήνων ὑποθέσεις, οὕτως εὔκαιρον νομίζω, νὰ εἴπω ἐνταῦθα ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς Οὐγγαρίας.

Ἡ δὲ ἀφετηρία τοῦ λόγου μου εἶναι τὸ σχολεῖον τούτου τοῦ «Παρνασσοῦ», τὸ ὁποῖον νεωστὶ ἐπεσκέφθην. Μεγάλην τῷ ὄντι ἠσθάνθην χαράν, ἰδὼν ὅτι οἱ μαθηταί του ἀπὸ τῆς νεωτάτης των ἡλικίας συνηθιζόμενοι εἰς τὴν ἀπόρριψιν τῆς οὕτω καλουμένης χυδαίας γλώσσης εὐαρέστως προοδεύουσιν εἰς τὴν καθαρεύουσαν. Οὕτως ἀφανίζονται κατ' ὀλίγον τὰ δυσάρεστα ξένα ἴχνη, τὰ ὁποῖα ἀκούονται ἀκόμη ἐνίοτε καὶ ἐν τῇ καλῶς ἀνατεθραμμένῃ κοινωνίᾳ τῶν Ἀθηναίων. Δόξα λοιπὸν τῷ συλλόγῳ «Παρνασσῷ» ὅτι τοῦτο τὸ σχολεῖον ἵδρυσε.

Τοιαῦτα ἑσπερινὰ σχολεῖα ἔχομεν καὶ ἡμεῖς ἐν Βουδαπέστῃ, καὶ πάντες οἱ χειρώνακτες ἀναγκάζονται νὰ στέλλωσιν ἐκεῖ τὰ παρ' αὐτοῖς τὴν τέχνην μανθάνοντα παιδία.

Ἐκτὸς τούτων ὑπάρχουσι καὶ ἄλλα ἑσπερινὰ σχολεῖα δι' ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχον εὐκαιρίαν ἐν τῇ νεότητί των νὰ μανθάνουν γράμματα.

Ὁμοίου εὐεργετήματος μετέχουσιν οὐ μόνον κοράσια, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες.

Οὕτω συμβαίνει, ὥστε πολλὰ τῶν ἐργατῶν παιδία μόνον οὐγγριστὶ προσλαλοῦν τοὺς ἀλλογλώσσους γονεῖς των, οἱ ὁποῖοι ἑκόντες ἄκοντες μιμοῦνται τὸ παράδειγμα τῶν τέκνων.

Τὰ πλεῖστα τούτων τῶν ἑσπερινῶν σχολείων διατηροῦνται ἐκ δωρεῶν.

Εἰς δὲ τὰ τακτικὰ ἡμερινὰ δημοτικὰ καὶ τεχνικὰ σχολεῖα δαπανᾷ ἡ κοινότης τῆς Βουδαπέστης κατ' ἔτος ἓν ἑκατομμύριον φλωρινίων.

Πρὸς τούτοις ὑπάρχουσιν ἐν τῇ πόλει τέσσαρα ὀρφανοτροφεῖα διατηρούμενα ἐκ δωρημάτων καὶ ἐπετείων εἰσφορῶν.

Οἱ πτωχοὶ ἐργάται εὑρίσκουσι μεγάλην βοήθειαν εἰς τὰ νηπιαγωγεῖα, ὅπου τὰ νήπια τέκνα των ἀπὸ τὸ πρωὶ μέχρι τὸ ἑσπέρας

[1] Ἀνεγνώσθη τῇ 23 Νοεμβρίου ἐν τῷ Συλλόγῳ.

δωρεὰν ἀνατρέφονται, μανθάνοντα συνάμα εὐχὴν καὶ παιδικὰ ᾄσματα. Τὰ πλεῖστα τούτων τῶν νηπιαγωγείων ἔχουν καὶ ἰδίους κήπους, ὅπου τὰ νήπια κατὰ τὴν ἄνοιξιν καὶ τὸ καλοκαῖρι διατρίβουν ὅλην τὴν ἡμέραν.

Ἀξιομνημόνευτα εἶναι καὶ τὰ δύο ἄσυλα περιπλανωμένων παίδων, οἱ ὁποῖοι συλλέγονται ἐκ τῶν ὁδῶν καὶ εἰσαχθέντες εἰς τὸ ἄσυλον δωρεὰν ἀνατρέφονται καὶ εἰς διαφόρους κλάδους τῆς χειρωναξίας μορφώνονται.

Ὅλα ταῦτα τὰ ἱδρύματα διοικοῦσι καὶ περιποιοῦσιν εὐεργέτιδες κυρίαι, τῶν ὁποίων ἡ φροντὶς ἐκτείνεται καὶ εἰς τοὺς πτωχοὺς μαθητὰς τῶν πολυαρίθμων δημοτικῶν σχολείων. Κατ' ἔτος διαθέτουσι συναυλίας καὶ χορούς, καὶ ὅπως ἐπιτύχωσιν, ἐπισκέπτονται προσωπικῶς ἀνὰ δύο οὐ μόνον οἰκογενείας, ἀλλὰ καὶ ἀγάμους προσφέρουσαι εἰσιτήρια πρώτης τάξεως, τὰ ὁποῖα φυσικῷ τῷ λόγῳ ἰδίως οἱ ἄγαμοι ἀσμένως δέχονται. Ἐκ τοιούτων δὲ εἰσοδημάτων ἀγοράζουσιν αἱ κυρίαι χειμερινὰ ἐνδύματα καὶ ὑποδήματα διὰ τοὺς πτωχοὺς μαθητάς.

Ἀκόμη καὶ ἄλλη φροντὶς γίνεται περὶ τῶν πτωχῶν μαθητῶν τῶν δημοτικῶν σχολείων, συνεκροτήθη δηλαδὴ μία ἑταιρία κυριῶν καὶ ἀνδρῶν, ἡ ὁποία ἐν τῷ καιρῷ τῆς σχολικῆς παύσεως, μηνὶ Ἰουλίῳ καὶ Αὐγούστῳ, μετακομίζει τοὺς ἀσθενεστέρους μαθητὰς εἰς τὰ βουνώδη περίχωρα τῆς βορείου Οὐγγαρίας, ὁπόθεν μετὰ δύο μῆνας εὔρωστοι, ἰσχυροὶ καὶ εὔθυμοι ἐπιστρέφουσιν.

Αἱ εὐεργεσίαι τῶν κυριῶν παρέχουσιν ἐνίοτε καὶ ἀφορμὴν εἰς κωμικὰς σκηνάς· Οὕτω π. χ. λέγεται, ὅτι μία εὐεργέτις κυρία ἐπιβαίνουσα τῆς ἁμάξης ἀπεκρίθη εἰς ἕνα ἐλεημοσύνην ζητοῦντα πτωχόν· «τώρα δὲν ἔχω καιρόν, διότι σπεύδομαι νὰ χορεύσω διὰ σέ».

Τὸ Κράτος διατηρεῖ ἐν Βουδαπέστῃ παρθεναγωγεῖα, φυτώρια δημοδιδασκάλων καὶ δημοδιδασκαλισσῶν, ἵδρυμα κωφαλάλων, τρία γυμνάσια, δύο τεχνικὰ σχολεῖα, ἓν βιομηχανικὸν καὶ ἓν τεχνολογικὸν σχολεῖον. Ἐν τοῖς δύο τελευταίοις μανθάνουσιν οἱ νέοι νὰ κατασκευάζωσι διάφορα μηχανικὰ ἐργαλεῖα.

Ἐκτὸς τῶν γυμνασιων τοῦ Κράτους ὑπάρχουσιν ἐν Βουδαπέστῃ τρία ἀκόμη γυμνάσια, τὸ μὲν τῶν καθολικῶν ἱερέων (Πιαριστῶν), τὸ δὲ τῶν Καλβινιστῶν καὶ τὸ τρίτον τῶν Λουθηρανῶν. Ταῦτα καὶ δύο ἄλλα ἰδιωτικὰ γυμνάσια ἀπολαύουσιν ὅλα τὰ δικαιώματα τῶν γυμνασίων τοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ ὑπόκεινται εἰς ὅλας τὰς διατάξεις τὰς ἀφορώσας τὰ γυμνάσια τοῦ κράτους.

Τὰ γυμνάσια συνίστανται ἐξ ὀκτὼ τάξεων. Τὴν λατινικὴν μανθάνουν πλέον ἐν τῇ πρώτῃ τάξει, τὴν δ' ἑλληνικὴν ἀρχίζουν μόνον ἐν τῇ πέμπτῃ.

Πρὸ τοῦ 1848 ἔτους δὲν ἐδιδάσκετο ἐν τοῖς γυμνασίοις ἡ ἑλληνική. Ἐν ἐκείνῳ τῷ ἔτει ὅμως τὸ πρῶτον οὐγγρικὸν συνταγματικὸν ὑπουργεῖον διέταξε τὴν διδαχήν της εἰς ὅλα τὰ γυμνάσια, τὰ ὁποῖα εἶναι 140.

Ἓν μέρος τούτων διατηρεῖ ἀκόμη τὴν βδελυρὰν ἐρασμιακὴν προφορὰν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης· οὕτω π. χ. τὸ «Πάτερ ἡμῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς» προφέρουν «Πάτερ χέμῶν χὸ ἐν τόϊς οὐρανόϊς». Καὶ τὸ «καλαὶ ἡμέραι» προφέρουν «κάλαΐ χέμεράΐ». Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐγὼ ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν βροντολογῶ κατὰ ταύτης τῆς ἀνοήτου προσφορᾶς, οὐκ εὐάριθμα γυμνάσια εἰσήγαγον τὴν τῶν νῦν Ἑλλήνων ἐθνικὴν προφοράν.

Πανεπιστήμια ἔχομεν δύο, τὸ μὲν ἐν Βουδαπέστῃ, τὸ δὲ ἐν Κλαυδιοπόλει. Ἀμφότερα εἶναι οὕτως ὠργανισμένα, ὡς τὰ τῆς Γερμανίας καὶ Αὐστρίας. Τὸ ἐν Βουδαπέστῃ πανεπιστήμιον ἔχει 70 τακτικούς, 30 ἐκτάκτους καθηγητὰς καὶ πολυαρίθμους ὑφηγητάς.

Λέγεται, ὅτι πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἀνήρ τις ἐζήτησε παρὰ τοῦ ὑπουργοῦ θέσιν καθηγητοῦ· ὁ ὑπουργὸς ἠρώτησεν αὐτόν, ἂν θέλῃ νὰ γείνῃ τακτικὸς ἢ ἔκτακτος καθηγητής. Ὁ δὲ ὑποψήφιος ἀπεκρίθη, ὅτι δὲν γνωρίζει τὴν διαφορὰν μεταξὺ τακτικοῦ καὶ ἐκτάκτου καθηγητοῦ. Τότε ὁ ὑπουργὸς εἶπεν αὐτῷ. «Ὁ τακτικὸς καθηγητὴς δὲν ἠξεύρει τίποτε ἔκτακτον, καὶ ὁ ἔκτακτος τίποτε τακτικόν».

Ἡ πληρωμὴ τῶν τακτικῶν καθηγητῶν εἶναι εἰς τὰ πρῶτα δέκα ἔτη δισχίλια πεντακόσια φλωρίνια, μετὰ δέκα ἔτη δισχίλια ὀκτακόσια δεκαπέντε φλωρίνια, καὶ μετὰ εἴκοσιν ἔτη τρισχίλια ἑκατὸν τριάκοντα φλωρίνια, καὶ μετὰ εἴκοσιν ἔτη τρισχίλια ἑκατὸν τριάκοντα φλωρίνια, ἐκτὸς δὲ τούτων λαμβάνουσιν ὅλοι ἀπ' ἀρχῆς τετρακόσια φλωρίνια διὰ τὸ ἐνοίκιον. Ὅσοι δὲ διδάσκουν ἐν τῷ φιλολογικῷ καὶ ἱστορικῷ φροντιστηρίῳ, λαμβάνουν χωριστὰ κατ' ἔτος ἀκόμη τετρακόσια φλωρίνια. Ἀλλ' ἐκτὸς ταύτης τῆς πληρωμῆς λαμβάνουν ἔνιοι καθηγηταὶ ἀπὸ τῶν διδάκτρων τόσα εἰσοδήματα, ὥστε αὐτὰ ὑπερβαίνουν τὴν πληρωμήν των, διότι ἕκαστος φοιτητὴς πληρώνει καθ' ἑξαμηνίαν τόσα φλωρίνια τοῖς καθηγηταῖς, εἰς ὅσας ὥρας τῆς ἑβδομάδος εἶναι παρ' αὐτοῖς ἐγγεγραμμένος. Ἐκ τούτου προκύπτει μεγάλη διαφορὰ μεταξὺ τῶν διδακτρικῶν εἰσοδημάτων, ὥστε ἔνιοι λαμβάνουν 2000, 3000 καὶ 5000 φλωρινίων, ἄλλοι δὲ 1000, 500,

100 ἢ καὶ 50 φλωρίνια. Ἐν τούτῳ κεῖται ἡ μεγάλη ἀδικία, διότι ὁ καθηγητὴς τῆς σανσκριτικῆς, ἢ τῆς ἀστρονομίας ἢ τῆς παλαιοντολογίας, ὅστις μόνον 10 ἢ 12 ἔχει ἀκροατάς, τὸν ἴδιον ἔχει κόπον ὡς ὁ καθηγητὴς παρ' ᾧ τριακόσιοι ἀκροαταὶ εἶναι ἐγγεγραμμένοι. Δικαιότερον εἶναι τὸ σύστημα ἐν τῷ πολυτεχνείῳ καὶ ἐν ταῖς νομικαῖς ἀκαδημίαις τῆς Οὐγγαρίας, ὅπου τὰ δίδακτρα εἰς ἴσα μέρη διανέμονται μεταξὺ τῶν καθηγητῶν. Ἀλλὰ δικαιότατον θὰ ἦτο νὰ διανέμωνται τὰ δίδακτρα κατὰ τὰς ἑβδομαδιαίας παρὰ τῶν καθηγητῶν δοθείσας ὥρας.

Ἐκτὸς τῶν διδάκτρων, εἰσφέρουν ἀρκετὰ καὶ αἱ διδακτορικαὶ ἐξετάσεις. Εἰς ταύτας ὅμως ἔχουσιν ἐνίοτε ἐπιρροὴν καὶ αἱ κυρίαι. Παραδίδεται τοὐλάχιστον, ὅτι εἷς σπουδαστὴς τῆς νομικῆς οἰκιακὰς ὑπηρεσίας ἔκαμε μιᾷ κυρίᾳ ἑνὸς καθηγητοῦ, ὅστις ἔστεκεν, ὡς λέγουν, ὑπὸ τὰ παπούτζια τῆς γυναικός του. Αὐτὴ ἐκέλευσε τῷ ἀνδρί, νὰ ἐπιδοκιμάσῃ ἐν τῇ ἐξετάσῃ ἐκ τῆς στατιστικῆς τὸν σπουδαστήν, ὀνομαζόμενον Spacsek. Ὁ καθηγητὴς λοιπὸν ἐρωτᾷ αὐτὸν ἐν τῇ ἐξετάσει. «Πόσων εἰδῶν σχολεῖα ὑπάρχουν ἐν τῷ κράτει ;» Καὶ συνάμα δεικνύει αὐτῷ τρεῖς δακτύλους. Ὁ δὲ ὑποψήφιος ἀπεκρίθη· «Κύριε καθηγητά, ἐν τῷ κράτει ὑπάρχουν τριῶν εἰδῶν σχολεῖα»· Πολὺ καλῶς λέγει ὁ καθηγητής. Ἀλλὰ τώρα εἰπέ μας, κύριε Spacsek, ποῖα εἶναι ταῦτα τὰ τρία εἴδη ;» Καὶ πάλιν τὸν ἕνα δάκτυλον ἐγκλίνει πρὸς τὰ κάτω, τὸν ἄλλον πρὸς τὰ μέσα, καὶ τὸν τρίτον πρὸς τὰ ἄνω. Ὁ δὲ Spacsek λέγει· «Κύριε καθηγητά, ὑπάρχουν κατώτερα μέσα καὶ ἀνώτερα σχολεῖα». «Ἐξαιρέτως. Βλέπετε συνάδελφοι, ὅτι οὗτος ἀξίζει τὴν ἐπιδοκιμασίαν.»

Τὸ ἐν Βουδαπέστῃ πανεπιστήμιον ἔχει ἴδια κτήματα καὶ κεφάλαια, ὧν τὸ ἐτήσιον εἰσόδημα ἀναβαίνει εἰς διακοσίας χιλιάδας φλωρινίων. Ἀλλ' αὗται δὲν ἀρκοῦσιν εἰς τὰς δαπάνας. Διὰ τοῦτο ἡ ἐθνικὴ συνέλευσις ἐπιψηφίζει κατ' ἔτος διὰ τὸ πανεπιστήμιον ἄλλας τριακοσίας χιλιάδας φλωρινίων.

Ἐν τῷ πανεπιστημίῳ διδάσκονται οὐ μόνον πᾶσαι αἱ ἐπιστῆμαι ἀλλὰ καὶ σχεδὸν πᾶσαι αἱ γλῶσσαι. Ὑπάρχουσι καθέδραι διὰ τὰς ἀνατολικὰς γλώσσας, διὰ τὴν ἀγγλικήν, γαλλικήν, γερμανικήν, ἰταλικήν, ρωσικήν, ρουμουνικὴν γλῶσσαν.

Πρὸ δεκαεπτὰ ἐτῶν οἱ καθηγηταὶ τῶν τεσσάρων τοῦ πανεπιστημίου σχολῶν οὐδεμίαν εἶχον πρὸς ἀλλήλους στενοτέραν συνάφειαν. Τότε ἐγώ, ὡς κοσμήτωρ τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς, προσεκάλεσα πάντας τοὺς καθηγητὰς νὰ ἑορτάσωμεν ἐν κοινῷ συμποσίῳ τὴν πεν-

τηκονταετηρίδα ἑνὸς καθηγητοῦ τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς. Τοῦτο τόσον ἐπέτυχεν, ὥστε ἀπεφασίσθη νὰ συνέρχωνται πάντες οἱ καθηγηταὶ ἅπαξ τοῦ μηνὸς ἐν τῷ χειμῶνι καὶ νὰ προσκληθῶσί καὶ οἱ καθηγηταὶ τοῦ πολυτεχνείου, ὅπως διαρκοῦντος τοῦ συμποσίου γνωρίσωσιν ἀλλήλους καὶ μετακοινώσωσιν ἀλλήλοις τὰς τὸ πανεπιστήμιον καὶ τὸ πολυτεχνεῖον ἀφορώσας ἰδέας των. Καὶ τοῦτο ἐπέτυχε, διότι ὑπὲρ ἑκατὸν καθηγηταὶ καὶ ὑφηγηταὶ ἐνεγράφησαν, ὧν ἕκαστος διὰ πέντε συμπόσια προεπλήρωσε δέκα φλωρίνια, τουτέστι δύο φλωρίνια δι' ἓν συμπόσιον. Συνελθόντες τὸ πρῶτον, ἀπεφασίσαμεν νὰ ὀνομασθῇ ἡ ἑταιρία μας *Ἔρανος*, ὁ δὲ πρόεδρός της *ἐράναρχος*, ὄχι *ἐρανάρχης*, (διότι τοῦτο θὰ προέφερον *ἐρανἀρχὲς* οἱ ἐρασμῖται) καὶ οἱ τέσσαρες σύμβουλοί του *ἐρανογέροντες*. Ἔπειτα ἀπεφασίσθη, ὅτι ἕκαστος τῶν ἐρανιστῶν δύναται νὰ προσκαλέσῃ μὲ δαπάνας του καὶ πεπολιτευμένους ξένους.

Ἀλλ' αἱ κυρίαι τῶν καθηγητῶν ἀνησύχαζον καὶ ἐπηρώτησαν ἐμέ, ὡς τὸν ἐκλεχθέντα ἐράναρχον, διατί δὲν προσκαλοῦμεν καὶ αὐτάς. Τὸ ὄνομα *ἔρανος* ἔκαμεν αὐτὰς περιέργους καὶ ἐπεθύμησαν νὰ δεχθῶσι καὶ αὐταὶ ὡς ἐρανίστριαι. Ἔνιοι τῶν ἐρανιστῶν ἀκούσαντες τοῦτο ἔσειον τὴν κεφαλήν, ἀλλ' ἡ ἱπποτικὴ συμπεριφορὰ τῶν πλείστων ἦτο ὑπὲρ τῶν κυριῶν.

Χάριν τῶν κυριῶν ὠργανίσαμεν κατ' ἔτος καὶ ἕνα θερινὸν ἔρανον ἐν τῇ ἐξοχῇ, ποτὲ μὲν μετὰ στρατιωτικῆς, ποτὲ δὲ μετ' ἀτζιγγανικῆς μουσικῆς, διότι αἱ κυρίαι ἐπεθύμησαν νὰ χορεύσουν.

Εἰς ἕνα θερινὸν ἔρανον ἐφιλοξενήσαμεν καὶ ἕνα ῥωσικὸν σύμβουλον τῆς ἐπικρατείας, ὅστις τόσον ηὐφράνθη, ὥστε μετὰ μεγίστου ἐνθουσιασμοῦ ἐχόρευσε τὸν οὐγγρικὸν csardàs.

Τώρα δ' εὐχαριστῶ, ὅτι εἴχετε τὴν ὑπομονὴν νὰ μὲ ἀκούσητε, καὶ συνιστῶμαι καὶ τὸ λοιπὸν εἰς τὴν πολύτιμον φιλίαν τῶν Ἑλλήνων.

Ι. Β. ΤΕΛΦΥΥ

ΤΑ ΜΟΥΣΙΚΑ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ

ΤΗΣ ΕΝ ΑΝΔΡΩ ΜΟΝΗΣ ΖΩΟΔΟΧΟΥ ΠΗΓΗΣ Η ΑΓΙΑΣ

'Εν τῇ μίαν καὶ ἡμίσειαν περίπου ὥραν ἀπὸ Γαυρίου ἀπεχούσῃ, καὶ ἐπὶ τῆς εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς νήσου ἀγούσης ἀτραποῦ κειμένῃ, λίαν φιλοξένῳ καὶ κάλλιστα ὑπὸ τοῦ εὐγενοῦς καὶ περιποιητικωτάτου ἡγουμένου κ. 'Αμβροσίου Ψωμᾶ διευθυνομένῃ μονῇ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς ('Αγίας) ἐν τῷ δήμῳ Ἄρνης, ἧς κατάλογον τῶν χειρογράφων ἐδημοσίευσεν ὁ κ. Μηλιαράκης ἐν τῇ περὶ Κυκλάδων πραγματείᾳ αὐτοῦ, εἰς ἣν περὶ τῶν καθ' ἕκαστα παραπέμπομεν, εὑρίσκονται τὰ ἑξῆς λόγου ἄξια μουσικὰ χειρόγραφα. Α΄) Τὸ ὑπ' ἀριθ 44 (77) χονδροῦ χάρτου, ἀχρονολόγητον μέν, ἀγορασθὲν δὲ τῷ 1709 ὑπὸ τοῦ προηγουμένου Γρηγορίου παρὰ τοῦ Διονυσίου Καίρη καὶ ἀφιερωθὲν τῇ Μονῇ τῷ 1783, σύγκειται ἐκ φυλ. 290, καὶ περιλαμβάνει τὰς διαφόρων μελῳδῶν καὶ μελουργῶν μελῳδίας τοῦ μεγάλου ἑσπερινοῦ, τοῦ ὄρθρου, καὶ τῆς λειτουργίας, καὶ πολλὰ ἄλλα εἴδη, ὧν σήμερον οὐδὲ τὰ ὀνόματά εἰσι γνωστά, ἤτοι μεγάλας καὶ μικρὰς Δοχάς, ἐντέχνους καὶ ἁπλᾶς, 'Αναφωνήματα, 'Αναγραμματισμούς, Πανηγυρικὰ ἐπιφωνήματα, 'Αλλάγματα, 'Οργανικὰ κοινωνικά, καλοφωνικοὺς εἱρμούς, καλοφωνικοὺς στίχους τοῦ Ψαλτῆρος, Παρακλητικά, ὧν τὸ κείμενον ἀνέκδοτον, καί τινα μετὰ βαστακτῶν ψαλλόμενα. Αἱ ἐν τῷ χειρογράφῳ τούτῳ περιεχόμεναι μελῳδίαι, αἱ πλεῖσται τοῦ εὐμελοῦς, ὀλίγαι δὲ τοῦ εὐρύθμου συστήματος, παρασεσημασμέναι εἰσὶ διὰ τῆς ἀρχαίας παρασημαντικῆς, βάσιν ἐχούσης τὴν ῥυθμικὴν θεωρίαν τοῦ 'Αριστοξένου, καὶ συγκειμένης ἐκ σημείων τὸ μὲν δηλωτικῶν τῶν ποδικῶν χρόνων, γεγραμμένων ἄνωθεν, τὸ δὲ δηλωτικῶν τῶν χρόνων ῥυθμοποιίας ἰδίων, γεγραμμένων ὑπὸ τὰ τῶν ποδικῶν χρόνων, καὶ διὰ τοῦτο ὑποστάσεων καλουμένων· εἰσὶ δὲ μεμελοποιημέναι ὑπὸ τῶν ἐξοχωτέρων μελοποιῶν τῆς ἐκκλησίας, ὑπ' ἀνδρῶν κατόχων τῆς τε μουσικῆς τέχνης, καὶ τῆς ἄλλης ἑλληνικῆς παιδείας, τῶν πλείστων γνωστῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν γραμμάτων καὶ τῆς πολιτείας. Αἱ πλεῖσται τῶν μελῳδιῶν εἰσι μεμελοποιημέναι ὑπὸ προσώπων ἀκμασάντων ἀπὸ τοῦ ιβ΄ μέχρι τοῦ ιζ΄ αἰῶνος, πλὴν τινων ἐπιγεγραμμένων «ἀρχαίων» καὶ ἑτέρων «παλαιῶν» καί τινων ἀνηκουσῶν μελοποιοῖς

τοῦ η'-ιβ' αἰῶνος, καὶ ἀποτελοῦσιν ἐκλεκτὴν καὶ ἀξιόλογον συλλογὴν ἀπὸ τοῦ ιβ'-ιζ' αἰῶνος. Πολλαὶ μὲν μελῳδίαι τοῦ χειρογράφου τούτου εὑρίσκονται καὶ ἐν ἄλλοις, διακρίνεται δὲ τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος, ὅτι ἐν τῷ Μεγάλῳ Ἑσπερινῷ περιέχει οὐ μόνον τοὺς μονοφώνως ᾀδομένους στίχους τῶν προτεταγμένων ψαλμῶν, ἀλλὰ καὶ τοὺς αὐτοὺς ἀπὸ χοροῦ· καὶ τοὺς μὲν ἐν μονοφωνίᾳ κατὰ τὸ εὐμελὲς σύστημα τῆς μελοποιίας, τοὺς δὲ ἀπὸ χοροῦ κατὰ τὸ εὔρυθμον, ἑκάτεραδὲ καὶ τὰ αὐτὰ ὑπὸ διαφόρων μελοποιῶν διαφόρων αἰώνων μεμελοποιημένα. Αἱ ἀπὸ χοροῦ δὲ μελῳδίαι τῶν ψαλμῶν τούτων ἐλλείπουσιν ἐν πᾶσι τοῖς ἄλλοις μ. χειρογράφοις, τοῖς μετὰ τὴν ἅλωσιν ἀντιγεγραμμένοις, ἅτε καὶ τῶν χορῶν ἤδη ἐκλιπόντων, τῆς δὲ ὑμνῳδίας ἔκτοτε μονοφώνως τελουμένης· ἔνιαι δὲ τῶν μελῳδιῶν, αἱ μὲν φέρουσι τὴν ἐπιγραφὴν «Ἁγιοσοφητικαί», ἄλλαι δὲ «Ἁγιορητικαί» καὶ ἄλλαι «Θεσσαλονικέων». Ἠθέλομεν ἐκταθῆ πέραν τοῦ δέοντος, ἐὰν ἠθέλομεν ἀναγράψειν ἐνταῦθα τὰ ὀνόματα ἁπάντων τῶν μελῳδῶν καὶ μελουργῶν, ὧν πολλὰ ὑπάρχουσι καὶ ἐν ἄλλοις μουσικοῖς χειρογράφοις, καὶ ὅπερ θέλομεν πράξει βραδύτερον. Ἐν τῷ χειρογρ. τούτῳ ὡς μελῳδοὶ καὶ μελουργοὶ ὑπάρχουσι πλὴν πολλῶν ἄλλων καὶ οἱ ἑξῆς : Ἰω. ὁ Λάσκαρις, Ἰω. ὁ Βατάτζης αὐτοκράτωρ Νικαίας, Θεοφύλακτος, Μανουὴλ καὶ Γεώργιος οἱ Ἀργυρόπουλοι (τῆς γνωστῆς βυζαντινῆς οἰκογενείας τῶν ἐν Κ/πόλει Ἀργυροπούλων, ἐξ ἧς καὶ ὁ περίφημος Ἰω. Ἀργυρόπουλος ὁ Γραμματικός), Ἐμμ. Γαζῆς, ἐν ἄλλῳ δὲ χειρογράφῳ καὶ Θεόδωρος Γαζῆς, ὁ περίφημος Γραμματικός, ὁ τῷ 1430 ἐκ τῆς πατρίδος του Θεσσαλονίκης εἰς τὴν Ἰταλίαν καταφυγών, ὁ καταστήσας τὴν σχολὴν τῆς Φερράρας περίφημον, περὶ οὗ ὁ Σκάλιγερ γράφει Magnus vir et doctus. Ἰωάννου δὲ τοῦ Δαμασκηνοῦ, πλὴν ἑνὸς χερουβικοῦ ὕμνου εὑρισκομένου καὶ ἐν ἄλλοις μ. χειργ., τὸ «Νῦν αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν», τὸ Γεύσασθε καὶ ἴδετε, καὶ τὸ Αἰνεῖτε τὸν Κύριον, ἅπερ ὅμως ἐν ἄλλοις παλαιοτέροις μ. χειρογράφοις ἐπιγράφονται «Παλαιά». Μανουὴλ δὲ τοῦ Χρυσάφου, πλὴν πολλῶν ἄλλων μελῳδιῶν, ὧν μία «Δι' ὁρισμοῦ τοῦ ἀοιδίμου βασιλέως Ἰωάννου τοῦ Παλαιολόγου», καὶ τέσσαρα Κοινωνικὰ ὀργανικά. Ὁ Χρυσάφης δὲ οὗτος, μελῳδὸς καὶ μελουργός, ὑπῆρξε Διευθυντὴς καὶ Καθηγητὴς τῆς αὐτοκρατορικῆς μουσικῆς σχολῆς καὶ Χορολέκτης (Δομέστικος) τοῦ χοροῦ τῶν Ἀνακτόρων, καὶ ἐπονομάζεται ἐν τοῖς μουσικοῖς χειργ. «Χρυσάφης ὁ βασιλικός, εὐαγὴς τοῦ βασιλικοῦ κλήρου»· ἐν μουσικῇ δ' αὐτοῦ πραγματείᾳ ἐπιγεγραμμένῃ μὲν «Ἐρωτήματα τῆς μουσικῆς τέχνης» κυρίως δὲ περὶ φθορῶν πραγματευομένῃ, ἀποκειμένῃ δὲ

ἐν τῇ βιβλιοθ. τῆς Ὀξφόρδης, ἧς ἀντίγραφον λαβόντες ἔχομεν, ὀνομάζει ἑαυτὸν προϊστάμενον τῆς μουσικῆς, καὶ φαίνεται ὅτι ἐφονεύθη κατὰ τὴν ἀποφράδα τῆς ἁλώσεως ἡμέραν κατὰ τὴν ῥητὴν σημείωσιν μουσικοῦ χειργ. «ἐφονεύθη ὑπὸ τῶν ἀθλίων Ἀγαρινῶν». Τῆς πραγματείας δὲ ταύτης προτάσσει μικρὰν εἰσαγωγήν, πολεμικὴν μὲν κατά τε τῶν μὴ ὀρθῶς φρονούντων, ὡς ἀμαθῶς καὶ ἀνεπιστημόνως ἐχόντων πρὸς τὴν ἱερὰν μουσικήν, καὶ κατὰ τῶν νεωτεριστῶν, τῶν μὴ σεβομένων καὶ μὴ τηρούντων τοὺς κανόνας καὶ τὰ ὅρια τῆς παραδεδεγμένης καὶ καθιερωμένης ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας ἱερᾶς μελοποιΐας, παραινετικὴν δὲ πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ μαθητάς, ἵνα ἐμμένωσι πιστοὶ εἰς τὰ καθεστῶτα καὶ καλῶς δόξαντα ἔχειν· τελευτῶν δὲ καθιστᾷ ἡμῖν γνωστὸν καὶ ποῖα προσόντα ὤφειλε νὰ ἔχῃ οὐ μόνον ὁ καθηγητὴς τῆς ἱερᾶς μουσικῆς καὶ ὁ μελοποιὸς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀλλὰ καὶ ὁ χορολέκτης (δομέστικος) καὶ ὁ κανονικὸς καὶ τέλειος ἱεροψάλτης. Τὴν εἰσαγωγὴν ταύτην, ἐφθαρμένην πολλαχοῦ καὶ μάλιστα ἐν ἀρχῇ, θεωροῦμεν ἐπάναγκες νὰ δημοσιεύσωμεν ἐνταῦθα καὶ λίαν ἐπίκαιρον σήμερον, ὅτε ἡ ἀγυρτεία καὶ ἡ ἀμαθία ἤγειρε θρασυτάτην τὴν κεφαλὴν καὶ κατέστησε τὴν ἱεράν μου σικήν, τὸ δὴ λεγόμενον, ἐλευθέραν Κέρκυραν, τὸ μὲν χάριν χρηματισμοῦ, τὸ δὲ καὶ ἐκ παχυλῆς ἀμαθίας τῶν ἑαυτοὺς ἀγνοούντων, καὶ διὰ τοῦτο καθιστώντων ἀναγκαιοτάτην τὴν ὑπόμνησιν τῆς σοφῆς γνώμης τοῦ Συγγραφέως «Ἀμαθία μὲν θράσος, λογισμὸς δὲ ὄκνον ἐμβάλλει»· ἔχει δὲ ὡς ἑξῆς:

«Ἐμοὶ μὲν πολλάκις κατὰ νοῦν ἐπῆλθε περὶ τῶν τῆς ψαλτικῆς θέσεών τε καὶ φθορῶν καὶ τῆς ὁδοῦ ταύτης καὶ τῶν ἄλλων τῶν θεωρημάτων συγγράψεσθαί τινα οἷον εἰς ὑπόμνησιν καὶ ἁπλῶς ὑφήγησιν πάντων, εἰ ὠφέλεια τῶν τοιούτοις μελλόντων λόγοις προσέχειν . . . δὲ τῶν ἄλλως πῶς φρονούντων περὶ αὐτῆς οἱ φιλοτιμούμενοι . . . . εἰδέναι καὶ ἐπὶ τὸ ψάλλειν καὶ ἐπιστ . . . . . . τῆς ψαλτικῆς . . . . . . ἐν οἷς φιλοτιμοῦνται καὶ προσδιαφθείρουσι τοῖς αὐτοῖς ὡς εἰδόσιν θέλει προσέχειν διὰ τὸ μὴ μετ' ἐπιστήμης ἀκριβοῦς τε καὶ . . . . . τὴν τοιαύτην μετέρχεσθαι τέχνην· ἀλλ' ὁσάκις τοῦτο . . . . ἠβουλόμην, τοσαυτάκις ἐξεκρούσθην . . . . ἄλλου ἐπ' ἄλλο πρὸς ἑαυτὸ μὲ ἀνενεγκόντος, καὶ πολλῶν περικυκλούντων, ὡς ἦν, φροντίδων, καὶ τοιαῦτα ποιεῖν ἐπέτρεπον οὐδαμῶς. Ἐπειδὴ δὲ νῦν ὁ ἐν Ἱερομονάχοις Γεράσιμος, τῶν ἡμετέρων μαθητῶν τυγχάνων σπουδαῖός τε καὶ φιλομαθής, καὶ τῶν ἄλλων καλῶν οὐδέν τι παραδραμεῖν αὐτὸν βούλεται, πολὺ τὸ ἐπικρατοῦν ὁρῶν ἄτεχνον, καὶ αὐτὸς . . . ἐπὶ τὴν ἐνίων ἀμάθειαν κινδυνεύουσαν τῆς ἄλλης ἐπιστήμης δόξαι

προτιμοτέραν . . . . . σφοδρῶς ἔγκειται κανόνας ἀπαιτῶν τινας παρ' ἡμῶν, οἷς ἑπόμενος αὐτός τε ἂν ἔχοιτο τοῦ ἀπταίστου, καὶ τοῖς ἄλλοις, εἴπου δεήσειεν, ἐμφορούμενος ὑφηγητὴς τοῦ ὀρθοῦ γένοιτο λόγου, καὶ οὔ φησιν ἀνήσειν ἡμᾶς, ἕως ἂν αὐτῷ τὴν αἴτησιν ἐκπληρώσωμεν· σὺν αὐτῷ δ' οὐδὲν ἧττον ἄλλοι τε πολλοὶ τῆς αὐτῆς προαιρέσεως ὄντες, καὶ τὰ αὐτὰ ταῦτα σπουδάζοντες, μετὰ τῆς ἴσης ἐπιμονῆς καὶ προσεδρίας τῆς ἴσης ἀξιώσεως ἔχονται, καλὸν ἔδοξεν εἶναι μὴ σιωπᾶν, μηδὲ τὴν αἴτησιν αὐτῶν ἀργὴν καταλιπεῖν μηδέν τι ἀνύσαντας· ἀλλὰ πάντα ἁπλῶς ὑπεριδόντα . . . . 'Αλλ' ἔργου ἔχεσθαι ἤδη καὶ τὸν ὀρθὸν τῆς ἐπιστήμης ὑφηγεῖσθαι λόγον αὐτοῖς· ἄλλως γὰρ οὔτ' ἂν συμφέροντα ἐποίουν καὶ τὸ τῆς ὑπεροψίας οὐκ εἶχον ὅπως ἔγκλημα διαφύγω, τοσούτων ὄντων καὶ τηλικούτων τῶν ἐρεθιζόντων πρὸς τὴν σπουδήν. Ἃ μὲν οὖν τὸν παρόντα πεποίηκε λόγον ταῦτά ἐστιν· ἔργον δὲ ἤδη ἐχόμενον· ἀλλ' ἐκεῖνοι μὲν ποιήτωσαν ὥσπερ καὶ βούλονται· τῷ ὄντι γὰρ οὐδὲν ζημιοῖτο ἐντεῦθεν . . . . . . ἑαυτῶν. Ἡμεῖς δὲ φέρε τὴν ἀλήθειαν, ἧς προϊστάμεθα τέχνης, πᾶσιν ὑποδείξωμεν ὀρθῶς, καὶ ὅσον οἷόν τε διὰ βραχέων, Θεὸν τοῦ λόγου προβαλλόμενοι μάρτυρα τοῦ οὐδέν τι κατά τι πάθος λαλεῖν, αὐτὴν δὲ τὴν ἀλήθειαν ἐν πᾶσι τοῖς ἄλλοις καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος τιμῶντας λέγειν ὅσα δὴ καὶ φαμέν. Ἡ τοίνυν ψαλτικὴ ἐπιστήμη οὐ συνίσταται μόνον ἀπὸ παραλλαγῶν, ὡς τῶν νῦν τινες οἴονται, ἀλλὰ καὶ διὰ πολλῶν ἄλλων τρόπων, οὓς αὐτίκα λέξω διὰ βραχέων . . . . τὸ ἐντελέστερόν τε κατὰ τὴν ψαλτικὴν ἐπιστήμην καὶ εὐκολώτατον . . . . . καὶ εἰ εἴποι τις, ὡς μέλος ἐποίησα καὶ κατὰ τὰς φωνάς ἐστιν ἀνενδεές, οὐδεμιᾶς ἀπούσης, ἥνπερ ἔδει παρεῖναι, καὶ ὑγιῶς ἂν ὄντως ἀπὸ παραλλαγῶν ἔχῃ, ὥστε μὴ χρείαν εἶναι μηδεμίαν ἄλλην ἐν αὐτῷ ζητεῖν τελειότητα, κακῶς φρονεῖν τε καὶ λέγειν ἡγητέον τὸν τοιοῦτον καὶ ἔξω τοῦ τῆς ἐπιστήμης ὀρθοῦ λόγου· διατίθεται (γὰρ) αὐτὴν φαῦλος περὶ αὐτήν, καὶ ἅπερ οὐκ οἶδε, ταῦτα λαλεῖ ὑπ' ἀμαθίας καὶ τοῦ μὴ θέλειν δοκεῖν μεταμαθεῖν τὴν ἀλήθειαν δι' ἀμέλειαν ἴσως καὶ τὸ ὑπερήφανος εἶναι, καί τις τῶν κακοδόξων· ἔχει γὰρ ἀνεπιγνώστως, ἵνα οὕτως εἴπω, καὶ ἀνεπιστημόνως τὰ κατὰ τὸ ψάλλειν ἐνεργῶν, καὶ λόγου παντὸς ἐκτὸς μελῳδῶν, ὡς τῶν ἰδιωτῶν τις ἑπόμενος τῇ τοῦ μέλους ἀλόγως ἠχῇ. 'Επεί, εἰ ὅπερ ὁ τοιοῦτος ὑπ' ἀμαθίας ἴσως ἐρεῖ, τὸ ὀρθὸν εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ, οὐδεμία ἂν ἦν . . . . . οὐδ' ἀνάγκη τοῦ τὸν μὲν Γλυκὺν 'Ιωάννην πεποιηκέναι τὰς μεθόδους τῶν κατὰ τὴν ψαλτικὴν θέσεων, τὸν δὲ Μαΐστορα 'Ιωάννην μετ' αὐτὸν τὴν ἑτέραν μέθοδον τῶν Κρατημά-

των καὶ τὴν ἑτέραν τῶν Στιχηρῶν· ἔδει γὰρ καὶ τούτους λοιπὸν καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας ἀρκεῖσθαι ταῖς παραλλαγαῖς μόναις, καὶ μηδέν τι περαιτέρω πολυπραγμονεῖν, μηδὲ περιεργάζεσθαι μήτε περὶ θέσεων, μεθ' ὁδοῦ, μήτε ἄλλης ἡστινουσοῦν ἰδέας τεχνικῆς. Γίνωσκε γάρ, ὅτι τὰς προειρημένας τῶν θέσεων μεθόδους οὐκ ἐποίησαν οὗτοι διὰ τὸ ψάλλειν ταύτας ὡς μαθήματα, ἀλλ' ὥσπερ ὅρον τινὰ καὶ κανόνα τιθέντες καὶ νομοθετοῦντες, ἐκείνου δῆλοί εἰσιν, μὴ ἀρκούμενοι κατὰ τὴν ψαλτικὴν μόναις ταῖς λεγομέναις παραλλαγαῖς,μηδὲ τοὺς ὑστέρους ἡμᾶς ἀρκεῖσθαι βουλόμενοι, καὶ διὰ τοῦτο ποιοῦντες, ἅπερ φθάσαντες εἰρήκαμεν, ἵνα πρὸς αὐτὰ βλέποντες οἱ μετ' αὐτοὺς ὡς πρός τι παράδειγμα, αὐτοί τε μὴ ἔχεινὑπερβαίνειν τε τοὺς τοιούτους ὅρους τε καὶ κανόνας, καὶ τοῖς λοιποῖς ἅπασιν, ὅσοι δὴ καὶ βούλονται κατὰ τὸ ψάλλειν ἐνεργεῖν, τῶν τοιούτων ὑφηγηταὶ γίνωνται. Θέσις γὰρ γίγνεται ἡ τῶν σημαδίων ἕνωσις· καὶ καθὼς γὰρ ἐν τῇ γραμματικῇ τῶν κδ' στοιχείων ἡ ἕνωσις συλλαβισθεῖσα ἀποτελεῖ τὸν λόγον, τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ τὰσημεῖα τῶν φωνῶν ἑνοῦνται ἐπιστημόνως καὶ ἀποτελοῦσι τὸ μέλος, καὶ λέγεται τὸ τοιοῦτον *Θέσις*.

Ἀλλὰ μηδὲ τὸν δρόμον, ὦ οὗτος, τῆς μουσικῆς ἁπάσης τέχνης καὶ τὴν μεταχείρισιν ἁπλῆν τινα νομίσῃς εἶναι καὶ μονοειδῆ· ὥστε τὸν ποιήσαντα στιχηρὸν καλοφωνικὸν μετὰ θέσεων ἁρμοδίων, μὴ μέντοι γε καὶ ὁδὸν στιχηροῦ τηρήσαντα,καλῶς ἡγεῖσθαι τοῦτον πεποιηκέναι, καὶ τὸ ποιηθὲν ὑπ' αὐτοῦ καλὸν ἁπλῶς εἶναι, καὶ μώμου παντὸς ἀνεπίδεκτον . . . ἐπεὶ εἰ καὶ μετὰ ποίησιν στιχηροῦ τὸ ὑπ'αὐτοῦ γενόμενον οὐκ ἔχει τὸ... ὅτι οὐκ ἔστιν ἀνεπίληπτον. Μὴ τοίνυν νόμιζε ἁπλῆν εἶναι τὴν τῆς ψαλτικῆς μεταχείρισιν, ἀλλὰ ποικίλην τε καὶ πολυσχεδῆ, καὶ πολύ τι διαφέρειν ἀλλήλων γίνωσκε τὰ Στιχηρὰ καὶ τὰ Κατανυκτικά, καὶ τὰ Κρατήματα, καὶ τὰς μεταχειρίσεις αὐτῶν, καὶ τὰ λοιπά, περὶ ἃ ἡ τέχνη καταγίνεται· ἄλλη γὰρ ὁδὸς καὶ μεταχείρισις στιχηροῦ, καὶ ἄλλη κρατήματος, ἄλλη χερουβικοῦ, καὶ ἄλλη ἀλληλουαρίου, καὶ ἄλλη μεγαλυναρίου, καὶ ἑτέρα τῶν οἴκων. . . . . ἔνθεν τοι κἂν τοῖς καλοφωνικοῖς στιχηροῖς οἱ τούτων ποιηταὶ τῶν κατὰ τὰ ἰδιόμελα μελῶν οὐκ ἀπολείπονται, ἀλλὰ κατ' ἴχνος ἀκριβῶς ἀκολουθοῦσιν αὐτοῖς καὶ αὐτῶν μέμνηνται· ὡς γοῦν ἐν μέλεσι διὰ μαρτυρίαν καὶ τῶν ἐκεῖσε μελῶν ἔνια παραλαμβάνουσιν ἀπαραλλάκτως, καθάπερ δὴ καὶ ἐν τῷ Στιχηραρίῳ ἔκκεινται, καὶ τὸν ἐκεῖσε πάντα δρόμον παρ' ὅλον τὸ ποίημα τρέχουσιν ἀμετατρεπτί, καὶ τῷ προτέρῳ τε τῶν ποιητῶν ἀεὶ ὁ δεύτερος ἕπεται, καὶ τούτῳ ὁ μετ' αὐτόν, καὶ πάντες ἁπλῶς τῆς ἀπλανοῦς ἔχονται τῆς τέχνης ὁδοῦ.

ὅτι δὲ ταῦθ' οὕτως ἔχει, καθάπερ ἐγὼ φημι, νῦν δῆλον ἐντεῦθεν· ὁ γὰρ χαριτώνυμος μαΐστωρ ὁ Κουκουζέλης ἐν τοῖς Ἀναγραμματισμοῖς αὐτοῦ τῶν παλαιῶν οὐκ ἐξίσταται στιχηρῶν, ἀλλὰ κατίει τούτοις ἀκολουθεῖν, δυνάμενος ἂν πάντως καὶ αὐτός, ὡς οἱ νῦν, καὶ πολὺ μᾶλλον εἴπερ οὗτοι, μέλη μόνα ποιεῖν ἴδια, μηδέν τι κοινωνοῦντα τοῖς πρωτοτύποις αὐτῶν στιχηροῖς. ἀλλ' εἰ οὕτως ἐποίει, οὔτε καλῶς ἂν ἐποίει, οὔτε τῆς ἐπιστήμης προσηκόντως ποιεῖν ἐδόκει· διὸ καὶ κατ' ἀκρίβειαν τοῦ τῶν παλαιῶν στιχηρῶν ἔχεται δρόμου, καὶ αὐτῶν οὐ πάνυ τι ἐξίσταται τοῖς τῆς ἐπιστήμης νόμοις πειθόμενος· κἀν τοῖς κατανυκτικοῖς δὲ τὸν πρὸ αὐτοῦ τέχνῃ εὐδοκιμήσαντα μιμεῖται ὁ μετ' αὐτόν· καὶ ἐν τοῖς Κρατήμασι καὶ ἐν τοῖς Χερουβικοῖς ὕμνοις ὁμοίως· κομματιαστῶν γὰρ τῶν ἐν αὐτοῖς μελῶν ὄντων, εὕροι τις ἂν τοὺς πάντας ποιητὰς σκοπούμενος ἀκριβῶς, ἐπίσης τε χρωμένους αὐτοῖς καὶ συμφωνοῦντας ἀλλήλοις. οὐ μὲν δὴ ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ Μεγάλῳ Ἑσπερινῷ τῷ αὐτῷ χρῶνται κανόνι καὶ τῇ αὐτῇ συνειθείᾳ· κἀν τῷ Πολυελέῳ δὲ καὶ τοῖς Ἀντιφώνοις λεγομένοις, καὶ τοῖς Οἴκοις ὁμοίως. τῶν Οἴκων δὲ πρῶτος ποιητὴς ὁ Ἀνεώτης ὑπῆρξε, καὶ δεύτερος ὁ Γλυκύς, τὸν Ἀνεώτην μιμούμενος· ἔπειτα τρίτος ὁ Ἠθικὸς ὀνομαζόμενος, ὡς διδάσκαλος ἑπόμενος τοῖς προειρημένοις δυσίν, καὶ μεθ' ἁπάντων αὐτῶν ὁ χαριτώνυμος Κουκουζέλης, ὃς καὶ μέγας τῷ ὄντι διδάσκαλος ἦν, καὶ οὐδενὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ παραχωρεῖν εἶχε τῆς ἐπιστήμης· εἵπετο οὖν κατ' ἴχνος αὐτοῖς, καὶ οὐδέν τι τῶν ἐκείνοις δοξάντων καὶ δοκιμασθέντων καλῶς δεῖν ᾤετο καινοτομεῖν, διὸ οὐδ' ἐκαινοτόμησεν· οὐδὲ Λαμπαδάριος Ἰωάννης, τούτων ὕστερος ὤν, καὶ κατ' οὐδὲν ἐλαττούμενος τῶν προτέρων, καὶ αὐταῖς λέξεσι γράφων ἰδίᾳ χειρὶ ἔφη, μιμεῖσθαι κατὰ τὸ δυνατὸν τὸν παλαιὸν Ἀκάθιστον, καὶ οὐκ ᾐσχύνετο γράφων οὕτως, εἰ μὴ μᾶλλον καὶ ἐσεμνύνετο, καὶ τοῖς λοιποῖς ὥσπερ ἐνομοθέτει διὰ τοῦ κατ' αὐτὸν ὑποδείγματος τοῦ τῶν παλαιοτέρων ζήλου μηδόλως ἐξίστασθαι, μηδὲ καινοτομεῖν δέ τι παρὰ τὰ καθάπαξ δόξαντα καλῶς ἔχειν αὐτοῖς, καὶ καλῶς γε ποιῶν. Ἐκεῖνός τε οὕτως ἐφρόνει, καὶ φρονῶν ἔλεγε, καὶ λέγων οὐκ ἐψεύδετο· ἀλλὰ τοὺς παλαιοὺς ἐμιμεῖτο, τοὺς τῇ ἐπιστήμῃ ἐνδιαπρέψαντας· καὶ ἡμᾶς, εἴ γε μὴ μέλλοιμεν τῆς κατ' ἐπιστήμην ἀκριβείας διαμαρτάνειν, ποιεῖν οὕτω προσήκει, καὶ ποιοῦντας μεμψαιτ' ἂν ὀρθῶς οὐδείς, εἰ μὴ ἐπαινέσειεν. εἰ δὲ καγὼ ταῦτα ποιῶ, καὶ τῆς τῶν παλαιῶν μιμήσεως οὐκ ἀφίσταμαι, οὐδ' ἐκστήσομαι, ἕως ἂν τῶν τοιούτων ὑγιαίνοντι κριτηρίῳ δύνωμαι χρῆσθαι, ἐγὼ μὲν οὐκ ἂν εἴποιμι, τὴν ἀλαζονίαν καὶ τὸν τῦφον ἀποπεμπόμενος· ἄλλοι δέ, οἷς

τούτων τε ἐμέλησε, καὶ γὰρ ἡ ἀλήθεια παρὰ πάντων πεφίληται, κρινοῦσί τε καὶ ἐροῦσιν. εἶδες ὡς οἱ πρὸ ἡμῶν διδάσκαλοι πάντες σύμφωνοι ἦσαν ἀλλήλοις καὶ ἑαυτοῖς, καὶ οὐδὲν ἐν οὐδενὶ διεφέροντο, τῷ πρωτοτύπῳ κανόνι τῆς ἐπιστήμης ἑπόμενοι. ἀλλ' ἐνταῦθα ἱκανῶς ἡμῖν εἴρηται· καὶ περὶ τῶν τῆς ψαλτικῆς λοιπῶν κεφαλαίων διαληψόμεθα· ταῦτα δὲ τὸν ἀριθμόν εἰσιν ἕξ, οὐ παρὰ πάντων μὲν γινωσκόμενα, πᾶσι δ' ὀφειλόμενα γινώσκεσθαι, τοῖς γε τῆς ἐπιστήμης ταύτης ἀντιποιουμένοις.

Πρῶτον τοίνυν ἐστὶ τὸ ποιεῖν τινα θέσεις προσηκούσας καὶ ἁρμοδίας, ἑπόμενον τῷ ὅρῳ τῆς τέχνης.

Δεύτερον τὸ μὴ ἐγκύπτοντα τῷ βιβλίῳ καὶ ὁρῶντα, ἀλλὰ καὶ βιβλίου χωρὶς γράφειν ἀσφαλῶς καὶ ὡς ἡ τέχνη βούλεται, ὅ,τι ἄν τις ἐπιτάξειε γράφειν.

Τρίτον τὸ ἀμελετήτως, μὴ προδιασκεψάμενον, ἀλλ' ἅμα τῷ θεάσασθαι, δύνασθαι παντοῖα ψάλλειν μαθήματα, παλαιά τε καὶ νέα, τοῦ ἀπταίστου πάντως ἐχόμενον.

Τέταρτον τὸ ἀμελετήτως ψάλλειν μὲν αὐτόν, ἄλλου δὲ τὸ ψαλλόμενον γράφειν τε καὶ ψάλλειν ὁμοίως ἐκείνῳ.

Πέμπτον τὸ παντοῖα ποιεῖν ποιήματα ἢ καθ' . . . . . . ἢ καὶ ἐξ ἑτέρων ἐπιτάγματος, καὶ μετὰ μελέτης καὶ ταύτης ἐκτός.

Ἕκτον καὶ τελευταῖον ἡ τῶν ποιημάτων κρίσις ἐστίν· ἥτις ἐστὶν ἴσως μὲν καὶ τὸ δύνασθαι κρίνειν τὸ ποιηθὲν καθ' ὅ,τι τε καλῶς ἂν ἔχοι καὶ ἀσφαλῶς, καὶ καθ' ὅ,τι μή· ἴσως δὲ καὶ τὸ δύνασθαι γνωρίζειν ἀπὸ μόνης τῆς ἀκοῆς τὸ τοῦ δεῖνος ποίημα, ὅπερ δὴ καὶ κάλλιστόν ἐστι πάντων τῶν ἐν τῇ τέχνῃ.

Τούτων τῶν εἰρημένων κεφαλαίων ὁ τὴν ἐπιστήμην ἔχων, καὶ δυνάμενος ὡς ἡ τέχνη βούλεται χρῆσθαι αὐτοῖς, διδάσκαλος ὢν τέλειος λοιπὸν ποιητῶν τε ποιημάτων, καὶ γραφέτω καὶ διδασκέτω καὶ ψήφους κρίνων ἐξαγέτω περί τε τῶν οἰκείων καὶ περὶ ὧν ἄλλοι ποιοῦσι, μᾶλλον δὲ περὶ τούτων· τὰ γὰρ ἴδια αὐτὸς μὲν ἀκολουθῶν τῇ τέχνῃ συνθέσει, τῶν δὲ περὶ αὐτῶν ἕξουσιν ἕτεροι ψῆφον, διὰ τὸ τὴν εὔνοιαν πεφυκέναι μὴ ἀδεκάστους ἐξάγειν τοὺς ψήφους, αὐτὸν δὲ εὔνως ἔχειν τοῖς ἑαυτοῦ, κἂν ὁποῖα τύχωσιν ὄντα. ὁ δὲ μήτε τὴν ἐπιστήμην αὐτῶν ἔχων, μήτε διὰ τοῦτο δυνάμενος αὐτοῖς χρῆσθαι, σιγάτω λοιπόν, τοῦτο βέλτιον ἡγησάμενός τε καὶ ἀσφαλέστερον· ἢ εἰ μὴ σιγᾶν βούλοιτο, τοῦτο δε δήποθεν ἐξέσται τῷ βουλουμένῳ πάντα, ἀλλὰ μὴ κρίνειν τὰ ἑτέρων ἐπιχειρήτω, εἰδὼς ὡς οὐδένα δυνήσεται πείσειν φαῦλον ὡς αὐτός ἐστιν ἑκόντα γενέσθαι, καὶ νομίζειν ἅπερ αὐτὸς νενόμικε.

Περὶ μὲν δὴ τούτων ἀρκεῖ τοσαῦτα· λοιπὸν δ' ἡμῖν ὁ περὶ φθορῶν λόγος· ἀλλ' ὡς ἂν τοῖς πᾶσιν εὔληπτος ᾖ, πρὸς τὸ ἁπλούστερόν τε καὶ ἀσφαλέστερον μεθοδεύσομεν· ἔχει δὲ οὕτως.

'Ερωτ. Τί ἐστι φθορά, καὶ διατί τίθεται, καὶ εἰς ποῖον εἶχον καταλήγει μία ἑκάστη τῶν φθορῶν;

'Αποκ. Φθορά ἐστι τὸ παρ' ἐλπίδα φθείρειν τὸ μέλος τοῦ ψαλλομένου ἤχου καὶ ποιεῖν ἄλλο μέλος καὶ ἐναλλαγὴν μερικὴν ἀπὸ τοῦ ψαλλομένου ἤχου κτλ. κτλ. κτλ.

Ἥτε πολλαχοῦ ἐφθαρμένη εἰσαγώγὴ καὶ τὸ περὶ φθορῶν τοῦ Χρυσάφου κέκτηνται ἀποχρῶσαν ἀξίαν καὶ σπουδαιότητα· ἡ μὲν εἰσαγωγή, εἰ καὶ ἔν τισιν διεστραμμένη κατὰ τὸ λεκτικὸν ὑπὸ τοῦ ἀμαθοῦς ἀντιγραφέως, διὰ τὰ ἐν αὐτῇ γνωριζόμενα ἡμῖν, τὸ δὲ περὶ φθορῶν μετὰ πολλῶν παραδειγμάτων. ἐκ τῶν μελῳδιῶν τῶν διαπρεπεστέρων μελῳδῶν καὶ μελουργῶν εἰλημένων, ἀποτελεῖ σχεδὸν τὸ ἥμισυ σπουδαῖον μέρος τῆς ἱερᾶς τῶν Βυζαντινῶν μελοποιΐας. Εὐτυχῶς δὲ καὶ αἱ ἐν τῇ εἰσαγωγῇ ἀναφερόμεναι μέθοδοι τῶν στιχηρῶν καὶ λοιπῶν εἰδῶν τῆς μελοποιΐας σώζονται ἐν τισι μ. χειρογράφοις· ταῦτα δὲ μετὰ τῶν ἀπειραρίθμων μελῳδιῶν ἀπὸ τῶν πρώτων αἰώνων μέχρι τῆς ἁλώσεως εἶνε ἀποχρῶντα πρὸς γνῶσιν τῶν κανόνων καὶ ὁρίων τῶν διαφόρων εἰδῶν τῆς ἐκκλησιαστικῆς μελοποιΐας. Ἡ εἰσαγωγὴ αὕτη τοῦ Χρυσάφου μαρτυρεῖ ἀποχρώντως ἀποδεικνύουσα, ὅτι ἡ ἐκκλησία οὐ μόνον εἶχε ὡρισμένα συστήματα καὶ τρόπους μελοποιΐας προσήκοντα τῇ ἱερότητι τοῦ ναοῦ, καὶ ὅτι οἱ κανόνες τῆς ἱερᾶς μελοποιΐας ἐτηροῦντο αὐστηρῶς καὶ ἀκριβῶς μέχρι τῆς ἁλώσεως, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἐκέκτητο μέγιστον πλοῦτον, διασωθέντα ἐν ὑπερδισχιλίοις μουσικοῖς χειρογράφοις, ἡ δὲ τέχνη τοῦ τε μελοποιεῖν καὶ ψάλλειν ὀρθῶς καὶ κανονικῶς εὑρίσκετο ἐν ἀνθηροτάτῃ καταστάσει, καὶ ἐτύγχανεν αὐτοκρατορικῆς θεραπείας καὶ αὐστηρᾶς πάντοτε ἐπιτηρήσεως. Ταῦτα δὲ θέλουσι καταστήσει, ἐλπίζομεν καὶ πιστεύομεν, προσεκτικωτέρους τοὺς ἁρμοδίους, καὶ δὲν θέλουσιν ἐπιτρέψει νὰ ἰσχύῃ ἐπὶ πλέον τὸ τοῦ Συγγραφέως «ἀμαθία θράσος ἐμβάλλει» ἐν τῇ πληρεστάτῃ σημασίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ θέλουσι ταχθῆ καὶ ὑπερμαχήσει ὑπὲρ τῆς τελείας νίκης καὶ δεσποτείας τοῦ «Λογισμὸς δὲ ὄκνον», οὐδὲ θέλουσιν ἐξακολουθεῖ νὰ πιστεύωσιν ἀβασανίστως καὶ ἀναποδείκτως, ὅτι ἡ σήμερον ἱερὰ μουσικὴ εἶνε πράγματι βυζαντινή, ὅπερ ψευδέστατον, ἥτις εἶνε αὐτοσχεδίασμα ἄτεχνον, καὶ ἄρρυθμον δημιούργημα ἀμαθῶν ἱεροψαλτῶν ἀπὸ τοῦ 1790, νηπίου καὶ βρέφους ἡλικίαν ἔχον, ἄλλως τε καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ῥητὴν ὁμολογίαν τοῦ Χρυσάνθου (ἑνὸς τῶν

τριῶν γνωστῶν τοῦ τραγελαφικοῦ τούτου συστήματος τῆς σήμερον ἱερᾶς μουσικῆς δημιουργῶν), λέγοντος ἐν τῇ «Εἰσαγωγῇ εἰς τὸ θεωρητικὸν καὶ πρακτικὸν τῆς μουσικῆς» (Παρίσιοι 1812 παρὰ Rignaux): «Ἀνοήτως τινὲς τὸ ἐζήτησαν θέλοντες νὰ παραβάλλωσι τὴν μουσικὴν ΜΑΣ μὲ τὴν εὐρωπαϊκήν· μόλις ἐβγῆκεν ἀπὸ τὰ ΣΠΑΡΓΑΝΑ, καὶ ἐρωτῶσι διὰ τί δὲν ἔχει ἀνδρικὴν ἡλικίαν». Ἀλλὰ περὶ τῆς σήμερον ἱερᾶς μουσικῆς, ὅτι παντελῶς διάφορος τῆς γνησίας βυζαντινῆς ὑπάρχει κατά τε τὴν θεωρίαν καὶ κατὰ τὴν εὐρυθμίαν, διεξοδικῶς ἐπραγματεύθημεν ἤδη ἐν τρισὶ πραγματείαις, καὶ θέλομεν ἐπανέλθει προσεχῶς διὰ τῆς δημοσιεύσεως μελῳδιῶν διαφόρων αἰώνων. Οἱ ἀγυρτικῶς δὲ φωνασκοῦντες ἠδύναντο εὐκόλως νὰ πεισθῶσιν, ἐὰν εἶχον ἀγάπην πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἐλάμβανον τὸν κόπον νὰ παραβάλωσι τὰς σημερινὰς μελῳδίας πρὸς τὰς πρὸ τῆς ἁλώσεως, ὧν οὐ μόνον τὰ μεγέθη καὶ ῥυθμικὰ σχήματα τῶν ποδῶν ὡς καὶ τὸ μέλος, ἀλλὰ καὶ ἡ κωλικὴ διαίρεσις τῶν περιόδων εἶνε παντελῶς διάφορος, ἐν ᾧ κυρίως ἡ οὐσία, τὸ καλὸν παντὸς τεχνουργήματος καὶ εὐπρεπὲς ἔγκειται· ὅπου συμμετρία, μετριότης καὶ εὐρυθμία τῶν κώλων καὶ περιόδων δὲν ὑπάρχει, ἐκεῖ οὐδὲ καλόν. Ἡ σημερινὴ ἄτεχνος ἐκκλησιαστικὴ μουσικὴ παραβαλλομένη πρὸ τὴν ἔντεχνον πρὸ τῆς ἁλώσεως, εἶνε οὐχὶ μόνον ἀπειρόκαλον αὐτοσχεδίασμα, ἀλλὰ καὶ πτωχιστάτη· ἐλλείπει ἐξ αὐτῆς ἅπασα ἡ ᾀσματικὴ ὑμνῳδία, συγκειμένη ἐξ ἀντιφώνων, ὅπερ ἦν τὸ ἀρχαῖον σύστημα τῆς ἱερᾶς μουσικῆς μέχρι τοῦ ιγ´ αἰῶνος καὶ ἡ μουσικὴ τῶν κοσμικῶν ἐκκλησιῶν· ἐλλείπουσιν αἱ Δοχαὶ μεγάλαι τε καὶ μικραί, ἔντεχνοι καὶ ἁπλαῖ, οἱ Ἀναγραμματισμοὶ τῶν στιχηρῶν, καὶ οἱ τῶν ψαλμῶν καὶ οἱ τῶν εἱρμῶν αἱ Περισσαί, οἱ Καλοφωνικοὶ ϛίχοι, τὰ Ἀναφωνήματα, τὰ Ἀλλάγματα, τὰ Κατανυκτικά, τὰ Ὀργανικά, τὰ Πανηγυρικὰ Ἐπιφωνήματα, οἱ Οἶκοι, τὰ ἀπὸ χοροῦ ἰσοτόνως ᾀδόμενα, τὰ ἀπὸ χοροῦ κατ' ἀντιφωνίαν (διὰ πασῶν συμφωνίαν) μετὰ τῶν εὐφυμνίων, καὶ τὰ ἀπὸ χοροῦ μετὰ βαστακτῶν ψαλλόμενα, τὰ Καλοφωνικὰ στιχηρὰ καὶ οἱ καλοφωνικοὶ εἱρμοὶ (σύστημα εὐμελὲς) τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ, ἅπαν τὸ εὔρυθμον σύστημα τῶν στιχηρῶν καὶ εἱρμῶν τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ (τοῦ 8ου αἰῶνος), αἱ ἐξ ἀντιφώνων συγκείμεναι ἀκολουθίαι τῶν ᾀσματικῶν ἑσπερινῶν καὶ τῶν ᾀσματικῶν ὄρθων, οἱ Ἀναποδισμοὶ καὶ οἱ Ἀναγραμματισμοὶ τῶν ψαλμῶν καὶ στιχηρῶν, τὰ ἐπὶ νίκαις ᾀδόμενα, καὶ τὰ Παρακλητικά, ὧν τὰ κείμενα ἀνέκδοτα. Ταῦτα δὲ πάντα εἰσὶν εἴδη καὶ τρόποι μελοποιίας, διαφέροντα ἀλλήλων κατὰ τὴν σύνθεσιν, καὶ τὴν μεταχείρισιν ποικίλην ἔχοντα, ὡς ὁ Χρυσάφης ὀρθῶς ἀποφαίνεται ἐν τῇ εἰσαγωγῇ

αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα ὅμως ἡ παράδοσις δὲν ἠδυνήθη νὰ διασώσῃ, ἀλλὰ μόνον ὑπερδισχίλια μουσικὰ χειρόγραφα ἐν ταῖς διαφόροις βιβλιοθήκαις ἀνεκμετάλλευτα ἐναποκείμενα.

Β. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 45 (78) φυλ. 816, χάρτου λεπτοῦ, κάλλιστα καὶ εὐκρινέστατα γεγραμμένον τῇ εἰσηγήσει τοῦ Νέων Πατρῶν, χρονολογίας 1756, περιέχει μὲν ἁπάσας τὰς μελῳδίας τοῦ πρώτου χειρογρ. ἑσπερινοῦ, ὄρθρου καὶ λειτουργίας, εἶνε δὲ πολὺ πληρέστερον, ἅτε πλουσιώτερον κατὰ $^5/_8$· περιέχει προσέτι τὰς μελῳδίας τοῦ Νέων Πατρῶν καὶ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Βαλασίου ἱερέως καὶ Σκευοφύλακος τῆς Μ. Ἐκκλησίας, καὶ πολλῶν ἄλλων πρὸ καὶ μετὰ τὴν ἅλωσιν μέχρι Πέτρου τοῦ εὐτυχοῦς (τοῦ τουρκιστὶ ἐπονομαζομένου Μπερεκέτου).

Γ. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 46 (79) φυλ. 242, ἐπιγράφεται Στιχηράριον καλόφωνον (εὐμελὲς σύστημα) ποιηθὲν παρὰ Γερμανοῦ Νεων Πατρῶν· περιέχει ἅπαντα τὰ ἰδιόμελα στιχηρὰ τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ, ἤτοι τῶν 12 μηνῶν καὶ τὰ τοῦ Τριῳδίου καὶ Πεντηκοσταρίου καὶ τὰ Δοξαστικὰ τῆς Ὀκτωήχου, καὶ πρὸς τούτοις ἅπαντα τὰ αὐτόμελα (πρὸς ἃ τὰ καλούμενα προσόμοια ᾄδονται) τοῦ Τριῳδίου (τὰ τοῦ Ἰωσὴφ καὶ Θεοδώρου τῶν Γραπτῶν καὶ τὰ τοῦ Ῥωμανοῦ τοῦ μελῳδοῦ), ὧν αἱ μελῳδίαι δὲν ὑπάρχουσιν ἐν τῇ σήμερον ἱερᾷ μουσικῇ· τὰ σημεῖα εἶνε μὲν μικρότατα, ἀλλ' εὐδιάκριτα· ἐγράφη τῷ 1796 ἐν Σκοπέλῳ ὑπὸ τοῦ ἱερέως Δαβίδ. Ὁ Νέων Πατρῶν Γερμανός, διδάσκαλος τοῦ Βαλασίου, ἤκμαζε περὶ τὰ μέσα τοῦ ιζ' αἰῶνος, καὶ ἦτο ὡς ἐκ τῶν μελῳδιῶν αὐτοῦ ἀποδεικνύεται, εἷς τῶν διαπρεπεστέρων μετὰ τὴν ἅλωσιν μελοποιῶν, καὶ ἐπὶ μέρος εἰδήμων εἰσέτι τῶν κανόνων τῆς ἱερᾶς μελοποιίας κατὰ τὰς ἀνωτέρω ἐκτεθείσας ἀπαιτήσεις τοῦ Χρυσάφου. τὸ στιχηράριον ἐν μέρει ἐμελοποίησεν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ στιχηραρίου τοῦ ὀγδόου αἰῶνος, δεύτερος μετατρέψας αὐτὸ ἐλευθέρως ἀπὸ τοῦ εὐρύθμου εἰς τὸ εὐμελὲς σύστημα πρὸς μονῳδίαν, ἅτε τῶν χορῶν ἐκλιπόντων ἤδη· αἱ μελῳδίαι εἰσὶ κανονικαὶ καὶ ἐκκλησιαστικαὶ εἰσέτι, φέρουσαι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον βυζαντινὸν χαρακτῆρα, τηρουμένων τῶν συμμετριῶν καὶ νόμων τῆς εὐρυθμίας, καὶ τὰ μέλη ἥδιστα μέν, οὐδὲ τὴν ἐλαχίστηνὅμως σχέσιν καὶ ὁμοιότητά τινα ἔχοντα πρὸς τὰ σήμερον ἄρρυθμα αὐτοσχεδιάσματα, οὔτε κατὰ τὸ μέλος, οὔτε κατὰ τὴν εὐρυθμίαν τ. ἔ. τὴν μελικὴν κωλομετρίαν, οὔτε πρὸς τὸ ὕφος τε καὶ ἦθος καθόλου.

Δ. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 83, φυλ. 314, γεγραμμένον ὑπὸ Χρυσάνθου ἱερομονάχου ἐκ Κύπρου ἐν Ζακύνθῳ τῷ 1740, καὶ περιέχον τὰ ἰδιόμελα τοῦ Τριῳδίου μόνα καὶ Πεντηκοσταρίου μεμελοποιημένα ὑπὸ Χρυ-

σάφου τοῦ νέου, πρωτοψάλτου τῆς Μ. Ἐκκλησίας, ἐν μέρει ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ στιχηραρίου τοῦ 8ου αἰῶνος· ὁ νέος οὗτος Χρυσάφης (1) (οὗ τὸ κύριον ὄνομα καὶ ἐπώνυμον εἶνε Κωνσταντῖνος Ἱερεὺς ὁ Φλαγγῆς) μετωνομασθεὶς οὕτως, ὡς ἐφάμιλλος τοῦ πρὸ τῆς ἁλώσεως ἀνωτέρω εἰρημένου, ἔζη μετὰ τὴν ἅλωσιν καὶ πρὸ τοῦ Γερμανοῦ Νέων Πατρῶν περὶ τὰς ἀρχὰς ἴσως τοῦ ιζ' αἰῶνος· αἱ μελῳδίαι τῶν στιχηρῶν αὐτοῦ εἶνε ἐπίσης μετάβασις ἐκ τοῦ εὐρύθμου εἰς τὸ εὐμελὲς σύστημα, καὶ τηροῦσι μέσην τάξιν μεταξὺ τοῦ στιχηραρίου τοῦ 8ου αἰῶνος καὶ τοῦ καλοφώνου στιχηραρίου τοῦ Νέων Πατρῶν. Ὁ αὐτὸς δὲ νέος Χρυσάφης ἐμελοποίησε καὶ τὰ στιχηρὰ τῆς ὀκτωήχου καὶ τὰ ἰδιόμελα τῶν μηναίων κατὰ τὸ εὐμελὲς σύστημα, σωζόμενα ἐν πολλοῖς μουσικοῖς χειρογράφοις· αἱ μελῳδίαι καὶ τούτου εἰσὶν εἰσέτι κανονικαὶ καὶ ἐκκλησιαστικαί, φέρουσι ὁπωσοῦν βυζαντινὸν χαρακτῆρα, καὶ τηροῦσιν τοὺς νόμους τῆς εὐρυθμίας, οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ὅμως σχέσιν καὶ ὁμοιότητα κατά τε τὸ μέλος καὶ τὴν μελικὴν κωλομετρίαν ἔχουσι πρὸς τὰ ἄτεχνα σημερινὰ αὐτοσχεδιάσματα.

Ὁ νέος Χρυσάφης, ὁ Γερμανὸς νέων Πατρῶν καὶ ὁ Βαλάσιος, ἐγκρατεῖς τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, ὡς ἐξ ἀνεκδότων στιχηρῶν αὐτῶν φαίνεται, εἶνε οἱ μᾶλλον ἄξιοι λόγου ὡς γόνιμοι καὶ ἐγγράμματοι τελευταῖοι μελοποιοί τῆς ἐκκλησίας μετὰ τὴν ἅλωσιν, ὡς μελῳδοὶ καὶ μελουργοί· αἱ μελῳδίαι αὐτῶν ἔχουσιν εἰσέτι συνηνωμένον τὸ καλὸν καὶ ἡδύ, καὶ ἀνήκουσιν ἅπασαι εἰς τὸ εὐμελὲς σύστημα· τινὲς δὲ τῶν τοῦ Βαλασίου, μελοποιήσαντος καὶ ἅπαντας τοὺς εἱρμοὺς κατὰ τὸ εὐμελὲς σύστημα, εἶνε ἥδισται μέν, ἧττον δὲ ἐκκλησιαστικαί· ἀνάλογος δὲ σχέσις ὑπάρχει καὶ μεταξὺ τῶν μελῳδιῶν τοῦ νέου Χρυσάφου καὶ Γερμανοῦ νέων Πατρῶν· ἐντελῶς δὲ ἀπομακρύνονται τοῦ κανονικοῦ καὶ ὀρθοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ὕφους μετὰ τουρκισμῶν καὶ περσισμῶν μεμιγμέναι αἱ μελῳδίαι τοῦ ἀγραμμάτου ἱεροψάλτου Πέτρου τοῦ Εὐτυχοῦς (Μπερεκέτου), καὶ ἀπειρόκαλοι εἰσὶν αἱ τοῦ Δανιὴλ Πρωτοψάλτου. Μετὰ τοῦ Βαλασίου, ὅστις ἀναφέρεται ζῶν ἔτι κατὰ τὸ 1691 ἐν πατριαρχικῷ συγγιλίῳ Καλλινίκου τοῦ Β', καὶ ὑπὸ Μαυροκορδάτου τοῦ ἐξ ἀπορρήτων ὡς μέγας σκευοφύλαξ, συνθάπτονται

1 Τοῦ νέου τούτου Χρυσάφου ἐν τῷ χειρογρ. Β ὑπάρχει καὶ τὸ ἑξῆς Παρακλητικὸν περιπαθέστατα μεμελοποιημένον: «Ἴθι τοῦ πτωχοῦ λαοῦ σου τὴν κάκωσιν ἐπισκεψάμενος, τῇ συμπαθεστάτῃ δὲ καὶ κραταιᾷ σου χειρὶ δυνάμωσον τὸν σταυροφόρον ἄνακτα κατὰ βλασφήμων ἐχθρῶν ἐξελέσθαι σου τὴν περιούσιον κληρονομίαν, Χριστέ. ὡς φιλάνθρωπος.»

καὶ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἴχνη τῆς βυζαντινῆς μελοποιίας καὶ γνώσεως τῶν κανόνων τῆς ἱερᾶς μουσικῆς· ὡς καὶ τὰ ἀνωτέρω εἰρημένα εἴδη τῶν μελῳδιῶν καὶ τρόπων, καὶ διακόπτεται πᾶσα ἡ συνέχεια καὶ σχέσις αὐτῆς πρὸς τὴν πρὸ τῆς ἁλώσεως. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐπέρχεται οἱονεὶ στασιμότης, ἕως ὅτου ὁ ἀγράμματος ἱεροψάλτης Πέτρος ὁ Πελοποννήσιος, πρωτοψάλτης τῆς Μ. Ἐκκλησίας καὶ σύγχρονος ἀοιδὸς τῶν σουλτανικῶν ἀνακτόρων (Χερσίζ = κλέπτης ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐπικαλούμενος) περὶ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος διὰ προστάγης τοῦ Προύσης Μελετίου ἐμελοποίησεν ἅπασαν τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἀκολουθίαν καθ' ὅλως ἴδιον τρόπον καὶ σύστημα, οὐδὲν κοινὸν ἔχον πρὸς τὸ πρὸ αὐτοῦ, ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ Ἀναστασιματηρίου, ὅπερ ὀνομάζει σύντομον σύνθεσιν. Αἱ μελῳδίαι αὐτοῦ μονότονοι, ἄνευ εὐρύθμων τομῶν καὶ διαιρέσεων, καὶ τὰ ἄρρυθμα σχήματα τῶν ἀσυμμέτρων περιόδων μόνον ἐξ ἀγενῶν καὶ ταπεινῶν προκελευσματικῶν ποδῶν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους συνιστάμενα ἐν τοῖς καλουμένοις εἱρμολογικοῖς ἰδίως, οὐδὲν πλέον κοινὸν ἔχουσι πρὸς τὰς τοῦ Χρυσάφου, Γερμανοῦ καὶ Βαλασίου, οὔτε κατὰ τὸ μέλος, οὔτε κατὰ τὰς μελικὰς τομὰς καὶ διαιρέσεις, οὔτε κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν εἰδῶν καὶ τρόπων, περιωρισθέντα εἰς μόνα τὰ σήμερον· οὐδὲν γινώσκει περὶ εὐρυθμίας καὶ ἁρμονικῆς θεωρίας τῶν Ἀρχαίων καὶ Βυζαντινῶν, καὶ πρῶτος εἰσήγαγεν ἐντελῶς τὴν τουρκοπερσικὴν θεωρίαν, ἣν καλῶς ἐγίνωσκε, καὶ τὰς κλίμακας αὐτῆς εἰς τὴν μουσικὴν τῆς ἐκκλησίας· αἱ μελῳδίαι αὐτοῦ εἶνε σχεδὸν αὐτοσχεδιάσματα ἄτεχνα, μόλις ἐξελθόντα ἀπὸ τὰ σπάργανα κατὰ τὴν ἀνωτέρω λίαν ἐπιτυχῆ ὁμολογίαν τοῦ Χρυσάνθου. Κρίνοντες δὲ ἐκ τῶν χερουβικῶν καὶ κοινωνικῶν αὐτοῦ τε καὶ τῶν μετ' αὐτόν, δυνάμεθα ἄνευ ὑπερβολῆς νὰ εἴπωμεν, ὅτι εἰσήγαγον οὐχὶ μόνον τὸ ἄρρυθμον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἄπειρον ἐν τῇ τέχνῃ, οὗ δεῖγμα παρέσχεν ἡμῖν ὁ ἐνταῦθα μουσικὸς σύλλογος ἐν τῇ ἑορτῇ αὐτοῦ διὰ τοῦ ψευδοδαμασκηνίου Κεκραγαρίου, καὶ πρὸς ὃ ἰδιάζουσαν ἀγάπην καὶ κλίσιν ἔχουσιν, ὡς φαίνεται, καὶ στοργὴν τρέφουσιν οἱ ἡμέτεροι ἱεροψάλται. Ἅπασα ἡ σήμερον ἱερὰ μουσικὴ ἀκολουθεῖ τὸν τρόπον τῆς μελοποιίας ταύτης, ἥτις μέχρι τῆς σήμερον μένει ἐν τοῖς σπαργάνοις, στρεβλωθεῖσα ἀνὰ τὸν χρόνον καὶ ἔτι μᾶλλον ἀπειρόκαλος καὶ ἐκτρωματικὴ καταστᾶσα δι' ἀπειροκάλων προσθηκῶν καὶ σχοινοτενῶν ἐκτάσεων, μεταβολῶν τε ἀτέχνων καὶ αὐτοσχεδίων ὑπό τε τῶν τριῶν μεταρρυθμιστῶν κατὰ τὸ 1816, καὶ ὑπὸ τῶν ὕστερον ἀμαθῶν ἱεροψαλτῶν μέχρι τῆς σήμερον. Ἅπασα ἡ ἅμιλλα τῶν ἀπὸ

τοῦ Πέτρου μέχρι τῆς σήμερον ἀναφανέντων ἀγραμμάτων ἱεροψαλτῶν ὡς μελοποιῶν τῆς ἐκκλησίας ἔγκειται εἴς τε τὸ ἄπειρον καὶ εἰς τὸ τὶς νὰ εἰσαγάγῃ καὶ προσκολλήσῃ περισσότερα ξενότροπα καὶ σχοινοτενέστατα μέλη εἰς τὰ αὐτοσχεδιάσματα ταῦτα τοῦ Πέτρου, οἱ μὲν ἐν Κ/πόλει καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Τουρκίας ἐκ Τουρκικῶν, οἱ δὲ ἐν Ἀθήναις ἐσχάτως ἀναφανέντες αὐτοδίδακτοι καὶ αὐτοχειροτόνητοι μεταρρυθμισταὶ καὶ χορολέκται ἐκ Ζακυνθινῶν καντάδων καὶ θεατρικῶν μελῶν, οἵτινες ἀγνοοῦντες ἑαυτοὺς καὶ οὐδὲ μέχρι τοῦ δέκα, μεταφορικῶς καὶ ἐν παραβολῇ εἰπεῖν, νὰ ἀριθμήσωσιν ἀπταίστως δυνάμενοι, ἐκ δὲ τούτου θρασυνόμενοι, ἄνευ ὄκνου ἀνέλαβον τὸ ἐργωδέστατον, κατ' αὐτοὺς δὲ λίαν εὐχερὲς ἔργον, νὰ λύσωσι καὶ διδάξωσι ζητήματα ὑψηλοτέρας μαθηματικῆς, νὰ δημιουργήσωσι δῆλον ὅτι καὶ οἰκοδομήσωσι Παρθενῶνας ἄνευ ἐλαχίστης ἀρχιτεκτονικῆς καὶ χειροτεχνικῆς γνώσεως· δι' αὐτοὺς ἡ Ἀνατολὴ ἦτο καὶ εἶνε ἡ γῆ τῶν θαυμάτων· ἐν αὐτῇ οἱ Βέρδαι καὶ Βάγνερ φυτρώνουσιν αὐτομάτως, τὸ δὴ λεγόμενον, σὰν τὰ μανιτάρια. Ἕτεροι δὲ ἐν μουσικαῖς σχολαῖς τῆς δύσεως ἐκπαιδευθέντες, καὶ ἱκανοὶ ὄντες εἰς τὸ κανονικῶς ᾄδειν καὶ διευθύνειν, ἐπιχειροῦσι νὰ σφετερισθῶσι τὸ ἔργον τοῦ μελοποιοῦ, μὴ εἰδότες ὅτι ἕτερον τὸ ποιεῖν καὶ ἕτερον τὸ ἐξαγγέλλειν ἢ ἐκτελεῖν, ἕτερον ἀρχιτέκτων καὶ ἕτερον χειροτέχνης ἢ χεριάρης· ἐπιχειροῦντες δὲ νὰ περιβάλλωσι τὰ ἄρρυθμα καὶ κακότεχνα σημερινὰ αὐτοσχεδιάσματα διὰ μηχανικῆς καὶ ἀψύχου ἁρμονικῆς πολυφωνίας κατὰ τοὺς κανόνας τῆς θεατρικῆς μουσικῆς, καὶ τὸ ἔργον τοῦ μελοποιοῦ νοσφιζόμενοι, εἰσάγουσιν ἀνοίκεια καὶ ἀνάρμοστα τῇ ἱερότητι τοῦ ναοῦ, καθιστῶντες τὴν ἱερὰν μουσικὴν πᾶν ἄλλο ἢ τοιαύτην, καταφρονοῦντες ἐν τῇ ἑαυτῶν οἰήσει καὶ παραβαίνοντες ἐξ ἀγνοίας τὸν πρώτιστον τῶν κανόνων, ὅτι πᾶν τὸ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ γενόμενον, ἀπὸ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τῆς ζωγραφικῆς καὶ τῆς μουσικῆς μέχρι καὶ αὐτῶν τῶν σκευῶν ὀφείλει νὰ φέρῃ ἰδιόρρυθμον σχῆμα καὶ χαρακτῆρα, μηδὲν κοινὸν ἔχον καὶ ὅμοιον πρὸς τὰ τοῦ ἔξω τῆς ἐκκλησίας βίου καὶ πρὸς τὰ τῆς κοινῆς χρήσεως, νὰ εἶνε δὲ προσῆκον καὶ ἁρμόζον πρὸς τὴν ἱερότητα καὶ τὸ πνευματικὸν τοῦ ναοῦ. Ἐὰν ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῶν σήμερον ἐκκλησιῶν ἐβελτιώθη ἐπαισθητῶς, ὥσπερ καὶ ἡ ζωγραφική, διὰ τῆς συστηματικῆς διδασκαλίας, μελέτης καὶ ἀπομιμήσεως τῶν σωζομένων βυζαντινῶν ἐκκλησιῶν καὶ βυζαντινῶν ζωγραφιῶν, καὶ ὡς πρὸς τὴν μουσικὴν ὀφείλομεν νὰ ἀκολουθήσωμεν τὴν αὐτὴν ὁδόν· ὑπερδισχίλια δὲ μουσικὰ χειρόγραφα, περιέχοντα ἀπειραρίθμους μελῳδίας ἀπὸ τῶν πρώ-

των αἰώνων μέχρι τῆς ἁλώσεως, εἶνε ὑπεραποχρῶντα πρὸς τοῦτο. Ἐκ τῆς μηχανικῆς δ' ἐπενδύσεως δι' ἁρμονικῆς πολυφωνίας τῶν σημερινῶν ἀρρύθμων αὐτοσχεδιασμάτων κατὰ τοὺς κανόνας τῆς θεατρικῆς καὶ κοσμικῆς μουσικῆς, καὶ μάλιστα ὅταν τοῦτο γίνηται οὐχὶ ὑπὸ εὐφυῶν καὶ μεγαλοφυῶν ἀρχιτεκτόνων, ἀλλ' ὑπ' ἀμαθῶν κτιστῶν, δὲν δύναται νὰ δημιουργηθῇ ἱερὰ μουσικὴ προσήκουσα καὶ ἀνταποκρινομένη εἰς τὴν ἱερότητα τοῦ χριστιανικοῦ ναοῦ, ἥτις ἐπιτραπήτω ἡ παρομοίωσις, κατέστη ἤδη ἐλευθέρα Κέρκυρα. Τὰ ὀλίγα ἐκ τῆς ἀνωτέρω εἰσαγωγῆς τοῦ Χρυσάφου, ἐλπίζομεν, ὅτι θέλουσι καταστήσει πολὺ προσεκτικοὺς τοὺς Ἁρμοδίους, καὶ θέλουσι θέσει τέρμα εἰς τὸ ἄχαρι καὶ ἀσεβὲς παίγνιον τῶν ἐν οὐ παικτοῖς παιζόντων, οἵτινες πρὸς χρηματισμὸν μόνον ἀποβλέποντες εἶνε ἕτοιμοι καὶ πρόθυμοι οὐχὶ ἀντὶ τριάκοντα ἀργυρίων ἀλλ' ἀνθ' ἑνὸς λιμοκοντορακίου νὰ πωλήσωσι πᾶν ἱερὸν καὶ ὅσιον. Τοῖς δὲ θιασώταις τῆς ἁρμονικῆς πολυφωνίας φέρομεν εἰς γνῶσιν, ὅτι παρὰ τῶν πλείστων μὲν πιστεύεται, ὅτι ἡ καθολικὴ ῥωμάνα ἐκκλησία κέκτηται ἀρίστην ἱερὰν μουσικήν· καὶ ὅμως, ὅτε κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1875 εὑρισκόμεθα ἐν Γρότᾳ Φερράτᾳ (Κρυπτοφέρρα) ἐρευνῶντες τὰ μουσικὰ χειρόγραφα τῆς ἐκεῖ μονῆς τῆς Παναγίας Κρυπτοφέρρης, ἧς Πάτρων ὑπῆρξε καὶ ὁ ἡμέτερος Βησσαρίων, καὶ ἐν ᾗ ἅπασαι αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ἀκολουθίαι τελοῦνται καὶ σήμερον κατὰ τὸ τυπικὸν τοῦ Ἁγίου Σάββα ἑλληνιστί, ἐμάθομεν παρὰ τοῦ ἐκεῖ τὰς θερινὰς διατριβὰς ἐν τῇ πλησίον τῆς μονῆς ἐπαύλει αὐτοῦ ποιουμένου Καρδινάλεως De Luca, ἄλλοτε Νουντσίου ἐν Μονάχῳ, μέλους δὲ τῆς ἱερᾶς Συνόδου, ὅτι ἡ ἐν τῷ Βατικανῷ ἱερὰ Σύνοδος ἀνέθηκεν εἰς πεπαιδευμένον Ἱσπανὸν τὴν ἔρευναν καὶ μελέτην τῶν μουσικῶν χειρογράφων τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας πρὸς ἐπιστροφὴν εἰς τὸ ἀρχαῖον σύστημα τῆς ἐκκλησιαστικῆς μουσικῆς, διότι, ὡς μοι ἔλεγεν, οἱ κατὰ διαφόρους ἐποχὰς μελοποιοὶ τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας τοσαύτην κοσμικὴν μουσικὴν καὶ μέλη θεατρικὰ εἰσήγαγον εἰς τὴν ἱεράν, ὥστε διέφθειραν καὶ παρεμόρφωσαν αὐτὴν καθολοκληρίαν, πᾶν ἄλλο ἢ ἱερὰν μουσικὴν καταστήσαντες. Δὲν ὑπάρχει τοιοῦτος φόβος καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν μουσικήν; Ὁ εὐγενὴς Καρδινάλις τὸ μέγιστον ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῆς ἑρμηνείας, μελέτης καὶ χρησιμότητος τῶν πρὸ τῆς ἁλώσεως μουσικῶν χειρογ. δείξας, μετὰ μεγίστης προθυμίας ἀνέλαβεν, τὸ μὲν ἵνα κατορθώσῃ νὰ ἐρευνήσωμεν τὰ μουσικὰ χειρογ. τοῦ Βατικανοῦ, οὗ ἡ βιβλιοθήκη ἦγε τὰς θερινὰς παύσεις, συστήσας ἡμᾶς θερμότατα εἰς τὸν General Padre καὶ δοὺς ὡς συνοδὸν τὸν πρωτοσύγγελον αὐτοῦ, τὸ δὲ ἵνα γνωρίσωμεν

τὸν εἰρημένον Ἱσπανόν· ἀλλὰ μεθ' ὅλας τὰς εὐγενεῖς προσπαθείας αὐτοῦ τὸ μὲν πρῶτον δὲν κατωρθώθη, διότι ὁ διευθυντὴς τοῦ τμήματος τῶν ἑλληνικῶν χειργ. Καρδινάλις De Pitra ἀπεδήμει ἐκ Ῥώμης· παρὰ δὲ τοῦ εἰρημένου Ἱσπανοῦ, ὅστις δὲν κατώρθωσε νὰ ἀνακαλύψῃ τὴν σημασίαν τῶν ἑβδομήκοντα καὶ πέντε σημείων τῆς παλαιᾶς βυζαντινῆς παρασημαντικῆς, δι' ἧς παρασεσημασμένα εἰσὶν ἅπαντα τὰ μουσικὰ χειρόγραφα, ἐλάβομεν μόνον πληροφορίας τινὰς περὶ τῶν ἐν Ἱσπανικαῖς βιβλιοθήκαις μουσικῶν χειρογράφων.

Καὶ περὶ μὲν τοῦ ἀπὸ Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου μέχρι τῆς σήμερον ἐπικρατοῦντος συστήματος τῆς ἱερᾶς μουσικῆς θέλομεν πραγματευθῇ διεξοδικώτερον προσεχῶς.

Δέκα δὲ καὶ πέντε ἡμέρας διατρίψαντες ἐν τῇ Μονῇ τῆς Ἁγίας (Ζωοδόχου Πηγῆς) ἀντεγράψαμεν καὶ ἐλάβομεν ἐπὶ διαφανοῦς χάρτου ἐκ τῶν μόνον ἐν τοῖς εἰρημένοις μουσικοῖς χειργ. ἀπαντουσῶν μελῳδιῶν περὶ τὰς ἑκατὸν εἴκοσι διαφόρων μελοποιῶν καὶ αἰώνων. Καθῆκον δὲ ἡμῶν καὶ χρέος θεωροῦμεν νὰ ἐκφράσωμεν δημοσίᾳ τὴν εὐχαριστίαν ἡμῶν πρὸς τὸ ἡγουμενοσυμβούλιον καὶ ἰδίως πρὸς τὸν φιλοτιμότατον καὶ εὐγενέστατον Ἡγούμενον τῆς Μονῆς κ. Ἀμβρόσιον Ψωμᾶν, καὶ τὸν ἐν αὐτῇ μονάζοντα εὐπαίδευτον, εἰς τὴν ἱστορίαν δὲ τῆς νήσου ἀσχολούμενον, Σεβασμιώτατον Σταυροπόλεως κ. Κωνστάντιον, διὰ τὰς περιποιήσεις καὶ εὐκολίας, ἃς κατὰ τὴν διαμονὴν παρέσχον μοι. Ἡ μονὴ ἰδιόρρυθμος καὶ οὐχὶ κοινοβιακὴ οὖσα, ηὐτρεπίσθη ἀποχρώντως, ἀνεκαινίσθησαν τὰ πλεῖστα τῶν πεπαλαιωμένων δωματίων, καὶ ᾠκοδομήθη σκευοφυλάκιον, ἐν ᾧ καὶ ἡ βιβλιοθήκη, ὑπὸ τοῦ φιλοκάλου ἡγουμένου Α. Ψωμᾶ· καίτοι δὲ μὴ οὖσα ἐκ τῶν πλουσίων, παρέχει φιλοξενίαν ἔκτακτον τοῖς ἐκεῖθεν διερχομένοις ἡμέρας τε καὶ νυκτός, εἰ καὶ διαθέτει μόνον 500 δρ. κατ' ἔτος πρὸς τοῦτο καὶ διὰ τὴν πανήγυριν ἀντὶ τῶν πρότερον 1500 διὰ τοῦ προϋπολογισμοῦ ἐπιτρεπομένων. Ἡ ἐκκλησία εἶνε ῥυθμοῦ βυζαντινοῦ, ἀλλ' ἄνευ τυμπάνου· οὐδὲν εἰσπράττει οὔτε ἐκ δίσκων οὔτε ἐκ κηροῦ, οὔτε κατὰ τὴν πανήγυριν, οὔτε κατὰ τὰς ἄλλας ἑορτὰς τοῦ ἔτους· αἱ τυπικαὶ ἐκκλησιαστικαὶ διατάξεις τηροῦνται αὐστηρότατα, ὡς καὶ αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ἀκολουθίαι. Ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ διατηρεῖται εἰσέτι τὸ ἀρχαῖον ἔθιμον τῆς κηροδοσίας κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν Χριστογέννων, μονάζουσι δὲ δέκα καὶ πέντε μοναχοί.

Μεταξὺ δὲ Γαυρίου καὶ τῆς Μονῆς ἐν τῷ χωρίῳ Ἅγιος Πέτρος κεῖται ἀρχαῖος πύργος, εἰς ὃν εἰσέρχεταί τις σχεδὸν γονατιστί μεν εἰς τὸν ἰσόγαιον θόλον διὰ μικρᾶς θυρίδος, διὰ στενῆς ἀνόδου δέ, ἀπὸ τοῦ

ἀνωφλίου τῆς θυρίδος ἀρχομένης καὶ διὰ τοῦ τοίχου ἐντὸς αὐτοῦ διηκούσης, εἰς τὸν δεύτερον θόλον, καὶ εἶτα διὰ κλίμακος ἐν τῷ τοίχῳ ἐντετοιχισμένης κυκλοτερῶς, καταρευσάσης ὅμως περὶ τὰ δύο μέτρα κατὰ τὸ μέσον, ἀνέρχεταί τις μέχρι τῆς κορυφῆς· ὅ,τε ἰσόγαιος καὶ ὁ ἄνωθεν αὐτοῦ δεύτερος θόλος κατέρρευσαν καταπεσούσης ἐπ' αὐτῶν τῆς στέγης· ἀπειλεῖ δὲ τελείαν κατάρρευσιν ἀπὸ τοῦ πρὸς τὴν θάλασσαν μέρους, σχηματισθέντων ἤδη μεγάλων ὀπῶν ἐν τῷ τοίχῳ περὶ τὸ μέσον αὐτοῦ, ἐὰν δὲν ληφθῇ ἐγκαίρως πρόνοια περὶ ταχείας ἐπισκευῆς.

(Συνέχεια εἰς τὸ προσεχὲς τεῦχος)

Ι. Δ. Τζέτζης
δρ. φιλοσ. καὶ πρώην καθηγητής.

ΦΙΛΙΚΟΥ ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

(Ἐκ τῶν τοῦ Π. Σέκερη)

Ἡ κατωτέρω ἐπιστολὴ τῶν διευθυνόντων τὴν Φιλικὴν Ἑταιρείαν πρὸς τὸν Καπετὰν Ἰωάννην Χ. Φαρμάκην, περιεκλείετο ἐν ἐπιστολῇ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου δημοσιευθείσῃ ἐν τῷ Παρνασσῷ τῷ 1886 (σ. 248). Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Ὑψηλάντου χρονολογεῖται ἐκ Πετρουπόλεως ιε' Ἰουνίου αωκ', ὥστε καὶ αὕτη καίτοι μὴ φέρουσα ἡμερομηνίαν εἶναι σύγχρονος, ἔχει δὲ σημασίαν μεγάλην διότι ἐν αὐτῇ περιέχονται ὁδηγίαι πρὸς τὸν Φαρμάκην ἐκ μέρους τῶν κινούντων, ὡς γράφονται, τὰ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας.

Κύριε Καπετὰν Ἰωάννη Χ. Φαρμάκη!

Τὴν ἐπιστολήν σου ἐν Μόσχᾳ γεγραμμένην εἰς ἡμᾶς κατὰ τὴν 2 Αὐγούστου 1817 διὰ μέσου τοῦ Καθηγουμένου Κ. Νικηφόρου, καὶ δι' ἀποστολῆς τοῦ ἀδελφοῦ Ἀναγνώστη Παππᾶ Γεωργίου ἐν καιρῷ ἐλάβομεν· ὁμοίως ἐλάβομεν τὰς σταλείσας μας ἀπὸ Κων/πόλεως ἐπιστολὰς τῶν Ἀδελφῶν διὰ μέσου σου, τὴν μὲν τοῦ Κυριακοῦ Κουμπάρη, τὰς δὲ τοῦ Χρυσάνθου Ἀρχιεπισκόπου Σερρῶν καὶ Ἰγνατίου Ἀρδαμερίου, ὁμοίως καὶ τὰ λοιπὰ τῶν φίλων παρά σου σταλθέντα γράμματα, καθὼς καὶ τὰ προσφερθέντα παρ' αὐτῶν χρυσᾶ νομίσματα 14: δεκατέσσαρα ἐσημειώσαμεν. Ἐπαινοῦμεν οὖν τὴν προθυμίαν καὶ πατριωτισμόν σου, καὶ ἐλπίζομεν προόδους ἀπὸ τὴν ἀξιότητά σου.

Οἱ ἀπὸ Κων/πόλεως φίλοι μᾶς εἰδοποίησαν ὅτι σοὶ ἐμέτρησαν γρόσια δέκα χιλιάδας διὰ τὰς χρείας σου, καὶ ἐπῃνέσαμεν τὴν προθυμίαν των. Ἀλλ' ἰδού, φίλε καιρός! Ἰδοὺ περίστασις δεξιὰ νὰ ἐκπληρώσῃ ἕκαστος τὸ πρὸς τὴν Πατρίδα ἀπαραίτητον χρέος του: διὰ τὸ ὁποῖον ἀγωνιζόμεθα τοσούτους αἰῶνας καὶ ἡμεῖς καὶ οἱ πρόγονοι ἡμῶν; οἱ ὁποῖοι δὲν ἠξιώθησαν νὰ ἴδωσι τοιαύτην ἐποχήν, καὶ ἀπέθανον περίλυποι.

Παρευθὺς λοιπὸν ὁποῦ λάβῃς τὸ παρόν μας περίκλειστον εἰς τὸ γράμμα τοῦ σεβαστοῦ ἀνδρός, τὸν ὁποῖον διωρίσαμεν γενικὸν ἔφορον ἐπὶ πάντων τῶν πραγμάτων τῆς Φιλικῆς ἡμῶν Ἑταιρείας, καὶ τὸν ὁποῖον διορίζεσθε ὅλοι νὰ γνωρίσητε, καὶ νὰ πείθεσθε εἰς τὰ ὅρδινα τῆς ἐκλαμπρότητός του περὶ τοῦ ἱεροῦ σκοποῦ, εὐθὺς δηλαδὴ λαβὼν τὸ γράμμα μας ἀφ' οὗ πρῶτον συμβουλευθῆτε μετὰ τῶν κοινῶν φίλων κ. Γεωργίου Λεβέντη, καὶ Καπετὰν Γεωργάκη, (τοὺς ὁποίους ἀδελφικῶς ἀσπαζόμεθα) καὶ ἀφ' οὗ διατάξετε τὰ αὐτοῦ καλῶς, καὶ ὡς πρέπει, ἀμέσως κίνησαι διὰ τὴν Ἤπειρον, ὅπου θέλεις συνομιλήσει μὲ ὅλους τοὺς ἐκεῖ ὁμογενεῖς καπετανέους, τοὺς ὁποίους προπαρασκευάζεις εἰς τὸ νὰ εἶναι ἕτοιμοι· ὥστε εἰς πρώτην τῆς σάλπιγκός μας φωνὴν νὰ ὑπακούσουν εἰς τὰς ὁδηγίας τοῦ ῥηθέντος σεβαστοῦ ἀνδρὸς Α. Υ.

Περὶ τῶν ἀναγκαίων σοι χρημάτων διὰ τὴν ὁδοιπορείαν σου, ζήτησον τῷ ῥηθέντι φίλῳ Κ. Γ. Λεβέντῃ γρόσια Ν: 3000 τρεῖς χιλ. ὅστις θέλει σοι δώσει ἀμέσως, βλέπων τὸ ἡμέτερον τοῦτο γράμμα. Ἐκ τοῦ ἐναντίου δὲ ἂν ἀρνηθῇ ὁ κ. Λεβέντης τὴν αἴτησίν μας, μᾶλλον δὲ τῆς Πατρίδος, τὸ ὁποῖον δὲν πιστεύομεν διὰ τόσην ποσότητα νὰ ἐμποδισθῶσι πρὸς καιρὸν τὰ συμφέροντά του, τότε καταβαίνεις εἰς Κων/πολιν, ὅπου οἱ ἡμέτεροι φίλοι Ἀρχιμανδρίτης Δικαῖος καὶ Π. Σέκερης θέλουν σοι δώσει ὅλα τὰ ἀναγκαῖα, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὸ εἰδοποιηθέν σοι μέρος χωρὶς ἀργοπορίας καὶ ἀναβολῆς.

Φίλε, ἠξεύρεις ὅτι ἡ ἀμέλεια καὶ τὸ παραμικρὸν πταῖσμα ἐπιφέρει βλάβας ὀλεθρίους· λοιπὸν ἐπιμελήθητι ὅσον δυνατόν, ἔχων σύμβουλον τὴν φρόνησιν εἰς τὰ πραττόμενα καὶ κινήματά σου τόσον εἰς τὴν ὁδοιπορίαν σου, ὅσον καὶ εἰς τὰς συνομιλίας μετὰ τῶν ἐν Ἠπείρῳ ὁμογενῶν. Πρόσεχε καλῶς· οὗτος ὁ καιρὸς μέλλει νὰ διαχωρίσῃ τὸν σῖτον ἀπὸ τ' ἄχυρα· ἐκ τούτου ἤρτηται ἡ εὐδαιμονία τῆς Πατρίδος, ὁ ἔπαινός μας ἀπὸ τὰ Ἔθνη, καὶ ἡ Ἀθανασία ὁποῦ ζητοῦμεν. Ἔρρωσο καὶ εὐτύχει ἐνισχύων καὶ κραταιούμενος.

Ἐπὶ τούτοις μετὰ τὸν καταβιβασμόν σου εἰς Ἤπειρον, νὰ ὁμιλήσῃς μὲ τοὺς καπετανέους, καὶ βάλῃς εἰς τάξιν τὰ πράγματα, ἀμέσως γράψον πρὸς ἡμᾶς, κάμωντάς μας καταγραφὴν ὅσον χρειάζεσαι διὰ τὴν ἀναγκαίαν ἑτοιμασίαν, διευθυνόμενος ὅπου ἀνωτέρω εἴπομεν. †

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Ὀκτώβριος—Νοέμβριος.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

Συνεκροτήθησαν αἱ δύο τακτικαὶ συνεδρίαι τοῦ μηνὸς Ὀκτωβρίου καὶ Νοεμβρίου.

Ἤρξαντο τὰ ἀναγνώσματα τοῦ Συλλόγου, ἐγένοντο δὲ κατὰ τὸν μῆνα Νοέμβριον τὰ ἑξῆς.

Ὁ κ. Ἰ. Ἰσιδωρίδης Σκυλίσσης τακτικὸν πάρεδρον μέλος ἀνέγνω ἔμμετρον μετάφρασιν τῆς κωμῳδίας τοῦ Αἰμιλίου Ὠζιὲ «τὸ Κώνειον».

Ὁ κ. Ἰωάν. Τέλφυς καθηγητὴς ἐν Βουδαπέστῃ ἐπίτιμον μέλος ὡμίλησε «περὶ τῶν ἐν Οὐγγαρίᾳ σχολείων».

Ὁ κ. Ἰωακεὶμ Βαλαβάνης τακτικὸν ἐνεργὸν μέλος ὡμίλησε «περὶ τῆς ἀλληλογραφίας παρὰ τοῖς Μικρασιανοῖς».

Ὁ κ. Νεοκλῆς Καζάζης τακτικὸν πάρεδρον μέλος ὡμίλησε «περὶ ταχυδρομικῶν ταμιευτηρίων».

Ὁ Σύλλογος μετέσχε τῶν ἐπὶ τῇ εἰκοσιπενταετηρίδι τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως ἑορτῶν, διὰ διακοσμήσεως καὶ καταλλήλου φωταγωγήσεως τοῦ καταστήματος αὐτοῦ, οἱ δὲ παῖδες τῆς σχολῆς τῶν ἀπόρων μετὰ τοῦ μουσικοῦ αὐτῶν θιάσου ἔλαβον μέρος εἰς τὴν διοργανωθεῖσαν ὑπὸ τῆς δημοτικῆς ἀρχῆς λαμπαδηφορίαν.

Ἡ ἐν Ὀδησσῷ εὐγενὴς κυρία Εὐγενία Μαυρογορδάτου ἀπέστειλεν ἐξ ὀνόματος αὐτῆς καὶ τοῦ υἱοῦ της κ. Ματθαίου χίλια χρυσᾶ φράγκα ὅπως δι' αὐτῶν ἐνδυθῶσιν οἱ ἐπιμελέστεροι τῶν παίδων τῆς σχολῆς τῶν ἀπόρων. Ὁ διενεργήσας τὴν δωρεὰν αἰδέσιμος πρωθιερεὺς τῆς ἐν Ὀδησσῷ κοινότητος κ. Ἄγγελος Πεφάνης συνήργησε συγχρόνως ὅπως συμπληρωθῇ ἡ δωρεά, καὶ οὕτω καὶ ὁ παρεπιδημήσας ἐνταῦθα κατὰ τὰς ἑορτὰς τῆς εἰκοσιπενταετηρίδος κ. Δ. Διαλεγμένος προσήνεγκε ποσὸν πρὸς ἔνδυσιν καὶ ἄλλων παίδων, αὐτὸς δ' ὁ κ. Πεφάνης καὶ πρὸς ὑπόδησιν αὐτῶν. Οὕτως ἐνεδύθησαν ἐν συνόλῳ 70 παιδία. Τῇ δ' ἐνεργείᾳ τοῦ κ. Πεφάνη καὶ ἄλλο κατωρθώθη· ὁ ἐνταῦθα κ. Μ. Μαῦρος προσήνεγκε τὸ ἀναγκαῖον χρηματικὸν ποσὸν ὅπως οἱ παῖδες τῆς σχολῆς συμφάγωσιν ὁμοῦ τὴν ἡμέραν τοῦ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως δημοτικοῦ γεύματος ἐπὶ τῶν πέριξ αὐτῆς λόφων. Πρὸς τοὺς εὐγενεῖς δωρητὰς ὁ Σύλλογος ἀπέστειλε τὰ εὐχαριστήρια αὐτοῦ, τὴν δὲ κυρίαν Εὐγενίαν Μαυρογορδάτου ἀνέγραψεν εἰς τὴν στήλην τῶν εὐεργετῶν.

Ὁ κ. Ν. Κουρῆς εἰσηγητὴς τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπῆς ἀποτελουμένης ἐξ αὐτοῦ τε καὶ τῶν κ. κ. Κ. Πεταλᾶ καὶ Α. Κουτζογιάννη ὑπέβαλε τὴν σχετικὴν τῆς ἐξελέγξεως ἔκθεσιν, ἐν ᾗ ὁμολογεῖται ἡ ἐν τῷ ταμείῳ τοῦ Συλλόγου καὶ τοῖς λοιποῖς ἱδρύμασιν αὐτοῦ ἐπικρατοῦσα τάξις καὶ ἀκρίβεια καὶ προέτεινεν ἵνα ἐκφράσῃ ὁ Σύλλογος τὰ εὐχαριστήρια αὐτοῦ πρὸς τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ, ὅπερ καὶ ἐγένετο ὁμοφώνως δεκτόν.

Ὑπεβλήθη πρότασις ἐν τῷ Συλλόγῳ περὶ συστάσεως σχολῆς κωφαλάλων κατὰ τὸ σύστημα τῆς διδασκαλίας τοῦ ἐν Κερκύρᾳ σχολείου τοῦ διευθυνομένου ὑπὸ τοῦ κ. Ἀγγέλου Νέγρη. Ὁ Σύλλογος συνέστησεν ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν κκ. Τ. Ἀργυροπούλου, Τ. Ἠλιοπούλου καὶ τῶν ἰατρῶν κ. κ. Ι. Βάμβα, Κ. Π. Λάμπρου καὶ Γ. Φωκᾶ, ὅπως ἐξετάσῃ τὴν μικρὰν ὑπὸ τοῦ κ. Νέγρη ἐν Ἀθήναις κομισθεῖσαν κωφά-

λαλον καὶ ἀποφανθῇ κατὰ πόσον δύναται νὰ εὐδοκιμήσῃ τὸ σύστημα τοῦτο τῆς διδασκαλίας. Ἡ ἐπιτροπὴ διὰ τοῦ κ. Βάρβα ἐξήνεγκε σύνοιχην ὑπὲρ τοῦ τρόπου τῆς διδασκαλίας ταύτης γνώμην, προέτεινεν ὅμως τὴν ἀναβολὴν τῆς συστάσεως τῆς σχολῆς μέχρις οὗ καταστῇ δυνατὸν νὰ εὑρεθῶσιν ἐπαρκεῖς πόροι πρὸς συντήρησιν αὐτῆς.

Ὁ Σύλλογος συνέστησεν ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν κκ. Σπυρ. Λάμπρου, Ἰγνατίου Μοσχάκη, Τιμ. Ἠλιοπούλου, Γ. Δροσίνη καὶ Ἐπ. Ἐμπειρίκου ὅπως διασκεφθῇ περὶ τῆς βελτιώσεως τοῦ περιοδικοῦ τοῦ Συλλόγου. Ἡ ἐπιτροπὴ διὰ τοῦ κ. Σπυρ. Λάμπρου ὑπέβαλεν ἔκθεσιν περιλαμβάνουσαν τοὺς ὅρους καθ' οὓς ἤθελε καταστῇ δυνατὴ ἡ βελτίωσις τοῦ περιοδικοῦ, μεταξὺ δὲ τούτων καὶ ἡ ἀποζημίωσις τῶν γραφόντων. Ὁ Σύλλογος παρεδέξατο τὰς προτάσεις τῆς ἐπιτροπῆς πάσας. Ὑπολείπεται δὲ νῦν ἡ ἀπόφασις περὶ τῆς ἐκδόσεως.

Ἐν τῇ σχολῇ τῶν ἀπόρων παίδων Ἀθηνῶν ἐνεγράφησαν μέχρι τέλους Νοεμβρίου 804 ἐν συνόλῳ παῖδες, ἐξ ὧν εἰς μὲν τὸ α'. τμῆμα τῆς α'. τάξεως 360, καὶ εἰς τὸ β'. 157, εἰς τὴν β'. τάξιν 121, εἰς τὴν γ'. 96, εἰς τὴν δ'. 45 καὶ εἰς τὴν ε'. 25. Μέσος ὅρος φοιτήσεως παίδων ἦν τὸν μὲν Σεπτέμβριον 256, τὸν Ὀκτώβριον 263 καὶ τὸν Νοέμβριον 310.

Ἡ κίνησις τοῦ ταμιευτηρίου τῆς σχολῆς μέχρι τέλους Νοεμβρίου ἦν ἡ ἑξῆς. Παρουσιάσθησαν παῖδες καταθέται 77 καταθέσαντες δρ. 4213, εἰς 12 δὲ παῖδας ἀπεδόθησαν δρ. 962, καὶ τόκος δρ. 9,90 τὸ ὅλον δρ. 971.90.

Μέλος προσφιλὲς καὶ ἀγαπητὸν τῷ Συλλόγῳ ἐκ τῆς τάξεως τῶν ἐπιτίμων, ὧν ἦν καὶ τὸ ἀρχαιότερον ὁ **Παναγιώτης Λύσικας** ἰατρὸς ἀπεβίωσε τὸν λήξαντα μῆνα. Ἡ ἐφορεία τοῦ Συλλόγου παρηκολούθησε τὴν κηδείαν αὐτοῦ, κατέθηκε δὲ καὶ στέφανον ἐπὶ τοῦ νεκροῦ, ὁ δὲ Σύλλογος ἐψήφισε συνελθὼν τὴν ἔκφρασιν τῆς λύπης του καὶ τὴν ἀποστολὴν πρὸς τὴν οἰκογένειαν τῶν συλλυπητηρίων αὐτοῦ.

Ἐψηφίσθησαν τακτικὰ πάρεδρα μέλη ὁ αἰδέσιμος δὸν Μιχαὴλ Ῥιβέλλης, καὶ οἱ κ.κ. Θεόδ. Βελιανίτης, Μιχ. Θάλης, Γ. Κυπριανός, Σπυρ. Σπάθης, Ν. Κιάππε, Β. Νάζος, Κ. Αἴσωπος ἐπίτιμον δ' ὁ κ. Ἀνάργυρος Σιμόπουλος. Μετετέθησαν ἐκ τῆς τάξεως τῶν τακτικῶν παρέδρων εἰς τὴν τάξιν τῶν τακτικῶν ἐνεργῶν οἱ κ. κ. Γ. Βενιζέλος, Ι. Βαλαβάνης, Ε. Ἐμπειρῖκος, Ι. Ῥαΐσης, Ι. Ἀλεξανδρόπουλος, Κ. Βρυζάκης, Α. Κουτζογιάννης, Α. Ῥωσσέτος, Κ. Ῥότσιλδ, Ν. Μαντζαβῖνος, Κ. Χατζηπέτρος, Α. Σ. Κρῖνος, Εὐ. Καλλιοντζῆς καὶ Κ. Αἴσωπος.

Αἰτήσεις συνδρομῶν μὲν ἀπευθύνονται *πρὸς τὸν ἐκδότην τοῦ περιοδικοῦ* κ. **Ἀλέξανδρον Παπαγεωργίου** (ἐν ὁδῷ Ὀφθαλμιατρείου, παρὰ τὸν ναὸν Ἁγίου Γεωργίου), πληροφοριῶν δὲ καὶ καταχωρίσεως διατριβῶν πρὸς τὸν κ. **Π. Ι. Φέρμπον** καθηγητήν, μέλος τῆς ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιτροπείας (ἐν τῷ καταστήματι τοῦ Συλλόγου ὁδὸς Νομισματοκοπείου ἀριθ. 4).

ΤΙΜΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΠΛΗΡΩΤΕΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ἐν Ἑλλάδι δραχμαὶ νέαι	**12**
Ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ φράγκα χρυσᾶ	**15**

Ἔξω τῶν Ἀθηνῶν εἰς οὐδέν' ἀποστέλλεται ὁ **Παρνασσὸς ἐὰν** μὴ προαποσταλῇ ἡ συνδρομή.

Αἱ συνδρομαὶ τῶν ἐπαρχιῶν γίνονται δεκταὶ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια τῆς Ἐθνικῆς καὶ τῆς Ἰονικῆς Τραπέζης. Αἱ δ' ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια Γαλλικά.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΙΒ′ — ΤΕΥΧΟΣ Δ′

Δεκέμβριος 1888

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΛΕΞ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΟΔΟΣ ΟΦΘΑΛΜΙΑΤΡΕΙΟΥ ΑΡΙΘ. 3

1889

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπεία συγκειμένη ἐκ τῶν κκ. *Παναγιώτου Ι. Φέρμπου, Δημητρίου Κ. Κοκκίδου, Τιμολέοντος Ἠλιοπούλου* καὶ *Ἰω. Σακκελλίωνος* καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. *Σίμου Μπαλάνου.*

ΣΙΜΟΥ ΜΠΑΛΑΝΟΥ

ΛΟΓΟΔΟΣΙΑ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΕΝ Τῼ ΣΥΛΛΟΓῼ ΓΕΝΟΜΕΝΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ Κ', ΚΑ', ΚΒ', καὶ ΚΓ'.

Τέσσαρα ἔτη συμπληροῦνται ἀφ' ἧς ἐξεδόθη ἡ τελευταία λογοδοσία τοῦ Συλλόγου ἔκτοτε δὲ τὰ γιγνόμενα ἐν αὐτῷ ἐδημοσιεύοντο τακτικῶς κατὰ μῆνα ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ Συλλόγου. Ἐθεωρήθη ὅμως καλὸν νὰ ἐπαναληφθῇ καὶ πάλιν ἡ δημοσίευσις τῶν πράξεων τοῦ Συλλόγου· οὕτω δὲ κατ' ἀνάγκην ἡ λογοδοσία αὕτη, ἥτις ἔδει κυρίως νὰ περιλάβῃ τὰς τοῦ λήγοντος ἔτους πράξεις, θέλει περιλάβῃ καὶ τὰς τῆς ὅλης τετραετίας, ὅπως πλήρης ὑπάρξῃ ἡ σειρὰ τῶν δημοσιευμάτων τοῦ Συλλόγου. Κατὰ τὴν τετραετίαν δὲ ταύτην τὰ τοῦ Συλλόγου διηύθυνεν ὡς πρόεδρος δύο μὲν ἔτη ὁ κ. Τιμολ. Ἀργυρόπουλος, δύο δὲ ὁ καὶ νῦν πρόεδρος κ. Σῖμος Μπαλάνος.

Ἄρχεται δ' ὁ λόγος τῶν γενομένων ὡς εἰκὸς ἀπὸ τῆς περὶ τὰ μέλη κινήσεως τοῦ Συλλόγοο, τοιαῦτα δὲ προσετέθησαν κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἐννενήκοντα καὶ πέντε, ἐξ ὧν τακτικὰ μὲν 70, ἤτοι 29 ἐνεργὰ καὶ 41 πάρεδρα, ἀντεπιστέλλοντα δ' 21 καὶ ἐπίτιμα 4. Εἰς τὰ τακτικὰ δὲ μέλη προσετέθη ὁμοφώνως ψηφισθεὶς ὡς τακτικὸν ἐνεργὸν μέλος, κατὰ τὰς ἑορτὰς τῆς ἐνηλικιώσεως αὐτοῦ ἡ Α. Β. Υ. ὁ Διάδοχος Κωνσταντῖνος, ὅστις καὶ εὐμενῶς ἀπεδέξατο τὸ ἀξίωμα καὶ εἰς τὸν Σύλλογον ἐπανειλημμένως προσῆλθε καὶ οὐκ ἐπαύσατο ἔκτοτε μετ' ἀγάπης παρακολουθῶν τὰς ἐργασίας ἡμῶν.

Προσετέθησαν δ' εἰς τὴν τάξιν τῶν τακτικῶν μελῶν, ὡς τακτικὰ μὲν ἐνεργὰ οἱ κ. κ. Α. Ῥωμάνος, Γ. Φωκᾶς, Θ. Ζῶτος, Κυπ. Στέφανος, Π. Παπαδάκης, Σπυρ. Ζέζος, Εὐστ. Πηνιατόρος, Λ. Λαπαθιώτης, Χ. Στεκούλης, Γ. Γαλάτης, Κ. Πεταλᾶς, Ἀρ. Κόρακας, Μιχ. Κατσαρᾶς, Στέφ. Γεννάδης, Εὐλ. Μεσσαλᾶς, Ἀλέξ. Ἀμπελᾶς, Ἰω. Ἀνάργυρος, Δ. Κόκκος, Ἰω. Πολέμης, Κ. Κολιάτσος, Μιχ. Σπηλιωτάκης, Σπυρ. Ἀντωνόπουλος, Γ. Παπαγεωργιάδης, Ἰω. Ἀργυρόπουλος, Μιχ. Στελλάκης, Ἰω. Λάπας, Μιλτ. Ῥαφαήλ, Θεόδ. Φέρ-

μπος, ὡς τακτικὰ δὲ πάρεδρα οἱ κ.κ. Γ. Μαυρίδης, Γ. Λεονταράκης, Γ. Σουρῆς, Π. Δαγκλῆς, Γ. Ι. Ψύχας, Γ. Χατζιδάκης, Ν. Λαμπαδάριος, Ἰω. Ἀμπανόπουλος, Θεμ. Ἄννινος, Ἀλέξ. Καμπᾶς, Νικ. Ἰγγλέσης, Δημ. Τσάτσος, Κ. Βολανάκης, Ν. Γ. Παρίσης, Σ. Ἀποστολίδης, Κ. Γαρδίκης, Ν. Γ. Μαντζαβῖνος, Εὐ. Καλλιοντζῆς, Α. Ῥωσσέτος, Ἀθ. Σ. Κρῖνος, Κ. Ῥότσιλδ, Χ. Προβελέγιος, Μ. Εὐστρατιάδης, Ν. Δ. Καλλιφρονᾶς, Α Βουγιουκλῆς, Α. Παπαπάνος, Ἰω. Ῥαΐσης, Μάρ. Μίνδλερ, Κ. Βεργωτῆς, Ἄγ. Κουτσογιάννης, Β. Ἀντωνόπουλος, Π. Ταμβακόπουλος, Κ. Σουλτάνης, Ἰωακ. Βαλαβάνης, Ἐπ. Ἐμπειρῖκος, Ἀλ. Δεμερτζῆς, Γ. Δ. Ὀρφανίδης. Ἀλ. Νικ. Φιλαδελφεύς, Κ. Ε. Χατζηπέτρος, Ἰω. Ἀλεξανδρόπουλος, Κ. Βρυζάκης.

Εἰς δὲ τὴν τάξιν τῶν ἐπιτίμων προσετέθησαν ὁ κύριος Γουσταῦος Σλουμβέργερ ἐν Παρισίοις, ἡ κυρία Σαπφὼ Λεοντιὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ οἱ κκ. Δημ. Βασιλείου καὶ Εὐάγ. Βαλτατζῆς ἐνταῦθα. Ἀντεπιστέλλοντα τέλος ἀνεκηρύχθησαν οἱ κκ. Ν. Καμπᾶς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, Π. Ζαλοκώστας καὶ Λ. Λαλλεμὰνδ ἐν Παρισίοις, Γ. Ἰακωβίδης ἐν Μονάχῳ, Σπ. Ἀραβαντινὸς καὶ Β. Δ. Παππαθεοδώρου ἐν Ἀγκῶνι, Θ. Σοφούλης ἐν Σάμῳ, Ἐπ. Φραγκιᾶς καὶ Ἰω. Φουστάνος ἐν Σύρῳ, Αὔγ. Ἡλίας καὶ Ἰω. Ζ. Μίρζας ἐν Ῥώμῃ, Ν. Μῖχος ἐν Φιλιππουπόλει, Ἰω. Βαπτιστὴς Καλκαβάλλας, Ἀδριανὸς Κολότζης καὶ Σπυρ. Σανσὸν ἐν Νεαπόλει, Σπυρ. Σαμάρας ἐν Μεδιολάνοις, Θεόδωρος Οὐσπένσκης ἐν Ὀδησσῷ, Α. Πηνιατόρος ἐν Κωνσταντινουπόλει, Ν. Στάϊκος ἐν Κερκύρᾳ, Μιχ. Δουρούτης ἐν Βουκουρεστίῳ, Ἐρρῖκος Κοιλίγγιος ἐν Ῥόσκοβιτζ.

Ὁ θάνατος ὅμως ἠραίωσεν ἐπαισθητῶς τὰς τάξεις τῶν μελῶν τοῦ Συλλόγου καὶ ἐξ αὐτῶν δὲ τῶν νέων μελῶν τρεῖς ἔθανον πρὶν ἢ αναλάβωσι τὰ καθήκοντα αὐτῶν. Ἔθανον δ' ἐν συνόλῳ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο τριάκοντα καὶ ὀκτώ. Καὶ ἐκ μὲν τῶν ἐπιτίμων ἔθανον οἱ Εὐστράτιος Πίσσας ἀντιστράτηγος, Ἰωάννης Βοῦρος, Ἀλέξιος Πάλλης, Τερέντιος Μαμιάνης γερουσιαστὴς ἐν Ῥώμῃ, Ξαυέριος Λάνδερερ, Δημ. Σαράβας, Λύσανδρος Καυταντζόγλους, Πέτρος Λογοθέτης, Ἀντώνιος Μηλιαρέσης, Ἰωάννης Οἰκονομίδης, Ὀδυσσεὺς Γράντ ἐν Ἀμερικῇ, Χαράλ. Τυπάλδος Πρετεντέρης, Σταμ. Κρῖνος, Δημ. Βουδούρης, Παν. Χαλκιόπουλος, Θεόδ. Γ. Ὀρφανίδης, ὁ πρώην Ζακύνθου Νικόλαος Κατραμῆς, ὁ πρώην Λαρίσσης Δωρόθεος, ὁ Φωκίδος Δαυΐδ, Ῥαφαὴλ Ῥαφαήλ, Μιλτιάδης Βενιζέλος, Νικόλαος

Σαρίπολος καὶ ὁ πρῶτος τοῦ Συλλόγου ἱδρυτὴς καὶ προστάτης Παῦλος Λάμπρος.

Μέλη δὲ τακτικὰ ἀπεβίωσαν ὁ Θεοδόσιος Ζῶτος, ὁ Γεώργιος Παράσχος, ὁ Δημοσθένης Βαλαωρίτης, ὁ Ἀχιλλεὺς Γεωργαντᾶς, ὁ Σπυρίδων Δραζῖνος, ὁ Θεόδωρος Ἠπίτης, ὁ Νικόλαος Μαλτζινιώτης καὶ ὁ Εὐγ. Ῥίζος.

Ἀντεπιστέλλοντα ὁμοίως ἀπεβίωσαν ὁ Ἰωσὴφ Ναχαμούλης ὁ Π. Κρεμμύδης καὶ ὁ Νικόλ. Σταΐκος ἐν Κερκύρᾳ, ὁ Ἀντ. Πρεζάνης ἐν Σύρῳ, ὁ Νικόλαος Μῖχος ἐν Σμύρνῃ. Ἔκτακτα δὲ τέλος ὁ Δημήτριος Κονοφάος καὶ ὁ Χαράλ. Σαρρῆς ἐνταῦθα.

Ἐγένοντο ὅμως καὶ πολλαὶ ἄλλαι μεταβολαὶ εἰς τὰς τάξεις τῶν μελῶν τοῦ Συλλόγου. Παλαιοὶ συνάδελφοι ἐπανῆλθον ἐξ ἀποδημίας μακροχρονίου ἐκ τῆς πρωτευούσης καὶ κατετάχθησαν καὶ πάλιν εἰς τὴν τάξιν τῶν τακτικῶν μελῶν, ἥτις πάλιν ὑπέστη μεταβολὰς καθότι ἐκ τῶν ἐνεργῶν πολλὰ μετετέθησαν εἰς τὰ τακτικὰ πάρεδρα καὶ ἐκ τούτων πάλιν εἰς ἐκεῖνα. Ἄλλοι δ' ἀπεχώρησαν εἴτε ὁριστικῶς εἴτε προσωρινῶς ἐκ τῆς πρωτευούσης, ἄλλοι δὲ παρῃτήθησαν καὶ ἄλλοι τέλος διεγράφησαν ἕνεκα τῆς μὴ τακτικῆς καταβολῆς τῶν συνδρομῶν αὐτῶν εἰς τὸ ταμεῖον τοῦ Συλλόγου. Πάντα ταῦτα ἀναγράφονται λεπτομερῶς ἐν τοῖς ἐν τέλει τῆς Λογοδοσίας δημοσιευομένοις πίναξι τῶν μελῶν, ἐνταῦθα δὲ συλλήβδην ἀναφέρω ὅτι κατὰ τὸ τέλος τοῦ λήξαντος ἔτους ὁ ἀριθμὸς τῶν μελῶν τοῦ Συλλόγου ἀνήρχετο εἰς 834, ἐξ ὧν 284 τακτικὰ ἐνεργά τε καὶ πάρεδρα, 190 ἐπίτιμα, 312 ἀντεπιστέλλοντα καὶ 48 ἔκτακτα.

Εἰς 29 τακτικὰς συνεδριάσεις συνῆλθε κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ὁ Σύλλογος, διασκεπτόμενος περὶ τῶν διαφόρων αὐτοῦ ὑποθέσεων, μεταξὺ δὲ τῶν πρώτων ἑκάστοτε ἀντικειμένων ἦν ὡς εἰκός, ἡ ψήφισις τοῦ ἐτησίου προϋπολογισμοῦ καὶ ἡ ὑποβολὴ τῆς ἐκθέσεως τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπῆς Αἱ ἐκθέσεις τῶν ἐξελεγκτικῶν ἐπιτροπῶν ἀνομολογοῦσαι πάντοτε τὴν καλὴν ἐν τοῖς ἱδρύμασι τοῦ Συλλόγου ἐπικρατοῦσαν τάξιν καὶ ἰδίως ἐν τῷ ταμείῳ δημοσιεύονται πᾶσαι ὁμοῦ σήμερον ἐν τῷ παραρτήματι τῆς παρούσης Λογοδοσίας, ἀπεστέλλοντο ὅμως ἐν ἀντιγράφῳ πάντοτε πρὸς τὴν προϊσταμένην διοικητικὴν ἀρχὴν μετ' ἀντιγράφου ὁμοίως τοῦ ἀπολογισμοῦ τοῦ ταμείου, οὕτω δ' αὕτη ἦν ἐνήμερος περὶ τὰ καθ' ἡμᾶς.

Αἱ μετὰ τῶν Ἑλληνικῶν Συλλόγων καὶ σωματείων σχέσεις ἡμῶν ἐξηκολούθησαν καὶ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἐγκάρδιοι καὶ φιλικαὶ συμμετέσχομεν δὲ κληθέντες τοῦ πανηγυρισμοῦ τῆς πεντηκονταετη-

ρίδος τῶν παλαιοτέρων ἐν Ἀθήναις σωματείων ἤτοι τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς καὶ τῆς Ἰατρικῆς ἑταιρίας. Ἐπὶ τῇ εἰκοσιπενταετηρίδι δὲ τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως ἀπεστείλαμεν κληθέντες εἰδικὸν ἀντιπρόσωπον τὸν γενικὸν τοῦ Συλλόγου γραμματέα.

Ὁμοίως κληθέντες ἀντεπροσωπεύθημεν δι' εἰδικῶν ἀπεσταλμένων καὶ κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν ἀποκαλυπτηρίων τοῦ ἀνδριάντος τοῦ Καποδιστρίου ἐν Κερκύρᾳ καὶ κατὰ τὰ ἐγκαίνια τοῦ μνημείου τοῦ ἀνεγερθέντος εἰς τὸ Χάνι τῆς Γραβιᾶς.

Συνήψαμεν δὲ σχέσεις καὶ μετὰ νέων Συλλόγων ὅσοι τοιοῦτοι νεωστὶ συστάντες ἐζήτησαν τοῦτο. Τοιοῦτοι δ' εἰσὶν ὁ Σύλλογος Εὐαγγελισμός, ὁ Φιλόμουσος Σύλλογος Ἀθηνᾶ ἐν Κρήνῃ, ὁ ἐν Ἀλατσάτοις Σύλλογος ἡ Ἐρυθραία, ἡ Φιλεκπαιδευτικὴ ἀδελφότης ἡ Σύμπνοια ἐν Δράκιᾳ, ὁ Σύλλογος τὸ Ἄργεννον ἐν Κάτω Παναγίᾳ τῆς Ἐρυθραίας, ὁ Φιλεκπαιδευτικὸς Σύλλογος Ῥεθύμνης. Ἀλλὰ καὶ μετ' ἄλλων σωματείων συνήψαμεν σχέσεις, οἷον τῆς Δημογεροντίας τοῦ τμήματος Λασιθίου τῆς Κρήτης, τῆς Ἐφορείας τῶν Σχολείων τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος Βάρνης, τῆς Ἐφορείας τῆς Ἑλλην. Σχολῆς ἐν Καστορίᾳ, τῆς Ἐφορείας τῆς Ἑλληνικῆς κοινότητος Σεβαστουπόλεως, τῆς Ἐφορείας τῆς Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Ζακύνθου καὶ εἰς τὰ πλεῖστα καὶ κατὰ τὸ ἐνὸν ἀπεστείλαμεν εἴτε βιβλία ζητηθέντα εἴτε τὸ σῶμα τοῦ περιοδικοῦ ἡμῶν, εἰς δὲ τὸ γυμνάσιον Λασιθίου καὶ σειρὰν ἐργαλείων Φυσικῆς.

Καὶ αἱ μετὰ τῶν ξένων ἐπιστημονικῶν σωματείων σχέσεις ἡμῶν διετηρήθησαν ἀκμαῖαι κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο· πολλὰ δὲ τῶν σωματείων τούτων ἀνταλλάσσουσι μεθ' ἡμῶν τακτικῶς τὰ δημοσιεύματα αὐτῶν, ὡς καταφαίνεται ἐκ τοῦ μετὰ τῆς παρούσης Λογοδοσίας δημοσιευθησομένου πίνακος τῶν δωρηθέντων τῇ βιβλιοθήκῃ βιβλίων, ἄλλα δ' ἑκάστοτε ἀποστέλλουσιν ἡμῖν ἀνακοινώσεις παντοίας καὶ εἰδήσεις. Ἐκλήθημεν δὲ καὶ εἰς συμμετοχὴν ἑορτῶν αὐτῶν καὶ συνεδρίων. Οὕτως ἡ μὲν ἐν Πράγᾳ ἀκαδημία τῶν ἐπιστημῶν ἐκάλεσεν ἡμᾶς εἰς τὰς ἐπὶ τῇ ἑκατονταετηρίδι ἑορτασίμους συνεδρίας καὶ ἀντεπροσωπεύθημεν ἐν ταύτῃ διὰ τοῦ γραμματέως αὐτῆς, ἐν δὲ Μασσαχουσέτῃ καὶ ἐν Μονρεὰλ εἰς τὰ συγκροτηθέντα συνέδρια τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν γραμμάτων ὑπὸ τῶν αὐτόθι ἐπιστημονικῶν ἑταιριῶν, ἀντεπροσωπεύθημεν διὰ τοῦ ἀντεπιστέλλοντος ἡμῶν μέλους κ. Λ. Χουγὲ-Λατοὺρ ταγματάρχου.

Κατὰ τὸ διάστημα τὸ ὁποῖον περιλαμβάνει ἡ Λογοδοσία αὕτη αἱ

ἐκπαιδευτικαὶ τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου ἐνέργειαι ἐσυστηματοποιήθησαν ἔτι μᾶλλον, ἐκ δὲ τῶν Σχολῶν τῶν ἀπόρων παίδων ἡ κυριωτέρα τούτων ἡ τῶν Ἀθηνῶν προήχθη εἰς πρότυπον Δημοτικὴν Σχολήν, ἐν ᾗ οἱ ἄποροι καὶ οἱ ἐγκαταλελειμμένοι παῖδες εὑρίσκουσιν οὐ μόνον ἠθικὴν περίθαλψιν καὶ ἀγάπην, ἀλλὰ καὶ δύνανται πλὴν τῶν προχείρων γραμμάτων ἅτινα διδάσκονται ἐν ταῖς κατωτέραις τάξεσι νὰ τυγχάνωσι καὶ τελειοτέρας ἐκπαιδεύσεως, καὶ εἰς τοὺς ἀποφοιτῶντας ἐκ τῆς σχολῆς καὶ ἐπιθυμοῦντας νὰ προσέλθωσιν εἰς τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα νὰ ἦναι ἄκοπος ἡ εἰς ταῦτα προσέλευσις. Ἔχομεν δὲ καὶ τοῦ λόγου ἡμῶν πρόχειρα δύο παραδείγματα. Ἐκ τῶν παίδων δηλαδὴ τῆς σχολῆς πλὴν ἄλλων τραπέντων τὴν εἰς τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα καὶ τὰ γυμνάσια ὁδόν, δύο μετέβησαν ὁ μὲν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, ὅστις τελευταίως ἀνηγορεύθη προλύτης τῆς Θεολογίας, ὁ δὲ εἰς τὸ Διδασκαλεῖον καὶ λαβὼν τὸ πτυχίον αὐτοῦ, εὐδοκιμεῖ μεταξὺ τῶν ἐν Ἀθήναις δημοδιδασκάλων καὶ κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος διετέλεσε καὶ διδάσκαλος τῆς Σχολῆς ἡμῶν, ἀποδίδων οὕτω τὰ τροφεῖα. Συνεκεντρώσαμεν δὲ σημειώσεις ἱκανὰς περὶ τῶν ἡμετέρων ἀποφοίτων καὶ παλαιῶν μαθητῶν, καὶ χαίροντες μανθάνομεν καὶ ἀνακοινοῦμεν ὅτι ἐνῷ εἰσὶν ἐνταῦθα καὶ ἀλλαχοῦ ἀποκατεστημένοι τίμιοι καταστημάρχαι, τεχνῖται καὶ ἔμποροι, γεωργοί, γεωργοκτηματίαι καὶ μεταπράται, ἐφημεριδοπῶλαι αὐτοὶ ἀποτελοῦντες πάντες τὸ Κεντρικὸν Πρακτορεῖον καὶ τὰ ὑποπρακτορεῖα τῶν ἐφημερίδων, εἷς δὲ τούτων ὑπάλληλος λογιστικοῦ καταστήματος προστιθέμενος οὕτως εἰς τοὺς καὶ ἀπὸ παλαιοτέρου χρόνου γνωστοὺς λογιστικοὺς ὑπαλλήλους τοὺς διευθύνοντας ἐν Βλαχίᾳ καὶ Καλκούττᾳ ἐμπορικοὺς οἴκους, ἐνῷ λέγω εἰσὶν ἀποκατεστημένοι, εὐλογοῦσι καὶ τιμῶσι τὸ ὄνομα τοῦ Παρνασσοῦ, ἀγαπῶσι τοὺς ὑπὲρ αὐτῶν μοχθήσαντας καὶ ἀποστέλλουσι τακτικῶς εἰς τὴν μητέρα Σχολὴν τοὺς ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν των καὶ τῶν χωρίων των ἐρχομένους εἰς Ἀθήνας παῖδας. Διότι εἶναι γνωστόν, καὶ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο παρετηρήθη ἐν τῇ σχολῇ ὅ,τι πάντοτε ἐν τῇ φοιτήσει τῶν προσερχομένων παίδων. Οἱ πλείονες τούτων καθόσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς τῆς ἔσω Ἑλλάδος ἀνήκουσιν εἰς τὴν Κορινθίαν καὶ Γορτυνίαν ἔχομεν δ' ἐν τοῖς χωρίοις Καστανιά, Λαῦκα, Μπάσι, Μποῦζι τῆς πρώτης, Ζονάτι, Παπαδᾶ, Παλοῦμπο καὶ ἄλλοις τῆς δευτέρας, ἀποστόλους, παλαιοὺς μαθητὰς ἐκεῖ ἀποκατεστημένους οἵτινες πέμπουσι πρὸς τὸν Παρνασσὸν τοὺς ἐν Ἀθήναις ἐρχομένους μικροὺς συγχωρίτας των, οἵτινες μέλλουσι νὰ μετέλθωσι τὰ ἐπαγγέλματα τοῦ ὀψοκομιστοῦ, τοῦ ἐφημεριδοπώλου καὶ τοῦ ὑποδηματο-

καθαριστοῦ. Διότι ταῦτα τὰ ἐπαγγέλματα εἰσὶ τὰ ἐπικρατοῦντα ὡς καὶ ἄλλοτε παρὰ τοῖς μαθηταῖς τῆς σχολῆς. Εἰσὶν ὅμως πολλοὶ καὶ οἱ τεχνῖται, οἱ ὑπηρέται καὶ οἱ κτίσται, ἅπαντες οὗτοι Μακεδόνες οἵτινες ὡς καὶ οἱ Κρῆτες κατέχουσι τὸν μείζονα ἀριθμὸν ἐν τοῖς ἐκ τῆς ἔξω Ἑλλάδος μαθηταῖς τῆς Σχολῆς.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐγγραφέντων μαθητῶν καθ' ἕκαστον τῶν ἐτῶν ἅτινα περιλαμβάνονται εἰς τὸ διάστημα τοῦτο περὶ οὗ σήμερον δημοσίᾳ παρέχεται λόγος ὡς καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐξετάσεων θέλει περιληφθῇ ἐν τέλει τῆς Λογοδοσίας ἐν τοῖς δημοσιευθησομένοις πίναξιν.

Ἐνταῦθα δ' ἀρκοῦμαι λέγων ὅτι ἡ μὲν διδασκαλία τῶν παίδων διήρκει ἐπὶ δίωρον πάντοτε, ἡ δὲ φοίτησις αὐτῶν ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος αὐξάνει τοσοῦτον ὥστε ἐδέησε καὶ νέας ἐκτὸς τοῦ Καταστήματος τοῦ Συλλόγου νὰ προσλάβωμεν ἐπὶ ἐνοικίῳ αἰθούσας διδασκαλίας.

Ὁ μουσικὸς θίασος ἐκ παίδων τῆς ἡμετέρας σχολῆς ἐλειτούργησε καθ' ἅπαν τὸ διάστημα τοῦτο ὑπὸ τὴν διεύθυσιν τοῦ ἀρχιμουσικοῦ κ. Γ. Γαϊδεμβέργερ. Ἐπαιάνισε δὲ πολλάκις δημοσίᾳ καὶ ἐφαίδρυνε τὰς ἑορτὰς καὶ τὰς πανηγύρεις τοῦ Συλλόγου. Σκεπτόμενοι δὲ νῦν ὅπως ἀναδιοργανώσωμεν αὐτὸν ἐπὶ νέων βάσεων καθόσον ἀφορᾷ κυρίως εἰς τὴν τακτικὴν φοίτησιν πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν τὴν ὠφέλειαν ἥτις προῆλθεν ἐκ τῆς ὑπάρξεως μουσικοῦ θιάσου, διότι οἱ παῖδες ἐξερχόμενοι τῆς Σχολῆς ἔχουσιν ἤδη ἐκμάθει καὶ τὴν χρῆσιν μουσικοῦ ὀργάνου παρέχοντος αὐτοῖς ἀμέσως πρόσθετον καὶ ἀσφαλὲς εἰσόδημα. Ἐκ τῶν κατὰ τὸ διάστημα δὲ τοῦτο ἀποφοιτησάντων τοῦ θιάσου, ἐνέα ὑπηρετοῦσι σήμερον ἐν ταῖς στρατιωτικαῖς μουσικαῖς καὶ τῇ ναυτικῇ, ἄλλοι δ' ἐπιτυχῶς ἐργάζονται ἐν ταῖς ὀρχήστραις τῶν μικρῶν θεάτρων.

Καὶ τὸ ταμιευτήριον τῆς Σχολῆς ἐλειτούργησε τακτικῶς κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο. Ἐν τοῖς δημοσιευομένοις δὲ πίναξι τοῦ ταμείου, καταφαίνεται ἑκάστοτε ἡ κίνησις αὐτοῦ. Τὰ δ' ἐπιτευχθέντα διὰ τῆς ἱδρύσεως αὐτοῦ λαμπρὰ ἀποτελέσματα ἐξηκολούθησαν καὶ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο. Οἱ μικροὶ κεφαλαιοῦχοι πλήρεις πίστεως κατατιθέντες τὰς οἰκονομίας αὐτῶν διασώζουσιν αὐτὰς ἀπὸ μυρίων κινδύνων καὶ χρησιμοποιοῦσιν εἰς παραγωγικοὺς σκοποὺς ἐν τῷ μέλλοντι.

Ἐξηκολουθήσαμεν δὲ διατηροῦντες καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις σχολὰς ἀπόρων παίδων καὶ συνεστήσαμεν καὶ νέαν τοιαύτην ἐν τῷ χωρίῳ

Θολὸ τοῦ δήμου Γαυρίου τῆς Ἄνδρου ἔνθα οἱ κάτοικοι εἶναι τὸ πλεῖστον Ἀλβανόφωνοι. Ἐκ δὲ τῶν ὑπαρχουσῶν σχολῶν διελύσαμεν τὰς ἐν Κατσαροῦ, Τραγανοῦ καὶ Καπελέτῳ διότι ἐν πᾶσι τούτοις τοῖς χωρίοις συνεστήθησαν ἤδη ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως δημοτικὰ σχολεῖα καὶ περιττὴ ἀπέβαινεν οὕτως ἡ ὕπαρξις τῶν ἡμετέρων σχολῶν. Τὴν δὲ τῆς Σύρου ἐχειραφετήσαμεν εἰς αὐτοτελὲς ἵδρυμα αἰτήσει τῆς αὐτόθι κοσμητείας καὶ ὁμοφώνῳ ἐπιθυμίᾳ τῶν κατοίκων. Ἡ οὕτω χειραφετηθεῖσα σχολὴ ἀνακηρύξασα τὸν ἡμέτερον Σύλλογον μέγαν αὐτῆς εὐεργέτην ἐξακολουθεῖ νὰ προκόπτῃ καὶ νὰ βελτιῶται καθ' ἑκάστην.

Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ὁ Σύλλογος μετέσχεν ὡς πάντοτε τῆς ἐν πᾶσι κινήσεως τῆς ἡμετέρας κοινωνίας. Οὕτω καὶ πρὸς τοὺς μεγάλους ἄνδρας τῆς Ἑσπερίας τοὺς μετὰ τῶν ἡμετέρων συνδεομένους ἐτίμησεν ἐπαρκῶς ἀντιπροσωπευθεὶς καὶ κατὰ τὰς κηδείας αὐτῶν καὶ κατὰ τὰς ἑορτὰς καὶ πρὸ τῶν ἡμετέρων ἔσπευσε πάντοτε νὰ ἐκδηλώσῃ τὴν τιμὴν αὐτοῦ καὶ τὸ σέβας. Ἀλλὰ καὶ ἄλλως ὁ Σύλλογος παρενέβη εἰς τὴν κίνησιν ταύτην. Ὅτε δὲ κατὰ τὰς ἐν ταῖς μεθορίοις γινομένας συμπλοκὰς ἀπέμειναν ἔρημοι καὶ ἀπροστάτευτοι τοσαῦται οἰκογένειαι ὑπερασπιστῶν τῆς πατρίδος διωργάνωσεν ὑπὲρ αὐτῶν φιλανθρωπικὴν ἑορτὴν ἐν Φαλήρῳ τῇ ἐπιμελείᾳ ἐπιτροπῆς συγκειμένης ἐκ τῶν κκ. Τιμ. Ἠλιοπούλου, Γ. Δροσίνη καὶ Μ. Κατσίμπαλη. Ἡ ἑορτὴ ἐπέτυχε κατὰ πάντα καὶ ἀνεκουφίσθησαν διὰ τῶν εἰσπραχθέντων χρημάτων 59 ἄτομα καὶ 15 οἰκογένειαι στρατιωτῶν, ὑπαξιωματικῶν καὶ ἀξιωματικῶν πεσόντων ἢ παθόντων κατὰ τὰς συμπλοκάς.

Κατόπιν ὅτε ὁλόκληρος ὁ ἑλληνισμὸς συνεκινήθη ἐπὶ τῇ ἐνηλικιώσει τοῦ πρώτου Ἕλληνος διαδόχου, ὁ ἡμέτερος Σύλλογος μετέσχε τῶν ἑορτῶν τούτων καὶ τὸ προεδρεῖον παρουσιάσθη πρὸ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ ὁ διάδοχος παρέστη ἐν τῷ Συλλόγῳ ἡμῶν εἰς τὴν χάριν αὐτοῦ διοργανισθεῖσαν μουσικὴν συναυλίαν.

Τὰ ἀναγνώσματα τοῦ Συλλόγου καὶ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἐγίνοντο τακτικῶς, συνεποσώθησαν δὲ ταῦτα εἰς 84 γενόμενα ὑπὸ μελῶν ἁπασῶν τῶν τάξεων. Ἔχουσι δ' ὡς ἑξῆς κατὰ σειρὰν τῆς ἐν τῷ Συλλόγῳ ἀπαγγελίας αὐτῶν.

Ὁ κ. Ἀχιλλεὺς Παράσχος τακτικὸν μέλος ἀνέγνω ποιητικὴν μελέτην *ἐν Περιπάτῳ*.

Ὁ συνταγματάρχης κ. Ἰφικράτης Κοκκίδης τακτικὸν μέλος ὡμίλησε *περὶ χαρτῶν*.

Ὁ κ. Ἀνδ. Παπαδιαμαντόπουλος τακτικὸν μέλος *πότε θὰ ἐκλίπῃ ἡ θανατικὴ ποινή*.

Ὁ κ. Ἰω. Τζέτζης τακτικὸν μέλος *περὶ τῶν νεωστὶ ἀνακαλυφθέντων ἀσματικῶν ἑσπερινῶν*, ἀναγνώσματα δύο.

Ἡ κυρία Αἰκατερίνη Λασκαρίδου ἐπίτιμον μέλος *περὶ φροβελιανοῦ συστήματος* ἀναγνώσματα δύο. Τὰ ἀναγνώσματα ταῦτα ἐπηκολούθησαν δώδεκα διαλέξεις πρὸς πρακτικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Φροβελιανοῦ συστήματος.

Ὁ κ. Α. Λασκαράτος ἐπίτιμον μέλος *περὶ γλώσσης*.

Ὁ κ. Ἄγγελος Βλάχος τακτικὸν μέλος *περὶ ἐθνικοῦ θεάτρου*.

Ὁ κ. Ἀριστομένης Προβελέγιος τακτικὸν μέλος ἀνέγνω ἀποσπάσματα τῆς ἐμμέτρου αὐτοῦ μεταφράσεως τοῦ *Φάουστ* τοῦ Γκαῖτε.

Ὁ κ. Ῥήγας Νικολαΐδης τακτικὸν μέλος *περὶ τοῦ φλοιοῦ τοῦ ἐγκεφάλου ὡς ἕδρας τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν*.

Ὁ κ. Δ. Κόκκος τακτικὸν μέλος τὸ ποίημα αὐτοῦ *Κατακλυσμός*.

Ὁ κ. Ὀ. Ἰασωνίδης τακτικὸν μέλος *περὶ τῆς Πολιτείας τοῦ Πλάτωνος*.

Ὁ κ. Κωνστ. Παπαρρηγόπουλος ἐπίτιμον μέλος *περὶ τῶν περιπετειῶν τῆς ὑστεροφημίας*.

Ὁ κ. Α. Πασπάτης ἐπίτιμον μέλος *περὶ τῶν Βυζαντινῶν ἀνακτόρων*.

Ὁ κ. Ὀ. Ἰασωνίδης τακτικὸν μέλος ἀποσπάσματα ἐμμέτρου αὐτοῦ μεταφράσεως τοῦ *Δὸν Ζουάν*.

Ὁ κ. Κ. Γ. Ξένος τακτικὸν μέλος *περὶ Γότθων καὶ Ἀράβων ἐν Ἰσπανίᾳ*.

Ὁ κ. Ἰω Πολέμης τακτικὸν μέλος ἀνέγνω τὴν ποιητικὴν αὐτοῦ συλλογὴν *Στίχοι*.

Ὁ κ. Μιχαὴλ Κατζαρᾶς, τακτικὸν μέλος *περὶ ὑπνωτισμοῦ* ἀναγνώσματα δύο.

Ὁ κ. Δημ. Ἠλιόπουλος τακτικὸν μέλος *περὶ γυναικὸς ἐν τῷ δικαίῳ*.

Ὁ κ. Κωστῆς Παλαμᾶς τακτικὸν μέλος ἀνέγνω τὸ ποίημα αὐτοῦ *ἡ Κόρη τῆς Λήμνου*.

Ὁ κ. Α. Παπαδιαμαντόπουλος τακτικὸν μέλος ὡμίλησε *περὶ τῶν ἀσφαλειῶν τῆς ζωῆς*.

Ὁ κ. Γεώργιος Μαρτινέλης ἀντεπιστέλλον μέλος σειρὰν τῶν ποιημάτων αὐτοῦ τῶν ἐπιγραφομένων *Ἐθνικαὶ Εἰκόνες*.

Ὁ κ. Θεόδ. Οὐσπένσκης καθηγητὴς τοῦ ἐν Ὀδησσῷ Πανεπιστη-

μίου ἀντεπιστέλλον μέλος *ζητήματα πρὸς μελέτην τῆς ἐσωτερικῆς ἱστορίας τοῦ Βυζαντίου.*

Ὁ κ. Ἰ. Ἰσιδωρίδης Σκυλίσσης μέλος τακτικὸν *πρὸς ἄρσεως ματαιοπονίας ἐν τῷ γράφειν, τυπογραφεῖν καὶ στοιχειοχυτεῖν.*

Ὁ κ. Α. Πασπάτης ἐπίτιμον μέλος *περὶ τῶν ῥευμάτων τοῦ Μεξικοῦ* ἀναγνώσματα τρία.

Ὁ κ. Ἰω. Τζέτζης τακτικὸν μέλος *περὶ τῶν μουσικῶν τεχνῶν (μετρικῆς, ῥυθμικῆς καὶ ἁρμονικῆς) παρὰ τοῖς ἀρχαίοις καὶ τοῖς Βυζαντινοῖς* ἀναγνώσματα τέσσαρα.

Ὁ κ. Χαρ. Παπαμάρκος τακτικὸν μέλος *περὶ τῆς πρὸς τὴν φύσιν εὐαισθησίας τῶν ἀρχαίων* ἀναγνώσματα δύο.

Ὁ κ. Ἰωάν. Τυπάλδος ἐπίτιμον μέλος *περὶ νομοθεσίας κατὰ τὸ πάλαι καὶ κατὰ τὸ νῦν ἰσχύον πολίτευμα* ἀναγνώσματα τρία.

Ὁ κ. Ἰωάν. Πολέμης τακτικὸν μέλος ἀποσπάσματα ἐκ τῆς ἐμμέτρου αὐτοῦ συλλογῆς *χειμώνανθοι.*

Ὁ κ. Κ. Χ. Βάμβας τακτικὸν μέλος *περὶ τραπεζῶν τοῦ λαοῦ.*

Ὁ κ. Ἀχ. Παράσχος τακτικὸν μέλος ἀνέκδοτα αὐτοῦ ποιήματα.

Ὁ κ. Ἀρμ. Ποττὲν τακτικὸν μέλος *περὶ Ῥωμαϊκῆς κοινωνίας.*

Ὁ κ. Παναγ. Συνοδινὸς ἀντεπιστέλλον μέλος τὸ ποίημα αὐτοῦ *ἡ Κρήτη καὶ ὁ Κριάρης.*

Ὁ κ. Α. Διομ. Κυριακὸς τακτικὸν μέλος *περὶ τῶν αἰτίων τῆς παρ' ἡμῖν θρησκευτικῆς ἀδιαφορίας.*

Ὁ κ. Ἰγν. Μοσχάκης τακτικὸν μέλος *περὶ ψυχῆς καὶ ἐγκεφάλου.*

Ὁ κ. Ἐμμ. Λυκούδης τακτικὸν μέλος *περὶ δικαστικοῖς ἰσοθνότητος παρὰ τοῖς διαφόροις ἔθνεσι καὶ ἐν Ἑλλάδι.*

Ὁ κ. Ἀριστ. Προβελέγιος τακτικὸν μέλος τὸ ποίημα αὐτοῦ *ὁ Κατηραμένος Ναύτης.*

Ὁ κ. Δ. Κόκκος τακτικὸν μέλος ποιήσεις αὐτοῦ ἀνεκδότους.

Ὁ κ. Μιχ. Κατσαρᾶς τακτικὸν μέλος *νεώτερα περὶ ὑπνωτισμοῦ.*

Ὁ κ. Εὐγ. Ζαλακώστας τακτικὸν μέλος ἀποσπάσματα ἐμμέτρου αὐτοῦ μεταφράσεως *τοῦ Ῥουὺ-Βλὰς* τοῦ Οὐγώ.

Ὁ κ. Ἄγγελος Βλάχος τακτικὸν μέλος μελέτην *περὶ Ἑρρίκου Χάϊνε.*

Ὁ κ. Α. Πασπάτης ἐπίτιμον μέλος *περὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει μονῆς τοῦ Στουδίου.*

Ὁ κ. Κωνστ. Παπαρρηγόπουλος ἐπίτιμον μέλος *περὶ Φρειδερίκου τοῦ Β'.*

Ὁ ταγματάρχης κ. Ν. Σχινᾶς τακτικὸν μέλος μελέτην *ἀνὰ τὴν ὁροθετικὴν γραμμήν.*

Ὁ κ. Ἰάκ. Χ. Δραγάτσης ἀντεπιστέλλον μέλος *περὶ τῶν νεωσοίκων τῆς Ζέας.*

Ὁ κ. Ν. Παρίσης τακτικὸν μέλος *περὶ τῆς ἰατρικῆς ἐν Αἰθιοπίᾳ.*

Ὁ κ. Δ. Βικέλας ἀντεπιστέλλον μέλος *περὶ βιβλίων καὶ περὶ τῆς ἕξεως τοῦ ἀναγινώσκειν.*

Ὁ κ. Ἰω. Πολέμης τακτικὸν μέλος *στίχους διὰ τὰς κυρίας.*

Ὁ κ. Α. Διομ. Κυριακὸς τακτικὸν μέλος *περὶ Φαρμακίδου.*

Ὁ κ. Α. Παράσχος τακτικὸν μέλος *τὸ ἱ. ᾆσμα τοῦ Ἀλφρέδου.*

Ὁ κ. Π. Συνοδινὸς ἀντεπιστέλλον μέλος διάφορα αὐτοῦ ποιήματα.

Ὁ κ. Κ. Γ. Ξένος τακτικὸν μέλος *περὶ Ἀράβων ἐν Ἱσπανίᾳ.*

Ὁ κ. Δ. Ἠλιόπουλος τακτικὸν μέλος *περὶ μονομαχίας.*

Ὁ κ. Γουσταῦος Λαφφὸν ἀντεπιστέλλον μέλος διάφορα αὐτοῦ ποιήματα.

Ὁ κ. Α. Πασπάτης ἐπίτιμον μέλος *περὶ τῆς ἁλιείας τῆς φαλαίνης.*

Ὁ κ. Ν. Μοσχάκης τακτικὸν μέλος *περὶ Ἀσπασίας τῆς Μιλησίας.*

Ὁ κ. Ὁ Ἰασωνίδης τακτικὸν μέλος *περὶ τῶν λυρικῶν τοῦ Σαιξσπήρου.*

Ὁ κ. Α. Πετρίδης ἀντεπιστέλλον μέλος *περὶ μεσαιωνολογικῶν μελετῶν ἐν Πελοποννήσῳ καὶ πρῶτον περὶ Μωρέως.*

Ὁ κ. Ἰγν. Μοσχάκης τακτικὸν μέλος *περὶ Μητρός.*

Ὁ κ. Ἰωακεὶμ Βαλαβάνης τακτικὸν μέλος τὴν μελέτην αὐτοῦ *ἡ καμπάνα τοῦ χωριοῦ μου.*

Ὁ κ Δ. Κόκκος τακτικὸν μέλος διάφορα ἀνέκδοτα αὐτοῦ ποιήματα.

Ὁ κ. Τιμ. Ἠλιόπουλος τακτικὸν μέλος *περὶ τοῦ προνομίου τῆς χάριτος.*

Καὶ αὗται μὲν ἐν γένει αἱ ἐργασίαι τοῦ Συλλόγου. Ἔρχομαι δὲ νῦν ἐπὶ τῆς ἐργασίας τῶν τμημάτων.

Τὰ τμήματα ἐλειτούργησαν καὶ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο καὶ συνήρχοντο ἅπαντα εἰς συνεδριάσεις ἑκάστοτε ἀνακοινουμένων ἐν αὐτοῖς διαφόρων θεμάτων ἐπιστημονικῶν ὑπὸ τῶν μελῶν. Ἦσαν δὲ κατηρτισμένα ὡς ἑξῆς. Τοῦ μὲν φιλολογικοῦ καὶ ἀρχαιολογικοῦ πρόεδρος ὁ κ. Κωνστ. Παπαρρηγόπουλος, ἀντιπρόεδρος ὁ ἀποβιώσας συνάδελφος Παῦλος Λάμπρος ὃν τὸ τμῆμα δὲν ἀντεκατέστησεν εἰσέτι καὶ γραμματεὺς ὁ κ. Θ. Σοφούλης. Τοῦ νομικοῦ καὶ τῶν πολιτικῶν ἐπιστημῶν πρόεδρος ὁ κ. Ν. Δαμασκηνὸς ἀντιπρόεδρος ὁ κ. Ἐμμ.

Λυκούδης καὶ γραμματεὺς ὁ κ. Τιμ. Ἡλιόπουλος. Τοῦ φυσιογνωστικοῦ πρόεδρος ὁ κ. Γ. Καραμήτσας, ἀντιπρόεδρος ὁ κ. Α. Χρηστομάνος καὶ γραμματεὺς ὁ κ. Ἀθ. Σ. Κρῖνος. Τοῦ τῶν Καλῶν Τεχνῶν τέλος πρόεδρος ὁ κ. Α. Ρ. Ῥαγκαβῆς, ἀντιπρόεδρος ὁ κ. Σπυρ. Π. Λάμπρος καὶ γραμματεὺς ὁ κ. Ἰω. Πολέμης.

Τὰ κατὰ τὰς συνεδριάσεις ταύτας ἀνακοινωθέντα θέματα καὶ συζητηθέντα ζητήματα ἐδημοσιεύοντο ἐκτενῶς ἐν τοῖς πρακτικοῖς τῶν τμημάτων τοῖς ἐκτυπουμένοις ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ Συλλόγου. Ἐγὼ δὲ μόνον ἐνταῦθα θέλω ἀναφέρει τὰς ἀποφάσεις τὰς ἐχούσας γενικώτερον χαρακτῆρα καὶ αὗται εἶναι αἱ τοῦ τμήματος τῶν Καλῶν Τεχνῶν περὶ τῆς καλλιτεχνικῆς ἐκθέσεως, τῆς μονίμου ἐκθέσεως ζωγραφικῆς καὶ τῶν μουσικῶν συναυλιῶν.

Ἡ καλλιτεχνικὴ ἔκθεσις διωργανίσθη τὸ 1885 ἐν τῷ καταστήματι τοῦ Συλλόγου καὶ τὰ ἐγκαίνια αὐτῆς ἐτελέσθησαν τῇ 21 Ἀπριλίου, περιελήφθησαν δ' ἐν αὐτῇ ἔργα ζωγραφικῆς, γλυπτικῆς, ξυλογραφίας, λιθογραφίας, χαλκογραφίας καὶ σχεδιογραφήματα ἀρχιτεκτονικά. Ἀντεπροσωπεύθησαν δ' ἐν αὐτῇ οὐ μόνον πάντες οἱ παρ' ἡμῖν καλλιτέχναι ἀλλὰ καὶ πολλοὶ φιλότεχνοι, ἐν οἷς δέον νὰ ἀναφέρωμεν τὴν τότε ἐν Ἀθήναις παρεπιδημοῦσαν κυρίαν Μαρίαν Τραούτεμβεργ σύζυγον τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Αὐστρίας, ἥτις ἐξέθεσε δύο ἀξιόλογα ἔργα γλυπτικῆς, εἰς ἣν μετ' ἀφοσιώσεως καταγίνεται. Ἡ ἔκθεσις ἀφέθη προσιτὴ εἰς πάντας καὶ καθ' ὑπολογισμοὺς γενομένους ἐπεσκέφθησαν αὐτὴν περὶ τοὺς δωδεκακισχιλίους.

Ἡ ἐπιτυχία τῆς καλλιτεχνικῆς ἐκθέσεως παρεκίνησε τὸ τμῆμα ὅπως προκηρύξῃ καὶ διαρκῆ ἔκθεσιν ζωγραφικῆς, ἥτις καὶ ἤρξατο τὸ λῆξαν ἔτος. Ἡ ἔκθεσις αὕτη ὡς ἀπόπειρα μᾶλλον γενομένη ἔθηκε τὰς βάσεις πληρεστέρας ἐν τῷ μέλλοντι καὶ μονίμου τοιαύτης ἐκθέσεως.

Ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλου καλοῦ τὴν εἰσαγωγὴν συνετέλεσε τὸ τμῆμα τῶν καλῶν τεχνῶν. Δυστυχῶς μεθ' ὅλην τὴν παρ' ἡμῖν ἀνάπτυξιν τοῦ μουσικοῦ αἰσθήματος ὑστεροῦμεν τῶν ἐν ἄλλαις πόλεσι τῆς Ἑσπερίας καὶ Βορείας Εὐρώπης δημοσίων συναυλιῶν καὶ κυρίως ἐκείνων αἵτινες σκοποῦσι τὴν διάδοσιν κλασικῆς μουσικῆς. Πρὸς τοῦτο κατηρτίσθη διὰ κόπου πολλοῦ ὀρχήστρα, ἥτις ἅπαξ τῆς ἑβδομάδος παιανίζουσα ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Συλλόγου, ἐγίνετο κέντρον πυκνῆς συνθροίσεως.

Οὕτω δὲ διπλοῦς συνετελέσθη σκοπὸς καὶ ὁ τῆς τέρψεως ἐν ἐποχῇ μάλιστα ἐν ᾗ ἔλειπον ὅλως δημόσια θεάματα καὶ ὁ τῆς φιλανθρω-

πίας, διότι τὸ περισσεῦον χρῆμα διετίθετο ὑπὲρ τῆς Σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων. Ἐλήφθη δὲ φροντὶς ὅπως ἐν ταῖς συναυλίαις ταύταις ἐκτελῶνται κυρίως τεμάχια κλασικῆς μουσικῆς ἢ καὶ μουσικῆς ἀγνώστων ἡμῖν ἢ καὶ νεωτάτων μελοδραμάτων, ἅτινα κατέστησαν οὕτω γνωστὰ τοῖς φίλοις τῆς μουσικῆς.

Τὸ τμῆμα τῶν καλῶν τεχνῶν συνδιεσκέφθη ἐπανειλημμένως καὶ περὶ τῆς μορφώσεως καὶ ἀναπτύξεως τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν θεάτρου καὶ κατήρτισε καὶ σχολὴν δραματικὴν ἧς διευθυντὴν διώρισε τὴν ἠθοποιὸν κ. Ν. Λεκατσᾶν καὶ ἐν ᾗ καὶ μέλη τοῦ Συλλόγου ἐδίδασκον διάφορα μαθήματα. Ἐν τῇ Σχολῇ ἐνεγράφησαν 25 περίπου μαθηταί, δυστυχῶς ὅμως ὅτε ἤρξατο ἀναφαινομένη ἐργασία τις, ὁ κ. Λεκατσᾶς ἀπεσύρθη καὶ ἡ Σχολὴ διελύθη.

Μὲ τὰς ἐργασίας τῶν τμημάτων σχέσεων ἔχουσι τὰ ἐπὶ τῇ εἰκοσιπενταετηρίδι τοῦ Συλλόγου προκηρυχθέντα διαγωνίσματα.

Ὁ Σύλλογος ἡμῶν ἐκ μικρῶν ἱδρυθεὶς καὶ ἀνδρωθεὶς συμπληροῖ τὸ προσεχὲς ἔτος εἰκοσιπέντε ἀπὸ τῆς συστάσεως αὐτοῦ ἔτη. Πρὸς τοῦτο δὲ συνέστησεν ἐπιτροπὴν ἐκ τῶν κ. κ. Τιμ. Ἀργυροπούλου, Σπ. Λάμπρου, Ἐμμ. Λυκούδη, Π. Ι. Φέρμπου, Ἰγν. Μοσχάκη, Ἰ. Βάμβα, Τιμ. Ἠλιοπούλου κ. Ε. Ζαλοκώστα ἵνα σκεφθῇ διὰ τίνων ἐπιστημονικῶν ἔργων ὁ Σύλλογος δέον νὰ παρασταθῇ κατὰ τὴν ἑορτὴν ταύτην. Ἡ ἐπιτροπὴ ἀπεφάσισεν ἵνα τελεσθῶσι διαγωνίσματα ὁρισθησόμενα ὑπὸ τῶν τμημάτων καὶ νὰ δοθῇ συνδρομὴ πρὸς ἔκδοσιν ἐπιστημονικῶν συγγραμμάτων.

Τὰ τμήματα συνῆλθον πάντα καὶ ὡς εἰκὸς διάφορα ἐν αὐτοῖς προετάθησαν θέματα, μετ' ἐπανειλημμένας δὲ συνεδριάσεις, ὡρίσθησαν τὰ διαγωνίσματα ὡς ἑξῆς.

Τὸ μὲν νομικὸν τμῆμα καὶ τῶν πολιτικῶν ἐπιστημῶν ὥρισε δύο διαγωνίσματα ἀμφότερα χιλιόδραχμα, ἐξ ὧν τὸ μὲν θέλει διαπραγματευθῇ περὶ ἀνορθώσεως τῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας τῆς Ἑλλάδος, τὸ δὲ τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1844.

Τὸ φυσιογνωστικὸν τμῆμα ὥρισε διαγωνίσματα τρία, ἐξ ὧν τὸ μὲν χιλιόδραχμον θέλει διαλάβει κατὰ πόσον αἱ φυσικαὶ ὗλαι αἱ εἴς τε τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους καὶ ὑπ' αὐτὴν ὑπάρχουσαι ἐν Ἑλλάδι δύναται νὰ συντελέσωσιν εἰς ἀνάπτυξιν τῆς βιομηχανίας ἐν τῷ τόπῳ Δύο δ' ἕτερα ὀκτακοσιάδραχμα, ἐξ ὧν τὸ μὲν τίνες αἱ ἐν Ἑλλάδι εἴτε φυσικῶς εἴτε τεχνητῶς φυόμεναι ἰαματικαὶ βοτάναι, τὸ δὲ ποῖα τὰ ἔντομα τὰ ἐπιβλαβῆ εἰς τὴν γεωργίαν ἐν Ἑλλάδι.

Τὸ τμῆμα τῶν Καλῶν Τεχνῶν ἐψήφισε χιλιόδραχμον γέρας εἰς τὸν συγγραφέα τῆς καλλίστης πραγματείας τῆς μελλούσης νὰ περιλάβῃ τὴν ἱστορίαν τῶν Καλῶν Τεχνῶν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας. Ἐψήφισε δ' ὁμοίως ἵνα προκληθῇ ἐπὶ ταῖς ἑορταῖς τοῦ Συλλόγου ἔκθεσις ζωγραφικὴ σκαριφημάτων (esquisses) εἰς ἣν θέλουσιν ἀπονεμηθῇ βραβεῖα χρηματικὰ καὶ μετάλλια. Προεκήρυξε δὲ καὶ διαγωνισμὸν εἰς μελοποίησιν πέντε ποιημάτων ἐκ τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς φιλολογίας, ἵνα γίνωσιν ᾀδόμενα κτῆμα τοῦ λαοῦ. Τῶν ποιηματίων τούτων ἓν μὲν δέον νὰ ᾖ ἐνθουσιῶδες πατριωτικόν, ἓν ἄλλο ναυτικόν, ἄλλο ἐρωτικόν, ἄλλο βακχικὸν καὶ ἄλλο τέλος βαυκάλισμα.

Τὸ Φιλολογικὸν καὶ Ἀρχαιολογικὸν τέλος τμῆμα οὐδὲν τῶν αὐτῷ ὑποβληθέντων θεμάτων ἐξέλεξε πρὸς προκήρυξιν διαγωνίσματος, προέκρινε δ' ἵνα ἐκδοθῇ δαπάναις τοῦ Συλλόγου συγγραφὴ ἑτοίμη μέν, ἀλλ' ἥτις δύσκολον εἶναι νὰ δημοσιευθῇ ἄνευ ἰδιαιτέρας χορηγίας καὶ ὡς τοιαύτη ἐξελέχθη ἡ τοῦ κ. Ἰω. Σακελλίωνος Πατμιακὴ βιβλιοθήκη, ἤτοι ἀναγραφὴ τῶν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς ἐν Πάτμῳ γεραρᾶς Μονῆς τοῦ Θεολόγου τεθησαυρισμένων χειρογράφων.

Τοιαῦτα καὶ τὰ περὶ τμημάτων τοῦ Συλλόγου κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο.

Τὸ περιοδικὸν τοῦ Συλλόγου ἐξηκολούθησε καὶ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἐκδιδόμενον, ἐν αὐτῷ δὲ κατεχωρίζοντο ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ τὰ ἐν τῷ Συλλόγῳ γινόμενα ἀναγνώσματα, αἱ ἀνακοινώσεις καὶ τὰ πρακτικὰ τῶν τμημάτων καὶ τὰ πρακτικὰ αὐτοῦ τοῦ Συλλόγου. Ὁμολογουμένως τὸ περιοδικὸν ἡμῶν δεῖται ἀναδιοργανώσεως, καὶ πρὸς τοῦτο πρέπει πάσῃ δυνάμει νὰ ἐργασθῇ ὁ Σύλλογος καὶ ἡ διευθύνουσα αὐτὸ ἐπιτροπή.

Τὴν δ' ἐπέτειον αὐτοῦ ἑορτὴν ὁ Σύλλογος ἑώρτασε πάντοτε κατὰ τὸ ἐπικρατῆσαν ἔθος, διὰ κοινοῦ συμποσίου τελουμένου ἔν τινι τῶν ἐξοχῶν τῶν Ἀθηνῶν καὶ ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ ἐπιτίμου ἡμῶν προέδρου κ. Κ. Παπαρρηγοπούλου, εἰς ὃν εὐγνωμοσύνη ὀφείλεται μεγάλη διὰ τὴν πρόθυμον ἡμῶν ἐν πᾶσι συνεργασίαν.

Χάριτας δ' ὀφείλω ὁμοίως πολλὰς εἰς τὰ μέλη τῆς Ἐφορείας πάντα διὰ τὴν ἀδελφικὴν αὐτῶν σύμπραξιν καὶ ὑποστήριξιν ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ Συλλόγου.

Τὰ περὶ ταμείου συντόμως διαλαμβάνω ἐνταῦθα, διότι λεπτομερεῖς περὶ τούτου πίνακες δημοσιευθήσονται ἐν τέλει τῆς λογοδοσίας ὡς καὶ αἱ ἐκθέσεις τῶν ἐξελεγκτικῶν ἐπιτροπῶν. Αἱ ἔκτακτοι εἰσφοραὶ κατὰ μὲν τὰ ἄλλα ἔτη δὲν ὑπῆρξαν σπουδαῖαι καὶ τὰ μικρὰ ἑκά-

στοτε δωρούμενα ποσὰ περιέχονται ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν ταμιῶν. Κατὰ τὸ λῆξαν ὅμως ἔτος ἔσχομεν δωρεὰν τῆς ἀειμνήστου Πηνελόπης Χαλδουβάκη ἐξ 25 λαχειοφόρων ὁμολογιῶν τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας σχολῆς. Τὰς ὁμολογίας ταύτας παρέδωκαν ἡμῖν οἱ κληρονόμοι αὐτῆς καὶ τὸ ὄνομα τῆς ἀγαθῆς δεσποίνης ἀνεγράφη μεταξὺ τῶν μεγάλων εὐεργετῶν τοῦ Συλλόγου.

Αἱ κυρίαι Πηνελόπη Βλαστοῦ καὶ Ἀμβροσία Καρυδιᾶ προσήνεγκον τῇ Σχολῇ τῶν Ἀπόρων Παίδων εἰς μνήμην τοῦ πατρὸς αὐτῶν Ἀμβροσίου Κάπαρη δρ. 2400. Ὁ Σύλλογος μετ' εὐγνωμοσύνης ἀποδεχθεὶς τὸ ποσόν, ἐψήφισε τὰ εὐχαριστήρια αὐτοῦ καὶ ἀνέγραψεν εὐεργέτην τὸν ἀείμνηστον Ἀμβρόσιον Κάπαρην.

Ὁ ἀποβιώσας ἀρεοπαγίτης Π. Παυλόπουλος πλὴν τῶν ἄλλων αὐτοῦ κληροδοτημάτων καὶ εὐεργεσιῶν, δὲν ἐλησμόνησε καὶ τὸν ἡμέτερον Σύλλογον καὶ δὴ κατέλιπεν αὐτῷ 2000 δραχμῶν ἃς καὶ ἐμέτρησαν ἡμῖν οἱ κληρονόμοι του. Τὸ ὄνομα τοῦ φιλομούσου καὶ ἀρχαϊκοῦ ἀνδρὸς ἀνεγράφη ἐν τῇ στήλῃ τῶν εὐεργετῶν τοῦ Συλλόγου.

Τὸ ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας ἐκοινοποίησεν ἡμῖν ἀπόσπασμα διαθήκης τοῦ ἐν Βραΐλᾳ ἀποθανόντος ὁμογενοῦς Ἀποστόλου Σταματιάδου καθ' ὃ καταλείπεται κληροδότημα τῷ ἡμετέρῳ Συλλόγῳ ἐξ ἑκατὸν χρυσῶν Γαλλικῶν εἰκοσαφράγκων. Ἀλλ' ἡ διαθήκη τοῦ φιλοπάτριδος ἀστοῦ προσεβλήθη ὑπὸ τῶν κληρονόμων του καὶ πρὸς τοῦτο συνεννοηθέντες μετὰ τοῦ ἐν Βραΐλᾳ προξένου τῆς Ἑλλάδος κ. Σπυρ. Καλογεροπούλου διωρίσαμεν ἡμέτερον πληρεξούσιον τὸν αὐτόθι δικηγόρον κ. Γ. Βερτιάνον, διορισθέντα καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων φιλανθρωπικῶν καταστημάτων καὶ ἀναμένομεν νῦν τὴν ἔκβασιν τῆς δίκης.

Ἀλλὰ καὶ ἄλλην δίκην ἔχομεν ἐκκρεμῆ κατὰ τῶν κληρονόμων Ἀλεξανδροπούλου περὶ κληροδοτήματος ἐκ δρ. πεντακοσίων ἀφεθέντος εἰς τὸν Σύλλογον ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτῶν.

Ὁ ὑπὲρ τῆς Σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων εὐεργετικὸς χορὸς ἐδόθη καὶ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο φιλανθρώπων δεσποινῶν τῶν Ἀθηνῶν μετὰ μεγάλης εὐμενείας ἀναλαμβανουσῶν αὐτὸν ὑπὸ τὴν προστασίαν των. Τὰς ἑκάστοτε εἰσπράξεις βλέπει ὁ ἐνδιαφερόμενος ἐν τῇ λογοδοσίᾳ τοῦ ταμείου.

Ἐνταῦθα ὅμως ὄντος τοῦ λόγου μετὰ λύπης ἀνακοινῶ ὅτι τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐσωτερικῶν ἀπέκοψε λόγῳ οἰκονομίας τὸ πρὸς τὸν Σύλλογον μηνιαῖον βοήθημα ὅπερ τελευταίως εἶχε περιορισθῆ εἰς δραχ. 135 κατὰ μῆνα. Παρὰ τοῦ νῦν διευθύνοντος τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐσω-

τερικῶν τυγχάνοντος ἐκ τῶν παλαιοτέρων τοῦ Συλλόγου ἡμῶν μελῶν ἀναμένομεν ἐπανόρθωσιν τῆς γενομένης ἀδικίας.

Μὲ τὸν περὶ ταμίου λόγον συνδέεται καὶ τὸ ζήτημα τοῦ καταστήματος τοῦ Συλλόγου. Τοῦτο ὁμολογεῖται πλέον ὅτι δὲν δύναται νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς πολλὰς ἀναπτυχθείσας τοῦ Συλλόγου ἀνάγκας. Ἐπανειλημμένως λοιπὸν ὁ Σύλλογος ἐσκέφθη περὶ ἐκποιήσεως αὐτοῦ καὶ τῆς διὰ τῶν χρημάτων, ἅτινα θὰ προσπορισθῇ, προστιθεμένου καὶ τοῦ ἀποθεματικοῦ αὐτοῦ ἀγορᾶς οἰκοπέδου καὶ οἰκοδομήσεως καταστήματος καταλληλοτέρου. Πρὸς τοῦτο ἐξετέθη τὸ κατάστημα εἰς ἑκούσιον πλειστηριασμόν, δὲν ἠδυνήθημεν ὅμως νὰ τύχωμεν τιμῆς ἐπαρκοῦς. Ἐλπίζομεν διὰ διαπραγματεύσεων ἰδιαιτέρων νὰ κατορθώσωμεν τὴν πώλησιν καὶ οὕτω κατὰ τὰς προσεχεῖς ἑορτὰς τῆς εἰκοσιπενταετηρίδος νὰ ὑποδεχθῶμεν καὶ τὰ μέλη τοῦ Συλλόγου καὶ τοὺς φίλους αὐτοῦ ἐν καταστήματι μᾶλλον εὐπροσώπῳ. Ἂν εἴχομεν ἄφθονον χρῆμα ἠδυνάμεθα νὰ προβῶμεν ἀμέσως εἰς τὴν οἰκοδομὴν τοῦ νέου καταστήματος τοῦ Συλλόγου, ἀλλὰ δυστυχῶς τὰ μέσα ἡμῶν εἶναι ὀλίγα καὶ ἐκ τῶν ἐνόντων προσπαθοῦμεν νὰ κανονίσωμεν τὸ ζήτημα τοῦτο.

Τὰ ἀφορῶντα τὴν βιβλιοθήκην καὶ τὸ Ἀναγνωστήριον, τοὺς μετεωρολογικοὺς σταθμοὺς καὶ τὴν ἐπιτροπὴν τῶν Φυλακῶν ἐκτίθεται ἐν τέλει ἰδίᾳ ὑπὸ τῶν διευθυνόντων τὰ ἱδρύματα ταῦτα τοῦ Συλλόγου.

Γενομένων τῶν ἀρχαιρεσιῶν διὰ τὸ ΚΔ΄ ἔτος τοῦ Συλλόγου ἐξελέχθησαν πρόεδρος μὲν ἐπίτιμος ὁ κ. Κ. Παπαρρηγόπουλος, πρόεδρος δὲ τακτικὸς ἐγὼ καὶ αὖθις, ἐφ' ᾧ δέον καὶ ἐνταῦθα νὰ ἐκφράσω τὰς πρὸς τὰ μέλη τοῦ Συλλόγου εὐχαριστίας μου ἐπὶ τῇ εὐμενεῖ πρός με διαθέσει του. Ἀντιπρόεδροι δ' ἐξελέχθησαν οἱ κκ. Ἰγνάτιος Μοσχάκης καὶ Κ. Γ. Ξένος, γενικὸς γραμματεὺς ὁ κ. Μιχ. Π. Λάμπρος, εἰδικοὶ γραμματεῖς οἱ κκ. Γ. Πίσσας καὶ Κ. Γαρδίκης, ταμίας ὁ κ. Κ. Κουτζαλέξης. ἐπιμελητὴς τῆς βιβλιοθήκης ὁ κ. Στ. Βάλβης καὶ διευθυντὴς τοῦ ἀναγνωστηρίου ὁ κ. Ἀ. Α. Ῥαγκαβῆς· ἔφορος δὲ τῆς σχολῆς τῶν ἀπόρων παίδων ὁ κ. Τιμολέων Ἀργυρόπουλος καὶ κοσμήτορες οἱ κκ. Θ. Μπαλτῆς, Σπ. Ἀντωνόπουλος, Σπ. Κονοφάος, Δ. Π. Λάμπρος, Γ. Χαλκιόπουλος καὶ Δ. Ἡλιόπουλος. Μέλη δὲ τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπῆς οἱ κκ. Κ. Πεταλᾶς, Ν. Κουρῆς καὶ Α Κουτζογιάννης.

Τοιαῦτα τὰ ἔργα τοῦ Συλλόγου κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο καὶ τοιαύτη ἐν πιστῇ εἰκόνι ἡ κατάστασις αὐτοῦ ἀρχομένου τοῦ ΚΔ΄ ἔτους ἀπὸ τῆς συστάσεως αὐτοῦ.

ΜΑΣΣΑΛΙΑ ΚΑΙ ΜΑΣΣΑΛΙΩΤΑΙ[1]

Δὲν θὰ ἐπαναλάβω σήμερον ὅσα κατὰ καιροὺς ἐγράφησαν καὶ ἐλέχθησαν περὶ Μασσαλίας, τῆς κλεινῆς ταύτης τῶν Φωκαέων ἀποικίας, τῶν «Νέων Ἀθηνῶν» ὡς ὑπερηφανευόμενοι ἀπεκάλουν τὴν μαγευτικὴν ταύτην παραλίαν τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ροδανοῦ, οἱ Ρωμαῖοι, ὅτε εἰσβαλόντες κατέκτησαν αὐτὴν μεθ'ἁπάσης τῆς μεσημβρινῆς Γαλλίας.

Ἐπιτρέψατέ μοι ὅμως, πρὶν ἢ εἰσέλθω εἰς τὸ κύριον θέμα μου, νὰ ἐξετάσω δι' ὀλίγων γραμμῶν τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν τῆς Μασσαλίας. Ἡ ἱστορία μᾶς διδάσκει ὅτι ἡ Μασσαλία περὶ τὰ 600 ἔτη π. Χρ. ἤρχισε νὰ γίνηται γνωστὴ εἰς τὸν κόσμον ὡς πόλις χάρις τῇ ἀφίξει ἐπὶ τῶν παραλίων ἐκείνων Ἑλλήνων ἐκ Φωκαίας ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Πρώτου· ὅτι κατὰ τὸ 542 νέοι ἄποικοι Φωκαεῖς πάλιν ἐγκαταλείψαντες τὴν πάτριον γῆν ἀπεκαθίσταντο ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐδάφους, ὅτι ἡ Μασσαλία τότε ἤρχισε νὰ ζωογονῆται καὶ νὰ λαμβάνῃ θέσιν ἀξιοζήλευτον μεταξὺ τῶν λοιπῶν πόλεων τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Τὸ ἐμπόριόν της κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τοιαύτας ἐποίησε προόδους ὥστε ἡ εὐημερία ἔκτοτε ἔθεσε τὰς βάσεις αὐτῆς καὶ προαιώνιζε τὸν πλοῦτον καὶ τὴν παροῦσαν ἐξέχουσαν ἐμπορικήν της θέσιν. Αὐτὴ ἡ μικρὰ καὶ ἀσήμαντος ἀποικία ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν γίνεται ἀνταγωνιστὴς τῆς Καρχηδόνος, σύμμαχος τῆς Ρώμης, συγχρόνως δὲ πλάττει νέας ἀποικίας ἐπὶ τῶν παραλίων τῆς Μεσογείου, τὴν Νίκαιαν, τὴν Ἀντίπολιν, τὴν Ἀγαθὴν καὶ λοιπάς, αἵτινες διέμειναν καὶ ὑποτελεῖς αὐτῇ. Μὴ δυνάμενοι ὅμως οἱ Μασσαλιῶται κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῶν πολέμων καὶ τῶν λαϊκῶν μεταναστεύσεων νὰ ζῶσι μόνοι, μεταξὺ τόσων λαῶν ἐπιθετικῶν, ἐν εἰρήνῃ, προσέφυγον πρὸς τοὺς Ρωμαίους. Οἱ Μασσαλιῶται λοιπὸν ὑπῆρξαν ἡ πρώτη ἀφορμὴ τῆς καθόδου τῶν Ρωμαίων ἐν Γαλατίᾳ. Ἀπειλούμενοι ὑπὸ τῶν ὁμόρων λαῶν ἐζήτησαν βοήθειαν παρὰ τῶν Ρωμαίων οἵτινες εὑρόντες τὴν εὐκαιρίαν ἐξαίρετον κατέκτησαν καὶ αὐτοὺς καὶ ἅπασαν τὴν Μεσημβρινὴν Γαλλίαν.

Κατ' ἀρχὰς οἱ Ρωμαῖοι ἀφῆκαν τὴν Μασσαλίαν ἀνεξάρτητον, ἀλλ' αὕτη λαβοῦσα μέρος ὑπὲρ τοῦ Πομπηίου, ἐπολιορκήθη ὑπὸ τοῦ Καίσαρος καὶ κατεκτήθη πλέον ὁριστικῶς ὑπ' αὐτοῦ.

[1] Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ «Παρνασσῷ».

Τότε ἄρχεται νέα ἐποχὴ διὰ τὴν Μασσαλίαν. Αἱ Σχολαί της τοσοῦτον ἤκμασαν, ὑπὸ τὴν Ῥωμαϊκὴν Αὐτοκρατορίαν, ὥστε ἐκλήθη ὑπὸ τῶν συγχρόνων «Νέαι Ἀθῆναι». Ἐξ αὐτῆς ἐλάμβανον τὰ φῶτα οἱ τῆς ἑσπερίας λαοὶ καὶ εἰς αὐτὴν κατέφευγον οἱ τὰ νάματα τῆς παιδείας ὀρεγόμενοι.

Πλὴν δυστυχῶς, ὡς διὰ τὰς ἡμετέρας Ἀθήνας οὕτω καὶ διὰ τὰς Νέας ταύτας Ἀθήνας ἤχησεν ἡ ὥρα τῆς παρακμῆς. Καὶ πρῶτον οἱ βάρβαροι, ἰδίως οἱ Σαρακηνοί, ἠφάνισαν καὶ κατερήμωσαν τὴν ἀτυχῆ Μασσαλίαν. Κατὰ τὸν 9ον αἰῶνα ὑπέκυψεν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τοῦ Bo-son, βασιλέως τῆς Ἄρλης· τὸν 10ον ὑπετάχθη ὑπὸ ὑποκόμητος τινός, τὸν 13ον αἰῶνα ἀνεγνώρισε τὴν ἐξουσίαν τῶν κομήτων τῆς Προβηγκίας. Κατὰ τὸ 1423 ἐλεηλατήθη καὶ διηρπάγη ὑπὸ Ἀλφόνσου τοῦ ἐξ Ἀραγωνίας, περὶ δὲ τὸ 1590 οἱ φοβεροὶ θρησκευτικοὶ πόλεμοι, οἵτινες ἰδίως ἐν Μασσαλίᾳ, ἀπέβησαν αἱματηρότατοι, ἀπέσβεσαν καὶ τὰ τελευταῖα σημεῖα τῆς ὑπάρξεώς της. Λουδοβῖκος ὁ 14ος δὲν εὗρε πλέον οὐδὲν ἐκ τῆς πάλαι ἀναθαλλούσης Μασσαλίας ἢ ὀλίγους κατοίκους μετερχομένους τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ἁλιείαν, καὶ ἐξ αὐτῶν ἀφῄρεσε πάλιν καὶ τὰ ἐλάχιστα ἀπομείναντα πολιτικὰ προνόμια καὶ ὑπὸ βαρεῖς τοὺς ὑπέβαλε φόρους.

Ἀλλ' ἕως ἐδῶ ἡ εἱμαρμένη δὲν περιωρίσθη, διότι μόλις ἤρχισε νὰ ἐπουλώνῃ τὰς πληγάς της καὶ πανώλης ἐξ ἐκείνων αἵτινες δὲν ἐπεσκέφθησαν εὐτυχῶς καὶ ἐκ δευτέρου τὴν Εὐρώπην, κατὰ τὸ τὸ 1720, ἀνήρπασεν ἐντὸς ὀλιγίστων ἡμερῶν τεσσαράκοντα χιλιάδας ἐκ τῶν κατοίκων, ἤτοι ὑπὲρ τὸ ἥμισυ τοῦ πληθυσμοῦ της. Τότε διεκρίθη ὁ γνωστὸς καὶ μέχρι τῆς σήμερον εἰς πάντα Μασσαλιώτην ἐπίσκοπος Belsunse, οὗτινος ὀρειχάλκινον ἄγαλμα ἵσταται μέχρι σήμερον ἐν φερωνύμῳ πλατείᾳ,—διὰ τὴν ὑπεράνθρωπον ἀφοσίωσιν καὶ αὐταπάρνησίν του.

Ἵνα περάνωμεν, Κύριοι, τὰς ἱστορικὰς ταύτας τῆς Μασσαλίας φάσεις προσθέτομεν μόνον ὅτι ἡ ἐποχὴ τῆς «Παλινορθώσεως» ὑπῆρξε καὶ ἡ ἐποχὴ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Μασσαλίας. Ἡ κατάκτησις τῆς Ἀλγερίας διήνοιξεν αὐτῇ εὐρὺ στάδιον προόδου καὶ εὐημερίας. Ἡ συγκοινωνία, ἥτις καθ' ἡμέραν ἐπολλαπλασιάζετο, μεθ' ὅλων τῶν παραλίων ἐμπορικῶν λιμένων τῆς Μεσογείου, ἔδιδεν ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ νέον αἷμα, νέαν ζωὴν εἰς τὴν πολυπαθῆ Μασσαλίαν. Ἐν τέλει ὁ πολιτισμὸς καὶ ἡ ἐν γένει πρόοδος τῆς Γαλλίας ἐπέδρασεν ἰσχυρῶς καὶ ἐπὶ τῆς Μασσαλίας ἧς ὁ λιμὴν ἀπέβη ὁ κύριος σταθμὸς τῆς ἐξα-

γωγῆς καὶ εἰσαγωγῆς τοῦ ἐμπορίου ὁλοκλήρου τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Μεσογείου.

Σήμερον εἰς αὐτὴν δίδει τὸ σκῆπτρον ὁ Ἑρμῆς καὶ αὐτὴν ἀναγνωρίζει ὁ κόσμος ὡς ἐξέχουσαν μεταξὺ ἁπασῶν τῶν Εὐρωπαϊκῶν ἐμπορικῶν πόλεων τῆς Μεσογείου.

Μετὰ τὰς ἀνωτέρω λίαν περιληπτικὰς ἱστορικὰς σημειώσεις μεταβαίνω εἰς τὸ κυριον θέμα, ἤτοι τὴν ὅσον ἔνεστι σύντομον, ἀλλά, κατὰ τὸ ἐφικτόν, πιστὴν περιγραφὴν — κατ' ἐμὴν ἀντίληψιν, — τοῦ χαρακτῆρος, τῶν ἐθίμων καὶ ἠθῶν καὶ τῆς ἐν γένει κοινωνικῆς ζωῆς ἐν Μασσαλίᾳ. — Ἐπιτρέψατέ μοι ὅθεν νὰ ἐξετάσω τὸν Μασσαλιώτην ὡς πολίτην, ὡς οἰκογενειάρχην, ὡς φίλον, ὡς Γάλλον ἐπὶ τέλους, διότι, — καὶ τοῦτο ἐννοῶ εὐθὺς ἀμέσως νὰ γνωρίσω ὑμῖν, — ἡ πρωτοτυπία τοῦ Μασσαλιώτου ἔφθασεν εἰς τοιοῦτο σημεῖον ὥστε σήμερον ἂν ἐρωτήσητε κατὰ τύχην ἐν Γαλλίᾳ περὶ Μασσαλιώτου τινος ἂν ὁ κύριος εἶνε Γάλλος, θὰ σᾶς ἀπαντήσουν ἀμέσως μετ' εἰρωνείας ἐχούσης βεβαίως καὶ τὸν λόγον της, «ὄχι δὲν εἶνε Γάλλος, εἶνε Μαρσελιέζος» Τὸ ἰδιόρρυθμον τοῦτο τοῦ μασσαλιωτικοῦ χαρακτῆρος ἀντιλαμβάνεται εὐκόλως πᾶς τις ζήσας ἐν τῷ κατ' ἐξοχὴν τούτῳ τόπῳ τοῦ κερδῴου Ἑρμοῦ.

Ὁ χαρακτὴρ τοῦ Μασσαλιώτου διαφέρει ἐντελῶς τῶν λοιπῶν Γάλλων καὶ ἰδίως τῶν βορρείων καὶ δύναταί τις χωρὶς νὰ σφάλῃ, νὰ εἴπῃ ὅτι ὁ γνωρίσας μόνον τὴν Μασσαλίαν πολὺ ἀπέχει τοῦ νὰ γνωρίζῃ τὴν Γαλλίαν. Ὁ μεσημβρινὸς οὗτος τύπος, ὃν μετὰ τόσης χάριτος παριστᾷ ἡ εὐφυὴς καὶ γλαφυρὰ τοῦ Daudet γραφίς, ἐπλάσθη καὶ ἔφθασεν εἰς ὃ σημεῖον τὸν βλέπομεν σήμερον ἕνεκα ποικίλων λόγων εἴτε φυσιολογικῶν, εἴτε ἐθνογραφικῶν, εἴτε κοινωνικῶν. Τὸ κλῖμα, ὁ λαμπρὸς ἥλιος τῆς Προβηγκίας, ἡ εὐρεῖα θάλασσά των, ἡ μεγάλη μετὰ τῶν Ἰταλῶν ἐπιμιξία, ὁ μέγας λιμήν των, ὁ ἐκβράζων καθημερινῶς χιλίων εἰδῶν ἀνθρώπους παντὸς τόπου καὶ πάσης ἐθνότητος καὶ τέλος τὸ ἐμπόριον, ἡ μεγάλη αὕτη βιοποριστικὴ μηχανὴ ἡ ποιοῦσα ἀναγκαίως ἐλαστικὸν τὸν χαρακτῆρα, πάντα ταῦτα συνέτειναν εἰς τὸ νὰ πλάσωσιν ἕνα ἰδιόρρυθμον γαλάτην. Ἓν ὃν εὐφάνταστον, δονκισσωτικόν, ζωηρόν, ἀγαπῶν κατ' ἐξοχὴν τὴν ὁμιλίαν, μεγαλοποιοῦν τὸ ἁπλούστατον γεγονός, διηγούμενον ἀενάως ὡς πράγματα ἀληθῆ, γεγονότα μηδέποτε συμβάντα μήτε δυνάμενα νὰ συμβῶσιν. Εἰς τοῦτο ἰδίως ὁ Μασσαλιώτης διακρίνεται οὐχὶ μόνον τῶν λοιπῶν γάλλων, ἀλλὰ πάντων τῶν ἄλλων ἀνθρώπων. Ἡ δὲ τάσις του αὕτη τοῦ διηγεῖσθαι πράγματα ἐντελῶς τῆς φαντασίας του γίνεται οὐχὶ

δι' ὀπισθοβουλίαν, ποσῶς, ἀλλ' ... οὕτως! ὁ χαρακτήρ των εἶνε τοιοῦτος. Ἐν τῇ ῥίμῃ δὲ τῶν φαντασιωδῶν διηγήσεών των, χωρὶς νὰ ἔχωσιν ἀπολύτως οὐδὲν συμφέρον ὅπως σᾶς πείσωσιν, ἐξάπτονται, ὀργίζονται, λυποῦνται ἢ καὶ κλαίουσι, — κατὰ τὴν φύσιν ἐννοεῖται τῆς διηγήσεως. Τὸ δὲ πρωτοτυπότερον, καταντῶσιν ἐπὶ τέλους νὰ πεισθῶσι καὶ οἱ ἴδιοι περὶ τῆς ἀκριβείας τῶν λεγομένων των.

Καὶ μὴν ὑποθέσητε, Κύριοι, ὅτι ζητῶ νὰ μεγαλοποιήσω τὰ πράγματα. Ἓν ἁπλούστατον ἀνέκδοτον πιστὴν θὰ σᾶς δώσῃ ἔννοιαν τῆς μασσαλιωτικῆς ταύτης ἀβλαβοῦς μανίας. Μασσαλιώτης ἀπαντᾷ καθ' ὁδὸν συμπατριώτην του καὶ μετὰ τοὺς συνήθεις χαιρετισμοὺς τὸν ἐρωτᾷ: *τί νέα*. Εἰς ἀπάντησιν ὁ ἕτερος τῷ λέγει ὅτι τεραστίου μεγέθους *σαρδέλα* περιπλέει τὸν λιμένα, μὰ τόσον μεγάλη ὥστε ἐμποδίζει τὴν εἴσοδον τῶν πλοίων. Ὁ φίλος ἤκουσε τὴν διήγησιν καὶ φυσικῶς τὴν ἐπανέλαβε τίς ἠξεύρει εἰς πόσους. Μετ' ὀλίγας ὥρας ὁ ἥρως τῆς διαδόσεως ταύτης ἣν κ' ἐλησμόνησε βεβαίως,—ἐκάθητο μακαρίως πρὸ τραπέζης καφφενείου πίνων τὸ ὀρεκτικόν του, ὅτε βλέπει διαφόρους ὁμάδας διευθυνομένας πρὸς τὸν λιμένα· ἐρωτᾷ, καὶ ὁ πρῶτος τῷ ἀπαντᾷ ὅτι παμμεγίστη *σαρδέλα* περιπλέει τὸν λιμένα ἐμποδίζουσα τὴν εἴσοδον τῶν πλοίων καὶ τρέχει ὁ κόσμος νὰ τὴν ἴδῃ! Ἡ ἀπάντησις αὕτη τὸν καθησύχασεν· ἐρωτᾷ ὅμως καὶ δεύτερον καὶ τρίτον καὶ λαμβάνει τὴν αὐτὴν στερεότυπον ἀπάντησιν· τὴν τετάρτην ὅμως φορὰν τόσον ἐπείσθη ὥστε ἐγείρεται καὶ σπεύδει πρὸς τὸν λιμένα λέγων καθ' ἑαυτόν: «ποιὸς ξεύρει!! ἴσως εἶνε ἀλήθεια!» Τὸ μικρὸν τοῦτο ἀνέκδοτον δεικνύει, ἐν ἀστείᾳ βεβαίως ὑφῇ, τὸν περίεργον χαρακτῆρα τῶν Μασσαλιωτῶν. Εἴτε ἐν τῇ οἰκίᾳ εἴτε καθ' ὁδόν, ἐπὶ τῶν ἐλαχίστων συμβάντων τοῦ βίου καὶ τῶν καθημερινῶν των ὁμιλιῶν θὰ εὕρητε ἐν αὐτοῖς δόσιν, καὶ μεγάλην μάλιστα, φαντασίας. Ἐὰν ὄχημα καθ' ὁδὸν ἤγγισε διαβάτην, ὅπερ συμβαίνει συχνάκις, ὁ Μασσαλιώτης θὰ σᾶς εἴπῃ ὅτι... ἤργησε λ. χ. διότι διεκόπη ἡ συγκοινωνία ἕνεκεν φοβεροῦ δυστυχήματος τὸ ὁποῖον ἔλαβε χώραν ἐπὶ τῆς δεῖνος ὁδοῦ,—ἀφίνει δὲ ἀχαλίνωτον τὴν φαντασίαν, ἀρκεῖ νὰ ἐκπλήξῃ τοὺς ἀκροατάς του. Ἕτερος Μασσαλιώτης πάλιν, θέλων νὰ παραστήσῃ τὴν εὐφορίαν τῶν γαιῶν του ἔλεγεν ὅτι εἶνε τοιαύτη ὥστε ἔσπειρε ποτὲ...κομβία καὶ ἐξῆλθον μετ' ὀλίγους μῆνας ... περισκελῖδες!! Καὶ σημειώσατε ὅτι καὶ οἱ δημοσιογράφοι των πάσχουν ἐκ τοῦ αὐτοῦ νοσήματος, καὶ ἐνῷ οἱ μὲν ἐκπλήττουσι τοὺς δὲ ἀδιακόπως ἐπὶ τόσα τώρα ἔτη διὰ τῶν διηγήσεών των, ἐν τού-

τοις καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ ἀκροῶνται ἀλλήλους εὐχαρίστως καὶ ἀλληλοπιστεύονται.

Ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ ἰδιορρύθμου τούτου χαρακτῆρος, οἱ Μασσαλιῶται ἔχουσι καὶ ἕτερον συναφὲς βεβαίως ἀλλ' ὀλίγον διάφορον. Ἐννοῶ τοὺς καταπληκτικοὺς ἀστεϊσμούς των, ἀστεϊσμοὺς οἵτινες στηρίζονται ἐπὶ τῆς φαντασίας των. Δὲν θ' ἀκούσητε ἐκεῖ εὐφυΐας, ἢ χαριέσσας φράσεις· ἡ παρισινὴ λεπτότης πνεύματος, καὶ οἱ κατ' ἐξοχὴν εὐφυεῖς γαλλικοὶ ἀστεϊσμοὶ δὲν ὑπάρχουσιν ἐκεῖ, ἀλλ' οὔτε τοὺς διασκεδάζουσιν. Ἐν Μασσαλίᾳ πανδήμως ἀνακηρύσσονται ἔξυπνοι ἄνθρωποι οἱ διηγούμενοι τὰ καταπληκτικώτερα ψεύδη — χάριν ἀστεϊσμοῦ, ἐννοεῖται. Ὁ Daudet ἀποδίδει τοῦτο εἰς τὸν ἥλιον. Αὐτὸς μεγαλοποιεῖ τὰ πάντα ὡς ἐκ μαγείας. «Ὑπάγετε, λέγει, ἐκεῖ κάτω, καὶ θὰ ἴδητε ὅτι οἱ μικροὶ λοφίσκοι τῆς Προβηγκίας θὰ σᾶς φανοῦν γιγαντιαῖοι, καὶ οἱ τετράγωνοι οἰκίσκοι των μεγαλείτεροι τῶν τῆς Notre Dame τῶν Παρισίων. Αὐτὸς ὁ ἥλιος εἶνε ὁ μόνος ἀληθὴς ψεύστης, ὅτι ἐγγίζει τὸ μεγαλοποιεῖ!» Τὰ ἀληθὲς εἶνε ἢ οὕτως ἢ ἄλλως ὅτι εἰς τὸ εἶδος τοῦτο ὁ Μασσαλιώτης εἶνε ἀμίμητος καὶ εἰς τὴν διήγησιν καὶ εἰς τὴν ἀπάντησιν. Ἀκούει τις τοιούτους ἀστεϊσμοὺς πλείστους καὶ ἐφ' ὅλης τῆς ἡμέρας, δυστυχῶς ὅμως περιέχουσι τόσον ἅλας ὥστε δὲν τολμᾷ τις νὰ τοὺς προσφέρῃ πρὸς πάντας εἰς γεῦσιν. Ἰδοὺ ὅμως ἓν δεῖγμα ὅπως ἐννοήσητε τὸ εἶδος τῶν περιφήμων μασσαλιωτικῶν εὐφυολογιῶν. Εἷς διηγεῖται ὅτι κατὰ πληροφορίας ἃς ἔχει ἐκ θετικωτάτης πηγῆς, ἐπιχειρηματίας τις ἀνέλαβεν ἐπιχείρησιν ἥτις θὰ τῷ προσκομίσῃ μέγιστα κέρδη: θ' ἀνεγείρῃ ἐργοστάσια πρὸς κατασκευὴν χειρομηρίων· ἀλλὰ τὸ παράδοξον εἶνε ἡ ταχύτης καὶ πρωτοτυπία τῆς κατασκευῆς· θὰ τίθηται ἐκ τῇ πρώτῃ μηχανῇ ὁ χοῖρος ζῶν, ἀφοῦ διέλθῃ δὲ διὰ πλείστων μηχανῶν θὰ ἐξέρχωνται ἐκ τῆς τελευταίας, καὶ ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ, δύο καλλίστης ποιότητος χοιρομηρία. «Αὐτὸ εἶνε τίποτε» τῷ ἀπαντᾷ ἕτερος. «Καθὼς ἀνέγνωσα τὸ τελευταῖον φύλλον ἀγγλικοῦ περιοδικοῦ, ὑπάρχει αὐτὴν τὴν στιγμὴν καὶ λειτουργεῖ ἐν Ἀγγλίᾳ ἐργοστάσιον τοιοῦτον, ἀλλ' ἐντελῶς τελειοποιημένον, διότι καὶ μὲν τίθεται ἐκ τῆς μιᾶς ἄκρας ὁ χοῖρος ζῶν καὶ ἐκ τῆς ἑτέρας ἐξέρχονται δύο χειρομήρια, ὡς ἀκριβέστατα λέγετε, ἀλλ' ἐν Ἀγγλίᾳ τὰ δοκιμάζουσι, καὶ ἐὰν δὲν ἐπέτυχον, τὰ θέτουν πάλιν ἐντὸς καὶ ἐξέρχεται ἐκ τῆς πρώτης μηχανῆς ὁ αὐτὸς χοῖρος ζῶν καὶ ἐν ἐξαιρέτῳ ὑγείᾳ». Καὶ ἐξακολουθεῖ οὕτως ἡ συνδιάλεξις ἐπὶ ὥρας ὁλοκλήρους εἰς τὰς νυκτερινὰς συναναστρο-

φεῖς, εἰς τὰ καφφενεῖα, εἰς τὰς ὁδοὺς καὶ ὅπου συντύχωσι δύο γνήσιοι Μασσαλιῶται.

Ἀλλ' ὅ,τι διακρίνει ἐπίσης τὸ ἀληθὲς τέκνον τῆς Προβηγκίας εἶνε ἡ μεγάλη σημασία ἣν δίδει εἰς τὰ τῆς τροφῆς καὶ ἡ κατὰ κόρον καθημερινὴ πολυφαγία του. Οἱ λεπτοὶ καὶ ἐλαφροὶ εἰς τὸν στόμαχον παρισινοὶ πλακοῦντες οὐδόλως εἰσὶ περιζήτητοι ἐν Μασσαλίᾳ. Ἐκεῖ ἐκτιμῶνται μεγάλως αἱ βαρεῖαι βρώσεις, τὸ δὲ ἐθνικὸν φαγητὸν τῶν Μασσαλιωτῶν, ἡ κλασσικὴ bouillabaisse ἣν τοσάκις ὕμνησεν ἡ φαντασία τῶν ποιητῶν των, δὲν εἶνε ἢ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον μέγας βραστὸς ἰχθὺς μετὰ κρομμύων καὶ σκορόδων ἐμβαπτισμένος ἐντὸς ἀφθόνου σάλτσας. Κατὰ Κυριακὴν ἰδίως τοσαύτη γίνεται χρῆσις σκορόδων διὰ τὴν bouillabaisse καὶ δι' ἕτερον ἐπίσης ἐθνικὸν φαγητὸν, τὸ *Λαγιόλι*, ὥστε αἱ πολυπληθέστεραι ὁδοὶ ὄζουσι κατὰ γράμμα ἐκ τοῦ εὐόσμου τούτου προϊόντος. Ὡς βλέπετε, ὅπου ἀφθονία σκορόδου ἐν τοῖς βρώμασιν, ἐκεῖ καὶ ὁ τίτλος τοῦ ἐθνικοῦ διὰ τοὺς Μασσαλιώτας.

Μετὰ τὸ βαρὺ γεῦμά του ὁ Μασσαλιώτης θὰ περιέλθῃ τὴν κλασσικὴν Κανμπιέρ, τὴν μεγίστην ταύτην καὶ ὄντως λαμπρὰν ἀρτηρίαν τῆς πόλεως. Ἐπ' αὐτῆς ἐγείρονται τὰ πολυτελέστερα καφφενεῖα τῆς Γαλλίας, διότι οἱ ἐπιχειρηματίαι ἐννοήσαντες ὅτι Μασσαλιώτης ἄνευ καφφενείου ἀδύνατον νὰ ζήσῃ εὐτυχὴς, ἵδρυσαν ἐκεῖ χρυσοποίκιλτα ἐντευκτήρια ἅτινα δύνανται νὰ φθονήσωσι καὶ αὐτὰ τὰ βουλεβάρτα τῶν Παρισίων. Τοῦτο γνωρίζοντες κάλλιστα οἱ Μασσαλιῶται, λέγουσιν ὑπερηφάνως καὶ διὰ τῆς ἰδιαζούσης προφορᾶς των τὴν πασίγνωστον ἐκείνην φράσιν: «*Ἂν εἶχε τὸ Πάρισι μιὰν Κανμπιέρ, θὰ ἦτο μικρὰ Μασσαλία!*»—Ἐν αὐτοῖς, καὶ ἰδίως κατὰ τὰς ὥρας τοῦ χρηματιστηρίου, ὅπερ ἵσταται ἐκεῖ παραπλεύρως, διεξάγονται μέγισται ἐμπορικαὶ δοσοληψίαι συγχρόνως δὲ ἐπαναλαμβάνονται, ἐν ἀδιαπτώτῳ ἱλαρότητι, καὶ τὰ μέγιστα ψεύδη τῆς ὑφηλίου. Ἐκεῖ κύπελλα πλήρη ἀψινθίου ῥοφῶνται ἀπνευστί, καὶ ἐκεῖ λύονται ἅπαντα τὰ πολιτικὰ ζητήματα τῆς Εὐρώπης.

Οἱ πλουσιώτεροι ὅμως Μασσαλιῶται δὲν τιμῶσι τὰ περικαλλῆ ταῦτα καφφενεῖα, ἀλλὰ μετὰ τὸ χρηματιστήριον διευθύνονται ἐποχούμενοι εἰς τὸν περίπατον, εἰς τὸ ὡραῖον Prado, ὅπου συμβαίνουσι περίπου τὰ αὐτά. Εἰς τὸ Prado ὅμως ἡ φαντασία ἐκσπᾷ καὶ δι' ἄλλου τρόπου. Ὁ νεόπλουτος ἐπιζητεῖ νὰ θαμβώσῃ τὸν κόσμον διὰ τῆς πολυτελείας τῶν ὀχημάτων του, καὶ πολλάκις θὰ ἴδητε ἁμάξας συρομένας ὑπὸ τεσσάρων ἵππων,—ἐξ ἐκείνων ἃς μεταχειρίζονται μό-

νον πρὸς μετάβασιν ἐν ἱπποδρομίοις,—νὰ διέρχωνται τετράκις καὶ πεντάκις ἐνώπιόν σας, διότι τὸ διάστημα εἶναι βραχύ, πάντοτε τὰς ἰδίας καὶ ἐπ' αὐτῶν πάντοτε τοὺς ἰδίους εὐτυχεῖς καὶ ἀγερώχους κληρονόμους τοῦ οἴκου ἐπὶ τῆς ἐξαγωγῆς τῶν ἐλαίων Ξ. καὶ Σα, ἢ κατασκευαστοῦ τινος σάπωνος ἢ ῥοκφώρ.

Μεταξὺ πάντων τούτων διακρίνονται ἀναμφιλέκτως οἱ ἐν Μασσαλίᾳ Ἕλληνες διὰ τὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ μετριοπάθειάν των, πρᾶγμα ὅπερ συνέτεινεν εἰς τὸ ν' αὐξάνῃ καθημερινῶς ἡ στοργὴ καὶ τὸ σέβας τῶν Μασσαλιωτῶν πρὸς αὐτούς. Ὁ οἰκογενειακὸς βίος ἐν Μασσαλίᾳ παρουσιάζει ἐπίσης τὰς προτοτυπίας του. Ἀναπτυσσόμενος ὁ νέος ἐν τῷ μέσῳ εὐφαντάστων γονέων βεβαίως θέλει ἐπηρεασθῇ ἐκ τῶν διηγήσεων, τῶν ἰδεῶν καὶ ἐν γένει τῶν τρόπων τοῦ ζῆν αὐτῶν. Οὕτω πλάττεται ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὁ ἀστεῖος ἐκεῖνος τύπος τοῦ μικροῦ Μασσαλιώτου, τύπος λίαν περίεργος ἀλλὰ καὶ λίαν διασκεδαστικός. Ὁ πατὴρ οὐδέποτε θὰ ψέξῃ τὸν υἱὸν διὰ τὴν τυχὸν ὅλως φαντασιώδη διήγησίν του ἢ διὰ τὰς ἐπίσης φαντασιώδεις προόδους αὐτοῦ ἐν τοῖς γράμμασι. Δύνασθε ν' ἀναγνώσητε εὐφυεστάτας περιγραφὰς περὶ τῶν μικρῶν τούτων Μασσαλιωτῶν, οὓς οἱ γονεῖς ἀποστέλλουσιν εἰς Παρισίους πρὸς ἀποπεράτωσιν τῶν σπουδῶν των, καὶ θέλετε λάβει πλήρη ἰδέαν τοῦ μεσημβρινοῦ τούτου προϊόντος. Ἰδίως αἱ πρὸς τοὺς γονεῖς ἐπιστολαὶ αὐτῶν εἶναι ἀμίμητοι. Εἷς τοιοῦτος νέος γράφων πρὸς τὸν πατέρα του ἐνθουσιωδῶς περὶ τῶν προόδων του, τῷ λέγει ἐπὶ τέλους, ὅτι τοσαύτην προξενοῦν ἐντύπωσιν παρὰ τοῖς καθηγηταῖς αἱ γνώσεις του, ὥστε πολλοὶ ἐξ αὐτῶν μεταβαίνουσι τὸ ἑσπέρας εἰς τὴν οἰκίαν του καὶ τὸν παρακαλοῦσι νὰ συμμελετήσωσι τὸ μάθημα τῆς ἐπομένης μετ' αὐτοῦ ὅπως τοῖς κάμῃ τυχὸν τὰς παρατηρήσεις του. Ὁ πατὴρ ἐννοεῖται ἐπαναλαμβάνει πρὸς τοὺς συμπατριώτας του τὰ τῆς ἐπιστολῆς καὶ ἀμέσως καθίσταται ἔνδοξος ἐν Μασσαλίᾳ ὁ ἐν Παρισίοις υἱός. Περὶ τοιαύτης δὲ φύσεως *ἐνδόξων* πολλάκις θέλετε ἀκούσει ἐν Μασσαλίᾳ, ὅπερ ὅμως δὲν ἐμποδίζει νὰ γίνωνται κατόπιν, οἱ σπινθῆρες οὗτοι τῆς Προβεγκίας, λαμπροὶ καὶ διακεκριμμένοι ἔμποροι.

Εἰς Ἕλληνα ἐπίσης μεγάλην προξενοῦσιν ἐντύπωσιν αἱ ἀμοιβαῖαι σχέσεις πατρὸς καὶ υἱοῦ. Βεβαίως δὲν ἐπίζητεῖ τις τὴν πατριαρχικὴν ἐκείνην ἐξουσίαν τῶν γονέων ἐπὶ τῶν τέκνων, ἥτις δὲν συναντᾶται καὶ παρ' ἡμῖν σήμερον ἢ εἰς ποιητικὰς τινὰς κωμοπόλεις μας, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον ἐν Γαλλίᾳ· ἐν Μασσαλίᾳ ὅμως ὁ πατήρ,—πρακτικώτερος ἴσως, — ἐννοεῖ νὰ συντροφευθῇ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του εἰς παντὸς

εἴδους διασκεδάσεις,—πρῴίμους ἴσως διὰ τὴν ἡλικίαν τοῦ διαδόχου του.—Διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον μορφώνεται εἰς τύπος νέου *μικρομέγα*, λίαν περίεργος καὶ λίαν χαρακτηριστικὸς τῆς μασσαλιωτικῆς ἀνατροφῆς. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι εἰς τὰ μεσημβρινὰ κλίματα φύσει τὰ αἰσθήματα καὶ αἱ ἰδέαι εἰσὶ πρώϊμοι, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἐμποδίζει νὰ τὸ πιστοποιῇ τις καὶ νὰ τὸ ἐπαναλαμβάνῃ ἰδίως μάλιστα προκειμένου περὶ Μασσαλιωτῶν.

Οὐχὶ μόνον ὅμως ἐν ταῖς διασκεδάσεσιν οἱ Μασσαλιῶται συνοδεύονται ὑπὸ τῶν υἱῶν των ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς ἐργασίαις των. Τὸ χρηματιστήριον τῆς πόλεως ταύτης γέμει πολλῶν ἑκατοντάδων τοιούτων νεανιῶν οἵτινες ἐκ παιδικῆς ἡλικίας ἀσκούμενοι εἰς τὰ τοῦ ἐμπορίου καταντοῦν ἐπὶ τέλους νὰ μανθάνωσιν ἐξαιρέτως τὴν ἐργασίαν των καὶ τὸ πῶς κερδίζεται τὸ χρῆμα. Τὸ χρῆμα! ὁ πλοῦτος! ἰδοὺ τὸ ὄνειρον παντὸς Μασσαλιώτου, πατρὸς καὶ υἱοῦ. Καὶ ἐπαληθεύει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ ὄνειρόν των τοῦτο, καὶ ζητοῦσι νὰ τὸ ἐπαληθεύωσιν ἐνόσῳ ζῶσιν.

Φυσικὴ συνέπεια τῆς καθόλου κοινωνικῆς ταύτης τάσεως εἶνε ἡ κοινωνικὴ βαθμὶς ἐφ' ἧς θέτουν ἕκαστον συμπατριώτην των ἔχοντες πάντοτε ὡς μέτρον τὸν πλοῦτον. Δὲν ἐρωτῶσιν ἀπὸ ποῦ κατάγεται ἢ ποῖον τὸ ἐπάγγελμα τοῦ δεῖνος, ἀλλὰ ποία ἡ περιουσία του. Ἔχετε χρυσὸν, ἔχετε τὰ πάντα. Προκειμένου δὲ περὶ ἐξόχου τινὸς πολιτικοῦ, ἐπιστήμονος ἢ φιλολόγου, τότε μόνον θὰ ἐνθουσιασθῇ ὁ Μασσαλιώτης, ὅταν σὺν ταῖς ἄλλαις ἰδιότησι συμπεριλαμβάνεται καὶ ὁ πλοῦτος. Ἤκουσα σοφόν τινα Μασσαλιώτην λέγοντα περὶ πεπαιδευμένου τινὸς οὗτινος ἐξῆρεν ἕτερος τὰς πνευματικὰς γνώσεις: *Τί τὰ θέλεις .... καλὰ εἶν' αὐτὰ ἀλλὰ τὰ φωνήεντα εἶναι ὁ παρᾶς, ὅλα τ' ἄλλα εἶναι σύμφωνα*. Ἀρχαιότερος λοιπὸν ἀριστοκράτης ἐν Μασσαλίᾳ θεωρεῖται ὁ δυνάμενος νὰ ἐπιδείξῃ ἐπὶ τῆς τραπέζης τὸν μεγαλείτερον ἀριθμὸν ναπολεονίων.

Καὶ ἐνῷ τὰ ἄρρενα τέκνα ῥίπτονται εἰς τὴν τύρβην τοῦ κόσμου καὶ τὸν θόρυβον τῆς ζωῆς νεώτατα, ἐξ ἐναντίας διὰ τὰς κορασίδας ἰδιαιτέρα δίδεται φροντὶς καὶ ἐπιμέλεια καὶ ἐντελῶς διάφορος ἀνατροφή. Ἡ κόρη ὀφείλει ν' ἀγνοῇ ὅ,τι ὁ νέος ἀδελφός της γινώσκει κατὰ βάθος πρὸ πολλοῦ. Οὐδέποτε θὰ ἴδητε ἐν τοῖς θεάτροις, εἴτε χειμερινοῖς εἴτε θερινοῖς. κόρην καλῆς ἀνατροφῆς ἀπολαμβάνουσαν τὰ νάματα τῆς μουσικῆς τοῦ Βοκκακίου ἢ τῆς Περικόλης καὶ οὐδέποτε πατὴρ, ὅσον Μασσαλιώτης καὶ ἂν ἦναι, θὰ ὁδηγήσῃ τὴν θυγατέρα του εἰς δράματα ἢ τραγῳδίας ἂν προηγουμένως δὲν γνωρίζῃ καλῶς τί τὸ δι-

διαχθησόμενον. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Μασσαλιῶται πολὺ ὀλίγον καταγίνονται εἰς ἀνάγνωσιν τοιούτων ἔργων καὶ συνεπῶς ἀγνοοῦσιν αὐτά, διὰ τοῦτο καὶ σπανίως ὁδηγοῦσι τὰς θυγατέρας των εἰς ἑτέρας θεατρικὰς ἑσπερίδας ἐκτὸς τῶν τοῦ Μελοδράματος ἢ κωμικοῦ Μελοδράματος.

Ἀλλ' ἂν παρακάμψωμεν τὸ θέμα τοῦτο καὶ ἐξετάσωμεν τὸν Μασσαλιώτην ὡς πολίτην, πάλιν τὰ γενικὰ φαινόμενα τοῦ πρωτοτύπου χαρακτῆρός των θέλουσιν ἀναλάμψει. Οἱ Μασσαλιῶταί εἶναι φύσει πατριῶται, εὐφάνταστοι ὡς εἶναι φαντάζονται τὴν πατρίδα των, —καὶ ἔχουσι μέγα δίκαιον— ὡς κοινὴν μητέρα ἣν ἐννοοῦσι νὰ ὑπερασπίσωσι κατὰ παντὸς καὶ μέχρι τῆς τελευταίας ῥανίδος τοῦ αἵματός των. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων διαπύρων αἰσθημάτων εὑρισκόμενοι ταλαντεύονται σπουδαίως καὶ οὐχὶ ἅπαξ προυτίμησαν, —διὰ λόγους οὓς περιττὸν ν' ἀναλύσω ἐνταῦθα,— τὴν οἰκογένειάν των. Ὁ πρῶτος τυχὼν δημοκόπος ὁ γνωρίζων νὰ ἐγγίσῃ τὰς δύο εὐαισθήτους ταύτας χορδάς, δύναται νὰ φθάσῃ εἰς ἀποτελέσματα ἀνέλπιστα, δύναται νὰ παρασύρῃ τὸν Μασσαλιώτην ὄχλον εἰς πράξεις ἃς ἑκατὸν τρανοὶ ῥήτορες δὲν θὰ κατώρθουν ἐν τῇ βορρείῳ Γαλλίᾳ. Εὐτυχῶς τὸ ἔνστικτον τοῦ σεβασμοῦ τῶν νόμων εἶνε τόσον ἀνεπτυγμένον παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ῥοδανοῦ, ὥστε ἡ θέα ὀλιγίστων ἀστυνομικῶν ὑπαλλήλων φέρει νηνεμίαν καὶ εἰς τὰ πλέον τρικυμιώδη πάθη. Ἀπεχθάνονται τὴν ἀντίστασιν καὶ τὴν ἀπεχθάνονται τοσοῦτο μᾶλλον ὅσον αὕτη προμηνύεται ἰσχυροτέρα. Αἱ διαδηλώσεις τῶν ὅθεν δὲν ἔχουσι μεγάλην σημασίαν, οὔτε προσέχουσι πρὸς ταύτας οἱ ἰθύνοντες τὰς τύχας τοῦ μεγάλου τούτου Κράτους, ἀλλ' οὔτε ἡ τοπικὴ ἀστυνομία εὑρίσκεται εἰς δύσκολον θέσιν πρὸς ἐπανόρθωσιν τῆς τάξεως.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν συχνῶν τούτων λαϊκῶν ἐξεγέρσεων τῶν παραγομένων ἐκ κομματικῶν παθῶν, συνέβησαν βεβαίως καὶ πατριωτικαὶ διαδηλώσεις. Ἐν τῇ βορρείῳ Γαλλίᾳ καὶ αἱ μὲν καὶ αἱ δὲ ἀπέβησαν εἰς ἀποτέλεσμά τι ἄξιον ἀναγραφῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς χώρας. Αἱ ἐν Μασσαλίᾳ ἠγέρθησαν θορυβωδέσταται, προοιωνίζουσαι δρᾶσιν καὶ δρᾶσιν μεγάλην· δυστυχῶς ὅμως καὶ πάλιν ἡ χορδὴ τῆς οἰκογενείας ὑπερίσχυσεν. Οὕτω, τίς δὲν ἐνθυμεῖται τὴν δεινὴν θέσιν τῆς Γαλλίας, εἰς ἣν τὴν ἔρριψεν ἡ τοῦ ἀτυχοῦς πολέμου συμφορά, καὶ τίς ἀγνοεῖ τὴν ἔκτακτον ἀνδρίαν καὶ αὐταπάρνησιν τῶν ἐν Παρισίοις πολιορκουμένων; Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐν ᾗ μυρία παραδείγματα ἐθελοθυσίας, ἀκραιφνοῦς πατριωτισμοῦ καὶ ἀνδρείας δικαιοῦνται ν' ἀναγράψωσιν ἐν χρυσαῖς σελίσιν οἱ Βόρειοι Γάλλοι, οἱ Μασσαλιῶται εὑρεθέντες καὶ πάλιν πρὸ τῶν αἰωνίων δύο ἀπείρων αἰσθημάτων, ἐτα-

λαντεύθησαν ἐπὶ πολὺν χρόνον, τέλος, πρὸς στιγμήν, ὑπερίσχυσεν ἡ πατρὶς καὶ δὴ συναχθέντες καὶ ἐνθουσιασθέντες ἐν κοινῷ, ἀπεφάσισαν ὁμοφώνως νὰ διοργανώσωσι στρατιὰν καὶ νὰ σπεύσωσι πρὸς λύσιν τῆς πολιορκίας τῶν Παρισίων. Ἀποχαιρετισμοὶ λοιπὸν σπαραξικάρδιοι, ζητωκραυγαὶ μέχρι δακρύων· αἱ γυναῖκες ἠσπάζοντο τὰ γόνατα τῶν ἡρώων, οἱ γέροντες ἐνεθυμοῦντο τὴν γενναίαν νεότητά των καὶ ἐφ' ὅλης τῆς ἡμέρας ἔβρυντε ἡ πόλις καὶ ἔρραινε δι' ἀνθέων τὴν ἀπερχομένην πρὸς λύσιν τῆς πολιορκίας ἐθνοφυλακήν. Ἀλλὰ μόλις ἐξῆλθον τῆς πόλεως οἱ ἄλκιμοι ἐκεῖνοι μαχηταὶ καὶ εὐθὺς ἡ ἑτέρα χορδὴ ἡ πλέον εὐαίσθητος, ἤρχισε νὰ ἠχῇ τοσοῦτον, ὥστε ἐπανῆλθον πάντες εἰς τὴν πόλιν εἴτε καθ' ὁμάδας εἴτε καὶ εἷς ἕκαστος κατὰ μόνας.

Ἀλλὰ καὶ ἡ ἱστορία τοῦ ἐθνικοῦ πολεμικοῦ παιᾶνος τῆς Γαλλίας ἡ «Marseillaise» τὸ λαμπρὸν τοῦτο θούριον ᾆσμα τὸ ἐνθουσιάσαν τοσάκις τὴν γαλλικὴν στρατιάν, τὸ οἰστρηλατῆσαν τοὺς ἐπαναστάτας τοῦ 1830 καὶ τοῦ 1848, δὲν καλεῖται οὕτω ἐκ νίκης τινὸς μασσαλιώτικῆς ἢ χάριν ἑτέρου τινὸς παρεμφεροῦς ὑψηλοῦ γεγονότος. Παντάπασιν. Ὁ τοσοῦτον ἐπιτυχὴς πολεμικὸς οὗτος παιὰν ὁ στιχουργηθεὶς καὶ μελοποιηθεὶς ἐν μιᾷ νυκτὶ κατὰ τὸ 1792, κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς κηρύξεως τοῦ Γαλλοαυστριακοῦ πολέμου ὑπὸ τοῦ ἐνθουσιώδους νέου Rouget de l'Isle, καταγομένου ἐκ τῆς Montaigue, μικρᾶς τινὸς πόλεως τῆς Δυτικῆς Γαλλίας, πολὺ μακρὰν τῆς Μασσαλίας ἀπεχούσης—καλεῖται «Marseillaise» διὰ τὸν λόγον ὅτι τὴν 10ην Αὐγούστου τοῦ 1792 ὁ *λόχος τῶν συμμάχων* ὡς ἐκαλεῖτο, ἐκ μασσαλιωτῶν συγκείμενος καὶ κληθεὶς ἐν Παρισίοις ὑπὸ τῶν Ἰακωβίνων, τῶν συνομωτῶν τῆς βασιλείας, ἀνέμελψεν αὐτὸν ἐνθουσιωδῶς, ὅτε ἐφώρμα πρὸς κατάληψιν τοῦ Κεραμεικοῦ. Εἶνε γνωστὸν ὅμως ὅτι οἱ Μασσαλιῶται ἐκεῖνοι, καίτοι ἐμπνεόμενοι ὑπὸ τῆς θείας ἐκείνης μολπῆς, κατετροπώθησαν οἰκτρῶς ὑπὸ τῶν ἐν τῷ Κεραμεικῷ ἐγκεκλεισμένων Ἑλβετῶν φρουρῶν, καὶ ἐπέστρεψαν εἰς Μασσαλίαν κακοὶ κακῶς ἀφοῦ ἐνέσπειραν τὸν τρόμον εἰς τοὺς ἀδυνάτους χωρικοὺς κατὰ τὴν ἐπάνοδόν των.—Ὡς πικρὰ ὅμως εἰρωνία τὸ θούριον τοῦτο, ἀντὶ νὰ φέρῃ ἕτερον ὄνομα, ἐκλήθη «Μασσαλιῶτις» καὶ θὰ μείνῃ «Μασσαλιῶτις» εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα.

Ὡς ἐκλογεὺς ὅμως ὁ Μασσαλιώτης παρουσιάζει ποικίλας φάσεις. Κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς ψηφοφορίας, εἴτε βουλευτικῆς εἴτε δημοτικῆς εἴτε νομαρχιακῆς, θὰ ἴδητε εἰς τὰ καφενεῖα τοὺς πλείστους φέροντας ἐν χερσὶ τὸ ἐρυθρὸν δελτάριον τοῦ ἐκλογέως, ὑπερηφάνους, ἐσκεμμένους καὶ σοβαρούς, — διότι πρόκειται, βλέπετε, περὶ τῶν ὑψίστων

συμφερόντων τοῦ Ἔθνους,—μήτε καταδεχομένους κἂν νὰ σᾶς ἀτενίσωσιν ἀλλὰ προσπαθοῦντας μόνον, κατὰ συγκατάβασιν, νὰ ἐπιδείξωσι τὸ ἐρυθρὸν δελτάριόν των, ἀτενίζοντες μελαγχολικῶς τὴν πέριξ φύσιν. Ὁ θεώμενος τοὺς σοβαροὺς ἐκείνους ἄνδρας, τοὺς λησμονοῦντας τὴν ἐπίσημον ἐκείνην ἡμέραν, τὰς ἀμιμήτους συνδιαλέξεις των, πείθεται ὅτι θὰ πέμψωσιν ἀντιπροσώπους τοὺς συντηρητικωτέρους τοὐλάχιστον τῶν συμπατριωτῶν των. Εἶνε ὅμως σφάλμα. Οἱ ἐρυθροὶ ῥιζοσπάσται τῆς «Ἄκρας Ἀριστερᾶς» ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ ἀριθμοῦσιν οὐκ ὀλίγους Μασσαλιώτας, ἐσχάτως μάλιστα ἔπεμψαν εἰς τὴν Βουλὴν τῶν ἀντιπροσώπων καὶ ἕνα κοινωνιστὴν ἐκ τῶν λίαν διακριθέντων κατὰ τὴν Commune τῷ 1872 ἐν Παρισίοις, τὸν κ. Πιάτ.

Κοινωνικῶς, οἱ Μασσαλιῶται διακρίνονται διὰ τὴν ἀξιέπαινον αὐτῶν κλίσιν πρὸς ἀποταμίευσιν· ἡ οἰκονομία εἶναι συμφυὴς αὐτοῖς καὶ ἐννοοῦσι νὰ πλουτῶσιν οὐχὶ μόνον αὐτοὶ ἀλλὰ καὶ ὁ Δῆμός των. Πρὸ ὀλίγων μάλιστα ἐτῶν ὁπότε ἡ πρῴην Αὐτοκράτειρα Εὐγενία ἐζήτησε νὰ τῇ ἀποδοθῇ τὸ μέγαρόν της,—τὸ λαμπρότερον ἐν Μασσαλίᾳ, ἀξίας πέντε περίπου ἑκατομμυρίων φράγκων,—ὅπερ ὁ Δῆμος κατέλαβε κατὰ τὸ 1872 καὶ κατεῖχε παρανόμως, οἱ Μασσαλιῶται ἐξανέστησαν καὶ ἀγὼν ἠγέρθη δικαστικὸς ἀπολήξας ὑπὲρ τῆς Αὐτοκρατείρας, ἥτις ἠναγκάσθη νὰ παλαίσῃ καὶ μέχρι τοῦ Ἀρείου Πάγου. Οἱ Μασσαλιῶται εὑρίσκοντο ἐν ἀπελπισίᾳ, ἀλλὰ ποία ἡ ἔκπληξίς των, ὅτε ἀνέγνωσαν ἐπιστολὴν δημοσιευθεῖσαν, δι' ἧς ἡ πρῴην Αὐτοκράτειρα δωρεῖ τῷ Δήμῳ τῆς Μασσαλίας τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος μέγαρόν της ἀναλαμβάνουσα μάλιστα καὶ τὴν πληρωμὴν τῶν δικαστικῶν ἐξόδων, ἀνερχομένων εἰς ὄχι εὐκαταφρόνητον ποσόν. Ἀφίνω πλέον εἰς ὑμᾶς νὰ ὑποθέσητε τὰς φαντασιώδεις διηγήσεις αἵτινες ἐκυκλοφόρησαν συνεπείᾳ τοῦ γενναίου τούτου τῆς Ἀνάσσης μαθήματος.

Τὸ ἐμπόριον ἀφήρπασε πᾶσαν ἰκμάδα πνευματικῆς ζωῆς, καὶ τοῦτο ἐξηγεῖ τὸν πλοῦτον τῶν οἰκούντων τὴν μεγαλούπολιν ταύτην. Ἐν τοῖς θεάτροις καὶ μετὰ τὸ πέρας δραματικῆς σκηνῆς ἢ μουσικῆς συμφωνίας, θ' ἀκούσητε ἀμέσως τοὺς παρακαθημένους συνομιλοῦντας περὶ τῆς τιμῆς τῶν καλαμβοκίων, τοῦ σίτου ἢ τῆς ῥάντας καὶ προσέχοντας μόνον ὁπόταν θετικόν τι ζήτημα ἀναπτύσσεται ἢ διδάσκεται ἀπὸ τῆς σκηνῆς. Οὐδέποτε συγχωροῦν τὸν συγγραφέα τὸν θέλοντα χάριν διασκεδάσεως νὰ ἐγγίσῃ τὰ τοῦ βίου ἐν Μασσαλίᾳ ἢ ν' ἀστειευθῇ διὰ τὴν προφοράν των. Κατὰ τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἀνεβιβάσθη τὸ πρῶτον ἐπὶ τοῦ Δραματικοῦ Γυμνασίου τῆς Μασσαλίας ἡ χαριεστάτη operette «Gilette d eNarbonne» ἔργον ἐνδιαφέρον

τοὺς Μασσαλιώτας, -διότι περὶ αὐτῶν πρόκειται,- καίτοι τοὺς ῥόλους ἀνέλαβον οἱ πρώτιστοι παρισινοὶ ὑποκριταί, ἐπειδὴ οὗτοι ἐμιμοῦντο; ὡς ὤφειλον, τὴν προφοράν των, κατεσυρίχθησαν, ἡ αἴθουσα ἔγινεν ἀνάστατος καὶ ἐδέησε νὰ ἐπέμβῃ ἡ ἀστυνομία πρὸς καθησύχασιν τῶν ἐξαγριωθέντων θεατῶν. Τοιαύτας εἰρωνείας δὲν ἐπιτρέπει ὁ μεσημβρινὸς Γάλλος. Διηγοῦνται μάλιστα ὅτι διακεκριμμένος Μασσαλιώτης εὑρισκόμενος χάριν διασκεδάσεως ἐν Παρισίοις ὀλίγου δεῖν νὰ φονεύσῃ ὑπηρέτην τινὰ καφφενείου διότι ἐτόλμησε νὰ τὸν εἰρωνευθῇ ὑπὸ τοιοῦτον πνεῦμα. Ὁ ὑπηρέτης,—αὐθάδης ἀληθῶς, —ἐννοήσας ἐκ τῆς προφορᾶς μετὰ τίνος ἔχει νὰ κάμῃ, ἠρώτησε τὸν κύριον τί ἐπιθυμεῖ· ὁ Μασσαλιώτης τῷ ζητεῖ ἀψίνθιον· ὁ ὑπηρέτης νομίσας ὅτι ἦτο περίστασις νὰ ἐπιδείξῃ τὴν εὐφυΐαν του, ἐπανερωτᾷ διὰ μασσαλιωτικῆς προφορᾶς:

— Μήπως ὁ κύριος θέλει νὰ βάλω λίγο σκόροδον μέσα; Ἐννοήσας τὴν διπλῆν ταύτην εἰρωνείαν ὁ Μασσαλιώτης ἐγείρεται καὶ ὀλίγου δεῖν νὰ κατασυντρίψῃ τὸν αὐθάδη ὑπηρέτην.

Εἰς οὐδένα ἐπιτρέπεται ν' ἀγνοῇ τὴν Καμπιέρ, εἰς οὐδένα τὸ μεγαλοπρεπὲς ἀνάκτορον τοῦ Longchamp τοῦ Borelli. Ἐὰν κατὰ τύχην ἐρωτήσητε καθ' ὁδὸν Μασσαλιώτην ποῦ εὑρίσκεται ἡ Καμπιέρ, νὰ ἦσθε βέβαιοι ὅτι θὰ τὸ θεωρήσῃ ὡς εἰρωνείαν καὶ κινδυνεύετε νὰ λάβητε ἀπάντησιν ἄλλοίαν ἐκείνης ἣν ἀναμένετε.

Περίεργοι καὶ πολὺ διαφέροντες τῶν περιοδικῶν ἀγορῶν τῶν ἄλλων γαλλικῶν πόλεων εἶνε καὶ αἱ ἀγοραὶ τῆς Μασσαλίας. Πεντάκις ἢ ἑξάκις τοῦ ἔτους λαμβάνουσι χώραν εἰς διάφορα κέντρα τῆς πόλεως ἀγοραὶ τοῦ λαοῦ διαφόρων ἀντικειμένων. Οὕτω τὴν πρώτην τοῦ ἔτους ἐπὶ τῆς μεγαλοπρεποῦς δενδροστοιχίας τῶν Καπουκίνων ἐγείρεσθε τὴν πρωΐαν καὶ ὡς ἐκ θαύματος βλέπετε ἐνώπιόν σας ἑκατοντάδας μικρῶν σανιδοπηγμάτων ἐν οἷς πωλοῦνται χιλίων εἰδῶν ἀθύρματα διὰ τὰ παιδία, συγχρόνως δὲ μὲ ἓν δεκάλεπτον χειρομάνται σᾶς προλέγουσιν, ἀλανθάστως μεγάλην τὴν τύχην σας. Ἐκεῖ καὶ τυχηρὰ παιγνίδια καὶ φωτογράφοι καὶ ζωγράφοι, ἰδίως δὲ ἐκεῖ διακρίνεται ἡ τέχνη τοῦ μασσαλιώτου λωποδύτου· κερδίζετε εὐχερέστατα ἀντὶ δύο δεκαλέπτων μίαν ὄρνιθα καὶ χάνετε ἐπίσης εὐχερέστατα τὸ ὡρολόγιόν σας.

Ἑτέρα ἀγορὰ διενεργεῖται ἐπίσης ἐπὶ τῆς αὐτῆς δενδροστοιχίας ἡ τῶν σκορόδων, διαρκοῦσα δεκαπέντε ἡμέρας· κατὰ τὸ διάστημα δὲ τοῦτο ἀπαγορεύεται αὐστηρότατα ἡ πώλησις ἑτέρου τινὸς ἀντικειμένου ἐκτὸς τοῦ εὐόσμου τούτου προϊόντος. Οἱ Μασσαλιῶται

σπεύδουσιν ἐκεῖ κατὰ χιλιάδας καὶ ἀναπνέουσι τὴν μυρόβολον αὔραν των, ἀγοράζουσι καὶ ἐναποθηκεύουσιν ἐκ τούτων εἰς μεγάλας δόσεις δι' ὅλον τὸ ἔτος. Οἱ ἀγορασταὶ δὲ ἔχουσι τὸ ποιητικώτατον ἔθιμον νὰ κρεμῶσιν ἐκ τοῦ τραχήλου των, δίκην κομβολογίου, τὰς ἐκ σκορόδων δέσμας καὶ νὰ περιέχωνται τὴν πόλιν πρὶν ἢ ἐπιστρέψωσιν οἴκαδε. Οἱ ἀτυχεῖς κάτοικοι τῆς δενδροστοιχίας ταύτης, — σχεδὸν οἱ πλεῖστοι Ἕλληνες — ὑποβάλλουν κατ' ἔτος ἀναφορὰς αἰτοῦντες ὅπως ὁρισθῇ ἕτερος τόπος διὰ τὴν ἀγορὰν ταύτην, ἀλλ' αἱ ἀναφοραί των οὐδέποτε ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν ὑπὸ τῶν κατὰ καιροὺς Δημάρχων. Εἷς τῶν ὁμογενῶν μας μοὶ ἔλεγεν ὅτι ἡ εὐωδία τοῦ ἐμπορεύματος τούτου διαρκεῖ δεκαοκτὼ ἡμέρας καὶ μετὰ τὸ πέρας τῆς ἀγορᾶς.

Ἡ μεγαλειτέρα ὅμως ἀγορά, ἥτις δύναται νὰ κληθῇ πανήγυρις μᾶλλον, γίνεται κατὰ τὸν Αὔγουστον ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ ἁγίου Μιχαήλ. Ἐκεῖ ἐκτὸς τῶν διαφόρων οἰκιακῆς χρήσεως ἀντικειμένων πρὸς πώλησιν, ἐγείρονται πρόσκαιρα θέατρα, ἱπποδρόμια, θηριοτροφεῖα, μουσεῖα καὶ ἀνατομικὰ μάλιστα μουσεῖα, καὶ πλεῖστα ἕτερα παρεμφερῆ θεάματα διὰ τὰ ὁποῖα ὅπως προσελκύσωσι τὸ πλῆθος ἵστανται πρὸ ἑκάστης θύρας, ἐφ' ὅσον καὶ καθ' ὅσον διαρκεῖ ἡ παράστασις, κήρυκες ἐγκωμιάζοντες διὰ καταλλήλων λογιδρίων τὸν τάδε ὑποκριτὴν ἢ σχοινοβάτην, τὸ ἀξιοπερίεργον τοῦτο τέρας ἢ τὸ φοβερὸν ἐκεῖνο ζῶον. Νομίζει τις, ὅτι εὑρίσκεται εἰς Πανδαιμόνιον ἀκούων πέριξ του φράσεις ὡς τὰ ἑξῆς: *Ἡ κυρία Ῥοζαλία γυνὴ — ἰχθύς, ὁ ἠλεκτρίζων ἄνθρωπος, ἡ ζυγίζουσα 140 ὀκάδας γυνή, τὰ ὁμιλοῦντα ἄνθη,* ἢ λογίδρια ἀπαγγελλόμενα σοβαρότατα, ὡς λ. χ. «Ὁ ὄφις οὗτος ἔχει 15 μέτρων μῆκος ἐκ τῆς κεφαλῆς μέχρι τῆς οὐρᾶς, καὶ 22 ἐκ τῆς οὐρᾶς μέχρι τῆς κεφαλῆς, διότι ἡ καταμέτρησις γίνεται ἀνωφερικῶς!» Καὶ εἰσρέει ὁ κόσμος ἐντὸς ὅπως ἰδίοις ὄμμασιν ἀντιληφθῇ ὅ,τι δὲν ἀντελήφθη ἐκ τοῦ λόγου τοῦ ῥήτορος. Ἐκεῖ καὶ γυμνικοὺς δύνασθε νὰ ἴδητε ἀγῶνας, οἵτινες παρουσιάζουσι τοῦτο τὸ ἰδιαίτερον ἐν Μασσαλίᾳ ὅτι οἱ παλαισταὶ τοσοῦτον φιλοτιμοῦνται τίς νὰ ῥίψῃ τὸν ἕτερον, ὥστε πολλάκις καταλήγουσιν εἰς ἀληθέστατον ἀλληλοξυλοκόπημα, ἐνῷ οἱ πέριξ θεαταὶ ἀντὶ νὰ διασκεδάσωσι περισσότερον ἐκ τῆς ἀπροόπτου ταύτης λύσεως, λαμβάνουσιν ἐρρωμένως τὸ μέρος τοῦ ἑνὸς ἢ τοῦ ἄλλου ἐκ τῶν παλαιστῶν, — ἀπὸ μακρὰν ἐννοεῖται, οἵτινες ἀπαυδίζοντες ἐπὶ τέλους καταπαύουν ἀφ' ἑαυτῶν τὸν ἀγῶνα.

Ἐκτὸς τῶν περιοδικῶν τούτων ἀγορῶν, αἱ τῆς ὑψηλοτέρας κοινωνίας Κυρίαι διενεργοῦσι φιλανθρωπικὰς ἀγορὰς αἵτινες ὁμοιάζουσι

κατὰ πολὺ τὰς ἐν Παρισίοις τοιαύτας, μὲ τὴν ἐλαχίστην μόνον διαφορὰν ὅτι κινδυνεύει κάποτε ὁ φιλάνθρωπος ἐπισκέπτης νὰ δώσῃ τὰ χρήματά του καὶ νὰ λάβῃ, οὐχὶ ἓν ῥόδον ἢ ἓν σιγάρον, ἀλλ' ἐντὸς τετυπωμένου δελταρίου, τὰς «σκέψεις» τοῦ συζύγου τῆς δεῖνα κομψοπωλητρίας, ἢ στίχους Μασσαλιώτου τινὸς μετὰ τῆς ὑπογραφῆς του. Ἂν ὁ Σουρῆς εὑρίσκετο ἐκεῖ, ἀφεύκτως θὰ ἔθετεν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Φασουλῆ του τὸ βαρύτερον τῶν μαστιγίων τῆς Μούσης του.

Ἀλλ' ἂν ἀφ' ἑνὸς ἡ Μασσαλία παρουσιάζει τοὺς περιέργους τούτους ἀνδρικοὺς τύπους, ἔχει ὅμως ἀφ' ἑτέρου νὰ ἐπιδείξῃ τοῦ ὡραίου της φύλου τὰς καλλονάς, αἵτινες ὑπερβαίνουσι κατὰ πολὺ τὰς τῶν ἄλλων ὅλων πόλεων τῆς Γαλλίας. Δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, — ὀλίγον ἐγωϊστικῶς ἴσως, — ὅτι ἡ διάβασις τῶν ἀρχαίων Φωκαέων οὐδὲν ἕτερον ἐγκατέλειψε μέχρι τῆς σήμερον ἴχνος ἢ τὸν εὐγενῆ ἑλληνικὸν τύπον ὃν ἀπαντᾷ τις συχνότατα ἐν Μασσαλίᾳ. Αἱ γυναῖκες τῆς Ἄρλης φημίζονται διὰ τὴν ἑλληνικὴν κατατομήν των, κατὰ περίεργον δὲ σύμπτωσιν καὶ ἡ κόμμωσις αὐτῶν ὁμοιάζει πολὺ ἐκείνην ἣν βλέπομεν εἰς τὰ ἀρχαῖα ἡμῶν ἀγάλματα. Ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ὅσον καὶ ἂν ἀφήσωσιν οἱ Μασσαλιῶται τὴν φαντασίαν των ἀχαλίνωτον, θὰ εὑρίσκωνται πάντοτε ἐν τῷ δικαίῳ.

Βεβαίως ὡς πρὸς τὴν κομψότητα τῆς περιβολῆς καὶ τὴν χάριν ἡ Μασσαλιῶτις ὑστερεῖ πολὺ τῆς παρισινῆς ὁμοφύλου της, ἀναγνωρίζεται ὅμως πανταχοῦ ὁ κάλλιστος τεχνικὸς τύπος τῆς Μασσαλιώτιδος καὶ πανταχοῦ τίθεται εἰς πολλὰς βαθμίδας ὑψηλότερον. Τοῦτο γινώσκοντες οἱ Μασσαλιῶται κάλλιστα, ἐναβρύνονται ἐνώπιον τῶν λοιπῶν Γάλλων διὰ τὸν ἥλιον καὶ διὰ τὰς γυναῖκάς των, καὶ ἔχουσιν αὐτὴν τὴν φορὰν δίκαιον καὶ διὰ τὸ ἓν καὶ διὰ τὸ ἕτερον.

Θὰ ἔχωσιν ὅμως ἐπίσης δίκαιον ἐὰν ζητήσωσι ν' ἀναγραφῶσιν εἰς τὸ ἐνεργητικὸν αὐτῶν καὶ αἱ πανθομολογούμεναι ἀρεταί των. Καὶ δὲν στεροῦνται βεβαίως τοιούτων, καὶ πολλῶν καὶ μεγάλων μάλιστα. Οἱ Μασσαλιῶται ἀληθῶς εἰσὶ κατ' ἐξοχὴν ἐνεργητικώτατοι, ἐμπορικῆς καὶ λογιστικῆς ἱκανότητος ἐξόχου, νόες ἐφευρετικοί, φιλόξενοι, κάλλιστοι οἰκογενειάρχαι.

Αὐτοὶ κατώρθωσαν διὰ τῆς ἀδιακόπου ἐργασίας των νὰ καταρτίσωσι τὸν λιμένα των τὸν πρώτιστον ἐμπορικὸν λιμένα τῆς Μεσογείου, νὰ κατασκευάσωσι τὸ γιγαντιαῖον ὑδραγωγεῖόν των δι' ὅπερ ἐξώδευσαν ὑπὲρ τὰ τεσσαράκοντα ἑκατομμύρια φράγκων, νὰ πλουτίσωσι τὴν πόλιν των διὰ μεγαλοπρεπῶν ἐκκλησιῶν, μουσείων, ζωολογικῶν κή-

των, περικαλλοῦς χρηματιστηρίου, θεάτρων, θριαμβευτικῶν ἀψίδων, διὰ λαμπρῶν περιπάτων καὶ χλοερῶν δασῶν.

Τὴν βιομηχανίαν των ἐπίσης ἀνέπτυξαν εἰς μέγιστον βαθμόν· ἐκεῖ ὑπάρχουσι τὰ πεφημισμένα σαπωνοποιεῖα τῆς Γαλλίας, τὰ παμμέγιστα σακχαροποιεῖα, τὰ πλούσια ἐργοστάσια τοῦ θείου καὶ σιδήρου καὶ πλεῖστα ἄλλα ἅτινα διαφεύγουσι τοῦ θέματός μου.

Ἡ πρώην πτωχὴ καὶ μικρὰ Μασσαλία εἶναι σήμερον ἡ δευτέρα μεγαλούπολις τῆς Γαλλίας ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις καὶ ἡ ἐπιρροή της ἐπενεργεῖ καὶ ἐφ' ὅλων τῶν παραλίων πόλεων τῆς Μεσογείου.

Ἀλλὰ καὶ ἄνδρες μεγάλοι ἐγεννήθησαν ὑπὸ τὸν οὐρανόν των. Αὐτῆς τέκνα εἰσὶν οἱ Durfet, Puget, Mascaron, Dumarchais, Raybaud καὶ αὐτὴν ἔχει πατρίδα καὶ ὁ μέγας Θιέρσος. Ἐκ Μασσαλίας κατάγονται πλεῖστοι διαπρέποντες σήμερον ἐν τῷ συγχρόνῳ φιλολογίᾳ καὶ ἐκεῖ ἐνεπνεύσθη ὁ ἔξοχος προβηγκιανὸς ποιητὴς Μιστράλ.

Περαίνοντες δὲ τὸν λόγον προσθέτομεν ὅτι ἐν αὐτῇ φιλοξενοῦνται σήμερον πλεῖστοι εὐκατάστατοι καὶ διακεκριμμένοι ὁμογενεῖς μας τιμῶντες τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα καὶ καταστήσαντες αὐτό, διὰ τῆς ἀξιοπρεποῦς καὶ ἐντίμου διαβιώσεώς των, σεβαστὸν καὶ ἀγαπητόν.

Ν. Γ. Μαντζαβῖνος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΠΑΤΡΩΝ[1]

Αὕτη ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ ἀρτιφανοῦς φιλοπονήματος τοῦ ἐν λογίοις διδάκτορος τοῦ δικαίου κ. Σ. Ν. Θωμοπούλου. Ἡ ὅλη συγγραφὴ (πλὴν τοῦ προτεταγμένου προλόγου ἀπὸ σελ. ε—ζ καὶ τοῦ εἰσαγωγικοῦ ἄρθρου, οὗ ἡ ἐπιγραφὴ «περὶ Ἀχαΐας καθόλου» ἐκ σελ. 9—14) διαιρεῖται εἰς πέντε μέρη, ὧν τὸ μὲν Α΄ περιέχει κεφάλαια ἓξ ἀπὸ σελ. 15—108· τὸ δὲ Β΄ κεφάλαια πέντε ἐκ σελ. 109—166· τὸ δὲ Γ΄ κεφάλαια ὀκτὼ ἀπὸ σελ. 166—260· τὸ Δ΄ κεφάλαια τρία ἐκ σελ. 261—347 καὶ τὸ Ε΄ καὶ τελευταῖον περιλαμβάνει κεφάλαια τρία

[1] Ὑπὸ Στεφάνου Ν. Θωμοπούλου διδάκτορος τῶν νομικῶν καὶ δικηγόρου. Ἐν Ἀθήναις. 1888.

ἀπὸ σελ. 344—429. Ὁ νεαρὸς λοιπὸν συγγραφεύς, καθάπερ τὸ ἔργον αὐτοῦ τεκμηριοῖ, ἐπεδόθη εἰς μακρὰς μελέτας διαφόρων περὶ Ἀχαΐας καὶ Πατρῶν συγγραμμάτων, κατ' ἐξοχὴν δὲ τῆς περιηγητικῆς συγγραφῆς τοῦ γάλλου προξένου Πουκεβὶλ Vayage dans la Gréce, Paris 1820. Σημειωτέον ὅμως ὅτι ὁ ἐξυδερκὴς συγγραφεὺς οὐδὲ τὸ παράπαν ἀκολουθεῖ τῷ Πουκεβὶλ κατὰ τὸ πασιθρύλητον ἐκεῖνο ad verba magistri jurari, ἀλλ' ἔχων ἰδίαν γνώμην[1], διαφερόντως δ' ἐπὶ τῶν τοπογραφικῶν ζητημάτων ἅτε δὴ καὶ ὡς Πατρεὺς ἐκ πατρίου ζήλου ὁρμώμενος ἐπεσκόπησε τὰς τοποθεσίας ἀκριβέστερον παντὸς ἀλλοδαποῦ. Ὅθεν κεκτημένος ἰδίαν γνώμην οὐδὲν ἀποδέχεται ἀπαλαικώρως, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐλάχιστα τῶν ζητημάτων ὑποβάλλων ὑπὸ τὴν λυδίαν λίθον τῆς κριτικῆς αὐτὸς μὲν ἀναδείκνυται δεφήτωρ κατὰ τὴν εὐρεῖαν τοῦ ὅρου ἔννοιαν, τὸ δ' ἔργον αὐτοῦ ἀποβαίνει ὁ ἀσφαλέστερος συνέκδημος τοῖς περί τε τὴν ἀρχαίαν καὶ τὴν νεωτέραν ἱστορίαν Ἀχαΐας καὶ Πατρῶν διατρίβουσιν. Ἄοκνος δὲ καὶ φιλαλήθης ἀνεδίφησε καὶ βιβλία καὶ περιοδικὰ καὶ διαφόρων ἐποχῶν ἐφημερίδας ἵν' ἀποκαλύψῃ ὅ,τιδήποτε συντελεῖ πρὸς τὸν συγγραφικὸν σκοπὸν καὶ οὕτω δὴ περισυνήγαγεν ὑλικόν, ὅπερ θὰ χρησιμεύσῃ καὶ ἐν ἐπιγενεστέροις καιροῖς πρὸς ἐξακρίβωσιν παρὰ σοφῶν Ἑλλήνων καὶ διαπρεπῶν ἀλλοδαπῶν. Καί πως δὲ φιλοσόφως τὴν ἱστορίαν μελετῶν ἀποπειρᾶται ὅπως συναρμολογῇ αἴτια καὶ αἰτιατὰ τῶν γεγονότων, ὡς λ. χ. ἐν σελίδι 208 ὄντως ἀξιομνημόνευτον ἀποβαίνει τὸ φιλοσοφικὸν τοῦ συγγραφέως πνεῦμα, ἔνθα ἑπόμενος τῇ κρίσει τοῦ τε σοφοῦ Πλουτάρχου καὶ Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ προςεπάγει τάδε φεῦγε πολέμιον καὶ τύραννον δανειστήν, οὐ γῆν αἰτοῦντα καὶ ὕδωρ, ὡς ὁ Μῆδος, ἀλλὰ τῆς ἐλευθερίας ἁπτόμενον καὶ προσγράφοντα τὴν ἐπιτιμίαν· κἂν μὴ διδῷς, ἐνοχλοῦντα· κἂν ἔχῃς, μὴ λαμβάνοντα· κἂν πωλῇς ἐπευωνίζοντα· κἂν μὴ πωλῇς ἀναγκάζοντα· κἂν δικάζῃς ἐντυγχάνοντα· κἂν ὀμόσῃς ἐπιτάττοντα· κἂν βαδίζῃς ἐπὶ θύραν ἀποκλείοντα· κἂν οἴκοι μένῃς ἐπισταθμεύοντα καὶ θυροκοποῦντα»· Καὶ καθόλου ἐν πάσῃ τῇ προειρημένῃ σελίδι φιλοσοφεῖ. Ἐν σελίδι 211 ἐκτίθησι τὸν τρόπον τῆς ἐξαλείψεως τῶν θρησκευτικῶν ἀρχαιοτήτων μετ' εὐθυκρισίας καὶ ἀποστροφῆς πρὸς τὰς προλήψεις καὶ τὰς δεισιδαιμονίας καὶ πρὸς τὴν κακῶς ἐννοουμένην εὐλάβειαν. »Ὁ πορθμεὺς Χάρων, λέγει, ναυαγεῖ πρὸ τῆς θέας τῶν ἀφιλοκερδῶν ἀρχαγγέλων Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ, ὁ δὲ χαμαίζηλος καὶ φιλογένης Ζεὺς

[1] Πολλαχοῦ μάλιστα ἀνασκευάζει καὶ διορθοῖ τὸν Πουκεβίλ.

παρέρχεται ἀντικαθιστάμενος ὑπὸ τοῦ σώφρονος τῶν χριστιανῶν Θεοῦ. Δῆλον ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἤγνισε τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου ἄλλοτε τερπομένου εἰς τερατώδη καὶ σκληρότατα θεάματα». Ἐνίοτε δὲ φιλοτιμεῖται ὅπως καὶ ἐξ ὑποδεεστέρων βοηθημάτων πορίζηται καί μικρόν τι ὄφελος, ὡς ἐν παραδείγματι ἐν σελ. 222—236. Ἐν σελ. 223 ἱστορεῖ ὅτι οἱ Ἄβαροι, ἢ ὀρθότερον εἰπεῖν μοῖρα αὐτῶν τῷ 587, ἢ 588 προήλασε διὰ τῆς Μακεδονίας, Θεσσαλίας καὶ Στερεᾶς Ἑλλάδος εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ ἐγκατέστη ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τῆς Λακωνίας μέρους καὶ ἰδίως ἐπὶ τοῦ Ταϋγέτου [1]. Ὁμολογητέον ἐν τούτοις ὅτι ὁ νεαρὸς συγγραφεὺς ἐμφορεῖται φλογερᾶς φιλοπατρίας καὶ τεκμήριον τῆς εὐγενοῦς αὐτοῦ προαιρέσεως δύναται νὰ ἴδῃ τις ἐν σελίδι 253 κ. ἑ: «Εἴθε αἱ Πάτραι νὰ φθάσωσι τὸ μεγαλεῖον τῆς ἐποχῆς ταύτης, κατά τε τὴν βιομηχανίαν, τὸν πλοῦτον καὶ τὸν πληθυσμόν· ἀλλ' ὡς βαίνουσι δυστυχῶς τά τε κοινὰ καὶ ἐγχώρια πράγματα, δὲν εἶναι ἐγγὺς ἡ εὐτυχὴς αὕτη ἡμέρα· τοὐλάχιστον οἱ δισέγγονοι ἡμῶν τῶν νεωτέρων θὰ ἴδωσι ταύτην, ὅτε φεῦ! ψυχρὰ ἡ πέτρα τοῦ τάφου θὰ καλύπτῃ πάντας ἡμᾶς, καὶ σημύδαι διπήχεις θὰ ἔχουσι βλαστήσει ἐπὶ τοῦ σοροῦ ἡμῶν. Εὐχόμεθα τοῦτο τοῖς δισεγγόνοις ἡμῶν, καὶ θὰ τὸ ἴδωσιν, ἂν κατὰ διαδοχὴν ἀναδείχνυνται ἄρχοντες τοῦ δήμου ἄνδρες χρηστοί, λόγιοι καὶ ῥέκται, μεριμνῶντες περὶ τῶν κοινῶν καὶ περὶ τῶν ἰδίων, καὶ εἰς οὓς συνιστῶμεν τὴν κατ' ἐπανάληψιν ἀνάγνωσιν τῆς παρούσης πραγματείας, ὅπως ἀναμιμνήσκωνται ὁποίας πόλεως γίγνονται ἄρχοντες καὶ ποίων ἐναρέτων ἀνδρῶν διάδοχοι». Ἐν σελ. 227 καὶ 267 ἐπιφέρει ἐτυμολογικὰς κρίσεις. Ἐν σελ. 270 ἀφηγεῖται ἐν πλάτει καὶ μετὰ χάριτος πῶς διῆλθεν ἀβλαβῶς τοῖς Ἕλλησιν ἡ φραγκικὴ δυναστεία μὴ ἀπολιποῦσα μηδὲ ἴχνος τῶν τοῦ ἱπποτισμοῦ ἠθῶν. Ἐν σελ. 280 ἐγκωμιάζων τὴν θρησκείαν ἀποφαίνεται ὅτι μεγάλην σημαντικότητα ἔχει ἡ θρησκεία καὶ ἀποτελεῖ σπουδαῖον μέρος τῆς ἐθνικῆς ἑνώσεως. Αὕτη προεφύλαξεν αὐτοὺς διά τε τῶν τελετῶν καὶ τῆς γλώσσης ἀπὸ πάσης συγχωνεύσεως μετὰ τῶν κατακτητῶν Βουργουνδίων, Καταλάνων, Γενουηνσίων, Ἐνετῶν καὶ Τούρκων. Τὸ πανελλήνιον αὐτὸ αἴσθημα οὐδέποτε θέλει ἐξασθενωθῇ, ἀλλὰ θέλει τηρηθῇ ἀμετάβλητον καὶ ἀκμάζον χειραγωγοῦν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος εἰς τὸν ἐντελῆ αὐτοῦ καταρτισμόν. *Ὡραία ὄντως καὶ θαυμασία κρίσις μάλιστα παρὰ νεαροῦ συγγραφέως!* διότι, ὡς γνωστόν, πολλοὶ ἀπεπειράθησαν προσηλυτισμοῦ, ἀλλ' οὐ-

[1] Ὅπερ ὅμως ὑπό τινων τῶν ἱστοριογράφων διαμφισβητεῖται.

δὲν κατώρθωσαν. Ἐν σελ. 371 ἐκτίθεται ἡ δολία, μακιαβελικὴ καὶ τραχυτάτη πολιτικὴ ἡ διέπουσα τὸ πνεῦμα τῆς ἐνετικῆς δημοκρατίας κατὰ τῶν ἀτυχῶν κατοίκων τῆς Πελοποννήσου. Ἐν σελ. 379 μετὰ σθένους ὑπερασπίζει τὰ ἐλαττώματα, τὰ ἀδίκως τοῖς Πελοποννησίοις ἀποδιδόμενα ὑπὸ τῶν Ἐνετῶν «ποίαν ἐνεργητικότητα ὤφελον νὰ ἐπιδείξωσιν οἱ Πελοποννήσιοι, ἀφ' οὗ ἐκ τῶν προτέρων ἐγνώριζον τὴν ἀπληστίαν τῶν πρεβεδούρων καὶ τόσων ἄλλων λιμηρῶν τιτλοφόρων, οἵτινες ὡς Ἅρπυιαι κατεβρόχθιζον πᾶν ὅ,τι διὰ τοῦ ἱδρῶτός του ὁ ἀτυχὴς τῆς Πελοποννήσου λαὸς παρῆγε; Παρεκτὸς τούτου περιέχει ἡ βίβλος καὶ μακρὰν σειρὰν νομισματικὴν καὶ ὕλην ἐπιγραφικὴν λόγου ἀξίαν. Ἐπανθεῖ δὲ δι' ὅλης τῆς συγγραφῆς σαφήνεια, ὅπερ κρίνεται ἡ ἀρετὴ παντὸς λόγου, καὶ ζωηρὰ αἴσθησις τῶν ἱστορουμένων μηδὲ τὸ παράπαν παραβλάπτουσα τὴν ἀλήθειαν τῶν γεγονότων.

Περαίνει δὲ τὸ ὅλον ἔργον ὁ συγγραφεὺς διὰ τοῦ ἐνθουσιαστικοῦ ἐπιλόγου ὅτι τὸ σωτήριον ἔτος 1821 συνδέεται ἀναποσπάστως μετὰ τῆς ἡρωϊκῆς πόλεως τῶν Πατρῶν καὶ ἀποτελεῖ δικαίως τὰς λαμπροτέρας σελίδας τῆς ἱστορίας αὐτῆς.

Ἐν Ἀθήναις κατὰ τὰς σχολικὰς διακοπὰς τοῦ 1888.

Ν. Πετρῆς.

ΑΙ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ

ΤΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ ΣΥΡΟΥ ΤΩ 1834

Ἐκ τῶν ὑφ' ἡμῖν ἐν τῷ «Παρνασσῷ» (τόμος ΙΒ' σ. 253) δημοσιευθέντων ἐγγράφων ἐμφαίνεται ὅτι τὰ μαθήματα τοῦ Γυμνασίου Σύρου ἤρξαντο (ὑπὸ γυμνασιάρχην τὸν ἀείμνηστον Νεόφυτον Βάμβαν) τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1833. Ἐκ τῶν παρ' ἐμοὶ δ' εὑρισκομένων ἑξῆς ἐγγράφων φαίνονται τίνες οἱ πρῶτοι μαθηταὶ αὐτοῦ, πότε καὶ πῶς ἐγίνοντο αἱ ἐξετάσεις των.

Ἐν Ἑρμουπόλει τῇ 3 *Νοεμβρίου* 1888.

Ἀνδρέας Κ. Χοϊμης.

«Κατὰ τὸ γενικὸν σχέδιον τοῦ γυμνασίου τῆς Ἑρμουπόλεως.

Καταγραφὴ τῶν μαθητῶν ὡς ἕκαστος αὐτῶν ἀπεκρίθη εἰς τὰς ἑξαμηνιαίας ἐξετάσεις.

Τῆς Α' τάξεως τοῦ Α' βαθμοῦ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης

Ἄριστα

1) Δημήτριος Ἀθανασιάδης, 2) Δημήτριος Πασχάλης, 3) Νικόλαος Μάρκου, 4) Φραγγούλης Πλατῆς.

Καλῶς

5) Ἀντώνιος Μαριδάκης, 6) Νικόλαος Ἀγαπίου, 7) Χριστοφῆς Καλουτᾶς, 8) Νικόλαος Τριπούσης, 9) Στέφανος Ῥήγας, 10) Πέτρος Προβελέγγιος, 11) Εὐστράτιος Βαφεύς, 12) Ἀναστάσιος Καλμούκης, 13) Κωνσταντῖνος Ῥάλλης, 14) Γεώργιος Ἀλεξάνδρου, 15) Δημήτριος Βαρβαρέσος, 16) Ἀλέξανδρος Τραπάντζαλης, 17) Πάνος Πλέσκας, 18) Γεώργιος Χούλης, 19) Ἀνδρέας Ἀναγνωστάκης, 20) Μιχαὴλ Βελούδιος, 21) Ἀλέξανδρος Ἀντωνιάδης.

Μετρίως

22) Γεώργιος Ἀδάμ, 23) Ἀντώνιος Βουτσινᾶς, 24) Ἀθανάσιος Γεωργιάδης, 25) Δημήτριος Μιχαήλ, 26) Ἰωάννης Σκυλίτσης, 27) Παντελῆς Κωστάλας, 28) Πέτρος Χαρίλαος, 29) Ἀντώνιος Καριτσάκης, 30) Γεώργιος Σταυριανοῦ, 31) Ἀνδρέας Βασιλείου, 32) Βελισσάριος Ρός· 33) Ἐμμανουὴλ Γκίλης, 34) Στέφανος Στεφάνου, 35) Ἰωάννης Ἀντωνίου, 36) Πέτρος Πασχάλιος, 37) Δημήτριος Φωκᾶς, 38) Νικόλαος Ρός, 39) Χρῆστος Λεστάρης, 40) Δημήτριος Δοντᾶς, 41) Δημήτριος Φραντζῆς, 42) Πέτρος Μάτσας, 43) Νικόλαος Ἐλευθερίου, 44) Ἀλέξανδρος Γεωργιάδης, 45) Ἰωάννης Μαρκῆς, 46) Κίμων Χριστοδούλου, 47) Ἰωάννης Αὐγερινός, 48) Ἀριστείδης Τσιτσίνιας, 49) Ἐμμανουὴλ Σαρικάκης, 50) Ἰωάννης Μαμούνης, 51) Ἰωάννης Στρογγύλης, 52) Νικόλαος Διακογιάννης, 53) Ἐμμανουὴλ Ξένος, 54) Θεόδωρος Καρδερίνης, 55) Ἰωάννης Λεωνίδου, 56) Δημήτριος Γιουρδῆς, 57) Νικόλαος Θεολόγου, 58) Σωτήριος Γεωργιάδης, 59) Σταῦρος Ἰωάννου, 60) Γεώργιος Γεωργιάδης.

Τῆς Β' τάξεως τῆς ἀριθμητικῆς.

Ἄριστα.

1) Ἀθ. Περλεγούδης, 2) Δημ. Πασχάλης, 3) Νικ. Τρυπούσης, 4) Δημ. Ἀθανασιάδης, 5) Ἐμμ. Χαρίλαος, 6) Ἐμ. Μπεϊνόγλου.

Καλῶς.

7) Ἀλ. Λιβανός, 8) Βασίλ. Σαρῆς, 9) Πάνος Πλέσκας, 10) Ἰω. Μπάος, 11) Ἀλέξ. Ἀντωνιάδης, 12) Μιχαὴλ Βελούδιος.

Μετρίως.

13) Θεμ. Διαμαντόπουλος, 14) Ἰω. Μ. Βοῦρος, 15) Εὐστράτιος Βαφεύς, 16) Νικ. Μάρκου, 17) Ἀνδρέας Ἀναγνωστάκης, 18) Ἀντ. Βουτσινᾶς, 19) Ἰω. Φραντζέζου, 20) Γεώρ. Ἀλεξάνδρου, 21) Ἀναστ. Καλμούκης.

Τῆς Α' τάξεως τῆς ἀριθμητικῆς.

1) Ἀλέξ. Τραπάντζαλης, 2) Σπυρ. Κατσάρης, 3) Κωνσταντῖνος Ῥάλλης, 4) Χριστοφῆς Καλουτᾶς, 5) Ἐμμ. Στάγκαλας, 6) Ἠλίας Πίλουας, 7) Δημ. Βλάσιος, 8) Ἀναστ. Εὐστρατίου, 9) Γεώρ. Σταυριανοῦ, 10) Γεώρ. Ἀδάμ, 11) Ἀντ. Μαριδάκης, 11) Ἀριστ. Μαυροκορδάτος, 13) Παναγ. Λενῆς, 14) Νικ. Ἀγαπίου, 15) Δημ. Φωκᾶς, 16) Ἐμμ. Γκίλης, 17) Δημ. Γιουρδῆς, 18) Στέφ. Ῥήγας, 19) Δημ. Δοντᾶς, 20) Ὑπάτιος Στεφάνου, 21) Νικ. Παλαιολόγου, 22) Ἰω. Σκυλίτσης, 23) Στέφ. Στεφάνου, 24) Γρηγ. Μαρμαρᾶς, 25) Μιχαὴλ Καλόγνωμος, 26) Πέτρ. Χαρίλαος, 27) Χρ. Λεστάρης, 28) Παντολ. Κωστάλας, 29) Κίμων Χριστοδούλου, 30) Νικόλ. Ἐλευθερίου, 31) Θεόδ. Καρδερίνης, 32) Σωτ. Γεωργιάδης, 33) Ἀθαν. Γεωργιάδης, 34) Νικ. Θεολόγου, 35) Ἐμμ. Ξένος, 36) Ἀντ. Πρώϊος, 37) Εὐάγ. Ἐμμανουήλ.

Τὴν 8 Ἀπριλίου 1834.

Δ. Στεφανάκης.

Πρὸς τὸν σεβάσμιον ἐπιστάτην τοῦ Ἑλληνικοῦ Γυμνασίου

«Οἱ μαθηταὶ τῆς δευτέρας τάξεως τοῦ β' βαθμοῦ ἐξετασθέντες κατὰ τὴν λ' καὶ λα' τοῦ παρελθόντος καὶ τὴν β' τοῦ παρόντος μηνὸς εἰς τὰ μαθήματα τοῦ πρώτου ἑξαμήνου ἀπεκρίθησαν.

Γεώργιος Ζαραχάνης ἄριστα. Ἐμμανουὴλ Ζυγομαλᾶς καλῶς. Νικόλαος Ζυγομαλᾶς ἄριστα. Ἐμμανουὴλ Πετιχάκης ἄριστα. Χαραλάμπης Πετιχάκης καλῶς. Νικόλαος Κορέσης ἄριστα. Σαράντης Ῥαφαέλης ἄριστα. Μιχαὴλ Καράλης καλῶς. Λεωνίδας Ἄμιρος ἄριστα. Νικόλαος Ψακῆς ἄριστα. Ἀριστείδης Κάζιρας ἄριστα. Κυριακὸς Χαραλάμπους ἄριστα. Γρηγόριος Παπαδόπουλος ἄριστα. Ἰωάννης Τιμπας ἄριστα. Κωνσταντῖνος Τίμπας ἄριστα. Ματθαῖος Τζῆφος ἄριστα. Ἀντώνιος Πετροκόκκινος μετρίως. Σπυρίδων Βουτζινᾶς ἄριστα. Ἰω-

άννης Παλαιολόγος άριστα. Πέτρος Άλβης άριστα. Ιωάννης Καραγιαννάκης άριστα. Δημήτριος Καραγιαννάκης άριστα. Ιάκωβος Ρογκότης καλώς. Βασίλειος Μελάς άριστα. Νικόλαος Τσερλέντης καλώς. Ιωάννης Παρασχάκης άριστα. Ιωάννης Σαλβόνος καλώς. Νικόλαος Πρώθης άριστα. Κωνσταντίνος Παγάνης καλώς. Ιωάννης Βιόλας καλώς. Ιωάννης Ταταράκης άριστα. Ιωάννης Μπάος άριστα. Ανδρέας Ναύτης (ασθενεί). Φίλιππος Πάγκαλος (δεν εξετάσθη). Ιωάν. Μεταξάς (απών). Μεθόδιος ιεροδιάκονος, Ιωάννης Βαλέτας, Κυριάκος Νικολαΐδης, Λουκάς Σακελλαρίδης, Κωνσταντίνος Ξένος δεν (εξετάσθησαν).»

Εν Ερμουπόλει, την β'. Απριλίου αωλδ'.

Ο διδάσκαλος
Νικόλαος Φαρδούλης

Εξετάσεις της φιλοσοφίας.

«Τί είναι η φιλοσοφία;

Ποίαι αι αρχικαί δυνάμεις του πνεύματος, και τίνι τρόπω διακρίνονται απ' αλλήλων;

Ποίαν τινά γνώσιν λαμβάνομεν των φυσικών όντων διά των αρχικών τούτων δυνάμεων, συνθετικών ή αναλυτικών;

Τί είναι αίσθημα;

Τί ένστιγμα;

Τί έξις;

Ποίαι τινές δυνάμεις του πνεύματος ημών ανακαλύπτονται εις την παρατήρησιν του εαυτού μας εκ της ενεργείας των αισθημάτων;

Τί είναι η αφαίρεσις;

Με ποίον τινά τρόπον εμόρφωσεν ο άνθρωπος τα πρώτα στοιχεία της γλώσσης του;

Τί είναι η αιτία και τίνι τρόπω πρέπει να ζητώμεν αυτήν;

Τί είναι αλήθεια, ενέργεια, βεβαιότης, αμφιβολία, πιθανότης,

Τί είναι πρότασις;

Πόσα τα είδη των προτάσεων;

Τί συλλογισμός;

Ποία τα κυριώτερα είδη του συλλογισμού;

Τί παραλογισμός;

Τί σόφισμα;

Τί είναι η αναλυτική μέθοδος;

Τί η συνθετική;»

Ν. Βάμβας

Σ. Α. Χ. Τὸ παρὸν ἔγγραφον εἶναι γεγραμμένον ὑπὸ τοῦ ἰδίου Ν. Βάμβα.

Οἱ ἐξετασθέντες εἰς τὴν φιλοσοφίαν μετὰ τὸ ἑξάμηνον τῆς ἀνοίξεως τοῦ Γυμνασίου.

Ἄριστα.

Μ. Τζίφος, Σ. Ῥαφαέλης, Α. Ἄμοιρος, Ἀρ. Κάζιρας.

Καλῶς.

Ν. Κορέσης, Γ. Ζαραχάνης, Κ. Χαραλάμπους, Ἰω. Παλαιολόγος, Ἐμμ. Ζυγομαλᾶς, Ι. Παρασχάκης, Ν. Ζυγομαλᾶς, Β. Μελᾶς, Ἰάκ. Ῥογκώτης, Κ. Τύμπας, Παπαδόπουλος[1] Ν. Ψιακῆς.

Μετρίως.

Ι. Καραγιαννάκης, Ι. Βιόλας, Δ. Καραγιαννάκης, Γ. Βουτζινᾶς.

Ο

Χ. Πετιχάκης, Ι. Τύμπας, Ι. Σαλβάος, Ἐμμ. Πετιχάκης.

Ἐν Ἑρμουπόλει τὴν 9 Ἀπριλίου 1834.

Ν. Βάμβας.

Ἡ δημογεροντία Ἑρμουπόλεως πρὸς τοὺς Ἐφόρους τῶν διδακτικῶν καταστημάτων.

«Μὲ πολλὴν εὐχαρίστησιν ἀνέγνωμεν πρὸ ἡμερῶν τὸ ὑπ' ἀριθ. 75 ἔγγραφόν σας, τὴν πρὸς ὑμᾶς ἐπιστολὴν τοῦ κ. Νεοφ. Βάμβα, καὶ τοὺς συνημμένους καταλόγους τῶν ἑξαμηνιαίων τοῦ Γυμνασίου ἐξετάσεων.

Ἀλλ' αἱ συμπεσοῦσαι κατεπείγουσαι ἡμῶν ἀσχολίαι ἀνέβαλαν ἄχρι τοῦδε τὴν προθυμίαν μας τοῦ νὰ ἐκφράσωμεν τὴν ἐκ μέρους τῶν συμπολιτῶν μας εὐγνωμοσύνην πρός τε τὸν σοφολογιώτατον κ. Ν. Βάμβαν καὶ τοὺς φιλοπόνους συνεργάτας του. Προσκαλεῖται ὅθεν ἡ ἐφορία νὰ γενῇ διερμηνεὺς τῶν αἰσθημάτων μας, προσφέρουσα πρός τε τὸν κ. ἐπιστάτην καὶ λοιποὺς τοῦ Γυμνασίου διδασκάλους τὰς εἰλικρινεῖς μας εὐχαριστίας.

Εὐχόμεθα δὲ καὶ ἐλπίζομεν μεθ' ὑμῶν ἀδιστάκτως, ὅτι οἱ εἰς τὸ μέλλον καρποὶ τοῦ Γυμνασίου θέλουν εἶσθαι ἀφθονέστεροι καὶ ἐπάξιοι τῶν ἀγώνων καὶ κόπων των.

Ἐν τοσούτῳ δέχθητε καὶ ὑμεῖς, κύριοι, τὴν ἐγκάρδιον ἡμῶν εὐγνωμοσύνην, διὰ τὸν ὁποῖον ἀπ' ἀπ' ἀρχῆς ἄχρι τοῦδε ἐδείξατε ἀπα-

[1] Οὗτος εἶναι ὁ εἶτα διακεκριμένος εἰς τὰ ἑλλην. γράμματα Γρηγόριος Ι. Παπαδόπουλος (Σ. Α. Χ.)

ράμιλλον ζῆλον ὑπὲρ τῶν τόσον κοινωφελῶν καταστημάτων τούτων, ἡ πρόοδος καὶ συντήρησις τῶν ὁποίων ὀφείλεται ὁμολογουμένως εἰς τὰς ἐνδότους ὑπὲρ αὐτῶν φροντίδας καὶ προσπαθείας σας. Μὴ ἀπαυδήσητε δὲ μέχρι τέλους τοῦ καλοῦ τούτου σταδίου, βέβαιοι ὅτι ἡ Δημογεροντία αὕτη δὲν θέλει παρατρέξῃ οὐδεμίαν ἁρμοδίαν περίστασιν, ἀφορῶσαν τὴν πρόοδον τῶν ὑπὸ τὴν ἐφορίαν σας καταστημάτων τούτων, διὰ νὰ δείξῃ ἐμπράκτως ὅ,τι περὶ αὐτῶν ἤδη εἴχεται».

(Τ. Σ.) Οἱ Δημογέροντες Ἑρμουπόλεως

Ν. Χ. Γιαγιτζῆς, Στ. Κωνσταντίνου, Ζ. Α. Βοῦρος.

Ὁ Γραμματεὺς

Κωνστ. Χαρίλαος.

Κύριοι ἔφοροι τοῦ Γυμνασίου

«Σᾶς στέλλω ἐμπερικλειομένην ἐνταῦθα τὴν ἀναφορὰν τῶν δύο μαθητῶν, τοῦ Βασιλείου Μελᾶ καὶ τοῦ Γρηγορίου Παπαδοπούλου, εἰς τὴν ὁποίαν παραπονούμενοι ὅτι ἀδίκως δὲν ἠξίωσα αὐτοὺς τὸν βαθμὸν Ἄριστα, γράφουν ὅτι παραιτοῦνται. Ἦτον ἑπόμενον νὰ λυπηθῶσι διὰ τὴν ἀποτυχίαν, δὲν ἐπρόσμενα ὅμως νὰ ἐκτραπῶσιν εἰς τοιαῦτα παράπονα, καὶ νὰ προφέρωσιν αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν τοιαύτην καταδίκην. Ὅλων τῶν μαθητῶν τὴν ἐπίδοσιν ἐπιποθῶ, καὶ τούτου ἔχουν ἀναντίῤῥητα δείγματα, ὡς ἐξεταστὴς ὅμως, δὲν ἠμποροῦσα νὰ ἀποφασίσω παρὰ κατὰ τὴν ἀξίαν τοῦ ὑπ' ὄψιν ἀγῶνος τῶν ἐξεταζομένων. Ἔπειτα ἐὰν ἐστοχάζοντο τὴν περὶ τοῦ ἀγῶνός των κρίσιν μου ἐσφαλμένην, εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ ζητήσωσι δεύτερον ἀγῶνα, προβάλλοντες συστολήν, ἢ ἄλλο τι ἀπὸ τὰ συνειθιζόμενα νὰ συμβαίνωσιν εἰς τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα· ἠδύναντο τέλος πάντων ν' ἀναφερθῶσιν εἰς τὴν ἐφορείαν, ἀλλ' ὄχι νὰ γράψωσιν οὕτως ἀποτόμως πρὸς τὸν διδάσκαλόν των. Ἐγὼ μ' ὅλον τοῦτο, ὅσον ἀπὸ μέρους μου, τοῖς συγχωρῶ τὴν τοσαύτην ὁρμήν, ὡς εἰλικρινὴς φίλος τῆς ἐπιδόσεώς των· καὶ τοσούτῳ συμπαθέστερα τοὺς συγχωρῶ, ὅσον φρονῶ ὅτι ἄλλος τις κακὸς σύμβουλος ἐξῆψε τὴν ὑπὸ φιλοτιμίας ἐγγενομένην λύπην των καὶ ὑπηγόρευσεν εἰς αὐτοὺς ὄχι ὡς εἰλικρινὴς φίλος καὶ σύμβουλός των, τὴν τοιαύτην ἀναφοράν. Ὅθεν παρακαλῶ τὴν ἐφορείαν νὰ κρίνῃ καὶ νὰ ἐνεργήσῃ τὸ συμφέρον τῶν νέων, ἐὰν δὲν ἦναι ἀνιάτως ἐξηπατημένοι, ὥστε αὐτοὶ ἑαυτοῖς νὰ ἐθελοκακῶσι· καὶ ἐὰν συν-

αισθανθῶσι, καὶ θέλωσι νὰ ἐξακολουθήσωσι τὴν σειρὰν τῆς σπουδῆς των, νὰ ἐπιστραφῇ εἰς αὐτοὺς ἡ ἀναφορά».

Ἐν Ἑρμουπόλει τὴν 29 Αὐγούστου 1834.

Ὁ ὑμέτερος
Ν. Βάμβας.

Πρὸς τὸν Κύρ. ἐπιστάτην τοῦ ἐν Ἑρμουπόλει Ἑλληνικοῦ Γυμνασίου.

«Ἐπειδὴ χρέος νομίζομεν ἀπὸ τοῦ λόγου ὑποβαλλόμενον νὰ φανερώνωνται αἱ αἰτίαι, διὰ τῆς ὁποίας μαθηταὶ δημοσίου Γυμνασίου δίδουν τὴν παραίτησίν των, δὲν ἐνομίσαμεν ἐπομένως τόλμην μας νὰ σᾶς διευθύνωμεν τὸ παρόν, τὸ ὁποῖον εἴθε νὰ χρησιμεύσῃ, ἂν ὄχι εἰς ἄλλο, εἰς τὸ νὰ προλαμβάνηται τοὐλάχιστον ἡ διὰ τοιαύτην αἰτίαν τῶν ἄλλων παραίτησις.

Ὁ σκοπὸς μὲ τὸν ὁποῖον συγκατετάχθημεν εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν μαθητῶν σας εἶναι βέβαια γνωστός, αὕτη ἡ ἰδέα μᾶς ἐμψύχωσε νὰ διατρέξωμεν τὸ εὐγενὲς τοῦτο στάδιον ὑπὸ τὴν διδασκαλίαν σας, δὲν ἠμπορούσαμεν ποτὲ νὰ συμπεράνωμεν ὅτι εἰς τὰς περὶ τῶν μαθητῶν κρίσεις δὲν θέλει φυλάττεσθαι τῆς δικαιοσύνης ἡ στάθμη· ἀλλὰ παρ' ἐλπίδα σήμερον ἡμεῖς αὐτοὶ λαβόντες τὴν δυστυχίαν νὰ ἴδωμεν εἰς τὸ ἄτομόν μας τὰ λυπηρὰ ἀποτελέσματα μιᾶς ἀστάθμου κρίσεως, μὲ λύπην μας ὁμολογοῦμεν ἑαυτοὺς δυστυχεῖς, διότι ἠναγκάσθημεν τοιουτοτρόπως ν' ἀναχωρήσωμεν ἀπὸ τὸ Γυμνάσιον, τὸ ὁποῖον δὲν ἠλπίζαμεν ν' ἀφήσωμεν παρὰ ἔχοντος τὰ εἰς τὸ λογικὸν ἀναγκαῖα προτερήματα. Ναί· ποτὲ δὲν ἠλπίζαμεν σήμερον τὴν ἐνδοξοτέραν ἡμέραν τοῦ Γυμνασίου μας βλέποντες ν' ἀναβαίνῃ ὑποδίφθερος εἰς τὴν διδασκαλικὴν καθέδραν ὁ ταλαντοῦχος τῆς ἀξίας τῶν μαθητῶν του, νὰ μὴ κρατῇ τὴν στάθμην τῆς δικαιοσύνης· ἂν μικρὸς τοῦ πνεύματος θόρυβος εἴς τινα ὑποτεθῇ un petit trouble d'esprit) διατί, φυλαττομένης τῆς ἰσότητος νὰ μὴ ὑποτεθῇ γενικῶς εἰς ὅλους; διατὶ νὰ μὴ φανῇ ἀναγκαῖον νὰ γείνῃ ἡ κρίσις μὲ ἰδιαιτέρας πληροφορίας εἰς ὅλους;

Ἂν ἡ πειραχθεῖσα φιλοτιμία μας, σεβαστὲ διδάσκαλε, μᾶς ὑπηγόρευσε τὴν τοιαύτην, ὀλίγον ἴσως τολμηρὰν ἔκφρασιν, δὲν ἴσχυσεν ὅμως νὰ ἐκριζώσῃ τὸ ἐνδόμυχον σέβας, τὸ ὁποῖον ἐτρέφαμεν πρὸς τὸ ἀξιότιμον ὑποκείμενόν σας. Παραιτούμεθα μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι δὲν θέλομεν στερηθῇ τὴν εὔνοιαν τοῦ σεβαστοῦ Γυμνασίου».

Βασίλειος Μελᾶς.

Κ' ἐγὼ διὰ ἰδιαιτέρας αἰτίας τῶν ὁποίων ἡ ἔκθεσις θεωρεῖται περιττὴ παραιτοῦμαι.

Τῇ 28 Αὐγούστου 1834.

Γρηγόριος Γ. Παπαδόπουλος.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Η ΔΗΜΟΓΕΡΟΝΤΙΑ ΕΡΜΟΥΠΟΛΕΩΣ

πρὸς τοὺς ἐφόρους τῶν ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων

«Ἡ Β. Νομαρχία τῶν Κυκλάδων προλαμβάνουσα τὴν ἔφεσιν τῆς Δημογεροντίας, μᾶς ἐπέβαλε τὸ χρέος διὰ τῆς ὑπ' ἀρ. 7743 διαταγῆς της, νὰ ἐκφράσωμεν ἐπισήμως πρὸς τὴν ἐφορείαν ταύτην τὴν ὁποίαν ἔλαβεν ἄκραν εὐχαρίστησιν παραστᾶσα εἰς τὰς γενομένας α' ἐξετάσεις τοῦ Γυμνασίου, ὡς ἐκ τοῦ ἐπισυνημμένου ἀντιγράφου πληροφορεῖται ἡ Ἐφορεία.

Συγχαίρουσα καὶ συναγαλλομένη μεθ' ὑμῶν ἡ δημογεροντία, διὰ τὰς ταχείας καὶ σημαντικὰς προόδους, ὅσας τὸ ζηλωτὸν τοῦτο κατάστημα ἔκαμεν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν σας, κύριοι, δράττει τὴν εὐκαιρίαν ταύτην νὰ ὁμολογήσῃ ἐπισήμως τὴν ἐνδόμυχον εὐαρέσκησίν της, ἅμα δὲ νὰ σᾶς προσφέρῃ τὰς εἰλικρινεῖς εὐχαριστίας της διὰ τὰς μέχρι τοῦδε πιστὰς καὶ μετὰ ζήλου ἐκδουλεύσεις σας καὶ τοὺς πολυειδεῖς ἀγῶνάς τε καὶ θυσίας σας».

Ἑρμούπολις τὴν 27 Αὐγούστου 1834.

(Σ. Σ.) Οἱ δημογέροντες

Στ. Κωνσταντίνου, Ζ. Α. Βοῦρος

Ὁ γραμματεὺς

Κ. Χαρίλαος

Ἀριθ. 7743

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ο ΝΟΜΑΡΧΗΣ ΤΩΝ ΚΥΚΛΑΔΩΝ

πρὸς τὴν Δημογεροντίαν Ἑρμουπόλεως

«Δεχθεὶς ἀσμένως τὴν πρόσκλησιν τῆς Δημογεροντίας παρεστάθην σήμερον συνωδευμένος καὶ παρ' αὐτῆς εἰς τὰς πρώτας ἐξετάσεις τοῦ Γυμνασίου.

Ἡ εὐχαρίστησίς μου ὑπῆρξε πλήρης· αἱ ἕτοιμοι καὶ προσφυεῖς ἀποκρίσεις τῶν ἐξετασθέντων εἰς τὰς ἐρωτήσεις τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ των, εἶναι μαρτύριον ἀψευδὲς τῆς ἐπιμελείας καὶ ἐπιδόσεώς των.

Περὶ τούτου ποτὲ δὲν ἀμφέβαλλον. Ἡ φιλοκαλία τῶν γονέων των, ἡ φιλομάθεια καὶ ἡ προθυμία τῆς ἐφορίας, καὶ ἡ δεδοκιμασμένη παιδεία τῶν διδασκάλων των ἐπροσφέροντο προηγουμένως ἐχέγγυα.

Ἐνῷ κρίνω χρέος νὰ ἀναφέρω περὶ τούτων πρὸς τὴν Βασιλικὴν Κυβέρνησιν, καὶ νὰ ἐξαιτήσω παρ' αὐτῆς πᾶσαν συνδρομὴν ὑπὲρ τῆς ἐνισχύσεως τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ αὐτοῦ καταστήματος, κρίνω ἐπίσης χρέος μου νὰ φανερώσω πρὸς τὴν Δημογεροντίαν τὴν ἐπιθυμίαν μου τοῦ νὰ ἐκφράσῃ ἐπισήμως ἀπὸ μέρους μου πρός τε τὴν ἐφορίαν καὶ τοὺς καθηγητὰς τὴν ἄκραν εὐαρέστησιν τῆς Νομαρχίας διὰ τὸν ἀκάματον ζῆλόν των ὑπὲρ τῆς ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς διαπλάσεως τῆς Ἑρμουπολιτικῆς νεολαίας, καὶ ὅτι ἡ Νομαρχία θέλει λογισθῆ εὐτυχὴς ὁσάκις δυνηθῆ νὰ συντελέσῃ μετ' αὐτῶν εἰς τοῦ ἱεροῦ τούτου σκοποῦ τὴν πλήρη ἐπίτευξιν.»

Ἐν Ἑρμουπόλει τὴν 26 Αὐγούστου 1834.

Ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ Νομάρχου

Ὁ διέυθυντὴς *Ν. Δραγούμης*

Ὁ γραμματεὺς *Γ. Μεσσηνέζης.*

Η ΒΑΣΙΛΟΠΗΤΑ

(ΕΠΙ ΤΩι ΝΕΩι ΕΤΕΙ)

Ἔξω χιονίζει, χιονίζει ἀδιακόπως.

Αἱ πυκναὶ νιφάδες ἐλαφραὶ πίπτουσαι ἐπὶ τοῦ ἤδη καλύπτοντος τὴν πόλιν χιονοστρώματος, αὐξάνουσι τὸ πάχος του βαθμηδόν.

Εἰς ἐπίμετρον δριμὺς καὶ παγερὸς ὁ βορρᾶς ἀπὸ δύω σχεδὸν ὡρῶν πνέων, ἐκρυστάλλωσε τὴν ἐπιφάνειαν τῆς χιόνος, ἥτις τρίζει ὑπὸ τὰ πέλματα τῶν ἀραιῶν κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν—διότι παρῆλθεν ἤδη ἡ ἐνδεκάτη—διαβατῶν.

Τρίζει ναί, καὶ ὁ τριγμός της ὁμοιάζει μὲ γλυκὺ παράπονον συμπαθοῦς γυναικός, ἧς ἐπιβλαβῶς θίγεται, ἀγαπητὴ ἐσθής.

Ἡ γῆ παραπονεῖται, διότι τὸν ἄσπιλον, τὸν παρθενικὸν καὶ πάλλευκον αὐτῆς χιτῶνα, ῥηγνύουσι καὶ ῥυπαίνουσι ἀγνώμονα αὐτῆς τέ-

κνα· μὴ δυναμένη δ' ἡ δύστηνος νὰ φωνάζῃ, τρίζει στένουσα ὑπο τοὺς πόδας των.

Ἡ ἑνδεκάτη ὡς εἴπομεν πρὸ πολλοῦ εἶχεν ἤδη ἠχήσει.

Ἡ πόλις φαίνεται ὡς νεκρά· ἠδύνατό τις νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ φύσις κοιμᾶται ἠμφιεσμένη τὴν λευκαυγῆ αὐτῆς νυκτερινὴν ἐσθῆτα, ἧς τὰς πτυχὰς καὶ τὰ κράσπεδα ποῦ καί που ἐπηργύρου φῶς ἐξ οἴκου ἀγρυπνοῦντος. Καὶ ἦσαν πολλοὶ οἱ ἀγρυπνοῦντες κατ' ἐκείνην τὴν νύκτα, διότι ἡ νὺξ ἣν περιέγραψα, εἶναι ἡ τῆς παραμονῆς τοῦ νέου ἔτους.

*

Ἡ πόλις ὡς εἴπομεν ἐφαίνετο νεκρά, ἄψυχος.

Καὶ ὅμως κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην ἦτο πλήρης κινήσεως καὶ ζωῆς· ἐφαίνετο στερουμένη τούτων, διότι ἡ προσοχή της κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην, ἐστρέφετο εἰς ἓν μόνον ἀντικείμενον.

Ἰδού· τὸ κάλυμμα τοῦ φακοῦ μου αἴρεται, καὶ βλέπετε, βλέπετε, καταπονεῖσθε τέλος παρατηροῦντες τὰς διαφόρους καὶ ἀλλήλας διαδεχομένας, τὰς ἀπεράντους καλειδοσκοπικὰς πλέον εἰκόνας τοῦ πανοράματος.

Πᾶσαι αἱ εἰκόνες αὗται, εἰκονίζουσι τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν, τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον μὲ διαφόρους καὶ ἀλλοίους χρωματισμούς.

Πανταχοῦ θὰ ἴδητε σμῆνος ἀτόμων μετ' ἐνδιαφέροντος κυπτόντων πρὸ τραπέζης. Ἡ μόνη διαφορὰ εἶναι ὅτι, ποῦ μὲν ἡ τράπεζα ἀπαρτίζεται ἐκ δύω ἢ τριῶν κοινῶν τραπεζῶν γυμνῶν καὶ ῥυπαρῶν, ὁ φωτισμὸς συνίσταται ἀπὸ ἓν ἢ δύω κηρία τεθειμένα ἐπὶ κοινῶν βαυκαλεων, ἡ περιβολὴ ἀθλία καὶ ἐλαφρῶς ὄζουσα, ὁ δὲ θάλαμος κατάγυμνος καὶ πεπαλαιωμένος, εἰς τοὺς τοίχους τοῦ ὁποίου διακρίνονται ἐν τῷ σκοτεινῷ ἡμίφωτι φύλλα εἰκονογραφημένων σατυρικῶν ἐφημερίδων, παλαιᾶς ἐποχῆς ἡμιεσχισμένα καὶ ὑποκίτρινα· ποῦ δ' ὅτι ἡ τράπεζα εἶνε εὐρεῖα καὶ καθάριος κεκαλυμμένη μάλιστα ὡς τὸ πολὺ δι' ἐριούχου βαθυπρασίνου, ὁ φωτισμὸς ἄφθονος καὶ ἄπλετος ἀπὸ περιόπτων λαμπτήρων πηγάζων, ὅτι τὰ ἄτομα εἶναι ὅλοι ἄνθρωποι τοῦ κόσμου, ὁ δὲ θάλαμος, αἴθουσα εὐρεῖα καὶ εὐάερος, μὲ βελούδινα καταπετάσματα, μὲ ἀναπαυτικοὺς κλιντῆρας, μὲ χνοώδη τάπητα, μὲ διακόσμησιν πλουσιωτάτην, μὲ εἰκόνας τέλος διὰ βαρυτίμων περικοσμουμένας πλαισίων.

Καὶ ἐνταῦθα μέν, δὲν περιεγράψαμεν εἰμὴ τὰ δύω ἐναντία ἄκρα, τὴν πρώτην τουτέστι, καὶ τὴν τελευταίαν τοῦ πανοράματος εἰκόνα· καθ' ὅτι, τὰ ἐν τῷ μεταξύ, δύνασθε κάλλιστα νὰ ἐννοήσητε καὶ φαντασθῆτε τὴν τῆς ἐξελίξεως ἐφαρμόζοντες θεωρίαν.

*

Πάντα τὰ ἔχοντα μίαν ὄψιν, ἔχουσι καὶ ἑτέραν ἀντίθετον· εἶναι μία ἀλήθεια προϊστορικῆς μὲν ἐποχῆς οὐδέποτε δ' ἀναπτυχθεῖσα.

Ἐὰν πιστεύσωμεν εἰς αὐτήν, θὰ ἴδωμεν ὅτι πᾶσαι αἱ ἀνωτέρω εἰκόνες, ἔχουσιν ὄπισθεν αὐτῶν μίαν ἑτέραν ἀντίθετον· αἱ δ' ἀντίθετοι εἰκόνες παριστῶσι τὸ χαρτοπαίγνιον τὸ γιγνόμενον ἐν κύκλοις ὅλως οἰκογενειακοῖς τουτέστι μεταξὺ αὐτῆς τῆς οἰκογενείας, τῶν συγγενῶν, τῶν γνωρίμων καὶ φίλων, ὅπως ἀπὸ κοινοῦ προπέμψωσι τὸ ἐκπνέον ἔτος, ὅπως κοινῇ ἐπίσης γευθῶσι τῆς Βασιλόπητας, μετὰ τῆς κοινῆς πάντοτε προσδοκίας, τῆς εὑρέσεως τοῦ ἀργυροῦ νομίσματος ὅπερ ἀναπαύεται εἰς τοὺς κόλπους τοῦ εὐωδιάζοντος καὶ εὐγεύστου ἄρτου τῆς Πρωτοχρονιᾶς.

Ἰδοὺ λοιπὸν ἐκ νέου πληθὺν ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν εἰκόνων, μὲ τὴν διαφορὰν—ἀπαραλλάκτως ὡς ἀνωτέρω εἴδομεν—ὅτι αἱ σκηναὶ ὁτὲ μὲν διαδραματίζονται ἐν πανόπτοις καὶ περιφώτοις μεγάροις, ὁτὲ δ' ἐν μικραῖς καὶ πενιχραῖς σχεδὸν κατοικίαις. Κατὰ τὴν σχοινοτενῆ ταύτην τῶν εἰκόνων πάροδον, σᾶς σταματῶ πρὸ μιᾶς, ἀναγνῶσται.

Σᾶς ὁδηγῶ εἰς πτωχὸν δωμάτιον, ἰσογείου οἰκίας.

Ἡ οἰκία αὕτη κειμένη εἰς τοὺς βορείους πρόποδας τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἀκροπόλεώς μας βράχου εἶναι ἀρκετὰ παλαιά· ἡ ἡλικία της, ἀναβιβάζεται ὑπὸ τῶν περιοικούντων λάλων γραϊδίων, εἰς πολλὰς δεκάδας ἐνιαυτῶν, ἄλλως τε τὸ ἐξωτερικόν της σὲ πείθει εὐγλωττότερον τῶν χρονολήρων τούτων, ὅτι ἔχεις πρὸ ὀφθαλμῶν οἰκίαν ἀρκετὰ σεβάσμιον· ὁ χρόνος καὶ οἱ ἄνθρωποι μετέβαλον αὐτήν, τὸ χρῶμά της καὶ τὸν ῥυθμὸν ἀρκετά.

Ἑκάστη ἐπισκευή, σοὶ ἐνθυμίζει καὶ μίαν ἐποχήν.

Εἶναι ἓν εἶδος ζώσης ἱστορίας.

Ὡς δ' ἡ ἡλικία τῆς ἐλαίας ἰδίως, τοῦ κατ' ἐξοχὴν ἀττικοῦ τούτου δένδρου, ὁρίζεται ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κύκλων οὓς δείκνυσιν ὁ κορμός της κοπείς, οὕτω καὶ ἡ ἡλικία τῆς οἰκίας ταύτης ἠδύνατο περίπου νὰ γνωσθῇ, ἐκ τοῦ ποσοῦ τῶν στρωμάτων, τῆς κατ' ἐποχὰς ἀνακαινιζομένης βαφῆς της, πρὸ πάντων δὲ τῆς ἐσωτερικῆς· καὶ τῷ ὄντι, ἐάν τις ἔξεεν ὀλίγον διὰ τοῦ ὄνυχος τὴν ἐσωτερικὴν ὑποκίτρινον καὶ ἐνιαχοῦ ὑπόφαιον χροιάν της, ἀνεκάλυπτεν ὑπ' αὐτὴν ἕτερον στρῶμα ἀμαυρῶς ἐρυθρόν, ἀποξέων δὲ καὶ τοῦτο, ἕτερον κυανοῦν, καὶ οὕτω συνεχῶς πράττων; θὰ ἀνεκάλυπτε πρὸ αὐτοῦ πάντα σχεδὸν τὰ χρώματα ὡς ἐν πυξίδι ἐρασιτέχνου.

Ἐν γένει δέ, τὸ προεξέχον γεῖσον τῆς οἰκίας ταύτης ἔδιδεν εἰς τὸ ὅλον, βαρεῖαν, σκιερὰν καὶ κατηφῆ ἔκφρασιν.

Ἡ δ' ἐξωτερική τις ὄψις ἦτο . . . χρονόχρους.

Τοιαύτη δι' ὀλίγων εἶναι ἡ οἰκία, ἥτις ἦν ἐκτισμένη ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν, εἰς τὴν κατ' ἐξοχὴν τουτέστιν ἄλλοτε ἀριστοκρατικὴν συνοικίαν, ἔνθα νῦν κατοικοῦσι μόνον πτωχοί τινες οἰκοκυραῖοι καὶ κεῖνται τὰ ὀνομαστὰ Ἀναφιώτικα, καὶ ἧς αἱ πετρώδεις καὶ ἀκανόνιστοι ῥῦμαι, δὲν σοὶ ἐγγυῶνται ἀβλαβῆ τὴν ἀνάβασιν — διότι δὲν εἶναι διαβάσεις ἀλλ' ἀναβάσεις — ἐν νυκτὶ μάλιστα τοιαύτῃ, καθ' ἣν ἐπεκράτει ψῦχος ἀνυπόφορον, καθ' ἣν ἡπλοῦτο σκότος ἀπαίσιον, ἡ δὲ χιὼν συνεχῶς κατὰ μεγάλας νιφάδας πίπτουσα ἐστροβιλίζετο ὑπὸ τοῦ μανιώδους βορρᾶ, τύπτουσα τὰ πρόσωπα τῶν ὀλίγων διαβατῶν, ὧν — ἠδύνατό τις νὰ τὸ ἐννοήσῃ εὐκόλως ἐκ τοῦ βαδίσματός των — ἄλλοι εἶχον πλήρη καὶ ἄλλοι κενὸν τὸν θύλακον. . .

Ἀλλ' ἔχομεν τὰ πτερὰ τῆς φαντασίας, ἥτις ἀκινδύνως δι' ἀνεφίκτου ἀσφαλείας καὶ ταχύτητος μᾶς φέρει εἰς τὰ κινδυνωδέστατα μέρη χωρὶς νὰ δοκιμάσωμεν κἂν αἴσθημα φόβου !

Τὸ δωμάτιον ὅπερ ἀνέφερον, εἶναι ἀρκούντως εὐρύχωρον.

Ἐν τῷ μέσῳ του, ὑπάρχει μικρὰ τράπεζα στρογγύλη, ἐφ' ἧς πέμπει ἀκτῖνας ἀσθενεῖς καὶ ὑποτρεμούσας ἡ ἀπὸ τῆς σεσαθρωμένης ὀροφῆς ἠρτημένη καὶ καπνίζουσα ἐλαιολυχνία.

Τέσσαρα ἄτομα κύπτουσιν ἐπ' αὐτῆς, παίζοντα χαρτία.

Δύω αὐτῶν εἶναι ἄνδρες καὶ δύω γυναῖκες.

Ἐκ τῶν ἐνδυμάτων των, δύναταί τις νὰ κρίνῃ ὅτι ἔχει πρὸ αὐτοῦ ἀνθρώπους τῆς κατωτάτης βεβαίως τάξεως, οὐχ ἧττον ὅμως τιμίους οἰκοκυραίους καὶ ἐργατικούς, ἀναμένοντας τὴν δωδεκάτην, ὅπως κόψωσι τὴν *Βασιλόπηταν*.

Τὸ ἓν ζεῦγος εἶναι οἱ κάτοικοι τοῦ δωματίου, τὸ δ' ἕτερον οἱ προσκεκλημένοι, οἵτινες κάθηνται *δυὼ βήματα μακράν*, ὡς λέγουσι, καὶ εὑρίσκονται εἰς πολὺ στενὰς μετὰ τῶν ξενιζόντων σχέσεις, ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν.

Μπάρμπα-Κῶτσος λέγεται ὁ εἷς τῶν ἀνδρῶν, ὁ κάτοικος τοῦ δωματίου τούτου, δι' ὃ ὡς ἐνοίκιον πληρώνει δέκα καὶ πέντε κατὰ μῆνα δραχμάς.

Εἶναι ἑβδομήκοντα καὶ πλέον ἐτῶν, καὶ ὅμως ἀντέχει ἔτι· ἐξακολουθεῖ ἀκόμη νὰ ἐργάζηται καίτοι εἶχεν υἱὸν ὅστις ἐκέρδαινεν ἀρκετά.

Ἡ σύζυγός του, ἡ κυρὰ-Κώσταινα, τῷ παρετήρει πάντοτε :

— Ἄμ μαθές, ὡς πότε θὰ δουλεύῃς, γέρω μου ; . . . σάματις δὲν

ἔχουμε τὸ γυιόκα μας ἂς εἶν' καλά· ἐμεῖς πλειά... καλὴ ψυχή.

Καὶ ὁ μπάρμπα Κώστας ἀπήντα σοβαρῶς ὡς εἰ ἦτο δόκτωρ, καὶ ἀποφθεγματικὸς ὡς εἰ ἦτο φιλόσοφος:

— Δὲν 'ξέρεις τί λές... 'γέρασες, 'γέρασες, Σιμερούδα! ἐδῶ ποῦ καθούμαστεν ἐμεῖς τώρα, ἤτανε μιὰ φορὰ παλάτια ἀπὸ μάρμαρο καὶ τὰ εἶχαν οἱ ἀρχαῖοι... σοφοὶ ἄνθρωποι! καὶ λέγανε, ὅλο λέγανε. «Ἐργασίαις τ' ὄνειτος σ' ἀέρφια οὐ τὰ χαθῆς.»

— Τί θὰ 'πῇ αὐτό;... αἴ

— Χούμ; χούμ· ἴδες τα ποῦ δὲν τὸ 'ξέρεις;... κάθε 'μέρα τὸ λέω... νὰ πάει νὰ 'πῇ, πάντα νὰ ἐργάζεσαι, καὶ σὰν δὲν ἐργάζεσαι ἅμε χάσου.

— Ποιὸς τὸ εἶπε σένα;

— Ναί, οἱ δασκάλοι ποῦ ἀνεβαίνουν ἐδῶ 'στὴν 'Ακρόπολι.

Ἡ δὲ κυρὰ-Σιμερούδα — διακόπτουσα αὐτόν, — ἀπὸ τέλος πάντων, δὲν μπορῶ νὰ τὸ μάθω... εἶναι βαθειὰ γέλληνικά, ὑπελάμβανε· καὶ εἶτα, δὲν μοῦ λές, ἐπανελάμβανε, ἔτσι δὰ 'μιλοῦσαν οἱ παλ.... πῶς νὰ 'πῶ οἱ ἀρχαῖοι;

— Βέβγια, βέβγια; ἅμ τί... μὴ θαρρεῖς σὰν καὶ ἐμᾶς;

Τοιούτου εἴδους διάλογοι, φιλομειδὴς ἀναγνώστρια, διημείβοντο μεταξὺ τοῦ γεγηρακότος καὶ παλαιοῦ τούτου ζεύγους. Ὁ υἱός των δι' οὗ, ὡς βλέπετε, ἐδικαιολόγει τὴν πρὸς τὸν σύζυγόν της αἰωνίαν συμβουλήν της ὅπως δηλαδὴ ἀπόσχῃ πλέον τῆς ἐργασίας, εἶναι νέος μόλις εἰκοσιτεσσάρων ἐτῶν, ὑψηλός, μᾶλλον μελαγχροινός, ὀλίγον ἐγωϊστὴς καὶ περισσότερον τὴν ὄψιν συμπαθής· εἶναι ἐργατικὸς καὶ δραστήριος, ἀγαπᾷ δὲ τὴν θυγατέρα τοῦ κὺρ-Αντιόχου, γέροντος ἀρκετὰ εὐπόρου, ὃν ὁ γλυκὺς καὶ ἱκανὸς νέος, ἐποφθαλμιᾷ ὡς πενθερόν.

Οἱ γονεῖς του, ἐπιθυμοῦσιν ἐκ καρδίας τὸ συνοικέσιον αὐτὸ καθ' ὅσον αἰσθανόμενοι ὅτι ὅσον οὔπω πλησιάζει δι' αὐτοὺς τὸ τέρμα τοῦ βίου, ἤθελον νὰ εὐλογήσωσι τὸν γάμον τοῦ μονογενοῦς των υἱοῦ καὶ συμμερισθῶσι τὴν χαράν του.

Μικρὰ ἀπαίτησις τῇ ἀληθείᾳ γονέων, ἀγαπώντων μεγάλως τὰ τέκνα των!

Ὁ κὺρ-Ἀντίοχος ὁ ὑποψήφιος πενθερὸς ὡς καὶ ἡ πολύτιμός του συμβία, δὲν ἠναντιοῦντο οὐδ' ἐμόρφαζον ἐκ δυσαρεσκείας, εἰς τὸ αἴσθημα ὅπερ υἱὸς πιστῶν γειτόνων καὶ παλαιῶν φίλων ἔτρεφε πρὸς τὴν θυγατέρα των, καθ' ὅτι ἔβλεπον ὅτι ὁ μέλλων γαμβρός των, ἦτο νέος ὡραῖος καὶ ἐργατικός, ἠγάπα εἰλικρινῶς ἐκ νεαρᾶς του ἡλικίας τὴν

μονογενῆ των θυγατέρα, καὶ τὰ πάντα ἐπὶ τέλους ὑπέσχοντο ὅτι θὰ τὴν καταστήσῃ εὐτυχῆ.

Ὁ Ἀνδρέας λοιπόν, — οὕτως ἐκαλεῖτο ὁ νέος — ἠράτο τῆς κόρης τοῦ κὺρ-Ἀντιόχου, τῆς λυγηρᾶς καὶ ἀθώας Μάρως, ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς ὁποίας εὕρισκον ἠχὼ πιστὴν καὶ διαρκῆ, οἱ παλμοὶ τῆς ἰδικῆς του.

Ὁ ἔρως τῶν δύω αὐτῶν πλασμάτων, ἔρρεεν ἥσυχος καὶ ἀμοιβαῖος, ὡς ῥέει κελαρῦζον τὸ ὕδωρ ῥυακίου μετὰ τοῦ λευκοῦ ἀφροῦ του, ὃν οὐδεὶς τεθραυσμένος κλάδος, οὐδεὶς λίθος φθονερὸς κρατεῖ καὶ σβύνει καταλείπων οὕτω τὸ ὕδωρ μόνον καὶ πενθοῦν νὰ ῥέῃ ἄνευ τοῦ συντρόφου του!...

Ἦτον ἀπαίτησις τοῦ Ἀνδρέα, νὰ προσκληθῇ οἰκογενειακῶς ὁ μέλλων πενθερός του, εἰς τὴν χαρὰν ταύτην, τὴν κοινὴν τῆς πήτας!

Δι' αὐτὸ τοὺς εἴδομεν παίζοντας κοντσίναν, τὴν νύκτα τῆς παραμονῆς ὅπως *σκοτώσουν* τὴν ὥραν ὡς ἔλεγον ἀρκούμενοι εἰς τὴν δικαιολογίαν των ταύτην.

Τὰ ἄτομα ἅτινα ἀναφέρομεν ὡς παίζοντα δὲν ἦσαν ἢ οἱ οἰκοκυραῖοι καὶ ὁ κὺρ Ἀντίοχος μετὰ τῆς συζύγου του καὶ τῆς θυγατρός του.

Ἀλλ' ἡ θυγάτηρ δὲν παίζει οὐδὲ κύπτει ὅπως παρακολουθήσῃ τὸ παίγνιον ἐκ δεδικαιολογημένης ἄλλως περιεργείας πρὸ τῆς μικρᾶς κυκλικῆς τραπέζης, ἀλλὰ κάθηται σιωπηρὰ πρὸ τῆς ἑστίας ἐν ᾗ θαλερὰ καίει πυρά.

Οἱ ὀφθαλμοί της πλήρεις ἡδυπαθείας καὶ ἐκφράσεως στρέφονται πρὸς τὸ παλαιόν, παλαιότατον ἐκκρεμές.

Ἀλλὰ θὰ μοὶ παρατηρήσητε διακόπτοντες:

— Πῶς;... ἐκκρεμὲς εἰς τόσῳ πτωχικὴν κατοικίαν;

Θὰ σᾶς ἀπαντήσω ἀμέσως.

Τὸ ὡρολόγιον τοῦτο, ὑπῆρχεν ἐν τῷ δωματίῳ ὅταν οἱ δύω σύζυγοι ἔχοντες καὶ τὸν Ἀνδρέαν μόλις τετραετῆ — πρὸ εἴκοσι τουτέστιν ἀκριβῶς ἐτῶν — ἐγκατεστάθησαν εἰς αὐτό. Ὑπῆρχε καὶ αὐτὸ ἐκεῖ, μάρτυς οἰχομένης τῆς οἰκίας ἐπισημότητος καὶ μεγαλοπρεπείας, ὡς ὑπῆρχον ἐπίσης πρὸς τὸ ἄνω μέρος τοῦ τοίχου καὶ παρὰ τὴν σεσηπυῖαν ὀροφήν, ἴχνη λεπτῶν καὶ τεχνηέντων κοσμημάτων, ἅτινα ἐν μέρει μόνον ἐσεβάσθη χονδροειδὴς χρωστήρ, χονδροειδεστέρου ἐργάτου.

Γνωρίζετε τὰ παλαιὰ ὡρολόγια τοῦ τοίχου εἶμαι βέβαιος.

Μ' ὅλα ταῦτα ἐπειδὴ ἰδιαζόντως συμπαθῶ πρὸς αὐτά, συγχωρήσατέ μοι μικρὰν τούτου περιγραφήν.

Ἡ τετράγωνος ἐπιφάνεια ἣν ἐδείκνυεν ἡ κυρία του ὄψις, εἶχε δύω

ἐπ' αὐτῆς κεχαραγμένας περιφερείας, τὴν μίαν μικροτέραν τῆς ἄλλης· ἐν δὲ τῷ μεταξὺ ὑπῆρχον αἱ ὧραι, λατινιστὶ ὡς πάντοτε τετυπωμέναι. Καὶ ἐκτὸς μὲν τῶν κύκλων, τὰς γωνίας τουτέστι τοῦ τετραγώνου, ἐκόσμουν τέσσαρα δυσδιάκριτα καὶ σχεδὸν ἄγνωστα καὶ ἀνύπαρκτα εἴδη ἀνθέων· ἐντὸς δὲ εἰκών τις ἔγχρωμος παρίστα παρθένον τι δάσος τῆς νοτίου Ἀμερικῆς, μέσῳ τοῦ ὁποίου διεκρίνοντο δύω ἢ τρεῖς, δὲν ἐνθυμοῦμαι καλῶς, χαλκόχροες ἄγριοι τοῦ νέου τούτου κόσμου, ἔχοντες τάς τε κεφαλὰς καὶ τὴν ὀσφὺν διὰ πολυχρώμων πτερῶν ὡς συνήθως κεκοσμημένας.

Τὸ πτωχὸν τοῦτο ὡρολόγιον ἦτο ἄφθονος πηγὴ συναισθημάτων ἀντιπαθείας διὰ τὴν κυρά-Κώσταινα· οὐδέποτε ἠδυνήθη νὰ ὑποφέρῃ τὸν γρυλλισμόν του—διότι δὲν ἐσήμαινε τὰς ὥρας ἀλλ' ἔτριζε, μόνον, ὡς τὸ πλεῖστον τῶν παλαιῶν ὡρολογίων—θεωροῦσα αὐτὸν ὡς διαβολικὸν καὶ δυσοίωνον. Εἰς τοῦτο συνέτεινον καὶ οἱ δυστυχεῖς ἐζωγραφημένοι Ἀμερικανοί, οὓς ἡ ἀμαθὴς καὶ δεισιδαίμων γραῖα ἐξελάμβανεν ὡς διαβόλους καὶ ὀξαποδούς, ὡς σταυροκοπουμένη ἔλεγε· διὰ τοῦτο ὁσάκις κατὰ τύχην ἀφυπνίζετο τὴν νύκτα, ἀπέστρεφε πάντοτε τὸ βλέμμα της τοῦ ὡρολογίου, ὅπερ φωτιζόμενον ἀμυδρῶς ὑπὸ τοῦ νυκτερινοῦ κανδηλίου ἐλάμβανε διάφορον μορφὴν καὶ ἔκφρασιν, φροντίζουσα νὰ καλύπτῃ συγχρόνως καὶ τὸ πρόσωπόν της. Ἐὰν ἐξηρτᾶτο ἀπὸ αὐτῆς πρὸ πολλοῦ θὰ τὸ ἔθραυε μετὰ θυμηδίας, ἀλλ' ὁ υἱός της ὃν κατὰ γράμμα ἐλάτρευε, περιεποιεῖτο τόσον αὐτό, ὥστε αὕτη οὔτε διενοήθη ποτὲ νὰ τὸ βλάψῃ.

Ὁ σύζυγός της τῇ ἔλεγε πάντοτε:

— Αὐτὸ τὸ ὁποῖον, εἶναι μηχανεῖο καὶ δὲν εἶναι . . .

— Καλὲ σούτ, σούτ, ἐδῶ ἐμεῖς ἄνθρωποι καὶ δὲν μποροῦμε νὰ καταλάβωμε τὴν ὥρα, ὄχι αὐτὸ χωρὶς ψυχή ! . . . πῶς τὴν καταλαβαίνει ; εἶναι διαβολικὰ πράγματα . . . δὲν εἶδες τοὺς διαβόλους ποῦχει ἀπ' ὄξω ; δὲν ἄκουσες πῶς τρίζει ; . . . . καὶ ἐσταυροκοπεῖτο ἀπαύστως ἐν κατανύξει, ὡς εἰ στρατιὰ δαιμόνων τὴν εἶχε κυκλώσει·

Πρὸς τὸ ὡρολόγιον λοιπὸν τοῦτο ἦσαν ἐστραμμένοι οἱ μεγάλοι τῆς Μάρως ὀφθαλμοί.

Ἐφαίνετο ὡς νὰ ἀνέμενέ τι.

Καὶ τῷ ὄντι, ἀνέμενε τὸν Ἀνδρέαν της, ὃν φίλοι ἐλθόντες εἶχον παραλάβει ὅπως μεταβῶσιν εἴς τι χαρτοπαικτεῖον καὶ δοκιμάσωσιν ὡς ἰσχυρίσθησαν, τὴν τύχην των.

Αἱ παρακλήσεις της δὲν ἴσχυσαν· διότι ὁ Ἀνδρέας καίτοι ἐνδοιά-

ζων καὶ ἀρνούμενος, ἐδείκνυεν ὅτι δὲν ἦτον ἀμέτοχος προηγηθείσης τινος συμπαιγνίας.

Εἶχεν ὑποσχεθῆ ὅτι θὰ ἐπανήρχετο πρὸ τῆς ἑνδεκάτης· πρὸ πολλοῦ ὅμως τὸ παλαιὸν ἐκκρεμὲς εἶχε γρυλλίσει τὴν ἑνδεκάτην καὶ ἡμίσειαν.

Ἀπὸ λεπτοῦ εἰς λεπτὸν ἔστρεφε τὰ ἀνυπόμονα καὶ ὑγρὰ ὄμματά της πρὸς τὴν θύραν, πλὴν μάτην μάτην, οὐδὲν βῆμα διαβάτου ἠκούετο ἔξω.

Οἱ λοιποὶ ἔπαιζον, καὶ μόνον τινὰς στερεοτύπους ἀντήλλασσον παρατηρήσεις· ἡ κυρὰ-Κώσταινα ὅμως, ἀνησύχει ὀλίγον, καὶ διηύθυνε πότε καὶ πότε τὰ βλέμματά της πρὸς τὸ ἐκκρεμές, μαντεύουσα ὡς πάντοτε τὴν ὥραν.

Ὅταν ἠκούσθη ὁ τριγμὸς ὁ σημαίνων τὴν ἑνδεκάτην,

— Ἆ! τὸ βρωμόπραμμα, ἐτονθόρισε... δὲν τὸ χωνεύω ... ἔχου γείτονα πῶς τρίζει... ὄξ' ἀπὸ 'δῶ· εἴχασι πέντε τώρα χρόνια, καὶ δὲν μπορεῖ νὰ τὸ πάρῃ συνήθειο τ' αὐτί μου... τὸ χρουσούζικο. Εἶτα μεταβάλλουσα θέμα καὶ παρατηροῦσα τὴν μελαγχολικὴν Μάρω,

— Ἡ καϋμένη ἡ κόρη, ἔλεγεν, ἔτσι καὶ ἐγὼ ὅταν ἤμουν ἀρραβωνιασμένη μὲ τὸ μούτσουνό του, καὶ ἐδείκνυε τὸν ὑπομειδιῶντα σύζυγόν της, ἔγνοια σου καὶ θὰ 'ρθῇ ὁ Ἀντρῖκος σὲ λίγο,

— Ἄργησε πολύ· μᾶς εἶπε νὰ τὸν περιμένουμε, πρὶν ἀπ' τῆς ἕνδεκα γιὰ νὰ κόψωμε τὴν πήτα, κ' ἀκόμα δὲ 'φάνηκε.

Καὶ ἡ παρατήρησις αὕτη ἣν ἐξήνεγκεν ὁ κὺρ-Ἀντίοχος, ἐτάραξε καὶ ἀνησύχησεν ὀλίγον τὴν κυρὰ-Κώσταινα· ἀλλ' εὐτυχῶς ἐκέρδιζε καὶ τὸ αἴσθημα τοῦ κέρδους βιαίως ἐπανέκλεισε τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς ἀφυπνισθείσης στοργῆς της, ἐπιβαλὸν αὐτῇ τὸν ὕπνον!

— Νά, νὰ τὸ δύω τὸ καλὸ τὸ πήραμε, καὶ ἀποταθεῖσα πρὸς τὸν σύντροφόν της· μπράβο σου, κὺρ-Ἀντίοχε, πάει... ἄλλη μιὰ θέλουμε καὶ σᾶς πήραμε·

— Ὄχι δά...

— Καλέ, κὺρ-Ἀντιόχαινα τί κάθεσαι καὶ λές; — μὲ ζαβολιαὶς βέβαια θὰ μᾶς πάρετε.

— Ἐμεῖς ζαβολιαίς; πρόσεχε 'ς τὰ λόγια σου... ἄλλη μία θέλουμε.

Καὶ τὸ χαρτοπαίγνιον ἐξηκολούθησεν ἐν ἀδιαπτώτῳ πείσματι διεξαγόμενον, ἐν ᾧ ἡ κυρὰ-Κώσταινα ἐγέλα ἠχηρῶς, βλέπουσα τὴν σύντροφον τοῦ συμβίου της δυσχεραίνουσαν καὶ μὴ θέλουσαν νὰ συνεχίσῃ τὸ παιγνίδιον, διότι ἄλλως ἔβλεπεν ὅτι θὰ ἔχανε τὰ τριάκοντα λεπτά της.

Ἀλλὰ πρὸς τὴν κρυψίθυμον διὰ τοὺς λοιποὺς σκηνὴν δὲν προσεῖχεν ἡ κατηφὴς Μάρω· ἐξηκολούθει ἀπλανῶς παρατηροῦσα μὲ τοὺς μεγάλους καὶ βεμβοὺς αὐτῆς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸ ἀμείλικτον καὶ ἀδυσώπητον δι' αὐτὴν ἐκκρεμὲς ὅπερ τῇ ἐφαίνετο ὅτι σπεύδει νὰ καταπνίξῃ τὸ ἔτος, ὅπερ δὲν ἠρίθμει ἤδη ἢ λεπτῶν τινων ζωήν.

Ὅσῳ παρήρχετο ἡ ὥρα, τόσῳ μᾶλλον τῇ ἐφαίνετο ὅτι οἱ παλμοὶ τῆς καρδίας της ηὐξάνοντο τοσοῦτον, ὥστε νὰ καλύπτωσι τὰς μονοτόνους καὶ ἰσοχρόνους δονήσεις τοῦ ἐκκρεμοῦς.

Πρώτην φορὰν οἱ ὡραῖοι ὀφθαλμοί της ὑγραίνοντο ὑπὸ τῶν κυμάτων τοῦ πελάγους τῆς ζηλοτυπίας!

Αἴφνης ὅμως ἀκούεται κρότος τις. . ἀκροᾶται . . . τῇ ἀληθείᾳ ἦτο κρότος, ἀλλ' οὐχὶ τῆς θύρας ἀνοιγομένης πρὸς ἣν εἰκῇ ἔστρεψε τὸ βλέμμα, ἀλλὰ τοῦ παραθυροφύλλου, ὅπερ διέθετε κατὰ θέλησιν ὁ βορρᾶς.

Ὡς εἰ ὅμως ὁ ἀπατηλὸς οὗτος κρότος ἦτο ὁ πρoάγγελος τῆς ἐλεύσεως τοῦ Ἀνδρέα, ἐξηκολούθησεν ἐντείνουσα τὴν ἀκοήν της τόσον, ὥστε σχεδὸν δὲν ἀνέπνεεν ἵνα μὴ αὐξήσῃ τὸν θόρυβον καὶ δυνηθῇ νὰ ἀκούσῃ τὰ βήματά του!

Πράγματι· μετά τινας στιγμὰς τὴν δωδεκάτην παρὰ δέκα λεπτὰ ἀκριβῶς, γδοῦπος βημάτων βωβὸς καὶ βραδὺς ἐπὶ τῆς χιόνος, προσέβαλε τὸ οὖς της.

— Σταθῆτε, σιωπή! ἀνέκραξε, καὶ ἡ καρδία της ἐκρότει πλέον δὲν ἔπαλλεν, ἐκ συγκινήσεως καὶ χαρᾶς.

— Αὐτὸς εἶναι, αὐτὸς εἶναι.

— Ἀμπά, δὲν περπατάει ἔτσι βαρυά, διέκοψεν ἡ μήτηρ της· αὐτὸς φαίνεται σὰ νὰ βαστάῃ διακόσαις οκάδες ἀπάνω του . . .

— Μπορεῖ νὰ ἐκέρδησε, ἐπιλέγει ἀστειευόμενος ὁ πατὴρ τοῦ Ἀνδρέα καὶ τὸ χρυσάφι εἰ . . .

Δὲν ἐπρόφθασε νὰ περάνῃ τὴν λέξιν του, καὶ φωνὴ ἄγνωστος καὶ τραχεῖα ἀκούεται ἔξωθεν:

— Αἴ, κυρὰ-Κώσταινα, ἄνοιξε . . . γλήγωρα, γλήγωρα . . .

— Ἔχουν δίκηο· παγώνει κανεὶς ἀπόψε, ὑπέλαβεν ὁ σύζυγός της· ἄνοιξε, ἀλλὰ τί θέλουν; θὰ ἦναι ὁ γυιός μου μὲ τοὺς φίλους του.

— Καλὰ λές, ἀπήντησεν ἡ μήτηρ τοῦ Ἀνδρέα, ἧς ἡ ἀνησυχία κατηυνάσθη διὰ τῶν ἐξηγήσεων τοῦ συμβίου της· καὶ διευθυνθεῖσα πρὸς τὴν θύραν, τὴν ἤνεωξεν . . .

Ἀντὶ ὅμως νὰ ἴδωσιν εἰσερχόμενον περιχαρῆ τὸν υἱόν των ἐπὶ κεφαλῆς τῶν φίλων του, βλέπουσι — φρικτὸν τῇ ἀληθείᾳ — βλέπουσι λέγω δύω βαστάζους κρατοῦντας σανίδα, ἐφ' ἧς ἔκειτο ῥέγχων ὁ Ἀνδρέας! Ἐν τῷ χαρτοπαικτείῳ παίζων ἐπληγώθη θανασίμως ὑπὸ κακούργου χειρὸς συνεπείᾳ φιλονεικίας. Κραυγὴ σπαρακτική, μεστὴ φρίκης καὶ ἄλγους ἀκούεται, καὶ ἡ δυστυχὴς μήτηρ πίπτει ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ Ἀνδρέα της! Ἀφ' ἑτέρου ἡ δύστηνος Μάρω, καταλαμβάνεται ὑπὸ νευρικῆς κρίσεως τόσῳ σφοδρᾶς, ὥστε πρὶν ἢ δυνηθῇ νὰ ἀτενίσῃ τὸν θανασίμως πληγωμένον ἐραστήν της, τὸν θνήσκοντα αὐ-

ζυγόν της, πίπτει ἐπὶ τοῦ ἐδάφους κινουμένη σπασμωδικῶς, ἐκβάλλουσα ἐκκωφούσας ἀνάρθρους κραυγάς....

Μάτην ὁ δύσμοιρος τοῦ Ἀνδρέα πατὴρ ζητεῖ νὰ δώσῃ χεῖρα βοηθείας, πρὸς τίνα νὰ διευθυνθῇ; ...

Αἴφνης ἡ λιπόθυμος μήτηρ τοῦ θνήσκοντος ἀναλαμβάνει, ἐγείρεται καὶ ἠχηρὸς γέλως ῥυτιδοῖ ἀπροσδοκήτως τὴν κατεσκληκυῖαν καὶ ἰσχνὴν μορφήν της.

Οὐδεὶς τὴν ἐμποδίζει...

Αὐτὴ ἀναισθήτως πάντοτε μειδιῶσα, διευθύνεται πρὸς παλαιὸν ἑρμάριον, καὶ λαμβάνει μεγάλην παλαιὰν μάχαιραν δι' ἧς κόπτει τὴν εὐωδιάζουσάν ἐκ ῥοδοστάμου βασιλόπηταν.

Ναί, κόπτει τεμάχιά τινα δοκιμάζει ἓν αὐτῶν ποιοῦσα σημεῖον παραφόρου εὐχαριστήσεως, λαμβάνει εἶτα ἕτερον καὶ διευθύνεται πρὸς τὸν υἱόν της· ταῦτα πάντα ὅμως τόσῳ ταχέως, ὥστε οὐδεὶς προφθάνει νὰ τὴν ἐμποδίσῃ.

Κρατεῖ ἔτι τὸ τεμάχιον ἐν τῇ χειρί της ἱσταμένη πρὸ τοῦ ἐκπνέοντος· αἴφνης ὀρθοῦται ἀπαισίως καὶ ὠθεῖ τὸν ἄρτον εἰς τὸ ἡμιανοικτὸν στόμα τοῦ υἱοῦ της, ἐξ οὗ ἀφροὶ καὶ αἷμα συμμίγδην ἐξήρχετο.

Ὁ Ἀνδρέας συσφίγγει ἄνευ συναισθήσεως τὰς τρεμούσας σιαγόνας του ... πλήν, αἱ τρίχες του ὀρθοῦνται, ἡ μορφή του ἐξαγριοῦται καὶ προσκτᾷ ζωηρότητα φρικώδη· προσπαθεῖ νὰ ἐγερθῇ ... καὶ στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ του ἀγκῶνος τὸ κατορθοῖ σχεδόν.

Εἶτα διὰ τρεμούσης χειρός, ἣν διηύθυνε πρὸς τὸ στόμα ἐξ οὗ εἶχε ἀποσπασθῇ τὸ τεμάχιον τοῦ ἄρτου, συλλαμβάνει τι μετὰ μανίας...

Εἶναι τι λάμπον ... εἶναι τὸ ἀργυροῦν νόμισμα, ὅπερ ἔλαχεν εἰς αὐτόν! ... τὸ κρατεῖ εἰς τὴν πορφυρᾶν ἐκ τοῦ πεπηγότος αἵματος χεῖρά του, καὶ ἀποτεινόμενος πρὸς τὴν μητέρα του, ἥτις δι' ἀπλανοῦς καὶ ἠλιθίου βλέμματος παρακολουθεῖ τὰς κινήσεις του, λέγει, ἢ μᾶλλον τραυλίζει διακοπτόμενος ὑπὸ τοῦ ἄλγους:

— Μητέρα μου, μητέρα, αὐτὰ δὲν τρώ ... γονται ... ἀχ αὐτὰ 'μ' ... ἔ ... φαγαν ... καὶ ταῦτα λέγων σφενδονίζει τὸ νόμισμα εἰς τὸ ἄκρον τοῦ θαλάμου, ἐνῷ ταὐτοχρόνως διὰ τῆς ἀριστερᾶς καλύπτει καὶ πιέζει τὴν αἱμάσσουσαν καὶ χαίνουσαν πληγήν του, αἰσθανόμενος ἀλγηδόνας θανασίμους.

Ὁ πατήρ του, ὅπως δήποτε ψύχραιμος, ἐκάλεσε τὸν ἱερέα, ἀλλ' οὗτος ἀπῆν, ἀλλαχοῦ, ὡς φαίνεται, ἀπησχολημένος κατὰ τὴν ἑσπέραν ἐκείνην.

Ἦτο ὅμως ἀδύνατον σχεδὸν ὁ λειτουργὸς τοῦ Ὑψίστου νὰ τὸν προλάβῃ, διότι ὁ Ἀνδρέας ἤδη ἐξέπνεεν εἰς τὰς ἀγκάλας τοῦ ἀτυχοῦς πατρός του.

Τὴν στιγμὴν ἐκείνην τὸ ὡρολόγιον ἔτριξε, γνωρίζον ὅτι ἦτο δωδεκάτη ἀκριβῶς.

Ἡ μήτηρ του, παράφρων ἤδη, εἰς τὸ ἄκουσμα τοῦ βωβοῦ του τριγμοῦ ἐσκίρτησεν ἐκ μανιώδους ὀργῆς καὶ προσήλωσεν ἐπὶ στιγμὴν ἀπλανὲς βλέμμα εἰς τὴν πλάκα τοῦ ἐκκρεμοῦς· εἶτα ἔστρεψεν

αὐτὸ τοῦ ἐμβροντήτου ἀνδρός της, ὡς εἰ ἔλεγεν ὅτι εἶχε δίκαιον οὐδέποτε συμπαθήσασα πρὸς τὸ ψυχρὸν καὶ ἀνύποπτον ἐκεῖνο κιβώτιον!
Ἡ ζωὴ τοῦ Ἀνδρέα ἐσβέσθη ἡσύχως, συγχρόνως μὲ τὸ ἔτος.
Διὰ τοὺς ἄλλους ἐσβέννυτο μόνον τὸ ἔτος, ἐν ᾧ διὰ τοὺς ἐν τῷ θαλάμῳ καὶ δι' ἡμᾶς ἔτι, ἀναγνῶστα, ἐκλείπει μία ζωή, καὶ εἰςἔρως!.

*

Δέκα ὁλόκληρα ἔτη παρέρχονται ἀπὸ τοῦ δράματος ὃ διηγήθημεν, καὶ εὑρίσκομεν τὴν Μάρω σύζυγον καὶ ἔχουσαν δύω εὔτραφῆ καὶ χαρίεντα μικρά· τὸ πρῶτον τὸ ὀνομάζει Ἀνδρέαν εἰς ἀνάμνησιν τοῦ πρώτου ἀτυχοῦς ἔρωτός της. Εἰσῆλθεν εἰς τὸν ἔγγαμον βίον οὐχὶ διότι τὸ ἐπεθύμει, ἀλλὰ διότι τῇ τὸ ἐπέβαλον οἱ γονεῖς της, καὶ πρὸ πάντων ὁ δύσμοιρος τοῦ Ἀνδρέα πατὴρ—διότι ἡ μήτηρ του εἶχεν ἀποθάνει παράφρων μῆνας τινὰς ἀπὸ τοῦ οἰκτροῦ του θανάτου,—μὴ δυνάμενος πλέον νὰ τὴν βλέπῃ δακρύουσαν καὶ πάσχουσαν αἰωνίως ἐκ τῆς ἀναμνήσεως ἐκείνης·

Δι'αὐτὴν ὁ σύζυγός της, εὔπορος ἁλιεὺς κατοικῶν ἐν Αἰγίνῃ, οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ προστάτης τῶν γονέων καὶ τῶν τέκνων της, εἰς ἃ ἀφιέρωσε καὶ συνεκέντρωσεν ὁλόκληρον τὴν ζωήν της!

Ὁ ἄρτος ὅμως τῆς πρωτοχρονιᾶς, οὐδέν, δι' αὐτὴν τοὐλάχιστον, ἔχει θέλγητρον, καὶ εὐνόητον τὸ διατί.

Τότε μόνον αἰσθάνεται ἡ ταλαίπωρος ποιάν τινα ἱκανοποίησιν καὶ χαράν, ὅταν μόνη κατάμονος κρύφα τῶν ἄλλων λαμβάνουσα ἓν τεμάχιον Βασιλόπητας τὸ ῥίπτει ἀπό τινος βράχου πλησίον τοῦ ἁλιευτικοῦ οἰκίσκου των κειμένου εἰς τὰ κύματα, ἅτινα ῥοχθοῦντα θραύονται εἰς τὰ φαιὰ πλευρά του.

Τοῦτο πράττει κατ' ἔτος ἐν ὑπερμεσονυκτίῳ ὥρᾳ τῆς παραμονῆς.

Προσέχει μόνον ὅπως,τὸ τεμάχιον τοῦ ἄρτου ὅπερ εἶναι προωρισμένον διὰ τὸν Ἀνδρέαν της, μὴ περιέχῃ τὸ νόμισμα, καὶ τοῦτο διότι φοβεῖται μήπως πικράνῃ τὸν ἴσκιο του,ὡς λέγει δακρύουσα ἡ λυγερή.

Ἐνόμιζεν ὅτι οὐδεὶς εἶχεν ἐννοήσει τι, καὶ ἠγνόει ἐπίσης ὅτι οἱ γονεῖς της εἶχον πάντα τὰ λυπηρὰ προηγούμενα ἀφηγηθῆ εἰς τὸν σύζυγόν της.

Ὅτε μίαν νύκτα τῆς παραμονῆς σκοτεινὴν καὶ θυελλώδη, ὡς ἡ τοῦ θανάτου τοῦ Ἀνδρέα, ἡ Μάρω χαροπὴ ἐπέστρεφεν ἐκ τοῦ βράχου ἐφ'οὗ εἶχεν ἐκτελέσει τὸ τάξιμό της καὶ τὸ ἔλεγεν αὐτὴ εἰς ἑαυτήν, ἀπήντησε πρὸ τῆς θύρας τοῦ οἰκίσκου της τὸν σύζυγόν της ἀναμένοντα. Ἔστη πρὸ αὐτοῦ ἄναυδος καὶ ἐκστατική ... ἀλλ' αὐτὸς ἰδὼν τὴν ἀμηχανίαν της.

— Τὸ 'ξέρω, τὸ 'ξέρω, λέγει καὶ δὲ σὲ κατηγορῶ! . . .

*

Ἔκτοτε ἡ Μάρω ᾐσθάνθη πρὸς αὐτὸν εἰλικρινῆ συμπάθειαν, καὶ τὸν ἠγάπησεν ἐντελῶς.

Ἀθήνησι—Δεκέμβριος τοῦ 1888.

Θεόδωρος Η. Πανουργιᾶς.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Συνεκροτήθη ἡ τακτικὴ συνεδρία τοῦ μηνὸς Δεκεμβρίου.

Κατὰ τὸν μῆνα Δεκέμβριον ἐγίνοντο τὰ ἑξῆς ἀναγνώσματα.

Ὁ κ. Κ. Γ. Ξένος τακτικὸν μέλος ὡμίλησε περὶ τῆς πρώτης Ἰσπανικῆς ἐποποιίας τὸ «τραγοῦδι τοῦ Σίδ».

Ὁ κ. Ν. Γ. Μαντζαβῖνος τακτικὸν μέλος ὡμίλησε περὶ τῆς Μασσαλίας καὶ τῶν Μασσαλιωτῶν.

Ὁ κ. Θ. Βελλιανίτης τακτικὸν μέλος ὡμίλησε περὶ Ῥωσικῆς ποιήσεως.

Ὁ κ. Ο. Ἰασωνίδης τακτικὸν μέλος ὡμίλησε περί τινων ζητημάτων τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης.

Ὁ πρίγκηψ Βερνάρδος τοῦ Σὰξ-Μάϊνιγκεν ἐκλεχθεὶς ἐπίτιμον μέλος τοῦ Συλλόγου ἀπήντησε πρὸς τὸν Πρόεδρον ἀποδεχόμενος τὸ ἀξίωμα διὰ τῆς ἑπομένης ἐπιστολῆς.

Κύριε Πρόεδρε,

Μετὰ μεγάλης χαρᾶς ἔλαβον τὴν ἐπιστολὴν ὑμῶν καὶ τὸ δίπλωμα, δι' οὗ ἀναγγέλλεται εἰς ἐμέ, ὅτι ὁ Φιλολογικὸς Σύλλογος «Παρνασσὸς» μὲ ὠνόμασεν ἐπίτιμον αὐτοῦ μέλος. Βαθέως αἰσθάνομαι τὴν τιμὴν ταύτην, ὡς ἀπονεμομένην εἰς ἐμὲ παρὰ ἑνὸς συλλόγου, ὅστις συγκαταλέγει μεταξὺ τῶν μελῶν του τόσους διακεκριμένους ἄνδρας τῆς προσφιλοῦς μοι ὑμετέρας πατρίδος καὶ ὁ ὁποῖος ἀπὸ πολλῶν ἐργάζεται ἀνενδότως ὑπὲρ τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, τοῦ ὁποίου τὸ μεγαλεῖον ποθῶ ἐκ βάθους καρδίας.

Θὰ διατηρῶ τὸ δίπλωμα ὡς τιμαλφὲς κειμήλιον, γνωρίζων πολὺ καλῶς, ὁποίαν ἀξίαν τοῦτο ἔχει, καὶ παρακαλῶ νὰ διερμηνεύσητε τὰ αἰσθήματα εὐγνωμοσύνης τὰ ὁποῖα τρέφω πρὸς τὸν σύλλογον, ἐλπίζων ὅτι θὰ δυνηθῶ ἴσως νὰ ἐκφράσω ταῦτα μίαν ἡμέραν προφορικῶς εἰς τὴν ἀξιοσέβαστον ταύτην ἑταιρίαν.

Διατελῶ, κύριε Πρόεδρε

Ὅλως ὁ ὑμέτερος

Βερνάρδος

Πρίγκηψ διάδοχος τῆς Σαξωνίας-Μάϊνιγγεν

Ἐξελέχθησαν μέλη τακτικὰ πάρεδρα οἱ κκ. Χαράλ. Φωτίου καὶ Δ. Δούμας, μέλη ἐπίτιμα οἱ ἐν Ὀδησσῷ κύριοι Ἄγγελος Πεφάνης πρωθιερεύς, Δημ. Διαλεγμένος, Ματθαῖος Θεοδ. Μαυροκορδάτος, Ματ. Νικ. Μαυρογορδάτος, Μιχαὴλ Χιονάκης καὶ Βλαδίμηρος Α. Παρασκευᾶς, μέλη δ' ἀντεπιστέλλοντα οἱ κκ. Μιχ. Δ. Ἀργυρόπουλος ἐν Σμύρνῃ, Μ. Π. Κανελλόπουλος ἐν Πάτραις, Γεώργιος φὸν Σούλπε ἐν Πρεσβούργῳ καὶ Ἰωσὴφ Κοπέτζκυ ἐν Λονδίνῳ.

Αἰτήσεις συνδρομῶν μὲν ἀπευθύνονται *πρὸς τὸν ἐκδότην τοῦ περιοδικοῦ* κ. **Ἀλέξανδρον Παπαγεωργίου** (ἐν ὁδῷ Ὀφθαλμιατρείου, παρὰ τὸν ναὸν Ἁγίου Γεωργίου), πληροφοριῶν δὲ καὶ καταχωρίσεως διατριβῶν πρὸς τὸν κ. **Π. Ι. Φέρμπον** καθηγητήν, μέλος τῆς ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιτροπείας (ἐν τῷ καταστήματι τοῦ Συλλόγου ὁδὸς Νομισματοκοπείου ἀριθ. 4).

ΤΙΜΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΠΛΗΡΩΤΕΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ἐν Ἑλλάδι δραχμαὶ νέαι **12**

Ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ φράγκα χρυσᾶ **15**

Ἔξω τῶν Ἀθηνῶν εἰς οὐδέν' ἀποστέλλεται ὁ **Παρνασσὸς** ἐὰν μὴ προαποσταλῇ ἡ συνδρομή.

Αἱ συνδρομαὶ τῶν ἐπαρχιῶν γίνονται δεκταὶ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια τῆς Ἐθνικῆς καὶ τῆς Ἰονικῆς Τραπέζης. Αἱ δ' ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια Γαλλικά.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΙΒ' — ΤΕΥΧΟΣ Ε'

Ἰανουάριος 1889

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΛΕΞ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΟΔΟΣ ΟΦΘΑΛΜΙΑΤΡΕΙΟΥ ΑΡΙΘ. 5

1889

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπεία συγκειμένη ἐκ τῶν κκ. *Παναγιώτου Ι. Φέρμπου, Δημητρίου Κ. Κοκκίδου, Τιμολέοντος Ἠλιοπούλου* καὶ *Ἰω. Σακκελίωνος* καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. *Σίμου Μπαλάνου.*

Παροράματα.

Ἐν σελ. 183 στ. 5 ἀντὶ ἐξυδερκὲς γρ. ὀξυδερκές.
» στ. 29 κἂν βαθίζῃς γρ. κἂν βαδίζῃς.
» στ. 35 ἀντὶ φιλογένης γρ. φιλογύνης.
184 στ. 18 ἀντὶ τοῦ σοροῦ γρ. τῆς σοροῦ.

ΑΙ ΕΝ ΚΟΡΩΠΙΩ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΕΣ

Σχολάρχης ὢν ἐν Κορωπίῳ, κατὰ τὸ 1886 ἔτος, συνέβη ἀτόπημά τι ὑπό τινων Γερμανῶν ἀρχαιολόγων, ἀσχολουμένων ἐκεῖ περὶ ἀρχαιολογικὰς μελέτας καὶ τὴν σύνταξιν τοῦ γεωγραφικοῦ χάρτου τῆς Ἀττικῆς. Τὸ πρᾶγμα συνέβη ὧδε· οὐ μακρὰν τοῦ Κορωπίου, εἰς θέσιν ὀνομαζομένην *Λαμπρικᾶ*, μίαν ὥραν ἀπὸ τοῦ χωρίου ἀπέχουσαν, ὑπάρχει ναΰδριον, ὀνόματι ἅγ. Ἰωάννης. Ἐν τῷ ἱερῷ τούτου κάτωθεν τῆς ἁγίας Τραπέζης ὑπέκειτο ἀνάγλυφον ὑποβαστάζον αὐτὴν πολλοῦ λόγου ἄξιον, ἐμφαῖνον ἀναβάτας ἵππων μετὰ χαλινῶν καὶ φαίνεται ὅτι ἦτο ἀνάθημα τοῦ ἐφευρόντος τοὺς χαλινούς. Οἱ κύριοι λοιπὸν οὗτοι δὲν ἐνόμισαν κακὸν νὰ ἐξαγάγωσι τὸ ἀνάγλυφον ἐκεῖνο, βέβαια ἴσως πρὸς διάσωσιν αὐτοῦ ἀπὸ τῆς *ἀρχαιοκαπηλείας*, καταστρέφοντες τὴν ἁγ. Τράπεζαν. Τὸ πρᾶγμα παρεξηγήθη ὑπὸ τῶν χωρικῶν, καὶ εἰκότως ἐξελήφθη ὑπ' αὐτῶν ὡς ἱεροσυλία· θὰ συνέβαινον δ' ἀφεύκτως, ὡς ἦν ἑπόμενον, δυσάρεστά τινα, ἂν μὴ προελάμβανεν ἡ τοῦ χωρίου στρατιωτικὴ ἀρχή, τὸ μὲν ἀνάγλυφον νὰ κατάσχῃ, τοὺς δὲ κυρίους ἐκείνους νὰ διασώσῃ ἐκ τῶν ὀνύχων τῶν ἐξωργισμένων χωρικῶν. Μετά τινας ἡμέρας τό τ' ἀνάγλυφον ἐκεῖνο καὶ δύο ἕτερα ἀπεστάλησαν εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις Κεντρικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον καὶ ἐτέθησαν εὐθὺς δεξιᾷ τῷ εἰσιόντι ὑπ' ἀριθ. 41 καὶ 42.

Ἐκ τούτου λοιπὸν ὁρμηθεῖσα ἡ Γεν. Ἐφορεία τῶν Ἀρχαιοτήτων ἀνέθηκέ μοι τὴν ἐποπτείαν τῶν τοῦ Δήμου Κρωπίας ἀρχαιοτήτων ἐντειλαμένη πρὸς τούτοις νὰ περισυλλέξω τὰς τυχὸν ὑπαρχούσας ἄλλας τοιαύτας, ὅπως δι' αὐτῶν ἀπαρτισθῇ μικρὸν ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον καὶ ἐν Κορωπίῳ· ὅπερ καὶ ἐγένετο.

Καὶ ναὶ μὲν ὁ προσερχόμενος νῦν ἐν Κορωπίῳ δὲν προσδοκᾷ νὰ ἴδῃ καλλίμορφόν τι οἰκοδόμημα Μουσείου, ἀλλ' ὅμως τὰ ἐναποτεθειμένα νῦν ἔν τινι δωματίῳ τοῦ Ἑλλην. Σχολείου ἀνάγλυφα καὶ αἱ ἐπιγραφαί, δὲν θὰ εἶνε ἴσως ἀνεπαρκεῖς, ὅπως ἀνταμείψωσι τὴν ἐπίσκεψιν αὐτοῦ, οὖσαν ἄλλως καὶ τερπνοτάτην διὰ τοῦ σιδηροδρόμου Ἀθηνῶν Λαυρείου.

Τὰ πλεῖστα δὲ τούτων εὗρον ἐκτισμένα εἰς διάφορα ναΰδρια, ὧν τινὰ μὲν γνωστά, ἔνια δ' ἄγνωστα, κινδυνεύοντα δ' ἴσως τὰ πλεῖστα τούτων, οὐκ ὀλίγα νὰ πάθωσιν ὑπὸ τῶν ἀρχαιοκαπήλων. ἂν μὴ ἐξή-

γοντο ἐκ τῶν τοίχων τῶν ἐν τῇ ἐρημίᾳ ναϋδρίων, εἰ καὶ ἄλλοθέν ποθεν, ἔνθα ἔκειντο ἀπροφύλακτα. Οὐκ ὀλίγα δ' ἀφῆκα κατὰ χώραν, καὶ ἄλλα ἀδήλωτα ἐντὸς οἰκιῶν χωρικῶν, ἕνεκα ἐλλείψεως τῆς περαιτέρω πιστώσεως.

Τἀνάγλυφα ταῦτα καὶ αἱ ἐπιγραφαὶ ἔχουσιν ὧδε·

α'). Εἰς θέσιν *Λαμπρικᾶ*, μίαν ὥραν ἀπὸ τοῦ χωρίου ἀπέχουσαν, εὗρον μικρὸν ἀνάγλυφον ἐμφαῖνον τὸν Ἡρακλέα μετὰ λέοντος παλαίοντα, οὗ ἐλλείπει τὸ ἥμισυ τοῦ Ἡρακλέους[1].

Ἕτερον μεγέθους 0,43 καὶ 0,51, κατὰ τὸ ἥμισυ καὶ αὐτὸ σῳζόμενον, ἔχον τὴν ἐπιγραφὴν τήνδε·

ΠΥΘΩΝ ΠΥΘΟΔΩΡΩ ΕΚ ΚΗΔΩΝ
. . . . . . ΟΝ . . Κ ΚΗΔΩΝ

Ἔτι δὲ ἕτερον, μεγέθους 0,70 καὶ 1,20, τὸ μέγιστον πάντων ὧν εὗρον, περιέχον τέσσαρα πρόσωπα, οὐχὶ ἐν καλῇ καταστάσει μετ' ἐπιγραφῆς ἄνω, ἧς μόλις ἀναγινώσκεται ἡ λέξις . . ΜΙΚΑ . . Τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο εὗρον ἐξωρυγμένον ἐντὸς τοῦ ναϋδρίου τοῦ ἁγ. Χαραλάμπους, ἔνθα ἔκειτο δίκην λιθοστρώτου, τὸ πρόσωπον ἔχον πρὸς τὸ ἀντίθετον ἐστραμμένον. Ἴσως δὲ καὶ τοῦτο μετά τινας στιγμὰς δὲν θὰ ὑπῆρχεν ἐκεῖ πλέον.

β'). Ἐν τῇ αὐτῇ θέσει Λαμπρικᾷ, ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγ. Κωνσταντίνου, ὀλίγον ἀπωτέρω κειμένου, ἐξήγαγον ἐκ τοῦ τοίχου τὴν ἐπιγραφὴν τήνδε.

ΑΙΣΙΜΟΣ ΑΙΣΙΜΙΔΟ
. . . ΦΑΝΟΣ ΑΙΣΙΜΟ

τὸ μέγεθος ταύτης εἶνε 0,47 καὶ 0,54.

γ'). Ἐν τῇ αὐτῇ θέσει, ἐξ ἑτέρου δὲ ναοῦ τοῦ ἁγ. Λουκᾶ, ἐκ τοῦ ἀνωτάτου μέρους τοῦ τοίχου ἐξήγαγον βάσιν ἀγάλματος ἐνεπίγραφον, ἧς τὰ πλεῖστα γράμματα εἶνε ἐφθαρμένα καὶ μόλις ἀναγινώσκονται τάδε.

. . . .
. . . .
. . . .
. . . . ΑΡΝΩΝ . . (λίαν ἐφθαρμένα)
. . . . ΝΙΚΗΡΑΤΟ(Σ) . . . . .
ΚΑΛΛΙΑΧΟΣ ΑΝΤΙΦΑΝΟΣ . . .

[1] Τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο εὑρίσκεται νῦν ἐν τῷ Κεντ. Μουσ. Ἀθηνῶν, ἀριστερᾷ τῷ εἰσιόντι ὑπ' ἀριθ. 42.

(Ι)Φ(Ι)ΚΡΑΤΗΣ ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΟΣ (ΑΙΣΙ)ΜΟΣ
ΦΡΥΝΙΧΟΣ ΑΡΙΣΤΟΦΑΝ(ΟΣ)...(ἐφθ.)
ΚΑΛΛΙΣΤ(ΟΣ) ΑΙΣΙΜ(Ο...(ΑΙΣΙ)ΜΙΔΗΣ
(Ε)ΥΘΕΤΟΣ ΦΡΥΝΙΩΝ (ἐφθ. ἢ δὲν ἔχει)
(ΛΥ)ΣΙΜΑΧΟΣ ΛΥΣΙΜΑΧΟ ΑΡΧΕΣΤΡΑΤΟΣ

δ'). Ἐκ τῆς αὐτῆς θέσεως ἐκ τοῦ ναΰδρίου τοῦ ἀγ. Ἰωάννου ἐξήχθη ἐκ τῆς ἀγ. Τραπέζης, τὸ ἐν τῇ ἀρχῇ ὑφ' ἡμῶν μνημονευθὲν ἀνάγλυφον.

ε'). Ἄλλοθεν ἐκ τοῦ ναΰδρίου τοῦ ἀγ. Παντελεήμονος, μικρὸν τοῦ χωρίου ἀπέχοντος, ἐκ τοῦ τοίχου ἐξήγαγον ὡραιότατον ἀνάγλυφον, μέγ. 0,62 καὶ 0,90, ἄνευ γραμμάτων καὶ περίπου ἀκέραιον σῳζόμενον. Παρίστησι δ' ἀποχαιρετισμόν. Ἐν τῷ αὐτῷ ναῷ, ἄνωθεν τῆς θύρας, ὑπάρχει πλάξ, δίκην ὑπερθύρου κειμένη, ἐφ' ἧς εἶνε κεχαραγμένα τὰ γράμματα τάδε·

ΝΕΚΑΠΙΣΤΟΣΕΦΥΣ
οὕνεκα πιστὸς ἔφυς.

Τὸ μὲν μέγεθος ταύτης εἶνε 0,57 καὶ 0,20, κατέλιπον δ' ὅμως ταύτην κατὰ χῶραν, ἵνα μὴ καταστραφῇ ὁ ναός.

ϛ'), Ἐν τῇ αὐτῇ θέσει, καὶ ἐξ ἄλλου ναοῦ τῆς Μεταμορφώσεως, διακρινομένου διὰ τὸν ὡραῖον Βυζαντιακὸν ῥυθμόν[1], παρέλαβον ὑδροφόρον μαρμαρίνην, λίαν μὲν ἔντεχνον καὶ πολλοῖς ποικίλμασι πεποικιλμένην, ἱκανῶς δὲ ἐφθαρμένην.

ζ') Ἐν ἑτέρᾳ θέσει πρὸς τὸ ΒΔ τοῦ χωρίου, ὀνομαζομένην *Φιλιάτι*, μίαν δὲ περίπου ὥραν ἀπὸ τοῦ χωρίου ἀπέχουσαν, ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου τοῦ ναοῦ τοῦ ἀγ. Δημητρίου ἐξήγαγον τάδε·

α') ἀνάγλυφον μικρόν, μεγ. 0,30 καὶ 0,10, καὶ β') ἐπιτυμβίους ἐπιγραφὰς κεκολωβομένας.

η'). Ἐν τῇ αὐτῇ περίπου θέσει καὶ ἐξ ἄλλου ναοῦ τοῦ ἀγ. Ἀθανασίου ἐξήγαγον ἐκ τοῦ τοίχου ἓν ἀνάγλυφον καὶ μίαν ἐπιγραφὴν οὐ μικροῦ λόγου ἀξίαν. Τὴν ἐπιγραφὴν δὲ ταύτην ἐξήγαγον ἐκ περιεργίας μᾶλλον ἢ ἕνεκα βεβαιότητος. Ἦτο ἐκτισμένη εἰς τὴν ΝΑ γωνίαν τοῦ ναοῦ καὶ περιεῖχε γράμματα Βυζαντιακῆς ἐποχῆς ἐκκλησιαστικά. Ὑποπτεύσας δὲ μή τι ἐνυπῆρχε παλαιόν, ἐξήγαγον αὐτὴν καὶ εὗρον ἐπιγραφὴν παλαιάν.

Περὶ τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης μοὶ ἀνεκοίνωσεν ὁ κ. Μιλχαῖφερ ὅτι

[1] Τοῦ ναοῦ τούτου ἐσῴζετο περικαλλὲς τόξον μέχρι πέρυσι, ἀριστερᾷ τῷ εἰσιόντι, ἀλλ' ἄγνωστον διὰ ποίαν αἰτίαν πρό τινων μηνῶν οἱ χωρικοὶ ἐπίτροποι κατέστρεψαν τοῦτο.

ὑπὸ μὲν τοῦ ἡμετέρου κ. Στ. Κουμανούδη περιελήφθη ἐν τῇ Συλλογῇ τῶν Ἀττικῶν ἐπιγραφῶν, ὑπ' ἀριθ. 1177, ὑπὸ δὲ τοῦ Βοικχίου, ἐν τῷ Corpus inscriptionum Grecarum, ὑπ' ἀρ. 773. Λέγεται δὲ παρ' ἀμφοτέροις ὅτι εὑρίσκεται ἐν τῇ Ἀττικῇ· νῦν δὲ γινώσκομεν καὶ τὴν θέσιν, ἐάν τυχον δὲν εἶνε ἑτέρα τις ἀλλαχοῦ κειμένη. Ἐὰν δὲ ὄντως εἶνε αὐτή, τότε φαίνεται ὅτι ἀναγνωσθεῖσα ἀπὸ πολλοῦ, ἐκτίσθη μετὰ ταῦτα ὑπ' ἀγνοίας τῶν κτισάντων, ὡς ἐν πλείστοις συνέβη. Ἔχει δ' ὧδε·

....

....

ΑΡ..ΑΝ..ΤΙ.Ω
.ΕΙΣΑΜΕΝΟΥ
ΣΦΗΤΤΙΟΣ
Κ..Ε..ΩΝ
ΣΦΗΤΤΙΟΣ
ΦΙΛΟΥΜΕΝΗ
ΑΙΣΧΡΩΝΟΣ
ΤΙΜΗΣΥΛΛΑ
ΕΥΘΥΚΡΙΤΟΥ
(ΕΚ)ΚΕΙΡΑΙΔΩΝ [1]

θ') Ἐκ τοῦ ναοῦ τῆς ἁγ. Παρασκευῆς παρὰ τὸ χωρίον, ἐξήγαγον ὑδροφόρον μαρμαρίνην, περιέχουσαν τὸ ἀνάγλυφον τόδε: Δύο τείνοντας τὰς χεῖρας ἀλλήλοις καὶ δεξιᾷ νεανίσκον κρατοῦντα διὰ τῆς δεξιᾶς χειρὸς πτηνόν, ὅπερ εἰσπηδᾷ νάρπάσῃ κύων. Τἄκρα ἐλλείπουσιν. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ ναοῦ ἐξήγαγον κορμὸν ἀγάλματος κεκολοβωμένον. Ἐντὸς δὲ τοῦ χωρίου, πρὸ τοῦ μεγάλου ναοῦ τῆς Μεταμορφώσεως ὑπάρχει ἐπὶ ὀγκώδους λίθου ἡ ἐπιγραφὴ ἥδε·

ΑΡΙΣΤΙΩΝ
ΑΝΤΙΦΑΝΟΥΣ
ΠΑΛΛΗΝΕΥΣ

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ὑπάρχουσιν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ ἰατροῦ κ. Παπασιδέρη, δύο ἕτεραι ἐπιτύμβιοι πλάκες περιέχουσαι τάδε·

[1] Ἐντὸς τοῦ ναϋδρίου τούτου ἐν τῷ ἱερῷ εὗρον ἐρριμμένην ἔν τινι γωνίᾳ πέτραν μετὰ χριστιανικῶν γραμμάτων.

ΓΡΟΣΕΛΘΑΤΕ
ΓΡΟΣΤΟΝΘΕΟΝ
ΚΑΙΦΩΤΙΣΘΗΤΕ
ΚΑ..Τ..
ΜΗ ΤΟΝΝΟΥΝΜΗ
ΚΑΤΕΣΧΥΝΘΗ

α') ΚΑΛΛΙΦΑΝΤΟΣ
Ο Ι Η ΘΕΝ
ΚΑΛΛΙΣΤΡΑΤΗ
ΙΕΡΑΡΧΟΥ
ΕΚΚΗΔΩΝ
ΘΥΓΑΤΗΡ

β') (Α)ΠΟΛΛΟΦΑΝΗΣ ΑΒΡΑΕΥΣ
..ΩΓ)ΕΝΟΥΣ ΠΣΤΙΟΥ
ΦΥΛΑΣΙΟΣ ΠΑΛΗΝΗ

Ἔτι δὲ καί τις κεφαλὴ ἀγαλματίου παιδός.

Πλὴν δὲ τούτων καὶ ἕτερα οὐκ ὀλίγα σῴζονται ἐν οἰκίαις χωρικῶν καὶ ἐν ἑτέροις ναοῖς ἐκτισμένα. Ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα τὸν ἀριθμόν, ἂν μὴ νομίσῃ τις ὑπερβολὴν τὸ λεγόμενον, εἶνε ταῦτα, ἅπερ καθ' ὅλον τὸν Δῆμον Κρωπίας ὁ κ. Μιλχαῖφερ, ὡς μοὶ ἔλεγεν, εἶδεν.

Δύο δὲ ὥρας μακρὰν τοῦ χωρίου πρὸς τὸ ΒΑ τῆς *Βάρης*, ἐπὶ βουνοῦ ὑπάρχει τὸ λεπτομερῶς περιγραφὲν Ἄντρον τῶν Νυμφῶν ὑπὸ τοῦ φίλου μου κ. Ζησίου, καθηγητοῦ, ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 40 φύλλῳ τῆς «Ἑβδομάδος», ἔτ. Δ', ὅπερ οἱ μὲν χωρικοὶ κατὰ πλημμελῆ παράδοσιν καλοῦσι «σπηλιὰ τοῦ Ἀπόλλωνος», ἢ καὶ ἄλλως «σπήλια ντὶ οὔγε», «σπήλαιον τοῦ νεροῦ», διὰ τὸ ἐν αὐτῷ ἀναβλύζον ὕδωρ, τὸ δ' ἀληθὲς ὅμως ὄνομα, ὡς καὶ ἡ ἐπιγραφὴ δείκνυσι, προφανέστατα εἶνε «Ἄντρον τῶν Νυμφῶν». Τὸ δ' ἐλλεῖπον τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἀπόλλωνος ἀπέκοψε χωρικός τις ἐκ Κορωπίου, ὡς μοὶ εἶπον ἕτεροι χωρικοί. Καὶ τοῦτο μὲν ἐγὼ δὲν εἶδον· ἀλλ' ὅμως γινώσκω κάλλιστα, αὐτὸς ἰδών, ὅτι ἀσεβέστατα φερόμενοι οἱ ἐκεῖθεν διερχόμενοι κυνηγοί, εἴτε ὑπὸ περιεργίας κινούμενοι εἴτε ὑπὸ δείψης ἀναγκαζόμενοι, καταβαίνουσι κάτω ἐντὸς τοῦ σπηλαίου, καὶ ἀντὶ νὰ καταπαύσωσι τὴν δεῖψαν διὰ τοῦ ἐν αὐτῷ ψυχροῦ ὕδατος, ἀποκόπτουσι σταλακτήτας, καὶ ἐγχαράσσουσι τὸ ἑαυτῶν ὄνομα, καταστρέφοντες οὕτω τὰς ἐπιγραφάς, πρὸς διαιώνισιν τῆς ἑαυτῶν ἀσεβείας. Οὕτω δ' οὐκ ὀλίγα μέρη τοῦ Ἄντρου κατεστράφησαν.

Ὁ μακαρίτης *Ὄθων*, ὁ συχνότατα ποιούμενος τὰς διατριβὰς ἐν Κορωπίῳ, ὡς λέγουσιν οἱ χωρικοί, τακτικώτατα ἐπεσκέπτετο τὸ «Ἄντρον τῶν Νυμφῶν» καὶ ἐτέρπετο καθήμενος ἐπὶ τοῦ ὑπὸ τοῦ Ἀρχεδήμου λελαξευμένου θρόνου, οἱονεὶ προσποιούμενος τὸν Πᾶνα, καὶ ἔπινεν ἐκ τοῦ ἐν Ἄντρῳ ἀναβλύζοντος ὕδατος διὰ φύλλου σκίλλας, κατεσκευασμένου ὡς δοχείου. Μετὰ τὴν ἐκθρόνισιν δ' ἐκείνου ὑπῆρξε τὸ κατα-

φύγιον ληστῶν καὶ κακούργων. Καὶ οἱ χωρικοὶ δ' αὐτοί, ἂν οὕτω διεφθάρησαν, οὐδεὶς ἀγνοεῖ τοὺς αἰτίους, τοὺς ποικιλοτρόπως κολακεύσαντας τὰς ἐκείνων κακίας, ἵνα ἐπιτύχωσι τοῦ ἑαυτῶν σκοποῦ. Διηγοῦνται δὲ οἱ προύχοντες τοῦ χωρίου, γέροντες πολλῆς πίστεως ἄξιοι, ὅτι μέχρι μὲν τῆς μεταπολιτεύσεως αἱ γυναῖκες, ὅταν ἔπλυνον ἐν τοῖς πλυντηρίοις, ἡμίσειαν ὥραν τοῦ χωρίου ἀπέχουσι, τὰ φορέματα ἐγκατέλειπον δι' ὅλης τῆς νυκτὸς μόνα, χωρὶς οὐδένα φόβον νὰ ἔχωσι μή τις ἐλθὼν νυκτὸς ἀφαιρέσῃ αὐτά. Νῦν δὲ οὐδὲ κατ' οἶκον εἶνε ἀκίνδυνα.

Ταῦτα μὲν λοιπὸν τὰ ὀλίγα εἶχον νὰ γράψω περὶ τῶν ἐν Κορωπίῳ ἀρχαιοτήτων, εἰ καὶ πολλὰ ἐν γένει ἠδύναντο νὰ γραφῶσι περὶ ὅλης ἐν γένει τῆς μεσογείας, ἐπειδὴ ἐλάχιστα μέχρι τοῦδε ἠρευνήθησαν. Ἐπειδὴ δ' ὅμως νομίζω ὅτι ἐμοῦ δὲν εἶνε ἔργον, ἀλλ' ἑτέρων τῶν περὶ τὰ τοιαῦτα εἰδημόνων, καταπαύω ἐνταῦθα τὸν λόγον, φοβούμενος μὴ πηδήσω τὰ ἐσκαμμένα. Χάριτας δ' ὁμολογῶ δημοσίᾳ τῷ τε ἰατρῷ κ. Κ. Παπασιδέρῃ, καὶ τῷ διδασκάλῳ κ. Δ. Παπαγεωργίου, ὡς δ' αὔτως καὶ τοῖς ἄλλοις χωρικοῖς, δι' ἧς ἔτυχον παρ' ἐκείνοις ἐξαιρέτου ξενίας.

Ἡ Κορωπὴ ἢ τὸ Κορωπίον[1]

Ἀπὸ πολλοῦ ἐμέλλομεν νὰ γράψωμεν περὶ τῆς ὀνομασίας τοῦ χωρίου, ἐν ᾧ ἐπὶ ἔτος ὅλον διεμείναμεν ὡς σχολάρχης, ἀλλ' ἀείποτε ἐμέλλομεν, κωλυόμενοι ὑπ' ἄλλης ἐργασίας, ἣν ἐσπεύδομεν νἀποπερατώσωμεν, πρὸ τοῦ καταλάβῃ ἡμᾶς ἡ τοῦ χειμῶνος σχολικὴ ἐργασία. Περὶ τῆς ὀνομασίας τοῦ χωρίου τούτου ποικίλαι ὑπάρχουσι γνῶμαι· ἄλλων μὲν βεβαιούντων, ὅτι δέον νὰ λέγηται ἡ *Κορωπή*, ἄλλων δὲ δοξαζόντων ὅτι τὸ ἑλληνικώτερον καὶ ὀρθότερον εἶνε ἡ *Κεκροπία* ἢ *Κρωπειά*, καὶ ἄλλων πάλιν οἵ, ἀπορρίπτοντες πάσας τὰς εἰκοτολογίας ταύτας, προκρίνουσι τὸ φυσικώτερον *Κορωπίον*, οἷς καὶ ἐγὼ ἀσμένως συντάσσομαι. *Κορωπίον* φαίνεται τὸ μᾶλλον γνήσιον, ἐπειδὴ κοινῶς ἀκούεται τὸ *Κορωπί*, ἢ, ὡς ἔνιοι χυδαϊκώτερον ἐκφέρουσι, τὸ *Κουρουπί*. Οἱ γράφοντες ἡ *Κορωπὴ* δοξάζουσιν ὅτι ἐγένετο κατὰ παραφθορὰν τοῦ: Κεκροπίας, Κεκροπή, Κορωπή, ἤ, ὡς βεβαιοῖ ὁ μακαρίτης Σουρμελῆς, ἔκ τινος τάχα Κοπρή, ἀγνώστου μὲν ἡμῖν καὶ ἀνυπάρκτου, κατ' αὐτὸν δὲ πιθανοῦ. Τὸ πρᾶγμα δὲν ἔχει οὕτω.

[1] Τὴν διατριβὴν ταύτην ἐδημοσιεύσαμεν πρὸ πολλοῦ ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. 35 φύλλῳ τῆς «Ἑβδομάδος», ἔτ. Δ'. Νῦν δὲ ἀναδημοσιεύομεν ταύτην, ἵνα συνυπάρχῃ ταῖς ἐν Κορωπίῳ Ἀρχαιότησιν.

Πολλοὺς τῶν χωρικῶν ἠρώτησα, ἐὰν ἔχωσί τινα παράδοσιν περὶ τῆς ὀνομασίας τοῦ χωρίου παλαιὰν καὶ πόθεν τοῦτο παρείληπται τὸ ὄνομα *Κορωπί*. Ὡς εἰκὸς δέ, ὑπ' ἀμαθίας ἀγόμενοι, πολλὰς καὶ ποικίλας ἔλεγον γνώμας, αἷς προσετίθεντο καὶ αἱ ἐκείνων δοξασίαι, ἃς οὐδαμῶς νομίζομεν δίκαιον νὰ συμπαραθέσωμεν ἐνταῦθα.

Ἡ παλαιὰ θέσις τοῦ χωρίου, ἔλεγον, δὲν ἦτο ἐκεῖ, ἀλλὰ παρὰ τὸ Πεντελικόν, εἰς τὴν ὡραίαν θέσιν *Γέρακα*, καὶ ὅτι τὸ νῦν Κορωπὶ ἦτο *μετόχι*[1], τῆς Μονῆς Πεντέλης, ὅπως καὶ μέχρι σήμερον ἐμφαίνουσι τὰ ἴχνη τὰ σῳζόμενα τῆς μονῆς. Οἱ δὲ παμπόνηροι καλόγηροι, θέλοντες νἀπαλλάξωσι τὴν Πεντέλην τῶν χωρικῶν ἐκείνων, ἐξηπάτησαν τοὺς γέροντας *(παποὐληδες)* διὰ πολλῶν τεχνασμάτων καὶ ἀντήλλαξαν τὸν μαγευτικὸν *Γέρακα* διὰ τοῦ *Κορωπίου*, θέσεως φαλακρᾶς, ἀδένδρου καὶ ἀνύδρου, πλὴν ἀλλ' ὅμως οἰνοπαραγωγοῦ ἀρίστης. Οἱ δὲ χωρικοὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐδυστρόπουν, τέλος δ' ὅμως ἀπεδέξαντο πεισθέντες ὑπὸ τοῦ προεστῶτος τοῦ χωρίου, ἰδόντος καθ' ὕπνον τὴν Θεοτόκον καὶ διαταχθέντος ὅπως, παραλαβὼν τοὺς χωρικους, ἀπαλλάξῃ τὴν Μονὴν τῆς καθ' ἑκάστην ἐνοχλήσεως.

Ἡ δὲ λέξις Κορωπὶ προῆλθεν ἐξ αὐτῆς τῆς Μονῆς, οὖσα ἐπωνύμιον ἐκείνης, ὅπως καὶ τὸ εἰς τὸν αὐτὸν δῆμον χωρίον *Λιόπεσι* μετωνομάσθη ἐκ τοῦ *Λιόπεσσ*=βουστάσιον, ὄντος ἐκεῖ μεγάλου τοιούτου, οὗ καὶ τὰ ἴχνη σῴζονται. *Λιόπα* δ' ἀλβανιστὶ λέγεται ἡ ἀγελάς[2].

Διαφωνοῦμεν σφόδρα τῷ Σουρμελῇ, γράφοντι ὅτι τὸ ὄνομα εἶνε παλαιόν, παραφθαρὲν ἐκ τοῦ ἀνυπάρκτου Κοπρὴ (ἡ), οὗ τὸν κάτοικον λέγει Κοπρήτην καὶ Κοπρ(ε)αῖον. Εἰς τοῦτο δ' ἄγεται παρανοῶν τό ἀριστοφάνειον, ἐκκλησιαζούσαις ϛ. 317.

Ὁ δ' ἤδη τὴν θύραν κρούων ὁ κοπρεαῖος, καὶ Ἱππ. 899.

Νὴ τὸν Ποσειδῶ, καὶ πρὸς ἐμὲ τοῦτ' εἶπ' ἀνὴρ Κόπρειος.

[1] Πλημμελῶς γράφεται ὑπὸ τοῦ Σουρμελῆ *ἡ τόχη*, ἀντὶ τὸ *τόχι* ἢ τὸ *μετόχι*.

[2] Λίαν ἄτοπον νομίζομεν τὴν γνώμην, ἣν ἐξήνεγκέ τις μετὰ τὰ ὑφ' ἡμῶν γραφέντα, εἰπὼν ὅτι οὐδεὶς φρονεῖ ὀρθῶς μὴ πιστεύων, ὡς αὐτός, εἰς τὰς μεταναστεύσεις τῶν ἐξ Ἠπείρου Ἀλβανῶν εἰς τὴν Πελοπόννησον καὶ τὴν Στερεάν, καὶ ἐκ τούτων πάλιν εἰς ἐκείνην. Οὕτω δὲ βαίνων πλάττει μὲν τὴν μετανάστευσιν τοῦ ἐξ Ἠπείρου *Λιόπεσι* εἰς τὸ ἐν Ἀττικῇ, κομψῶς δὲ κατειρωνεύεται τῶν δοξαζόντων, οἵαν καὶ ἡμεῖς δοξάζομεν γνώμην, ὅτι ἐκ τοῦ Λιόπεσσ, ἐγένετο τὸ Λιόπεσι. Σκώπτων δὲ ἐπιχαρίτως ἐπιφέρει τὴν παραγωγὴν τοῦ Χαλανδρίου ἐκ τοῦ χαλᾶν τοὺς ἄνδρας, καὶ ἄλλα τοιαῦτα, οἷα δὲν θὰ ἔγραφεν, ἐὰν κατηνόει τά τε ὑφ' ὑμῶν καὶ τὰ παρ' ἄλλων γραφέντα.

Νομίζει δὲ ταῦτα ἐθνικὰ καὶ δὲν θέλει νὰ πιστεύσῃ ὅτι ἐπαίχθησαν ὑπὸ τοῦ κωμικοῦ. Γελοιότατον δὲ πάντως θὰ ἦτο, ἐὰν ἐνομίζομεν ὅτι ὁ Ἀριστοφάνης ἠγνόει τὸ ἐθνικὸν τῆς Κρωπίας εἰπών.

Ὁ μὲν νοῦς ἐν Αἰτωλοῖς, τῷ δὲ χεῖρ' ἐν Κλωπιδῶν.

Πρὸς δὲ τούτοις, ἐξ ὅσων ἐγγράφων τοῦ χωρίου εἴδομεν, φαίνεται ὅτι καὶ ἡ ὀνομασία δὲν εἶνε πάνυ παλαιά, ἀλλὰ τῶν μετὰ τὴν ἐπανάστασιν χρόνων. Τὸ ὄνομα τοῦ χωρίου φαίνεται ὅτι ἦτο *Κουρσαλᾶς* καὶ *Κουρσαλάδαις* οἱ κάτοικοι, ὡς καὶ ἐπιγραφήτις σῳζομένη ἐν τῷ ναῷ τῆς Παναγίας ἐντὸς τοῦ χωρίου δείκνυσι, καὶ τὰ μέχρι τοῦ 1833 γενόμενα ἔγγραφα ὑπό τινος διακόνου Ἀνθίμου βεβαιοῦσι. Τὰ ἔγγραφα ταῦτα, ἅπερ εἶδον, ἔχουσιν ὧδε: «Ἐν Κουρσαλᾷ τὴν 30 Φεβράρι 1833 . . . ὁ δῆμος Ἀραφῆνος» κτλ. Μόλις τῷ 1842 φέρεται ἐν τοῖς ἐγγράφοις «ἐν *Κορωπὶ* τὴν 4 Μαρτίου 1842. . . δῆμος Κεκροπίας, καὶ ἀπό τινων ἐτῶν μετεβλήθη εἰς δῆμον Κρωπίας, ἄνευ βεβαιότητος τῆς τοποθεσίας τῆς παλαιᾶς Κρωπίας, ἣν ἀναφέρει ὁ Θουκυδίδης παρὰ τὸ Αἰγάλεων ὄρος πρὸς τὰς Ἀχαρνάς· (Θουκ. Β. 19· ἔπειτα προὐχώρουν ἐν δεξιᾷ ἔχοντες τὸ Αἰγάλεων ὄρος διὰ Κρωπειᾶς· ἕως ἀφίκοντο εἰς Ἀχαρνάς»[1].

Πάντως λοιπὸν νομίζομεν ὅτι δέον νὰ γράφηται τὸ Κορωπίον, ἐν Κορωπίῳ, ἡ κοινῶς *Κορωπί*, οὐδαμῶς δὲ ἡ Κορωπή, ἐν Κορωπῇ, τὴν Κορωπήν, ὅπερ ἀπᾴδει καθόλου.

Ὀλίγον ἀπωτέρω τοῦ χωρίου ὑπάρχουσι τὰ ἐρείπια παλαιοτέρου χωρίου ὀνόματι *Φιλιάτι*, ὅπερ συγχέουσί τινες μετὰ τοῦ *Κουρσαλᾶ*. Περὶ τῶν κατοίκων δὲ τούτου λέγεται ὑπὸ τῶν χωρικῶν ὅτι οἱ ἄνδρες ἦσαν ὑπερφίαλοι, ἀλαζόνες, ὅτι ἔκλεπτον τοὺς πέριξ καὶ ὅτι ποτέ, ἐκπεσόντος πλοίου παρὰ τὸ *Πορτορράφτι*, μικρὸν λιμένα, τέσσαρας ὥρας τοῦ χωρίου ἀπέχοντα, ἐπιπεσόντες ἐφόνευσαν τοὺς ναύτας καὶ διήρπασαν πᾶν ὅ,τι εὗρον. Ὁ δὲ Θεός, τιμωρῶν αὐτούς, παρώθησε νὰ φάγωσιν ἰχθῦς τεταριχευμένους, ὧν πλῆρες ἦν τὸ φορτίον, καὶ ἐπειδὴ ἦσαν μεμολυσμένοι ἐκ κακῆς τινος ἀσθενείας, προσεβλήθησαν ὑπὸ τῆς νόσου καὶ ἀπέθανον πάντες πλὴν μιᾶς γραίας, σωθείσης καὶ διαφυγούσης εἰς Κωνσταντινούπολιν.

Ὅτι δὲ ὁ Κουρσαλᾶς δὲν ἦτο τὸ φιλιάτι, ἀλλ' αὐτὸ τὸ Κορωπίον ἐμφαίνει καὶ ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα ἐπιγραφή, ἔχουσα ὧδε·

[1] Μεγάλη σύγχυσις ὑπάρχει ἐν τοῖς ἀντιγράφοις περὶ τῆς λέξεως, καὶ φέρουσι Κρωπ(ε)ιᾶς, ἢ Κρωπίας καὶ κοινῆς Κεκροπίας. Ἴδε ἐκτενέστερον περὶ τούτου, ἐν τῇ ἐκδ. τοῦ Θουκ. ὑπὸ τοῦ Ποπίου, σ. 24, Τ. Β'.

† Κουρσαλᾶ
1730 ἐξανακαι-
νουργόθη ὁ Θ̄Ῡ ο
ναὸς ἡ Κήμιση
τῆς Θεοτόκου
Γεοργάκη ἡ 'Α
νάκη κτή
τωρας Ντόνης
Δήμας μὲ τὸ ἐ-
πήληπο Χωρί-
ο

'Εν παρόδῳ δὲ λέγομεν ὅτι ἀριστερᾷ τῷ βλέποντι τὸν ναὸν ὑπάρχει παλαιὰ ἐπιγραφὴ ἥδε·

ΦΙΛΕΤΑΙΡΟΣ
ΦΙΛΟΚΡΑΤΟΥΣ

Τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην ἀφῆκα κατὰ χώραν· τούτου δ'ἕνεκα δὲν περιέλαβον ταύτην ἐν τοῖς προμνημονευθεῖσιν ἐν Κορωπίῳ ἀρχαιότησιν.

Τἀνωτέρω ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ γράψωμεν, ὁρμηθέντες ἐκ τοῦ λόγου ὅτι δέον νὰ ἐρευνᾶται ἡ ἀλήθεια. 'Εὰν δὲ τυχὸν ἐπλανήθημεν καὶ ἡμεῖς, ἔχουσιν εὐρὺ τὸ πεδίον τῆς ἐρεύνης καὶ ἄλλοι, ὅπως ἐργασθέντες ἀπαλλάξωσιν ἡμᾶς τοῦ νὰ πλέωμεν εἰς τὸ πέλαγος τῆς πλάνης.

Θεμιστ. Πολυκράτης.

ΠΕΡΙ ΤΑΧΥΔΡΟΜΙΚΩΝ ΤΑΜΙΕΥΤΗΡΙΩΝ

Πάντοτε ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ οἰκονομικὸν ζήτημα ὑπῆρξεν ἓν τῶν σπουδαιοτάτων κοινωνικῶν ζητημάτων. 'Ο ἄνθρωπος, περιστοιχιζόμενος ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ ὑπὸ ἠθικῶν καὶ ὑλικῶν ἀναγκῶν, μόνον ἐν τῇ προσηκούσῃ αὐτῶν καὶ δικαίᾳ θεραπείᾳ καθίσταται εὐτυχής· ἐν δὲ τῇ κοινωνικῇ ἐργασίᾳ οὐδὲν ἄλλο πράττει, ἢ νὰ ἐφευρίσκῃ τρόπους πρὸς θεραπείαν τῶν ἀναγκῶν του, αἵτινες καθ' ὅσον ἐκπολιτίζεται, κατὰ τοσοῦτον καὶ πληθύνονται. 'Εν τῇ ἱστορικῇ αὐτοῦ σταδιοδρομίᾳ, καθ' ἣν κατακτᾷ βῆμα πρὸς βῆμα τοὺς ἀλλεπαλλήλους σταθμοὺς τοῦ πολιτισμοῦ, προσπαθεῖ νὰ λύσῃ ἓν ἠθικὸν πρόβλημα,

νὰ θεραπεύσῃ μίαν ὑλικὴν ἀνάγκην. Πᾶσα δὲ μετάβασις αὐτοῦ ἀπὸ μιᾶς εἰς ἄλλην ἱστορικὴν περίοδον παρουσιάζει τὸ φαινόμενον τοῦτο.

Οὔτε διάγραμμα, οὔτε εἰκόνα τῶν ἱστορικῶν τούτων φαινομένων σκοπῶ νὰ ὑποτυπώσω κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην. Ὅ,τι θὰ μὲ ἀπασχολήσῃ εἶνε ἀντικείμενον, στενῶς συνδεδεμένον πρὸς τὸ οἰκονομικὸν ζήτημα τῆς κοινωνίας.

Ἐὰν κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν αὐτοῦ φυσιογνωμίαν τὸ οἰκονομικὸν ζήτημα δὲν παρίσταται ὑπέρτερον πάντων τῶν κοινωνικῶν ζητημάτων, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ ἔννοιαν ὁμολογουμένως τυγχάνει τὸ πρώτιστον. Ἐπαρκῶς μαρτυρεῖ τοῦτο ἡ ἱστορία. Αἱ βιαιόταται τῶν ἐπαναστάσεων προῆλθον κατ' ἐξοχὴν ἐκ τῆς οἰκονομικῆς τῶν λαῶν στενοχωρίας, διότι ὁ περὶ τοῦ ἄρτου ἀγὼν εἶνε πρωτίστως ὁ περὶ ὑπάρξεως ἀγών. Λαὸς εὐπορῶν, ἐπαρκῶν εἰς τὰς ὑλικὰς αὐτοῦ ἀνάγκας, θεραπεύων δ' ἅμα καὶ τὰς ἠθικάς, σπανιώτατα δυσφορεῖ κατὰ τοῦ κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ καθεστῶτος. Τοὐναντίον, λαὸς κατατρυχόμενος ὑπὸ οἰκονομικῶν ἀναγκῶν, θέλει παράσχει προσοχὴν εἰς τὰς ἴυγγας τῆς πρώτης δημαγωγικῆς Σειρῆνος, ἥτις εὐχερέστατα θέλει τὸν ἀποπλανήσει, ἐπωφελουμένη τῆς ἀναστατώσεως τῆς κεφαλῆς του, συνεπείᾳ τῆς ἀναστατώσεως τῆς γαστρός.

Τούτου ἕνεκα τὸ μῖσος κατὰ τοῦ πλούτου καὶ ὁ κατὰ τῆς ἰδιοκτησίας πόλεμος εἶνε τὰ πρώτιστα τῶν ἐλατηρίων, ὑφ' ὧν ἐλαύνοννονται οἱ ἄνθρωποι κατὰ τὰς ἐπαναστατικὰς αὐτῶν περιόδους. Ἡ ἐν Ἀθήναις ἐξέγερσις τῶν πενήτων κατὰ τῶν πλουσίων ἐπὶ Σόλωνος καὶ ἡ ἐκ ταύτης προκηρυχθεῖσα σεισάχθεια, τὰ κατὰ τοὺς Γράκχους ἐν Ρώμῃ, τὰ ἐν τῇ μεσημβρινῇ Γαλλίᾳ κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα καὶ τῇ Παραρρηνίῳ Γερμανίᾳ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Μεταρρυθμίσεως κοινωνιστικὰ φαινόμενα (Jacquerie Bauern Krieg), τὰ κατὰ τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν καὶ τὸν αἰῶνα τοῦτον πολλαχοῦ τῆς Εὐρώπης ἐπαναστατικὰ κατὰ τοῦ ὑφισταμένου τύπου τῆς ἰδιοκτησίας κηρύγματα ἀριδήλως μαρτυροῦσιν, ὅτι αἴτια τῶν ἱστορικῶν ἀλλοιώσεων τῶν λαῶν δὲν εἶνε συνήθως ἠθικά, ὅσον ὑλικά. Τὰ ἠθικὰ ἰδεώδη, αἱ ἔμφυτοι τοῦ ἀνθρώπου τάσεις πρὸς ὑπέρτερον βίον, δὲν ἀποκαλύπτονται αὐτῷ τοσοῦτον κατεπείγοντα, ὅσον αἱ οἰκονομικαὶ αὐτοῦ ἀνάγκαι καὶ αἱ ὑλικαὶ στενοχωρίαι καὶ ἐπιθυμίαι.

Τὰ τοιαῦτα φαινόμενα οὔτε ὀφείλει, οὔτε δύναται νὰ παρίδῃ, εἴτε ὁ νομοθέτης, εἴτε ὁ κυβερνήτης, πᾶς ἐν γένει μεριμνῶν περὶ τῆς τύχης τῶν λαῶν. Ἡ ἐλαχίστη δὲ γνῶσις τῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν φαινομένων τοῦ οἰκονομικοῦ αὐτοῦ βίου διδάσκει, ὅτι ἀλη-

θής καὶ φιλοσοφικὴ νομοθεσία, σώφρων καὶ προνοητικὴ διοίκησις εἶνε ἡ ἐκ τοῦ προτέρου αἴρουσα τὰ προσκόμματα ταῦτα πρὸς εὔκοσμον κοινωνικὴν τάξιν καὶ ἁρμονίαν.

Ὅτε δὲν ὑφίστατaται κοινωνικὴ ἰσότης καὶ δικαιοσύνη ἐν τῷ βίῳ τῶν ἀνθρώπων, ἡ δὲ ἱστορία παρουσιάζει τὸ δυστυχὲς θέαμα ἀδικούντων καὶ ἀδικουμένων, προνομιούχων καὶ δούλων, κλῆρος τοῦ πλείστου μέρους ἑνὸς λαοῦ εἶνε ἡ καθημερινὴ ἐργασία καὶ ἡ δι' αὐτῆς διατροφὴ καὶ συντήρησις τῶν προνομιούχων. Ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις τοῦ λαοῦ τούτου εἶνε στοιχειωδεστάτη καὶ ἁπλουστάτη. Δικαιώματα κέκτηνται ἐλάχιστοι, οἱ λοιποὶ δὲ ὑφίστανται μόνον ὑποχρεώσεις, ἡ ἀκριβὴς τῶν ὁποίων ἐκτέλεσις εἶνε ὁ ὑπέρτατος νόμος. Ὑπὸ τὰ συστήματα τῆς δουλείας καὶ τῆς δουλοπαροικίας τοιαύτη εἶνε ἡ κατάστασις τῆς κοινωνίας. Ἡ ἐργασία εἶνε ὁ κλῆρος τῶν πολλῶν, ἀλλὰ καὶ ἡ καταδίκη· διότι ἡ ἐργασία σκοπὸν ἔχει οὐχὶ τὴν συντήρησιν τῶν ἐργαζομένων, ἀλλὰ τῶν προνομιούχων, πρὸς ὑπηρεσίαν τῶν ὁποίων ὁ ἐργάτης βλέπει καταρρέοντα τὸν ἱδρῶτα αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ προσώπου τῆς γῆς, ἄνευ τῆς ἐλπίδος ν' ἀπολαύσῃ στιγμῶν τινων εὐημερίας καὶ εὐχαριστήσεως.

Ἐντεῦθεν τὸ ἀπ' αἰώνων τραγικὸν θέαμα ποικίλου πολιτισμοῦ καὶ ἰδεῶν, ὑπὸ τὰς μᾶλλον ἀντιθέτους νομοθεσίας, τῆς οἰκονομικῆς στενοχωρίας, τῆς πείνης. Αἱ ἑκάστοτε τελούμεναι ἐπαναστάσεις ἐπιζητοῦσι τὴν ἄρσιν τῆς οἰκονομικῆς δυσχερείας, ἀλλὰ δὲν κατορθοῦσι τοῦτο· μετ' ὀλίγον τὰ αἴτια αὐτῆς ἐκδηλοῦνται μετὰ τῆς αὐτῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας. Ἡ πενία ὑφίσταται ἀείποτε ἐν τῷ βάθει τῆς κοινωνικῆς εἰκόνος, μόνον δὲ τὸ maximum καὶ τὸ minimum αὐτῆς παραλλάσσει. Τὸ καθεστὼς τοῦτο, ἐπὶ αἰῶνας καταπολεμηθὲν ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως καὶ ἀξιοπρεπείας, ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας, ἐξ ὀνόματος τῆς λογικῆς καὶ τοῦ δικαίου, φαίνεται ὑποχωρῆσαν, ἐκλιπὸν ὡς κανονικὸς θεσμός. Ἀλλὰ μετὰ τῆς ἐξαφανίσεως αὐτοῦ, μετὰ τῆς ἀνατολῆς νέου ἱστορικοῦ κόσμου ἐπὶ βάσεων δικαιοτέρων, ἡ πενία δὲν ἐξέλιπεν. Ἡ τάξις τῶν δούλων καὶ τῶν δουλοπαροίκων τῆς ἀρχαίας κοινωνίας παρῆλθεν ὑπὸ τὰς νέας ἀρχὰς τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητος· οἱ ἄνθρωποι ἀνεκηρύχθησαν ἅπαντες ἀδελφοί. Ἀλλ' ἡ παλαιὰ κοινωνικὴ κακοδαιμονία δὲν ἐξέλιπε τέλεον. Καὶ ἐντεῦθεν τὸ καθ' ἑκάστην ἐκδηλούμενον μῖσος, καὶ ἐν ταῖς μᾶλλον πεπολιτισμέναις τῶν κοινωνιῶν, τῶν ἀπόρων κατὰ τῶν εὐπόρων, μῖσος, ὑποσκάπτον αὰ θεμέλια τῶν μονιμωτάτων κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν καθεστώτων,

Διότι τὸ ζήτημα τῆς γαστρὸς εἶνε τὸ ἡμερήσιον ζήτημα παντὸς ἀνθρώπου. Ὅτε δὲ ἔν τισι κοινωνίαις ὑπάρχουσι μέλη αὐτῶν, ἐστερημένα τροφῆς, κινδυνεύοντα νὰ ἐξαφανισθῶσιν ἐκ τῆς πείνης, βιοῦντα ἐν τρώγλαις ἀνηλίοις, ἐστερημένα καθαρᾶς ἀτμοσφαίρας, ἐν ἀποκτηνώσει διατελοῦντα ἕνεκα τῶν ἀφορμῶν τούτων, τὰ μέλη ταῦτα εἶνε πολέμια κατ' ἀνάγκην τῆς ὑφισταμένης τάξεως. Καὶ ἐνόσῳ μὲν κοινωνία τις δὲν εἶνε προηγμένη ἐν τῷ πολιτισμῷ, ἐνόσῳ ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις, ἡ διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ μόρφωσις καὶ τῶν τελευταίων κοινωνικῶν στοιχείων, εἶνε λίαν περιωρισμένη, τὰ πολέμια ταῦτα στοιχεῖα εἶνε ἀκίνδυνα. Ἀλλὰ καθ' ὅσον ἡ δημοτικὴ παίδευσις ἐξαπλοῦται μεταξὺ τῶν ἀπορωτάτων τάξεων, καθ' ὅσον αὗται λαμβάνουσι συνείδησιν ἑαυτῶν καὶ τῶν συμφυῶν δικαιωμάτων, κατὰ τοσοῦτον ὁ κίνδυνος καθίσταται μείζων καὶ δυσχερής. Ὁ ἀρχαῖος δοῦλος, ὁ πεινῶν καὶ γυμνητεύων, τὸ Γ Θ Σ τοῦτο τῆς παλαιᾶς κοινωνίας, ὁ μὴ εὑρίσκων ἔλεος πρὸ τῆς ἀνοικτιρμοσύνης σκληροῦ δεσπότου, ᾐσθάνετο τὴν πενίαν αὐτοῦ, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὴν δυστυχίαν. Ἀλλ' ὁ ἐργάτης τῆς νέας κοινωνίας, ὁ πεινῶν ἐπίσης, μὴ δυνάμενος δὲ διὰ τῆς ἐργασίας νὰ θεραπεύσῃ τὰς ἀνάγκας ἑαυτοῦ καὶ τῆς οἰκογενείας του, πεφωτισμένος ἤδη ὅπως δήποτε διὰ τῆς ὁσημέραι ἐξαπλουμένης δημοτικῆς παιδεύσεως, αἰσθάνεται εὐχερέστερον τὸ μῖσος κατὰ τοῦ καθεστῶτος, τῦ ὁποῖον δὲν θεραπεύει τὰς ἀνάγκας αὐτοῦ. Ὁ δὲ πρῶτος κοινωνικὸς Σπάρτακος ὑποτιθεμένης βελτιώσεως θέλει τύχει ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῶν ἐργατικῶν τάξεων καὶ προσηλύτων καὶ ἀποστόλων.

Γερμανὸς κοινωνιστικὸς ῥήτωρ, ἀγορεύων πρό τινων ἐτῶν ἐν συλλόγῳ ὁμοφρόνων, ἐδικαιολόγει τὸ ἀδιάλλακτον ἐπαναστατικὸν πνεῦμα, τὸ ἐπικρατοῦν ἐν ταῖς τάξεσι τῶν ἐργατῶν ὡς ἀκολούθως: «Ὁ παλαιὸς δοῦλος, ὁ Παρίας τῆς ἀρχαίας Ἀνατολῆς, ὁ ἐστερημένος ἀστικῶν καὶ πολιτικῶν δικαίων ἐν Ἑλλάδι καὶ Ῥώμῃ, ὁ ὑπὸ τὸν χριστιανικὸν τιμαριωτισμὸν τῶν μέσων αἰώνων, δὲν κατενόει καὶ δὲν ᾐσθάνετο τὴν κοινωνικὴν αὐτοῦ δυστυχίαν. Ἀμοιρῶν καὶ τῆς ἐλαχίστης διανοητικῆς μορφώσεως, ἐδέχετο ἀγογγύστως τοὺς ῥαβδισμοὺς τῶν κυρίων του, οὓς ἐν τῇ ἀμαθείᾳ αὐτοῦ ἐφρόνει ὡς ἐξ ἀνωτέρας καταγωγῆς ἕλκοντας τὴν ἀρχήν. Ἀλλὰ σήμερον τὰ πράγματα μετεβλήθησαν. Ὑπὸ τὴν ἐξάπλωσιν τῆς παιδεύσεως ὁ ἐργάτης κέκτηται εὐρυτέραν τὴν συνείδησιν τῶν δικαίων του, ἢ κατὰ τοὺς παρεληλυθότας χρόνους. Πᾶσα κατ' αὐτοῦ ἀδικία εἶνε ἀδικία κατ' αὐτῆς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἧς κατανοεῖ τὰ δίκαια καὶ τὰς ὑπο-

χρεώσεις. Ὁ ἐργάτης, πεφωτισμένος ἤδη, ἔχει τὸ δικαίωμα τῆς ἐξεγέρσεως, τῆς διεκδικήσεως δικαιωμάτων, ὧν στερεῖται, δικαιωμάτων ἐπ' αὐτῆς τῆς ἰδιοκτησίας, ἥτις ἐδημιουργήθη ἀπ' αἰώνων διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ καὶ τοῦ ἱδρῶτος. Ἐμνημόνευσα ταῦτα, ἵνα ὑποδείξω τὴν ἄβυσσον τοῦ μίσους, ἥτις διαχωρίζει σήμερον τὰς κοινωνικὰς τάξεις πρὸς ἀλλήλας πολλαχοῦ τῆς Εὐρώπης. Περὶ τῆς κοινωνιστικῆς λογικῆς δὲν εἶνε τοῦ παρόντος χρόνου ἀντικείμενον νὰ συζητήσω. Ἀλλ' ὅ,τι ὀφείλω νὰ παρατηρήσω εἶνε, ὅτι τὰ μεγάλα κοινωνικὰ φαινόμενα πρέπει νὰ μελετῶνται ὑφ' οἱανδήποτε μορφὴν καὶ ἂν παρουσιάζωνται. Ἡ κοινωνία δ' ἐκείνη ἐκπληροῖ τὸν προορισμόν της, ἥτις δὲν ἀδιαφορεῖ πρὸ τῆς ἐκδηλώσεως αὐτῶν, ἀλλὰ προσπαθεῖ νὰ τὰ ἑρμηνεύσῃ, νὰ τὰ λύσῃ, νά τὰ θεραπεύσῃ.

Μεταξὺ τῶν δυσχερεστάτων καὶ ἐπιφοβωτάτων κοινωνικῶν ζητημάτων κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτο εἶνε τὸ ζήτημα τῆς πενίας. Εἶπον ἤδη ἕνεκα τίνων ἀφορμῶν κατέστη ἐπικινδυνώτερον ἢ ἄλλοτε, συντονωτέρας ἄρα προσοχῆς δεόμενον καὶ μερίμνης. Ἀγαθῇ τύχῃ· ἡ ἐπικίνδυνος αὐτοῦ ἐμφάνεια δὲν παρέρχεται σήμερον ἀδιάφορος εἴτε ἐκ τῆς ἐπιστήμης, εἴτε ἐκ τῶν κυβερνήσεων. Ἀμφότεραι μελετῶσιν ἀπό τινος χρόνου πάντα τὰ μέτρα, δι' ὧν ἡ πενία θέλει ἀποσοβηθῇ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον, θέλουσι δ' ἐξευρεθῇ τρόποι, δι' ὧν σχετική τις εὐημερία νὰ παρασχεθῇ εἰς τὰς ἀποκλήρους τάξεις τῆς κοινωνίας. Ἡ ἐλεημοσύνη, ἡ πρὸς τοὺς πένητας ἀγαθοεργία, δὲν λύει τὸ πρόβλημα τῆς δυστυχίας, τῆς πείνης· τοὐναντίον ἴσως, ἀναπτύσσει αὐτὸ καὶ καθίστησι δυσχερέστερον. Τὸ πτωχοκομεῖον δὲν εἶνε ἄσυλον τοῦ πένητος, ὅσον πολλάκις καταφύγιον τοῦ νωθροῦ καὶ ὀκνηροῦ. Ὑπὸ τὴν πεποίθησιν δὲ ταύτην ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη ἐξεῦρε καὶ καθώρισε τοὺς τρόπους, δι' ὧν δύνανται νὰ θεραπευθῶσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον τὰ νοσήματα τῆς κοινωνίας. Εἷς τῶν τρόπων πρὸς θεραπείαν τῆς δυστυχίας, πρὸς καταπολέμησιν κατὰ τὸ ἐνὸν τῆς πενίας, εἶνε μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ ἡ σύστασις *Ταμιευτηρίων*.

Τὰ Ταμιευτήρια παρ' ἡμῖν εἶνε μονονουχὶ ἄγνωστα, ἢ ἂν ὑφίστανταί που τοιαῦτα, ἥκιστα ἐκπληροῦσι τὸν προορισμόν, ὃν ἐκπληροῦσιν ἐν ἄλλαις χώραις. Δὲν ἐξετάζω τὰ αἴτια τοῦ φαινομένου τούτου, οὔτ' ἐπιθυμῶ νὰ κηρύξω τοῦτον ἢ ἐκεῖνον ὑπεύθυνον ἐπὶ τῇ λυπηρᾷ ταύτῃ ἐλλείψει. Πιστοποιῶ ἓν γεγονός, δράττομαι δ' ἤδη τῆς εὐκαιρίας νὰ προκαλέσω τὴν προσοχὴν ἁπάντων ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου. Ἀλλαχοῦ τὰ ταμιευτήρια λειτουργοῦσιν εὐδοκίμως ἀπὸ μακροῦ χρόνου. καιρὸς δὲ νὰ ἐγκαι-

νισθῇ αὐτῶν ἡ λειτουργία καὶ παρ' ἡμῖν, μέλλουσα νὰ παραγάγῃ ἀναμφιβόλως εὐγενεστάτην καὶ εὐεργετικωτάτην κοινωνικὴν συγκομιδήν.

Ἡ ἐργασία καὶ ἡ οἰκονομία, εἶπεν ὁ Ἀριστοτέλης, καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Ἀδὰμ Σμίθ, εἶνε αἱ δύο βάσεις τοῦ οἰκονομικοῦ οἰκοδομήματος πάσης κοινωνίας. Ἡ ἐργασία δημιουργεῖ τὸν πλοῦτον, ἡ ἐργασία καθίστησι πλούσιον τὸν πτωχόν, ἡ ἐργασία θεραπεύει τὰς ὑλικὰς τῶν ἀνθρώπων ἀνάγκας. Ἀλλ' ἡ ἐργασία δὲν συντηρεῖ τὸ δι' αὐτῆς κεκτημένον, τὸ ὁποῖον δύναται θᾶττον ἢ βραδύτερον νὰ καταστραφῇ καὶ νὰ ἐκλίπῃ.

Πρὸς τὴν συντήρησιν τοῦ πλούτου, τῶν κεφαλαίων, σκοπεῖ ἡ οἰκονομία, ἡ ἀποταμίευσις, διὰ νὰ ἐκφρασθῶ καθαρώτερον. Ἡ ἀποταμίευσις περισυλλέγει ἀπανταχόθεν πάντα τὰ στοιχεῖα, ἐξ ὧν ἀποτελεῖται ὁ ἐθνικὸς λαοῦ τινος πλοῦτος, ἀπὸ τῶν ἑκατομμυρίων τοῦ μεγάλου κεφαλαιούχου, μέχρι τοῦ ὀβολοῦ τοῦ πένητος. Λαὸς ἐργαζόμενος πλουτεῖ, ἀλλὰ δὲν ἐξασφαλίζει τὸν πλοῦτον αὐτοῦ. Τοῦτο ἐπιφυλάσσεται κατ' ἐξοχὴν εἰς τὸν λαὸν τὸν ἀποταμιεύοντα.

Ἐντεῦθεν ἡ οἰκονομικὴ ἐπιστήμη τῶν νεωτέρων χρόνων ἀπαλλαγεῖσα τῶν μεταφυσικῶν αὐτῆς προλήψεων, λαμβάνουσα δ' ὑπ' ὄψει μᾶλλον τὰ θετικὰ δεδομένα, παρέβλεψε πλείστας προτάσεις τῶν ψευδοπροφητῶν ἰδανικῆς κοινωνικῆς εὐημερίας, καὶ ἀναζητεῖ τοὺς τρόπους ἐκείνους, δι' ὧν ὁ πλοῦτος δύναται νὰ ἐξασφαλισθῇ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον, οὐχὶ μόνον μαρὰ τοῖς ὀλίγοις, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς εὐρυτέροις κοινωνικοῖς κύκλοις. Τὸ τοιοῦτο δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῇ μόνον διὰ τῆς ἐργασίας, ὅσον διὰ τῆς οἰκονομίας καὶ τῆς ἀποταμιεύσεως. Ἡ ἀρχὴ ἐγένετο. Τὰ δὲ γεγονότα μαρτυροῦσιν ὁποῖα καταπληκτικὰ ἀποτελέσματα ἐπήνεγκον ἔν τισι χώραις ἡ ἀπὸ ἐτῶν τινων μόλις χρονολογουμένη σύστασις Ταμιευτηρίων.

Τὰ Ταμιευτήρια εἶνε ἱδρύματα οἰκονομικῆς ἀποταμιεύσεως εὐτελῶν κεφαλαίων, ὡς ἐκ τῆς σμικρότητος αὐτῶν μὴ δυναμένων νὰ χρησιμοποιηθῶσιν ἀμέσως ἐν μεγάλαις γεωργικαῖς, βιομηχανικαῖς ἢ ἐμπορικαῖς ἐπιχειρήσεσι. Τὸ Ταμιευτήριον εἶνε προωρισμένον κατ' ἐξοχὴν νὰ δεχθῇ ἐν τοῖς ταμείοις αὐτοῦ τὰς οἰκονομίας τοῦ πένητος. Τὰ τοιαῦτα ποσά, μόνα, οὐδὲν δύνανται νὰ παραγάγωσιν ἀποτέλεσμα οἰκονομικόν, ἤθελον δὲ μείνει στεῖρα καὶ ἄγονα, ἂν μὴ κατεστρέφοντο ὅλως· ἀλλὰ συνηνωμένα δύνανται ν' ἀποτελέσωσι μεγάλην οἰκονομικὴν δύναμιν πρός τε τὸ ἀτομικὸν ὄφελος τῶν ἀποταμιευόντων πενήτων, ὅσον καὶ πρὸς τὸ ἐν γένει κοινωνικόν.

Ὁ θεσμὸς τῶν Ταμιευτηρίων χρονολογεῖται ἀπὸ τῶν νεωτέρων μόλις χρόνων. Τὸ ὑπερφίαλον τοῦ ἀρχαίου καθεστῶτος, βασιζόμενον ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν διαιρέσεων καὶ ἐπὶ τοῦ προνομίου, δὲν ἠδύνατο νὰ εὐνοήσῃ καὶ νὰ περιθάλψῃ τοιούτους κοινωφελεῖς καὶ φιλανθρωπικοὺς θεσμούς. Εἶνε ἀληθές, ὅτι ἐν τοῖς μοναστηρίοις καὶ τοῖς πτωχοκομείοις παρείχετό τις φιλανθρωπία πρὸς τὸν πένητα, ἀλλ' ὅπως παρείχετο αὕτη, συνετέλει μᾶλλον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν κακιῶν τινων, οἷον τῆς ὀκνηρίας, τῆς σωματικῆς καὶ πνευματικῆς νωθρότητος, ἢ εἰς τὴν προαγωγὴν καὶ ἐπίδοσιν οἱασδήποτε ἀρετῆς. Μόνον ὑπὸ τὰς ἰδέας τῆς νεωτέρας φιλανθρωπίας, ἥτις τὸν πένητα δὲν θεωρεῖ ἀνάπηρον ὄν, δεόμενον ἀρωγῆς μόνον καὶ ὑποστηρίξεως, ἀλλὰ ἀναγνωρίζει αὐτὸν ἐνεργὸν καὶ χρήσιμον μέλος τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ, δυνάμενον διὰ τῆς ἐργασίας καὶ τῶν ἀπ' αὐτῆς ἀπορρεουσῶν ἀρετῶν νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν κανονικὴν λειτουργίαν καὶ βιωσιμότητα τοῦ ὀργανισμοῦ τούτου, μόνον ὑπὸ τοιαύτας ἀρχὰς ἠδύνατο νὰ ἐρευνηθῇ καὶ νὰ ἀναγνωρισθῇ ἡ σκοπιμότης τῶν Ταμιευτηρίων, χρησίμων διά τε τὸ ἄτομον καὶ τὴν κοινωνίαν.

Τὸ Ταμιευτήριον εἶνε φιλανθρωπικὸν καθίδρυμα, ἀλλ' ἐν τῷ φιλανθρωπικῷ αὐτοῦ σκοπῷ ὁ ἄπορος ἐργάτης, ὁ μὴ δυνάμενος ἡμέραν τινὰ νὰ συντηρήσῃ τὴν οἰκογένειάν του ἕνεκα ποικίλων καὶ ἀνεξαρτήτων τῆς θελήσεώς του αἰτίων, δὲν εἶνε ἁπλοῦν ἀντικείμενον φιλανθρωπίας. Κατὰ τὸν σκοπὸν τοῦ Ταμιευτηρίου, ὁ ἄπορος εἶνε εὐεργέτης ἅμα καὶ εὐεργετούμενος· αὐτὸς εἶνε ὁ πρῶτος καὶ τελευταῖος παράγων τῆς ὑπάρξεως τοῦ Ταμιευτηρίου, τῆς κανονικῆς αὐτοῦ λειτουργίας, τῆς προκοπῆς, τῆς εὐεργεσίας. Καὶ τοῦτο ἐπιτυγχάνεται διὰ συστήματος ἁπλουστάτου καὶ πρακτικωτάτου, καθ' οὗ μέχρι τῆς σήμερον οὐδεμία ἐξηγέρθη κραυγὴ δυσπιστίας, τοὐναντίον δ' ἐπέσυρε τὴν προσοχήν, τὴν ἐκτίμησιν καὶ τὴν ὑποστήριξιν τῆς τε ἐπιστήμης καὶ τῆς κοινωνίας, ὡς καὶ τῶν ἁπανταχοῦ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου κυβερνήσεων. Σπανίως ἐπῆλθε διὰ θεσμὸν ὁμοφωνία περὶ τῆς σκοπιμότητος καὶ τῆς κοινωνικῆς αὐτοῦ ὠφελείας τοιαύτη, ὅσον διὰ τὸν θεσμὸν τῶν Ταμιευτηρίων.

Εἶπον ὅτι τὸ Ταμιευτήριον δὲν εἶνε ἐπὶ τοσοῦτον φιλανθρωπικὸν ἵδρυμα, ὅσον κατ' ἐξοχὴν ἠθικὸν καὶ οἰκονομικόν. Ἡ φιλανθρωπία τοῦ Ταμιευτηρίου ἀπορρέει ἀπ' αὐτοῦ τοῦ ἠθικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ αὐτοῦ χαρακτῆρος, ἀλλὰ πρωτίστως εἶνε ἠθικὸν καὶ οἰκονομικὸν ἵδρυμα.

Τὸ Ταμιευτήριον εἶνε ἠθικὸν ἵδρυμα, καθ' ὅσον διεγείρει παρὰ τῷ πένητι, τῷ ἀπυχειροβιώτῳ, τὸν πόθον τῆς ἀποταμιεύσεως καὶ τῆς

οἰκονομίας. Ἕκαστος ἡμερόβιος ἐργάτης δύναται νὰ ἐξοικονομήσῃ ἐκ τοῦ ἡμερομισθίου αὐτοῦ ἐλάχιστον χρηματικὸν ποσόν. Ὅσον καὶ ἂν ἔχῃ ἐν ἑαυτῷ ἔμφυτον τὸ αἴσθημα τῆς οἰκονομίας, μὴ ὑφισταμένου ταμιευτικοῦ ἀσύλου, ἐν ᾧ νὰ ἐμπιστεύηται ἑκάστοτε τὸ ἐκ τῆς νηφαλιότητος αὐτοῦ ἐναπολειπόμενον χρῆμα, θέλει τὸ χρῆμα τοῦτο, ἢ σπαταλήσει διὰ τοῦ χρόνου ἐφ' ἃ μὴ δεῖ, ἴσως πρὸς διαφθορὰν ἑαυτοῦ, ἀποστέρησιν δὲ καὶ καταστροφὴν τῆς οἰκογενείας του, ἢ θέλει ἐμπιστευθῇ ἐξ ἀπειρίας καὶ ἀγαθότητος εἰς χεῖρας ἀναξίας ἐμπιστοσύνης, ἢ ἐπὶ τέλους θέλει καταστήσει ἄγονον καὶ ἀπρόσοδον. Τίς ἐξ ἡμῶν δὲν ἐγνώρισε πτωχοὺς ἐργάτας, ἥκιστα μεριμνῶντας περὶ τῆς αὔριον, οὐδὲν κεκτημένους αἴσθημα οἰκονομίας, διαβιοῦντας δὲ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ὑπὸ τὸ πολυθρύλλητον καὶ δημοτικώτατον, ἀλλ' ἀπαίσιον ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν δόγμα: *ἡμεροδοῦλι*, *ἡμεροφάγι*; Καὶ ἐνόσῳ μὲν οὗτοι τυγχάνουσιν ὑγιεῖς, φθόνος οὐδεὶς καὶ ἀνησυχία περὶ τῆς ὑπάρξεώς των. Ἀλλ' ὅτε νοσήσωσι, καὶ αἱ νόσοι προσβάλλουσι συνηθέστερον καὶ εὐκολώτερον τοὺς ἐν κακοπαθείαις διαβιοῦντας, ἢ τοὺς εὐμαροῦντας, ἡ φυσικὴ καὶ ἠθικὴ καταστροφὴ εἶνε ἑπομένη, καὶ μετ' αὐτῆς ἡ ἀπώλεια τῆς οἰκογενείας, ἧς ὁ ἐργάτης ἴσως ἦτο τὸ μόνον στήριγμα καὶ ἡ μόνη παραμυθία.

Ἠρώτησα πρό τινος χρόνου πτωχὸν γνώριμόν μου, ἄνθρωπον τῶν γραμμάτων, ἀποζῶντα ἐκ τοῦ ἡμερομισθίου ἐντίμου ἐργασίας· ἠρώτησα αὐτόν, ἂν ἔχῃ τι ἀποταμίευμα ἐκ τῆς πολυχρονίου αὐτοῦ ἐργασίας. Μοὶ ἀπεκρίθη μετὰ φιλοσοφικοῦ φλέγματος:—Εἶχον κατορθώσει νὰ δημιουργήσω μικρόν τι ἀποταμίευμα ἐκ τρισχιλίων δραχμῶν· δυστυχῶς τὸ ἐνεπιστεύθην εἴς τινα ἔμπορον, ὅστις ἐπτώχευσεν. Περιττὸν πᾶν σχόλιον. Ἂν ὑπῆρχον καὶ παρ' ἡμῖν Ταμιευτήρια, ἡ ἀπόκρισις αὕτη δὲν ἤθελε δοθῆ.

Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἠρώτησα ἐσχάτως παῖδα τινά, καθαριστὴν ὑποδημάτων, τί κερδαίνει καθ' ἑκάστην, καὶ ἄν τι ἐκ τοῦ κέρδους του ἀποταμιεύει. Μοὶ ἀπεκρίθη, ὅτι κερδαίνει τρεῖς δραχμὰς καθ' ἑκάστην, καὶ ὅτι ἔχει παρ' ἑαυτῷ ἀποταμίευμα ἑκατὸν δραχμῶν.—Καὶ δὲν φοβεῖσαι μὴ σοῦ τὸ κλέψωσι; τῷ εἶπον.— Ἴσως, ἂν τὸ ἐμπιστευθῶ εἰς ἄλλους, μοὶ ἀπήντησε βραχύτατα ὁ εὐφυὴς Ἀρπάξ.

Μετὰ τὰ παραδείγματα ταῦτα, καὶ τοιαῦτα ἠδυνάμην νὰ σᾶς ἀναφέρω ἄπειρα, ποῖον πόρισμα ἕπεται; Ὅτι ἡ κοινωνία ἐκείνη, ἡ πολιτεία ἐκείνη, αἵτινες δὲν μεριμνῶσι περὶ ἀποταμιεύσεως καὶ συντηρήσεως τῶν μικρῶν κεφαλαίων, τοῦ ὀβολοῦ τοῦ πένητος καὶ τοῦ ἐργάτου, περὶ χρησιμοποιήσεως τῶν κεφαλαίων τούτων, συναθροιζο-

μένων ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ δυναμένων νὰ δημιουργήσωσι μεγάλην οἰκονομικὴν δύναμιν καὶ ἀκατάβλητον κοινωνικῆς εὐημερίας καὶ προόδου παράγοντα, ἡ κοινωνία λέγω καὶ ἡ πολιτεία ἐκεῖναι, ἐγκληματοῦσι καὶ καθ' ἑαυτῶν καὶ κατὰ τῶν πολιτῶν, ὧν αἱ τύχαι εἶνε εἰς αὐτὰς ἐμπεπιστευμέναι.

Ἅπαντες οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶνε προνοητικοί. Ὁ μῦθος τοῦ Ἐπιμηθέως ἔσται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἀείποτε ὁ κλῆρος τῆς ἀνθρωπότητος. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων ἔχουσι κοινωνικὴν αὐτῶν ῥῆσιν, «τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον», καὶ σκέπτονται περὶ τῆς ἐπαύριον τοσοῦτον, ὅσον σκέπτονται περὶ αὐτῆς τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ οἱ ἰχθύες τῶν θαλασσῶν. Τὸ φαινόμενον τοῦτο ὑποχρεοῦται ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην κοινωνικὴν δύναμιν νὰ μελετήσῃ ἡ πολιτεία, νὰ μεριμνήσῃ περὶ αὐτοῦ καὶ νὰ βάλῃ εἰς ἐνέργειαν πάντα ἐκεῖνα τὰ μέσα, δι' ὧν θέλει ἡ κοινωνικὴ πενία, ἐὰν μὴ ἐξοντωθῇ ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, ἀλλὰ περιορισθῇ ἐν ὅσον ἔνεστι στενῷ κύκλῳ ὑπάρξεως.

Ἡ πεῖρα τῶν τελευταίων δεκαετηρίδων τοῦ αἰῶνος τούτου ἀπέδειξεν, ὅτι ὁ θεσμὸς τῶν Ταμιευτηρίων εἶνε εἷς τῶν προσφορωτάτων τρόπων πρὸς καταπολέμησιν τοῦ φαινομένου τῆς κοινωνικῆς πενίας, τὸ ὁποῖον τοσάκις συνετάραξε τὴν ἱστορίαν. Αἱ λαϊκαὶ ἑταιρίαι τῆς ἀλληλοβοηθείας, αἱ τράπεζαι τοῦ λαοῦ, αἱ τοσοῦτον εὐδοκίμως λειτουργοῦσαι σήμερον πολλαχοῦ τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς, καὶ ἐπὶ τῇ εὐδοκιμήσει τῶν ὁποίων αἰωνία ὀφείλεται εὐγνωμοσύνη εἰς τοὺς εὐγενεῖς καὶ φιλανθρώπους ἐκείνους ἄνδρας, οἵτινες ἐγένοντο διαπρύσιοι ἀπόστολοι καὶ προφῆται αὐτῶν, αἱ ἑταιρίαι, λέγω, αὗται τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης, ἀμοιβαιότητος καὶ συνεργασίας, οὐκ ὀλίγον συνετέλεσαν εἰς τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ μικροῦ κεφαλαίου.

Δὲν εἶνε ἀντικείμενον τῆς διαλέξεώς μου ταύτης ἡ ἀνάλυσις τῆς λειτουργίας καὶ χρησιμότητος τῶν κέντρων τούτων τῆς συναντήσεως καὶ συνεργασίας τῶν κεφαλαίων τοῦ λαοῦ. Δὲν δύναμαι ἐν τούτοις νὰ μὴ ἰσχυρισθῶ, ὅτι ὁ θεσμὸς τῶν Ταμιευτηρίων εἶνε σκοπιμώτερος καὶ χρησιμώτερος τῶν ἑταιριῶν τούτων. Δύνανται αὗται πολλάκις ἐν τῇ οἰκονομικῇ αὐτῶν ἐργασίᾳ νὰ ὑποστῶσι ποικίλας διακυμάνσεις, κρίσεις καὶ καταστροφάς, διακυβεύουσαι τὰ μετὰ κόπου καὶ μόχθου κτηθέντα μικρὰ κεφάλαια τοῦ ἀπόρου καὶ τοῦ ἐργάτου. Ἀλλ' ἡ φύσις καὶ ὁ ὀργανισμὸς τῶν Ταμιευτηρίων καθίστησι ταῦτα ἐλεύθερα πάσης οἰκονομικῆς κρίσεως καὶ παντὸς κινδύνου. Εἰς τοῦτο δ'

ἀποδοτέον τὴν καταπληκτικὴν αὐτῶν ἀνάπτυξιν καὶ ἐπίδοσιν κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους.

Ἀπὸ τῆς ἐπιπολαιοτέρας ἐρεύνης καταδείκνυται ἡ σκοπιμότης καὶ ἡ χρησιμότης τοῦ θεσμοῦ τούτου. Τὰ ἐκ τῆς ἱδρύσεως τῶν Ταμιευτηρίων ἀποτελέσματα εἶνε προφανῆ. Ὁ πτωχὸς ἐργάτης, ὅστις ἀποφασίσῃ ἅπαξ, κατ' ἰδίαν ἔμπνευσιν, ἢ τῇ νουθεσίᾳ ἑτέρου προσώπου, ν' ἀρχίσῃ ἀποταμιεύων κατάλοιπόν τι τοῦ ἡμερομισθίου του, γινώσκων ὅτι διὰ τοῦ χρόνου θέλει αὐξήσει τὸ ἀποταμίευμα τοῦτο, προϊὸν τοῦ ἱδρῶτός του καὶ τῆς κοπιώδους ἐργασίας, εἰς ἣν νυχθημερὸν ὑποβάλλεται, αἰσθάνεται ἀναπτυσσόμενον ἐν ἑαυτῷ ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν τὸν πόθον τῆς πολλαπλασιάσεως τῶν οἰκονομιῶν του, αἵτινες εἶνε διὰ αὐτὸν τὸ κεφάλαιον τοῦ μέλλοντος. Τίς οἶδεν ὁποῖα ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς ἀποταμιεύσεως ὄνειρα ταράττουσι τὸν ἐγκέφαλόν του! ἂν οὐχὶ πλούτου ὄνειρα, ἀλλὰ βεβαίως σχετικῆς εὐημερίας, ἀγορᾶς μικρᾶς ἰδιοκτησίας, οἰκοδομῆς οἰκίσκου, ὑπὸ τὴν στέγην τοῦ ὁποίου ν' ἀναπαύσῃ ἡμέραν τινὰ τὰ γεγηρακότα καὶ ἄτονα αὐτοῦ μέλη. Πάντα ταῦτα τὰ ὄνειρα ἔσονται ἀφετηρία δραστηριωτέρας ἐργασίας, ἀλλ' ἅμα καὶ συνεχοῦς ἀποταμιεύσεως. Οὕτως ἀσυνειδήτως ἀναπτύσσεται παρὰ ταῖς ἐργατικαῖς τάξεσιν ἡ φιλοπονία, ἡ ἐργασία, καὶ μετ' αὐτῆς αἱ ἀρεταὶ τῆς νηφαλιότητος καὶ τῆς οἰκονομίας. Οἱ ἐργάται οὗτοι καθίστανται ἔντιμοι ἀστοί, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ φιλόνομοι πολῖται. Ὅτε καταπονηθῶσιν ὑπὸ τῆς ἐργασίας, ὅτε ἀσθενήσωσι, δὲν θέλουσι λάβει ἀνάγκην τῆς κοινωνικῆς φιλανθρωπίας, τῆς ἐλεημοσύνης ἥτις τοσοῦτον ταπεινοῖ καὶ κατασυντρίβει. Αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐργάτης θέλει ἐλεήσει ἑαυτόν. Τὸ ἀποταμίευμά του, ἀπὸ χρόνου ἤδη ὑφιστάμενον, κυκλοφοροῦν καὶ ἀποτελοῦν ἄξιον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον χρηματικὸν ποσόν, θέλει παράσχει αὐτῷ τὰ μέσα τῆς συντηρήσεως ἐν ὥρᾳ ἀνάγκης. Καὶ ἂν ὁ ἐργάτης ἐκ τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ καὶ τῆς ἀνατροφῆς, ἤθελε συναθροίσει μικράς τινας οἰκονομίας, δὲν ὑφίσταντο δὲ Ταμιευτήρια, αἱ οἰκονομίαι αὗται θὰ ἦσαν ἄγονοι, ἐπὶ βλάβῃ καὶ τοῦ ἐργάτου καὶ τῆς κοινωνίας, τοὐναντίον δὲ διὰ τῶν Ταμιευτηρίων καὶ τῆς σκοπίμου αὐτῶν χρήσεως δύνανται νὰ πολλαπλασιασθῶσιν. Οὕτως ἀναπτύσσονται αἱ οἰκονομικαὶ δυνάμεις καὶ ὁ πλοῦτος ἑνὸς λαοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἀρετὴ τῆς οἰκονομίας καὶ αἱ αὐτὴν παρακολουθοῦσαι ἀρεταί, ἄνευ τῶν ὁποίων ὁ ἐργάτης, μὴ αἰσθανόμενος ἐν ἑαυτῷ εὐγενέστερον προορισμὸν καὶ κοινωνικώτερα καθήκοντα, ἤθελε καταστῇ ἐπίφοβον μέλος, ἄσπονδος πολέμιος τῆς πολιτικῆς κοινωνίας.

. . . .

Ἀλλὰ πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἀναποφεύκτων τούτων ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἠθικῆς ἀγωγῆς παρὰ τῷ ἐργάτῃ κακῶν, δὲν ἀρκεῖ νὰ εἴπῃς μόνον πρὸς αὐτόν· ἐργάζου καὶ ἀποταμίευε· δὲν ἀρκεῖ νὰ καταδείξῃς εἰς αὐτὸν τὰ ἀγαθὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐργασίας καὶ τῆς οἰκονομίας. Ὑποχρεοῦσαι νὰ τῷ παράσχῃς καὶ τὰ μέσα. Τὸ τοιοῦτον ἐπιτυγχάνεται θαυμασίως διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ τῶν λαϊκῶν κεφαλαίων, πρωτίστως δὲ καὶ ἀσφαλέστατα διὰ τοῦ θεσμοῦ τῶν Ταμιευτηρίων.

Μεταξὺ τῶν πολλῶν προλήψεων, αἵτινες ἐλυμαίνοντο τὸν ἰταλικὸν λαὸν κατὰ τὸ παρελθόν, ἦτο καὶ ἡ διὰ τοῦ λαχείου κτῆσις κέρδους. Ὁ ἄνθρωπος, γεννώμενος, ἔσχε τὴν εὐλογίαν καὶ οὐχὶ τὴν κατάραν τῆς ἐργασίας, μόνον δι' αὐτῆς δύναται νὰ καταστῇ εὐτυχής, πλούσιος, ὑγιής, κοινωνικός. Ὅστις ἐπομένως ἀναμένει πάντα ταῦτα παρὰ τῆς τύχης, σκληρῶς θέλει ἀπατηθῇ. Ἀλλ' ἡ ὕπαρξις λαχείων οὐδὲν ἄλλο μαρτυρεῖ ἢ ὅτι δύναταί τις νὰ καταστῇ πλούσιος ἔκ τινος τυχαίου γεγονότος, ἐκ τῆς λήψεως ἑνὸς ἀριθμοῦ ἐκ τῆς κάλπης. Κέρδος ἐκ λαχείου προσέτι σημαίνει, ὅτι δύναταί τις νὰ καταστῇ πλούσιος, κάτοχος μεγάλου κεφαλαίου, ἀποτελουμένου ἐκ τῆς ἀθροίσεως πολλῶν σμικρῶν κεφαλαίων, ἀνηκόντων εἰς πτωχούς, τὸ ἀποταμίευμα τῆς ἐπιπόνου αὐτῶν ἐργασίας καὶ οἰκονομίας. Ἀλλ' αὐτὸ τὸ κέρδος εἶνε ἀνήθικον, εἶνε τέκνον τῆς ἀδικίας, σημαίνει τὴν ἀπογύμνωσιν ἔστω καὶ ἀκουσίαν, τῶν πολλῶν ὑπὸ τοῦ ἑνός. Τὰ μικρὰ κεφάλαια τῶν πενήτων, ἅτινα συνηθροίσθησαν δι' ἐντίμου ἐργασίας, διὰ δὲ τῆς ἀποταμιεύσεως καὶ τῆς σκοπίμου αὐτῆς λειτουργίας ἠδύναντο νὰ καταστῶσιν ἰσχυραὶ οἰκονομικαὶ δυνάμεις, οὕτωσὶ διὰ τοῦ λαχείου διατιθέμενα, θέλουσι προκαλέσει τὸν φθόνον καὶ τὸ μῖσος τῶν ἀποτυχόντων, τῶν πολλῶν, κατὰ τοῦ ἐπιτυχόντος, τοῦ ἑνός, ὅστις ἀναμφιβόλως δὲν θέλει ποιήσει προσήκουσαν τοῦ κέρδους του χρῆσιν. Διότι ἡ κοινωνικὴ φιλοσοφία διδάσκει, ὅτι μόνος ὁ γινώσκων νὰ πλουτήσῃ, δύναται καὶ νὰ ποιήσῃ τὴν προσήκουσαν τοῦ πλούτου του χρῆσιν, νὰ συντηρήσῃ ἐπὶ μακρὸν χρόνον τὰ κεφάλαιά του καὶ νὰ χρησιμοποιήσῃ αὐτά. Ὁ πλουτῶν τοὐναντίον ἐκ τοῦ ἱδρῶτος ἄλλων δὲν θέλει κατορθώσει νὰ συντηρήσῃ ἐπὶ μακρὸν χρόνον κεφάλαια, ὧν οὔτε τὸν σκοπὸν ἐννοεῖ, οὔτε τὸν τρόπον τῆς κτήσεως.

Ἀλλ' ἐν Ἰταλίᾳ ὑπὸ τὸ κράτος τῶν προλήψεων ἀντικοινωνικοῦ καθεστῶτος, τὸ ἐκ τοῦ λαχείου κέρδος ἐθεωρεῖτο ὥς τι τῶν εὐτυχεστάτων γεγονότων ἐν τῷ βίῳ ἑνὸς ἀνθρώπου. «Ὁ διάβολος νὰ σὲ χαντακώσῃ 'στῇ λοταρία», ἦτο μία ἀπὸ τὰς μεγαλειτέρας κατάρας, ἃς ἠδύνατο νὰ ἐκστομίσῃ εἰς Νεαπολιτιανὸς κατὰ τοῦ συντοπίτου

του. Ὁ θρησκόληπτος ὄχλος τῆς Μεσημβρινῆς Ἰταλίας, πτωχοὶ ἐργάται, ἀτυχεῖς ὑπηρέτριαι, πᾶν τὸ σμῆνος τῶν ἡμεροβίων καὶ ἀποχειροβιώτων μετέβαινε καθ' ἑκάστην εἰς πρακτορεῖα, χρηστήρια τῶν ἐκ λαχείου κερδῶν, διευθυνόμενα συνήθως ὑπὸ τοῦ κλήρου, ἢ ὑπὸ ὁμοίων μαγγανευτῶν τῶν ἀπλοϊκῶν συνειδήσεων, ἵνα πληροφορηθῇ ἂν ἔμελλε νὰ κερδήσῃ ἐν τῷ λαχείῳ. Ὁ χρησμοδότης ἀπεκρίνατο, σκοτεινότερον τῆς Πυθίας, ἐννοεῖται ἀντὶ κέρδους, τὸ ὁποῖον συνήθως ὑπερέβαινε τὸ σύνολον τῶν χρηματικῶν καταθέσεων τῶν προσερχομένων ἠλιθίων. Ἀλλ' ὅτε εἷς λαὸς πιστεύει οὐχὶ εἰς τὴν θαυματοποιὸν δύναμιν τῆς ἐργασίας του, ἀλλ' εἰς τὴν θαυματοποιὸν δύναμιν τῆς τύχης, ὁ τοιοῦτος λαὸς κατ' ἀνάγκην στερεῖται ἠθικῆς, στερεῖται πίστεως εἰς ἑαυτόν, καθίσταται νωθρὸς καὶ φυγόπονος, ἀνάξιος πάσης ἐλευθερίας.

Ἐντεῦθεν μία τῶν πρώτων πράξεων, δι' ὧν ἐνεκαίνισεν ἡ ἐλευθερία τὴν κάθοδον αὐτῆς ἐν Ἰταλίᾳ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον ὑπῆρξεν ἡ καταδίκη τῶν λαχείων, ὡς πολεμίων τῆς *ἠθικῆς καὶ πραγματικῆς ἀξιοπρεπείας τοῦ λαοῦ*, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῆς ἐν Ῥώμῃ ἐπαναστατικῆς κυβερνήσεως τοῦ 1849, τῆς ὑπὸ τοῦ Ἰωσὴφ Ματσίνη στερεῶς ἑδραιωμένης. Δυστυχῶς τὸ νέον ἐν Ἰταλίᾳ πολιτικὸν καθεστώς, ἕνεκα οἰκονομικῶν τοῦ Προϋπολογισμοῦ λόγων, δὲν ἐτόλμησε μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης νὰ προβῇ ἐπισήμως καὶ καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὴν κατάργησιν τῶν λαχείων, μόνον διότι εἰσπράττει κατ' ἔτος τὸ κράτος ἑκατομμύριά τινα. Ἀλλ' ἡ ἐπιστήμη ἐν Ἰταλίᾳ δὲν ἔμεινεν ἀδιάφορος πρὸ τοῦ φαινομένου τούτου συμπράττουσα δὲ μετὰ τῆς κυβερνήσεως, ἐκήρυξε τὴν ἀνάγκην καὶ ἀποστολὴν τοῦ συνεταιρισμοῦ, τῆς μεγάλης αὐτοῦ κοινωνικῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας. Διὰ τῆς συστάσεως λαϊκῶν ἑταιριῶν καὶ ταμιευτηρίων, ὧν τὰ ἀποτελέσματα καταπληκτικὰ ὄντα, περιώρισαν οὐ σμικρὸν τὴν κοινωνικὴν ἐνέργειαν τῶν λαχείων καὶ τὴν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ λαοῦ ἀνύψωσιν τῆς ἀρχῆς τῆς ἐργασίας, τῆς οἰκονομίας καὶ τῆς ἀποταμιεύσεως.

Αλλων κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην περὶ Ἰταλίας, δὲν δύναμαι, χάριν ἱστορικῆς περιεργείας, νὰ μὴ μνημονεύσω, ὅτι ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ κατὰ πρῶτον ἐγένετο ἀπόπειρα συστάσεως Ταμιευτηρίου διὰ τῆς ἐν ἔτει 1653 συστάσεως ταμιευτικοῦ ἱδρύματος ὑπὸ τοῦ Νεαπολίτου Tonti, ἀλλ' ἀτελοῦς ἔτι. Μόλις ἐν τούτοις κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐν ἔτει 1798, ἐγένετο ἡ ἵδρυσις κανονικοῦ ταμιευτηρίου ἐν Ἀγγλίᾳ. Εἶνε ἀληθές, ὅτι καὶ πρὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ὑπῆρχον Ταμιευτήρια ἐν Ἀμβούργῳ καὶ Ἑλβετίᾳ, ἀλλὰ ταῦτα

ἀτελῶς λειτουργοῦντα, δὲν δύνανται, ὡς καὶ τὸ ἐν Νεαπόλει τοῦ 17οο αἰῶνος, νὰ θεωρηθῶσιν ὡς πρότυπα τῶν Ταμιευτηρίων. Ἡ Ἀγγλία ἄρα δικαίως διεκδικεῖ τὴν τιμὴν τῆς κατὰ πρῶτον συστάσεως Ταμιευτηρίων ἐν Εὐρώπῃ.

Κατὰ τοὺς ἀνησύχους ἐκείνους καιροὺς ὁ Μάλθος ἐν Ἀγγλίᾳ εἶχε διατυπώσει μετὰ τῆς φοβερᾶς λογικῆς του τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τῆς πενίας διὰ τοῦ ὅσον ἔνεστι περιορισμοῦ τῆς τεκνοποιίας. Αἱ θεωρίαι τοῦ Μάλθου δὲν ἠδύναντο νὰ ἦνε εὐπρόσδεκτοι, ἐκτὸς παρά τισι τῶν πιστῶν αὐτοῦ προσηλύτων, εὐγενὴς δὲ γυνή, ἡ Priscilla Wakefield, πρώτη ἔθηκε τὰς βάσεις Ταμιευτηρίου ἐν ἔτει 1798. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης τὰ Ταμιευτήρια πολλαπλασιάζονται ἁπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης. Καθ' ὅσον τὸ πρόβλημα τῆς πενίας προβάλλει τὴν λύσιν αὐτοῦ ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ τῆς Εὐρώπης, εἰλικρινεῖς καὶ πεφωτισμένοι φιλάνθρωποι, ἀντὶ νὰ κολακεύωσι τὰ πάθη τοῦ λαοῦ καὶ νὰ κερδοσκοπῶσιν ἐπὶ ἀναποφεύκτων κοινωνικῶν κακῶν, εἰργάσθησαν ἵνα περιορίσωσι τὴν ὀλεθρίαν ἐνέργειαν τῆς πενίας διὰ τῆς παρὰ τῷ λαῷ διαδόσεως τῶν μεγάλων ἀρχῶν τοῦ οἰκονομικοῦ συνεταιρισμοῦ καὶ διὰ τῶν Ταμιευτηρίων. Οὕτω μετὰ τὴν Ἀγγλίαν, ἤρξαντο ἱδρύουσαι πιστωτικὰ ἅμα καὶ φιλανθρωπικὰ τοιαῦτα ἱδρύματα καὶ ἅπασαι αἱ λοιπαὶ χῶραι τῆς Εὐρώπης, κατανοοῦσαι τὴν ἐξ αὐτῶν προσγινομένην κοινωνικὴν ὠφέλειαν. Δὲν προτίθεμαι κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην νὰ μακρηγορήσω, ἀφηγούμενος τὰ τῆς ἱστορικῆς ἀναπτύξεως τῶν Ταμιευτηρίων ἐν Εὐρώπῃ. Ὅ,τι μόνον ὀφείλω νὰ παρατηρήσω ἐνταῦθα εἶνε, ὅτι τὰ ἱδρύματα ταῦτα, εὐδοκιμήσαντα ἐν στενῷ κύκλῳ, μετηνέχθησαν βραδύτερον, πρό τινων δεκαετηρίδων ἐν εὐρυτέρῳ πεδίῳ κοινωνικῆς ἐνεργείας καὶ λειτουργίας, οὕτω δὲ συνεστήθησαν τὰ *ταχυδρομικὰ Ταμιευτήρια*, κλάδος κατὰ πρῶτον τῶν ταμιευτηρίων, βαθμηδὸν δὲ ἀπορροφήσαντα καὶ ἀπορροφῶντα πάντα ταῦτα τὰ ταμιευτικὰ καθιδρύματα.

Μεθ' ὅλην τὴν δημοτικότητα, ἣν ἐκτήσαντο κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη ἐν Εὐρώπῃ τὰ Ταμιευτήρια, δημόσια καὶ ἰδιωτικά, μεθ' ὅλην τὴν ἐμπιστοσύνην, ἧς ἄξια κατέστησαν, ἕνεκα τῶν ὑπ' αὐτῶν προσενεχθεισῶν περιφανῶν ὑπηρεσιῶν τῇ ἀπόρῳ τάξει τῆς κοινωνίας καὶ τῇ οἰκονομικῇ ἐν γένει τῶν λαῶν πίστει καὶ εὐρωστίᾳ, ἡ φύσις αὐτῶν δὲν ἦτο ἱκανὴ νὰ παράσχῃ τὰ ἀποτελέσματα ἐκεῖνα, ἅτινα ἀπεκδέχεται παρ' αὐτῶν ἡ οἰκονομικὴ ἐπιστήμη· οὐχ ἧττον μετὰ τὴν ἐφαρμογὴν ἡ κριτικὴ ἀνεκάλυψε πολλὰς ἐλλείψεις ἐν τῇ ὀργανώσει αὐτῶν, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων τὰ ἀποτελέσματα ἦσαν περιωρισμένα ἐν

ἀναφορᾷ πρὸς τὸν σκοπόν, ὅστις ἐπεδιώκετο διὰ τῆς συστάσεως τῶν Ταμιευτηρίων. Κατὰ πρῶτον τὰ Ταμιευτήρια ταῦτα ἔφερον τοπικὸν μόνον χαρακτῆρα πολλαχοῦ τῆς Εὐρώπης, ἦσαν ταμιευτήρια ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς πόλεως, οὐδεμία δὲ ὑπῆρχεν ἑνότης ἐν τῇ καθόλου αὐτῶν ἐργασίᾳ. Πολλαχοῦ πρὸς τούτοις ταῦτα εἶχον μεταβληθῆ εἰς τραπεζιτικὰ ἱδρύματα, εἰς κερδοσκοπικοὺς μᾶλλον ἀποβλέποντα σκοποὺς ἢ εἰς τὸν σκοπὸν τῆς λαϊκῆς πίστεως καὶ ὠφελείας, δι' ὃν ἦσαν προωρισμένα. Πολλάκις τὰ Ταμιευτήρια ταῦτα, ἀθροίζοντα χρηματικὰ ποσὰ πανταχόθεν, ἐδάνειζον ἐπὶ μείζονι τοῦ συνήθους τόκῳ, πολλάκις δὲ κατέστησαν ἕρμαιον κυβειῶν καὶ καταχρήσεων. Ἐκ τῶν ἐλλείψεων τούτων ἀνεγνωρίσθη, ὅτι ὁ θεσμὸς τῶν Ταμιευτηρίων ἔπρεπε νὰ ὀργανωθῇ ἐπὶ εὐρυτέρων καὶ κοινωνικωτέρων βάσεων, δυναμένων νὰ προκαλέσωσι τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ λαοῦ ἐν τῇ λειτουργίᾳ αὐτῶν, καὶ ἑπομένως νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν παρ' αὐτῷ τῆς ἀρετῆς, τῆς οἰκονομίας καὶ τῆς ἀποταμιεύσεως.

Τὰ Ταμιευτήρια, διατελοῦντα τὸ μὲν ὑπὸ ἰδιωτικὰς διευθύνσεις, τὰ δὲ στερούμενα ἑνότητος καὶ κεντρικῆς διευθύνσεως, καθίσταντο ἀσθενεῖς οἰκονομικαὶ δυνάμεις, ἐνίοτε δὲ καὶ βλάβην ἐπήνεγκον, ὡς ἐκ τῶν προξενηθεισῶν καταστροφῶν καὶ τῆς δυσπιστίας, ἣν προὐκάλεσαν μεταξὺ τῶν ἐργατικῶν τάξεων. Οὕτω κατενοήθη ἁπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης ἡ ἀνάγκη νὰ ἑνοποιηθῶσι καὶ νὰ τεθῶσιν εἰ δυνατὸν ὑπὸ μίαν κεντρικὴν ἐποπτείαν καὶ διεύθυνσιν, τὴν τῆς πολιτείας.

Προσφορώτερον ὄργανον τῆς ἑνοποιήσεως ταύτης καὶ τῆς μονιμωτέρας λειτουργίας τῶν Ταμιευτηρίων ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ λαοῦ ἐκρίθη τὸ Ταχυδρομεῖον. Ἐκ τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ τὸ ταχυδρομεῖον εἶνε ἵδρυμα, ἱστάμενον ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν καὶ διεύθυνσιν τῆς πολιτείας. Κατὰ πᾶσαν στιγμὴν τῆς ἡμέρας διατελεῖ προσιτὸν εἰς τὸ δημόσιον. Τούτου τοῦ λόγου ἕνεκα ἐκρίθη σκοπιμώτερον, ἵνα τὰ ταχυδρομικὰ γραφεῖα, ἔν τε τοῖς μεγάλοις καὶ τοῖς μικροῖς κέντροις τοῦ πληθυσμοῦ, καταστῶσι γραφεῖα τῶν Ταμιευτηρίων, συναθροίζοντα τὰ παρακατιθέμενα ποσά, καὶ ἀποστέλλοντα αὐτὰ εἰς τὸ κεντρικὸν Ταμιευτήριον τῆς πρωτευούσης.

Καὶ ἐκ τοῦ λόγου τούτου ἡ ἀρχὴ τῆς συστάσεως τῶν ταχυδρομικῶν Ταμιευτηρίων ἁπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης.

Πρώτη ἡ Ἀγγλία ἔσχε τὴν τιμὴν τῆς συστάσεως ταχυδρομικῶν Ταμιευτηρίων ἐν Εὐρώπῃ.

Ὅπως ἀλλαχοῦ οὕτω καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ πλεῖστα ἰδιωτικὰ Ταμιευτήρια εἶχον πτωχεύσει ἢ χρεωκοπήσει, πᾶσα δὲ πρότασις περὶ ἀνα-

διοργανώσεως αὐτῶν ὑπὸ εὐρυτέρας βάσεις ἦτο φόβος μὴ ἀποτύχῃ ἐν τῷ ἀγγλικῷ Κοινοβουλίῳ. Ἀλλ' ὁ Γλάδστων, ὑπουργὸς τότε ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν, δὲν ἐδίστασε νὰ προτείνῃ τὴν σύστασιν ταχυδρομικῶν Ταμιευτηρίων ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τοῦ κράτους. Τοιουτοτρόπως ἐγένετο κατὰ πρῶτον ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ ἀρχὴ τοῦ κοινωνικωτάτου τούτου θεσμοῦ, ἀρξαμένου νὰ λειτουργῇ ἀπὸ τῆς 16 Σεπτεμβρίου 1861, ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν «Post Office Savings Banks».

Βραδύτερον, ἐν ἔτει 1864, ὑπεβλήθη εἰς τὸ ἀγγλικὸν Κοινοβούλιον νομοσχέδιον, δι' οὗ ἐπετρέπετο εἰς τὰ τοιαῦτα ταχυδρομικὰ γραφεῖα ν' ἀναλαμβάνωσι διαφόρους ἐργασίας. Τὸ νομοσχέδιον εὗρεν ἐπίμονον ἀντιπολίτευσιν ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ, οὐχ ἧττον ἐγένετο ἀποδεκτόν, ἀρξαμένης τῆς ἐκτελέσεως αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1865.

Τεραστία ὑπῆρξεν ἡ ἐπιτυχία τοῦ νέου τούτου εἴδους τῶν Ταμιευτηρίων ἐν Ἀγγλίᾳ, ὁ σκοπὸς τῆς συστάσεως αὐτῶν ἐπραγματοποιήθη καθ' ὁλοκληρίαν. Μεθ' ὅλον δὲ τὸν καταβαλλόμενον ἐλάχιστον τόκον, 2 $1/2$ $^0/_0$, τὸ σύνολον τῶν κατατεθεισῶν οἰκονομιῶν τῆς ἀπόρου τάξεως ὑπῆρξεν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἀπροσδόκητον.

Ἐκ τούτου τεκμαίρεται διπλῆ ὠφέλεια, οὐ μόνον διὰ τὴν ἄπορον τάξιν, ἕνεκα οἰκονομικῶν καὶ ἠθικῶν λόγων, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτὸ τὸ δημόσιον. Ἀλλὰ τοῦτο εἶνε δευτερεῦον ὅλως. Ἐκεῖνο, ὑπὲρ τοῦ ὁποίου ἐνδιαφέρεται κατ' ἐξοχήν, καὶ πρέπει νὰ ἐνδιαφέρηται πᾶσα πολιτεία, εἶνε ἡ ἀνάπτυξις τῶν ἠθικῶν καὶ οἰκονομικῶν δυνάμεων τοῦ λαοῦ, λαμβάνοντος διὰ τοῦ χρόνου εὐρύτερον ἐνεργείας κύκλον, μὴ κατατρίβοντος τὸν χρόνον τῆς σχολῆς του ἐν τοῖς καπηλείοις καὶ τοῖς λοιποῖς τῆς ἀργίας καὶ τῆς διαφθορᾶς καταγωγίοις, ἀλλὰ διὰ τοῦ χρόνου, διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἀρετῶν τῆς ἐργασίας καὶ τῆς οἰκονομίας, καθισταμένου κοινωφελεστάτου οἰκονομικοῦ παράγοντος ἐν τῇ πλουτολογικῇ τῆς πατρίδος του ἐργασίᾳ.

Τὸ παράδειγμα τῆς Ἀγγλίας καὶ τῶν εἰς αὐτὴν πολιτικῶς ὑπαγομένων χωρῶν, οἷον τοῦ Καναδᾶ, συνετέλεσεν εἰς τὴν ὤθησιν τῆς ἀναπτύξεως τοῦ θεσμοῦ τῶν ταχυδρομικῶν Ταμιευτηρίων καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Εὐρώπης. Καὶ αἱ κυβερνήσεις καὶ ἡ ἐπιστήμη κατενόησαν τὴν ἐκ τῶν πραγμάτων ἐπιβαλλομένην ἀνάγκην συναθροίσεως τῶν τῇδε κἀκεῖσε διεσπαρμένων μικρῶν κεφαλαίων τοῦ ἐργάτου ὑπὲρ δημιουργίας μεγάλης οἰκονομικῆς δυνάμεως ἐξ αὐτῶν. Καθ' ὃν χρόνον οἱ ἀπόστολοι τοῦ κοινωνισμοῦ κηρύττουσι τὸν λόγον τῆς ἐξοντώσεως τοῦ κεφαλαίου, ὡς τοῦ μόνου παραιτίου τῆς ἀπ' αἰώνων ὑφισταμένης κοινωνικῆς δυστυχίας, οἱ ζητοῦντες νὰ συνδιαλλάξωσι τὴν ἐρ-

γασίαν μετὰ τοῦ κεφαλαίου διὰ τῆς δημοκρατικεύσεως τοῦ τελευταίου, καὶ νὰ συνενώσωσι τὰς δύο ταύτας κοινωνικὰς δυνάμεις πρὸς τὴν πρόοδον, κατενόησαν, ὅτι μόνον διὰ τῆς συστάσεως λαϊκῶν εταιρειῶν ἀλληλοβοηθείας καὶ συνεργασίας, ὡς καὶ διὰ τῆς ἱδρύσεως Ταμιευτηρίων, ἀσύλων τῆς ἀποταμιεύσεως τῶν μικρῶν κεφαλαίων, δύναται νὰ ἐπέλθῃ ἡ συνδιαλλαγὴ τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ κεφαλαίου· οὕτω δὲ νὰ ἀποσοβηθῇ εἷς τῶν μεγίστων κινδύνων, τῶν ἀπειλούντων τὸν νεώτερον πολιτισμόν, καταπαύοντος τοῦ ὑπὸ ἀπαισίους οἰωνοὺς διεξαγομένου ἐμφυλίου πολέμου τοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς ἐργασίας.

Τὰ ταχυδρομικὰ Ταμιευτήρια ἤρξαντο λειτουργοῦντα ἐν Βελγικῇ ἀπὸ τῆς πρώτης Ἰανουαρίου 1870, ὡς προσαρτήματα τοῦ ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τοῦ κράτους ὑφισταμένου ἤδη Γενικοῦ Ταμιευτηρίου.

Ἐν ἔτει 1875 καὶ ἐν ταῖς Κάτω Χώραις κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τρόπον διερρυθμίσθησαν αἱ σχέσεις μεταξὺ τῆς ὑπηρεσίας τῶν Ταχυδρομείων καὶ τῶν τέως ὑφισταμένων Ταμιευτηρίων.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐπίσης εἰσήχθη ὁ θεσμὸς τοιούτων Ταμιευτηρίων καὶ ἐν Γαλλίᾳ ὑπὸ τὰς αὐτὰς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον διατάξεις.

Ἐν Ἰταλίᾳ τὸ περὶ ταχυδρομικῶν Ταμιευτηρίων νομοσχέδιον, ὑποβληθὲν τῇ ψήφῳ τοῦ νομοθετικοῦ σώματος ὑπὸ τοῦ ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν ὑπουργοῦ Σέλλα, τοῦ τοσαύτας προσενεγκόντος ὑπηρεσίας τῇ οἰκονομικῇ ἀναπτύξει καὶ προόδῳ τοῦ νέου ἰταλικοῦ βασιλείου, ἐγένετο ἀποδεκτὸν μετὰ πενταετῆ βάσανον. Ὁ περὶ ταχυδρομικῶν Ταμιευτηρίων ἰταλικὸς νόμος εἶνε ἐκ τῶν ἀρίστων καὶ πρακτικωτάτων τοῦ εἴδους τούτου, ὡς φέρουσι τὸν τύπον τῆς κοινωνικῆς χρησιμότητος ἅπαντα τὰ νομοθετήματα τῆς Ἰταλίας ἀπὸ τῆς νέας αὐτῆς πολιτικῆς τάξεως. Ἐν οὐδεμιᾷ ἴσως χώρᾳ τῆς συγχρόνου Εὐρώπης τὰ τοιαῦτα λαϊκὰ ἱδρύματα, ἑταιρεῖαι ἀλληλοβοηθείας, λαϊκαὶ Τράπεζαι, Ταμιευτήρια, διωργανώθησαν μετὰ τοιούτου πρακτικοῦ πνεύματος, ὅσον ἐν Ἰταλίᾳ. Ὁ Λέων Say πρό τινων ἔτι ἐτῶν ἐνόμισε καθῆκον αὐτοῦ νὰ μεταβῇ ἐπί τινας ἡμέρας εἰς τὴν ἄνω Ἰταλίαν πρὸς εἰδικωτέραν μελέτην τοῦ λειτουργοῦντος ἐν τῇ Χερσονήσῳ συστήματος καθιδρυμάτων λαϊκῆς πίστεως καὶ ἀλληλεγγύης, τῶν ὀργάνων τούτων τῆς μεγάλης κοινωνικῆς δυνάμεως τοῦ νεωτέρου συνεταιρισμοῦ.

Ἰδιωτικὰ Ταμιευτήρια ὑπῆρχον ἤδη ἐν Ἰταλίᾳ, χρονολογούμενα ἀπὸ τῆς δευτέρας ἢ τρίτης δεκαετηρίδος τοῦ αἰῶνος τούτου, ἀλλὰ

πάντα ἦσαν αὐτοτελῆ, οὐδαμῶς συμπράττοντα πρὸς τὸν ἀγαθοεργὸν σκοπόν, ὅστις δι' αὐτῶν ἐσκοπεῖτο. Ἡ δὲ διοίκησις καὶ ἡ διαχείρισις τῶν ἱδρυμάτων τούτων δὲν ἦτο ἐπιτυχής, οὐδεμίαν ἐμπνέουσα ἐμπιστοσύνην παρὰ ταῖς κατωτάταις τοῦ λαοῦ τάξεσιν, αἵτινες τὰς οἰκονομίας αὐτῶν ἐπροτίμων νὰ διαθέσωσι μᾶλλον εἰς ἀγορὰν λαχείων· 2189 γραφεῖα τοιαῦτα ὑπῆρχον καθ' ὅλον τὸ ἰταλικὸν κράτος, ἀπορροφῶντα, ἢ μᾶλλον καταστρέφοντα πάσας τὰς οἰκονομίας τῆς ἐργατικῆς τάξεως, φρονούσης ὅτι διὰ τῆς τύχης ἠδύνατο ν' ἀποκτήσῃ εὐκολώτερον ὅ,τι δὲν ἐσκέπτετο, ὅτι ἠδύνατο ν' ἀποκτήσῃ διὰ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς οἰκονομίας.

Ἕνεκα τῆς μονομανίας τῶν λαχείων παρὰ τῷ ἐργατικῷ πληθυσμῷ τῆς Ἰταλίας, ἐλάχιστα ὑπῆρχον ἐν τῷ τόπῳ Ταμιευτήρια. Ἀλλ' ἡ σύστασις ταχυδρομικῶν Ταμιευτηρίων, ἡ ἐπιτυχὴς ὀργάνωσις αὐτῶν, προὐκάλεσεν ἀντίδρασιν κατὰ τῶν λαχείων, ἐδημιούργησε δὲ ἐν βραχεῖ χρόνῳ παρὰ τῷ τέως ἥκιστα προνοητικῷ ἰταλικῷ λαῷ τὸ πνεῦμα τῆς οἰκονομίας, καὶ μετ' αὐτοῦ ἔτι μᾶλλον τὸ τῆς ἐργασίας, διότι ἀμφότεραι αἱ ἀρεταὶ αὗται σχετίζονται μεταξύ των.

Ἡ Γερμανία, ἡ Ἑλβετία, ἡ Αὐστροουγγαρία, κατ' οὐδὲν ὑστεροῦσι τῆς μεγάλης ταύτης κινήσεως τῶν ταχυδρομικῶν Ταμιευτηρίων. Πανταχοῦ ἱδρύθησαν ταχυδρομικὰ Ταμιευτήρια ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν, τὴν ἐγγύησιν καὶ τὴν διεύθυνσιν τῆς πολιτείας, ὑπεχουσῶν περισσοτέρων ἐγγυήσεων καὶ κοινωνικῆς ἐμπιστοσύνης, ἢ ὑπὸ τὸ τέως λειτουργοῦν σύστημα ἰδιωτικῶν κατὰ μέγα μέρος Ταμιευτηρίων.

Ὁ θεσμὸς τῶν ταχυδρομικῶν Ταμιευτηρίων λειτουργεῖ ὡς ἑξῆς κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης.

Ἐν ἑκάστῃ πρωτευούσῃ ὑπάρχει κεντρικὸν ταμεῖον ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τοῦ κράτους, τούτου δὲ παραρτήματα εἶνε τὰ κατ' ἐπαρχίας ταχυδρομικὰ γραφεῖα. Ταῦτα δὲ ἐπιτηρεῖ καὶ διευθύνει ἡ Γεν. Διεύθυνσις τῶν Ταχυδρομείων.

Ἡ Γεν. Διεύθυνσις ἀντιπροσωπεύει τὸ κράτος εἰς τὰς μετὰ τῶν καταθετῶν τῶν Ταμιευτηρίων δοσοληψίας, τηρουμένου παρ' αὐτῇ ἀνοικτοῦ λογαριασμοῦ τῶν ἀποταμιεύσεων ἑκάστου ἀτόμου ἐπὶ τῇ βάσει ἐγγραφῶν, γινομένων ἐν βιβλιαρίῳ, χορηγουμένῳ δωρεὰν ὑπὸ τῶν ταχυδρομικῶν γραφείων, ἐν ᾧ ἐγγράφονται αἱ καταθέσεις καὶ ἐπιστροφαί, ὡς καὶ ἡ χορηγία τοῦ κατ' ἔτος ἀναλογοῦντος τόκου. Ὁ τόκος οὗτος παραλλάσσει βεβαίως κατὰ τὰς οἰκονομικὰς σχέσεις τῶν διαφόρων κρατῶν, λογίζεται δὲ ἀπὸ τῆς 1ης ἢ 16ης ἑκάστου μηνός, ἤτοι ἡμέρας, ἑπομένης ἐκείνης, καθ' ἣν ἐγένοντο αἱ καταθέ-

σεις, καὶ προστίθεται ἐν τῷ τέλει ἑκάστου ἔτους εἰς τὸ κεφάλαιον, ἀλλὰ πάντοτε ὑπολογιζόμενος ἐπὶ ἀκεραίων μονάδων (δραχμῆς ἐπὶ παραδείγματι), οὐχὶ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν κλασμάτων.

Αἱ καταθέσεις τῶν χρημάτων, ἀρχόμεναι ἀπὸ τῆς δραχμῆς, δύνανται ν' ἀνέλθωσι μέχρι τοῦ ποσοῦ τῶν χιλίων διὰ τὸ πρῶτον ἔτος, καὶ μέχρι τοῦ τῶν δισχιλίων διὰ τὰ ἑπόμενα. Τὸ ἐπὶ πλέον κατατιθέμενον ποσὸν μένει ἄτοκον· μόνον δὲ οἱ τόκοι τῶν δύο χιλιάδων προστιθέμενοι εἰς τὸ κεφάλαιον, ἀνατοκίζονται.

Τὰ κατατιθέμενα ποσὰ δύνανται νὰ παραδίδωνται ἐν οἱῳδήποτε ταχυδρομικῷ γραφείῳ τοῦ κράτους ὑπὸ τὰς αὐτὰς τῆς ἐγγραφῆς ἐγγυήσεις καὶ διατυπώσεις.

Τὰ ὑπὸ τῶν ταχυδρομικῶν γραφείων παρεχόμενα βιβλιάρια εἶνε ὀνομαστικά, φέροντα τὰς ἀναγκαιούσας ἐνδείξεις πρὸς εὐχερῆ ἀναγνώρισιν τοῦ κατόχου.

Ἀπαγορεύεται τοῖς ταχυδρομικοῖς ὑπαλλήλοις, ἐπ' αὐστηρᾷ ποινῇ ἡ χορηγία πληροφοριῶν, ζητουμένων παρὰ τρίτων περὶ τῶν ἐκδοθέντων βιβλιαρίων, πλὴν τῶν προϊσταμένων αὐτῶν, δὲν ἐπιτρέπεται δὲ ἡ κατάσχεσις καὶ ἡ ὑποθήκευσις τῶν βιβλιαρίων τούτων, εἰ μὴ μόνον ἐν περιπτώσει ἐκδοχῆς κληρονομιῶν κτλ.

Ἐκτὸς τῶν ὀνομαστικῶν βιβλιαρίων, ἐκδίδονται τοιαῦτα καὶ ἐπ' ὀνόματι διευθυντῶν Σχολείων, ἢ λαϊκῶν ἑταιριῶν, σημειουμένων ἐν αὐτοῖς ὀνομαστὶ τῶν παρ' ἑκάστου μαθητοῦ ἢ ἑταίρου κατατιθεμένων ποσῶν, ἅτινα ἐν συνόλῳ δὲν δύνανται νὰ ὑπερβῶσι τὸ κεκανονισμένον ποσόν. Ὡς ἐλάχιστον ποσὸν τῆς καταθέσεως τῶν ἑταίρων ἢ μαθητῶν δύναται νὰ ὁρισθῇ μέχρι πέντε λεπτῶν.

Τῇ αἰτήσει τοῦ καταθέτου τὸ ἀποταμίευμα δύναται νὰ χρησιμοποιηθῇ εἰς ἀγορὰν χρεωγράφων, τῆς ἀγορᾶς τῶν ὁποίων αἱ δαπάναι ἐπιβαρύνουσιν αὐτόν.

Ἡ ἀπόδοσις τοῦ κατατεθέντος ποσοῦ, ἢ μέρους αὐτοῦ, γίνεται ἐπὶ τῇ προσαγωγῇ τοῦ βιβλιαρίου ὑπὸ τοῦ κατόχου, ἢ ὑπὸ τοῦ νομίμου ἀντιπροσώπου αὐτοῦ.

Οἱ ἀνήλικοι δικαιοῦνται νὰ ἔχωσι βιβλιάρια ἄνευ τῆς παρεμβάσεως τοῦ νομίμου αὐτῶν ἀντιπροσώπου. Δύνανται δὲ ν' ἀποσύρωσιν, ἄνευ τῆς παρεμβάσεως ταύτης, τὰ ἐπὶ τῶν βιβλιαρίων ἐγγεγραμμένα ποσὰ μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ 16ου ἔτους τῆς ἡλικίας.

Αἱ ὕπανδροι γυναῖκες δύνανται νὰ ἔχωσι βιβλιάρια τοῦ ταχυδρομικοῦ Ταμιευτηρίου ἄνευ παραστάσεως τοῦ συζύγου αὐτῶν. Δύνανται

δὲ ν' ἀποσύρωσι τὰ ἐγγεγραμμένα ποσὰ τῇ προηγουμένῃ ἐπινεύσει τοῦ συζύγου.

Τὸ Δημόσιον, οἱ Δῆμοι, αἱ Κοινότητες, φιλανθρωπικὰ καὶ ἐκπαιδευτικὰ ἱδρύματα, δύνανται νὰ συνομολογήσωσι δάνεια ἐπὶ τοῦ ταχυδρομικοῦ Ταμιευτηρίου.

Τὸ Ταμιευτήριον δύναται νὰ δεχθῇ κληροδοτήματα ὡς καθίδρυμα δημοσίας εὐποιίας καὶ ὠφελείας.

Ἡ Γεν. Διεύθυνσις τῶν Ταχυδρομείων καταθέτει ἑκάστοτε παρὰ τῷ κεντρικῷ τῆς πρωτευούσης ταμείῳ τὰ διαθέσιμα χρηματικὰ ποσά· κατὰ τὴν ἀρχὴν δ' ἑκάστου οἰκονομικοῦ ἔτους, ὑποβάλλει προσηκόντως εἰς τὸ ἁρμόδιον ὑπουργεῖον τὴν Λογοδοσίαν τοῦ λήξαντος ἔτους.

Κατὰ τοὺς ἄρτι ἐκτεθέντας γενικοὺς κανόνας τῆς λειτουργίας τῶν Ταμιευτηρίων, εἰσήχθησαν ταῦτα ἐν τοῖς τελευταίοις τούτοις χρόνοις πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης, καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ρωμουνίᾳ. Ὡς ἐσημείου κατὰ τὸν παρελθόντα μῆνα συγγραφεύς τις ἔν τινι τῶν κοινοτέρων οἰκονομολογικῶν συγγραμμάτων τῆς Γαλλίας, τὸ Ταμιευτήριον εἶνε χαρακτηριστικὸν σημεῖον τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος. Τὸ ἀποταμίευμα εἶνε ὁ καρπὸς τῆς ἐλευθερίας, καὶ ἡ ἀπόδειξις τοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον ἐξασκεῖ τις ἐφ' ἑαυτοῦ. Ἡ οἰκονομία, τὸ ἀποταμίευμα, διὰ διηνεκῶν συναθροίσεων μικρῶν κεφαλαίων καὶ διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ τῶν κεφαλαίων τούτων παρήγαγε τὴν νεωτέραν περίοδον τῆς μεγάλης βιομηχανίας. Αἱ μικραὶ οἰκονομίαι ὡδήγησαν ἡμᾶς εἰς τὴν οἰκονομικὴν ταύτην κατάστασιν. Ἐκ τοῦ ἐξοικονομηθέντος ὀβολοῦ τοῦ πένητος, τοῦ ἐργάτου, δημιουργεῖται ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ μέγα κεφάλαιον· καὶ τὸ κεφάλαιον τοῦτο δὲν εἶναι ἡ ἐκδήλωσις μόνον οἰκονομικῆς εὐρωστίας, ἐργασίας καὶ δραστηριότητος ἑνὸς λαοῦ, ἀλλ' ἅμα καὶ ἐναργὴς ἀπόδειξις τῆς ἀρετῆς αὐτοῦ καὶ τῆς ἠθικότητος.

Παράλληλον πρὸς τὸν διὰ τῶν ταχυδρομικῶν Ταμιευτηρίων ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν ἐπιδιώκουσι καὶ τὰ «Σχολειακὰ Ταμιευτήρια», ὧν ἡ ἀνάγκη πολλαχοῦ κατενοήθη ἀπό τινος χρόνου, καὶ δι' ὧν καθίσταται ἐφικτὸν τοῖς ἀνηλίκοις μαθηταῖς τῶν Σχολείων τὸ ἀποταμιεύειν. Τὸ σχολειακὸν Ταμιευτήριον εἶνε τὸ μέσον, δι' οὗ ὁ μαθητὴς δύναται νὰ παρακαταθέτῃ ἐν εἰδικῷ Ταμιευτηρίῳ χρηματικὰ ποσά, ἐλάσσονα ἐκείνων, τῶν παρὰ τῷ ταχυδρομικῷ Ταμιευτηρίῳ παρακατατιθεμένων. Ἅμα ἐκ τῶν μικρῶν τούτων ἀποταμιευμάτων συμπληρωθῇ τὸ ποσὸν τοῦ ὑπὸ τοῦ ταχυδρομικοῦ Ταμιευτηρίου ὁριζομένου ὡς μονὰς τῆς καταθέσεως, *μία δραχμή*, ἐπὶ παραδείγματι, ὁ διδάσκαλος παραδίδει αὐτὸ εἰς τὸ ταχυδρομικὸν Ταμιευτήριον,

λαμβάνων ἐπ' ὀνόματι τοῦ καταθέτοντος μαθητοῦ τὸ προσῆκον βιβλιάριον.

Εἶναι ἀσήμαντον βεβαίως τὸ ποσὸν τοῦτο, ἐνώπιον τῶν κατὰ χιλιάδας κατατιθεμένων ὑπὸ τῆς μεγάλης κοινωνικῆς τάξεως τῶν ἐργατῶν, τῶν ἀποχειροβιώτων, παντὸς οἰκονόμου. Ἀλλ' ἔχει τὸ μέγα πλεονέκτημα νὰ ἐγείρῃ ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν νεαρῶν μαθητῶν τὸ αἴσθημα καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς οἰκονομίας καὶ τῆς ἀποταμιεύσεως. Τὰ διαρκέστερα μαθήματα εἶνε τὰ τῆς παιδικῆς ἡλικίας. Ὡς εἶπε συγγραφεύς τις, *τὸ παιδίον εἶνε ὁ πατὴρ τοῦ ἀνδρός*. Ὅ,τι ἅπαξ ἐκμάθῃ καὶ κατανοήσῃ τὸ παιδίον, εἶνε πολύτιμος κληρονομία διὰ τὸ μέλλον. Τοῦτο ὀφείλει νὰ κατανοήσῃ ἡ πολιτεία. Διότι, ἡ ἀληθὴς παίδευσις ἑνὸς ἀτόμου δὲν ἔγκειται μόνον ἐν τῇ διανοητικῇ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἠθικῇ αὐτοῦ παιδεύσει. Ἓν τῶν χαρακτηριστικωτάτων δὲ ἠθικῶν στοιχείων παντὸς ἀτόμου εἶνε αἱ ἀρχαὶ τῆς οἰκονομίας καὶ τῆς ἀποταμιεύσεως.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς ταύτας τῆς οἰκονομίας καὶ τῆς ἀποταμιεύσεως, ὑφίστανται καὶ εὐδοκιμώτατα λειτουργοῦσι πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης σχεδὸν τὰ ταχυδρομικὰ Ταμιευτήρια, πολλαχοῦ τῆς Ἀμερικῆς, ὡς καὶ ἐν τῇ πόρρω Ἰαπωνίᾳ. Κατὰ τὴν ἐνεστῶσαν βουλευτικὴν σύνοδον ὑποβληθήσεται τὸ προσῆκον νομοσχέδιον περὶ ἱδρύσεως καὶ παρ' ἡμῖν ταχυδρομικῶν Ταμιευτηρίων. Δὲν ἀμφιβάλλω, ὅτι οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ θέλουσι δώσει λευκὴν ψῆφον ὑπὲρ τοῦ νομοσχεδίου τούτου, ἡ ἐκτέλεσις τοῦ ὁποίου, καθισταμένου νόμου, οὐ μόνον θέλει εὐεργετήσει τὰ μέγιστα τοὺς ἐργατικοὺς πληθυσμούς, ἐθιζομένους οὕτως εἰς τὰς μεγάλας ἀρετὰς τῆς οἰκονομίας καὶ ἀποταμιεύσεως, ἀλλὰ θέλει συγχρόνως ἐνισχύσει καὶ τὰς οἰκονομικὰς δυνάμεις τοῦ τόπου διὰ τῆς ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναθροίσεως κεφαλαίων, ἐφ' ἃ μὴ δεῖ ἴσως μέχρι τοῦδε δαπανωμένων, ἢ νεκρῶν ἀπομενόντων, ἐπὶ προφανεστάτῃ οἰκονομικῇ βλάβῃ καὶ ἐξαντλήσει τῆς ἡμετέρας πατρίδος.

Ἀλλὰ δὲν ἀρκεῖ μόνον ἡ νομοθέτησις ἑνὸς θεσμοῦ πρὸς πλήρωσιν κοινωνικῆς ἀνάγκης. Ἡ μεγάλη καὶ λαοσωτήριος ἀρχὴ τῆς οἰκονομίας καὶ τῆς ἀποταμιεύσεως πρέπει νὰ ἐνισχυθῇ ἐν ἁπάσαις ταῖς τάξεσι τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, νὰ ὑποστηριχθῇ δὲ ὑπὸ παντὸς φιλοπόλιδος, καταδεικνύοντος ἐν τῷ κύκλῳ τῆς κοινωνικῆς αὐτοῦ ἐνεργείας, εὐρεῖ ἢ στενῷ, τὰ ἀγαθὰ ἀποτελέσματα τοιούτου θεσμοῦ. Οἱ ὑπὸ τῶν κυβερνήσεων τεθειμένοι νόμοι, μεθ' ὅλην τὴν ἀγαθὴν αὐτῶν προαίρεσιν, δὲν δύνανται νὰ τελεσφορήσωσι καὶ νὰ εὐδοκιμήσωσιν, ἂν μὴ ὑποστη-

στηριχθῶσιν ὑπὸ τῶν πεφωτισμένων τάξεων τῆς κοινωνίας, τῶν ἡγουμένων ἐν τῇ ποικίλῃ ἐργασίᾳ τοῦ τόπου. Ὅτε μεταξὺ τῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ πολίτου δὲν ὑφίσταται ἡ πρέπουσα ἅμιλλα, ἡ συνεργασία καὶ ἀλληλεγγύη ἐν τῇ ἐπιδιώξει τοῦ κοινοῦ ἀγαθοῦ, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὰ μέγιστα καὶ τὰ γενναιότατα τῶν ἔργων ναυαγοῦσι πρὸ τῆς ὑφισταμένης ἑκατέρωθεν φιλαυτίας καὶ ἀδιαφορίας.

Τοῦτο ἐπιτρέψατέ μοι ν' ἀξιώσω παρ' ὑμῶν σήμερον, καὶ δὲν ἀμφιβάλλω, ὅτι ἡ γνώμη ἁπάντων ὑμῶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶνε ἡ αὐτή.

Παρ' ἡμῖν ἡ πενία δὲν ὕψωσεν ἔτι εὐτυχῶς ἐπίφοβον τὴν κεφαλήν. Εὔχομαι νὰ μὴ εὑρεθῇ ἡ πατρὶς ἡμῶν πρὸ τοῦ τραγικοῦ θεάματος τοῦ ἐμφυλίου πολέμου τοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς ἐργασίας, ἐκ τῆς ἀγρίας τοῦ ὁποίου ἐκδηλώσεως ἀπειλεῖται ἀπό τινος χρόνου ὁ νεώτερος πολιτισμός. Τὰ φοβερὰ οἰκονομικὰ προβλήματα, τὰ ἀπασχολοῦντα τὴν σύγχρονον ἐπιστήμην, εἶνε ἀγαθῇ τύχῃ μονονουχὶ παρ' ἡμῖν ἄγνωστα· εἴθε δὲ νὰ μείνωσιν ἐς ἀεὶ τοιαῦτα.

Εὔχομαι νὰ μὴ ἀκουσθῇ ἐν τῷ μέλλοντι ἐν τῇ πατρίδι ἡμῶν ὁ ἀρχαῖος ἐκεῖνος ἀριστοκρατικὸς ὅρκος τοῦ μίσους κατὰ τῶν πενήτων *Καὶ τῷ δήμῳ κακόνους ἔσομαι, καὶ βουλεύσω ὅ,τι ἂν ἔχω κακόν*, λυπηρὸν σύνθημα τῆς ἠρξαμένης διαιρέσεως καὶ πτώσεως τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἀλλ' εὔχομαι ἐπίσης νὰ μὴ ἀκουσθῇ καὶ ἡ νεωτέρα κραυγὴ τοῦ μίσους καὶ τῆς ἐκδικήσεως τῶν πενήτων κατὰ τῶν πλουσίων, ἡ ἀντηχοῦσα σήμερον πολλαχοῦ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, καὶ σαλεύουσα τὰ θεμέλια τοῦ κοινωνικοῦ καθεστῶτος: *ἡ ἰδιοκτησία εἶνε κλοπή, τὸ κεφάλαιον εἶνε ἡ ἐναργὴς κληροδοσία τοῦ αἵματος καὶ τοῦ ἱδρῶτος τοῦ ἐργάτου.*

Πρὶν ἢ αἰσθανθῶμεν τὸ ἐλεεινὸν τοῦτο θέαμα τραγικῆς κοινωνικῆς πάλης, ἂς συντελέσωμεν ἀπὸ τοῦδε, Προμηθεῖς τοῦ νέου ἡμῶν ἱστορικοῦ βίου, εἰς τὴν κοινὴν συνεργασίαν καὶ ἀλληλεγγύην τοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς ἐργασίας, οὐ μόνον διδάσκοντες, ἀλλὰ καὶ συμβάλλοντες εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῶν μεγάλων ἀρχῶν τῆς ἐργασίας, τῆς οἰκονομίας καὶ τῆς ἀποταμιεύσεως, ἵνα ἀποδειχθῇ, ὅτι δὲν εἶνε φράσις, ἀλλ' ἀλήθεια, ἡ γνώμη τοῦ διακεκριμένου οἰκονομολόγου τῆς Ἰταλίας Λουτζάτη, ὅτι ὁ σκοπὸς τῶν Ταμιευτηρίων εἶνε ἡ ἐκδημοκρατίκευσις τῶν κεφαλαίων. Ἂν δὲ μοὶ ἐπιτρέπηται νὰ προσθέσω ἀναλυτικώτερον, τὰ Ταμιευτήρια σκοποῦσι τὴν συναδέλφωσιν τοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς ἐργασίας, τὸν σύνδεσμον τῶν πτωχῶν καὶ τῶν πλουσίων ἐν τῷ κοινῷ τῆς ἐθνικῆς εὐημερίας ἀγῶνι.

Ν. Καζάζης.

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ

Περὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου.

Ἐν τῇ τῆς ἠθικῆς μελέτῃ τρία μεγάλα ζητήματα ἀπαντῶσιν οὕτω πρὸς ἄλληλα στενῶς συνδεδεμένα, ὥστε δυνατὸν κατ' ἀκριβολογίαν νὰ ἑνωθῶσιν εἰς ἓν καὶ μόνον πρόβλημα, θεωρούμενον ὑπὸ τρεῖς διαφόρους ἐπόψεις· ταῦτα δ' εἰσὶ τὰ ζητήματα τοῦ καθήκοντος, τῆς ἀθανασίας καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου προορισμοῦ. Τὸ τοῦ καθήκοντος παρίσταται ἀναγκαίως τὸ πρῶτον, διότι πᾶσα ἔρευνα σχετικῶς πρὸς τὸ μέλλον τοῦ ἀνθρώπου πέραν τούτου τοῦ κόσμου, πρὸς τὰ τῆς ἀνθρωπότητος πέραν τῆς παρούσης αὐτῆς καταστάσεως, καθίσταται ματαία καὶ ἄσκοπος, ἐὰν δὲν ἀρχώμεθα παραδεχόμενοι, ὑπεράνω πάντων τῶν ἐνστίκτων, ὑπεράνω τῶν παθῶν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ὠφελίμων πρὸς τὴν τῆς ζωῆς συντήρησιν, νόμον ἀπευθυνόμενον εἰς τὸ λογικὸν καὶ ὑποτιθέντα τὴν ἐλευθερίαν, νόμον ὑπέρτατον, ἀπόλυτον, ἀμετάβλητον, προσδιορίζοντα καὶ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ σκοπὸν καὶ ὑπέρτατον προορισμόν. Ὁ νόμος οὗτος, ἅπαξ παραδεκτὸς γενόμενος, ζητεῖται, ἐὰν ᾖ δυνατὸν νὰ κατανοηθῇ ἄνευ κύρους τινός. Ὅθεν τὸ τοῦ ἠθικοῦ νόμου κῦρος, ὑποτιθεμένων τοῦ ἀλαθήτου καὶ ἀνταποδότου δυνάμεων μὴ ἐνυπαρχουσῶν πως ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει καὶ ἀπαντωμένων πολλῷ ἧττον ἐν ταῖς φυσικαῖς ὑποχρεώσεσι τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ὑπάρξεως ἡμῶν, δέον νὰ ἐρείδηται ἐν τῇ ἰδέᾳ ἄλλης ζωῆς, ἀπαραιτήτου ἐξηγήσεως τῶν αἰνιγμάτων, ἅτινα παριστᾷ ἡμῖν αὕτη. Ὑπεράνω τέλος τῶν δύο τούτων ζητημάτων, ἐὰν ὑποτεθῶσι λελυμένα ἀμφότερα, παρουσιάζεται τρίτον πολλῷ εὐρύτερον, οὐχ ἧττον σπουδαῖον· ἵνα τί ἡ ζωὴ αὕτη καὶ ὁ νόμος ὁ κανονίζων τὴν ταύτης χρῆσιν; Τίνος ἕνεκα αἱ δυνάμεις αὗται συγχρόνως ἄθλιαι καὶ ὕψισται, εἰς ἃς ἐπιβάλλεται μεθ' ἁπασῶν τῶν συνεπειῶν του ὁ τοῦ καθήκοντος κανών; Ἑνὶ λόγῳ, ἵνα τί ἐπλάσθη ὁ ἄνθρωπος; Ποῖόν ἐστιν, οὐχὶ πλέον ὁ κανών, ἀλλὰ τὸ ἀπόλυτον τέλος τῆς ὑπάρξεως, καὶ τὸ τελευταῖον τέρμα τῆς ἐνεργείας του, ἐν οἱαδήποτε ἐκτάσει καὶ ἂν ἐξασκῆται; Τὸ τρίτον τοῦτο ζήτημα, οὗπερ δὲν κατανοοῦμεν τὴν ἔννοιαν καὶ τὸ μέγεθος ἢ προσεγγίζοντες αὐτὸ τοῖς δυσὶν ἄλλοις, ἐστὶ τὸ τοῦ ἀνθρωπίνου προορισμοῦ.

Τὸ λογικὸν δύναται δικαίῳ τῷ λόγῳ νὰ καταληφθῇ ὑπὸ φρίκης ἐνώπιον τοιούτου προβλήματος, καθ' ὃν μάλιστα χρόνον ἡ κατάχρησις τῆς ὑποθέσεως καὶ τῶν γενικῶν ἰδεῶν ὤφειλε νὰ καταστήσῃ αὐτὸ περιεσκεμμένον καὶ νὰ τὸ πείσῃ νὰ προτιμήσῃ ἀντὶ τῶν ἀπὸ σχολῆς ζητημάτων τὰ τοῦ γεγονότος καὶ τὰς ἱστορικὰς ἐρεύνας. Ἀλλὰ μάτην ἤθελεν ἀποπειραθῇ ν' ἀποκλείσῃ αὐτὸ ἐκ τῆς ἐπιστήμης· μάτην ἤθελε νὰ παραιτηθῇ αὐτοῦ· ὥσπερ εἴς τινα προβλήματα τῆς μηχανικῆς καὶ γεωμετρίας, τὰ ὁποῖα σειρὰ ἀτυχῶν ἀποπειρῶν κάμνει νὰ νομίζωνται ἄλυτα. Ἔστιν ἐν τῇ φύσει αὐτοῦ νὰ προσηλώμεθα ἀδιαλείπτως αὐτῷ, καὶ ἀσμένως ἠθέλομεν εἴπει ὅτι ἐστὶν ἀπαραίτητος μοῖρα τῆς ὑπάρξεως ἡμῶν τὸ ἀνερευνᾷν διὰ τί ἐδόθη ἡμῖν ἡ ὕπαρξις· ὅσον μακρὰν καὶ ἂν ἠθέλομεν δυνηθῇ νὰ ἀνέλθωμεν εἰς τὴν ἱστορίαν, βλέπομεν τὸν ἄνθρωπον ἐκφράζοντα παντοειδῶς τὴν ἀκατάσχετον ἀνάγκην τοῦ γιγνώσκειν τὸν ἑαυτοῦ προορισμόν, καὶ ἐπίστασθαι πρὸς τί τέλος ἡ τὸ πᾶν δημιουργήσασα χεὶρ ἐπειγόντως καὶ ἀδιαλείπτως ἄγει τὰς ἀναριθμήτους γενεάς, ὧν τὸ σύνολον ἀποκαλεῖται ἀνθρωπότης. Πρὶν ἀποπειραθῇ νὰ ἀπαντήσῃ ἡ φιλοσοφία, ἠρώτα ὁ ἄνθρωπος τὴν θρησκείαν, ἀπλήστως μάλιστα ἠκροάζετο τὰ ἰδιότροπα ᾄσματα τῶν ποιητῶν, προτιμῶν ἔτι τὰ ὀνειροπολήματα τῆς φαντασίας καὶ τὰ συγκεχυμένα καὶ ἀμυδρὰ τοῦ αἰσθήματος φῶτα ἀντὶ τοῦ δισταγμοῦ καὶ τῆς ἀδιαφορίας. Οὐδέποτε ἀποτυχία ἠδυνήθη νὰ καταπαύσῃ τὴν περιέργειάν του, οὐδὲ ν' ἀγάγῃ εἰς ἀθυμίαν τὴν ἐν ἑαυτῷ πεποίθησιν, ἤτοι τὴν ἐν τῇ ἀγνώστῳ ἀποστολῇ, ἣν ἐνστίκτως ἀντιποιεῖται· ὁσάκις δὲ χρῆσις κάλλιον κεκανονισμένη τῆς νοήσεως ἔπεισεν αὐτὸν νὰ ἐπαναλάβῃ πρώτην τινὰ λύσιν, τοῦτο συνέβη ἵνα ἀναζητήσῃ ἑτέραν, μᾶλλον ἀξίαν τοῦ λογικοῦ. Λαλοῦμεν περὶ τῆς ἐν γένει ἀνθρωπότητος, οὐχὶ δὲ περὶ μεμονωμένων τινῶν πινυτοφρόνων, παρ' οἷς ἡ σκέψις περιωρίσθη εἰς τὸν πυρρωνισμόν. Ἤθελεν εἶναι λοιπὸν πολὺ ἐπιπόλαιος καὶ λίαν δειλὴ ἡ φιλοσοφία, ἥτις ἤθελεν ὀλιγωρήσει τόσον σπουδαῖον, τόσον γενικὸν γεγονὸς καὶ ἥτις ἤθελε θεωρήσει ὥσπερ ἄωρον, ζήτημα οὐχ ἧττον ἀρχαῖον ἢ τὸ ἀνθρώπινον γένος.

Τὸ τοῦ ἀνθρωπίνου προορισμοῦ πρόβλημα δὲν ἀποβλέπει μόνον τὸν ἄνθρωπον, ἤτοι τὸ ἄτομον, ἐνδιαφέρει ὡσαύτως τὴν κοινωνίαν καὶ σύμπαν τὸ ἡμέτερον εἶδος· διότι ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ φύσεως, ὥσπερ καὶ ὑπὸ τὴν τῆς ὑλικῆς του ὑπάρξεως, ὁ ἄνθρωπος ἀπολύτως μεμονωμένος, ἐστὶν ἂν φαντασιῶδες ἢ τερατώδης ἐξαίρεσις. Ἡ ἡμετέρα νόησις, ἡ βούλησις, τὸ μᾶλλον ἔξοχον τῆς αἰσθητικῆς

ἡμῶν δυνάμεως, τὸ σύνολον τῆς ὑπάρξεως ἡμῶν δὲν ἐγείρεται, δὲν ἀναπτύσσεται, δὲν ἀφικνεῖται εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς ἑαυτὴν ἢ ἐγειρομένη καὶ διευθυνομένη ὑπὸ τῶν ὁμοίων μας. Ὁ ἐρημίτης, ὁ ὑπὸ ὑπεροψίας ἢ ἀπογοητεύσεως τῆς ζωῆς ἢ πρὸς ἀποφυγὴν τῆς αἰτίας τοῦ κακοῦ, ἀποσυρθεὶς τῆς κοινωνίας, δὲν κατέστη μόνος καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ τοιοῦτος, οἷός ἐστιν, ἀλλ' ἐκφέρει εἰς τὴν ἔρημον τὰ αἰσθήματα, τὰς δυνάμεις ἕως καὶ τὰ πάθη, ἅπερ ἡ κοινωνία ἀνέπτυξεν ἐν αὐτῷ· αὗται αἱ ἰδέαι, αἱ παρακινήσασαι αὐτὸν εἰς τὴν πρᾶξιν ταύτην τῆς ἀπογνώσεως ἢ τοῦ σκαιοῦ ἐνθουσιασμοῦ, εἰσὶ συνέπεια τῆς ἠθικῆς καταστάσεως τοῦ αἰῶνός του. Ἑκάστη κοινωνία ἀναγκαίως σχετίζεται καὶ αὐτὴ πρὸς ἄλλας τῆς αὐτῆς φύσεως κοινωνίας· λαός τις δὲν ζῇ μονήρης ἐν τῷ κόσμῳ· γενεά τις δὲν δύναται νὰ παραιτηθῇ τοῦ κλήρου τῶν προγενεστέρων γενεῶν· ὑφίσταται λοιπὸν διὰ σύμπασαν τὴν ἀνθρωπότητα κοινὸς προορισμός, ὑπάρχει ἐν τῷ κόλπῳ της, ὥσπερ μία καὶ ἡ αὐτὴ ζωή, τὸ αὐτὸ πνεῦμα, ἀναπτυσσόμενον ὑπὸ μυρίους διαφόρους τύπους διὰ μέσου τῶν αἰώνων καὶ ἐπὶ πάντων τῶν τῆς οἰκουμένης σημείων. Τοῦτο δὲ συνιστᾷ τὴν ἠθικὴν καὶ διανοητικήν της ἑνότητα, ἣν πρὸ δύο σχεδὸν αἰώνων προκηρύττει ἐπίσης ἡ φιλοσοφία ἐν ὀνόματι πάντων τῶν συστημάτων. Ἀλλὰ δέον νὰ μὴ μεγεθύνωμεν ὑπερβαλλόντως τὸ γεγονὸς τοῦτο ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ παραγνωρισθῇ ἡ ἀτομικὴ ἐλευθερία, ἤτοι ἡ μόνη, ἣν δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν, ἐλευθερία· δέον ἐξ ἀρχῆς νὰ προφυλάξωμεν τὸ πνεῦμα ἡμῶν κατὰ τοῦ πολιτικοῦ πεπρωμένου, καταστάντος νῦν τόσον κοινοῦ καὶ ὅπερ αἰτιᾶται τὴν κοινωνίαν, τοὺς θεσμοὺς καὶ τοὺς νόμους, διὰ πάσας τὰς διαφορὰς καὶ τὰς ἀθλιότητας, ὧν ἐπιδεκτικός ἐστιν ὁ ἄνθρωπος, ἢ κατὰ τῆς ἔτι ὀλεθριωτέρας διδασκαλίας, τῆς ἐξαρτώσης ἀδιακρίτως πάντα τὰ ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἀφηγούμενα συμβεβηκότα ἔκ τινων ἀπαραβάτων νόμων, ἔκ τινων ἀκατανοήτων σκοπῶν τῆς θείας Προνοίας, καὶ δεικνύει ἡμῖν τὴν ἀνθρωπότητα ὥσπερ δουλικὴν ἀγέλην, ἣν ἀόρατος δύναμις διώκει ἐνώπιόν της, χωρὶς νὰ γινώσκωμεν ποῦ καὶ ἐπὶ τίνι σκοπῷ. Τὸ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἑνιαῖον καὶ ἡ τῆς κοινωνίας ἐπίρροια, οἱ νόμοι οἱ κυβερνῶντες καὶ ὠθοῦντες αὐτὴν εἰς τὰ πρόσω οὐδόλως παραβλάπτουσι τὸ αὐτεξούσιον ἡμῶν καὶ ἀφίνουσιν, ὥσπερ ἀμέσως θέλομεν περὶ τούτου βεβαιωθῇ, μέχρι τῆς κυριότητος τῆς ἱστορίας, ὅλων τῶν ἡμετέρων πράξεων τὴν εὐθύνην. Ἐξάγεται ἐκ τῶν σκέψεων τούτων ὅτι τὸ προκείμενον νῦν πρόβλημα ἀναγκαίως διαιρεῖται εἰς δύο· δέον ν' ἀναζητήσωμεν: 1ον ὁποῖος ὁ τοῦ ἀνθρώπου, θεωρουμένου καθ' ἑαυτόν, προορισμὸς ἐν τῇ

πληρεστάτῃ ἐξασκήσει τῶν ψυχικῶν δυνάμεων, ἐν τῇ ἀπολύτῳ αὐστηρότητι τῶν καθηκόντων του, ἀνεξαρτήτως τῶν κωλυμάτων καὶ τῶν βοηθημάτων, ἅπερ δυνατὸν νὰ συναντήσῃ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ του· 2ον ὁποῖος ὁ τῆς ἀνθρωπότητος προορισμὸς πάντων τῶν ἀνθρώπων ἐν τῷ συνόλῳ των θεωρουμένων, ἐν τῇ ἐπιρροίᾳ ἣν ἀμοιβαίως ἐξασκοῦσιν εἴτε ἐν τῷ διαστήματι, εἴτε ἐν τῷ χρόνῳ, καὶ ἐν τῇ ἐπιρροίᾳ, ἣν ἔχουσι νὰ ὑπομείνωσιν ἐκ τῆς φύσεως. Μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἄκρων τοῦ ἀτόμου καὶ τοῦ εἴδους ἔρχονται νὰ τεθῶσιν ἀληθῶς πάντες οἱ λαοὶ οἱ ἀποπληρώσαντές ποτε καὶ ἀποπληροῦντες ἔτι ἐπὶ τῆς γῆς σημαντικὸν δραματικὸν πρόσωπον. Ἀλλ' εὐχερῶς πείθεταί τις ὅτι ἡ ἐκτίμησις τοῦ προσώπου τούτου καὶ ἡ κατὰ σύγκρισιν σπουδὴ τῶν δύο μεγάλων ὑπάρξεων ἀνήκει ἧττον τῇ φιλοσοφίᾳ ἢ τῇ πολιτικῇ καὶ τῇ ἱστορίᾳ.

Ὅπως λύσωμεν τὸ πρῶτον τῶν δύο ζητημάτων, ἃ ἄρτι ἔθεμεν, ἀναγκαζόμεθα ν' ἀπευθυνθῶμεν τὸ πρῶτον εἰς τὴν συνείδησιν καὶ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἐποπτείαν· ἡ ἐπαγωγὴ καὶ ὁ συλλογισμὸς ἐκτελέσουσι τὸ λοιπόν. Τῷ ὄντι ὁ προορισμὸς ἡμῶν, οἱοσδήποτ' ἂν ᾖ, δὲν δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ ἢ διὰ τῆς ἁρμονικῆς ἀναπτύξεως, διὰ τῆς κανονικῆς χρήσεως πασῶν τῶν ἡμετέρων δυνάμεων· τοῦτο δ' ἄγει νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς ὑπάρξεως ἡμῶν ἀδύνατον νὰ ἐπιτευχθῇ ἐφ' ὅσον αὐτὴ αὕτη ἡ ὕπαρξις διαμένει περικεκαλυμμένη ἐν τῷ σπέρματί της. Ἐὰν θέλωμεν ἄρα νὰ λάβωμεν ἰδέαν τοῦ σκοποῦ, δέον νὰ ἀρχώμεθα ἀπὸ τοῦ γινώσκειν τὰ μέσα· ἐὰν ἐπιθυμῶμεν νὰ γινώσκωμεν τίς ὁ τοῦ ἀνθρώπου προορισμός, φροντίσωμεν τὸ πρῶτον νὰ διαγνώσωμεν τὴν φύσιν καὶ τὴν ἔκτασιν τῶν δυνάμεών του· διότι μία τις δύναμις, ἐν τῇ ἠθικῇ τάξει, ὑποτίθησι κατ' ἀνάγκην προορισμόν, ἴδιον τέλος ἐν τῷ γενικῷ τέλει τοῦ ὄντος, ὥσπερ ἕκαστον ὄργανον τοῦ σώματος ἡμῶν ὑποτίθησιν ἀναγκαίως λειτουργίαν ἢ ὡρισμένην τινὰ χρῆσιν ἐν τῇ γενικῇ τῆς ζωῆς κινήσει. Ὅθεν ποία λογικὴ μέθοδος δύναται νὰ θέσῃ ἡμᾶς ἐν τῷ ἀπορρήτῳ τῶν ἰδίων ἡμῶν μέσων καὶ ν' ἀποκαλύψῃ ἐνώπιόν μας τὰ μᾶλλον κεκρυμμένα ἐλατήρια τῆς ὑπάρξεως ἡμῶν, εἰμὴ ἡ ταπεινὴ ἐκείνη ψυχολογικὴ μέθοδος ἡ τοσοῦτον περιπεφρονημένη ὑπό τινων παρατόλμων τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν πνευμάτων, ἐπὶ προφάσει ὅτι τὰ μεγάλα ζητήματα, ὅτι τὰ ὕψη τῆς ἐπιστήμης εἰσὶν ἀπρόσιτα αὐτῇ; Νομίζομεν δ' ἀπεναντίας ὅτι, ὅσον τὰ ζητήματά εἰσι δυσπρόσιτα καὶ δυσχερῆ, τοσοῦτον ἡ πρὸς λύσιν μέθοδος δέον νὰ ᾖ ταπεινὴ καὶ αὐστηρά, καὶ νὰ προβαίνῃ ἐρειδομένη ἐπὶ τῆς πείρας καὶ τῶν γεγονότων.

Ἀμερόληπτος παρατήρησις εὐχερῶς ἀποκαλύπτει ἐν ἡμῖν δύο εἴδη

δυνάμεων, ἢ, ὅπως μὴ παρατρέψωμεν τὴν λέξιν ταύτην ἐκ τῆς φιλοσοφικῆς της ἐννοίας, δύο εἴδη στοιχείων καὶ τρόπους ὑπάρξεως· οἱ μὲν εἰσιν εἰς στενὴν συνάφειαν τῷ σώματι καὶ συνδεδεμένοι ἀμέσως τισὶ τοῦ ὀργανισμοῦ φαινομένοις, καταφανέσιν εἰς πάντα ὀφθαλμόν, οἵτινες μόνον προτίθενται σκοπὸν τὴν τῆς ζωῆς συντήρησιν. Οὗτοί εἰσι τὰ ἔνστικτα, αἱ ὀρέξεις, τὰ αἰσθήματα μέχρι τῶν κατωτέρων, ἀλλ' ἀκατασχέτων συμπαθειῶν, ἅσπερ ἔχομεν κοινὰς μετὰ τῆς ζωϊκῆς φύσεως, οἱ δὲ ἢ εἰσιν ὅλως εἰς δυσαναλογίαν πρὸς τὰς τῆς ζωῆς ἀνάγκας ἢ οὐδεμίαν ἔχουσι σχέσιν πρὸς αὐτὰς καὶ συχνάκις μάλιστα προδήλως ἀνθίστανται αὐταῖς. Ἔχουσι προσέτι ἀλλοῖόν τινα χαρακτῆρα ἀρκοῦντα αὐτὸν μόνον ὅπως τοὺς διακρίνῃ· ἀντὶ νὰ ὦσιν ὥσπερ οἱ πρῶτοι, περιωρισμένοι ἐντὸς ἀνυπερβλήτου κύκλου καὶ νὰ ἐξαντλῶσι πᾶσαν αὐτῶν τὴν δύναμιν τοῦ παράγειν, ἐπομένως τὰς αὐτὰς προσπαθείας παρ' ἅπασι τοῖς ἀνθρώποις, ἀναφαίνονται εἰς κατάστασιν ἀπεριορίστου ἀναπτύξεως, παρεκτεινομένης διὰ μέσων τῶν αἰώνων καὶ ὧν οὐδεὶς δύναται νὰ σημειώσῃ τὸ τέρμα· τοιαῦταί εἰσιν αἱ κυρίως δυνάμεις, αἱ καθιστῶσαι τὸν ἄνθρωπον ὃν ἠθικόν, ἡ νόησις, ἡ βούλησις, τὸ αἴσθημα καὶ μάλιστα ἡ φαντασία, ὅταν ἐξικνῆται μέχρι τοῦ ὕψους τῆς ποιήσεως καὶ τῆς τέχνης. Ἑκάστη τῶν δυνάμεων τούτων καθίσταται τῷ ὄντι ἀνεξήγητος ὅταν τὴν θεωρῶμεν ἁπλῶς ὥσπερ ὄργανον οὐχὶ τῆς ὑλικῆς ἡμῶν ὑπάρξεως, ἀλλὰ τῆς εὐημερίας ἡμῶν, μεθ' ἁπασῶν τῶν ὑποχρεώσεων τῶν ὑπὸ τῆς κοινωνίας ἐπιβαλλομένων αὐτῇ καὶ ἐν τῷ στενῷ διαστήματι τῷ διαχωρίζοντι τὴν ζωὴν ἀπὸ τοῦ θανάτου. Ποία φέρ' εἰπεῖν ὑφίσταται ἀναλογία μεταξὺ τῆς ἀκροσφαλοῦς ταύτης εὐημερίας καὶ τῶν τῆς νοήσεως παρατόλμων ἐρευνῶν, ἔνθα πολλαὶ σοφῶν γενεαί, ἄνευ οὐδεμιᾶς μερίμνης περὶ τῶν πλεονεκτημάτων, ἅπερ δυνατὸν νὰ συνεπαγάγωσιν αἱ ἀνακαλύψεις των, οὐ διαλείπουσι καταναλίσκουσαι τήν τε εὐφυΐαν καὶ τὰς ἑαυτῶν δυνάμεις; Τί ὠφελεῖ εἰς ἄνεσιν ἡμῶν, εἰς τὰ συμφέροντα, εἰς τὰς ἡμετέρας ἀψικαρδίας, εἰς τὴν ὕπαρξιν ἡμῶν καὶ τὴν τῆς κοινωνίας νὰ γιγνώσκωμεν τὸ βάρος τῶν ἀστέρων τοῦ στερεώματος, καὶ τίς ἡ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς σφαίρας ἡμῶν ἀπόστασις, ν' ἀριθμῶμεν πάντα τὰ ἐν τοῖς μυχαιτάτοις τῆς γῆς ἐμπεριεχόμενα συντρίμματα, καὶ πάσας τὰς τῆς δημιουργίας ἀποπείρας, πάντα τὰ νῦν ἐκλιπόντα εἴδη τὰ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς προγενέστερα ἡμῶν, νὰ γινώσκωμεν οὐ μόνον περὶ τῶν παρεληλυθότων συμβάντων τῶν δυναμένων νὰ ἐκτείνωσι τὸν τῆς πείρας ἡμῶν κύκλον, ἀλλὰ περὶ τῶν γλωσσῶν, τῶν ἠθῶν, τῶν δοξασιῶν καὶ μέχρι τῶν ἐλαχίστων ἕξεων

τῶν λαῶν τῶν τὰ μάλιστα μεμακρυσμένων ἐν χρόνῳ καὶ ἐν χώρῳ; Ἵνα τί μάλιστα, περιωρισμένοι ὥσπερ ἐσμὲν καθ' ἅπαντα τὰ μέρη τῆς ἡμετέρας ὑπάρξεως, κατεχώμεθα οὕτως ἐπιμόνως καὶ διαφορότρόπως περὶ τῆς τοῦ ἀπείρου ἰδέας; Ἡ τοῦ ἀπείρου ἰδέα ὅσον καὶ ἂν μοχθῶσιν ὅπως τὴν ἀποκρούσωσιν ὡς ἀντικείμενον ἀγόνων θεωριῶν, εἰσέρχεται ἀναγκαίως ἐν ἅπασι τοῖς κλάδοις τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων, μεγάλην ἔχει σημασίαν ἐν ταῖς μαθηματικαῖς ἐπιστήμαις, ταῖς σεμνυνομέναις ἐπὶ τῇ προσωνυμίᾳ ἀκριβεῖς, οὔσαις ὡς ἐκ τοῦ ἀντικειμένου τῆς φύσεώς των ἧττον προσιταῖς εἰς τὴν φαντασίαν καὶ εἰς τὴν πλάνην. Δύνανται νὰ εἴπωσιν ὅτι ἐστὶ ξένη ταῖς ἐπιστήμαις ταῖς ἐχούσαις ὡς βάσιν τὴν τῆς φύσεως παρατήρησιν; Ἀλλά, δι' οὗτινος μέρους καὶ ἂν προσπελάσωμεν τὴν ἰδέαν ταύτην, ἡ φύσις ἀποκαλύπτει καὶ παριστᾷ ἡμῖν τὸ ἄπειρον ὑπὸ τὰ ὄμματα ἡμῶν περιβεβλημένον μετὰ ὑλικοῦ περικαλύμματος. Ἡ φύσις ἐστὶ τὸ ἄπειρον ἐν τῷ ἀριθμῷ, ἐν τῇ ποικιλίᾳ, ἐν τῇ ἁρμονίᾳ, ἐν τῷ ἀμέτρῳ, ὑπὸ πάντας τοὺς τύπους ἑνὶ λόγῳ τοὺς ἀποτεινομένους συγχρόνως εἰς τὴν νόησιν καὶ εἰς τὰς αἰσθήσεις ἡμῶν. Ἡ τοῦ ἀπείρου τέλος ἰδέα συνίστησιν αὐτὴν τὴν βάσιν, τὸ οὐσιῶδες οὕτως εἰπεῖν τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν, ἐκτὸς ἂν βυθισθῇ τις ἐν τῇ περιωρισμένῃ θεωρίᾳ, λησμονηθείσῃ ἤδη, τῆς μεταπεποιημένης αἰσθητικότητος, καὶ ἑπομένως, ἐὰν θέλῃ νὰ ᾖ συνεπὴς ἐν τῷ καθόλου πυρρωνισμῷ· ἐκτὸς ἐὰν ἐπαναρχίσωμεν τὰς τοῦ Πρωταγόρα καὶ Οὐμ θεωρίας, δὲν ὑπάρχει φιλοσοφία ἄνευ μεταφυσικῆς· ἐπειδὴ δὲν δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν τὰ τοῦ πνεύματος φαινόμενα, τὰς τοῦ λογικοῦ ἰδέας καὶ ἀρχὰς ὥσπερ σκιάς, εἰς ἃς οὐδεμία πραγματικότης ἀντιστοιχεῖ· ὅθεν ἡ μεταφυσική ἐστι, κυρίως εἰπεῖν, ἡ τοῦ ἀπείρου ἐπιστήμη ἡ ἔχουσα ὡς ἀντικείμενον τὸ ὂν ἐν τῇ πηγῇ, ἐν τῇ ἀρχῇ του.

Ἡ νόησις οὐκ ἔστιν ἡ μόνη τῶν ἡμετέρων δυνάμεων ἡ τοσοῦτον ὑπερβαίνουσα τὰ φυσικὰ ὅρια καὶ τὸν θετικὸν σκοπὸν τῆς ζωῆς, ἀλλὰ καὶ ἡ φαντασία καὶ τὸ αἴσθημα. Ἡ ποίησίς ἐστιν ἡ ἐν τῇ πληρεστάτῃ ἐξασκήσει τῶν δυνάμεών της φαντασία· ἡ δὲ ποίησις ὅταν ἀποποιῆται νὰ βεβηλώσῃ τὸ ὄνομά της, καὶ δὲν θέλῃ νὰ καταβῇ ἐκ τοῦ ὕψους ὃ κατέχει ἐν τῇ ἱστορίᾳ μεταξὺ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς θρησκείας, ἔστιν ἄλλο τι ἢ σπουδὴ τῆς ψυχῆς ἵνα συντρίψῃ τὰς ἁλύσεις τὰς συγκρατούσας αὐτὴν εἰς τὴν γῆν, καὶ κατακτήσῃ ἐν τῷ κόσμῳ τῆς ἑαυτῆς δημιουργίας τὸ διάστημα, τὴν ἐλευθερίαν καὶ μάλιστα τὴν ἠθικὴν ἀξίαν ὧν τινων στερεῖται ἢ ἅτινα ἀπόλλυσι τοσοῦτον συνεχῶς ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ; Ἄλλως τε μεθ' ὅλην τὴν διαχω-

ῥιζοφανεστάτας διαφοράν, μεθ' ὅλην τὴν ὑπάρχουσαν μεταξὺ αὐτῶν ἀντίθεσιν ἐφ' ὅλων τῶν ἄλλων σημείων τὸ τελευταῖον τῆς ποιήσεως τέρμα, ὁ σκοπὸς πρὸς ὃν λεληθότως πως ἀφορᾷ ἔστι πάντως ὅμοιος καὶ ὁ τῆς ἐπιστήμης. Ἀμφότεραι ἡ μὲν διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀφαιρέσεως καὶ τοῦ συλλογισμοῦ, ἐκείνη δ' ἐπὶ πτερύγων τῆς ἐμπνεύσεως ὑψοῦνται ὁμοίως πρὸς τὸ ἄπειρον, καὶ δὲν ἵστανται ἢ καθ' ἣν στιγμὴν κινδυνεύουσι ν' ἀπολεσθῶσιν ἐν τῇ ἀχανεῖ ταύτῃ ἀβύσσῳ. Τὸ ἄπειρόν ἐστι δύναμις, τὸ πραγματικώτατον ἐν τῷ συνόλῳ τῶν ὄντων, ὁ ὕψιστος βαθμὸς τῆς ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου ἐπιδιωκομένης ἀληθείας, καὶ τὸ τελευταῖον ὅριον τῆς ἰδεώδους τελειότητος, ὅπερ ὀνειροπολεῖ ὁ ποιητὴς καὶ μεθ' οὗ εὐαρεστεῖται νὰ περιβάλλῃ τὰ τῆς δημιουργίας του ἔργα. Μάτην περιωρισμένα τινὰ πνεύματα οἰκτείρουσι τὰς χιμαίρας ταύτας· οὐκ ἔστιν ἧττον ἀληθὲς ὅτι ἀνταποκρίνονται εἰς ἀκατάσχετον ἀνάγκην τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν θλιβερωτάτων πραγματικοτήτων ἡ φαντασία ἕξει ἀείποτε τὴν ἑαυτῆς θέσιν ἐν τῇ ὑπάρξει ἡμῶν, ὅσον καὶ ἂν μηχανῶνται ὅπως τὴν ἀποθαρρύνωσιν, ὁποίας προσπαθείας καὶ ἂν καταβάλλῃ ἡ ἰδία ὅπως ὑποβιβασθῇ, ἡ ποίησις ἥτις ἀπαντᾷ ἤδη παρὰ τῷ λίκνῳ τῆς ἀνθρωπότητος θέλει κατέλθει μετ' αὐτῆς ἐν τῷ μνήματι.

Ὅπερ ἔφθημεν εἰρηκότες περὶ τῆς φαντασίας ἐφαρμόζεται ἔτι προδηλότερον εἰς τὸ αἴσθημα. Ἡ ἀγάπη ἣν αἰσθανόμεθα κατὰ διαφόρους βαθμοὺς ὑπὲρ τῶν ὁμοίων ἡμῶν, τὰ εὐγενέστατα καὶ ἱερώτατα τῶν αἰσθημάτων ἅπερ ἐμπνέουσιν ἡμῖν ἡ οἰκογένεια, ἡ πατρὶς καὶ ὁλόκληρος ἡ ἀνθρωπότης, δὲν εἶναι ἔτι τὸ τελευταῖον ἀποτέλεσμα τῆς δυνάμεως ἐκείνης τῆς συνοδευούσης τὸ λογικὸν εἰς τὴν ὑψίστην πτῆσίν του καὶ ἀποτελούσης δι' ἡμᾶς ἡδονὴν καὶ ἀνάγκην παντός, ὅπερ ἐπιβάλλει ἡμῖν αὐτὸ ὥσπερ δόγμα ἢ νόμον. Ὑπάρχει ἀληθῶς ἐν τοῖς μυχοῖς τῆς ψυχῆς ἡμῶν φυσικὴ καὶ ἀνίκητος ἀγάπη πρὸς τὸ ἀγαθόν, τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ καλόν, θεωρούμενα καθ' ἕκαστα, ἀμιγὴς πρὸς μηδεμίαν ἄλλην κλίσιν καὶ πρὸ πάντων μὴ ἀφορῶσα τὰ ἴδια ἡμῶν συμφέροντα. Δὲν πρόκειται ν' ἀποδείξωμεν ἐνταῦθα τὸ γεγονὸς τοῦτο· θέλομεν μόνον εἴπει ὅτι δὲν δυνάμεθα ν' ἀρνηθῶμεν τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος αἴσθημα, χωρὶς ν' ἀρνηθῶμεν συγχρόνως τὰς ἰδέας τὰς παραγούσας ἐν ἡμῖν αὐτό, δηλ. τὸν λόγον αὐτὸν ἔνθα αἱ ἰδέαι αὗται πηγάζουσι, καὶ μετὰ τοῦ λόγου πᾶσαν βεβαιότητα, πᾶσαν ἀληθῆ ἐπιστήμην, πᾶσαν ἠθικὴν ὑποχρέωσιν. Ὅθεν τὸ ἀγαθόν, τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ καλὸν καθ' ἑαυτὰ θεωρούμενα καὶ διακεκριμένα ἀπὸ πάντων τῶν ἀντικειμένων, ἐν οἷς τὰ θεωροῦμεν τὸ πρῶτον, τὸ

ἀγαθόν, τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ καλὸν καθ' ἑαυτὰ οὐκ εἰσι καθαρὰ πλάσματα τοῦ πνεύματός μας, εἰσὶ τὰ ἀληθῆ ἀντικείμενα παντὸς ὅπερ ὑπάρχει ἐν ἡμῖν ἀγάπης, θαυμασμοῦ καὶ πίστεως· ἐννοοῦντες αὐτὰ ὥσπερ ἀναγκαῖα καὶ καθολικά, μὴ δυνάμενοι ἄλλως πως νὰ νοήσωμεν αὐτά, ἐσμὲν ἠναγκασμένοι νὰ τοῖς ἀπονείμωμεν ἐκτὸς τοῦ ἡμετέρου πνεύματος καὶ ὑπεράνω τῶν τοῦ κόσμου τούτου πεπερασμένων πραγμάτων ἔνθα δὲν ἐκδηλοῦνται ἢ ὑπὸ τύπον φθαρτὸν καὶ ἀτελῆ, ὕπαρξιν αἰώνιον, ἀπόλυτον, ἐνιαίαν ἀρχὴν πάσης ἄλλης ὑπάρξεως. Οὕτω φθάνομεν αὖθις ἐνώπιον τοῦ ἀπείρου. Ἀναγκαίως ἡνωμένα ἐν τῇ ὑπερτάτῃ ταύτῃ ὑπάρξει, περὶ ἧς ἄρτι λόγον ἐποιησάμεθα, τὸ ἀγαθόν, τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ καλόν εἰσι τρεῖς διάφοροι ὄψεις ἑνὸς μόνου καὶ τοῦ αὐτοῦ ὄντος, τρία κατηγορήματα μιᾶς μόνης καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας· καὶ τὰ πραγματικὰ μέν, ἀλλὰ διάφορα αἰσθήματα, ἅπερ ἐνέπνεον ἡμῖν ἐκεῖνα χωριστά, συγχέοντες εἰς ἑναῖον αἴσθημα μεῖζον ἰσχυρότερον πάντων τῶν ἄλλων, ἀλλὰ συγχρόνως ὀλεθριώτερον ὅταν πλανᾶται, δηλα δὴ τὸ τῆς θείας ἀγάπης, ἣν ἔγνω μὲν ὁ Πλάτων, ἐγονιμοποίησε δὲ ὁ χριστιανισμὸς καὶ κατέστησε μίαν τῶν συνηθεστέρων ἀρχῶν τῶν ἡμετέρων πράξεων, καὶ ἣν ὁ μυστικισμὸς ποτὲ ἐν ὀνόματι τῆς φιλοσοφίας, ποτὲ ἐν ὀνόματι τῆς θρησκείας μέχρι παραφορᾶς ἐξεθείασεν. Οὐδόλως παραδεχόμεθα τὰς ὑπερβολὰς ταύτας, ἀλλὰ πιστεύομεν καὶ ἕκαστος ὑποχρεοῦται νὰ πιστεύσῃ μεθ' ἡμῶν ὅτι οὐδέποτε ἤθελε δυνηθῇ νὰ παραχθῇ ἐὰν δὲν ἐνυπῆρχεν ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει καὶ ἐν τῷ μέτρῳ τῶν ἡμετέρων δυνάμεων. Παρατηρητέον ὅτι τὸ αἴσθημα ἐν ταῖς ἐμπαθέσι παραφοραῖς του ἐπιδιώκει ἔτι ὑψηλότερον σκοπὸν ἢ ἡ φαντασία καὶ τὸ λογικόν. Ἡ φαντασία καὶ ὁ λόγος ἐφιγμένα ἐνώπιον τῆς τοῦ ἀπείρου ἰδέας, ὥσπερ ἀνωτέρω παρετηρήσαμεν, εἰσὶν ἠναγκασμένα νὰ σταθῶσιν ἐλλείψει ἰδεῶν καὶ λέξεων, ἀλλὰ τὸ αἴσθημα, ἐπειδὴ κυρίως οὐδόλως φοβεῖται τὰ σκότη, ἔχει ἀξίωσιν νὰ προχωρῇ περαιτέρω. Χωρὶς νὰ συμμεριζώμεθα μετὰ τῶν μυστικῶν τὴν ἀπάτην ταύτην, ἐναντίαν ἄλλως τε τῇ ἠθικῇ καὶ πάσῃ ὑγιεῖ μεταφυσικῇ, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ ἐφιχθῇ εἰς τοσοῦτον βαθμὸν ὥστε ν' ἀπολέσῃ ὅλως τὴν συνείδησιν ἑαυτοῦ καὶ νὰ ἐξαφανισθῇ ἡ ὕπαρξίς του ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ, παραδεχόμεθα ὅμως ὅτι ὁ ἐνθουσιασμὸς καὶ ἡ ἔκστασίς εἰσι πραγματικὰ φαινόμενα ἢ ὥσπερ καταστάσεις νοσερὰ ἢ ὑψίστη παραφροσύνη, ἔνθα αἱ εὐαίσθητοι καὶ διαπαεῖς ψυχαὶ καταναλίσκουσιν ἀνωφελῶς τὰς δυνάμεις των.

Ἐν τῇ βουλήσει μάλιστα διαλάμπει τὸ μεγαλεῖον ἅπαν καὶ ἡ ἀνθρωπίνη ἅπασα ἰσχύς· ἐπειδή ἐστι κυρίως εἰπεῖν αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος,

συνιστᾷ τὴν ἀμετάβλητον βάσιν τῆς ὑπάρξεώς του. Ἐὰν δὲν ὑπῆρχεν ἡ βούλησις ἠθέλομεν ἀφροντιστεῖ περὶ τοῦ ἡμετέρου προορισμοῦ, ἠθέλομεν εἶναι γελοῖοι, μὴ εὑρίσκοντες ἐν ἡμῖν μηδεμίαν ἀτομικὴν δύναμιν, νὰ ἐρωτῶμεν ἡμᾶς αὐτοὺς ὁποῖον πρόσωπον ἔχομεν νὰ διαδραματίσωμεν καθ' ἅπασαν τὴν τῆς ὑπάρξεως ἡμῶν διάρκειαν· ἡ φύσις καὶ ὁ καθόλου λόγος ἤθελον ἀνελιχθῆ ἐν ἡμῖν κατά τινας ἀμεταβλήτους νόμους καὶ ἤθελον κατά τινα μέτρον ἐκδηλωθῆ ἐν ἡμῖν, ἐξηυτελισμένοις εἰς τὴν θέσιν ἁπλῶν φαινομένων. Τοῦτο κυρίως πιστεύουσιν οἱ φιλόσοφοι οἱ ταὐτίζοντες πάντα τὰ ὄντα ἑνὶ καὶ μόνῳ. Ὁ τὰ μάλιστα ἀπαραίτητος χαρακτὴρ τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεώς ἐστιν ἡ ἐλευθερία. Ὅθεν ἡ ἐλευθερία πολὺ μακρὰν τοῦ νὰ ᾖ ὄργανον μόνον πρὸς ὑπηρεσίαν τῶν φυσικῶν νόμων, διατελεῖ ἀδιαλείπτως παλαίουσα πρὸς αὐτοὺς καὶ τοὺς ὑποβάλλει εἰς τὰ ἴδια ἑαυτῆς σχέδια, πολὺ μακρὰν τοῦ νὰ ᾖ περιωρισμένη ἐν τῷ στενῷ κύκλῳ τῶν συμφερόντων ἡμῶν καὶ νὰ ἔχῃ ὡς τελικὸν σκοπὸν τὴν τῆς ζωῆς συντήρησιν, οὐδέποτε ἐκδηλοῦται οὔτε πραγματικωτέρα οὔτε μείζων ἢ ὅτε θυσιάζει τὰ συμφέροντά μας καὶ αὐτὴν τὴν ζωὴν εἰς τὸ καθῆκον, ἢ ὅπερ ἐστὶν ἀνώτερον τῆς ζωῆς, τὰ νομιμώτατα καὶ περιπαθέστατα ἡμῶν αἰσθήματα εἰς μίαν ἰδέαν, εἰς μίαν ἀρχήν. Ἡ ἰδέα αὕτη δυνατὸν νὰ ᾖ ψευδής, ἡ δὲ ἀρχὴ ἐξωγκωμένη· αἱ ἐν ὀνόματί των ἐκτελούμεναι θυσίαι ἐγείρουσιν οὐχ ἧττον τὸν θαυμασμόν, εἰσὶν οὐχ ἧττον ἀπόδειξις τῆς ὑπεροχῆς ἡμῶν ἐφ' ὅλων τῶν νόμων τῶν δεσμευόντων ἡμᾶς εἰς τὸν κόσμον τοῦτον. Ἡ ἐλευθερία ἡνωμένη πάσαις ταῖς ῥηθείσαις δυνάμεσι, πεφωτισμένη ὑπὸ τοῦ λόγου τοῦ ἀνοίγοντος ἐνώπιόν της ἀπεριόριστον στάδιον, παρασυρομένη ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος καὶ τῆς φαντασίας ἔξω τῶν ὁρίων τοῦ παρόντος καὶ πασῶν τῶν προκτηθεισῶν θέσεων ἡ ἐλευθερία καθίσταται ἡ ἐντελέχεια, ἤτοι ἡ ἠθικὴ ἐντελέχεια, ἧς οὐδεμία νόησις δύναται νὰ ὁρίσῃ τὸ τέρμα καὶ ἥτις δὲν δύναται μᾶλλον νὰ διαμφισβητηθῇ ἢ τὰ συνιστῶντα αὐτὴν στοιχεῖα.

Οὕτως ἐξ ἁπασῶν τῶν ὄντως ἀνηκουσῶν ἡμῖν δυνάμεων, ὧν ἔχομεν τὴν ἄμεσον συνείδησιν, οὐδεμία ἐστὶν ἀνάλογος πρὸς τὰς τῆς ζωῆς ἀνάγκας, οὐδὲ πρὸς τὰς τῆς κοινωνίας· οὐδεμία τυγχάνει τῆς νομίμου καὶ φυσικῆς αὐτῆς χρήσεως ἐν τοῖς στενοῖς ὁρίοις, ἔνθα αἱ ἀνάγκαι αὗται ἐκδηλοῦνται. Τί δέον νὰ συμπεράνωμεν; ὅτι τὰ τῆς ζωῆς ὅρια δὲν εἶνε τὰ τοῦ ἡμετέρου προορισμοῦ· ὅτι τὸ εὖ εἶναι καὶ ἡ διατήρησις ἡμῶν ἢ τὸ εὖ εἶναι καὶ ἡ διατήρησις τῆς κοινωνίας οὐκ ἔστιν ὁ ἀληθὴς σκοπὸς τῆς ἡμετέρας ὑπάρξεως, καὶ δέον ν' ἀναζητήσωμεν

ὑψηλότερον ἀντικείμενον ἧττον πρὸς τὰς ἡμετέρας δυνάμεις δυσανάλογον. Ἐὰν ἡ συνέπεια αὕτη δὲν ἦν ἀληθής, ἔδει ν' ἀποδεχθῶμεν ἀντὶ τῆς θείας Προνοίας κακὸν δαίμονα, ὥσπερ πρόνοιαν τοῦ κακοῦ προστᾶσαν τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου· ἐπειδὴ ποῦ δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν τρομερωτέραν κατάστασιν ἢ τὴν ἰδικήν του ἐὰν ὅσον εὐγενεῖς καὶ λαμπραὶ δυνάμεις ὦσι πηγὴ μόνον ταπεινώσεων δι' αὐτόν, βασάνων καὶ ἀποτυχιῶν, ἐὰν μετὰ τῆς κατατηκούσης αὐτὸν ἀγάπης τοῦ ἀπείρου, δὲν βλέπει ἄλλον ἑαυτοῦ προορισμὸν ἢ μάτην παλαίων κατὰ τῶν ἀνεκποφεύκτων ἀθλιοτήτων τούτου τοῦ κόσμου, ἐὰν δέον καταναλίσκειν τοσαύτην εὐφυΐαν, τοσαύτην καρτερίαν καὶ θάρρος πρὸς τὸ πραΰνειν μόνον τὴν σωματικὴν πεῖναν καὶ δίψαν, πρὸς τὸ προφυλάττειν ἐκ τῶν ἀκρασιῶν τοῦ ἀέρος, καὶ ὑπερασπίζειν κατὰ τῶν ἀναγκῶν, κατὰ τῶν κινδύνων τῶν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πολιτισμοῦ παραχθέντων, κατὰ τῶν ὑπερβολῶν καὶ νόσων τῶν ὑπ' αὐτοῦ μόνου γνωστῶν, τὴν βραχεῖαν καὶ ἐπίπονον ἑαυτοῦ ὕπαρξιν· ἐὰν τέλος μετὰ τοῦ ἐμφύτου αἰσθήματος, δηλ. τοῦ ἀηττήτου, τῆς ἑαυτοῦ ἀξίας, ἐὰν μετὰ τῶν ἱερῶν φιλοτιμιῶν τῶν οἴκοθεν γεννωμένων ἐν τῇ καρδίᾳ του, γινώσκῃ ὅτι ἐν τῷ κόλπῳ τῆς ἀνηλεοῦς ταύτης φύσεως, ἔνθα μόνα τὰ εἴδη θεωροῦνταί τι, ἔνθα τὰ ἄτομα οὐδέν εἰσιν, ἡ ζωή του δὲν ἔχει πλείω ἀξίαν καὶ ὁ θάνατός του δὲν ἀφίησι πλεῖον κενὸν ἢ ἡ τοῦ ἀκάρεως; Ὀφείλομεν νὰ πιστεύσωμεν μετὰ συγχρόνου τινὸς συγγραφέως ὅτι ὁ θάνατός ἐστι μεταβολὴ μόνον μορφῆς, ἡ γέννησις ἀναβίωσις, καὶ ὅτι ἡ ζωή, ἄνευ τέρματος προεκτεινομένη διά τινος μεταμορφώσεως, δύναται νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν ἀτελεύτητον δραστηριότητα τῶν ἡμετέρων δυνάμεων καὶ εἰς τὴν πραγμάτωσιν πασῶν τῶν ἐλπίδων ἡμῶν; Ἑνὶ λόγῳ τὸ τῆς μετεμψυχώσεως ὄνειρον, ἀνορυχθὲν ἐσχάτως ἐκ τῆς νηπιότητος τῆς ἐπιστήμης, μετὰ τῶν μᾶλλον ἀλαζόνων ἀξιώσεων εἰς πρωτοτυπίαν, ἤθελεν εἶναι ἡ τοῦ προκειμένου ζητήματος λύσις; Ἀλλὰ χωρὶς νὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῶν ἐκ τῆς ἰδέας ταύτης ἀναφυομένων δυσχερειῶν ὑπὸ ἠθικὴν καὶ μεταφυσικὴν ἔποψιν, χωρὶς ν' ἀνερευνήσωμεν τί ἀποβαίνει ἡ εὐθύνη καὶ ταὐτότης ἡμῶν ἐν τῇ σειρᾷ ταύτῃ τῶν ἀναβιώσεων, ἃς οὐδεμία ἀνάμνησις συνδέει πρὸς ἀλλήλας, θέλομεν ἐρωτήσει ἐὰν αὐτὸς ὁ χαρακτὴρ τῆς ζωῆς μετὰ τῶν ὑλικῶν της ὑποχρεώσεων θέλουσι μεταβληθῇ, ἐπειδὴ ἡ ζωὴ ἔσεται μακροτέρα, ἐὰν ἡ πεῖνα, ἡ δίψα, ἡ θλῖψις καὶ αἱ παντοειδεῖς ἀθλιότητες θὰ κατέχωσιν ἐν αὐτῇ ἐλάσσονα θέσιν· ἐὰν αἱ σπάνιαι ἀπολαύσεις, ἃς χορηγοῦσιν ἡμῖν, ἔσονται ἧττον ἐφήμεροι, ἧττον μεμιγμέναι μετὰ μεριμνῶν, καὶ πρὸ πάντων ἧττον ἀνίσχυροι νὰ εὐα-

ρεστήσωσι τὰς ἐλπίδας καὶ τὰς ἀφθίτους τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἀνάγκας· τέλος ἐὰν μᾶς ἀναφέρωσι περὶ τῆς προόδου καὶ τῆς ἐντελεχείας, οὐχὶ τῆς ἠθικῆς, ἣν ἀνωτέρω ἀνεγνωρίσαμεν, ἀλλὰ φυσικῆς καὶ τεχνικῆς τινος, ἄνευ ἄλλου σκοποῦ ἢ τῆς ἐπαυξήσεως τῆς ἡμετέρας εὐημερίας θὰ ἐρωτήσωμεν, ἐὰν ὑπάρχῃ τόσον μεγάλη διαφορὰ μεταξὺ τοῦ συνόλου τῆς εὐδαιμονίας ἣν κατέχομεν νῦν ἢ ἐκείνης ἥτις ἀνῆκεν εἰς τοὺς ἀπωτάτους ἡμῶν προγόνους; Οὐχί, οὐδεμία ὑπάρχει ψυχὴ ὀλίγον ὑψηλοφρονοῦσα, ἥτις νὰ θέλῃ νὰ ἐγερθῇ ἐκ τοῦ ὕπνου τοῦ θανάτου ἵνα φανῇ αὖθις καὶ ἀτελευτήτως προσηρτημένη εἰς τὸ αὐτὸ ἔδαφος καὶ νὰ ἔχῃ νὰ διατρέξῃ τὸν αὐτὸν κύκλον ἀπάτης καὶ ἀγώνων μόχθων.

Ἐὰν ἡ ζωή, οὐ μόνον οἵα ἐστίν, οἵαν γιγνώσκομεν διὰ τῆς ἰδίας πείρας, ἀλλ' οἵα ἐστὶ δυνατή, δὲν ἐπαρκῇ εἰς τὴν προσκαθεῖαν ἡμῶν καὶ δὲν ἐμπεριέχῃ τὸν ἡμέτερον προορισμόν, εἰς τί ἄρα ὠφελεῖ ἡ ὕπαρξις καὶ πρὸς τί αἱ ἐπιτράπεισαι ἡμῖν δυνάμεις; Ὁ τῶν δυνάμεων ἡμῶν σκοπὸς ἔνεστι πάντως ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν ἀναπτύξει, ἢ ἐν τῷ τρόπῳ τῆς τελειότητος, ὃν ἑκάστη τούτων φέρει ἡμῖν ἐξασκουμένη ἐν τῷ ἁρμόζοντι κύκλῳ καὶ κατὰ τοὺς νόμους τοὺς ὑπὸ τῆς φύσεως τῶν ἐπιβαλλομένους. Τῷ ὄντι ὑποτεθείσθω ὅτι ὁ λόγος ἐφίκετο παρά τινι εἰς τὰ τελευταῖα του ὅρια (ἐπειδὴ δὲν δύναται ἐν πεπερασμένῳ ὄντι ἀπολύτως νὰ ἐλλείπῃ), ὁποῖον τὸ ἐκ τούτου ἀγαθόν; Τὸ ἐκ τούτου ἀγαθὸν ἔσεται γνῶσις τόσον ὑψηλὴ ὅσον δυνατὴ τῆς ἀληθείας· οὐχὶ τοιᾶσδε ἢ τοιᾶσδε ἀληθείας, ἀλλὰ τῆς αὐτοαληθείας ἐν τῇ οὐσίᾳ καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ της, ἀνεπιδέκτου δισταγμοῦ ἢ ἀντιφάσεως. Ὅταν τὸ αἴσθημα ᾖ ἀνεπτυγμένον ἐν τῷ αὐτῷ μέτρῳ καὶ προσέτι ὅταν ὁ λόγος τὸ φωτίζῃ διὰ ζωηροτάτου καὶ διαυγεστάτου φωτός, θὰ ἀγαπήσωμεν τότε διὰ πασῶν τῶν ψυχικῶν δυνάμεων τὸ μόνον ἄξιον ν' ἀγαπᾶται οὕτω, τὸ ἀγαθόν, τὸ ἀληθές, τὸ καλόν, ὑφ' οἷον τύπον καὶ οἵῳ μέτρῳ καὶ ἂν ἐκδηλῶνται, πρὸ πάντων ἐν τῇ ἰδίᾳ ἑαυτῶν πηγῇ καὶ ἐν τῇ ὑψίστῃ αὐτῶν ἀρχῇ, δηλαδὴ εἰς τὸν Θεόν. Ἡ τῆς φαντασίας τελειότης συνίσταται εἰς τὸ παριστᾶν αὐτὰς ταύτας τὰς ἰδέας ὑπὸ εἰκόνας ὅσον οἷόν τε μεγάλας καὶ εὐγενεῖς, ν' ἀνακαλῇ αὐτὰς κατὰ πᾶσαν στιγμὴν ἐνώπιον ἡμῶν, ὁσάκις θλιβεραὶ προκαταλήψεις ἐπιφέρωσι τὴν τούτων λήθην, καὶ νὰ τεθῇ εἰς κατάστασιν οὐ μόνον νὰ ἐννοῶμεν, ἀλλὰ καὶ διανοητικῶς νὰ θεωρῶμεν αὐτάς. Ἡ ἐλευθερία τέλος, ἧς ἄνευ πᾶν ἄλλο ἤθελεν εἶναι μηδεμιᾶς ἀξίας ὡς πρὸς ἡμᾶς, ἐπειδὴ δὲν ἤθελε μᾶς ἀνήκει, ἧς ἄνευ ἐπίσης μηδεμία δύναμις ἤθελε δυνηθῇ μήτε ν' ἀναπτυχθῇ, μήτε νὰ συντηρηθῇ, ἐστίν, ὥσπερ παρετηρήσαμεν ἤδη, αὐτὴ ἡ βάσις

τῆς ἡμετέρας ὑπάρξεως καὶ τὸ συστατικὸν στοιχεῖον τῆς ἀτομικότητος ἡμῶν, ἑπομένως ὁ ὕψιστος βαθμὸς τῆς ἐλευθερίας δὲν δύναται νὰ ᾖ δι' ἡμᾶς ἄλλο τι ἢ ὁ τῆς ὑπάρξεως καὶ ἀξίας ἡμῶν ὕψιστος βαθμός. Ὅθεν τοιαύτη ὕπαρξις ἀφικομένη εἰς τὴν συνείδησιν καὶ ἀπόλαυσιν ἑαυτῆς ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ λόγου καὶ τοῦ ἠθικοῦ νόμου, περιλαμβάνουσα προσέτι τὴν ἐπὶ μᾶλλον ἐντελῆ γνῶσιν τῆς ἀληθείας, τὴν ἁγνοτέραν καὶ ἀναλλοίωτον ἀγάπην, τὴν θεωρίαν, καὶ εἰ δέδοται νὰ ἐκφρασθῶμεν οὕτω, τὴν ἐσωτερικὴν καὶ ἀεὶ γαλήνιον κατοχὴν τοῦ αἰωνίου κάλλους δι' οὗ ἡ ἀγάπη αὕτη ἀνῆπται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν, τοιαύτη, λέγομεν, ὕπαρξις δὲν δύναται νὰ ἔχῃ σκοπὸν ἀνώτερον καθ' ἑαυτήν· ἔστιν ἄρα ἐν τῇ ἀπείρῳ ἀναπτύξει ἣν ὑποτίθησιν, ὁ ἴδιος ἑαυτῆς σκοπὸς καὶ ὀφείλομεν νὰ θεωρήσωμεν ἐν τῇ ὑπάρξει ταύτῃ τὸν ἡμέτερον προορισμόν. Ἄρχεται μετὰ τῆς ζωῆς, ἀλλ', ὥσπερ ἔφθημεν εἰρηκότες, ἡ ζωὴ δὲν δύναται νὰ τὴν περιλάβῃ ὑπομένει διαρκούσης τῆς γηΐνης ἡμῶν ὑπάρξεως, πάσας τὰς ὑποχρεώσεις καὶ πάντας τοὺς τοῦ ὀργανισμοῦ νόμους, ἀλλ' ἔστιν ἀνωτέρα τῶν νόμων τούτων, ἐπειδὴ ἀποκαλύπτεται εἰς τὸ πνεῦμα ἡμῶν διαρκούσης τῆς ἐν τῷ θορύβῳ τῶν παθῶν καὶ τῶν σωματικῶν ἀναγκῶν ἐνεργείας των· τέλος ὅσον μακρὰν καὶ ἂν δύναται νὰ ἐκταθῇ διὰ τοῦ λόγου καὶ τοῦ αἰσθήματος, οὐδέποτε ἕξει ὡς ἀποτέλεσμα νὰ ἐκμηδενίσῃ τὴν ἀτομικότητα ἡμῶν, ἤτοι τὴν συνείδησιν καὶ τὴν ἐλευθερίαν· ἐπειδὴ ἡ ἐλευθερία, ἡ κατ' ἀνάγκην ὑποτιθεῖσα τὴν συνείδησιν, ἐστὶ σύναμα καὶ τὸ ἀντικείμενον καὶ τὸ ἀπαραίτητον ὄργανόν της. Παραυτα ὀψόμεθα ὁποῖαι ἔσονται αἱ συνέπειαι τῆς ἀρχῆς ταύτης, τῆς τοσοῦτον κατὰ τὸ φαινόμενον ἁπλῶς σχετικῶς πρὸς τὸν γενικὸν τῆς ἀνθρωπότητος προορισμόν, θέλομεν σημειώσει μόνον ὅτι τοῦ ἀνθρωπίνου προορισμοῦ ἐμπεριλαμβανομένου ὁλοκλήρου ἐν τῇ ἀναπτύξει τῶν δυνάμεων ἡμῶν, αἱ δὲ δυνάμεις αὗται ὑψωμέναι μέχρι τῆς ἰδέας τοῦ ἀπείρου καὶ οὖσαι τὸ μόνον μέσον, ὅπερ διαθέτομεν ὅπως παραστήσωμεν τὴν θείαν φύσιν, δηλοῦσιν ἑπομένως ὅτι ἀναγκαίως μετέχομεν τῆς ὑπερτάτης ταύτης φύσεως, τῆς σκοπούσης διὰ τῆς ἡμετέρας δημιουργίας νὰ ἐκδηλωθῇ ἐν ἡμῖν, καθ' ὅσον δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ τοῦτο ἐν τοῖς τοῦ πεπερασμένου ὁρίοις· ὅτι ἀντὶ ν' ἀπαιτῇ παρ' ἡμῶν τὴν θυσίαν μιᾶς μόνης των ἡμετέρων δυνάμεων, ἐσόμεθα τόσῳ πιστότεροι τοῖς σχεδίοις της, ὅσῳ ἡ ὕπαρξίς μας ἔσεται τελειοτέρα ἡ βούλησις ἰσχυροτέρα, τὸ λογικὸν μᾶλλον ἐξησκημένον, καὶ ἡ πίστις μας, ἐν ᾗ δύνανται νὰ συγκεφαλαιωθῶσι τὰ εὐ-

γενέστατα αἰσθήματα τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας, ἧττον τυφλὴ καὶ ἧττον ἄγονος.

(Ἕπεται τὸ τέλος) **Μ. Α. Βάϊερ.**

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΑΝΑ ΤΑΣ ΚΥΚΛΑΔΑΣ ΣΩΜΑΤΕΜΠΟΡΙΑΣ ΕΠΙ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Ἡ σωματεμπορία ἐπὶ Τουρκοκρατίας ἀνὰ τὰς Κυκλάδας δὲν θὰ ἦτο παράδοξος, ἐνεργουμένη ὑπὸ τῶν Τούρκων ἢ τῶν λυμαινομένων τὸ Αἰγαῖον παντοίων πειρατῶν κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους ἀλλ' ὅμως ἐνεργουμένη ὑπὸ Ἑλλήνων, τὰ δ' ἀνδράποδα Τοῦρκοι, φαίνεταί μοι λίαν παράδοξον· τοῦτο μανθάνομεν ἐξ ἐγγράφων τριῶν, ἃ παρατίθημι ἐξ ἀντιγράφων τῶν τοτε χρόνων τὰ μὲν δύο μεταγράψας, τοῦ ἑνὸς δὲ διασωθέντος ἐν πρωτοτύπῳ. Ἐκ τούτων τὰ μὲν δύο συνετάχθησαν ἐν Παροικίᾳ τῆς νήσου Πάρου τὸ μὲν πρῶτον τὸν Ἰανουάριον (ιθ'), τοῦ 1694· ἐξ αὐτοῦ μανθάνομεν ὅτι ὁ «ἀφέντης κολονέλος καπετὰν Στάθης» ὁ καὶ Ῥωμανὸς Μανέτας προσονομαζόμενος, ἔχων πέντε ἀνδράποδα (σκλάβους) Τούρκους, ἐκ Καββάλας καὶ τῶν περιχώρων αὐτῆς καταγόμενα, ὃς συνεφώνησε μετὰ τοῦ Ναξίου Γεωργίου Ῥεΐζη τοῦ καὶ Σκλαβούνου προσονομαζομένου, ἵνα καταθέσῃ αὐτὰ ἀντὶ ρεαλίων ἑξακοσίων, ἂν καὶ ἠγόρασεν ταῦτα ρεάλια χίλια τετρακόσια, τούτων τῶν ἑξακοσίων ρεαλίων τὸ ἥμισυ τριάκοντα ἐμέτρησεν αὐτῷ ὁ Γεώργιος Ῥεΐζης, ὑποχρεούμενος ἔτι ἵνα πορευθῇ ὅπου ἂν ἤθελε πωλήσῃ αὐτά, τοῦ ἐγγράφου τούτου δύω διασώζονται ἀντίγραφα, τοῦ ἑνὸς ἐν ἀρχῇ φέροντος σφραγῖδα δι' ἱσπανικοῦ κηροῦ ἐξίτηλον ὅμως.

Τὸ δὲ δεύτερον τῶν ἐγγράφων, περὶ τῶν ἰδίων ἀνδραπόδων, φέρει ἔτος συντάξεως τῷ 1695 (5 φεβρουαρίου) ἓν περίπου ἔτος ὂν μεταγενέστερον τοῦ πρώτου, σημειοῦται ὅμως ἡμαρτημένως ἐν αὐτῷ ὅτι ἡ παράδοσις τῶν ἀνδραπόδων τῷ Γεωργίῳ Ῥεΐζη ἐγένετο δωδεκαετίαν πρὸ τῆς συντάξεως αὐτοῦ (1665—1683)· ἐξ αὐτοῦ μανθάνομεν ὅτι ἐκ τῶν παραδοθέντων τῷ Γεωργίῳ Ῥεΐζῃ πέντε ἀνδραπόδων τὰ δύο ἀπέθανον ἐν Παροικίᾳ, πρὸς ἐπιβεβαίωσιν δὲ τούτου συνετάχθη τὸ πιστοποιητικὸν τοῦτο ἔγγραφον.

Τὸ τρίτον τῶν ἐγγράφων συνετάχθη ἐν Νάξῳ τὴν 12 Ἰουλίου τοῦ 1791 ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Παροναξίας Νεοφύτου τοῦ δευτέρου, ἐξ

οὐ μανθάνομεν, συμβαλομένου καὶ τοῦ Μητροπολίτου, ὅτι τὰ τρία τῆς νήσου Νάξου κοινὰ Κάστρον, Μποῦργον καὶ Χωρία, καὶ τὸ κοινὸν τῆς νήσου Πάρου, ἀνέλαβον χρέος γροσίων πέντε χιλιάδων πρὸς ἀγορὰν ὀκτὼ ἀνδραπόδων Τουρκικῶν (Βολιανῶν ἤτοι ἐκ Βόλου), ἅτινα ὁ Νεόφυτος οὗτος ἠγόρασεν ἀπὸ τὸν καπετὰν Γαβριὴλ Καραβίαν, ὑποσχόμενος «μὲ κάθε δυνατὸν τρόπον» ἵνα πορευθεὶς εἰς Κωνσταντινούπολιν «ξεμπερδέψῃ τὰ ἄσπρα ὅλα σῶα καὶ πάλιν νὰ τὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὰ κοινά» πρὸς ἐξόφλησιν τοῦ οὗ ἀνέλαβον χρέους, τοῦ ἐγγράφου ὡς καὶ τῶν προηγουμένων τὰ περαιτέρω τυγχάνουσιν ἄγνωστα, καὶ ἂν ὁ Νεόφυτος μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ἧς ἀνέλαβεν ὑποχρεώσεως. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἔγγραφον εἶναι αὐτόγραφον τοῦ Νεοφύτου, εἶνε δὲ ἐσφραγισμένον διὰ τῆς σφραγῖδος αὐτοῦ, εἰς πάνυ ὀλίγα ἐκ τῶν πολλῶν ἐπιβεβαιωτικῶν αὐτοῦ πράξεων ἀπαντώσης.

Καὶ τὰ τρία ταῦτα ἔγγραφα εἰσὶν ἐπίσημα; διότι συνετάχθησαν τὰ μὲν δύο πρῶτα ὑπὸ τοῦ χωρεπισκόπου καὶ *νοταρίου* παροικίας Καρυστινοῦ· τὸ δὲ τρίτον ὑπὸ τοῦ Παροναξίας Μητροπολίτου Νεοφύτου τοῦ δευτέρου. Ἐξ ὧν τεκμαίρομαι ὅτι ἡ σωματεμπορία ἦν ἐλευθέρα εἰς τὰς νήσους ἐπὶ Τουρκοκρατίας μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων· ἐν Κωνσταντινουπόλει δὲ ἀπηγορεύθη ἡ σωματεμπορία τῷ 1759 εἰς τοὺς Ἕλληνας ὡς γνωρίζει ὑμῖν τοῦτο ὁ Ἀθανάσιος Κομνηνὸς Ὑψηλάντης· διότι ἀναγράφει ὅτι Ἀλέξανδρός τις Σοῦτζος ἔχων δύο θήλεα ἀνδράποδα, ἅτινα δαρέντα ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ ἐδραπέτευσαν, κατέφυγον δὲ εἴς τινας παρὰ τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐργαζομένους Τούρκους, προσελθόντα δὲ καὶ κλαίοντα, σὺν ἄλλοις ὑπεσχέθησαν καὶ νὰ ἐξομόσωσι, διὸ ἔτυχον προστασίας· μὴ δυνηθεὶς δ' ὁ Σοῦτζος τὴν ἐπάνοδον αὐτῶν δι' ὧν ἐκέκτητο μέσων, ἐγένετο ἀφορμὴ τῆς ἀπαγορεύσεως τῆς σωματεμπορίας παρὰ τοῖς Ἕλλησι (Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν σελ. 381—3).

Περὶ τῆς ἐπὶ Τουρκοκρατίας σωματεμπορίας ὑπὸ τῶν λυμαινομένων τὸ Αἰγαῖον πειρατῶν Ἀλγερίνων καὶ Εὐρωπαίων καὶ τοῦ κέντρου τῆς πωλήσεως αὐτῶν, συντελεσάσης πολὺ εἰς τὴν μείωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῶν παραλίων καὶ νήσων τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἄλλοτε γενήσεται ὁ προσήκων λόγος.

Ἐκ τῶν παρατιθεμένων ἐγγράφων τὸ μὲν δεύτερον φέρει ἔξωθεν ταῦτα «μαρτηρία τοῦ Γεωργίου Ῥέτζη διὰ τοὺς διὸ σκλάβους ἐποθάνασι» φέρει δὲ καὶ τὴν σφραγῖδα τῆς κοινότητος Παροικίας, εἰκονίζουσαν ἐντὸς τὴν εἰκόνα τῆς Θεοτόκου καὶ πέριξ τὰς λέξεις κα-

φαλαίοις γράμμασι. «Κυρία Κατοπολιανή...» τῶν λοιπῶν λέξεων ἐξιτήλων οὐσῶν· τὸ δὲ τρίτον τῶν ἐγγράφων φέρει ἔξωθεν δι' ἄλλης χειρὸς «γράμμα ὑποσχετικὸν τοῦ ἁγίου Παρονα̃ξιᾶς διὰ τοὺς Τούρκους τοὺς βολιανοὺς ὁποῦ ἀγόρασε ἀπὸ τὸν καπετὰν Γαβρίλη Καραβίαν».

Δ'

[Τ. Σ.] Εἰς στὰ 1694 Γεναρίου 19 Πάρος καστελ. παρηκίας:

«Ἔχοντας ὁ ἐκλαμπρότατος ἀφέντης κολονέλος καπετὰν Στάθης πέντε σκλάβους τούρκους ἀπὸ τὴν καβαλὰ καὶ ἀπὸ τὰ περίχορά της. Ἐσημφονίσαν τὴν σήμερον μὲ τὸν Γεώργι ρείζη τὸν σκλαβοῦνο ἀπὸ τὴν Ἀξὰ καὶ τῆς βάνουσι εἰςτὴν μέσιντονε ὁ διὰ μετρητὰ ῥέαλκα ἐξακόσα ν. ρλ. 600. ἀνγγαλὰ καὶ ἡ αὐτὶ σκλάβι νανε ἀποχομένη με γνόμι ἐδικόντος ὁδια ρλ. χήλημ τετρακόσα ν. ρλ. 1400 καὶ μετρὰ παρευθὺς ἀδάντη τράτω ὁ αὐτός γεωργι ρεήζης εἰςτὰ χέρια του ἀφέντι κολονέλου τὴν πάρτην του τα ἐμισὰ τὰ ρλ. τρακόσα καὶ γρικοῦντας ἀπο την σήμερον ἡ αὐτὴ σκλάβη ἰςτὴν μέσιντος· καὶ να ἔχη τὴν κράτηξην ὁ αὐτὸς γεώργι ρεήρης (οὕτω) ναπηγένοι νατοῖς πουλῆ ἰςτὸν τόπον τους οἱ ὥπου ἤθελε ἐμπορέσι εἰςτό πλέαν καλήτερό ποέτζιῶ ὅπου να ἐμπορί δια το ἀδαντάγγιῶν τονε· καὶ ὅτη ἤθελε το νεστίλη ὁφέντης ὁ θεὸς νατό μιράζου ἰςτὴν μέσιντος· καὶ ἀνίθελεν κάμι ἔξοδος ὁ αὐτὸς γεωργ. ρεήζης ἀπάνο ἰςτοῦς σκλάβους ἢ σεδημησάγτος καὶ παπουτζοσύνην τος οἱ καὶ σε πεσκέσι ἐκὶ ποῦ ἤθελε τοῖς τρέξη να γρικάτε ἀνὰ μεσόντος· ἤγουν να εὐγένι ἀπουτα ασπρα ἐθέλασι πιάσουν ἀπὸ τοῦς αὐτοῦς σκλάβους· ὅθεν δια τὸ ἀληθὲς ἐγἔγόνι το παρὸν ὑπογεγραμένον δια ἀξιοπήστου μαρτσ: τόσο ναγρικάτε διαφόρο καὶ ζημία ἀνὰ μεσόντος τὸ παρὸν γίνεται εἰς δίω κρατόντας κάθε μέρος το ἕνα.

»

Κοσταντὶς Κοντίλις μάρτιρας παρακαλεσος.
Αντόνιν ἀλλσαρις μαρτιρας.
νικαλός χριστιανοπουλος μαρτιρας παρακαλετος.
Χωρεπίσκοπος παρηκίας μαρτυρος.

Ἔγραψα το παρὸν μεθελήσις τὸν ἄνοθεν.

Κόπια εἰςτὰ 1695 φευρουαρίου 5 πάρος καστέλι παρηκίας.

Β'

«'Απο ἔνστασιν του γεώργι ρεήζη τοῦ σκλαβούνου ἐνεφανίστησαν οἱ κάτωθεν ὑπογεγραμένοι μάρτυρες ἀπο το ἴδιον μέρος της παρηκιας. ἡ ὠπίει ἐβαλθήκασι σε ὅρκον διὰ τὸ βέβεων τοῦ παρόντος νὰ ὁμολωγήσουν τὴν ἀλήθιαν διὰ τοῦς σκλάβους ὁποῦ τοῦ ἔδοσεν δόδεκα χρόνους ἕος τὴν σήμερον ὁ ἀφέντης Κολονέλος στάθης ρομανὸς λεγόμενος μανέτας ἀποκρίνοντας καί λεσι με παστρικοσύνην πὸς ἀπο τοὺς πέντε σκλάβους τοὺς τούρκους τοῦ ἔδοσεν ὁ ἄνωθεν ἀφέντης κολονέλος ἐποθάνασιν οἱ δίο ὁ ενὰς ἀπόξο ἀπὸ τὸν μίλον τοῦ ού μαρήνου σκορδήλι καὶ ἦτον ἴδιον τόπον τὸν ἔθαψαν· ὁ ἄλλος μεσὰ ἰστὸ ἀργαστίρι τοῦ ἀφ. Κωσταντάκη Κοντήλι· καὶ ἐπῆγε καὶ τονέθαψαν καὶ ἐκίνο ἔξο σε ἕνα χοράφι· εἰ ὁποίει τοῦρκοι ἦτον καβαλατιανοί· καὶ πάλι ξανα ἀροτημένοι οἱ κάτωθεν μάρτυρες, πός το ἴξεύρουν, μάς λέσι πός διατἴς τοὺς οἶδασι ὄφθαλμοφονὸς· καὶ οἱ ἀσθένιαντους ἦτον ἀπολιμικὴ τόσον ἠξεύρουν καὶ μαρτυροῦν με ἠδιοτραφίαντος· καὶ σφραγίζεται καὶ μέ την βούλα της κινότης.

(Τ.Σ) *σακελλάριας βυτζαρὰς μαρτυρό.*
σιμεὸν ἱερομόναχος ροτγέρης μαρτρ.
νικολὸς μπουλαύρι μαρτυρό.
χουσὶς καλοντόρος μαρτυρό.
χωρεπίσκοπος Καριστηνὸς καὶ νοτάριος παρηκίας ἔγραψα τὸ παρόν ἐκ τοῦ καθολικοῦ.

Γ'

«† Διὰ τοῦ παρόντος ὑποσχετικοῦ γράμματος ὑπόσχεται ἡ ἐμὴ ταπεινότης ἐν φόβῳ Θεοῦ, ὅτι τὸ χρέος ὁποῦ δέχωνται τὰ κοινὰ Κάστρου μπούργου χωρίων τῆς Ναξίας, ὁμοίως καὶ τὸ κοινὸν τῆς νήσου πάρου γροσίων πέντε χιλιάδας ν. 5000 : διὰ τὴν ἀγορὰν τῶν ὀκτὼ Τούρκων βολιενῶν ὁποῦ ἀγόρασα ἀπὸ τὸν Καπετὰν Γαβριὴλ Καραβιὰ ὅτι νὰ κάμω καθὲ δυνατὸν τρόπον νὰ πάγω εἰς βασιλεύσαν : (βασιλεύουσαν) νὰ ξεμπερδέψω τὰ ἄσπρα ὅλα σῶα καὶ πάλιν νὰ τὰ ἐπιστρέψω εἰς τὰ κοινὰ χωρὶς νὰ κρατήσω τὰ ἄσπρα, κἂν εἰς χεῖράς μου μόνον νὰ τὰ πάρουν τὰ κοινά· καὶ ἂν ἤθελε φανερωθῆ ὅτι ἐξεπέρδεψα ἄσπρα καὶ δὲν τά δωσα, πότε ὑπόσχομαι νὰ ἔχω νὰ τὰ ἐπιστρέφω εἰς τὰ κοινὰ μὲ κάθε μου ἄλλην ζημίαν· ὅθεν εἰς ἔνδειξιν δέδωκα τὸ

παρὸν ὑποσχετικὸν γράμμα εἰς τὴν κοινὴν Κατζελαρίαν νὰ ἔχῃ τὸ κῦρος καὶ τὴν ἰσχύν.

1791 Ἰουλίου 12 ναξία.

[Τ. Σ] † *Παροναξίας νεόφυτος* ὑπόσχεται καὶ βεβαιοῖ:

[Ἐκ συγγραφῆς «Ἱστορικαὶ εἰδήσεις περί τῶν Παροναξίας μητροπολιτῶν ὑπερτίμων καὶ ἐξάρχων παντὸς Αἰγαίου Πελάγους»].

Ἐν Ἑρμουπόλει Σύρου.

Περικλῆς Γ. Ζερλέντης.

ΡΩΣΣΙΚΑ ΠΕΡΙ ΕΛΛΗΝΩΝ ΕΓΓΡΑΦΑ[1]

ΔΙΑΒΑΤΗΡΙΟΝ ΕΓΓΡΑΦΟΝ[2]

Τοῖς ἐξ Ἱεροσολύμων εἰς Μόσχαν ἀπερχομένοις Μοναχοῖς.

Σιγισμοῦνδος Αὔγουστος[3] ἐλέῳ Θεοῦ βασιλεὺς Πολωνίας, μέγας δοὺξ Ληθουανίας, Ῥωσίας, Πρωσίας, Ζσμοίας, Μαξοβίας καὶ λοιπῶν.

Τοῖς δόνειαις, εὐπατρίσι, δουκίσσαις, στρατηγοῖς, γέρουσι, καὶ ἡγεμόσι καὶ ἀντιπροσώποις αὐτῶν, τῷ στρατῷ, δημάρχοις, χωροφύλαξι καὶ τελωνοφύλαξι ἡμῶν καὶ ἁπάσαις ταῖς ἀρχαῖς τῆς πατρίου ἡμῶν χώρας τοῦ μεγάλου δουκάτου τῆς Ληθουανίας μέχρις αὐτῶν τῶν ὁρίων τοῦ κράτους τῶν Μοσχοβιτῶν. Κατ' αὐτὰς προσῆλθον ἡμῖν μοναχοὶ ἐξ Ἱεροσολύμων ἐκ τῆς μονῆς ἁγ. Σάββα τοῦ ἐν Ἰορδάνῃ, Θεόδουλος ἱερεὺς καὶ Γαλακτίων διάκονος, μετ' αὐτῶν δὲ ὁ μοναχὸς Σεραφὶμ καὶ δύο ὑπηρέται Πέτρος καὶ ἕτερος Ἀντώνιος οἵτινες ἀνήγγειλαν ἡμῖν ὅτι εὑρισκόμενοι ἐν λίαν δυσχερεῖ θέσει καὶ πενίᾳ καὶ βλέποντες τὴν αὐθαιρεσίαν καὶ τὰς κακώσεις ἃς πάσχει

[1] Ἴδε τοὺς πίνακας τῶν περιεχομένων τῶν προηγουμένων τόμων τοῦ *Παρνασσοῦ*.

[2] Ἀρύομαι ἐκ τῆς συλλογῆς «Ἔγγραφα ἱστορικὰ χειρόγραφα συλλεγέντα ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις καὶ ἀρχειοφυλακείοις τοῦ Ῥωσικοῦ Κράτους ἐκδοθέντα ὑπὸ τῆς ἀρχαιογραφικῆς ἐπιτροπῆς τῆς Αὐτοκρατορικῆς Ἀκαδημίας, Τομ. 1, σελ. 130. Αὔξ. ἀριθ. 123.—Τὸ παρὸν ἐλήφθη παρὰ τῆς ἐν λόγῳ ἐπιτροπῆς ἐκ τοῦ Μητρῴου τῆς Ληθουανίας, βιβλ. XXVIII—104, εἶναι δὲ γεγραμμένον ἐν ὅλως διεφθαρμένῃ Ῥωσικῇ γλώσσῃ πλήρει λέξεων πολωνικῶν,

[3] Σιγισμοῦνδος Β' Αὔγουστος βασιλεὺς Πολωνίας ἀπὸ τοῦ 1548—1572. Ἐγεννήθη τῷ 1518 ἔτει βασιλεύσας ἀπὸ τοῦ 1544 ἐν Ληθουανίᾳ καὶ ἀπὸ τοῦ 1548 ἐν Πολωνίᾳ, ἐπ' αὐτοῦ ἡ Ληθουανία ὑπετάγη τῇ Πολωνίᾳ, τῇ τελευταίᾳ δὲ προσηρτήθησαν καὶ ἡ Πρωσία, Ποδολία, Βοηνία καὶ Οὐκρανία.

ἡ μονὴ ἐκείνη ἐκ μέρους τοῦ Καίσαρος τῶν Τούρκων πρὸς ἀνάστασιν τῆς ἐν τῇ μονῇ ἐκείνῃ αἰνέσεως τῷ Θεῷ ἦλθον οἱ ἄνδρες οὗτοι νὰ ζητήσωσιν ἔλεος καὶ ἐξητήσαντο ὅπως ἐπιτρέψωμεν αὐτοῖς νὰ διέλθωσι τοῦ ἡμετέρου κράτους ἀπερχόμενοι εἰς Μόσχαν πρὸς συλλογὴν ἐράνων, εἰς τὸ ὁποῖον συνῃνέσαμεν. Τούτου ἕνεκεν προκειμένου περὶ τῆς τῷ Θεῷ αἰνέσεως ἐπετρέψαμεν τοῖς μοναχοῖς τούτοις τῶν Ἱεροσολύμων ν' ἀπέλθωσιν εἰς τὴν χώραν τοῦ ἀντιπάλου ἡμῶν Μοσχοβιτικοῦ κράτους διερχόμενοι διὰ τοῦ ἡμετέρου, οἵτινες καὶ ὡρκίσθησαν ἐνταῦθα ὅτι κατὰ τὴν ἐν Μόσχᾳ διαμονὴν αὐτῶν οὐδὲν κακὸν θέλουσι πράξῃ ἐναντίον ἡμῶν· πρὸς τοῦτο δὲ διατάσσομεν ὑμῖν ὅπως τοὺς ἐξ Ἱεροσολύμων τούτους μοναχοὺς καὶ τοὺς προαναφερθέντας ὑπηρέτας αὐτῶν μετὰ τῆς ἀποσκευῆς αὐτῶν ἁπάσης, νὰ ἀφήσητε ἐλευθέρως καὶ ἄνευ τελωνειακοῦ δασμοῦ νὰ διέλθωσι διὰ τῆς χώρας ἡμῶν εἰς Μόσχαν· ὡσαύτως κατὰ τὴν ἐκ Μόσχας ἐπιστροφὴν εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν χώραν ἢ διὰ τῆς Βέλνης ἁπανταχοῦ νὰ παρέξητε ἐλευθέραν τὴν διάβασιν καὶ ἐκεῖ ἐν Βέλνῃ ὁ αὐθέντης, ἐν ἀπουσίᾳ δὲ ἡμῶν οἱ εὐπατρίδαι, νὰ χορηγήσωσιν αὐτοῖς ἔρανον ὅπως διαφημίσωσι τοῦτο.

Ἐγράφη ἐν Βέλνῃ ἔτει μετὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ γέννησιν 1551 μηνὶ Νοεμβρίῳ 6ῃ ἡμέρᾳ 10 ἰνδίκτου. *Σιγισμοῦνδος Β. Αὔγουστος.*

ΒΑΣΙΛΙΚΟΝ ΔΙΑΤΑΓΜΑ[1]

Περὶ τῶν καταχρήσεων τῶν εἰς Ῥωσίαν ἀφικνουμένων Ἑλλήνων ἐμπόρων.

Τῷ 184 ἔτει Αὐγούστου 24ῃ ἡμέρᾳ ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν οἰκονομικῶν ἐκ τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐξωτερικῶν[2] ληφθὲν τῇ προσυπογραφῇ τοῦ γραμματέως Ἐμελιὰν Οὐράϊντζοβ[3] ἀναφέρει τῷ 184 ἔτει Αὐ-

[1] Ἀρύομαι ἐκ τῆς συλλογῆς «Ἱστορικὰ ἔγγραφα συλλεγέντα ἐν ταῖς βιλιοθήκαις καὶ ἀρχειοφυλακίοις τοῦ Ῥωσικοῦ Κράτους, ὑπὸ τῆς Ἀρχαιογραφικῆς ἐπιτροπῆς τῆς Ἀκαδημίας. Ἐν Μόσχᾳ 1816, Τομ. 4. σελ. 290, ὑπ' αὔξ. ἀριθ. 214. Τὸ παρὸν φέρει χρονολογίαν 1676 ἔτ. ἐλήφθη ὑπὸ τῆς ἀνωτέρω ἐπιτροπῆς ἐκ τῆς Συλλογῆς γραμμάτων καὶ διαταγμάτων τοῦ ΙΖ' αἰῶνος εὑρισκομένων ἐν τῷ Ἀρχειοφυλακίῳ τοῦ δημαρχείου τῆς πόλεως Μούρομσκ.

[2] Ἐν τῷ κειμένῳ τὸ μὲν πρῶτον λέγεται *Πρικὰζ Μπολσόβο Πριχόντου*. τὸ δὲ δεύτερον *Ποσόλσκιη Πρικάζ*, οὕτω δὲ ὠνομάζοντο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὸ νῦν *Μινιστέρστβο φινάνσοβ* καὶ *Μινιστὲρσβο Ἰννοστράννιχ Ντὲλ*.

[3] Ἐν τῷ κειμένῳ λέγεται *ντιὰκ* οὕτω δὲ μέχρι τῆς ἐποχῆς Πέτρου τοῦ Μεγάλου ἐλέγοντο ἅπαντες οἱ γραμματεῖς τῶν ὑπουργείων, δικαστηρίων κ.λ.π. οἱ νῦν φέροντες τὸ ὄνομα τοῦ *Σεκρετάρ*.

γούστου 10η ἡμέρᾳ, Μέγας βασιλεὺς Τζάρος καὶ μέγας δοὺξ Θεόδωρος Ἀλεξέγιεβιτζ ἁπάσης Μεγάλης καὶ Μικρᾶς Ῥωσίας Μονάρχης συσκεφθεὶς ἐν Πνεύματι μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τοῦ καὶ εὐχέτου, τοῦ πανοσιωτάτου Ἰωακεὶμ Πατριάρχου Μοσχοβίας καὶ ἁπάσης Ῥωσίας καὶ συνδιαλεχθεὶς μετὰ τῶν βασιλικῶν εὐπατριδῶν (βογιάρων) ὑπέδειξε καὶ οἱ εὐπατρίδαι ἀπεφάνθησαν: Νὰ χορηγηθῇ ἡ ἄδεια τοῖς Ἕλλησι νὰ διεξάγωσι τὸ ἐμπόριον ἐν Πουτίβλῃ[1] κατὰ τὸ πάλαι ὅπως ἦτο ἐπὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τοῦ βασιλέως τῇ μακαρίᾳ τῇ μνήμῃ τοῦ Μεγάλου βασιλέως Τζάρου καὶ Μεγάλου δουκὸς Ἀλεξίου Μιχαήλοβιτζ ἁπάσης τῆς Μεγάλης Μικρᾶς καὶ Λευκῆς Ῥωσίας ἐκ τοῦ 155 ἔτους, διότι κατὰ τοὺς παρελθόντας χρόνους ἐπὶ τοῦ πάππου αὐτοῦ τῇ μακαρίᾳ τῇ μνήμῃ τοῦ Μεγάλου βασιλέως, Τζάρου καὶ Μεγάλου δουκὸς Μιχαὴλ Θεόδωροβιτζ ἁπάσης τῆς Μεγάλης, Μικρᾶς καὶ Λευκῆς Ῥωσίας αὐθέντου, ἀφικνοῦντο αἱ Ἑλληνικαὶ ἀρχαὶ ἐκ Παλαιστίνης καὶ μετ' αὐτῶν ἐκόμιζον ἱερὰ λείψανα καὶ θαυματουργοὺς εἰκόνας, οἱ δὲ ἀδελφοὶ αὐτῶν Ἕλληνες ἔμποροι οἱ διασημότεροι ἄνδρες ἐκόμιζον μεθ' ἑαυτῶν χρυσόν, ἄργυρον καὶ τιμαλφεῖς λίθους καὶ τὰ ἀκριβότερα καὶ καλλίτερα ἐμπορεύματα, οὐδέποτε δὲ οἰνεμπόριον καὶ καπνεμπόριον, πλαστὰ ἔγγραφα, νόθευσιν τῶν ἐμπορευμάτων καὶ ἑτέραν τινὰ μοχθηρίαν διεξῆγον καὶ διέπραττον· νῦν ὅμως ἐκ τῶν κληρικῶν οὐδεὶς ἀφικνεῖται, ἐκτὸς Ἑλλήνων τινῶν ὅλως νεήλυδων καὶ οὐχὶ πρὸς διεξαγωγὴν ἐντίμου ἐμπορίου, ἀλλ' ἐὰν κομίσῃ τις ἐμπορεύματα εἶναι κακῆς ποιότητος εἴς τινα δὲ τῶν ἀντικειμένων ἀντὶ γνησίων ἀδαμάντων καὶ ἑτέρων τιμαλφῶν λίθων ἐπιθέτουσι τοιούτους πλαστούς, χρυσοῦφαντα δὲ καὶ ἕτερα ἀκριβὰ ὑφάσματα ὅπως ἄχρι τοῦδε ἐγένετο ἔπαυσαν νὰ προσάγωσι· πολλοὶ δὲ ἐξ αὐτῶν ἤρχισαν νὰ κλέπτωσι, νὰ διαβιβάζωσι τὰ ἐμπορεύματα λάθρα, πρὸς ἀποφυγὴν τῶν τελωνειακῶν τελῶν, ἕτεροι δὲ νὰ κατασκευάζωσι πλαστὰς πληρεξουσιότητας καὶ μετέρχονται τοὺς οἰνέμπορας καὶ καπνέμπορας εἰς ὃ οἱ πλεῖστοι ἐνοχοποιήθησαν καὶ ἐν ταῖς δικαστηρίοις πολλάκις ἐδικάσθησαν. Καὶ ὁ Μέγας Βασιλεὺς διέταξε πρὸς γνῶσιν νὰ σταλῇ τὸ διάταγμα τοῦτο τῷ ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν Ὑπουργείῳ.

[Ἐκ Συλλογῆς Ῥωσικῶν ἐγγράφων περὶ Ἑλλάδος καὶ Ἑλλήνων].

Ἐν Αἰκατερινοσλάβῃ.

Κ. Α. Παλαιολόγος.

[1] Πόλις τῆς Ῥωσίας ἐν τῇ Κούρσκαγια ἐπαρχίᾳ κειμένη ἐν ἀποστάσει 180 βερστίων τῆς πόλεως Κούρσκε, ἱστορική.

Αἰτήσεις συνδρομῶν μὲν ἀπευθύνονται *πρὸς τὸν ἐκδότην τοῦ περιοδικοῦ* κ. **Ἀλέξανδρον Παπαγεωργίου** (ἐν ὁδῷ Ὀφθαλμιατρείου, παρὰ τὸν ναὸν Ἁγίου Γεωργίου), πληροφοριῶν δὲ καὶ καταχωρίσεως διατριβῶν πρὸς τὸν κ. **Π. Ι. Φέρμπον** καθηγητήν, μέλος τῆς ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιτροπείας (ἐν τῷ καταστήματι τοῦ Συλλόγου ὁδὸς Νομισματοκοπείου ἀριθ. 4).

ΤΙΜΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΠΛΗΡΩΤΕΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ἐν Ἑλλάδι δραχμαὶ νέαι **12**
Ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ φράγκα χρυσᾶ **15**

Ἔξω τῶν Ἀθηνῶν εἰς οὐδέν' ἀποστέλλεται ὁ **Παρνασσὸς** ἐὰν μὴ προαποσταλῇ ἡ συνδρομή.

Αἱ συνδρομαὶ τῶν ἐπαρχιῶν γίνονται δεκταὶ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια τῆς Ἐθνικῆς καὶ τῆς Ἰονικῆς Τραπέζης. Αἱ δ' ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια Γαλλικά.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΙΒ'—ΤΕΥΧΟΣ ϛ' ΚΑΙ Ζ'

Φεβρουάριος καὶ Μάρτιος 1889

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΛΕΞ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΟΔΟΣ ΟΦΘΑΛΜΙΑΤΡΕΙΟΥ ΑΡΙΘ. 9

1889

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπεία συγκειμένη ἐν τῶν κκ. *Παναγιώτου Ι. Φέρμπου*, *Δημητρίου Κ. Κοκκίδου*, *Τιμολέοντος Ἠλιοπούλου* καὶ *Ἰω. Σακκελίωνος* καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. *Σίμου Μπαλάνου*.

ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΡΩΣΣΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ*

Ἡ φιλολογία παντὸς ἔθνους εἶναι ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, λέγει ὁ κόμης Τολστόϊ· αὕτη δεικνύει τὰς πνευματικὰς αὐτοῦ τάσεις, τὰς ἰδέας ἐφ' αἷς ἐμπνέεται, τὰ αἰσθήματά του καὶ τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ ἔτι, πολλάκις δὲ μία παράδοσις, εἷς τόμος ποιημάτων, μία κωμῳδία ἢ ἓν μυθιστόρημα ἀπεικονίζουσι παρῳχημένης ἐποχῆς τὸν ἐθνικὸν βίον, πλειότερον ἢ αἱ ἱστορίαι τῶν ἀγώνων του καὶ αἱ τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ διαμαχῶν· καὶ πολλάκις ἐκ μεγαλουργήσαντος ἔθνους οὐδὲν ἕτερον ἀπομένει ἢ ἡ φιλολογικὴ αὐτοῦ δόξα. Ταῦτα πάντα εἰσὶν ἱστορικαὶ ἀλήθειαι· ἀλλὰ μὴ προτιθέμενος νὰ ἀσχοληθῶ ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου, εἰσέρχομαι ἁπλῶς εἰς τὴν σκιαγραφίαν τοῦ χαρακτῆρος τῆς ῥωσσικῆς φιλολογίας καὶ τῆς ἐπιδράσεως αὐτῆς ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν καθεστώτων τῆς Ῥωσσίας. Ἡ μελέτη αὕτη δὲν εἶναι βεβαίως πλήρης, καθ' ὅσον μελέτη περὶ φιλολογίας ὁλοκλήρου φυλῆς δὲν δύναται νὰ περιληφθῇ εἰς τὰ στενὰ ὅρια ἁπλοῦ ἀναγνώσματος· ἁπλῶς σκοπῶ νὰ δώσω ἰδέαν μόνον τῆς σθεναρᾶς ταύτης φιλολογίας, ἥτις ἀπὸ τῶν τελευταίων ἐτῶν ἤρξατο καταλαμβάνουσα σπουδαίαν θέσιν ἐν τῇ παγκοσμίῳ φιλολογίᾳ καὶ ἡ ὁποία εἶναι παντελῶς ἄγνωστος παρ' ἡμῖν. Ἐν Ἑλλάδι οὐχὶ μόνον τὴν ῥωσσικὴν φιλολογίαν ἀγνοοῦμεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν Ῥωσσίαν ἀκόμη, καίτοι ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ θάλλουσι πλούσιαι καὶ πολυάριθμοι ἑλληνικαὶ παροικίαι. Περὶ τῆς μεγάλης αὐτοκρατορίας τοῦ Βορρᾶ γνωρίζομεν τόσα, ὅσα περιέλαβον εἰς δύο σελίδας ἐν τῇ γεωγραφίᾳ των οἱ σχολαρχικοὶ γεωγράφοι μας. Ὡς πρὸς τοῦτο ἐνθυμοῦμαι χαριέστατον ἀνέκδοτον. Πρὸ τινων ἐτῶν συνεταξείδευον ἐν Ῥωσσίᾳ μετὰ διακεκριμένου ἐν Ἑλλάδι πολιτευτοῦ, χρηματίσαντος ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν, πρεσβευτοῦ καὶ προέδρου τῆς Βουλῆς. Δὲν ἐνθυμοῦμαι ποία αἰτία μᾶς ἠνάγκασε νὰ παραμείνωμεν ὀλίγας ὥρας ἐν Χαρκόβῳ, πόλει κατοικουμένῃ ὑπὸ 160,000 ψυχῶν, ἐχούσῃ μέγα ἐμπόριον, Πανεπιστήμιον, Σχολὴν τῶν καλῶν τεχνῶν, ὡραίας οἰκοδομάς, ὡραιοτέρας γυναῖκας καὶ δὲν ἐνθυμοῦμαι πλέον πόσας ἐκκλησίας καὶ πόσους κώδωνας. Ὅλα ταῦτα δὲν ἐθεωρήθησαν ἱκανὰ παρὰ τῶν ἡμετέρων γεωγράφων ἵνα ἀξιώσωσιν ἁπλῆς κἂν μνείας τὴν πόλιν ταύτην, ὁ δὲ πρώην ὑπουργός, ὅστις δὲν ἐθεω-

* Μελέτη ἀναγνωσθεῖσα ἐν τῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ Παρνασσῷ.

ρει τὴν γεωγραφίαν ὡς σοβαρὸν μάθημα, ἐξέφρασε τὴν ἔκπληξίν του μὲν ἐπὶ τῇ ὑπάρξει τοιαύτης πόλεως, ἀλλὰ πιστεύω ὅτι δὲν θὰ ἠσθάνθη, πλὴν τῆς ἐκπλήξεως, καὶ ἕτερον ὀλιγώτερον εὐάρεστον συναίσθημα. Καταλαμβάνει πᾶς τις ἐκ τοῦ ἁπλοῦ τούτου ἀνεκδότου, πόσον ὀλίγον γνωρίζομεν τὴν χώραν ταύτην, πόσον ὀλίγον τὴν ἐπισκεπτόμεθα καὶ πόσον ὀλιγώτερον τὴν ἐκτιμῶμεν.

Ἐκ τῶν ἡμετέρων ποιητῶν ὁ κ. Σουρῆς καὶ ὁ κ. Παράσχος ἐπεσκέφθησαν αὐτήν, ὄχι ὅμως πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ μελετήσωσι τὴν φιλολογικὴν αὐτῆς πρόοδον, ὡς ἄλλοι συνάδελφοί των εὐρωπαῖοι πράττουσι. Καὶ ὁ μὲν κ. Σουρῆς εἰς τὰ πρῶτα βήματα τοῦ βίου του, ὅτε ἔφηβος ἔτι ἦτο «ὑπάλληλος σιταρεμπόρου Χιώτη» εἴς τινα πολίχνην τῆς Μεσημβρινῆς Ῥωσσίας, προὐτίμα νὰ θαυμάζῃ τὰς ῥωσσίδας, χωρὶς νὰ θαυμάζηται ἐννοεῖται παρ' αὐτῶν, καὶ ἀνομολογεῖ ὅτι καὶ γέρων ἂν ἐγίνετο δὲν θὰ κατώρθου νὰ ἐκμάθῃ τὴν γλῶσσαν τῶν Ῥώσσων. Ἀλλ' ἐκ τῆς διαμονῆς του ταύτης ἐν Ῥωσσίᾳ, ἂν δὲν ὠφελήθη τι ὁ κ. Σουρῆς, ἐκέρδισεν ἡ Ἑλληνικὴ ποίησις ἓν τῶν ὡραιοτέρων ποιημάτων της, «Τὸ ἐγὼ εἰς Ῥωσσίαν»· τὸ ποίημα τοῦτο εἶναι ἓν ἐκ τῶν ὡραιοτέρων τοῦ ποιητοῦ μας. Ἀλλ' ἐν τῷ ποιήματι τοῦτο φαίνεται ὅτι τὸν ἔθελξαν μόνον αἱ γυναῖκες τῆς Ῥωσσίας καὶ πρὸς αὐτὰς ἀποτείνεται μετ' ἀκρατήτου ἐνθουσιασμοῦ, λέγει :

Χανούμισσαι τοῦ Δὸν-Ζουάν, βασίλισσαι μεγάλαι,
Φανῆτε ὡς τὰς τρεῖς θεὰς ἀχίτωνες ἐμπρός μου·
Ὅπου κι' ἂν εἶσαι, Μοῦσά μου, γυναῖκας μόνον ψάλλε,
Ἰδοὺ οἱ μόνοι Ἄγγελοι αὐτοῦ καὶ τἄλλου κόσμου.
Δὲν εἶναι ὡραιότερα 'στὸν κόσμον προϊόντα.
Αὐταὶ ποτίζουν τοὺς θνητοὺς μὲ ἡδονὰς μυρίας,
Καὶ ἂν θαυμάζουν ὡς σοφὸν τὸν πάλαι Σολομῶντα,
Ἐγὼ γιὰ τὰς χιλίας του τὸν ἐκτιμῶ κυρίας.

Καταγινόμενος οὕτως εἰς τὴν γυναικολογίαν ὁ δημοφιλὴς ποιητής μας καὶ μὴ μανθάνων μήτε ῥωσσικά, μήτε ἐνδιαφερόμενος πολὺ καὶ διὰ τὰ ἐμπορικὰ συμφέροντα τοῦ προϊσταμένου του, ἀπεπέμφθη κακὸς κακῶς ἐκεῖθεν, καὶ περιγράφει τὴν φυγήν του ἐλεγειακώτατα

Κι' ἐγὼ ἐν μέσῳ μυκηθμῶν καὶ κτύπων παραφόρων
ἐπέβην πλοίου ῥωσσικοῦ μὲ τόσας συγκινήσεις,
Καὶ ἔφυγα καθὼς ὁ Λὼτ τὰς χώρας τῶν Γομόρων
Χωρὶς κἂν χαῖρε ὕστατον νὰ 'πῶ τῆς μαγειρίσσης.

Διότι ἀπελπισθεὶς ὁ ποιητὴς ἀπὸ τὰς Ῥωσσίδας, ἔστρεψε τὸ ῥεῦμα τοῦ ἔρωτός του πρὸς Συριανήν τινα μαγείρισσαν, ἧς τὴν καρδίαν πρὸ

πολλοῦ εἶχε κατακτήσει Μανώλης τις. Συγκαταβατικὸς ὅμως ἐραστὴς ὁ κ. Σουρῆς, συνεβούλευσε τὴν μαγείρισσάν του «ν' ἀγαπᾷ καὶ αὐτὸν καὶ τὸν Μανώλην».

Ἐξ ἄλλου, ὁ κ. Παράσχος ἐκ πολιτικῆς προκαταλήψεως, ἀδικαιολογήτου ἄλλως, ἐπὶ πολὺ διαμείνας ἐν Ῥωσσίᾳ ἔβλεπεν ὅλως διάφορα τὰ πράγματα ἢ ὡς ἔχουσι πράγματι, τοὺς ταλαιπώρους δὲ Ῥώσσους ἐνόμιζεν ὅτι

Σὲ σκαλοπάτι στέκουνται ἀρκοῦδες καὶ ἀνθρώπου,

καὶ εἶχε τὴν σκληρότητα ἀποτεινόμενος εἰς φίλον του, νὰ τὸν συμβουλεύῃ νὰ φύγῃ ἀπὸ τὴν Ῥωσσίαν, νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ ἔργον του, ἐκστομίζων ὡς κατάραν τὸν πάταγον ἐγείραντα τότε στίχον:

Ἂν φύγῃς εἶσαι ἄνθρωπος ἂν μείνῃς εἶσαι Ῥῶσσος

ὑπολαμβάνων τοὺς Ῥώσσους ὡς μὴ δικαιουμένους μήτε τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀνθρώπου νὰ κατέχωσι. Τὰ διφυῆ ὅμως ταῦτα ὄντα, οἱ ἀρκουδάνθρωποι τοῦ κ. Παράσχου, κινοῦσι σήμερον εἰς ἀπίστευτον βαθμὸν τὸ ἐνδιαφέρον τῆς Εὐρώπης, ἥτις κυριολεκτικῶς ἀπορροφᾷ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸν λαὸν αὐτῆς, τὰ δὲ φιλολογικά της προϊόντα, διὰ νὰ μεταχειρισθῶμεν τὴν φράσιν Γάλλου τινὸς κριτικοῦ, εἰσπνέονται μετὰ παραδόξου, μετ' ἐπαναστατικῆς ἡδονῆς. Ἐν Γαλλίᾳ μάλιστα τοιαύτη εἶναι ἡ τάσις πρὸς πᾶν ῥωσσικόν, ὥστε γράφων ὁ Σαρσὲ εἰς τὰ «Annales Politiques» ἔλεγεν ὅτι ἐν Παρισίοις οὐδέποτε ἀνεγνώσθησαν μετὰ τοσούτου θαυμασμοῦ μήτε τὰ ἔργα τοῦ Δυμᾶ μήτε τοῦ Σύη, μήτε αὐτοῦ τοῦ Βαλζάκ, ὅσον τοῦ Πούσκιν, τοῦ Τουργκένιεφ, τοῦ Δοσταγιέφσκη καὶ τοῦ Τολστόϊ. Ὄχι δὲ μόνον ἀναγινώσκουσιν ἐν Γαλλίᾳ τοὺς ῥώσσους συγγραφεῖς, ἀλλὰ καὶ οἱ συγγραφεῖς αὐτοὶ γράφουσιν ἐπὶ ῥωσσικῶν θεμάτων ἀπομιμούμενοι τοὺς μοσχοβίτας συναδέλφους των. Παρ' ἡμῖν τῶν συγγραφέων τούτων τὰ ὀνόματά εἰσι παντελῶς ἄγνωστα, διότι οἱ καταγινόμενοι ἐκ τῶν ἡμετέρων εἰς μεταφράσεις φιλολογικῶν ἔργων, ἐκ συνηθείας παλαιᾶς, μεταφέρουσιν ἐν ταῖς ἐπιφυλλίσι τῶν ἐφημερίδων καὶ ἐν ταῖς στήλαις τῶν περιοδικῶν μας ἀποκλειστικῶς προϊόντα τῆς γαλλ. φιλολογίας. Καὶ ἐφ' ὅσον μετεδίδοντο ἡμῖν ἐκ τῆς φιλολογίας ταύτης τὰ ἐκλεκτὰ προϊόντα, ἠδύνατο ἕκαστος ἀναλόγως τῶν ἰδεῶν του, νὰ θεωρῇ τὴν ἀποκλειστικότητα ταύτην βλαβερὰν μόνον, ὡς ἀποκλείουσαν τὴν γνῶσιν πάσης ἄλλης φιλολογίας. Ἀπ' ἀρκετοῦ ὅμως χρόνου τὰς ἐφημερίδας μας, αἵτινες ἐκπροσωποῦσιν ἐν Ἑλλάδι τὴν περιοδικὴν φιλολογίαν, πληροῦσι τερατώδη ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν μυθιστορήματα, οὐδεμίαν σχέσιν πρὸς τὴν ψυχο-

λογίαν καὶ τὴν λογικὴν πολλάκις ἔχοντα. Ἐκ τούτου ἐστρεβλώθη ἡ αἴσθησις τοῦ καλοῦ παρ' ἡμῖν εἰς βαθμὸν ἐπικίνδυνον, καὶ ὑπὸ κοινωνιολογικὴν ἀκόμη ἔποψιν, καὶ ὑπῆρξε μάλιστα ἐποχή, καθ' ἣν καὶ ὑπὸ πολιτικὴν ἀκόμη ἀπέβη βλαβερωτάτη ἡ φιλολογικὴ αὕτη χολέρα, ἣν δὲν δυνάμεθα τοὐλάχιστον μήτε εἰς τὴν νόμιμον ὑγειονομικὴν κάθαρσιν νὰ ὑποβάλωμεν. Οὕτω δηλητηριάζεται τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ μας καὶ κυκλοφοροῦσι μετὰ ταχύτητος ἠλεκτρικῆς τὰ ναυάγια ταῦτα τῆς εὐρωπαϊκῆς φιλολογίας, ἐνῷ τὰ ἔργα τῶν ἀληθῶς μεγάλων τῆς ἐποχῆς μας συγγραφέων, μήτε ἐξ ὀνόματός εἰσι γνωστά. Καὶ τοῦτο γίνεται μὲν καὶ δι' ἄλλας φιλολογίας, ἀλλ' ὁπωςδήποτε ὑπάρχει ἀμυδρά τις γνῶσις τούτων· τὴν ῥωσσικὴν ὅμως φιλολογίαν σκότος βαθὺ τὴν καλύπτει καὶ πιστεύω ὅτι εἰς πλείστων τὰς κεφαλὰς ἡ ὕπαρξις ῥωσσικῆς φιλολογίας φαίνεται μυθοπλαστία ἀκόμη.

* *
*

Ὅ,τι διακρίνει ἰδίως τὴν ῥωσσικὴν φιλολογίαν εἶναι ἡ πρωτοτυπία αὐτῆς, φέρουσα πλήρη τὸν ἐθνικὸν χρωματισμόν. Καὶ ἐν τῇ ποιήσει καὶ ἐν τῷ δράματι καὶ ἐν τῷ μυθιστορήματι τίποτε δὲν ἔχουσι κοινὸν πρὸς τοὺς Εὐρωπαίους οἱ Ῥῶσσοι. Ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτῶν δὲν βλέπει τις τὸν κάματον καὶ τὴν ἐξάντλησιν, ἣν παρατηρεῖ εἰς τὰς φιλολογίας τῶν γεγηρακότων ἐθνῶν. Ἐν αὐτοῖς διαφαίνεται ὅλη ἡ ζωὴ καὶ δρᾶσις λαοῦ νευρώδους, νεαροῦ καὶ ἀκμαίου. Ἰταλός τις συγγραφεὺς μεταφράσας ποιήματά τινα τοῦ Νεκράσωφ, παρωμοίασεν, ἐν συγκρίσει, τὴν μὲν εὐρωπαϊκὴν φιλολογίαν πρὸς γυναῖκα ἐρρυτιδωμένην, προσπαθοῦσαν νὰ καλύψῃ τὰ ὑπὸ τοῦ χρόνου χαρασσόμενα σημεῖα διὰ ψιμμυθίου καὶ διὰ τοῦ γνωστοῦ βαφικοῦ ὕδατος τῆς κυρίας Ἀλλέν, τὴν δὲ ῥωσσικὴν, πρὸς νεάνιδα σφριγῶσαν, ἧς τὰ χρώματα τῆς ζωῆς καὶ τῆς ὑγιείας ῥοδίζουσιν ἐπὶ τῶν παρειῶν της. Δὲν γνωρίζομεν μέχρι τίνος βαθμοῦ δύναται νὰ ἦναι ἀκριβὴς ἡ τολμηρὰ αὕτη σύγκρισις, ἀλλὰ τὸ βέβαιον εἶναι ὅτι ἡ παρομοίωσις αὕτη τῆς ῥωσσικῆς φιλολογίας πρὸς νεάνιδα, εἶναι λίαν ἐπιτυχής, καὶ θὰ ἦτο ἐπιτυχεστέρα ἂν παρεβάλλετο πρὸς νεάνιδα μὴ διαφθαρεῖσαν ἔτι ὑπὸ τῶν ἐξαντλητηρίων τοῦ πολιτισμοῦ — διότι καὶ αὐτὸς ὁ πολιτισμὸς ἔχει τὰ κακά του, — ἀλλὰ μὲ νεάνιδα ἐν φυσικῇ διατελοῦσῃ καταστάσει, ἀπὸ ἐκείνας ἃς περιγράφει ὁ Λέρμαντωφ,

Π' αὐξάνουν στὴν πατρίδα μου λευκαὶς ὡσὰν τὰ χιόνια
Ποῦ τὰ ψηλά της τὰ βρουνὰ σκεπάζουνε αἰώνια,
Ποῦ εἶναι ψηλαὶς σὰν ἔλατα, γλυκειαὶς σὰν τὴ λαλιά τους
Σὰν τὴς γαλάζιαις των ματαιαὶς καὶ σὰν τὸ φίλημά τους.

Δροσᾶταις σὰν τοῦ Δνείπερου τὸ κῦμα 'ποῦ κυλάει.
Κα' ἁγναῖς σὰν τὸ χαμόγελο τοῦ βρέφους ποῦ γελάει.

Τοιαύτη ἡ ῥωσσικὴ φιλολογία, νεαρὰ καὶ σφριγῶσα, εἶναι ἠντλημένη ἀπὸ τοῦ ἐθνικοῦ βίου. Οἱ χρωματισμοί της εἶναι ἀντιγεγραμμένοι ἐκ τοῦ φυσικοῦ· ὅλα ἐλήφθησαν ἀπὸ τὸν λαὸν ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ ὁποίου ἐγράφησαν αἱ ῥωσσικαὶ αὗται ἠθογραφίαι. Ὁ ῥῶσσος συγγραφεὺς δὲν ζητεῖ νὰ εἰσαγάγῃ τίποτε ξένον εἰς τὴν Ῥωσσίαν· ἀπεικονίζει ἔθιμα καὶ πόθους καὶ αἰσθήματα ῥωσσικά, καὶ τὰ ἀπεικονίζει τόσον πιστῶς, ὥστε τὰ βιβλία του δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς κάτοπτρα ἐν οἷς ἀντανακλᾶται ὁ ἐθνικὸς βίος λαοῦ ἔχοντος πλήρη πεποίθησιν εἰς τὸ μεγαλεῖον καὶ εἰς τὸ μέλον του. Ὁ ῥῶσσος φιλόλογος δὲν ἔχει φιλολογικὰς προλήψεις, μήτε ὑπακούει εἰς κανόνας διαχαραχθέντας παρ' ἄλλων. Ἔχει ἴδιον τρόπον τοῦ συγγράφειν, ὡς ἔχει ἰδίους κανόνας αἰσθητικῆς. Διὰ τοῦτο θὰ ἴδητε σπανίως δύο ῥώσσους συγγραφεῖς ὁμοιάζοντας πρὸς ἀλλήλους. Ἕκαστος ἀκολουθεῖ τὸν δρόμον του καὶ ἐπ' αὐτοῦ βαδίζει, μὴ βλέπων μήτε δεξιὰ μήτε ἀριστερά. Αἱ φιλολογικαὶ περίοδοι τοῦ κλασικισμοῦ καὶ τοῦ ῥωμαντισμοῦ δὲν ἔσχον οὐδεμίαν ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ῥωσσικοῦ λαοῦ, φυσικῶς δὲ καὶ ἐπὶ τῆς ῥωσσικῆς φιλολογίας. Ὅλα αὐτά, ἅτινα συνετάραξαν τὸν κόσμον καὶ μετέβαλον τὴν φυσιογνωμίαν τῶν κοινωνιῶν, ἐν Ῥωσσίᾳ ἦλθον καὶ παρῆλθον χωρὶς οὐδὲν σημεῖον τῆς διαβάσεώς των νὰ ἀφήσωσι. Τοῦτο δὲ ἦτο καὶ λίαν φυσικόν, διότι ὁ ῥωσσικὸς λαὸς δὲν εὑρέθη ὑπὸ τὰς αὐτὰς περιστάσεις ὑφ' ἃς οἱ εὐρωπαϊκοὶ λαοί. Δὲν ἀνεπτύχθη μήτε ἀπήλαυσε τῶν ἀγαθῶν τοῦ πολιτισμοῦ, καὶ κορεσθεὶς νὰ περιέλθῃ εἰς τὴν μαρασμώδη κατάστασιν εἰς ἣν περιῆλθον ἕτεροι λαοὶ τῆς Εὐρώπης, ἧς ἀπόρροια ὑπῆρξεν ὁ ῥωμαντισμὸς καὶ ὁ ὑπερρωμαντισμὸς μάλιστα, οὗτινος αἱ συνέπειαι ἀκόμη εἰσὶν ὁραταὶ εἴς τινας εὐρωπαϊκὰς κοινωνίας καὶ μάλιστα ἐν τῇ ἡμετέρᾳ καὶ τῇ ἰταλικῇ, ἔνθα οἱ λαοὶ ἕνεκεν τούτου ἀφ' ἑνός, ἀλλὰ καὶ ἕνεκεν κλιματολογικῶν αἰτίων ἀφ' ἑτέρου, ἐξετράπησαν ἐντελῶς τῆς θετικότητος χωρὶς ἐν τούτοις νὰ ἀπολαύσωσι τῶν ἀγαθῶν τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐν Ῥωσσίᾳ παρὰ λαῷ βορείῳ, ἔχοντι βαθύτερα καὶ διαρκέστερα τὰ αἰσθήματα, μὴ ἐξαπτόμενα εὐκόλως, ἀλλὰ καὶ μὴ ἐξατμιζόμενα ἐπίσης εὐκόλως, ἡ φιλολογία ἠκολούθησε φυσιολογικοὺς λόγους καὶ ἐξ αὐτῆς ἀνεφάνη ἡ φυσιολογικὴ σχολή. Οἱ Ῥῶσσοι δύνανται ἀξιόλογα νὰ καυχηθῶσιν ἐπὶ τούτῳ, καθ' ὅσον ὅτε ἔτι ἐν τῇ Δύσει ὁ ῥωμαντισμὸς ἐκυριάρχει οὐχὶ μόνον ἐν τοῖς συγγράμμασιν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ κοινωνικῷ ἐν γένει βίῳ, ὁ Τουργκένιεφ εἶχε γράψει τοὺς Πατέρας καὶ υἱοὺς.

ὁ Νεκράσωφ τὴν «Μάσαν του», ὁ Ὀστρόφσκης «τοὺς ἐγκληματίας ἄνευ ἐγκλήματος», ὁ Δοστογιέφσκης «τὸ ἔγκλημα καὶ τὸν ἐξιλασμὸν» καὶ ὁ Τολστόϊ τὰ πολεμικὰ αὐτοῦ διηγήματα, οὕτω δὲ αὐτοὶ οἱ Ρῶσσοι εἰσὶν οἱ πατέρες τῆς φυσιολογικῆς σχολῆς. Ὁ κλασικισμὸς ἐπέδρασε βεβαίως ἐν Ῥωσσίᾳ ἐπὶ τῆς πρώτης αὐτῆς φιλολογικῆς περιόδου, ἀλλὰ δὲν ἔσχε τὴν ἐλαχίστην ἐπίδρασιν ἐπὶ τῶν κοινωνικῶν καθεστώτων τῆς χώρας ταύτης, καθ' ὅσον καθ' ἣν ἐποχὴν ἐν Γαλλίᾳ ἤκμαζεν ὁ Μολιέρος, ὁ Ῥακίνας καὶ ὁ Κορνήλιος, ἐν Ῥωσσίᾳ ὑπῆρχον ἱερατικά, διδακτικὰ καὶ φιλολογικὰ βιβλία ἐν ὅλῳ 1400, δηλαδὴ ἐπάνω κάτω ὅσα ἐξέδωκε μόνος ὁ κύριος Ἀντωνιάδης ἐν Ἑλλάδι. Ἡ φιλολογία καὶ τὰ γράμματα δὲν ἐγένοντο κοινά. Οἱ ἄνθρωποι ἔζων μὲ τὰς σκυθικὰς παραδόσεις των, μὲ τοὺς μακροὺς πώγωνάς των καὶ μὲ τὰ ταρταρικὰ καφτάνιά των ἀκόμη, καὶ μόλις τότε ὁ αὐτοκράτωρ των, ὁ Μέγας Πέτρος, ἄφινε τὸν θρόνον του καὶ μετέβαινεν ἵνα διδαχθῇ τὴν ναυπηγίαν εἰς τὴν Δύσιν, ἢ μετεβάλλετο κατὰ τὰς περιστάσεις εἰς δήμιον, ἀποτέμνων διὰ τοῦ πελέκεως, καὶ ἰδίαις χερσί, τὰς κεφαλὰς τῶν ἐπαναστατησάντων Στερλιτσῶν.

Περὶ φιλολογίας οὐδεὶς ἐφρόντιζε· μήτε γραμματικὴν δὲν εἶχον τότε ἐν Ῥωσσίᾳ. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἀποπερατώσαντες ἐν Γερμανίᾳ τὰς σπουδάς των οἱ ποιηταὶ Λομανόσωφ, Σουμαράκωφ, ὁ μεταφράσας τὸν Κορνήλιον, τὸν Ρακκίναν, καὶ τὸν Βολταῖρον καὶ ὁ Ἱερατιακόφσκης μεταφράσας καὶ οὗτος τὴν Art Poétique τοῦ Βοαλώ, ἔγραψαν τὰ πρῶτα ποιήματα, ὀλίγα δ' ἔτη κατόπιν ἡ αὐτοκράτειρα Αἰκατερίνη ἔγραψε τὰς πρώτας ἐν Ῥωσσίᾳ σατύρας. Ἐπὶ τῆς αὐτοκρατορίας τῆς Μεγάλης Αἰκατερίνης ἀνεφάνη ὁ Γκερζάβιν, οὗτινος ἡ ποίησις φέρει καθαρῶς αὐλικὸν χαρακτῆρα, ὁ Καραμζῖνος ἐπίσης γράψας τὴν ἱστορίαν τῆς Ῥωσσικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ἄλλοι δευτερεύοντες συγγραφεῖς. Πάντες ὅμως οὗτοι ἔχοντες κυβερνητικὸν καθαρῶς χαρακτῆρα δὲν ἐνετυπώθησαν ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ λαοῦ, καὶ δὲν ἀναγινώσκονται μέχρι σήμερον ἢ ὑπὸ τῶν φιλολογούντων μόνον καὶ μόνον ὑπ' αὐτῶν. Ἐκ τῶν ποιητῶν τῆς ἐποχῆς ταύτης μόνον ὁ Λυρικὸς Ζουκόφσκης καὶ μυθογράφος Κριλώφ, ὃν ἡ αὐστηρὰ κριτικὴ ἔταξεν εἰς ἴσην θέσιν μετὰ τοῦ Λαφονταίν, εἰσὶν ἐξέχουσαι φιλολογικαὶ φυσιογνωμίαι. Μέχρι δὲ τοῦ σημείου τούτου ἀποτελεῖται μία φιλολογικὴ περίοδος τῆς Ῥωσσίας, καὶ οἱ συγγραφεῖς τῆς περιόδου ταύτης οὐδὲν ἐξαιρετικὸν παρουσιάζουσι πλὴν τῆς ἐργασίας ἣν παρέσχον εἰς τὴν μόρφωσιν τῆς φιλολογικῆς γλώσσης ἐν Ῥωσσίᾳ. Ἡ γλῶσσα ὅμως αὕτη ἔμεινε νεκρὰ ἐπὶ ἀρκετὸν χρόνον. Διότι

αἱ μὲν ἀνώτεραι τάξεις τοιαύτην περιφρόνησιν ἔτρεφον πρὸς τὴν ῥωσσικὴν γλῶσσαν, ὥστε μόνον γαλλικὰ ὡμίλουν, ὁ δὲ λαὸς δὲν ἠνόει τὴν γλῶσσαν τῶν λογίων, ἣν ἡ Ὀδουὰρδ θεωρεῖ ὡς μίαν ἀπὸ τὰς ἁρμονικωτέρας τῆς Εὐρώπης. Ἕτεροι συγγραφεῖς ἐπέπρωτο νὰ ἐκλαϊκεύσωσι τὴν γλῶσσαν ταύτην καὶ νὰ τὴν καταστήσωσι γλῶσσαν ἐθνικήν, διότι ἐν τῇ γλώσσῃ ταύτῃ ἔκλαυσαν τὰ πάθη τοῦ λαοῦ, τῷ ἐνέπνευσαν ἐλπίδας, νέα φρονήματα, νέας ἰδέας, σθένος καὶ ἀντοχήν, διὰ τοὺς συγγραφεῖς δὲ τούτους οἱ Ρῶσσοι μεταβάλλονται εἰς φανταστικοὺς εἰδωλολάτρας.

* *
*

Ἀπὸ τοῦ Γρυμπαγέτωφ καὶ τοῦ Ποῦσκιν, γεννηθέντων τὸ αὐτὸ σχεδὸν ἔτος, καὶ θανόντων ἀμφοτέρων ἐκ βιαίου θανάτου ἐν νεαρωτάτῃ ἡλικίᾳ, ἄρχεται ἡ περίοδος τῶν μεγάλων ποιητῶν καὶ συγγραφέων. Οἱ συγγραφεῖς οὗτοι ἠκολούθησαν ἀντίθετον ὁδὸν ἢ οἱ προκάτοχοί των· τὴν φιλολογίαν τὴν θεωρουμένην μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καθαρῶς αὐλικήν, καταγινομένην νὰ ψάλλῃ ὕμνους πρὸς τὴν αὐτοκράτειραν καὶ τοὺς εὐνοουμένους αὐτῆς, τὴν ἔτρεψαν πρὸς τὸν λαόν, εὑρισκόμενον τότε εἰς κατάστασιν, ἀθλιωτέραν τῆς ὁποίας οὐδέποτε λαὸς τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης ἀκόμη ἐποχῆς εὑρέθη. Ὁ ρωσσικὸς λαός, ἦτο λαὸς δουλοπάροικος, ζῶν, δουλεύων καὶ θνήσκων κατὰ τὰς ἰδιοτροπίας τοῦ αὐθέντου του, τοῦ τρομεροῦ βογιάρου. Ὁ βογιάρος οὗτος εἶχε δικαίωμα ζωῆς καὶ θανάτου ἐπ' αὐτοῦ. Ἠδύνατο ἀξιόλογα — καὶ τοῦτο ἦτο σύνηθες ἐν Ῥωσσίᾳ — νὰ ἀνταλλάσσῃ ὁλόκληρον οἰκογένειαν πρὸς ἕνα σκύλον κυνηγητικόν, ὁ δὲ ταλαίπωρος μουζίκος ἐκπατριζόμενος μήτε παράπονον ἐτόλμα νὰ ἐκφράσῃ κἄν. Ὁ παραμικρότερος μορφασμὸς ἠδύνατο νὰ στοιχίσῃ αὐτῷ τὴν κατακρεούργησιν τῆς ῥάχεώς του. Τὸ κνοῦτον ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει κατεκρεούργει πράγματι αὐτόν· καὶ ὁ μουζῖκος μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν θηριώδους καταδίκης, ἔφευγεν αἱμόφυρτος καὶ ψιθυρίζων, «Ὁ Θεὸς ἂς τὸν κρίνῃ!» Εἰς λαὸν ὑπὸ τοιαύτην δουλείαν εὑρισκόμενον ὤφειλε νὰ ἐπιβληθῇ ἡ κοινωνία καὶ ἡ πολιτεία αὐθαιρέτως. Ἀλλὰ τίς θὰ τὴν ἐπέβαλλεν; Ἐκεῖνοι, οἵτινες ἠδύναντο ἐκ τῆς θέσεώς των νὰ ἐνεργήσωσι τὴν ἐλευθερίαν τοῦ λαοῦ τούτου, ἐκεῖνοι ἀκριβῶς εἶχον τὸ συμφέρον νὰ διατελῇ ἐν τοιαύτῃ καταστάσει. Ἡ γενομένη ἀπόπειρα ἐπαναστάσεως κατὰ τὸ 1825, ἀπέληξεν εἰς τὴν καταστροφὴν χιλιάδων τινῶν ἀνδρῶν ἀποσταλέντων εἰς Σιβηρίαν ἢ τουφεκισθέντων ἐν Πετρουπόλει καὶ Μόσχᾳ. Ἔπρεπε λοιπὸν νὰ εὑρεθῶσιν ἄνθρωποι ἐνθουσιώδεις μάρτυρες καὶ προφῆται ἵνα ἀναζωπυρήσωσι τὸ πνεῦμα

τῆς ἐλευθερίας εἰς αὐτούς, πρὸς δὲ τὰς λοιπὰς τάξεις τὸ πνεῦμα τοῦ ἐθνισμοῦ, οὕτως ὥστε ἡ ἐξέγερσις νὰ ἔλθῃ φυσικὴ καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ἀδικουμένων. Ἡ ἐνέργεια τῶν ἀνδρῶν τούτων καθίστατο καθαρῶς ἐπαναστατική. Ἐπαναστάται δὲ τοιοῦτοι ἐγένοντο οἱ ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς τῆς Ῥωσσίας, μεταβληθέντες ἀμέσως εἰς πολιτικοὺς μάρτυρας, ἰσαξίους τῶν ὁποίων τὰ συναξάρια τῆς ἡμετέρας θρησκείας δύνανται νὰ παρουσιάσωσι μόνον. Οἱ Ῥῶσσοι ἐπάλαιον πρὸ μυρίων δυσχερειῶν. Μία λέξις ὕποπτος ἤρκει ὅπως ὁ συλληφθεὶς κλεισθῇ ἐντὸς σάκκου καὶ ῥιφθῇ εἰς τὸν ποταμόν. Ἐν πάσῃ ἄλλῃ χώρᾳ, ὁ ῥιπτόμενος ἐν ταῖς φυλακαῖς, εἴτε εἶναι ἔνοχος, εἴτε μή, γνωρίζει ὅτι δύναται νὰ ἐνεργήσῃ διὰ τῆς οἰκογενείας του, ὅτι ἐπὶ τέλους θὰ δικασθῇ δημοσίως. Τοῦτο ὅμως δὲν συνέβαινεν ἐν Ῥωσσίᾳ, καὶ μέχρι τῆς σήμερον δὲν συμβαίνει ἀκόμη. Μήτε ἡ οἰκογένειά του, μήτε ὁ τύπος δύναται νὰ ἀποβῇ χρήσιμος εἰς τὸν καταδιωκόμενον. Μία λέξις ἀρκεῖ νὰ καταστρέψῃ καὶ σήμερον ἔτι ἐφημερίδα. Ἡ «Γόλος», ἐφημερὶς κυκλοφοροῦσα εἰς πολλὰς δεκάδας χιλιάδων ἀντιτύπων, ἐπαύθη διότι ἐδημοσίευσεν ἄρθρον φιλελεύθερον. Ὁ Τσερνισιέφσκης, μέγας φιλόσοφος, ἐκλείσθη εἰς φυλακὰς καὶ ἐκεῖ ἀπέθανεν· ὁ περίδοξος συγγραφεὺς τῶν νεκρῶν ψυχῶν Γῶγολ λέγουσιν ὅτι ἀπέθανεν ἐν παραφροσύνῃ, ἐν Ῥωσσίᾳ ὅμως διατείνονται ὅτι ἐφονεύθη. Ὁ Ἰβὰν Τουργκένιεφ διῆλθεν ἐξόριστος τὸν βίον του. Ὁ Πισέμσκης ἐπνίγη εἰς τὸν Νέβαν, ὁ Μπακοῦνιν, ὁ Χέρτσεν, ὁ Ποῦσκιν, ὁ Λέρμαντωφ καὶ πλεῖστοι ἄλλοι μεγάλοι συγγραφεῖς ἐξωρίσθησαν. Ὁ μεγαλείτερος ἴσως τοῦ αἰῶνός μας ψυχολόγος, ὁ Δοστογιέφσκης, ἔμεινεν ἐν Σιβηρίᾳ φυλακισμένος ἐπὶ πολλὰ ἔτη, ὁ Νεκράσωφ ἐπίσης δι' ἀσήμαντον αἰτίαν ἐρρίφθη εἰς τὰς φυλακάς. Ἄνωθεν τοῦ γραφείου παντὸς συγγραφέως ἐπεκρέματο ὡς δαμόκλειος σπάθη ἡ Σιβηρία, τὰ φρούρια καὶ ἡ ἀγχόνη. Τὰ ἀριστουργηματικώτερα μέρη τῶν ποιημάτων τοῦ Λέρμαντωφ, τοῦ Νεκράσωφ καὶ τοῦ Ποῦσκιν ἀπεκόπησαν ὑπὸ τῆς λογοκρισίας, πλείστων δὲ συγγραφέων ἀπεκόπησαν καὶ αἱ κεφαλαί. Ὅλα ταῦτα τὰ ἐγνώριζον οἱ ῥῶσσοι συγγραφεῖς, ἀλλὰ ἀκλόνητοι εἰς τὰς ἀρχάς των, εἰργάσθησαν ἀνενδότως καὶ παρουσιάζοντες τὴν θλιβερὰν κατάστασιν τοῦ ῥωσσικοῦ ἔθνους ὑπὸ σχῆμα μύθου, παρέδιδον αὐτὴν εἰς τὸν σαρκασμὸν τοῦ λαοῦ καὶ προητοίμαζον τὴν ἐπανάστασιν. Ὅλα τὰ ἕλκη τῆς διοικήσεως, ὅλα τὰ ἕλκη τῆς πολιτείας, ὅλα τὰ ἕλκη τῆς κοινωνίας τὰ παρουσίαζαν πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ κόσμου, γυμνὰ καὶ ὀδυνηρά.

Τοιουτοτρόπως ἡ ῥωσσικὴ φιλολογία ἔλαβε ῥοπὴν κοινωνιστικήν.

Οἱ συγγραφεῖς γενόμενοι κατήγοροι τῶν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν καθεστώτων καὶ ἀμείλικτοι ἐχθροὶ αὐτῶν, ἐθεμελίωσαν εἰς τὸ ἔργον τοῦτο τὴν δόξαν των, καὶ συνέδεσαν τὴν ὕπαρξίν των πρὸς τὴν πολιτικὴν ἀναγέννησιν τῆς πατρίδος των. Ἐγένοντο ἐπαναστάται καὶ μάρτυρες τῆς ἱερωτέρας ἰδέας, καὶ ἐδῶ δέον νὰ ζητήσῃ τις τὸ μυστήριον τῆς φανατικῆς λατρείας τοῦ ρωσσικοῦ λαοῦ πρὸς τοὺς συγγραφεῖς του.

* * *

Ἐκ τῶν συγγραφέων τούτων ὁ πρῶτος διασείσας τὸ καθεστὼς εἰς βαθμὸν ἐπικίνδυνον εἶναι ὁ μέγιστος ποιητὴς τῆς Ῥωσσίας ὁ Ἀλέξανδρος Πούσκιν. Νεανίας ἔτι, ἀπόφοιτος τῆς σχολῆς τοῦ Τσάρσκογιέ-Σέλο, ἐρρίφθη ὡς βόμβα ἐν μέσῳ τῆς κοινωνίας διὰ τοῦ ποιήματός του «Ἐλευθερία». Μόλις ἐδημοσιεύθη τὸ ποίημα ἐκεῖνο, ὁ αὐτοκράτωρ Νικόλαος εἶπε πρὸς τὸν μυστικοσύμβουλον Ζουκόφσκη μεσιτεύοντα ὑπὲρ τοῦ ποιητοῦ:

— Τὸν νεανίαν αὐτὸν θὰ τὸν ἔστελλον εἰς τὸ κάτεργον ἂν οἱ στίχοι του δὲν ἦσαν τόσον ἁρμονικοί.

Ἡ καλαισθησία τοῦ ρώσσου αὐτοκράτορος διέσωσε τὴν ζωὴν τοῦ Πούσκιν, ἀλλ' ὄχι καὶ τὴν ἐλευθερίαν.

Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης μέχρι τῆς σήμερον μολονότι παρῆλθον ἑξήκοντα ὁλόκληρα ἔτη, ὁ Πούσκιν ἐξακολουθεῖ νὰ ἦναι ὁ συμπαθέστερος ἀνὴρ τῆς Ῥωσσίας. Τοῦ Μεγάλου Πέτρου ἡ δόξα, αἱ νῖκαι τοῦ Σουβόρωφ εἶναι ἀσθενικαὶ λάμψεις ἀπέναντι τῆς εἰδωλολατρικῆς ἀγάπης, ἧς ἀπολαύει ὁ ποιητής. Τὸ ὄνομά του ἔχει ἐγχαραχθῆ ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ρωσσικοῦ ἔθνους, τὰ δὲ ποιήματά του ἐν τῇ διανοίᾳ του. Διέλθετε ὁλόκληρον τὴν Ῥωσσίαν, εἰσέλθετε εἰς τὰς οἰκίας τῶν ἀστῶν καὶ θὰ ἴδετε τὴν εἰκόνα τοῦ ποιητοῦ κοσμοῦσαν τὴν αἴθουσάν των. Τοιαύτην λατρείαν οὐδεὶς τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῆς Ῥωσσίας ἀπήλαυσε μέχρι τοῦδε. Ὁ Πούσκιν παρίσταται εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ ρωσσικοῦ λαοῦ ὡς ὁ μέγιστος τῶν ἀνδρῶν τῆς Ῥωσσίας, καὶ ὄχι εἰς τοῦ λαοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτοῦ τοῦ αὐτοκράτορος, διότι ὁ Πούσκιν ἐκπροσωπεῖ τὸ ἐθνικὸν ἰδανικόν, διότι ὁ Πούσκιν διεπαιδαγώγησε τὸ ρωσσικὸν ἔθνος, ἀνέτρεψε παλαιὰς ἕξεις, πολιτικὰς προλήψεις, κοινωνικὰς προλήψεις, ἔσεισε τὰ θεμέλια τοῦ πολιτεύματος καὶ ἔθηκε τὰς βάσεις τῆς χειραφετήσεως τῶν δουλοπαροίκων. Τὴν δημοτικότητα δὲ ταύτην τὴν ἀπέκτησεν ἐργαζόμενος ἐν τῷ σπουδαστηρίῳ του, ἐκεῖθεν δὲ ὡς ἀπὸ ὀχυρᾶς ἐπάλξεως ἀντέστη καθ' ὅλων καὶ ὑπεκίνησε τὰ πάντα, ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ τῆς χειραφεσίας τῶν δουλοπαροίκων, ἐν τῷ ἀγῶνι

δὲ τούτῳ συνέδεσε τὴν ὕπαρξίν του πρὸς τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἔθνους του. Ἡ ποίησίς του συνεδέθη μὲ τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἔθνους, ὅπως ὁ βίος του συνεδέθη ἀρρήκτως μὲ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ λαοῦ. Διὸ τὸ μυστήριον τῆς δημοτικότητός του δέον νὰ τὸ ἀναζητήσῃ τις οὐχὶ μόνον ἐν ταῖς σελίσι τῶν δέκα μεγάλων τόμων του, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ βίῳ του καὶ ἐν τῇ γλώσσῃ ἀκόμη τῶν Ῥώσσων, διότι αὐτὸς ἐξελαΐκευσε τὴν γλῶσσαν ἣν ἀπεστρέφετο ἡ ἀριστοκρατία καὶ ἣν ἠγνόει ὁ λαός. Ἀφ' ἧς ἐξεδόθησαν τὰ ποιήματα τοῦ Πούσκιν, αἱ λοιπαὶ ἐν χρήσει γλῶσσαι κατέρρευσαν καὶ ἀνυψώθη καὶ ἐγενικεύθη καθ' ὅλην τὴν Ῥωσσίαν ἡ γλῶσσα τοῦ Πούσκιν, γλῶσσα τῶν ἀριστοκρατῶν καὶ γλῶσσα τῶν μουζίκων συγχρόνως. Μέγας δημιουργὸς ὁ ποιητὴς ἀνέπλασεν αὐτὴν καὶ τὴν ἐκληροδότησεν εἰς τὸ ἔθνος του στίλβουσαν· λυθέντος οὕτω τοῦ μεγάλου ζητήματος τῆς γλώσσης ἀνέθαλεν ἡ ῥωσσικὴ φιλολογία, ἥτις πρωτοστατεῖ σχεδὸν ἐν Εὐρώπῃ· ὥστε ὁ Πούσκιν δὲν ἦτο μόνον ποιητὴς τέρπων καὶ ἐνθουσιῶν, ἦτο πολιτικὸς μαχητὴς καὶ μορφωτὴς τῆς γλώσσης. Ἐνέκλειεν εἰς ἑαυτὸν τὰς τρεῖς μεγάλας ἰδιότητας εἰς ὕψιστον βαθμόν, τὰς δυνάμεις δὲ ταύτας ἐξωτερικεύων κατέβαλλε καὶ συνέτριβε πᾶν πρόσκομμα γενόμενος δύναμις ἀκαταγώνιστος. Ἔχων ὡς ὅπλον τὴν γραφίδα του μόνον, ἐφαίνετο ὡς νὰ ἔσυρεν ὄπισθεν του ἑκατομμύρια λογχῶν καὶ μόνος ἐπολέμησε καθ' ὅλων, ἔχων ἀντιπάλους τὴν αὐτοκρατορίαν, τὴν κυβέρνησιν, καὶ τὴν ἀριστοκρατίαν. Ἐν τῇ πάλῃ ταύτῃ διευκρινίσθησαν αἱ ἀρχαί του, καὶ ἐτέθησαν αἱ βάσεις τῆς ἐπιτελέσεως τοῦ μεγαλειτέρου ἴσως τοῦ αἰῶνος μας γεγονότος τῆς χειραφεσίας τῶν δουλοπαροίκων. Καὶ τοῦτο ἄνευ πολέμου ἐμφυλίου, ὃν δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀποφύγῃ μήτε ὁ φιλελευθερώτερος λαὸς τοῦ κόσμου ὁ ἀμερικανικός. Ὁ Κατκὼφ ὅτε ἔγραφε τὰ πυριφλεγῆ ἄρθρα του ἐν τῇ «Ἐφημερίδι τῆς Μόσχας» περὶ χειραφετήσεως τῶν δουλοπαροίκων, εἶχεν εὕρει ὡριμάσασαν πλέον τὴν ἰδέαν καὶ ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἔθνους καὶ ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ αὐτοκράτορος. Εἰργάσθη μόνον περὶ τοῦ τρόπου τῆς χορηγίας τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ὑλικῆς τῶν δουλοπαροίκων ἀποκαταστάσεως. Ἡ κυρία ὅμως ἰδέα διετυπώθη τὸ πρῶτον καὶ ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τοῦ Πούσκιν ὡς ἐκ τῆς θέσεως δὲ ἣν οὗτος εἶχεν ἐν τῇ ἀριστοκρατίᾳ τῆς Ῥωσσίας αἱ ἰδέαι αὐτοῦ ἐχρησίμευσαν ὡς ἀνατρεπτικὴ δύναμις παρελθόντος ὀκτὼ αἰώνων. Θεσμοὶ τηρούμενοι ἀμετάβλητοι ἐπὶ ὀκτακόσια ἔτη κατέπεσαν ἐντὸς τριάκοντα μόνον ἐτῶν, ἔκτοτε δὲ ὁ Πούσκιν ἐκπροσωπεῖ τὸ μέγα τοῦτο διὰ τὴν Ῥωσσίαν γεγονός. Εἶναι ὑπὸ μίαν ἔποψιν ὁ Γουλιέλμος Τέλος τῆς Ῥωσσίας. Ἠσθάνθη μόνος

αὐτὸς ὄχι ὅ,τι ᾐσθάνετο ὁλόκληρον τὸ ἔθνος του, ἀλλ' ὅτι ὤφειλε νὰ αἰσθανθῇ, ἀνεπαρέστησεν αὐτὸ καὶ ἐγένετο ὁ ἐντελέστερος τύπος ἐθνικοῦ ποιητοῦ.

Παρ' ἡμῖν ἔνθα ἡ λέξις ἐθνικὸς ποιητὴς ἔχασε πᾶσαν σημασίαν, ὁ τίτλος οὗτος ὃν ἀπονέμει ἡ Ῥωσσία τῷ ποιητῇ της θὰ θεωρηθῇ ἐλάχιστος, καθ' ὅσον ἡμεῖς ἀπονέμομεν πρὸς πάντας τοὺς γράψαντας στίχους καὶ διακριθέντας ὑπὸ τῆς σωρείας τῶν ἀπειραρίθμων στιχοπλόκων. Καὶ ὅμως ἡμεῖς οἱ δυνάμενοι κατὰ δωδεκάδας νὰ παρουσιάζωμεν τοὺς ἐθνικοὺς ποιητάς, εἶναι ζήτημα ἂν ἔχωμεν ἕνα μόνον ὑπὸ τὴν ἀκριβῆ σημασίαν τῆς λέξεως ποιητήν, ἀντιπροσωπεύοντα μίαν ἐποχὴν καὶ φωτογραφοῦντα αὐτὴν εἰς τὰ ποιήματά του. Συνήθως οἱ ποιηταί μας ἀντιπροσωπεύουσιν ἀτμοὺς καὶ νέφη. Δύναμιν ὅμως αἰσθήματος δυναμένην νὰ κλονίσῃ τὸ ἔθνος, νὰ τὸ ἐμπνεύσῃ εἰς ὑψηλότερα φρονήματα καὶ νὰ τὸ ἀποσπάσῃ ἀπὸ τῆς ἀτμοσφαίρας τῶν καφεψείων καὶ ἀπὸ τοὺς καπνοὺς τοῦ *ναργιλὲ* οὐδεὶς παρουσίασε.

Σήμερον μάλιστα ἀφίνοντες τοὺς γεροντοτέρους, ἂν ἀφαιρέσῃ τις τρεῖς—τέσσαρας ἐκ τῶν νεωτέρων, παρεχόντων μεγάλας ἐλπίδας, ἀγνοεῖ πρὸς ποῖον δύναται νὰ στρέψῃ τὸ βλέμμα καὶ νὰ τὸν ὀνομάσῃ ἐπιεικῶς ποιητήν. Ἄλλα ἔθνη ζήσαντα αἰῶνας μόλις κατορθοῦσι νὰ παρουσιάσωσιν ἕνα καὶ μόνον μέγαν ποιητήν, ἡ Ῥωσσία μόνον τὸν Πούσκιν δύναται νὰ ἐπιδείξῃ ὑψωθέντα, ὡς χιλιάκτινον μετέωρον καὶ φωτίσαντα αὐτήν. Ὅλα ἐκεῖνα τὰ ποιήματα, ἁρμονικά, λάμποντα εἰσὶ τόσαι φωτειναὶ ἀκτῖνες παρουσιάζουσαι ζῶσαν τὴν εἰκόνα τῆς Ῥωσσίας. Ὁ βίος τοῦ Ῥώσσου, οἱ πόθοι του, τὰ αἰσθήματά του, τὰ μυχιαίτατα, διακρυσταλοῦνται ἐν τοῖς ποιήμασί του. Οἱ ὀκτὼ τόμοι τῶν ποιημάτων του εἶνε ἡ φωτογραφία τῆς Ῥωσσίας ὑφ' ὅλας αὐτῆς τὰς ἀπόψεις. Τὰ ποιήματά του «Πολτάβα», ὁ Ῥουσλὰν καὶ ὁ Λιουδμήλα», ἡ «Βρύση τοῦ Μπαξὲ Σεραΐ», ἡ «Νεράϊδες», ὁ «Δεσμώτης τοῦ Καυκάσου», ὁ «Δὸν Ζουάν», ὁ «Ὀνέγιν» καὶ τὰ ἀπειράριθμά του μικρὰ ποιήματα, εἶνε ὅλα εἰκόνες τοῦ ῥωσσικοῦ βίου καὶ πιστὴ ἀποτύπωσις ῥωσσικοῦ πνεύματος. Ἐν αὐτοῖς ἀναπτύσσονται αἱ περὶ ἐλευθερίας ἰδέαι τοῦ Πούσκιν, συγκρούονται τὰ αἰσθήματα καὶ χαλκεύεται ἡ ἀνατροπὴ τοῦ παρελθόντος. Ὅλα στίλβουσιν ἐν τοῖς ποιήμασι τούτοις, ὅλα θαμβοῦσι καὶ ἰδέαι καὶ χαρακτῆρες καὶ περιγραφαί, ὅλα δὲ εἰσπνέονται παρὰ τοῦ λαοῦ καὶ ἡ εἰσπνοὴ αὕτη μεταδίδει ζωὴν εἰς αὐτὸν καὶ ἐλπίδας. Ἕκαστος στίχος εἶνε ἓν κτύπημα καταρρίπτον τὸ ἀρχαῖον οἰκοδόμημα, ἑκάστη στροφὴ μία προφητεία διασχίζουσα τὴν ὁμίχλην τοῦ μέλλοντος καὶ δεικνύουσα

φωτεινὸν αὐτὸ εἰς τὰ ὄμματα τοῦ ἔθνους, ὅπερ ἀκολουθεῖ τὰς πτήσεις τῆς φαντασίας τοῦ ποιητοῦ, ἵνα φθάσῃ εἰς τὸ ποθητὸν αὐτὸ μέλλον. Καὶ πρὸ τῶν πτήσεων αὐτῶν ὑποχωροῦσι τὰ πάντα, καταπίπτουσι τὰ πάντα καὶ ὁ ποιητὴς καθίσταται τότε ἐπικίνδυνος ἐπαναστάτης, οὐχὶ μόνον φιλολογικὸς ἀλλὰ καὶ πολιτικός, ἐξορίζεται, ἐγκαταλείπει τὴν Πετρούπολιν, περιπλανᾶται ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Καυκάσου, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ δὲν παύει, γράφει, καὶ τὰ ἐκ τῆς ἐξορίας του προερχόμενα ποιήματά του καθίστανται προσφιλέστερα, καὶ ἀφ' οὗ ἐφωτογράφησε τὸ ἐνεστὼς καὶ ἐξωρίσθη, ἀφοῦ προσητένισε τὸ μέλλον καὶ κατεδιώχθη ἀμειλίκτως, ἐστράφη πρὸς τὸ παρελθὸν τῆς Ῥωσσίας καὶ ἀπεικόνισε τὰς φρικώδεις ἡμέρας τοῦ Βόρις Γοδούνωφ καὶ τὰς σκηνὰς τοῦ ἀπαραμίλλου δράματός του. Καὶ ἀπὸ μακρὰν ἀγωνίζεται καὶ ἀπὸ μακρὰν μάχεται· αἱ ἰδέαι του ἐπιδρῶσι καὶ ὑποκύπτει ὁ αὐτοκράτωρ· τὸν προσκαλεῖ εἰς Πετρούπολιν, καὶ τῷ δίδει ἐπιφανῆ θέσιν, οὕτω δ' ἐπέρχεται φιλικὸς σύνδεσμος τοῦ αὐτοκράτορος καὶ τοῦ ποιητοῦ. Τὸ δυστύχημα ἦτο ὅτι ἐν ἡλικίᾳ τριάκοντα ἓξ ἐτῶν, τὴν 29 Ἰανουαρίου τοῦ 1837 ὁ ποιητὴς ἐφονεύθη ἐν μονομαχίᾳ μετὰ τοῦ γυναικαδέλφου του κόμητος Δαντές. Ἡ ἀφορμὴ τῆς μονομαχίας ταύτης ἀποκρυβεῖσα τότε, ἐφανερώθη πέρυσιν ὅτε ἡ Ῥωσσία ἐπανηγύριζε τὴν πεντηκονταετηρίδα τοῦ θανάτου του. Εἶνε δὲ ἡ ἀνάρμοστος διαγωγὴ τοῦ Δαντὲς πρὸς τὴν κυρίαν Πούσκιν. Ὁ ποιητὴς τραυματισθεὶς ἐπικινδύνως ἀπέθανε μετὰ τρεῖς ἡμέρας προφθάσας νὰ ἀναγνώσῃ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ αὐτοκράτορος ἔχουσαν οὕτω. «Πεφιλημένε μοι Ἀλέξανδρε, ἂν ὁ Θεὸς δὲν μᾶς ἐπιτρέψῃ νὰ ἴδωμεν ἀλλήλους εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, σοὶ πέμπω τὴν συγχώρησίν μου καὶ τὴν τελευταίαν μου συμβουλήν· προσπάθησε νὰ ἀποθάνῃς ὡς χριστιανός. Περὶ τῆς τύχης τῆς οἰκογενείας σου μὴ ἀνησύχει, τὴν θέτω ὑπὸ τὴν προστασίαν μου». Ὁ Πούσκιν εἶχε προφητεύσει τὸν ἐν μονομαχίᾳ θάνατόν του. Τέσσαρα ἔτη πρότερον εἶχε γραφῆ ἡ σκηνὴ τοῦ θανάτου του ἐν τῷ ποιήματί του Εὐγένιος Ὀυέγιν, εἰς ὃ καταστρέφεται εἷς τῶν ἡρώων τοῦ ποιήματος, ποιητὴς καὶ οὗτος, ἐν τῇ ρμονομαχίᾳ ψιθυρίζων, «Ἐκόπασεν ἡ τρικυμία, τὸ γλυκὺ ἄνθος ἐμα-άνθη ἐν τῷ λυκαυγεῖ του, καὶ ἐσβέσθη τὸ πῦρ ἐπὶ τοῦ βωμοῦ». Περίεργος σύμπτωσις εἶνε ὅτι καὶ ὁ Λέρμαντωφ ὁ ποιητὴς τοῦ Δαίμονος ἐφονεύθη ἐν μονομαχίᾳ, ὁ Καλιτσὼφ ἐν μονομαχίᾳ, ὁ Γρυμπαγιέτωφ πρεσβευτὴς τῆς Ῥωσσίας ἐν Τεχεράνῃ ἐφονεύθη προασπιζόμενος τὴν σημαίαν του. Καὶ οἱ τέσσαρες πρὸ τοῦ νὰ συμπληρώσωσι τὸ τριακοστὸν ἔτος. Ἐπέμεινα πλειότερον ἐπὶ τοῦ Πούσκιν καὶ τοῦ

χαρακτῆρας τῆς ποιήσεώς του, διότι οὗτος ἐχάραξε τὴν ὁδὸν ἐφ' ἧς ἐνήργησαν οἱ κατόπιν ἐρχόμενοι συγγραφεῖς.

*
* *

Ὅ,τι ὁ Πούσκιν ἐξετέλεσεν ἐπιδράσας ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ καθεστῶτος τῆς πατρίδος του, τὸ αὐτὸ ἔπραξεν ὁ Γρυπαγιέτωφ διὰ τῆς κωμωδίας του Γόρε-ἀπ-ούμα ἤτοι ἐκ πνεύματος θλίψεις διὰ τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν τῆς πατρίδος του, καὶ ἰδίως διὰ τὴν ἀριστοκρατικὴν τάξιν τῶν πρωτευουσῶν πόλεων. Ἐπαρουσίασεν ἐπὶ τῆς σκηνῆς πιστὴν τὴν εἰκόνα τῆς ῥωσσικῆς κοινωνίας καὶ ἔδειξε τὴν ἀποτρωματικὴν αὐτῆς ὄψιν. Ἡ Σάτυρά του δριμεῖα, κοινωνικὴ σάτυρα, εἰσδύει ὡς καυτήριον μέχρι τοῦ μυελοῦ τῶν ὀστέων. Ὁ Γρυμπαγιέτωφ δηλ. ἔχαμεν ἐν Ῥωσσίᾳ ὅ,τι ὁ Σουρῆς διὰ τῆς σατύρας του παρ' ἡμῖν. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι ἡ ποίησις τοῦ Σουρῆ εἶνε ὅλως ἀνομοία πρὸς τὴν τοῦ Γρυμπαγιέτωφ, καθ' ὅσον ὁ Γρυμπαγιέτωφ ἔγραψε κωμῳδίας, ὁ δὲ Σουρῆς καλλιεργεῖ ἕτερον εἶδος ποιήσεως, ἐν τούτοις ἐπειδὴ μεγάλαι ὑπάρχουσιν ἀναλογίαι τῆς τότε κοινωνίας τῆς Μόσχας, ἔνθα ἐκτυλίσσεται τὸ δρᾶμα τοῦ Μοσχοβίτου ποιητοῦ, πρὸς τὴν ἡμετέραν, καὶ ἐπειδὴ τὸ αὐτὸ πνεῦμα καὶ ὁ αὐτὸς σκοπὸς ἐνυπάρχει εἰς ἀμφοτέρων τῶν ποιητῶν τὰ ἔργα, καί τοι ἡ τεραστία σατυρικὴ δύναμις τοῦ ῥώσσου ποιητοῦ, οὐδεμίαν σύγκρισιν δύναται νὰ ὑποστῇ πρὸς τὴν φιλοπαίγμονα σάτυραν τοῦ Σουρῆ, συνέκρινα αὐτοὺς ἐνταῦθα.

Ἡ ὑπόθεσις τῆς κωμῳδίας εἶνε ἁπλουστάτη. Ἀνώτερος καὶ πλουσιώτατος ὑπάλληλος τῆς Μόσχας πρόκειται νὰ ἐκδώσῃ εἰς γάμον τὴν θυγατέρα του Σοφίαν. Ὁ γαμβρὸς εἶνε συνταγματάρχης, δεκτὸς εἰς τὴν αὐλὴν καὶ τῶν ὑψηλῶν ἀριστοκρατικῶν αἰθουσῶν λέων, ἀλλ' ἡ Σοφία χαϊδεμένη κόρη εἶνε ὑπερβολικὰ ἰδιότροπος, πρὸς δὲ ἐρωτευμένη μετὰ τοῦ γραμματέως τοῦ πατρός της Ματσάλιν. Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ παιδικός τις φίλος τῆς μνηστῆς ὁ Ἰτσάσκης ἀφικνεῖται ἔκ τινος πολυχρονίου ἐν τῷ ἐξωτερικῷ ταξειδίου καὶ ἐπισκεπτόμενος τὴν οἰκίαν τοῦ Φαμαύσωφ καταλαμβάνει τὴν θυγατέρα του ἀπροσδοκήτως εἰς ἐρωτικὴν συνέντευξιν μετὰ τοῦ Ματσάλιν. Καθ' ἣν στιγμὴν δὲ κάμνει παρατηρήσεις εἰς τὴν Σοφίαν, καταφθάνει καὶ ὁ πατήρ της αἰφνιδίως, ἐκλαμβάνει ὡς δράστην τῆς ἐρωτικῆς συνεντεύξεως τὸν ἀφιχθέντα φίλον του, τὸν ἀποπέμπει ἐκ τῆς οἰκίας του, καὶ τὴν θυγατέρα του τὴν ἀποστέλλει εἴς τινα θείαν της εἰς τὴν ἐπαρχίαν. Ὁ μῦθος ὡς βλέπετε εἶναι ἁπλοῦς. Ἀλλ' οἱ χαρακτῆρες οὓς ζωγραφίζει ὁ ποιητὴς εἶναι ἔξοχοι. Ὁ Φαμαύσωφ εἶναι τύπος ἐκ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων τῶν ἐναβρυνομένων εἰς τὸν πλοῦτον των καὶ ἐκτι-

μώντων τὴν ἀξίαν τῶν ἀνθρώπων ἀναλόγως τῶν χρημάτων καὶ τῶν παρασήμων ἅτινα φέρουσιν. Εἰς τοὺς διαλόγους δὲ τοὺς ἀναπτυσσομένους ἐν τῇ κωμῳδίᾳ ταύτῃ διαβλέπει τις τὸ πρόστυχον τῆς κοινωνικῆς ταύτης τάξεως. Εἰς τοῦ Ἰτσάσκη δὲ τὴν γλῶσσαν, τοῦ ἥρωος τούτου τῆς κωμῳδίας, γίνεται κυριολεκτικῶς κόσκινον ἡ τάξις αὕτη. Ὁ Ἰτσάσκης τύπος πνευματώδους, ἠθικοῦ καὶ γενναίου ἀνδρός, ἀνθρώπου τοῦ μέλλοντος, ψέγει μὲ τὴν αὐστηροτέραν γλῶσσαν τῆς κοινωνίας τὰς ἐλεεινὰς προλήψεις καὶ σατυρίζει ἀμειλίκτως αὐτήν. Ὁ ἐραστὴς τῆς Σοφίας Ματσαλὶν εἰκονίσθη παρὰ τοῦ ποιητοῦ μὲ χρωστῆρα ὑπομιμνήσκοντα μόνον τὸν Βαλζάκ. Εἶναι πτωχὸς ἀλλὰ ματαιόδοξος, ἵνα φθάσῃ δὲ εἰς τὸν σκοπόν του κατορθοῖ νὰ γείνῃ εὐνοούμενος τῶν κυριῶν, ὧν αἱ ῥυτίδες ἐπεσωρεύθησαν εἰς τὸ μέτωπόν του καὶ αἱ σιαγόνες ὑπέστησαν τὴν ἀπώλειαν τοῦ ὁπλισμοῦ των. Τῶν κυριῶν τούτων κρατεῖ τὰ σκυλάκια, δὲν ξεκολλᾷ ἀπὸ πλησίον των, δίδει αὐταῖς τὸν βραχίονά του, τὰς ὑπερφορτώνει κολακειῶν καὶ τὰς συνοδεύει εἰς τὸν περίπατον αἰωνίως. Ὑποκλίνεται εὐσεβάστως ἐνώπιον ὅλων καὶ ὅλους κολακεύει· ὑποκλίνεται ἐνώπιον τοῦ κυρίου τῆς οἰκίας ἐν ᾗ εἰσέρχεται, ταπεινότατα θωπεύει εἰς τὸν ὦμον τὸν ὑπηρέτην τὸν καθαρίζοντα τὰ ἐνδύματά του, χαιρετίζει φιλικῶς τὸν θυρωρὸν καὶ εἰσερχόμενος ἀποτείνει τὴν τελευταίαν θωπείαν εἰς τὸν σκύλον τοῦ θυρωροῦ. Ἀγαπῶν τὴν Σοφίαν δὲν ἔχει ἄλλα ὑψηλότερα αἰσθήματα. Τὸ κυριεῦον αὐτὸν αἴσθημα εἶναι ἡ κατάληψις τῆς προικός της. Ἀξιοπρέπεια, τιμή, συνείδησις ὅλα αὐτά εἰσι μηδέν, καὶ μόνον χρήσιμα ὅπως ποδοπατούμενα προλειαίνωσι τὸν δρόμον εἰς τὴν ἄγραν προικός. Τὸν τύπον τοῦτον τὸν εὑρίσκει τις ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν καὶ εἰς τὴν ἡμετέραν κοινωνίαν καὶ σήμερον ἔτι.

Ἕτερος τύπος τῆς κωμῳδίας ταύτης θαυμάσιος εἶναι ὁ τῆς Τοζουκόφσκη. Ἡ κυρία αὕτη ἔχουσα συλλογὴν ἐξ ἑπτὰ θυγατέρων ἑτοίμων εἰς γάμον, προσηλοῖ αἰωνίως τοὺς ὀφθαλμούς της ἐπὶ τῶν νέων, οἵτινες ἔρριψαν ἔστω καὶ ἓν βλέμμα ἐπὶ τῶν θυγατέρων της. Μόλις ἴδῃ τινὰ νὰ ἀτενίσῃ ταύτας.——Πρίγκηψ, λέγει εἰς τὸν σύζυγόν της, πρόσκαλεσέ τον εἰς τὰς ἑσπερίδας μας. Ἡ πρόσκλησις γίνεται καὶ στέλλεται. Πλήν, ὢ δυστυχία! ἀνακαλύπτεται ὅτι ὁ νεανίας μήτε περιουσίαν ἔχει μήτε ἔργον. Ἀποτυχία! Γράψε του, πρίγκηψ, γρήγορα ὅτι δὲν δυνάμεθα νὰ τὸν δεχθῶμεν δι' αὐτὸν ἢ δι' ἐκεῖνον τὸν λόγον. Ἡ ἐπιστολὴ γράφετε καὶ στέλλετε βλακωδῶς εἰς

τὸν χθὲς κεκλεισμένον καὶ τὰ πράγματα ἀκολουθοῦν τὴν φυσικὴν των ῥοήν.

Ἕτερος τύπος γεροντικὸς εἶναι ἡ θεία τῆς Σοφίας. Ἡ θεία αὕτη εἶναι γραῖα, μὲ τὸ ἀπαραίτητον σκυλάκι της, καὶ μὲ μίαν αἰωνίαν αἰθιοπίδα, ἀκολουθοῦσαν αὐτὴν μόνον ἵνα ἐπισπᾷ τὴν προσοχὴν τῶν διαβατῶν, καὶ νὰ γίνηται εἶδος παρατάξεως ὁπόθεν διαβαίνει.

Ὅταν δὲ ὁ ποιητὴς παρουσιάζῃ τοὺς τύπους τῶν gomeux τῆς Μόσχας, τῆς χρυσῆς λεγομένης νεότητος, τῆς ἐξηντλημένης διανοητικῶς, τῆς ἐξηντλημένης καὶ σωματικῶς, ἡ σάτυρά του φθάνει μέχρι τοῦ σημείου τῆς ἀπανθρωπίας. Οἱ τρελλοὶ αὐτοὶ νέοι πάσχουν ἐκ τῆς γνωστῆς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην νόσου τῆς Ἀγγλομανίας· τὰ φορέματά των εἶναι ἀγγλικά, οἱ πῖλοι τῶν περιεργοτέρων σχημάτων· φοροῦν μονυέλους, περιλαίμια μὴ ἀφίνοντα νὰ κλίνωσι τὸν τράχηλόν των. Ἀπομιμοῦνται τοὺς Ἄγγλους, κυρίως εἰς τὴν γλῶσσαν, καταπίνοντες τὸ ἥμισυ τῆς λέξεως καὶ συρίζοντες τὸ ἕτερον ἥμισυ· ξυρίζονται δὶς τῆς ἡμέρας καὶ ἐπιδεικνύουσι πνεῦμα κατηγοροῦντες πᾶν ὅ,τι ῥωσσικόν, καὶ θαυμάζοντες πᾶν ξένον. Εἷς ἐκ των τύπων τούτων εἶναι γελοιογραφία μωροσόφου. Προσπαθεῖ νὰ φανῇ ὅτι ζῇ μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ Ὁμήρου, καὶ νεανίας ἔτι καὶ ἐν κύκλῳ διεφθαρμένῳ, διεφθαρμένος αὐτός, προσπαθεῖ νὰ φαίνηται ὡς ἄνθρωπος ζῶν ἐν ἀτμοσφαίρᾳ παρελθόντος τεσσάρων χιλιάδων ἐτῶν! Ἕτερος λαμβάνει στάσιν Ἀμερικανοῦ καὶ παρουσιάζεται μὲ ἀξιώσεις πρακτικοῦ ἀνθρώπου. Δίδει συμβουλὰς εἰς ὅλους· ὁμιλῶν χλευάζει καὶ εἰρωνεύεται, ἀλλὰ τὴν νύκτα διέρχεται τὰς ὀλιγώτερον φωτιζομένας ὁδοὺς τῆς πόλεως, χαρτοπαίζει καὶ ἐπὶ τέλους κλέπτει ἐν τῷ χαρτοπαιγνίῳ· γίνεται τοῦτο γνωστὸν εἰς ὅλην τὴν πόλιν, ἀλλ' αἱ αἴθουσαι μένουσι πᾶσαι ἀνοικταὶ διὰ τὸν πρακτικὸν τοῦτον ἄνθρωπον. Ἰδοὺ οἱ οὐσιώδεις χαρακτῆρες τῆς θαυμασίας ταύτης κωμῳδίας. Ὅλοι γυμνοὶ καὶ ἐξηυτελισμένοι ἀνατέμνονται ἐπὶ τῆς σκηνῆς. Ἡ ἐντύπωσις ἣν παρήγαγεν ἡ κωμῳδία αὕτη παιχθεῖσα, ἦτο πρωτοφανής. Αἱ τάξεις ἃς σατυρίζει ἀπεσβολώθησαν, οἱ θεαταὶ ἐστράφησαν πρὸς τὰ θεωρεῖα καὶ προσεπάθουν νὰ ἀνακαλύψωσιν ἐν αὐτοῖς τὰ ὁμοιώματα τῶν ἡρώων τῆς κωμῳδίας, ἐπὶ μῆνας δὲ ἡ λεγομένη ὑψηλὴ τάξις τῆς Μόσχας δὲν ἐπάτησεν εἰς τὸ θέατρον. Ὁ ποιητὴς τῆς κωμῳδίας ταύτης, ἥτις ἐξηνάγκασε τὴν ῥωσσικὴν κοινωνίαν νὰ ἀλλάξῃ ἔθιμα καὶ θέσῃ ἕκαστον εἰς τὴν θέσιν του, ἥτις τῷ ἀνῆκεν, ἀπέθανε φονευθεὶς ἐν Περσίᾳ, ἔνθα διετέλει πρεσβευτὴς ὑπερασπίζων τὴν τιμὴν τῆς ῥωσσικῆς σημαίας, ἣν προσέβαλον οἱ Πέρσαι. Μόλις ἐγένετο ἡ προσβολὴ κατὰ

τῆς ῥωσσικῆς πρεσβείας ὁ νεαρὸς πρεσβευτὴς ἀγεμ.ήσθη ὅτι ἦτο ἀξιωματικὸς εἰς τοὺς κατὰ τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντος ἀγῶνας, καὶ ἁρπάσας τὸ ξίφος ἐξῆλθεν εἰς τὴν ὁδόν, ἐρρίφθη ἐν μέσῳ τοῦ ὀρυομένου πλήθους καὶ σφάξας τρεῖς ἢ τέσσαρας ἐξ αὐτοῦ, ἐπὶ τέλους ἐπλήγη εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ ἀπέθανεν εἰς ἡλικίαν τριάκοντα μόνον ἐτῶν. Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ τῆς ῥωσσικῆς φιλολογίας εἶναι τόσον μεγάλαι καὶ τόσον μαρτυρικαὶ αἱ φιλολογικαὶ προσωπικότητες, ὥστε καὶ ἡ ἀναγραφὴ μόνον αὐτῶν ἤθελεν εἶσθαι δυσχερὴς ἐνταῦθα. Πλεῖστοι ἀπέθανον ἐν ἐξορίᾳ καὶ ἄλλοι ἐν ταῖς φυλακαῖς, πλείστων δὲ τὰ φιλολογικὰ ἔργα κατεστράφησαν. Ἐν ἐξορίᾳ ἐπίσης εὑρισκόμενος ἐν τῷ Καυκάσῳ ἀπέθανε μονομαχῶν καὶ ὁ λυρικώτερος τῶν ῥώσσων ποιητῶν, ὁ Λερμαντὼφ ἐν ἡλικίᾳ 26 ἐτῶν.

Φιλελεύθερος ὁ ποιητὴς οὗτος, ἀριστοκράτης, πλούσιος καὶ λεπτοτάτης ἀνατροφῆς, εἰσῆλθεν εἰς τὸν στρατὸν καὶ παρευρέθη εἰς τοὺς ἐν Καυκάσῳ ἀγῶνας. Δὲν ἔχει τὰς κοινωνιστικὰς τάσεις τῶν ρώσσων ποιητῶν τῆς ἐποχῆς του. Εἶναι Ρῶσσος τὸ πνεῦμα, πατριώτης ποιητὴς μὴ βλέπωντίποτε ἄλλο ἢ τὴνΡωσσίαν καὶ τὸ μεγαλεῖον της· εἶναι πρὸ πάντων δὲ στρατιώτης. Διὸ καὶ τὰ ποιήματάτου φέρουσι τὴν τραχύτητα ἐκείνην, ἥτις διακρίνει τοὺς ἐν τοῖς στρατοπέδοις βιώσαντας ἄνδρας. Ὁ Jean RenéTeullandier κρίνων τὸν ποιητὴν τοῦτον λέγει ὅτι ἡ ποίησίς του εἶναι ἀρχέτυπος, οὐχὶ μεγάλη, ὅπως ἡ ὁμηρικὴ ἀλλὰ ποίησις διακρίνουσα τὴν ἡρωϊκὴν νηπιότητα τῶν νεωτέρων ἐθνῶν καὶφέρουσα τὸν χαρακτῆρα τῶν ἡρωϊκῶν τραγουδιῶν τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ποίησίς του δύναται ἀξιόλογα νὰ ὑποληφθῇ ὡς τεμάχιον τῆς ἱσπανικῆς ἐποποιίας τοῦ Σίδ. Κοζάκος τὴν ψυχὴν καὶ εἰς τὰ στρατιωτικὰ ταῦτα σώματα ὑπηρετῶν, ἀπεστάλη εἰς Καύκασον διότι προὐκάλεσεν εἰς μονομαχίαν τὸν υἱὸν τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Γαλλίας κόμητος Barante. Ὁ διευθυντὴς τῆς μυστικῆς ἀστυνομίας ἀναγγέλων αὐτῷ τὴν ἐξορίαν του, τῷ ἔγραφεν ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ φρονεῖ, ὅτι ἐν Καυκάσῳ θὰ ἀνεύρισκεν ἀνέτως μάχας ἐναντίον τῶν ἀγρίων φυλῶν, καὶ θὰ ἐδείκνυεν ἐκεῖ τὸ αὐτὸ θάρρος, ὅπερ ἔδειξεν ἐναντίον τῶν υἱῶν τῶν πρεσβευτῶν ἐν Πετρουπόλει. Εἰς τὸν Καύκασον ὁ Λέρμαντωφ ἔγραψε τὰ ὡραιότερα λυρικὰ ποιήματα τῆς ῥωσσικῆς ποιήσεως «τὸν Δαίμονα, τὸν Χατζῆ-Ἀμπρέκ, τὸν Ἰσμαὴλ Μπέη, τὸν Ἄγγελον τοῦ θανάτου», πάντα ταῦτα ληφθέντα ἐκ παραδόσεων Κιρκασιανῶν, ἐν αἷς ἰδέαι, αἰσθήματα, εἰκόνες διακρίνονται διὰ τὴν ἀρρενοπότητα, τὴν τραχύτητα ἐνιαχοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸ μεγαλεῖόν των καὶ τὴν ψυχικὴν δύναμιν, ἥτις φέρει πότε τὰ δάκρυα εἰς

τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἄλλοτε τὴν φρίκην. Ὅλα εἶνε ἄγρια ἐν τῇ ποιήσει ταύτῃ· τὰ ἔθιμα, ἡ φύσις ἣν περιγράφει, αἱ μάχαι αἱ γενόμεναι εἰς τὰς ῥάχεις τοῦ Καυκάσου ἔνθα,

ἀστράφτει τὸ σπαθὶ καὶ λάμπει τὸ ἀτσάλι
καὶ αἱματωμένο εἰς τὴν γῆν πετιέται τὸ κεφάλι,

ὅλα ταῦτα περιγράφονται μετὰ μοναδικῆς ζωηρότητος. Ἐν τῇ ἀναγνώσει των νομίζει τις, ὅτι ἀκούει καλπάζοντας ἵππους, συγκρουόμενα ξίφη, συριζούσας σφαίρας, ξεσχιζομένας σάρκας. Ἡ πιστὴ αὕτη εἰκὼν εἶνε ἀντιγραφὴ τῶν ὅσων εἶδεν. Διότι ὅπως ὅλοι οἱ Ῥῶσσοι συγγραφεῖς, ἐκεῖνα ἅτινα ἔγραψαν τὰ εἶδον, τὰ ᾐσθάνθησαν, ἔδρασαν αὐτοὶ οἱ ἴδιοι καὶ οἱ ἴδιοί εἰσι πολλάκις οἱ ἥρωες τῶν συγγραφῶν των, οὕτω καὶ ὁ Λέρμαντωφ ἀπεικονίζει ἐκεῖνα, ὧν ὑπῆρξε μάρτυς καὶ ἥρως. Τὸ πολεμικὸν πνεῦμα τῶν Κοζάκων ἐπέδρασεν ἐπὶ τοῦ ζωηροῦ πνεύματος τοῦ ποιητοῦ, ὅ,τι δὲ γράφει ἀποπνέει τὴν εὐωδίαν τῶν ἀνθέων τοῦ Καυκάσου, ἀλλὰ καὶ τὴν ὀσμὴν τῆς πυρίτιδος. Ἀπὸ τοῦ λυρικωτάτου νανουρίσματος τῆς Κοζάκας μέχρι τοῦ ὀνείρου του ὅλα ἐμπνέονται ὑπὸ τοῦ πολεμικοῦ αὐτοῦ πνεύματος.

Ἰδοὺ πῶς νανουρίζει ἡ Κοζάκα, ἧς ὁ σύζυγος μάχεται ἐναντίον τῆς παρὰ τὸν ποταμὸν Κερὲκ ἀγρίας φυλῆς Τσετσένιετς, κατὰ μετάφρασιν ἣν ἀποδίδω πιστὴν μέν, στερουμένην ὅμως τῆς ἀπαραμίλλου ἁρμονίας τοῦ πρωτοτύπου.

Νανούρισμα.

Κοιμήσου, παλληκάρι μου, καμάρι μου, κοιμήσου
καὶ κάνε νάνι νάνι·
Ἀχτῖνες ἀργυραῖς πετοῦν 'στὴν κούνια τὴ χρυσῆ σου
ἀπὸ τοῦ φεγγαριοῦ 'ποῦ φεύγουν τὸ στεφάνι.
Παραμυθάκια θὰ σοῦ εἰπῶ, ἀγνὰ 'σὰν τὴν ψυχή σου,
Ντυμένα σὲ τραγοῦδι
Μὰ σφάλισε τὰ μάτια σου τώρα κι' ἀποκοιμήσου,
μικρό μου ἀγγελοῦδι,
Ἐκεῖ σὲ βράχους ἔρημους ποῦ ὁ Κερὲκ[1] μουγκρίζει
κι' ὡς τὴν κοιλάδα φτάνει,
Τσετσένιετς[2] ἄγριος φυλάει κρυφὰ καὶ ἀκονίζει
στὴν πέτρα τὴν κατάμαυρη τὸ γιαταγάνι

[1] Ποταμὸς ἐν Καυκάσῳ.
[2] Ἀγρία φυλὴ ἐν Καυκάσῳ, μεθ' ἧς ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔτη ἐμάχοντο οἱ Κοζάκοι.

Μὰ κι' ὁ πατέρας σου ἐκεῖ στὸν πόλεμο γυρνάει
καὶ τὸ χαρτέρι κάνει·
καὶ ὁ θεὸς τοῦ μπαρουτιοῦ τὴν ζάλην τὸν βοηθάει,
κοιμήσου νάνι νάνι.
Θὰ ἔλθῃ ἡμέρα 'ποῦ καὶ σὺ τὸ σπῆτί μας θ' ἀφήσῃς
καὶ τ' ἅρματα θὰ ζώσῃς·
'Πάνου στοῦ μαύρου τὰ πλευρὰ λεβέντης θὰ καθίσῃς
καὶ τὸ σπαθί σου τ' ἀργυρὸ θὰ αἱματώσῃς.
Τὴν σέλλα τοῦ ἀλόγου σου θὲ νὰ κεντῶ μονάχη
καὶ τὸ χρυσὸ γαϊτάνι,
Ποῦ θὰ κρεμάσῃς τὸ σπαθὶ 'σὰν φύγῃς γιὰ τὴ μάχη,
μικρό μου νάνι νάνι.
'Εσένα θἄχω ὄνειρο τὰ μάτια μου σὰν κλείσω
καὶ εἰς τὰ ξύπνητά μου,
Στὴν Παναγιὰ θὰ δέωμαι γιὰ νὰ γυρίσῃς 'πίσω
λεβέντης ζηλευτός, γλυκειὰ παρηγοριά μου.
Τῆς μάγισσαις θὲ νὰ ρωτῶ ποῦ τρέχεις, ποῦ γυρίζεις
τῆς νειότης μου λουλοῦδι·
τώρα κοιμήσου ἥσυχο 'ποῦ πίκραις δὲν γνωρίζεις,
Ξανθό μου ἀγγελοῦδι.
Θὰ σοῦ κρεμάσω χαϊμαλὶ χρυσὸ νὰ σὲ φυλάῃ
ἐκεῖ στὴ ξενιτειά σου·
κι' ἀντὶ ἀγγέλου φτερωτοῦ μαζύ σου θὰ πετάῃ
Θερμή, θερμὴ τῆς μάνας σ' ἡ εὐχὴ σιμά σου.
Κοιμήσου τώρα ἥσυχο, καμάρι μου, κοιμήσου
καὶ κάνε νάνι νάνι·
ἀχτῖνες ἀργυραῖς πετοῦν στὴν κούνια τὴν χρυσῆ σου
ἀπὸ τοῦ φεγγαριοῦ 'ποῦ φεύγουν τὸ στεφάνι

Ὁ ποιητής, ὁ ὀνειρευόμενος μάχας, ὁ ζῶν μὲ τὸ ξίφος εἰς τὴν μέσην πάντοτε, ἔπεσε καὶ αὐτὸς ἐν συγκρούσει μετὰ φίλου του. Συνάδελφός τού τις νομίσας ὅτι σατυρίζεται αὐτὸς ἐν τῷ μυθιστορήματί του «Σύγχρονος ἥρως» τὸν προσεκάλεσεν εἰς μονομαχίαν, ἣν ὁ ποιητὴς ἐδέχθη ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ γείνῃ ἐπάνω ὑψηλοῦ τοῦ Καυκάσου βράχου. Ἕκαστος τῶν μονομαχούντων ἔστη εἰς τὴν ἄκραν τοῦ βράχου, ἡ ἐλαχίστη δὲ πληγὴ ἐπενεγκομένη, ἀποτέλεσμα θὰ εἶχε τὴν κατακρήμνισιν τοῦ ἑτέρου τῶν μονομαχούντων εἰς τὴν ἄβυσσον. Ἡ πληγὴ ἐπῆλθεν ἐπικίνδυνος καὶ ὁ ποιητὴς κατέπεσε νεκρὸς ἀπὸ τοῦ βράχου. Τὸν θάνατόν του τὸν εἶχε προΐδει καὶ τὸν ἀνέμενε μετὰ μοναδικῆς ἀταραξίας.

Ἐκ τῶν νεωτέρων ποιητῶν τῆς Ῥωσσίας ὁ πέρυσιν ἀποθανὼν φθισικὸς Νάτσων, εἰκοσιτετραέτης ἀκόμη, εἶνε ὁ αἰσθηματικώτερος.

Μήτε τοῦ Λέρμαντωφ τὰς ὑψηλὰς ἰδέας ἔχει, μήτε τοῦ Ποῦσκιν τὸ μεγαλεῖον, μήτε τὴν κοινωνικὴν φιλοσοφίαν τοῦ Νεκράσωφ, ἀλλ' εἶνε πλήρης αἰσθήματος ἠρέμου καὶ ἡδέος, ὡς αἱ παραλίαι τῆς Κριμαίας ἔνθα διῆλθε τὰς τελευταίας του ἡμέρας, καὶ τόσον μελαγχολικός, ὡς τὰ μαραμένα του εἴκοσι τέσσαρα ἔτη, ὥστε ἀμέσως κατέστη ὁ ἀγαπητότερος τῶν συγχρόνων ποιητῶν τῆς Ῥωσσίας. Ἐνθυμοῦμαι τὸν Νάτσωνα μὲ τοὺς μεγάλους του ὀφθαλμούς, τὸ στιλπνὸν μέτωπόν του καὶ τὴν ὠχρὰν ὄψιν του κατὰ τὴν τελευταίαν συνάντησίν μας τῷ 1885, ὅτε τὸν εἶδον μεταβαίνοντα εἰς τὴν Νίκαιαν ἵνα συγκρατήσῃ εἰς τὸ χλιαρὸν κλίμα της, τὴν ἐκφεύγουσαν ζωήν του. Συνηντήθημεν μετὰ τόσα ἔτη εἰς μικρὰν πολίχνην παρὰ τὰ αὐστριακὰ σύνορα, καὶ ἐμείναμεν ὁμοῦ ἐπὶ πολλὰς ὥρας. Ἐκεῖ μοὶ ἀνέγνωσε τὸ τρυφερὸν ποίημά του «Μὴ φύγῃς» διακοπτόμενος συνεχῶς ὑπὸ τῆς βηχός. Τὸ ποιημάτιον τοῦτο εἶνε ποιητικὸν ἄνθος εὐωδέστατον, στερηθὲν ὅμως εἰς τὴν μετάφρασίν μου τοῦ ἀρώματός του:

Μὴ φεύγῃς ἀπὸ τὸ χωριό,
Μικρό μου περιστέρι,
Μεῖνε νὰ ζήσουμε τὰ δυὸ
Στ' ἀγαπημένα μέρη,
Ἐδῶ 'π' ἐγεννηθήκαμε!
ἀγάπη μου, καὶ οἱ δυό,
Ἐδῶ καὶ ἂς γηράσωμε,
Στὸ ἴδιο τὸ χωριό,
Στὸ ἴδιο τὸ χωριό.

=

Ἐκεῖ 'ποῦ τρέχεις χαρωπά,
Τρελούτσικη μικρή μου,
Δὲν θαὔρῃς μιὰ νὰ σ' ἀγαπᾶ
Καρδιὰ 'σὰν τὴν δική μου.
Ἐδῶ 'π' ἀγαπηθήκαμε
ἀγάπη μου, τὰ δυό,
Ἐδῶ καὶ ἂς πεθάνουμε,
Στὸ ἴδιο τὸ χωριό,
Στὸ ἴδιο τὸ χωριό.

Τοῦ Νάτσωνος ἡ ποίησις ἔχει μεγίστην ὁμοιότητα πρὸς τὴν ποίησιν τοῦ τρυφερωτέρου τῶν παρ' ἡμῖν νεωτέρων ποιητῶν κ. Κωστῆ Παλαμᾶ. Πολλάκις ἀναγινώσκων ποιήματα τοῦ Νάτσωνος, νομίζω ὅτι ἀναγινώσκω μεταφράσεις τοῦ Παλαμᾶ καὶ τἀνάπαλιν. Ἡ Γιόλκα, ὡς καλοῦσι τὸ δένδρον τῶν Χριστουγέννων οἱ Ῥῶσσοι, ἔχει καταπληκτικὴν ὁμοιότητα μὲ τὸν πρόλογον τοῦ ποιήματος τοῦ Παλαμᾶ

«Τὰ νειάτα τῆς γιαγιᾶς». Οἱ γνωρίζοντες τὰ «Νειάτα τῆς γιαγιᾶς» θὰ ἴδωσι τὴν πρὸς αὐτὰ ὁμοιότητα τῆς «Γιόλκας» τοῦ Νάτσωνος.

Ὅλο τὸ βράδυ ἔλαμπε ἡ Γιόλκα μέσ' 'ςτὴ σάλα,
Γεμάτη κίτρινα κεριὰ καὶ ἀπὸ δῶρα ἄλλα,
'ποῦ εἶχε γιὰ τὰ ἐγκόνια της μία γιαγιὰ στολίσει.
Μικρὰ παιδιὰ ὁλόξανθα τὴν εἶχαν τριγυρίσει,
καὶ ἔβλεπες ὅλη τὴ χαρὰ μέσ' τὰ μικρά τους χείλη
'π' ἄνοιγε τὸ χαμόγελο καὶ τότε τοῦ 'Απρίλη
ἔβλεπες τὸ τριαντάφυλλο στοῦ δεκεμβριοῦ τὰ χιόνια.
Ὅλα πετοῦσαν γύρω της τρελλὰ σὰν χελιδόνια,
Μὰ κουρασθῆκαν τὰ παιδιὰ καὶ τὰ κεριὰ σβυσθῆκαν
καὶ στὸ μαγκάλι ὅλα τους τριγύρω συναχθῆκαν,
κι' ἄκουγες γέλοια καὶ χαραίς, βοὴ καὶ παλαμάκια,
π' ὅλο τὸ σπῆτι σήκωναν στό πόδι τὰ παιδάκια.
Καὶ ἡ γιαγιὰ χαρούμενη τὴς τρέλλαις των κυττοῦσε
καὶ πότε τὰ ἀγκάλιαζε καὶ πότε τὰ φιλοῦσε·
εἶχε γενῆ ἡ γερόντισσα μικρὸ παιδὶ σιμά τους.
Τῆς πῆρε τὰ γεράματα γιὰ μιὰ στιγμὴ ἡ χαρά τους.
Μὰ κἄτι ἐθυμήθηκε καὶ ἔγειρε τὸ κεφάλι,
καὶ ἔγεινε σοβαρώτερο τὸ πρόσωπό της πάλι,
καὶ ἡ ῥυτίδες φάνηκαν 'ποῦ ἄφηκαν τὰ χρόνια
μαζὺ μὲ τ' ἄσπρα της μαλλιά, τὰ ἄσπρα σὰν τὰ χιόνια.
Καὶ μοναχὰ ἐχάϊδευεν ἡ ἀγαθὴ ματιά της
ἀκόμη τὰ ἐγκόνια της ποῦσαν ὁλόγυρά της.
Ποιὸς ξέρει τί θυμήθηκε· ποιὸς ξέρει μὲ τρεμοῦλα
ποιὰ κόρη της 'ποῦ ἔθαψε θυμήθηκε ἡ γρηοῦλα.
Ἴσως σὲ ἓν ἀπ' τὰ παιδιὰ εἶδε μὲ καρδιοχτύπι
τὸ πρόσωπο ζωγραφιστὸ τῆς κόρης ποῦ τῆς λείπει,
καὶ ἐσυννέφιασ' ἡ γρηὰ καὶ ἔγειρε λυπημένη.
ἔτσι καὶ λίμνη, κρύσταλλο φαίνεται ἁπλωμένη,
ποῦ μέσα τὴς δένδρα, βουνὰ καὶ δάση καθρεφτίζει
καὶ ἔξαφνα μιὰ σιγαλὴ πνοὴ τὰ θριμματίζει.
Τοῦ μαγκαλιοῦ της τὴ φωτιὰ λιγάκι ξεσπιθίζει.
—Καὶ λέγει· ποιὸ ἀπὸ ἐσᾶς, μικρούλια μου, γνωρίζει,
ἀπὸ ποιὰ χώρα μακρυνή, ἀπὸ ποιὰ ξένα μέρη
Τὸ δένδρον τῶν Χριστουγεννῶν ἐδῶ μᾶς ἔχουν φέρει;
—Κανείς, γιαγιά.—Αἴ τὸ λοιπὸν καθῆστε μὲ ἡσυχία
τοῦ δένδρου τούτου νὰ σᾶς εἰπῶ ἐγὼ τὴν ἱστορία.
Κλεῖσαν τὸ στόμα τὰ παιδιὰ καὶ ἦλθαν ὁλόγυρά της
καὶ ἡ κυροῦλα ἄρχισε νὰ λέγῃ στὰ μικρά της:
—Εἶναι μιὰ χώρα μακρυνὴ 'ποῦ χαροπὰ ἀνθίζει,
ὅπου ὁ ἥλιος ὁ ξανθὸς πάντοτε τὴν στολίζει,
π' ὁ πιὸ γαλάζιος οὐρανὸς γλυκὰ τήνε σκεπάζει

κι' ἡ τρικυμία κι' ἡ βοὴ ποτὲ δὲν τὴν ταράζει,
'ποῦ τὰ πουλάκια κελαϊδοῦν καὶ μοναχὰ τὸ χιόνι
τῶν γαλαζένιων της βουνῶν τῆς ἄκραις στεφανώνει.
Νομίζει κἀνεὶς πῶς ἄνοιξι παντοτεινὴ πῶς θάλλει
γιατὶ καὶ τὸν δεκέμβριο τὸ ἀηδονάκι ψάλλει,
γιατὶ τὸ κῦμα τοῦ γιαλοῦ ποτέ του δὲν παγώνει
καὶ γιατ' ἡ δάφνη πάντοτε στὸ ρύακα φουντόνει·
καὶ τ' ἀστέρια τοῦ οὐρανοῦ 'ποῦ σὰν διαμάντια μοιάζουν
μὲ τὰ τριαντάφυλλα τῆς γῆς θαρρεῖς πῶς κουβεντιάζουν.
Καὶ εἶναι ἡ νύχτες χαροπαὶς καὶ ἀρωματισμέναις
καὶ ἡ αὐγαὶς ροδόξανθες σὰν τρυφεραὶς παρθένες.
Μιὰ τέτοια νύκτα εὔμορφη, φεγγαροφωτισμένη
στὴ γῆν τὴν μυρτοστόλιστη καὶ τὴν ἀνθοσπαρμένη.
Μέσ' ἀχυρῶνα φτωχικὸ ὁ 'Ιησοῦς 'γεννήθη
κ' ἐκεῖ τὸν πρωτοβύζαξαν τῆς Παναγιᾶς τὰ στήθη.
Κ' ἐδῶ ὁποῦ τὸν οὐρανὸ σκεπάζει ἡ μαυρίλα
κι' ὅλα τὰ δένδρα μένουνε γυμνὰ μὲ δίχως φύλλα,
γιὰ νὰ μᾶς φέρουν ἀνθιστὴ ἀκόμη κ' ἐδῶ πέρα
τὴν χώρα ὅπου ὁ Χριστὸς 'γεννήθη μιὰ ἡμέρα
οἱ μακρυνοὶ παπποῦδές μας εἶχον μιὰ 'μέρα πάρει
ἀπὸ τὴν χώρα τοῦ Χριστοῦ ἓν ἀνθιστὸ κλωνάρι.
Καὶ τὤφεραν χαρούμενοι στὴν ἰδική μας χώρα
κι' αὐτὴ 'ναι ἡ «Γιόλκα» ἡ γλυκειὰ 'ποῦ λουλουδίζει τώρα,
'ποῦ τὴν ὡραία ἄνοιξι μᾶς φέρνει μέσ' τὰ χιόνια
καὶ τὰ χαρούμενα ἐσᾶς μαζεύει χελιδόνια.

Τὸ τελευταῖον ποίημα τοῦ Νάτσωνος εἶναι τὸ ἐπιγραφόμενον «στὰ μάτια καὶ στὰ μαλλιά της», γραφὲν τὴν προτεραίαν τοῦ θανάτου του καὶ ἐνέχον ὅλην τὴν μελαγχολίαν ποιητοῦ θνήσκοντος ἐν ἡλικίᾳ εἴκοσι τεσσάρων ἐτῶν·

Ματάκια γλυκὰ καὶ σγουρά μου μαλλιά,
'ποῦ εἴχατε τόση μαγεία γιὰ μένα,
'ποῦ εἶχα ἀμέτρητα πάρει φιλιά,
φιλιὰ στὸ σκοτάδι τῆς νύκτας κλεμμένα,
ματάκια γλυκὰ καὶ μαλλιά μου ξανθά,
ποιὸς τώρα σιμά σας τὴς νύκταις μεθᾷ;

═

Ματάκια γλυκὰ καὶ σγουρά μου μαλλιά,
ποῦ τώρα σᾶς ἔχει ἡ μοῖρα ῥιγμένα;
ποιὸς ξέρει ποιὰ χείλη μεθοῦν σὲ φιλιά,
ποιὰ τώρα σᾶς βλέπουν ματάκια κλαμμένα!
Ἄχ ὅποια κι' ἂν ἦναι, ἀγάπη γλυκειά μου,
ποτὲ δὲν θὰ ἔχουν, ποτέ, τὴ φωτιά μου.

═

Ματάκια γλυκὰ καὶ σγουρά μου μαλλιά,
ποτὲ δὲν θαύρῆτε στὸν κόσμον κανένα
νὰ ἔχῃ τραγούδια, παλμοὺς καὶ φιλιὰ
μονάχα γιὰ σᾶς τὰ φτωχὰ φυλαγμένα.
Στοῦ κόσμου τὴ μαύρη αὐτὴ ἐρημιὰ
ὑπῆρχε γιὰ σᾶς μοναχὰ μιὰ καρδιά,
μὰ τρίμματα γίνεται κι' αὐτὴ συντριμμένη
'σὰν βάρκα 'ποῦ θάλασσα κτυπᾷ μανιασμένη.

Ἡ καρδία αὕτη ἡ συντετριμμένη ἔπαυσε πρὸ πολλοῦ νὰ πάλλῃ. Μὲ τὸν θάνατον δὲ τοῦ τόσον γεραροῦ ποιητοῦ, ἀπεσβέσθη μία ἀπὸ τὰς προοιωνιζομένας μεγάλας φιλολογικὰς δόξας τῆς Ῥωσσίας, ἧς ἀτελῆ χαρακτηρισμὸν ἔδωκα σήμερον καὶ ἥτις τόσους χυμοὺς ἔχει, ὥστε ὁ Βογγιὲ γράφων πρὸ δύο ἐτῶν, ἔλεγεν ὅτι ἵνα ἀναζωογονηθῇ ἡ γαλλικὴ φιλολογία, δέον νὰ λάβῃ νέους χυμοὺς ἐκ τῆς ῥωσσικῆς. Ἂν τοῦτο θεωρεῖται ἀπαραίτητον διὰ τὴν πλουσίαν γαλλικὴν φιλολογίαν, δύνασθε νὰ φαντασθῆτε, πόσον δύναται νὰ ἀποβῇ ὠφέλιμος διὰ τὴν λιποψυχοῦσαν ἡμετέραν, ἥτις ὅμως ἔχει ἐνώπιόν της πλούσιον μεταλλεῖον τὸν ἐθνικὸν βίον καὶ τὰς ἐθνικὰς παραδόσεις, αἵτινες δύνανται καὶ ἐν τῷ δράματι καὶ ἐν τῷ διηγήματι καὶ ἐν τῇ ποιήσει νὰ ἐπιδράσωσι καὶ παρ' ἡμῖν, ὅπως ἀλλαχοῦ, ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ἀναπλάσεως τῆς ἡμετέρας πατρίδος.

Θεόδωρος Βελλιανίτης.

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ

(Συνέχεια· ἴδε προηγούμενον τεῦχος)

Ἀπεπληρώσαμεν ἤδη τὸ πρῶτον μέρος τοῦ ἡμετέρου ἔργου· ἐθεωρήσαμεν τὸν ἀνθρώπινον προορισμὸν ὑπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ ἀπολύτου καὶ ὅλως μεταφυσικοῦ, δεῦρο κἀκεῖσε τῶν τῆς ζωῆς φυσικῶν ὁρίων, ἀνεξαρτήτως τοῦ μέσου ἐν ᾧ ἄρχεται, καὶ ὡσεὶ ἡ ἀτομικὴ ἐλευθερία, ἡ οὖσα ὁ ὑπέρτατος αὐτῆς ὅρος, ἦν μόνος αὐτῆς ὅρος· ὑπολέλειπται δὲ νὰ ἀνερευνήσωμεν ἤδη πῶς ἀναπτύσσεται ἐν τῷ μέσῳ καὶ τῇ συνδρομῇ τῶν ὁμοίων ἡμῶν, τί ἐστι σχετικῶς πρὸς τὴν κοινωνίαν καὶ τὴν ἀνθρωπότητα.

Νομίζομεν ὅτι ἀρκούντως ὑπεδείξαμεν τὸ γεγονὸς τοῦτο, ἄλλως τε ἀρίδηλον ἀφ' ἑαυτοῦ, ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ ζήσῃ καὶ ὅτι αἱ δυνάμεις ἀδύνατον ν' ἀναπτυχθῶσιν, οὐδὲ ν' ἄρξωνται ἐξασκούμεναι ἐν τῇ μονώσει. Τοῦτο δὲν ἐξαρτᾶται ἐκ τοῦ παιδαριώδους λόγου ὅτι ἤθελεν εἶσθαι ἀδύνατον νὰ χρησιμοποιήσῃ τὸ λογικόν του ἄνευ τῆς συνδρομῆς ἀποκεκαλυμμένης γλώσσης· ἐξαρτᾶται δὲ ἐκ τοῦ συνόλου τῶν δυνάμεών του καὶ ἐκ πάντων τῶν συνηνωμένων ὅρων τῆς ὑπάρξεώς του. Φυσικῶς καὶ ἠθικῶς ὁ ἄνθρωπός ἐστιν ὂν ἐξόχως κοινωνικόν· ἡ κοινωνική του κατάστασίς ἐστιν οὐ μόνον ἡ φυσική, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκ γενετῆς του. Ἐξάγεται ἐκ τούτου ὅτι ὁ προορισμὸς ἡμῶν συνδέεται ἀναποσπάστως τῷ τῶν ὁμοίων ἡμῶν, τῷ τῆς οἰκογενείας, τοῦ ἔθνους ἐν ᾧ ἐγεννήθημεν, τῷ προορισμῷ συμπάσης τῆς γενεᾶς ἧς ἀποτελοῦμεν μέρος καὶ ἑπομένως τῷ τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ τῆς ἀνθρωπότητος προορισμός ἐστιν ἀναγκαίως ὁ αὐτὸς τῷ τοῦ ἀτόμου θεωρουμένου ὡς ὄντος ἐντελοῦς καθ' ἑαυτό· ἐπειδὴ ἡ τούτου φύσις, ἤτοι αἱ δυνάμεις ἃς λαμβάνει γεννώμενος, δὲν δύνανται ν' ἀπολεσθῶσι μήτε νὰ μεταβάλωσιν ἀντικείμενον ἐν τῇ γενικῇ τοῦ εἴδους ζωῇ. Ἤθελεν εἶσθαι παράδοξον ὅτι ἕκαστος μὲν ἡμῶν ἰδίως ἤθελε λάβει τὴν ἐντολὴν ν' ἀναπτύσσῃ ἀδιαλείπτως τὰ τελειοποιήσιμα στοιχεῖα τῆς ὑπάρξεώς του, ὅτι ὁ λόγος, ἡ ἐλευθερία, τὸ αἴσθημα, εἰς ὅ,τι ἐμπεριέχουσι καθολικὸν καὶ ἄφθαρτον, ὤφειλον νὰ διαπρέπωσιν ἐν αὐτῷ εἰς βαθμὸν ἀεὶ ὑψηλότερον, πλησιέστερον πρὸς τὴν ὑπερτάτην τελειότητα, ὅτι δὲ πάντες ὁμοῦ ἠθέλομεν καταδικασθῆ αἰωνίως εἰς τὴν ἄγνοιαν, εἰς τὴν δουλείαν, εἰς τὸν ἐγωϊσμὸν ἤ, ὅπερ χεῖρον τοῦ ἐγωϊσμοῦ, εἰς ἀμοιβαῖα μίση. Ὡσαύτως τὸ ζήτημα δὲν ἔγκειται ἐνταῦθα· ἀλλὰ πρόκειται νὰ θεωρήσωμεν ἐὰν ἡ ἀνθρωπότης, ἐὰν αἱ ἰδιαίτεραι κοινωνίαι, ἐξ ὧν σύγκειται, ἐὰν οἱ λαοὶ καὶ τὰ ἔθνη, τεθειμένοι ὑπεράνω τῆς προσωπικῆς ἐνεργείας τῶν ἀτόμων καὶ μὴ κατέχοντες ἐν ἑαυτοῖς, εἰς θέσιν συνεταιρισμοῦ, τὴν τοῦ αὐτεξουσίου δύναμιν, δὲν ἄγωνται εἰς τὸ τέλος των ἢ δι' ἀμεταβλήτων καὶ ἀπαραιτήτων νόμων· πρόκειται νὰ μάθωμεν ἐὰν οἱ διαδραματίσαντες ἀγαθὸν ἢ πονηρὸν πρόσωπον, τὸ τοῦ δεσπότου ἢ τοῦ ἐλευθερωτοῦ, τοῦ εὐεργέτου ἢ τοῦ δημίου ἐν ταῖς γενικαῖς τύχαις τῶν ὁμοίων των, ὀφείλωσι δι' αὐτὸ τοῦτο νὰ ὦσιν ἀπηλλαγμένοι πάσης εὐθύνης, καὶ νὰ θεωρῶνται ὡς τυφλὰ ὄργανα τοῦ πεπρωμένου ἢ τῆς Προνοίας· πρόκειται νὰ θεωρήσωμεν ἐὰν τὸ ἠθικὸν αἴσθημα, ὅπερ οὐδεμία προσπάθεια συλλογισμοῦ δύναται νὰ χωρίσῃ τῆς ἐλευθερίας, δέον νὰ ἐξοστρακισθῇ ἐκ τῆς ἱστορίας, καθὼς καὶ ἐκ τῆς συνειδήσεως τῶν

λαῶν καὶ τῶν κυβερνήσεων. Μάτην ἤθελον προσπαθήσει ἐνταῦθα νὰ χωρίσωσι τὴν ἀρχὴν ἐκ τῶν συνεπειῶν της καὶ νὰ ἐπιτρέψωσιν εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν μεταξὺ τῶν μέσων, ἐνῷ τὸ ἀποτέλεσμα ἤθελεν εἶσθαι πάντοτε τὸ αὐτό, ἐνῷ ἡ ἀνθρωπότης καὶ ἕκαστον ἰδίως ἔθνος ἤθελον ἀποπληρώσει τὸν ἄφευκτον αὐτῶν προορισμὸν ἐν τῷ χρόνῳ τῷ ὑπὸ τῆς Προνοίας ἢ ὑπὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἀνάγκης ὡρισμένῳ· ἡ ἀνίσχυρος αὕτη ἐλευθερία ἐστὶ ματαία χίμαιρα, δὲν ὑπάρχει πλέον εὐθύνη δι' ἡμᾶς, αἱ φρικτόταται τοὐλάχιστον πράξεις δέον νὰ μὴ μᾶς ἐκπλήττωσιν, ἀφοῦ τὸ ἔγκλημα καὶ ἡ ἀρετὴ παράγουσιν ἀποτελέσματα ἀπολύτως ὅμοια, καὶ αὐτὰ ταῦτα τ' ἀποτελέσματα, θεωρούμενα ἐν τῷ συνόλῳ των, συνίστανται κυρίως εἰς τὸ νὰ ἐγείρωσιν ἐν ἡμῖν τὰς εὐγενεστάτας δυνάμεις.

Καιρὸς νὰ ἀντεπεξέλθωμεν ἐν ὀνόματι τῆς ὀρθοφροσύνης καὶ τῆς ἀνθρωπίνης ἀξίας κατὰ τοῦ τῆς ἱστορίας πεπρωμένου, ὅπερ ἀπεπλάνησε διὰ ψευδοῦς προσχήματος μεγαλειότητος τὰ ἐξοχώτερα τῆς καθ' ἡμᾶς ἐποχῆς πνεύματα, καὶ ὅπερ ἐστὶ σχεδὸν ἡ βάσις πάντων τῶν συστημάτων, ἅπερ ἡ φιλοσοφία τῆς ἱστορίας ἔτεκε μέχρι τοῦ νῦν. Πάντα ταῦτα τὰ συστήματα ὅταν τὰ θεωρήσῃ τις ἐν ταῖς ἀρχαῖς των, ἐν τοῖς συστατικοῖς των στοιχείοις μᾶλλον ἢ ἐν ταῖς ἀναπτύξεσι καὶ ταῖς μεμακρυσμέναις αὐτῶν συνεπείαις, δύνανται εὐχερῶς ν' ἀναχθῶσιν εἰς τρία· τὸ τοῦ Βοσσουέτου, τὸ τοῦ Βίκου καὶ Ἕρδερ. Οὐδόλως διατεινόμεθα ὅτι οἱ τρεῖς οὗτοι μεγαλοφυεῖς ἄνδρες οὐδὲν κατέλιπον εἰς τοὺς μεταγενεστέρους νὰ πράξωσι καὶ ὅτι ἡ ἐπιστήμη ἐστὶν ἔτι εἰς ὃ ἔφερον αὐτὴν σημεῖον Ἐννοοῦμεν μόνον ὅτι ἡ τῆς ἱστορίας φιλοσοφία οὐδεμίαν προσέθηκε νέαν ἀρχὴν εἰς ἐκείνας ἃς οὗτοι παριστῶσι, καὶ ὅτι οἱ μεταγενέστεροι τροποποιοῦντες τὰ συστήματά των κατὰ τύπον, ἀναπτύσσοντες μετὰ πλείονος τόλμης καὶ προάγοντες αὐτὰς εἰς νέας συνεπείας, δὲν ἀπεπειράθησαν εἰσέτι νὰ μεταβάλωσι τὸ θεμέλιον καὶ νὰ εὐρύνωσι τὴν βάσιν. Κατὰ τὸν Βοσσουέτον, ὁ Θεός ἐστιν ὁ μόνος πρωτουργὸς ἐν τῷ τῆς ἱστορίας δράματι· πᾶν ἄλλο, ὁ ἄνθρωπος καὶ τὰ πράγματα, ὁ λόγος καὶ ἡ φύσις, ἐξαφανίζεται ἐνώπιόν του, οὐ μόνον ὡς ἐκ τῆς ἰδίας ἀδυναμίας, ἐπειδὴ τὸ πεπερασμένον ἐστὶ μηδὲν ἐνώπιον τοῦ ἀπείρου, ἀλλὰ διότι ἐστὶν αὐτὴ ἡ βουλὴ τοῦ Θεοῦ νὰ συγχέῃ σύναμα τοὺς νόμους τῆς φύσεως καὶ τοὺς νόμους τοῦ λόγου· ἐνὶ λόγῳ πρόκειται ἐνταῦθα περὶ σειρᾶς μυστηρίων ἀνεπτυγμένων καὶ ἀποδεδειγμένων διὰ σειρᾶς θαυμάτων· ἔστιν ἀκατάληπτον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην νόησιν σχέδιον ἀδιαλείπτως ἐπιτελούμενον ὑπὸ τὰ ὄμματα ἡμῶν δι' ὑπερφυσικῶν

μέσων. Τὸ σύστημα τοῦτο, οὗ ἡ πρώτη ἀρχὴ ἐνυπάρχει ἐν τοῖς τοῦ Ἁγίου Αὐγουστίνου συγγράμμασι, κατέστη ὁ κανὼν πάντων τῶν βουληθέντων ἢ βουλομένων ἔτι νὰ καταστήσωσιν ἐπικρατεστέραν τὴν τῆς ὑποταγῆς καὶ τῆς πίστεως ἀρχὴν ἀντὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἐπιστήμης. Κατὰ τὸν Βίκον, τὸ πᾶν ἐξηγεῖται διὰ τῶν νόμων τῆς ἀνθρωπίνης σκέψεως· ἕκαστον ἱστορικὸν συμβάν, πᾶς διοργανισμὸς τῶν λαῶν, πᾶσα μεταβολὴ συμβᾶσα ἐν ταῖς γλώσσαις, ἐν τοῖς νόμοις καὶ ἐν τοῖς ἤθεσί των, δέον νὰ θεωρῆται καὶ ἡ ὑλικὴ ἔκφρασις μιᾶς ἐμφύτου τῆς νοήσεως ἡμῶν ἰδέας. Ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ ἰδέαι ἡμῶν δὲν ἐφικνοῦνται ἐκ τῆς πρώτης ἡμέρας εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον τελειότητος, ἐπειδὴ μεταβαίνουσι βαθμηδὸν ἐκ τῆς καταστάσεως τῆς συγχύσεως καὶ τοῦ σκότους, ἔνθα κατέχει αὐτὰς τὸ πρῶτον ἡ τῶν αἰσθήσεων ἔγερσις, εἰς τὸν ποιητικὸν τύπον ὅνπερ δανείζονται ἐκ τῆς φαντασίας, καὶ ἐκ τούτου εἰς τὸν ἀφῃρημένον καὶ αὐστηρὸν χαρακτῆρας, ἔνθα τὰς ἐξυψοῦσιν ἡ σκέψις καὶ ἡ ἐπιστήμη, ἡ αὐτὴ ἀνάπτυξις ἐκδηλοῦται ἐν τῇ ἐξωτερικῇ ζωῇ τῆς κοινωνίας καὶ ἐν ἑκάστῳ τῶν θεσμῶν της. Μόλις ἐξελθοῦσα ἡ κοινωνία ἐκ τῆς φυσικῆς καταστάσεως, τῆς ἀντιστοιχούσης εἰς τὴν τῶν αἰσθήσεων ὑπεροχήν, λαμβάνει πρωτίστως τὸν τύπον ἡρωϊκῆς ἀριστοκρατίας, ἔνθα αἱ ἰδέαι ἄρχονται ἤδη ν' ἀναφαίνωνται ὑπὸ τὸ συμβολικὸν κάλυμμα καὶ τὴν ποιητικὴν μορφήν, ἐντεῦθεν δ' ἀφικνεῖται ἠρέμα εἰς τὴν κυρίως ἱστορικὴν περίοδον, ἤτοι εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν συστημάτων καὶ εἰς τὴν συνείδησιν ἑαυτῆς. Πάντες οἱ τῆς γῆς λαοί, ὅσον δυσάριθμοι καὶ ἂν ὦσι καὶ οἱαδήποτ' ἂν ᾖ ἡ τοῦ κόσμου διάρκεια, εἰσὶ προωρισμένοι νὰ περιστρέφωνται ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ κύκλου, τοῦ ὑπὸ τῶν προγενεστέρων ἤδη διατρεχθέντος· ἐπειδὴ παρ' ἅπασιν οἱ τῆς σκέψεως νόμοι εἰσὶν οἱ αὐτοί, οὐδὲν ἔχουσι νὰ μάθωσιν, οὐδὲν νὰ δανεισθῶσι παρ' ἀλλήλων, ἅπαντες δέ, ἅπαξ ἀφικόμενοι εἰς τὴν τρίτην τῆς ὑπάρξεώς των περίοδον, εἰσέρχονται διὰ τῆς τῶν ἠθῶν ἐκδιαιτήσεως, διὰ τῆς τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν κυβερνήσεων ἀναρχίας εἰς τὴν φυσικὴν κατάστασιν, ἐξ ἧς ἐξῆλθον. Ἐὰν εἰς τὴν θέσιν τοῦ αἰωνίου τούτου κύκλου, τῆς ἀτελευτήτου ἐπαναλήψεως τοῦ αὐτοῦ δράματος, ὅπερ ἀκολουθεῖ ἀεὶ ἡ αὐτὴ λύσις, ἀντικαταστήσωσι τὴν τῆς προόδου γενικῆς καὶ ἀπροσδιορίστου, ἀδιαλείπτως διαδιδομένης ἀπὸ λαοῦ εἰς λαὸν καὶ ἔκ τινων εἰς πάντας, ἕξουσι τότε, ἄνευ μεταβολῆς ἀρχῆς, τὸ πλεῖστον τῶν μεταγενεστέρων συστημάτων, ἅπερ, κατὰ μίμησιν τοῦ συστήματος τοῦ Βίκου, δὲν θέλουσι ν' ἀναγνωρίσωσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἄλλο κῦρος οὔτε ἄλλους νόμους, ἢ τὸ κῦρος καὶ

τοὺς νόμους τῆς σκέψεως. Δυνάμει τῆς αὐτῆς ἀρχῆς μετεποίησαν εἰς καθαρὰ σύμβολα τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πραγματικώτατα συμβάντα, κατήργησαν οὕτως εἰπεῖν τὸν ἄνθρωπον μετὰ τῶν ἀναγκῶν, τῆς βουλήσεως, τῶν παθῶν του, ὅπως ἀντικαταστήσωσιν εἰς τὴν θέσιν του ἀφῃρημένας ἰδέας ἄνευ ζωῆς καὶ ἀληθείας. Ἐν τῇ γνώμῃ τέλος τοῦ Ἕρδερ αἱ τοῦ ἀνθρώπου τύχαι, καθ' ὅλης τῆς παρεμβάσεως τῆς Προνοίας καὶ τοῦ λόγου, εἰσὶν ὅλως ὑποβεβλημέναι εἰς τὴν ἐξωτερικὴν φύσιν. Τὸ πρόσωπον, ὅπερ ἔχει νὰ διαδραματίσῃ ὁ ἄνθρωπος, ἐστὶ προδιαγεγραμμένον ἐν τῷ διοργανισμῷ του καὶ ἐν τῷ τῶν ἄλλων ὄντων· ἐπειδὴ πᾶν τὸ ἐν τῷ κόσμῳ ὑπάρχον οὐκ ἔστιν ἢ μία βαθμὶς τῆς κλίμακος, ἧς κατέχει τὴν κορυφήν, καὶ ὥσπερ πεπλανημένη ἀκτὶς τῆς ἰδίας αὐτοῦ εἰκόνος. Μόλις εἶχεν ἐξέλθει τῶν τοῦ Δημιουργοῦ χειρῶν καὶ ἡ ἱστορία του ἦν ἤδη ἐγκεχαραγμένη ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς, αἱ τὴν σφαῖραν ἡμῶν διαχωρίζουσαι σειραὶ τῶν ὀρέων, οἱ καθ' ἁπάσας τὰς διευθύνσεις διαβρέχοντες αὐτὴν ποταμοὶ καὶ ῥύακες ἀποτελοῦσι τὸ τραχὺ καὶ ἄκαμπτον σχέδιόν του. Δὲν ἀρνεῖται ὁ Ἕρδερ τὴν προπατορικὴν ἀδελφότητα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους· νομίζει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐσχηματίσθη κατά τινα μοναδικὸν τύπον, ἀπ' εὐθείας ἐκπορευόμενον ἐκ τῆς θείας νοήσεως, ἀλλ' ἀποδεικνύει συγχρόνως ὅτι ὁ τύπος οὗτος τροποποιεῖται κατὰ τὰ κλίματα καὶ τὰ διάφορα τοῦ κόσμου μέρη, ὅτι αἱ ψυχικαὶ δυνάμεις καθὼς καὶ ἡ τοῦ σώματος διασκευή, ὅτι ἡ αἰσθητικότης, ἡ φαντασία καὶ ἡ τῶν λαῶν νόησις καθὼς καὶ ἡ ἐξωτερικὴ μορφὴ προκαταβολικῶς ὡρίσθησαν διὰ τοῦ χαρακτῆρος τῶν τόπων, ἔνθα κατοικοῦσιν. Ἐκ τούτου ἡ σχεδὸν ἄπειρος διαφορά, ἣν θεωροῦμεν ἐν ταῖς δοξασίαις, ἐν τοῖς ἤθεσιν, ἐν τοῖς θεσμοῖς· ἐκ τούτου ἐν τῇ διαδοχῇ τῶν ἱστορικῶν συμβεβηκότων οἱ τοσοῦτον ποικίλοι νόμοι, τόσον πολυάριθμοι καὶ τόσον σύνθετοι, ὥστε μόνη ἡ μεγαλοφυΐα τῆς ἀνθρωπότητος, λέγει ὁ Ἕρδερ *(Ἰδέαι περὶ τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας βιβλίον Ζ', κεφ. 3)*, δύναται νὰ περιλάβῃ αὐτοὺς ἐν τῷ συνόλῳ των. Δέον νὰ σημειώσωμεν τὴν ἐπικρατοῦσαν ἀναλογίαν μεταξὺ τοῦ συστήματος τούτου καὶ ἐκείνου τοῦ Μοντεσκίου, καίτοι μεγάλαι διαχωρίζουσιν αὐτὰ διαφοραί. Ὁ Μοντέσκιος, σύμφωνος τῷ τοῦ αἰῶνός του πνεύματι, παριστᾷ τὴν ἠθικὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν καὶ τοὺς θεσμούς, ἐφ' οὗ ἐρείδεται ἡ κοινωνία, ἁπλοῦν ἀποτέλεσμα, τυχαίαν συνέπειαν τῆς ἐξωτερικῆς φύσεως. Ὁ δὲ Ἕρδερ παριστᾷ τὴν ἐξωτερικὴν φύσιν τύπον προκαταβολικῶς παρεσκευασμένον διὰ τὰς τῆς ψυχῆς δυνάμεις, καὶ ὡς κάναβον, ἐφ' οὗ ἐκ τῆς πρώτης τῆς πλάσεως ἡμέρας ἡ τῆς Προνοίας

χεὶρ ἰχνογράφησε τὴν ἱστορίαν ἡμῶν. Ὁ Μοντέσκιος δὲν ἠθέλησε νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸ πᾶν εἰς τὰς φροντίδας τῆς φύσεως, ἀλλὰ μετ' ὀρθοφροσύνης, ἣν ὀλίγοι ἐξετίμησαν, ἐπιφυλάττει μεγάλην μερίδα τῆς ἀνθρωπίνης τύχης εἰς αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον, ἤτοι εἰς τὴν εὐφυΐαν καὶ φρόνησίν του. Κατὰ τὸν Ἕρδερ, τὸ δρᾶμά μας προδιεγράφη ἐν ταῖς ἐλαχίσταις λεπτομερείαις του, καὶ ὅ,τι ἂν πράξωμεν ἐσμὲν κατ' ἀνάγκην ὅ,τι δυνάμεθα νὰ ὦμεν σχετικῶς πρὸς τοὺς χρόνους, πρὸς τοὺς τόπους καὶ τὰς περιστάσεις, καθ' ἃς ζῶμεν (περὶ φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας ἰδέαι βιβλ. ιβ', κεφ. 6). Ὁ Ἕρδερ ἀναγνωρίζει ἔτι τὸν τῆς προόδου νόμον, ἐφ' οὗ ὁ φιλόσοφος Γαλάτης τηρεῖ σιωπήν· νομίζει ὅτι ἅπαξ δοθείσης τῆς ὠθήσεως ταῖς ἡμετέραις δυνάμεσιν, εἴτε ὑπὸ τῶν σωματικῶν ἀναγκῶν εἴτε τῇ μυστηριώδει παρεμβάσει τοῦ θείου λόγου, ἀπαιτεῖται προσέτι πρὸς ἀνάπτυξιν αὐτῶν τῶν δυνάμεων ἡ τοῦ χρόνου συνδρομή· τὸ δὲ τελικὸν αὐτῶν ἀποτέλεσμα, ἤτοι ἡ εὐδαιμονία ἔχουσα ὡς βάσεις τὸν λόγον καὶ τὴν δικαιοσύνην, δέον νὰ ἐκτείνηται ἠρέμα εἰς ὁλόκληρον τὴν ἀνθρωπότητα. Ἡ τοῦ Ἕρδερ ἀρχὴ διετηρήθη ἐν ταῖς συγχρόνοις διδασκαλίαις παρὰ ταῖς δυσὶν ἄλλαις. Εἰσήχθη πρὸς μέγα τῆς ἐπιστήμης ὄφελος μέχρι τῆς κυρίως λεγομένης ἱστορίας, ἔνθα ἡ τῶν κλιμάτων ἐπίρροια, τῆς γεωγραφικῆς θέσεως καὶ πρὸ πάντων τῶν φυλῶν κατέστη τὸ ἀντικείμενον τῶν μᾶλλον πρωτοτύπων καὶ μᾶλλον γονίμων ἐρευνῶν.

Ἕκαστον τῶν τριῶν τούτων συστημάτων, ὥσπερ εὐχερὲς νὰ ἴδωμεν, ἢ μᾶλλον ἑκάστη τῶν τριῶν τούτων ἀρχῶν τῶν ἀποτελουσῶν τὴν βάσιν των ἔχει ἄφευκτον συνέπειαν τὸ πεπρωμένον, οὐχὶ βεβαίως τὸ ἠθικὸν πεπρωμένον, ὅπερ ἐν τούτοις ὑπονοουμένως ἐμπεριέχουσιν, ἀλλὰ τὸ ἱστορικὸν καὶ πολιτικὸν πεπρωμένον. Ἐὰν ὁ Θεὸς πράττῃ τὸ πᾶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, προδήλως ὁ ἄνθρωπος οὐδὲν πράττει, καὶ δὲν μένουσι δι' αὐτὸν ἢ τὰ τρία ταῦτα πρόσωπα, μεταξὺ τῶν ὁποίων οὐκ ἔστιν ἐλεύθερος νὰ ἐκλέξῃ, τὸ τοῦ μάρτυρος, τὸ τοῦ θύματος καὶ τὸ τοῦ ὀργάνου. Ἐὰν ὁ Θεὸς ἐγείρῃ, διοικῇ καὶ ἀνατρέπῃ τὰ κράτη· ἐὰν οὗτος λαμβάνων ἐκ τῆς χειρὸς τὰ ἔθνη καὶ τοὺς βασιλεῖς, ῥίπτῃ τοὺς μὲν κατὰ τῶν δὲ ὅπως ἀποπληρώσῃ τὰ ἀκατανόητα σχέδιά του· ἐὰν οἱ τύραννοι καὶ οἱ εὐεργέται τῶν λαῶν εἰσι τυφλοὶ μόνον ὑπηρέται τῶν ἐκδικήσεων ἢ τῆς χάριτός του, τί ἀποβαίνουσι τότε ἡ ἀνθρωπίνη ἐλευθερία καὶ εὐθύνη; Ποῦ ἔνεστι τὸ ἔγκλημα, ποῦ ἡ ἀρετή, ποῦ ἡ ἀφροσύνη καὶ ἡ φρόνησις παρὰ τοῖς ἀνθρωπίνοις τοῖς ἡγουμένοις τῶν ὁμοίων των; Ἐὰν τέλος ἡ τῆς Προνοίας παρέμβασις ἐν τοῖς τοῦ κόσμου τούτου συμβεβηκόσι (καὶ ἐννοοῦμεν παρέμ-

βασιν γενικὴν καὶ ἀδιάλειπτον) δὲν συνίσταται ἐν τοῖς νόμοις, δι' ὧν ἐπροίκησε τὴν φύσιν, εἰς τὸ λογικόν, πρὸς τί οἱ νόμοι, πρὸς τί οἱ τούτων παρεκτρεπόμενοι θεωροῦνται πάντοτε ὑφ' ἡμῶν, οἱανδήποτε καὶ ἂν κατέχωσι θέσιν, ἄφρονες ἢ ἔνοχοι; Οὔτε τὸ τοῦ Θεοῦ μεγαλεῖον, οὔτε τὸ τῆς ἰδίας ἡμῶν ἱστορίας συμφέρον οὐδόλως ὠφελοῦνται ἐκ συστήματος ἔνθα τὰ δύο ὕψιστα τῆς δημιουργίας ἀποτελέσματα, ὁ λόγος καὶ ἡ ἐλευθερία ἐπὶ τοσοῦτον ἐξευτελιζονται καὶ παραγνωρίζονται. Ἀδιάφορον ὅτι παραδέχονται αὐτὰ διὰ τὸν ἄνθρωπον, ἐὰν τὰ καταργῶσιν ὡς πρὸς τὸ ἀνθρώπινον γένος. Ὑπάρχει βεβαίως πλείων ἐπιστήμη, πλείων μεγαλοφυία καὶ ἀληθὲς μεγαλεῖον ἐν τῇ ἐπινοίᾳ τοῦ Βίκου, ἀλλ' ἡ ἐπίνοια αὕτη δὲν ἄγει ἧττον βεβαίως εὐθὺ εἰς τὸ πεπρωμένον. Ὁ Βοσσουέτος, ὥσπερ ἄρτι ὑπεδείξαμεν, καταργεῖ ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸν λόγον. Ὁ δὲ συγγραφεὺς τῆς *νέας ἐπιστήμης* ἀφίησι μόνον ὑφιστάμενον τὸν λόγον, ὑποτιθεὶς ὅτι οἱ νόμοι καὶ ἐν μέσῳ τοῦ τῆς βαρβαρότητος καὶ τῶν παθῶν σκότους, εἰσὶν ἡ ἐνικία ἀρχὴ πάντων τῶν φαινομένων ἅπερ παρουσιάζει ἡ κοινωνία. Ἀλλὰ τί ἕπεται ἐὰν τὸ πάθος καὶ ἡ βούλησις οὐδόλως ὑπολογίζωνται; Συμβαίνει ὥστε ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς γίνεται ἄφαντος, πάντα τὰ κύρια ὀνόματα μεταβάλλονται εἰς σύμβολα, καὶ ἀντὶ σειρᾶς γενεῶν ζησάσης, ἀγαπησάσης, αἰσθανθείσης καὶ παλαισάσης, ὅπερ ἡμεῖς, κατὰ τῶν ἀναγκῶν τῆς ζωῆς, ἡ ἱστορία παριστᾷ ἡμῖν σειρὰν μόνον ἰδεῶν συνδεδεμένων πρὸς ἀλλήλας δι' ἀμεταβλήτου τινὸς τρόπου. Γινώσκομεν ὅτι ὁ Ἰταλὸς φιλόσοφος δὲν ὠπισθοδρόμησεν ἐνώπιον τῆς τοῦ συστήματός του ταύτης συνεπείας καὶ ὅτι, ὥσπερ Ταρκύνιος ὁ Ὑπερήφανος, πανταχοῦ ἔνθα ἀπαντᾷ ἄνθρωπον ὑψωθέντα διὰ τῆς μεγαλοφυΐας ἢ τῆς δόξης του ὑπεράνω τοῦ πλήθους, δὲν διστάζει νὰ τοῦ καταβάλῃ τὴν κεφαλήν, ἤτοι νὰ ἀμφισβητήσῃ τὴν ὕπαρξίν του. Οὕτως ὁ Ὅμηρος, ὁ Πυθαγόρας, ὁ Ῥωμύλος, ὁ Αἴσωπος καὶ πάντες οἱ κατέχοντες ἀνάλογον θέσιν κατὰ τοὺς πρώτους τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ Ῥωμαϊκοῦ πολιτισμοῦ αἰῶνας θεωροῦνται ὑπ' αὐτοῦ ἀλληγορικὰ μόνον πρόσωπα καὶ ὄντα ἀφῃρημένα. Οἱ λαοί, ὥσπερ τὰ ἄτομα καὶ τὰ ἔθνη, κατὰ τὴν θεωρίαν αὐτοῦ φαίνονται ἐξαφανιζόμενα δίκην καπνοῦ· ἐπειδὴ ἐκτὸς τῶν καθ' οὓς ζῶσι χρόνων τῶν διαφόρων σημείων, ἅπερ κατέχουσιν ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἅπερ οὐδεμίαν ἐξασκοῦσιν ἐπίρροιαν ἐπὶ τοῦ προορισμοῦ των, οὐδὲν θεωρεῖται διακρίνων αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων· ἡ ἑνὸς μόνου ἱστορία, ἐστὶν ἱστορία πάντων, διατρέχουσιν ἀτελευτήτως τὸν αὐτὸν κύκλον ἰδεῶν, χωρὶς νὰ ὀφείλωσι μηδὲν εἰς τοὺς προγενεστέ-

ρους, χωρὶς νὰ μεταβιβάσωσι μηδὲν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους, καὶ ἐὰν τυχαίως πως ἡ μνήμη πολλῶν ἐξ αὐτῶν ἀπώλλυτο δὲν θὰ ὑπῆρχε χάσμα ἐν τοῖς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους χρονικοῖς. Ἐν τῷ τοῦ Ἕρδερ συστήματι ὑπάρχει οὐχ ἧττον ἀριδήλως ἡ τοῦ πεπρωμένου ἀρχή, καίτοι ἀφίεται εὐρύτερον στάδιον εἰς τὰς ἐλπίδας καὶ εἰς τὸ μέλλον τῆς ἀνθρωπότητος. Ἀδιάφορον τῷ ὄντι ὅτι ὁ θεῖος λόγος ἐπιτάττει τῇ φύσει κατὰ τὸν γερμανὸν φιλόσοφον, ἐὰν ἡ φύσις ἐπιτάσσῃ καὶ αὐτὴ τῷ ἀνθρώπῳ καὶ τῷ διαγράφῃ προκαταβολικῶς ἣν πορείαν ὀφείλει νὰ ὁδεύσῃ διὰ μέσων τῶν αἰώνων! Τί συμφέρει ὅτι αἱ ψυχικαὶ ἡμῶν δυνάμεις ἔχουσιν ἀλλοίαν τινὰ ἀρχὴν ἢ τὸν ὀργανισμὸν καὶ τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον, ἐὰν ἐκ τοῦ σχηματισμοῦ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου καὶ τῶν τοῦ ὀργανισμοῦ νόμων ἐξαρτᾶται ὅλως ἡ χρῆσις ἣν δυνάμεθα νὰ ποιήσωμεν αὐτῶν; Ἡ ὑπὸ τοῦ Ἕρδερ πρεσβευομένη ἰδεολογία ἐν ταῖς ὑψίσταις τῆς μεταφυσικῆς θεωρίαις χρησιμεύει νὰ δώσῃ μόνον πλείονα ἀκρίβειαν εἰς τὰς τοῦ ὑλισμοῦ ἀρχάς, ἐφ' ὧν θέλει νὰ βασίσῃ τὴν φιλοσοφίαν τῆς ἱστορίας.

Θεωρούμεναι εἰς τὴν ὑψίστην γενικότητά των αἱ τοῦ Βοσσουέτου, τοῦ Βίκου καὶ τοῦ Ἕρδερ ἀρχαὶ ἐμπεριέχουσι βεβαίως μέγα μέρος ἀληθείας· οὔτε οἱ τῆς φύσεως νόμοι, οὔτε οἱ τοῦ λόγου, οὔτε ἡ τῆς Προνοίας κυβέρνησις, ἧς αὐτοὶ οὗτοι οἱ νόμοι τεκμηριοῦσιν ἡμῖν τὴν ἀμετάβλητον καὶ καθόλου παρέμβασιν, δύνανται νὰ παραγνωρισθῶσιν ἐν τῇ σειρᾷ τῶν τοῦ κόσμου τούτου συμβεβηκότων καὶ ἐν τῇ γενικῇ κινήσει τῶν πνευμάτων τῇ συνιστώσει τὴν τῆς ἀνθρωπότητος ζωήν. Ἔστιν αἰώνιος δόξα διὰ τὸ τῶν μεταγενεστέρων πνεῦμα ὅτι ὕψωσε τὴν ἱστορίαν εἰς τὴν τάξιν ἀληθοῦς ἐπιστήμης, ὅτι ἐξεδίωξεν ἐξ αὐτῆς ἐς ἀεὶ τὸ αὐθαίρετον καὶ τὸ τυχηρόν, ὅτι συνέστησεν ἐπὶ ἀληθῶς φιλοσοφικῆς βάσεως τὴν ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν ἑνότητα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον γένος ἆρά γε ἐστὶ καθαρὰ νόησις ἀναπτυσσομένη ἄνευ ἀντιστάσεως καὶ ἀκωλύτως εἰς σειρὰν διωργανισμένων σωμάτων; Ἡ βούλησις, ἡ ἐλευθερία, αἱ μεγάλως δρῶσαι ἐν τῇ τοῦ ἀτόμου ὑπάρξει, οὐδόλως ἔχουσι χώραν ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ; ἢ μᾶλλον ὑπάρχουσι δύο ἀλήθειαι, δύο ἀνθρώπιναι φύσεις ὅλως ἀντίθετοι ἀλλήλαις, ἡ τῆς ἱστορίας καὶ ἡ τῆς συνειδήσεως; Δὲν ἤθελεν ἀρκέσει ἔτι δι' ἡμᾶς νὰ γινώσκωμεν ὅτι ἡ ἀτομικὴ ἐξουσία, ἣν ἐξασκοῦμεν ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν δύναται νὰ ἐπεκταθῇ ἐπὶ τῶν ὁμοίων ἡμῶν, θὰ ἐξετάσωμεν ἐὰν δὲν ὑπάρχῃ μία συνείδησις καὶ μία εὐθύνη διὰ τοὺς λαοὺς καθὼς καὶ διὰ τὰ ἄτομα.

Πειθόμεθα εὐχερῶς ὅτι αἱ ἀνθρώπιναι κοινωνίαι κατὰ τὴν νηπιό-

τητά των, ὅταν ἡ σκέψις δὲν ἔσχεν ἔτι τὸν χρόνον νὰ γεννηθῇ ἐν τῷ πνεύματί των, ὑπείκουσιν ἐξαιρετικῶς εἰς γενικοὺς νόμους· ἐπειδὴ τότε οὐδεμία ὑπάρχει διαίρεσις οὔτε μεταξὺ τῶν γνωμῶν τῶν ἀνθρώπων, οὔτε μεταξὺ τῶν συμφερόντων, αἱ θελήσεις εὑρίσκονται φυσικῶς σύμφωνοι, καὶ οἱ γενικοὶ νόμοι ἐξασκοῦσι πᾶν τὸ ἑαυτῶν κράτος. Οἱ νόμοι οὗτοι, ὥσπερ προειρήκαμεν, ἔχουσι τὴν γένεσίν των, οἱ μὲν ἐν ταῖς αἰσθήσεσιν, οἱ δὲ ἐν τῇ νοήσει. Ὅθεν ἀναπόφευκτόν ἐστιν ὥστε, ἐλλειπούσης τῆς τὰ πάντα κανονιζούσης σκέψεως, νὰ ἀντιποιῶνται ἀδιαλείπτως αἱ δύο αὗται δυνάμεις ἡ μὲν τὰ τῆς δέ, καὶ συγχέωνται ἐν τοῖς ἀποτελέσμασί των. Ἐκ τούτου ὁ ἡρωικὸς καὶ ποιητικὸς τῶν πρώτων τῆς ἀνθρωπότητος αἰώνων χαρακτήρ· ἐπειδὴ τί ἐστιν ὁ τῶν ἀρχαίων ἡρωϊσμὸς καὶ αὐτὰ τοῦ μέσου αἰῶνος τὰ ἱπποτικὰ ἤθη, εἰμὴ ἡ τῆς ἰσχύος καθιέρωσις διὰ τοῦ αἰσθήματος, διὰ τῆς ἰσχύος; Καὶ ἡ τῶν πρώτων ἡμερῶν ποίησιν, ὁ Ἀνατολικὸς ἐκστατικὸς ῥεμβασμός, ὃν τοσοῦτον δυσχερῶς δυνάμεθα νῦν νὰ νοήσωμεν, εἰσὶν ἄλλο τι ἢ ἡ ὑλικὴ ὄψις τῶν πραγμάτων τῶν μᾶλλον ἀλλοτρίως πρὸς τὴν ὕλην ἐχόντων, ἡ διαρκὴς προσωποποίησις τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν νοερῶν ἀντικειμένων, ἢ παρέμβασις τῶν αἰσθήσεων ἐν ταῖς ὑψίσταις τοῦ λόγου θεωρίαις; Δέον νὰ ἐξηγήσωμεν κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τὸ αἴσθημα ἐκεῖνο τῆς ὑπακοῆς καὶ τῆς πίστεως τὸ διακρίνον τὸ πλεῖστον τῶν ἀρχαϊκῶν κοινωνιῶν. Ὅταν αἱ ψυχαὶ ἅπασαι δεσπόζωνται ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἐντυπώσεων, καὶ ὑπὸ μόνων ἔτι τῶν ἐντυπώσεων ὁδηγοῦνται, εὐνόητόν ἐστιν ὅτι ἄνθρωπός τις παριστᾷ ἐν τῷ ἀτόμῳ του καὶ κινεῖ κατ' ἀρέσκειαν ὅλον λαόν, ἢ ὅτι λαός τις ταὐτίζεται ὅλως μετ' ἀνθρώπου, ἐν τῷ ὁποίῳ ἀνεγνώρισεν ὑπὸ φαεινὴν μορφὴν τὰς ἰδέας καὶ τὰ αἰσθήματα τὰ ἀσαφῶς πως ἐν τῷ ἑαυτοῦ κόλπῳ ταραττόμενα.

Ἀλλ' ὅτε τὴν ἁπλοϊκὴν ταύτην πίστιν διεδέχθη ἡ τῶν φρονημάτων καὶ δοξασιῶν διαφορά· ὅταν ὁ λογισμός, ἀντικαθιστῶν τὸν ἀρχαῖον ἡρωϊσμόν, ἐχώρισε πάντα τὰ συμφέροντα, καὶ αὐτὴ ἡ ποίησις κατέστη ἡ ἔκφρασις τοῦ σκεπτικισμοῦ ἢ τῆς στάσεως, τότε ἀναγκαζόμεθα ν' ἀποδεχθῶμεν τὴν παρέμβασιν τῆς βουλήσεως, ἐπειδὴ ἑκουσίως ἢ βίᾳ δέον ν' ἀποφασίσωμεν, δέον νὰ ἐκλέξωμεν μεταξὺ τοσούτων ἀντιθέτων παροτρύνσεων καὶ τῆς ἐκλογῆς ἣν ἐποιησάμεθα, δυνάμεθα κατά τινα τρόπον καὶ ἔν τισι περιστάσεσι νὰ τὴν ἐπιβάλωμεν εἰς τοὺς ἄλλους ἢ νὰ τοὺς ἀναγκάσωμεν νὰ ὑποστῶσι τὰς συνεπείας της. Ἐν ἄλλαις λέξεσι, δὲν ἀρκεῖ ἡμῖν νὰ νομίζωμεν ὅτι ὁ ἄνθρωπος διατηρεῖ τὸ αὐτεξούσιον μεταξὺ τῶν ὁμοίων του· σκεπτόμεθα ὅτι

ἄτομά τινα δύνανται νὰ ἐνεργῶσιν ἐλευθέρως καὶ μετὰ πλήρους ἑαυτῶν εὐθύνης ἐφ' ὅλης τῆς κοινωνίας· ὅτι δύνανται ἐπί τινα χρόνον καὶ ἐντὸς ὡρισμένων ὅρων νὰ τὴν διαφθείρωσι, νὰ τὴν ἀπατήσωσι, νὰ τὴν ἐξευτελίσωσιν ἢ ἐμφρόνως νὰ τὴν φωτίσωσι διευθύνοντες τὰς δυνάμεις της πρὸς εὐγενῆ χρῆσιν. Καὶ πῶς ν' ἀρνηθῶμεν τὸ γεγονὸς τοῦτο τὸ ἀφ' ἑαυτοῦ τοσοῦτον πρόδηλον, ὥστε οὐδεὶς ἀμφισβητεῖ ἐν τῇ ἐφαρμογῇ καὶ ὅπερ ἡ ἠθικὴ οὐδὲ ὁ κοινὸς νοῦς οὐδέποτε ἠδυνήθησαν νὰ πεισθῶσι νὰ θυσιάσωσι. Παριστῶσιν ἡμῖν ὥσπερ νόμον τῆς ἀνθρωπότητος πρόοδον παγκόσμιον, ἀλάθητον, σύρουσαν ἀκουσίως των τὰ ἔθνη καὶ τὰ ἄτομα πρὸς σκοπὸν ἄγνωστον. Ἀλλ' ἡ πρόοδός ἐστιν ἄλλο τι ἢ αὐτὴ ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἐλευθερίας, συντριβούσης οἰκείαις μόνον δυνάμεσι τὰ ὑπὸ τῆς κενοδοξίας τινῶν παρεμβαλλόμενα κωλύματα, καὶ ἐπεκτεινομένης κατ' ὀλίγον εἰς τὸν μέγιστον ἀριθμόν; Ἄλλως τε ἡ ἀνθρωπότης δὲν δύναται νὰ ἐφιχθῇ εἰς τὸν σκοπόν της χωρὶς νὰ ἐγκαταλίπῃ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τοὺς ἀρνουμένους ἢ κωλύοντας τὴν πορείαν της; Ἡ ἱστορία δὲν διδάσκει ἡμᾶς πῶς ἐκλείπουσι τὰ ἔθνη τὰ ἀπολέσαντα τὴν ἐλευθερίαν των, καὶ πῶς ἡ ὑλικὴ βία δύναται νὰ παρακωλύσῃ εἰς παμμέγεθες κράτος τὴν τοῦ πολιτισμοῦ πορείαν; Ἄπαγε, πάντες οἱ καταπιεζόμενοι λαοὶ δὲν κατέστησαν ἄξιοι τῆς δυστυχίας των· πάντες οἱ τύραννοι οὐκ εἰσιν ἀπεσταλμένοι τοῦ Θεοῦ ἢ ὑπουργοὶ τῆς ἀνάγκης. Λαλοῦσι περὶ δημοσίου ὀρθοῦ λόγου ὅστις, βραδέως μορφωθεὶς ὑπὸ τῆς τῶν αἰώνων πείρας, δὲν δύναται νὰ παραιτηθῇ τῶν ἰδίων ἑαυτοῦ φώτων, μεθ' ὅσας προσπαθείας καὶ ἂν καταβάλλωσιν ὅπως τὸν παρατρέψωσιν, ἀλλὰ δὲν γινώσκουσι, ὅτι τὰ πάθη εἰσὶν ἔτι ἰσχυρότερα τοῦ λόγου, καὶ ὅτι ὅσον χαμερπῆ καὶ βάναυσά εἰσι, μετὰ μείζονος ἐγείρονται εὐχερείας; Δὲν γινώσκουσιν ὅτι τὸ θράσος ἢ ἡ ἐπίδειξις, τὸ ἐπιτακτικὸν ὕφος, τὰ κολακεύοντα τὴν κενοδοξίαν ἢ τὴν ὀκνηρίαν σοφίσματα, καὶ ἐπαναλαμβανόμενα καθ' ἑκάστην μετ' ἀκαμάτου ἐπιμονῆς ἐπιτυγχάνουσι μᾶλλον παρὰ τοῖς πολλοῖς καὶ παρ' ἐκείνους οὓς συνήθως περιλαμβάνουσιν ἐν ταῖς τῶν ἐκλεκτῶν κλάσεσιν, ἢ ἡ αὐστηρὰ ἀλήθεια, θυγάτηρ τῆς σκέψεως καὶ τοῦ χρόνου, καὶ συνέταιρος τῆς μετριότητος; Ὅθεν ἐπὶ τοῦ πλήθους ἀριδήλως δέον νὰ ἐρεισθῇ ὁ βουλόμενος νὰ κρατῇ εἰς τὴν χεῖρά του καὶ νὰ ὑποβάλῃ εἰς τὰ σχέδιά του τὴν κοινωνίαν ὁλόκληρον· πόσας παραφροσύνας καὶ πόσα ἐγκλήματα, πόσας ἀντιφατικὰς ἀρχὰς καὶ κρίσεις ἐγένοντο ἀμοιβαδὸν παραδεκτά, καὶ ἐκαλύφθησαν διὰ τῆς ἐπιδοκιμασίας τοῦ δημοσίου λόγου! Ἐὰν θεωρήσωμεν τὸ ζήτημα ἀπὸ ὑψηλοτέρας ἐπόψεως, δηλ.

ὑπὸ ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν ἔποψιν, οὐδεὶς ὑπάρχει ὁ μὴ προτιμῶν νὰ παραδεχθῇ ἐν τοιαύταις περιπτάσεσι τὴν ὕπαρξιν ἐνόχων τινῶν, ἢ νὰ ἐπιρρίψῃ ἐπὶ τῆς ἀνθρωπότητος ἢ τοὐλάχιστον ἐπὶ ὁλοκλήρου ἔθνους τὴν ἀνάγκην τοῦ ἐγκλήματος, τοῦ αἵματος καὶ τῶν τερατωδεστάτων βιαιοπραγιῶν. Ὅπως ἀποδείξωσι τὴν ἐπὶ τῆς κοινωνίας ἀνικανότητα τῆς ἰσχύος τῶν ἀτόμων, ἐθίζουσι ν' ἀναφέρωσι προσέτι τὴν ἄφευκτον ἀνάπτυξιν τῶν δημοσίων θεσμῶν, οἵτινές εἰσι καὶ οὗτοι ἔκφρασις τῶν ἀναγκῶν καὶ ἰδεῶν ὅλης γενεᾶς. Λαὸς ἀδιστάκτως ἱδρύσας καὶ κατέχων ἐν ἑαυτῷ ὁμοίους θεσμοὺς ἀφίκετο εἰς ὑψηλὸν βαθμὸν ἀξίας καὶ νοήσεως, ἐποιήσατο τὴν εὐγενεστάτην κατάκτησιν, τὴν δυναμένην νὰ κολακεύσῃ τὴν φιλοτιμίαν του καὶ νὰ τῷ ἐξασφαλίσῃ τὸν σεβασμὸν τῶν ἄλλων δυνάμεων. Ἀλλ' οὐδὲν καθ' ἑαυτοὺς οἱ θεσμοί, πᾶσα ἡ ἰσχὺς των ἔγκειται ἐν ταῖς ἰδέαις, ἐφ' ὧν ἐρείδονται καὶ εἰς τοὺς ἀνθρώπους, οἷς ἐπετράπη ἡ τήρησις καὶ ἡ ἐφαρμογή. Ἐὰν οἱ ἄνδρες οὗτοι χρῶνται καλῶς ταῖς ἐξουσίαις, καὶ προτιμῶσιν ἀντὶ τῶν ἰδίων τὰ δημόσια συμφέροντα, τὸ πᾶν τηρεῖ τὴν ἀνήκουσαν τάξιν, τὸ ἠθικὸν αἴσθημα μεταδίδοται μετὰ τοῦ σεβασμοῦ τῆς ἐξουσίας εἰς ἅπαντα τὰ μέλη τοῦ κοινωνικοῦ σώματος. Ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει μάτην μεταβάλλουσιν, εὐρύνουσιν, ἀνατρέπουσι τοὺς θεσμούς, ἕξουσιν ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς τὰ μάλιστα ἐλευθέρας κυβερνήσεως, τὴν δουλείαν μόνον μετὰ τῆς διαφθορᾶς.

Ἐν τούτοις μακρὰν ἡμῶν ἡ ἰδέα ὅτι ἡ τύχη τῶν ἐθνῶν καὶ τὸ μέλλον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους θὰ ἐγκαταλειφθῇ ἀνεπανορθώτως εἰς τὸ αὐθαίρετον καὶ εἰς τὰ πάθη ἀνθρώπων τινῶν! Ἀποκρούοντες τὸ πεπρωμένον ἐν τῇ ἱστορίᾳ, θὰ προφυλαχθῶμεν συγχρόνως ἐκ τοῦ ἑτέρου εἴδους τοῦ πεπρωμένου τοῦ καταργοῦντος τὴν ἐπίρροιαν τοῦ λόγου καὶ ἀποκλείοντος τὴν ἰδέαν τῆς θείας Προνοίας. Πᾶσα ἐξουσία βασιζομένη ἐπὶ τῆς αὐθαιρεσίας ἢ τῆς διαφθορᾶς, δηλαδὴ ἐπὶ τοῦ ἐγωϊσμοῦ, ἀπόλλυται διὰ τῶν ἰδίων συνεπειῶν. Ἡ αὐθαιρεσία ἠναγκασμένη ὅπως ὑπερασπίσῃ ἑαυτὴν ν' ἀντιστῇ εἰς τὴν φυσικὴν ἀνάπτυξιν τῶν νοερῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, νὰ ἀντιτείνῃ εἰς πάσας τὰς ἀνάγκας του, πάσας τὰς κλίσεις, πάσας τὰς συγκινήσεις του, εἰς πᾶν τὸ δυνάμενον νὰ ἐγείρῃ ἐν αὐτῷ τὴν τῆς ἀξίας καὶ τοῦ αὐτεξουσίου συνείδησιν, ἀποβαίνει θᾶττον ἢ βράδιον καταπίεσις, ἡ δὲ καταπίεσις γεννᾷ τὴν ἀνταρσίαν· ἡ ἀναρχικὴ ἀναμφιβόλως καὶ ἐπαναστατικὴ κατάστασίς ἐστιν οὐχ ἧττον ὀλεθρία εἰς τὴν κοινωνίαν ἢ ὁ δεσποτισμός· ἀλλὰ μεταξὺ τῶν δύο τούτων ὑπερβολῶν χωρεῖ ἡ ἐλευθερία, συστηνομένη ὑπὸ τοῦ συμφέροντος, ὑπὸ τοῦ ἠθικοῦ αἰσθή-

ματος καὶ τοῦ ἰδίου ἑαυτῆς γοήτρου. Ἡ αὐτὴ παρατήρησις ἐφαρμόζεται ὡς πρὸς τὴν διαφθοράν, δυναμένην νὰ καταστῇ ἐπί τινα χρόνον ὁ πειρασμὸς τῶν ἐλευθέρων κυβερνήσεων, ὥσπερ ἡ τυραννία ἐστὶν ὁ τῶν ἀπολύτων κυβερνήσεων. Ἡ διαφθορά ἐστιν ἀληθῶς ἐπικίνδυνος ἐφ' ὅσον τηρεῖ μέτρον καὶ λείψανον αἰδοῦς, ἐφ' ὅσον ἀφίησιν ἔτι εἰς τὸν ἐξασκοῦντα ἢ ὑπομένοντα αὐτὸν πρόσχημα πεποιθήσεως ἢ ἐξουσίας. Ἅπαξ ὑπερβᾶσα τὸ ὅριον τοῦτο καὶ παρασυρομένη ὑπὸ ἀκατασχέτου ῥοπῆς, καταντᾷ νὰ μὴ συγκρατῆται πλέον μήτε νὰ κρύπτηται, ἐξ ἐκείνης τῆς ἡμέρας ἡ ὀλεθρία ἐπιρροή της ἐξαφανίζεται· δέον νὰ ἐκλέξωμεν μεταξὺ μεταβολῆς ἐν τοῖς ἤθεσι καὶ μεταβολῆς ἐν τοῖς νόμοις. Οὕτως ὁ ἀνθρώπινος προορισμὸς ἐκπληροῦται διὰ τῶν αὐτῶν μέσων, ἅτινα φαίνονται καταλληλότατα ἵνα παρακωλύσωσιν αὐτόν, ἀλλὰ δέον νὰ ἐκπληρωθῇ διὰ τῶν μέσων τούτων; Μόνη ἡ τυραννία δύναται ν' ἀγάγῃ τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν ἐλευθερίαν διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀναρχίας καὶ τῆς στάσεως; Μόνη ἡ ἀκάθεκτος διαφθορὰ δύναται νὰ παραγάγῃ παρά τινι λαῷ τὴν συνείδησιν καὶ τὴν δημοσίαν εὐθύτητα; Οὐδεὶς ὁ τολμήσων νὰ νομίσῃ τοῦτο. Ἡ διαφθορὰ καὶ ἡ τυραννία μετὰ τῆς στυγερᾶς αὐτῶν συνοδίας τοῦ δόλου, τοῦ ψεύδους, τῆς βίας, εἰσὶ πάντοτε ἔνοχοι, οὐδεμία δ' ἐξωτερικὴ περίστασις, οὐδεμία ὑποτιθεμένη ἀνάγκη δύναται νὰ τὰς δικαιώσῃ, οὐδὲ ν' ἀπαλλάξῃ αὐτὰς τῆς πρὸς τὰς ἀθλίας γενεὰς ἃς καταστρέφει εὐθύνης. Ἡ κοινωνία δύναται, ἡ κοινωνία ὀφείλει ν' ἀπολαύσῃ τοῦ ἀγαθοῦ τοῦ προσγινομένου ἐπὶ τέλους συνεπείᾳ τῶν τῆς Προνοίας νόμων τῶν κυβερνώντων τὸ εἶδος ἡμῶν μᾶλλον εὐγενῶς, μᾶλλον ταχέως διὰ τῆς χρήσεως τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας. Τῷ ὄντι, ἵνα τί οἱ ἄνθρωποι οὓς ἡ τύχη τῆς γεννήσεως ἢ ἡ ἰδία μεγαλοφυΐα κατέστησαν ἡγεμόνας τῶν ὁμοίων των, δὲν ἤθελον ἀπονέμει ἑκουσίως καὶ οἰκείᾳ βουλῇ τοὺς νόμους, τοὺς θεσμούς, ἢ ὥσπερ ἀποκαλοῦσι νῦν, τὰς ἐλευθερίας ὧν ἐκδηλοῦται ἡ ἀνάγκη, ἀντὶ νὰ περιμένωσιν ὥστε τὸ κατεπεῖγον τῶν περιστάσεων ἢ ἡ βία ν' ἀποσπάσῃ αὐτὰς ἐκ τῶν χειρῶν των; Διατί μάλιστα νὰ μὴ προκαλέσωσιν οὗτοι τὴν ἀνάγκην ταύτην διὰ συνετῆς μυήσεως τοῦ λαοῦ ἐν τῇ δημοσίᾳ ζωῇ, ἵνα δύναται τοσοῦτο κάλλιον νὰ διευθύνωσι καὶ ἀδεῶς νὰ ἱκανοποιήσωσιν αὐτήν; Αἱ κυβερνήσεις δὲν ἱδρύθησαν μόνον ὅπως καταστέλλωσιν ἢ συνέχωσιν, ἤτοι ὅπως ὑπερασπίζωσι τὴν ὑλικὴν τάξιν, ἡ ἀποστολή των ἐστὶν ὑψηλοτέρα καὶ ἁγιωτέρα, εἰσὶν ἐπιτετραμμένοι τὴν τῶν λαῶν ἀγωγήν. Ὅθεν σκοπὸς τῆς ἀγωγῆς διά τινα λαὸν ὥσπερ διὰ τὸ ἄτομόν ἐστι νὰ προσκαλέσῃ αὐτὸν εἰς τὴν συνείδησιν καὶ τὸν σεβασμὸν

ἑαυτοῦ, ἤτοι ν' ἀναπτύξῃ διευθύνουσα πρὸς ἔνδοξον σκοπὸν τὴν νόησιν, τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς δυνάμεις του. 'Αλλὰ τὸ ἔργον τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ἐπιβαρύνῃ μόνον τὰς κυβερνήσεις· ὁ ἔσχατος τῶν πολιτῶν δύναται καὶ ὀφείλει νὰ μετάσχῃ τούτου ἀναλόγως τῶν νοερῶν του δυνάμεων· ἐπειδὴ οὐδεμία ἀνθρωπίνη προσπάθεια δύναται νὰ κατορθώσῃ τι ὑπὲρ ἡμῶν ἐὰν ἀρχώμεθα ἐγκαταλείποντες ἑαυτούς. Τοιοῦτος λοιπὸν ὁ ἡμέτερος προορισμός, ὁ μὴ δυνάμενος, ὥσπερ ἔφθημεν εἰρηκότες, νὰ χωρισθῇ τοῦ τῶν ὁμοίων μας. Ὅθεν ἕκαστον τῶν πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς καθηκόντων καθίσταται σύναμα καθῆκον πρὸς τὴν κοινωνίαν· ἐν τῷ κόλπῳ καὶ πρὸς ὄφελός της δέον νὰ καταναλίσκηται ἅπασα ἡ εὐφυία ἡμῶν καὶ νὰ παράγηται πᾶν τὸ ἐν ἡμῖν ὠφέλιμον καὶ ἀγαθόν. Τὸ παραιτεῖσθαι τῆς κοινωνίας, δείκνυσθαι ἀλλότριοι, ἀδιάφοροι πρὸς τὰ συμφέροντα καὶ τὰς ἀνάγκας της, δηλοῖ παραιτεῖσθαι τῆς ζωῆς, δηλοῖ λειποτακτεῖν τοῦ ἔργου, ὅπερ ὁ Θεὸς ἐνεπιστεύθη ἡμῖν.

Ἡ ἐξουσία, ἣν τὸ ἄτομον ἔχει ἐπὶ τῆς κοινωνίας, ἡ κοινωνία ἐξασκεῖ αὐτὴν ἐφ' ἑαυτῆς καὶ ἐπὶ τοῦ ὑπολοίπου ἢ τοὐλάχιστον ἐπὶ μέρους τῆς ἀνθρωπότητος. Λαὸς ἀφικόμενος εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ κυβερνᾶται διὰ τῶν ἰδίων νόμων, νὰ παρεμβαίνῃ εἰς τὰς ἰδίας του ὑποθέσεις καὶ ἐν ταῖς πρὸς τοὺς ἄλλους λαοὺς σχέσεσί του ἐστὶν ἀληθῶς ἠθικὸν ἄτομον, ἔχον σύναμα τὴν συνείδησιν καὶ τὴν εὐθύνην τῶν πράξεων του. Ἔστιν ἑπομένως ἐλεύθερος νὰ ἐκλέξῃ μεταξὺ τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς βίας, μεταξὺ τῆς ἀτιμίας καὶ τῆς δόξης, ἢ τοὐλάχιστον μεταξὺ τοῦ συμφέροντος τῆς ἡσυχίας, καὶ τοῦ τῆς ἀξίας του. Οὐχὶ παραλόγως μεθ' ὅλας τὰς τοῦ πεπρωμένου θεωρίας, τὰς ἰσχυούσας νῦν ὡς πρὸς τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν ἱστορίαν, ὑπάρχουσιν ἔθνη περιφρονούμενα καὶ ἄλλα θαυμαζόμενα ἢ σεβόμενα, ὑπάρχουσιν ὡσαύτως μισούμενα οὐχὶ ἕνεκα τῆς ἰσχύος των, ἀλλ' ἕνεκα τῆς τυραννικῆς καὶ ἐγωϊστικῆς χρήσεώς των. Καὶ ἐν τούτοις ἡ ἔθνους τινὸς ἐπὶ τῶν ἄλλων τυραννία ἔχει τὰς αὐτὰς συνεπείας οἵας ἡ βασιλέως τινὸς ἐπὶ τῶν ὑπηκόων του· ἐγείρει διὰ τοῦ ὑπερβάλλοντος τῆς καταθλίψεως τὸ τῆς ἐλευθερίας αἴσθημα, ἐμβάλλει τοῖς ἧττον ἰσχυροῖς λαοῖς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ ἑνωθῶσι κατὰ κοινοῦ ἐχθροῦ, καὶ ἐκ τούτου παρασκευάζει τὸν θρίαμβον τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ δικαίου κατὰ τῆς κτηνώδους ἰσχύος. 'Αλλὰ τὸ ἀγαθὸν τὸ δυνάμενον ὑπό τινος ἔθνους νὰ παραχθῇ εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος ἐν διαστήματι πολλῶν αἰώνων βίας καὶ ἀδικίας, ἄλλο τι ἔθνος ἤθελε παραγάγει αὐτὸ εἰς ἐλάσσονα χρόνον διὰ νομιμωτέρων μέσων ἐν ὀνόματι τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἐλευθερίας.

Οὕτως ἡ κοινωνία, σύμπασα ἡ ἀνθρωπότης ἔχει, ὥσπερ τὸ ἄτομον, προορισμὸν πρὸς ἐκπλήρωσιν· ἀλλ' οἱ δύο οὗτοι προορισμοὶ καὶ ἑπομένως αἱ δύο αὗται ὑπάρξεις εἰσὶν ἐντελῶς διακεκριμέναι, καίτοι τῆς κοινωνίας οὔσης τοῦ μόνου θεάτρου ἔνθα τὸ ἄτομον δύναται νὰ ἐκτελέσῃ τὰ ἑαυτοῦ καθήκοντα καὶ νὰ ἐφιχθῇ εἰς τὸν σκοπὸν τῆς ζωῆς. Ἡ μία ἄρχεται ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ καὶ ὀφείλει ἀριδήλως νὰ ἐξακολουθήσῃ ἀλλαχοῦ· ἐπειδὴ ἀνεξαρτήτως τῆς συστατικῆς ἀρχῆς τῆς ἡμετέρας ἀτομικότητος, ἧς τὸ ἑνιαῖον καὶ ἡ ταὐτότης εἰσὶν ἀσυμβίβαστοι πρὸς τὸ ἄστατον καὶ σύνθετον τῆς φύσεως τῶν ἡμετέρων ὀργάνων· ἀνεξαρτήτως τῆς ἀρχῆς τῆς ἀπαιτούσης κῦρός τι διὰ πάντας τοὺς νόμους, ἑπομένως καὶ διὰ τὸν ἠθικὸν νόμον, οὐδεμία τῶν δυνάμεων ἡμῶν ὑπάρχει ἔχουσα ἀναλογίαν πρὸς τὴν θέσιν ἣν κατέχομεν καὶ τὸ πρόσωπον ὅπερ δυνάμεθα νὰ διαδραματίσωμεν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Ἡ ἑτέρα ἐξ ἐναντίας, ἐπειδὴ ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς τῶν γενεῶν σειρᾶς δέον νὰ ἐκπληρωθῇ ἐπὶ τῆς γῆς· ὀφείλει νὰ παριστᾷ ἡμῖν τὸ πνεῦμα ἠρέμα ἀπαλλαττόμενον τῆς τῶν αἰσθήσεων δουλείας, ὑποτάσσον εἰς τοὺς ἑαυτοῦ νόμους τοὺς τῆς φύσεως νόμους, οἵτινες ἐφαίνοντο τὸ πρῶτον πνίγοντες αὐτὸ ὑπὸ τὸ κράτος των, καθιστᾷ ὁρατὰς εἰς ἡμᾶς, ἐν ἅπασι τοῖς ἔργοις τῆς εὐφυΐας τοῖς διαδεχομένοις ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἐν ἁπάσαις ταῖς κατακτήσεσι τῆς ἐπιστήμης, τῆς βιομηχανίας ἢ τῆς ἐλευθερίας, τὰς εὐγενεῖς καὶ ἰσχυρὰς ψυχικὰς δυνάμεις, ὧν ἕκαστος ἡμῶν φέρει ἐν ἑαυτῷ τὸ σπέρμα· ἀποκαλύπτει ἡμῖν συγχρόνως τὸ ἑνιαῖόν των ἐν τοῖς γενικοῖς νόμοις τοῖς προϊσταμένοις εἰς τὴν ἀνάπτυξιν ταύτην καὶ ἐν τῇ ἀκατασχέτῳ κινήσει, ἥτις χωρὶς νὰ ἐξαφανίσῃ μήτε τὸ ἐθνικὸν φρόνημα, μήτε τὴν πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπην, παρασύρει ἀνεπαισθήτως πάντας τοὺς λαοὺς εἰς τὴν αὐτὴν τάξιν τοῦ πολιτισμοῦ, καθιστῶσα αὐτοὺς συμφώνους περὶ τῶν συμφερόντων καὶ τῶν ουσιωδῶν ἀρχῶν ὡς πρὸς τὴν πολιτείαν, τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν θρησκείαν. Ἀλλὰ προσέξωμεν μὴ παρατρέψωμεν ἢ μεγεθύνωμεν μέχρι παραλογισμοῦ τὰς ἐλπίδας ἃς τοιοῦτον θέαμα δέον ν' ἀναγεννήσῃ ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν. Ὁ τῆς προόδου νόμος, εἰς ὃν πιστεύομεν μεθ' ἁπασῶν τῶν ψυχικῶν ἡμῶν δυνάμεων, καὶ ὅστις ἐστὶν ἀληθὴς κατάστασις τῆς καθ' ἡμᾶς ἐπιστήμης, δὲν δύναται νὰ προχωρήσῃ ἐπὶ τοσοῦτον ὥστε νὰ καταστρέψῃ τοὺς φυσικοὺς νόμους. Μέχρι τῆς τελευταίας ἀνθρωπίνης γενεᾶς ἡ ζωὴ αὕτη ἔσεται ἀεὶ πλήρης ἀναγκῶν, ἀσθενειῶν καὶ ἀθλιοτήτων, οὐδὲν βιομηχανικὸν ἀριστούργημα, οὐδὲν ἐπὶ τῆς ἐπιστήμης μυστήριον, μεθ' ὅλας τοῦ τελευταίου αἰῶνος τὰς ὑποσχέσεις, θὰ δυνηθῇ ν' ἀπαλλάξῃ

ἡμᾶς τῆς νόσου, τοῦ γήρατος, τοῦ θανάτου καὶ τῶν ἑπομένων αὐτῷ θλίψεων. Ἀκουσίως τοῦ ἀεὶ αὔξοντος θριάμβου τοῦ λόγου ἐν ταῖς δοξασίαις, ἐν τοῖς θεσμοῖς, ἐν ταῖς γενικαῖς ἰδέαις, τὰ πάθη οὐδέποτε θέλουσιν ἐγκαταλίπει τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν, δέον νὰ ὑφίσταται ἐν τῷ μέλλοντι ὥσπερ ἐν τῷ παρόντι δημοσία ἐξουσία ἴδιον ἔργον ἔχουσα νὰ κυβερνᾷ καὶ συγκρατῇ αὐτά. Αὐτὸ τὸ λογικὸν ἔχει ὅρια ἅπερ οὐδέποτε ὑπερβήσεται, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἐξικνεῖται παρ' ἅπασιν εἰς ὅμοιον ὕψος δέον νὰ ὑφίσταται ἐν τῷ τῆς κοινωνίας κόλπῳ ἠθικὴ ἐξουσία, εἶδός τι κυβερνήσεως τῶν ψυχῶν, ἐντελῶς σύμφωνος τῇ ἐλευθερίᾳ καὶ τῇ τῆς νοήσεως προόδῳ. Ὁ προορισμὸς τέλος τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὁ τῆς ἀνθρωπότητος ὑποτιθέασιν ἐπίσης τὴν ἠθικὴν ἐλευθερίαν· ἐσμὲν ἐλεύθεροι ὅταν διατιθῶμεν ἡμῶν αὐτῶν, ἐσμὲν ἐπίσης ὅταν ἐνεργῶμεν ἐπὶ τῶν ὁμοίων ἡμῶν, καὶ οἱ λαοὶ ἔχουσι τὴν εὐθύνην των ὥσπερ τὰ ἄτομα· ἑνὶ λόγῳ τὸ πεπρωμένον ἐν τῇ ἱστορίᾳ οὐκ ἔστιν ἐλάσσων πλάνη ἢ ἡ ἀπορρόφησις τοῦ ἀτόμου ἐν τῇ κοινωνίᾳ, καὶ ἡ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἄνευ ὁρίων πρόοδος. Ἡ πρόοδος ὑφίσταται, ἀλλ' ἔν τινι μέτρῳ, ἡ τοῦ ἀτόμου τύχη συνδέεται τῇ τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ χωρὶς νὰ ταὐτισθῇ μετ' αὐτῆς καὶ ἡ τῶν κυβερνήσεων καὶ τῶν λαῶν ἐλευθερία συγκρατεῖται ὑπό τινων φυσικῶν νόμων ἐν τοῖς γενικοῖς σχεδίοις τῆς Προνοίας ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους.

Ὅθεν ἡ τοῦ ἡμετέρου προορισμοῦ ἔρευνά ἐστιν οὐ μόνον ἀναγκαιοτάτη μελέτη, εὐαρεστοτάτη σπουδή, εὐφρόσυνος ἀπασχόλησις, αἴρουσα τὴν διάνοιαν εἰς σφαίρας ἀνωτέρας τῆς ἰλύος τῶν ἐγωϊστικῶν παθῶν καὶ ἐγείρουσα τὰ εὐγενῆ ἐν τῇ ψυχῇ αἰσθήματα φιλανθρωπίας, φιλοπατρίας καὶ ἀρετῆς, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀπαραίτητος παράγων πρὸς τὴν ἀληθῆ εὐημερίαν τῆς ζωϊκῆς ἡμῶν φύσεως· παρατρέπων τὰ ὀθνεῖα αἰσθήματα, τὰ ἀλλοτρίως ἔχοντα πρὸς ὑγιᾶ ἠθικὴν τοῦ ἀνθρώπου μόρφωσιν. Ὁ ὑλισμὸς εἰσελάσας δυσμοίρως ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἐπαπειλεῖ νὰ δεσπόσῃ κυριαρχικῶς πρὸς ἠθικὴν αὐτῆς ἔκλυσιν· καθῆκον λοιπὸν ἐπιτακτικὸν παντὸς πολίτου ἐστὶ τὸ ἀναχαιτίσαι ὅσαις δυνάμεσι τὸν ὁσημέραι αὔξοντα τοῦτον βαρβαρώδη χείμαρρον διὰ μελετῶν καὶ πραγματειῶν ἀρυομένων ἐν τοῖς διαυγοῖς ῥείθροις φιλοσοφίας ἀξίας τοῦ μεγαλείου τοῦ ἀνθρώπου. Διαπαιδαγωγουμένη οὕτως ἡ κοινωνία καὶ μορφούμενον τὸ ἔθνος ἐξυψοῖ τὸ φρόνημα, ἐξαγνίζει τὸ αἴσθημα καὶ μετριάζει τὸ ὑπεράγαν τῶν ἀπαιτήσεων τῆς αἰσθητικῆς φύσεως, ἐπισπώμενον τὸν σεβασμὸν καὶ ἀποπληροῦν τόν τε τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς κοινωνίας προορισμόν.

Μ. Α. Βάϊερ.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ ΤΗΣ ΘΡΗΣΚΕΙΑΣ [1]

Κύριοι!

Ἐὰν ἐπιλαμβάνομαι νὰ ὁμιλήσω πρὸς ὑμᾶς περὶ τοῦ πνεύματος τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, τοῦτο πράττω, διότι πέποιθα, ὅτι ἂν σήμερον καὶ παρ' ἡμῖν καὶ ἐν ἁπάσῃ τῇ Εὐρώπῃ πολλοὶ ἵστανται μακρὰν τῆς θρησκείας καὶ ἢ θέλουσι νὰ ἀγνοῶσιν αὐτὴν ἢ περιφρονητικῶς ὁμιλοῦσι περὶ αὐτῆς, τοῦτο προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι ἀγνοοῦσι τὸ πνεῦμα αὐτῆς, ἤτοι τὴν οὐσίαν καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτῆς, ἐκλαμβάνοντες τοὺς τύπους αὐτῆς ὡς τὴν οὐσίαν της, τὸ πνεῦμά της. Πολλάκις ἀκούει τις τοὺς τοιούτους λίαν περιφρονητικῶς ὁμιλοῦντας περὶ τῆς θρησκείας. Εἶναι, λέγουσιν, ἄξιον τοῦ κόπου νὰ ὁμιλῇ τις περὶ τῆς θρησκειας καὶ νὰ ἀσχολῆται εἰς θρησκευτικὰ πράγματα, νὰ ἀποφεύγῃ ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν τροφήν, νὰ παύῃ τὴν ἐργασίαν του ὡρισμένας ἡμέρας, νὰ λέγῃ ὡρισμένας τινὰς προσευχάς, νὰ μεταλαμβάνῃ τῆς εὐχαριστίας, νὰ παρίσταται εἰς τὴν λειτουργίαν καὶ τὰς λοιπὰς ἀκολουθίας τῆς ἐκκλησίας καὶ νὰ βλέπῃ τὸν ἱερέα ποτὲ μὲν ταύτην ποτὲ δ' ἐκείνην τὴν συμβολικὴν πρᾶξιν πράττοντα; τίς ὠφέλεια δύναται νὰ προέλθῃ ἐκ τῶν τοιούτων πραγμάτων; πρὸς τί νὰ κατατρίβῃ τις τὸν χρόνον εἰς τοιαῦτα ἀνωφελῆ πράγματα καὶ νὰ μὴ χρησιμοποιῇ εἰς ὠφελιμώτερόν τι; καὶ τί καλὸν προέρχεται ἐκ τῆς θρησκείας; Οὕτως πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων τῆς μεμορφωμένης λεγομένης τάξεως ἀντιλαμβάνονται τῆς θρησκείας καὶ οὕτως λαλοῦσι περὶ αὐτῆς. Τὸ τοιοῦτο βλάπτει καιρίως τὴν κοινωνίαν, διότι πολλάκις ἄνθρωποι οὕτως ἐπιπολαίως σκεπτόμενοι περὶ θρησκείας ὡς κυβερνῆται τοῦ τόπου ἢ ὡς νομοθέται ἔχοντες καθῆκον νὰ μεριμνήσωσι περὶ τῆς θρησκευτικῆς μορφώσεως τοῦ ἔθνους ὀλιγωροῦσι τούτου, νομίζοντες ἀναξίαν τοῦ κόπου, ἀνωφελῆ ἢ καὶ ἐπιβλαβῆ ἀκόμη πᾶσαν τοιαύτην μέριμναν. Ἰδοὺ ἡ κυριωτάτη αἰτία, δι' ἣν μέχρι τοῦδε αἱ ἑλληνικαὶ κυβερνήσεις, αἵτινες ὁπωσδήποτε καὶ κατὰ τὸ ἐνὸν ἐμερίμνησαν περὶ τῆς προόδου πάντων τῶν ἄλλων κλάδων τοῦ ἐθνικοῦ

[1] Ἀνεγνώσθη τῇ 10 μαρτίου 1889 ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ συλλόγου «Παρνασσοῦ».

βίου, ἠδιαφόρησαν ἐντελῶς πρὸς τὰ ἐκκλησιαστικὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα ἀφέθησαν ἐν τῇ αὐτῇ ἐλεεινῇ καταστάσει, εἰς ἣν περιήχθησαν ἕνεκα τῆς μακρᾶς δουλείας. Εἰς ἀθλιεστέραν δὲ κατάστασιν δὲν ἠδύναντο νὰ περιαχθῶσι τὰ καθ' ἡμᾶς ἐκκλησιαστικὰ πράγματα· ὁ κλῆρος ἡμῶν εὑρίσκεται ἐν παχυλωτάτῃ ἀμαθείᾳ· χειρώνακτες, ναῦται γεωργοὶ καὶ τοιοῦτοι χειροτονοῦνται καθ' ἑκάστην ἄνευ οὐδεμιᾶς προπαρασκευῆς ἱερεῖς, δηλ. διδάσκαλοι τῆς θρησκείας τοῦ λαοῦ, καταδικαζόμενοι νὰ ζῶσιν βίον ἐπαίτου ἵνα δυνηθῶσι νὰ ἀποζήσωσιν, οἰκτρὸν θέαμα γινόμενοι ὡς ἐκ τούτου πολλάκις καὶ ἡμῖν καὶ τὸ δεινότερον τοῖς ξένοις καὶ ἀλλοδόξοις· οὐδὲν προσὸν ἀπαιτεῖται ἀπὸ τοῦ χειροτονουμένου· οὐδεὶς μισθὸς ἀσφαλίζει τὴν ἀξιοπρεπῆ συντήρησίν του· καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ ἐπίσκοποι γίνονται ἄνευ προσόντων· ἡγούμενοι καὶ ἄλλοι ἄγαμοι κληρικοὶ ἔχοντες τὰ μέσα δύνανται νὰ καταλάβωσιν ἀρχιερατικὴν θέσιν· οἱ ἱεροκήρυκες ἐθεωρήθησαν περιττοί· ἡ θρησκευτικὴ διδασκαλία ἐν τοῖς σχολείοις ἐθεωρήθη περιττή· ἡ Θεολογικὴ σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου ὑπάρχει κατ' ὄνομα μόνον, στερουμένη τῶν ἀναγκαίων καθηγητῶν· περὶ τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν ἐκ τῆς Ῥιζαρείου σχολῆς ἐξερχομένων μαθητῶν οὐδείς ποτε ἐφρόντισεν· αἱ δὲ ἱερατικαὶ σχολαὶ ἀμελοῦνται τελείως. Ἰδοὺ τὰ ἀποτελέσματα τῆς περιφρονήσεως τῆς θρησκείας τῆς προερχομένης κατὰ μέγα μέρος ἐκ τῆς συγχύσεως καὶ συνταυτίσεως τῶν τύπων καὶ τοῦ πνεύματος ἢ τῆς οὐσίας τῆς θρησκείας, ὁποία ἀπαντᾶται παρὰ πολλοῖς τῆς ἀνωτέρας τάξεως τῆς κοινωνίας. Ἡ ἀντίληψις τῆς θρησκείας ὡς ἁπλοῦ ἐξωτερικοῦ τύπου, παραγνωριζομένου τοῦ πνεύματος αὐτῆς, εὑρίσκεται καὶ παρὰ πολλοῖς ἐκ τοῦ λαοῦ, ἐπιφέρει δὲ καὶ παρὰ τούτῳ ἡ σύγχυσις αὕτη ὀλέθρια ἀποτελέσματα. Πολλοὶ τοῦ λαοῦ τοὺς τύπους μόνον θρησκείαν νομίζοντες, ἀρκοῦνται μόνον εἰς τὴν τήρησιν αὐτῶν, καὶ ἀναπαύοντες οὕτως τὴν συνείδησίν των, ζῶσι διαπράττοντες πολλάκις τὰ αἴσχιστα τῶν ἔργων. Ἐνῷ νηστεύουσι, τηροῦσι τὰς ἑορτάς, προσεύχονται τακτικῶς, φοιτῶσιν εἰς τοὺς ναοὺς ἀνελλιπῶς, μεταλαμβάνουσι καὶ πάντα τἆλλα ἐξωτερικὰ θρησκευτικὰ ἔθιμα φυλάττουσι, συγχρόνως παραβαίνουσι καθ' ἑκάστην στιγμὴν θείους καὶ ἀνθρωπίνους νόμους, ἐπιορκοῦσι, βλασφημοῦσιν, ἀσεβοῦσιν εἰς τοὺς γονεῖς των, φονεύουσι, κλέπτουσι, προσβάλλουσι τὴν οἰκογενειακὴν ὑπόληψιν τοῦ ἄλλου, συκοφαντοῦσι, ψεύδονται. Πολλοὶ τῶν λῃστῶν καὶ πειρατῶν εἶναι ἀκριβέστατοι τῶν τύπων τῆς θρησκείας τηρηταί! Ἰδοὺ ποῦ ἄγει τὸν λαὸν ἡ σύγχυσις πνεύματος καὶ τύπων τῆς θρησκείας. Διὰ ταῦτα ἕνεκα τῆς

ὑφισταμένης ταύτης ἐπιβλαβοῦς πλάνης παρὰ πολλοῖς καὶ ἐκ τῶν πεπαιδευμένων καὶ ἐκ τοῦ λαοῦ, ἐπιθυμῶ νὰ ἐπιστήσω τὴν προσοχὴν εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς διακρίσεως μεταξὺ πνεύματος τῆς θρησκείας καὶ τύπων αὐτῆς. Ἐὰν ἡ διάκρισις αὕτη γίνηται, νομίζω, ὅτι καὶ παρὰ τοῖς πεπαιδευμένοις θὰ ἐκτιμᾶται ὀρθότερον καὶ ἀληθέστερον ἡ θρησκεία καὶ ἡ σημασία αὐτῆς, ὥστε νὰ φροντίζωσι περισσότερον περὶ αὐτῆς, καὶ ὁ λαὸς θὰ ἐννοῇ κάλλιον τί εἶναι ἡ θρησκεία κατὰ βάθος καὶ κατ' οὐσίαν καὶ θὰ βελτιωθῇ ἠθικῶς.

Τί εἶναι *τὸ πνεῦμα τῆς θρησκείας*; Τὴν λέξιν πνεῦμα λαμβάνομεν ἐνταῦθα ἐν τῇ σημασίᾳ τῆς οὐσίας. Πνεῦμα λοιπὸν τῆς θρησκείας λέγοντες, ἐννοοῦμεν τὴν οὐσίαν αὐτῆς, ὅ,τι κυρίως ἀποτελεῖ αὐτήν, ὅ,τι εἶναι, οὕτως εἰπεῖν, ἡ ψυχὴ αὐτῆς. Τί εἶναι λοιπὸν τὸ πνεῦμα τῆς θρησκείας, ἡ οὐσία της, ἡ ψυχή της; Θρησκεία εἶναι ὁ φόβος πρὸς τὸν ἅγιον Θεὸν ὡς τιμωρὸν τοῦ κακοῦ, ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν πανάγαθον πατέρα ἡμῶν τὸν ἐν οὐρανοῖς καὶ τὸν θεῖον ἠθικὸν αὐτοῦ νόμον. Τὸ πρῶτον, ὁ φόβος πρὸς τὸν Θεόν, ἐπικρατεῖ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ ἢ ἐν τῷ ἰουδαϊσμῷ, τὸ δεύτερον ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ ἢ τῷ χριστιανισμῷ. «Τὸν Θεὸν φοβοῦ, λέγει ὁ Ἐκκλησιαστής, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ φύλασσε, ὅτι τοῦτο πᾶς ἄνθρωπος, ὅτι σύμπαν τὸ ποίημα ὁ Θεὸς ἄξει ἐν κρίσει ἐν παντὶ παρεωραμένῳ ἐὰν ἀγαθόν, ἐὰν πονηρόν» (ιγ'. 13). Τὸν φόβον τοῦτον πρὸς τὸν Θεὸν τὸν Κύριον οὐρανοῦ καὶ γῆς, τὸν τιμωροῦντα μέχρι τρίτης καὶ τετάρτης γενεᾶς, ὡς τὴν βάσιν τῆς μωσαϊκῆς θρησκείας σκοπεῖ νὰ ἐμπνεύσῃ καὶ ἡ πρώτη τοῦ δεκαλόγου ἐντολή. Ὁ δὲ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐρωτώμενος παρὰ τοῦ νομικοῦ, τί ποιήσας ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω, ἀπαντᾷ· «Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν· τοῦτο ποίει καὶ ζήσῃ» (Λουκ. ι', 27). Ὁ ἔχων λοιπὸν φόβον Θεοῦ, ὁ ἀγαπῶν τὸν Θεὸν καὶ τηρῶν τὸ θέλημα αὐτοῦ, ὁ δι' ἔργων ἀγαθῶν δεικνύων τὸν φόβον τοῦτον καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν Θεόν, ἔχει κυρίως εἰπεῖν θρησκείαν, ἔχει τὴν οὐσίαν αὐτῆς, τὸ πνεῦμα αὐτῆς. Ὁ ἀπόστολος Ἰάκωβος δίδων τὸν ὁρισμὸν τῆς θρησκείας, λέγει· «Θρησκεία καθαρὰ καὶ ἀμίαντος παρὰ τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ αὕτη ἐστὶν ἐπισκέπτεσθαι ὀρφανοὺς καὶ χήρας ἐν τῇ θλίψει αὐτῶν ἄσπιλον ἑαυτὸν τηρεῖν ἀπὸ τοῦ κόσμου» (α', 26), ἄλλαις λέξεσι, ἡ οὐσία τῆς θρησκείας εἶναι ἡ φιλανθρωπία καὶ ἡ καθαρότης τῆς ψυχῆς. Θρῆσκος καὶ εὐσεβὴς ἐν τῇ ἀληθεῖ ἐννοίᾳ τῆς λέξεως εἶναι κατὰ ταῦτα ὁ σεβόμενος τὸν Θεόν, ὁ μὴ βλασφημῶν αὐτόν, ὁ μὴ ἐπιορκῶν, ὁ τιμῶν τοὺς γονεῖς του, ὁ μὴ φονεύων, ὁ μὴ

κλέπτων, ὁ μὴ συκοφαντῶν, ὁ μὴ ψευδόμενος, ὁ δίκαιος καὶ φιλάνθρωπος, ὁ βοηθῶν τοὺς πάσχοντας, ὁ θυσιαζόμενος ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ καλοῦ. Ἀλλ' ἀνέκαθεν τὸ αἴσθημα τοῦτο τῆς θρησκείας ἢ τοῦ φόβου καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεὸν ἐξέφρασεν ὁ ἄνθρωπος καὶ ἐξωτερικῶς διὰ προσευχῶν, θυσιῶν, συμβολικῶν τελετῶν, νηστειῶν καὶ ἄλλων τοιούτων πράξεων. Ἡ ἐξωτερικὴ αὕτη εὐσέβεια εἶναι ἔμφυτος ἀνάγκη τῷ ἀνθρώπῳ τῷ συνισταμένῳ ἐκ πνεύματος καὶ σώματος. Τὸ ἐν τῷ πνεύματι συμβαῖνον τείνει φυσικῶς νὰ ἐκδηλωθῇ καὶ ἐξωτερικῶς, νὰ λάβῃ σωματικὴν ἔκφρασιν. Πάντοτε ὅμως ὁ τύπος οὗτος εἶναι τὸ ἐξωτερικὸν περικάλυμμα τῆς ἐσωτερικῆς οὐσίας. Ὁ προσευχόμενος καὶ ἐκδηλῶν πρὸς τὸν Θεὸν φόβον μὴ ὑπάρχοντα ἐν αὐτῷ, ἢ ἀγάπην μὴ ὑπάρχουσαν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ καὶ μὴ μαρτυρουμένην διὰ χρηστοῦ βίου, ὁ νηστεύων ἵνα δείξῃ τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ, ἐνῷ διὰ τῶν ἔργων του δεικνύει ὅτι δὲν μετενόησεν ἀληθῶς, ἔχει κατ' ἀνάγκην τὸν τύπον καὶ δὲν ἔχει τὴν οὐσίαν ἢ τὸ πνεῦμα, ἔχει τὸν φλοιὸν καὶ δὲν ἔχει τὸν πυρῆνα ἢ τὸν καρπόν. Ἡ θρησκεία τότε παύει νὰ ἦναι ἀνύψωσις τῆς ψυχῆς πρὸς τὸν πλάστην, ἔξαρσις πρὸς τὸν Θεόν, ἐνθουσιασμὸς πρὸς πᾶν ὅ,τι ἰδεῶδες καὶ θεῖον, παύει νὰ ἁγιάζῃ τὸν βίον τοῦ τοιούτου ἀνθρώπου, νὰ ἐξαγνίζῃ αὐτὸν καὶ ἀπεργάζηται ἄξιον τέκνον τοῦ οὐρανίου πατρός, χρηστὸν ἄνθρωπον, χρηστὸν πολίτην, χρηστὸν μέλος τῆς οἰκογενείας του καὶ τῆς κοινωνίας, ἐν ᾗ ζῇ. Ἡ θρησκεία τότε καταπίπτει εἰς νεκρόν τινα ἐξωτερικὸν μηχανισμόν, εἰς ἀσυνείδητον ἐκτέλεσιν ἐξωτερικῶν τινων ἀκατανοήτων τύπων. Τοιαύτη θρησκεία οὐδεμίαν πλέον ἔχει ἀξίαν οὔτε ὡς πρὸς τὰ ἄτομα, οὔτε ὡς πρὸς τὴν κοινωνίαν. Ὁ τοιαύτην θρησκείαν ἔχων, μόνον εἰς τύπους περιορίζων αὐτήν, δύναται νὰ ἦναι ὁ ἀχρειέστερος τῶν ἀνθρώπων, μηδένα ἠθικὸν νόμον σεβόμενος, μηδένα ἠθικὸν χαλινὸν ἀνεχόμενος· δύναται νὰ ἦναι ἐπίορκος, βλάσφημος, φονεύς, ἀκόλαστος, κλέπτης, συκοφάντης, ψεύστης, βδελυρός, ἂν καὶ ἴσως φρονεῖ ὅτι εἶναι εὐσεβέστατος καὶ θρησκευτικώτατος, διότι οὐδένα θρησκευτικὸν τύπον παραλείπει. Ἡ δὲ κοινωνία ἐκ τοιαύτης θρησκείας οὐδόλως βεβαίως ὠφελεῖται, διότι ἡ θρησκεία τότε δὲν εἶναι μορφωτικὴ τῶν ἠθῶν τοῦ λαοῦ δύναμις, δὲν εἶναι ἄξιος λόγου παράγων τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς ἀνυψώσεως τοῦ λαοῦ, ἀλλά τι περιττὸν καὶ ἄχρηστον χρῆμα, μηδόλως ἄξιον πολιτειακῆς μερίμνης καὶ δαπάνης.

Ἡ θρησκεία ὁσάκις παρήκμασε μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, κατέπεσεν εἰς τὴν ἐξωτερίκευσιν ταύτην, κατήντησεν ἁπλοῦς τύπος. Διὰ τοῦτο πάντοτε οἱ κήρυκες τῆς ἀληθοῦς θρησκείας κατεξανέστησαν κατὰ

τῆς νεκρώσεως ταύτης καὶ διαστροφῆς τῆς θρησκείας καὶ ἐπετίμησαν σφοδρότατα τὴν κατὰ τύπους καὶ καθ' ὑπόκρισιν ταύτην εὐσέβειαν. Οἱ ἱεροὶ *προφῆται* τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης εἶναι πλήρεις τοιούτων ἐπιτιμήσεων πρὸς τὸν Ἰσραηλιτικὸν λαόν, ὁσάκις παρετήρουν τοῦτον περιπίπτοντα εἰς τὸ κακὸν τοῦτο, ἐκλαμβάνοντα δηλ. οὕτως ἐξωτερικῶς τὴν θρησκείαν καὶ οὕτως ἀσκοῦντα αὐτήν. Ἀκούσατε τί λέγει ὁ Ἡσαΐας πρὸς τοὺς συγχρόνους του Ἰσραηλίτας, οἵτινες ἦσαν μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον εὐσεβεῖς καὶ εἰς μόνους τοὺς τύπους περιώριζον τὴν εὐσέβειάν των. «Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν, λέγει Κύριος· πλήρης εἰμὶ ὁλοκαυτωμάτων κριῶν καὶ στέαρ ἀμνῶν καὶ αἷμα ταύρων καὶ τράγων οὐ βούλομαι, οὐδ' ἂν ἔρχησθε ὀφθῆναί μοι. Τίς γὰρ ἐξεζήτησε ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; Πατεῖν τὴν αὐλήν μου οὐ προσθήσεσθε. Ἐὰν φέρητε σεμίδαλιν, μάταιον· θυμίαμα βδέλυγμά μοι ἐστί· τὰς νουμηνίας ὑμῶν καὶ τὰ σάββατα καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι· νηστείαν καὶ ἀργείαν καὶ τὰς νουμηνίας ὑμῶν καὶ τὰς ἑορτὰς ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχή μου. Ἐγενήθητέ μοι εἰς πλησμονήν· οὐκέτι ἀνήσω τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν· ὅταν ἐκτείνητε τὰς χεῖρας ὑμῶν, ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμούς μου ἀφ' ὑμῶν· καὶ ἐὰν πληθύνητε τὴν δέησιν ὑμῶν, οὐκ εἰσακούσομαι ὑμῶν· αἱ γὰρ χεῖρες ὑμῶν αἵματος πλήρεις. Λούσασθε, καθαροὶ γένεσθε, ἀφέλετε τὰ πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου· παύσασθε ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν, μάθετε καλὸν ποιεῖν, ἐκζητήσατε κρίσιν, ῥύσασθε ἀδικούμενον, κρίνατε ὀρφανῷ καὶ δικαιώσατε χήραν»! (Ἡσ. κεφ. α'). Παρατηρήσατε τί λέγει ὁ μέγας προφήτης· ἡ καθαρότης τῆς ψυχῆς, ἡ ἀθωότης, τὸ πράττειν τὸ καλόν, τὸ νὰ ἦναί τις δίκαιος, νὰ ὑπερασπίζῃ τοὺς ἀδικουμένους, νὰ προστατεύῃ τοὺς ὀρφανοὺς καὶ τὰς χήρας τοῦτο ἀπαιτεῖ κυρίως ὁ Θεός, τοῦτο εἶναι τὸ κύριον, τοῦτο εἶναι ἡ οὐσία, τοῦτο εἶναι τὸ πνεῦμα τῆς θρησκείας, οὐχὶ ἁπλῶς αἱ θυσίαι, αἱ νουμηνίαι, τὰ σάββατα, αἱ ἑορταὶ τῶν Ἰουδαίων. Ἡ αὐτὴ ἔννοια ἀναπτύσσεται καὶ ἐν τῷ νή κεφαλαίῳ τοῦ προφήτου Ἡσαΐου, ὅπου ὁ ἱερὸς συγγραφεὺς παριστάνει τὸν Θεὸν προτάσσοντα τὸν προφήτην νὰ ἐλέγξῃ τὴν κατ' ἐπιφάνειαν εὐσέβειαν τῶν συγχρόνων του. «Ἀνάβόησον, λέγει, ἐν ἰσχύϊ καὶ μὴ φείσῃ· ὡς σάλπιγγι ὕψωσον τὴν φωνήν σου καὶ ἀνήγγειλον τῷ λαῷ μου τὰ ἁμαρτήματα αὐτῶν καὶ τῷ οἴκῳ Ἰακὼβ τὰς ἀνομίας αὐτῶν. Ἐμὲ ἡμέραν ἐξ ἡμέρας ἐκζητοῦσι καὶ γνῶναί μου τὰς ὁδοὺς ἐπιθυμοῦσιν, ὡς λαὸς δικαιοσύνην πεποιηκὼς καὶ κρίσιν Θεοῦ μὴ ἐγκαταλελοιπώς· αἰτοῦσί με νῦν κρίσιν δικαίαν καὶ ἐγγίζειν Θεῷ ἐπιθυμοῦσι, λέγοντες. Τί ὅτι ἐνηστεύσαμεν καὶ οὐκ

εἶδες, ἐταπεινώσαμεν τὰς ψυχὰς ἡμῶν καὶ οὐκ ἔγνως; ἐν γὰρ ταῖς ἡμέραις τῶν νηστειῶν ὑμῶν εὑρίσκετε τὰ θελήματα ὑμῶν καὶ πάντας τοὺς ὑποχειρίους ὑμῶν ὑπονύσσετε· εἰ εἰς κρίσεις καὶ μάχας νηστεύετε καὶ τύπτετε πυγμαῖς ταπεινόν, ἵνα τί μοι νηστεύετε ὡς σήμερον ἀκουσθῆναι ἐν κραυγῇ τὴν φωνὴν ὑμῶν· οὐ ταύτην τὴν νηστείαν ἐξελεξάμην καὶ ἡμέραν ταπεινοῦν ἄνθρωπον τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, οὐδ' ἂν κάμψῃς ὡς κρίκον τὸν τράχηλόν σου καὶ σάκκον καὶ σποδὸν ὑποστρώσῃ, οὐδ' οὕτω καλέσετε νηστείαν δεκτήν· οὐχὶ τοιαύτην νηστείαν ἐξελεξάμην, λέγει Κύριος, ἀλλὰ λῦε πάντα σύνδεσμον ἀδικίας, διάλυε στραγγαλιὰς βιαίων συναλλαγμάτων, ἀπόστελλε τεθραυσμένους ἐν ἀφέσει καὶ πᾶσαν συγγραφὴν ἄδικον διάσπα· διάθρυπτε πεινῶντι τὸν ἄρτον σου καὶ πτωχοὺς ἀστέγους εἴσαγε εἰς τὸν οἶκόν σου· ἐὰν ἴδῃς γυμνὸν περίβαλε καὶ ἀπὸ τῶν οἰκείων τοῦ σπέρματός σου οὐχ ὑπερόψῃ». Καὶ πάλιν ἐνταῦθα βλέπετε ὅτι συνιστᾶται ἡ πρακτικὴ εὐσέβεια, ἡ διὰ τῶν ἔργων τῆς δικαιοσύνης καὶ φιλανθρωπίας δεικνυομένη, οὐχὶ δὲ αἱ κατὰ τὸν μωσαϊκὸν νόμον νηστεῖαι, συνιστᾶται κατὰ πρῶτον λόγον ἡ οὐσία, εἶτα δὲ ὁ τύπος. Δός, λέγει, τῷ πεινῶντι τὸν ἄρτον σου, περίβαλε τὸν γυμνόν, εἴσαγε τὸν ἄστεγον εἰς τὸν οἶκόν σου, λῦε πάντα σύνδεσμον ἀδικίας, ἄπεχε ἀπὸ παντὸς κακοῦ· τοιαύτην νηστείαν ἐξελεξάμην, λέγει Κύριος. Καὶ ἀλλαχοῦ πάλιν παρὰ τῷ αὐτῷ Ἡσαΐᾳ ἀναγινώσκομεν τὰ ἑξῆς. «Οὕτως λέγει Κύριος, ὁ οὐρανός μου θρόνος καὶ ἡ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου· ποῖον οἶκον οἰκοδομήσετέ μοι καὶ ποῖος τόπος τῆς καταπαύσεώς μου; πάντα γὰρ ταῦτα ἐποίησεν ἡ χείρ μου καί ἐστιν ἐμὰ πάντα ταῦτα λέγει Κύριος· καὶ ἐπί τινα ἐπιβλέψω ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὸν ταπεινὸν καὶ ἡσύχιον καὶ τρέμοντα τοὺς λόγους μου; Ὁ δὲ ἄνομος ὁ θύων μοι μόσχον ὡς ὁ ἀποκτείνων κῦνα, ὁ δὲ ἀναφέρων σεμίδαλιν ὡς αἷμα ὕειον, ὁ διδοὺς λίβανον εἰς μνημόσυνον ὡς βλάσφημος. Καὶ αὐτοὶ ἐξελέξαντο τὰς ὁδοὺς αὐτῶν καὶ τὰ βδελύγματα αὐτῶν ἡ ψυχὴ αὐτῶν ἠθέλησε καὶ ἐγὼ ἐκλέξομαι τὰ ἐμπαίγματα αὐτῶν καὶ τὰς ἁμαρτίας ἀνταποδώσω αὐτοῖς· ὅτι ἐκάλεσα αὐτοὺς καὶ οὐκ ἤκουσάν μου καὶ ἐποίησαν τὸ πονηρὸν ἐνώπιον ἐμοῦ καὶ ἃ οὐκ ἠβουλόμην ἐξελέξαντο. Ἀκούσατε ῥήματα Κυρίου οἱ τρέμοντες λόγον αὐτοῦ, εἴπατε ἀδελφοὶ ἡμῶν τοῖς μισοῦσιν ὑμᾶς καὶ βδελυσσομένοις ἵνα τὸ ὄνομα Κυρίου δοξασθῇ» (ξϛ', 1—7). Κατὰ τὸ χωρίον τοῦτο ἡ θυσία τοῦ ἀνόμου οὐδεμίαν ἔχει ἀξίαν παρὰ τῷ Θεῷ, οἱ παρακούοντες δὲ τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ καὶ ποιοῦντες τὸ πονηρὸν δὲν εἶναι ἀρεστοὶ τῷ Θεῷ. Ὁ ἄνομος ὁ θύων μόσχον εἶναι λέγει ὡς ὁ ἀποκτείνων κῦνα, ὁ δὲ προσ-

φέρων θυσίαν ἐκ σεμιδάλεως ὡς ὁ προσφέρων βδελυρὸν αἷμα ὕειον. Ἡ προσευχὴ δηλ. τοῦ ἀνόμου εἶναι μισητὴ τῷ Θεῷ. Κατὰ πάντα ὅμοια διδάσκει καὶ ὁ Ἱερεμίας, ὁ θρηνήσας περιπαθέστατα τὴν καταστροφὴν τῶν Ἱεροσολύμων. «Ἀκούσατε, λέγει, λόγον Κυρίου πᾶσα ἡ Ἰουδαία· τάδε λέγει Κύριος ὁ Θεὸς Ἰσραήλ· διορθώσατε τὰς ὁδοὺς ὑμῶν καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα ὑμῶν καὶ κατοικιῶ ὑμᾶς ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ· μὴ πεποίθατε ἐφ' ἑαυτοῖς ἐπὶ λόγοις ψευδέσιν, ὅτι τὸ παράπαν οὐκ ὠφελήσουσιν ὑμᾶς, λέγοντες Ναὸς Κυρίου, Ναὸς Κυρίου. Ὅτι ἐὰν διορθοῦντες διορθώσητε τὰς ὁδοὺς ὑμῶν καὶ τὰ ἐπιτηδεύματα ὑμῶν καὶ ποιοῦντες ποιήσητε κρίσιν ἀνὰ μέσον ἀνδρὸς καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ πλησίον αὐτοῦ καὶ προσήλυτον καὶ ὀρφανὸν καὶ χήραν μὴ καταδυναστεύητε καὶ αἷμα ἀθῶον μὴ ἐκχέητε ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ καὶ ὀπίσω Θεῶν ἀλλοτρίων μὴ πορεύησθε εἰς κακὸν ὑμῶν καὶ κατοικιῶ ὑμᾶς ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ ἐν γῇ, ᾗ ἔδωκα τοῖς πατράσιν ὑμῶν ἐξ αἰῶνος καὶ ἕως αἰῶνος» (κεφ. ζ'.). Μή, λέγει ἄλλαις λέξεσι, καυχᾶσθε ὅτι ἔχετε παρ' ἑαυτοῖς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ καὶ ὅτι προσεύχεσθε καὶ θυσιάζετε ἐν αὐτῷ· τοῦτο οὐδόλως ὠφελεῖ ὑμᾶς· διότι καταπιέζετε τὸν ξένον, τὸν ὀρφανόν, τὴν χήραν καὶ ἐκχέετε τὸ αἷμα τοῦ ἀθώου καὶ ἄλλα βδελυρὰ πράττετε. Ἄλλος προφήτης ὁ Ὠσηὲ ἐπιφωνεῖ τοῖς Ἰσραηλίταις ἐξ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ· «ἔλεον θέλω καὶ οὐ θυσίαν» (ς'.), δηλ. φιλανθρωπίαν θέλω κατὰ πρῶτον λόγον καὶ κατὰ δεύτερον λόγον θυσίας. Καὶ ὁ Μιχαίας λέγει τὰ ἑξῆς· «Ἐν τίνι καταλάβω τὸν Κύριον, ἀντιλήψομαι Θεοῦ μου ὑψίστου; εἰ καταλήψομαι αὐτὸν ἐν ὁλοκαυτώμασιν, ἐν μόσχοις ἐνιαυσίοις; εἰ προσδέξεται Κύριος ἐν χιλιάσι κριῶν ἢ ἐν μυριάσι χιμάρων πιόνων; εἰ δῶ πρωτότοκά μου ὑπὲρ ἀσεβείας, καρπὸν κοιλίας ὑπὲρ ἁμαρτίας ψυχῆς μου; Εἰ ἀνηγγέλη σοι, ἄνθρωπε, τί καλὸν ἢ τί Κύριος ἐκζητεῖ παρὰ σοῦ ἀλλ' ἢ τὸ ποιεῖν κρῖμα καὶ ἀγαπᾶν ἔλεον καὶ ἕτοιμον εἶναι τοῦ πορεύεσθαι μετὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου». (κεφ. ς'.). Δὲν ζητεῖ, λέγει, παρὰ σοῦ ὁ Θεὸς κυρίως μήτε θυσίας, μήτε προσευχάς, ἀλλὰ νὰ ἦσαι πρὸ πάντων δίκαιος, νὰ ἦσαι φιλάνθρωπος, νὰ βαδίζῃς σύμφωνα πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ἀκούσατε τί λέγει καὶ ὁ Ζαχαρίας ὁ μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν ἀκμάσας. «Εἰπὸν εἰς ἅπαντα τὸν λαὸν τῆς γῆς καὶ πρὸς τοὺς ἱερεῖς λέγων, ἐὰν νηστεύσητε ἢ κόψησθε ἐν ταῖς πέμπταις ἢ ἐν ταῖς ἑβδόμαις καὶ ἰδοὺ ἑβδομήκοντα ἔτη μὴ νηστείαν νενηστεύκατέ μοι; καὶ ἐὰν φάγητε ἢ πίητε, οὐχ ὑμεῖς ἐσθίετε καὶ πίνετε; Οὐχ οὗτοι οἱ λόγοι, οὓς ἐλάλησε Κύριος ἐν χερσὶ τῶν προφητῶν τῶν ἔμπροσθεν, ὅτε ἦν Ἱερουσαλὴμ κατοικουμένη καὶ εὐθηνοῦσα.

Τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ· κρίμα δίκαιον κρίνετε καὶ ἔλεος καὶ οἰκτιρμὸν ποιεῖτε ἕκαστος πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ καὶ χήραν καὶ ὀρφανὸν καὶ προσήλυτον καὶ πένητα μὴ καταδυναστεύετε καὶ κακίαν ἕκαστος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ μὴ μνησικακείτω ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν» (ζ'.). Ὅ,τι ζητεῖ παρ' ὑμῶν ὁ Θεός, λέγει, εἶναι νὰ κρίνητε δικαίως, νὰ οἰκτείρητε καὶ ἐλεῆτε τοὺς πάσχοντας, νὰ μὴ πιέζητε τὰς χήρας, τοὺς ὀρφανούς, τοὺς ξένους καὶ πένητας καὶ νὰ ἦσθε ἀμνησίκακοι πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν. Ἀναγινώσκων τις καὶ ἀκούων τοὺς λόγους τούτους τῶν προφητῶν δικαίως ἐκπλήττεται ἐπὶ τῇ ὑψηλῇ ἠθικῇ, ἣν εὑρίσκει ἐν αὐτοῖς, πρὸς ἣν δύνανται νὰ συγκριθῶσιν αἱ περὶ ἀγαθοῦ ἔννοιαι τοῦ Πλάτωνος καὶ τῶν ἄλλων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος μεγάλων σοφῶν. Πρὸς ὅ,τι διὰ τῆς δυσχερεστάτης ὁδοῦ τῆς λογικῆς ἐρεύνης τῶν πραγμάτων μόλις ἠδυνήθησαν οἱ ἀρχαῖοι σοφοὶ νὰ ὑψωθῶσι, βλέπομεν ὑψουμένους διὰ τῆς ἐμπνεύσεως τοὺς προφήτας τούτους τοῦ Ἰσραήλ, οἵτινες κατέχουσιν ἐν τῷ ἰσραηλιτικῷ λαῷ, ἣν ὑπέροχον θέσιν παρ' Ἕλλησι κατεῖχον οἱ μεγάλοι σοφοί, ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς. Πόσον ὀλίγοι παρ' ἡμῖν γνωρίζουσι τὴν μεγάλην ἀξίαν τῶν ἱερῶν ἐκείνων προφητῶν! Πόσον ὀλίγοι εἶναι παρ' ἡμῖν οἱ γνωρίζοντες ὅτι τοιούτους θησαυροὺς δύναταί τις νὰ εὕρῃ ἐν τοῖς ἔργοις τῶν ἱερῶν τούτων συγγραφέων τοῦ ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ!

Εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος τῆς καθαριωτάτης ἀντιλήψεως τῆς οὐσίας καὶ τοῦ πνεύματος τῆς θρησκείας ὑψώθησαν καὶ πολλοὶ τῶν *ψαλμῳδῶν* τῆς Π. Διαθήκης. «Κύριε, λέγει ὁ 14 ψαλμός, τίς παροικήσει ἐν τῷ σκηνώματί σου καὶ τίς κατασκηνώσει ἐν ὄρει τῷ ἁγίῳ σου; Πορευόμενος ἄμωμος καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην, λαλῶν ἀλήθειαν ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, ὃς οὐκ ἐδόλωσεν ἐν γλώσσῃ αὐτοῦ, οὐδὲ ἐποίησε τῷ πλησίον αὐτοῦ κακὸν καὶ ὀνειδισμὸν οὐκ ἔλαβεν ἐπὶ τοὺς ἔγγιστα αὐτοῦ· ἐξουδένωται ἐνώπιον αὐτοῦ πονηρευόμενος, τοὺς δὲ φοβουμένους τὸν Κύριον δοξάζει· ὁ ὀμνύων τῷ πλησίον αὐτοῦ καὶ μὴ ἀθετῶν· τὸ ἀργύριον αὐτοῦ οὐκ ἔδωκεν ἐπὶ τόκῳ καὶ δῶρα ἐπ' ἀθώοις οὐκ ἔλαβε· ὁ ποιῶν ταῦτα οὐ σαλευθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα.» Τίς, ἐρωτᾷ, Θεέ, εἶναι ἄξιος νὰ σὲ λατρεύσῃ ἐν τῷ ναῷ σου; Ἀπαντᾷ δὲ αὐτὸς οὗτος ὁ ψαλμῳδός· Μόνος ὁ ἄμωμος, ὁ δίκαιος, ὁ φιλαλήθης, ὁ ἄδολος, ὁ μὴ κατηγορῶν μηδένα, ὁ μηδένα κακοποιῶν, ὁ μηδένα ὀνειδίζων, ὁ μηδένα περιφρονῶν, ὁ τιμῶν τοὺς εὐσεβεῖς, ὁ τηρῶν τοὺς ὅρκους του, ὁ μὴ αἰσχροκερδής, ὁ μὴ δωροδοκούμενος. Τοιαύτην πρακτικὴν εὐσέβειαν, ἐν τῷ βίῳ δεικνυομένην συνιστῶσι καὶ ἄλλοι ψαλμοί. Ἀκούσατε τὸν 59 ψαλμόν· «Ἄκουσον λαός μου καὶ λαλήσω σοι· Ἰσραὴλ

καὶ διαμαρτύρομαί σοι· ὁ Θεός σου, ὁ Θεός σού εἰμι ἐγώ· οὐκ ἐπὶ ταῖς θυσίαις σου ἐλέγξω σε, τὰ δὲ ὁλοκαυτώματά σου ἐνώπιόν μού ἐστι διὰ παντός· οὐ δέξομαι ἐκ τοῦ οἴκου σου μόσχους, οὐδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σου χιμάρους· ὅτι ἐμά ἐστι πάντα τὰ θηρία τοῦ δρυμοῦ, κτήνη ἐν τοῖς ὄρεσι καὶ βόες· ἔγνωκα πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ ὡραιότης ἀγροῦ μετ' ἐμοῦ ἐστιν· ἐὰν πεινάσω, οὐ μή σοι εἴπω· ἐμὴ γάρ ἐστι ἡ οἰκουμένη καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς· μὴ φάγομαι κρέα ταύρων ἢ αἷμα τράγων πίομαι; θῦσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως καὶ ἀπόδος τῷ ὑψίστῳ τὰς εὐχάς σου· καὶ ἐπικάλεσαί με ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως καὶ ἐξελοῦμαί σε καὶ δοξάσεις με. Τῷ δὲ ἁμαρτωλῷ εἶπεν ὁ Θεός, Ἵνα τί σὺ διηγῇ τὰ δικαιώματά μου καὶ ἀναλαμβάνεις διὰ στόματός σου τὴν διαθήκην μου; Σὺ δὲ ἐμίσησας παιδείαν καὶ ἐξέβαλες τοὺς λόγους μου εἰς τὰ ὀπίσω. Εἰ ἐθεώρεις κλέπτην, συνέτρεχες αὐτῷ καὶ μετὰ μοιχῶν τὴν μερίδα σου ἐτίθεις. Τὸ στόμα σου ἐπλεόνασε κακίαν καὶ ἡ γλῶσσά σου περιέπλεκε δολιότητα· καθήμενος κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου κατελάλεις καὶ κατὰ τοῦ υἱοῦ τῆς μητρός σου ἐτίθεις σκάνδαλα.» Ἄκουσον, Ἰσραήλ, λέγει ὁ ψαλμῳδός· δὲν μέμφομαί σε, ὅτι δὲν προσφέρεις τακτικῶς τὰς θυσίας σου· ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ· δὲν ἔχω ἀνάγκην τῶν θυσιῶν σου· τὸ πᾶν ἀνήκει εἰς ἐμέ· ἀρκεῖ μοι ἡ ἀπὸ καρδίας ἐξερχομένη εὐχαριστία σου· ἵνα τί ὑποκρίνεσαι τὸν εὐσεβῆ, ἐνῷ σὺ καταπατεῖς τοὺς λόγους μου, συντρέχεις τοὺς κλέπτας, συνδέεσαι μετὰ ἀκολάστων, προφέρεις λόγους πλήρεις κακίας καὶ δόλου καὶ κατηγορεῖς τὸν ἀδελφόν σου; Ἐν ἄλλῳ ψαλμῷ (τῷ ν') ἀναγινώσκομεν τὰ ἑξῆς. «Εἰ ἠθέλησας θυσίαν, ἔδωκα ἄν· ὁλοκαυτώματα οὐκ εὐδοκήσεις· θυσία τῷ Θεῷ πνεῦμα συντετριμμένον· καρδίαν συντετριμμένην καὶ τεταπεινωμένην ὁ Θεὸς οὐκ ἐξουδενώσει.» Δηλ: ἡ καλλίστη θυσία τῷ Θεῷ εἶναι ἡ συντριβὴ τῆς καρδίας, ἡ μετάνοια, ἡ ἐπιστροφὴ εἰς τὸ ἀγαθόν. Τοὺς ψαλμῳδοὺς τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης παρέβαλον πρὸς τοὺς μεγαλειτέρους λυρικοὺς ποιητὰς τοῦ κόσμου. Καὶ δικαίως· διότι καὶ κατὰ τὴν βαθύτητα τοῦ αἰσθήματος καὶ κατὰ τὸ ὕψος τῶν ἐννοιῶν καὶ κατὰ τὴν ζωηρότητα τῆς ἐκφράσεως οὐδαμῶς ὑπολείπονται τῶν ἀριστουργημάτων τῆς λυρικῆς ποιήσεως τῶν ἄλλων ἐθνῶν. Ἐκ πάντων τούτων τῶν χωρίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἃ ἀνέγνωσα ἡμῖν, τί ἐξάγομεν; Τὴν μεγάλην ἀλήθειαν, περὶ ἧς πραγματευόμεθα, ὅτι τὸ κύριον ἐν τῇ θρησκείᾳ, ἡ οὐσία αὐτῆς, τὸ πνεῦμα αὐτῆς εἶναι ὁ φόβος πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὴν θείαν δικαιοσύνην, ἡ ἀγάπη πρὸς τὸ θεῖον θέλημα, ἡ δεικνυομένη δι' ἔργων ἀγαθῶν, ἡ δικαιοσύνη, ἡ φιλανθρωπία, ἡ φιλαλήθεια, ἡ χρηστότης.

Ὅταν ὑπάρχῃ δὲ ὁ οὐσία αὕτη τῆς εὐσεβείας, τότε μόνον ἔχει ἀξίαν καὶ ἡ διὰ τῆς λατρείας, διὰ τῶν τύπων ἐν γένει ἐκδήλωσις τῆς εὐσεβείας, ὅπερ εἶναι δευτερεῦόν τι. Ἡ θρησκεία κατ' οὐσίαν δὲν εἶναι τύπος τις, εἶναι αἴσθημα τῆς πρὸς τὸ θεῖον καὶ πᾶν καλὸν ἀγάπης ἐν τῷ χρηστῷ βίῳ μαρτυρούμενον. Τὴν μεγάλην ταύτην ἀλήθειαν θέλομεν ἀπαντήσει λαμπρότερον ἀναλάμπουσαν ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ, εἰς ἣν ἡ Παλαιὰ ἐχρησίμευσεν ὡς προπαρασκευή. Μεταβῶμεν εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην.

Ὁ *Ἰησοῦς Χριστός*, ὁ θεῖος θεμελιωτὴς τῆς θρησκείας ἡμῶν, σφοδρότατα πολεμεῖ τὴν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ καθ' ὑπόκρισιν εὐσέβειαν τῶν Ἰουδαίων, ἧς κυριώτατοι τύποι ἦσαι οἱ Φαρισαῖοι. Ἐνῷ ἔλλειπεν ἡ ἐσωτερικὴ εὐσέβεια, ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπη, ὁ πρὸς τὴν παράβασιν τοῦ ἠθικοῦ νόμου φόβος, ἐνῷ ἐν τῷ βίῳ ἐπεκράτει μεγάλη παρανομία, ἀδικία, σκληρότης, οἱ Φαρισαῖοι καὶ ὁ τούτους μιμούμενος λαὸς τῶν Ἰουδαίων ἐδείκνυε μέγιστον ζῆλον εἰς τὴν τήρησιν τῶν ἐξωτερικῶν τύπων τῆς θρησκείας, τῶν νηστειῶν, τῶν ἑορτῶν, τῶν σαββάτων, τῶν νουμηνιῶν καὶ τῶν τοιούτων. Οἱ Φαρισαῖοι πλήρεις ὑπερηφανείας ὄντες καὶ καυχώμενοι ἐπὶ τῷ ὅτι ἦσαν ἀπόγονοι τοῦ Ἀβραάμ, περιεφρόνουν πάντα μὴ Ἰουδαῖον ὡς ἀπόβλητον καὶ ἐχθρὸν τοῦ Θεοῦ. Τηροῦντες δὲ μετὰ γελοίας ὑπερακριβείας τοὺς τύπους τῆς λατρείας καὶ τὰ λοιπὰ θρησκευτικὰ ἔθιμα, ἐνόμιζον ἑαυτοὺς ἀναμαρτήτους καὶ ἁγιωτάτους καὶ ἀλαζονικῶς προσέβλεπον πρὸς τοὺς ἄλλους ὡς κατώτερά τινα ὄντα. Τύπος τοιούτου ἀλαζόνος καὶ ὑποκριτοῦ Φαρισαίου εἶναι ὁ ἐν τῇ παραβολῇ τοῦ Τελώνου καὶ Φαρισαίου εἰσαγόμενος, ὅστις ἐλθὼν εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ καὶ οἱονεὶ θαυμάζων ἑαυτὸν εἶπε τὰ ὑπερήφανα ἐκεῖνα· «ὁ Θεὸς εὐχαριστῶ σοι, ὅτι οὐκ εἰμὶ ὥσπερ οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων ἅρπαγες, ἄδικοι, μοιχοὶ ἢ καὶ ὡς οὗτος ὁ τελώνης· νηστεύω δὶς τοῦ σαββάτου· ἀποδεκατῶ ὅσα κτῶμαι» (Λουκ. ιη', 10—12). Ἴδωμεν πῶς ὁμιλεῖ περὶ αὐτῶν ὁ Κύριος καὶ πῶς ἐλέγχει αὐτούς. «Προσέχετε, λέγει, ἀπὸ τῶν ψευτοπροφητῶν, οἵτινες ἔρχονται πρὸς ὑμᾶς ἐν ἐνδύμασι προβάτων, ἔσωθεν δέ εἰσι λύκοι ἅρπαγες. Ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς. Μήτοι συλλέγουσι ἀπὸ ἀκανθῶν σταφυλὴν καὶ ἀπὸ τριβόλων σῦκα; Οὕτω πᾶν δένδρον ἀγαθὸν καρποὺς καλοὺς ποιεῖ, τὸ δὲ σαπρὸν δένδρον καρποὺς σαπροὺς ποιεῖ. Οὐ δύναται δένδρον ἀγαθὸν καρποὺς πονηροὺς ποιεῖν, οὐδὲ δένδρον σαπρὸν καρποὺς καλοὺς ποιεῖν. Πᾶν δένδρον μὴ ποιοῦν καρπὸν καλὸν ἐκκόπτεται καὶ εἰς πῦρ βάλλεται. Ἄραγε ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς. Οὐ πᾶς ὁ λέγων μοι, Κύριε,

Κύριε, εἰςελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ πατρός μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς.» (Ματθ. ζ', 17—21). Ψευδοπροφήτας καὶ ψευδοδιδασκάλους καλεῖ λοιπὸν ὁ Κύριος τοὺς Φαρισαίους τοὺς μόνον διὰ προσευχῶν καὶ νηστειῶν θέλοντας νὰ δεικνύωσι τὴν εὐσέβειάν των, ἀπαιτεῖ δὲ ἔργα καλὰ πρὸ πάντων παρὰ τῶν ὀπαδῶν του. Οἱ τοιοῦτοι, οἱ διὰ τοῦ βίου των δεικνύοντες τὴν εὐσέβειάν των, οὐχὶ δὲ διὰ τοῦ Κύριε, Κύριε, διὰ προσευχῶν, εἶναι ἄξιοι νὰ εἰςέλθωσιν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. «Ἐπὶ τῆς Μωϋσέως καθέδρας ἐκάθισαν, προσθέτει ἀλλαχοῦ, οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι· πάντα οὖν ὅσα ἂν εἴπωσιν ὑμῖν τηρεῖν, τηρεῖτε καὶ ποιεῖτε· λέγουσι γὰρ καὶ οὐ ποιοῦσι· δεσμεύουσι γὰρ φορτία βαρέα καὶ δυσβάστακτα καὶ ἐπιτιθέασιν ἐπὶ τοὺς ὤμους τῶν ἀνθρώπων, τῷ δὲ δακτύλῳ οὐ θέλουσι κινῆσαι αὐτά. Πάντα δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν ποιοῦσι πρὸς τὸ θεαθῆναι. Πλατύνουσι δὲ τὰ φυλακτήρια αὐτῶν καὶ μεγαλύνουσι τὰ κράσπεδα τῶν ἱματίων αὐτῶν, φιλοῦσι τε τὴν πρωτοκλισίαν ἐν τοῖς δείπνοις καὶ τὰς πρωτοκαθεδρίας ἐν ταῖς συναγωγαῖς καὶ τοὺς ἀσπασμοὺς ἐν ταῖς ἀγοραῖς καὶ καλεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, ῥαββί, ῥαββί. Οὐαὶ ὑμῖν, γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι κλείετε τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων· ὑμεῖς γὰρ οὐκ εἰςέρχεσθε, οὐδὲ τοὺς εἰςερχομένους ἀφίετε εἰςελθεῖν. Οὐαὶ ὑμῖν, γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι κατεσθίετε τὰς οἰκίας τῶν χηρῶν καὶ προφάσει μακρὰ προσευχόμενοι· διὰ τοῦτο λήψεσθε περισσότερον κρῖμα»(Ματθ. κγ'). Τοιοῦτοι ἦσαν οἱ Φαρισαῖοι· τὰ πάντα ἐποίουν πρὸς τὸ θεαθῆναι· ἤθελον νὰ φαίνωνται εὐσεβεῖς, ἐνῷ διὰ τῶν ἔργων των ἀπεδείκνυον ὅτι δὲν ἦσαν· ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς ἠδίκουν καὶ διήρπαζον τὰς περιουσίας τῶν χηρῶν καὶ τῶν τοιούτων ἀπροστατεύτων προσώπων, παρουσίαζον ἑαυτοὺς διὰ τῶν μακρῶν προσευχῶν των ὡς τοὺς εὐσεβεστάτους. «Οὐαὶ ὑμῖν γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ἐξακολουθεῖ ὁ Κύριος λέγων, ὅτι ἀποδεκατοῦτε τὸ ἡδύοσμον καὶ τὸ ἄνηθον καὶ τὸ κύμινον καὶ ἀφήκατε τὰ βαρύτερα τοῦ νόμου τὴν πίστιν, τὴν κρίσιν καὶ τὸν ἔλεον· ταῦτα ἔδει ποιῆσαι, κἀκεῖνα μὴ ἀφιέναι» (αὐτόθι). Κατὰ τὸν νόμον ἔπρεπεν οἱ Ἰουδαῖοι νὰ δίδωσι τὰ δέκατα τῶν καρπῶν εἰς τὸν ναὸν χάριν τῆς λατρείας καὶ τῶν ἱερέων· οἱ Φαρισαῖοι ἵνα δείξωσι μέγαν θρησκευτικὸν ζῆλον ἔδιδον τὸ δέκατον καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν ἀσημάντων φυτῶν ἐν τοῖς κήποις των τοῦ ἀνήθου, τοῦ ἡδυόσμου καὶ τοῦ κυμίνου, ἐνῷ ἑτέρωθεν ἦσαν ἄδικοι, ἀνειλικρινεῖς, ἀπάνθρωποι πρὸς τοὺς ἀδυνάτους. Ἐτήρουν τὰ ἐλαφρότερα, καὶ παρέβαινον τὰ βαρύτερα, ἐτήρουν τὸν

τύπον καὶ παρέβαινον τὴν οὐσίαν. «Ὁδηγοὶ τυφλοί, προσθέτει ὁ Κύριος, οἱ διϋλίζοντες τὸν κώνωπα, τὴν δὲ κάμηλον καταπίνοντες· Οὐαὶ ὑμῖν, γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι καθαρίζετε τὸ ἔξωθεν τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς παροψίδος, ἔσωθεν δὲ γέμουσιν ἐξ ἁρπαγῆς καὶ ἀκρασίας. Φαρισαῖε τυφλέ, καθάρισον πρῶτον τὸ ἐντὸς τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς παροψίδος, ἵνα γένηται καὶ τὸ ἐκτὸς καθαρόν. Οὐαὶ ὑμῖν, γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, ὅτι παρομοιάζετε τάφοις κεκονιαμένοις, οἵτινες ἔξωθεν μὲν φαίνονται ὡραῖοι, ἔσωθεν δὲ γέμουσιν ὀστέων νεκρῶν καὶ πάσης ἀκαθαρσίας. Οὕτως καὶ ὑμεῖς ἔξωθεν μὲν φαίνεσθε ὡραῖοι, ἔσωθεν δὲ μεστοί ἐστε ὑποκρίσεως καὶ ἀνομίας» (αὐτόθι). Κάλλιον καὶ ἰσχυρότερον δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παταχθῇ ἡ κατὰ τὸ φαινόμενον, εἰς τύπους καὶ λόγους περιοριζομένη εὐσέβεια. Τὰ χωρία ταῦτα τοῦ Εὐαγγελίου δύνανται νὰ συγκριθῶσι πρὸς ῥητορικὰ ἀριστουργήματα πάσης ἐποχῆς. Κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἐξακολουθεῖ διδάσκων πάντοτε ὁ Κύριος, πάντοτε συνιστῶν τὴν δι' ἔργων δεικνυομένην θρησκείαν, πάντοτε εἰς τὴν οὐσίαν αὐτῆς ἀποβλέπων, πάντοτε ἀνεπαρκῆ τὸν νεκρὸν τύπον αὐτῆς δεικνύων. Οὕτως περιγράφων τὴν μέλλουσαν κρίσιν δὲν λέγει, ὅτι θὰ ἐπαινεθῶσιν ἐκεῖνοι, οἵτινες ἐνήστευσαν πολύ, προσηυχήθησαν πολύ, ἐφοίτησαν εἰς τοὺς ναοὺς πολύ, ἀλλ' ὅσοι ἔθρεψαν τοὺς πεινῶντας, ἐπότισαν τοὺς διψῶντας, ἐνέδυσαν τοὺς γυμνούς, συνήγαγον τοὺς ξένους καὶ ἐπεσκέφθησαν τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τοὺς ἐν τῇ φυλακῇ (Ματθ. κε', 31). Ἀκούσατε νῦν τί διηγεῖται ὁ εὐαγγελιστὴς Μάρκος (ζ', 1—23) περὶ τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῶν Φαρισαίων. «Καὶ συνάγονται πρὸς αὐτὸν οἱ Φαρισαῖοι καί τινες τῶν γραμματέων, ἐλθόντες ἀπὸ Ἱεροσολύμων, καὶ ἰδόντες τινὰς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ κοιναῖς χερσί, τουτέστιν ἀνίπτοις ἐσθίοντας ἄρτους ἐμέμψαντο· (οἱ γὰρ Ἰουδαῖοι ἐὰν μὴ πυγμῇ νίψωνται τὰς χεῖρας οὐκ ἐσθίουσι κρατοῦντες τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων καὶ ἀπὸ ἀγορᾶς ἐὰν μὴ βαπτίσωνται οὐκ ἐσθίουσι· καὶ ἄλλα πολλά ἐστι ἃ παρέλαβον κρατεῖν βαπτισμοὺς ποτηρίων καὶ ξεστῶν καὶ χαλκίων καὶ κλινῶν)· ἔπειτα ἐπερωτῶσιν αὐτὸν οἱ Φαρισαῖοι καὶ οἱ γραμματεῖς, Διὰ τί οἱ μαθηταί σου οὐ περιπατοῦσι κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν πρεσβυτέρων, ἀλλ' ἀνίπτοις χερσὶν ἐσθίουσι τὸν ἄρτον. Ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, ὅτι καλῶς προεφήτευσεν Ἡσαΐας περὶ ὑμῶν τῶν ὑποκριτῶν, ὡς γέγραπται· «Οὗτος ὁ λαὸς τοῖς χείλεσί με τιμᾷ, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ. Μάτην δὲ σέβονταί με, διδάσκοντες διδασκαλίας ἐντάλματα ἀνθρώπων». Ἀφέντες γὰρ τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, κρατεῖτε τὴν παράδοσιν τῶν ἀνθρώπων, βαπτισμοὺς

ξεστῶν καὶ ποτηρίων καὶ ἄλλα παρόμοια τοιαῦτα πολλὰ ποιεῖτε. Καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς· Καλῶς ἀθετεῖτε τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, ἵνα τὴν παράδοσιν ὑμῶν τηρήσητε. Μωσῆς γὰρ εἶπε, «Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου» καὶ «Ὁ κακολογῶν πατέρα ἢ μητέρα θανάτῳ τελευτάτω», ὑμεῖς δὲ λέγετε, ἐὰν εἴπῃ ἄνθρωπος τῷ πατρὶ ἢ τῇ μητρὶ Κορβᾶν (ὅ ἐστι δῶρον), ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς. Καὶ οὐκέτι ἀφίετε αὐτὸν οὐδὲν ποιῆσαι τῷ πατρὶ αὐτοῦ ἢ τῇ μητρὶ αὐτοῦ, ἀκυροῦντες τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ τῇ παραδόσει ὑμῶν, ᾗ παρεδώκατε.» Κατὰ τὴν διδασκαλίαν δηλ. τῶν Φαρισαίων καὶ τῶν τότε ῥαββίνων, οἵτινες ὀλιγωροῦντες τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, τῶν αἰωνίων παραγγελμάτων τῆς ἠθικῆς, ἔδιδον μείζονα προσοχὴν εἰς τοὺς τῆς λατρείας τύπους, οἵτινες εἶχον ὑπερβολικῶς πολλαπλασιασθῇ, ὁ υἱὸς σκοπῶν νὰ προσφέρῃ τι εἰς τὸν πατέρα ἢ τὴν μητέρα του πρὸς περίθαλψιν αὐτῶν κατὰ τὸ γῆρας, ἐὰν ἤθελε προτιμήσει νὰ προςφέρῃ τοῦτο εἰς τὸν ναὸν χάριν τῆς λατρείας καὶ προέφερε τὴν λέξιν Κορβᾶν, δῶρον ἔστω τῷ ναῷ, καλῶς θὰ ἔπραττε νὰ μὴ δώσῃ αὐτὸ εἰς τὸν πατέρα του ἢ τὴν μητέρα του, ἀλλ' εἰς τὸν ναόν, ἐγκαταλείπων αὐτοὺς ἐν τῇ δυστυχίᾳ! Τοῦτο ἐλέγχει ὁ Κύριος τὴν προτίμησιν ταύτην τῶν τύπων τῆς οὐσίας, τὴν προτίμησιν τῶν προσευχῶν καὶ θυσιῶν τῆς τηρήσεως τῶν αἰωνίων παραγγελμάτων τῆς ἠθικῆς. Εἶτα προσέθηκε· «Παρόμοια τοιαῦτα ποιεῖτε. Καὶ προσκαλεσάμενος πάντα τὸν ὄχλον ἔλεγεν αὐτοῖς, Ἀκούετέ μου πάντες καὶ συνίετε. Οὐδέν ἐστιν ἔξωθεν τοῦ ἀνθρώπου εἰςπορευόμενον εἰς αὐτόν, ὃ δύναται αὐτὸν κοινῶσαι· ἀλλὰ τὰ ἐκπορευόμενα παρ' αὐτοῦ, ἐκεῖνά ἐστι τὰ κοινοῦντα τὸν ἄνθρωπον. Εἴ τις ἔχει ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω. Καὶ ὅτε εἰςῆλθεν εἰς οἶκον ἀπὸ τοῦ ὄχλου, ἐπηρώτων αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ περὶ τῆς παραβολῆς καὶ λέγει αὐτοῖς, Οὕτως καὶ ὑμεῖς ἀσύνετοί ἐστε; Οὐ νοεῖτε, ὅτι πᾶν τὸ ἔξωθεν εἰςπορευόμενον εἰς τὸν ἄνθρωπον οὐ δύναται αὐτὸν κοινῶσαι, ὅτι οὐκ εἰςπορεύεται αὐτοῦ εἰς τὴν καρδίαν; Ἔλεγε δὲ ὅτι τὸ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἐκπορευόμενον ἐκεῖνο κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον. Ἔσωθεν γὰρ ἐκ τῆς καρδίας τοῦ ἀνθρώπου οἱ διαλογισμοὶ οἱ κακοὶ ἐκπορεύονται μοιχεῖαι, πορνεῖαι, φόνοι, κλοπαί, πλεονεξίαι, πονηρίαι, δόλος, ἀσέλγεια, ὀφθαλμὸς πονηρός, βλασφημία, ὑπερηφανεία, ἀφροσύνη. Πάντα ταῦτα τὰ πονηρὰ ἔσωθεν ἐκπορεύονται καὶ κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον». Ἡ παράβασις ἄλλαις λέξεσι τοῦ ἠθικοῦ νόμου εἶναι τὸ μολύνον τὸν ἄνθρωπον, τὸ καθιστῶν αὐτὸν μισητὸν τῷ Θεῷ. Διὰ τοῦτο πρὸ πάντων ἀπὸ τῆς παραβάσεως τῆς ἠθικῆς πρέπει νὰ προφυλάττηταί τις. Τοῦτο εἶναι τὸ οὐσιῶδες, τοῦτο εἶναι τὸ κύριον, κατὰ δεύτερον δὲ

λόγον δέον νὰ σέβηταί τις καὶ πᾶν ὅ,τι ὡς τύπος χρησιμεύει τῇ θρησκείᾳ. Οἱ ψευδευλαβεῖς πασῶν τῶν ἐποχῶν πράττουσι τὸ ἐναντίον.

Τὴν μεγάλην ταύτην ἀλήθειαν, ὅτι ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν ἠθικὸν νόμον ἡ ἐν τῷ βίῳ δεικνυομένη εἶναι τὸ κύριον ἐκ τῇ θρησκείᾳ, εἶναι ἡ οὐσία καὶ τὸ πνεῦμα αὐτῆς, διακηρύττουσι συμφώνως πρὸς τὴν διδασκαλίαν τοῦ θείου αὐτῶν διδασκάλου καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, οἱ *ἀπόστολοι*. Ὁ Παῦλος λέγει ὅτι τὸν ἄνθρωπον δικαιοῖ ἡ πίστις ἡ διὰ τῆς ἀγάπης ἐνεργουμένη (Γαλ. ε', 6.), παρατηρεῖ δέ, ὅτι «ἐάν τις ταῖς γλώσσαις τῶν ἀνθρώπων λαλῇ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχῃ, γέγονε χαλκὸς ἠχῶν ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον. Καὶ ἐὰν ἔχῃ προφητείαν καὶ εἰδῇ τὰ μυστήρια καὶ πᾶσαν τὴν γνῶσιν, καὶ ἐὰν ἔχῃ πᾶσαν τὴν πίστιν, ὥστε ὄρη μεθιστάνειν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχῃ, οὐδέν ἐστι (Α' Κορινθ. ιγ' 1)». Τοιουτοτρόπως κηρύττεται παρ' αὐτοῦ ἡ ἀγάπη ἀνωτέρα τῆς πίστεως καὶ τῆς γνώσεως καὶ τῆς προφητείας αὐτῆς. Ὁ Ἰωάννης τὸν χριστιανισμὸν θεωρεῖ ὡς ἀγάπην πρὸς τὸν Θεόν, περιλαμβάνει δὲ ἐν τῷ «Ἀγαπᾶτε ἀλλήλους» (Ἰω ιγ', 24) ὁλόκληρον τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου. Περὶ τοῦ Ἰωάννου τούτου διηγεῖται ὁ Ἱερώνυμος ὅτι φθάσας εἰς βαθύτατον γῆρας ἐν Ἐφέσῳ, ἐπαναλαμβάνων δὲ μόνον τὸ ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καὶ ἐρωτηθεὶς διὰ τί πράττει τοῦτο, εἶπεν, ὅτι τοῦτο εἶναι ἡ ἐντολὴ τοῦ Κυρίου καὶ ἐὰν τοῦτο γίνηται ἀρκεῖ. Quia praeceptum Domini est et si solum fiat, sufficit (Epist. ad Galatas c. 6). Καὶ ὁ Ἰάκωβος παρατηρεῖ τὰ ἑξῆς· «Τί τὸ ὄφελος, ἀδελφοί μου, ἐὰν πίστιν τις λέγῃ ἔχειν, ἔργα δὲ μὴ ἔχῃ; Μὴ δύναται ἡ πίστις σῶσαι αὐτόν; Ἡ πίστις ἐὰν μὴ ἔργα ἔχῃ, νεκρά ἐστι καθ' ἑαυτὴν» (β', 14—16). «Θρησκεία καθαρὰ καὶ ἀμίαντος παρὰ τῷ Θεῷ καὶ πατρὶ αὕτη ἐστὶν ἐπισκέπτεσθαι ὀρφανοὺς καὶ χήρας ἐν τῇ θλίψει αὐτῶν, ἄσπιλον ἑαυτὸν τηρεῖν ἀπὸ τοῦ κόσμου» (Ἰακώβου α', 26). Θρησκεία ἄλλαις λέξεσιν καὶ πίστις ἀληθὴς εἶναι ἡ δι' ἔργων δεικνυομένη, διὰ βοηθείας τῶν πασχόντων, διὰ προστασίας τῶν ὀρφανῶν καὶ τῶν χηρῶν, διὰ καθαρότητος καὶ ἁγνότητος βίου. Ταῦτα ἐκ τῆς Καινῆς Διαθήκης. Πανταχοῦ ἡ αὐτὴ ἀλήθεια ἀναλάμπει· πανταχοῦ διδάσκεται ὡς ἀληθὴς εὐσέβεια, ἀληθὴς θρησκεία ἡ πρακτικὴ εὐσέβεια, ἡ διὰ τοῦ χρηστοῦ καὶ ἠθικοῦ βίου μαρτυρουμένη· πανταχοῦ κηρύττεται ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν ἠθικὸν νόμον, ὁ χρηστὸς βίος ὡς τὸ κύριον, ὡς ἡ οὐσία καὶ τὸ πνεῦμα τῆς θρησκείας, ὁ δὲ τύπος παρίσταται ὡς τὸ δευτερεῦον, ὡς τὸ κάλυμμα, ὡς ὁ φλοιός, οὐχὶ ὡς ὁ πυρήν, ὁ καρπός, ἡ ὑπόστασις.

Ἐν τῇ *ἐκκλησίᾳ* πολλάκις δυστυχῶς ἐλησμονήθη ἡ μεγάλη αὕτη ἀλήθεια, ἡ οὕτω λαμπρῶς ἐν ταῖς Γραφαῖς διδασκομένη. Πολλάκις ἡ κατ' ἐπιφάνειαν, εἰς λόγους καὶ προσευχὰς καὶ ἄλλους τύπους περιοριζομένη εὐσέβεια ἀντικατέστησε τὴν πρακτικήν, τὴν δι' ἔργων ἀγαθῶν δεικνυομένην. Τὸ πνεῦμα τῆς θρησκείας ἐλησμονήθη, ἐπεκράτησε δὲ ὁ τύπος. Τοῦτο συνέβη μάλιστα κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἔν τε τῇ ἀνατολῇ καὶ τῇ δύσει καὶ δὴ ἐν τῇ τελευταίᾳ ἐν μείζονι βαθμῷ. Ὅσῳ οἱ χριστιανικοὶ λαοὶ ἐβυθίζοντο εἰς παχυλωτέραν ἀμάθειαν, ὅσῳ τὸ μεσαιωνικὸν σκότος ἐγίνετο πυκνότερον, τοσούτῳ μᾶλλον ηὔξανεν ἡ σύγχυσις καὶ παρανόησις αὕτη, ἥτις ἐξελάμβανε τὸ φαινόμενον ἀντὶ τῆς οὐσίας. Διὰ τοῦτο ἐνῷ αἱ ἀρχαὶ τῆς ἠθικῆς παρεβαίνοντο, ἐνῷ ἐπεκράτει παρανομία καὶ ἀνηθικότης, ἐνῷ ὁ βίος τῶν ἀνθρώπων ἦτο πλήρης ἐγκλημάτων, ἐτηροῦντο ἀκριβέστατα οἱ ἐξωτερικοὶ τῆς θρησκείας τύποι, οἵτινες ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἔτι μᾶλλον ἐπολλαπλασιάζοντο. Ὁ ἀμαθὴς ἄνθρωπος, ὁ δεισιδαίμων καὶ φανατικὸς εὐκόλως προσκολλᾶται εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ταύτην ἐμφάνισιν τῆς θρησκείας, εἰς τὸ γράμμα αὐτῆς. Τοιαύτη ἦτο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ ὑμνουμένη παρὰ πολλῶν εὐσέβεια τῶν *βυζαντινῶν χρόνων*, οὐχὶ δηλ. εὐσέβεια τῶν ἀγαθῶν ἔργων, ἀλλ' εὐσέβεια τύπων. Παράδειγμα εἶναι πολλοὶ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες, οἵτινες ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐδείκνυον μέγαν θρησκευτικὸν ζῆλον, ἵδρυον μεγαλοπρεπεῖς ἐκκλησίας καὶ μοναστήρια, κατέτριβον δ' ἀσμένως τὸν χρόνον ἀκροώμενοι μακρῶν ἀκολουθιῶν ἐν ταῖς ἀνακτόραις, ψάλλοντες πολλάκις καὶ αὐτοὶ καὶ συντάσσοντες θρησκευτικοὺς ὕμνους, ἑτέρωθεν δὲ οἱ αὐτοὶ διέπραττον τὰς ἀπανθρωποτάτας τῶν πράξεων, ἐτύφλωνον ἢ ἀπανθρώπως ἠκρωτηρίαζον ἢ ἐφόνευον τοὺς προκατόχους των καὶ τοὺς συγγενεῖς των καὶ διῆγον ἀκολαστότατον βίον, ζῶντες φανερῶς μετὰ παλλακῶν ἢ ἐπιβουλευόμενοι τὴν τιμὴν τῶν οἰκογενειῶν τῶν πολιτῶν. Πόσον ἐξωτερικὴ καὶ τυπικὴ ἦτο ἡ εὐσέβεια τῶν τότε ἀνθρώπων καὶ πόσον ἦτο κεχωρισμένη ἀπὸ πάσης ἠθικῆς δεικνύει τὸ ὅτι μετεχειρίζοντο τὴν θρησκείαν πολλάκις ὡς ὄργανον χάριν τῶν κακοήθων σκοπῶν των. Οἱ συνωμόται κατὰ τῆς ζωῆς τοῦ Βάρδα, ἐν οἷς ἦτο καὶ ὁ γαμβρὸς αὐτοῦ Συμβάτιος, εἶχον συμφωνήσει ὡς σύνθημα ἐπιθέσεως τὸ νὰ ποιήσῃ εἷς ἐξ αὐτῶν τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ. Οἱ κατὰ τὸ φαινόμενον εὐσεβέστατοι οὗτοι βυζαντινοὶ δὲν ἐδίσταζον νὰ δεικνύωσι μεγίστην σκληρότητα καὶ ἀπανθρωπίαν. Συνήθεις ποιναὶ ἦσαν αἱ ῥινοκοπίαι, γλωσσοκοπίαι, ἐκτυφλώσεις καὶ τὰ τοιαῦτα. Οἱ αἰχμάλωτοι ἐν πολέμῳ ἐξηνδραποδίζοντο, ἐφονεύοντο ἢ

ἄλλως πως ἐκακοῦντο. Ὅτε Κωνσταντῖνος ὁ Ε' νικήσας τοὺς Βουλγάρους (763) ἐτέλεσε μεγαλοπρεπῆ θρίαμβον ἐν Κωνσταντινουπόλει, παρεδόθησαν αἱ τὸν θρίαμβον αὐτοῦ ἀκολουθοῦντες Βούλγαροι εἰς τοὺς δήμους τῆς πρωτευούσης καὶ ἐθανατώθησαν ὑπ' αὐτῶν ἔξω τῆς χρυσῆς λεγομένης πύλης. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι Βασίλειος ὁ Β' ὁ Μακεδὼν χιλιάδας ὅλας Βουλγάρων ἐξετύφλωσεν. Ἡ χρῆσις τοῦ δόλου ἐθεωρεῖτό τι ἁπλούστατον καὶ ἀθωότατον παρὰ τῶν ἀκριβεστάτων τούτων τηρητῶν τῶν θρησκευτικῶν τύπων. Ὁ Ῥωμανὸς ἵνα ἀνυψώσῃ εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον τὸν υἱόν του Θεοφύλακτον, ἔπεισε δολίως τὸν τότε πατριάρχην Τρύφωνα διά τινος αὐλικοῦ αὐτοῦ κληρικοῦ νὰ γράψῃ ἐπὶ χάρτου τὴν ὑπογραφήν του, ὅπως ἀποστομώσῃ δῆθεν τοὺς ἐχθρούς του λέγοντας αὐτὸν ἀγράμματον, ἄνωθεν δὲ τῆς ὑπογραφῆς ἔγραψεν ἁπλούστατα τὴν παραίτησίν του. Ἀλέξιος δὲ ὁ Κομνηνὸς ἵνα συλλάβῃ ἐπ' αὐτοφώρῳ διδάσκοντα τὰς ἰδέας του τὸν ἀρχηγὸν τῶν αἱρετικῶν Βογομίλων Βασίλειον, ἁπλοῦν μοναχόν, προσποιεῖται ὅτι θέλει νὰ γίνῃ ὀπαδός του, προσκαλεῖ αὐτὸν εἰς γεῦμα ἐν τοῖς ἀνακτόροις, προκαλεῖ αὐτὸν νὰ ἀναπτύξῃ φιλικῶς τὰς ἰδέας του, καὶ ἐνῷ τοῦτο γίνεται, αἴφνης, ἀρθέντος παραπετάσματος, εὑρέθη ὁ δυστυχὴς Βασίλειος ἐνώπιον συνεδριαζούσης τῆς συνόδου καὶ τῆς συγκλήτου, δικάζεται καὶ καταδικάζεται εἰς θάνατον. Βασίλειος ὁ Μακεδὼν ἀφ' ἑνὸς φονεύει τὸν προκάτοχόν του Μιχαὴλ τὸν Γ', ἀφ' ἑτέρου κτίζει ναοὺς εἰς τιμὴν τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ. Ἡ εἰς τοὺς τύπους τῆς θρησκείας προσκόλλησις γίνεται πολλάκις ἀφορμὴ νὰ παραμελῶσιν οἱ βυζαντινοὶ τὰ στοιχειωδέστατα καθήκοντα πρὸς τὴν ἑαυτῶν πατρίδα. Κωνσταντῖνος ὁ Μονομάχος ἵνα εὕρῃ τὰ ἀναγκαῖα χρήματα, ὅπως τελῆται καθ' ἑκάστην ἐν τῇ ἁγίᾳ Σοφίᾳ λειτουργία καὶ κατασκευάζῃ πολυτελῆ δι' αὐτὴν σκεύη, ἀπήλλαξε τὰς Ἴβηρας τῆς ὑποχρεώσεως, ἣν εἶχον νὰ συντηρῶσι 50 χιλιάδας ἀνδρῶν εἰς ἄμυναν τοῦ κράτους, ἀπαιτήσας ἀντὶ στρατιωτῶν φόρους. Ἐν γένει οἱ βυζαντινοὶ αὐτοκράτορες ἐσπατάλων πολλάκις τὸν δημόσιον πλοῦτον καὶ ἐξησθένουν τὸ κράτος των, ὅπως οἰκοδομῶσι μεγαλοπρεπεῖς ἐκκλησίας καὶ μοναστήρια πρὸς ἐξιλέωσιν τῶν ἁμαρτιῶν των. Ἀντὶ δὲ ἀγωνιζόμενοι καὶ συνάμα ἐπικαλούμενοι τὴν θείαν βοήθειαν νὰ θυσιάζωνται ὑπὲρ τῆς πατρίδος των, περιέμενον πολλάκις τὴν σωτηρίαν των μόνον ἐκ τῶν προσευχῶν των. Ὅτε ὁ στασιαστὴς Βρανᾶς ἐπολιόρκει τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὁ αὐτοκράτωρ Ἰσαάκιος ἠσχολεῖτο μόνον εἰς λιτανείας περὶ σωτηρίας, ἡ δὲ πρωτεύουσα θὰ ἐκυριεύετο ὑπὸ τοῦ στασιαστοῦ, ἂν Κονράδος τις μὴ συνέλεγε στράτευμα ξένων

μισθοφόρων καὶ μὴ ἐπήρχετο κατ' αὐτοῦ. Πολιορκουμένης δὲ τῆς Κωνσταντινουπόλεως τῷ 1453 ὑπὸ Μωάμεθ τοῦ Β', εὑρέθησαν μόνον 5 χιλ. πρόθυμοι νὰ λάβωσι τὰ ὅπλα κατὰ τῶν 200 χιλ. ἐχθρῶν τῶν πολιορκούντων αὐτήν, τῶν λοιπῶν ἀσχολουμένων εἰς προσευχάς. Τοιουτοτρόπως εἶχε παρανοηθῇ παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς ἡ θρησκεία. Ἔλειπε τὸ πνεῦμα, εἶχε δὲ μόνον μείνει τὸ νεκρὸν γράμμα. Ἡ αὐτὴ κατάστασις, καὶ ἔτι χείρων παρατηρεῖται κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας *ἐν τῇ δύσει*, διότι ἡ ἀμάθεια ἐκεῖ ἦτο παχυλωτέρα καὶ ἡ παρανόησις καὶ σύγχυσις τύπων καὶ πνεύματος τῆς θρησκείας ἦτο ἔτι μεγαλειτέρα. Ἡ θρησκεία ἐθεωρεῖτο συνισταμένη μόνον εἰς τὰς τελετὰς τῆς λατρείας καὶ τὰς θρησκευτικὰς ἀσκήσεις, εἰς ἃς καὶ ἀπεδίδετο σημασία καθ' ἑαυτὰς θεωρουμένας καὶ ὅταν ἀκόμη δὲν συνυπῆρχε τὸ εὐσεβὲς αἴσθημα, μεθ' οὗ πρέπει νὰ γίνωνται καὶ οὗ ἔκφρασις πρέπει νὰ ἦναι. Οἱ τύποι ἐθεωροῦντο μαγικῶς ἐνεργοῦντες ὡς λέγουσιν οἱ λατῖνοι θεολόγοι ex opere operato[1] τοσοῦτον, ὥστε π. χ. ἡ συγχώρησις τοῦ ἱερέως καὶ ἁπλῶς ἀγοραζομένη ἐνομίζετο ὅτι ἴσχυε καὶ ἔσωζεν. Ἤδη ἀπὸ τοῦ Ε' αἰῶνος δυτικός τις συγγραφεὺς ὁμιλῶν περὶ τῶν κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους εἰς τὸν χριστιανισμὸν προσελθόντων γερμανῶν λέγει, ὅτι οἱ προϊστάμενοι αὐτῶν ἠξίουν ὅτι εἶχον ἐξουσίαν, ὥστε ἐάν τις τῶν λαϊκῶν ἤθελεν ἐξομολογηθῇ ἁμάρτημά τι νὰ μὴ λέγωσιν αὐτῷ· μετανόησον, θρήνησον ἐπὶ τοῖς πεπραγμένοις ὑπὸ σοῦ· ἀλλὰ νὰ λέγωσιν αὐτῷ· ἀντὶ τούτου τοῦ ἁμαρτήματος δός μοι τοσαῦτα χρήματα καὶ θέλει συγχωρηθῇ σοι· λαμβάνει λοιπὸν ὁ πρεσβύτερος τὰ δῶρα καὶ διὰ τῆς συμφωνίας ταύτης ὑπόσχεται συγχώρησιν παρὰ τοῦ Σωτῆρος. Ὡραῖον παράγγελμα! Ὅστις ἄρα δίδει πλειότερον τῷ ἱερεῖ, ὀλιγώτερον παροργίζει τὸν Θεόν. Κατὰ τοὺς διδασκάλους τούτους οἱ πλούσιοι λοιπὸν δύνανται πάντοτε νὰ ἦναι ἀθῷοι, ἁμαρτωλοὶ δὲ πάντοτε οἱ πτωχοί[2]. Τὸ κακὸν τοῦτο ηὔξησε μετὰ ταῦτα καὶ ἐγέννησε τὴν φοβερὰν τῶν ἀφέσεων κατάχρησιν, ἥτις ἔδωκε τὴν κυριωτέραν ἀφορμὴν εἰς τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ ιϛ' αἰῶνος. Μοναχοὶ ἀπὸ Ῥώμης ἀναχωροῦντες καὶ βαρύτατα φορτία ἀφέσεων φέροντες διεσκορπίζοντο εἰς τὰς διαφόρους καθολικὰς χώρας καὶ ἀναισχύντως ἐπώλουν τὰς ἀφέσεις ταύτας, διαψεύδοντες τὸ τοῦ Εὐαγγελίου «Δυσκόλως οἱ τὰ χρήματα ἔχοντες εἰςελεύσονται εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ (Λουκ. ιη', 24). Πόσον ἐξωτερικῶς ἀντελαμβά-

[1] Biel Sententt. l IV. D. c. 3.

[2] **Mabillon, Museum Italicum T. I. P. II. p. 37.**

νοντο τῆς θρησκείας κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους οἱ ἄνθρωποι ἐν τῇ δύσει δεικνύει καὶ τὸ ὅτι πολλοὶ καταδικαζόμενοι ὑπὸ τῶν ἱερέων ἵνα νηστεύσωσιν, ἐπλήρονον ἄλλους ἵνα πράξωσι τοῦτο ἀντ' αὐτῶν! Τῆς ἀφέσεως ἐτύγχανε καὶ ὁ ἐπισκεπτόμενος κατὰ τὰ ἰωβηλαῖα ἔτη τὴν Ῥώμην. Ἐνῷ δ' ἐπεκράτει ἀκριβεστάτη καὶ αὐστηροτάτη τῶν τύπων τήρησις, οὐδέποτε ἄλλοτε ἡ ἀκολασία τῶν ἡγεμόνων, εὐγενῶν, παπῶν, καρδιναλίων, κληρικῶν, μοναχῶν ἔφθασεν εἰς ἀνώτερον βαθμόν, οὐδέποτε ἡ ἀπανθρωπία καὶ ἡ σκληρότης διέπραξε μεγαλείτερα κακουργήματα ὅσον κατὰ τοὺς αἰῶνας ἐκείνους. Ἀρκοῦμαι νὰ ἐνθυμίσω ὑμῖν τὰ βδελυρὰ καὶ θηριώδη ἔργα τῆς ἱερᾶς ἐξετάσεως (μόνον ἡ ἱερὰ ἐξέτασις ἐν Ἱσπανίᾳ ἐβασάνισεν, ἔκαυσεν, ἐφυλάκισε, καὶ ἐξώρισεν ὑπὲρ τὰς 100 χιλιάδας ἀνθρώπων ἕνεκα τῶν θρησκευτικῶν αὐτῶν πεποιθήσεων) καὶ τοὺς ἀπανθρωποτάτους διωγμοὺς κατὰ τῶν λεγομένων μάγων καὶ μαγισσῶν, οἵτινες ἀσπλάγχνως ἐρρίπτοντο εἰς τὰς πυράς. Τοσοῦτον ἕνεκα τῆς ἀμαθείας καὶ βαρβαρότητος διεστράφη ὁ χριστιανισμὸς κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας, τοσοῦτον παρενοήθη ἡ φιλάνθρωπος, ἡ θεία θρησκεία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοσαῦτα κακὰ ἐπήνεγκεν ἡ σύγχυσις οὐσίας καὶ τύπων τῆς θρησκείας, ἡ παρανόησις τοῦ πνεύματος τῆς θρησκείας.

Τί *συμπεραίνομεν* ἐκ τῶν ἀνωτέρω; Ὅσοι νομίζουσιν, ὅτι ἡ θρησκεία εἶναι οἱ τύποι, εὑρίσκονται ἐν οἰκτρᾷ πλάνῃ. Ἡ θρησκεία ὡς εἴδομεν κατ' οὐσίαν εἶναι τὸ αἴσθημα τοῦ πρὸς τὸν δίκαιον Θεὸν φόβου καὶ τῆς πρὸς τὸν πανάγαθον καὶ τέλειον Θεὸν ἀγάπης, τὸ ὁποῖον μαρτυρεῖται ἐν τῷ βίῳ δι' ἔργων ἀγαθῶν, διὰ τῆς δικαιοσύνης καὶ φιλανθρωπίας, διὰ τῆς εὐσυνειδήτου ἐκπληρώσεως πάντων τῶν καθηκόντων ἡμῶν. Οὕτως εἴδομεν ὅτι διδάσκεται ἡ θρησκεία καὶ παρὰ τῶν προφητῶν καὶ ψαλμῳδῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ παρὰ τοῦ Κυρίου καὶ τῶν ἀποστόλων ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ. Ἡ ἐσωτερικὴ αὕτη εὐσέβεια ἡ μαρτυρουμένη διὰ τοῦ χρηστοῦ βίου ἐκδηλοῦται καὶ διὰ τῶν τύπων τῆς λατρείας καὶ τῶν ἄλλων θρησκευτικῶν ἀσκήσεων. Οἱ τύποι οὗτοι, οἵτινες μεταβάλλονται κατὰ τοὺς διαφόρους καιρούς, βεβαίως πρέπει νὰ ἦναι καὶ αὐτοὶ σεβαστοὶ ὡς ἐκδήλωσις τῆς θρησκείας καὶ ὡς συντελοῦντες καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν ὑπόθαλψιν τῆς ἐσωτερικῆς εὐσεβείας, ἀλλὰ δὲν εἶναι ἡ οὐσία καὶ τὸ πνεῦμα τῆς θρησκείας. Ὅταν μάλιστα ἐξ ἀμαθείας ἐκλαμβάνωνται ὡς αὐτὴ αὕτη ἡ οὐσία, ἐπέρχεται ἡ φοβερὰ ἐκείνη διαστροφὴ τῆς θρησκείας, ἧς εἰκόνα τελείαν εἴδομεν ἀνωτέρω κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἔν τε τῇ ἀνατολῇ καὶ τῇ δύσει. Τότε τὸ μὲν πνεῦμα ἐκλείπει, μένει δὲ

μόνον τὸ γράμμα τῆς θρησκείας ἢ ἡ ἐξωτερικὴ αὐτῆς μορφή. Τοιαύτη διεστραμμένη θρησκεία δὲν φέρει ἀξίως τὸ ὄνομα τῆς θρησκείας, εἶναι παρῳδία αὐτῆς. Τοιαύτη τυπικὴ θρησκεία δύναται νὰ ὑπάρχῃ ἄνευ ἠθικότητος, νὰ συνυπάρχῃ μετὰ ἐσχάτης βίου φαυλότητος. Τοῦτο πρέπει νὰ κατανοήσωσι πρῶτον ὅσοι τῶν παρ' ἡμῖν λογίων μὴ ἐγκύψαντες εἰς τὴν μελέτην τῆς θρησκείας παραγνωρίζουσιν αὐτὴν καὶ νομίζοντες αὐτὴν ὡς συγκειμένην μόνον ἐκ τύπων τινῶν περιφρονοῦσιν αὐτὴν καὶ οὐδενὸς λόγου ἀξίαν κρίνουσιν. Πρέπει νὰ ἐννοήσωσιν οἱ τοιοῦτοι, ὅτι ἡ θρησκεία κατὰ τὸ πνεῦμα αὐτῆς ἐννοουμένη εἶναι ἡ ὑψίστη ὄψις τοῦ πνευματικοῦ βίου τοῦ ἀνθρώπου, εἶναι ἡ ἀγάπη πρὸς τὸ θεῖον, πρὸς τὸ δίκαιον, πρὸς τὸ ἀγαθόν, εἶναι ἡ ἔξαρσις τῆς ψυχῆς πρὸς τὸν πλάστην ὡς τὸ ἰδεῶδες τοῦ καλοῦ, τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ ἀληθοῦς. Ὁ ἄνευ θρησκείας εἶναι ἄνευ τῆς ὑψηλοτάτης ταύτης τάσεως πρὸς τὰ ἰδεώδη, πρὸς τὴν αἰωνίαν δικαιοσύνην καὶ ἀγαθότητα. Οὕτως ἐννοουμένη ἡ θρησκεία εἶναι ἡ μόνη δύναμις, ἥτις δύναται νὰ ἐξαγνίσῃ καὶ ἐξυψώσῃ ἠθικῶς καὶ τὰ ἄτομα καὶ τὰ ἔθνη. Ἄνευ αὐτῆς καταπίπτουσι καὶ ἄτομα καὶ ἔθνη εἰς τὸν ἐγωϊσμόν, εἰς τὸν ὑλισμόν, καὶ γίνονται ἕρμαιον τῶν παθῶν καὶ ἐκφαυλίζονται. Ἀναγνωρίζοντες δὲ τὴν ἀληθῆ ταύτην φύσιν τῆς θρησκείας, ἂς σπουδάσωσιν οἱ παρ' ἡμῖν λόγιοι καὶ μεμορφωμένοι ἄνδρες οἱ δυνάμενοι νὰ ἐπιρρεάσωσι τὰ κοινὰ νὰ ἀνυψώσωσι παρ' ἡμῖν τὴν θρησκείαν δι' ἐπιστημονικῆς μορφώσεως καὶ ἀξιοπρεποῦς συντηρήσεως τοῦ κλήρου. Μόνον κλῆρος πεφωτισμένος, ἐπιστημονικῶς μεμορφωμένος δύναται νὰ ὑψωθῇ καὶ νὰ συνανυψώσῃ καὶ τὸν λαὸν εἰς τὴν τοιαύτην καθαρὰν ἀντίληψιν τῆς θρησκείας. Ἡ ἀμάθεια τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ εἶναι ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω ἡ κυρία αἰτία τῆς οἰκτρᾶς παρανοήσεως καὶ διαστροφῆς τῆς θρησκείας. Ἔπειτα καὶ ὁ λαὸς πρέπει νὰ καθοδηγηθῇ εἰς τὸ νὰ ἐννοήσῃ τί εἶναι ἡ ἀληθὴς θρησκεία, ἡ ἀληθὴς εὐσέβεια. Οἱ διδάσκοντες αὐτὸν πρέπει νὰ πείσωσιν αὐτόν, ὅτι καλὸν μὲν καὶ πρέπον εἶναι νὰ σέβηταί τις καὶ τοὺς τύπους τῆς θρησκείας, ἀλλ' ὅτι δὲν εἶναι τοῦτο τὸ πᾶν ἐν τῇ θρησκείᾳ, ἀλλ' ὅτι κυρίως ἡ οὐσία καὶ τὸ πνεῦμα τῆς θρησκείας εἶναι ὁ φόβος πρὸς τὸν Θεόν, ἡ ἀγάπη πρὸς αὐτὸν καὶ τὸ θεῖον θέλημα, εἶναι τὸ νὰ μὴ βλασφημῇ τις τὸν Θεόν, νὰ μὴ ἐπιορκῇ, νὰ σέβηται τοὺς γονεῖς του, νὰ μὴ φονεύῃ, νὰ μὴ προσβάλῃ τὴν οἰκογενειακὴν τιμὴν τοῦ ἄλλου, νὰ μὴ κλέπτῃ, νὰ μὴ ψευδομαρτυρῇ, νὰ μὴ ψεύδηται ἐν γένει, νὰ μὴ ἐπιθυμῇ τὰ τοῦ ἄλλου πράγματα, νὰ ἦναι καθόλου εἰπεῖν δίκαιος καὶ φιλάνθρωπος, νὰ λυπῆται τοὺς πτωχοὺς καὶ δυστυχεῖς, νὰ προστα-

τεύχῃ τοὺς ὀρφανοὺς καὶ ἀπροστατεύτους καὶ μεριμνᾷ περὶ αὐτῶν, νὰ ἀγαπᾷ τὴν πατρίδα του, ὑπακούων εἰς τοὺς νόμους αὐτῆς καὶ ὢν ἕτοιμος νὰ θυσιασθῇ ὑπὲρ αὐτῆς, καὶ νὰ ἐνδιαφέρηται, ἐνθουσιᾷ καὶ ἐργάζηται ὑπὲρ παντὸς ἀληθοῦς, καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ. Τοῦτο εἶναι ἡ οὐσία, τοῦτο εἶναι τὸ πνεῦμα τῆς θρησκείας.

Α. Διομήδης Κυριακός.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΡΤΙΦΑΝΟΥΣ ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΓΑΙΓΚΕΡ

Διεξελθόντες ἐν φιλολογικαῖς ἐφημερίσι τὰς **περὶ τῆς ἱστορίας τῶν νεωτάτων χρόνων** *τοῦ 'Οσκὰρ Γαΐγκερ* κρίσεις τῶν ἱστορίας ἐμπείρων ἀνεμνήσθημεν τῶν ἀπηγορευμένων ἐκείνων βιβλίων, ἅτινα τούτου δὴ ἕνεκα καθίστανται ἔτι μᾶλλον περιζήτητα, διότι οὐδεμία κριτικὴ ὑπάρχει, ἥτις δύναται κάλλιον καὶ ἐρρωμενέστερον νὰ συστήσῃ τῷ δημοσίῳ (κατὰ τὴν εὐρυτάτην τοῦ ὅρου ἔννοιαν) βιβλίον, ἢ ὅτι ἕνεκα φατριαστικῆς ἀπόψεως ἀμέτρως ἐπιτίθενται καὶ καθυβρίζουσιν αὐτό. Τότε ἀκουσίως ἐρωτῶμεν διὰ τί ἡ κριτικὴ ἀναφαίνεται ἄγαν κεχολωμένη καὶ ἐξηρεθισμένη, τότε ἐπιζητοῦμεν μᾶλλον ἤ ποτε τὴν ἀκρίβωσιν τῶν αἰτίων, καὶ ὁπόταν ἀνεύρωμεν ὅτι τοιαῦται δυσάρεστοι κρίσεις ἐκπηγάζουσιν ἐκ τοῦ ἀναντιλέκτως χειρίστου κότου τοῦ παρατηρεῖν τὴν οὐχὶ ἑκάστοτε εὐάρεστον ἀλήθειαν τὴν ἐν τῷ βιβλίῳ ὑπάρχουσαν, τότε δὴ τότε ἐξασφαλίζεται πάνυ ἐξαπιναίως ἡ εὐρυτάτη διάδοσις τοιούτου ἔργου. Τοιαύτη λοιπὸν ἀπέβη ἡ μοῖρα τῆς τριτόμου συγγραφῆς τῆς ἱστορίας τῶν νεωτάτων χρόνων ὑπὸ 'Οσκὰρ Γαΐγκερ, ἥτις, μὴ σκοπουμένων τῶν λυσσωδῶν ἐπιθέσεων παρὰ τῶν ὑπεραλπείων, φιλελευθέρων καὶ σοσιαλιστῶν, ἐδημοσιεύθη ἐκ νέου εἰς τρίτην συμπεπληρωμένην ἔκδοσιν παρὰ τῷ ἐκδότῃ 'Οσβὰλδ Σεεχάγεν ἐν Βερολίνῳ[1]. Τοῦτο δὲ τεκμηριοῖ ὅτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἱστοριογράφημα τοῦ Γαΐγκερ κατέστη τῷ γερμανικῷ λαῷ, ἐφ' ὅσον οὗτος τηρεῖ ἥρεμον καὶ διαυγῆ κρίσιν, ἀσπάσιον καὶ ἐρίτιμον ἀνάγνωσμα, ἐπειδὴ δι' αὐτοῦ οὐ μόνον τὴν γνῶσιν, ἀλλ', ὅπερ τὸ οὐσιωδέστερον εἰς πᾶν ἔγκριτον ἱστοριογράφημα, δύναται νὰ

[1] Geschichte der neuester Zeit von Oskar Jaeger dritte Ausgabe im Verlage von Oswald Seehagen in Berlin, 1888.

ἐπιτύχῃ τῆς κατανοήσεως τῶν γεγονότων, ἅτινα διακινοῦσι τὸν κόσμον. Ἡ μεγάλη, λέγομεν, διάδοσις καὶ δημοτικότης τοῦ προκειμένου ἔργου, ὅπερ καὶ εἰς τὴν ὁλλανδικὴν μεθηρμηνεύθη, ἀπαλλάσσει ἡμᾶς τοῦ κόπου τοῦ ἀναλῦσαι τὴν σύνθεσιν τοῦ ὅλου, ἥτις δικαίως παρέμεινεν ἀμετάβλητος καὶ ἐπηυξήθη μόνον διὰ προσθήκης ἐκτεινομένης μέχρι τοῦ 1885. Ἓν μόνον ἐπιθυμοῦμεν νὰ ὑποδείξωμεν, ὅπερ μεταδίδωσιν ἰδίαν ἀξίαν πᾶσι μὲν τοῖς φιλοπονήμασι τοῦ Γαῖγκερ, διαφερόντως δὲ τῷ προκειμένῳ, ὅπερ ἐστὶν ἡ βαθεῖα ἠθικὴ σοβαρότης, ὑφ' ἧς οὐδὲ τὸ παράπαν ἀποτρέπεται ὁ περικλεὴς ἱστοριογράφος ὅπως λαμβάνῃ καὶ ὀνομάζῃ τὰ πράγματα οὕτως, ὡς πραγματικῶς εἰσὶ καὶ κατ' ἐξοχὴν ἡ προσήλωσις εἰς μίαν ὑψηλὴν ἰδέαν, ἥτις πληροῖ καὶ τὸν ἡμέτερον, τὸν ἄλλως τοσοῦτον ὑλικόν, αἰῶνα καὶ ἥτις ἰδέα καταδεσπόζει τοῦ ὅλου. Ἡ ἰδέα αὕτη παριστάνεται ἐπὶ τῆς φαεινῆς εἰκόνος **τῆς ἐλευθερίας** (ὡς ἐπὶ λέξεως ἀποφαίνεται ὁ συγγραφεύς), «τῆς ἀναγνωρίσεως δῆλα δὴ τῆς μεμονωμένης προσωπικότητος καὶ τῆς ἀτελευτήτου πρὸς τελείωσιν ἐπιδεκτικότητος αὐτῆς ὡς τῆς κρηπῖδος πάσης πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς ἀναπτύξεως». Ἡ ἔννοια αὕτη τῆς ἐλευθερίας (προσεπάγει ὁ συγγραφεύς), ἥτις δὲν εἶναι ἁπλοῦν ἀγαθόν, ὅπερ θὰ συνεδέετο μετά τινων πολιτικῶν διοργανώσεων καὶ ὅπερ (ὡς πλεονάκις προϋποτίθησιν ἡ ἀλογιστία καὶ ἡ ἰδεῶν ἐστερημένη φράσις) τῇ εἰσαγωγῇ ἑνὸς γραπτοῦ πολιτεύματος αὐτομάτως παρουσιάζεται μετ' ἐπεκτεταμένου δικαιώματος ἐκλογῆς καὶ ψήφου καὶ μετ' ἄλλων ἐξωτερικῶν κανονισμῶν, ἧς τὸ περιεκτικώτατον ὄνομα περιλαμβάνει μᾶλλον ὅλην σειρὰν ἠθικῶν ἰδιοτήτων καὶ δυνάμεων, ἧς ἡ ἐκτύλιξις ἐνδεχόμενον μὲν νὰ προάγηται σημαντικῶς ἢ νὰ παρακωλύηται διὰ παραχωρήσεως[1], ἢ ἀπαρνήσεως πολιτικῶν τινων δικαιωμάτων διὰ μεμονωμένων νόμων καὶ ἀνδρῶν, ἥτις ὅμως τέλος ὡς πᾶσα δύναμις καὶ ἀρετὴ ὑφ' ἑνὸς χωριστὰ ὡς καὶ ὑπὸ τοῦ λαοῦ δύναται νἀποκτηθῇ διὰ μακρᾶς, δυσκόλου καὶ ἐντίμου ἐργασίας, ἡ *ἔννοια αὕτη* (λέγομεν μετὰ τοῦ συγγραφέως) τῆς ἐλευθερίας ἀντηχεῖ δι' ὅλου τοῦ συγγράμματος». Καὶ ἂν ὁ Γαῖγκερ ἐν τῷ τελευταίῳ τόμῳ ἐκφέρῃ τὸ τελικὸν συμπέρασμα πασῶν τῶν μεγάλων προσπαθειῶν καὶ ἐργασιῶν, αἵτινες ἀπὸ τοῦ 1815 ἐκράτησαν τὸν κόσμον ἐν ἀγωνίᾳ, ὀφείλομεν ἐξ ὅλης καρδίας νὰ ὁμογνωμονήσωμεν τῷ συγγραφεῖ αὐτῷ λέγοντι «ὅτι ἡ ἀνθρωπότης κατὰ πλεῖστον μέρος ἔμαθεν ὅτι ἡ ἐλευθερία, ἧς ἡ σημαία ἀνεστηλώθη ἐν τῇ ἡγουμένῃ ἑκατον-

[1] Οἷον τὸ στέμμα παραχωρεῖ σύνταγμα καὶ ἄλλας προνομίας, τοῦτο βεβαίως ἐννοεῖ ἐνταῦθα διὰ τοῦ ὅρου *παραχωρήσεως*.

ταετηρίδι, δὲν εἶναι προσκεκολλημένη ἐν τούτῳ ἢ ἐν ἐκείνῳ τῷ πολιτεύματι, ἀλλ' ὅτι αὕτη ἵν'αὐξηθῇ δεῖται πρὸ πάντων ἀσφαλοῦς πολιτειακῆς τάξεως, καὶ ὅτι ἡ ἀνθρωπότης ἔμαθεν ὅτι ἡ ἐλευθερία διατελεῖ οὖσα καθόλου ἀσφαλεστέρα ἐν μοναρχίᾳ συνταγματικῶς μεθηρμοσμένῃ, ἢ ἐν δημοκρατίᾳ, ἐν ᾗ οὐδὲν ὑπάρχει, ὅπερ ὁ συνῳδὰ τῷ ὀνόματι μὲν ἄρχων, κατὰ ἀλήθειαν δὲ μόνον παραπειθόμενος[1] λαὸς καὶ συχνότατα ἐψευσμένος τῶν ἐλπίδων καὶ φενακιζόμενος ἤθελε χαρισθῇ εἰς τὴν φιλοδοξίαν, τὴν κολακείαν, ἢ εἰς τὴν φανερὰν βιαιοπραγίαν». Ὁ κόσμος καὶ ἔκτοτε ἐδιδάχθη ὅτι ἡ ἐλευθερία αὕτη δὲν εἶναι τὸ ἁπλοῦν κτῆμα, ὅπερ ἡ ἐλευθεροφροσύνη τοῦ 1848 ἐνόησεν ὑπ'αὐτήν, τουτέστιν ἡ πολιτική, ἀλλ' ὅτι παρ' αὐτῇ ὁμοειδῶς συμπαραστατεῖ ἡ οἰκονομολογική, ᾗ ὀφείλονται τὰ μεγάλα τῶν ἐν τῇ ἑκατονταετηρίδι, ἀποκτημάτων καὶ κατ' ἐξοχὴν προστίθεται τὸ θρησκευτικὸν στοιχεῖον, ὅπερ «ἐπὶ μακρὸν χρόνον ὡς πρὸς τὰς πολιτειακὰς μὲν σχέσεις παρέμεινεν ὑποδεέστερον, νῦν δὲ πάλιν ἀνυψώθη καὶ δι' ἔργων καταδεικνύει τὴν ἔτι ἀδιάρρηκτον αὐτοῦ δύναμιν ἐπὶ τῶν πνευμάτων». Εἰς τὸ ὄντως αὐτοσύστατον αὐτὸ ἱστοριογράφημα τοῦ Γαΐγκερ, τὸ ἐν γ' ἐκδόσει εἰς φῶς προαχθὲν καὶ δι' ἐξαιρέτου πίνακος τῶν τε ὀνομάτων καὶ τῶν πραγμάτων πλουτισθὲν καὶ διὰ τῶν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἐπιτυχῶν ἀπεικονισμάτων ἐξόχων ἀνδρῶν, μαχῶν κ. ἑ., οὐδὲν ἔχομεν νὰ προσθέσωμεν, ἢ τοὺς δαψιλεῖς ἅμα καὶ δικαίους ἐπαίνους, ὧν ἠξιώθη τὸ ἔργον αὐτὸ παρὰ τῶν περὶ ἱστορίας ἐπαϊόντων.

Ἐν Ἀθήναις, Νοεμβρίῳ τελευτῶντι, 1888.

Ν. Πετρῆς.

[1] Ὃν παρασύρωσι δῆλον ὅτι οἱ δημαγωγοί.

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ

Α'.

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΣΟΥΛΙΟΥ ΚΑΙ ΠΑΡΓΑΣ

ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΥ ΠΕΡΡΑΙΒΟΥ

ΥΠΟ ΕΠΟΨΙΝ ΤΟΥ ΑΞΙΟΠΙΣΤΟΥ ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΗ

Χριστοφόρος ὁ Περραιβὸς τυγχάνει γνωστὸς ὡς συγγραφεὺς *Ἱστορίας τοῦ Σουλίου καὶ Πάργας*, ἣν ἐξέδωκε τρίς, ἐν Παρισίοις τῷ 1803, ἐν Βενετίᾳ τῷ 1815, καὶ ἐν Ἀθήναις τῷ 1857. Φέρουσι δ' αἱ ἐκδόσεις αὗται τὰς ἀκολούθους ἐπιγραφάς:

«Ἱστορία σύντομος τοῦ Σουλίου καὶ Πάργας, περιέχουσα τὴν ἀρχαιότητα αὐτῶν, καὶ ἡρωϊκοὺς μετὰ τῶν Τουρκῶν πολέμους, καὶ μάλιστα τοὺς τοῦ Σουλίου μετὰ τοῦ Ἀλῆ Πασιᾶ κατοίκου τῶν Ἰωαννίνων, καὶ ἡγεμόνος τῆς Γραικίας, καὶ Μακεδονίας. Τόμος πρῶτος. Ἐν Παρισίοις κατὰ τὸ 1803». Εἶναι σχήματος 12ου. Σελ. 1—2 ἡ ἐπιγρ. 3-8. Φίλοι μου Ἕλληνες, χαίρετε· 9—10 ἑξάστιχα ἡρωελεγεῖα Εἰς τὰ τοῦ Σουλίου ὄρη. Ἀνδρόνικος Ὀλύνθιος Τορωναῖος (ψευδώνυμον Ἀνδρέου Ὑδρωμένου)· 11-14. Τῇ κλεινῇ μοι Ἑλλάδι τὸ ὀφειλόμενον σέβας, ὁ σὸς εὐπειθὴς υἱὸς Στέφανος Ἀναγυράσιος (ψευδώνυμον τοῦ συγγραφέως). Σελ. 1-79. Ἱστορία σύντομος τοῦ Σουλίου, καὶ

«Ἱστορία Σουλίου καὶ Πάργας περιέχουσα τὴν χρονολογίαν, καὶ τοὺς ἡρωϊκοὺς αὐτῶν πολέμους, ἐξαιρέτως τοὺς τῶν Σουλιωτῶν μετὰ τοῦ Ἀλῆ Πασιᾶ, ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος, συγγραφεῖσα παρὰ ΒΥΚ ΨΟ ΨΞΗ ΛΑ ΑΩΚΑ'. Τόμος πρῶτος. ἐν Βενετίᾳ παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων 1815». Εἶναι σχήματος 12ου. Σελ. α'—ε' ἡ ἐπιγρ. ς'—η' Τῇ κλεινῇ μοι Ἑλλάδι τὸ ὀφειλόμενον σέβας, ὁ σὸς εὐπειθὴς υἱὸς ΦΞΗ. θ'—ι' ἑξάστιχα ἡρωελεγεῖα Εἰς τὰ τοῦ Σουλίου ὄρη. Εἰς τὸν ποιητὴν τῆς Ἱστορίας. Εἰς τὴν βίβλον καὶ τὸν ἀναγινώσκοντα. Ἀνδρέας Ἱερεὺς Ὑδρωμένος ὁ Ὑπαργεῖος. ια'—ιε' Φίλοι μου Ἕλληνες χαίρετε. ις' Εἰδοποίησις.

«Ἱστορία τοῦ Σουλίου καὶ Πάργας περιέχουσα τὴν χρονολογίαν αὐτῶν, τὰς πρὸς τοὺς Ὀθωμανοὺς μάχας, κυρίως δὲ τὰς πρὸς τὸν Ἀλῆ Πασᾶ σατράπην τῆς Ἠπείρου συγγραφεῖσα παρὰ Χριστοφόρου Περραιβοῦ ὑποστρατήγου διῃρημένη εἰς τόμους δύο· ἐν Ἀθήναις· τύποις Φ. Καραμπίνη καὶ Κ. Βάφα, (παρὰ τῇ ὁδῷ Βύσση ἀριθ. 301) 1857». Εἶναι σχήματος 8ου. Σελ. α'—θ' Πρὸς τοὺς ἀναγνώστας. ι'—ιδ' Τῇ κλεινῇ μου Ἑλλάδι τὸ ὀφειλόμενον σέβας. ιγ' Ἑξάστιχα ἡρωελεγεῖα. ιδ' Ἐπιτάφιον εἰς τὸν Ῥῆγαν. Ἱστορία τοῦ Σουλίου σελ. 1.

σελ. 81-123 Ἱστορία σύντομος τῆς Πάργας.	Σελ. 1-107 Ἱστορία τοῦ Σουλίου. Σελ. 108-147 Σύντομος ἱστορία τῆς Πάργας.	
	«Ἱστορία Σουλίου καὶ Πάργας περιέχουσα τὴν χρονολογίαν, καὶ τοὺς ἡρωϊκοὺς αὐτῶν πολέμους, ἐξαιρέτως τοὺς τῶν Σουλιωτῶν μετὰ τοῦ Ἀλῆ Πασιᾶ, ἡγεμόνος τῆς Ἑλλάδος, συγγραφεῖσα παρά, ΒΥΚ ΨΟ ΨΞΗ ΛΑ ΑΩΚΑ. Τόμος δεύτερος ἐν ᾧ καὶ ἐπιτομὴ τῆς τῶν Ἀθηνῶν Πολιτείας. Ἐν Βενετίᾳ παρὰ Νικολάῳ Γλυκεῖ τῷ ἐξ Ἰωαννίνων 1815». Σχήματος 12ου. Σελ. 1-5 Ἡ ἐπιγρ. 5-94 Ἱστορία τοῦ Σουλίου καὶ τῆς Πάργας. 95-177 Ἐπιτομὴ περὶ τῆς τῶν Ἀθηνῶν πολιτείας.	«Ἱστορία σύντομος τῆς Πάργας τόμος 6'. Ἐν Ἀθήναις, τύποις Φ. Καραμπίνη καὶ Κ. Βάφα (παρὰ τῇ ὁδῷ Βύσσῃ ἀριθ. 301 1856». Σχήματος 8ου Σελ. 1-47.

Εἰς τὸ τέλος τῆς ἱστορίας τοῦ Σουλίου τῆς πρώτης ἐκδόσεως προστίθησιν ὁ συγγραφεύς:	Εἰς τὸ τέλος τῆς ἱστορίας τοῦ Σουλίου τῆς δευτέρας ἐκδόσεως προστίθησιν ὁ συγγραφεύς·
«Ταῦτα εἶναι ἐν συντομίᾳ τὰ τῶν Σουλιώτων ἡρωϊκὰ κατορθώματα, καὶ συμβεβηκότα ἕως τοὺς 1801· ὅσα δὲ μετὰ ταῦτα ἠκολούθησαν, καὶ θέλει ἀκολουθήσουσιν ἕως τέλους τοῦ πολέμου, εἰς τὸν δεύτερον τόμον, ὁποῦ μέλλομεν νὰ τυπώσωμεν, θέλει τὰ περιγράψομεν μὲ ὅλην τὴν ἀκρίβειαν· εἰς τὸν ὁποῖον, ἴσως αἱ περιστάσεις μᾶς συγχωρήσωσιν, διὰ νὰ μὴ μεταχειρισθῶμεν τὴν ἀλήθειαν κεκρυμμένην» (Ἱστορία σύντομος τοῦ Σουλίου καὶ Πάργας, τόμος α'. Ἐν Παρισίοις 1803. Σελ. 79.)	«Ταῦτα εἶναι ἐν συντομίᾳ τὰ τῶν Σουλιωτῶν ἡρωϊκὰ κατορθώματα, καὶ συμβεβηκοτα ἕως τοὺς 1801, καὶ ἥμισυ· τὰ δὲ μετὰ ταῦτα ἕως τέλους ὁ δεύτερος τόμος θέλει μᾶς τὰ διηγηθῇ κατὰ πλάτος, καὶ μὲ ὅλην τὴν ἀκρίβειαν» (Ἱστορία Σουλίου καὶ Πάργας κλπ. τόμος α'. Ἐν Βενετίᾳ 1815. Σελ. 107).
Καὶ εἰς τὸ τέλος τῆς ἱστορίας τῆς Πάργας τῆς πρώτης ἐκδόσεως προστίθησιν:	Καὶ εἰς τὸ τέλος τῆς ἱστορίας τῆς Πάργας τῆς δευτέρας ἐκδόσεως προστίθησιν:
«Ταῦτα, καὶ τοιαῦτα ἐστάθησαν τὰ τῶν Παργίων μετὰ τῶν γειτόνων παλαίσματα ἀπὸ τοὺς 1400 ἕως τοὺς 1801· τὰ δὲ μετὰ ταῦτα καλά, ἢ (ὃ μὴ γένοιτο Κύριε) κακὰ ἐπιχειρήματά των ὁ δεύτερος περὶ τοῦ Σουλίου τόμος θέλει τὰ δημοσιεύσει» (Ἱστορία σύντομος τοῦ Σουλίου καὶ Πάργας κτλ. τόμ. α'. Ἐν Παρισίοις 1803. Σελ. 122—123).	«Ταῦτα καὶ τοιαῦτα ἐστάθησαν τὰ τῶν Παργίων μετὰ τῶν γειτόνων παλαίσματα ἀπὸ τοὺς 1400, ἕως τοῦ 1801· τὰ δὲ μετὰ ταῦτα καλά, ἢ (ὃ μὴ γένοιτο Κύριε) κακὰ ἐπιχειρήματά των, ὁ δεύτερος περὶ τοῦ Σουλίου τόμος θέλει τὰ δημοσιεύσει» (Ἱστορία Σουλίου καὶ Πάργας, κτλ. τόμ. α'. Ἐν Βενετίᾳ 1815. σελ. 146—147).

Τὴν ἐν Βενετίᾳ γενομένην ἔκδοσιν μνημονεύει καὶ ὁ Ἀνδρέας Παπαδόπουλος Βρετὸς ἐν τῷ *Καταλόγῳ τῆς Νεοελληνικῆς αὐτοῦ Φιλολογίας* (Μέρος 6', σελ. 177 ἀριθ. 542). Ἐν σημειώσει δὲ προστίθησιν: «Ἡ ἱστορία αὕτη μετεφράσθη ἰταλιστὶ ὑπὸ τοῦ Καρόλου Γκεραρδίνη καὶ ἐτυπώθη ἐν Μεδιολάνοις τῷ 1819». Ἐκ δὲ τῆς κατωτέρω παρατιθεμένης ἐπιγραφῆς εἰκάζω ὅτι καὶ ἀγγλιστὶ μετεφράσθη αὕτη: «History of Suli and Parga and their wars with Ali Pasha, written originally in modern Greck, and translated into English. London 1823.»

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω παρατεθεισῶν τριῶν ἐπιγραφῶν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος συγγράμματος δηλοῦται ὅτι τρὶς ἐξεδόθη, ἂν καὶ ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ Χριστοφόρος Περραιβὸς λέγει ἐν τῇ ἐν Ἀθήναις γενομένῃ τρίτῃ ἐκδόσει ὅτι δὶς ἐξέδωκε τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ, ἀπαρνούμενος τὴν παρισιανὴν ὡς μὴ ἴδιον ἔργον, ἄνευ οὐδενὸς λόγου, ὡς κατωτέρω δειχθήσεται οὐχὶ ἐκ μαρτυριῶν ἄλλων, ἀλλ' ἐκ τῶν παρατιθεμένων ἰδίων αὐτοῦ λόγων καὶ σχετικῶν τινων κειμένων τῶν τριῶν αὐτῶν ἐκδόσεων, πρὸς πίστωσιν καὶ ἀπόδειξιν ὅτι ἡ προκειμένη συγγραφὴ δὲν ἔχει τὸ ἀξιόπιστον, ἑπομένως δὲ οὐδὲ ἱστορικὴν ἀξίαν.

Καὶ ἡ ἐν Βενετίᾳ ἔκδοσις καὶ ἡ ἐν Ἀθήναις οὐδόλως ποιοῦνται μνείαν περὶ προγενεστέρας ἐκδόσεως τοῦ συγγράμματος. Ἐν τῷ κειμένῳ ὅμως τῆς βενετικῆς ἐκδόσεως τοῦ 1815 ὁμολογεῖ ταύτην δευτέραν ὡς ἑξῆς: «Εἴδησις. Πρασιδοποιῶ εἰς τοὺς ὁμογενεῖς μου, ὅτι ὁ παρὼν πρῶτος τόμος ἐβάλθη νῦν ἐκ δευτέρου εἰς τύπον, ἐξ αἰτίας ὁποῦ μ' ἔλλειπον μερικαὶ πράξεις, τῶν ὁποίων τὰς ἐφημερίδας εἶχα ἀλησμονήση εἰς Πάργαν. Ἐκτὸς τούτων προσετέθη μία ἀπολογία πρὸς ἕνα Ἄγγλον, καὶ ἄλλαι τινὲς προσθῆκαι συντείνουσαι εἰς τὴν τῆς ἱστορίας ὑπόθεσιν· ὅθεν ἐπειδὴ καὶ ἡ ἀπολογία πρὸς τὸν Ἄγγλον ἀποβλέπει κυριωτέρως τὴν χρονολογίαν τοῦ Σουλίου, διὰ τοῦτο βάνεται καὶ εἰς τὴν ἀρχήν» (Ἱστορία Σουλίου καὶ Πάργας, τόμ. α', σελ. ις'. Βενετίᾳ 1815.) Τὴν ὁμολογίαν ὅμως αὐτοῦ ταύτην ὁ συγγραφεὺς ἀνατρεῖ ἐν τῇ τῶν Ἀθηνῶν ἐκδόσει τοῦ 1857, ἀποβάλλων ὡς μὴ ἴδιον ἔργον τὴν ἐν Παρισίοις πρώτην ἔκδοσιν τοῦ 1803· διὸ καὶ γράφει ἐν τῷ προλόγῳ αὐτῆς: «εἰς τὴν πρώτην ἔκδοσιν (ἐννοῶν τὴν βενετικὴν) δὲν ὑπῆρχε τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως δεδημοσιευμένον ἕνεκα τῶν δεινῶν περιστάσεων . . . »· καὶ κατωτέρω: «ἔκριναν ἀναγκαῖον κατὰ παρακίνησιν πολλῶν ὁμογενῶν νὰ δευτεροτυπώσῃ» (Ἱστορ. Σουλ. καὶ Πάργας ἔκδ. Ἀθηνῶν 1887, τόμ. α'. σελ.

ϛ΄.). Προστίθησιν ὅμως καὶ ἐν τῷ κειμένῳ καὶ ἐν ὑποσημειώσει τῆς τρίτης σελίδος καὶ τάδε: «Ὅσον αἱ ἔρευναι τῶν ἀρχαίων, καὶ μεταγενεστέρων γεωγράφων καὶ ἱστορικῶν Ἑλλήνων, καὶ ἀλλοδαπῶν γερόντων, ἀπήντησαν, μετὰ τὴν πρώτην ἔκδοσιν μικροῦ τινὸς μέρους τῆς ἱστορίας, σοβαρὰν διαφιλονείκησιν. Ἐπιστρέψας ἀπὸ τὰ Παρίσια ὁ συγγραφεὺς τὸ 1803 ἔτος εἰς Λιβόρνον ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ τεμάχιά τινα προκαταρκτικὰ τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος Ἱστορίας· ταῦτα ἀναγνώσαντες διάφοροι τῶν ἐκεῖσε παροικούντων Ἑλλήνων ἐμπόρων, ἀντιγράψαντες δέ τινες νέοι ἐξέδωκαν διὰ τοῦ τύπου· ἡ δὲ δίτομος Ἱστορία τοῦ Σουλίου καὶ Πάργας ἐξεδόθη εἰς Βενετίαν κατὰ τὸ 1815 ἔτος παρὰ τοῦ ἰδίου συγγραφέως, ὡς προείρηται» (Ἱστορ. Σουλ. καὶ Πάργ. ἐκδ. Ἀθηνῶν 1857. τόμ. α΄, σελ. 3). Τὸ δὲ σπουδαιότερον πάντων εἶναι ὅπερ ὁ Παῦλος Λάμπρος ἀναγράφει ὅτι «. . . ἐγὼ ὁ ἴδιος παρετήρησα πρὸς τὸν Περραιβὸν ὅτι ἡ ἐν Ἀθήναις εἶναι τρίτη ἔκδοσις καὶ οὐχὶ δευτέρα, δείξας πρὸς αὐτὸν τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος σπανιωτάτην ἔκδοσιν τῶν Παρισίων, καὶ μοὶ ὡμολόγησεν ὅτι δὲν τὴν ἐνθυμεῖτο, θεωρῶν ὡς πρώτην ἔκδοσιν τὴν ἐν Βενετίᾳ μετατύπωσιν» (Κατάλογος β΄ Σπανίων βιβλίων τῆς Νεοελληνικῆς φιλολογίας πωλουμένων ἐν Ἀθήναις παρὰ Π. Λάμπρῳ. Ἀθήνησι 1864 σελ. 40, σημείωσις).

Εἰς τοιαύτην παλιμβουλίαν καὶ ἀκρισίαν τοῦ Περραιβοῦ ἀγνοῶ ὁποίαν κρίσιν δύναμαι νὰ ἐκφέρω· διότι παράδοξον εἶναι πῶς ὁ συγγραφεὺς ἀπαλλοτριοῖ τὸ ἔργον αὐτοῦ καὶ ἐγγράφως διὰ τῆς ἐν Ἀθήναις ἐκδόσεως τοῦ 1857, καὶ προφορικῶς διὰ τοῦ Παύλου Λάμπρου. Ἠδύνατό τις νὰ ὑπολάβῃ ὅτι περιπεσὼν εἰς ἁμαρτήματα καὶ προσωπικότητας ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν Παρισίων (1803), ἤ, ὡς ὁ ἴδιος γράφει, δὲν συνεχώρουν αὐτῷ τότε αἱ περιστάσεις «διὰ νὰ μὴ μεταχειρισθῶμεν τὴν ἀλήθειαν κεκρυμμένην» (Ἱστορία Σουλίου καὶ Πάργας ἐκδ. Παρισίων 1803 τόμ. α΄, σελ. 79)· (τί ἀπέκρυψεν ὅμως εἰς τὴν μετὰ δώδεκα ἔτη ἀναδημοσίευσιν τοῦ πρώτου τόμου δὲν ἀπεκάλυψεν). Ἐπανορθώσας δὲ ταῦτα ἐν τῇ ἐν Βενετίᾳ ἐκδόσει τοῦ 1815 ἔκρινε καλὴν τὴν ἀπάρνησιν τοῦ ἰδίου γεννήματος. Ἀλλ' ὁ ἀνὴρ ὄχι μόνον τὰς ἀσχημίας τῆς παρισινῆς ἐκδόσεως δὲν διώρθωσεν, ἀλλὰ καὶ νέας τοιαύτας πλάττει ἐν τῇ τρίτῃ ἐκδόσει, τῇ ἀθηναϊκῇ. Τὸ λεκτικὸν τῆς παρισινῆς καὶ βενετικῆς ἐκδόσεως κατ' οὐδὲν μεταλλάσσει, μόνον δὲ ἐκ τῆς δευτέρας ἀφαιρεῖ ἁπάσας τὰς κατὰ τοῦ μητροπολίτου Ἰγνατίου διαβολὰς καὶ συκοφαντίας, οὐδόλως μνημονεύων αὐτοῦ ἐν τῇ βενετικῇ ἐκδόσει· προστίθησιν ὅμως ἅπαν τὸ βάρος τῆς προδο-

σίας τῆς ἁλώσεως τῆς Πρεβέζης εἰς τὸν Γεώργιον Μπότσαρην, ὡς τὰ κατωτέρω παρατιθέμενα χωρία δηλοῦσιν. Ἐν δὲ πάλιν τῇ ἐν Ἀθήναις γενομένῃ, προδότην αἴσχιστον ἀναγράφει τὸν μητροπολίτην Ἰγνάτιον, ὡς παραπείσαντα καὶ τὸν Γεώργιον Μπότζαρην πρὸς συμμετοχὴν εἰς τὴν προδοσίαν. Ἐκτὸς δὲ τούτου, καὶ ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τῆς τρίτης ταύτης ἐκδόσεως ἀνυποστόλως προστίθησι ταῦτα: «Εἰς τὴν πρώτην ἔκδοσιν (ἐννοῶν τὴν βενετικὴν τοῦ 1815, πράγματι ὅμως ὁμιλεῖ περὶ τῆς παρισινῆς τοῦ 1803) δὲν ὑπῆρχε τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως δεδημοσιευμένον ἕνεκα τῶν δεινῶν περιστάσεων, εἶχε γὰρ διακοινώσει πρᾶξίν τινα ἀξιοκατάκριτον τοῦ τότε μυστικοῦ συμβούλου τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, μητροπολίτου τῆς Ἄρτης κυρίου Ἰγνατίου, κατὰ τῆς Πρεβύζης, ὡς ἔμπροσθεν ῥηθήσεται, διὸ κατεδιώχθη κυρίως ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ διὰ τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρχῶν τῆς Κερκύρας. Χάρις καὶ εὐγνωμοσύνη εἰς τὸν τότε Ῥωσσικὸν στρατηγὸν Ἄνρεπ, ὅστις πληροφορηθεὶς τὴν ἀλήθειαν, καὶ τὸν συγγραφέα ὑπεράσπισε καὶ ἐδικαίωσε, καὶ τὸν Ἰγνάτιον κατὰ πρόσωπον αὐστηρῶς ἤλεγξε, παρόντων πολλῶν ἐπίτηδες προσκεκλημένων μαρτύρων Πρεβυζάνων, οἵτινες τὸν κατέδειξαν ἀναπολόγητον τῆς πατρίδος των προδότην. Ὑπέκειτο τῷ ὄντι εἰς ὀλίγους διωγμοὺς καὶ κινδύνους, ὅστις κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐπεχείρει νὰ γράψῃ τῶν διατρεχουσῶν περιστάσεων τὴν ἀλήθειαν, ἐπειδὴ ὑπῆρχον δύω κόμματα ἐκ διαμέτρου ἀντικείμενα, τὸ δημοκρατικὸν δηλαδὴ καὶ τὸ ἀριστοκρατικόν, ἀλλὰ τὸ δεύτερον ὑπερίσχυσεν» (Ἱστορ. Σουλ. καὶ Πάργ. ἐκδ. Ἀθηνῶν 1857. τόμ. α', σελ. ς'—ζ'.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γνωρίζει ἡμῖν ὁ Περραιβὸς ὅτι καὶ αὐτὸς ἐκινδύνευσεν ἕνεκα τοῦ μητροπολίτου Ἰγνατίου, διότι ἐν τῇ ἀνωνύμως γενομένῃ πρώτῃ ἐκδόσει τῆς Ἱστορίας αὐτοῦ, ἀπεκάλυψε πρᾶξιν ἀξιοκατάκριτον αὐτοῦ. Ἀλλὰ πιστεύω ὅτι ὁ ἀναγνώστης ἐπείσθη ὅτι ὁ Περραιβὸς δὲν γνωρίζει τί λέγει, καὶ ὅτι ἔτι μᾶλλον θέλει πεισθῇ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν κατωτέρω παρατεθησομένων χωρίων.

Ἡ κατὰ τοῦ ἀοιδίμου μητροπολίτου Ἰγνατίου δολίως τυρευθεῖσα τοιαύτη συκοφαντία, εἰς μόνην τὴν ἐξ ἀγενοῦς πάθους νοσοῦσαν κεφαλὴν τοῦ Περραιβοῦ ἠδύνατο νὰ κυοφορηθῇ. Ὁ γεραρὸς Ἰγνάτιος διατρίβων ἐν Κερκύρᾳ ἀπὸ τοῦ 1805 καὶ διατελῶν ἐπίτιμος πολίτης τῆς Ἰονίου Πολιτείας ἀπὸ τοῦ 1803, μὲ τὸ δικαίωμα τῆς ἀπελευθερώσεως τριῶν κατ' ἔτος καταδίκων, διετέλει ἐν ὑπολήψει μεγίστῃ παρὰ τοῖς κατέχουσι τὴν Ἑπτάνησον Ῥώσσοις· Ὑπὸ τούτων μάλιστα ἀπεστάλη κατὰ τὸ 1807 μετὰ τοῦ Καποδιστρίου εἰς Λευκάδα

πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς νήσου κατὰ τῶν ἐπιθέσεων τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ἕνεκα τῆς ἐπιρροῆς καὶ τῶν σχέσεων αὐτοῦ μετὰ τῶν ὑπερασπιζόντων τὴν νῆσον Ἑλλήνων ὁπλαρχηγῶν (ὁπότε καὶ ὁ Περραιβὸς διετέλει ἐν τῇ στρατιωτικῇ τῆς Πολιτείας ὑπηρεσίᾳ). Ὑπῆρξε δὲ ὁ κλεινὸς ἱεράρχης καὶ ἐν Κερκύρᾳ καὶ ἐν Λευκάδι ἓν ἐκ τῶν σπουδαίως ἅμα καὶ θερμουργῶς δρώντων προσώπων κατὰ τὴν περίοδον τῆς ῥωσσικῆς τῶν νήσων κατοχῆς. Ἀναχωρησάντων δὲ τῶν Ῥώσσων ἐντεῦθεν, μετ' οὐ πολὺ μετακαλεῖται ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος πασῶν τῶν Ῥωσσιῶν καὶ ἀναγορεύεται μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας, ἧς τὴν Ἐκκλησίαν ἐδιοίκησεν εὐκλεῶς καὶ θεαρέστως ἄχρι τελευτῆς αὐτοῦ, ἀναδειχθεὶς συνάμα καὶ εἷς τῶν μεγάλων εὐεργετῶν τοῦ ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν παλιγγενεσίας ἱεροῦ ἀγῶνος.

Παρατίθημι ἐνταῦθα τὰ χωρία τῶν τριῶν αὐτοῦ ἐκδόσεων, τὰ εἰς τὸν εἰρημένον μητροπολίτην Ἰγνάτιον καὶ ἐν μέρει τὸν Γεώργιον Μπότζαρην ἀφορῶντα, διότι ἂν ἐπειρώμην ν' ἀντιπαρεξετάσω πάντα τὰ ἀντιφάσκοντα ἀλλήλοις χωρία τῆς μιᾶς ἐκδόσεως πρὸς τὴν ἄλλην, θὰ περιηρχόμην εἰς τὴν ἀνάγκην ν' ἀναδημοσιεύσω καὶ τὰς τρεῖς ἐκδόσεις τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος Ἱστορίας, ἐν ᾧ ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε λεχθέντων καὶ τῶν ἐφεξῆς λεχθησομένων δύναταί τις νὰ κρίνῃ ἀσφαλῶς περὶ τῆς ἀληθείας τῶν ὑπ' ἐμοῦ γραφομένων.

«Διὰ τὸν ἀφανισμὸν τῆς Πρέβυζας τὸ περισσότερον σφάλμα ἀποδίδεται εἰς δύω μόνους Γάλλους, παρὰ εἰς τοὺς ἐντοπίους, καὶ ἐξωτερικοὺς προδότας (1) .....»	«Διὰ τὸν ἀφανισμὸν τῆς Πρέβυβας τὸ περισσότερον σφάλμα ἀποδίδεται εἰς δύω μόνους Γεωμέτρας Γάλλους, παρὰ εἰς τοὺς ἐντοπίους, καὶ ἐξωτερικοὺς προδότας (1) . . . »	
«Κοντὰ εἰς τὴν κακὴν πρόβλεψιν, ὁποῦ ἡ Πρέβυζα ἔλαβεν, εἶχεν ἀποκτήσει ἀκόμη καὶ δύω προδότας δυνατούς, τὸν ἕνα πληρωμένον, καὶ τὸν ἄλλον παρακινημένον, ἢ καὶ	«Κοντὰ εἰς τὴν κακὴν πρόβλεψιν, ὁποῦ ἡ Πρέβυζα ἔλαβεν, εἶχεν ἀποκτήσῃ πρὸς τούτοις καὶ προδότην, δηλαδὴ τὸν ῥηθέντα Καπετᾶν Γεώργιον Μπότζαρην ἀπὸ τὸ Σοῦλι, τὸν ὁποῖον, ἂν ὁ Πασᾶς δὲν ἐγελοῦσε μὲ ἑκατὸν πουγ-	«Ἐκτὸς τοῦ ὀλεθρίου σχεδίου διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῆς Πρεβύζης, συνέτρεξε κατὰ δυστυχίαν καὶ ἐξωτερικὴ προδοσία, τὴν ὁποίαν ἐπραγματοποίησεν ὁ Μητροπολίτης τῆς Ἄρτης κύριος Ἰγνάτιος ἀπατήσας τὸν Καπετὰν Γεώργιον Βότζαρην, πρὸς τὸν ὁποῖον ὑπεσχέθη, ὅτι ἐὰν ὁ Πασᾶς νικήσῃ τοὺς Γάλλους, δὲν σκοπεύει οὔτε νὰ βλάψῃ, οὔτε νὰ κατακτήσῃ τὴν Πρέβυζαν, φρονεῖ μάλιστα νὰ τὴν ἀφήσῃ, ὡς τὸ πρῶτον, ἐλευθέραν. Εἰ μὲν ὁ Βότζαρης ἐσκέπτετο
«(1) Ἐξωτερικοὶ προδόται ἐστάθησαν ὁ κὺρ Ἰγνάτιος ἀπὸ τὴν Ἄρταν, καὶ ὁ Καπετᾶν Μπότζαρης ἀπὸ τὸ Σοῦλι, καθὼς ἔμπροσθεν θέλει εἰποῦμεν τὰς προδοσίας» (Ἱστορία σύντομος τοῦ Σουλίου καὶ Πάργας κτλ. τόμος α'. σελ. 4. Ἐν Παρισίοις 1803).	«(1) Ἐξωτερικὸς προδότης ἐστάθη ὁ Καπετᾶν Γεώργιος Μπότζαρης ἀπὸ τὸ Σοῦλι, καθὼς ἔμπροσθεν θέλει εἰποῦμεν τὰς προδοσίας». (Ἱστορία Σουλίου καὶ Πάργας κτλ. τόμος α'. σελ. 3. Ἐν Βενετίᾳ 1815)	

ἐξ ἰδίας του προαιρέσεως· καὶ ὁ μὲν πληρωμένος ἐστάθη ὁ Καπετὰν([1]) Γεώργιος Μπότζαρης ἀπὸ τὸ Σοῦλι· ὁ δὲ παρακινημένος καὶ αὐτοκίνητος, ὁ κύριος Ἰγνάτιος· αὐτὸς δὲν ἔπαυε γράφωντας κρυφίως εἰς τὸ ἱερατεῖον τῆς Πρέβυζας, ὅτι νὰ παρακινήσῃ τὸν λαὸν νὰ θανατώσουν τοὺς Γάλλους, ἢ νὰ τοὺς πιάσουν ζωντανούς, καὶ νὰ τοὺς παραδώσουν εἰς τὸν Πασιᾶ· τέλος, ἂν δὲν ἠμποροῦν νὰ κάμουν αὐτά, νὰ τοὺς ἀφήσουν κἂν μοναχοὺς εἰς τὸν πόλεμον καὶ νὰ φύγουν, καὶ οὕτω θέλει εἶναι πάντα φίλοι μὲ τὸν Πασιᾶ, καὶ θέλει ἀπολαύσουν τὰ ὅσα καλὰ ἐπιθυμοῦν. Αὐταὶ αἱ κάκισται νουθεσίαι τοῦ Ἰγνατίου ἐστάθησαν πλέον ὀλέθριαι ἀπὸ τὴν κακὴν πρόβλεψιν τῶν ἐντοπίων· διότι ὁ δυστυχὴς λαὸς ὑποτασσόμενος εἰς τὰς συμβουλάς του ἐσκορπίσθη ἔνθεν κἀκεῖσε, καὶ ἔμεινεν ἡ Πατρὶς ὑστερημένη ἀπὸ διαφέντευσιν ἁρμάτων, καὶ οὕτως ὁ ἐχθρὸς ἐσυναπάντησεν ὀλιγώτερα ἐναντία.

«Ὁ αὐτὸς κὺρ Ἰγνάτιος

([1]) Κ. Γεώργιος Μπότζαρης ἀπὸ τὸ Σοῦλι, ἂν αὐτὸν ὁ Πασιᾶς δὲν ἐγελοῦσε πρῶτον μὲ ἑκατὸν πουγκεῖα, ἦτον δύσκολον νὰ πηγαίνῃ εἰς τὴν Πρέβυζαν, ἐπειδὴ τοῦ ἐπίανεν ὅλους τοὺς στενοὺς τόπους, δηλαδὴ τὸ ὀνομαζόμενον Λοῦρον, καὶ τότε τὸν ἀφάνιζε. Περὶ αὐτοῦ θέλει ὁμιλήσομεν πλατύτερον ἔμπροσθεν· διότι ἀπὸ τὴν ἰδίαν λύσσαν τῆς φιλαργυρίας τυφλωθεὶς ἐκατήντησεν ἔπειτα νὰ προδώσῃ καὶ τὴν ἰδίαν του Πατρίδα.

κεῖα, ἦτον δύσκολον νὰ πηγαίνῃ εἰς τὴν Πρέβυζαν, ἐπειδὴ τοῦ ἐπίανεν ὅλους τοὺς στενοὺς τόπους, καὶ ἐξόχως τὸ ὀνομαζόμενον Λοῦρον, καὶ οὕτω τὸν ἐμπόδιζε. Περὶ αὐτοῦ θέλει ὁμιλήσομεν ἔμπροσθεν·διότι ἀπὸ τὴν ἰδίαν λύσσαν τῆς φιλαργυρίας τυφλωθείς, κατήντησεν ἕως τὸ ὕστερον νὰ προδώσῃ καὶ τὴν ἰδίαν Πατρίδα» (Ἱστορία Σουλίου καὶ Πάργας. Βενετίᾳ 1815. τόμ. α', σελ. 6.).

« .... ἡ περισσοτέρα δὲ αἱματοχυσία ἐστάθη μετὰ τὴν κυρίευσιν τῆς Πρεβύζης· διότι ὅσοι ἄνδρες, γυναῖκες, γέροντες, καὶ παιδία δὲν ἐδυνήθησαν νὰ φύγουν προτήτερα, ἢ ἦτον κρυμμένοι εἰς τὰ χαμόδενδρα, καὶ ἐπιάσθησαν, τὴν δευτέραν καὶ τρίτην ἡμέραν, τοὺς ἔσφαζαν, ὡς τὰ ἀρνία εἰς τὸ μακελλεῖον· οἱ δὲ σκλάβοι ἐπωλοῦντο, καὶ ἠγοράζοντο ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ὡς τὰ ἄλογα ζῶα.» (Ἱστορία Σουλίου καὶ Πάργας κτλ. Βενετίᾳ 1815. τόμ. α' σελ. 5—6).

λογικώτερα, δυσκόλως διέβαινεν ὁ Πασᾶς ἀπὸ τοῦ στενοῦ τοῦ Λούρου ἀκόντων τῶν Σουλιωτῶν. Ἡ ἅλωσις, ἡ αἱματοχυσία καὶ ἡ αἰχμαλωσία τῆς Πρεβύζης ἐνέσπειρεν ἀμέσως τρόμον εἰς Λευκάδα, Παξοὺς καὶ Πάργαν, εἰς τὴν ὁποίαν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἔγραψε νὰ ὑποταχθῇ, καὶ θανατώσῃ ἢ παραδώσῃ ζῶντας τοὺς Γάλλους, τοὐναντίον μέλλει νὰ πάθῃ καὶ αὐτὴ ὅσα ἡ Πρέβυζα. Ἡ ἐπιθυμία του νὰ κυριεύσῃ τὴν Πάργαν δὲν ἀπέβλεπε, παρὰ νὰ ἀφαιρέσῃ διόλου τὴν δύναμιν καὶ ἐλπίδα τῶν Σουλιωτῶν, συνισταμένην ἀνέκαθεν εἰς τὴν ὕπαρξιν τῆς Πάργας καὶ Πρεβύζης, παρ' ὧν ἐλάμβανον πάντοτε πολεμεφόδια, ἐδώδιμα καὶ πᾶν ἄλλο ἀναγκαῖον τοῦ πολέμου καὶ εἰρήνης. Ἡ ταχεῖα ὅμως ἕνωσις τῶν Σουλιωτῶν μετὰ τῶν Παργίων, ὡς ἐν τῷ δευτέρῳ τόμῳ ῥηθήσεται, καὶ ἡ μεθ' ἡμέρας ἑπτὰ τοῦ ῥωσσοθωμανικοῦ στόλου ἄφιξις ἐματαίωσε τοὺς σκοπούς του, μολονότι διάφορα καὶ ἰσχυρὰ μετεχειρίσθη μέσα. Ἠξιώθη ὅμως μετὰ τὴν κατάκτησιν τῆς Πρεβύζης παρὰ τοῦ Σαυλτάνου, τοῦ ὑψηλοῦ βαθμοῦ, Βεζύρης» (Ἱστορία τοῦ Σουλίου καὶ Πάργας κτλ. παρὰ Χριστοφόρου Περραιβοῦ ὑποστρατήγου. Ἐν Ἀθήναις 1857. τόμ. α', σελ. 56—57).

τῇ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν τῆς Πρεβύζης ἐστάλθη ἀπὸ τὸν Πασιᾶ εἰς τὴν Βόνιτζαν διὰ νὰ τοὺς νουθετήσῃ νὰ ὑποταχθοῦν, οἱ ὁποῖοι καὶ ὑπετάγησαν· μάλιστα πρὶν αὐτὸς φθάσῃ, ἐκεῖνοι εἶχαν φονεύσῃ τέσσαρας Φραντζέζους ἀσθενεῖς, καὶ πέρνωντας τὰ κεφάλια τους ὁ Ἰγνάτιος τὰ ἔφερεν εἰς τὸν Πασιᾶ· φθάνωντας δὲ ἄντικρυς εἰς τὴν Πρέβυζαν, ὁποῦ ὀνομάζεται Ποῦντα, ἐκεῖ ἦτον ἀρκετοὶ Πρεβυζάνοι χρυμμένοι εἰς τὰ δάση καὶ λόγγους, οἱ ὁποῖοι εἶχαν προφυλαχθῆ ἀπὸ τὸν ἀφανισμὸν τῆς Πατρίδος των, καὶ βλέποντες τὸν Ἰγνάτιον ἔτρεξαν εὐθὺς μετὰ δακρύων ὡς τέκνα του πνευματικὰ ζητοῦντες ἔλεος καὶ βοήθειαν, ἐπειδὴ ἦτον γυμνοί, τρομασμένοι, καὶ πεινασμένοι. Αὐτὸς τοὺς ἐδέχθη λέγωντάς τους νὰ ἔλθουν μαζύ του, καὶ θέλει τοὺς ζητήσει τὴν συγχώρησιν ἀπὸ τὸν Πασιᾶ. Αὐτὸν τὸν λόγον ἀκούσας ἕνας Τοῦρκος, ὁποῦ ἦτον μαζύ του, τῷ εἶπεν, ὅτι νὰ μὴ τοὺς παρρησιάσῃ· ἐπειδὴ ἦτον τὸ ἴδιον ὡσὰν νὰ τοὺς ἐπήγαινεν εἰς τὸ μακελλεῖον. Παρήκουσεν ὅμως αὐτὸς τοὺς λόγους τοῦ Τούρκου. Ὅθεν ὁ μὲν Τοῦρκος σπλαγχνισθεὶς αὐτούς, καὶ λαβὼν εἰς τὸ πλοῖόν του ὅσους ἐχώρει, τοὺς ἀπέρασεν εἰς τὴν ἄντικρυς μεγάλην ξηράν, καὶ τοὺς εἶπε νὰ φεύγουν ἀπὸ τὸ πρόσωπον τοῦ Πασιᾶ· ὁ δὲ Ἰγνάτιος λαβὼν τοὺς ἐναπολειφθέντας τοὺς ἐπρόσφερεν εἰς τὸν φίλον του ὡς δῶρα, ὁ ὁποῖος τῇ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ ἐξανάβαψε τὴν γῆν ἀπὸ τὰ ἀθῷα αὐτῶν αἵματα» (Ἱστορία σύντομος τοῦ Σουλίου καὶ Πάργας. Ἐν Παρισίοις 1803. τόμ. α', σελ. 7—10.).

Πλὴν τοῦ Περραιβοῦ, καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν ἡμετέρων ἔγραψαν ἱστορίαν τοῦ ἐνδόξου Σουλίου. Τοιαῦται δ' εἰσὶν ἡ ὑπὸ τὰ ἀρχικὰ γράμματα Π. Α. Σ. δημοσιευθεῖσα, καὶ ἐπιγραφομένη: «*Τὸ Σοῦλι ἤτοι τὰ ἡρωϊκὰ θαύματα τῶν Σουλιωτῶν καὶ Σουλιωτίδων ὑπὸ Π. Α. Σ. ἐν Ἀθήναις 1860*». Ταύτης ἐγένετο καὶ δευτέρα ἔκδοσις ἐν Λονδίνῳ τῷ 1886 ὑπό τινος Ε. Δ. Μ., πράγματι ὅμως ἐν Αἰγύπτῳ, ὡς νομίζω. Ὁ συγγραφεὺς αὐτῆς δὲν ἐξετίμησε δεόντως τὴν Ἱστορίαν τοῦ Περραιβοῦ, ὑπ' ὄψιν αὐτοῦ ἔχων, ὡς φαίνεται, τὴν τρίτην ἔκδοσιν, μὴ ἐρευνήσας δὲ καὶ τὰς προηγηθείσας δύο. Παρασυρθείς, κατὰ τὸ φαινόμενον, ἐκ τοῦ ἐξακούστου ὀνόματος τοῦ συγγραφέως, περιέπεσεν εἰς ἁμαρτήματα, ἂν καὶ ἐν πολλοῖς ἀνασκευάζων κατακρίνει αὐτὸν ὡς ἀσυνεπῆ καὶ ἀντιφάσκοντα.

Περὶ τοῦ Σουλίου ἔγραψεν ἐκτενῶς καὶ ὁ Λάμπρος Κουτσονίκας ἐν τῇ ἐπιγραφομένῃ: «*Γενικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως ὑπὸ Λάμπρου Κουτσονίκα ταγματάρχου. Ἀθῆναι 1863*». Ἡ Ἱστορία τοῦ Σουλίου περιλαμβάνεται εἰς σελίδας ὀγδοήκοντα καὶ ὀκτὼ τοῦ Α' τόμου, ἐν τοῖς προλεγομένοις τοῦ ὁποίου (σελ. ια'—ιδ') γράφει τινὰ περὶ τῶν Ἱστοριῶν τοῦ Περραιβοῦ καὶ τοῦ Π. Α. Σ. Ὁ συγγραφεὺς οὗτος ἱστορεῖ τὰ πράγματα ὅλως δι' ὅλου ἀλλοίως τοῦ Περραιβοῦ καὶ τοῦ Π. Α. Σ. Ὑπὸ διάφορον δὲ ὄψιν τοῦ τε Περραιβοῦ καὶ τοῦ Π.Α.Σ. ἔγραψε τελευταῖον ἐν τῷ περιοδικῷ *Παρνασσῷ* ὁ ὑπο-

στρατηγὸς Ι. Γούσης: *Ἱστορικὰ Σουλίου* (τόμ. ΙΑ', σελ. 27—51). Περὶ δὲ τῆς ὀνομασίας τοῦ ἱστορικοῦ Σουλίου ἔγραψεν ὁ Ἀθανάσιος Πετρίδης ἐν τῷ περιοδικῷ *Πανδώρᾳ*, ἀνασκευάζων τὴν περὶ ταύτης καὶ τῆς συνοικίσεως αὐτοῦ διήγησιν τοῦ Περραιβοῦ (τόμ. ΙΗ', σελ. 265—271). Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀραβαντινὸς διαλαμβάνει ἐπίσης τινὰ περὶ τοῦ Σουλίου ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ τῆς αὐτοῦ *Χρονογραφίας τῆς Ἠπείρου*, τῆς Ἀθήνησιν ἐκδοθείσης τῷ 1856. Ἐν πολλοῖς ὅμως ἀκολουθεῖ τὸν Περραιβόν, ὃν καὶ μνημονεύει. Καὶ πάντες δὲ οἱ περὶ τῆς μεγάλης ἡμῶν ἐπαναστάσεως καὶ περὶ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ πραγματευσάμενοι ἡμέτεροί τε καὶ ξένοι διαλαμβάνουσι περὶ τοῦ ἐνδόξου Σουλίου.

Ἰδίως δὲ τὰ περὶ τοῦ Σουλίου ἱστόρησαν καὶ ἐκ τῶν ἀλλοδαπῶν οἱ ἑξῆς περιηγηταί: Eton, Hughes, Holland, Hobhouse, Dodwell, Broughton, Leake, Pouqueville, ὡς καὶ πάντες οἱ περὶ τῆς μεγάλης ἡμῶν ἐπαναστάσεως καὶ περὶ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ γράψαντες, ἐν οἷς ἰδίως περὶ τοῦ Ἀλῆ διακρίνονται ὁ Richards, Beauchamp, Davenport, Vaudencourt, Malte-Brun καὶ ἄλλοι. Ἰδίως δὲ περὶ τῶν πολέμων τῶν Σουλιωτῶν μετὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἔγραψεν ὁ Ἰταλὸς Ciampolini: «Le guerre dei Sulliotti contro Ali Bascià di Janina (1789—1807), Firenze 1827. Πάντες ὅμως οὗτοι, καθὸ ξένοι, μὴ δυνάμενοι νὰ κρίνωσιν ἀσφαλῶς περὶ τῶν φυλετικῶν ἡμῶν διχοστασιῶν καὶ διαφορῶν, δὲν θεωροῦνται ἀκριβεῖς καὶ ἀσφαλεῖς κριταὶ τῶν γεγονότων.

Ἱστορίαν τοῦ ἡρωϊκοῦ Σουλίου ἀκριβῆ καὶ ἀπηλλαγμένην προσωπικῶν παθῶν δυστυχῶς δὲν ἔχομεν. Ἡ δὲ τοῦ Περραιβοῦ οὐδεμίαν ἱστορικὴν ἀξίαν ἔχει, ὅπερ ἔρχομαι ν' ἀποδείξω ἐνταῦθα. Ὁ συγγραφεὺς οὗτος οἴκοθεν καταφωρᾶται ὡς ἐπιπόλαιος καὶ ἀλλοπρόσαλλος, καὶ θέλων νὰ φαίνηται ὅτι αὐτὸς μόνος ὑπῆρχεν ὁ κύριος μοχλὸς τῶν διαπραττομένων. Διὸ τυφλούμενος ὑπὸ τοῦ πάθους τῆς διαβολῆς, καὶ ἀνήκων εἰς τὴν ἀντικειμένην μερίδα τῶν ὑπ' αὐτοῦ διαβαλλομένων προσώπων, προσπαθεῖ νὰ ἐκφαυλίσῃ αὐτοὺς ἐπιτιθέμενος ἀκρίτως καὶ ἀσυστόλως κατά τε τῶν μητροπολιτῶν Ἰγνατίου καὶ Ἱεροθέου, τοῦ μοναχοῦ Σαμουήλ, τοῦ Γεωργίου Μπότσαρη, τοῦ Κίτζου Μπότσαρη, τοῦ Λεονταρίου Παλάσκα (οὗτινος καὶ τὸ ὄνομα μεταλλάσσει), τοῦ Ν. Κουτσονίκα, τοῦ Πηλίου Γούση, τοῦ Διαμάντη Ζέρβα, τοῦ Χρηστάκη Σπυρίδωνος Καλογήρου, καὶ τῆς οἰκογενείας Καλούλη Τζίγκανου, καὶ κατηγορῶν καὶ συκοφαντῶν αὐτοὺς ὡς προδότας τῶν ἰδίων πατρίδων ὁτὲ μὲν τὸν ἕνα, ὁτὲ δὲ τὸν ἄλλον περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον, κατὰ τὰς ψυχικὰς αὐτοῦ διαθέσεις.

Οὕτως ἐν παραδείγματι, ἐν μὲν τῇ παρισινῇ ἐκδόσει τοῦ 1803, ὡς προδότας τῆς ἁλώσεως τῆς Πρεβέζης, τῆς κατὰ τὴν 12 Ὀκτωβρίου τοῦ 1798 γενομένης, κατηγορεῖ τὸν μητροπολίτην Ἰγνάτιον καὶ τὸν Γεώργιον Μπότσαρην (τόμ. α', σελ. 4 σημ., καὶ σελ. 7—8)· τὸν δὲ Χρηστάκην Καλογήρου ὁπλαρχηγὸν Πρεβέζης, ὅπως ὀνομάζει αὐτόν, παρίστησιν ὡς τὸν ἄριστον τῶν πατριωτῶν. Πάλιν δὲ προδότας καὶ καταστροφεῖς τοῦ ἐνδόξου Σουλίου τὸν Γεώργιον Μπότζαρην (τόμ. α', σελ. 42—45), τὸν Παλάσκαν (σελ. 45), τὸν Διαμάντην Ζέρβαν (58), καὶ τὸν Κουτσονίκαν (σελ. 58—59). Τῆς δὲ καταστροφῆς τῆς Πάργας αἰτίους παρίστησι τὸν μητροπολίτην Ἰγνάτιον (σελ. 106—107) καὶ τὴν οἰκογένειαν Καλούλη Τσίγκανου (σελ. 93—118). Τὸν δὲ Χρηστάκην Καλόγηρον, ὃν ἀνωτέρω ἄριστον τῶν πατριωτῶν παρέστησεν, ἱστορεῖ ἐνταῦθα ὡς ἐκ δειλίας φυγόντα ἐκ τῆς Πρεβέζης κατὰ τὴν κατ' αὐτῆς ἐπίθεσιν τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ (σελ. 111, σημ.).

Ἐν τῇ ἐνετικῇ δὲ ἐκδόσει ὡς προδότην τῆς ἁλώσεως τῆς Πρεβέζης παρίστησι τὸν Γεώργιον Μπότσαρην (τόμ. α', σελ. 3, σημ., καὶ σ. 6)· προδότας δὲ τῆς ἁλώσεως τοῦ Σουλίου τὸν Γεώργιον Μπότζαρην (αὐτ. σελ. 54—58), τὸν Παλάσκαν (σελ. 57 καὶ σημ.)· τῆς δὲ καταστροφῆς τῆς Πάργας αἰτίους θεωρεῖ τὸν μητροπολίτην Ἰωαννίνων Ἱερόθεον (σελ. 81—82), τὸν μητροπολίτην Ἰγνάτιον (σελ. 132) καὶ τὴν οἰκογένειαν Καλούλη Τζίγκανου (σελ. 82). Περὶ τοῦ Κουτσονίκα δὲ πάλιν λέγει, ὅτι ἐστάλη ὑπὸ τῶν Σουλιωτῶν εἰς Ἰωάννινα κατόπιν τῶν πρὸς τοὺς Σουλιώτας πεμφθέντων Σιλικτάρη καὶ Κίτζου Μπότσαρη πρὸς συνθηκολόγησιν (σελ. 78). Τὸν ἱερομόναχον Σαμουὴλ ἐν μὲν τῇ παρισινῇ ἐκδόσει ἐπαινεῖ (τόμ. α', σελ. 62—63), ὡς καὶ ἐν τῷ α' τόμῳ τῆς βενετικῆς (σελ. 93 καὶ 106), ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ τῆς αὐτῆς ἐκδόσεως κατηγορεῖ ὡς συντελέσαντα εἰς τὸν ἀφανισμὸν τοῦ Σουλίου (τόμ. β', σελ. 6) διὰ τῶν φθοροποιῶν συμβουλῶν αὐτοῦ, ἀποκαλῶν αὐτὸν «πολυλόγον, ὀνειροπλάστην, καὶ ὀνειροκρίτην κατὰ τὴν θέλησιν καὶ ἀπάτην τοῦ λαοῦ» (σελ. 19 καὶ σημ., καὶ σελ. 22). Τὸν Κουτσονίκαν κατηγορεῖ ἐν τῷ αὐτῷ τόμῳ (σελ. 7, 20, 29, 39), καὶ τὸν Πήλιον Γούσην (σελ. 20—22), καὶ τὸν Κίτζον Μπότσαρην ὡς προδότας (σελ. 7, 10, 29, 39)· τέλος δὲ περὶ τοῦ ἱερομονάχου Σαμουήλ, μετὰ τὸν ἡρωϊκὸν εἰς Κούγκιον θάνατον αὐτοῦ, λέγει ὅτι ἦν γενναῖος, ἔχων ἀρετὰς καὶ παράδοξα φερσίματα (σελ. 37).

Ἴδωμεν ἤδη καὶ τὰ ἐν τῇ τρίτῃ ἐκδόσει τοῦ 1857, τῇ ἀθηναϊκῇ δηλαδή. Ἐν αὐτῇ λοιπὸν προδότας τῆς ἁλώσεως τῆς Πρεβέζης ἀνα-

τῶν ἕως τότε ἀποκεκρυμμένων ; οὐδὲν τοιοῦτον ἔπραξεν ὁ χρηστὸς ἱστοριογράφος, ἀλλ' ἀναμασσᾷ μόνον τὰ αὐτὰ τοῖς αὐτοῖς, ἤγουν τὰ τῶν προηγουμένων δύο ἐκδόσεων κακόδουλα λη ρήματα. Ἕν τι ὅμως ἀπεκάλυψεν εἰς ἡμᾶς, περιαυτολογίαν πολλὴν δηλαδὴ ἐν οἷς διηγεῖται, ὅτι κατὰ τὸ 1802 ἐπέμφθη ὑπὸ τῶν Σουλιωτῶν εἰς Παρισίους μὲ ἀναφορὰν πρὸς τὸν Ναπολέοντα· ὅτι συνετέλεσεν εἰς τὴν κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1802 σταλεῖσαν ὑπὸ τῆς Γαλλίας τοῖς Σουλιώταις βοήθειαν ἐκ πολεμεφοδίων (τόμ. α', σελ. 119)· ὅτι τὴν συμμαχίαν τὴν ὑπὸ τῶν Σουλιωτῶν γενομένην τῷ 1802 μετά τινων πασάδων καὶ ἀγάδων τῆς Ἠπείρου διεπραγματεύθη αὐτὸς ἐν Δελβίνῳ μετὰ τοῦ Μουσταφᾶ Πασᾶ διὰ παρακλήσεως τῶν Σουλιωτῶν (τόμ. α', σελ. 106)· καὶ ὅτι ὁ Τζαβέλας εἰς Πάργαν καταφυγὼν καὶ μυκτηριζόμενος ὑπὸ τῶν Παργίων, εἰς αὐτὸν ἀπεκάλυψε τὰ διατρέχοντα (τόμ. α', σελ. 136)· τὸ δὲ πάντων σπουδαιότερον εἶναι ἡ ἐν ἐπιστολῇ τινι τοῦ μητροπολίτου Ἱεροθέου πρὸς τοὺς Παργίους γινομένη μνεία αὐτοῦ, ὡς καὶ ἐν τῇ ἀπαντήσει τῶν Παργίων πρὸς τὸν Ἱερόθεον (τόμ. β', σελ. 92—94· 94—96), ἃ δὴ πάντα πολλὴν πλαστουργίας ὑπόνοιαν παρέχουσι, καὶ διὰ τοῦτο ἐν ἀμφιβόλῳ κεῖται τὸ ἀξιόπιστον αὐτῶν.

Πάντες οἱ ἀνὰ χεῖρας ἔχοντες τὴν ἐν Ἀθήναις γενομένην τρίτην τῆς Ἱστορίας αὐτοῦ ἔκδοσιν, ἐξ ἀγαθῆς πίστεως πείθονται βεβαίως εἰς τὰ ἐν αὐτῇ διαλαμβανόμενα, ἀναλογιζόμενοι ὅτι συγγραφεὺς τοσαύτην φιλοπατρίαν ἐπιδεικνύων καὶ σύγχρονος τῶν ἱστορουμένων γενόμενος, ὄνομα δὲ ἐπίσημον ἔχων, δὲν δύναται νὰ διηγῆται τὰ γεγονότα ἢ ὅπως συνέβησαν, οὐδὲ ὅτι ἐξ ἀντιπαθείας ἢ κακονοίας διαστρεβλοῖ τὴν ἀλήθειαν.

Ὁποίαν ὅμως εἰλικρίνειαν πρὸς ἀληθῆ τῶν πραγμάτων ἐξιστόρησιν πρέπει τις ν' ἀναμένῃ παρ' ἀνδρός, ὅστις καὶ προφορικῶς καὶ ἐγγράφως ἀποκηρύττει τὸ ἴδιον αὐτοῦ πόνημα, ἀμνημοσύνην προσποιούμενος, ἐν ᾧ αὐτὸς οὗτος τὴν ἐν Βενετίᾳ ἔκδοσιν ἐπιγράφει δευτέραν, ὡς ἔμπροσθεν ἐσημείωσα τοὺς ἰδίους αὐτοῦ λόγους ; Ὁποῖον ἱστορικὸν κῦρος ἔχουσιν οἱ λόγοι ἀνδρὸς ἀγνοοῦντος ποσάκις ἐξέδωκε τὸ ἔργον αὐτοῦ ; Ὁποίαν ἀξιοπιστίαν ἔχουσι γεγονότα ἄλλως καὶ ἄλλως ἐν ταῖς διαφόροις αὐτοῦ ἐκδόσεσι μεταβαλλόμενα ; Ὁποίαν ἱστορικὴν ἀξίαν ἔχουσιν ἔγγραφα ἀσυμβίβαστα πρὸς ἃ διηγεῖται γεγονότα, καὶ ὧν τὸ λεκτικὸν καὶ τὰς χρονολογίας μεταβάλλει κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῷ ; Πολλὰ τούτων μάλιστά εἰσι πλαστὰ τῆς φαντασίας αὐτοῦ χαλκεύματα ; Καὶ ὁ Π. Α. Σ. δύο τούτων ἀπο-

δείκνυσι τοιαῦτα ἐν τῇ αὐτοῦ Ἱστορίᾳ (ἐκδ. β', σελ. 183 καὶ 208-9). Ὁποία ἱστορικὴ ἀξία δύναται νὰ δοθῇ εἰς γεγονότα, ὧν αὐτὸς ἑαυτὸν παρίστησιν ἀσυστόλως δημιουργὸν καὶ ἐκτελεστήν; Χαρακτηρίζων τις προσηκόντως τὸν συγγραφέα τοῦτον, οὐδεμίαν ἀρετὴν ἱστοριογραφικὴν ἀνευρίσκει ἐν αὐτῷ, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας χαιρεκακίαν, μοχθηρίαν καὶ δολίαν προαίρεσιν εἰς τὸ διαστρέφειν κατ' ἀρέσκειαν τὴν ἀλήθειαν τῶν γεγονότων, καὶ χάριν προσωπικῶν παθῶν καὶ φιλαυτίας κατασυκοφαντεῖν τοὺς ἄλλους ὡς προδότας. Θαυμαστὸν μάλιστα φαίνεται ὅτι ἡ τοῦ Σουλίου καὶ τῆς Πάργας Ἱστορία αὐτοῦ, θεωρουμένη ὡς καθαρὰ ἱστορικὴ πηγὴ ἀντιγράφεται ὑπὸ τῶν πολλῶν ἡμετέρων τε καὶ ξένων ἀβασανίστως, ὡς ἀγνοούντων πῶς ἔχουσι τὰ κατ' αὐτήν. Οὕτω καὶ ὁ ἱστορικὸς Παπαρρηγόπουλος, τὰς περιπετείας τῶν πολέμων τῶν Σουλιωτῶν ἱστορῶν γράφει: «τὰς *τοσοῦτον ἀφελῶς ἅμα καὶ δραματικῶς ὑπὸ τοῦ Περραιβοῦ εἰκονισθείσας*» (Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ἐκδ. β', τόμ. Ε', σελ. 679. Ἐν Ἀθήναις 1888.). Οὐδεὶς δὲ μέχρι σήμερον εὑρέθη ἵνα ἐξελέγξῃ εἰς τὰ καθ' ἕκαστον τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος συγγραφὴν καὶ καταδείξῃ πάντα τὰ ἐλαττώματα αὐτῆς, ἅτινα τὴν καθιστῶσιν ἀξίαν τοῦ Καιάδα.

Χαρακτηριστικώτατον ἐπίσης διὰ τὴν ἱστορικὴν ἀξίαν τῆς τοῦ Περραιβοῦ Ἱστορίας εἶναι καὶ τὸ ὑπὸ τοῦ Λάμπρου Κουτσονίκα ἀναγραφόμενον, ὡς ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνου λεχθέν, ὅτι «*παρακινηθεὶς ποτε* (ὁ στρατηγὸς) *παρὰ τοῦ συγγραφέως τούτου* (τοῦ Χριστοφόρου Περραιβοῦ) *ὅπως εἴπῃ τινὰ ἀπὸ τοὺς εὐφυεῖς μύθους αὐτοῦ πρὸς διασκέδασιν, τὸν ἀπήντησεν, εἴθε φίλε μου νὰ εἶχε καὶ ἡ ἱστορία σας τόσην ἀλήθειαν ὅσην ἔχουν οἱ παρ' ἐμοῦ λεγόμενοι μῦθοι*» (Γενικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως τόμ. α', σελ. ιβ'). Παρατίθημι δὲ καὶ τὴν ἑξῆς κρίσιν τοῦ αἰδεσίμου Ἄγγλου ἱερέως Hughes περὶ τῆς ἀξίας τῆς Ἱστορίας τοῦ Περραιβοῦ: «Statre some of these relations from the work of a Pargiote, published in Venise A. D. 1815, upon the wars of Suli. I have altered many from more accurate information· indeed the writer though he gives the chief events of the war, seems very ignorant of motives and political causes....» (Th. Smart Hughes. Travels in Sicily Greece and Albania etc. London 1820, τόμ. II, σελ, 159 σημ.). Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἅπαντες οἱ μετὰ τὴν μεγάλην ἡμῶν ἐπανάστασιν ἐπιζήσαντες Σουλιῶται, μετὰ περιφρονήσεως καὶ ἀποστροφῆς ὡμίλουν περὶ

τοῦ Περραιβοῦ, ἀποστυγοῦντες τὰ παρ' αὐτοῦ περὶ τῆς πατρίδος αὐτῶν ἱστορούμενα.

Πολλῆς δὲ ἀπορίας ἄξιον εἶναι ὅτι οὐδεὶς μέχρι σήμερον ἀνέλαβεν, ἰδίως μάλιστα οἱ ἐκ τῶν ὑπ' αὐτοῦ διασυρομένων οἰκογενειῶν καταγόμενοι, ἵνα ἀνασκευάσῃ τὰς φληναφίας αὐτοῦ. Μόνον δὲ ὡς πρὸς τὸν Γεώργιον Μπότζαρην ἔγραψέ τινα ὁ Π. Α. Σ. ἐν τῇ αὐτοῦ Ἱστορίᾳ τοῦ Σουλίου, μὴ ὀνομάζων μὲν ῥητῶς τὸν Περραιβόν, ἀλλ' αὐτὸν ὑπαινιττόμενος, ὅτι δηλαδὴ ἐκ προθέσεως ἢ ἐξ ἀγνοίας ἠθέλησε νὰ ἀμαυρώσῃ ὑπόληψιν ἀνδρὸς ἱστορικοῦ (ἔκδ. β', σελ. 70)· καὶ κατωτέρω δὲ ἀποκαλεῖ αὐτὸν ἀσυνεπῆ καὶ ἀντιφάσκοντα (αὐτόθι σελ. 75). Ὁ δὲ Λάμπρος Κουτσονίκας, ἐκ τῆς συκοφαντουμένης οἰκογενείας ὤν, ἐν τοῖς προλεγομένοις τῆς Ἱστορίας αὐτοῦ ἐπικρίνων τὸν Περραιβόν, ὃν ὅμως δὲν ὀνομάζει ῥητῶς, λέγει τάδε: «..... ἀτυχῶς ὅμως εὑρέθη ἄνθρωπος ξένος τῶν τοῦ τόπου πραγμάτων, μὴ ἔχων γνῶσιν τῶν περιστάσεων, τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τοῦ τόπου, φατριάζων δὲ μακρόθεν ἐπὶ τῶν τότε τοῦ τόπου διαιρέσεων, καὶ λαβὼν κατὰ κόρον συμπάθειαν ὑπὲρ τῆς μιᾶς μερίδος, καὶ ὑπὲρ τὸ δέον ἀντιπάθειαν κατὰ τῶν ἄλλων, ἐπεχειρίσθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου ἐννάτου αἰῶνος τὴν συγγραφὴν τῆς ἱστορίας τοῦ ἡρωϊκοῦ Σουλίου· ἀντὶ δὲ ἀμερολήπτου ἐξιστορήσεως τῶν ἡρωϊκῶν καὶ τεραστίων κατορθωμάτων τῶν γνησίων τούτων τέκνων τῆς Ἑλλάδος, οὗτος γενόμενος φατριάρχης ἐπὶ τῶν διαιρέσεων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, συνέγραψε μεροληπτικὴν καὶ πλήρη φατριασμοῦ ἱστορίαν, διαστρέφων τὴν καθ' αὐτὸ ἀλήθειαν, μεμφθεὶς ἀρετὴν ἀνδρῶν πατριωτῶν· κατακρίνων τούτους ἐξύμνησε μόνον τοὺς κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῦ· εἰς δὲ τοὺς ἐγκαρτερήσαντας μέχρι ἐσχάτων καὶ πεσόντας εἰς τὸν βωμὸν τῆς ἐλευθερίας προσῆψε μῶμον ἀντιπατριωτισμοῦ......» (Γενικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστ. τόμ. α', σελ. ια'). Ἑτέρα συκοφαντουμένη οἰκογένεια εἶναι ἡ τοῦ Πηλίου Γούση, ἧς μέλος εἶναι ὁ ὑποστράτηγος κ. Ι. Γούσης γράψας *Ἱστορικὰ Σουλίου* ἐν τῷ «Παρνασσῷ». Λέγει δὲ καὶ οὗτος ὅτι διατρίβων ἐν Κερκύρᾳ ὁ Περραιβὸς προσεκάλεσε τοὺς ἐκεῖ διαμένοντας τότε Σουλιώτας, ἐπιθυμῶν ἵνα διορισθεὶς πληρεξούσιος αὐτῶν πορευθῇ εἰς Βιέννην πρὸς τὸν ἐκεῖ διατρίβοντα αὐτοκράτορα τῆς Ῥωσσίας Ἀλέξανδρον. Πορευθεὶς δὲ καὶ ἀποτυχὼν ἰδίως τῇ συνεργείᾳ τοῦ Πηλίου Γούση, καὶ νέαν δὲ διοργανίσας ἀποστολὴν ἑαυτοῦ εἰς Πετρούπολιν, καὶ εἰς ταύτην δὲ πορευθεὶς καὶ ἀποτυχών, «ἐπιστρέψας ἐκ Πετρουπόλεως ἐξωργισμένος, συνέταξε τὴν Ἱστορίαν, ἐν ᾗ ἐκχύνει τὴν χολὴν αὐτοῦ κατὰ τῶν

οἰκογενειῶν μας, καὶ ἐκ τοῦ πάθους ὠθούμενος ζητεῖ νὰ ἀμαυρώσῃ ὀνόματα ἐπισημοτάτων οἰκογενειῶν, λαμπρυνθέντα εἰς τὸ Σοῦλι, τὸ Ζάλογκον, τὸ Σέλτσο καὶ κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν» (Ι. Γούση *Ἱστορικὰ Σουλίου* ἐν «*Παρνασσῷ*», τόμ. ΙΑ', σελ. 37).

Ἀληθῶς ἐκ τῶν προμάχων τῆς σουλιωτικῆς ἐλευθερίας ὁ πλέον ἠδικημένος εἶναι ὁ Ν. Κουτσονίκας· ἐξ ὅσων δὲ περὶ αὐτοῦ ἀναγράφει ὁ Περραιβός, τί ἆρά γε πρέπει νὰ πιστεύσωμεν ; Ὁ ἀνὴρ διεκρίνετο πράγματι μεταξὺ τῶν διαπρεπόντων Σουλιωτῶν ἐπὶ ἀνδρίᾳ καὶ συνέσει. Ἐν τοῖς διασωθεῖσι δημοτικοῖς περὶ αὐτοῦ ᾄσμασι χαρακτηρίζεται ὡς εἷς τῶν ἐξοχωτέρων καὶ γενναιοτέρων Σουλιωτῶν. Ἀλλ' ὁ κακομήχανος Περραιβὸς διαζωγραφεῖ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ μ' ὅλα τὰ μέλανα χρώματα.

(Ἕπεται συνέχεια).

Π. Γ. Ζερλέντης.

ΑΣΜΑ ΠΑΤΜΙΑΚΟΝ

ΕΙΤΕ ΩΣ ΚΟΙΝΩΣ ΤΑ ΤΟΙΑΥΤΑ ΟΝΟΜΑΖΟΝΤΑΙ

ΡΙΜΑ [1]

Τὸ κατωτέρω ἀνέκδοτον πατμιακὸν Ἆσμα ἢ Ῥίμα, ὅπερ τὴν σήμερον εἰς ὀλιγίστας τῶν νῦν Πατμίων γυναικῶν εἶνε γνωστόν, ὁ ἐνταῦθα προσφιλέστατος ἡμῖν φίλος καὶ συγγενὴς κ. Ἰω. Σακκελίων φρονεῖ, ὅτι ἀνάγεται εἰς τοὺς ἀπαισίους διὰ τὸν πολυπαθῆ ἑλληνισμὸν ἐκείνους χρόνους, καθ' οὓς ὁ Ἑνετὸς στρατάρχης Φραγκῖσκος Μοροζίνης, ὀκτὼ καὶ εἴκοσιν ἔτη πρὶν ἢ διὰ τῶν ὀλεθρίων αὐτοῦ μύδρων καταστρέψῃ τὸ ἀριστούργημα τῆς τῶν ἀρχαίων καὶ πάντων τῶν αἰώνων ἀρχιτεκτονικῆς, ἐπιδραμὼν μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν στόλου ἐλεηλάτησε τὴν ἡμετέραν ἀτυχῆ νῆσον. Μὲ τὴν γνώμην ταύτην τοῦ ἐλλογιμωτάτου ἀνδρὸς καὶ εἰδικοῦ περὶ τὰ τοιαῦτα συμφωνοῦμεν καὶ ἡμεῖς πληρέστατα· καθότι, ὡς ἐν αὐτῷ τῷ ᾄσματι σαφέστατα καταφαίνεται, οἱ ἐπιδραμόντες καὶ καταλεηλατήσαντες τὴν ἡμετέραν νῆσον ἦσαν Εὐρωπαῖοι (Φράγκοι, ὅπως ἐν γένει ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου λαοῦ ἀδιακρίτως παντὸς ἰδιαιτέρου ἔθνους ἢ φυλῆς ἀποκαλοῦνται οἱ τὴν δυτικήν, μέσην καὶ ἀρκτῴαν Εὐρώπην οἰκοῦντες), καὶ οὐχὶ Τοῦρκοι· εἰ καὶ φέρει σύγχυσίν τινα ἡ ἐν τῇ ἀφηγήσει τοῦ λυπηροῦ καὶ

[1] Ῥίμα, ἐκ τοῦ Ἰταλικοῦ Rima=στιχούργημα, ἢ ποίημα ἐν ὁμοιοκαταληξίᾳ.

ἀξιοθρηνήτου τούτου συμβάντος ἀναφερομένη περίστασις, ὅτι ὁ παρακινήσας ἢ ἐξερεθίσας τὸν Ἐνετὸν *Γκενεράλην*, ἤτοι στρατηγόν, ἵνα λεηλατήσῃ τὴν ἀτυχῆ νῆσον ἦτο

Ἕνα σκυλί, ἕν' ἄνομο, ἕνα μικρὸ Τουρκάκι
. . . .
Ἀφ' τὸ σαράϊ ἔφυγε, 'ς τοῦ γκενεράλη πάει, κτλ.,

ὅπερ ἐμβάλλει ἡμᾶς κατ' ἀρχὰς εἰς ἀπορίαν, πῶς *ἕνα Τουρκάκι* παρουσιασθὲν ἐνώπιον τοῦ γκενεράλη κατέπεισεν αὐτὸν ἵνα λεηλατήσῃ τὴν νῆσον. Ἀλλ' εἶτα σκεφθέντες ἐξηγοῦμεν καὶ τὸ τὴν σύγχυσιν ταύτην ἐπιφέρον προμνησθὲν περιστατικόν, εἰκάζοντες ὅτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος *Τουρκάκι* θὰ ἦτο νεαρός τις Ἐνετός, ὅστις αἰχμαλωτισθεὶς ἴσως ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἢ καὶ οἰκειοθελῶς ἐξωμότης γενόμενος, καὶ διατρίψας ἐπί τινα ἔτη εἰς τὴν ὑπηρεσίαν Τούρκου τινος μεγιστᾶνος:

«Ἀφ' τὸ σαράϊ τοῦ πασσᾶ ἠξέβγε κοπελάκι»,

ὅτε ὁ στρατάρχης Μοροζίνης ἦλθε μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν στόλου εἰς τὸ Αἰγαῖον, τυχὼν τὴν περίστασιν ἁρμοδίαν καὶ ἀποπτύσας τὸν ἰσλαμισμὸν προσέφυγε πρὸς τοὺς ὁμοεθνεῖς καὶ πρώην ὁμοθρήσκους αὐτοῦ Ἐνετούς, καὶ ὅτι πιθανὸν ἐπισκεφθεὶς μὲ τὸν τουρκικὸν στόλον εἰς προγενεστέρους χρόνους τὴν ἡμετέραν νῆσον, καὶ γινώσκων ὅτι αὕτη, ὡς ἐκ τῆς ἀκμαιοτάτης κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ναυτιλίας καὶ ἐμπορίας αὐτῆς, ἦτο πλουσιωτάτη καὶ εὔπορος[1], παρεκίνησε καὶ ἔπεισε τὸν ἀπαισίας μνήμης Ἐνετὸν ςρατάρχην, ἵνα προσενεχθῇ τοσοῦτον ἀπηνῶς καὶ βαρβάρως πρὸς τὴν ἀτυχῆ νῆσον. Ταῦτα δύναταί τις τοὐλάχιστον, καὶ οὐχὶ ἄνευ λόγου, φρονοῦμεν, νὰ εἰκάσῃ, γινώσκων ὁπωςδήποτε τὰ τῶν χρόνων ἐκείνων, καθ' οὓς πλεῖστοι ὅσοι τῶν Δυτικῶν προσήρχοντο εἰς τοὺς Τούρκους, καὶ ἀσπαζόμενοι τὸ μωαμεθανικὸν θρήσκευμα προήγοντο πολλάκις καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ὕπατα τῶν ἀξιωμάτων. Οὐδόλως δὲ παράδοξον ἢ ἀπίθανον καὶ ὅτι τινὲς ἐξ αὐτῶν, ἢ μὴ προαχθέντες ὅσον ἡ φιλοδοξία αὐτῶν ἀπῄτει, ἢ καὶ δι' ἄλλας αἰτίας,

[1] Ἵνα δώσωμεν ἀμυδράν τινα ἰδέαν τοῦ πλούτου τῆς τε νήσου· καὶ τῆς ἐν αὐτῇ ἱερᾶς καὶ βασιλικῆς Μονῆς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, ἀρκεῖ, φρονοῦμεν, ν' ἀναφέρωμεν, εἰ καὶ τὸ περιστατικὸν τοῦτο ἀνάγεται εἰς ἐποχὴν πολὺ μεμακρυσμένην τῆς ἐν τῇ *Ῥίμᾳ* ἀφηγήσεως τῆς λεηλασίας καὶ εἰς πολὺ ἐγγυτέρους ἡμῖν χρόνους, ὅτι κατὰ τὴν κατάλυσιν τῆς ἐνετικῆς Δημοκρατίας, ἡ προμνησθεῖσα Μονὴ ἀπώλεσε 30 χιλ. ἐνετικῶν φλωρίων παρακατατεθειμένων ἐν τῇ Zecca (νομισματοκοπείῳ) τῆς Ἐνετίας.

ἀπέπτυον ἐνίοτε τὸν ἰσλαμισμὸν καὶ ἐπανήρχοντο εἰς τὴν προτέραν αὐτῶν θρησκείαν ἐκφυγόντες τοὺς Τούρκους. Τοιοῦτος ἄρα θὰ ἦτο καὶ ὁ περὶ οὗ μνημονεύει τὸ νῦν κατὰ πρῶτον δημοσιευόμενον στιχούργημα *τὸ Τουρκάκι*, ὅπερ ὑπῆρξε, κατ'αὐτό, ὁ πρωταίτιος τοῦ κακοῦ.

Πρὸς πλείονα δὲ τοῦ κειμένου σαφήνειαν ἐπισυνάπτω καὶ τὰς κάτωθεν σημειώσεις, τὰς μὲν εἰς τοποθεσίας τινὰς τῆς νήσου ἀναφερομένας, τὰς δὲ εἴς τινας τῶν παρὰ τοῖς Πατμίοις καὶ ἰδίως ταῖς Πατμίαις γυναιξὶν ἰδιαζουσῶν λέξεων.

Περὶ τῆς ἐν τῇ *'Ρίμᾳ* ἀναφερομένης ἀπανθρώπου λεηλασίας ὁ ἡμέτερος κ. Σακκελίων ἐδημοσίευσεν ἄλλοτε διὰ τῆς «*'Ακροπόλεως*» περίεργόν τινα σημείωσιν εὑρισκομένην ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. ΡΖ' χειρογράφῳ τῆς ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Μονῇ βιβλιοθήκης, ἐν τῇ πέζῃ τοῦ φύλλου τοῦ περιέχοντος τὸν εἰς τὸ «*Πρόσεχε σεαυτῷ*» λόγον τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, ἣν χάριν τῶν ἡμετέρων ἀναγνωστῶν ἀναδημοσιεύομεν καὶ ἐνταῦθα.

«αχνθ' ἠόὐνὴου ιὴ ηλθεν του βένετζανου η αρμαδα κε γιάγουμισε τιν πατὶνον ιμερα σαβάτο κὲ ήτον γενεραλλὶς ὁ φράζεσκο μοριζίνης ὁ σγαρδέλλις κε αναθεμαν τον.»

Τὴν δὲ λεηλασίαν ταύτην περιπαθῶς ἀπομνημονεύει καὶ ὁ 'Ενετὸς ἱστορικὸς 'Ιερώνυμος Βρουσόνης διὰ τούτων: «'Αληθέστατον δ' ἐστὶν ὅτι μεταξὺ τοσούτων εὐπραγιῶν ἠμαύρωσε τὴν διαγωγὴν τῶν τοῦ στόλου ἀρχηγῶν ἡ τῶν στρατιωτῶν ἀκράτεια, οἵτινες οὔτ'αὐτῶν τῶν ἱερῶν ἀπέσχοντο κατὰ τὴν τῆς νήσου Πάτμου λεηλασίαν. Διήρπασαν γὰρ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου 'Ιωάννου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ (ὃς αὐτόσε ἐξορισθεὶς εἶδε καὶ ἔγραψε τὰ τῆς θείας 'Αποκαλύψεως μυστήρια), τὸν καὶ παρ' αὐτῶν τῶν Τούρκων ἀείποτε σεβασθέντα διὰ τὴν ἀρχαίαν τῶν λαῶν εὐλάβειαν. Διά τοι τοῦτο αἱ τῶν πιστῶν ψυχαὶ ἐθρήνησαν ἅμα καὶ ἐβδελύξαντο τὴν οὕτω φρικαλέαν ἱεροσυλίαν ταύτην.» (Girolamo Brusoni Istoria dell ultima guerra tra Veneziani e Turchi dall'anno 1644 fin'al 1671, Libro XVI, pag. 69) [1].

[1] Τὰς ἀνωτέρω δύο σπουδαίας καὶ λεπτομερεῖς περὶ τῆς λεηλασίας τῆς Πάτμου σεμειώσεις ὀφείλω τῇ εὐγενεστάτῃ προθυμίᾳ τοῦ ἡμετέρου κ. Σακκελίωνος, ᾧ καὶ πολλὰς ἔτι ἄλλας χάριτας ὁμολογῶ, ὡς προφρόνως πάνυ συνδραμόντι μοι εἰς τὴν σύνταξιν τῶν ἐπισυναπτομένων τῷ στιχουργήματι σημειώσεων.

Τὸ Ἆσμα.

Πάτμος, ἀσῆμι ἄδολο, χρυσάφι διαλεγμένο [1],
Ποῦ 'ναι τὸ Μοναστῆρί σου σὲ χώραις 'ξακουσμένο,
Καὶ σὲ Φραγκιαῖς καὶ σὲ Τουρκιαῖς εἶνε διαλαλημένο [2].
Πάτμος, καὶ τίς σοῦ 'ρίσθηκε [3] καὶ τίς σοὺ καταρήσθη;
—Ἕνα σκυλί, ἕν ἄνομο, ἕνα μικρὸ Τουρκάκι,
Ἀφ' τὸ σαράϊ τοῦ πασσᾶ ἠξέβγε κοπελάκι [4],

[1] Πόσον γλυκὺ καὶ ζωηρὸν ἀνέκαθεν καὶ ἀείποτε ὑπῆρξε τὸ πρὸς τὴν φίλην γενέτειραν γῆν αἴσθημα τοῦ Ἕλληνος! Εἰ καὶ πᾶσα σχεδὸν ἡ νῆσός μας εἶνε κατάξηρος καὶ βραχωδεστάτη, μὲ πόσον ὅμως ὡραῖα καὶ ἐκλεκτῶν πολυτίμων μετάλλων ὀνόματα περικοσμεῖ αὐτὴν ὁ φιλόπατρις ἄγνωστος στιχουργός:

Ἀσῆμι ἄδολο, χρυσάφι διαλεγμένο.

«Οὐδὲν»,—τῷ ὄντι,—«πατρίδος ἥδιον»! Ὁ ἱερὸς καὶ εὐγενὴς πρὸς τὴν γενέτειραν γῆν ἔρως ἐξωραΐζει τὰ πάντα! Τοὺς ξηροτάτους βράχους της μεταβάλλει εἰς χλοερωτάτους λόφους, τὸ δὲ αὐχμηρὸν καὶ σχεδὸν ἄγονόν της ἔδαφος εἰς ἀνθηροτάτους καὶ τερπνοτάτους κήπους καὶ λειμῶνας! Ὦ! πόσον θαυματουργὸς τῷ ὄντι ἡ πρὸς τὴν φίλην φύσασαν γῆν ἔνθερμος ἀγάπη! Ἔν τινι ἀρχαίᾳ πατμιακῇ ἐπιγραφῇ, ἡ μικρά, ἡ ἄγονος, ἡ βραχώδης νῆσός μας καλεῖται «νῆσος ἀγαυοτάτη»! Τίς ὁ ἐμπνεύσας τὸν τῆς εἰρημένης ἐπιγραφῆς ποιητὴν νὰ περικοσμήσῃ μὲ τοσοῦτον ἐπαινετικώτατον ἐπίθετον τὴν ἄλλως ἀσημοτάτην τότε ἰδιαιτέραν πατρίδα του; τίς ἄλλος βεβαίως ἢ ὁ θερμότατος πρὸς αὐτὴν ἔρως, ὁ ἐμπνεύσας καὶ τὸν ἄγνωστον τῆς *Ρίμας* στιχουργὸν ν' ἀποκαλέσῃ αὐτὴν «Ἀσῆμι ἄδολο, χρυσάφι διαλεγμένο;»

[2] Τοῦτο εἶνε ἀληθέστατον. Καὶ πάππαι, καὶ αὐτοκράτορες τῆς Γερμανίας, βασιλεῖς τῆς Ἰσπανίας, καὶ πολλοὶ τῶν δογῶν τῆς Βενετίας ἐξέδωκαν βούλλας (διατάγματα), δι' ὧν ἔθετον ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῶν τὴν ἡμετέραν νῆσον χάριν τῆς ἐν αὐτῇ ἱερᾶς Μονῆς, καὶ τοὺς ὑπηκόους αὐτῶν προέτρεπον εἰς σεβασμὸν αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ κατακτητὴς Μωάμεθ ἔπεμψεν ὡς δῶρον καὶ ἔκφρασιν τοῦ σεβασμοῦ αὐτοῦ μεταλλίνην κανδήλαν μετ' ἐπιγραφῶν ἀραβικῶν (κουφικῶν) σωζομένην ἔτι.

[3] Ῥίσθηκε, φρονοῦμεν, ὅτι εἶνε ἀόριστος παρεφθαρμένος τοῦ ῥήματος *ὀργίζομαι*=ῥίζομαι, διότι καὶ ἡ ἔννοια ἐν τῷ ᾄσματι τούτῳ καὶ ἡ συνήθης παρὰ ταῖς Πατμίαις χρῆσις τῆς λέξεως τὴν σημασίαν ταύτην ὑποδεικνύει: «Ὁ Θεὸς νὰ μὴ σοῦ ῥίζεται, ἢ νὰ μὴ σοῦ ῥισθῇ». «Δέν σοῦ ῥίζομαι». Καὶ τοιαῦται ὅμοιαι φράσεις εἶνε συνηθέσταται ἐν τοῖς στόμασι τῶν Πατμίων γυναικῶν. Ἀλλ' ὁ ἡμέτερος κ. Σακκελίων φρονεῖ, ὅτι τὸ ῥῆμα *ῥίζομαι* εἶνε ταυτόσημον τοῦ *συνερίζομαι*. Σεβόμεθα τὴν γνώμην τοῦ ἐλλογιμωτάτου ἀνδρός, ἐπιλέγοντες «Πρὸς εὖ λέγοντας οὐδὲν ἀντειπεῖν ἔχω.»

[4] Τοῦτο ἐνισχύει τὴν εἰκασίαν ἡμῶν, ὅτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος *Τουρκάκι* ἦτον ἐξωμότης τις νεαρὸς Ἐνετός, χρηματίσας εἰς τὴν ὑπηρεσίαν πασσᾶ τινος, ἐν ἄλλαις λέξεσιν, ὡς παῖς, ἴσως ἦτο *ὀγλάν*, ὅπως καλοῦνται οἱ τοιοῦτοι παρὰ τοῖς Τούρκοις.

'Αφ' τὸ σαράϊ ἔφυγε, 'ς τοῦ γκενεράλη πάει,
Κ' ἐμπρός του ἐγονάτισε, καὶ τρεῖς γραφαῖς τοῦ βγάνει.
Κι' ὁ γκενέραλης ὡς τ' ἄκουσε, πολὺ τοῦ κακοφάνη·
Δευτέρα τὸ 'ξημέρωμα 'ξεφάνη ἡ ἀρμάδα·
Μήτε παντέραν[1] ἔβαλε, μήτε χαρὰν τῆς κάνει[2].
Τὴν τρίτη τὸ 'ξημέρωμα 'ς τὴν 'Εψημιὰν[3] ἀράζει·
Πᾶνε ὅλοι οἱ ἄρχοντες[4]· δὲν θὲ νὰ τοὺς 'μιλήσῃ,
Μήτε καὶ λόγον νὰ τῶς πῇ νὰ τοὺς παρηγορήσῃ[5].
Τετράδη τὸ 'ξημέρωμα ἀνέβηκε Φραγκάκι
Σ' τὴ μέση τῆς 'Αγιᾶς Λεσβιᾶς[6] μὲ τ' ἄσπρο ἀλογάκι.
«—Ἡ κόραις σας ἡ ἔμορφαις ὅλαις νὰ φυλαχθοῦνε,
Γιατ' εἶν' τ' ἀσκέρι[7] μας πολύ, νὰ μὴ μαγαρισθοῦνε.»—
Τὴν πέφτη τὸ 'ξημέρωμα μετὰ τὸ μεσημέρι,
'Εφτὰ χιλιάδες ἤβγανε γραμμένοι 'ς τὸ δευτέρι·
Καὶ τοὺς ἐδιωρίσανε νὰ κάμουνε τρεῖς ὥραις·
Κ' ἐκεῖνα τ' ἄνομα σκυλιὰ ἐκάμανε τρεῖς 'μέραις!
Τὰ λάδια 'πῆραν ποταμοί, τὰ στάρια 'ξεμπλασθῆκαν[8],

[1] Παντέραν, ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ bandiera=σημαία.

[2] Φαίνεται, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἐπεκράτει ἡ συνήθεια, ὁσάκις προσωρμίζετο πολεμικὸν πλοῖον εἴς τινα λιμένα, νὰ ὑψοῖ πρὸς τιμὴν τοῦ τόπου τὴν σημαίαν αὐτοῦ, ἢ τουλάχιστον ὅτε προσωρμίζετο εἰς τὴν ἡμετέραν νῆσον, διὰ τὴν ἱερότητα αὐτῆς.

[3] 'Εψημιά—Λιμενίσκος τις, οὗ τὸ στόμιον ἀνοίγεται πρὸς βορρᾶν, ἀριστερόθεν τῷ εἰσπλέοντι εἰς τὸν κυρίως τῆς νήσου λιμένα, τὸν κοινῶς *Σκάλα* (Scala ἰταλ.) καλούμενον.

[4] Ἄρχοντες=προὔχοντες=προεστῶτες, ἢ οἱ σημαντικώτεροι τῶν κατοίκων· ἄρχοντες παρὰ τοῖς Πατμίοις, ὡς καὶ παρὰ πολλοῖς ἑτέροις τῶν ἡμετέρων, καλοῦνται ἐν γένει οἱ πλούσιοι· ἀρχοντιά, ἢ ἀρχοντιὲς=πλούτη. 'Επειδὴ δὲ ἡ Πάτμος τότε, ὡς καὶ εἰς πολὺ ὀψιαιτέρους χρόνους, ἐκυβερνᾶτο ἀριστοκρατικῶς, ἄρχοντες ἐκαλοῦντο οἱ ἐπὶ γένει καὶ πλούτῳ ὑπερέχοντες.

[5] Νὰ τοὺς παρηγορήσῃ=νὰ τοὺς καθησυχάσῃ.

[6] Σ' τὴ μέση τῆς 'Αγιᾶς Λεσβιᾶς. Πλατεῖά τις ἐν τῷ κέντρῳ σχεδὸν τοῦ ΒΑ μέρους τῆς κορυφῆς τοῦ βουνοῦ, ἐφ' οὗ καὶ ἡ πόλις καὶ ἡ Μονὴ ἔκτισται, οὕτως ὀνομασθεῖσα, ὡς ἐκ τοῦ παρακειμένου αὐτῇ ναΐσκου τοῦ ἐπ' ὀνόματι τῆς 'Αγίας Θεοκτίστης τῆς Λεσβίας τιμωμένου.

[7] 'Ασκέρι=στρατός, τουρκικὴ λέξις. 'Εν Πάτμῳ συνήθως ἔχει καὶ τὴν σημασίαν τοῦ πλήθους· ὡς ἤτανε λαός, ἀσκέρι=πολὺ πλῆθος.

[8] 'Ξεμπλασθῆκαν='ξεμπλάζω τὸ ἐνεργ. ῥῆμα, καὶ τὸ παθ. ξεμπλάζομαι=σκορπίζω, διασκορπίζω, ομαι. Λέγεται καὶ ἀσυνθέτως μπλάζω, ἢ ἐμπλάζω· ἔχει δέ, κατὰ τὸν κύριον Σακκελίωνα, καὶ τὴν ἐναντίαν τοῦ ἐμπίμπλημι σημασίαν, ὡς «ξεμπλάσθη τὸ νερὸ»=ἐσκόρπισε, ἐχύθη, ἐκενώθη.

Στράταις 'γεμίσαν ἅρματα καὶ τὰ στενὰ κοντάρια,
Σ' τ' ἀνεμομύλου [1] τὰ στενὰ στρῶσαις[2] καὶ μαξελλάρια[3].
Καὶ τὰ ῥακιὰ καὶ τὰ κρασιὰ 'ς τῆς στράταις ἐχυθῆκαν.
Καὶ κάτω 'ς τὸ Γεννάδιο[4] σκουτέλλαις[5] καὶ μποτάριά[6] !

Ἐν Ἀθήναις τῇ 25 Μαρτίου 1889.

Ἐπαμεινώνδας Ἀλεξάκης.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Ἰανουάριος, Φεβρουάριος, Μάρτιος 1889.

Συνεκροτήθησαν τρεῖς συνεδρίαι, ἀναγνώσματα δ' ἐγένοντο τὰ ἑξῆς.

Ὁ συνταγματάρχης κ. Ἰφ. Κοκκίδης τακτικὸν μέλος ὡμίλησε περὶ τῶν δύο ῥωσοτουρκικῶν πολέμων.

Ὁ κ. Ἀλ. Ῥ. Ῥαγκαβῆς ἐπίτιμον μέλος ὡμίλησε περὶ τοῦ ἐν Ὀλλανδίᾳ Φιλελληνικοῦ Συλλόγου καὶ τῆς Ἑλληνικῆς προφορᾶς.

Ὁ κ. Ἀχιλλεὺς Παράσχος τακτικὸν μέλος ἀπήγγειλε ποίημα «Εὐγνωμοσύνη τῇ Γαλλίᾳ».

[1] Ὑπάρχουσι πέντε ἀνεμόμυλοι ἐν τῇ νήσῳ, ὧν οἱ τέσσαρες πρὸς τὸ Β. τῆς πόλεως, ὁ δὲ πέμπτος πρὸς τὸ ΒΔ.

[2] Στρῶσαις=Στρώματα.

[3] Μαξελλάρια, πληθ. ὑποκορ. τοῦ μαξελλάρα, ἐκ τοῦ λατινικοῦ maxilla= προσκεφάλαιον μέγα τὸ σχῆμα.

[4] Γεννάδιο = φρέαρ τι ἐν Πάτμῳ, εἰς τὸ Β. καὶ τοῦτο μέρος τῆς πόλεως εὑρισκόμενον, εἰς ὀλίγων λεπτῶν ἀπὸ τῶν οἰκιῶν ἀπόστασιν, ἀνορυχθὲν καὶ κτισθὲν δαπάνῃ, ὡς φαίνεται, μοναχοῦ τινος Γενναδίου τὸ ὄνομα.

[5] Σκουτέλλαις ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ Scudo=ἀσπίς. Τὸ ὑποκοριστικὸν Scudello, ἢ Scudella, ἐξ οὗ ἡ ἡμετέρα Σκουτέλλα καὶ ὑποκορ. Σκουτέλλι, τοῦ μὲν πρώτου σημαίνοντος πινάκιον μέγα, ὁμοιάζον κάπως πρὸς τὸ σχῆμα ἀσπίδος, τοῦ δὲ δευτέρου πιναχίου μικρότερον=πιᾶττον.

[6] Μποτάρια,—δοχεῖα τινὰ ἐκ χώματος καὶ κεχρωματισμένα ποικίλως, ἐν οἷς ἔβαλλον καὶ βάλλουσιν ἔτι τὸν οἶνον, ἢ τὸ ἔλαιον. Ἡ λέξις φαίνεται ἰταλικῆς καταγωγῆς botte—βαρέλιον· ἀλλ' ἴσως καὶ ἡ πατμιακὴ Μποτάρι, καὶ ἡ ἰταλικὴ botte ἔχουσι σχέσιν πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἡμετέραν βύτιν, βυτίνην. Τοιαῦτα δοχεῖα (μποτάρια) εὑρίσκονται καὶ ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς ἐνταῦθα Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας.

Ὁ κ. Ο. Ἰασονίδης τακτικὸν μέλος ὡμίλησε περὶ τοῦ ζητήματος τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τῆς μειώσεως τοῦ προϊόντος τῆς γῆς.

Ὁ κ. Π. Συνοδινὸς ἀντεπιστέλλον μέλος ἀπήγγειλε διάφορα αὐτοῦ ἀνέκδοτα ποιήματα.

Ὁ κ. Ν. Σολωμὸς τακτικὸν μέλος ὡμίλησε περὶ ἐθνικοῦ θεάτρου.

Ὁ κ. Αθ. Πετρίδης ἀντεπιστέλλον μέλος ὡμίλησε περὶ τοῦ Ἀλβανικοῦ ζητήματος ὑπὸ ἔποψιν ἐθνολογικήν, γλωσσολογικὴν καὶ πολιτικήν.

Ὁ κ. Α. Διομήδης Κυριακὸς τακτικὸν μέλος ὡμίλησε περὶ τοῦ πνεύματος τῆς θρησκείας.

Ὁ. κ. Κ. Παλαμᾶς τακτικὸν μέλος ὡμίλησε περὶ Κάλβου τοῦ Ζακυνθίου.

Ὁ κ. Δημ. Ἠλιόπουλος τακτικὸν μέλος ὡμίλησε περὶ ψευδῶν ὧν οὐκ ἄνευ.

Ὁ κ. Κ. Παπαρρηγόπουλος ἐπίτιμον μέλος ἀνέγνω ὀλίγας σελίδας ἐκ τῶν ἀπομνημονευμάτων του.

Ὁ κ. Δ. Α. Κορομηλᾶς τακτικὸν μέλος ἀνέγνω διαλογὴν «ἡ κυρία δέχεται».

Ἀπεβίωσεν ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Ἀθηνῶν **Προκόπιος** ἐπίτιμον ἀπὸ μακροῦ χρόνου μέλος τοῦ Συλλόγου. Ὁ Σύλλογος ἐξέδοτο τὸ ἑξῆς ψήφισμα :

«Ὁ Φιλολογικὸς Σύλλογος Παρνασσὸς ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Προκοπίου ἐπιτίμου αὐτοῦ μέλους πολλὰς τῷ Συλλόγῳ παρασχόντος ὑπηρεσίας, συνελθὼν ἐν τακτικῇ συνεδρίᾳ

Ψηφίζει

1) Νὰ πενθηφορήσῃ τὸ κατάστημα τοῦ Συλλόγου.
2) Νὰ διακοπῶσι τὰ μαθήματα τῆς Σχολῆς τῶν Ἀπόρων παίδων.
3) Νὰ παρακολουθήσωσι τὰ μέλη ἐν σώματι τὴν κηδείαν.

Ἐγένετο καὶ ἀπεφασίσθη τὴν 30 Ἰανουαρίου 1889.

Ὁ Πρόεδρος	*Ὁ γεν. Γραμματεὺς*
Σ. ΜΠΑΛΑΝΟΣ	ΜΙΧΑΗΛ Π. ΛΑΜΠΡΟΣ.

Ἡ ἐνταῦθα συστᾶσα Φιλαρμονικὴ Ἑταιρεία Ἀθηνῶν ἐζήτησε δι' ἐγγράφου αὐτῆς παρὰ τοῦ Συλλόγου ὅπως τῇ παραχωρηθῶσιν ἐπὶ ἐπιστροφῇ τὰ μουσικὰ ὄργανα ἃ εἶχεν ὁ προσωρινῶς ἀργῶν μου-

σικὸς θίασος τῆς Σχολῆς τῶν Ἀπόρων παίδων. Ὁ δὲ Σύλλογος καθορῶν ὅτι ἐν τῷ θιάσῳ τῆς φιλαρμονικῆς Ἑταιρείας θέλουσι μετάσχῃ καὶ μαθηταὶ τῆς Σχολῆς τῶν Ἀπόρων παίδων ἐνέκρινε τὴν παράδοσιν τῶν ὀργάνων ἐπὶ ἐπιστροφῇ.

Συνεζητήθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τὸ ζήτημα τῆς διαθέσεως τῶν παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ κατατεθειμένων 35,000 περίπου δραχμῶν εἰς λ/σμὸν τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ Συλλόγου εἰς ἣν ἔχει ἀνατεθῇ ἡ βελτίωσις τῆς τύχης τῶν ἐν ταῖς φυλακαῖς. Μετὰ συζητήσεις γενομένας εἰς ἐπανειλημμένας συνεδριάσεις ἐγένετο δεκτὴ ἡ ἑξῆς πρότασις τοῦ κ. Ἀ. Παπαφράγκου γεν. γραμματέως τοῦ ὑπουργείου τῆς δικαιοσύνης. «Ὁ Σύλλογος φρονῶν ὅτι τὸ μᾶλλον κατεπεῖγον καὶ σκοπιμώτερον θέμα τῆς βελτιώσεως τῶν φυλακῶν εἶναι ἡ ἵδρυσις φυλακῆς ἀνηλίκων, ἀποφαίνεται ὅτι τὰ διαθέσιμα χρήματα δύνανται νὰ χρησιμεύσωσι εἰς τὴν ἵδρυσιν φυλακῆς τοιαύτης καὶ συνιστᾷ ἐπιτροπήν, ἥτις συνεννοουμένη μετὰ τῆς Ἑταιρείας τῶν Φυλακῶν καὶ λαμβάνουσα πᾶν κατάλληλον μέτρον θέλει ἐπιδιώξῃ τὴν ἐπίτευξιν τῆς ἀνιδρύσεως φυλακῆς ἀνηλίκων τῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ Συλλόγου.»

Μέλη τῆς ἐπιτροπῆς ταύτης ἐξελέχθησαν ὑπὸ τοῦ Συλλόγου οἱ κ. κ. Σ. Μπαλάνος, Α. Παπαφράγκος, Ἰφ. Κοκκίδης, Ε Λυκούδης, Μ. Π. Λάμπρος, Τ. Ἠλιόπουλος καὶ Α. Σκουζές.

Τὸ τμῆμα τῶν καλῶν τεχνῶν τοῦ Συλλόγου συνελθὸν ἐξέλεξε γραμματέα αὐτοῦ, κενῆς οὔσης τῆς θέσεως, τὸν κ. Ἀλ. Ν. Φιλαδελφέα. Συνεζήτησε δὲ τὰ περὶ ἐκθέσεως σκαριφημάτων (esquisses) κατὰ τὴν ἑορτὴν τῆς εἰκοσιπενταετηρίδος τοῦ Συλλόγου καὶ ἀνέθετο εἰς τοὺς κ. κ. Στ. Βάλβην καὶ Ἀλ. Φιλαδελφέα τὴν ἐκπόνησιν κανονισμοῦ τῆς ἐκθέσεως ταύτης. Ὡρίσθη δὲ χρόνος τῆς ἐνάρξεως αὐτῆς αἱ ἡμέραι τῶν ἐπὶ τοῖς γάμοις τοῦ Διαδόχου Κωνσταντίνου ἑορτῶν ὅτε συμπίπτει καὶ ἡ ἔναρξις τῶν ἑορτῶν τῆς εἰκοσιπενταετηρίδος τοῦ Συλλόγου.

Ὁ ἐν Ὀδησσῷ κ. Βλαδ. Α. Παρασκευᾶς ἀπέστειλεν ὑπὲρ τῆς Σχολῆς τῶν Ἀπόρων παίδων χρ. φρ. 500.

Ὁ Σύλλογος θέλων νὰ ἀπονείμῃ τὰς εὐχαριστίας αὐτοῦ πρὸς τὰς εὐγενεῖς κυρίας, ὅσαι κατὰ καιροὺς ἀνέλαβον τὴν προστασίαν τῶν ὑπὲρ τῆς Σχολῆς τῶν Ἀπόρων παίδων εὐεργετικῶν χορῶν, ἐξ ὧν σπουδαῖον κατ' ἔτος ἀπολαμβάνει ἡ Σχολὴ εἰσόδημα, ἐψηφίσατο αὐτὰς ἐπίτιμα μέλη, δύο δὲ ἀποβιωσάσας τὰς ἀειμνήστους Εὐθυμίαν Α. Κουμουνδούρου καὶ Τερψιχόρην Β. Μελᾶ εὐεργέτιδας τοῦ Συλλόγου. Αἱ ψηφισθεῖσαι ἐπίτιμα μέλη εἰσὶν αἱ κ. κ. Ἑλένη Ν. Μαυροκορδά-

του, Ἰφιγένεια Α. Συγγροῦ, Ῥόζα Σ. Βαλαωρίτου, Ναταλία Α Σούτσου, Πηνελόπη Ε. Κεχαγιᾶ, Ἐλίζα Σ. Δραγούμη, Ζωὴ Ε. Βαλτατζῆ, Ἑλένη Μ. Μελᾶ, Μαρία Κ. Καραπάνου, Ἑλένη Γ. Σχουζέ, Ἑλένη Ν. Βλάγκαλη, Σοφία Τρ. Μουτζοπούλου, Βάριγκα Α. Ῥάϊνεκ, Οὐρανία Δ. Σταΐκου, Ἀμαλία Γ. Θεοτόκη, Ἀλεξάνδρα Α. Παπούδωφ καὶ Μαρία Δ. Μ. Καλλιφρονᾶ.

Ἐν τῇ περὶ τῶν ἐν Κορωπίῳ Ἀρχαιοτήτων δημοσιευθείσῃ πραγματείᾳ τοῦ κ. Θεμιστ. Πολυκράτους ἐν σελ. 205 τοῦ «Παρνασσοῦ» παρεισέδυσαν σφάλματά τινα, ἅπερ διορθωτέα ὧδε :

Σελ.	στ.	
205	1	Σχολάρχης ὢν . . . ἐξέπεσεν ἡ φράσις : παρετήρησα ὅτι
209	8	ΠΣΤΙΟΥ γραπτέον ΠΙΣΤΟΥ
209	37	ἀντὶ σκίλλας » σκίλλης
210	17	» δι' ἧς . . . ἐξαιρέτου ξενίας γραπτέον : δι' ἣν . . . ἐξαίρετον ξενίαν.
211	37	ἐν ὑποσημειώσει ἀντὶ κατηνόει γραπτέον : κατενόει
213	17	» ἐν τοῖς προμνημονευθεῖσιν ἀρχαιότησιν γραπτέον : ἐν ταῖς μνημονευθείσαις ἀρχαιότησιν.

Αἰτήσεις συνδρομῶν μὲν ἀπευθύνονται *πρὸς τὸν ἐκδότην τοῦ περιοδικοῦ* κ. **Ἀλέξανδρον Παπαγεωργίου** (ἐν ὁδῷ Ὀφθαλμιατρείου, παρὰ τὸν ναὸν Ἁγίου Γεωργίου), πληροφοριῶν δὲ καὶ καταχωρίσεως διατριβῶν πρὸς τὸν κ. **Π. Ι. Φέρμπον** καθηγητήν, μέλος τῆς ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιτροπείας (ἐν τῷ καταστήματι τοῦ Συλλόγου ὁδὸς Νομισματοκοπείου ἀριθ. 4).

ΤΙΜΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΠΛΗΡΩΤΕΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ἐν Ἑλλάδι δραχμαὶ νέαι **12**

Ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ φράγκα χρυσᾶ **15**

Ἔξω τῶν Ἀθηνῶν εἰς οὐδέν' ἀποστέλλεται ὁ **Παρνασσὸς** ἐὰν μὴ προαποσταλῇ ἡ συνδρομή.

Αἱ συνδρομαὶ τῶν ἐπαρχιῶν γίνονται δεκταὶ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια τῆς Ἐθνικῆς καὶ τῆς Ἰονικῆς Τραπέζης. Αἱ δ' ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια Γαλλικά.

2

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΙΒ' — ΤΕΥΧΟΣ Η', Θ' ΚΑΙ Ι'

Ἀπρίλιος, Μάϊος καὶ Ἰούνιος 1889

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΛΕΞ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΟΔΟΣ ΟΦΘΑΛΜΙΑΤΡΕΙΟΥ ΑΡΙΘ. 5

1889

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπεία συγκειμένη ἐν τῶν κκ. *Παναγιώτου Ι. Φέρμπου*, *Δημητρίου Κ. Κοκκίδου*, *Τιμολέοντος Ἠλιοπούλου* καὶ *Ἰω. Σακκελίωνος* καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. *Σίμου Μπαλάνου*.

ΨΕΥΔΗ ΩΝ ΟΥΚ ΑΝΕΥ[1]

Ὁ ἡμέτερος Σύλλογος διήρηται εἰς τμήματα· εἰς φιλολογικόν, νομικόν, ἀρχαιολογικὸν καὶ φυσιογνωστικὸν τμῆμα. Ἐν τοῖς τμήμασι τούτοις τελεῖται καθαρῶς ἐπιστημονικὴ ἐργασία, ἀναπτύσσονται δὲ καὶ ἀνακοινῶνται αἱ μελέται καὶ γνῶμαι τῶν εἰδικῶν ἐπιστημόνων, οἵτινες συνιστῶσιν αὐτά. Διὰ τοῦτο ἐφρόνουν πάντοτε καὶ φρονῶ, ὅτι οἱ ἀνερχόμενοι τὸ βῆμα τῆς αἰθούσης ταύτης δέον ν' ἀπομακρύνωνται ὡς οἷόν τε τῶν ξηρῶν τῆς ἐπιστήμης κεφαλαίων, πραγματευόμενοι θέματα γενικωτέρου χαρακτῆρος καὶ κοινοῦ ἐνδιαφέροντος. Διότι ἂν ἐγώ, λόγου χάριν, ἀπησχόλουν ὑμᾶς τὴν ἑσπέραν ταύτην περὶ τῶν ἐλαττωματικῶν τῆς Πολιτικῆς ἡμῶν Δικονομίας διατάξεων λαλῶν ἢ ἀναπτύσσων εὐρύτερόν τι τῆς Νομικῆς ἐπιστήμης ζήτημα, ἤθελον ἀποδείξει ὅτι λησμονῶ τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἐν τῷ «Παρνασσῷ» Νομικοῦ τμήματος καὶ ὅτι ἀδιαφορῶ ἂν ἀπέλθητε οἱ πλεῖστοι ἐντεῦθεν ἀποκομίζοντες ἀντὶ εὐαρέστου τινος ἐκ τῶν λόγων μου ἐντυπώσεως, χασμήματα ἀκατάσχετα καὶ πόθον θερμὸν τῆς κλίνης σας.

Τὸ θέμα μου εἶνε ἁπλούστατον. Δὲν θέλω ἐπικαλεσθῆ τὴν συνδρομὴν συγγραφέων, οὐδὲ ὑμᾶς θέλω παραπέμψει εἰς βιβλίων σελίδας, ὡς συνήθως πράττουσιν οἱ ἐπιστημονικοὶ συγγραφεῖς καὶ ῥήτορες, σημειοῦντες ἐν τοῖς κατωγείοις τῶν ἔργων των τὴν διεύθυνσιν τῶν ἀποθηκῶν, ἐξ ὧν τὴν ὕλην των περισυνέλεξαν. Ἐπωφελούμενος τῆς εὐμενοῦς προσοχῆς σας, θὰ τολμήσω ν' ἀνακοινώσω ὑμῖν τὰς σκέψεις μου ἐπὶ κοινωνικοῦ φαινομένου, τὸ ὁποῖον εἰς πάντων ὑμῶν τὴν ἀντίληψιν εἶμὶ βέβαιος, ὅτι προσπίπτει· οὐδαμῶς δὲ διστάζω νὰ πιστεύσω, ὅτι αἱ σκέψεις μου αὗται ταὐτίζονται τελείως μετὰ τῶν ὑμετέρων. Διότι ἐπὶ τῶν ζητημάτων, ἅτινα ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ γεννῶνται ἅπαντες τὰς αὐτὰς περίπου ἔχομεν γνώμας, ἐκεῖνος δὲ μόνον πράττει τι νέον, ὅστις ἀποφασίσει νὰ συναρμολογήσῃ τὰς ἰδέας ταύτας καὶ τὰς ἐξαγάγῃ εἰς τῆς δημοσιότητος τὸ φῶς.

Ὁ ἄνθρωπος ὡς ζῇ καὶ ἀναστρέφεται ἐν τῇ κοινωνίᾳ εἶναι ὅλως διάφορος τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀνθρώπου. Τὰ χείλη καὶ αἱ πράξεις τοῦ κοινωνικοῦ ἀνθρώπου δὲν ἐκφράζουσιν οὐδὲ δηλοῦσι πάντοτε τὰ

[1] Ἀπηγγέλθη ἐν τῷ Συλλόγῳ Παρνασσῷ τῇ 22 Μαρτίου ἐ. ἔ.

πραγματικὰ αὐτοῦ διανοήματα, οὐδὲ τῆς καρδίας του τὰ ἀληθῆ αἰσθήματα. Ποσάκις δὲν ἐναγκαλιζόμεθα ἄνθρωπον, τὸν ὁποῖον βδελυσσόμεθα καὶ ποσάκις δὲν ἐγκωμιάζομέν τινα, δν ἐνδομύχως θεωροῦμεν ἀνάξιον παντὸς λόγου; Ποσάκις δὲν διδάσκομεν, ὅ,τι ἡμεῖς οὐδέποτε ἐτηρήσαμεν, ποσάκις δὲν ἀγανακτοῦμεν ἐναντίον ἐκείνου, ὅστις οὐδὲν ἕτερον ἔπραξεν ἢ ἄτοπόν τι, τὸ ὁποῖον καὶ ἡμεῖς πολλάκις ἐπράξαμεν καὶ ἐν τῷ μέλλοντι κινδυνεύομεν νὰ ἐπαναλάβωμεν; Ποσάκις δὲν δεικνύομεν ἐνδιαφέρον πρὸς ὅ,τι τελείως ἀδιαφοροῦμεν, ποσάκις δὲν φαινόμεθα πλήρεις θάρρους, ἐνῷ φοβερὰ μᾶς ταράττει δειλία, ποσάκις δὲν ἐντρεπόμεθα τὴν μίαν στιγμὴν δι' ὅ,τι τὴν ἑτέραν εὐφραινόμεθα; Μόνον δὲ ὑπὸ τὸν πέπλον αὐτὸν τῆς ψευδοῦς ἀληθείας, τῆς ἀνειλικρινοῦς εἰλικρινείας, τῆς ἀνευλαβοῦς εὐλαβείας, τῆς ἐχθρικῆς ἀγάπης, τὸν ὁποῖον ἐξυφαίνουσι καὶ συγκρατοῦσιν αἱ κοινωνικαὶ συνθῆκαι, κατορθοῦται νὰ παραμένῃ ἰσχυρὸς ὁ τῶν ἀνθρώπων σύνδεσμος καὶ ἀκλόνητος ἡ μεταξὺ αὐτῶν ἁρμονία. Ἐὰν ἐπὶ μίαν μόνην ὥραν παρίσταντο κοινωνίας τινος τὰ μέλη ὁποῖα ἀληθῶς εἰσὶ καὶ ὡς πράγματι διανοοῦνται, ἡ κοινωνία αὕτη ἤθελε δεινὴν ὑποστῆ σύγκρουσιν καὶ τελείως ἀποσυντεθῆ.

Ἡ ἀλήθεια εἶνε θεότης, τῆς ὁποίας τὸ μεγαλεῖον καὶ τὸ κῦρος ἅπαντες ἀνομολογοῦμεν, ἀλλ' οὐδεὶς ἡμῶν δύναται νὰ φωτίζηται διαρκῶς ἀπὸ τὸ ἱερὸν αὐτῆς φῶς. Ὅσῳ προάγεται μάλιστα ὁ κοινωνικὸς ἄνθρωπος, τόσῳ πληθύνονται τὰ αἴτια τὰ παρασύροντα αὐτὸν βιαίως εἰς τὸ ψεῦδος. Μία δὲ μόνη διαφορὰ ὑπάρχει μεταξὺ ἀγροίκου καὶ πεπολιτισμένου ἀνθρώπου, ὅτι ἐκεῖνος ψεύδεται ὀλιγώτερον, ἀλλ' ἀγροίκως, ἐν ᾧ οὗτος ψεύδεται συχνότερον, ἀλλὰ συμφώνως πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐκεῖνον ψευδόμενον ἐννοοῦμεν ἀμέσως, ἐνῷ τοῦτον εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ μὴ ἐννοῶμεν ποτέ.

Αὐτὸ εἶνε τὸ παράδοξον φαινόμενον, ἐφ' οὗ θὰ πειραθῶ νὰ ἑλκύσω τὴν προσοχὴν ὑμῶν τὴν ἑσπέραν ταύτην. Εἴμεθα ὅλοι φιλαλήθεις καὶ ὅλοι ψεῦσται. Ἡ ὑπολανθάνουσα αὕτη ἐν ἡμῖν συνύπαρξις δύω μεγάλων καὶ ὅλως ἀντιθέτων ἰδιοτήτων, εἶνέ τι δυνάμενον παντὸς νὰ διερεθίσῃ τὴν περιεργίαν καὶ κατακτήσῃ τὸ ἐνδιαφέρον. Ἀλλὰ βεβαίως ὁ ἐμὸς λόγος, ἀσθενὴς καὶ ἄτεχνος, ἀμυδρῶς καὶ ἀτάκτως θέλει δυνηθῆ νὰ χαράξῃ πρὸ ὑμῶν τὴν ἐπαγγελλομένην εἰκόνα, ἐντὸς τοῦ βραχέως χρονικοῦ διαστήματος, τὸ ὁποῖον καὶ τὰ ἐν τῷ Παρνασσῷ εἰθισμένα καὶ ἡ ὑμετέρα ἀνοχὴ μοὶ παρέχουσι. Θέλω ἀναγκασθῆ νὰ μὴ θίξω ὅλην τοῦ θέματός μου τὴν ἔκτασιν, πολλὰ αὐτῆς σημεῖα θὰ παρέλθω ἐν σιγῇ, ἐρευνῶν τὰ μᾶλλον ἐν αὐτῇ ἐξέχοντα.

Ἐλπίζω δέ, ὅτι ἡ ὑμετέρα ἐπιείκεια θὰ μὲ παρακολουθήσῃ μέχρι τῆς τελευταίας μου φράσεως ἀμείωτος.

Ἡ πρώτη σελὶς τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας συνεπληρώθη διὰ τοῦ ψεύδους. Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος εἶχεν ἐν ἑαυτῷ τὸ ἔνστικτον τοῦ ψεύδεσθαι ὡς ἅπαντες οἱ ἀπόγονοί του. Ἐν τῷ νῷ καὶ τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ ὑπῆρχε τὸ σπέρμα τῆς ἀπάτης, τοῦ δόλου, τοῦ ψεύδους. Ὁ ὄφις ἐκεῖνος τῆς ἁγίας Γραφῆς, ὅστις παρέσυρεν αὐτὸν ν' ἀσεβήσῃ πρὸς τὴν θέλησιν τοῦ δημιουργοῦ του, ὅστις ἔπεισεν αὐτόν, ὅτι δολίως τῷ ἀπεκρύπτετο παρ' ἐκείνου ὁ ἡδύτερος τῶν καρπῶν, ὅστις τὸν εἰσήγαγεν εἰς τὸ χάος τῆς ἁμαρτίας, οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἡ εἰκονικὴ παράστασις τῆς ἐμφύτου αὐτῷ κακίας, τῆς ἐμφύτου αὐτῷ ῥοπῆς ὅπως εἰσδύῃ εἰς τὸ ἄγνωστον, τῆς ἐμφύτου αὐτῷ ἀπληστίας. Ἀλλ' ἐὰν ἐκ τῶν μύθων τῆς Γραφῆς μεταβῶμεν εἰς τὸ ἐνεστὼς τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ἐὰν παρατρέχοντες τοὺς ἀπελθόντας αἰῶνας ἐρευνήσωμεν μόνον τὸ παρὸν τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν, ἐὰν παρακολουθήσωμεν κατὰ βῆμα τὴν δρᾶσιν τοῦ ἀτόμου ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι, ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ πολιτισμὸς εἰς ὕψιστον ἤρθη σημεῖον, θέλομεν πολλαχόσε ἀνεύρει τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ψεύδεται ἵνα ζήσῃ καὶ ζῇ ἵνα ψεύδηται.

Θρησκεία.

Ἡ θρησκεία εἶνε ἀνάγκη παρακολουθοῦσα πανταχοῦ τὸν ἄνθρωπον. Καὶ ἂν ὑπάρχῃ τι δυνάμενον ἀκριβέστερον νὰ ὁρίσῃ τὴν διαφορὰν τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὰ λοιπὰ ζῶα, εἶνε τὸ αἴσθημα τῆς θρησκείας, τὸ ἐνυπάρχον τῇ ψυχῇ αὐτοῦ. Ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, μὴ δυνάμενος ν' ἀνεύρῃ τὴν παραγωγὸν τοῦ σύμπαντος αἰτίαν, ἠρκέσθη ν' ἀποδώσῃ τὴν δημιουργίαν τοῦ κόσμου εἰς ἀόρατόν τι καὶ ὑπερφυσικὸν ὄν. Πρὸ τοῦ ὄντος δὲ τούτου ἔκυψε πάντοτε εὐλαβῶς ὁ ἄνθρωπος καὶ ἐξ αὐτοῦ ἤρτησε τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἐν τῷ βίῳ εὐδαιμονίας του. Οὕτω παρήχθη ἡ ἰδέα τῆς θεότητος, κρατοῦσα ἐν παντὶ ἀνθρώπῳ, οὗτινος τὸ νευρικὸν σύστημα δὲν ἐτάραξαν μελέται καὶ παρατηρήσεις ἐπὶ τῶν ὑλικῶν τῆς δημιουργίας νόμων.

Ἡ θρησκεία λοιπόν, ἡ μετάγουσα ἡμᾶς ἐνώπιον τοῦ Ὑψίστου ὄντος, ἡ ἕλκουσα τὰ ὄμματα ἡμῶν πρὸς τὸ γαλανὸν καὶ ἄπειρον ἐνδιαίτημα τοῦ ἀθανάτου δημιουργοῦ, εἶνε τὸ κύριον κεφάλαιον τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἐν τῷ ὁποίῳ ὀφείλει τις ν' ἀναζητήσῃ τὴν εἰλικρίνειαν καὶ τὴν ἀλήθειαν. Ἀλλ' ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ ἀκριβῶς περιλαμβάνονται τὰ πλειότερα ψεύδη καὶ ἡ ἀπεχθεστέρα ὑποκρισία,

Βάσις πάσης θρησκείας ὑπῆρξε πάντοτε ἀγάπη καὶ λατρεία πρὸς τὴν ὑπέροχον δύναμιν, ἥτις ἄρχει τοῦ παντός, φόρος αἰώνιος εὐγνωμοσύνης πρὸς αὐτὴν δι' ὅσα ἐπεδαψίλευσε τῷ ἀνθρώπῳ ἀγαθά, ἀφοσίωσις πρὸς τὸ καλὸν καὶ ἀπέχθεια πρὸς τὸ πονηρόν. Οὕτω μόνον προαγγέλλεται, ὅτι ὁ ἄνθρωπος εὐαρεστεῖ τῷ θείῳ, ὅτι τουτέστιν ὁ ἄνθρωπος ἔσεται εὐδαίμων, διότι μόνον διὰ τὸν βιοῦντα συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους τῆς θεότητος, ἤτοι πρὸς τοὺς νόμους τοῦ ἀγαθοῦ, ὑπάρχουσιν ἀληθοῦς εὐδαιμονίας ἡμέραι ἐν τῷ κόσμῳ.

Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος σπανίως ἠκολούθησε τὸ πνεῦμα αὐτὸ τῆς θρησκείας. Ὁτὲ μὲν πολέμαρχον τὸν θεὸν ἀνακηρύττων προὐκάλει τὴν χύσιν ποταμῶν αἱμάτων εἰς πεδία μαχῶν, ὁτὲ δὲ ἐν ὀνόματι τοῦ θεοῦ ἀπέστελλεν εἰς τὰ φρικωδέστερα τῶν μαρτυρίων ἀθῶα αὐτοῦ πλάσματα μόνον καὶ μόνον διότι ἄλλως ἀντελαμβάνοντο ταῦτα τῆς ἐννοίας τῆς θεότητος, μόνον καὶ μόνον ἵνα προσηλυτίσῃ ὀπαδοὺς τῶν ἰδίων αὐτοῦ περὶ θεότητος ἰδεῶν.

Πόσας μυριάδας θυμάτων ἀριθμεῖ ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς καὶ πόσαι μυριάδες νεκρῶν ἔπεσον ἐν ὀνόματι τοῦ θελήματος ἐκείνου, ὅστις μόνον τὴν ζωὴν ἐμπνέει πανταχοῦ καὶ μόνον τὴν ἀγάπην καὶ τὴν ὁμόνοιαν ἀπαιτεῖ παρὰ τῶν πλασμάτων του. Ἀλλὰ καὶ ὅπου ὁ φανατισμὸς δὲν ἐξήγειρε τὰ ἀνθρώπινα πάθη καὶ ὅταν ὁ Θεὸς δὲν παρίστατο διψῶν ἀνθρωπίνου αἵματος, τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων φόβος μόνον κατεῖχε πρὸς τὸ θεῖον, τὸ ὁποῖον τιμωρεῖ τὰς κακὰς πράξεις ὡς ἀμείβει τὰς ἀγαθάς. Οἱ ναοὶ ἦσαν πάντοτε καὶ εἰσὶ τόποι, ἔνθα μετὰ δέους εἰσέρχονται οἱ θνητοὶ ἵνα προσφέρωσι θυσίας καὶ ἀναπέμψωσι δεήσεις πρὸς τὴν δύναμιν ἐκείνην, ἥτις κρατεῖ σημείωσιν ὅλων τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων καὶ σκέψεων καὶ κολάζει ἀπηνῶς τοὺς ἀδιαφόρους πρὸς τὰς ἐπιθυμίας της. Τὰ βασανιστήρια τῆς Κολάσεως καὶ αἱ ἀπολαύσεις τοῦ Παραδείσου ὁδηγοῦσι τοὺς πλείστους τῶν ἀνθρώπων εἰς τοὺς ναούς, ὠθοῦσιν αὐτοὺς εἰς τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ καθήκοντος, ἐπιβάλλουσιν αὐτοῖς τὴν τήρησιν τῶν θείων παραγγελμάτων. Καὶ διὰ τοῦτο ὅσοι δὲν πιστεύουσιν εἰς τὴν ὕπαρξιν τοῦ Παραδείσου καὶ τῆς Κολάσεως, λησμονοῦσι συνήθως καὶ τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ.

Τίς ἐν τούτοις ἄνθρωπος ἔσχέ ποτε τὸ θάρρος νὰ ὁμολογήσῃ, ὅτι ἐκ φόβου εἶνε εὐλαβής, ὅτι ἐκ φόβου τηρεῖ τοὺς τύπους τοῦ θρησκεύματος, εἰς ὃ ἀνήκει, ὅτι ἐκ φόβου ἀναπέμπει δεήσεις καὶ προσφέρει θυσίας πρὸς τὸν Θεόν; Πάντες προσποιούμεθα, ὅτι ἐξ ἀγάπης καὶ εὐγνωμοσύνης λατρεύομεν τὴν θεότητα, πάντες ὑποκρινόμεθα, ὅτι ἐξ ἐνστίκτου ἀγαθότητος ἐπιτελοῦμεν τὸ ἀγαθόν, πάντες ἐπιθυμοῦμεν

νὰ φαινώμεθα ἅγιοι ἐν τοῖς αἰσθήμασιν, ἅγιοι ἐν ταῖς πράξεσιν, ἐνῷ τίποτε ἄλλο δὲν κατέχει ἡμᾶς εἰμὴ ὁ φόβος πρὸς τὴν δυσμένειαν τοῦ Θεοῦ, ὁ φόβος πρὸς τὰς ποινὰς τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ.

Ἀλλὰ πλὴν τοῦ ἀληθοῦς πρὸς τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ φόβου κινεῖ ἡμᾶς ἐνίοτε καὶ ἑτέρα τις ἀδυναμία, ἡ φιλοδοξία ὅπως ἐπισύρωμεν τὸν ἔπαινον καὶ θαυμασμὸν τῆς κοινωνίας διὰ τῆς εὐλαβείας καὶ τῆς εὐποιΐας. Ὑπάρχουσι πολλοὶ εὐσεβεῖς καὶ εὐεργετικοὶ ἄνθρωποι, οἵτινες, πρὶν ἢ προσφέρωσι τὸν ὀβολόν των εἰς τὸν πεινῶντα καὶ γυμνητεύοντα, διασαλπίζουσι τὴν μεγάλην ταύτην πρᾶξιν διὰ τῶν στηλῶν τῶν ἐφημερίδων καὶ τῶν πνευμόνων τῶν φίλων των, φιλοδοξοῦντες νὰ καταταχθῶσιν εἰς τὴν ἔνδοξον τῶν εὐεργετῶν τῆς ἀνθρωπότητος χορείαν.

Ψευδόμεθα λοιπόν. Ἀλλ' ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῆς θρησκείας ἐκεῖνοι, οἵτινες μᾶλλον παντὸς ἄλλου ψεύδονται, εἰσὶν οἱ ἐπαγγελλόμενοι τὸν λειτουργὸν τοῦ Ὑψίστου καὶ ἔτι πλειότερον αὐτῶν ἐκεῖνοι, οἵτινες καταλείποντες πᾶσαν ἐν τῷ κόσμῳ δρᾶσιν φεύγουσιν εἰς τὰς ἐρήμους, ἵνα ἐκεῖ ἐκπληρώσωσιν ἀκριβέστερον τὴν ἐντολὴν αὐτῶν ἐν τῷ κόσμῳ καὶ ἐξασφαλίσωσι γωνίαν ἐν τῷ παραδείσῳ. Τίνες εἶσθε σεῖς, οἵτινες πλημμυρεῖτε τὰς πόλεις, ἃς τινας ἡ φιλοπονία ἐκείνων, οἵτινες δὲν φέρουσι τὴν περιβολήν σας ἀνήγειρε καὶ ἐκάλυνε καὶ συντηρεῖ; Τίς ἀφῄρεσεν ἀπὸ τὴν σάρκα ὑμῶν ὅλα ἐκεῖνα τὰ δαιμόνια, ἅτινα ἐνοχλοῦσι τοὺς μὴ συναδέλφους σας καὶ δύνασθε νὰ βιῶτε μόνοι, ἄνευ οἰκογενείας, ἄνευ συζύγου, ἄνευ τέκνων καὶ δύνασθε νὰ στερῆσθε τῶν ἡδονῶν, τὰς ὁποίας ὁ κοινωνικὸς βίος παρέχει καὶ δύνασθε νὰ μὴ ἦσθε ἄνθρωποι χάριν τῶν ἀνθρώπων;

Πόθεν καὶ ποῦ κατῆλθον ἐφ' ὑμῶν τὰ χαρίσματα τῆς θεότητος, πόθεν καὶ ποῦ ἐκτήσασθε τὸ δικαίωμα νὰ διδάσκητε τὴν ἠθικήν, τὴν μετάνοιαν, τὴν εὐποΐιαν πρὶν ἢ ἀποδείξητε, ὅτι σεῖς κατέχετε τὰς ἀρετάς, τὰς ὁποίας διδάσκετε εἰς τὰ ποίμνιά σας ἢ τοὐλάχιστον ὀφείλετε νὰ διδάσκητε; Τίς ἐξ ὑμῶν δρῶν ἐν τῷ κόσμῳ, ζῶν μέσῳ τῶν θελγήτρων καὶ δελεασμάτων τῆς κοινωνίας, γευόμενος τῶν πικριῶν καὶ ἡδυτήτων τοῦ κοινωνικοῦ βίου, ἀνεδείχθη ἠθικῶς ἰσχυρότερος τῶν πολλῶν ἀνθρώπων καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐκλήθη διδάσκαλος αὐτῶν καὶ σωτὴρ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας; Οἱ κομματάρχαι, οἱ πολιτικοί, οἱ διπλωμάται σᾶς ὑποδεικνύουσιν, οἱ συνάδελφοι ὑμῶν σᾶς ἐκλέγουσι καὶ εἰς ἡμᾶς οὐδὲν ἄλλο σᾶς γνωρίζει εἰμὴ ἡ μέλαινα περιβολή σας. Καὶ προσερχόμεθα ἐνώπιόν σας εὐλαβῶς, ἀνοίγομεν πρὸς ὑμᾶς τὰς καρδίας μας, αἰτούμεθα παρ' ὑμῶν τὴν δίκην καὶ συγγνώμην τῶν πρά-

ξεώνμας, ἀκούομεν ἄνευ ἀντιρρήσεως τῶν λόγων σας καὶ ἀσπαζόμεθα μετὰ κατανύξεως τὴν χεῖρα ἢ τὸν πόδα σας. Ἀλλὰ τὴν στιγμὴν ταύτην καὶ σεῖς καὶ ἡμεῖς ψευδόμεθα. Σεῖς, διότι ὑποκρίνεσθε πρόσωπον πλῆρες ἀρετῶν καὶ χαρίτων, ὧν οὐδεμία συνήθως σᾶς κοσμεῖ, ἡμεῖς διότι κατὰ τύπους μόνον σᾶς ἀναγνωρίζομεν ἠθικῶς ἀνωτέρους ἡμῶν, διότι τυπικὸν εἶνε τὸ πρὸς ὑμᾶς σέβας, τυπικὴ ἡ πρὸς ὑμᾶς ἐμπιστοσύνη καὶ ἀφοσίωσις καὶ ὑπακοή. Ἐὰν παρίστασθε ἐνώπιον ἡμῶν ἀπηλλαγμένοι τοῦ ῥάσου σας, ἠθέλετε εὕρει καὶ ἡμᾶς ἀπηλλαγμένους αὐτῆς τῆς φαινομενικῆς ταπεινότητος καὶ ἑτοίμους νὰ σᾶς παρέξωμεν διδάγματα ἐν παντὶ τῆς ἠθικῆς νόμῳ, διότι ἡμεῖς τοὐλάχιστον, οἱ μὴ ἐξ ἐπαγγέλματος ἅγιοι, ἔχομεν ὑπὲρ ἡμῶν τὴν παῤῥησίαν, ἔχομεν ὑπὲρ ἡμῶν τὴν κοινωνικὴν ἐλευθερίαν ὅπως πράττωμεν πᾶν τὸ ἀρέσκον ἡμῖν καὶ ὅ,τι κακὸν πράττομεν τὸ πράττομεν ἐν τῷ φωτί, ἐν ᾧ ὑμεῖς κρύπτετε τὰς κακίας σας, κρύπτετε ἑαυτοὺς ὑπὸ τὰς ἐπιβαλλούσας πτυχὰς τοῦ ῥάσου σας. Διότι ὅπως οἱ συνταγματικοὶ βασιλεῖς εἰσὶν ἐξ ἐπαγγέλματος ἀνεύθυνοι διὰ τὰς ἰδίας αὐτῶν πράξεις, οὕτω καὶ σεῖς εἶσθε ἐξ ἐπαγγέλματος ἠθικῶς τέλειοι καὶ ἀναμάρτητοι.

Εἶνε μεγάλη, εἶνε σημαντικὴ ἡ ἀποστολὴ ἐκείνων, οἵτινες ἀναλαμβάνουσι τὴν διδασκαλίαν τοῦ θείου νόμου μέσῳ τῶν ὑπὸ τοσούτων πειρασμῶν σκανδαλιζομένων κοινωνιῶν. Τὸ μέγα δὲ τοῦτο καθῆκον δὲν δύνανται εὐσυνειδήτως νὰ ἐκπληρώσωσιν εἰμὴ πρόσωπα, ἅτινα ἐν πάσῃ ἐλευθερίᾳ ἐν τῇ κοινωνίᾳ βιώσαντα, ἀνέδειξαν ἑαυτὰ ὑπέροχα ἠθικῶς, παρέσχον δείγματα ἀρετῆς, ἀνεξικακίας, ἐντιμότητος, φιλανθρωπίας, ὑψώθησαν ἄνω τῶν κοινῶν παθῶν καὶ ἀδυναμιῶν. Οὕτω μόνον ἂν ἀνεδείκνυντο οἱ λειτουργοὶ τῆς θρησκείας, οὐδὲ οὗτοι θὰ ἐψεύδοντο, οὐδὲ αἱ κοινωνίαι αἱ ἀνθρώπινοι, τηροῦσαι ὡς πατροπαράδοτον ἁπλῶς συνήθειαν τὰ πρὸς αὐτοὺς καὶ τὸν θεὸν ὀφειλόμενα. Τότε μόνον ἡ τελικὴ τῶν θρησκειῶν ἔννοια, ἡ ἠθικὴ τουτέστι διάπλασις τῶν λαῶν, ἤθελεν ἀποφέρει ἀληθεῖς καὶ ἀγλαοὺς καρπούς, τότε μόνον αἱ ἀνθρώπιναι συνειδήσεις θὰ ἀνεκουφίζοντο καὶ αἱ καρδίαι ἡμῶν θὰ ἠδύναντο πράγματι νὰ ὑψῶνται μέχρι τοῦ ὑψίστου ὄντος. Τότε μόνον ἡμεῖς οἱ εἰς θρησκείαν τινα ἀνήκοντες θὰ ἤμεθα ὀλιγώτερον ψεῦσται ἐκείνων, οἵτινες οὐδεμίαν ἔχουσι θρησκείαν.

Τί δὲ νὰ εἴπῃ τις περὶ ἐκείνων, οἵτινες τὴν σωτηρίαν τῆς ψυχῆς αὐτῶν ἀναζητοῦσιν ἐν τῷ μοναχικῷ βίῳ; Ὁ ἄνθρωπος μόνον ἐν τῇ κοινωνίᾳ ζῇ, ἐν αὐτῇ δὲ ἔχει τὸ καθῆκον νὰ παραμένῃ μέχρι τελευταίας πνοῆς καὶ ἐν αὐτῇ ν' ἀναδείξῃ ἑαυτὸν ἄξιον τῆς αἰωνιότητος.

Ὁ φεύγων τὸν κόσμον, ὁ οὐδὲν προσθέτων εἰς τὴν κοινὴν συντήρησιν καὶ εὐημερίαν, ἀρνεῖται τὴν θείαν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς ἐντολήν, αὐτοκτονεῖ. Μίαν μόνην διαφορὰν δύναταί τις ν' ἀνεύρῃ μεταξὺ ἐκείνων, οἵτινες ἰδίᾳ χειρὶ ἀφαιροῦσι τὴν ζωήν των καὶ ἐκείνων, οἵτινες ἰδίᾳ βουλήσει ἀφαιροῦσιν ἑαυτοὺς ἀπὸ τῆς κοινωνίας· ὅτι οἱ μὲν κλείονται εἰς ὑπογείους, οἱ δὲ εἰς ἀνωγείους τάφους. Καὶ ἡ Ἐκκλησία δὲν πράττει δικαιοσύνης ἔργον ἀναθεματίζουσα τοὺς μὲν καὶ γεραίρουσα τοὺς ἑτέρους.

Δικαιοσύνη.

Μετὰ τὴν θρησκείαν τῶν ἀνθρώπων ἔρχεται ἡ δικαιοσύνη αὐτῶν. Μετ' ἐκείνους, οἵτινες τάσσονται ὅπως κρατῶσι τὸν ἄνθρωπον ἐν ἐπικοινωνίᾳ πρὸς τὸν Θεόν, ἔρχονται ἐκεῖνοι, οἵτινες ὁρίζονται ὑπὸ τῆς πολιτείας, ὅπως ἀνακαλύπτωσι καὶ ἀπονέμωσι τὸ δίκαιον. Ἡ θρησκεία διδάσκει τὸ δίκαιον, ἡ δικαιοσύνη ἐπιβάλλει αὐτό. Εἶναι λοιπὸν καὶ ἡ δικαιοσύνη δύναμις μεγάλη καὶ ἱερά, ἥτις ἵσταται ὑπεράνω τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, ἐξασφαλίζουσα αὐτὴν ἀπὸ παντὸς ἀδικήματος, οἱ λειτουργοὶ δὲ τῆς δικαιοσύνης μόνον τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως δέον νὰ ἔχωσιν ὁδηγόν, καταπνίγοντες πᾶν τῆς καρδίας αἴσθημα ἐν τῇ ἀσκήσει τοῦ καθήκοντός των καὶ ἀποβάλλοντες τὸν ζυγὸν παντὸς προσωπικοῦ συμφέροντος. Ἀλλὰ τίς δύναται νὰ ἰσχυρισθῇ σοβαρῶς, ὅτι ὁ ὁρισμὸς οὗτος τῆς δικαιοσύνης, τὸν ὁποῖον ἡ κοινὴ ἁπάντων τῶν λαῶν συνείδησις διετύπωσε καὶ ἀνεγνώρισε, παρέμεινεν ἀμόλυντος καὶ φωτεινός; Ἐὰν ἄρξηταί τις τῆς ἐρεύνης ἀπὸ τῶν νόμων, οἵτινες παριστῶσι τὸ δίκαιον διατετυπωμένον, θέλει εὐκόλως διακρίνει, ὅτι ἡ ἀνεύρεσις αὐτοῦ εἶνε δυσχερεστάτη καὶ ἔστιν ὅτε προβληματική. Τὸ ἀπόλυτον δίκαιον διὰ τῶν νόμων ὑποβάλλεται εἰς τοσούτους περιορισμοὺς ὥστε πολλάκις καταπνίγεται καὶ ἐξαφανίζεται. Τὸ ἀπόλυτον δίκαιον πηγάζει ἀπὸ τῆς κοινῆς τῶν ἀνθρώπων συνειδήσεως, ἀλλ' οἱ νόμοι, οἵτινες διαμορφοῦσιν αὐτὸ καὶ τὸ ὁρίζουσιν εἰσὶ προϊόντα τῶν σκέψεων, τῶν διαθέσεων, πολλάκις δὲ καὶ τοῦ συμφέροντος ὡρισμένης καὶ ἀραιοτάτης τάξεως, εἰς ἣν ἀνήκει τὸ δικαίωμα τοῦ νομοθετεῖν. Ἡ κοινὴ βούλησις ὑποκύπτει οὕτως εἰς τὴν βούλησιν ὡρισμένων ἀτόμων.

Καὶ ἐν αἷς χώραις νομοθέτης εἶνε εἷς καὶ μόνος ἀνὴρ διὰ τὸν ἕνα καὶ μόνον λόγον, ὅτι συνδέεται διὰ συγγενείας πρὸς τὸν προκάτοχον νομοθέτην καὶ ἐν αἷς χώραις ὁ λαὸς ἐκλέγει τὸ νομοθετικὸν σῶμα,

οἱ νόμοι δὲν παριστῶσιν εἰμὴ τὴν πεποίθησιν ἑνὸς ἢ πλειόνων ἀτόμων. Διότι τίς δύναται νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι καὶ ἐν τοῖς συνταγματικοῖς πολιτεύμασι τὸ νομοθετεῖν δὲν συγκεντροῦται εἰς χεῖρας τῶν βουλευτῶν, οἵτινες κατὰ σπανίαν μόνον ἐξαίρεσιν ἀντιπροσωπεύουσι τὰς ἰδέας καὶ πεποιθήσεις τῶν ἐκλογέων των, καὶ τίς δύναται νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι δὲν ὑπάρχουσι καὶ συνταγματικαὶ χῶραι, ἐν αἷς μόνος ὁ πρωθυπουργὸς νομοθετεῖ, διότι πρὸ τῆς ῥουσφετικῆς σοφίας αὐτοῦ αἱ πλειοψηφίαι θεωροῦσι περιττὸν νὰ σκέπτωνται, περιττὸν νὰ μελετῶσι, περιττὸν νὰ ἐλέγχωσιν; Αὐτὴ λοιπὸν ἡ διὰ τῶν νόμων διαμόρφωσις καὶ ῥύθμισις τῶν ἀρχῶν τοῦ ἀπολύτου δικαίου, αὐθαιρέτως καὶ κατ' ἰδίαν ὅλως βούλησιν ὑφ' ἑνὸς ἢ πλειόνων γινομένη, εἶνε ψεῦδος, τὸ ὁποῖον δυσχεραίνει τῆς δικαιοσύνης τὸ ἔργον καὶ πολλάκις ματαιοῖ παντελῶς αὐτό. Ποσάκις ὁ νόμος δὲν ἀντιβαίνει εἰς τὸ δίκαιον καὶ ποσάκις διὰ τὴν παράλειψιν μικροσκοπικῆς τινος νομικῆς διατυπώσεως δὲν ἡττᾶται ὁ ἔχων ὑπὲρ ἑαυτοῦ πασιφανὲς τὸ δίκαιον καὶ θριαμβεύει ὁ δόκιμος τῶν ἐνστάσεων διαχειριστής, καίτοι οὐδαμοῦ τοῦ δικαίου δύναται νὰ στηρίξῃ τὴν ἀπαίτησιν αὐτοῦ; Οὕτως οἱ νόμοι, οἵτινες τίθενται ὅπως προστατεύωσι τὴν ζωήν, τὴν τιμήν, τὴν ἰδιοκτησίαν, τὴν οἰκογένειαν, τὴν ἀσφάλειαν τῶν μελῶν τῆς κοινωνίας, γίνονται πολλάκις αἴτιοι τῆς στρεβλώσεως τοῦ δικαίου καὶ ἐνθαῤῥύνουσι τὸ ἀδίκημα. Οὐχὶ μόνον διότι δι' αὐτῶν ἡ κοινὴ τῶν ἀνθρώπων βούλησις, ἐξ ἧς τὸ ἀπόλυτον δίκαιον πηγάζει, περιορίζεται ὑπὸ τῆς βουλήσεως ὡρισμένης ὁμάδος προσώπων, ἀλλὰ καὶ διότι εἰσὶ συνήθως τοσοῦτον ἐλαστικοί, τοσοῦτον εὐμάλακτοι, ὥστε συστέλλονται καὶ διαστέλλονται εὐχερῶς ὑπὲρ τοῦ συμφέροντος τούτου ἢ ἐκείνου τῶν διαδίκων.

Ἡ ἐλαστικότης δ' αὕτη τῶν νόμων, δι' ἧς τὸ δίκαιον καθίσταται ἀμφίβολον, εἶνε καὶ τὸ σπέρμα, ἐξ οὗ ἀναβλαστάνουσιν ἐν τῷ κόσμῳ οἱ δικηγόροι, ἔργον ἔχοντες νὰ εὑρίσκωσι πάντοτε δικαίας τὰς ἀξιώσεις τοῦ πελάτου των καὶ ἀγωνίζωνται ὑπὲρ ἀναγνωρίσεως αὐτῶν. Διότι ἁπλῆ θεωρία εἶνε ὁ ἰσχυρισμός, ὅτι μόνον οἱ ἔχοντες πεποίθησιν περὶ τοῦ δικαίου τῆς ἀπαιτήσεώς των, παρίστανται ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων καὶ ὅτι οἱ δικηγόροι μόνον τὰς κατὰ τὴν ἰδίαν κρίσιν νομίμους ἀξιώσεις ἀναδέχονται νὰ ὑποστηρίζωσιν. Ἐν τῇ πράξει τὰ Δικαστήρια εἰσὶν οἱ τόποι, ἐν οἷς τὰ πλειότερα ἀναπτύσσονται ψεύδη καὶ αἱ τολμηρότεραι ἐκτυλίσσονται ἀδικίαι, ἀλλὰ πάντοτε συμφώνως πρὸς τὰς διατάξεις τῶν νόμων.

Τί ἄλλο δὲ σημαίνει ἡ ὕπαρξις τόσων ὑπαλλήλων δικαστηρίων,

τῶν ὁποίων αἱ ἀποφάσεις ὡς ὑπάλληλοι καὶ αὗται μηδενίζονται ἢ ἐπικυροῦνται ὑπὸ τῶν προϊσταμένων των ἢ ὅτι οἱ νόμοι δὲν ἑρμηνεύουσιν, οὐδ' ἐξασφαλίζουσιν ἐπαρκῶς τὸ δίκαιον; Καὶ τί σημαίνουσιν αἱ καθ' ἑκάστην καταργήσεις ἢ μεταῤῥυθμίσεις τῶν νόμων, εἰμὴ ὅτι πλημμελῶς ἐκδηλοῦται δι' αὐτῶν τὸ δίκαιον, τὸ ὁποῖον εἶνε αἰώνιον καὶ ἀμετάβλητον;

Ἐὰν δὲ εἰσέλθῃ τις εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ποινικῆς δικαιοσύνης, ἐπὶ μακρότατον χρόνον δύναται ν' ἀφηγῆται τὰς πλάνας αὐτῆς χωρὶς νὰ ἐξαντλήσῃ τὸ θέμα. Ἐκ τῆς τοιάσδε ἢ τοιᾶσδε ἀντιλήψεως τοῦ νομοθέτου, διατελοῦντος ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις τῆς ἐποχῆς, ἐν ᾗ ζῇ, ὑπὸ τὰς ἐντυπώσεις ὡρισμένων τινων γεγονότων, ὑπὸ τὸ κράτος τῶν ἰδίων ἰδεῶν καὶ αἰσθημάτων ἐξαρτᾶται ἡ μορφή, τὴν ὁποίαν τὸ ποινικὸν δίκαιον προσλαμβάνει καὶ ἡ ποινικὴ δικαιοσύνη ἐγείρει σήμερον βαρύτατον τὸν πέλεκυν αὐτῆς ἐπὶ πράξεως, ἥτις αὔριον ἔσεται ἐκτὸς τοῦ κύκλου τῆς δικαιοδοσίας της.

Ἀλλὰ καὶ ὁ νόμος ὁ ποινικὸς ἂν θεωρηθῇ τελείως συντεταγμένος ἡ λειτουργία αὐτοῦ πάντοτε προσέκοψε καὶ προσκόπτει πρὸ τῶν καταχρήσεων τῶν προσώπων ἐκείνων, ἅτινα τὸν ἐφαρμόζουσιν. Ἡ ἱστορία τοῦ ποινικοῦ δικαίου παρέχει πλείστας σελίδας εἰς τὸν ἐπιθυμοῦντα ν' ἀντλήσῃ παρηγορίαν, ὅτι τὰ σήμερον ἐν τῇ ποινικῇ δικαιοσύνῃ συμβαίνοντα ἄτοπα δὲν ἀνήκουσιν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν παροῦσαν ἐποχήν. Ὑπῆρξαν καὶ παλαιότεροι χρόνοι, καθ' οὓς ἡ πολιτικὴ ἀπέστελλε διὰ τῶν δικαστῶν ἀθῴας ὑπάρξεις εἰς τὰς εἱρκτὰς καὶ χρόνοι, καθ' οὓς αἱ πύλαι τῶν εἱρκτῶν ἠνοίγοντο διὰ τοῦ δακτύλου τῆς πολιτικῆς. Τὸ σύστημα τῶν ὁρκωτῶν δικαστηρίων, τὸ ὁποῖον καθ' ἅπασαν τὴν Εὐρώπην σήμερον λειτουργεῖ, παρέχει ἔδαφος λίαν πρόσφορον εἰς καταδολίευσιν τοῦ νόμου. Ἡ συνείδησις τῶν ἐνόρκων λίαν σπανίως δεικνύει σημεῖα ζωῆς καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μόνοι ἐκεῖνοι, τοὺς ὁποίους οὐδ' ἰσχυρός τις φίλος, οὐδὲ τὸ βαλάντιόν των προστατεύει, ὑφίστανται πλήρεις τὰς νομίμους συνεπείας τῆς ἐγκληματικῆς πράξεως, ἧς ἐγένοντο ἔνοχοι.

Τὴν ἀγνότητα τῆς ποινικῆς δικαιοσύνης οὐκ ὀλίγον προσέτι μολύνει καὶ τοῦ προνομίου τῆς χάριτος ἡ ἄσκησις, ἀποβαίνουσα πολλάκις λίαν ἄχαρις καὶ σκανδαλώδης, καθότι τείνει πρὸς ἐξυπηρέτησιν κομματικῶν καὶ ἐκλογικῶν συμφερόντων.

Τὸ προνόμιον τῆς χάριτος δὲν ἀνήκει πλέον τῷ βασιλεῖ, ἀλλὰ τοῖς ὑπουργοῖς, καὶ ψεύδεται ὁ συνταγματικὸς βασιλεύς, ἐκδίδων διατάγματα χαρίτων ἐπὶ ταύτῃ ἢ ἐκείνῃ τῇ χαρμοσύνῳ περιστάσει.

Τὰς χάριτας ἀπονέμει πάντοτε ὁ ὑπουργός, συνήθως δὲ ἐπὶ ταύτῃ ἢ ἐκείνῃ τῇ ἀνάγκῃ τῆς πολιτικῆς πελατείας του.

Οὕτως ἡ Δικαιοσύνη δὲν βαδίζει πάντοτε μὲ ἀνημμένον τὸν φανὸν αὐτῆς· πολλάκις εἶνε σκοτεινὴ ἡ πορεία της καὶ προσκόπτει καὶ κλονίζεται.

Οἰκογένεια.

Μεταπηδῶ εἰς ἕτερον οὐσιῶδες κεφάλαιον τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, εἰς τὴν οἰκογένειαν.

Ἡ οἰκογένεια ὑπῆρξεν ἡ βάσις τῆς κοινωνίας, οὐχὶ μόνον ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῆς μορφῇ, ἀλλὰ καὶ ἐφόσον ἡ ἐξέλιξις τὴν ἐκραταίου καὶ ἐμεγάλυνεν. Ἡ ἐν τῇ οἰκογενείᾳ κρατοῦσα τάξις, ἡ ἀνάπτυξις καὶ μόρφωσις αὐτῆς, δηλοῦσι τὸν βαθμὸν τῆς προόδου, τὸν ὁποῖον κοινωνία τις ἐπετέλεσεν. Ἡ οἰκογένεια τουτέστιν εἶνε τὸ ἀληθὲς κάτοπτρον τῆς κοινωνίας.

Καὶ ἀληθῶς, ἐὰν φέρωμεν τὸ βλέμμα σήμερον εἰς τὰς κοινωνίας, τὰς ἐν πολιτισμῷ λίαν προηγμένας, θέλομεν ἀνεύρει ἅπαντα τὰ ἐν αὐταῖς κρατοῦντα ψεύδη αὐτούσια καὶ ἐν τῇ οἰκογενείᾳ ὑπάρχοντα.

Αἱ κοινωνίαι τῆς σήμερον παριστῶσιν ἐπιφάνειαν πλήρη ἀκμῆς καὶ καλλονῶν, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν ταύτην ὑπάρχει σκότος βαθύ, ἀθλιότης οἰκτρά, δυσμορφία καταπλήσσουσα τὸν ἀνθρώπινον ὀφθαλμόν. Οὕτω καὶ ἡ οἰκογένεια παρουσιάζει ἡμῖν προσωπεῖον μόνον εὐδαιμονίας, ὑπὸ τὸ ὁποῖον ἡ πραγματικότης κρύπτεται συνήθως πλήρης πικριῶν καὶ ἀπογοητεύσεως.

Ἡ οἰκογένεια κατ' ἐξαιρετικὰς πλέον περιστάσεις θεμελιοῦται ἐπὶ τοῦ ἀνήκοντος αὐτῇ ἐδάφους. Ἡ ἠθικὴ καὶ ἀληθὴς αὐτῆς ἀποστολὴ κατὰ κανόνα παρορᾶται. Ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνὴ δὲν ἑνοῦσι τὸν βίον ἵνα συντελέσωσι τὴν κοινὴν εὐδαιμονίαν καὶ δώσωσι νέαν εἰς τὸ κοινωνικὸν σῶμα δύναμιν, ἀλλ' ἕκαστος τούτων ἀφορᾷ εἰς τὸ ἴδιον συμφέρον, εἰς τὴν ἰδίαν τύχην.

Ὁ γάμος συνάπτεται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μὲ πρόγραμμα ὑλικῆς τοῦ βίου βελτιώσεως. Ὁ ἀνὴρ ἀφοῦ διέλθῃ τὰ κρείττονα τῆς ζωῆς του ἔτη ἀπλήστως γευόμενος τῶν ἐγκοσμίων ἡδονῶν, ἀποφασίζει νὰ συνάψῃ γάμον μόνον καὶ μόνον διότι αἰσθάνεται ἑαυτὸν ἐρείπιον πλέον καὶ τὴν καρδίαν καὶ τὸ σῶμα, ἔστιν ὅτε, καὶ τὸ βαλάντιον καὶ εἰσέρχεται εἰς τὸν ἔγγαμον βίον, μὲ οἵας προθέσεις καὶ ἐλπίδας εἰσέρχονται ἐν τῷ νοσοκομείῳ. Ἡ γυνὴ ἀφ' ἑτέρου, νηπιόθεν πλάττουσα τὸ ἰν-

δαλμα τοῦ μέλλοντος συμβίου, ἐλπίζει δι' αὐτοῦ μέγαρα καὶ ὀχήματα καὶ πολυτελεστέρας ἀμφιέσεις, χοροὺς καὶ θεάματα καὶ περιηγήσεις, ἀπόκτησιν μείζονος ἐλευθερίας ὅπως περιέρχηται μόνη τὰς ὁδοὺς καὶ τὰ δημόσια κέντρα. Καὶ βλέπομεν μόλις ἐξανθούσας κόρας ἐρχομένας εἰς γάμον μετὰ τοῦ χρυσοῦ βαλαντίου ἢ τοῦ ὑψηλοῦ τίτλου ἐρωτολήπτου γέροντος καὶ βλέπομεν ἄνδρας, καυχωμένους ἐπὶ ἰσχύϊ χαρακτῆρος καὶ εὐγενείᾳ αἰσθημάτων, διώκοντας ἐκ συστήματος τὰ ἴχνη παντὸς προικομόρφου γυναικείου φάσματος.

Ἀραιὰ λίαν φαινόμενα εἰσὶν οἱ γάμοι ἐκεῖνοι, οἱ δυνάμενοι νὰ πληρώσωσι τὸν σκοπὸν τῆς ἱερᾶς ταύτης σχέσεως. Διότι μόνον ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς νεότητος, μόνον ἐν τῇ ἀκμῇ τοῦ ψυχικοῦ καὶ σωματικοῦ σθένους δύναταί τις νὰ θέσῃ ἀσφαλῆ τῆς οἰκογενείας βάσιν, τότε μόνον δύναται ν' ἀγαπήσῃ καὶ ἀγαπηθῇ, τότε μόνον δύναται νὰ ὀνειροπολήσῃ καὶ ἀπολαύσῃ τῶν ἀπείρων ἠθικῶν ἡδονῶν, τὰς ὁποίας ὁ ἔγγαμος βίος παρέχει, ὁπόταν σὺν τῇ νεότητι ὑπάρχῃ· ἡ ἁρμονία τῶς χαρακτήρων καὶ αἰσθημάτων, ἡ συνταύτισις τῶν ἠθικῶν ἐνστίκτων.

Ποῖος ἔρως τῶν ἀγυιῶν καὶ τῶν ἀχρείων θριάμβων δύναται νὰ συγκριθῇ πρὸς τὴν θείαν ἀγάπην, τὴν ὁποίαν ἐμπνέει ἐκλεκτὴ καὶ πεφιλημένη σύζυγος; Ποία φιλοδοξία δύναται νὰ φθάσῃ τὸ ὕψος τοῦ ὡραιοτέρου τῶν ἀνθρωπίνων ὀνείρων, τὸ ὁποῖον τρέφει ὁ νέος καὶ ἔντιμος ἄνθρωπος, ὁ εἰς γάμον ἐρχόμενος, ὅπως μορφώσῃ ἰδίαν οἰκογένειαν, ἀξίαν τῆς κοινῆς ὑπολήψεως καὶ τιμῆς, ὅπως προσφέρῃ εἰς τὴν πατρίδα πολίτας διακεκριμένους καὶ χρησίμους, μητέρας ἱκανὰς νὰ ζωογονήσωσι τὸ οἰκογενειακὸν γόητρον καὶ συντελέσωσιν εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τῆς κοινωνίας; Ποῖος πλοῦτος ἢ εὐγενείας τίτλος δύναται νὰ θερμάνῃ καὶ καταστήσῃ εὐτυχῆ καὶ ὑπερήφανον μίαν γυναῖκα, ὅσον ἡ ἀγάπη νεαροῦ καὶ ἀφοσιωμένου συζύγου; Ποῖαι ὑλικαὶ καὶ χιμαιρικαὶ ἀπολαύσεις δύνανται νὰ εὐφράνωσι τὴν καρδίαν καὶ ἡδύνωσι τὸν βίον νέας καὶ ἐναρέτου γυναικός, ὅσον ἡ ἀνεπίληπτος ἐπιτέλεσις τῶν ἱερῶν αὐτῆς ἐν τῇ οἰκογενείᾳ καθηκόντων, ὅσον ἡ παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς νίκη ἐν τῷ ἀγῶνι τοῦ βίου, ὅσον ἡ ὑγιὴς μόρφωσις καὶ εὐτυχὴς ἀποκατάστασις τῶν τέκνων αὐτῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ;

Ἀλλ' ἀτυχῶς τὸ μέγα τῶν οἰκογενειῶν πλῆθος δὲν ὀργανίζεται ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας. Τὸ ψεῦδος θεμελιοῖ αὐτὰς καὶ τὸ ψεῦδος τὰς ἐπιχρίει. Οὐδ' ὑπάρχει ἐλπίς, ὅτι αἱ μέλλουσαι γενεαὶ θ' ἀπαλλάξωσι τὴν οἰκογένειαν ἀπὸ τοῦ ψεύδους, διότι ψευδὴς εἶνε καὶ ἡ διδα-

μένη εἰς τὰ τέκνα ἡμῶν ἀνατροφή. Παρέχομεν αὐτοῖς τὰ μέσα ὅπως μάθωσιν ὀλίγα γράμματα, ὅπως δύνανται νὰ ψελλίζωσι μερικὰς φράσεις ξένων διαλέκτων, ὅπως στρεβλῶσι μουσικά τίνα τεμάχια διὰ τῆς φωνῆς ἢ ὀργάνου καὶ τὰ ῥίπτομεν εἶτα εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον φρονοῦντες, ὅτι ἐπετελέσαμεν ἐπαρκῶς τὸ πρὸς αὐτὰ καθῆκον. Ἀλλ' ἡ ἀληθὴς μόρφωσις, ἡ ἀληθὴς τοῦ νεαροῦ ἀνθρώπου ἀνάπτυξις εἶνε πρωτίστως ἡ καλλιέργεια τῆς ἠθικῆς αὐτοῦ ὑποστάσεως, ἡ μόρφωσις τοῦ χαρακτῆρος, τῶν αἰσθημάτων, τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ. Τὸ ἔργον δὲ τοῦτο ἀνήκει εἰς μόνους τοὺς γονεῖς. Μόνον οἱ λόγοι καὶ ὁ βίος τῶν γονέων δύνανται νὰ ἐπιδράσωσιν ἐπὶ τοῦ παιδός, τοῦ ὁποίου ἡ καρδία καὶ τὸ πνεῦμα μορφοῦνται ὑπὸ τὸ κράτος τῶν καθημερινῶν καὶ ἀδιαλείπτων ἐν τῇ οἰκογενείᾳ ἐντυπώσεων.

Ἔλθωμεν ἐν τῷ οἴκῳ οἰκογενείας ἀνηκούσης εἰς τὸν μεγάλον, λεγόμενον, κόσμον καὶ ἐκλέξωμεν τὴν ὥραν, καθ' ἣν ἅπαντα αὐτῆς τὰ μέλη εἰσὶ συνηθροισμένα περὶ τὴν τράπεζαν τοῦ προγεύματος. Ἡ μήτηρ, φέρουσα ἐπὶ τῶν παρειῶν τὰ ὠχρὰ τῆς ἀγρυπνίας ἴχνη, διηγεῖται τὰς ἐκ τοῦ χοροῦ τῆς παρελθούσης νυκτὸς ἐντυπώσεις, ὑποδεικνύουσα δι' ἐντέχνων περιφράσεων, ὅτι διεκρίθη ἐν αὐτῷ, λαβοῦσα πολλὰς καὶ συμπαθεῖς θαυμασμοῦ ἐκδηλώσεις, ἀλλὰ συγχρόνως φανερὰ ἐκδηλοῖ τὴν χαράν της, ὅτι ἡ θυγάτηρ αὐτῆς εἶχεν ἑλκύσει τὴν κοινὴν προσοχήν, προτιμωμένη ἰδίως ἀπὸ τὸν εὐγενῆ δεῖνα ἢ τὸν μυριόπλουτον τάδε. Ὁ πατὴρ καταστρόνει τὰ ποσά, ἅτινα ἐν τῷ χαρτοπαιγνίῳ τοῦ χοροῦ ἀπώλεσεν, ἀλλ' ἐκφράζει τὴν ἐλπίδα, ὅτι ἐν τῷ χορῷ τῆς ἐπομένης ἑσπέρας θὰ ἔχῃ μεγάλα κέρδη. Ἡ μικροτέρα θυγάτηρ διακόπτουσα τὴν μονοτονίαν τῆς συνομιλίας, ἰσχυρίζεται ὅτι ὁ χορὸς οὐδέποτε παρέχει τὴν τέρψιν, ἣν ἐν τῷ θεάτρῳ εὑρίσκει τις καὶ μάλιστα ὅταν τόσον συμπαθῆ ἔχῃ τὴν φυσιογνωμίαν ὁ πρῶτος ὀξύφωνος.

Μικρὰ καὶ ἄτεχνος εἶνε ἡ εἰκὼν αὕτη, ἀλλὰ δύναται ὁπωσδήποτε νὰ καταδείξῃ πόσον νοσηρὰ ἀτμόσφαιρα πληροῖ συνήθως τοὺς οἴκους τῶν ἀνωτέρων κοινωνικῶν τάξεων καὶ ὑπὸ ποίας ἐντυπώσεις τὸ τέκνον καταλείπει τὴν πατρικὴν στέγην, ἵνα θεμελιώσῃ ἰδίαν οἰκογένειαν.

Ἡ μεσαία τάξις προσπαθεῖ παντὶ σθένει νὰ τηρῇ τὴν αὐτὴν κοινωνικὴν πρὸς τὴν ἀνωτέραν δίαιταν. Θόρυβος καὶ παρ' αὐτῇ καὶ ἐπίδειξις. Τάσις ἀκατάσχετος πρὸς τὰς κοινωνικὰς ἀπολαύσεις, θρίαμβοι καὶ ἀτυχίαι ἐν αὐταῖς, διαρκὴς παρέλασις λογαριασμῶν ἀνεξοφλήτων, ἐλλείμματα καὶ καταχρήσεις, αὐτοκτονίαι καὶ μέθη, στρα-

τιαὶ ὁλόκληροι ἀπὸ γεροντοκόρας καὶ λιμοκοντόρους καὶ ἐπὶ τέλους ἐπεισόδια βίου πλουτίζοντα τὰς σημειώσεις τῶν μυθιστοριογράφων.

Ὁ κάτω δὲ λαός, ἀλλαχοῦ μὲν ἐν μεγίστῃ ἀθλιότητι τὸν βίον διανύων, ἀλλαχοῦ δὲ τείνων νὰ ἐξέλθῃ τῆς ἰδίας αὐτῷ ἀτμοσφαίρας, στερεῖται τοῦ ζωογόνου τῆς οἰκογενειακῆς ἑστίας θάλπους, τὸ ὁποῖον ἀδυνατεῖ νὰ συγκρατήσῃ καὶ παρατείνῃ ἐπὶ μακρόν.

Ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ τοῦ βίου διαίτῃ σπανίως ἀπαντῶσι στιγμαὶ ἀληθοῦς εὐφροσύνης, ζωντανῆς εὐδαιμονίας. Ὑποκρισία καὶ ψεῦδος ἐνώπιον τῶν ξένων ὀφθαλμῶν, ἵνα ὁρῶσιν οὗτοι ὅτι οὐδόλως ὑπάρχει· δυσχέρειαι, πικρίαι, τύψεις συνειδότος ἐν τοῖς ἀδύτοις τῆς οἰκογενείας.

Ὁμιλῶ περὶ πασῶν τῶν κοινωνιῶν, ὅσαι ἐπὶ πολιτισμῷ καυχῶνται καὶ συμπεραίνω, ὅτι αὗται καταπληκτικῶς πρὸς τὰ ἐμπρὸς χωροῦσαι κατὰ τὸ φαινόμενον, διατρέχουσι πολλοὺς καὶ μεγάλους κινδύνους, διότι ἡ βάσις αὐτῶν εἶνε σαθρὰ καὶ ἑτοίμη νὰ κύψῃ ὁλοτελῶς ὑπὸ τὸ βάρος τῆς διαφθορᾶς.

Πολιτεία.

Ἔλθωμεν εἰς τὴν πολιτείαν. Ἡ πολιτεία εἶνε ἀπαραίτητος πάσης κοινωνίας ὅρος. Τὰ ἄτομα τὰ συνιστῶντα τὴν κοινωνίαν διαφόρως ἀντιλαμβανόμενα ἕκαστον τῶν κοινῶν ἀναγκῶν καὶ συμφερόντων, ἀντίθετα πολλάκις ἔχοντα συμφέροντα, ἀλλοίαν ἐπὶ τῶν κοινοῦ ἐνδιαφέροντος ζητημάτων γνώμην, αἰσθάνονται εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὴν ἀνάγκην κέντρου τινος, ἐξ οὗ νὰ ἀποδέχωνται γνώμας καὶ ἐνεργείας κεκυρωμένας ὑπὸ τῆς κοινῆς ἀνοχῆς καὶ ἀναγνωρίσεως. Οὕτως οὐδέποτε ὑπῆρξε κοινωνικὴ ὁμὰς ἄνευ κεφαλῆς, ἄνευ κεντρικῆς διοικήσεως, ἄνευ πολιτείας. Ἔχει ὕψιστον δὲ ἐν τῇ κοινωνίᾳ προορισμὸν ἡ πολιτεία. Ἐκ τῆς ἐρρύθμου καὶ λελογισμένης αὐτῆς πορείας ἤρτηται ἡ εὐημερία καὶ πρόοδος τῆς κοινωνίας. Ἀλλ' ἐν τούτοις σπανίως ὁ ἄνθρωπος διαχειριζόμενος τὴν ἐμπιστευομένην αὐτῷ ἐξουσίαν δὲν ἐκβαίνει τῶν τεταγμένων ὁρίων καὶ δὲν διαστρέφει ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν ἔννοιαν τῆς ἐντολῆς του.

Ἐν ἑκάστῃ τῆς ἱστορίας σελίδι ἀνευρίσκομεν παραπτώματα τῶν ἀρχόντων, παραπτώματα τῆς ἐξουσίας, παρασύροντα πολλάκις τοὺς λαοὺς εἰς συγκρούσεις καὶ ἀγῶνας σταματῶντας τὴν ἠθικὴν καὶ ὑλικὴν αὐτῶν πρόοδον. Καὶ βλέπομεν ἀλλεπαλλήλους ἐναντίον τῶν καθεστώτων πολιτευμάτων ἐξεγέρσεις, διότι πολλάκις αἱ καταχρήσεις

τῆς ἐξουσίας ἀποδίδονται εἰς τὴν κακὴν τῆς πολιτείας διοργάνωσιν.

Ἡ μετὰ πολλὰς περιπετείας γενικώτερον ἀποδεδειγμένη σήμερον μορφὴ τῆς πολιτείας εἶνε ἡ συνταγματικὴ βασιλεία. Ὁ λαός, διὰ τῶν ἀντιπροσώπων του, καὶ ὁ βασιλεὺς ἀπὸ κοινοῦ μετέχουσι τῶν ἔργων τῆς πολιτείας καὶ ἐν τῇ συμπράξει ταύτῃ ὁ εἷς παρακωλύει τὰς καταχρήσεις τοῦ ἑτέρου. Ἀλλὰ τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ στηρίζεται ἐπὶ τοῦ ψεύδους καὶ διὰ τοῦ ψεύδους προσπαθεῖ νὰ κάμπτῃ τοὺς σκοπέλους, ἐφ' ὧν τὸ ἄκρατον μοναρχικὸν πολίτευμα προσκρούει. Διότι δὲν δύνανται ἐπακριβῶς νὰ ὁρισθῶσι τὰ ὅρια δύω δυνάμεων ἴσων, κοινὴν ἐχουσῶν τὴν ἐνέργειαν. Ποῦ εἶνε ἡ δύναμις τοῦ λαοῦ, ἂν τοὺς παρ' αὐτοῦ συντασσομένους νόμους ἀρνῆται νὰ κυρώσῃ ὁ βασιλεὺς καὶ ποῦ ἡ δύναμις τοῦ βασιλέως, ἂν ὑπογράφῃ τυφλοῖς ὄμμασι πᾶν ὅ,τι οἱ ὑπουργοὶ αὐτοῦ τῷ ὑποβάλλουσιν. Ἡ μία ἢ ἡ ἑτέρα δύναμις θὰ ἐπικρατήσῃ καὶ τότε ψεύδονται ἀπέναντι τοῦ θεμελιώδους νόμου καὶ ἡ ὑπερέχουσα ἐξουσία καὶ ἡ ἐξουδετερουμένη.

Ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν Ἰταλίᾳ ἐν Βελγίῳ, ἐν Ἑλλάδι ἡ τύχη ηὐνόησε τὸν λαόν. Ὁ βασιλεὺς εἶνε τυπικὴ ἐξουσία, εἶνε ὄργανον τὸ ὁποῖον κινοῦσι πρὸς οἵαν διεύθυνσιν βούλονται οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ, εἶνε σφραγὶς τὴν ὁποίαν θέτουσι παρὰ τὴν ὑπογραφήν των οἱ ὑπουργοὶ ἐπὶ παντὸς ἐγγράφου δεομένου τοῦ βασιλικοῦ κύρους. Καὶ ψεύδεται ὁ βασιλεὺς κηρύττων, ὅτι ὁμοφώνως μετὰ τῆς Βουλῆς νομοθετεῖ, διότι οἱ νόμοι εἰσὶν ἔργα μόνης τῆς Βουλῆς καὶ τὸν ἔσχατον ἤθελε διατρέξει κίνδυνον ὁ βασιλεὺς ἐκεῖνος, ὅστις θὰ ἠρνεῖτο τὸ κῦρος τῆς ὑπογραφῆς αὐτοῦ εἰς νόμον ὑπὸ τῆς βουλευτικῆς πλειοψηφίας ἐγκριθέντα. Ψεύδεται ὁ βασιλεὺς ἐκδίδων ἐν ἰδίῳ ὀνόματι καὶ ὡς ἰδίαν θέλησιν διατάγματα, διότι ταῦτα συντάσσουσιν οἱ ὑπουργοὶ καὶ τὴν γνώμην καὶ θέλησιν αὐτῶν ἀντιπροσωπεύουσι. Ψεύδεται ὁ βασιλεὺς ἐν ἰδίῳ ὀνόματι ὁμιλῶν κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ Κοινοβουλίου καὶ ἐπαγγελλόμενος ταύτας ἢ ἐκείνας τὰς νομοθετικὰς ἐργασίας ἢ βελτιώσεις ἐπὶ τῶν δημοσίων πραγμάτων, διότι τὸν λόγον, ὃν ἀπαγγέλλει συντάσσουσιν οἱ ὑπουργοὶ καὶ ὀφείλει οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον λεκτικὸν μόριον νὰ παραλείπῃ ἢ μεταβάλῃ ἐξ ὅσων φράσεων καὶ ἐννοιῶν περιέχει ὁ ἐγχειριζόμενος αὐτῷ παρὰ τοῦ πρωθυπουργοῦ χάρτης. Ψεύδεται ὁ βασιλεὺς παριστάμενος ὡς ἡ ἀνωτάτη ἐν τῷ κράτει ἐξουσία, ἐνῷ οὐδὲν ἕτερον ἐν αὐτῷ πράγματι κέκτηται εἰμὴ τὸν ὑψηλὸν καὶ μεγαλειότατον τίτλον.

Ψεύδονται δὲ καὶ οἱ ὑπουργοὶ ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως ἐνεργοῦν-

τες τὰς κυβερνητικὰς πράξεις, διότι ὁ βασιλεὺς εἶνε ὅλως ξένος πρὸς αὐτὰς καὶ ἀνεύθυνος κατὰ τὸν νόμον εἶνε καὶ ἀληθῶς ἀνεύθυνος, διότι οὐδαμοῦ καὶ οὐδέποτε ἔχει πρωτοβουλίαν ἢ κἂν βούλησιν.

Εἰς ἕτερα δὲ πάλιν συνταγματικὰ κράτη, ὡς ἐν Γερμανίᾳ λόγου χάριν, ὁ βασιλεὺς εἶνε ἡ κρατοῦσα ἐξουσία, ὁ λαὸς μετέχει τυπικῶς μόνον τῶν δημοσίων πραγμάτων καὶ κύπτει πάντοτε πρὸ τῆς ἰσχυρᾶς τοῦ ἡγεμόνος θελήσεως. Ψεύδεται δ' ἐκεῖ ὁ βασιλεὺς καλῶν τὸν λαὸν νὰ ἐκλέξῃ τοὺς ἀντιπροσώπους του, ψεύδεται ὑποβάλλων αὐτοῖς διὰ τῶν ὑπουργῶν του σχέδια νόμων ὅπως τὰ κυρώσωσι διὰ τῆς ἀποδοχῆς των, διότι κατ' οὐδὲν δύναται νὰ ἰσχύσῃ ἡ γνώμη καὶ θέλησις αὐτῶν ἀπέναντι τῆς γνώμης καὶ θελήσεως τῆς βασιλείας.

Ἀλλὰ τὸ κοινοβουλευτικὸν πολίτευμα δὲν χαράττει ψευδεῖς κύκλους μόνον περὶ τὴν διπρόσωπον νομοθετικὴν καὶ νομοτελεστικὴν ἐξουσίαν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ καταρτίσει τοῦ νομοθετικοῦ σώματος αἱ διατάξεις αὐτοῦ πολλάκις παρωδοῦνται. Εἰς ἅπαντα τὰ κοινοβουλευτικὰ κράτη ποῦ μὲν πλειότερον ποῦ δὲ ὀλιγώτερον, οἱ ἐκλογεῖς ὁδηγοῦνται εἰς τὴν ἐπιτέλεσιν τοῦ μεγάλου αὐτῶν καθήκοντος οὐχὶ ὑπὸ τῶν γενικῶν συνήθως τῆς πολιτείας συμφερόντων, ἀλλ' ὑπὸ τῆς τεχνικωτέρας ἐκλογικῆς ἐνεργείας τούτου ἢ ἐκείνου τῶν ὑποψηφίων. Οὕτω δὲ οἱ εἰς τὸ κοινοβούλιον τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ λαοῦ εἰσερχόμενοι δὲν ἀντιπροσωπεύουσι κατὰ κανόνα εἰμὴ τὰς μεγάλας δαπάνας καὶ τοὺς κόπους, οὓς κατέβαλον ὑπὲρ τῆς ἐπιτυχίας των.

Καὶ ψεύδονται οἱ πατέρες τοῦ Ἔθνους δηλοῦντες, ὅτι τὴν πορείαν αὐτῶν κανονίζουσι συμφώνως πρὸς τὰς ἀνάγκας καὶ τὰ συμφέροντα τοῦ τέκνου, ἐνῷ πρὸ παντὸς ἄλλου τὸ ἴδιον αὐτῶν πολιτικὸν στάδιον ἐξομαλύνουσι καὶ τὴν κομματικὴν αὐτῶν ἰσχὺν ὑπηρετοῦσι.

Ψεύδονται οἱ ἐκλογεῖς, ὅτι ἐν συνειδήσει δίδουσι τὴν λευκὴν των ψῆφον εἰς ἐκείνους, οὓς κρείττονας λογίζονται πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοῦ ἔθνους, ἐνῷ μόνον τοὺς πλείονας ὑποσχέσεις καὶ ἐγγυήσεις πρὸς θεραπείαν τῶν προσωπικῶν αὐτῶν συμφερόντων παρέχοντας τιμῶσι διὰ τῆς εὐνοίας των.

*
* *

Ἐν τῇ μοναρχίᾳ, συνδεομένῃ πάντοτε ἀρρήκτως μετὰ τῆς θρησκείας καὶ ἀποδεχομένῃ παρ' αὐτῆς μυστηριώδη τινα καὶ θείαν ὑπόστασιν, ὁ λαὸς διατελεῖ ὑπὸ τὴν πίεσιν δυνάμεως, ἣν οὐδέποτε ἐδημιούργησεν. Οἱ μονάρχαι τὸν θρόνον αὐτῶν στηρίζουσιν ἐπὶ τοῦ ξίφους τοῦ στρατοῦ των καὶ τῶν πτερύγων τοῦ ἁγίου πνεύματος.

Κοινοὶ τὸν νοῦν συνήθως ἄνθρωποι, ὡς μόνον ὑπεροχῆς ἐφόδιον φέροντες, ὅτι εἰσὶ τέκνα τῶν πατέρων των, κρατοῦσιν εἰς χεῖρας πᾶσαν ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν καὶ διέπουσι τὰς τύχας τῶν λαῶν των κατὰ τὰς ἐμπνεύσεις τῆς ἐστεμμένης κεφαλῆς των. Ἰδίαν μέσῳ τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν ἀποτελοῦντες τάξιν, αἰσθάνονται εἰς τὰς φλέβας των ῥέον αἷμα ὅλως διάφορον ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ζωογονεῖ τῶν κοινῶν θνητῶν τὸ σῶμα. Ἀλλὰ τὸ αἷμα των τοῦτο, τὸ εὐγενὲς καὶ βασιλικὸν ἀποκαλούμενον, δὲν προφυλάττει αὐτοὺς ἀπὸ τὰς ἀδυναμίας, αἵτινες μαστίζουσι τὸ βάρβαρον τῶν ὑπηκόων των πλῆθος καὶ περιπίπτουσιν εἰς πλείονα οὗτοι συνήθως παραπτώματα ἢ ὁ κοινότερος τῶν ἀνθρώπων. Τὰ ὄργια, αἱ καταχρήσεις, αἱ προσβολαὶ τοῦ οἰκογενειακοῦ δεσμοῦ, τὰ χρέη εἰσὶ σχεδὸν ἀναπόσπαστα ἀπὸ τὴν ἱερὰν καὶ μεγαλειοτάτην αὐτῶν προσωπικότητα. Ὑπάρχουσιν ἐν τούτοις ἑκατομμύρια ἀνθρωπίνων ὄντων τυφλῶς αὐτοῖς ὑπείκοντα καὶ διάγοντα ὅλον τὸν βίον ἐν ἀπαύστῳ ἐργασίᾳ, ἵνα παρέχωσι τὰ μέσα τῆς μεγαλοπρεπείας καὶ σπατάλης ἀτόμου, τὸ ὁποῖον κατερχόμενον τοῦ θρόνου θὰ ἐξηφανίζετο μέσῳ τοῦ πλήθους τῶν ἀχρήστων ἀνθρώπων.

Ψεύδονται οἱ μονάρχαι ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ ἀσκοῦντες τὴν ἐξουσίαν των, διότι ὁ Θεὸς δὲν διδάσκει εἰμὴ τὴν ἰσότητα, τὴν ἐγκράτειαν, τὴν λιτότητα τοῦ βίου, ὁ θεὸς δὲν τυραννεῖ, ἀλλ' εὐεργετεῖ, ὁ θεὸς δὲν ποιεῖται διάκρισιν μεταξὺ τῶν ἀνθρωπίνων ὄντων. Ἅπαντας προσδέχεται ἐνώπιον αὐτοῦ ὁ θεός, ἐνῷ ἐλάχιστοι εἰσὶν οἱ θνητοὶ ἐκεῖνοι, οἵτινες ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ παρίστανται ἐνώπιον τοῦ μονάρχου. Ψεύδονται οἱ μονάρχαι φεύγοντες τὰ ὄμματα τοῦ λαοῦ ἐπὶ τῇ ὑψηλῇ προφάσει, ὅτι ἐπιβάλλει αὐτοῖς τοῦτο τοῦ γένους καὶ τοῦ ἀξιώματος ἡ ἀξιοπρέπεια, διότι δὲν κρύπτονται ἀπὸ τοῦ πλήθους εἰμὴ ὅπως τηρῶσιν ἀμείωτον τοῦ θρόνου των τὸ γόητρον, τὸ ὁποῖον παντελῶς θὰ κατέπιπτεν ἂν ὁ λαὸς τοὺς ἔβλεπεν ἐγγύτερον καὶ ἔπαυε φανταζόμενος μόνον αὐτοὺς μακρόθεν. Ψεύδονται οἱ μονάρχαι ἀσκοῦντες ἐξουσίαν, ἥτις οὐδαμόθεν ἀνήκει αὐτοῖς, ψεύδονται οἱ λαοὶ ἀποκαλυπτόμενοι ἐνώπιον τῶν μοναρχῶν καὶ δουλεύοντες τὰς ἰδιοτροπίας των, ἐνῷ ἐνδομύχως ἐπαχθεστάτην κρίνουσι τὴν ὕπαρξιν αὐτῶν.

* *
*

Εἴδομεν λοιπόν, ὅτι ἡ θρησκεία, ἡ δικαιοσύνη, ἡ οἰκογένεια, ἡ πολιτεία πλεῖστα ἐν τῷ ψεύδει εὑρίσκουσι στηρίγματα, ἀπαραίτητα

πρὸς τὴν συντήρησιν αὐτῶν ἐν τοῖς παροῦσι καιροῖς. Ὑπάρχουσιν ὅμως πάμπολλα ἔτι ψεύδη ἐν τῷ βίῳ τῶν κοινωνιῶν ὡς διὰ συμβάσεως παρ' αὐτῶν ἀποδεδεγμένα. Καὶ τούτων δείγματά τινα θέλω ἀνακαλέσει εἰς τὴν μνήμην ὑμῶν, μὴ τηρῶν ὡρισμένην σειρὰν καὶ κατάταξιν.

* *
*

Ὑπάρχει ἐπιστήμη τις, ἥτις μεγάλως συνδέεται πρὸς τὴν μαντείαν. Ἐπὶ εἰκασιῶν στηριζομένη καὶ δι' εἰκασιῶν ἐνεργοῦσα ἔχει καὶ τόσα θύματα, ὅσας διαψεύσεις ὑφίστανται αἱ εἰκασίαι της. Ὅλοι ἐννοεῖτε, ὅτι πρόκειται περὶ τῆς ἰατρικῆς.

Ὁ ἰατρὸς αἰσθάνεται τὸ καθῆκον νὰ μαντεύῃ πάντοτε νόσον τινὰ καλούμενος παρὰ τῷ πάσχοντι, ὅπως ὁ δικηγόρος ὀφείλει νὰ εὑρίσκῃ στερεὰν τὴν βάσιν τῶν ἀξιώσεων τοῦ πελάτου του. Μετὰ λεπτομερῆ δὲ τοῦ ἀσθενοῦς ἐξέτασιν, λαμβάνων ἐκτάκτου σοβαρότητος ὕφος, συντάσσει τὴν πρὸς τὸν φαρμακοποιὸν παραγγελίαν, ἀδιάφορον ἂν μετά τινας στιγμὰς καλούμενος ἕτερος συνάδελφος του ἤθελεν ἄλλως μαντεύσει τὸ νόσημα καὶ ἀντίθετον ὅλως κανονίσει θεραπείαν. Καὶ ὁ εἷς καὶ ὁ ἕτερος ἐπιτελοῦσι τὸ καθῆκόν των ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δεδομένων τῆς ἐπιστήμης αὐτῶν. Ὁ ἰατρὸς ἵνα διακρίνηται μέσῳ τῶν συναδέλφων του δέον πρὸ παντὸς νὰ ᾖ τυχηρὸς εἰς τὰς εἰκασίας του, ἔτι δὲ νὰ φαίνηται σκυθρωπὸς καὶ σοβαρὸς ἄνθρωπος, ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ ἔργον του ἀφωσιωμένος, νὰ διασχίζῃ τὰς ὁδοὺς ἐπειγόμενος καὶ ὁσάκις δὲν ἐννοεῖ καὶ πολὺ πολὺ τὶ βασανίζει τὸν ἀσθενῆ νὰ δίδῃ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τοῖς οἰκείοις αὐτοῦ ὑπονοίας περὶ τοῦ σοβαροῦ χαρακτῆρος τῆς νόσου, ἵνα φανῇ ἄριστος μὲν ἐπιστήμων ἐν περιπτώσει τυχαίας τοῦ πάσχοντος διασώσεως, ἀπηλλαγμένος δὲ πάσης προσωπικῆς εὐθύνης ἂν συμπέσῃ νὰ καταλίπῃ οὗτος τὸν πρόσκαιρον ἐπὶ τῆς γῆς βίον.

Ἅπαντες γινώσκομεν, ὅτι τοῦ ἰατροῦ ἡ ἐπιστήμη, στηρίζεται ἐπὶ αἰνιγμάτων, ὧν τὴν λύσιν διαφόρως πολλάκις δίδει ἕκαστος αὐτῆς μύστης, ὅτι πολλάκις τὰ ὑπὸ τοῦ ἰατροῦ παρεχόμενα ἰαματικὰ μέσα ἐπιταχύνουσι τὸν θάνατον ἀντὶ νὰ πολεμήσωσιν αὐτόν, ὅτι ὁ ἰατρὸς εἶνε ἐξ ἴσου εὐεργέτης καὶ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἐμποδίζει ἡμᾶς νὰ πιστεύωμεν κατὰ συνθήκην εἰς τὴν διασωστικὴν τοῦ ἰατροῦ δύναμιν καὶ ν' ἀντλῶμεν ζωογόνον θάρρος ἀπὸ τὴν ἐμφάνισιν αὐτοῦ παρὰ τὴν κλίνην μας.

* *
*

Ἡ κοινὴ ἀνάγκη τοῦ ψεύδεσθαι παρακολουθεῖ καὶ τὴν ποίησιν ἢ

μᾶλλον ψυχὴ αὐτῆς εἶνε τὸ ψεῦδος. Ὅλαι αἱ γραμμαὶ καὶ ὅλοι οἱ στίχοι, τοὺς ὁποίους χαράσσει ὁ ποιητής, εἰσὶν ἔμπνευσις μιᾶς στιγμῆς καὶ ἀπέχουσι πολὺ μακρὰν τῶν πραγματικῶν αὐτοῦ αἰσθημάτων καὶ ἰδεῶν. Ἡ καρδία τοῦ ποιητοῦ εἶνε κάτοπτρον ἀνακαρισταν πᾶσαν τοῦ καλοῦ μορφήν. Ὅταν ἡ μία μορφὴ παρέλθῃ προσπίπτει ἐν αὐτῷ ἡ ἑτέρα. Τὸ φῶς παράγει ἐν τῷ κατόπτρῳ ὅ,τι ἐν αὐτῷ βλέπομεν καὶ ἡ φαντασία ἀποτυπόνει ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ ποιητοῦ ὅ,τι εἰς τοὺς φλογεροὺς αὐτοῦ στίχους ἀποκαλύπτεται. Οὐδέποτε ἀγαπᾷ, ουοὐδέποτε πονεῖ, οὐδέποτε κλαίει ὁ ποιητής, φαντάζεται μόνον ὅτι ἀγαπᾷ καὶ πονεῖ καὶ κλαίει. Ἡ ἀληθὴς ἀγάπη, ὁ ἀληθὴς πόνος κλείουσι τὰ χείλη, ἀπονεκροῦσι τὴν φαντασίαν, καθιστῶσι θετικὸν πολὺ θετικὸν τὸν ἄνθρωπον καὶ φονεύουσι τὸν ποιητήν. Ἡ φαντασία μετάγει τὸν ποιητὴν εἰς τὴν σφαίραν ἰδανικοῦ κόσμου, ἀφ' οὗ παντελῶς ἐλλείπει τὸ δυσειδὲς καὶ ἄσεμνον. Τὸ πᾶν μειδιᾷ ἐκεῖ πλῆρες καλλονῆς καὶ ἁγνότητος. Ἀλλ' ὅταν ὁ ποιητὴς συμπτύσσων τῆς φαντασίας τὰς πτέρυγας ἀνοίγῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς μέσῳ τοῦ πραγματικοῦ κόσμου, λησμονεῖ τί ᾐσθάνθη, τί ἀπεικόνισε καὶ παραδίδεται ἀκόρεστος εἰς τοῦ ὑλικοῦ βίου τὰς κακίας. Οὕτως οἱ γράψαντες τὰ ψυχαγωγικώτερα καὶ διδακτικώτερα τῶν δραμάτων διέπραξαν τὰ παραδοξότερα τῶν ὀργίων καὶ ἐκυλίσθησαν ἐν τῇ κτηνωδεστέρᾳ κραιπάλῃ, οἱ μετὰ ζωηροτέρου πυρὸς ὑμνήσαντες τῆς ἀγάπης τὸ αἴσθημα, ἐκορέσθησαν ἐν αὐτῷ ταχύτερον παντὸς ἀφώνου αὐτῆς θαυμαστοῦ.

Τὸ ψεύδεσθαι, ἀλλὰ τὸ ψεύδεσθαι συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους τοῦ καλοῦ καὶ τῆς τέχνης, τὸ ἀπεικονίζειν ὅ,τι δὲν ὑπάρχει καὶ λησμονεῖν ὅ,τι ὑπάρχει, αὐτὸ ἀκριβῶς εἶνε ἡ ἰδιοφυΐα καὶ τὸ ἔργον τοῦ ποιητοῦ. Ὅταν εἰς γραμμὰς ποιήσεως ἀξιώσεις ἐχούσας, βλέπομεν εἰκόνας τοῦ καθημερινοῦ ἡμῶν βίου ἢ δείγματα τῆς κόπρου, ἥτις ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς κοινωνίας ἀπόζει, δὲν ἀποδεχόμεθα ποιητὴν τὸν γράψαντα, ὡς δὲν ἀποδεχόμεθα καλλιτέχνην τὸν φωτογράφον. Ἐφόσον τὸ ψεῦδος ἀποχωρίζεται τῆς ποιήσεως τοσοῦτον αὕτη ὠχριᾷ καὶ ἐκλείπει. Τοῦτο δὲ συμβαίνει εἰς ὅλας τὰς καλὰς τέχνας. Ζωὴ αὐτῶν εἶνε τὸ ψεῦδος. Ὁ καλλιτέχνης δέον νὰ φέρῃ ἡμᾶς εἰς τὸν ἄγνωστον τοῦ καλοῦ κόσμον, εἰς τὸν ὁποῖον εἰσήγαγεν αὐτὸν ἡ μεγαλουργὸς φαντασία του. Ἐὰν ἦτο καλλιτέχνης ὁ Φειδίας, δὲν δύναται ν' ἀποκληθῇ καλλιτέχνης ὁ δίδων ὑμῖν πιστὸν τὸν ἀνδριάντα τῆς Τρελλοκατερίνας, ἐὰν ἦτο καλλιτέχνης ὁ Ῥαφαὴλ δὲν εἶνε καλλιτέχνης ὁ γράφων τὴν εἰκόνα τοῦ πλανοδίου Καραβίδα.

*
* *

Ὑψηλὸν λίαν εἶνε δημόσιόν τι ἀξίωμα, τὸ ὁποῖον ἡ κοινὴ κρίσις κατέστησε συνώνυμον πρὸς τὸ ψεῦδος. Λέγουσιν: εἶσαι πολὺ διπλωμάτης, ὅταν θέλωσι νὰ μὴ ποιήσωνται χρῆσιν τῆς τραχείας ἐκφράσεως: εἶσαι ἐπιτήδειος ψεύστης.

Ὁ διπλωμάτης γεννᾶται, δὲν γίνεται. Ἡ ἰδιοφυΐα αὐτοῦ εἶνε θαυμαστή, περιβάλλουσα μὲ ἀληθείας ἔνδυμα τὸ γυμνότερον ψεῦδος καὶ ἐπιδρῶσα πολλάκις ἐπὶ τῆς τύχης τῶν λαῶν, ὅσον οὐδεμία ἑτέρα δύναμις· ἂν μοι ἐπιτρέπητε τὰς εἰκόνας, θὰ θέσω τὴν διπλωματικὴν εἰς τὸ πλευρὸν τῆς ταχυδακτυλουργίας. Ὁ ταχυδακτυλουργὸς διὰ τῆς ταχύτητος τῶν δακτύλων σᾶς ἀφαιρεῖ, χωρὶς νὰ τὸ ἐννοήσητε πῶς, τὸ ὡρολόγιον ἀπὸ τοῦ θυλακίου καὶ ὁ διπλωμάτης διὰ τῆς τέχνης καὶ εὐστροφίας τοῦ λόγου σᾶς ἀποσπᾷ τὸ μυστικὸν τὸ ἀσφαλέστατα ἐν τῇ καρδίᾳ σας ἐγκαθειργμένον. Ὁ ταχυδακτυλουργὸς ἐξάγει ἀπὸ τοῦ πίλου σας ἄνθη καὶ ἀκάνθας καὶ ὁ διπλωμάτης ἐκβάλλει ἀπὸ τοῦ στόματος τῶν ἐστεμμένων τὸν πόλεμον ἢ τὴν εἰρήνην, ἀναλόγως πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ἐπικρατείας του.

Ἡ διπλωματικὴ φαίνεται παρακολουθοῦσα τὸ δημόσιον δίκαιον καὶ σημειοῦσα διαφόρους σταθμοὺς ἐν τῇ προόδῳ αὐτοῦ. Καὶ ἐφόσον μὲν τὰ διεθνῆ νόμιμα ἀσφαλίζουσιν οἷαι σήμερον ἐγγυήσεις, μόνον ὑπὲρ τῶν ἰσχυροτέρων καὶ ὅταν τὸ συμφέρον αὐτῶν ὑπαγορεύῃ τηρούμενα, τὰ ψεύδη τῶν διπλωματῶν εἰσὶν ἀπαραίτητα ὅπως κρατῶσι φαινομενικήν τινα τοὐλάχιστον μεταξὺ τῶν λαῶν ἁρμονίαν.

Ἀλλ' ἐὰν ποτε τοῦ Διεθνοῦς Δικαίου αἱ διατάξεις κυρωθῶσι διὰ πραγματικῆς ἰσχύος, τὸ ἔργον τῶν διπλωματῶν θὰ ἐκλίπῃ καὶ μόνον ἐν τοῖς ἀρχείοις τῶν ἐθνῶν θὰ ἀνευρίσκῃ τις τὰ ἴχνη τοῦ προϋπάρξαντος ἀνθρωπίνου τούτου εἴδους. Ὅταν αἱ σχέσεις καὶ τὰ συμφέροντα τῶν κρατῶν θὰ κανονίζωνται εἰλικρινῶς ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀρχῶν τοῦ δικαίου, θὰ ἦνε ὅλως περιττὸς ὁ διπλωμάτης, ὅστις φαίνεται γινώσκων ὅ,τι ἀγνοεῖ καὶ ἀγνοῶν ὅ,τι γινώσκει, ὅστις ὑπὸ τὸ γλυκὺ μειδίαμα κρύπτει τὰ καταχθονιώτερα τῶν σχεδίων, ὅστις κινεῖ πᾶν ἀνθρωπίνης ἀδυναμίας ἐλατήριον μὴ παραλείπων οὐδὲ τὸν ἔρωτα, οὐδὲ τῶν γυναικῶν τὴν ἀκριτομυθίαν καὶ ἀνιχνευτικὴν ὄσφρησιν, οὐδὲ τοῦ χρυσίου τὴν σαγηνευτικὴν ἰδιότητα, ὅστις καὶ φονεύει ἀκόμη ὑπὲρ τοῦ σκοποῦ, ὃν ἐπιδιώκει.

Ἀληθὲς εἶνε ὅτι ἀπὸ τοῦδε οἱ τοιοῦτοι διπλωμάται ἐξέλιπον χωρὶς νὰ ἐκλίπῃ ὁλοτελῶς καὶ ἡ χρησιμότης αὐτῶν. Σήμερον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ οἱ κοινῶς διπλωμάται καλούμενοι δηλονότι οἱ πρέσβεις, εἰσὶ τυπικοὶ ἐκτελεσταὶ τῶν διδομένων αὐτοῖς ὑπὸ τῶν προϊσταμένων,

τουτέστι τοῦ βασιλέως καὶ ὑπουργοῦ, διαταγῶν καὶ ὁδηγιῶν καὶ διάγουσι μακάριον βίον ἐν διαρκεῖ ἀεργίᾳ καὶ τιμαῖς καὶ ἀπολαύσεσιν, ἀλλ' οὐδὲν ἴχνος τῆς διαβάσεώς των ἀφίνουσιν εἰμὴ τὸ πολὺ πολὺ τὴν ἀνάμνησιν καλῶν τινων γευμάτων καὶ ἑσπερίδων, ὧν ἐθαυμάσθη ἡ ἐπιτυχία ὑπὸ τὴν στέγην τοῦ μεγάρου των.

Καὶ ἐν τοῖς χρόνοις ἡμῶν ἐν τούτοις ὑπάρχουσι περιστάσεις, καθ' ἃς ἡ ἔντεχνος ψευδολογία καὶ ἡ ἐπιτηδειότης τοῦ διπλωμάτου μεγίστας δύνανται νὰ παράσχωσι τῷ ἔθνει αὐτοῦ ἐκδουλεύσεις καὶ ἐπαισθητὴ λίαν τυγχάνει ἡ ὁσημέραι αὔξουσα ἔλλειψις διπλωματῶν ἐχόντων πράγματι τῆς ἀποστολῆς των τὰ προσόντα, διότι ἤδη κατὰ τοῦτο κυρίως ψεύδονται οἱ διπλωματικοὶ τῶν ἐθνῶν ὑπάλληλοι, ὅτι ὑπάρχουσιν, ἐν ᾧ, ὁποῖοι εἰσίν, ἠδύναντο καὶ νὰ μὴ ὑπάρχουν.

*
* *

Ὁ τύπος μεγάλη καὶ εὐεργετικὴ τοῖς λαοῖς δύναμις δὲν παρέχει πάντοτε σελίδας ἁγνὰς ψεύδους. Κατὰ θεωρίαν ὁ τύπος εἶνε τὸ ἀναπαραστατικὸν τῆς κοινῆς γνώμης ὄργανον, ἀλλὰ πράγματι ἡ κοινὴ γνώμη εἶνε τὸ ὄργανον τοῦ τύπου, διότι αὕτη μορφοῦται καὶ ῥυθμίζεται ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν δημοσιογραφικῶν φύλλων, ἑκάστου τῶν ὁποίων ἡ πορεία κανονίζεται συνήθως συμφώνως πρὸς τὰς ἰδέας καὶ τὰ συμφέροντα τοῦ ἰδιοκτήτου αὐτοῦ. Ἐφόσον δὲ ὁ τύπος ἀναπτύσσεται καὶ προοδεύει, ἐφ' ὅσον τὸ μέγεθος καὶ ἡ κυκλοφορία αὐτοῦ αὐξάνουσι καὶ οἱ ῥέπορτερ πολλαπλασιάζονται, τοσοῦτον καὶ τὸ ψεῦδος ἐκτείνεται ἐν ταῖς στήλαις αὐτοῦ καὶ ἂν ἡ πρόοδος αὕτη ἐπιταχύνῃ τὸ βῆμα, αἱ διὰ τοῦ τύπου διδόμεναι εἰς τὸ κοινὸν εἰδήσεις θὰ ἔχωσι πάντοτε ἀνάγκην ἀποδείξεων.

*
* *

Ἅπαντα τὰ ἔθνη, ὅσα ὁ χρόνος καὶ ἡ τύχη ἀνύψωσεν εἰς περιφανὲς ἰσχύος σημεῖον, σκανδαλίζει ἡ ἀπληστία, ἵνα ἐκτείνωσι τὸ κράτος αὐτῶν καὶ πέραν τῶν φυσικῶν τῆς χώρας των ὁρίων. Καὶ οὕτως ἐπὶ τῇ προφάσει ἐκπολιτισμοῦ καὶ εὐεργεσίας πρὸς τὴν ἀγρίαν τῆς ἀνθρωπότητος μερίδα, καταβροχθίζουσιν ὁλοκλήρους λαούς, ἀφ' ὧν βαθμηδὸν ἀφαιροῦσι καὶ αὐτὸ τὸ δικαίωμα τοῦ σκέπτεσθαι.

*
* *

Ἀλλὰ μὴ δὲν εἶνε ψεῦδος τὸ θαμβοῦν ἡμᾶς μεγαλεῖον τόσων λαῶν, τῶν ὁποίων ἡ εὐημερία εἰς ὡρισμένας μόνον τάξεις περιορίζεται; Μὴ δὲν εἶνε ψευδὲς πολλάκις τὸ πολιτικὸν αὐτῶν φρόνημα, ἐφ' ᾧ τοσοῦ-

τον καυχῶνται; Ἐν Ἀγγλίᾳ λ. χ. ἣν ἐσυνειθήσαμεν νὰ θεωρῶμεν ὡς τὸ εὐδαιμονέστερον τῶν κρατῶν, ἐν τῷ ὁποίῳ ἡ ἐλευθερία ἔχει σπείρει ὅλα αὐτῆς τὰ ἀγαθὰ καὶ ὁ πλοῦτος εἶνε ἀνεξάντλητος, ὁ λαὸς δεικνύει διαρκῶς τοὺς ὀδόντας αὐτοῦ πρὸς τοὺς εὐγενεῖς καὶ μυριοπλούτους διεκδικῶν δικαίαν ἐν τῷ κεφαλαίῳ καὶ τῷ ἐδάφει μερίδα. Ὁ κλῆρος καὶ οἱ εὐγενεῖς συνδέονται δι' ἰσχυρῶν δεσμῶν, ἡ δὲ τάξις τῶν διὰ τοῦ ἐμπορίου πλουτιζομένων ἀστῶν παρακολουθεῖ κατὰ βῆμα τὴν ἀριστοκρατίαν, ὡς ἀγέλη πιθήκων πᾶσαν αὐτῆς κίνησιν καὶ ἕξιν ἀπομιμουμένη, ἀποθαυμάζουσα πᾶν ὅτι παρ' αὐτῇ συμβαίνει καὶ ὡς προσφιλέστερον ἰδανικὸν τρέφουσα νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰς αἰθούσας αὐτῆς καὶ ἀποκτήσῃ, ᾧτινι δήποτε μέσῳ, τίτλον τινὰ εὐγενείας. Ἀλλ' ὁ πολὺς λαὸς καταπονεῖται καὶ συντρίβεται, πεινᾷ καὶ ῥιγεῖ, φθονεῖ καὶ μισεῖ τοὺς πρὸ τῆς δυστυχίας αὐτοῦ εὐωχουμένους.

Ἐν Αὐστρίᾳ καὶ Οὐγγαρίᾳ δέκα ὁλόκληροι ἐθνικότητες συζῶσιν ἐν διαρκεῖ ἀγῶνι ὅπως ἡ μία ἐξοντώσῃ τὴν ἑτέραν.

Ἐν Ἰταλίᾳ τὰ μεγάλα τῶν κυβερνώντων σχέδια τείνουσι ν' ἀφαιρέσωσι καὶ αὐτὸ τὸ ἔσχατον μακαρόνιον ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ λαοῦ μόνον καὶ μόνον ἵνα ἐξασφαλίσωσιν ἰσχυρότερον τῇ Γερμανίᾳ σύμμαχον.

Ἐν Γερμανίᾳ ἡ πολεμικὴ αὐτῆς δάφνη μεγάλως ἐπὶ τῆς κεφαλῆς της βαρύνει καὶ αἱ οἰκονομικαί της δυνάμεις τεραστίως ὁσημέραι ἐξαντλοῦνται μόνον καὶ μόνον ἵνα κρατῆται ἀμείωτον τῆς στρατιωτικῆς αὐτῆς ὑπεροχῆς τὸ γόητρον.

Οἱ Γάλλοι ἀφ' ἑτέρου παλαίουσι διαρκῶς μὲ τὰς μεγάλας περὶ πολιτευμάτων ἰδέας των, μὲ τοὺς ἐνθουσιασμοὺς καὶ τὰς ζητωκραυγάς, τὰς ἀποθεώσεις καὶ πανηγύρεις των. Εἰς διαρκῆ διατελοῦντες παροξυσμόν, διώκουσι σκιὰς καὶ φάσματα ἐνῷ ἀπειλητικοὶ κρούουσι τὴν θύραν των κίνδυνοι. Δημοκρατικοὶ τὸ πολίτευμα καὶ τὸ φρόνημα κοσμοῦσιν ἐν τούτοις μεθ' ὑπερηφανείας τὰς κομβιοδόχας των διὰ ταινιῶν παντὸς χρώματος καὶ πάσης ἀξίας καὶ ὑψίστην λογίζονται εὐδαιμονίαν ἂν τύχωσι τῆς τιμῆς νὰ θλίψωσι τὴν χεῖρα ἑνὸς μαρκησίου.

Ἀλλὰ τῆς ἀδυναμίας ταύτης δὲν φαίνονται ἀνώτεροι οἱ Ἀμερικανοί, τοὺς ὁποίους νεῦμα ἢ φιλοφρόνησις Μεγαλειότητός τινος ἢ Ὑψηλότητος ἐνθουσιᾷ καὶ εὐφραίνει ὅσον οὐδὲν τῆς Δημοκρατίας των ἀγαθὸν οὐδὲ τῶν δολαρίων των οἱ ἄπειροι σωροί.

Ἡμεῖς δὲ οἱ Ἕλληνες ἀληθὲς εἶνε, ὅτι περιφρονοῦμεν καὶ τοὺς τίτλους καὶ τὰ παράσημα καὶ τὰς παρ' ἀξίαν τιμάς. Οὐχ ἧττον

εὐκαιρίας τυχούσης κολλῶμεν εἰς τὸ ἐπισκεπτήριόν μας ὑψηλόν τινα τίτλον, ὃν οὐδαμόθεν ἔχομεν, καὶ θεωροῦμεν μεγίστην διὰ τὸν οἶκόν μας τιμὴν ἂν διέρχηται ἐν αὐτῷ εὐαρέστους ὥρας ἀλλοδαπός τις, ἔστω καὶ ἀγνώστου ὅλως προσελεύσεως. Διότι παρ' ἡμῖν ἀρκεῖ νὰ μὴ ἦνέ τις Ἕλλην, ἵνα θεωρῆται εὐγενὴς καὶ ὑψίστης περιωπῆς ὑποκείμενον.

*
* *

Ἀλλὰ μὴ δὲν ψεύδεται ἡ πολιτεία κολάζουσα αὐστηρῶς τὸν παραβιάζοντα τὸ δικαίωμα τῆς ζωῆς, ἐνῷ αὕτη μισθοδοτεῖ δημίους καὶ ἐγείρει καθ' ἑκάστην τὴν λαιμητόμον; Μὴ δὲν ψεύδεται ἡ πολιτεία εἰς ἔγκλημα αἰσχρὸν τὴν πολιτείαν ἀνάγουσα, ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου θεσπίζει τὴν γενικὴν στρατολογίαν καὶ ἀφαιρεῖ ἄκοντας τοὺς πολίτας ἀπὸ τὰ ἔργα καὶ τὰς οἰκογενείας των καὶ διατάσσει αὐτούς, ἐν δεδομένῃ στιγμῇ, νὰ φονεύωσι καὶ φονεύωνται;

*
* *

Ἔλθωμεν ἐν ταῖς συναναστροφαῖς, ἐν ταῖς ἐπισκέψεσιν, ἐν τοῖς περιπάτοις. Ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ χοροῦ ὅλοι ψεύδονται. Ὁ οἰκοδεσπότης καὶ ἡ οἰκοδέσποινα μὲ διαρκὲς εἰς τὰ χείλη μειδίαμα ἀποτείνουσι λόγους φιλόφρονας πρὸς τοὺς τιμήσαντας τὴν ἑσπερίδα των καὶ δείκνυνται μετέχοντες τῆς κοινῆς εὐθυμίας. Ἀλλ' ἐν τούτοις σπανιώτατα ἡ εὐτυχὴς αὕτη διάθεσίς των εἶνε πραγματική. Συνήθως ἐξ ὑποχρεώσεως κοινωνικῆς, ἣν βαρυτάτην θεωροῦσι καὶ μετὰ μακρὰν τοῦ θέματος συζήτησιν, ἀποφασίζουσι νὰ ὑποστῶσι τοὺς κόπους καὶ τὰς δαπάνας καὶ τὴν ἀνησυχίαν, στοιχεῖα ἀπαραίτητα πάσης ἐν οἴκῳ χορευτικῆς συναθροίσεως. Καὶ βλέπουσι βαρυθύμως ὅλον αὐτὸν τὸν ἀγαλλόμενον κόσμον μέγα τοῦ ὁποίου μέρος βδελύσσονται. Οἱ πλειότεροι δ' ἀφ' ἑτέρου τῶν κεκλημένων οὐδέποτε θὰ ᾐσθάνοντο τὴν ἐπιθυμίαν νὰ συγκαταρρυθμισθῶσι μεταξὺ τῶν σχέσεων τοῦ οἴκου, εἰς ὃν χορεύουσιν, ἂν δὲν προέβλεπον ἀσφαλῶς τὴν χαρμόσυνον ταύτην ἑσπέραν. Ἄρχονται δ' εὐθὺς τῶν κρίσεων ἐπὶ τῆς διοργανώσεως τῆς ἑσπερίδος, ἐπὶ τῶν τρόπων τῶν οἰκοδεσποτῶν, ἐπὶ τοῦ ποσοῦ καὶ εἴδους τῶν εἰς τὴν διάκρισιν ἢ ἀδιακρισίαν αὐτῶν προσιτῶν ἀναψυκτικῶν καὶ ἐδεσμάτων. Καὶ κατὰ κανόνα εὑρίσκουσι τὰ αἰχμηρότερα τῆς εἰρωνίας βέλη ἐναντίον ὅλων αὐτῶν. Ἐν τούτοις ἀποχωροῦντες ἐκφράζουσι καὶ τὰς εὐχαριστίας των καὶ τὸν θαυμασμὸν πρὸς τοὺς κυρίους τοῦ οἴκου διὰ τὴν λαμπρὰν αὐτῶν ἑσπερίδα.

Αἱ γυναῖκες ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ χοροῦ δυσχερῶς ἀναγνωρίζουσιν ἑαυτάς· τόσον καταπληκτικὴν παρασκευάζουσι τὴν ἀλλοίωσιν, ὅπως ἀποφύγωσι τὴν ἀδιαφορίαν, ἥτις παρακολουθεῖ τὴν ἐξοικείωσιν τοῦ ὀφθαλμοῦ πρὸς τὴν συνήθη αὐτῶν περιβολὴν καὶ ἐμφάνισιν. Ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ χοροῦ ἀποκαλύπτεται πᾶσα τῆς γυναικὸς ἡ δύναμις, ἀλλὰ καὶ ἡ μεγαλειτέρα αὐτῆς ἀδυναμία. Διότι ἐκεῖ εἶνε τὸ ἐνδοξότερον διὰ τὴν καλλονὴν αὐτῆς στάδιον καὶ ἡ καλλονὴ εἶνε ἡ κυρία τῆς γυναικὸς δύναμις, ἀλλὰ συνάμα καὶ ἡ μᾶλλον ἐπικίνδυνος αὐτῆς ἀδυναμία. Δι' αὐτῆς κατακτᾷ, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτῆς συνήθως πίπτει.

Ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ χοροῦ βλέπομεν τὰς γυναῖκας γυμνούσας ἀνερυθριάστως ὅ,τι εἰς πᾶσαν ἄλλην στιγμὴν καταπόρφυροι ἐξ αἰδοῦς θὰ ἔσπευδον νὰ καλύψωσι πρὸ ξένου ὀφθαλμοῦ. Τὰς βλέπομεν κατακόσμους πολυτίμων λίθων καὶ ἀνθέων καὶ ἀναδιδούσας τὰ ἡδύτερα τῶν ἀρωμάτων. Τὰς πλείστας αὐτῶν βλέπομεν ἀκκιζομένας καὶ μετ' εὐγνώμονος μειδιάματος ἀποδεχομένας πᾶσαν βλακώδη ἡμῶν φιλοφρόνησιν, τῆς ὁποίας πάντοτε ὑποπτεύουσι τὴν ἀνειλικρίνειαν, ἐν τούτοις τὴν σημειοῦσι φιλαρέσκως ἐν τῇ μνήμῃ των. Ἐὰν παράδοξός τις ἄνθρωπος ἐφαντάζετο νὰ καλέσῃ εἰς χορὸν πᾶσαν κυρίαν, ἥτις θὰ ἔκρινεν ἑαυτὴν δυσειδῆ, οὐδεὶς γυναικεῖος πούς, ὅσων ἐνιαυτῶν καὶ ἂν εἶχε διέλθει τὸ κατώφλιον, θὰ ἐπάτει τὸ δάπεδον τῆς αἰθούσης τοῦ ἀνοήτου ἐκείνου, ὅστις ἠδυνήθη νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ἔχει γόητρον διὰ μίαν γυναῖκα ὁ χορός, ἐν τῷ ὁποίῳ εἶνε βεβαία, ὅτι δὲν θὰ κριθῇ εὐμενῶς ἡ τόση ἢ τόση καλλονή της. Ἐὰν ἀφαιρέσητε ἀπὸ τὴν γυναῖκα τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ ἀρέσῃ ἐν τῷ χορῷ, καταργεῖτε διὰ παντὸς τὴν ὡραιοτέραν τῶν κοινωνικῶν τέρψεων.

Οἱ ἄνδρες πάλιν ἐν τοῖς χορευτικοῖς κέντροις γίνονται ὀλίγον γυναῖκες. Ἐπιτηδεύουσι καὶ οὗτοι τὴν περιβολήν των καὶ τὸ ὕφος των καὶ τὸ πνεῦμα των. Μειδιῶσι καὶ εὐφραίνονται μακαρίως ὁπόταν φαντασθῶσιν, ὅτι εἰσὶν εὐάρεστοι παρά τινι κυρίᾳ καὶ τρίβουσι τὰς χεῖρας ἀσφαλεῖς περὶ τοῦ μέλλοντος ἂν εἰς τὸ στῆθος των προσθέσῃ μίαν ταινίαν ἡ κόρη τῶν οἰκονομολογικῶν ὀνείρων των. Ἀποστηθίζουσιν ἐπιμελῶς τὰς αὐτὰς πάντοτε καὶ στερεοτύπους χαριτολογίας καὶ ἐκλαμβάνουσι πολλάκις ὡς εὐμένειαν τὴν βαρυτέραν εἰρωνίαν μιᾶς γυναικός.

Αἱ ἐπισκέψεις εἰσὶ τύπος, τὸν ὁποῖον τηροῦμεν καὶ πρὸς ὅσους συμπαθοῦμεν καὶ πρὸς ὅσους ἀντιπαθοῦμεν, καὶ πρὸς ὅσους ὑποληπτόμεθα καὶ πρὸς ὅσους βδελυσσόμεθα. Ὁ ἔχων τὰς πλείονας ἔν τινι κοινωνίᾳ σχέσεις δὲν εἶνε πάντοτε ὁ προσφιλέστατος αὐτῇ. Τού-

ναντίον, σχολιάζεται καὶ κακολογεῖται πλειότερον παντὸς ἄλλου.

Ἡ μεγάλη κοινωνικότης ἀτόμου τινος, τὸ ὁποῖον οὔτε ἐπὶ βλακίᾳ οὔτε ἐπὶ κωμικότητι διακρίνεται, δηλοῖ ἢ ὅτι ἔχει συμφέροντα μετὰ τῆς φιλίας πολλῶν συνδεόμενα ἢ ὅτι πολλοὶ ἐξαρτῶσι τὴν τύχην διαφόρων συμφερόντων των ἀπὸ τοῦ ἀτόμου τούτου.

Ἐν ταῖς ἐπισκέψεσι θλίβομεν τὴν χεῖρα καὶ ἀποτείνομεν φιλόφρονας λόγους πρὸς πρόσωπα, τῶν ὁποίων ὀλίγον πρότερον ἢ ὀλίγον κατόπιν ψάλλομεν ὅσα καὶ ὁποῖα ἐχθρὸς μόνον δύναται νὰ ἐκστομήσῃ. Αἱ κυρίαι μάλιστα προβαίνουσι πλειότερον, ἀσπαζόμεναι ἀλλήλας εἰς πᾶσαν συνάντησίν των, ἀδιάφορον ἂν ἡ μία εὑρίσκῃ τὴν ἄλλην τὸ δυσπεπτότερον προϊὸν τῆς ἀνθρωπίνης δημιουργίας.

* *
*

Ἐν τῇ ὁδῷ ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἡμέρας ὅλαι καὶ ὅλοι εἰσὶν ἴσοι. Οὐδὲν διακρίνει τὴν ἔντιμον κυρίαν ἀπὸ τὴν ἐμπορευομένην ἑαυτήν, οὐδὲν διακρίνει τὸν ἐνάρετον πολίτην ἀπὸ τὸν ἐπιτηδειότερον λωποδύτην.

* *
*

Ψευδόμεθα λοιπὸν πάντοτε καὶ ἐν παντί, ἀλλὰ τὰ ψεύδη ἡμῶν ταῦτα εἰσὶν ἀπαραίτητοι τοῦ κοινωνικοῦ συναλλάγματος ὅροι. Ψεῦδος ἀντὶ ψεύδους ἵνα ἔχωμεν ἁρμονίαν, ψεῦδος ἀντὶ ψεύδους ἵνα γενώμεθα εὐπρόσδεκτοι παρὰ τῇ κοινωνίᾳ. Ὅσοι καὶ ἂν παρέλθωσιν αἰῶνες, ὅσαι καὶ ἂν ἐπέλθωσιν ἐν τῷ κόσμῳ μεταβολαί, οὐδέποτε τὸ ψεῦδος θὰ παύσῃ ὂν ἡ θεμελιωδεστέρα τοῦ κοινωνικοῦ συνδέσμου δύναμις. Ἡ ἐσχάτη τῶν ἀνθρωπίνων κοινωνιῶν ἡμέρα ἔσεται ἐκείνη, καθ' ἣν καὶ τοὺς λόγους ἡμῶν καὶ τὰς πράξεις θὰ φωτίζῃ διαρκῶς ἡ ἀλήθεια. Δὲν θὰ παρατείνω τὸν ἐπίλογόν μου. Ἀντὶ παντὸς ἐπιλόγου μοὶ ἀρκεῖ τὸ μέγα ψεῦδος, ὅπερ μετὰ μίαν στιγμὴν θ' ἀντηχήσῃ ἐν τῇ αἰθούσῃ ταύτῃ. Κατερχόμενον τοῦ βήματος ὅλοι θὰ μὲ χειροκροτήσητε καὶ συγχαρῆτε, θὰ ὑπάρξωσιν ἐν τούτοις μέσῳ ὑμῶν οἱ διὰ τοῦ ψόγου πᾶσαν μου σκέψιν καὶ φράσιν ἀναλύοντες.

Δημ. Ε. Ἠλιόπουλος.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΘΕΟΤΟΚΗΣ[1]

Β'

Καλαισθητικῶς ἐξεταζομένη ἡ Ἱερὰ Βίβλος ἀποτελεῖ ἓν τῶν μεγάλων ἐκείνων νεωτέρων μελετημάτων, ἅτινα πειρῶνται νὰ προσεγγίσωσι τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν πρὸς τὸ ὑψηλὸν καὶ τὸ θεῖον, διότι καὶ φιλολογικῶς ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ προσελκύει τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀγάπην τῶν πρὸς τὰ εὐγενῆ αἰσθήματα ῥεπουσῶν ψυχῶν. Ἐν ταῖς θείαις σελίσι τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου Τόμου ἤντλησαν τὰς ἐμπνεύσεις αὐτῶν πάντες οἱ μεγάλοι ποιηταὶ τῆς Δύσεως, λέγει ὁ Κόρτες, κατὰ τὸν ἐναρκτήριον αὐτοῦ λόγον ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ τῆς Μαδρίτης ἐν ἔτει 1848, καὶ ἐν αὐταῖς ἔμαθον τὴν μυστηριώδη δύναμιν τῆς ἀνυψώσεως τῶν καρδιῶν καὶ τὴν θεοποίησιν τῶν ψυχῶν δι' ὑπερόχων καὶ μυστηριωδῶν ἁρμονιῶν.

Παρὰ τῆς ἱερᾶς ἐκείνης βίβλου ἐδιδάχθη ὁ μέγας Λυρικός, ὅστις δι' ἑνὸς λευκοτάτου πέπλου ἐκόσμει τὸν Ἔρωτα, γυμνὸν ἐν Ἑλλάδι καὶ γυμνὸν ἐν Ῥώμῃ, νὰ μετριάζῃ τὰς οἰμωγὰς αὐτοῦ· ἐν ἐκείνῃ ὁ θεῖος Ποιητὴς διωκόμενος εἶδε τὰς μεγίστας αὐτοῦ ὀπτασίας, ἐξ ἐκείνης ἐνεπνεύσθη ὁ μέγας ῥαψῳδὸς τῆς Ἱερουσαλὴμ καὶ δι' ἐκείνης ὁ Βαράνος, διδάσκαλος ἀναδεικνυόμενος νέας ποιήσεως καὶ κρούων τὰς ποιητικὰς χορδὰς τῶν μυστηρίων τῆς χριστιανικῆς πίστεως, διέψευσε τὸν φιλόσοφον Βολταῖρον, ὅστις εἶχεν αὐθεντικῶς διαβεβαιώσει ὅτι εμέγα λάθος ἀποτελεῖ ἡ πεποίθησις ὅτι τὰ ἀντικείμενα τῆς χριστιανικῆς πίστεως δύνανται νὰ χρησιμεύσωσι τῇ ποιήσει ὡς τὰ τῆς Ἐθνικῆς, ὧν ἡ μυθολογία ὅτον ἡδονικὴ τοσοῦτον καὶ ψευδὴς ἐνεψύχου τὴν φύσιν ἅπασαν». Διὸ ἡ μελέτη καὶ αἱ περὶ τῆς Βίβλου σκέψεις ἐπησχόλησαν ἀείποτε τὰς ἐξόχους διανοίας τοῦ χριστιανισμοῦ, αἵτινες πρὸς ἰδίαν καύχησιν καὶ δόξαν εἶχον τὸ σχολιάζειν τὴν Βίβλον ταύτην, ἥτις ἀρχομένη ἀπὸ τῆς Γενέσεως καὶ ἀποτελοῦσα λαμπροφανὲς εἰδύλλιον, περατοῦται διὰ τοῦ θαυμασίου ἐπικηδείου ὕμνου τῆς Ἀποκαλύψεως.

Ὁ Σατωβριάνδος ἐν τῷ πνεύματι τοῦ Χριστιανισμοῦ παραλληλίζει

[1] **Συνέχεια, Περιοδ. Σύγγραμμα «Παρνασσός» Τεύχη η' θ'. Ἀπρίλιος καὶ Μάϊος 1888.**

τὴν Βίβλον πρὸς τὰ Ὁμηρικὰ Ποιήματα παρομοιάζων τὰ δύω ταῦτα μνημεῖα, ἅτινα ὡς δύω ἀδιάσειστοι στῦλοι ἱστάμενοι παρὰ τῷ οὐδῷ τοῦ Ναοῦ τῆς εὐφυΐας σχηματίζουσι τὸ ἁπλοῦν περίστυλον αὐτοῦ, καὶ συμπεραίνων ἐκ τῶν ἓξ κεφαλαίων τὴν ὑπεροχὴν τῆς Ἱερᾶς Βίβλου ὑπὸ φιλολογικὴν ἔποψιν πρὸς τὰ ἐξαίσια ἔπη τοῦ Ἕλληνος Ῥαψῳδοῦ.

Καταγοητευθείς, ἐν τούτοις, ἐκ τῶν μυστηριωδῶν καλλονῶν τῆς ἱερᾶς γραφῆς ὁ προσφιλὴς ἡμῶν συγγραφεὺς συλλαμβάνει τὴν ἰδέαν καὶ βουλεύεται τὴν μεγάλην βουλὴν νὰ συνοψίσῃ εἰς Πίνακας ἀναλυτικοὺς καὶ συνθετικοὺς τὴν Παλαιὰν καὶ Νέαν Διαθήκην [1], ἡ δὲ Ἐφημερὶς τῶν Ἀποκαλύψεων τῆς Γενεύης ἐν τῷ ἀριθμῷ 21 τοῦ Ἰουνίου 1863 δημοσιεύει τὸν πρόλογον προταχθέντα τοῦ λίαν ἐπιπόνου τούτου πονήματος παρὰ τοῦ πολυμαθοῦς συγγραφέως. Ἐκτενὲς ἔργον θὰ ἦτο βεβαίως τὸ μεταφράζειν καθ' ὁλοκληρίαν τὸ μνησθὲν προοίμιον, διὸ ἀρκούμεθα ἀναφέροντες τὸ πρῶτον μέρος τὸ διαλαμβάνον περὶ τῶν διαφόρων σκοπῶν τῶν ὁρισθέντων παρὰ τοῦ Συγγραφέως ἐν τοιαύτῃ ἐκθέσει ὅπως οἱ εὐγενεῖς ἡμῶν ἀναγνῶσται δυνηθῶσι νὰ λάβωσιν ἰδέαν τινὰ κατάλληλον.

Σκοπὸς τοῦ συγγράμματος τούτου εἶναι τὸ νὰ περισυνάγῃ ἐφ' ἑκάστου ἀντικειμένου πᾶν ὅ,τι εὑρίσκεται σποράδην καὶ ὑπὸ μακρῶν κεχωρισμένον διαλειμμάτων ἐν τῇ Παλαιᾷ καὶ Νέᾳ Διαθήκῃ, ὥστε οὐδὲν ἄλλο νὰ ἀποτελέσῃ, ἢ ἓν ὅλον.

Τὸ νὰ θέτῃ ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ ἀναγνώστου αὐτούσια τὰ κείμενα τῶν Ἱερῶν Γραφῶν, οὐδενὸς ἐξαιρουμένου, ἐφ' ἑκάστου Βιβλικοῦ ἀντικειμένου, ὅπως δυνηθῇ τις νὰ ἀντιληφθῇ τῆς ἱστορικῆς ἀπόψεως τῆς προφητικῆς τε καὶ διδακτικῆς, χωρὶς νὰ διακόψῃ τὴν προσοχὴν αὐτοῦ, καὶ χωρὶς νὰ περισπάσῃ ταύτην ἐπὶ ἄλλων ἀντικειμένων ἀλλοτρίων.

Τὸ νὰ παρέχῃ τὰ μέσα τοῦ παραλληλίζειν καὶ σπουδάζειν τὰ ἁρμόδια κείμενα καὶ κατανοεῖν αὐτὰ διὰ τοῦ ἀρύεσθαι ἐκ τῆς πηγῆς πάντοτε, ἐφ' ὅσον τὸ δύσκολον τοῦ πρωτοτύπου κειμένου ἐπιτρέπει· λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν διαφόρων ἀντιλογιῶν καὶ τῶν κρίσεων τῶν πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἄνευ τῆς ἀνάγκης τοῦ προστρέχειν εἰς τὰ σχόλια καὶ τὰς ἐπεξηγήσεις.

Τὸ νὰ παρουσιάσῃ συνδεδεμένην τὴν ἅλυσιν τῆς ἀποκαλύψεως, ἥτις ἤρξατο ἀπὸ τὴν κοσμογονίαν καὶ θέλει διαρκέσει μέχρι συντελείας τοῦ αἰῶνος.

[1] Τὸ ἐν λόγῳ πόνημα συνετάχθη Γαλλιστί.

Τὸ νὰ ὑποδειχθῇ ἡ κοινωνία τῶν μέσων τῶν παρὰ τῆς θείας Προνοίας ἐνεργηθέντων ὅπως σχηματισθῇ ἡ ἅλυσις αὕτη καὶ ἡ ἀναλογία τῶν ἀποτελεσμάτων μετὰ τῶν ἐπαγγελιῶν.

Τὸ νὰ καταστῇ γνωστὸν διά τινος ἀναλυτικῆς μεθόδου τῶν κειμένων, ὅτι ἅπαντες οἱ κρίκοι τῆς ῥηθείσης ἀλύσεως συνέχονται τῷ πρώτῳ, διότι, κυρίως εἰπεῖν, μία μόνον ἀποκάλυψις ὑπάρχει, ἡ τῶν Ἑβραίων, οὖσα ἐξ ἀνάγκης ἡ αὐτή, ἥτις ἐδόθη τοῖς Πατριάρχαις, τοῦ Εὐαγγελίου βασιζομένου ἐπὶ τοῦ Μωσαϊκοῦ Νόμου.

Σκοπὸς τοῦ πονήματος ἔτι εἶναι ὅτι αἱ ἀποκαλυφθεῖσαι ἀλήθειαι εἶναι πάντοτε αἱ αὐταί. Ὅτι νέαι προσετέθησαν ἐφ' ὅσον αὗται ἀπέβησαν ἀναγκαῖαι πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα, ἀναλόγως τῶν περιστάσεων, εἰς ἃς αὕτη διετέλει, καὶ ἀναλόγως τῶν εἰκόνων τῶν παριστανουσῶν πραγματικῶς τὸ ἐκτυπούμενον ἀντικείμενον, χωρὶς νὰ ἀντείπῃ τις εἰς οὐδὲν τῶν δογμάτων οὐδ' εἰς οὐδένα τῶν ἠθικῶν νόμων τῶν ἀπ' ἀρχῆς ὑποδειχθέντων, ἀλλὰ μόνον ἐπεξηγουμένων αὐτῶν ὅπως καταστῇ ἡ θεωρία μᾶλλον βεβαία διὰ τῶν συμβουλῶν τῆς τελειοποιήσεως.

Ὅτι ἀπ' ἀρχῆς τοῦ Κόσμου ὁ Θεὸς ἔσχε σκοπὸν τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὅτι καταδικάζων αὐτὸν πεπτωκότα ἐπεφύλαξεν εἰς τὸν ἄνθρωπον νὰ ἀνακτήσῃ τὴν σωτηρίαν αὐτοῦ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ θείου ἡμῶν λυτρωτοῦ.

Ὅτι ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι συνεπῶς ἡ πραγματοποίησις ἑνὸς σχεδίου διαρκῶς παρὰ τῆς Θείας Προνοίας ἐνεργουμένου καὶ ἑνὸς μέτρου οὗ πρὸς ἐκτέλεσιν ὁ Θεὸς τὰ πάντα ὑπέταξεν.

Οὕτω πῶς ἐκθέτοντες μετὰ τοῦ πολυμαθεστάτου συγγραφέως τὰ πολλαπλᾶ ἀποτελέσματα τοιούτου συγγράμματος, ἀφ' οὗ ἐλάβομεν εὐκαιρίαν κατόπιν εὐγενοῦς προσκλήσεως τοῦ υἱοῦ τοῦ ἐξόχου πολίτου, ὅπως ἐξετάσωμεν τοὺς συνοπτικοὺς τούτους πίνακας, θέλομεν δε παράσχῃ ἐπιτομήν τινα αὐτῶν λαμβάνοντες πρὸς παράδειγμα τοὺς δύο πίνακας τοὺς πραγματευομένους περὶ τῆς λέξεως «Θεός». Ἀμφότεραι παντοῦ διαιροῦνται εἰς *προσόντα* καὶ *πράξεις*. Ἐπὶ τῶν πρώτων διαιρέσεων πρόκειται περὶ Θεοῦ δημιουργοῦ τοῦ παντὸς— περὶ Προνοίας αὐτοῦ—Ἐνσαρκώσεως τοῦ Σωτῆρος—Μέσων—Ἀποτελεσμάτων τῆς ἐντελοῦς καὶ ὑπερεπαρκοῦς περατώσεως τῆς Ἀπολυτρώσεως. Ἐν τῇ δευτέρᾳ διαιρέσει λογίζεται ἡ λατρεία τοῦ Θεοῦ στηριζομένη ἐπὶ τοῦ ὀνόματος Αὐτοῦ καὶ ἐπιθεωροῦνται οἱ διάφοροι λαοὶ οἵτινες ὑπὸ διάφορα ὀνόματα ἀπέδιδον αὐτῷ τὸ δέον θρήσκευμα· Ἑβραῖοι, Ἄραβες, Ὀθωμανοί, Πέρσαι, Ἀρμένιοι, Ἕλληνες, Λατῖ-

νοι καὶ οἱ ἐξ αὐτῶν καταγόμενοι, Κέλται, Ἀλεμάνοι, Σῖναι, Λάπωνες.

Ἐν τῷ δευτέρῳ πίνακι, ὡσαύτως διαιρεθέντι, πρόκειται περὶ τῆς ἑνώσεως τοῦ Θεοῦ και τῆς ἀγάπης Αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ περὶ τῆς Λατρείας καὶ τῆς θεραπείας Αὐτοῦ ἐν τῷ Υἱῷ παρὰ τῶν Ἐθνικῶν, τῶν Ἑβραίων, λτλ.

Ἐπιστήσαντες τὴν προσοχὴν ἡμῶν ἐπί τινος ἄλλου πίνακος, βλέπομεν ἐν αὐτῷ ἐμπεριεχομένους τοὺς Βωμοὺς—τὸ Ἔλαιον—τὰ μνημεῖα—(τὰς Τελετὰς τῆς καθιερώσεως αὐτῶν) — τὰς Σπονδὰς — τὰ Ἀναθήματα— τοὺς Ἐξαγνισμοὺς (τελετὰς αὐτῶν) — τὴν δεκάτην, εἰδωλολατρείαν, ἀπιστίαν, ἀγάπην, ἐλεημοσύνην, σωφροσύνην, δυστυχίαν, ἀγνότητα, ἀσπασμόν, εἰρήνην, ξενίαν, ἀσθενεῖς, εὐλογίαν, γενναιότητα, φιλοξενίαν, χειροτονίαν, ταπεινότητα—καλὰ ἤθη, πλύσιν ποδῶν, οἰκιακὰ ζῶα, ἐνταφιασμόν, πένθος (χρῆσιν αὐτοῦ, ὑπὸ τίνων πράξεων συνοδεύεται καὶ ὑπὸ τίνων ἐξωτερικῶν σημείων ἐκδηλοῦται), κηδείαν (ἀναλόγους τελετὰς αὐτῆς), ταριχεύσεις, πιστοὺς καὶ δικαίους.

Διερχόμενοι τοὺς διαφόρους πίνακας στρέφομεν τὴν προσοχήν μας ἐπὶ τοῦ τετάρτου περιγράφοντος τὰ Ἔθνη καὶ τοὺς Λαούς, τὴν Ἦλιδα, Ἀκαρνανίαν, Ἴωνας, Καπαδόκας, Δωδώνην, Ἐδέμ, Ἀρμενίαν, Μακεδονίαν, Πόντον, Εὐφράτην, Μέσην (πόλιν τῆς Μεσοποταμίας), Γαλατίαν, Μήδους, Ἐβιλὰθ ἢ κατὰ τὴν Ἑβραϊκὴν προφορὰν Κεβιλάχ, ἥτις φαίνεται ὅτι ἦτον ἡ Κολχίς, Ἴβηρας, Θρᾷκας, Κιμμερίους, Ἄσκαντας, Τουρκομανίαν, Σαρμάζαν, Σκύθας, Ταρτάρους, Μοσκοβίτας κτλ.

Τοιοῦτον ἀπέραντον καὶ πολυσήμαντον ἔργον δὲν ἠδύνατο βεβαίως, ὡς αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς διαβεβαιοῖ, νὰ περατωθῇ εὐκόλως παρ' αὐτοῦ μόνου ἄνευ ἄλλων συνεργατῶν, ἂν καὶ εἶχε θέσει τὰς βάσεις καὶ περισυνάξει ἱκανὴν ὕλην. Συμπεραίνων δὲ λέγει ἐν τοῖς προλεγομένοις αὐτοῦ ὁ σοφὸς συγγραφεὺς «ἀρκοῦσαν ἀμοιβὴν τῶν κόπων μου ἤθελον ἔχει, ἐὰν διὰ τῆς προσωπικῆς ἐργασίας ἠδυνάμην νὰ συντείνω ὅπως εὐκολωτέραν καταστήσω τὴν ἔρευναν τῶν θεμελίων τῆς Χριστιανικῆς πίστεως καὶ ἧττον κοπιῶδες τοῖς εὐσεβέσι τὸ μέσον πρὸς ἐξεύρεσιν τοῦ Φωτὸς τῆς σωτηρίας, οὐ δύνανται νὰ λάβωσιν ἀνάγκην κατὰ τὰς παρουσιαζομένας περιστάσεις ἢ ἐὰν διὰ τοῦ προκειμένου ἔργου ἤθελον δυνηθῆ τοὐλάχιστον νὰ παράσχω εὐκαιρίαν τοῖς σοφοῖς ὅπως ἱδρύσωσιν ἐντελὲς σύστημα πρὸς ἐπιτέλεσιν τοῦ αὐτοῦ σκοποῦ».

Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων νύξεων εὐκόλως δύνανται οἱ ἀναγνῶσται νὰ ἐννοήσωσιν οἵους ὑπέστη μόχθους ὁ σοφὸς συγγραφεὺς εἰς τὴν συναρμολόγησιν, ἔστω καὶ τὴν ὑλικήν, τῶν ἐν λόγῳ Πινάκων, ἕνεκα τῶν ἀναριθμήτων διαιρέσεων μετὰ πάσης ἰχνογραφικῆς ἐντελείας συντεθέντων παρὰ τοῦ ἀρίστου ἀρχιτέκτονος Φραγγίσκου Ῥιβέλη, ὅςτις τὸ πλεῖστον αὐτῶν ἐξετέλεσε καθ' ὑπόδειξιν τοῦ συγγραφέως.

Ὅθεν πολὺ δικαίως ὁ λόγιος καθηγητὴς Φλαμ. Λόλκη, ἐν πολλοῖς ἄλλοις, ἀφιερόνων τὰ ποιητικὰ αὐτοῦ ἔργα τῷ σοφῷ ἡμετέρῳ συμπολίτῃ μετὰ καλλιεποῦς ὕφους ᾠδέ πως ἐκφράζεται: «ἠθέλησα νὰ ἀφιερώσω ὑμῖν τὴν συλλογὴν τῶν ποιημάτων μου μὴ ἔχων ἀξίωσιν συγγραφέως, ἀλλ' ἵνα ὁ κόσμος μάθῃ ὅτι ὑμεῖς εἴσθε φίλος μου καὶ ἐκ τούτου προσγένηταί μοι τιμή. Τῆς ἁγίας δὲ ταύτης φιλίας πολλὰς καὶ διαφόρους μοὶ παρέσχετε ἀποδείξεις πάνυ μεγατίμους καὶ εὐγενεστάτας. Εἶτα δὲ ἀντάξιον μὲ ἐνομίσατε ὅπως κρίνω τὸ ὑμέτερον νομικὸν πόνημα τὸ διαρρυθμίζον τοὺς Ἰονίους Νόμους [1] καὶ

[1] Ὁ σοφὸς τῆς Ἑλλάδος βασιλεὺς ἐπὶ τῇ παραλαβῇ τοῦ ἐν λόγῳ πονήματος ἰδοὺ πῶς ἐκφράζεται:

«Ἀσμένως ἐκομισάμην τὴν βίβλον ἣν ἐπὶ κοινῇ τῶν Σεαυτοῦ συμπολιτῶν ὠφεφελείᾳ φιλοπονήσας καὶ τύποις ἐκδοὺς ἀρτίως μοὶ πέπομφας, ἔλεγχον εὐκρινῆ καὶ εὐσύνοπτον οὖσαν τῶν νόμων, οἷς νῦν ἡ Ἰόνιος πολιτεία ἰθύνεται· πᾶσι γὰρ τοῖς περὶ νόμους ἀσχολουμένοις Ἰονίοις εὐχερεστέραν πολλῷ τὴν μελέτην αὐτῶν ἀπειργάσω καὶ γνῶσιν, οἷον μίτον τινὰ Ἀριάδνης τὴν Σεαυτοῦ Βίβλον αὐτοῖς παρασχόμενος, ᾗ ῥᾷστ' ἄν τις ἔχοι τὰς διεξιτήτους τῶν νόμων διεξοδεύειν στροφάλιγγας καὶ τοὺς κῦρος ἔχοντας ἀνευρίσκειν. Διὸ τῆς φερεπονίας καὶ τῆς εἰς τὸ κοινωφελὲς ἔργον προθυμίας προσηκόντως Σε ἐπαινῶν χάριτάς Σοι γινώσκω τῆς προσφορᾶς καὶ πεπεῖσθαί Σε βούλομαι ὅτι εἰμὶ εὐμενὴς Σοί.

Ἀθήνηθεν τῇ 13 Αὐγούστου 1848.

(ὑπ.) ΟΘΩΝ

Τῷ Εὐγενεστάτῳ Κυρίῳ Κυρίῳ Ἀνδρέᾳ Θεοτόκῃ

Κέρκυ. αν

Ὁ δὲ συγγραφεὺς μὴ εὑρὼν τὴν δέουσαν ὑποστήριξιν τῶν νομικῶν αὐτοῦ πονημάτων ἐν τῇ ἰδιαιτέρᾳ Πατρίδι καὶ ὑπὸ φιλοπατρίας ἀκρατήτου φλεγόμενος ἰδοὺ πῶς ἀποδείνεται τῷ μεγαθύμῳ Βασιλεῖ:

Τῷ Μεγαλειοτάτῳ καὶ Σεπτῷ Βασιλεῖ τῆς Ἑλλάδος

ΟΘΩΝΙ ΠΡΩΤῼ

Τὴν ὀφειλομένην προσκύνησιν

Μεγαλειότατε!

Θαρρῶν ἐπὶ τῇ Εὐμενείᾳ, μεθ' ἧς ἡ Ὑμετέρα Μεγαλειότης ἐδέξατο ὁ πρότερον ἔπεμψα σύγγραμμα, ἰδοὺ νῦν καὶ ἕτερον Αὐτῇ ταπεινῶς προσάγω καὶ τοι τὸν ἐμὸν τοῦτον πόνον, οὐ σμικρόν τινα, ἐνταῦθα ὅλως ἀπώλεσα, ὡς ἀπὸ τῶν ἀδεία

τὸ ἄλλο ἔτι μεῖζον τούτου, τῶν συνοπτικῶν βιβλικῶν πινάκων, περὶ ὃ οἱ μεταγενέστεροι θέλουσι θαυμάσει τοὺς ἀτρύτους κόπους καὶ τὸ μέγεθος τῆς πολυμαθεστάτης μελέτης».

Οὐδὲ εἰς τὸ ἔξοχον τοῦτο ἔργον περιωρίσθησαν αἱ σπουδαὶ τοῦ Θεοτόκη, ὅςτις ἐν τῇ πρώτῃ νεότητι αὐτοῦ [1] καὶ μόλις ἄγων τὸ 15 ἔτος ἐδημοσίευσε συλλογὴν περὶ Θεολογίας καὶ Ἠθικῆς κατὰ γράμμα ἐκ τῆς Παλαιᾶς καὶ Νέας Διαθήκης, οὗ πρὸς ἀνταμοιβὴν ἡ Ἰόνιος Γερουσία ἐν τῇ ἀπὸ 16 Μαΐου 1817 ἀποφάσει αὐτῆς, δημοσιευθείσῃ ἐν τῇ Ἰονίῳ Ἐφημερίδι ἐθέσπιζεν ὅπως δοθῇ αὐτῷ χρυσοῦν μετάλλιον ἐπὶ τούτῳ ἐν Παρισίοις κοπέν. Ἔχει δὲ τὸ θέσπισμα ὧδέ πως. «Τὸ ἀντίτυπον τοῦ πονήματος Ἠθικῆς καὶ Θεολογίας ἐπιγραφόμενον «ἔρανος πολλῶν ὠφελίμων Θεολογίας τε καὶ Ἠθικῆς ὑπὸ Ἀνδρέου Θεοτόκη Κερκυραίου, μέλους τῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἀθηνῶν, ὑποβληθὲν τῇ Γερουσίᾳ τῇ 8 Μαΐου 1817 θέλει τοποθετηθῇ ἐν τοῖς ἀρχείοις αὐτῆς, τῷ δὲ εὐγενεῖ νεανίᾳ συγγραφεῖ, ἀρίστων ἠθῶν καὶ ἐξαιρέτου εὐφυΐας, θέλει ἀπονεμηθῇ εἰς δεῖγμα τῆς ἀγαθοεργίας καὶ ἱκανοποιήσεως τῆς Γερουσίας, μετάλλιον χρυσοῦν παριστάνον τὸν ἀνατέλλοντα Ἥλιον μετὰ τῆς ἑξῆς ἐπιγραφῆς :

τῆς Ἀρχῆς ἐκδοθέντων ἐγγράφων δῆλον γίνεται, ἐὰν τὸ τῆς νομικῆς τάξεως καινὸν σχέδιον, τὸ δι' ἐκείνου προβαλλόμενον οὐ δυσάρεστον τῇ Ὑμετέρᾳ Σοφωτάτῃ Μεγαλειότητι, ἢ καὶ χρήσιμον δόξῃ πρὸς ἐφαρμογὴν τοῖς ὑπὸ τὴν Φιλόστοργον Αὐτῆς αἰγίδα ὁμογενέσι μου, οὐχ ὀλίγη Ἐμοὶ ἔσται ἡ ἱκανοποίησις. Εἰ δε οὐδὲ ὠφελείας πρόξενον, οὐδὲ λόγου ἄξιον καὶ αὐτῇ δόξῃ, οὐχ ἧττον πέποιθα, ὅτι ἡ Ὑμετέρα Μεγαλειότης, ὡς λιμὴν εὔδιος, ἔτι καὶ τὰ ἐνταῦθα λείψανα τῆς ναυαγησάσης μητρὸς περισῶσαι ἐπιμελουμένη, πάντα τε Ἕλληνα ἐπισπεύδουσα εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς τῶν ἐπιστημῶν δόξης, καθάπερ ὑπὸ τῶν Αὐτῆς μεμαρτύρηται ἔργων, ἀποδέξεται τὴν ἐμὴν προσφοράν, βασιλικῇ χρωμένη συγκαταβάσει, καὶ ἐνατενίζουσα πρὸς μόνον τὸ ἐμοὶ σκοπούμενον.

Ἐν τοσούτῳ δὲ τὴν βασιλικὴν αὐτῆς πορφυρίδα μετὰ βαθυτάτου σεβασμοῦ ἀσπαζόμενος, ἀξιοῦμαι ὑποφαίνεσθαι.

Τῆς Ὑμετέρας Σεπτῆς Μεγαλειότητος
Ταπεινότατος. εὐπειθέστατος ὑποκλινέστατος δοῦλος

ΑΝΔΡΕΑΣ ΘΕΟΤΟΚΗΣ.

Ἐν Κερκύρᾳ

Τῷ γ' Ἑκατονδαιῶνος αψμη'.

[1] Καὶ πάντοτε ἐδημοσίευε μελέτας φιλολογικάς, ὡς περὶ τοῦ ὀνόματος τῆς Βασιλίσσης Ὄλγας (Κλειὼ ἀρ. 727 9 Αὐγούστου 1869), περὶ Τραπεζῶν ἐν τῇ πρώτῃ καταναγκαστικῇ κυκλοφορίᾳ («Ἡμέρα» ἀριθ. 712) καὶ ἄλλας διαφόρους.

«Κερκυραία Βουλὴ Ἠθικῆς Ἐράνου Ἀνταμοιβὴ

«Τῷ Ἀνδρέα Θεοτόκῃ

αωιζ'.

Διὰ τοιούτου τρόπου ἡ Ἰόνιος Γερουσία παρέχουσα ἀνταμοιβήν τινα εἰς τὴν ἀξίαν εὐελπιστεῖ ὅτι θέλει ἐγείρει τὴν ἅμιλλαν τῶν Κερκυραίων νέων, οἵτινες ἐπὶ τὰ ἴχνη τοῦ νεαροῦ συγγραφέως βαίνοντες θέλουσιν μετ' ἴσου δικαιώματος ἀναδειχθῇ ἀντάξιοι τοῦ σεβασμοῦ τῶν συμπολιτῶν αὐτῶν καὶ τῆς ἐπιδοκιμασίας τῆς Κυβερνήσεως[1].

(Ὑπ.) Κομ. Σορδινας
(ἀντιπρόεδρος)

Τῆς ὡς ἄνω ἀποφάσεως τῆς Ἰονίου Γερουσίας ὁλόκληρον παραφέρομεν τὸ κείμενον πρὸς διττὸν σκοπόν.

α') Ὅπως ὑπενθυμίσωμεν εἰς τὸν νῦν πονηρὸν αἰῶνα ὅτι τὸ ψεῦδος ὡς ᾄδει ὁ Φραγγῖσκος Μάσης ἐν ταῖς νυξὶ τοῦ Βατικανοῦ,

Ai grandi, al volgo, deità comune
Sull'are inalza, e si prosterna all'empia
Ipocrisia

καὶ ὑποδείξωμεν ἔτι μᾶλλον τίνι τρόπῳ οἱ πρόγονοι ἡμῶν παρεθάρρυνον πρὸς τὰ καλὰ τὴν νεολαίαν, ἐν ᾧ νῦν βλέπομεν

[1] Ἰδοὺ καὶ ἡ σχετικὴ ἐπιστολὴ τῆς τότε Ιονίου Γερουσίας:

«Ὁ Ὑπουργὸς τῆς Διοικήσεως

Ἀνδρέᾳ τῷ Θεοτόκῃ πάσῃ στοργῇ καὶ ἐφετῷ πόθῳ, τὴν ἐγκάρδιον πρόσρησιν διὰ τῆς συγχαρητικῆς ταύτης ἐπιστολῆς ἀπονέμει.

Ἔδοξε τῇ τῶν Κερκυραίων Βουλῇ νόμισμα σοὶ χρυσοῦν διὰ τῆς ἐμῆς παραδοῦναι χειρός, φέρον μὲν ἐκ μιᾶς ἀνατέλλοντος Ἡλίου τὴν ἐμφέρειαν, ἐξ ἑτέρας δὲ ἐπιγραφήν, δηλοῦσαν τὴν αὐτῆς εὔνοιαν ἕνεκεν τοῦ σοῦ προσφωνηθέντος «Ἐράνου» Τοῦτο σοὶ τὸ βραβεῖον ἀφώρισται, ὦ νέων ἄριστε, καὶ ἐπὶ τῷ κάλλει τοῦ πονήματος καὶ ἐπὶ τῇ συνέσει ἧ αἱ ἀσφαλεῖς μαρτυρίαι, ἐκ πάσης τῆς Θείας ἀπείρῳ πόνῳ συνερανίσθησαν, καὶ τῇ ὠφελείᾳ πᾶσι τοῖς φιλολόγοις καὶ φιλομαθέσι παρεχομένῃ τοῦ γένους, καὶ πρὸ πάντων ἐπὶ τῇ βεβαίᾳ καὶ ἀτρέπτῳ ἐλπίδι σὲ τὸν τίμιον καὶ ὑπὲρ τὴν σὴν ἡλικίαν σοφὸν νεανίαν ἄξιον γενέσθαι προγόνων τῶν σῶν, Στεφάνου δηλονότι καὶ Νικηφόρου τοῦ Ἥρωος, καὶ δὴ καὶ τοῦ φύσαντος ὅστις ὡς φαεινότατος ἀστὴρ τηλαυγεῖ ἐπὶ τὸν πολιτικὸν τῆς πατρίδος ὁρίζοντα, Ἐλθὲ οὖν, φίλτατέ μοι, αὔριον πρός με, μεσημβρίας ἐγγύς, καὶ σὲ ἔτι ἄνηβον προσήβοις ἐφήβοις τε πᾶσι ὑπογραμμὸν ἀναδείξω τῆς πατρίδος δὲ καλλονὴν καὶ εὐπρέπειαν. Χαῖρε.

(Ὑπ.) Βλασσοπουλος

αωιζ' Μαΐου 14.

. . . . Balda ignoranza in aureo carro
Sprezzatrice sedersi, e i chiari ingegni
passar per vie spinose di deserto
o derisi o compianti.

ϛ΄) Ὅπως ἔτι παραινέσωμεν τὴν νῦν νεολαίαν, παρ' ἧς ἡ Πατρὶς προσδοκᾷ τὴν μέλλουσαν αὐτῆς εὔκλειαν καὶ εὐπραγίαν ἵνα θεραπεύῃ τοιαύτας μελέτας, ὧν χάριν περιορίζουσα τὰς γηΐνους ἐπιθυμίας, θέλει θεραπεύει τὸ ἀγαθὸν ἐκεῖνο ὅπερ οὐδεμία ἀτυχία ν' ἀφαιρέσῃ δύναται, οὐδεμία ἡλικία νὰ ἐλαττώσῃ τῆς ἀρετῆς τὸ ὑπέρτατον ἀγαθόν. Διὸ δικαίως ᾖδεν ὁ Πέλλικος:

. . . Fida a virtù la mente
Colui perchè terria che Iddio non sente?
Anco in età pagane i veri forti,
Che opraron per la Patria atti mirandi,
Chiedeano al Ciel le sorti,
E per religion divenian grandi.

Ἀλλὰ μνείαν ποιησάμενος τῆς τιμητικῆς πράξεως τῆς Ἰονίου Γερουσίας πρὸς τὸν νέον Θεοτόκην, ὑπενθυμίζομεν πρὸς τούτοις ὅτι καὶ ἕτερον ἔργον ἐπιγραφόμενον «Αὐτοσχέδιον πόνημα τῆς Ἑλληνικῆς γλώττης» ἠξιώθη τοῦ χρυσοῦ βραβείου τῆς πρὸς ἐμψύχωσιν τῶν γραμμάτων Ἐπιτροπῆς Winnock, ἔτι δὲ καὶ τρίτου ἐκρίθη ἄξιος ὁ νέος συγγραφεὺς μετ' ἐπιγραφῆς «Πόνῳ κτᾶται» διὰ τὴν Ἑλληνικὴν μετάφρασιν τῆς τραγῳδίας Μάκβεθ [1].

Ἐν ᾧ δὲ ἐν τῷ πρώτῳ ἡμῶν ἄρθρῳ ἐμνήσθημεν ὅτι ὁ Θεοτόκης ἀπέσχε τῶν δημοσίων, πεποιθὼς ὅτι, ὡς ὁ ἱερεὺς Βεντούρας διαβεβαιοῖ δηλαδὴ «αἱ δημοσίως ἀπονεμόμεναι τιμαὶ δὲν εἶναι πάντοτε ἀνταμοιβὴ τῆς ἀξίας, ἡ δὲ ἀρετὴ δὲν ἄγει πάντοτε τοὺς πολίτας εἰς τὰ δημόσια ἀξιώματα»· οὐχ ἧττον ὅμως ἡ Πατρὶς τοῦ συγγραφέως, τὴν ἀρίστην ἔχουσα δόξαν περὶ τῆς μεγαλοφυΐας καὶ ἀκεραι-

[1] Καὶ πάλιν ὁ σοφὸς τῆς Ἑλλάδος Βασιλεὺς διευθύνει τῷ συγγραφεῖ τὴν ἑξῆς ἐπιστολήν:

«Βαρῶν Ἀνδρέα Θεοτόκη. Ἣν ἐκ τῆς Ἀγγλίδος εἰς τὴν Ἑλλάδα φωνὴν μεθερμηνεύσας προσενεγκεῖν Μοι προτεθύμησαι Τραγῳδίαν τοῦ Σακεσπήρου, ταύτην ἄσμενος ἐδεξάμην καὶ Σὲ τῆς περὶ τοὺς λόγους φιλοτιμίας ἠναγκάσθην, χρήσιμον κἂν τούτοις σεαυτὸν τοῖς ὁμογενέσι σπουδάζοντα παρασχεῖν, χάριν οὖν σοι γιγνώσκων τοῦ προσθυμίου Μοι τοῦδε δωρήματος, πεπεῖσθαί Σε βούλομαι ὅτι εἰμὶ εὐνούστατος Σοί.

Ἀθήνησιν τῇ 22/4 Δεκεμβρίου 1842.

ΟΘΩΝ

Τῷ Πανευγενεστάτῳ Βαρῶνι Κυρίῳ Ἀνδρέᾳ Θεοτόκῃ εἰς Κέρκυραν.

ότητος αυτού διαφόρους τῷ ἀνέθηκε φροντίδας τῆς Πολιτείας[1], ἐν αἷς ὁ τότε Ἔπαρχος κατὰ τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1858 διώρισεν αὐτὸν ὅπως ἀποτελέσῃ μέρος τῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς πιστὴν ἐκτέλεσιν καὶ ἐφαρμογὴν τῆς Διαθήκης τοῦ Κομ. Μοτζενίγου, λίαν εὐεργετησάσης τὴν Ἰόνιον νεολαίαν, καὶ τὸ καθῆκον τοῦτο ἐξετέλεσε μετ' ἀκαμάτου ζήλου καὶ παραδειγματικῆς λεπτότητος. Ὅτι δὲ θαυμαστὸν εἶνε ὅτι ὁ Θεοτόκης ἀπέφευγε πάντοτε νὰ κολακεύσῃ τοὺς ἐν ὑπεροχῇ ὄντας, ἐπαιτῶν διακρίσεις καὶ τιμητικοὺς τίτλους παρ' αὐτῶν δι' ὑποκλίσεων καὶ κολακευτικῶν ἱκεσιῶν, ταπεινωτικῶν πάντοτε καὶ ὅταν εἰσακούωνται, ἐν ᾧ ἀπεναντίας ἀναγνωρισθείσης πασιδήλως τῆς ἀξίας αὐτοῦ πολλαὶ φιλοσοφικαὶ καὶ ἐπιστημονικαὶ Ἀκαδημίαι τῆς Εὐρώπης μετὰ τιμῆς αὐτῶν μεγίστης ἀνηγόρευσαν ἐκεῖνον ἐν τοῖς διασημοτέροις μέλεσιν αὐτῶν.

Συμπληροῦντες διὰ τῶν ὀλίγων τούτων λέξεων τὸ περὶ τοῦ ἐξόχου ἡμῶν συμπολίτου καὶ φίλου Ἀνδρέα Θεοτόκη, ἐν τῷ 3ῳ τεύχει τοῦ Περιοδικοῦ τῆς Ῥώμης «Διδασκαλικὴ Ἐπιθεώρησις» δημοσιευθὲν ἡμέτερον βιογραφικὸν ἄρθρον, ὅπερ μεταφρασθὲν ἐδημοσιεύθη ἐν Ἀθήναις ἐν τῷ ἐγκρίτῳ περιοδικῷ συγγράμματι «Παρνασσός», ἀφ' ἑνὸς μὲν δι' ἐλπίδος ἔχομεν ὅτι ἡ Κερκυραϊκὴ νεολαία πρὸς ἣν πρὸ εἴκοσιν ὅλων ἐνιαυτῶν ἀφιερώσαμεν τοὺς μόχθους ἡμῶν, λαβόντες τὴν εὐφρόσυνον ἱκανοποίησιν ὅπως ἴδωμεν πολλοὺς πολλὰ ἐκ τῆς ἡμετέρας διδασκαλίας καρπωθέντας, θέλει ἀκολουθήσει τὸ ἄριστον ὑπόδειγμα ὅπερ ἐκληροδότησεν αὐτῇ ὁ διαπρεπὴς ἀνήρ, ὅςτις ἐν ἑαυτῷ συνήνου διὰ σπανίου συνδέσμου τοσοῦτον πολυμαθείας πλοῦτον μετ' ἀμέτρου μετριοφροσύνης, ἀφ' ἑτέρου δὲ πιστεύομεν ὅτι προσφιλὲς ἔργον πρὸς τὴν λογίαν καὶ εὐγενῆ ἀδελφὴν Ἰταλίαν πράττομεν ἐνθυμούμενοι ὅτι ὁ Θεοτόκης ἐδήλωσεν ἄπειρον συμπάθειαν πρὸς τὸν ἰταλικὸν λαὸν καὶ ἦν ἐν ἡμέραις συμφορῶν φίλος ἀκραιφνὴς τῶν προσφύγων τέκνων τῆς Ἰταλίας, οἵτινες ἐν τῷ κλασικῷ τούτῳ ἑλληνικῷ ἐδάφει εὗρον νέαν πατρίδα, ξενίαν, εὐπραγίαν καὶ πολιτικὰ δικαιώματα, ἅτινα οὐδὲ ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν πατρίδι ἠδύναντο νὰ προσδοκῶσι, βέβαιος ὢν περὶ τῆς ἐξ ἴσου τῶν Ἰταλῶν συμπαθείας

[1] Ὡς ἐν τοῖς πρόσθεν εἴρηται ὁ Θεοτόκης ἐξελέγη Βουλευτὴς τῆς Ἰονίου Πολιτείας, κατὰ δὲ τὴν ἐποχὴν τῆς Β' τῶν Ἑλλήνων Ἐθνοσυνελεύσεως προὐτάθη πληρεξούσιος, ἀλλὰ παρῃτήθη διὰ τοῦ ἀπὸ 22 Ἰουνίου 1864 ἐγγράφου, δικαιολογούμενος ἐντύπως πρὸς τοὺς ἐκλογεῖς δι' ἐπὶ τούτῳ δημοσιευθείσης Ἀπολογίας («Κλειὼ» 1/13 Ἀπριλίου 1866, ἀριθ. 250, ἔτος Ε', «Ἡμέρα» ἀρ. 553, ἔτ. ΙΑ').

ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς αὐτοῦ πατρίδος, ἣν ἐγκαρδίως ἠγάπησε καὶ ὑπὲρ ἧς ἀρκούντως ἐμόχθησε, πεποιθὼς ὅτι τὸ ἀγαπᾶν τὴν Πατρίδα :

Voce è di carità, voce è di Dio.

Ἐν Κερκύρᾳ, κατὰ Ἰούνιον 1888.

Καθ. **Δε-Μέντος**

(Ἐκ τῆς ἐν Ῥώμῃ ἐκδιδομένης ἐφημερίδος «La Riscossa» ἀριθ. 5 καὶ 6)

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ[1]

Δὲν εἶναι βεβαίως ἐμὸν ἔργον ἡ ὑπεράσπισις ἑνὸς ἑκάστου τῶν ὑπὸ τοῦ Περραιβοῦ συκοφαντουμένων ἀνδρῶν. Σκοπός μου εἶναι νὰ καταδείξω ὅτι ἡ Ἱστορία αὐτοῦ στερεῖται ὁλοτελῶς τῶν τῆς ἀξιοπιστίας προσόντων, ὡς οὖσα ἀποκύημα ψυχῆς κακεντρεχοῦς διαστρεψάσης τῶν γεγονότων τὴν ἀλήθειαν. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς τοῦ συγγραφέως ὁ βίος, εἰ καὶ ἐμφαίνει πολλὴν φιλοπατρίαν, ἐν πολλοῖς δυστυχῶς βλάψασαν, οὐχ ἧττον ὅμως ἀπεικονίζει τὸ ἐπιπόλαιον καὶ τυχοδιωκτικὸν τοῦ ἀνδρός, καθ' ὅσον διήγαγεν ὡς παράσιτος κοινοτήτων καὶ προσώπων. Εἰς τὴν αὐτὴν δὲ ἐκτίμησιν τοῦ ποιοῦ τῆς Ἱστορίας αὐτοῦ, συμπεριλαμβάνω καὶ τἄλλα πονήματα αὐτοῦ, ἤτοι τὰ *Πολεμικὰ Ἀπομνημονεύματα* καὶ τὴν *Σύντομον Βιογραφίαν Ῥήγα τοῦ Φεραίου*, ἅτινα αὐτοβιογραφίας ἔδει μᾶλλον νὰ ὀνομάσῃ.

Ἐχολώθη ὁ Περραιβὸς κατὰ τοῦ πρωτοσυγκέλλου Ἀμβροσίου Φραντζῆ γράψας ἐπίκρισιν κατὰ τῆς Ἱστορίας αὐτοῦ οὕτως ἐπιγραφομένην: «*Ἐπίκρισις εἰς τὴν Ἱστορίαν τοῦ πρωτοσυγκέλλου Κ. Ἀμβροσίου Φραντζῆ, ὑπὸ τοῦ συνταγματάρχου Κ. Περραιβοῦ. Ἐκ τῆς τυπογραφίας τοῦ κυρίου Κ. Καρπολᾶ, Ἀθῆναι 1840.*». Τὸ βιβλίον τοῦτο δὲν εἶδον. Ἀλλ' ὁ Φραντζῆς ἐλέγχει αὐτὸν ἐν τῇ Ἱστορίᾳ αὐτοῦ (τόμ. Δ', σελ. 241—9, ἐν Ἀθήναις 1841) ἀναδημοσιεύων (αὐτόθ. σελ. 247—250) καὶ *Ἐπίκρισιν* Χ. Σακελλαρίου τινὸς κατὰ τῆς *Ἐπικρίσεως* τοῦ Περραιβοῦ, δημοσιευθεῖσαν ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ τότε ἐκδιδομένῳ περιοδικῷ (ἀρ. 12, Ἰανουαρίου α'. 1841). Ἐπίσης δὲ εἰς τὰ περὶ τῆς *Ἱστορίας τῆς Πάργας* ἐλέγχει αὐτὸν Παργιός τις Καλούδης Τζίγκανος, ὃν ἔλεγχον δὲν εἶδον, περὶ οὗ ὅμως λέγει ὁ

[1] Συνέχεια καὶ τέλος· ἴδε προηγούμενον φυλλάδιον σελ. 341.

Φραντζῆς ὅτι τὰς ἀποδείξεις τοῦ Καλούδη Τζίγκανου κατέπιεν ὁ Περραιβὸς ὡς καταπότια (τόμ. Δ', σελ. 244). Ὡσαύτως ἐλέγχει αὐτὸν καὶ ὁ Χ. Βυζάντιος ἐν τῇ *Ἱστορίᾳ τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ τῆς Ἑλλάδος* ὡς παραμορφοῦντα τὴν ἀλήθειαν τῶν ἱστορουμένων (σελ. 90—99, σημ.). Ἐχολώθη δὲ ὁ Περραιβός, ὡς φαίνεται, κατὰ τοῦ Φραντζῆ, διότι ἐν τῇ Ἱστορίᾳ αὐτοῦ ἀναγράφει ὅτι ὁ Περραιβὸς ἐπέστελλε τῷ Ἀλῇ Πασᾷ, λαβὼν μάλιστα καὶ ποσότητά τινα χρημάτων παρ' αὐτοῦ (τόμ. Α', σελ. 68). Ὁ δὲ Π. Σέκερης ἔν τινι πρὸς τὸν Ἐμ. Ξάνθον ἐπιστολῇ αὐτοῦ καλεῖ τὸν Περραιβὸν ἀχάριστον (Ἐμ. Ξάνθου *Ἀπομνημονεύματα περὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας*, σελ. 219, ἐν Ἀθήναις 1845.

Περὶ ἑνὸς ἰδίως ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Περραιβοῦ συκοφαντηθέντων προσώπων περιεστράφη ὁ λόγος, τοῦ μητροπολίτου Ἄρτης καὶ Ναυπάκτου Ἰγνατίου, ὡς ἐν τῷ ἐκδοθησομένῳ βίῳ αὐτοῦ ἀποδείξω, ψεύδη αὐτόχρημα καὶ σατανικὰς διαβολὰς τὰ κατ' αὐτοῦ ἱστορηθέντα ὡς πρὸς τὴν ἅλωσιν τῆς Πρεβέζης καὶ τὴν ὑποδούλωσιν τῆς Πάργας. Ὁπόταν δὲ δημοσιευθῶσι τὰ εὐτυχῶς διασωθέντα ἔγγραφα τῆς ὑπὸ τῶν Γάλλων κατοχῆς τῆς Πρεβέζης, καὶ τὰ κατὰ τὴν διοίκησιν αὐτῆς παρὰ τοῦ ἀγαθωτάτου Ἀπτουλλὰχ-μπέη, τότε δειχθήσεται ἡ ἱστορικὴ γυμνότης καὶ ἡ κακοβουλία τον Περραιβοῦ.

Ἐπιχειρήσας μακρὸν μέχρι Πρεβέζης πλοῦν κατὰ τὸν παρελθόντα Ἀπρίλιον καὶ Μάϊον, ὅπως ἐξετάσω τὰς πεποιθήσεις τῆς πόλεως κατὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Περραιβοῦ ἀποδιδομένης τῷ Ἰγνατίῳ κατηγορίας, εὗρον τοὺς πάντας ζωηρὰν διασώζοντας ἀνάμνησιν τοῦ σεπτοῦ ἱεράρχου, καὶ μακαρίζοντας καὶ εὐλογοῦντας αὐτόν, ὅτι εἰς τοσοῦτον δεινὰς περιστάσεις ἔτυχε τοιούτου ἀληθοῦς καὶ γνησίου ποιμένος, ὡς πολυτρόπως μαλάξαντος καὶ ἐξευμενίσαντος τὴν ἀγρίαν τοῦ σατράπου ψυχὴν κατὰ τὰς μεγάλας αὐτῆς συμφοράς. Λαμπρὰν ἐπίσης τοῦ ἀοιδίμου Ἰγνατίου μνείαν διετήρησαν καὶ οἱ μετὰ τὸν ἀγῶνα ζήσαντες Σουλιῶται, τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἐπαινοῦντες πολιτείαν κατὰ τὰς τότε καὶ μετὰ ταῦτα ποικίλας περιπετείας τῆς πατρίδος αὐτῶν. Τὴν αὐτὴν δὲ μνείαν διατηρεῖ καὶ ἡ ἐπιζῶσα ἀδελφὴ τοῦ ἐνδόξου ἥρωος Μάρκου Μπότσαρη Ἀγγελική, καὶ ἐν Ἠπείρῳ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ γνωρίσασα τὸν ἄνδρα. Τελευταῖον δὲ καὶ ὡς ἐν ἐπιμέτρῳ παρατίθημι τὴν τοῦ ὑποστρατήγου Ι. Γούση περὶ τῶν Σουλιωτῶν κρίσιν, ἣν πᾶς δικαίως περὶ αὐτῶν κρίνων ἀποδέχεται : «Δύναται ν' ἀποδώσῃ τις εἰς τοὺς ἄνδρας ἐκείνους ὑπερβάλλουσαν φιλαρχίαν καὶ πολλὴν εὐπιστίαν, ἀλλ' οὐδενὶ ἐπιτρέπεται νὰ διαμφισβητήσῃ τὴν φιλοπατρίαν

καὶ τὴν ἀνδρείαν οὐδενός» (*Ἱστορ. Σουλίου* ἐν τῷ *Παρνασσῷ* τόμ. ΙΑ', σελ. 27—28).

Καταπαύων τὸν λόγον ἐν τούτοις νομίζω ὅτι ἀποχρώντως παρέδειξα τὰ ἐλαττώματα τῆς προκειμένης συγγραφῆς τοῦ Περραιβοῦ, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων ἀπόλλυσι τὸ κῦρος τῆς ἀξιοπιστίας, καὶ ὡς τοιαύτη ἀναξία νὰ συγκαταλέγηται μεταξὺ τῶν εἰλικρινῶς καὶ ἀπροσωπολήπτως γεγραμμένων ἱστοριῶν τοῦ ἡμετέρου ἔθνους. Καὶ περὶ τῆς προσηρτημένης δὲ *Ἐπιτομῆς τῆς τῶν Ἀθηνῶν Πολιτείας* ἔχω δισταγμοὺς ἂν ὁ συγγραφεὺς ἱστορεῖ πιστῶς τὰ πράγματα. Ἀλλ' ἡ περὶ τούτου κρίσις ἀνήκει μᾶλλον τῷ συγγραφεῖ τῆς *ἐπὶ Τουρκοκρατίας Ἱστορίας τῶν Ἀθηναίων* ἢ ἐμοί.

Β'.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝ ΖΑΛΟΓΓΩ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗΣ

Κατὰ τὴν 29 Ἀπριλίου τοῦ 1888 ἐπεσκέφθην τὴν Πρέβεζαν ὅπως ἐξετάσω τὰ κατὰ τὸν μητροπολίτην Ἄρτης καὶ Ναυπάκτου Ἰγνάτιον καὶ ὅσα ἀφορῶσιν εἰς τὰ τῆς ἁλώσεως αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ τὴν 12 Ὀκτωβρίου τοῦ 1798. Ἐν αὐτῇ λοιπὸν ἔμαθον ὅτι εἰς τὸ χωρίον Καμαρίναν ἔζη εἰσέτι ἡ ἀδελφὴ τοῦ Μάρκου Μπότζαρη Ἀγγελικὴ Κώτση Γεωργίτζα Σαφάκα, γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα *Καπετάνισσα*, ἀπὸ τοῦ 1828 κατοικοῦσα ἐν αὐτῷ, καὶ προσέτι ὅτι πλησίον τοῦ χωρίου αὐτοῦ κεῖται τὸ περίδοξον Ζάλογγον. Μετὰ τὰς ἐν Πρεβέζῃ ἐρεύνας μου ἀπεφάσισα νὰ ἐπισκεφθῶ τὸ χωρίον Καμαρίναν. Ὅθεν λαβὼν συνοδοιπόρους ἔφιππόν τινα χωροφύλακα, ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ τῆς πόλεως δοθέντα μοι κατὰ σύστασιν τοῦ ἡμετέρου προξένου, καὶ Νάκον τινὰ Σουλιώτην ὡς ὁδηγόν, τὴν κυριακὴν τοῦ Θωμᾶ περὶ τὴν ὀγδόην πρωϊνὴν ὥραν, ἔχων καὶ τὸν ἐμὸν φίλον Δημήτριον Γηκόντου, ἐτράπην τὴν πρὸς τὴν Καμαρίναν ἄγουσαν. Διελθόντες δὲ πάντες ὁμοῦ τὸν λαμπρὸν ἐλαιῶνα τῆς Πρεβέζης καὶ τὰς ἀπεράντους πεδιάδας καὶ τὰ ἐρείπια τῆς Νικοπόλεως, ἔνθα σήμερον μόνον ποίμνια βόσκουσι, μετὰ τρεῖς καὶ ἡμίσειαν περίπου ὥρας ἐφθάσαμεν εἰς Καμαρίναν, καὶ φιλοφρόνως δεξιωθέντες ὑπὸ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου ἀνεπαύθημεν ὑπὸ μεγαλοπρεπῆ πλάτανον ἐν τῷ μέσῳ σχεδὸν τοῦ χωρίου κειμένην, παρ' ᾗ ῥέει ἄφθονον καὶ κάλλιστον ὕδωρ. Περὶ τὴν μίαν μετὰ μεσημβρίαν ἐπεσκέφθην τὴν ἀδελφὴν τοῦ Μάρκου, ἄρισται

δεξιωθεὶς ὑπὸ τῆς σεβασμίας γραίας. Οὐχὶ ὀλίγον δὲ συνετρίβη ἡ καρδία μου ὅτε εἰσελθὼν εἰς εὐτελέστατον καὶ πενιχρῶς διεσκευασμένον οἴκημα, καὶ ἰδίοις ὄμμασιν ἰδὼν τὴν οἰκτρὰν κατάστασιν τῆς ἀδελφῆς τοῦ Μάρκου, ἐδάκρυσα διὰ τὸ τῆς τύχης ἄστατον καὶ εὐμετάβολον, ἀναμνησθεὶς τὴν προτέραν δόξαν τοῦ οἴκου αὐτῆς. Σκληρὸν δ' ὅτι οὐδεμία φροντὶς ἐλήφθη ποτὲ περὶ αὐτῆς ὑφ' ὧν ἀνῆκεν· ἀπέζη δὲ μόλις ἡ ἀναξιοπαθοῦσα γραῖα ἐξ εὐτελοῦς τινος συντάξεως χορηγουμένης αὐτῇ ὑπὸ τοῦ ρωσικοῦ κράτους, ἀφ' οὗ αἱ κατὰ καιρὸν κυβερνήσεις τοῦ ἔθνους ἐλησμόνησαν αὐτήν. Μίαν ὥραν περίπου ἔμεινα παρὰ τῇ σεβασμίᾳ γραίᾳ, πολλὰ ἀνερευνῶν αὐτὴν καὶ πολλὰ διηγουμένην μοι περὶ τοῦ πολυταράχου αὐτῆς βίου.

Ἡ Καμαρίνα κεῖται ἐν τῷ τμήματι τῆς Λάμαρης ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων τοῦ βουνοῦ τοῦ ὀνομαζομένου Κιτέτι, καὶ ἔχει ἄποψιν τῶν πέριξ λαμπράν. Σύγκειται δὲ ἐξ ἑκατὸν περίπου οἰκιῶν, οἰκουμένων ὑπὸ ψυχῶν πεντακοσίων καὶ ἐπέκεινα. Τὸ χωρίον καὶ αἱ γαῖαι αὐτοῦ ἀνήκουσιν εἰς τὴν γυναικείαν μονὴν τῶν Ταξιαρχῶν, κειμένην ἡμίσειαν περίπου ὥραν μακρὰν αὐτοῦ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ βουνοῦ Ζαλόγγου. Ἔχει δὲ σχολὴν συντηρουμένην κατὰ μέγα μέρος ἐκ τῶν προσόδων τῆς μονῆς. Οἱ κάτοικοι δὲ τοῦ χωρίου πληρώνουσιν ἐκτὸς τῆς δεκάτης τῆς κυβερνήσεως καὶ δεκάτην εἰς τὴν μονὴν διὰ τὴν καλλιέργειαν τῶν γαιῶν αὐτῆς. Εἰς τὴν μονὴν ἀνήκει καὶ ἕτερον παρακείμενον χωρίον, τὸ Σέσοβον, μικρότερον τῆς Καμαρίνας. Ἡ μονὴ αὕτη ὑπῆρχεν ἄλλοτε πλουσία, ἀλλ' ὁ Ἀλῆ Πασᾶς ἀφαιρέσας τὰ πλεῖστα τῶν κτημάτων αὐτῆς ἀφιέρωσεν αὐτὰ εἰς τουρκικὰ ἱδρύματα καὶ τεμένη.

Περὶ τὴν δευτέραν μετὰ μεσημβρίαν ἐκινήσαμεν διευθυνόμενοι εἰς τὴν μονὴν τῶν Ταξιαρχῶν, ὅπου φθάσαντες ἐτύχομεν ἀρίστης ὑποδοχῆς παρὰ τῆς προϊσταμένης τῆς μονῆς μοναχῆς. Συνίσταται σήμερον ἡ μονὴ ὑπὸ εὐτελῶν τινων κελλίων καὶ τιμᾶται ἐπ' ὀνόματι τῶν Ταξιαρχῶν· ἀλλ' ἡ ἐκκλησία αὐτῆς κεῖται ἀπωτέρω τῆς μονῆς πρὸς τὴν κορυφὴν τοῦ βουνοῦ. Κεῖται δὲ ἡ μονὴ εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Ζαλόγγου, εἰς τὰ πρόθυρα τῆς φάραγγος τῆς σχηματιζομένης ὑπ' αὐτοῦ καὶ τοῦ παρακειμένου Κιτέτι. Ἐντὸς τῆς μονῆς ὑπάρχει ἐκκλησία τιμωμένη ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Δημητρίου, ἧς τὸ ἐσωτερικὸν ἅπαν ἐτοιχογραφήθη κατὰ τὸ 1817 ἐπὶ τῆς ἀρχιερατείας τοῦ Πορφυρίου, ὡς δηλοῖ ἡ ἄνωθεν τῆς εἰσόδου τῆς δευτέρας θύρας τῆς ἐκκλησίας ἐπὶ τοῦ κονιάματος τεθειμένη ἐπιγραφή. Πρὸ τῆς εἰσόδου

δὲ τῆς πρώτης θύρας ἐπὶ πλακὸς πυρίτου λίθου ἐπὶ τοῦ ἐδάφους κειμένης φέρεται ἡ ἑξῆς ἀρχαία ἐπιγραφή·

ΑΝΙΚΑΤΟΣ ΚΕΦΑΛΟΥ

Ἄνωθεν δὲ τῆς δευτέρας θύρας τοῦ ναοῦ ὑπάρχει ἡ ἑξῆς ἐπιγραφὴ ἐπὶ μαρμάρου: «*Οὗτος ὁ ναὸς ἀνεκαινίσθη ἐκ θεμελίων παρὰ τοῦ πανοσιωτάτου κυρίου Διονυσίου διὰ μετοχῆς τῆς μονῆς τῶν Ταξιαρχῶν*». Ἡ δὲ ἐπὶ τοῦ κονιάματος ἐπιγραφὴ ἔχει οὕτω: «*Ἱστορίθη ὁ θεῖος οὗτος καὶ πάνσεπτος ναὸς τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου τοῦ Μυροβλήτου, ἀρχιερατεύοντος τοῦ πανιερωτάτου καὶ θεοπροβλήτου ἡμῶν δεσπότου τῆς ἁγιωτάτης μητροπόλεως Ναυπάκτου καὶ Ἄρτης κυρίου κυρίου Πορφυρίου, διὰ συνδρομῆς καὶ δαπάνης τοῦ πανοσιωτάτου ἁγίου καθηγουμένου κυρίου κυρίου Χριστοφόρου καὶ τῶν λοιπῶν πατέρων Χρυσάνθου, Ζωσιμᾶ, τοῦ ἱερομονάχου Εὐγενίου, Ἀνθίμου τοῦ μοναχοῦ; ἐπὶ ἔτους ͵αωιζ' διὰ χειρὸς ἡμῶν τῶν ταπεινῶν Ἰωάννου ἱερέως καὶ Χριστοδούλου τοῦ αὐταδέλφου τῶν ἐξ Ἰωαννίνων, ἐκ κώμης Κορίτσιανης*». Ἐν τῇ μονῇ καὶ ταῖς ἐκκλησίαις αὐτῆς οὐδὲν μνημεῖον τέχνης ἢ ἔγγραφον εὗρον· διότι τὸ μὲν ὁ χρόνος, τὸ δὲ αἱ δῃώσεις καὶ λεηλασίαι τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ κατέστρεψαν τὰ πάντα. Ἐν ἑνὶ δὲ καὶ μόνῳ τῶν βιβλίων τῆς μονῆς ὑπάρχουσι σημειωμένα ὀνόματά τινα ἡγουμένων καὶ ἐπισκόπων τῆς ἐπαρχίας παρῳχημένων χρόνων. Μία δὲ καὶ μόνη ἀτραπός, καὶ αὕτη ἀνάντης καὶ δύσβατος ἄγει ἐκ τῆς μονῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ταξιαρχῶν. Ἡ μονὴ ἂν καὶ γυναικεία διοικεῖται ὅμως ὑπὸ ἡγουμένου, ἧς ὁ τελευταῖος ἀπεβίωσεν κατὰ τὸ 1886, Ἀγαθάγγελος καλούμενος. Τοῦτον διεδέχθη Κεφαλλὴν τις, ἀλλ' ἐπ' ὀλίγον χρόνον ἐνεκαρτέρησε. Τὰ δὲ κατ' αὐτὴν διοικοῦνται ὑπὸ ἐπιτρόπων ἐκλεγομένων παρὰ τῶν κατοίκων τῆς Καμαρίνας καὶ τοῦ Σεσόβου. Ἀγνοῶ ἐὰν ἀλλαχοῦ περιεσώθη σιγίλλιόν τι πατριαρχικὸν περὶ αὐτῆς ἢ ἐδημοσιεύθη που. Οἱ κάτοικοι τῆς Καμαρίνας ἔχουσιν ἐκ παραδόσεως ὅτι ἡ μονὴ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐκτίσθη πρὸ ὀκτακοσίων περίπου ἐτῶν, καὶ ὅτι ἐπὶ τοῦ βουνοῦ τοῦ Ζαλόγγου εὑρέθη ἡ εἰκὼν τῶν Ταξιαρχῶν ὑπό τινος ποιμένος Σάββα καλουμένου, ὅστις διερευνῶν τὰ περὶ αὐτῆς ἔμαθεν ὅτι ἀνῆκεν αὕτη εἴς τινα ἐκκλησίαν τῶν Ταξιαρχῶν κειμένην νοτιανατολικῶς μεταξὺ Λούρου καὶ Παλαιορροφόρου μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν μακράν. Ἀποκομίσαντος δ' αὐτοῦ τὴν εἰκόνα εἰς ὃν ἀνῆκε ναόν, αὕτη πάλιν ἐπέστρεψεν εἰς τὸ προσφιλὲς αὐτῇ μέρος, τουτέστι τὸν βουνὸν τοῦ Ζαλόγγου. Τότε δὲ ὁ ποιμὴν

ἀνήγειρε τὸν ναὸν τῶν Ταξιαρχῶν ἐπὶ τοῦ τόπου αὐτοῦ, καὶ μετέπειτα τὴν μονήν, γενόμενος μοναχός· ἐξ αὐτοῦ δὲ καὶ ὁ βουνὸς τοῦ Ζαλόγγου *Παπασάββας* καλεῖται, καὶ ἡ τοποθεσία ἐπονομάζεται *Εἰκόνα*, ὡς ἐκ τῆς αὐτόθι εὑρέσεως τῆς εἰκόνος. Περὶ τῆς μονῆς ταύτης διέλαβέ τινα καὶ ὁ σεβασμιώτατος μητροπολίτης Ἄρτης Σεραφεὶμ ἐν τῷ *Ἱστορικῷ* αὐτοῦ *Δοκιμίῳ περὶ Ἄρτης καὶ Πρεβέζης* (ἐν Ἀθήναις 1884, σελ. 256—258 καὶ 395).

Ἀναπαυθέντες καὶ ἀριστήσαντες ἐν τῇ μονῇ ἐπορεύθημεν εἰς τὸν τόπον ἐν ᾧ κατέπεσον οἱ Σουλιῶται ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ διωκόμενοι. Εἶναι δὲ οὗτος κρημνὸς πλήρης ἀπορρώγων πετρῶν, καθέτως καὶ ἀποτόμως εἰς ὕψος μέγιστον αἰρόμενος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου καταπεσόντες οἱ ὑπὸ τοῦ παρασπονδήσαντος Ἀλῆ Πασᾶ καταδιωκόμενοι μεγάθυμοι ἐκεῖνοι ἄνδρες, προυτίμησαν μᾶλλον τὸν ἔντιμον θάνατον ἢ νὰ παραδώσωσιν ἑαυτοὺς εἰς τὸ ἀνθρωπόμορφον ἐκεῖνο θηρίον. Ὁ ἱστορικὸς οὗτος κρημνός, καθ' ἃ βεβαιοῦσιν οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου, ὑπέστη ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ ἀλλοιώσεις τινάς, πολλῶν ἀπορρώγων πετρῶν ἀποσπασθεισῶν ἀπ' αὐτοῦ καὶ θάμνων ἐκριζωθέντων. Παραλαβὼν ἐγὼ τὸν ὁδηγόν μου Νάκον ἐτράπην τὴν πρὸς τὴν κορυφὴν τοῦ βουνοῦ ἄγουσαν, καὶ πολλάκις ἰλιγγίασα ἀφορῶν πρὸς τὸ ἀπόκρημνον καὶ δύσβατον καὶ ὀλισθηρὸν τῆς ἀνόδου, καθ' ὅσον μάλιστα ἀπέφραττον αὐτὴν πρίνοι, ἀσπάλαθοι καὶ ἄλλα ἀκανθώδη φυτά. Τέλος δὲ μετὰ μιᾶς ὥρας περίπου ταλαιπωρίαν ἀνήλθομεν εἰς τὴν κορυφὴν ἀναρριχώμενοι μᾶλλον ἢ βαδίζοντες. Περιγραφὴν τοῦ ἐνδόξου τούτου βουνοῦ παρατίθημι ἐνταῦθα πρὸς ἀκριβῆ κατανόησιν. Περὶ τὴν ἑβδόμην ἑσπερινὴν ὥραν διελθόντες διὰ τῶν ἐρειπίων παρακειμένης ἀρχαίας πόλεως, ἣν οἱ κάτοικοι ὀνομάζουσι Κασσιόπην, ἐπεστρέψαμεν ἐν πυκνοτάτῃ ὁμίχλῃ εἰς Καμαρίναν, παραιτήσαντες τὴν ἰδέαν τῆς ἐν τῇ μονῇ διανυκτερεύσεως. Ἐν τῷ χωρίῳ δὲ τούτῳ ἐτύχομεν ἐλευθερίου φιλοξενίας παρὰ τῷ κυρίῳ Θωμᾷ Κιτσοπάνῳ, ᾧ τινι καὶ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ Ἰωάννῃ πολλὰς ὀφείλω χάριτας διὰ τὰς ἐν Καμαρίνᾳ ἐρεύνας μου.

Ἰδοὺ τί λέγει περὶ τοῦ Ζαλόγγου ὁ Χριστοφόρος Περραιβὸς ἐν τῇ δευτέρᾳ καὶ τρίτῃ ἐκδόσει τῆς *Ἱστορίας τοῦ Σουλίου καὶ τῆς Πάργας*, καὶ τοῖς *Πολεμικοῖς Ἀπομνημονεύμασιν* αὐτοῦ, ἐν οἷς προστίθησιν ὅτι ἐπεσκέφθη καὶ τὴν Καμαρίναν.

«Ζάλογκον. Ἀπέχει ἀπὸ τὸ Σοῦλι ὥρας ὀκτὼ κατὰ ἀνατολάς, εἶναι τοποθεσία δύσβατος, καὶ βραχώδης, ἔχει δὲ μίαν μόνην, καὶ στενωτάτην στράταν. Ἐκεῖ εἶναι ἕνα Μοναστήριον, καὶ καὶ ἕως δέκα σπήτια μὲ φαμελίας, τὰ ὁποῖα ἀπαρθενεύουν τοῦ ἰδίου Μοναστηρίου.» (Ἱστορία Σουλίου καὶ Πάργας· ἔκδοσις Βενετίας 1815, τόμ. 6', σελ. 39).

«Ζάλογκον. Χωρίον ὑπὸ 30 οἰκογενειῶν κατοικούμενον, κείμενον εἰς τὰς ὑπωρείας ὄρους δυσβάτου καὶ κρημνώδους, ἀπέχον ἀνατολικομεσημβρινῶς τοῦ Σουλίου ὥρας ὀκτώ, κεῖται καὶ μονήδριον ἐπ' ὀνόματι τῶν Ταξιαρχῶν. (Ἱστορία Σουλίου καὶ Πάργας ἐκδ. Ἀθηνῶν 1857, τόμ. 6', σελ. 153).

«Καμαρίνα· αὐτὸ τὸ χωρίον κεῖται εἰς ὑψηλὸν καὶ δυνατὸν τόπον, πλησίον αὐτοῦ εἰς τὸ ὑψηλότερον μέρος κεῖται τὸ Ζάλογκον, ὅπου κατὰ τὸ 1803 ἔτος πολλοὺς Σουλιώτας μετὰ γυναικῶν καὶ παιδίων ἐθυσίασε καὶ ἠχμαλώτισεν ὁ Ἀλῆ Πασᾶς ὡς εἰς τὸν δεύτερον τόμον τῆς Ἱστορίας τοῦ Σουλίου ἀναγινώσκεται» (Ἀπομνημονεύματα Πολεμικὰ κτλ. Χριστοφ. Περραιβοῦ, τόμος α', σελ. 88 —89. Ἐν Ἀθήναις 1836).

Ὁ βουνὸς τοῦ Ζαλόγγου, ὁ τοσοῦτον περίδοξος καταστὰς ἕνεκα τοῦ τῶν Σουλιωτῶν ἡρωϊκοῦ θανάτου, ἀποτελεῖ βράχον πανταχόθεν ἀπόκρημνον, μίαν δὲ καὶ μόνην ἄνοδον ἔχοντα ἀπὸ τῆς μονῆς τῶν Ταξιαρχῶν πρὸς τὸν ὁμώνυμον ναόν, ἐξ ἧς δύναταί τις, μὲ πολλὴν ὅμως δυσκολίαν, ν' ἀνέλθῃ καὶ ἔφιππος. Παρὰ τὴν κορυφὴν τοῦ πρὸς τὴν μονὴν ἀφορῶντος μέρους μεσημβρινῶς ὑπάρχει ὁ ναὸς τῶν Ταξιαρχῶν μικρὸς καὶ καθ' ἑκάστην ἐρειπούμενος, ἐξ οὗ καὶ ἡ μονὴ ἐπονομάζεται. Τὸ δὲ πρὸς τὴν Καμαρίναν ἀποβλέπον μέρος τοῦ βουνοῦ δυτικῶς σχηματίζεται εἰς κατωφερὲς ἀπότομον ὀροπέδιον οὕτως εἰπεῖν, ἐκ βράχων καὶ πετρῶν ὀξυτόμων καὶ ἐκ πρίνων καὶ ἑτέρων ἀκανθωδῶν θάμνων καλυπτόμενον, ἀποτόμως δὲ ἀπολῆγον εἰς φοβερὸν βάραθρον, εἰς ὃ κατέπεσον οἱ γενναῖοι ἐκεῖνοι Σουλιῶται. Μόνον δὲ τὸ πρὸς ἄρκτον μέρος τοῦ βουνοῦ, πρὸς τὸ Παλαιορρόφορον, δύναται νὰ καταληφθῇ ὁ βουνὸς οὗτος, δυσχερῶς ὅμως. Ἀρκτικῶς δὲ τοῦ προειρημένου ὀροπεδίου σχηματίζονται δύο μικραὶ χαράδραι κατάφυτοι ἐκ δενδροειδῶν πρίνων παραλλήλως διηκόντων ἕως τοῦ ἀποκρήμνου μέρους ἀνατολικῶς ὅπου κατέπεσεν ὁμάς τις τῶν Σουλιωτῶν. Ἡ τοποθεσία αὕτη ὀνομάζεται *Elkóra*, ὡς ἐκ τῆς ἐκεῖ εὑρεθείσης εἰκόνος, καθὰ προείρηται. Ἀριστερόθεν δὲ τοῦ εἰρημένου βαράθρου ὑπάρχει ἑτέρα ἄνοδος δυσεπίβατος, συνεχομένη μετὰ τῆς πρὸς ἄρκτον τοῦ Παλαιορροφόρου, ἐξ ἧς ἀνήλθομεν ἐγώ τε καὶ ὁ ὁδηγός μου Νάκος εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ βουνοῦ, ἀναρριχώμενοι μᾶλλον ἢ βαδίζοντες, ἕνεκα τῶν ἀπορρώγων καὶ ὀξυτόμων πετρῶν καὶ τοῦ δρυμώδους, ὡς προεῖπα, τοῦ τόπου. Τὸ ὀροπέδιον εἶναι ἄναντες καὶ πολὺ δύσβατον, ἀπολῆγον εἰς βράχους μεγίστους πρὸς ἀνατολάς. Μόνον δὲ ἐντὸς τῶν δύο χαραδρῶν

ὑπάρχει ὀλίγη γῆ, ἀλλὰ καὶ αὕτη ἀνώμαλος καὶ δυσπόρευτος, τὸ δὲ λοιπὸν τοῦ ἐδάφους συνίσταται ἐκ βράχων ἐχόντων ὀξείας κορυφὰς καὶ σχεδὸν καταφύτων ἐκ τῶν ἰδίων θάμνων. Ὡς ἐκ τούτου δὲ τὸ ἔδαφος ὅλου τοῦ βουνοῦ καταντᾷ δύσβατον καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἔκτασιν. Καὶ τοιαύτη μὲν εἶναι ἡ περιγραφὴ τοῦ ἐνδόξου βουνοῦ, ὅπου τὴν 20 Δεκεμβρίου τοῦ 1803 ἔτους διεδραματίσθη ἓν τῶν τραγικωτέρων ἔργων τῆς πατρίου ἡμῶν ἱστορίας.

Τὰ περὶ τοῦ ἡρωϊκοῦ καὶ ἐνδόξου τούτου γεγονότος ἀνέγραψαν ἐκ μὲν τῶν ἡμετέρων ὁ Χριστόφορος Περραιβός, ὁ Ἀραβαντινός, ὁ Π. Α. Σ., ὁ Κουτσονίκας, ὁ Ι. Γούσης καὶ ἄλλοι· ἐκ δὲ τῶν ξένων πολλοί. Ἐνταῦθα δὲ μόνον τῶν ἡμετέρων ἐπανορθῶ ἀσυμφωνίας τινὰς καὶ ἁμαρτήματα· διότι ἐξ αὐτῶν πλανηθέντες καὶ οἱ ξένοι παριστόρησαν τὸ πρᾶγμα. Προβαίνω λοιπὸν εἰς τὴν διήγησιν τοῦ γεγονότος ὅπως ἐξιστόρησεν αὐτὸ πρὸς τοὺς Καμαριναίους ὁ κατὰ τὸ 1886 τελευτήσας ἡγούμενος τῆς μονῆς τῶν Ταξιαρχῶν Ἀγαθάγγελος, ὅστις ἤκουσεν ὅλην τὴν τραγικωτάτην αὐτὴν ἱστορίαν ἀπὸ στόματος τῆς ἐκ τῆς καταστροφῆς ἐκείνης διασωθείσης Λάμπρως, ἥτις διήνυσε τὸν βίον αὐτῆς ἐν τῇ ἰδίᾳ μονῇ.

Περὶ τῆς εἰς τὸ Ζάλογγον ἀποχωρήσεως τῶν Σουλιωτῶν γράφει ὁ Περραιβὸς τάδε: «Ὁ δὲ καπετὰν Κίτζο Μπότζαρης, καὶ καπετὰν Κουτζονίκας, καὶ καπετὰν Παλάσκας, ἀπατήσαντες τοὺς ἐναπολειφθέντας, τοὺς ὡδήγησαν εἰς τὸ Ζάλογκον» (*Ἱστορία Σουλίου καὶ Πάργας* ἐκδ. Βενετίας 1815, τόμ. β', σελ. 35—36), καὶ κατωτέρω: «Ἔπειτα ἔξαφνα ὥρμησαν (τὰ στρατεύματα τοῦ Ἀλῆ) εἰς τὸ Ζάλογκον, διὰ νὰ ἀποθυσιάσουν καὶ ἐκείνους, ὁποῦ ἀπὸ κακήν τους τύχην ἐπῆγαν ἐκεῖ. Τότε ἐγνώρισαν ὁ Κουτσουνίκας, καὶ Κίτζιο Μπότζαρης τὴν συνειθισμένην ἀντιπληρωμήν, ὁποῦ δίδει ὁ Βεζύρης εἰς τοὺς πιστούς του προδότας, πλὴν ἡ μετάνοια τότε ἦτον ἀνωφελής» (Ἱστορ. Σουλ. καὶ Πάργ. ἐκδ. Βενετίας 1815, τόμ. β', σελ. 39). Εἰς τὸ ἁμάρτημα τοῦτο τοῦ Περραιβοῦ, τὸ ὅτι καὶ ὁ Κίτζος Μπότζαρης ἐπορεύθη εἰς Ζάλογγον περιπίπτει καὶ ὁ Ἀραβαντινὸς ἀκολουθῶν βεβαίως αὐτόν· διότι γράφει, ὅτι ὁ Κίτζος Μπότζαρης καὶ ὁ Κουτζονίκας, οὓς ὀνομάζει προαγωγοὺς καὶ προδότας τῆς πατρίδος αὐτῶν, ἐπορεύθησαν εἰς Ζάλογγον (*Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου* τόμ. α', σελ. 295, σημ.). Ἐπίσης καὶ ὁ Π. Α. Σ. γράφει, ὅτι οἱ Σουλιῶται ὡδηγήθησαν εἰς Ζάλογγον ὑπὸ τοῦ Κίτζου Μπότζαρη καὶ τοῦ Κουτσουνίκα (*Τὸ Σοῦλι ἢ τὰ ἡρωϊκὰ θαύματα τῶν Σουλ.* ἐκδ. β', σελ. 236). Τὸ ἁμάρτημα αὐτοῦ ὁ Περραιβὸς διορθοῖ ἐν τῇ τρίτῃ ἐκδόσει οὕτω

γράφων: «ὁ Κίτζος Μπότζαρης, Κουτσονίκας, Κωλέτζης, Φωτομάρας καὶ Παλάσκας (ὁ πρωταίτιος ὅλων τῶν τραγικῶν συμβάντων) μὲ τοὺς παρὰ τῶν ἰδίων ἀπατηθέντας, διεβιβάσθησαν οἱ μὲν εἰς Βουργαρέλι, οἱ δὲ εἰς Ζάλογγον» (*Ἱστορ. Σουλ. καὶ Πάργας* ἔκδ. Ἀθηνῶν 1857, τόμ. α', σελ. 153). Ὁ Λάμπρος Κουτσονίκας ἀναγράφει τὴν ἀλήθειαν λέγων, ὅτι ὁ Κίτζος Μπότζαρης ἐσυντρόφευσε τοὺς μεταβάντας εἰς Ζάλογγον καὶ ἀκολούθως μετέβη εἰς Βουργαρέλι (*Γενικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλην. Ἐπαναστάσεως* τόμ. α', σελ. 73). Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἰ. Γούσης λέγει, ὅτι ἐκ τῶν λοιπῶν Σουλιωτῶν ὑπὸ τὸν Κ. Βότζαρην, Γούσην, Μπσῦσμον, καὶ Κουτζονίκαν, ἄλλοι εἰς Βουργαρέλι καὶ ἄλλοι εἰς Ζάλογγον ἐτράπησαν (*Ἱστορικὰ Σουλίου. Παρνασσὸς* τόμ. ΙΑ', σελ. 33).

Κατὰ τὴν ἐν Ζαλόγγῳ κατὰ τῶν Σουλιωτῶν ἐπίθεσιν, λέγει ὁ Περραιβός: «ἁρπάξαντες (οἱ Σουλιῶται) μὲ τὰς ἰδίας χεῖρας τὰ ἄκακα, καὶ τρυφερὰ αὐτῶν βρέφη, τὰ ἔρριπτον κάτω ἀπὸ τὸν κρημνόν. Ἔπειτα αἱ μητέρες πιάνοντας μία μὲ τὴν ἄλλην τὰ χέρια τους, ἄρχησαν καὶ ἐχόρευαν, χορεύουσαι δὲ ἐπηδοῦσαν εὐχαρίστως μία κατόπιν τῆς ἄλλης ἀπὸ τὸν κρημνόν» (*Ἱστορ. τοῦ Σουλ. καὶ Πάργας* ἔκδ. 1815, τόμ. β', σελ. 40). Τὴν ποιητικὴν ταύτην καὶ λαμπρὰν εἰκόνα, ἣν ἐδημιούργησεν ἡ εὐφάνταστος διάνοια τοῦ Περραιβοῦ, καὶ ἣν παρεδέχθησαν πάντες οἱ μετ' αὐτὸν γράψαντες, ἀνῄρεσεν ἄρδην αὐτὸς οὗτος ἐν τῇ τρίτῃ ἐκδόσει, ξηρῶς ξηρῶς ἀναγράφων: «γυναῖκες τινὲς ὡσεὶ ἑξήκοντα, ὅλαι σχεδὸν χῆραι, ἰδοῦσαι τὸν κίνδυνον ἀναπόφευκτον ἐπρόκρινον, παρὰ τὴν πολυπαθῆ καὶ κατῃσχυμμένην αἰχμαλωσίαν, τὸν ἡρωϊκὸν καὶ στιγμιαῖον θάνατον τῆς αὐτοκτονίας, ἀναβᾶσαι ἐπί τινος κρημνώδους ὕψους κατέῤῥιπτον πρῶτον τὰ τρυφερὰ καὶ φίλτατα αὐτῶν τέκνα, ἐπομένως δὲ μία κατόπιν τῆς ἄλλης ἐῤῥίπτοντο καὶ αὐταὶ αὐθορμήτως ἀπὸ τοῦ κρημνοῦ. . .» (*Ἱστορία Σουλ. καὶ Πάργας* ἔκδ. Ἀθηνῶν 1857, τόμ. α', σελ. 157). Μετὰ τὴν ἔνδοξον ταύτην καταστροφὴν τοὺς αἰχμαλωτισθέντας: «ὁ Βεζύρης τοὺς ἐλευθέρωσε καὶ τοὺς ἔστειλε εἰς τὸ Βουργαρέλι ὅπου ἦτον καὶ οἱ ἄλλοι πρωτοφευγάτοι Σουλιῶται, μαζὺ μὲ τὸν καπετὰν Κίτζιον Μπότσαρην» (*Ἱστορ. Σουλ. καὶ Πάργας* ἔκδ. Βενετίας 1815, τόμ. β', σελ. 41), καὶ ὅτι: «Ἐκεῖ ἐσυνάχθησαν (εἰς Βρεστινίτζαν) ὅλοι ἀπὸ τὸ Βουργαρέλι, καὶ ὅσοι εἶχον γλυτώσῃ ἀπὸ τὸ Ζάλογγον, καὶ ἐπρόσμεναν τὸν καπετὰν Παλάσκα ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα, διὰ νὰ τοὺς φέρῃ κάθε εἴδησιν, ὁ ὁποῖος εἶχε πηγαίνει κατ' εὐθεῖαν εἰς τὸν Βεζύρην, ἀφ' οὗ ἐγλύτωσεν ἀπὸ τὸ Ζάλογκον.» (*Ἱστορ. Σουλ. καὶ Πάργας* ἔκδ. Βενε-

τίας 1815, τόμ. β', σελ. 44). Εἰς τὴν τρίτην ἔκδοσιν τοιοῦτόν τι δὲν λέγει, πλάττει ὅμως ἕτερά τινα (*Ἱστορ. Σουλίου καὶ Πάργας* ἐκδ. Ἀθηνῶν 1857, τόμ. α', σελ. 160—161). Ὁ Λεοντάριος Παλάσκας, δν ἐν τῇ τρίτῃ ἐκδόσει τῆς Ἱστορίας αὐτοῦ μετονομάζει Τριαντάφυλλον, πιθανὸν νὰ ἐπορεύθη εἰς Ἰωάννινα παρὰ τῷ Ἀλῆ Πασᾷ, πρὶν ὅμως μεταβῆ εἰς Βουργαρέλιον διότι εἰς Ζάλογγον δὲν ἐπορεύθη.

Ἐκ τῶν διασωθέντων ἀπὸ τὴν καταστροφὴν τοῦ Ζαλόγγου Σουλιωτῶν τὰ δύο τρίτα αὐτῶν, ἤτοι περὶ τοὺς ἑκατὸν πεντήκοντα σχεδόν, κατέφυγον εἰς Πάργαν, οἱ δὲ λοιποὶ παρεδόθησαν τῷ τυράννῳ καὶ ἀπεστάλησαν εἰς Ἰωάννινα, ἐκεῖθεν δὲ εἰς Βουργαρέλιον (*Ἱστορ. Σουλίου καὶ Πάργας* ἐκδ. Βενετίας 1815, τόμ. β', σελ. 41). Καὶ ὁ Ἀραβαντινὸς λέγει, ὅτι μετὰ τὴν ἐν Ζαλόγγῳ καταστροφὴν μόλις ἑκατὸν πεντήκοντα ἐκ τῶν ὀκτακοσίων, ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Μπότσαρη, ἠδυνήθησαν νὰ διασωθῶσιν εἰς Βουργαρέλι (*Χρονολ. τῆς Ἠπείρου* τόμ. α', σελ. 296). Ὡσαύτως καὶ ὁ Π. Α. Σ. λέγει, ὅτι οἱ διασωθέντες ἐκ τῆς καταστροφῆς ἐκείνης περὶ τοὺς ἑκατὸν ἑξήκοντα ὡδηγήθησαν εἰς Βουργαρέλι (*Τὸ Σοῦλι ἤτοι τὰ ἡρωϊκὰ θαύματα τῶν Σουλ.* σελ. 216). Ἐν δὲ τῇ τρίτῃ ἐκδόσει αὐτοῦ ὁ Περραιβὸς λέγει: «...ἀπεστάλησαν (οἱ αἰχμαλωτισθέντες) εἰς τὰ Ἰωάννινα, κἀκεῖθεν δὲ εἰς Βουργαρέλι, ὅπου ἦσαν καὶ οἱ ἀρχῆθεν ἀκολουθήσαντες τὸν Βότσαρην. Ἐν τοσούτῳ ἐκ πεντακοσίων σχεδὸν ψυχῶν ἀνδρογυναικοπαίδων, μόλις ἐσώθη τὸ ἥμισυ εἰς τὴν Πάργαν μετά τινων τραυματιῶν, ἐκ δὲ τῶν Τούρκων ὑπὲρ τοὺς διακοσίους ἐφονεύθησαν» (*Ἱστορ. Σουλ. καὶ Πάργας* ἐκδ. Ἀθηνῶν 1857, τόμ. α', σελ. 158).

Ἀναγράφων ὁ Περραιβὸς τὰ τῆς καταστροφῆς τοῦ ἐνδόξου Ζαλόγγου οὐδόλως μνημονεύει τοῦ Κουτσονίκα ἂν ἐφονεύθη ἢ διεσώθη (*Ἱστορ. Σουλ. καὶ Πάργας* ἐκδ. Βενετίας 1815, τόμ. β', σελ. 39—41), ὅπερ ἀποσιωπᾷ καὶ ἐν τῇ τρίτῃ ἐκδόσει (*Ἱστορ. Σουλίου καὶ Πάργας* ἐκδ. Ἀθηνῶν 1857, τόμ. α', σελ. 156 — 158). Καὶ ὁ Π. Ἀραβαντινὸς ἑπόμενος, φαίνεται, τῷ Περρραιβῷ ἀποσιωπᾷ τοῦτο (*Χρονολ. τῆς Ἠπείρου*, τόμ. α', σελ. 296, σημ.). Ἐκ τῆς σιωπῆς δὲ ταύτης τοῦ Περραιβοῦ, ὡς φαίνεται, πλανηθεὶς ὁ Π. Α. Σ. ἀνέγραψεν ὅτι ὁ Κουτσονίκας ἐν Ζαλλόγγῳ ἀνδρείως κατέλυσε τὸν βίον ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν πολλῶν (*Τὸ Σοῦλι ἢ τὰ ἡρωϊκὰ θαύματα τῶν Σουλ.* ἐκδ. β', σελ. 236). Παραδόξως δὲ περιέπεσεν εἰς τὸ ἁμάρτημα τοῦτο καὶ ὁ Ἰ. Γούσης, γράψας ὅτι ὁ γέρο-Κουτσονίκας ἐφονεύθη κατὰ τὴν ἔνδοξον καταστροφὴν τοῦ Ζαλόγγου. Ἡμαρτημένως προσέτι γράφει, ὅτι καὶ ὁ Νότης Μπότζαρης πληγεὶς διεσώθη ἐκ τῆς καταστροφῆς

τοῦ Ζαλόγγου (*Ἱστορικὰ Σουλίου. Παρνασσὸς* τόμ. ΙΑ', σελ. 33). Ὅτι δὲν ἐφονεύθη ὁ Κουτσονίκας εἰς τὴν καταστροφὴν τοῦ Ζαλόγγου, ἀλλὰ συνελήφθη αἰχμάλωτος, τοῦτο ὄχι μόνον διέσωσεν ἡ παράδοσις τῶν Καμαριναίων, ἀλλὰ καὶ ὁ ἔγγονος αὐτοῦ ἀναγράφει τὸ πρᾶγμα, λέγων ὅτι ἐφονεύθη μετὰ τῶν δύω αὐτοῦ υἱῶν εἰς τὴν ἐν Σέλτσῳ ἡρωϊκὴν καταστροφήν (*Γενικὴ Ἱστορία τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστ.* τόμ. α', σελ. 77, 84 καὶ σημ. σελ. 85).

Ἐκ τῶν περιγραψάντων τὸ ἐν Ζαλόγγῳ ἡρωϊκὸν ἔργον οὐδεὶς ἐπεσκέφθη τὸν ἔνδοξον τοῦτον τόπον πρὸς ἀκριβῆ τῶν ἱστορουμένων ἔκθεσιν, ἀλλ' ἅπαντες ἔχουσι γράψει ἐκ διηγήσεων ἄλλων προσώπων. Ἐγὼ ὅμως, ὡς ἐπισκεφθεὶς τὸν τόπον, συνδυάζων τὰς διηγήσεις αὐτῶν οὐδόλως συμφωνῶ μὲ τὰ μέχρι τῆς σήμερον ἐκτεθέντα. Μόνον δὲ ἡ τοῦ Λάμπρου Κουτζονίκα διήγησις συμφωνεῖ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μὲ τὰ ἐκ παραδόσεως παρὰ τοῖς Καμαριναίοις ἀπομνημονευόμενα. Τὴν δὲ διήγησιν αὐτοῦ ταύτην ὁ Κουτσονίκας ἔχει βεβαίως ἀκούσει ἐξ οἰκογενενειακῶν παραδόσεων, τοῦ πάπου αὐτοῦ ὄντος τοῦ κυρίου ἀρχηγοῦ τοῦ ἐν Ζαλόγγῳ ἡρωϊκοῦ δράματος.

Τὴν παντελῆ τῶν Σουλιωτῶν ἐξολόθρευσιν μηχανώμενος ὁ θηριώδης Ἀλῆς κατώρθωσε διὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Βελῆ Πασᾶ, ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ἕνεκα τῶν μεταξὺ αὐτῶν διαιρέσεων καὶ διχοστασιῶν, νὰ διασπάσῃ αὐτούς, μετὰ τὴν ἔντιμον ἐκείνην συνθήκην τῆς παραδόσεως τοῦ ἐνδόξου Σουλίου, καὶ τῆς ἐνόπλου ἀναχωρήσεως αὐτῶν μετὰ τῶν κινητῶν αὐτῶν πραγμάτων. Οὕτως οἱ ἔνδοξοι αὐτοὶ μαχηταὶ ἐγκαταλιπόντες τὴν πατρίδα αὐτῶν κατὰ τὴν 16 Δεκεμβρίου τοῦ 1803 διῃρέθησαν εἰς τρεῖς μοίρας, ἐξ ὧν ἡ μεγαλητέρα περὶ τοὺς δισχιλίους ὑπὸ τὸν Τζαβέλαν, Δράκον, Δαγκλῆν, Ζέρβαν καὶ ἄλλους ἐτράπησαν τὴν πρὸς τὴν Πάργαν ἄγουσαν, ἔνθα καὶ διεσώθησαν διαφυγόντες τὸν κίνδυνον τῆς ἐπιδρομῆς τοῦ παρασπονδήσαντος τυράννου· ἐννεακόσιοι δὲ περίπου ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Κίτσου Μπότσαρη, Ν. Κουτσουνίκα, Φωτομάρα, καὶ ἕτεροι πάλιν περὶ τοὺς ἑξακοσίους ὑπὸ τὸν Μπότσαρην ἐτράπησαν τὴν εἰς Βουργαρέλιον τῶν Τσουμέρκων (Κιμερίων), ἔνθα πρὸ ἐτῶν εἶχεν ἀποκατασταθῇ ὁ Γεώργιος Μπότζαρης· οἱ δὲ λοιποὶ τριακόσιοι περίπου, παρεπείσθησαν, ὡς φαίνεται, ὑπὸ τοῦ τυράννου ὑποσχεθέντος αὐτοῖς ὅτι θὰ τοῖς δώσῃ οἷον θελήσωσι τόπον πρὸς κατοίκησιν, καὶ πρὸς *καπεταράτα*. Ἐπίστευσαν λοιπόν, λέγει ὁ Ἀραβαντινός, βασισθέντες εἰς τὴν συνείδησιν καὶ τὴν πίστιν τοῦ Ἀλῆ, καὶ ἐξέλεξαν πρὸς κατοικίαν τὴν περιοχὴν Λάμαρης (*Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου* τόμ. α', σελ. 298 σημ.). Ὁ δὲ Ι. Γούσης

λέγει: «ἐπίστευσαν ὅτι τότε τοὐλάχιστον δὲν μετήρχετο δόλον, καὶ ὅτι θὰ ἠρκεῖτο εἰς τὰ μέχρι τοῦδε» (*Ἱστορικὰ Σουλίου. Παρνασσὸς* τόμ. ΙΑ΄, σελ. 33). Οὕτω δὲ καὶ ὁ Κουτσονίκας λέγει ὅτι ἐπείσθησαν νὰ μείνωσι καὶ κατοικήσωσιν εἰς Ζάλογγον (*Γενικὴ Ἱστορ. Ἑλλ. Ἐπαν.* τόμ. α΄, σελ. 72—73). Ἐξέλεξαν λοιπὸν ὡς πρόσκαιρον κατοίκησιν τὴν μονὴν τοῦ Ζαλόγγου, ἐν ᾗ ἔφθασαν τὴν 18 Δεκεμβρίου τοῦ 1803· αἱ δὲ πατριαὶ αἱ αὐτόσε μετοικήσασαι ἦσαν αἱ τοῦ Κουτσονίκα, Γούση Μπούσμπου, Μαλαμάτων, Καραμπινάτων, Φωτομάρα, Τζωρτζάτων καὶ Μποτζιάτων.

Οὗτοι λοιπὸν οἱ περὶ τοὺς τριακοσίους συμποσούμενοι σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις ἔφθασαν τὴν 18 Δεκεμβρίου εἰς τὴν ἐν Ζαλόγγῳ μονὴν τῶν Ταξιαρχῶν, ἀνατολικῶς τοῦ Σουλίου κειμένην, δεκάωρον δὲ ἀπέχουσαν αὐτοῦ, καὶ ἐν αὐτῇ παρέμειναν περὶ τὰς δύο ἡμέρας, ὁπότε τὴν 20 Δεκεμβρίου ἐπεφάνη στρατιὰ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ὃν διεβουκόλει ἡ ἰδέα ὅτι ἔμελλεν οὕτω νὰ ζωγρήσῃ τοὺς πάντας ἀποκλείων αὐτοὺς ἐντὸς τῆς μονῆς, ἢ καὶ ἀναγκάζων ν' ἀνέλθωσιν εἰς τὸν βουνὸν τοῦ Ζαλόγγου, ὅπου προλαβὼν ἔστειλε στρατὸν καὶ κατέλαβεν ἐν τῷ κρημνώδει αὐτῷ τόπῳ πάντα τὰ πρὸς διάδρασιν τοῦ καταδιωκομένου θηράματος αὐτοῦ ἐπιτήδεια μέρη. Ἐσύγκειτο δὲ ὁ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον σταλεὶς στρατός, ὅστις ἐξεκίνησεν ἀπὸ τοῦ Παλαιορροφόρου, ἐκ χιλίων Ἀλβανῶν ὑπὸ τὸν Μπεκὶρ Τζογαδοῦρον· ὁ δὲ υἱὸς τοῦ σατράπου Βελῆς μεθ' ἑτέρων χιλίων περίπου ἐπορεύθη εἰς Καμαρίναν καὶ κατέλυσε παρὰ τῷ Γεωργίτσᾳ, ὃν καὶ ἀπέστειλε μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ καὶ μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Γεωργίτσα Πάνου κατὰ τῶν ἐν τῇ μονῇ ἀμερίμνως διατριβόντων, ἵνα συλλάβωσιν ἅπαντας καὶ ἀπάξωσι πρὸς αὐτόν.

Ἐν ᾧ λοιπὸν οἱ Σουλιῶται διῆγον ἥσυχοι ἐν τῇ μονῇ μηδὲν ὑποπτεύοντες, τὴν 23 Δεκεμβρίου ἐκίνησαν ἐκ Καμαρίνας οἱ στρατοὶ τοῦ Ἀλῆ ὁδεύοντες κατὰ τῆς μονῆς· καὶ περὶ τὴν ὀγδόην πρωϊνὴν ὥραν παιδία τινὰ τῶν Σουλιωτῶν παίζοντα ἔξωθεν τῆς μονῆς, ἰδόντα αὐτοὺς ἐπερχομένους ἔτρεξαν ἐντὸς φωνάζοντα «*Τοῦρκοι, Τοῦρκοι*». Παρευθὺς δὲ οἱ Σουλιῶται συνασπισθέντες σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις, καὶ αὐτοψεὶ βεβαιωθέντες περὶ τῆς ἐπελεύσεως αὐτῶν, ἐτράπησαν τὴν πρὸς τὸν βουνὸν ἄγουσαν, οὐδεμιᾶς ἄλλης διεξόδου ὑπαρχούσης πρὸς ὑποχώρησιν, σκοποῦντες δὲ οὕτω νὰ κατέλθωσιν ἐκ τοῦ ἀρκτικοῦ μέρους πρὸς τὸ Παλαιορρόφορον καὶ σωθῶσι διὰ τῆς φυγῆς. Ἀλλ' ὅταν ἀνελθόντες εἰς τὸν βουνὸν καὶ πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο ὁδεύοντες εἶδον τοὺς περὶ τὸν Μπεκὶρ Τζογαδοῦρον κατέχοντας αὐτό, τότε δὴ τότε κα-

τανοήσαντες τὸν μέγιστον κίνδυνον ὃν ἐκινδύνευον τεθειμένοι ὄντες μεταξὺ δύω ἐχθρικῶν πυρῶν ἔκ τε τῶν ἔμπροσθεν καὶ τῶν ὄπισθεν, ἀπεφάσισαν, ἵνα ἀποφύγωσι τὰ δεινὰ τοῦ ἀργαλέου ἐξανδραποδισμοῦ, νὰ δώσωσι τέλος τῆς ζωῆς των διὰ πράξεως τόσον σπαραξικαρδίου ὅσον καὶ ἡρωϊκῆς· διότι φέροντες ἔρριψαν πρῶτον τὰ τέκνα αὐτῶν κατὰ τοῦ φρικώδους βαράθρου, εἶτα δὲ διὰ τῆς σπάθης μαχόμενοι ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες ἔρριψαν ἑαυτοὺς καὶ οὗτοι ἐπὶ τῶν ἀσπαιρόντων πτωμάτων τῶν φιλτάτων αὐτῶν. Ἐκ τούτων δὲ ὅσοι μὲν κατέπεσον ἐκ τῆς τοποθεσίας *Εἰκόνος* εἰς τὸ βάραθρον ἐτελεύτησαν συντριβέντες· πολλοὶ δὲ ἐξ ὅσων ἐρρίφθησαν ἐκ τῶν παραπλεύρων ἀποκρήμνων αὐτῆς βράχων, ἐμπλακέντες μεταξὺ τῶν συμφύτων δενδρυφίων καὶ ἄλλων ἀκανθωδῶν θάμνων διεσώθησαν ἐπ' αὐτῶν στηριζόμενοι, ἀναξίως ἑαυτῶν φιλοψυχήσαντες καὶ τοῦ ἐνδόξου θανάτου προτιμοτέραν θεωρήσαντες τὴν αἰσχρὰν αἰχμαλωσίαν παρ' ἀπίστῳ καὶ ἀπηνεστάτῳ τυράννῳ. Ἐκ τούτων δὲ ὁ μὲν Φωτομάρας *βλάμης* ὢν τοῦ Μπεκὶρ Τζογαδούρου καὶ ὑπ' αὐτοῦ βοηθηθεὶς διέφυγε πρὸς τὸ Παλαιορρόφορον καὶ ἀπῆλθεν εἰς Πάργαν. Ὁ δὲ Ν. Κουτσονίκας τραυματισθεὶς εἰς τὸν πόδα ἐζωγρήθη μετ' ἄλλων δέκα περίπου. Κατὰ τὴν κατάπτωσιν δὲ ἀπέθανον περὶ τοὺς τριάκοντα, ἐτραυματίσθησαν περὶ τοὺς δέκα, καὶ ἐκ τῶν φευγόντων καὶ καταδιωκομένων ἐπὶ τῶν δυσβάτων ἐκείνων μερῶν ἐζωγρήθησαν ὀλίγοι τινές· ἄλλοι δὲ ἐκρύβησαν, ὅσον ἠδυνήθησαν· ἀλλὰ καὶ ἐκ τούτων πάλιν τινὲς μὲν ἐζωγρήθησαν, ἐκ τῶν κλαυθμυρισμῶν προδοθέντες τῶν ἐπιζησάντων παιδίων, ἅτινα ἠναγκάζοντο τούτου ἕνεκα ν' ἀποπνίγωσι· πολλοὶ δὲ διέμειναν κεκρυμμένοι, ὀλίγιστοι δὲ διεσώθησαν καταφυγόντες εἰς Πάργαν, ἐν οἷς καὶ ὁ Φωτομάρας, ὡς ἀνωτέρω διέλαβον. Πάντα δὲ ταῦτα συνέβησαν ἐντὸς ὀλίγων ὡρῶν. Τὰ δὲ λεγόμενα περὶ ὀχυρώσεως αὐτῶν καὶ διανυκτερεύσεως ἐπὶ τοῦ βουνοῦ δὲν ἔχονται ἀληθείας.

Ἐκ δὲ τῶν καταρριφθέντων παιδίων πέντε διεσώθησαν μετενεχθέντα εἰς Καμαρίναν, ἐξ ὧν ἓν ἄρρεν καὶ ἓν θῆλυ κατέμειναν αὐτόθι. Ἓν δ' ἕτερον κοράσιον ἑπταετὲς Λάμπρω καλούμενον, αὐξηθὲν τῇ ἡλικίᾳ ἐγένετο μοναχὴ καὶ διήνυσε τὸν βίον αὐτῆς εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ζαλόγγου. Ἐκ ταύτης λοιπὸν τῆς γυναικὸς διεσώθη ἐν Καμαρίνᾳ ἡ παράδοσις τοῦ λαμπροῦ τούτου ἔργου τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἱστορίας. Ἀπομνημονεύουσι πρὸς τούτοις ἐν Καμαρίνᾳ περὶ ἑνὸς τῶν παιδίων τούτων, ὅτι ξενιζομένου τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Γεωργίτσα, ἐν ᾗ ἀνετρέφετο τὸ παιδίον αὐτό, ἠναγκάσθησαν νὰ τὸ ἀποκρύψωσι, καθὸ σουλιωτικὸν γέννημα,

ἄνωθεν τοῦ ὀροφώματος. Κατασχεθὲν δὲ ὑπὸ τῆς φυσικῆς ἀνάγκης προσούρησεν ἐκεῖ, καὶ τὸ οὖρος κατέρρευσεν ἐπὶ τοῦ καθημένου σατράπου. Τούτου δὲ ὡς εἰκὸς ταραχθέντος καὶ ἐρωτήσαντος περὶ τοῦ πράγματος, ἀπεκρίθησαν οἱ ἐν τῷ οἴκῳ προφασιζόμενοι ὅτι γαλῆ δῆθεν διερχομένη τὸ ὀρόφωμα προσούρησεν. Ἴσως ὅμως τοῦτο νὰ συνέβη ἄλλως ἢ ὅπως ἔχει ἡ παράδοσις τῶν Καμαριναίων.

Ὁ Ἀλῆ Πασᾶς ἐπιδιώκων τὴν ὁλοσχερῆ ἐξαφάνισιν τῶν Σουλιωτῶν δι' αἰχμαλωσίας ἢ θανάτου, βλέπων δὲ ὅτι πολλοὶ διεσώθησαν δὲν ηὐχαριστήθη. Κατ' ἐντολὴν δ' αὐτοῦ προσαχθεὶς ἐνώπιόν του ὁ ζωγρηθεὶς Ν. Κουτσονίκας (ὁ δὲ Ι. Γούσης προστίθησιν ὅτι καὶ ὁ Πήλιος Γούσης πληγεὶς ἠχμαλωτίσθη, καὶ προσήχθη καὶ αὐτὸς ἐνώπιον τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ [*Ἱστορικὰ Σουλίου. Παρνασσὸς* τόμ. ΙΑ', σελ. 33—4]) εἰς Ἰωάννινα, ἤλεγξε μετὰ παρρησίας πολλῆς τὴν παρασπόνδησιν καὶ ἀπιστίαν αὐτοῦ. Ὁ δὲ Ἀλῆς δικαιολογούμενος δῆθεν ἔλεγε· Διατί ἐφύγετε; Ἐγὼ ἔστειλα νὰ διανείμω εἰς ὑμᾶς τὰ *τσιφλίκια* καὶ καπετανάτα τῆς Λάμαρης, πᾶν δ' ὅ,τι συνέβη, ἐγένετο ἐκ παρανοήσεως· ὅθεν σπεῦσον νὰ μετακαλέσῃς τοὺς υἱοὺς καὶ λοιποὺς οἰκείους σου ἐκ Πάργας. Ἐκ τούτου φαίνεται παραπεισθεὶς ὁ Κουτσονίκας μετεκαλέσατο αὐτούς. Ἵνα δὲ ἄρῃ ἀπ' αὐτοῦ πᾶσαν ἀπιστίας ὑπόνοιαν παρέδωκεν εἰς αὐτὸν ὁ παλαμναῖος τύραννος καὶ ἅπαντας τοὺς συναιχμαλωτισθέντας ἵνα ἀποκατασταθῶσιν εἰς Βουργαρέλιον, ὅπου καὶ ἀπῆλθον, ὡς φαίνεται. Ἐκεῖ δὲ μετ' ὀλίγον ἐπιτεθέντος κατ' αὐτῶν τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, ἐβιάσθησαν οὗτοι ν' ἀποχωρήσωσιν εἰς τὴν παρὰ τὴν Βρετσενίτζαν μονὴν τοῦ Σέλτσου· ἐκεῖ δὲ μετὰ τρίμηνον πολιορκίαν, ἀρχηγοῦ ὄντος τοῦ Κίτζου Μπότζαρη, ἀπέθανον ἡρωϊκῶς, ὀλιγίστων μόνον διασωθέντων. Κατά τινα δὲ ἐπιχειρηθεῖσαν ἔξοδον ἐφονεύθη ὁ Ν. Κουτσονίκας μετὰ τῶν δύο υἱῶν αὐτοῦ Ἀθανασίου καὶ Ἰωάννου (*Γενικὴ Ἱστορία Ἑλλην. Ἐπαν.* τόμ. α', σελ. 84 καὶ 85 σημ.). Ὁ δὲ Περραιβὸς ἐν τῇ τρίτῃ ἐκδόσει τῆς Ἱστορίας αὐτοῦ λόγον ποιούμενος περὶ τῶν προδοσιῶν τοῦ γέροντος Κουτσονίκα προστίθησιν ἐν ὑποσημειώσει ταῦτα: «Οἱ υἱοὶ καὶ ἔγγονοι αὐτοῦ ἐδείχθησαν ἀτρόμητοι μαχηταὶ καὶ τίμιοι πατριῶται, ἐξαιρέτως δὲ ὁ Νάσης Κουτσονίκας (ἔκδ. Ἀθηνῶν 1857, τόμ. α', σελ. 129, σημ.).

Καὶ τοιαύτη μὲν εἶναι ἡ ἀληθὴς διήγησις τοῦ ἐν Ζαλόγγῳ ἡρωϊκωτάτου δράματος, κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου Καμαρίνας, μεθ' ἧς συμφωνεῖ κατὰ πολὺ καὶ ἡ διήγησις τοῦ Λάμπρου Κουτσονίκα. Πάντα δὲ τὰ ἄλλως πως ἐκτιθέμενα, κατ' ἐμέ,

καταταχτέα εἰσὶν ἐν τοῖς μυθεύμασιν. Δὲν πιστεύω δὲ ὅτι ἐκ τῆς διηγήσεώς μου ταύτης, ἀλλοίας οὔσης τῆς μέχρις σήμερον γνωστῆς, θὰ ὑποθέσῃ ὁ ἀναγνώστης ὅτι προτίθεμαι νὰ ἐλαττώσω τὴν δόξαν τοῦ ἱστορικοῦ τοῦ Ζαλόγγου γεγονότος. Τὰ ἔνδοξα ἱστορικὰ ἔργα δὲν ἀμαυροῦνται διὰ τῆς ἀληθοῦς καὶ ἀκριβοῦς αὐτῶν περιγραφῆς. Ἐν τῷ ἱστορικῷ ἔργῳ τοῦ Ζαλόγγου καταφαίνεται τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἑλληνικοῦ ἡρωϊσμοῦ καὶ τῆς αὐταπαρνησίας. Τοσαῦτα δ' εἰσὶ τὰ ἡρωϊκὰ τῶν Σουλιωτῶν κατορθώματα καὶ τοιαύτη ἡ φιλοπατρία αὐτῶν, ὥστε ἀφίνοντες κατὰ μέρος τὰς ποιητικὰς περιγραφάς, καὶ γυμνὴν τὴν ἀλήθειαν ἀποκαλύπτοντες δὲν μειοῦμεν τὴν ἀξίαν τοῦ ἐνδόξου γεγονότος· διότι, εἴτε χορεύουσαι αἱ Σουλιώτιδες κατέπιπτον εἰς τοῦ Ζαλόγγου τὸ βάραθρον ἐν ᾧ οὐδὲ νὰ κινηθῶσιν ὑπῆρχε τόπος, ἀλλ' οὐδὲ χρόνος διὰ τοιαύτην σκέψιν καὶ πρᾶξιν, εἴτε ἄλλως ἐγένετο, ἐν τούτοις κατέπεσον φεύγουσαι τὸν πικρὸν καὶ σκληρὸν ἀνδραποδισμόν, καὶ διότι ἐγνώριζον ἐκ τῶν προτέρων τὴν ἀμείλικτον τοῦ ἀπηνεστάτου τυράννου μῆνιν δι' ὅσας ὑπέστησαν ἀλλεπαλλήλως οἱ πολυάριθμοι στρατοὶ αὐτοῦ αἰσχρὰς ἥττας, ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη καταπολεμούμενοι ὑπὸ μιᾶς δρακὸς τῶν ἐνδόξων τούτων τέκνων τῆς εὐάνδρου Ἠπείρου.

Ἐνταῦθα ποιοῦμαι παρέκβασίν τινα περὶ τῆς ἡρωΐδος Ἑλένης Μπότζαρη καὶ τῶν ὁπλαρχηγῶν Χρηστάκη καὶ Γεωργίτσα. Ἡ ἐκ πρώτου γάμου θυγάτηρ τοῦ Κίτζου Μπότσαρη Ἑλένη, δεκαπενταέτις οὖσα ἐπολέμει εἰς Σέλτσον παρὰ τῷ ἀδελφῷ αὐτῆς Γιαννάκη· τούτου δὲ φονευθέντος ἀπῆλθε παρὰ τῷ θείῳ αὐτῆς Νίκζα πολεμοῦντι παρὰ τὸν Ἀχελῷον, καὶ πολλοὺς Τούρκους ἐφόνευσεν. Ὑπὸ τούτων δὲ περικυκλωθεῖσα, καὶ μὴ θέλουσα νὰ παραδοθῇ ἔρριψεν ἑαυτὴν εἰς τὸν Ἀχελῷον καὶ εὗρε τὸν ἔντιμον θάνατον ἐν τῷ ῥεύματι τοῦ ποταμοῦ τούτου. Περὶ τῆς ἡρωΐδος ταύτης διεσώθη τὸ ἑξῆς δημοτικὸν ᾆσμα·

Ὅλαις ἡ καπετάνισσαις κι' ἡ καπετανοποῦλαις,
Ὅλαις τὴν Ἄρταν πέρασαν 'ς τὰ Γιάννινα τῆς πάνε.
Κι' ἡ Λένω δὲν ἐπέρασε, μήτε σκλάβα πηγαίνει.
Μόν πῆρε δίπλα τὰ βουνά, δίπλα τὰ κορφοβούνια.
Πέντε Τοῦρκοι τὴν κυνηγοῦν, πέντε τζοχαντζαρέοι.
Γυρίζ' ἡ Λένω καὶ τῶς λέ, καὶ μὲ θυμὸ τοὺς κραίνει,
Ποῦ πᾶτε βρὲ βρωμότουρκοι κ' ἐσεῖς παληοζαγάρια;
Ἐγώ 'μ' ἡ Λένω Μπότζαρη, ἡ ἀδελφὴ τοῦ Γιάννη,
Π' ἔκαμε τὴν Ἀρβανιτιὰ κ' ἐντύθηκε 'ς τὰ μαῦρα.

Ἐποιησάμην μνείαν τῆς ἐνδόξου ταύτης ἡρωΐδος, ἀδελφῆς τοῦ ἥρωος Μάρκου, διότι ἀποδίδεται τοῦτο ὑπό τινων εἰς ἕτερον μέλος τῆς οἰκογενείας ταύτης.

Ὁ Γιάννης Γεωργίτζας κατήγετο ἀπὸ τὸ Σακαρέτον τοῦ Βάλτου ἐκ νομάδων Σαρακατσάνων καὶ ἐνυμφεύθη νομάδα Καραγκούνισσαν καλλιπάρειον. Εἶχε πρότερον τὸ καπετανᾶτον αὐτοῦ μετὰ τοῦ Λάπα εἰς τὸ χωρίον Ζερμί, ὅπερ ὁ Ἀλῆ Πασᾶς μετέφερεν εἰς Καμαρίναν. Δολοφονήσας τῇ συναινέσει τοῦ Ἀλῆ ἐν τῷ χωρίῳ Λιμπόχοβα, μίαν ὥραν τῆς Καμαρίνας ἀπέχον καὶ νῦν ἔρημον, τὸν ὁπλαρχηγὸν αὐτῆς καπετὰν Χρηστάκην, ἐγένετο εἷς τῶν εὐνοουμένων τοῦ σατράπου καὶ ἑπομένως ἐχθρὸς τῶν Σουλιωτῶν, ὑπηρετῶν αὐτὸν πιστότατα. Εἰς ἔνδειξιν μάλιστα τῆς πρὸς αὐτὸν εὐνοίας του ὁ Ἀλῆς οἰκοδόμησε δι' αὐτὸν καὶ οἰκήματα εἰς τὸ ὑψηλότερον μέρος τῆς Καμαρίνας, σωζόμενα μέχρι τῆς σήμερον. Ὁ δὲ Χρηστάκης ἦν υἱὸς τοῦ καπετὰν Σπύρου ἀνδρὸς πλουσίου καὶ κτήματα πολλὰ ἔχοντος ἐν Πρεβέζῃ, φίλος μὲν ἄριστος τῶν Σουλιωτῶν, ἐχθρὸς δὲ τοῦ Ἀλῆ ἄσπονδος. Περὶ τοῦ ἀνδρὸς τούτου, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἅλωσιν τῆς Πρεβέζης ἰδοὺ πῶς ἐκφράζεται ὁ Περραιβός: « . . . καὶ ἐμποδιζομένου [τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ] μίαν, ἢ δύω ἡμέρας μὲ πόλεμον, ἔφθανε καὶ ἄλλη βοήθεια ἀπὸ τὴν Λευκάδα (ἡ ὁποία ἀπέχει μίλλια δώδεκα) τόσον ἀπὸ Γάλλους, ὅσον καὶ Πρεβυζάνους, τοὺς ὁποίους ὁ καπετὰν Χρηστάκης Καλόγηρος [1] εἶχε πηγαίνῃ πρὸ δύω ἡμερῶν νὰ τοὺς συνάξῃ· καὶ τὴν ἰδίαν (ἤγουν τὴν τρίτην, ὀκτωβρίου δώδεκα 1798) ἡμέραν, ὁποῦ ὁ ἐχθρὸς συνέκρουσε τὸν πόλεμον, εἶχε κινήσει καὶ ὁ καπετὰν Χρηστάκης μὲ τριακοσίους Γραικοὺς καὶ ἑκατὸν πενῆντα Γάλλους ἀπὸ τὴν

[1] «Καπετὰν Χρηστάκης Καλόγηρος εἶναι υἱὸς τοῦ καπετὰν Σπύρου, κάτοικος εἰς τὴν Πρέβυζαν καὶ μὲ ἀρκετὰ ὑποστατικά, νέος πολλὰ χαριέστατος, καὶ φιλογενής. Πάντα ἐστάθη ἐναντίος τοῦ Πασιᾶ, καὶ πολλὴν ζημίαν τῷ ἐπροξένησεν εἰς τὰ σύνορά του. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Πασιᾶς πολὺν ἀγῶνα ἔβαλε καὶ βάνει διὰ νὰ τοῦ ὑστερήσῃ τὴν ζωήν, ἀλλ' εἶναι δύσκολον. Εἶναι ὅλος ἀφιερωμένος ψυχῇ καὶ σώματι εἰς τὸ Σοῦλι, ἐπειδὴ διὰ μέσου ἐκείνων ἐδοξάσθη, καὶ μετ' ἐκείνων θέλει ἀποθάνει. Ὅσον ψωμὶ περισσεύει ἀπὸ τὴν τράπεζάν του τὸ στέλλει πάντα εἰς αὐτούς. Οἱ στρατιῶται αὐτοῦ ἐθυσιάσθησαν εἰς τὴν Πρέβυζαν πολεμῶντες, καὶ ἂν ἐπρόφθανε καὶ ὁ ἴδιος ἀπὸ τὴν ἁγίαν Μαῦραν ἦτον ὑποκείμενος ἢ νὰ νικήσῃ, ἢ νὰ ἀποθάνῃ δι' ἀγάπην τῆς Πατρίδος του. Ἀφ' οὗ ἐσκλαβώθη ἡ πατρίς του ἐπρόστρεξεν εἰς τὸν Οὐσακὼφ καὶ ἐτιμήθη· φεύγοντος δὲ αὐτοῦ ἔμεινεν εἰς τὴν Ἰονικὴν Πολιτείαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐτιμήθη εἰς βαθμὸν Μαγιόρου διὰ τὴν ἀξιότητα καὶ πίστιν του.» (*Ἱστορία σύντομος τοῦ Σουλίου καὶ Πάργας* ἐκδ. Παρισίων 1803, τόμ. α', σελ. 5—6).

ἁγίαν Μαῦραν, ἀλλ' ὄντας ὁ καιρὸς βροχώδης, καὶ ἡ θάλασσα κυματοῦσα, δὲν ἐπρόφθασεν. . . .».

Τὰς ἱστορικὰς ταύτας ἀληθείας, ἐκ τῶν ὀλιγίστων ὅσαι ἀπαντῶσιν ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τοῦ Περραιβοῦ, οὔτε ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐν Βενετίᾳ ἐκδόσει, οὔτε ἐν τῇ τρίτῃ ἐν Ἀθήναις ἀναφέρει, ἀποσιωπῶν ὅλως τὰ κατὰ τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον. Ὁ καπετὰν Χρηστάκης μνημονεύεται καὶ ἐν ἐπιστολῇ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ πρὸς τοὺς Παργίους, ἀπὸ Μαργαριτίου τῇ 12 Νοεμβρίου τοῦ 1798 γραφείσῃ, ἐν ᾗ λέγει πρὸς τοὺς Παργίους: «. . καὶ οἱ χωριανοί σας πῆραν τὸ κεφάλι τοῦ Χρηστάκη, καὶ τῶν ἀλλωνόνε, ὅτι σᾶς θέλει τὴν καλοσύνην νὰ σᾶς φτιάκῃ, καθὼς ἔφτιακε τοὺς Πρεβυζάνους .». Οἱ δὲ Πάργιοι εἰς ταῦτα ἀπαντῶσι περὶ τοῦ Χρηστάκη τὴν ἰδίαν ἡμέραν τοῦ 1789: «ἡμεῖς, οὔτε Χρηστάκην, οὔτ' ἄλλον τινὰ ἀπὸ τοὺς γειτόνους ἀκούομεν . . .» (*Ἱστορία σύντομος τοῦ Σουλίου καὶ Πάργας* ἔκδ. Παρισίων 1803, τόμ. α', σελ. 111 καὶ 213—114). Τί δὲ νομίζει ὁ ἀναγνώστης ὅτι γράφει ὁ παλίμβουλος Περραιβὸς περὶ τοῦ Χρηστάκη, τοῦ ὑπ' αὐτοῦ τοσοῦτον ἐν τῇ ἁλώσει τῆς Πρεβέζης ἐπαινεθέντος καὶ ἐκθειασθέντος; Ἰδοὺ αὐταῖς λέξεσιν «. . . . τοῦ Χρηστάκη· εἶναι ὁ ἴδιος ὁποῦ εἰς τὸν τῆς Πρέβυζας πόλεμον ἀναφέραμεν· ἐπειδὴ ἐπῆγε νὰ φυλαχθῇ, καὶ εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν νὰ ἐκδικηθῇ, ἂν ὁ ἐχθρὸς ἤθελεν ἔλθῃ.» (*Ἱστορ. Σύντ. Σουλ. καὶ Πάρ.* ἔκδ. Παρισίων 1803, τόμ. α', ὑποσημ. β', σελ. 111). Τὰς εἰρημένας ἐπιστολὰς ἀναδημοσιεύει ὁ Περραιβὸς καὶ ἐν ταῖς μετὰ ταῦτα γενομέναις δύω ἐκδόσεσι τῆς Ἱστορίας αὐτοῦ (ἔκδ. Βενετίας 1815, τόμ. α', σελ. 136—138, καὶ ἔκδ. Ἀθηνῶν 1857, τόμ. β', σελ. 33—35). Ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐκδόσει παραλείπει ὅλως τὴν ὑποσημείωσιν τῆς πρώτης ἐκδόσεως, ἣν παρέθηκα ἀνωτέρω· ἐν τῇ τρίτῃ ὅμως γράφει αὐτὴν ὡς ἑξῆς: «Ὑπῆρχε [ὁ Χρηστάκης] καπετάνος τῆς Πρεβύζης, καὶ τῷ ὄντι ἀξιοκατάκριτος, διότι ἐν ᾧ ἡ πατρίς του ἐκινδύνευεν, αὐτὸς διεβιβάσθη πρὸ τῆς μάχης εἰς Λευκάδα, προτιμήσας τὴν ἀτομικήν του ἀσφάλειαν, ἀφήσας τοὺς στρατιώτας ὑπὲρ τοὺς ἑκατὸν ἄνευ ἀρχηγίας, ἐξ ὧν τὸ πλεῖστον μέρος ἀπέθανον μαχόμενοι». (*Ἱστορία Σουλίου καὶ Πάργας* ἔκδ. Ἀθηνῶν 1857, τόμ. β', σελ. 33 σημ.). Περιττὸν εἶναι νὰ προσθέσω τι εἰς τὸ νέον τοῦτο δεῖγμα τῆς παλιμβουλίας τοῦ Περραιβοῦ. Τοῦ καπετὰν Χρηστάκη ἡ εἰκὼν καὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἣν ἐφιλοτέχνησεν ἡμῖν ὁ Περραιβὸς εἰς τὰ τῆς ἁλώσεως τῆς Πρεβέζης ἐν τῇ πρώτῃ ἐκδόσει, καὶ ἣν ἀνωτέρω παρέθηκα, εἶναι ἀκριβεστάτη, κατὰ τὰς ἐν Πρεβέζῃ καὶ Καμαρίνᾳ ἐρεύνας μου.

Ὅτε ὁ Χρηστάκης ἐνυμφεύθη Σουλιώτισσαν, παρεχώρησεν αὐτῷ ὁ πατὴρ τὴν ἀρχηγίαν· δολοφονηθέντος δὲ ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ διὰ τοῦ Γεωργίτσα, ὁ πατὴρ αὐτοῦ Σπῦρος ἐζήτησε τὴν βοήθειαν τῶν Σουλιωτῶν κατὰ τοῦ φονέως τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ· οὗτοι δὲ ἦλθον πρὸς βοήθειαν τοῦ γέροντος ὑπὸ τὸν Κουτσονίκαν καὶ ἐπολέμησαν ὑπὲρ αὐτοῦ εἰς Ζάλογγον, ἄνευ ὅμως ἀποτελέσματος· διότι ὁ Ἀλῆ Πασᾶς πρὸς βοήθειαν τοῦ Γεωργίτσα ἔστειλε τὸν Μπεκὶρ Τζογαδοῦρον, καὶ ἐκ τούτου ἐγεννήθη τὸ κατὰ τῶν Σουλιωτῶν μῖσος τοῦ Γεωργίτσα, ὅπερ ἐν Ζαλόγγῳ ἐξεδήλωσε. Τὸν πόλεμον τοῦτον τῶν Σουλιωτῶν κατὰ τοῦ Γεωργίτσα ὑποτίθημι συμβάντα κατὰ τὸ 1798 ἢ 1799, καὶ εἰς τοῦτον ἀναφέρεται τὸ κατωτέρω δημοτικὸν ᾆσμα, ὅπερ ἐν Καμαρίνᾳ ᾀδόμενον ἤκουσα. Ἡ δὲ αὐτόθι παράδοσις παρίστησι τὸν Χρηστάκην νέον ἐπὶ κάλλει καὶ ἀνδρίᾳ διαπρέποντα καὶ ἐπιδεικτικώτατον, διότι ἔφερεν ἐπὶ τῶν ὅπλων καὶ ἐνδυμάτων αὐτοῦ ἄργυρον περὶ τὰς δέκα ὀκάδας. Τὴν θυγατέρα τοῦ Χρηστάκη Χρυσούλαν ἐνυμφεύθη ἐν Κερκύρᾳ ὁ Μάρκος Μπότζαρης, ὅπου, ὡς φαίνεται, κατέφυγεν ἡ οἰκογένεια μετὰ τὴν δολοφονίαν αὐτοῦ. Περὶ δὲ τοῦ Γεωργίτσα λέγει τινὰ ὁ Περραιβὸς ἐν τοῖς *Πολεμικοῖς Ἀπομνημονεύμασιν* αὐτοῦ (τόμ. α΄, σελ. 34—36. 88—90).

Τρία πουλάκια κάθουνταν ’ς τὸ Ζάλογγο ’ς τὴ ῥάχη·
Τῶνα τήραε τὴ Λάμαρη, τ’ ἄλλο τὴν Καμαρίνα·
Τὸ τρίτο τὸ καλλίτερο μυρολογᾷ καὶ λέγει·
Ἐσεῖς παιδιὰ Σουλιώτικα, παιδιὰ τοῦ Κουτσονίκα,
Τώρα ποῦ κάμετε γαμπρὸ τὸν καπετὰν Χρηστάκη,
Νὰ θυμηθῆτε τὸ ψωμὶ τοῦ καπετὰν Σπυράκη.
Γ̥ιὰ πάρτε τὰ τουφέκια σας καὶ ζῶστε τὰ σπαθιά σας,
Κάμετε τὸν κατήφορο κατὰ τὸ Λισσθῶρι·
Βάλτε φωτιὰ ’ς τὴ Λάμαρη, κάψτε τὴν Καμαρίνα.
Ἀλῆ Πασᾶς σὰν τῶμαθε, πολὺ τοῦ κακοφάνη.
Στὰ Γ̥ιάννινα γ̥ιωμάτισε, ’ς τὸ Λοῦρο κάνει δεῖπνο·
Σ’τὸ Λοῦρο καὶ ’ς τὴν Πρέβεζα ὅσο νὰ ξημερώσῃ.
Καὶ τὸν Μπεκίρη ἔκραξε τὸν πρῶτο ἀρχηγό του,
Στὸ Ζάλογγο τὸν ἔστειλε ’ς τὸν καπετὰν Γ̥ιωργίτζα.

Ὁπόσον δὲ ἐλύσσα, καὶ ὁποῖον μῖσος εἶχεν ὁ ἀλιτήριος Ἀλῆς κατὰ τῶν Σουλιωτῶν, ὧν τὴν παντελῆ ἐξαφάνισιν θερμότατα ἐπεδίωκε μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ Σουλίου ἐκτόπισιν αὐτῶν, ἀποδείκνυσι καὶ τὸ παρατιθέμενον ἔγγραφον τοῦ τότε διοικητοῦ τῆς Πρεβέζης Μέτζε Μπόνου πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς Λευκάδος.

'Αγία Μαῦρα

Πρὸς τὸν ἐξοχότατον καὶ εὐγενέστατον σιὸρ Τελεγάτον τοὺς ἀκριβοὺς χαιρετισμοὺς πέμπομεν·

καὶ μετὰ τὴν ἐρώτησιν τῆς ποθητῆς μας ἀγαθῆς ὑγεία σας εἰδοποιοῦμεν, ὅτι μερικοὶ σουλιῶτες καὶ κλέπταις διώκονται παρὰ τοῦ ὑπερτάτου βεζὴρ ἀφέντη μου· καὶ ἀπέρασαν διὰ νὰ εὕρουν κανένα ἰνμπάρκον εἰς καμίαν ἄκρην νὰ ἔμπουν νὰ φύγουν· καὶ προσταγμένος ἀπὸ τὸν ἀφέντην μου εὔγαλα ἀπὸ τὰ ἐδικά μας καΐκια νὰ φυλάξουν μὲ ἀνθρώπους διὰ νὰ τοὺς πιάσουν ἂν τοὺς ἐπιτύχουν· ὅθεν τὸ κάμνομεν γνωστὸν καὶ πρὸς τὴν εὐγενείαν σας ὁποῦ νὰ παραγγείλετε εἰς ὅλα τὰ καΐκια σας καὶ βάρκαις ὁποῦ νὰ μὴν ζυγώσουν εἰς κανένα μέρος παράσκαλα μὴν τύχῃ καὶ τοὺς ἐπιτύχουν οἱ κακοποιοὶ σουλιῶταις καὶ τοὺς πιάσουν, καὶ θέλοντας καὶ μὴν θέλοντας ἠμπαρκάρονται καὶ φεύγουν, διὰ τοῦτο ὅταν τοὺς ἀβηζάρετε δὲν ζυγώνουν εἰς καμίαν ἄκρην καὶ λείπωμεν ἀπὸ τοιαύταις ὑποψίαις· ἀκόμι ἐπαράγκειλα καὶ τὰ ἐδικά μας καΐκια καὶ φελοῦκαις ὁποῦ ὅποιον καΐκι τύχουν νὰ τὸ κιαμάρουν καὶ νὰ τὸ βιζητάρουν· καὶ δόσετε τὴν εἴδησιν καὶ τῶν ἐδικῶν σας καϊκιῶν ὁποῦ ὅταν τύχουν κανένα καΐκι σας καὶ τὸ κράξουν νὰ ὑπακούσῃ καὶ νὰ πηγαίνῃ νὰ τὸ βιζητάρουν, καὶ κανένα φόβον νὰ μὴν ἔχουν, καὶ διὰ τὴν καλὴν φιλίαν καὶ ἁρμωνείαν ὁποῦ ἀκολουθῶ ἀναμεταξύ μας ἕως σήμερον, νὰ προσπαθήσετε τὸ ἐμπόδιον τῶν κακοποιῶν σουλιότων, καὶ προσταγμένος ἀπὸ τὸν ἀφέντην μου σᾶς τὸ κάμνω γνωστόν, θεόθεν δὲ ὑγιαίνεται μετ' εὐτυχίας **1804 'Απριλίου 7 Πρέβεζα.**

φίλος σου ἀγαπητὸς
μέτζε μπόνος
[Τ. Σ.]

διὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ καπετὰν Χρίστου ὁποῦ μοῦ ἐγράφεται τοῦ ἔκαμα σφιχτὴν παραγκελείαν ὁποῦ νὰ μὴν χαριστήσῃ οὔτε νὰ γκιχθῇ κανένας ἐδικός σας οὔτε εἰς τὸ παραμικρόν, καὶ ἂν ἀκολουθήσῃ κανένα νεωτέρισμα καὶ εἰς κάθε ἄλλην δουλειάν σας νὰ μοῦ τὸ κάμνετε γνωστὸν καὶ θέλω κάμει κατὰ τὸ χρέος τῆς ἀναμεταξύ μας φιλίας.

Τῷ ἐξοχωτάτῳ, καὶ πανευγενεστάτῳ σιὸρ Τελεγάτο, πανευτυχοῦτι· εἰς ἁγίαν μαῦραν.

Η ΣΥΖΥΓΟΣ ΤΟΥ ΚΛΑΥΔΙΟΥ

ΠΡΟΣΩΠΑ

Κλαυδιος Ρουπερ,	*Ἐργοστασιάρχης*
Καισαρινη	*Σύζυγός του*
Αντωνιος	*Θετὸς υἱός των*
Δανιηλ	*Ἑβραῖος*
Ρεβεκκα	*Θυγάτηρ του*
Κανταναιακ	*Κατάσκοπος*
Εδμεα	*Ὑπηρέτρια τοῦ Κλαυδίου.*

Ἡ σκηνὴ σύγχρονος, ὑπόκειται δὲ ἐν τῇ ἐξοχῇ

Ἄρχεται τὴν πρωΐαν καὶ περατοῦται τὴν Ἑσπέραν.

ΠΡΑΞΙΣ ΠΡΩΤΗ

Μεγάλη ἰσόγαιος αἴθουσα μόλις φωτιζομένη καὶ περικοσμουμένη δι' ἐπίπλων πεπαλαιωμένων καὶ παραπετασμάτων. Ἐν τῷ μέσῳ κεῖται μεγάλη ὑελωτὴ θύρα, ἐξ ἧς διαφαίνεται κοιλάς. Ἀριστερόθεν καὶ δεξιόθεν τῶν θυρῶν παράθυρα. Ἑκατέρωθεν θύραι φέρουσαι εἰς τὰ πλησίον δωμάτια. Ἐπί τινος τραπέζης θῆκαι φυσιγγίων καὶ διάφορα ἐργαλεῖα. Ἀριστερόθεν ἐν μεγάλον κιβώτιον μετὰ σιδηρῶν κομβίων. Ἀκούεται ὁ ἦχος μεγάλου ὡρολογίου.

ΣΚΗΝΗ ΠΡΩΤΗ

ΕΔΜΕΑ, ΚΑΙΣΑΡΙΝΗ

ΕΔΜ. (εἰσέρχεται κρατοῦσα μικρὰν λυχνίαν, ἣν ὑψόνει ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς της ὅπως παρατηρήσῃ τὸ ὡρολόγιον). Ἑπτὰ παρὰ τέταρτον· εἶνε πλέον ἡμέρα (ἀρχίζει νὰ διευθετῇ ἐπὶ τραπέζης χαρτία τινὰ παρατηροῦσα ταῦτα μετά τινος περιεργείας φυσικῆς μᾶλλον παρὰ σκοπίμου. Ἀκούεται ἐλαφρὸς κτύπος εἰς τὸ παράθυρον τὸ κείμενον παραπλεύρως τῆς ὑελωτῆς θύρας). Ἂν δὲν ἀπατῶμαι, κάποιος ἐκτύπησε (κτύπος ἰσχυρότερος εἰς τὸ ἕτερον παράθυρον)· ἂς ἀνοίξω, ἀλλὰ ποῖος νὰ ἦνε τόσον ἐνωρίς;

ΚΑΙΣ. (ἔξωθεν χαμηλοφώνως)· Ἐδμέα, ἐγὼ εἶμαι, ἄνοιξόν μοι.

ΕΔΜ. Ἡ κυρία μου! ἀλλά . . . διατὶ ἐπιστρέφει . . . εἴμεθα τόσον

καλὰ χωρὶς... αὐτὴν (προχωρεῖ πρὸς τὴν θύραν τῆς εἰσόδου καὶ ἐπανέρχεται μετὰ τῆς Καισαρίνης· εἶτα ἀποσύρει τὰ παραπετάσματα, ἀνοίγει τὰ παράθυρα καὶ ἡ αἴθουσα φωτίζεται).

ΚΑΙΣ. Εἶσαι μόνη;

ΕΔΜ. Μάλιστα, δὲν κατέβησαν ἀκόμη· ἀλλὰ πῶς ἐννοήσατε ὅτι εὑρισκόμην ἐδῶ; Τὰ παράθυρα ἦσαν κλειστά.

ΚΑΙΣ. Σὲ εἶδον διά τινος ὀπῆς τὴν ὁποίαν ἤνοιξα διὰ νὰ βλέπω πρὸς τὰ ἔξω· ἀλλὰ διατί ἡ θύρα τῆς εἰσόδου ἦτο κλεισμένη διὰ τοῦ σύρτου καὶ ἠναγκάσθην νὰ κτυπήσω εἰς τὸ παράθυρον ὡς ἄγνωστος;

ΕΔΜ. Διότι τώρα κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον κλείομεν.

ΚΑΙΣ. Καὶ ἀπὸ πότε ἐλήφθη τὸ νέον τοῦτο μέτρον;

ΕΔΜ. Ἀφότου ἀνεχωρήσατε.

ΚΑΙΣ. Τοῦτο ἴσως διὰ νὰ μὴ δύναμαι νὰ εἰσέλθω;

ΕΔΜ. Ἴσως.

ΚΑΙΣ. Καὶ ἡ διαταγὴ αὕτη παρὰ τίνος ἐδόθη;

ΕΔΜ. Ὑπὸ τῆς δεσποινίδος Ῥεβέκκας.

ΚΑΙΣ. Ὥστε ἡ δεσποινὶς Ῥεβέκκα ἐκτελεῖ πλέον ἐνταῦθα χρέη οἰκοδεσποίνης.

ΕΔΜ. Ἐφόσον ἀπουσιάζεται μόνον· ἀνεχωρήσατε τόσον αἰφνιδίως ὥστε ἔπρεπε νὰ σᾶς ἀναπληρώσῃ κάποιος. Ἐὰν ἐγράφατε τοὐλάχιστον ὅτι θὰ ἤρχεσθε, κάποιος θὰ ἤρχετο εἰς προϋπάντησίν σας.

ΚΑΙΣ. Δὲν τὸ ἔπραξα, διότι ἐπεθύμουν νὰ ἔλθω ἐνταῦθα ἀπροσδοκήτως, ὅπως ἴδω τί συμβαίνει ἐν τῇ οἰκίᾳ μου, ὅταν ἀπουσιάζω· ἄλλως τε ἤθελον νὰ σοὶ ὁμιλήσω πρὶν οἱ ἄλλοι μάθωσι τὴν ἔλευσίν μου.

ΕΔΜ. Ἀλλ' ἐὰν ἠθέλατε μὲ ἐρωτήσει θὰ σᾶς ἔγγραφον τὰ πάντα· τοῦτο μάλιστα θὰ ἔκαμον ὡς καὶ ἄλλοτε, ἐὰν ἐγνώριζα ποῦ εὑρίσκεσθε.

ΚΑΙΣ. Δὲν ἤθελον νὰ ἠξεύρῃ κανεὶς ποῦ εὑρισκόμην.

ΕΔΜ. Οὔτε καὶ ἐγώ;

ΚΑΙΣ. Οὔτε!

ΕΔΜ. Καὶ θ' ἀναχωρήσητε ἴσως ἐκ νέου;

ΚΑΙΣ. Διατί μ' ἐρωτᾷς;

ΕΔΜ. Πρὸς τί ὅλη αὐτὴ ἡ μυστικότης;.. Καὶ αἱ ἀποσκευαί σας ποῦ εὑρίσκονται;

ΚΑΙΣ. Εἰς τὸν σταθμόν. Ὁ καιρὸς ἦτο τόσον ὡραῖος, ὥστε ἐπροτίμησα νὰ ἔλθω πεζῇ.

ΕΔΜ. Μίαν ὁλόκληρον ὥραν πεζῇ! ὥστε εἶσθε καλὰ πλέον;

ΚΑΙΣ. Ἀληθῶς εἶμαι καλὰ πλέον, ὑπέφερα ὅμως τόσον πολὺ ἐσχά-

τως, ὥστε ὀλίγον ἔλλειψε ν' ἀποθάνω. Δὲν ἐπίστευον νὰ ἐπανίδω οὐδένα καὶ ἠναγκάσθην νὰ ἐξομολογηθῶ.

ΕΔΜ. Καὶ ἐξωμολογήθητε τὰ πάντα ;

ΚΑΙΣ. Βεβαίως· ὅταν εὑρίσκεταί τις εἰς τὸ χεῖλος τοῦ τάφου...

ΕΔΜ. Ἀληθῶς· ἀλλ' ὁ καιρὸς τότε ἐπείγει, εἶνε ὡς ἂν εὑρίσκηται κανεὶς *εἰς ταξείδιον* καὶ λησμονεῖ κἄτι. Καὶ ὁ πνευματικὸς τί σᾶς εἶπεν ;

ΚΑΙΣ. Μοὶ ἔδωσεν ἀρίστας συμβουλάς.

ΕΔΜ. Θὰ τὰς ἀκολουθήσητε ;

ΚΑΙΣ. Ὅταν βλέπῃ τις τὸν θάνατον ἐκ τοῦ σύνεγγυς καθίσταται πολὺ φρόνιμος, σὲ βεβαιῶ. Ἆ, Θεέ μου ! τί τρομερὸν πρᾶγμα αἱ ἀγρυπνίαι ἐκεῖναι μὲ τὸ ἀμυδρὸν ἐκεῖνο φῶς τοῦ νυκτερινοῦ λύχνου, μὲ τὴν νοσοκόμον ἐπὶ τοῦ προσκεφαλαίου! ἀλλ' εἰπέ μοι, ἤλλαξα πολύ ;

ΕΔΜ. Ἆ, ὄχι, εἶσθε μόνον ὀλίγον ὠχρὰ καὶ ἀδύνατος. Ἐνοσηλεύθητε πλησίον τῆς μάμμης σας ;

ΚΑΙΣ. Μάλιστα, ἀλλ' ὄχι ἐν Παρισίοις· εἰς τὴν ἐξοχήν. Πόσον χαίρω διότι σ' ἐπαναβλέπω (ἀσπάζεται τὴν Ἐδμίαν)· σὲ ἐνθυμούμην πάντοτε, σοῦ ἔφερα μάλιστα καὶ ὡραῖα φορέματα.

ΕΔΜ. Ἀλήθεια (μετὰ φαιδρότητος), πόσον εἶσθε καλή !

ΚΑΙΣ. Εὑρίσκονται ἐντὸς τῶν κιβωτίων μου τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ στείλῃς νὰ μεταφέρουν ἐδῶ ἀμέσως. Ἠγόρασα καὶ δι' ἐμὲ καινουργεῖς ἐσθῆτας. Τὸν χειμῶνα θὰ ἴδῃς νὰ φέρουν ἐνδυμασίας τοῦ νεωτερισμοῦ ὅλως ἰδιορρύθμους μὲ ψευδόχρυσα κοσμήματα, ὡς τὰ τῶν Ῥωμαίων γυναικῶν. Ὢ! δὲν δύνασαι νὰ φαντασθῇς πόσον μοῦ ἁρμόζουν ὅλα ταῦτα.

ΕΔΜ. Σκέπτεσθε φαίνεται νὰ ἐπιδοθῆτε εἰς νέας κατακτήσεις.

ΚΑΙΣ. Βεβαιότατα.

ΕΔΜ. Καὶ ποῦ παρακαλῶ, κυρία

ΚΑΙΣ. Ἐνταῦθα.

ΕΔΜ. Ἀλλ' ἐδῶ δὲν μένει ἢ ὁ πατὴρ τῆς δεσποινίδος Ῥεβέκκας.

ΚΑΙΣ. Ὁ γέρο-Δανιήλ ! Ὁ Ἑβραῖος... ἀφοῦ μάλιστα ἐξωμολογήθην. Ἆ ! ποτέ !

ΕΔΜ. Τότε ὁ κύριος Ἀντώνιος.

ΚΑΙΣ. Ὢ ! ὡς δι' αὐτὸν θὰ ἦτο πολὺ εὔκολον.

ΕΔΜ. Πῶς ; ἠξεύρετε ;.....

ΚΑΙΣ. Ἀπὸ πολλοῦ μάλιστα ! ἀλλ' ἀξίζει νὰ τὸν ἀφήσῃ τις νὰ τρέχῃ εἰς τὰ βασίλεια τοῦ Πλατωνικοῦ ἔρωτος· θὰ ἦνε πολὺ διασκεδαστικόν !

ΕΔΜ. Ἀλλὰ τέλος πάντων ποῖον; Ἐδῶ δὲν ὑπάρχει ἄλλος κανεὶς (μετὰ τόνου), οὔτε ἔχομεν πλέον γείτονας.

ΚΑΙΣ. Δὲν ὑπάρχει ἄλλος λέγεις· ἀλλ' ὁ Κλαύδιος;

ΕΔΜ. Αὐτὸς ὅμως δὲν λογαριάζεται, διότι εἶνε σύζυγός σας.

ΚΑΙΣ. Καὶ ὅμως ἀπατᾶσαι, διότι περὶ αὐτοῦ πρόκειται.

ΕΔΜ. Πῶς; σεῖς ἐρωτευμένη μὲ τὸν σύζυγόν σας;

ΚΑΙΣ. Μάλιστα, καὶ διὰ τοῦτο ἐπανῆλθον ἐνταῦθα.

ΕΔΜ. Καὶ θὰ τοῦ το φανερώσητε;

ΚΑΙΣ. Βεβαιότατα.

ΕΔΜ. Πολὺ θὰ ἀπορήσῃ καὶ οὔτε θὰ σᾶς πιστεύσῃ.

ΚΑΙΣ. Καὶ ὅμως ὅταν θέλω νὰ μὲ πιστεύσουν μὲ πιστεύουν, ἄλλως τε καὶ τὸ ἐναντίον ἐὰν συμβῇ, τόσον τὸ καλλίτερον· τὸ ἀκατόρθωτον ἢ μᾶλλον τὸ ἀδύνατον μοὶ ἀρέσκει.

ΕΔΜ. Ἀλλὰ πῶς συμβαίνει τοῦτο; Διότι νομίζω ὅτι ὅταν ἀνεχωρήσατε ἀπ' ἐδῶ οὔτε κἂν ἐφαντάζεσθε τοῦτο.

ΚΑΙΣ. Ἀληθῶς· ἐπιθυμεῖ ὅμως τις πολὺ πλειότερον ἐκείνους, ἀφ' ὧν ἀπομακρύνεται, παρὰ ἐκείνους, μεθ' ὧν εὑρίσκεται πολλάκις· ἄλλως τε ἐσκέφθην καὶ κἄπως ὡριμώτερον.

ΕΔΜ. Ἐνῷ ἐβλέπατε ἴσως τὸν νυκτερινὸν λύχνον.

ΚΑΙΣ. Ναί! τὴν νύκτα ἄϋπνος καὶ κοιμωμένη τὸν ἔβλεπον πάντοτε ἐνώπιόν μου. Ἅμα τῇ ἡμέρᾳ ἡ ὀπτασία αὕτη κἄπως ἐμετριάζετο. Τὸν ἀγαπῶ, εἶμαι βεβαία· ἄλλως τε δὲν ἠξεύρεις λοιπὸν ὅτι ὁ Κλαύδιος ἐπενόησεν ἀνακάλυψίν τινα, ἥτις ἀνάστατον θὰ καταστήσῃ ὅλην τὴν ὑφήλιον! Εἰς τὰς ἐφημερίδας ἡ ἐφεύρεσις αὕτη εἶνε τὸ ζήτημα τῆς ἡμέρας. Τὰς ἀνέγνωσα ὅλας κατὰ τὴν ἀνάρρωσίν μου. Πῶς, δὲν ἤκουσες νὰ ὁμιλῶσι διὰ τὴν δοκιμήν, τὴν ὁποίαν ἔκαμεν ἐσχάτως;

ΕΔΜ. (ἀλλοφρονοῦσα)· Μόλις .... Ὡς γνωρίζετε ὅμως ἐδῶ ἐργάζονται πολύ, τρώγουν ὀλίγον, κοιμοῦνται ἐνωρὶς καὶ σχεδὸν δὲν ὁμιλοῦν, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον διασκεδάζουν.

ΚΑΙΣ. Φαντάσου ἐμπηγμένους εἰς τὴν γῆν διὰ μεγάλης σφύρας πεντακοσίους πασσάλους ἀπέχοντας ἀλλήλων κατὰ δύο μέτρα, καὶ εἰς τὰ διάμεσα κενὰ ἐρριμμένους σάκκους πλήρεις λίθων. Τὸ πυροβόλον τὸ ὁποῖον ἐφεῦρεν ὁ συζυγός μου, καὶ τὸ ὁποῖον σημείωσον, εἶνε μικρὸν ἀριστοτέχνημα, ἐξεσφενδόνισεν, ὡς λέγει ἡ ἐφημερίς, ἐν τῷ μέσῳ τῶν σάκκων καὶ τῶν πασσάλων ἐκείνων, δύω ὀβίδας. Ἀγνοῶ τί περιεῖχον αὗται, ἀλλ' ἅμα τῇ ἐκσφενδονίσει, σάκκοι, λίθοι, πάσσαλοι, τὰ πάντα ἀνετινάχθησαν εἰς τὸν ἀέρα καὶ ἐξηφανίσθησαν, οὕτως εἰπεῖν,

ἐκ τοῦ προσώπου τῆς γῆς. Οὔτε ξυλάκι δι' ὀδοντογλυφίδα δὲν ἀπέμεινεν, οὔτε δὲ καὶ κανὲν τεμάχιον ἀπὸ τὰς δύο ἐκείνας ὀβίδας· ἀναλογίσου λοιπὸν τί καταστροφὴν θὰ ἐπέφερον αὗται, ἐὰν ἐρρίπτοντο ἐναντίον τάγματος στρατιωτῶν, ἢ ἐντὸς πόλεως. Τί τὸ θέλεις, εἶνε θαυμάσιον!

ΕΔΜ. Ὥστε χάριν αὐτοῦ τοῦ πυροβόλου ἐρωτεύθητε τὸν συζυγόν σας;

ΚΑΙΣ. Ναί.

ΕΔΜ. Περίεργον τῷ ὄντι πρᾶγμα· ἀλλ' ὄχι, διότι ὡς λέγουν ὁ ἔρως εἶνε μικρὸ παιδάκι. Καὶ ὁ σύζυγός σας τί ὠφελείας θὰ ἔχῃ παρακαλῶ ἀπ' αὐτὸ τὸ πυροβόλον;

ΚΑΙΣ. Πρῶτον, αἰώνιον δόξαν, δεύτερον ἀφοῦ ἡ ἔκθεσις τῆς ἐπιφορτισθείσης τὴν δοκιμασίαν ἐπιτροπῆς εἶναι εὐνοϊκωτάτη, ἡ Κυβέρνησις ἀναμφιβόλως θὰ τῷ δώσῃ μεγάλας παραγγελίας.

ΕΔΜ. Ἐν τούτοις πρὶν προφθάσῃ νὰ πλουτίσῃ ἀπὸ τὴν ἀνακάλυψίν του εἶνε ἠναγκασμένος νὰ πωλήσῃ τὴν οἰκίαν αὐτήν.

ΚΑΙΣ. Καὶ διατί;

ΕΔΜ. Διότι διὰ νὰ κατασκευάσῃ τὸ πυροβόλον ἐκεῖνο κατεχρεώθη, καὶ τώρα ἔχει ἀπόλυτον ἀνάγκην χρημάτων.

ΚΑΙΣ. Τόσον τὸ καλλίτερον!

ΕΔΜ. Πῶς! σᾶς εὐχαριστεῖ τοῦτο;

ΚΑΙΣ. Ὄχι, ἀλλ' εἶναι κατάλληλος εὐκαιρία διὰ νὰ φανῶ εἰς αὐτὸν χρήσιμος· θὰ τῷ δανείσω τὰ ἀναγκαιοῦντα εἰς αὐτὸν χρήματα καὶ οὕτω τὰ οἰκονομικά του θὰ τακτοποιηθῶσιν. Εὐλόγως, μοὶ ἔλεγεν ὁ πνευματικός μου, ὅτι ἀρκεῖ νὰ ἔχῃ τις διάθεσιν καὶ πίστιν εἰς τὸν θεὸν καὶ πάντοτε θὰ παρουσιάζηται εἰς αὐτὸν εὐκαιρία διὰ νὰ καθίσταται ὠφέλιμος εἰς τὸν πλησίον του.

ΕΔΜ. Ἀλλὰ ποῦ θὰ εὕρητε χρήματα;

ΚΑΙΣ. Ἔχω διακοσίας χιλιάδας φράγκων.

ΕΔΜ. Καὶ αἱ ὁποῖαι πόθεν σᾶς προέρχονται, παρακαλῶ;

ΚΑΙΣ. Ἐκ κληρονομίας· θὰ σοὶ διηγηθῶ ἄλλοτε τὰ καθέκαστα. Εἰπέ μοι τώρα, ὁ Κλαύδιος ἀνέφερέ τι περὶ ἐμοῦ κατὰ τὴν ἀπουσίαν μου;

ΕΔΜ. Ἔμπροσθέν μου τοὐλάχιστον ποτέ.

ΚΑΙΣ. Δὲν εἶπέ τι διὰ τὴν ἀναχώρησίν μου, τὴν μακροχρόνιον ἀπουσίαν μου, τὴν ἐνδεχομένην ἐπάνοδόν μου;

ΕΔΜ. Ἀπολύτως τίποτε. Τὴν ἡμέραν μόνον, τὴν ὁποίαν ἀνεχωρήσατε, τὴν ὥραν τοῦ προγεύματος μὲ διέταξε νὰ σᾶς καλέσω. Τότε

ἐγὼ τοῦ εἶπα ὅτι εἴχετε λάβει τηλεγράφημα, διὰ τοῦ ὁποίου ἐκαλεῖσθε πλησίον τῆς ἀσθενούσης μάμμης σας καὶ ὅτι ἀνεχωρήσατε εἰς Παρισίους πάραυτα χωρὶς νὰ εἰξεύρητε οὐδὲ σεῖς πότε θὰ ἐπιστρέψητε. Οὐδεμίαν ἄλλην ἐξήγησιν ἐζήτησε πλέον· ἀφήρεσα μόνον τὸ πινάκιόν σας ἐκ τῆς τραπέζης, ἐπρογευμάτισαν ἄνευ ὑμῶν καὶ οὕτω τὰ πράγματα ἐξηκολούθησαν τὸν συνήθη δρόμον των ὡς καὶ πρότερον.

ΚΑΙΣ. Ἡ Ῥεβέκκα λοιπὸν εἶνε ἐρωμένη τοῦ Κλαυδίου πλέον ;

ΕΔΜ. Ἡ δεσποινὶς Ῥεβέκκα ! τί λέγετε !

ΚΑΙΣ. Τί τὸ ἔκτακτον θὰ ἐπαρουσίαζεν ὁ ἔρως τοῦ συζύγου μου πρὸς ἄλλην γυναῖκα, ἀφοῦ διάκειμαι μετ' αὐτοῦ τόσον κακῶς;

ΕΔΜ. Ἀλλὰ λησμονεῖτε, κυρία, ὅτι ὁ σύζυγός σας εἶνε ὁ ἐντιμώτερος ἄνθρωπος, ἡ δὲ δεσποινὶς Ῥεβέκκα ἡ ἐναρετωτέρα τῶν γυναικῶν. Ἐκτὸς τούτου καὶ αὐτὴ ἀναχωρεῖ σήμερον μετὰ τοῦ πατρός της μακρὰν τῆς Γαλλίας· ὥστε δύνασθε νὰ εἶσθε πλέον ἥσυχος.

ΚΑΙΣ. Ἔστω.

ΕΔΜ. Καὶ ἐκεῖνος τί ἀπέγεινε ;

ΚΑΙΣ. Ποῖος ἐκεῖνος ;

ΕΔΜ. Ὁ κύριος Ῥιχάρδος, τὸν ὁποῖον δὲν μοῦ ἀνεφέρατέ ποτε πλέον.

ΚΑΙΣ. Μήπως τὸν ἐπανεῖδες ; (τεταραγμένη).

ΕΔΜ. Ὄχι.

ΚΑΙΣ. Οὔτε ἐγώ.

ΕΔΜ. Καὶ ὅμως ἔφυγεν ἀπ' ἐδῶ τὴν ἀκόλουθον τῆς ἀναχωρήσεώς σας.

ΚΑΙΣ. Δὲν ἔμαθον ἔκτοτε τίποτε περὶ αὐτοῦ.

ΕΔΜ. Ἀλλὰ θὰ σᾶς ἔγραψεν ;

ΚΑΙΣ. Ὄχι.

ΕΔΜ. Ἀληθινά ;

ΚΑΙΣ. Ἀληθέστατα.

ΕΔΜ. Ποῦ ἀποδίδετε λοιπὸν τοῦτο ;

ΚΑΙΣ. Ἐξηφανίσθη τόσον αἰφνιδίως, ὥστε οὐδὲ καὶ ἐγὼ αὐτὴ δὲν ἠξεύρω ποῦ νὰ τὸ ἀποδώσω· ἴσως ὅμως νὰ εὑρίσκεται εἰς ταξείδιον ἢ νὰ ἀπέθανεν . . . .

ΕΔΜ. Μὲ πόσην ἀφέλειαν τὸ λέγετε !

ΚΑΙΣ. Ἀλλὰ μήπως νομίζεις ὅτι θὰ ἐλυπούμην διὰ τοῦτο ; χά ! χά ! χά ! ἀπεναντίας, σὲ βεβαιῶ μάλιστα ὅτι πολὺ θὰ ηὐχαριστούμην, ἐὰν ἐλάμβανε τὴν πρὸς τὰ βασίλεια τοῦ Πλούτωνος ἄγουσαν.

ΕΔΜ. Ὢ ! Θεέ μου ! ! !

ΚΑΙΣ. Τί ἔχεις ;

ΕΔΜ. Ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον ἐκφράζεσθε, μοὶ προξενεῖ φρίκην. Ὁμιλεῖτε μὲ τόσην σκληρότητα δι'ἐκεῖνον, τὸν ὁποῖον ἕως χθὲς ἠγαπᾶτε μὲ τόσον σφοδρὸν πάθος !

ΚΑΙΣ. Ὅστις μὲ ἠγάπα μᾶλλον, θέλεις νὰ εἴπῃς (ἀκούεται αἴφνης ἔξωθεν ἐκπυρσοκρότησις, ἡ Καισαρίνη ποιοῦσα τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ καλύπτει τὰ ὦτά της δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν της). Ἀ ! ! τί εἶνε τοῦτο πάλιν ;

ΕΔΜ. Ὁ κύριος Ἀντώνιος δοκιμάζει τὸ ὅπλον τὸ ὁποῖον ἐφεῦρεν.

ΚΑΙΣ. Καὶ θὰ ἐξακολουθήσῃ λοιπὸν νὰ πυροβολῇ ;

ΕΔΜ. Βέβαια ! Τὸ δοκιμάζει συχνὰ τὸ πρωΐ.

ΚΑΙΣ. Ἀ ! τότε εἰπέ του νὰ παύσῃ.

ΕΔΜ. Ἀλλὰ διατί ; φοβεῖσθε ;

ΚΑΙΣ. Πάρα πολύ.

ΕΔΜ. Ἀλλὰ πρέπει νὰ συνηθίσητε, διότι ἐδῶ πυροβολοῦν καθ'ἑκάστην (ἀκουέται δευτέρα ἐκπυρσοκρότησις).

ΚΑΙΣ. Εἰπὲ λοιπὸν εἰς αὐτὸ τὸ κτῆνος νὰ παύσῃ (τρέχει πρός τινα γωνίαν τοῦ δωματίου κρύπτουσα τὸ πρόσωπόν της ἐντὸς τῶν χειρῶν της).

ΕΔΜ. (κράζουσα ἐκ τοῦ παραθύρου)· κύριε Ἀντώνιε ! κύριε Ἀντώνιε !

ΑΝΤ. (ἐκ τῶν ἔξωθεν)· Τί συμβαίνει ;

ΕΔΜ. Παύσατε τοὺς πυροβολισμούς.

ΑΝΤ. Ἀλλὰ διατί ;

ΕΔΜ. Σᾶς λέγω κατόπιν (ἐπανακλείει τὸ παράθυρον. Πρὸς τὴν Καισαρίνην)· Πόσον εἶσθε ὠχρά ! ! !

ΚΑΙΣ. (δεικνύουσα ἓν ποτήριον)· Τὸ ὕδωρ ἐκεῖνο εἶνε καθαρόν ;

ΕΔΜ. Μάλιστα.

ΚΑΙΣ. Ἐρωτῶ, διότι ἐδῶ παντοῦ ὑπάρχουν δηλητήρια (πίνει ἓν ποτήριον ὕδατος). Φαντάσου ὅτι ἐγεννήθην ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ἰουνίου. Ἡ γέννησίς μου μάλιστα ἐπῆλθε προώρως, συνεπείᾳ τρόμου, διότι ἡ οἰκία τῆς μητρός μου εὑρίσκετο μεταξὺ τῶν ἐπαναστατῶν καὶ τῶν στρατευμάτων ! Ἐκτὸς δὲ τούτου χαρτομάντις μοῦ προεῖπεν ὅτι θ' ἀποθάνω ἀπὸ θάνατον βίαιον. Τούτου ἕνεκα ὅταν ἀκούω πυροβολισμοὺς μὲ καταλαμβάνει φρίκη. Καὶ ὁ σύζυγός μου ἐφευρίσκει πυροβόλα ... Ἴσως πρέπει νὰ φύγω ἐκ νέου (πίνει ἕτερον ποτήριον ὕδατος).

ΕΔΜ. Ἀλλὰ θὰ σᾶς βλάψῃ, κυρία, μὴ πίνετε τόσον πολύ.

ΚΑΙΣ. Τώρα διψῶ πάντοτε. Αἰσθάνομαι ἀπό τινων ἡμερῶν καῦσον τὸ στῆθός μου.

ΕΔΜ. Ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει πλέον ἀφορμὴ νὰ φοβῆσθε (κατ' ἰδίαν)· Πόσον μὲ ἐτρόμαξε. Πόσον εἶχεν ἀγριέψει τὸ μάτι της.

ΣΚΗΝΗ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΑΙ ΑΥΤΑΙ, ΑΝΤΩΝΙΟΣ

ΑΝΤ. (μὴ βλέπων τὴν Καισαρίνην)· Διατί μοῦ εἶπες νὰ παύσω τοὺς πυροβολισμούς ;

ΕΔΜ. Ἀποθέσατε τὸ ὅπλον σας.

ΑΝΤ. (τοποθετῶν τὸ ὅπλον του)· Τί συμβαίνει λοιπόν;

ΕΔΜ. (δεικνύουσα τὴν Καισαρίνην)· Ἐτρομάξατε τὴν κυρίαν.

ΑΝΤ.. (βλέπων τὴν Καισαρίνην) Ἆ ! κυρία, συγγνώμην. Πολὺ λυποῦμαι ... ἀλλὰ δὲν ἤξευρα ... ἐὰν ἤξευρα ὅτι εὑρίσκεσθε ἐνταῦθα ...

ΚΑΙΣ. Δὲν πταίετε σεῖς (θωπευτικῶς)· διῆλθον ὁλόκληρον τὴν νύκτα ἐν τῇ ἁμάξῃ. Δὲν ἐκοιμήθην ποσῶς. Ἕνεκα τούτου ἐννοεῖται ὅτι εἶμαι καταπεπονημένη, οἱ αἰφνίδιοι δὲ ἐκεῖνοι πυροβολισμοὶ ἐτάραξαν τὸ νευρικόν μου σύστημα. Οὐχ ἧττον θὰ σᾶς παρακαλέσω, ὅταν θέλετε νὰ κάμνητε τὰς δοκιμάς σας ν' ἀπομακρύνεσθε ὀλίγον τῆς οἰκίας ταύτης. Καὶ τὸ ὅπλον σας εἶνε νεωτέρου συστήματος ;

ΑΝΤ. Μάλιστα, κυρία.

ΚΑΙΣ. Δείξατέ μοί το, σᾶς παρακαλῶ.

ΑΝΤ. (λαμβάνων τὸ ὅπλον)· ἀλλ' ἡ θέα του νομίζω σᾶς τρομάζει.

ΚΑΙΣ. Ἀληθῶς, ἀλλὰ θὰ προσπαθήσω νὰ νικήσω τὴν παιδαριώδη ταύτην ἀδυναμίαν μου. Εἶνε πλέον κενόν, ὑποθέτω.

ΑΝΤ. Μάλιστα.

ΚΑΙΣ. (χειριζομένη τὸ ὅπλον)· Ὢ ! εἶνε κομψότατον, ἔχει δὲ καὶ δύο σωλῆνας.

ΑΝΤ. Καὶ ἐν τούτοις γεμίζεται ἀκαριαίως.

ΚΑΙΣ. Ὁ δὲ μηχανισμός του δὲν εἶνε ὁρατός.

ΑΝΤ. Ὄχι, διότι εἶνε ἔσωθεν.

ΚΑΙΣ. Περίεργον· θὰ μοὶ ἐξηγήσητε τοῦτο κατόπιν· θ' ἀρχίσω μάλιστα ἀπὸ αὔριον νὰ πυροβολῶ μὲ αὐτό. Ὑμεῖς δὲ θὰ μοὶ δείξητε τὸν χειρισμόν του· δὲν εἶνε ἀλήθεια ;

ΑΝΤ. Εὐχαρίστως.

ΚΑΙΣ. (τῷ δίδει τὸ ὅπλον, ἐκεῖνος τὸ τοποθετεῖ)· Ὑγιαίνοιτε καὶ

συγχωρήσατέ με διὰ τὴν ἐξ αἰτίας μου διακοπὴν τῶν δοκιμῶν σας.

ΑΝΤ. Ἀπεναντίας, κυρία, ἐγὼ ὀφείλω νὰ ζητήσω παρ' ἡμῶν συγγνώμην διὰ τὸν τρόμον, τὸν ὁποῖον σᾶς ἐπροξένησα (κύπτει ὅπως τῆς ἀσπασθῇ τὴν χεῖρα, ἀλλ' ἐκείνη τὴν ἀποσύρει μειδιῶσα αὐτῷ καὶ ἀποσύρεται).

ΕΔΜ. (ἐξερχομένη μετὰ τῆς Καισαρίνης)· Μὲ πόσην τέχνην καὶ γλυκύτητα φέρεσθε πρὸς αὐτὸ τὸ πτωχόπαιδο. Καὶ ἅγιον θὰ ἐμαγεύατε μὲ τοὺς τρόπους σας.

ΚΑΙΣ. Γυμνάζομαι διὰ τὸν Κλαύδιον (ἐξέρχονται).

ΣΚΗΝΗ ΤΡΙΤΗ

ΑΝΤΩΝΙΟΣ, ΚΛΑΥΔΙΟΣ (εἰσελθών, πρὶν ἐξέλθῃ ἡ Καισαρίνη, τὴν εἶδεν ἐν ἀγνοίᾳ της)

ΑΝΤ. (νομίζων ἑαυτὸν μόνον, ἐνῷ ὁ Κλαύδιος τὸν παρατηρεῖ ἐκ τοῦ βάθους τῆς αἰθούσης)· Ἀλλὰ διατί ἐπανῆλθεν; Ἠσθανόμην ἐμαυτὸν τόσον ἰσχυρὸν ἐν ὅσῳ ἦτο μακράν μου. Ποῦ εὑρίσκετο τοὺς τρεῖς τούτους μῆνας; Διατί ἤλλαξε τόσον; Διατί εἶνε τόσον ὠχρά. Διατί ἆρά γε μοὶ ὡμίλησε μετὰ τόσης γλυκύτητος; Ἆ! ἡ φωνὴ ἐκείνη μὲ γοητεύει, μὲ καθιστᾷ τρελλόν. Ἐὰν ἀνεχώρουν; Ἆ! ναί! εἶνε τὸ μόνον μέσον, ὅπερ μοὶ ὑπολείπεται.

ΚΛΑΥΔ. (λαμβάνων τὸ ὅπλον τὸ παρατηρεῖ· πρὸς τὸν Ἀντώνιον)· Λοιπόν, Ἀντώνιε;

ΑΝΤ. Ἆ! ὑμεῖς ἐδῶ, ἀγαπητὲ κύριε.

ΚΛΑΥΔ. Εἶσαι εὐχαριστημένος ἀπὸ τὰς σημερινὰς δοκιμάς σου. Ἐπέτυχον;

ΑΝΤ. Πιστεύω, καθόσον ἐξετέλεσα τὰς τροποποιήσεις, τὰς ὁποίας μοῦ ὑπεδείξατε. Ἤδη πλέον αἱ κάλυκες τῶν φυσιγγίων ἐκβάλλονται μετὰ τὴν ἐκπυρσοκρότησιν διὰ τοῦ ἁπλουστάτου ἐκείνου ἐλατηρίου, τὸ ὁποῖον ἐγὼ δὲν εἶχον σκεφθῆ.

ΚΛΑΥΔ. Καὶ ἡ βολή του;

ΑΝΤ. Εἰς χιλίων τετρακοσίων μέτρων ἀπόστασιν σήμερον ἡ σφαῖρα διεπέρασεν ἐξ ὁλοκλήρου σανίδα δρυίνην, ἀρκετοῦ πάχους. Κατὰ συνέπειαν ἐλπίζω ὅτι δύναται νὰ ἐπιφέρῃ ἀποτέλεσμα εἰς ἑκατὸν μέτρων ἔτι ἀπόστασιν.

ΚΛΑΥΔ. Καὶ εἰς πόσον χρόνον γεμίζετε καὶ πυροβολεῖτε;

ΑΝΤ. Ἐντὸς τεσσάρων δευτερολέπτων μόνον.

ΚΛΑΥΔ. Δεῖξόν μοι τὰ φυσίγγια.

ΑΝΤ. Ἰδοὺ ταῦτα (ὁ Κλαύδιος ἐξετάζει τὰ φυσίγγια, ὁ δὲ Ἀντώνιος σχίζει ἓν καὶ τὸ δεικνύει εἰς τὸν Κλαύδιον). Παρατηρήσατε· τὸ ὅπλον πληροῦται διὰ τοῦ αὐτοῦ μηχανισμοῦ, δι' οὗ καὶ κλείεται.

ΚΛΑΥΔ. Τὸ εὗρες.

ΑΝΤ. Διὰ τῆς συνδρομῆς σας. Ἆ! ἐγὼ ἀκόμη εἶμαι πολὺ ἀδαής.

ΚΛΑΥΔ. Ἐργάζου καὶ θὰ τελειοποιηθῇς (γεμίσας δὲ τὸ ὅπλον ἑτοιμάζεται νὰ πυροβολήσῃ ἀπὸ τοῦ παραθύρου)· ἂς ἴδωμεν.

ΑΝΤ. Μὴ πυροβολεῖτε ἐντεῦθεν.

ΚΛΑΥΔ. Διατί; ἐδῶ εἶνε ἐρημία. Οὐδεὶς δύναται νὰ διέλθῃ εἰς ἀπόστασιν δύω λευγῶν, πάντες δὲ οἱ ἐν τῇ οἰκίᾳ ταύτῃ εἶνε ἐξοικειωμένοι.

ΑΝΤ. Ἐπανῆλθεν ἡ κυρία Ῥουπέρ, οἱ δὲ πυροβολισμοὶ τὴν ἐνοχλοῦν.

ΚΛΑΥΔ. (τοποθετῶν τὸ ὅπλον ἔν τινι γωνίᾳ)· Τότε διαφέρει. Τὴν εἶδον.

ΑΝΤ. Ἀλλὰ πότε;

ΚΛΑΥΔ. Πρὸ ὀλίγου ὅταν ἐξήρχετο τοῦ δωματίου τούτου.

ΑΝΤ. Καὶ διατί δὲν τῇ εἴπατέ τι;

ΚΛΑΥΔ. Διότι δὲν εἶχον τίποτε νὰ τῇ εἴπω (ὁ Ἀντώνιος καθίσταται σκεπτικός). Τί σκέπτεσαι λοιπόν;

ΑΝΤ. Σκέπτομαι, ἀγαπητέ μοι κύριε, ὅτι πρέπει νὰ σᾶς ζητήσω ἄδειαν ἀπουσίας ἤδη, ὅτε πλέον ἐτελείωσα τὴν ἐργασίαν ταύτην.

ΚΛΑΥΔ. Μήπως εἰς τὴν ἡλικίαν σου ἔχεις ἀνάγκην τῆς ἀδείας μου.

ΑΝΤ. Ἐντούτοις ἠξεύρετε ὅτι δὲν θὰ πράξω ποτέ τι ἄνευ τῆς ὑμετέρας συγκαταθέσεως.

ΚΛΑΥΔ. Καὶ ποῦ θὰ ὑπάγῃς;

ΑΝΤ. Εἰς Παρισίους.

ΚΛΑΥΔ. Νὰ πράξῃς τί;

ΑΝΤ. Ὅπως ζητήσω ἀκρόασιν παρὰ τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωκῶν καὶ τῷ ὑποβάλω τὸ ὅπλον μου, ἐὰν τὸ ἐγκρίνετε, ἐννοεῖται.

ΚΛΑΥΔ. Ἀλλὰ πρὸς τίνα σκοπὸν νὰ ἐνοχληθῇς; Δύνασαι νὰ δοκιμάσῃς τὸ ὅπλον σου κατὰ τὰς νέας δοκιμὰς τοῦ ῥίμματος, ἃς θὰ ἐκτελέσωμεν ἐντὸς ὀλίγου ἐνώπιον τῆς ἐπιτροπῆς τοῦ πυροβολικοῦ.

ΑΝΤ. Ἀλλ' ἔχω ἀνάγκην καὶ ὀλίγης μεταλλαγῆς βίου.

ΚΛΑΥΔ. Πλὴν μέχρι τῆς χθὲς δὲν ἤθελες νὰ κινηθῇς ἀπ' ἐδῶ. Ἠσθάνεσο σεαυτὸν ὡς τὸν εὐτυχέστερον τῶν θνητῶν· καὶ ἀφοῦ τύχῃς τῆς ἀκροάσεως τοῦ ὑπουργοῦ θὰ ἐπανέλθῃς ἐνταῦθα;

ΑΝΤ. Δὲν πιστεύω, κύριε· ἐπεθύμουν, ἐὰν μοὶ τὸ ἐπιτρέπετε, νὰ

μεταβῶ ἐπί τινας μῆνας εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἀμερικὴν ὅπως ἐξετάσω τὰ ἐκεῖ ἐργοστάσια.

ΚΛΑΥΔ. Δὲν σοὶ ἀρκεῖ τὸ ἰδικόν μου. Ἀλλὰ τί θέλω ἀπογίνει ἐγὼ κατὰ τὴν ἀπουσίαν σου; Τὸ γνωρίζεις, δὲν ἔχω ἄλλον ἀπὸ σέ, ὅστις νὰ μὲ ἐννοῇ, νὰ μὲ ἀγαπᾷ καὶ νὰ μὲ βοηθῇ.

ΑΝΤ. (συγκεκινημένος)· Ἀληθῶς;

ΚΛΑΥΔ. Ἀμφιβάλλεις λοιπόν;

ΑΝΤ. Ὢ! ὄχι, θὰ ἤμην ὁ ἀθλιώτερος τῶν ἀνθρώπων ἐὰν δὲν σᾶς ἐλάτρευον ἔπειτα ἀφ' ὅσα ἐπράξατε δι' ἐμέ. Ἤμην ὀρφανός, πανέρημος, σχεδὸν ἐπαίτης, ὅταν πρὸ δεκαετίας ἡ μήτηρ σας καὶ σεῖς μὲ συνεμαζεύσατε, μὲ ἀνεθρέψατε καὶ μὲ ἐξεπαιδεύσατε. Μὲ εἰσάξατε εἰς τὸ σχολεῖον, καὶ ἀπὸ τεσσάρων ἤδη ἐτῶν μὲ προσελάβετε ὡς συνέταιρόν σας ἐν τῷ ἐργοστασίῳ σας. Ὅ,τι εἶμαι σήμερον, εἰς ὑμᾶς τὸ ὀφείλω. Ὢ! πιστεύσατέ το, σᾶς λατρεύω, σᾶς σέβομαι ὅσον τὸν πανάγαθον Θεόν.

ΚΛΑΥΔ. Καὶ ἐν τούτοις ἔχεις μυστικόν, τὸ ὁποῖον μοῦ ἀποκρύπτεις.

ΚΛΑΥΔ. Ἀλλὰ τότε διατί κλαίεις;

ΑΝΤ. Διότι θὰ σᾶς ἀποχωρισθῶ.

ΚΛΑΥΔ. Καὶ διατί νὰ μὲ ἀποχωρισθῇς;

ΑΝΤ. (ἀγνοῶν τί ν' ἀπαντήσῃ)· Διότι εἶμαι πολὺ δυστυχής.

ΚΛΑΥΔ. Ἤρχισας νὰ παραπονῆσαι πολὺ ἐνωρίς, φίλτατε. Εἰς τὴν ἡλικίαν σου δυστυχία, ὡς ἡ ἰδική σου, εἶναι δοκιμασία προπαρασκευαστική· κατόπιν θὰ τὸ αἰσθανθῇς.

ΑΝΤ. Κύριε, εἶμαι νευροπαθὴς καὶ συγκινοῦμαι εὐκόλως.

ΚΛΑΥΔ. Τοῦτο εἶνε συνέπεια τῶν ταλαιπωριῶν, ἃς ὑπέστης κατὰ τὴν παιδικήν σου ἡλικίαν. Ὀλίγον κατ' ὀλίγον θὰ παρέλθωσιν ὅλα ταῦτα. Μεῖνε ἐδῶ, ἔχω ἀνάγκην σοῦ, σὺ δὲ ἔχεις ἀνάγκην τοῦ ἀέρος τῶν ὑψικαρήνων τούτων ὀρέων· ἄλλως τε καὶ ἡ θλῖψίς σου εἶναι τοιαύτη, ὥστε δὲν θεραπεύεται διὰ τῆς ἀλλαγῆς τόπου. Ὅπου καὶ ἂν μεταβῇς θὰ τὴν φέρῃς ἐντὸς τῆς καρδίας σου πάντοτε. Ἡ ἀπομάκρυνσις τὴν μεγεθύνει μᾶλλον καὶ τὴν ἐνισχύει. Ὅταν δὲ ἐπανέλθῃς πλησίον τοῦ προσώπου, ὅπερ σοὶ προξενεῖ τὴν θλῖψιν ταύτην, θὰ ἐννοήσῃς πλέον ὅτι εἰς μάτην ἐταξείδευσας.

ΑΝΤ. Τί ἐννοεῖτε;

ΚΛΑΥΔ. (μετὰ ψυχρότητος)· Ἐρᾷς τῆς γυναικός μου.

ΑΝΤ. (ἐν ταραχῇ)· Ἀλλὰ τί διδόμενα ἔχετε, κύριε;

ΚΛΑΥΔ. Τὸ ἀντελήφθην ἰδίοις ὄμμασιν.

ΑΝΤ. Ὦ! κύριε, δὲν πρέπει λοιπὸν ν' ἀναχωρήσω; Δὲν θὰ μὲ συγχωρήσητε τότε;

ΚΛΑΥΔ. Πρὸς τί νὰ σὲ συγχωρήσω; Μόλις ἄγεις τὸ εἰκοστὸν δεύτερον ἔτος καὶ εἶσαι ἐρωτευμένος. Δὲν ἀγαπᾷς σύ, ἀλλ' ἡ νεότης σου. Ἐρᾷς τῆς γυναικὸς ἄλλου, τῆς συζύγου τοῦ κορίου σου, τοῦ ἀδελφοῦ σου. Διότι δὲ εἶσαι ἔντιμος νέος θλίβεσαι διὰ τοῦτο· ἀλλὰ πιστεύεις λοιπὸν ὅτι ἡ θλῖψις εἶνε πρᾶγμα ἀνωφελὲς ἢ βλαβερόν; Εἶνε ἀντίπαλος ἐντὸς τοῦ δικαίου, ὃν εἶναι ἀνάγκη νὰ καταβάλῃς ὅπως τὸν καταστήσῃς βέβαιον σύμμαχόν σου, ἕτοιμον ὄντα πάντοτε, ὅπως σὲ προφυλάττῃ καὶ σὲ ὑπερασπίζῃ. Τὰ εἴκοσι καὶ δύω ἔτη σου, τὸ εἶδος τῆς θλίψεώς σου, ἡ εὐγενὴς ψυχή σου, καὶ ἡ ἐμὴ φιλία εἰσὶ τὰ ὅπλα τοῦ Ἀχιλλέως.

ΑΝΤ. Γελᾶτε διὰ τοῦτο;

ΚΛΑΥΔ. Ἀποκαλεῖς τοῦτο γέλωτα. Φεῦ! Ἔπαυσα νὰ γελῶ πρὸ πολλοῦ. Ἡ γυνὴ αὕτη, ἣν ἤδη σὺ ἀγαπᾷς, ἐξηφάνισε διὰ παντὸς τὸν γέλωτα ἐκ τῶν χειλέων μου. Ἡ γυνὴ αὕτη θὰ μὲ ἐφόνευεν, ἐὰν δὲν ἐνίκων, ἐὰν δὲν ἐξωλόθρευον ἐν ἐμοὶ τὸν πρὸς αὐτὴν ἔρωτά μου! Ὑπέφερα δι' ἀμφοτέρους ἡμᾶς. Ἐπωφελήθητι σὺ τοὐλάχιστον. Εἶσαι πολὺ νέος, πολὺ εὔπιστος, πολὺ ἀδύνατος, ὅπως παλαίσῃς ἐναντίον τῆς γυναικὸς ταύτης, ἥτις ἀναμφιβόλως γνωρίζει ἤδη ὅτι τὴν ἀγαπᾷς. Τὴν εἶδον πρὸ ὀλίγου ὅταν σοὶ ἔτεινε τὴν χεῖρα. Ἴσως δὲ ἐπανῆλθεν ἐδῶ τόσον αἰφνιδίως χάριν σοῦ. Ἔχει πάντοτε ἀνάγκην νέων συγκινήσεων ὅπως αἰσθάνηται ὅτι ζῇ, διότι αὐτὴ εἶναι πλέον νεκρὰ ἀπὸ ἐκείνους τοὺς ὁποίους ἐθανάτωσεν.

ΑΝΤ. Ἐθανάτωσεν;

ΚΛΑΥΔ. Οὓς ἐθανάτωσεν ἐν τῇ ψυχῇ των, ἐν τῇ καρδίᾳ των, ἐν τῇ διανοίᾳ των.

ΑΝΤ. Διατί λοιπὸν ἀφοῦ ἦτο τόσον ἔνοχος δὲν τὴν διεζεύχθητε;

ΚΛΑΥΔ. Ἀληθῶς! δὲν θὰ τὴν συνήντας εἰς τὴν ἀτραπὸν τοῦ βίου σου· ἀλλ' ἀπερχομένη ἐντεῦθεν θὰ ἐλάμβανε μεθ' ἑαυτῆς τὸ ὄνομά μου. Τὸ ὄνομα, ὅπερ μοὶ ἐκληροδότησαν οἱ γονεῖς μου ἀκηλίδωτον, καὶ τὸ ὁποῖον ἤθελον νὰ διατηρήσω, εἰ δυνατὸν λαμπρύνων, θὰ μοὶ τὸ ἠτίμαζε, διασύρουσα τοῦτο ἐντὸς τοῦ βορβόρου τῆς ἀσελγείας· θὰ τὸ ἀνεύρισκον ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἀναμεμιγμένον εἰς τὰ κοινωνικὰ σκάνδαλα· ἤδη τοὐλάχιστον ἡ συζυγικὴ ἑστία τὴν συγκρατεῖ κἄπως καὶ τὴν φυλάττει ἐκ τῶν σαρκασμῶν τῆς κοινωνίας. Ἐὰν θελήσῃ τις νὰ τὴν κακολογήσῃ, ἡ κοινωνία δὲν θὰ τὸν πιστεύσῃ. Μὲ ἐμπαίζει ἤδη περισσότερον, ἀλλὰ μὲ προπηλακίζει ὀλιγώτερον· ἄλλως τε

ἤλπισα ἐπὶ πολὺ ὅτι θὰ κατώρθουν νὰ τὴν φωτίσω καὶ νὰ τὴν σώσω, σύρων αὐτὴν ἐκ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀπωλείας! εἰς μάτην ὅμως . . . Πόθεν προέρχονται λοιπὸν τὰ ἀκατανόητα καὶ ἡμιτελῆ, οὕτως εἰπεῖν, ταῦτα ὄντα, ἅτινα προξενοῦσι τὸ κακόν, μειδιῶντα καὶ ἐνίοτε γελῶντα ἄνευ συνειδήσεως καὶ ἐλέγχου; Εἰσὶ πλάσματα τῶν φυσικῶν νόμων, ὥς τινες ἰσχυρίζονται; Ἐκεῖνο ὅπερ ἀποκαλοῦμεν κακόν, εἶνε μόνον ἡ ἰσχὺς τῶν κραταιῶν φύσεων, αἵτινες μὴ δυνάμεναι νὰ συμμορφωθῶσι πρὸς τὰς κοινωνικὰς συνθήκας, τὰς περιφρονοῦσι; Τὸ καθῆκον, ἡ τιμή, ἡ ἐργασία, ἡ ἀρετή, τὸ ὡραῖον, τὸ καλὸν καὶ τὸ ἀγαθόν, τὸ ἰδεῶδες ἐν ἑνὶ λόγῳ, εἶνε ὄνειρα τρελλῶν καὶ πρέπει νὰ ἀφίνωνται οἱ ἄνθρωποι ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς ἀγέλη ζώων, ὠθουμένη ὑπὸ τῶν ἐνστίκτων της μόνον, καὶ ἔχουσα ὡς νόμους μὲν τὰ βάναυσα πάθη της, ὡς σκοπὸν δὲ τῆς ζωῆς της τὴν ἡδονήν! Ὄχι, δὲν τὸ πιστεύω, οὔτε σύ· δὲν εἶνε ἀληθές; Ἰδοὺ διατί θέλω νὰ σὲ σώσω τώρα, ὅτε κινδυνεύεις. Ἐκ τοῦ αἰσθήματος, ὅπερ τρέφεις θὰ πηγάσῃ μία ἔτι ἀτιμία διὰ τὴν Καισαρίνην, ἓν βέβαιον δὲ δυστύχημα ἀνεπανόρθωτον ἴσως δι' ἐσέ. Στῆθι, φίλε μου, ἀπόστρεψον πάραυτα τοὺς ὀφθαλμούς σου καὶ παρατήρησον πρὸς τὸν οὐρανόν . . . . . Ἐμπρός, τέκνον μου, δὲν εἶσαι ἐξ ἐκείνων οἵτινες πιστεύουσιν, ὅτι ἡ μεγαλειτέρα δυστυχία εἶνε ἐκείνη, ἣν αἰσθάνεταί τις. Τοῦτο εἶναι δοξασία τοῦ ἐγωϊσμοῦ καὶ τοῦ σκότους. Ὑπάρχουσι μεγαλείτεραι θλίψεις τῶν ἰδικῶν μας. Διερχόμεθα ἐποχήν, καθ' ἣν οἱ θέλοντες νὰ εἶνε ἀληθῶς ἄξιοι τοῦ ὀνόματος τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἔχουσι πλέον τὸ δικαίωμα νὰ σκέπτωνται περὶ ἑαυτῶν· ἀπὸ δύω ἐτῶν δὲν ἔχομεν πλέον ἀτομικὰς ὀδύνας· μίαν καὶ μόνην συναισθανόμεθα τὴν τῆς πατρίδος μας. Νεανία, μόλις ἤρχισας νὰ αἰσθάνησαι ὅτι ὑπάρχεις καὶ μοὶ ὁμιλεῖς περὶ ἐρωτικῶν θλίψεων... Παρῆλθε πλέον ἡ ἐποχὴ ἐκείνη τῶν ἐρώτων. Καὶ ὁ θεός σου, ὃν πρέπει νὰ ἐπανεύρῃς! καὶ ἡ συνείδησίς σου, ἣν πρέπει νὰ κραύνῃς! καὶ ἡ πατρίς σου, ἣν ὀφείλεις νὰ ἐνισχύσῃς; δύνανται νὰ σὲ ἀναμείνωσιν ἕως οὗ παύσῃς τοὺς ἔρωτάς σου καὶ τοὺς στεναγμούς σου; Ἢ θέλεις λοιπὸν ν' ἀποθάνῃς ἐξ ἔρωτος χωρὶς νὰ πράξῃς τι ὑπὲρ αὐτῶν;

ΑΝΤ. (ῥιπτόμενος εἰς τὸν τράχηλόν του)· Ὦ! καλέ μου κύριε!

ΚΛΑΥΔ. (τὰ χαρακτηριστικά του ἐκδηλοῦσιν ἐνδόμυχον πάλην). Ἀργότερον δὲ ὅταν ἀποτίσῃς καὶ σὺ τὸν πρὸς τὴν πατρίδα ὀφειλόμενον φόρον εἰς ἀνταμοιβήν, ἐὰν θέλῃς νὰ κατασταθῇς πατήρ, νυμφεύθητι τὴν Ῥεβέκκαν, ἀφοῦ κατορθώσῃς ν' ἀγαπηθῇς παρ' αὐτῆς.

ΑΝΤ. Ὦ! Ἐὰν ὑμεῖς ἀναγινώσκητε ἐν τῇ καρδίᾳ μου, κύριε, ἐγὼ ἀναγινώσκω ἐν τῇ τῆς Ῥεβέκκας: Σᾶς ἀγαπᾷ!

ΚΛΑΥΔ. (θέλων ν' ἀπωθήσῃ τὴν ἰδέαν ταύτην) Μὲ θαυμάζει καὶ μὲ λυπεῖται· δὲν μὲ ἀγαπᾷ· ἄλλως τε τί σημαίνει; ἐγὼ πλέον δὲν ζῶ δι' ἔρωτας.

ΑΝΤ. Κύριε, κρίνοντες ἐκ τῶν ἰδίων, νομίζετε ὅτι ἔχω τὰ αὐτὰ μὲ ὑμᾶς αἰσθήματα, ἀλλ' ἀπατᾶσθε... Ἀφήσατέ με νὰ ἀπέλθω καὶ δώσατέ μοι ἓν τελευταῖον δεῖγμα τῆς πρὸς ἐμὲ ἐκτιμήσεως καὶ ἐμπιστοσύνης σας.

ΚΛΑΥΔ. Ἐννοῶ, θέλεις νὰ σοὶ εἴπω τί ἔπραξεν ἡ γυνὴ αὕτη, διότι ἐλπίζεις ὅτι θὰ δυνηθῇς τότε νὰ τὴν μισήσῃς.

ΑΝΤ. Τὸ ἐμαντεύσατε.

ΚΛΑΥΔ. Δὲν θὰ σοὶ εἴπω τίποτε. Τοιαῦται ἐξομολογήσεις τότε μόνον ἐπιτρέπονται ὅταν καταλαμβάνηται ὁ ἄνθρωπος ὑπ' ὀργῆς, ἀπελπισίας καὶ πάθους, καὶ τότε ὅταν ἡ καρδία τετραυματισμένη αἱμάσσῃ εἰσέτι· ἀλλ' ἐγὼ τότε ἐσίγησα, καίτοι ἤμην ἐξηγριωμένος καὶ πολὺ δυστυχής. Εἰς οὐδένα εἶπον οὐδὲ θὰ εἴπω ποτέ, τί μοὶ ἐπροξένησεν ἡ σύζυγός μου· εἰς οὐδένα ποτὲ ἀνέφερον ποσάκις ἀντεπάλαισα καὶ ποσάκις ἐξῆλθον νικητής.

ΑΝΤ. Καὶ ἐσυγχωρήσατε;

ΚΛΑΥΔ. Ἐξήλειψα ταύτην τὴν ἀνάμνησιν. Δὲν ἐνθυμοῦμαι πλέον, ἢ μᾶλλον δὲν θέλω νὰ ἐνθυμηθῶ ὅ,τι ἐγράφη ἐν τῇ σελίδι ἐκείνῃ τοῦ βίου μου· Σὺ δέ, τοῦ ὁποίου γνωρίζω ἤδη τὸ μυστικόν, θέλεις μάθει τὰ τῆς Καισαρίνης ἔσχατος πάντων. Θέλω νὰ ὀφείλῃς ὡς ἐγὼ τὴν σωτηρίαν σου εἰς μόνην τὴν θέλησίν σου. Ἐν τούτοις σὺ ὀφείλεις νὰ καταβάλῃς ὀλιγωτέρας προσπαθείας, διὰ νὰ τὸ κατορθώσῃς, καθόσον οὐδεὶς σὲ συνδέει δεσμὸς πρὸς αὐτὴν καὶ γνωρίζεις ἤδη τὴν ἐνοχήν της. Ἄφες νὰ διέλθῃ ἡ σύζυγος τοῦ Κλαυδίου! μὴ παρεντίθεσαι ἐν τῇ ὁδῷ τῶν ἐγκλημάτων της. Ἀτιμάζει, ῥυπαίνει καὶ φονεύει διὰ μόνου τοῦ μειδιάματός της· εἶνε κατηραμένη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἰδοὺ πᾶν ὅ,τι ὀφείλεις νὰ γνωρίζῃς περὶ αὐτῆς. Ἐπειδὴ δὲ κατέστης ἄξιος διὰ τῆς ἐργασίας, τῆς ἀφοσιώσεώς σου, τῆς εἰλικρινείας σου, ἑνὸς δείγματος τῆς ἐμπιστοσύνης μου καὶ τῆς ἐκτιμήσεώς μου, θέλω σοὶ δώσει τοιοῦτον (ἐκβάλλει ἐκ τοῦ θυλακίου του ἓν χειρόγραφον), ἡ δὲ στιγμή, καθ' ἣν σοὶ δίδω τοῦτο τὸ καθιστᾷ ἔτι πολυτιμότερον καὶ ἱερώτερον. Εὗρον τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος, ἣν ἀπὸ τόσου καιροῦ ἐζήτουν. Διῆλθον ὁλοκλήρους ἡμέρας καὶ νύκτας, γράφων τὸ ὑπόμνημα τοῦτο διὰ χαρακτήρων τοῦ ἰδιαιτέρου ἐκείνου ἀλφαβήτου,

ὅπερ μόνοι σὺ καὶ ἐγὼ γνωρίζομεν· ὡσαύτως σὺ μόνον μετ' ἐμοῦ γνωρίζεις τὸν ἀπόκρυφον μηχανισμὸν τοῦ κιβωτίου τούτου. (Τῷ ἐγχειρίζει κλεῖδα). Ἄνοιξον αὐτὸ καὶ ἔγκλεισον τὰ χειρόγραφα ταῦτα, ὧν σε καθιστῶ φύλακα ἐφ' ὅσον ζῶ, ἀπόλυτον κληρονόμον καὶ ἐφαρμοστὴν μετὰ τὸν θάνατόν μου, ἐὰν ἀποθάνω πρὶν ἔτι χρησιμοποιήσω ἐκεῖνο ὅπερ σοὶ ἐμπιστεύομαι. Τί σημαίνει ὅμως ἐὰν ἐξαφανισθῇ ἡ ἀποτελοῦσα με ὕλη, ἀφοῦ τὸ πνεῦμά μου θὰ ζήσῃ ἐν σοί! Ἔχεις λοιπὸν ἤδη ἀνάγκην καὶ ἑτέρου δείγματος τῆς πρὸς σὲ ἐμπιστοσύνης μου;

ΑΝΤ. (ἀσπαζόμενος τὴν χεῖρά του)· Ὦ! πάτερ μου!!

ΚΛΑΥΔ. Εἴμεθα σύμφωνοι λοιπόν;

ΑΝΤ. Μάλιστα.

ΕΔΜ. (εἰσερχομένη)· Ξένος ζητεῖ νὰ σᾶς ὁμιλήσῃ, κύριε· ἔρχεται ν' ἀγοράσῃ τὴν οἰκίαν.

ΚΛΑΥΔ. Εἰπὲ εἰς αὐτὸν νὰ ἔλθῃ.

ΕΔΜ. Ὁ κύριος ἠξεύρει ὅτι ἐπανῆλθεν ἡ κυρία;

ΚΛΑΥΔ. Ναί· θὰ κοιμᾶται ἴσως;

ΕΔΜ. Ὄχι, κύριε.

ΚΛΑΥΔ. Τότε εἰπέ της ὅτι κύριός τις προσῆλθε νὰ ἀγοράσῃ τὴν οἰκίαν ταύτην καὶ ὅτι τὴν παρακαλῶ νὰ κατέλθῃ νὰ δώσῃ αὐτῷ τὰς δεούσας πληροφορίας.

ΕΔΜ. (πρὸς τὸν Καντανιάκ)· Εἰσέλθετε, κύριε.

ΣΚΗΝΗ ΤΕΤΑΡΤΗ

ΟΙ ΑΥΤΟΙ, ΚΑΝΤΑΝΙΑΚ.

ΚΑΝΤ. (εἰσερχόμενος)· Ὁ κύριος Ῥουπέρ;

ΚΛΑΥΔ. Εἰς τὰς διαταγάς σας, κύριε.

ΚΑΝΤ. Γουλιέλμος Καντανιάκ, ἀρχαῖος συμβολαιογράφος, ἤδη δὲ διευθυντὴς ἑταιρείας ἐπιχειρούσης τὴν ἀγορὰν ἰδιοκτησιῶν καὶ τὴν ἐκμετάλλευσιν γαιῶν. Ἀναγνώσας ἐν τῇ «Ἐφημερίδι τῶν Γνωστοποιήσεων» ὅτι ἐπιζητεῖτε τὴν ἐκποίησιν τῆς οἰκίας ταύτης καὶ εὑρισκόμενος εἰς τὰ περίχωρά σας χάριν διασκεδάσεως, ἢ μᾶλλον πρὸς ἀνακούφισιν τῆς θλίψεως ἣν ἐσχάτως ὑπέστην, ἔκρινα καλὸν νὰ ἔλθω μέχρις ὑμῶν, ὄχι ἐπὶ τῷ σκοπῷ μόνον νὰ ἐξετάσω τὴν πωλουμένην οἰκίαν καὶ πληροφορηθῶ ἀπ' εὐθείας παρ' ὑμῶν περὶ τῆς χωρητικότητος αὐτῆς, τῆς ἀξίας της, τῆς καταστάσεώς της, τῶν πλεο-

νεκτημάτων καὶ μειονεκτημάτων της, ἀλλ' ὅπως καὶ γνωρίσω τὸν ἰδιοκτήτην αὐτῆς, ἄνδρα, ἐφ' οὗ ὁλόκληρος ἡ Γαλλία ἤδη ἔχει τὰς ἐλπίδας της. Κύριε Ῥουπέρ, μοὶ ἐπιτρέπετε νὰ σᾶς σφίγξω τὴν χεῖρα;

ΚΛΑΥΔ. (τείνων αὐτῷ τὴν χεῖρα)· Κύριε...

ΚΑΝΤ. Ἆ! ναί, οἷοι ὑμεῖς ἄνθρωποι, κύριε Ῥουπέρ, εἰσὶν ἀνεκτίμητοι διὰ τὴν πατρίδα μας. Δυστυχὴς Γαλλία.... (Δεικνύων τὸν Ἀντώνιον)· Ὁ κύριος εἶνε.... υἱός σας;

ΚΛΑΥΔ. Μάλιστα, θετὸς ὅμως. Μόλις ἄγω τὸ τριακοστὸν τέταρτον ἔτος, οὗτος δὲ τὸ εἰκοστὸν δεύτερον.

ΚΑΝΤ. Ὤ! συγγνώμην!...

ΚΛΑΥΔ. Φαίνομαι περισσότερον ἡλικιωμένος, ἀφ' ὅσον πραγματικῶς εἶμαι, τὸ ἠξεύρω.

ΚΑΝΤ. Ἡ διανοητικὴ ἐργασία καταβάλλει προώρως τὸν ἄνθρωπον. Καὶ ὁ νεανίας ἐργάζεται ἐν τῷ αὐτῷ σταδίῳ; Ἐπενόησεν ἤδη τι καὶ αὐτός;

ΚΛΑΥΔ. Μάλιστα, ἔκαμεν ὡραιοτάτην καὶ ἐπωφελεστάτην ἀνακάλυψιν.

ΚΑΝΤ. Κανὲν μικρὸν πυρόβολον ἴσως;

ΚΛΑΥΔ. Ἓν ὅπλον.

ΚΑΝΤ. Ἓν ὅπλον!... ἓν μικρὸν ὅπλον! εὖγε, κύριε; Ἐπιτρεψατέ μοι ἤδη νὰ σᾶς σφίγξω τὴν χεῖρα. Εἶμαι ἁπλοῦς καὶ ἄσημος συμβολαιογράφος· ἀγοράζω οἰκίας, τὰς ὁποίας κατεδαφίζω ἢ μεταπωλῶ· εἶμαι πολὺ ἀδαὴς τῶν σπουδαίων ζητημάτων, τὰ ὁποῖα σᾶς ἀπασχολοῦσιν. Ἐν τούτοις δύναμαι νὰ σᾶς βεβαιώσω, ὅτι αἰσθάνομαι τὸ μεγαλείτερον ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ ἔργου σας· θὰ ἔδιδον δὲ τὸ ἥμισυ, τὰ τρία τέταρτα τῆς περιουσίας μου, ἵνα τὸ ἐπιτύχητε, τὴν ζωήν μου αὐτήν, ἂν μοὶ ἀνῆκεν. Εἶχα καὶ ἐγὼ ἕνα υἱόν, μονογενῆ, κύριε, ὑψηλόν, ὡραῖον καὶ νοήμονα ὡς ὁ νεανίας (δεικνύων τὸν Ἀντώνιον), πλὴν φεῦ! μοὶ τὸν ἐφόνευσαν, ἡ δυστυχὴς μήτηρ του παρεφρόνησε (σπογγίζει τὰ δάκρυά του διὰ τοῦ ῥινομάκτρου του)· συγγνώμην.. (ὁ Κλαύδιος καὶ ὁ Ἀντώνιος λαμβάνουσι τὴν χεῖρά του).

ΚΛΑΥΔ. (συγκεκινημένος)· ἀφήσατε νὰ ῥεύσωσι τὰ δάκρυά σας, κύριε· εὑρίσκεσθε ἐν μέσῳ φίλων.

ΚΑΝΤ. Εὐχαριστῶ. Εἰς ἕνα ἄνθωπον ὡς ἐγὼ δὲν ἁρμόζουν τὰ δάκρυα. Καὶ ὅμως δὲν δύναμαι νὰ κρατήσω τὴν καρδίαν μου ὅταν ἐνθυμοῦμαι τὸ δυστυχὲς τέκνον μου. Πρὸ τριῶν ἐτῶν μὲ ἐκάλουν Χονδρο-Γουλιέλμον καλόκαρδον· ἐγέλων πάντοτε, ἐνῷ τώρα τὸ ἐναντίον· (καταβάλλων μεγάλας προσπαθείας ὅπως καταστείλῃ τὰ δάκρυά

του, σπογγίζει τὸ πρόσωπόν του, ἐκβάλλει στεναγμόν, σφίγγει τὴν χεῖρα τοῦ Κλαυδίου πυρετωδῶς καὶ ἐξακολουθεῖ)· Θέλετε λοιπὸν νὰ πωλήσητε τὴν οἰκίαν ταύτην;

ΚΛΑΥΔ. Μάλιστα.

ΚΑΝΤ. Μεθ' ὅλης τῆς περιοχῆς της;

ΚΛΑΥΔ. Μάλιστα.

ΚΑΝΤ. Ἥτις ἀποτελεῖται;

ΚΛΑΥΔ. Ἐκ πεντακοσίων ἑκταρίων γῆς, τὸ πλεῖστον πετρώδους καὶ συνεπῶς ἀγόνου (πρὸς τὸν Ἀντώνιον)· Ποῦ εἶνε τὸ σχεδιάγραμμα· ζήτησον αὐτὸ καὶ στεῖλέ μού το (ὁ Ἀντώνιος ἐξέρχεται).

ΚΑΝΤ. Καὶ διατί τὴν πωλεῖτε;

ΚΛΑΥΔ. Διότι ἔχω ἀνάγκην χρημάτων.

ΚΑΝΤ. Ὑποθηκεύσατέ την.

ΚΛΑΥΔ. Τὸ ἔχω πράξει πρὸ πολλοῦ.

ΚΑΝΤ. Τί διάβολο! Καὶ ἡ ἀνακάλυψίς σας;

ΚΛΑΥΔ. Δι' αὐτὴν κατεχρεώθην.

ΚΑΝΤ. Φυσικὴ συνέπεια. Ἴσως δὲ καὶ ἡ ἐπιτυχία της δὲν εἶνε τόσον βεβαία ὅσον ἐλπίζετε;

ΚΛΑΥΔ. Ἀπεναντίας, βεβαιοτάτη

ΚΑΝΤ (ἐξάγων ἐφημερίδα τινὰ ἐκ τοῦ χαρτοφυλακίου)· Σᾶς ἐρωτῶ, καθόσον καθ' ὁδὸν ἀνέγνωσα ἐκ τύχης μακροσκελέστατον ἄρθρον ἔν τινι ἐφημερίδι, τιτλοφορούμενον «Τὸ Ἰδανικὸν Τηλεβόλον»· ὁ ἀρθρογράφος βεβαιοῖ τὴν ἐπιτυχίαν τῆς δοκιμῆς σας καὶ προσπαθεῖ νὰ ἐξηγήσῃ τὸ σύστημα τοῦ τηλεβόλου σας. Ἡ ἀθυροστομία εἶνε ἔμφυτον εἰς ἡμᾶς τοὺς Γάλλους. Εἴμεθα τῷ ὄντι περίεργον ἔθνος. Ὤφειλον, κατ' ἐμέ, οἱ ἁρμόδιοι νὰ χαράξωσιν ἐφ' ὅλων τῶν γωνιῶν τῶν τετραγώνων ὅτι πᾶς ἀκριτόμυθος θὰ τιμωρῆται διὰ θανάτου. Οὐχ ἧττον ὁ ἐν λόγῳ ἀρθρογράφος διατείνεται ὅτι ἐπετύχατε μὲν τοῦ ποθουμένου ἀποτελέσματος, μεταχειρισθέντες ὅμως οὐσίας... (παρατηρεῖ τὴν ἐφημερίδα) νιτρογλυκερίνης.

ΚΛΑΥΔ. Πιθανόν.

ΚΑΝΤ. Καὶ ἐπιπροσθέτει ὅτι ἡ ἐπιτυχία, ἣν ἔσχετε ἐν μιᾷ δοκιμῇ διὰ βομβίδων ὑφ' ὑμῶν μόνον παρασκευασθεισῶν, καὶ πυροβόλου ὑφ' ὑμῶν ὡσαύτως πληρωθέντος, δὲν εἶνε ἐξησφαλισμένη καὶ ἐν ὥρᾳ μάχης, καὶ ὅτι αἱ ἐκρηκτικαὶ ὕλαι, ὧν ὑμεῖς ποιεῖσθε χρῆσιν, θὰ ὦσιν ἐπικίνδυνοι δι' ἐκείνους οἵτινες θὰ χειρίζωνται τὰ πυροβόλα σας, παρὰ διὰ τοὺς ἀντιπάλους των. Περαίνων δὲ καταλήγει εἰς τὸ ἀκόλουθον συμπέρασμα· ἀφοῦ αἱ ὑπὸ τοῦ ὑμετέρου τηλεβόλου ἐκσφενδο-

νιζόμεναι βομβίδες ἐπιφέρουν ἀποτέλεσμα εἰς ἓξ χιλιάδων μέτρων ἀπόστασιν, τὰ τοῦ ὑμετέρου συστήματος δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ ἀνθέξωσιν ἀπέναντι τοῦ κανονικοῦ πυρὸς τῶν κανονοστοιχιῶν τοῦ τακτικοῦ πυροβολικοῦ, πολὺ μακρότερον βάλλοντος.

ΚΛΑΥΔ. Τὰ ἐπιχειρήματα ἅτινα προβάλλει ὁ ἀρθρογράφος εἰσὶν ὄντως ὀρθά, ἢ μᾶλλον ἦσαν ὅταν ἔγραψε ταύτην τὴν πραγματείαν. Οὐχ ἧττον βεβαιωθῆτε ὅτι ἔλαβα ὅλα ταῦτα ὑπ' ὄψει μου, διότι ἀκριβῶς ἡ λύσις τοῦ προβλήματος ἐκεῖ ἔγκειται εἰς τὸ νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ἐκσφενδόνισις εἰς ἀπόστασιν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον μεγάλων καταστρεπτικῶν ὑλῶν, ἀνυπολογίστου καὶ ἀκατασχέτου δυνάμεως. Ἡ λύσις λοιπὸν τοῦ ἀλύτου ὑποτιθεμένου τούτου προβλήματος εὑρέθη ἤδη. Ἰδοὺ τί ἀποτελεῖ τὸ μυστικόν μου. Οὐχ ἧττον ὑπελείπετο τὸ ζήτημα τῆς ἀποστάσεως. Εἶχον ἀνάγκην ἐκσφενδονιστικῆς δυνάμεως τοὐλάχιστον ὀκτὼ ἢ ἐννέα χιλιάδων μέτρων. Καὶ τοῦτο ὅμως τὸ ἐπέτυχον. Ὑποθέσατε παραδείγματος χάριν ὅτι ταύτην τὴν στιγμὴν περικυκλούμεθα ὑφ' ἑνὸς ἑκατομμυρίου ἀνθρώπων, ἢ ἔχομεν ἐνώπιόν μας ἀπόρθητον φρούριον· λοιπόν! ἡ πάλη δὲν δύναται νὰ διαρκέσῃ πλέον τῶν τριῶν ἢ τεσσάρων ὡρῶν!

ΚΑΝΤ. (ἀκουσίως)· Εἶνε τρομερόν! τῷ ὄντι δὲν ὑπάρχουν πλέον στρατεύματα, οὔτε φρούρια δυνάμενα ν' ἀνθέξωσιν ἐνώπιον τοιούτου καταστρεπτικοῦ ὅπλου!

ΚΛΑΥΔ. Ἀληθῶς τὰ πάντα πλέον ἐξουδενοῦνται.

ΚΑΝΤ. Ἀλλὰ τότε τὰ ἄλλα ἔθνη θὰ συνασπισθῶσιν.

ΚΛΑΥΔ. Οὐδὲν πλέον σημαίνει, σᾶς ἐπαναλαμβάνω, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀντιπάλων.

ΚΑΝΤ. Καὶ τὸ θεῖον ἐκεῖνο ῥητὸν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ «ἀγαπᾶτε ἀλλήλους» τίθεται πλέον εἰς ἀχρηστίαν;

ΚΛΑΥΔ. Ἀπεναντίας, διαδίδω τοῦτο διὰ τοῦ τηλεβόλου μου καθ' ἅπασαν τὴν ὑφήλιον.

ΚΑΝΤ. Καταστρέφοντες ἑκατομμύρια ψυχῶν;

ΚΛΑΥΔ. Καταστρέφων τὸν πόλεμον. Ὁ πόλεμος εἶνε ἔθος ἀνήθικον, τερατῶδες, ἀνόσιον, παράνομον, ἀπάνθρωπον, καὶ οὐχὶ τὰ μέσα ἅτινα μεταχειρίζονται δι' αὐτόν. Ὅσον τὰ μέσα ταῦτα καθίστανται τρομερώτερα τόσον εὐκολωτέρα καθίσταται ἡ συνδιαλλαγὴ καὶ ἀδελφοποίησις τῶν λαῶν. Ἀφ' ἧς ἡμέρας οἱ ἄνθρωποι θὰ δύνανται νὰ ἀλληλοκτονῶνται καθ' ἑκατοντάδας χιλιάδων, οὐχὶ μόνον ἐν τοῖς στρατοπέδοις, ἀλλὰ καὶ ἐντὸς τῶν ἀπορθήτων αὐτῶν τειχῶν, δὲν θὰ ἐπιχειρήσωσι πλέον νὰ ῥιψοκινδυνεύσωσι τὴν ἐθνικότητά των, τὰς

ἑστίας των, τὰς οἰκογενείας των, τὸν ἴδιον ἑαυτόν των, ἕνεκα λόγων ἀσημάντων καὶ ποταπῶν. Πᾶς ἄνθρωπος ὅστις δοξάζει ἐν τῇ σημερινῇ ἐποχῇ ὅτι πρέπει νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐφ' ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος τὸ θεῖον δίκαιον, ὀφείλει νὰ ἔχῃ ὡς μόνην ἀπασχόλησιν, ὡς μόνον σκοπὸν τοῦ βίου του τὴν ἀναγνώρισιν τῆς ἀληθείας καὶ τὴν παραδοχὴν αὐτῆς ὑφ' ἁπάντων τῶν ὁμοίων του παντὶ σθένει καὶ μέσῳ, ἐὰν δὲν καθίσταται πιστευτὴ διὰ μόνου τοῦ λόγου. Ἐγὼ ὅστις ἐθυσίασα ἤδη τὸ πλεῖστον μέρος τοῦ βίου μου εἰς προσωπικάς μου συγκινήσεις ὀμνύω ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ὅτι εἰς τὸ ἑξῆς δὲν θὰ διέλθῃ ἡμέρα χωρὶς νὰ ἔχω πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν σκοπόν, πρὸς ὃν ὀφείλει νὰ βαδίσῃ ὄχι μόνον τὸ ἔθνος μας, ἀλλὰ καὶ ἅπασα ἡ ἀνθρωπότης, ὑπερπηδῶν πᾶν πρόσκομμα, ὅπερ ἤθελέ μοι παρεμβληθῇ. Ἐτελείωσε πλέον ἡ βασιλεία ἐκείνων, οἵτινες διέρχονται τὸν βίον των ἐνασμενιζόμενοι, κοιμώμενοι, ἀπολαμβάνοντες καὶ ἀρνούμενοι τὰ πάντα. Ὁ κόσμος θὰ χειραγωγηθῇ πλέον ὑπ' ἐκείνων οἵτινες ἐργάζονται, ἀγρυπνοῦσιν, ἐγκρατοῦσι καὶ πιστεύουσιν.

ΚΑΝΤ. Ἀ! πόσον μισεῖτε τοὺς ἐχθρούς σας.

ΚΛΑΥΔ. Ἀπατᾶσθε, κύριε, οὐδένα μισῶ. Ἐὰν ὑπέθετον μόνον ὅτι ἡ πατρίς μου, ἐπωφελουμένη τῆς ἀνακαλύψεώς μου θὰ ἐκήρυττεν ἄδικον πόλεμον, σᾶς ὀμνύω, ὅτι θὰ ἐξεμηδένιζον τὴν ἐφεύρεσίν μου ταύτην. Ἀλλ' ἡ πατρίς μου δὲν κηρύττει ἄδικον πόλεμον. Μόνον δὲ ὅπως προασπίσῃ τὸ δίκαιον δέον ἡ Γαλλία νὰ εἶναι ἰσχυρά. Τῇ ἐπεφυλάχθη νὰ εἶναι ἐκλεκτὸς ἀπόστολος τοῦ δικαίου, διότι ὑπῆρξε τὸ θῦμα τῆς ἰσχύος.

ΚΑΝΤ. Εὖγε! ἄριστα! Ἰδοὺ μία ἀλήθεια. Καὶ νομίζετε λοιπὸν ὅτι θὰ ἀφήσω ἄνθρωπον ὡς ὑμᾶς νὰ πωλήσῃ τὴν οἰκίαν ἐν ᾗ ἐπενόησε καὶ ἐφεῦρε τὴν σωτηρίαν τῆς πατρίδος του; Μίαν οἰκίαν, ἥτις θὰ θεωρῆται ἐντὸς ὀλίγου ἱστορικὸν μνημεῖον; Ποτέ! Δὲν μὲ γνωρίζετε καλῶς, κύριε. Εἴπατέ μοι λοιπὸν θέλετε νὰ διατηρήσητε τὴν οἰκίαν σας;

ΚΛΑΥΔ. Ἐν αὐτῇ ἀπέθανεν ὁ πατήρ μου, ἡ μήτηρ μου· ἐγεννήθην ἐν αὐτῇ.

ΚΑΝΤ. Πολὺ καλά, θὰ ἐξευρεθῇ τρόπος. Εἶμαι ἄνθρωπος γνωρίζων καλῶς τὸ ἔργον μου. Σᾶς παραχωρῶ τὸ ἀναγκαιοῦν ὑμῖν ποσόν, ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ μὲ καταστήσητε συνέταιρον ἐπὶ τοῦ τετάρτου τῶν κερδῶν χωρὶς ν' ἀναμιγνύωμαι ποσῶς εἰς τὴν τεχνικὴν διεύθυνσιν τοῦ ἔργου, ὅπερ ἄλλως τε οὐδόλως ἐννοῶ. Μάλιστα οὐδὲ θὰ μὲ βλέπετε! θὰ ἐξαρκῶμαι μὲ τὴν μερίδα μου ἐπὶ τῶν κερδῶν. Μὲ ἐννοεῖτε;

ΚΛΑΥΔ. Μάλιστα, κύριε, καὶ σᾶς εὐχαριστῶ ἐξ ὅλης μου καρδίας, εἶναι ὅμως ἡ ὑστάτη θυσία, ἣν θὰ ἐκπληρώσω· θὰ τὸ πράξω ἐν τούτοις. Ἡ πρότασις, ἣν μοὶ κάμνετε, μοὶ ἐγένετο ἤδη καὶ ὑφ' ἑνὸς ἀρίστου φίλου, ὑφ' ἑνὸς Ἰσραηλίτου, στενοτάτας ἔχοντος σχέσεις μετὰ τῶν μεγαλειτέρων τραπεζῶν ὁλοκλήρου τοῦ κόσμου. Ἐν τούτοις τῷ ἠρνήθην κατηγορηματικῶς, διότι ἐπεθύμουν νὰ διατηρήσω δι' ἐμαυτὸν τὸ δικαίωμα τῶν πρωτοτοκείων.

ΚΑΝΤ. Ἐννοῶ, πᾶς ἄλλος ὅμως, ἐκτὸς ὑμῶν, θὰ ἐδέχετο εὑρισκόμενος ἐν τῇ θέσει σας. Ἀλλ' εἴπετέ μοι, παρακαλῶ, ἡ ὑποθήκη εἶναι παρὰ ξένου τινός;

ΚΛΑΥΔ. Ὄχι, ὑπὸ τῆς κυρίας Ῥουπέρ, ἥτις ἔχει λαμβάνειν ἐν μέρος τῆς προικός της ἐκ τῆς ἀξίας τῆς οἰκίας ταύτης. Τούτου δὲ ἕνεκα ἐπιθυμῶ νὰ συνεννοηθῆτε προηγουμένως μετ' αὐτῆς τῆς ἰδίας.

ΚΑΝΤ. Ἔχει καλῶς. Εἴμεθα πλέον σύμφωνοι.

ΡΕΒ. (εἰσερχομένη ἐγχειρίζει χαρτίον τι εἰς τὸν Κλαύδιον)· Λάβετε τὸ σχεδιαγράφημα.

ΚΑΝΤ. (παρατηρῶν τὴν Ῥεβέκκαν λέγει πρὸς τὸν Κλαύδιον)· Ἀληθὴς ἄγγελος ! ! !

ΡΕΒ. (χαμηλοφώνως τῷ Κλαυδίῳ)· Ἐπανῆλθεν.

ΚΛΑΥΔ. Τὸ ἠξεύρω (ἡ Ῥεβέκκα κλείει πρὸς στιγμὴν τοὺς ὀφθαλμούς της καὶ ἀναλαμβάνει τὴν συνήθη αὐτῆς φυσιογνωμίαν).

ΕΔΜ. (εἰσερχομένη· πρὸς τὸν Κλαύδιον)· Ἡ κυρία ἐπιθυμεῖ νὰ σᾶς ὁμιλήσῃ, πρὶν ἴδῃ τὸν κύριον.

ΚΛΑΥΔ. Ἂς ἔλθῃ (ἡ Ἐδμέα ἐξέρχεται). Ῥεβέκκα, λάβετε τὴν καλωσύνην νὰ ὁδηγήσητε τὸν κύριον Καντανιὰκ νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν οἰκίαν.

ΚΑΝΤ. Ἐξαίρετα (ἐξέρχεται διὰ τῆς μιᾶς θύρας, ἐνῷ ἡ Καισαρίνη εἰσέρχεται διὰ τῆς ἑτέρας).

ΡΕΒ. (ἐξερχομένη μετὰ τοῦ Καντανιάκ)· Ἔλθετε, κύριε.

ΣΚΗΝΗ ΠΕΜΠΤΗ

ΚΛΑΥΔΙΟΣ, ΚΑΙΣΑΡΙΝΗ

ΚΑΙΣ. Ἐκπλήττεσθε, διότι ἐπανῆλθον;

ΚΛΑΥΔ. Γνωρίζετε καλῶς ὅτι ἔπαυσα νὰ ἐκπλήττωμαι πλέον διὰ τὰς πράξεις σας.

ΚΑΙΣ. Σᾶς ἔγραψα μίαν ἐπιστολήν, ἐξηγοῦσα τὴν αἰφνίδιον ἀναχώρησίν μου, ἀλλ' ἀπάντησιν σας δὲν ἔλαβον.

ΚΛΑΥΔ. Δὲν ἔλαβον τοιαύτην ἐπιστολήν.

ΚΑΙΣ. Πῶς συμβαίνει τοῦτο;

ΚΛΑΥΔ. Συμβαίνει, διότι οὐδέποτε μοὶ ἐγράψατε τοιαύτην.

ΚΑΙΣ. Ἀλλὰ σᾶς βεβαιῶ.....

ΚΛΑΥΔ. Οὕτως ἢ ἄλλως τὸ πρᾶγμα δὲν ἔχει οὐδεμίαν βαρύτητα.

ΚΑΙΣ. Ναί! Λοιπόν! δὲν σᾶς ἔγραψα καθόσον δὲν ἤθελον νὰ σᾶς προξενήσω οὔτε ἀνησυχίαν οὔτε καὶ χαράν τινα.

ΚΛΑΥΔ. Δὲν ἐννοῶ.

ΚΑΙΣ. Διέτρεξα τὸν ἔσχατον κίνδυνον.

ΚΛΑΥΔ. Ὢ! ἄ! — παρακαλῶ τὰς χαριτολογίας.

ΚΑΙΣ. Ὁ θάνατός μου λοιπὸν δὲν θὰ ἦτο δι' ὑμᾶς ἀληθὴς εὐτυχία;

ΚΛΑΥΔ. Ἐὰν εὑρίσκεσθε πλησίον τῆς μάμμης σας.

ΚΑΙΣ. Μάλιστα ἤμην πλησίον της.

ΚΛΑΥΔ. Τότε θὰ ἠδύνατο αὐτὴ κάλλιστα νὰ μοὶ γράψῃ.

ΚΑΙΣ. Πρὸς τίνα σκοπόν; Δὲν θὰ ἤρχεσθε νὰ μὲ ἐπισκεφθῆτε.

ΚΛΑΥΔ. Ἀπατᾶσθε.

ΚΑΙΣ. Ἀλλὰ πρὸς ποῖον σκοπὸν θὰ ἤρχεσθε;

ΚΛΑΥΔ. Εὑρισκομένη εἰς τὸ χεῖλος τοῦ τάφου δυνατὸν νὰ ἠθέλατε νὰ μοὶ ὁμολογήσητε τί, ἢ καὶ νὰ μοὶ ζητήσητε.

ΚΑΙΣ. Ἀλλὰ τί ὑποθέτετε;

ΚΛΑΥΔ. Δὲν ὑποθέτω, ἐνθυμοῦμαι καὶ προβλέπω.

ΚΑΙΣ. Ὥστε ἡ ἐπάνοδός μου ἐνταῦθα δὲν σᾶς δυσηρέστησεν;

ΚΛΑΥΔ. Ἀλλὰ τίνι δικαιώματι θὰ δυσηρεστούμην, ἀφοῦ ἡ οἰκία αὕτη ἀνήκει ἐξ ἡμισείας εἰς ἀμφοτέρους; Τούτου ἕνεκα μάλιστα σᾶς προσεκάλεσα πρὸ ὀλίγου νὰ κατέλθητε.

ΚΑΙΣ. Ἀληθῶς ἡ Ἐδμέα μοὶ εἶπεν ὅτι θέλετε νὰ τὴν ἐκποιήσητε.

ΚΛΑΥΔ. Κατέστη πλέον ἐπάναγκες.

ΚΑΙΣ. Καὶ διατί ἀναθέτετε εἰς ἐμὲ τὰς διαπραγματεύσεις;

ΚΛΑΥΔ. Διότι πρόκειται περὶ τῶν συμφερόντων σας. Συνεζεύχθημεν ὅπως διάγωμεν ἐν κοινοκτημοσύνῃ. Ὅθεν τὰ ἡμίση ἐκείνων τὰ ὁποῖα κέκτημαι σᾶς ἀνήκουσιν.

ΚΑΙΣ. Ἀλλὰ πρὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου ἐξωδεύσατε περισσότερα τούτων δι' ἐμέ.

ΚΛΑΥΔ. Οὕτω μοὶ ἀρέσκει.

ΚΑΙΣ. Δὲν ἔχω ὅμως ἀνάγκην πλέον οὐδενός, καθόσον ἐσχάτως ἡ μάμμη μου ἐκληρονόμησε σημαντικὸν ποσὸν ὅπερ ἐμερίσθημεν. Ἠθέ-

λατε λοιπὸν μοὶ ἐπιτρέψετε ν' ἀπολαύσω χαρᾶς ἧς δὲν εἶμαι ἀξία; Δέχεσθε νὰ σᾶς δανείσω τὸ ποσὸν τὸ ὁποῖον σᾶς ἀναγκαιοῖ;

ΚΛΑΥΔ. Σᾶς εὐχαριστῶ.

ΚΑΙΣ. Ἀλλὰ σᾶς ἱκετεύω...

ΚΛΑΥΔ. Εἶναι ὅλως ἀνωφελές. Ἀ! ἰδοὺ ὁ κύριος Καντανιάκ (εἰσέρχεται ὁ Καντανιάκ, ὃν παρουσιάζει ὁ Κλαύδιος πρὸς τὴν Καισαρίνην)· ὁ κύριος Καντανιάκ (παρουσιάζει τὴν Καισαρίνην)· ἡ κυρία Ρουπέρ. Πρὶν σᾶς ἀφήσω ὀφείλω νὰ σᾶς εἴπω, κύριε Καντανιάκ, ὅτι ἐπιθυμῶ νὰ σᾶς ξενίσω ἐφ' ὅσον θὰ διαμείνετε ἐνταῦθα, καὶ ὅτι γευματίζομεν μετὰ τὴν δωδεκάτην. Ἤδη ἀπέρχομαι ἵνα διατάξω νὰ σᾶς ἑτοιμάσωσι τὸ κατάλληλον δωμάτιον (ὁ Καντανιὰκ χαιρετίζων).

ΚΑΝΤ. Ἀληθῶς μὲ καθυποχρεώσατε!!

(ὁ Κλαύδιος καὶ ὁ Ἀντώνιος ἐξέρχονται)

ΣΚΗΝΗ ΕΚΤΗ

ΚΑΝΤ. (παρατηρῶν μετὰ προσοχῆς τὴν Καισαρίνην λέγει κατ' ἰδίαν)· ἰδοὺ τὸ τέρας.... ὁμολογουμένως εἶναι θελκτικώτατον.

ΚΑΙΣ. Εἴπατέ τι, κύριε;

ΚΑΝΤ. Ἀπολύτως τίποτε, κυρία Ρουπέρ, καθὸ ὅμως ἄνθρωπος τοῦ χρήματος, κατὰ τὸ δὴ λεγόμενον, ἔκρινα καθῆκον συμφώνως ταῖς δοθείσαις μοι διαταγαῖς νὰ κάμω φυσιογνωμικάς τινας παρατηρήσεις, ἵνα μὴ ἐξαγοράσω τὸ κακὸν ἀκριβώτερον ἀφ' ὅσον πραγματικῶς ἀξίζει. Σημειώσατε δέ, κυρία, ὅτι εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο πολὺ σπανίως ἀπατῶμαι.

ΚΑΙΣ. Ὥστε γνωρίζετε ἤδη τὸν χαρακτῆρά μου;

ΚΑΝΤ. Μάλιστα.

ΚΑΙΣ. Εὐαρεστηθῆτε λοιπὸν νὰ μοὶ τὸν ἐξηγήσητε· θὰ μοὶ παρέξητε οὕτω μεγάλην ἐκδούλευσιν. Διότι ἐνίοτε ἀδυνατῶ καὶ ἐγὼ αὐτὴ νὰ τὸν ἐννοήσω. Τοῦτο ἐννοεῖται θὰ ἦτο κάπως ἐξευτελιστικὸν δι' ἐμέ, ἐὰν δὲν εἶχον εἴπει οἱ σοφοὶ τῆς ἀρχαιότητος ὅτι οὐδὲν δυσχερέστερον τοῦ Γνῶθι σαυτόν.

ΚΑΝΤ. Εὐχαρίστως θὰ τὸ πράξω, κυρία, ἀρκεῖ μόνον νὰ μοὶ ἐπιτρέψητε νὰ ὁμιλήσω ἐλευθέρως.

ΚΑΙΣ. Ἀλλὰ πῶς, κύριε;

ΚΑΝΤ. Οὐδὲν ἁπλούστερον τούτου. Ὁ ὁρισμὸς τοῦ ψυχολογικοῦ χαρακτῆρός σας ἀποτελεῖται ὑπὸ τῶν τεσσάρων ἀκολούθων λέξεων: *Ἀνυπότακτος*, *Κοῦφος*, *Θηριώδης*, καὶ *αἰσχροκερδής*.

ΚΑΙΣ. Κύριε!!!

ΚΑΝΤ. (βεβαιούμενος ὅτι οὐδεὶς ἄλλος τὸν ἀκούει καὶ θέτων ἀμφοτέρας τὰς χεῖράς του ἐπὶ τῆς τραπέζης, παρατηρεῖ τὴν Καισαρίνην ἀσκαρδαμυκτεὶ καὶ λέγει δι' ὕφους προστακτικοῦ)· Πόσον θέλετε διὰ νὰ μοῦ πωλήσητε τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ συζύγου σας;

ΚΑΙΣ. Τί λέγετε;...

ΚΑΝΤ. Λέγω πόσα χρήματα θέλετε διὰ νὰ μοῦ προδώσητε τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ συζύγου σας;

ΚΑΙΣ. Ἆ! ἆ! ἆ! ἆ! (γελῶσα)· ὁποία ἀστειότης!

ΚΑΝΤ. Ἀπεναντίας, σπουδαιολογῶ καθ' ὅλην τὴν σημασίαν τῆς λέξεως, καθόσον εἶμαι λίαν ἀπησχολημένος...

ΚΑΙΣ. Ἀλλὰ τίς εἴσθε λοιπόν;

ΚΑΝΤ. Θὰ σᾶς τὸ εἴπω παραυτα ἄνευ περιστροφῶν. Εἶμαι ὁ Σὶρ δὲ Καντανιάκ, ἁπλοῦς πράκτωρ οὐχ ἧττον θεωρούμενος ὡς ἀρκετὰ πανοῦργος, ἀνωνύμου τινὸς ἑταιρείας ἱδρυθείσης ἐσχάτως, καὶ ἧς τὰ κεφάλαια, ἐν παρόδῳ εἰρήσθω, ἀνέρχονται εἰς δεκάδας τινὰς δισεκατομμυρίων, ἐπὶ σκοπῷ ἐκμεταλλεύσεως τῆς ἐργασίας, τῶν ἰδεῶν, τῶν ἀνακαλύψεων, ἐν ἑνὶ λόγῳ τῆς μεγαλοφυίας τῶν ἄλλων. Τουτέστιν ἅμα ἴδωμεν, μάθωμεν, ἢ ὀσφρανθῶμεν τοιοῦτόν τι, ἄξιον λόγου ὅμως, ἐννοεῖται, ἀδιάφορον παρὰ τίνι λαῷ, παρεμβαίνομεν καὶ διὰ τῆς πειθοῦς, διὰ τοῦ χρήματος, διὰ τοῦ δόλου, διὰ τῆς ἰσχύος, ἐὰν παρουσιασθῇ ἀνάγκη, ἁρπάζομεν ἐκεῖνο ὅπερ μᾶς ἀναγκαιοῖ σκοποῦντες νὰ καταστάθῶμεν παντὶ σθένει καὶ μέσῳ κυρίαρχοι, παντοκράτορες ὁλοκλήρου τοῦ κόσμου. Ὅθεν ἐννοεῖτε καλῶς πόσον μᾶς εἶνε χρήσιμος μία ἀνακάλυψις, ὡς ἡ τοῦ κυρίου Ῥουτιέρ.

ΚΑΙΣ. Ἐν ἄλλαις λέξεσι μοὶ προτείνετε νὰ πράξω μίαν ἀτιμίαν;

ΚΑΝΤ. Σᾶς προτείνω ἁπλούστατα μίαν ἐπιχείρησιν.

ΚΑΙΣ. Ἡ λέξις αὐτη, κύριε, ἔστω ἡ τελευταία σας.

ΚΑΝΤ. Ἡ προτελευταία μου τοὐλάχιστον (ἡ Καισαρίνη ἐγείρεται καὶ ἑτοιμάζεται νὰ ἐξέλθῃ)· Ποῦ πηγαίνετε λοιπόν;

ΚΑΙΣ. Μεταβαίνω νὰ εἴπω τὰ πάντα πρὸς τὸν σύζυγόν μου, τοῦ ὁποίου ἀναμφιβόλως ὑπεκλέψατε τὴν ἐμπιστοσύνην διά τινος τεχνάσματος.

ΚΑΝΤ. Μὴ τὸ πράξητε, προσφιλής μοι κυρία, καθόσον θὰ μεταμεληθῆτε ἔπειτα ὑπερβαλλόντως. Μετεχειρίσθην ἀναγκαῖόν τι τέχνα-

σημα διὰ τὸν σύζυγόν σας, διότι συμφώνως πρὸς τὰς δοθείσας μοι ὁδηγίας ὤφειλον νὰ δοκιμάσω, ν' ἁρπάσω εἰ δυνατὸν τὸ ἀπαραίτητον δι' ἡμᾶς μυστικόν του, καθόσον ἄνευ τούτου ἄλλα πολλὰ τοιούτου εἴδους ἀποκτηθέντα διὰ μεγάλων κόπων καὶ ἐξόδων θὰ καθίσταντο ὅλως ἀνωφελῆ. Συνεπείᾳ δὲ πληροφοριῶν τινων, ἃς ἔσχον, προέβλεπον, ὅτι οὐδὲν εἶχον νὰ ἐλπίσω ἀπὸ τὸν σύζυγόν σας, ὅπερ καὶ ἀληθέστατον καθὰ ἐβεβαιώθην ἐκ τῆς πρὸ ὀλίγου μετ' αὐτοῦ συνομιλίας μου. Διότι οὐχὶ μόνον εἶνε ἀνὴρ μεγαλοφυὴς καὶ μεγάλης καρδίας, ἀλλ' εἶνε καὶ ἄνθρωπος ἐνεργῶν προφυλακτικῶς καὶ περιεσκεμμένως καθόσον ἀφορᾷ τὴν ἐργασίαν του. Εὐτυχῶς ὅμως οἱ μεγάλοι οὗτοι ἄνδρες ἰδεολόγοι καὶ εὔπιστοι ὄντες σύρονται ἐκ τῆς ῥινὸς οὕτως ἢ ἄλλως, κατὰ τὸ δὴ λεγόμενον ὑπὸ τῶν γυναικῶν των. Οὐχ ἧττον ὅταν λυτρωθῶσι τούτων καθίστανται ἀπρόσβλητοι. Τότε πλέον πρέπει νὰ μεταχειρισθῇ τις μεγάλα μέσα... ὅπερ εἶνε λίαν δυσχερές.

ΚΑΙΣ. Ὥστε ἐλπίζετε νὰ μὲ καταπείσητε;

ΚΑΝΤ. Ἆ! δὲν ὑπάρχει τοιαύτη ἀνάγκη, προσφιλεστάτη μοι κυρία, καθόσον δυνάμεθα κάλλιστα νὰ σᾶς ἐξαναγκάσωμεν.

ΚΑΙΣ. Ἀλλὰ τίνι τρόπῳ παρακαλῶ;

ΚΑΝΤ. Εἴσθε ἡ θυγάτηρ τοῦ βαρώνου καὶ τῆς βαρώνης Φιεράδλεν, ὅπερ γερμανιστὶ σημαίνει, τέσσαρες ἀετοί, καθόσον κατάγεσθε ἐξ ἀρχαιοτάτης Βαυαρικῆς οἰκογενείας. Κατά τινα ἀρχαίαν παράδοσιν εἷς τῶν προγόνων σας κατέστη σημαιοφόρος τοῦ Καίσαρος μετὰ τὴν ἧτταν τοῦ Ἀριοβίστου, ἔκτοτε δὲ ἓν τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας σας φέρει τὸ ὄνομα Καῖσαρ, ὡς ὁ πατήρ σας ἢ Καισαρίνη, ὡς ὑμεῖς. Ἕνεκα δὲ ἐπιγαμιῶν τινων τῶν προγόνων σας μετά τινων ἀριστοκρατικῶν οἴκων, θὰ ἀνεκάλυπτέ τις, διά τινος μικροσκοπίου, ἐννοεῖται, ἐντὸς τῶν φλεβῶν σας ῥανίδα τινὰ βασιλικοῦ αἵματος, ἥτις οὐκ ὀλίγον συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ πιστεύητε ὅτι διαφέρετε τῶν ἐπιλοίπων ἀνθρώπων. Ἐγεννήθητε ἐν Παρισίοις κατὰ τὸ 1848. Ὁ πατὴρ σας διεζεύχθη λίαν ἐνωρὶς τῆς μητρός σας, διότι εἶχεν ἐγκαταλείψει τὴν συζυγικὴν ἑστίαν καὶ τὰ λοιπά... Ὁ πατήρ σας χαρακτῆρος ἀσθενοῦς, κούφου καὶ ὑπὲρ τὸ δέον ἀγαθοῦ ἐξηκολούθει ν' ἀγαπᾷ τὴν μητέρα σας καὶ μετὰ τὴν διάζευξίν των, καίτοι δὲ ἔνοχον, δὲν ἠδύνατο νὰ τὴν λησμονήσῃ. Ἤρξατο τότε νὰ θύῃ τῷ Βάκχῳ καὶ νὰ παίζῃ νυχθημερόν. Ἡ μάμμη σας εἶχεν ἀναλάβει τὴν ἀνατροφήν σας. Εἰς ἡλικίαν δέκα καὶ πέντε ἐτῶν ἐφαίνεσθε ὡς δεκαοκταέτις. Εἴσθε ὡραιοτάτη, ἀλλὰ καλλονῆς ἀλλοκότου, προκλητικῆς· δυσκόλως ἀνὴρ ἠδύνατο νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὴν γοητείαν τῶν θελγήτρων σας. Ἐκτὸς ἐμοῦ

ἐννοεῖται, ὅστις δὲν εἶμαι πλέον ἄνθρωπος, ἀλλὰ μηχανή. Ὥστε εἶναι ὅλως περιττὸν νὰ μὲ παρατηρῆτε μὲ τόσην τέχνην καὶ ἠδυπάθειαν. Ὑφ' ὁλοκλήρου τῆς ξένης ἀποικίας, ἧς ἀποτελεῖτε μέρος, ἐθεωρεῖσθε ὡς τὰ μάλα ἰδιόρρυθμος καὶ φιλάρεσκος εἰς τὸν ὕπατον βαθμόν. Καὶ ἀληθῶς δὲν ἠδύνασθε νὰ συναντήσητε ἄνδρα χωρὶς νὰ θελήσητε νὰ τὸν καταστήσητε θῦμά σας. Ἦτο δι' ὑμᾶς ἀκαταμάχητον ἔνστικτον· ὑπεφέρετε ἐξ ἐρωτομανίας, ἀσθενείας συνηθεστέρας παρ' ὅσον νομίζουσι παρὰ ταῖς γυναιξίν. Ἡ ἀλλόκοτος αὕτη τρέλλα ἐπήνεγκεν ἐκεῖνο ὅπερ μοιραίως ὤφειλε νὰ ἐπιφέρῃ. Κόμης τις ὀνόματι Ἀμαδαῖος Δελασενύ, ἐπωφεληθεὶς τῶν πρὸς αὐτὸν διαθέσεών σας ἔδρεψε ἀφρούρως τὸν κάλυκα τοῦ ἄνθους καὶ τὴν ἑσπέραν τῆς 15 Ἀπριλίου 1865 ἐγκατεστάθητε μετὰ τῆς μάμμης σας παρά τινι γυναικὶ ὀνόματι Βοβλάν, ὁδὸς Μοντοργκεῖλ, ἀριθ. 19, ἐν τῷ δευτέρῳ πατώματι, ἀφοῦ προηγουμένως προαναγγείλατε εἰς ἁπάσας τὰς νεαρὰς φίλας σας ὅτι ἐμέλλατε νὰ ταξειδεύσητε ἐπί τινας μῆνας. Τὸ ὄνομα τῆς γυναικὸς ἐκείνης διατηρεῖται εἰσέτι γεγραμμένον χρυσοῖς γράμμασι κάτωθεν μεγάλης εἰκόνος, κρεμαμένης ἄνωθεν τῆς θύρας τῆς γνωστῆς οἰκίας καὶ ἀπεικονιζούσης νεκράν τινα γυναῖκα λαμβάνουσαν εἰς τὰς ἀγκάλας της μικρὸν βρέφος ὀλόγυμνον, ὅπερ ῥίπτει ἐπὶ ῥόδων, φεύγων καὶ μειδιῶν ὁ θεὸς Ἔρως. Τρεῖς μῆνας δὲ μετὰ τὴν ἐκεῖ ἐγκατάστασίν σας κατέστητε μήτηρ τέκνου ὅπερ ἐνεγράφη ἐν τῷ μητρῴῳ τῶν ἀρρένων ὡς ἀγνώστου προελεύσεως μαρτυρούντων τοῦ Λέοντος Πανταβοάνε ἀνθρακέως, καὶ Ἀθανασίου Μελανδίνου φανοποιοῦ, ἐνοικιαστῶν ἀμφοτέρων τῶν παραπλεύρως τῆς ῥηθείσης ἀλληγορικῆς εἰκόνος ἀποθηκῶν. Αἱ πληροφορίαι αὗται λοιπόν, κυρία, εἰσὶν ἀκριβεῖς; Ἐὰν παρέλειψα λεπτομέρειάν τινα συμπληρώσατε. . . . .

ΚΑΙΣ. Ἐξακολουθήσατε, κύριε. . . . . . .

ΚΑΝΤ. Ὁ κύριος Λουσενὺ ἦτο ἔγγαμος, ὥστε δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπανορθώσῃ τὸ σφάλμα σας· ὑπῆρξε τότε ἀνάγκη νὰ εὑρεθῇ εἰς σύζυγος. Τὴν φροντίδα ταύτην ἀνέλαβε γραῖά τις μαρκησία, ὀνόματι Δελατοὺρ-Λανιώ. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁδηγηθεὶς εἰς Παρισίους ὁ κύριος Κλαύδιος Ῥουπὲρ ὑπό τινων φίλων του ὅπως ἀνακουφίσῃ τὴν θλῖψιν ἣν ᾐσθάνετο ἐπὶ τῇ προσφάτῳ ἀπωλείᾳ τῆς μητρός του, τῆς μόνης γυναικός, ἣν ἠγάπα καὶ ἔβλεπεν ἐν μέσῳ τῆς ἐπιπόνου ἐργασίας του, συνελήφθη ἐν τῇ παγίδι τῆς πολυμηχάνου μαρκησίας. Τότε δὲ ὑμεῖς ἐπαίξατε θαυμάσιον μέρος πλησίον τοῦ Κλαυδίου συμμεριζομένη δῆθεν τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ θλῖψιν. Τῷ ὡμιλεῖτε συνεχῶς περὶ

τοῦ πατρός σας, ἐνῷ ἐκεῖνος σᾶς ὡμίλει διὰ τὴν λατρευτήν του μητέρα, καὶ οὕτω ἐκ τῆς ἀμοιβαίας ταύτης συνενώσεως τῶν θλίψεών σας παρήχθη ὁ ἔρως, ἂν ὄχι ἐν τῇ ὑμετέρᾳ καρδίᾳ, διότι ὑμεῖς οὐδέποτε θὰ δυνηθῆτε νὰ αἰσθανθῆτε παλμὸν ἁγνοῦ ἔρωτος, ἀλλ' ἐν τῇ καρδίᾳ ἐκείνου. Εἴσθε ἐκ τῶν γυναικῶν ἐκείνων, αἵτινες νομίζουσιν ὅτι ὁ ἀνὴρ χρησιμεύει ἐπὶ τῆς γῆς μόνον, ἵνα ἱκανοποιῇ τὰς κτηνώδεις ὀρέξεις των καὶ τὰς ὑλικὰς ἀνάγκας των. Οὐχ ἧττον ἐπατᾶσθε οἰκτρῶς. Ἤδη συνεχίζω τὴν διήγησίν μου· ὁ γάμος ἐτελέσθη τὴν 15 Ἰουλίου 1867 ἀκριβῶς δύο ἔτη ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ μικροῦ Ἀμεδαίου. Δὲν ἠδύνασθε νὰ ἑορτάσητε κάλλιον τὴν ἀξιομνημόνευτον ἐκείνην ἐπέτειον· ἐν ᾗ περιπτώσει λοιπὸν κρίνετε καλὸν νὰ πληροφορήσητε τὸν σύζυγόν σας περὶ τῶν προτάσεών μου, θὰ τῷ γνωστοποιήσω ὅσα πρὸ μικροῦ σᾶς ἀφηγήθην.

ΚΑΙΣ. (μὲ ὕφος εἰρωνικὸν καὶ προκλητικὸν ἐνταυτῷ)· Γνωρίζει τὰ πάντα.

ΚΑΝΤ. Ἆ! ἆ! ἀληθῶς;

ΚΑΙΣ. Δύνασθε νὰ τὸν ἐρωτήσητε.

ΚΑΝΤ. Εἷς οὐδένα εἶπέ τι ποτέ!

ΚΑΙΣ. Εἰς οὐδένα.

ΚΑΝΤ. Καὶ τὰ ὡμολογήσατε ὑμεῖς αὐτή;

ΚΑΙΣ. Ὁπόταν δὲν δύναταί τις νὰ πράξῃ ἄλλως.

ΚΑΝΤ. Καὶ σᾶς ἐσυγχώρησεν;

ΚΑΙΣ. Μάλιστα.

ΚΑΝΤ. Ὥστε τῇ συγκατανεύσει του ἐπεσκέπτεσθε τὸ τέκνον σας παρὰ τῇ τροφῷ του εἰς Ἅγιον Μανδαῖον;

ΚΑΙΣ. Μάλιστα.

ΚΑΝΤ. Εἶνε ἀληθὲς ὅμως ὅτι δὲν ἐκάματε μεγάλην χρῆσιν τῆς ἀδείας του, διότι τρεῖς μόνον φορὰς μετέβητε πρὸς ἐπίσκεψίν του εἰς διάστημα τριῶν ἐτῶν, περὶ τὸ τέλος τῶν ὁποίων...

ΚΑΙΣ. Ἀπέθανεν.

ΚΑΝΤ. Ἐν τούτοις ἡ συγγνώμη τοῦ συζύγου σας δὲν σᾶς συνεκράτησεν ἐπὶ πολύ.

ΚΑΙΣ. Διότι δὲν ἦτο τοιαύτη, οἵα ἐπεθύμουν νὰ εἶνε.

ΚΑΝΤ. Ἀλλὰ τὸ σφάλμα σας ἦτο τοιαύτης φύσεως... Ἐν τούτοις ἡ συγγνώμη, ἧς ὑμεῖς ἐτύχατε παρὰ τοῦ συζύγου σας εἶνε θυσία, ἣν ὀλίγιστοι σύζυγοι θὰ ὑφίσταντο. Καὶ ὅμως ὑμεῖς μετὰ διαγωγὴν σχετικῶς ἠθικὴν ἐπί τινας μῆνας ἠρχίσατε βίον, ὃν αἱ κακαὶ γλῶσσαι θεωροῦσιν ὅμοιον τοῦ τῆς συζύγου Ῥωμαίου αὐτοκράτορος, τῆς Μεσ-

σελήνης, ἧς ἡ χειρίστη διαγωγὴ παροιμιώδης ἔχει κατασταθῆ· καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ σᾶς ἔδωσαν τὴν προσωνυμίαν ἡ σύζυγος τοῦ *Κλαυδίου* ἥτις κατ' αὐτὰς πολλὰ σημαίνει. Καὶ ἡ διαγωγή σας αὕτη ἣν λεπτομερῶς γνωρίζομεν, εἶναι γνωστὴ ὡσαύτως εἰς τὸν σύζυγόν σας;

ΚΑΙΣ. Μάλιστα.

ΚΑΝΤ. Καὶ σᾶς ἐσυγχώρησε πάλιν;

ΚΑΙΣ. Ὄχι.

ΚΑΝΤ. Τότε σᾶς ἠνείχετο μόνον;

ΚΑΙΣ. Μάλιστα.

ΚΑΝΤ. Μία τοιαύτη ῥαθυμία, ἵνα εἴπω οὕτω, ἐκ μέρους του μὲ ἀναγκάζει νὰ πιστεύσω ὅτι εἶναι ἄθλιος, ἠλίθιος, ἢ θεός.

ΚΑΙΣ. Δὲν εἶναι οὔτε ἄθλιος, οὔτε ἠλίθιος.

ΚΑΝΤ. Τότε εἶναι θεός. Καὶ ἀπὸ πότε λοιπὸν ἀνεγνωρίσατε τὴν θεότητα ταύτην;

ΚΑΙΣ. Μόλις πρὸ πέντε λεπτῶν.

ΚΑΝΤ. Οὐχ ἧττον καὶ θεὸς ἐὰν εἶναι ἔχομεν ἀπόλυτον ἀνάγκην νὰ ἐκμηδενίσωμεν τὴν ἰσχύν του. Ἐνίοτε οἱ τοιαύτην ἰδιότητα περιβεβλημένοι εἶσι περιττοὶ ἐπὶ τῆς γῆς. Λοιπὸν ἂς τελειώσωμεν (ἐγείρεται ἐξάγει τὸ χαρτοφυλάκιόν του, ἀναγινώσκει ἐν αὐτῷ φυλλολογῶν καὶ ὁμιλῶν ταυτοχρόνως). Τρεῖς μῆνες παρῆλθον ἤδη ἀφ' ὅτου ἀνεχωρήσατε ἐντεῦθεν κρυφίως, μὴ δυναμένη νὰ ὁμολογήσητε εἰς οὐδένα τὸν σκοπὸν τοῦ ταξειδίου σας· ὁ κύριος Ῥιχάρδος Δε-Μονκαμπρέ, ὁ ὡραῖος ἐκεῖνος νεανίας, ὅστις κατῴκει ἀπό τινος ἐνταῦθα, ἔμελλε κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας ν' ἀποδημήσῃ ἐντεῦθεν. Ὑμεῖς ἐκλαμβάνουσα αὐτὸν ὡς ὑπέρπλουτόν τινα ἐκρίνατε καλὸν νὰ ἐγκαταλείψητε τὴν Γαλλίαν μετ' αὐτοῦ. Αἴφνης ἐκεῖνος ἔγεινεν ἄφαντος, ὑμεῖς δὲ λέγετε ὅτι ἀγνοεῖτε τί ἀπέγεινεν. Εὐτυχῶς ὅμως σᾶς εἶχε δώσει πρὸ τῆς ἐξαφανίσεώς του διακοσίας χιλιάδας φράγκων, ἃς παρουσιάζετε ἤδη, ὡς μερίδιον κληρονομίας τινὸς τῆς μάμμης σας. Οὐχ ἧττον αἱ διακόσιαι αὗται χιλιάδες δὲν ἀνῆκον εἰς τὸν κύριον Ῥιχάρδον, ὅστις δὲν ἦτο ἢ ἁπλοῦς πράκτωρ μας, σταλεὶς ἐνταῦθα ὅπως συνάψῃ σχέσεις μεθ' ὑμῶν καὶ οὕτω ὑποκλέψῃ τὸ ἀπόκρυφον τοῦ συζύγου σας. Ἐκεῖνος ὅμως ἀντὶ νὰ ἀκολουθήσῃ τὰς ὁδηγίας, ἃς τοῦ εἴχομεν δώσει, σᾶς ἠρωτεύθη πραγματικῶς, καὶ σᾶς παρέδωσε τὰ χρήματα τῆς ἑταιρείας. Μὴ φοβεῖσθε! δὲν θὰ σᾶς τὰ ζητήσωμεν. Ὁ μικρὸς ἔρως τοῦ Ναρκίσσου ἐκείνου ἠδύνατο νὰ ἔχῃ σοβαροτάτας συνεπείας δι' ὑμᾶς, κυρία, καθὼς καὶ διὰ τὴν ἑταιρείαν μας. Ἡ

ὕπαρξίς σας εἶνε ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς ὑμᾶς πολυτιμοτάτη καὶ ἀναγκαιοτάτη. Τὴν ἐξέθετεν ὁ βλὰξ εἰς μυρίους κινδύνους. Ἤδη ὅμως πλέον δύνασθε νὰ εἶσθε ἥσυχος, διότι εἶνε ἀδύνατον νὰ ἐπανέλθη ἐκεῖθεν ὅθεν διὰ παντὸς τὸν ἀπεστείλατε. Τὸ τέλος ἔστεψε τὸ ἔργον. Ἐλθοῦσα εἰς Παρισίους εἰς τὸ μέγα ξενοδοχεῖον ἔνθα σᾶς ἀνέμενεν ἡ χαριεστάτη μικρὰ κόμησσα Δε-Τέρα Μόντε ἡ καὶ θυγάτηρ τῆς γνωστῆς μας μαρκησίας Δε-Λατοὺρ Λανὲκ, τὴν ἐπιοῦσαν ἐγκατεστάθητε συνῳδὰ ταῖς ὁδηγίαις τῆς κυρίας κομήσσης παρά τινι κυρίᾳ Ῥενάρ, ὁδὸς Ἁγίου Εὐσταθίου (ἔχετε ἰδιαιτέραν συμπάθειαν διὰ τὰς συνοικίας ἐκείνας!) Καὶ τὴν πρώτην Σεπτεμβρίου περὶ τὴν μεσημβρίαν . . . .

ΚΑΙΣ. Ἀρκετά, κύριε. . . . .

ΚΑΝΤ. Τὴν φορὰν ταύτην ὅμως νομίζω ὅτι ὁ σύζυγός σας δὲν εἶνε ἐνήμερος τῶν διαπραχθέντων, ἀλλὰ καὶ ἂν τὸ ἐμάνθανεν εἶμαι βέβαιος ὅτι οὔτε θὰ ἐσυγχώρει, οὔτε θὰ ἠνείχετο, καθόσον δὲν θὰ ἦτο πλέον μεγαθυμία ψυχῆς ἐκ μέρους του, ἀλλὰ συνενοχὴ ἐν ἐγκλήματι, ὅπερ οὐδέποτε θὰ ἔπραττεν, ἀπεναντίας μάλιστα θὰ σᾶς παρέδιδεν ὁ ἴδιος εἰς χεῖρας τοῦ πλησιεστέρου εἰσαγγελέως. Ἐν ἐναντίᾳ δὲ περιπτώσει θὰ τὸ ἔπραττον ἐγώ. Λοιπὸν πόσον θέλετε, προσφιλής μοι κυρία, διὰ νὰ μοὶ πωλήσητε τὸ ἀπόκρυφον τοῦ κυρίου Ῥουτέρ;

ΚΑΙΣ. Ἀλλ' ἀπαιτεῖτε παρ' ἐμοῦ νὰ διαπράξω ἐν ἔγκλημα.

ΚΑΝΤ. Θὰ εἶνε τὸ δεύτερον. Τὸ πρῶτον ἐχρησίμευσε πρὸς ὄφελός σας, τὸ δεύτερον ὅμως πρέπει νὰ χρησιμεύσῃ διὰ λογαριασμόν μας. Ὁ ἐγωϊσμὸς εἶνε τὸ χείριστον τῶν ἐλαττωμάτων. . . . . .

ΚΑΙΣ. Ἀλλὰ μετὰ τὴν διάπραξιν τοῦ ἐγκλήματος ἐκείνου μετεμελήθην καὶ ἀπεφάσισα νὰ ἐπανέλθω εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀρετῆς.

ΚΑΝΤ. Δὲν σημαίνει· θὰ μετανοήσητε τότε δι' ἀμφότερα, οὕτω δὲ μάλιστα αἱ χριστιανικαὶ ἀποφάσεις σας θὰ κατασταθῶσιν ἀπόλυτοι πλέον. Εἰς τὸ ἔργον λοιπόν· προσπαθήσατε νὰ πείσητε τὸν σύζυγόν σας ὅτι ὁ ἔρως ἀξίζει κάλλιον τῆς δόξης, ὥστε νὰ μοὶ γνωστοποιήσῃ τὴν ἀνακάλυψίν του. Ἀμφιβάλλω ὅμως ἐὰν τὸ κατορθώσητε δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου· τέλος ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει ἐπιτεθῆτε τοῦ Ἀντωνίου, ὅστις εἶνε νέος ἄνευ πείρας, ἄνευ ἰσχύος. Πρὸς τούτοις σημειώσατε ὅτι οὗτος κρατεῖ τὴν κλεῖδα τοῦ κιβωτίου τούτου (δεικνύει τὸ κιβώτιον), καὶ ὅτι γνωρίζει τὴν ἰδιαιτέραν μέθοδον τῆς ἀναγνώσεως τοῦ ἐν αὐτῷ ἐμπεριεχομένου χειρογράφου. Μὴ διστάζετε, δὲν θ' ἀπαντήσητε δυσκολίας, διότι σᾶς ἀγαπᾷ ἤδη ἐμμανῶς. . . .

ΚΑΙΣ. Πῶς γνωρίζετε; . . . .

ΚΑΝΤ. Εἴμεθα ἐξ ἐκείνων, οἵτινες γνωρίζουσι τὰ πάντα.

ΚΑΙΣ. Ἀλλ' ἠξεύρετε, κύριε, ὅτι ἐξασκεῖτε ἐπάγγελμα βδελυρόν; ἀτιμωτικόν;

ΚΑΝΤ. Δὲν ἠξεύρω εἰμὴ μόνον ὅτι ἕκαστος ὑπηρετεῖ τὰ ἴδια συμφέροντα, ὡς νομίζει καταλληλότερον καὶ ὅτι αἱ γυναῖκες, αἵτινες ἀκολουθοῦσι μόνον τὰ ἐνστικτά των καὶ τὰς ὁρμάς των, ἐν τέλει δημιουργοῦσι θέσιν δυσχερεστάτην, ἐξ ἧς ἀδυνατοῦσι νὰ ἐξέλθωσι πλέον, ὁπόταν μάλιστα, καθὼς εἰς τὴν παροῦσαν περίστασιν, ὁ περιστοιχίζων αὐτὰς φαντασιώδης κόσμος ἐξαφανισθῇ. Τὸ ἠξεύρω, ἐνομίσατε τὸν *ἑαυτόν σας* πάντη ἐλεύθερον τῶν κοινωνικῶν νόμων καὶ ἠθῶν. Δὲν ὑφίσταται ὅμως τοιαύτη ἐλευθερία ἐν μέσῳ τῶν πεπολιτισμένων κοινωνιῶν. Ὑπάρχουσι μόνον μητέρες, σύζυγοι, παρθένοι· ὑμεῖς δὲ δὲν ὑπήρξατε οὔτε παρθένος, οὔτε σύζυγος, οὔτε μήτηρ, διότι οὕτω σᾶς ἤρεσεν. Ἤδη δὲ εἶσθε ἁπλοῦν ὄργανον ἐκείνων, οἵτινες γνωρίζουσι νὰ σᾶς μεταχειρίζωνται. Ἔπρεπε νὰ ζήσητε ὡς τιμία γυνή, κυρία, ἵνα μὴ σᾶς ἔχω σήμερον ὑποχείριόν μου. Ἐπροτιμήσατε νὰ κατασταθῆτε ἐν τῷ φύλῳ σας ὅ,τι ὁ Δὸν Ζουὰν ἐν τῷ ἄρρενι καὶ τώρα πλέον σᾶς κρατῶ, δὲν θὰ δυνηθῆτε νὰ μοὶ διαφύγητε. Ἐκεῖνο, ὅπερ σᾶς εἶπον, πρέπει ἀνυπερθέτως νὰ γίνῃ. Διὸ θέλω πληροφορήσει τὴν ἑταιρείαν ὅτι κατ' ἀρχὴν εἴμεθα σύμφωνοι. Ὡς πρὸς τὸ ποσὸν τῆς ἀμοιβῆς θὰ τὸ κανονίσωμεν ὅταν συνέλθητε ὀλίγον ἐκ τῆς ταραχῆς, ἐν ᾗ εὑρίσκεσθε ἤδη. Ἐστὲ ἥσυχος, ὡραία Ταρπηΐα! δὲν θὰ σᾶς συντρίψωμεν διὰ τῶν δώρων μας, ὡς οἱ στρατιῶται τοῦ Τατίου συνέτριψαν διὰ τῶν ἀσπίδων των ἐκείνην. Δὲν εἴμεθα βάρβαροι (ὁμιλεῖ μεγαλοφώνως καὶ ἀλλάσσει τόνον φωνῆς). Μετ' ὀλίγον ἐπαναβλεπόμεθα, ἀγαπητή μοι κυρία Ρουπέρ! (ἐξέρχεται)

ΣΚΗΝΗ ΕΒΔΟΜΗ

ΚΑΙΣ. Ἰδοὺ ἡ ἄβυσος χαίνουσα πρὸ τῶν ποδῶν μου. Διατί νὰ ἐπανέλθω; Ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος οὗτος μὲ παρηκολούθει πρὸ πολλοῦ. Δὲν ἠδυνάμην νὰ τῷ διαφύγω. Ἀνάγκη νὰ μὲ σώσῃ ὁ Κλαύδιος, διὰ νὰ τὸν καταστρέψω. Ἐὰν ἐπείθετο νὰ ἐξολοθρεύσωμεν τοῦτον τὸν Ψευδο-Μασσαλιώτην, ἡ πάλη θὰ ἦτο τρομερά· ἐὰν ἐξηρχόμην ὅμως νικήτρια θὰ ἦτο ἀληθὴς θρίαμβος δι' ἐμέ. Ἐὰν μετεχειριζόμην τὴν

Ῥεβέκκαν ὡς ὄργανον; .... Ἴσως. Ἄλλως τε μοὶ ὑπολείπεται καὶ ὁ Ἀντώνιος. Καὶ τότε πλέον, μὰ τὸν Θεόν! ὀμνύω νὰ κατασταθῶ ἡ ἐναρετωτέρα τῶν γυναικῶν.

ΠΡΑΞΙΣ ΔΕΥΤΕΡΑ

(Ἡ αὐτὴ διακόσμησις)

ΣΚΗΝΗ ΠΡΩΤΗ

ΚΑΙΣΑΡΙΝΗ, ΚΑΝΤΑΝΙΑΚ, ΚΛΑΥΔΙΟΣ, ΡΕΒΕΚΚΑ, ΔΑΝΙΗΛ, ΕΔΜΕΑ, ΑΝΤΩΝΙΟΣ

Ἔρχονται ἐκ τοῦ γεύματος. Ἡ Καισαρίνη εἰσέρχεται στηριζομένη ἐπὶ τοῦ βραχίονος τοῦ Καντανιάκ, ἡ δὲ Ῥεβέκκα ἐπὶ τοῦ Κλαυδίου. Ὁ Δανιὴλ ὁμιλεῖ μετὰ τοῦ Ἀντωνίου).

ΚΑΙΣ. (ἀφήσασα τὸν βραχίονα τοῦ Καντανιάκ, λέγει πρὸς τὴν Ἐδμέαν φέρουσαν δίσκον μετὰ καφὲ καὶ ποτῶν)· Ἄ ἰδοὺ ὁ καφές (χαμηλοφώνως ἑτοιμάζουσα τὰς κυάθους)· ὡμίλησας πρὸς αὐτόν;

ΕΔΜ. Πρὸς ποῖον;

ΚΑΙΣ. (δεικνύουσα τὸν Καντανιάκ)· Πρὸς τοῦτον τὸν ἄνθρωπον.

ΕΔΜ. Περὶ τίνος πράγματος;

ΚΑΙΣ. Περὶ ἐμοῦ (ἀνατρέπει ἐκ προθέσεως κύαθον ἐπὶ τῆς τραπέζης)· Ἄ! λάβε τοῦτο καὶ φέρε μοι ἓν ἕτερον· (πρὸς τὴν Ῥεβέκκαν)· Βλέπετε πόσον εἶμαι ἀδεξία· διατί δὲν μὲ βοηθεῖτε; (παρατηρεῖ τὴν Ἐδμέαν ἐὰν ἀνταλλάσσῃ νεῦμά τι μετὰ τοῦ Καντανιάκ).

ΡΕΒ. Εὐχαρίστως, κυρία, ἀφοῦ τὸ ἐπιτρέπετε.

ΚΑΙΣ Θὰ σᾶς ἦμαι εὐγνώμων ἐὰν ἀνελαμβάνατε ἐκ νέου τὴν διεύθυνσιν ἐνταῦθα ὡς καὶ κατὰ τὴν ἀπουσίαν μου. Θὰ ἀναμιγνύωμαι ἐνίοτε ἵνα ἀναπαύεσθε ἐπ' ὀλίγον. (Ἡ Ἐδμέα φέρει τὴν κύαθον χωρὶς νὰ παρατηρήσῃ τὸν Καντανιάκ).

ΚΑΙΣ. (χαμηλοφώνως)· Τίποτε οὔτε τὸ ἐλάχιστον νεῦμα.

ΕΔΜ. Δὲν δύναμαι νὰ ἐννοήσω τί θέλετε νὰ εἴπητε.

ΚΑΙΣ. Μήπως εἶδες ἄλλοτε τὸν ἄνθρωπον αὐτόν;

ΕΔΜ. Ποτέ! Ποῦ νὰ τὸν ἴδω;

ΚΑΙΣ. Τέλος πάντων μήπως σὲ ἠρώτησέ ποτε τί περὶ ἐμοῦ;

ΕΔΜ. Όχι.

ΚΑΙΣ. Δὲν τῷ εἶπες λοιπὸν λόγον τινὰ κρυφίως; Δὲν τῷ ἔγραψες;

ΕΔΜ. Ἀλλὰ σᾶς εἶπον δὲν τὸν εἶδον ποτέ, δὲν τὸν γνωρίζω.

ΚΑΙΣ. Μοὶ τὸ ὁρκίζεσαι;

ΕΔΜ. Μάλιστα.

ΚΑΙΣ. Ἐν τούτοις γνωρίζει πράγματα, ἅτινα δὲν ἠδύνατο νὰ μαντεύσῃ καὶ τὰ ὁποῖα καὶ ἐγὼ αὐτὴ ἠγνόουν, διότι ἐλέχθησαν μεταξὺ τοῦ Κλαυδίου καὶ τοῦ Ἀντωνίου, ἄνευ μαρτύρων, ἐννοεῖς.

ΕΔΜ. Τότε λοιπὸν ἐγὼ πῶς ἠδυνάμην νὰ τὰ γνωρίζω;

ΚΑΙΣ. Ἀκροαζομένη ὄπισθεν τῆς θύρας, ὡς πράττεις πάντοτε.

ΕΔΜ. Ὥστε μὲ ὑποπτεύεσθε;

ΚΑΙΣ. Ὀλίγον, ἀλλ' ἐὰν τῷ εἶπές τι δὲν θὰ σὲ ἐπιπλήξω, ὁμολόγησον ὅμως αὐτὸ εἰς ἐμέ, καθόσον ἡ θέσις μου εἶνε κρισιμωτάτη. Ἔχω ἀπόλυτον ἀνάγκην νὰ μάθω τὰ διατρέχοντα.

ΕΔΜ. Ἀλλά, σᾶς ἐπαναλαμβάνω, δὲν τῷ εἶπον ποτὲ τί.

ΚΑΙΣ. Ἔχει καλῶς. Ἔξελθε (ἡ Ἐδμέα ἐξέρχεται, ἡ δὲ Καισαρίνη τὴν παρατηρεῖ ἐντὸς τοῦ κατόπτρου).

ΕΔΜ. (ἐξερχομένη, κατ' ἰδίαν)· Μὲ κατασκοπεύει.

ΚΑΙΣ. (κατ' ἰδίαν)· Τίποτε· (πρὸς τὸν Δανιήλ)· Δύναμαι νὰ σᾶς προσφέρω ἕνα κυαθίσκον καφέ;

ΔΑΝ. (ἀποδεχόμενος)· Σᾶς εὐχαριστῶ.

ΚΑΙΣ. Τί ἔχει λοιπὸν ἡ δεσποινὶς Ῥεβέκκα; Διατί φαίνεται τόσον τεθλιμμένη;

ΔΑΝ. Ὁπόταν πρόκηται ν' ἀπέλθῃ τις διὰ παντός, ἀκουσίως μάλιστα, μελαγχολεῖ.

ΚΑΙΣ. Ἀναχωρεῖτε λοιπόν;

ΔΑΝ. Μάλιστα.

ΚΑΙΣ. Ἀλλὰ πότε;

ΔΑΝ. Ταύτην τὴν ἑσπέραν. Πολὺ ἐπεθυμοῦμεν νὰ σᾶς ἀποχαιρετίσωμεν αὐτοπροσώπως. Ἤδη δὲ ὅτε σᾶς ἐπαναβλέπομεν ὑγιᾶ καὶ δυνάμεθα νὰ σᾶς εὐχαριστήσωμεν διὰ τὴν ἀρίστην φιλοξενίαν, ἧς παρ' ὑμῖν ἐτύχομεν καὶ σφίγγοντες τὴν χεῖρά σας ἀπερχόμεθα ἐκεῖ ἔνθα μᾶς καλοῦσιν αἱ ὑποθέσεις μου.

ΚΑΙΣ. Ποῦ μεταβαίνετε;

ΔΑΝ. Κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὴν Ἀνατολήν.

ΚΑΙΣ. Ἀλλὰ διαπράττετε σπουδαίαν ἀπερισκεψίαν, λαμβάνοντες μεθ' ὑμῶν τὴν νεαρὰν ταύτην κόρην. Εἴπατέ μοι λοιπόν, καὶ τοῦτο τὸ πράττετε χάριν τῆς ἐπιστήμης;

ΔΑΝ. Μάλιστα.

ΚΑΙΣ. Εἶνε πολὺ εὐχάριστον πρᾶγμα λοιπὸν ἡ σπουδή;

ΔΑΝ. Τὸ μόνον εὐάρεστον ἐπὶ τῆς γῆς.

ΚΑΙΣ. Ἀλλὰ διατί δὲν ἀφίνετε τὴν θυγατέρα σας ἐνταῦθα;

ΔΑΝ. Ποῦ;

ΚΑΙΣ. Πλησίον μας.

ΔΑΝ. Ἐὰν θέλῃ εὐχαρίστως (καλῶν τὴν θυγατέρα του)· Ῥεβέκκα! ἡ κυρία Ῥουπὲρ προσφέρεται νὰ σὲ ξενίσῃ πλησίον της κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ταξειδίου μου. Ὁ Κλαύδιος εἶνε ὁ ἀρχαιότερός μου φίλος, ἀφοῦ δὲ ἡ σύζυγός του τὸ προτείνῃ, ἐὰν προτιμᾷς νὰ μείνῃς ἐν Γαλλίᾳ, μεῖνον πλησίον της.

ΡΕΒ. Σᾶς εὐχαριστῶ, κυρία, ἀλλὰ δὲν δύναμαι· θ' ἀκολουθήσω τὸν πατέρα μου.

ΚΑΙΣ. Διατί;

ΡΕΒ. Διότι δὲν ἐπιθυμῶ νὰ τὸν ἀφήσω μόνον· δὲν θὰ τὸν ἀποχωρισθῶ ποτέ.

ΔΑΝ. (ἀσπαζόμενος αὐτήν)· προσφιλὲς τέκνον! (ἡ Ῥεβέκκα ἀπομακρύνεται)· χάριν ἐμοῦ καὶ αὐτὸν τὸν γάμον ἀποφεύγει. Τῇ ἐπρότεινα ἐσχάτως ὡς σύζυγον κάλλιστόν τινα νέον ὁμόθρησκόν μας, ὅστις τὴν λατρεύει. Κατέχει πρὸς τούτοις καὶ ἐξαίρετον θέσιν· τὸν παρελθόντα χειμῶνα ἐπραγματεύθη μάλιστα ἔν τινι ἐπιστημονικῷ συλλόγῳ τὸ ζήτημα τῆς ταυτότητος τῶν γενεῶν καὶ τῆς ἀνομοιότητος τῶν φυλῶν. Θὰ διορισθῇ ἀφεύκτως ἐντὸς ὀλίγου καθηγητὴς ἔν τινι Μουσείῳ καὶ ὅμως ἠρνήθη.

ΚΑΙΣ. Ἀλλὰ δὲν εἶνε πολὺ εὐάρεστον νὰ διάγῃ τις πάντοτε ἐν μέσῳ ζῴων καὶ σκελετῶν.

ΔΑΝ. Ἀλλ' εἶνε ἄψυχα.

ΚΑΙΣ. Ἴσως δὲν ἀγαπᾷ ἄλλον τινά.

ΔΑΝ. Πιθανόν.

ΚΑΙΣ. Λοιπόν, ἐγὼ γνωρίζω τινά.

ΔΑΝ. Τὸ εἶπε πρὸς ὑμᾶς καὶ ὄχι πρὸς ἐμέ! Τοῦτο πολὺ μὲ ἐκπλήττει.

ΚΑΙΣ. Αὕτη οὐδὲν μοὶ εἶπεν· ἐμάντευσα.

ΔΑΝ. Τότε τὸ πρᾶγμα διαφέρει.

ΚΑΙΣ. Θέλετε νὰ μάθητε τὸ ὄνομά του;

ΔΑΝ. Εὐχαριστῶ, ὄχι.

ΚΑΙΣ. Περίεργον.! Πρόκειται περὶ τῆς θυγατρός σας καὶ δὲν θέλετε νὰ τὸ μάθητε!

ΔΑΝ. 'Αλλ' ἀφοῦ δὲν μοὶ τὸ εἶπε, σημαίνει ὅτι δὲν θέλει νὰ τὸ γνωρίζω.

ΚΑΙΣ. 'Αλλ' ἐὰν ἐξωμολογήθη τὸν ἔρωτά της πρὸς ἐκεῖνον;

ΔΑΝ. 'Αδύνατον, διότι θὰ τὸ ἐξωμολογεῖτο προηγουμένως εἰς ἐμέ.

ΚΑΙΣ. Ἔχετε λοιπὸν μεγάλην ἐμπιστοσύνην πρὸς αὐτήν;

ΔΑΝ. 'Απεριόριστον.

ΚΑΙΣ. Οὐχ ἧττον πολλοὶ ὀλίγοι πατέρες ὑπάρχουσιν ἐν τῷ κόσμῳ ὡς ὑμεῖς.

ΔΑΝ. Ἔτι δὲ ὀλιγώτεραι θυγατέρες ὡς ἡ 'Ρεβέκκα. Νομίζω ὅτι τὸ πλεῖστον μέρος τῶν γονέων ἀπατᾶται ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ἀνατροφῆς τῶν θυγατέρων. 'Ανάγκη κατ' ἐμὴν γνώμην νὰ γνωρίζωσι τὴν ἀλήθειαν διὰ πᾶν ζήτημα, ὡς καὶ οἱ ἄνδρες. Ἡ ἀμάθεια, ἥτις βασιλεύει παρ' αὐταῖς, πηγάζει τὸ πλεῖστον ἐξ αὐτῶν τῶν γονέων, οἵτινες ἄλλοτε μὲν ἕνεκα ἐλλείψεως χρόνου, ἄλλοτε δὲ ἕνεκεν ἀγνοίας τῶν πραγμάτων δὲν δύνανται νὰ ἐξηγήσωσιν εἰς τὰ τέκνα των τὸν περὶ αὐτὰ κόσμον. Ἡ σύζυγός μου ὑπῆρξεν ἡ ἐναρετωτάτη τῶν γυναικῶν. 'Εγὼ δὲ ὡσαύτως ἔχω τὴν ἀξίωσιν ὅτι εἶμαι ἔντιμος ἀνήρ. Ἡ 'Ρεβέκκα εἶνε γνησία θυγάτηρ μας καὶ ὡς πρὸς τὸν χαρακτῆρα καὶ ὡς πρὸς τὰ αἰσθήματα. Ὅτε ἤρχισε νὰ ἐννοῇ τὸν περιστοιχίζοντα αὐτὴν κόσμον, τῇ ἤνοιξα τὸ μακροσέλιδον βιβλίον τῆς φύσεως καὶ τῇ ἐξήγησα πιστῶς καὶ μεθ' ἁπλότητος τοὺς διέποντας αὐτὴν νόμους. Πᾶν ὅ,τι ὁ Θεὸς ἔπλασεν εἶνε εὐγενὲς καὶ τέλειον καὶ οὐδεμία ψυχή, οὔτε καὶ ἡ τῆς παρθένου πρέπει νὰ δυσχεραίνῃ ἐπὶ τῇ γνώσει τῶν φυσικῶν νόμων. Παραλόγως μέμφονταί τινες τὸν Θεὸν ὡς ἀσεμνοῦντα ἐν τῇ δημιουργίᾳ του. Προσέλαβον μετ' ἐμοῦ τὴν 'Ρεβέκκαν ἐν ταῖς μελέταις μου. Γνωρίζει καλῶς πλέον ὅτι οὐδὲν ἐν τῷ κόσμῳ δύναται νὰ ἐξαφανισθῇ, ἀλλ' ὅτι μετασχηματίζεται καὶ ὅτι οὐδὲν ὑπάρχον δύναται νὰ παύσῃ ὑφιστάμενον, ἐκτὸς τοῦ κακοῦ, ἐννοεῖται, ὅπερ ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν μετριάζεται. 'Εὰν ἡ θυγάτηρ μου ἀγαπᾷ τινα, ὡς ὑποθέτετε, προσφιλής μοι κυρία, οὗτος θὰ εἶνε ἔντιμος ἀνὴρ καὶ ἄξιος τοῦ ἔρωτός της. 'Αλλ' ἀφοῦ δὲν μοὶ εἶπέ τι περὶ τούτου ὑπάρχει ἐμπόδιόν τι μεταξὺ αὐτῆς καὶ ἐκείνου. Ἴσως δὲν τὴν ἀγαπᾷ ἢ ἀνήκει εἰς ἑτέραν γυναῖκα. Τέλος πάντων ἐν πάσῃ περιπτώσει τὸ πρόσκομμα τοῦτο θὰ εἶνε ἀναμφιβόλως ἀνυπέρβλητον, ἀφοῦ ἐπιχειρῇ μετ' ἐμοῦ ταξείδιον τόσον ἐπίπονον, καὶ διὰ ποίας χώρας καὶ ποίας ἀναζητήσεις!

ΚΑΝΤ. Θὰ μεταβῆτε λοιπὸν πολὺ μακράν, κύριε;

ΔΑΝ. Μάλιστα.

ΚΑΝΤ. (ὅστις πλησιάζει ὀλίγον κατ' ὀλίγον)· Καὶ μετανάστεύετε ἴσως, χάριν ἐπιστημονικῶν ἀναζητήσεων ;

ΔΑΝ. Βεβαίως.

ΚΑΝΤ. Δύναμαι νὰ μάθω τὸ εἶδος τούτων ;

ΔΑΝ. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἔχει τι τὸ ἐνδιαφέρον δι' ὑμᾶς.

ΚΑΝΤ. Ἐν τούτοις ὑπάρχουσι πολλὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα μὲ ἐνδιαφέρουσι πολὺ πλειότερον ἀφ' ὅσον νομίζει τις (πρὸς τὴν Καισαρίνην)· Δὲν εἶνε ἀληθές, κυρία ;

ΚΑΙΣ. Ἀληθῶς γνωρίζετε πολλὰ πράγματα.

ΚΑΝΤ. Μοὶ ὑπολείπεται πάντοτε τόσος χρόνος διαθέσιμος, ὥστε δύναμαι νὰ μελετῶ πλεῖστα ὅσα πράγματα.

ΔΑΝ. Ἰδοὺ λοιπὸν τί τὸ θαυμάσιον, τί τὸ θεῖον ἔχει ἡ ἐπιστήμη. Ὅταν ἀρχίσῃ τις νὰ ἐξετάζῃ ἄκραν τινὰ τῆς ἐναρμονίου ἀλληλουχίας τῆς φύσεως, ὁ πέριξ αὐτοῦ ὁρίζων ἀνοίγεται αὐτῷ ὀλίγον κατ' ὀλίγον καὶ ἰδοὺ αὐτὸς ἐντὸς ὁλοκλήρου τοῦ σύμπαντος. Τοιουτοτρόπως ἐγὼ ἐκ τῆς σπουδῆς τοῦ φυτικοῦ βασιλείου, ἐν ᾗ ἤθελον νὰ περιορισθῶ ἐπελήφθην ἀσυνειδήτως, σχεδὸν εἰπεῖν, τοῦ ζωϊκοῦ βασιλείου, ἐξ οὗ πάλιν μετέβην εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος, εἰς ὃ καὶ ἀνήκομεν, ἀδιάφορον ἐὰν καταγώμεθα ἀπὸ πιθήκους, ὡς ἰσχυρίζεται ὁ Δάρβιν, ἀνὴρ μεγάλης ἀξίας, ἢ ἀπὸ τὸν πρωτόπλαστον Ἀδάμ, ὡς διατείνεται ὁ Μωϋσῆς, ἀνὴρ ἀξίας ἔτι μεγαλειτέρας κατ' ἐμὴν γνώμην. Ἐν ὀλίγοις μετὰ τὴν ἐξέτασιν τῶν ἐπιστημονικῶν ζητημάτων ἐπεχείρησα τὴν μελέτην τῶν ζητημάτων τῆς συνειδήσεως. Μεθ' ὃ μοὶ ἐπῆλθεν ἡ ἰδέα, ἥτις πλείστους ὅσους ἐκ τῆς ἡμετέρας φυλῆς κατατρύχει, τῆς συμπληρώσεως τῶν κενῶν τῆς ἱστορίας μας καὶ τῆς συνενώσεως τοῦ παρόντος καὶ μέλλοντος ἡμῶν μετὰ τοῦ παρελθόντος μας. Ὁπόταν ὁ Κῦρος . . . . (ὁ Καντανιὰκ καθεσθεὶς ἀρχίζει νὰ ῥέγχῃ)· ὁ κύριος Καντανιὰκ ὑπνώττει, ἂς ἀπομακρυνθῶμεν ἵνα μὴ τοῦ ταράξωμεν τὸν ὕπνον.

ΚΑΝΤ. (κατ' ἰδίαν)· Σὲ ἀκροάζομαι, ἀπόγονε τοῦ Ἰσραήλ, πολὺ περισσότερον ἀφ' ὅσον νομίζεις.

ΔΑΝ. Ὁπόταν λοιπὸν ὁ Κῦρος ἐπέτρεψε τοῖς Ἰσραηλίταις νὰ ἐπιστρέψουν εἰς Παλαιστίνην μόνη ἡ φυλὴ τοῦ Ἰούδα ἀνεφάνη, καθόσον δὲν πρέπει νὰ συγκαταλέξῃ τις τοὺς διασωθέντας ἐκ τῆς τοῦ Βενιαμίν. Αἱ ἕνδεκα φυλαὶ τοῦ Ἐφραὶμ τί ἀπέγιναν ; οἱ μὲν ἰσχυρίζονται ὅτι εὑρίσκονται ἐν Ἀσίᾳ, οἱ δὲ ἐν Ἀβυσσηνίᾳ, ἢ ἔν τινι δάσει τῆς Κεντρικῆς Ἀφρικῆς. Οἱ Μορμόνοι διατείνονται ὅτι μετηνάστευσαν αὗται ἐν τῇ χώρᾳ των καὶ ὅτι κατάγονται οὗτοι ἐξ αὐτῶν. Ἐν τού-

τοις ἐγὼ μετὰ μακροχρόνιον μελέτην καὶ ἀναζήτησιν ἐγνώρισα τέλος τὴν ἀλήθειαν καὶ δύναμαι πλέον νὰ ἐπιζητήσω τὸν συνασπισμὸν αὐτῶν, ὅπως δημιουργήσωμεν τὸ βασίλειόν μας.

ΚΑΙΣ. (σκωπτικῶς)· Ἀπορῶ ὅμως πῶς ὁ περιπλανώμενος Ἰουδαῖος, ὅστις ἠναγκασμένος νὰ περιπατῇ αἰωνίως δὲν συνέλαβε πρὸ ὑμῶν τὴν φαεινὴν ταύτην ἰδέαν.

ΔΑΝ. Διότι ἐν τῷ βαλαντίῳ του μόνον πεντάλεπτά τινα εἶχε καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἠδύνατο νὰ δανείσῃ οὔτε εἰς τοὺς βασιλεῖς, οὔτε εἰς τοὺς λαούς. Τὰ πεντάλεπτα ὅμως ἐκεῖνα ἐπολλαπλασιάσθησαν διὰ τῆς Ἰωβείου ὑπομονῆς του καὶ τῶν στερήσεων, ἃς ὑπέστη. Ἤδη πλέον ἀπέτισε τὴν ποινήν του καὶ δὲν περιπατεῖ πλέον. Ἀφίκετο εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον (πρὸς τὸν Κλαύδιον)· ὑμεῖς δέ, τέκνον τῆς Εὐρώπης, εὐτυχῆ ἀπόγονε τοῦ Ἰάφεθ, τί λέγετε; Μεταβαίνω εἰς συνάντησιν τῶν γηραιῶν Σὴμ καὶ Χάμ. Ἔχετε παραγγελίαν τινὰ νὰ μοὶ ἀναθέσητε δι' αὐτούς;

ΚΛΑΥΔ. Εἴπατε αὐτοῖς ὅτι ἐνταῦθα ἐργαζόμεθα ἀνενδότως ἵνα ἀδελφοποιήσωμεν ἅπασαν τὴν ἀνθρωπότητα.

ΚΑΝΤ. (κατ' ἰδίαν)· Ἐὰν ἡ Γαλλία εἶχε πολλὰ τέκνα ὁμοιάζοντα πρὸς τοὺς δύο τούτους ἀνθρώπους, καὶ ὁ Κλαύδιος ὡς σύζυγον τὴν νεαρὰν ταύτην Ἰσραηλίτιδα, ἀντὶ τῆς μέχρις ὀστέων διεφθαρμένης αὐτῆς γυναικός, μὰ τὸν Θεόν! θὰ ἐπέστρεφον μὲ τὰς χεῖρας κενάς. Εὐτυχῶς ὅμως ἄλλως ἔδοξε τῇ θείᾳ προνοίᾳ. Διὸ θὰ τὴν εὐχαριστήσωμεν ἐν καταλλήλῳ χρόνῳ πανδήμως. Ἤδη ὅμως, πάτερ Δανιήλ, ἀνάγκη πᾶσα νὰ θέσω ἐπὶ τὰ ἴχνη σου ἕνα τῶν ὑπαλλήλων μας, καθόσον δυνατὸν ἡμέραν τινὰ νὰ κατασταθῇς κινδυνώδης ἢ καὶ ὠφέλιμος (γράφει ἐν τῷ σημειωματαρίῳ του).

ΚΑΙΣ. (πρὸς τὴν Ῥεβέκκαν)· Προσφέρατε, δεσποινίς, ποτόν τι πρὸς τὸν κύριον Καντανιάκ.

ΚΑΝΤ. (κατ' ἰδίαν)· Δύνασαι νὰ μοὶ δώσῃς νὰ πίω ὅσον καὶ ἂν θελήσῃς. Δὲν μεθύω πλέον (πρὸς τὴν Ῥεβέκκαν προσφέρουσαν αὐτῷ ποτόν τι)· Σᾶς εὐχαριστῶ, δεσποινίς (ἐξακολουθεῖ νὰ γράφῃ).

ΡΕΒ. (πρὸς τὸν Δανιήλ)· Ἐλθέ, πάτερ μου, ἐπιθυμῶ νὰ σοὶ ὁμιλήσω.

ΔΑΝ. Εὐχαρίστως, τέκνον μου (ἀπομακρύνονται).

ΚΑΙΣ. (πρὸς τὸν Ἀντώνιον)· Ἠξεύρετε, ὅτι σκέπτομαι νὰ σᾶς καταστήσω συνεργόν μου εἰς συνομωσίαν.

ΑΝΤ. Ἐναντίον τίνος, κυρία;

ΚΑΙΣ. Ἐναντίον τοῦ συζύγου μου.

ΑΝΤ. Τότε, κυρία, σᾶς προειδοποιῶ ὅτι θὰ σᾶς προδώσω.

ΚΑΙΣ. Τόσον τὸ χειρότερον δι' αὐτόν, καθόσον ἡ συνωμοσία μου ὡς μόνον σκοπὸν ἔχει τὸ ἴδιόν του συμφέρον.

ΑΝΤ. Τότε, κυρία, τίθεμαι εἰς τὰς διαταγάς σας.

ΚΑΙΣ. Ἀλλ' εἴπατέ μοι, δύνασθε νὰ φυλάξητε μυστικόν τι;

ΑΝΤ. Νομίζω ὅτι δύναμαι.

ΚΑΙΣ. Ἐὰν ἦτο ἰδικόν σας ἴσως;

ΑΝΤ. Τὸ ἰδικόν μου ὀλιγώτερον παντὸς ἄλλου.

ΚΑΙΣ. Θὰ σᾶς εἴπω λοιπὸν περὶ τίνος πρόκειται. Ὁρκισθῆτέ μοι ὅμως ἐπὶ τῆς τιμῆς σας, ὅτι ἐὰν τὸ σχέδιόν μου δὲν σᾶς ἀρέσῃ, νὰ μὴ εἴπητε τί εἰς οὐδένα περὶ αὐτοῦ, εἰς οὐδένα!

ΑΝΤ. Σᾶς τὸ ὀρκίζομαι ἐπὶ τῆς τιμῆς μου.

ΚΑΙΣ. Λοιπὸν δὲν θέλω νὰ πωλήσῃ ὁ Κλαύδιος τὴν οἰκίαν ταύτην, καθόσον τοῦτο θὰ τοῦ προξενήσῃ μεγαλειτέραν θλῖψιν ἀφ' ὅσον νομίζει. Ἡ κυρία αὕτη εἶνε εἰς αὐτὸν προσφιλεστάτη ἀνάμνησις, ἄλλως δὲ ὁποίαν φθορὰν θὰ ἐπέφερεν ἡ μεταφορὰ εἰς τὰς μηχανὰς τοῦ ἐργοστασίου; Εἰς Παρισίους μετέβην ὅπως λάβω κληρονομίαν τινά, ἥτις μοὶ ἐπιτρέπει νὰ φανῶ χρήσιμος τῷ συζύγῳ μου εἰς τὴν παροῦσαν περίστασιν. Ὅθεν ἐπιθυμῶ νὰ τῷ δανείσω τὴν ἀναγκαιοῦσαν αὐτῷ ποσότητα, ἀλλὰ πολὺ φοβοῦμαι μήπως δὲν τὴν δεχθῇ ὡς ἐξ ἐμοῦ προερχομένην.

ΑΝΤ. Ὑπερβάλλουσα λεπτότης, καλῶς ἐννοουμένη.

ΚΑΙΣ. Εἴπατε μᾶλλον κατάχρησις δικαίου. Ἡ σκληροτέρα τιμωρία, ἣν δύναται νὰ ἐπιβάλῃ τις εἰς ἁμαρτήσαντα εἶνε ἐκείνη, τοῦ νὰ τῷ ἀπαγορεύῃ ν' ἀπολαύσῃ χαρᾶς τινος, πράττων εὐεργεσίαν τινὰ ἢ εὐάρεστον πρᾶξιν.

ΑΝΤ. Ἡμαρτήσατε λοιπόν;

ΚΑΙΣ. Θανασίμως! Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι δὲν ἔχουσι τὴν μεγαλοφυΐαν ἐκείνου, οὔτε τὸ σθένος, ἵνα ἀνθέξωσιν ὡς ὑμεῖς εἰς τὸν πειρασμόν.

ΑΝΤ. Ὡς ἐγώ;

ΚΑΙΣ. Μάλιστα. Ἀρνεῖσθε λοιπὸν ὅτι ὑφίστασθε ταύτην τὴν στιγμὴν φοβερωτάτην πάλην;

ΑΝΤ. Ἀλλά, κυρία!

ΚΑΙΣ. Παιδίον! Εὐλόγως εἴπατε πρὸ ὀλίγου ὅτι κάλλιον δύνασθε νὰ παραφυλάξητε τὸ μυστικὸν παντὸς ἄλλου παρὰ τὸ ἴδικόν σας. Δύνανται λοιπὸν οἱ ὀφθαλμοὶ ἐναρέτου νέου, ὡς ὑμεῖς, νὰ ἐξαπατήσωσιν ἁμαρτωλὴν γυναῖκα ὡς ἐμέ! Σᾶς εὐχαριστῶ ἀπειράκις διὰ τὰς προσπαθείας, ἃς κατεβάλατε καὶ τὴν σιγήν, ἣν τὰ χείλη ὑμῶν ἐτήρησαν. Ἡ κληρονομία μὲ ἠνάγκασε ν' ἀναχωρήσω ἐν καταλλήλῳ

ὥρᾳ· ἦτο ἀνάγκη πλέον ν' ἀπομακρυνθῶ ὑμῶν (ὁ Ἀντώνιος ποιεῖ κίνημά τι). Λοιπὸν ναί! αἱ καρδίαι μας αἰσθάνονται πρὸ πολλοῦ τι, ὅπερ δὲν ἐξεφράσθημεν ἀλλήλοις καὶ ὅπερ οὔτε θὰ ἐκφρασθῶμεν ποτέ. Τί λοιπὸν τὸ ἐγκληματικὸν ἐν αὐτῷ; Εἰς ὑμᾶς ὀφείλω τὰς ὑστάτας συγκινήσεις τοῦ βίου μου. Ἠδύνατό τις νὰ μ' ἐμποδίσῃ νὰ αἰσθανθῶ ταύτας. Θέλετε μὲ μεμφθῇ Σεῖς, ἴσως διὰ τοῦτο; Ἔστω! Οὐχ ἧττον δὲν δύνασθε νὰ μοὶ τὰς ἀφαιρέσητε. Μοὶ ἀνήκουσιν. Σᾶς εἶπον τί περὶ αὐτῶν; Πταίω ἐγὼ λοιπὸν ἐὰν ᾐσθάνθητε τοὺς πρώτους παλμοὺς ἐν τῇ παρθενικῇ καρδίᾳ σας; Ἐὰν ἕνεκεν ἐμοῦ ἀπωλέσατε τὸ ἀμέριμνον τῆς ἁγνῆς νεότητός σας; Ἔπραξα τί σκοπίμως; Ἐὰν ὑπερηφανεύωμαι διὰ τὸ ἁγνὸν καὶ ἰσάγγελον τοῦτο αἴσθημα, ὅπερ μὲ σώζει ἐκ τῆς ἀβύσσου, εἰς ἣν μὲ ὠθεῖ ἡ φύσις μου, ἐγκληματῶ; Ὦ! διατί νὰ μὴ εὑρίσκωμαι εἰς τὴν θέσιν τῆς Ῥεβέκκας! Θὰ σᾶς ἐξομολογηθῶ ἤδη τὸ μυστικόν, ὅπερ μοὶ ἐπιτρέπεται ἤδη νὰ σᾶς εἴπω. Ἐπιθυμῶ νὰ πράξωμεν ἀπὸ κοινοῦ ἀγαθοεργόν τινα πρᾶξιν, ἥτις θὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἀφετηρία ἑτέρων ὁμοίων. Οὐχ ἧττον δὲν εἶνε ἡ πρώτη φορά, καθ' ἣν θὰ πράξω τοιαύτην. Θὰ σᾶς διηγηθῶ ἡμέραν τινὰ τὸν βίον μου· θὰ ἴδητε ἐν αὐτῷ πολλὰς μελανὰς σελίδας, ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ λευκαί τινες, ἐὰν θέλητε θὰ τὰς αὐξήσωμεν ἐφ' ὅσον εἶνε δυνατόν.

ΑΝΤ. (γοητευμένος)· Πᾶν ὅ,τι μοὶ ζητήσητε διὰ αὐτῆς τῆς φωνῆς!

ΚΑΙΣ. Πᾶν ὅ,τι ζητήσω! Καὶ ἐγὼ πᾶν ὅ,τι μοὶ ὑπολείπεται ἐκ τῆς ζωῆς θέλω τὸ θυσιάσει, ἵνα εὐχαριστήσω μίαν καὶ μόνην ἡμέραν τῆς νεότητός σας καὶ τῶν ὀνείρων σας. Ἰδοὺ ἔχω ἐν τῷ χαρτοφυλακίῳ τούτῳ συναλλαγματικὴν ὄψεως διακοσίων χιλιάδων φράγκων. Εἶναι ὁλόκληρος ἡ κληρονομία· λάβετέ την.

ΑΝΤ. Ἵνα τὴν κάμω τί;

ΚΑΙΣ. Θέλω νὰ τὴν ἐγκλείσητε εἰς μέρος τι, ἐξ οὗ νὰ μὴ δύναμαι νὰ τὴν ἀποσύρω. Γνωρίζω ἐμαυτήν, σήμερον ἔχω πρὸ ὀφθαλμῶν ἀγαθόν τινα σκοπόν, αὔριον ἴσως θὰ ἔχω ἕτερον πάντη διάφορον. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἴσως ἐξοδεύσω τὸ ποσὸν τοῦτο καὶ δὲν θὰ δύναμαι νὰ τὸ χρησιμοποιησω ἐκεῖ ἔνθα ὀφείλω. Θὰ προσπαθήσω ν' ἀποδεχθῇ ὁ κύριος Ῥουπὲρ τὴν ἐκδούλευσιν, ἣν ἐπιθυμῶ νὰ τῷ παράσχω. Ἴσως παρέλθῃ πολὺς χρόνος· μέχρι τῆς ἐποχῆς λοιπὸν ἐκείνης φυλάξατέ μοι τὰ χρήματα ταῦτα· δὲν θὰ σᾶς μεμφθῶσι διὰ τοῦτο, νὰ εἶσθε βέβαιος (τῷ δίδει τὸ χαρτοφυλάκιον).

ΑΝΤ. Εἶσθε ἀλλόκοτος γυνή.

ΚΑΙΣ. Εἶμαι ἁπλῆ γυνή, τουτέστι πλάσμα ἀνίσχυρον, ἀμαθές,

δυστυχές, ἐν ἑνὶ λόγῳ μωρόν, καὶ ἀπόδειξις τούτου εἶνε ὅτι ἐὰν πράττω τὸ κακὸν εἰς τοὺς ἄλλους τοῦτο εἶνε μηδὲν ἀπέναντι ἐκείνου, ὅπερ πράττω εἰς ἐμαυτήν. Ποῦ θὰ τὰ φυλάξητε λοιπόν ;

ΑΝΤ. Ἐδῶ (τῇ δεικνύει τὸ κιβώτιον).

ΚΑΙΣ. Κλείει καλῶς τὸ κιβώτιον τοῦτο ;

ΑΝΤ. Μὴ ἀνησυχεῖτε !

ΚΑΙΣ. Καὶ τοῦτο ἀκόμη εἶνε μία ἀδυναμία μου. Φοβοῦμαι τοὺς κλέπτας.

ΑΝΤ. Καθίσταται ἀδύνατος ἡ ἐκ τοῦ κιβωτίου τούτου κλοπὴ πράγματός τινος, καθόσον ἡμεῖς αὐτοὶ τὸ κατεσκευάσαμεν πρὸς αὐτὸν εἰδικῶς τὸν σκοπόν.

ΚΑΙΣ. Καὶ γνωρίζετε τὸ ἀπόκρυφον τοῦ μηχανισμοῦ, δι' οὗ ἀνοίγεται;

ΑΝΤ. Μαλιστα, οὐχ ἧττον δὲν δύναμαι νὰ σᾶς τὸ εἴπω

ΚΑΙΣ. Ἀπεναντίας οὔτε καὶ ἐγὼ θέλω νὰ τὸ μάθω, καθόσον τὰ χρήματα ταῦτα πρέπει νὰ τεθῶσιν εἰς μέρος, ἐξ οὗ νὰ μὴ δύναμαι νὰ τὰ λάβω.

ΑΝΤ. Ἀλλ' ἐὰν ἀπέθνησκον;

ΚΑΙΣ. Εἰς διάστημα δύω ἡμερῶν;

ΑΝΤ. Οὐδὲν ἐπέρχεται ταχύτερον τοῦ θανάτου.

ΚΑΙΣ. Ἀλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἔλεγον εἰς τὸν σύζυγόν μου νὰ μοὶ τὴν ἀποδώσῃ· ἄλλως τε εἶνε καὶ εἰς διαταγήν μου.

ΑΝΤ. Πολὺ ὀρθά.

ΚΑΙΣ. Σᾶς εὐχαριστῶ. Δὲν ἠδυνάμην νὰ αἰσθανθῶ μεγαλειτέραν εὐτυχίαν (παρατηροῦσα τὸν Ἀντώνιον ὅστις μεταβαίνει νὰ ἐγκλείσῃ ἐν τῷ κιβωτίῳ τὸ χαρτοφυλάκιον). Πόσον ἀσθενὴς εἶνε ὁ ἀνθρώπινος χαρακτήρ, ἓν ἔτι βῆμα ἐπὶ τὰ πρόσω καὶ θὰ κυλισθῇ ἐντὸς τῆς ἀβύσσου.

ΚΑΝΤ. (πλησιάζων τὸν Ἀντώνιον καθ' ἣν στιγμὴν κλείει τὸ κιβώτιον)· Δύνασθε νὰ διατάξητε νὰ δώσωσι τὴν ἐπιστολὴν ταύτην εἰς τὸ ταχυδρομεῖον;

ΑΝΤ. Εὐχαρίστως, κύριε (τὴν λαμβάνει καὶ ἀπομακρύνεται).

ΚΑΝΤ. Ἔ ! λοιπόν ! ἐτέθη ὁ θεμέλιος λίθος;

ΚΑΙΣ. (χαμηλοφώνως)· Δὲν εἴδατε τί ἔπραξεν ἐκεῖ (δεικνύουσα τὸ κιβώτιον).

ΚΑΝΤ. Ναί ! ἀλλὰ τὸ ἔπραξεν ἄνευ ὑμῶν.

ΚΑΙΣ. Οὐχ ἧττον ἔχω μέσον ὅπως μάθω....

ΚΑΝΤ. (βλέπων εἰσερχόμενον τὸν Κλαύδιον διακόπτει τὴν Καισαρίνην λέγων)· τὸ ποτόν σας εἶνε γευστικώτατον.

ΚΑΙΣ. (προσφέρουσα αὐτῷ ἓν ποτήριον)· θέλετε ὀλίγον ἀκόμη;

ΚΑΝΤ. Εὐχαρίστως. Δὲν φοβοῦμαι τὰ δηλητήρια, καθόσον κατάγομαι ἀπὸ τὸν Μιθριδάτην, ὡς ὁ κύριος Δανιὴλ ἀπὸ τὸν Ἀβραάμ (ἡ Καισαρίνη ἀπομακρύνεται).

ΚΛΑΥΔ. (πρὸς τὸν εἰσελθόντα Δανιὴλ μετὰ τῆς Ῥεβέκκας)· Λοιπὸν ἀναχωρεῖς;

ΔΑΝ Ἄνευ ἀναβολῆς.

ΚΛΑΥΔ Ἤμην τόσον εὐτυχὴς βλέπων σε πλησίον μου! Τί σοὶ συμβαίνει; Φαίνεσαι συγκεκινημένος.

ΔΑΝ. (σφίγγων τὴν χεῖρα τοῦ Κλαυδίου). Θὰ σοὶ ἐξηγήσῃ τοῦτο ἡ Ῥεβέκκα. Εἶνε θεάρεστον ἔργον ἡ μεταξὺ ἐντίμων ἀνθρώπων ἀμοιβαία ἐκτίμησις, ὡς ἡ ἡμετέρα (κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ὁ Καντανιὰκ πλησιάζει πρὸς τὸ ὅπλον τοῦ Ἀντωνίου, ὅπερ εὑρίσκεται ἔν τινι γωνίᾳ τοῦ δωματίου, τὸ λαμβάνει καὶ τὸ ἐξετάζει).

ΡΕΒ. (παραφυλλάττουσα αὐτὸν διὰ τοῦ βλέμματος, τὸν πλησιάζει)· Τὸ ὅπλον αὐτὸ εἶνε γεμάτον, προσέξατε.

ΚΑΝΤ. Εἶνε νέου συστήματος (λαμβάνουσα αὐτὸ ἐκ τῶν χειρῶν του)· νεωτάτου. Πόσον ἀφόβως τὸ μεταχειρίζεσθε, δεσποινίς!

ΡΕΒ. Ὅταν πρόκηται ν' ἀπέλθῃ τις εἰς ἀναζήτησιν τῶν ἕνδεκα φυλῶν τοῦ Ἐφραίμ! ἄλλως τε ἐξῳκειώθην πλέον.

ΚΑΝΤ. Μήπως ἐφέρατε τὰ ὅπλα κατὰ τὸν τελευταῖον πόλεμον;

ΡΕΒ. Ὄχι, ἀλλ' ἐπεριποιήθην καὶ ἐνοσήλευσα ἐκείνους, οἵτινες ἔφερον τοιαῦτα.

ΚΑΝΤ. Τότε τὰ συγχαρητήριά μου, δεσποινίς!

ΡΕΒ. Σᾶς εὐχαριστῶ, κύριε (τοποθετεῖ τὸ ὅπλον εἰς τὴν προτέραν του θέσιν)

ΚΑΝΤ. (πρὸς τὴν Καισαρίνην)· Τὸ ὅπλον τοῦ μικροῦ συμπεριλαμβάνεται, ἐννοεῖται, εἰς τὴν ὅλην ὑπόθεσιν.

ΚΑΙΣ. Ἔστε ἥσυχος· συμπεριλαμβάνεται. Τὸ τηλεβόλον, τὸ ὅπλον ὁ μικρός, ἐγώ, ἡ τιμὴ καὶ ἡ ζωὴ ἁπάντων ἐδῶ. Ἐὰν θέλητε τι ἀκόμη ἐκ τῆς οἰκίας ταύτης, εἴπατέ μοι ἐλευθέρως. Ἆ! δὲν αἰσθάνομαι ἐμαυτὴν καλὰ (ἐγείρεται καὶ μεταβαίνει εἰς εὐάερόν τι μέρος χωρὶς νὰ ἐξέλθῃ τῆς σκηνῆς, παρατηρεῖ σιωπηλῶς ἐπὶ πολὺ τὸν Κλαύδιον συνομιλοῦντα μετὰ τῆς Ῥεβέκκας χωρὶς νὰ δύναται νὰ ἐννοήσῃ τί λέγουσιν. Αἴφνης μὲ ὕφος ἀνήσυχον καὶ τεταραγμένον ἀρχίζει νὰ ψάλλῃ στροφήν τινα τῆς Μεδζὲ τοῦ Γκουνώ. Ὁ Κλαύδιος ἀκροάζεται ἐπισταμένως τὴν Ῥεβέκκαν καὶ βυθίζεται εἰς βαθυτάτας

σκέψεις. Ἡ φωνὴ τῆς Καισαρίνης ἐκφράζει τὴν κακὴν φύσιν της, ἀντίθετον οὖσαν ἐκ διαμέτρου πρὸς τὴν τῆς Ῥεβέκκας, ἥτις ἐμπνέει οὕτως εἰπεῖν εἰς τὸν Κλαύδιον τὰ ἁγνότατα τῶν αἰσθημάτων)

ΡΕΒ. Αἱ ὡς ὑμεῖς μεγάλαι διάνοιαι γελῶσι πάντοτε διὰ τὰ προαισθήματα τῶν γυναικῶν. Ἐν τούτοις ἔχομεν τοιαῦτα, καὶ πρὶν σᾶς ἀφήσω, σᾶς λέγω «δυσπιστεῖτε πρὸς αὐτὸν τὸν ἄνθρωπον» (δεικνύει τὸν Καντανιάκ)· εἶμαι βεβαία ὅτι θέλει νὰ σᾶς προξενήσῃ κακόν.

ΚΛΑΥΔ. Ἀλλὰ τί διδόμενα ἔχετε;

ΡΕΒ. Τὸ προαισθάνομαι.

ΚΛΑΥΔ. Τότε μείνατε ἐδῶ, ἵνα μᾶς προφυλάξητε.

ΡΕΒ. Ἀδύνατον· θ' ἀναχωρήσω ταύτην τὴν ἑσπέραν.

ΚΛΑΥΔ. Ὑμεῖς λοιπὸν θέλετε ν' ἀναχωρήσητε καὶ ὄχι ὁ πατήρ σας;

ΡΕΒ. Μάλιστα, ἐγώ.

ΚΛΑΥΔ. Καὶ ὁ Ἀντώνιος;

ΡΕΒ. Ποτέ! Ἐπὶ τῆς γῆς δύο ἄνθρωποι μόνον ὑπάρχουσιν δι' ἐμέ, ὁ πατήρ μου, εἰς ὃν ὀφείλω νὰ λέγω τὰ πάντα, καὶ ὑμεῖς, εἰς ὃν δύναμαι νὰ ὁμολογῶ τὰ πάντα. Ἀπό τινων λεπτῶν ὁ πατήρ μου ἠξεύρει διατὶ θέλω νὰ ἀπέλθω ἐντεῦθεν, ἄνευ τούτου δὲν θὰ ἠδυνάμην νὰ σᾶς εἴπω ἐκεῖνο, ὅπερ θέλω νὰ γνωρίζετε. Σᾶς ἀγαπῶ ὅσον οὐδεμία γυνὴ ἠγάπησε ποτέ. Σᾶς ἀγαπῶ, διότι εἶσθε γενναιόψυχος, διότι εἶσθε δίκαιος, διότι εἶσθε δυστυχὴς καὶ καλοκάγαθος. Δι' ἐμὲ εἶσθε ὁ ἀνώτατος πάντων καὶ ἡμέραν τινὰ θὰ κατασταθῆτε ὁ ἄριστος τῆς πατρίδος σας, εἰς ἣν τὰ πάντα θέλετε θυσιάσει καὶ εἰς ἣν τὰ πάντα ὀφείλετε νὰ θυσιάσητε. Ἐὰν εἶσθε ἄγαμος θὰ ἐγινόμην σύζυγός σας, σύντροφός σας, ἀναψυχή σας κατὰ τὴν ἑβδόμην ἡμέραν, ἡ μήτηρ τῶν τέκνων τῶν ὁποίων στερεῖσθε, καὶ εἰς ἀντάλλαγμα τῶν ὁποίων ὁ θεὸς σᾶς ἔδωσε τὴν μεγαλοφυΐαν καὶ τὴν δόξαν· τὰ ἀθάνατα ταῦτα τέκνα. Ὁπόταν ὁ θάνατος ἀποσπάσῃ ὑμᾶς μὲν ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων δεσμῶν, ἐμὲ δὲ ἐκ τῶν γηίνων καθηκόντων θὰ εὕρητε ἐν ἐμοὶ μνηστὴν ἄϋλον καὶ μακρόθυμον, ἀναμένουσαν ἐπὶ τῆς φλιᾶς ἐκείνου, ὅπερ καλοῦσιν ἄγνωστον καὶ θὰ ἑνωθῶμεν ἐντὸς τοῦ ἀπείρου. Ἡ θρησκεία μου δὲν ἐπιτρέπει τοιαύτας ἐλπίδας, ἐν τούτοις ἡ καρδία μου ἀδιαφοροῦσα πιστεύει ὅτι θὰ γίνῃ οὕτω (στρέφει τοὺς ὀφθαλμούς της πρὸς τὴν Καισαρίνην)· Ἡ γυνὴ αὕτη δὲν σᾶς ἐννόησε· διῆλθεν ἐγγίζουσα, οὕτως εἰπεῖν, τὴν μεγαλειτέραν τῶν εὐτυχιῶν ἣν δύναται ν' ἀπολαύσῃ ἡ γυνὴ ἐπὶ τῆς γῆς· τὸν ἔρωτα εὐγενοῦς καρδίας καὶ τὴν προστασίαν μεγάλης διανοίας. Τὴν ἠγαπήσατε καὶ ἴσως τὴν ἀγαπᾶτε εἰσέτι ἀκουσίως. Ἰδοὺ διατὶ δὲν θὰ μὲ ἐπανίδητε

πλέον ὑπὸ ταύτην τὴν μορφήν. Καὶ αὔριον ἔτι ἐὰν εἶσθε ἐλεύθερος παντὸς δεσμοῦ δὲν θὰ ἠρχόμην πρὸς ἡμᾶς, οὔτε θὰ σᾶς ἄφινον νὰ ἔλθητε σεῖς πρὸς ἐμέ. Ἡ βασιλεία μου δὲν εἶνε πλέον ἐπὶ τῆς γῆς. Εἶμαι νύμφη τοῦ οὐρανοῦ. Ἐργασθῆτε, κατασταθῆτε μέγας, ὠφέλιμος καὶ δεδοξασμένος· θὰ σᾶς ἀναμένω ἐκεῖ (δεικνύουσα τὸν οὐρανόν), ἔνθα βασιλεύει ἀφθαρσία καὶ ἀπειροτέλεια. Μὴ βραδύνετε πολὺ νὰ ἔλθητε· σιωπήσατε, ἠξεύρω πᾶν ὅ,τι θὰ μοὶ εἴπητε· (ὁ Κλαύδιος σπογγίζει τὰ δάκρυά του ἐν σιγῇ).

ΚΑΙΣ. (Κατ' ἰδίαν· εὑρίσκεται πλησίον τοῦ κλειδοκυμβάλου)· τὴν ἀκροάζεται κλαίων (ψάλλουσα τὴν τελευταίαν στροφὴν δι' ἰσχυροτάτης φωνῆς παύει τὸ ᾆσμά της).

ΚΑΝΤ. (παρατηρῶν τὴν Καισαρίνην λέγει κατ' ἰδίαν)· ἰδοὺ ἀληθὴς θύελλα, οἱ ἄνεμοι βοῦζουν, ἡ θάλασσα μυκᾶται! Δυστυχία εἰς τὰ μικρὰ πλοιάρια.

ΑΝΤ. (κρατῶν τὴν κεφαλήν του ἐντὸς τῶν χειρῶν του)· Ὢ δυστυχία μου! τὴν ἀγαπῶ! τὴν ἀγαπῶ! τὴν ἀγαπῶ!

ΚΑΙΣ. (ἐγειρομένη κατ' ἰδίαν)· Ἐμπρὸς ἂς τελειώσωμεν (πρὸς τὸν Ἀντώνιον)· ἂς ἐξέλθωσιν ἅπαντες ἐντεῦθεν· πρέπει νὰ ὁμιλήσω πρὸς τὸν Κλαύδιον· ἐκ τοῦ ζητήματος ταύτης τῆς οἰκίας ἐξαρτᾶται ἡ τύχη μου πλέον. Ἐφ' ὅσον τὸ παράθυρον τοῦτο μένει κεκλεισμένον μὴ ἐπανέρχεσθε, ἐὰν τὸ ἀνοίξω ὅμως ἔλθετε ἀμέσως, διότι θὰ ἔχω ἀνάγκην ἡμῶν. Ἤδη ἀπέλθετε.

ΑΝΤ. Πῶς εἶνε τεταραγμένη!

ΚΑΙΣ. Κύριε Καντανιάκ, ὁ κύριος Ἀντώνιος θὰ σᾶς ὁδηγήσῃ διὰ νὰ ἐπισκεφθῆτε τὴν περιοχὴν τῆς οἰκίας. (Ὁ Καντανιὰκ ἐξέρχεται μετὰ τοῦ Ἀντωνίου, ὁ Κλαύδιος τοὺς συνοδεύει πρὸς στιγμὴν εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ ἀκούσῃ ὅ,τι θέλουσιν εἴπει μεταξύ των ἡ Καισαρίνη καὶ ἡ Ῥεβέκκα).

ΚΑΙΣ. Δεσποινὶς Ῥεβέκκα!

ΡΕΒ. Κυρία!

ΚΑΙΣ. Σᾶς ἀποχαιρετῶ ἀπὸ τοῦδε, καθόσον ἴσως δὲν σᾶς ἴδω κατὰ τὴν ἀναχώρησίν σας, ἄλλως τε ἀφοῦ δὲν ἔχετε ἔλθει ἐνταῦθα δι' ἐμέ, δὲν σᾶς ἐνδιαφέρει τοῦτο· δὲν εἶνε ἀληθές;

ΡΕΒ. Τὰ σεβάσματά μου, κυρία.

ΚΑΙΣ. Χαίρετε, Ἀγάρ.

ΡΕΒ. Ἀντιχαίρετε, Σάρα (ἡ Ῥεβέκκα χαιρετᾷ ὑποκλινέστατα τὴν Καισαρίνην, ἐνῷ αὕτη μόλις δι' ἑνὸς νεύματος τῆς κεφαλῆς της ἀποκρίνεται. Ἡ Ῥεβέκκα ἐξέρχεται).

ΣΚΗΝΗ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΚΛΑΥΔΙΟΣ, ΚΑΙΣΑΡΙΝΗ

(Ὁ Κλαύδιος εἰσέρχεται καὶ λαμβάνει ἐκ τῆς τραπέζης χαρτία τινὰ μὴ προσέχων εἰς τὴν Καισαρίνην· μεθ' ὃ ἑτοιμάζεται ν' ἀπέλθῃ εἰς τὸ δωμάτιόν του).

ΚΑΙΣ. (λίαν τεταραγμένη)· Κλαύδιε!

ΚΛΑΥΔ. Κυρία!

ΚΑΙΣ. Εἶνε ἀναγκη νὰ σᾶς ὁμιλήσω.

ΚΛΑΥΔ. Σᾶς ἀκούω.

ΚΑΙΣ. Ἐὰν σᾶς ἔλεγον ὅτι σᾶς ἀγαπῶ, τί θὰ μὲ ἀπεκρίνεσθε;

ΚΛΑΥΔ. Τίποτε· θὰ ἠρώτων μόνον ἐμαυτὸν τί εἴδους νέον κακὸν θὰ ἐπροτίθεσθε νὰ μοῦ προξενήσητε. Καὶ τοῦτο θὰ τὸ ἔπραττον ἐξ ἁπλῆς περιεργίας, καθόσον δὲν δύνασθε πλέον νὰ μοὶ προξενήσητε τοιοῦτον.

ΚΑΙΣ. Ἔστω, παραδέχομαι ὅτι εἶμαι ἀνίσχυρος ἵνα σᾶς προξενήσω κακόν. Οὐχ ἧττον ὑπάρχουσιν ἄλλοι τινὲς δυνάμενοι νὰ σᾶς βλάψωσι καὶ καιρίως ἴσως. Ἐὰν λοιπὸν πρὸς βεβαίωσιν τοῦ ἔρωτός μου σᾶς ἐβοήθουν, ῥιψοκινδυνεύουσα καὶ αὐτὴν τὴν ζωήν μου, ἵνα ἐξαφανίσητε τὸν ἐπαπειλοῦντα ὑμᾶς κίνδυνον καὶ κατισχύσητε τῶν ἐχθρῶν σας, θριαμβεύων, ἠθέλετε πιστεύσει τότε ὅτι σᾶς ἀγαπῶ;

ΚΛΑΥΔ. Ὄχι!

ΚΑΙΣ. Ὁποίαν ἄλλην ἀπόδειξιν θέλετε;

ΚΛΑΥΔ. Οὐδεμίαν.

ΚΑΙΣ. Ἐν τούτοις σᾶς ὁμιλῶ εἰλικρινῶς, σᾶς τὸ ὀμνύω!

ΚΛΑΥΔ. Ἀλλ' ἔχετε ἱερόν τι ἵνα μὴ ὁρκισθῆτε;

ΚΑΙΣ. Ὑμεῖς λοιπὸν ὁ παρὰ πάντων νομιζόμενος ὡς τύπος δικαίου καὶ ἁγίου σχεδὸν ἀνδρός, δὲν πιστεύετε εἰς τὴν μετάνοιαν;

ΚΛΑΥΔ. Ἀπεναντίας, πάρα πολύ.

ΚΑΙΣ. Λοιπὸν μετενόησα!

ΚΛΑΥΔ. Ἀδύνατον! Ὁπόταν μεταμεληθῇ τις δὲν τὸ προλέγει, ἀλλὰ τὸ ἀποδεικνύει ἐμπράκτως.

ΚΑΙΣ. Ἀλλ' ἐὰν ὁ καιρὸς ἐπείγῃ, χάριν δὲ τῆς σωτηρίας ἀμφοτέρων ἡμῶν σᾶς ἔλεγον πάραυτα πᾶν ὅ,τι ἔμελλον, ἐπανερχομένη ἐνταῦθα νὰ σᾶς ἀποδείξω ὀλίγον κατ' ὀλίγον. Προσπαθήσατε νὰ μὲ πιστεύσητε ἀμέσως, ἀφοῦ ἐκ μιᾶς καὶ μόνης στιγμῆς ἐξαρτᾶται ἡ ἡ ἐξιλέωσις τοῦ παρελθόντος μου καὶ ἡ σωτηρία τοῦ μέλλοντός μου. Δυσκολεύεσθε λοιπὸν νὰ μὲ πιστεύσητε; Προσπαθήσατε καὶ θὰ συνει-

θίσητε, ἀφοῦ μὲ ἠγαπήσατε ποτὲ τόσον διακαῶς. Δὲν μένει λοιπὸν ἴχνος τοῦ θεσπεσίου ἐκείνου πρὸς ἐμὲ ἔρωτός σας ἐν τῇ καρδίᾳ σας. Τὸν πρῶτον καὶ μόνον ἀσπασμόν, ὃν ἐδώσατε εἰς γυναῖκα, ἐγὼ τὸν ἔλαβα. Ἐγὼ μόνη ἀπήλαυσα τῆς παρθενικῆς ἁγνότητός σας, εἰς ἐμὲ ἀφιερώσατε ὁλόκληρον τὸν νεανικὸν ἐνθουσιασμόν σας, ὁλόκληρον τὸν ἐν τῇ καρδίᾳ σας ὑπάρχοντα ἔρωτα· λησμονοῦνταί ποτε ὅλα ταῦτα; θὰ ἠδύνατο λοιπὸν γυνὴ ἀγαπηθεῖσα ὡς ἐγὼ ὑπ' ἀνδρὸς ἰσαγγέλου ὡς ὑμεῖς νὰ τὸν λησμονήσῃ;

ΚΛΑΥΔ. Καὶ νὰ μὴ τὸν ἀπατᾷ!!!

ΚΑΙΣ. Καὶ ἐγὼ ἐξηπατήθην παρ' ἑνὸς ἀθλίου. Διαπράξασα δὲ ἓν σφάλμα ἔπρεπε νὰ ἐξαπατήσω ἕνα ἔντιμον ἄνθρωπον, δι' οὗ νὰ τὸ καλύψω καὶ τὸ ἐπανορθώσω· τοιαύτη ἦτο ἡ λογική, ἣν ἐδιδάχθην ἐν τῇ οἰκογενείᾳ μου. Οὐδὲ κἂν ὑπωπτεύεσθε τὸ σφάλμα μου· ἀπεναντίας ᾐσθάνεσθε δι' ἐμὲ θρησκευτικὸν ἔρωτα, εἰς ὃν ψευδῶς τότε ἀνταπεκρινόμην. Μετὰ ὅμως, ὅταν σᾶς ἐγνώρισα καὶ ἐνεβάθυνα μέχρι τῶν μυχίων τῆς εὐγενοῦς καρδίας σας, σᾶς ἠγάπησα εἰλικρινῶς καὶ διαπύρως καὶ ἐὰν ἡ εἱμαρμένη σᾶς ἄφινεν ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ ἁμαρτήματός μου θὰ ἤμην σήμερον δι' ὑμᾶς ἡ μᾶλλον ἀφωσιωμένη τῶν συζύγων, ἡ μᾶλλον πιστὴ καὶ ἐρῶσα τῶν γυναικῶν.

ΚΛΑΥΔ. Καὶ ὅταν ἔμαθον ἐκ τύχης τὸ σφάλμα σας, τί ἔπραξα;

ΚΑΙΣ. Μὲ ἐσυγχωρήσατε, παύων ὅμως ἀπὸ τοῦ νὰ εἶσθε ἀγαπῶν σύζυγος πλέον, καὶ μοὶ εἴπατε· «Ἐψεύσθητε, δὲν σᾶς πιστεύω πλέον. Δὲν δύνασθε πλέον ν' ἀγαπᾶτε ἐμέ, ἀλλὰ τὸ τέκνον σας, ὅπερ δὲν εἶνε ἰδικόν μου. Δὲν δύνασθε πλέον νὰ εἶσθε σύζυγος, κατασταθῆτε τοὐλάχιστον μήτηρ». Ἦτο ὡραῖον, εὐγενές, ὑψηλόν, θεσπέσιον ἐκεῖνο, ὅπερ ἐπράξατε. Πᾶς ἄλλος εὑρισκόμενος εἰς τὴν θέσιν σας θὰ μ' ἐξεδίωκεν ὡς διεφθαρμένην τινὰ γυναῖκα· καὶ ὅμως . . . . . δὲν ἔπρεπε νὰ μὲ μεταχειρισθῆτε τοιουτοτρόπως.

ΚΛΑΥΔ. Τί ἔπρεπε λοιπὸν νὰ πράξω;

ΚΑΙΣ. Ἔπρεπε νὰ μὲ ἐξυβρίσητε, νὰ μὲ ἐξευτελίσητε καὶ εἶτα μὲ συγχωρήσητε ὡς ἄνθρωπον. Εἶμαι ἁπλῆ γυνὴ ἐκ πηλοῦ μὴ ἐννοοῦσα τὸ ὑψηλὸν καὶ εὐγενὲς τῶν αἰσθημάτων.

ΚΛΑΥΔ. Καὶ ὅμως ἤθελον νὰ σᾶς συγχωρήσω καὶ ὡς ἄνθρωπος εἶπον τότε κατ' ἐμαυτόν: ἐὰν εἰλικρινῶς μετανοήσῃ, ἐὰν ἀγαπήσῃ τὸ δυστυχὲς καὶ ἀθῷον ἐκεῖνο πλάσμα, ἐὰν μοὶ δώσῃ τοῦτο ὡς ἐνέχυρον τῆς λυτρώσεώς της, θὰ λησμονήσω τὰ πάντα. Ἡ μήτηρ θὰ σώσῃ τὴν σύζυγον. Τόσον σᾶς ἠγάπων τότε...

ΚΑΙΣ. (διὰ γλυκείας φωνῆς)· Ἐπανάλαβέ το.

ΚΛΑΥΔ. (ἠρέμως καὶ ψυχρῶς) Τόσον σᾶς ἠγάπων τότε. Ἀλλ' ὁ ἔρως μου δὲν ἀναρπάζεται, ἀνακτᾶται ἐπαξίως. Οὐδὲ κἂν αὐτὸ τὸ τέκνον σας μετεβαίνετε νὰ βλέπετε. Σᾶς ἀνεπλήρουν ἐγώ. Πόσον σᾶς ὡμοίαζε τὸ δύσμοιρον! Ὅταν δὲ ἀπέθανεν ᾐσθάνθητε ἀνεκλάλητον χαρὰν διότι ἐξηφανίσθη ἡ ἀπόδειξις τοῦ ἁμαρτήματός σας· ἐνῷ ἐγώ, ταλαίπωρε γύναι, τὸ ἔκλαυσα.

ΚΑΙΣ. Νομίζετε λοιπὸν ὅτι τὰ τέκνα, ἅτινα συλλαμβάνομεν ἐν τῇ σκοτίᾳ καὶ τῇ καταισχύνῃ εἶνε ἀληθῆ τέκνα μας; Πιστεύετε λοιπὸν ὅτι δύναται μία γυνὴ ν' ἀγαπήσῃ τὸ ὄν, ὅπερ τῇ ἐνθυμίζει πάντοτε τὸν ἄνδρα, ὃν θανασίμως μισεῖ εἰς τὸν κόσμον, νὰ ἀγαπήσῃ τὸ ὂν ἐκεῖνο, ἕνεκα τοῦ ὁποίου περιφρονεῖται ὑπὸ τοῦ ἀνδρός, ὃν διαπύρως ἀγαπᾷ; Ποτέ! Τὸ ὁμολογῶ ὅταν ἀφήρπασεν ὁ θάνατος τὸ πλάσμα ἐκεῖνο, μοὶ ἐφάνη ὅτι ἔλαβε μετ' αὐτοῦ ἀνεπιστρεπτεὶ τὸ παρελθόν μου καὶ ὅτι θὰ ἠδυνάμην ν' ἀγαπηθῶ παρ' ὑμῶν καὶ καταστῶ μήτηρ ἐνώπιον τῆς κοινωνίας, ὡς πᾶσα ἐνάρετος γυνή. Ἐνόμισα ὅτι ἦτο καταλληλοτέρα ἀπόδειξις, ἣν ἠδυνάμην νὰ σᾶς δώσω. Σᾶς τὴν ἔδωκα· ὡς φαίνεται ὅμως ἦτο τερατώδης. Δὲν ἠδυνάμην νὰ πράξω ἄλλως. Πταίω ἐγὼ λοιπὸν ἐὰν ἡ φύσις μὲ ἔπλασε γόνιμον διὰ τὸ κακὸν καὶ στεῖραν διὰ τὸ ἀγαθόν; Κατηραμένα σπλάγχνα! (κτυπᾷ τὸ στῆθός της).

ΚΛΑΥΔ. Καὶ μετά τινας μῆνας τί ἐπράξατε;

ΚΑΙΣ. Ἡ ὀργή, ἡ μανία, ἡ ἀνάγκη νὰ ἐκδικηθῶ ἐναντίον σας, καὶ νὰ σᾶς λησμονήσω· νὰ σᾶς νικήσω καὶ νὰ σᾶς ταλαιπωρήσω μὲ ὤθησαν......

ΚΛΑΥΔ. Εἰς νέους ἔρωτας.

ΚΑΙΣ. Ὄχι! εἴπατε μᾶλλον εἰς ψευδεῖς παραφοράς. Νομίζετε λοιπὸν ὅτι ἠγάπησα, ὅτι ἐγνώρισα, ὅτι ἐνθυμοῦμαι κανένα ἐξ ἐκείνων; Ἐναγκαλιζομένη αὐτοὺς ἐνόμιζα ὅτι ἐξεδικούμην ἐναντίον σας ἐπεζήτουν εἰς ἐκείνους τοὺς ἔρωτας, τὴν λήθην, ἐζήτουν ἐν αὐτοῖς ὄπιον, ἵνα ἀπολαύσω τῆς γαλήνης τοῦ ὕπνου. Καὶ ὅμως! οὔτε ἐλησμόνησα οὔτε ἐκοιμήθην ἐν γαλήνῃ. Ἰδοὺ ἡ ἀλήθεια.

ΚΛΑΥΔ. Καὶ τὸ συμπέρασμα πάντων τούτων εἶναι;

ΚΑΙΣ. Εἶναι ὅτι εἰς οὐδένα ἐκτὸς ὑμῶν ἔδωκα τὴν καρδίαν μου. Μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων δὲν εὗρον ἐκεῖνον, ὃν ἐζήτουν. Σᾶς μόνον ἀγαπῶ. Σᾶς μόνον θέλω. Δὲν θέλω πλέον νὰ ζήσω ἄνευ ὑμῶν. Μὴ καταχρᾶσθε τῆς ἰσχύος σας. Ἐὰν δὲν ἔχω εὐγενῆ ψυχήν, δώσατέ μοι μίαν τοιαύτην, ἢ μερισθῆτε τὴν ἰδικήν σας μετ' ἐμοῦ. Ὁ δεσμὸς τοῦ γάμου, ὅστις μᾶς συνδέει εἶνε ἀδιάρρηκτος· ἂν οἱ

ἄνθρωποι ἐσκέφθησαν νὰ καταστήσωσι τὸν δεσμὸν τοῦτον ἄλυτον, τὸ ἔπραξαν· διότι προέβλεπον ὅτι ὁ εὐγενέστατος καὶ ἄριστος τῶν ἀνδρῶν ἠδύνατο νὰ συζευχθῇ τὴν μᾶλλον ἔνοχον τῶν γυναικῶν καὶ τότε τὸ ἀδιάσπαστον τοῦ δεσμοῦ τούτου θὰ τὸν ἠνάγκαζε νὰ τὴν σώσῃ. Σώσατέ με λοιπόν. (Πίπτει γονυκλινὴς πρὸ τῶν ποδῶν του).

ΚΛΑΥΔ. Τί ζητεῖτε λοιπόν!

ΚΑΙΣ. (ἐλπίζουσα)· Ζητῶ νὰ λησμονήσητε τὰ ἁμαρτήματά μου καὶ τὸ κακόν, ὅπερ σᾶς ἐπροξένησα. Ζητῶ νὰ συγχωρήσητε πᾶν ὅ,τι συνέβη μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης καὶ νὰ ῥίψητε διὰ παντὸς ὁλόκληρον τὸ παρελθόν μου ἐν τῇ ἀβύσσῳ τῆς λήθης. Ζητῶ τέλος ν' ἀπέλθωμεν εἰς ἄλλο ἔδαφος μακρὰν ἀπ' ἐδῶ, ἔνθα θὰ διαφέρῃ ὁ ὁρίζων, ὁ οὐρανός, τὸ πᾶν, ἵνα ἡ γυνὴ ἥτις θέλω νὰ ἦμαι εἰς τὸ ἑξῆς, μὴ προσκόπτῃ ἀνὰ πᾶν της βῆμα ἐπὶ τῆς ἐνόχου γυναικὸς τοῦ παρελθόντος. Θέλω νὰ ζήσωμεν πλέον ὁ εἷς διὰ τὸν ἄλλον καὶ ἀνήκωμεν ψυχῇ τε καὶ σώματι, ὁ εἷς εἰς τὸ ἄλλον· ἵνα εἶσαι τέλος ἰδικός μου ἐξ ὁλοκλήρου.

ΚΛΑΥΔ. Καὶ ἡ ἐργασία μου; ..... Καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς καθήκοντά μου;

ΚΑΙΣ. (ἐγερθεῖσα ἀρχίζει διὰ τῶν λόγων της νὰ ἐπιδρᾷ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐπὶ τοῦ Κλαυδίου). Ταῦτα πάντα τὰ ἔπραξες, διότι ἐνόμιζες ὅτι δέν σε ἠγάπων. Ἠθέλησες νὰ κατασταθῇς ἐπιφανής, διότι δὲν ἦσο εὐδαίμων. Κατὰ τὸ μικρὸν ἐκεῖνο διάστημα, καθ' ὃ μὲ ἠγάπησας καὶ μὲ ἐξετίμησες, μοὶ ὡμολόγησας τὰ πάντα. Τὸ πλεῖστον τῶν ἡμερῶν σου διήρχεσο ἐν ταῖς ἀγκάλαις μου, καὶ μόνον ἐμὲ ἐσκέπτεσο. Σὲ κατέστησα δυστυχῆ, ὑπέφερες πολὺ καὶ ἡ θλῖψις ἐπεζήτησεν ἐν τῇ ἐργασίᾳ παρηγορίαν. Ὥστε εἰς ἐμὲ ὀφείλεις τὴν μεγαλοφυΐαν σου! Ἡ μεγαλοφυΐα ἐννοεῖ, ἢ μαντεύει τὰ πάντα· ἠξεύρεις λοιπὸν τί εἶναι ἀνθρωπίνη ἀδυναμία. Ἆ! ἐὰν σὺ ἦσο ἀνίσχυρος, ἐγὼ δὲ ἰσχυρά, θὰ σὲ ἐσυγχώρουν. Ἐὰν μοὶ ἐπροξένεις κακὸν καὶ ᾐσθάνεσο ὡς ἐγὼ ἐλέγχους συνειδότος, θὰ κατώρθουν νὰ λησμονήσῃς. Ὦ! πόσον θὰ ἤμην εὐτυχὴς τότε! Πλὴν φεῦ! σὺ εἶσαι ὁ ἐντιμώτατος τῶν ἀνθρώπων. . . .εἶνε ἀπελπιστικόν!

ΚΛΑΥΔ. (παρατηρῶν αὐτὴν κατὰ πρόσωπον)· Δυστυχὲς πλάσμα!

ΚΑΙΣ. (χαρωπή)· Μὲ λυπεῖσαι, συγκατατίθεσαι λοιπόν;

ΚΛΑΥΔ. (κινῶν τὴν κεφαλήν)· Εἶνε πλέον πολὺ ἀργά . . .

ΚΑΙΣ. Διατί;

ΚΛΑΥΔ. Διότι ἐν τῇ καρδίᾳ, ἣν ἐγκατελείψατε δὲν ὑπάρχει θέσις πλέον δι' ὑμᾶς.

ΚΑΙΣ. Ἀγαπᾶτε τὴν Ῥεβέκκαν;

ΚΛΑΥΔ. Τὴν ἀγαπῶ, ἀλλ' οὐχὶ ὅπως σεῖς νομίζετε. Μὴ προσπαθήσητε εἰς μάτην νὰ ἐννοήσητε πῶς, διότι εἶνε δι' ὑμᾶς ἀδύνατον. Τὸν πρὸς ὑμᾶς ἔρωτά μου τὸν ἀφιέρωσα εἰς τὴν γλυκεῖαν καὶ ταλαίπωρον πατρίδα μου. Μόνος ὁ Θεὸς ἠξεύρει πόσον θὰ ἐπεθύμουν νὰ σᾶς καταστήσω συγκοινωνὸν τοῦ ἔρωτος τούτου καὶ συμμέτοχον τῆς δόξης μου, ἐὰν ἀπήλαυόν ποτε τοιαύτης· ἀλλ' εἶνε ἀδύνατον. Ἤδη πλέον δὲν ἔχω ἄλλας θλίψεις, ἄλλας ἐλπίδας, ἄλλας ἀναμνήσεις, ἐκτὸς τῶν τῆς προσφιλοῦς μοι πατρίδος. Μοὶ φαίνεται ὅτι ἀφῃρέθη ἐκ τῶν φλεβῶν μου τὸ ἐκ τῶν πληγῶν της ῥεῦσαν αἷμα. Ὁ περικυκλῶν με ὁρίζων θὰ εἶνε εἰς ὑμᾶς ἐς ἀεὶ ἀόρατος καὶ ἀκατάληπτος. Τὸ διὰ τοῦ στόματός σας ὁμιλοῦν ὃν δὲν τὸ γνωρίζω πλέον, δὲν τὸ βλέπω. Οὐδεὶς δεσμὸς πλέον μᾶς συνδέει. Ὑπολείπεται μόνον ἡ ἅλυσσις, ἣν ὁ νόμος μᾶς ἐπιβάλλει· ἄς τὴν σύρωμεν λοιπόν!

ΚΑΙΣ. (μεταχειριζομένη καὶ τὸ τελευταῖον ὑπολειπόμενον αὐτῇ μέσον)· Ἀλλ' ἐγὼ τί θ' ἀπογείνω λοιπόν; Καίτοι εἶμαι τόσον περιφρονημένη, τόσον ἔνοχος, ἀναπνέω, αἰσθάνομαι, ἀκούω, ὑφίσταμαι τέλος. Ἐὰν ἡ καρδία μου καὶ αἱ αἰσθήσεις μου ἐνεκρώθησαν, ἐὰν δὲν εἶμαι πλέον οὔτε μήτηρ, οὔτε σύζυγος, οὔτε γυνή, εἶμαι ζῶν πλάσμα καὶ δύναμαι ἔτι νὰ ἐννοήσω καὶ νὰ πράξω τι· χρησιμοποιήσατέ με λοιπὸν διὰ τῆς νοημοσύνης. Δὲν δύναμαι νὰ κατασταθῶ μαθητής σας, προσήλυτός σας, ἐργάτης σας; Πράξατε δι' ἐμὲ ὅ,τι ὁ Δανιὴλ διὰ τὴν Ῥεβέκκαν, μυσταγωγήσατέ με ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἐξηγήσατέ μοι τὰ πάντα, προσλάβετέ με εἰς τὸ ἔργον σας.

ΚΛΑΥΔ. Σᾶς! θὰ τὸ ἐπροδίδετε...

ΚΑΙΣ. (τρέμουσα ἐκ φόβου μήπως γνωρίζει τὰ πάντα)· Δύνασθε νὰ πιστεύσητε...

ΚΛΑΥΔ. Δὲν πιστεύω! Εἶμαι βέβαιος ὅτι ψεύδεσθε ταύτην τὴν στιγμὴν ὡς πάντοτε. Εἶνε ἀδύνατον ἡ μεταμέλειά σας νὰ εἶνε εἰλικρινής· ὑποκρύπτει νέαν τινὰ ἀτιμίαν. Διεπράξατε σφάλματα μὴ ἐπιτρέποντα τὴν μετάνοιαν. Ἐὰν ἀπατῶμαι καὶ μετεμελήθητε πραγματικῶς θὰ δυνηθῆτε νὰ κατασταθῆτε πιστευτὴ μετὰ παρέλευσιν ὁλοκλήρων ἐνιαυτῶν, οὐχὶ ὅμως εἰς ἐμέ, διότι δὲν ἐνδιαφέρομαι πλέον διὰ τοῦτο, ἀλλ' εἰς τὸν Θεὸν τὸν μόνον δυνάμενον νὰ δώσῃ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν καὶ ἀπολύσῃ ἔνοχον ὡς ὑμᾶς.

ΚΑΙΣ. (ἀπολέσασα πᾶσαν πλέον ἐλπίδα παραφέρεται, ὑπερβαίνουσα πᾶν ὅριον)· Ἐπανηρχόμην ἐνταῦθα μὲ καρδίαν μεστὴν ἔρωτος, εἶχον στερρεὰν ἀπόφασιν ν' ἀλλάξω πλέον ἐξ ὁλοκλήρου βίον, ἄνευ οὐδε-

μιᾶς ὀπισθοβουλίας. Ἡ εἱμαρμένη ὅμως μὲ ἔπληξε βαρέως ἐπὶ τῆς φλιᾶς ταύτης τῆς οἰκίας καὶ ἵνα σωθῶ εἶχον ἀνάγκην πάραυτα τῆς συγγνώμης σας, τῆς προστασίας σας, τοῦ ἔρωτός σας καὶ τῆς συμμετοχῆς σας ἐν ἀναποφεύκτῳ ἐγκλήματι. Μοὶ ἀρνεῖσθε τὰ πάντα. Θὰ καταστραφῶ ἴσως, ἀλλ' οὐχὶ μόνη· θὰ συμπαρασύρω καὶ ἑτέρους ἐν τῷ βαράθρῳ. Σᾶς προειδοποιῶ, θὰ ἐκδικηθῶ δεινῶς ἐναντίον τῆς ἀδυσωπήτου ὑψηλοφροσύνης σας, καθόσον εἶμαι γυνὴ τῶν ἄκρων. Αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκην ν' ἀγαπῶ μανιωδῶς ἢ νὰ μισῶ θανασίμως. Τὸ πρῶτον πλέον κατέστη ἀδύνατον, ἔστω· μοὶ ὑπολείπεται τὸ μῖσος. Αἴ χριστιανὲ ἀνηλεῆ, θὰ σὲ συμπαρασύρω εἰς τὰ τάρταρα τοῦ Ἅδου! Ἀλλὰ δὲν θὰ εἴμεθα ἡμεῖς τὰ μόνα θύματα, θὰ ἀφανισθῶσι μεθ' ἡμῶν καὶ ἄλλοι, οὓς ἀγαπᾷς θερμῶς. Τόσον τὸ χειρότερον δι' ἐσὲ καὶ δι' ἐκείνους.

ΚΛΑΥΔ. Ἐ! λοιπόν, κατηραμένη, τὸ ἀνέμενον ὅτι θὰ ἐπροδίδεσο ἐπὶ τέλους. Ἔρριψας ἤδη τὸ προσωπεῖον. Προτιμῶ κάλλιον νὰ σὲ βλέπω ἀπειλοῦσαν παρὰ ἱκετεύουσαν. Ἀθλία, ἔφυγες πρὸ τριῶν μηνῶν μετὰ τοῦ ἐραστοῦ σου ἵνα ἐπιστρέψῃς σήμερον καὶ μοὶ ὁμιλήσῃς περὶ κληρονομιῶν, μετανοίας καὶ ἔρωτος. Ἄκουσον, ἀθλία! Πώλησον τὸ σῶμά σου, τὴν ὕπαρξίν σου, πρᾶξον τέλος ὅ,τι θελήσῃς, μοὶ εἶνε ἀδιάφορον. Πρόσεξον ὅμως μὴ θέσῃς τὴν βέβηλον καὶ κατηραμένην χεῖρά σου ἐπὶ τοῦ δυστυχοῦς Ἀντωνίου, ὅστις σὲ ἀγαπᾷ καὶ ὅστις εἶνε θετὸς υἱός μου καὶ διαδοχός μου ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ἢ ἐπὶ τοῦ ἔργου μου, ὅπερ μὲ συνδέει μετὰ τῆς πατρίδος μου καὶ μὲ θέτει εἰς ἐπικοινωνίαν μεθ' ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος. Ἂν ἐπιφέρῃς τὸν θάνατον ἢ βλάβην τινὰ εἰς ἀθῶον πλάσμα, ἢ παρεμβάλῃς τὸ ἐλάχιστον πρόσκομμα εἰς ὅ,τι εἶμαι ἐντεταλμένος παρὰ τοῦ Θεοῦ νὰ πράξω, διότι, μὰ τὰ ἱερὰ ὀστᾶ τῆς μητρός μου, θὰ σὲ φονεύσω!

ΚΑΙΣ. Ἔχει καλῶς.

ΚΛΑΥΔ. Ὑγίαινε (ἐξέρχεται).

ΣΚΗΝΗ ΤΡΙΤΗ

ΚΑΙΣΑΡΙΝΗ, ΕΔΜΕΑ, ΚΑΝΤΑΝΙΑΚ ἐκ τῶν ἔξωθεν, ΑΝΤΩΝΙΟΣ.

ΚΑΙΣ. (μόνη)· Ἔστω λοιπὸν ἀφοῦ μὲ ἀναγκάζῃ, θὰ τὸ πράξω. Δὲν πρέπει πλέον νὰ χάνω καιρόν. Πολὺ φρονίμως ἔπραξα λαβοῦσα τὰς προφυλάξεις μου διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον (φωνάζει)· Ἐδμέα! (ἡ Ἐδμέα εἰσέρχεται)· Πῶς, δὲν ἠκροάζεσο λοιπὸν σήμερον ὄπισθεν τῆς θύρας;

ΕΔΜ. Ὄχι, κυρία, δὲν θέλω πλέον τίποτε νὰ ἠξεύρω.

ΚΑΙΣ. Λύσον μου ὀλίγον τὴν κόμην (ἡ Ἐδμέα τῆς λύει τὴν κόμην)· Εἶνε καλὰ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον. Κατὰ ποίαν ὥραν ἀναχωρεῖ ἡ Ῥεβέκκα μετὰ τοῦ πατρός της;

ΕΔΜ. Ἀπόψε εἰς τὰς ἐννέα.

ΚΑΙΣ. Θὰ τοὺς συνοδεύσῃ ὁ Κλαύδιος;

ΕΔΜ. Μέχρι τοῦ σταθμοῦ.

ΚΑΙΣ. Διέταξαν νὰ τοιμασθῇ ἡ ἅμαξα;

ΕΔΜ. Μάλιστα.

ΚΑΙΣ. Ἔχει καλῶς· πήγαινε (ἡ Ἐδμέα ἐξέρχεται, ἡ δὲ Καισαρίνη μεταβαίνει εἰς τὸ παράθυρον). Τὸ σύνθημα ἤδη διὰ τὸν Ἀντώνιον (καθ' ἣν στιγμὴν ἡ Καισαρίνη ἀνοίγει τὸ παράθυρον ἐμφανίζεται ἔξωθεν τούτου, ὁ Καντανιάκ). Σεῖς εἶσθε;

ΚΑΝΤ. Εἶμαι πάντοτε ἐκεῖ ὅπου πρέπει νὰ εἶμαι. Λοιπόν! εἶνε ἀνένδοτος, σᾶς τὸ προεῖπον ἐγώ.

ΚΑΙΣ. Ἐν τούτοις τὰ πάντα θὰ τελειώσωσι ταχύτερον ἀφ' ὅσον ἐλπίζετε, ταύτην τὴν ἑσπέραν.

ΚΑΝΤ. Μὰ τὸν Θεόν! εἶσθε ἀνεκτίμητος συνέταιρος.

ΚΑΙΣ. Ὄχι πάντοτε. Ἀπαιτῶ τέσσαρα ἑκατομμύρια.

ΚΑΝΤ. Ἆ! εἶνε πάρα πολλά. Δύο ἑκατομμύρια σᾶς ἀρκοῦν, τὰ ἡμίση ἅμα τῇ ἐγχειρίσει τοῦ χειρογράφου καὶ τῆς μεταφράσεως τοῦ Ἀντωνίου καὶ τὰ ἄλλα ἡμίση μετὰ τὴν πρώτην δοκιμασίαν.

ΚΑΙΣ Ἔστω· ἀποχαιρετήσατε τὸν σύζυγόν μου πρὶν ἐξέλθῃ, διότι μέλλει νὰ συνοδεύσῃ τὸν Δανιὴλ μέχρι τοῦ σταθμοῦ, μεθ' ὃ κρυφθῆτε ἐντὸς τοῦ κήπου ὅσον τὸ δυνατὸν πλησιέστερον τοῦ δωματίου τούτου. Ἤδη ἀπομακρυνθῆτε· δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἴδωσι συνομιλοῦντας. Καὶ ὅταν ἐπέλθῃ ἡ κατάλληλος στιγμὴ θὰ σᾶς καλέσω (ὁ Καντανιὰκ ἀπέρχεται· τὸ παράθυρον μένει ἀνοικτόν). Τώρα πλέον ἂς ἑτοιμασθῶ· (σχίζει τὸ ἐπανωκόρμιον τῆς ἐσθῆτός της, κάθηται παρὰ τὴν τράπεζαν, κλίνει τὴν κεφαλήν της ἐπ' αὐτῆς κρατοῦσα ταύτην διὰ τῶν χειρῶν της).

ΑΝΤ. (εἰσερχόμενος). Ἰδού με. Λοιπὸν συγκατένευσε; (ἡ Καισαρίνη δὲν κινεῖται· ὁ Ἀντώνιος παρατηρεῖ τὴν ἀταξίαν τῆς κόμης της). Ἀλλὰ τί ἔχετε;

ΚΑΙΣ. (ἐγείρει τὴν κεφαλὴν καὶ στηρίζει τὰ νῶτα ἐπὶ τοῦ ἐρεισινώτου τοῦ καθίσματος, ὥστε νὰ ἦνε ὑπὸ τὰ βλέμματα τοῦ Ἀντωνίου, τοῦ λέγει δὲ διὰ φωνῆς ἠρέμου)· Εἴπατε λοιπὸν εἰς τὸν σύζυγόν μου ὅτι μὲ ἀγαπᾶτε;

ΑΝΤ. Τίς σᾶς τὸ εἶπεν,

ΚΑΙΣ. (ἐγειρομένη)· Αὐτὸς ὁ ἴδιος.

ΑΝΤ. Λοιπόν;

ΚΑΙΣ. Λοιπὸν μὲ ἠφανίσατε. Καὶ ὅμως οὐδὲν κακὸν σᾶς ἐπροξένησα (κλαίει).

ΑΝΤ. Σᾶς ἠφάνισα! ἀλλὰ πῶς;

ΚΑΙΣ. Διότι εἰς ἀπάντησιν τῆς ὀργῆς του καὶ τῶν ἀπειλῶν του τοῦ εἶπον καὶ ἐγὼ ὡσαύτως ὅτι σᾶς ἀγαπῶ.

ΑΝΤ. Μὲ ἀγαπᾶτε λοιπόν;

ΚΑΙΣ. Καὶ θὰ ἐπανέθετον τὸν πόδα μου εἰς ταύτην τὴν οἰκίαν, ἐὰν δὲν μὲ ὤθει μοιραίως ὁ πρὸς ὑμᾶς ἔρως μου! Πλὴν φεῦ! οὔτε νὰ σᾶς βλέπω θὰ δύναμαι πλέον.

ΑΝΤ. Καὶ διατί;

ΚΑΙΣ. Διότι συνέβη μεταξύ μας σκηνὴ τρομερά, καὶ μὲ ἐξεδίωξε τῆς οἰκίας ταύτης. Ἐκεῖνος ἐν τούτοις ἀγαπᾷ τὴν Ῥεβέκκαν, ἐνῷ ἐμὲ μὲ ὑβρίζει διὰ τὸν πρὸς ὑμᾶς ἁγνὸν ἔρωτά μου. Πόσον οἱ ἄνδρες εἶνε ἐγωϊσταί!

ΑΝΤ. Ἀλλὰ τί σημαίνει ἡ ἀταξία αὕτη τῆς κόμης σας, τὸ ἐσχισμένο αὐτὸ φόρεμά σας;

ΚΑΙΣ. Ἆ! δὲν τὸ γνωρίζετε! Ὑγιαίνετε.

ΑΝΤ. Τί θέλετε νὰ πράξητε;

ΚΑΙΣ. (διευθετοῦσα τὴν ἄτακτον κόμην της καὶ τὴν ἐνδυμασίαν της)· Δώσατέ μοι τὸ χαμαὶ ἐρριμμένον ἐκεῖνο κτένιον (τῇ δίδει τὸ κτένιον· αὕτη ἐγείρει τὴν κόμην ἀποκαλύπτουσα τοὺς βραχίονάς της)· Δὲν μαντεύετε λοιπόν;

ΑΝΤ. Ὄχι.

ΚΑΙΣ. Μὲ ἀγαπᾶτε, σᾶς ἀγαπῶ, τὸ ἐξεμυστηρεύθημεν ἤδη. Ὁ σύζυγός μου ἠξεύρει τὰ πάντα καὶ μὲ ἐκδιώκει τῆς οἰκίας ταύτης, τί θέλετε νὰ πράξω; (λαμβάνουσα τὴν κεφαλὴν τοῦ Ἀντωνίου ἐντὸς τῶν χειρῶν της)· Ὦ πόσον σὲ λατρεύω! παρθενικὴ καὶ ἁγία καρδία! ὑγίαινε διὰ παντός!

ΑΝΤ. Ποῦ πηγαίνετε;

ΚΑΙΣ. Τί σὲ ἐνδιαφέρει;

ΑΝΤ. Ἔχετε κατὰ νοῦν ἀπαίσιόν τι σχέδιον. Ἡ ψυχραιμία σας μὲ τρομάζει. Δὲν θὰ σᾶς ἐγκαταλείψω πλέον.

ΚΑΙΣ. Θὰ ἀναχωρήσητε μετ' ἐμοῦ;

ΑΝΤ. Ὄχι· ἀλλ' ἐὰν αὐτοκτονήσητε, θ' ἀποθάνω μεθ' ὑμῶν.

ΚΑΙΣ. Οὔτε σὺ λοιπὸν φοβεῖσαι τὸν θάνατον;

ΑΝΤ. Ὄχι.

ΚΑΙΣ. Τότε διατί νὰ μὴ ἀποθάνωμεν ταὐτοχρόνως;

ΑΝΤ. Ἔστω.

ΚΑΙΣ. Μὲ ἀγαπᾷς λοιπὸν ἀληθῶς;

ΑΝΤ. Μέχρι μανίας.

ΚΑΙΣ. Δὲν θὰ λυπηθῇς νὰ ἐγκαταλείψῃς τὸν κόσμον τοῦτον;

ΑΝΤ. Εἶμαι μόνος, πανέρημος ἐπὶ τῆς γῆς.

ΚΑΙΣ. Ἠξεύρεις ὅτι μετὰ θάνατον τὰ πάντα εἶνε μηδέν;

ΑΝΤ. Ἐλπίζω νὰ εὕρω ἀνάπαυσιν.

ΚΑΙΣ. Ἐλθὲ λοιπόν (παρασύρουσα αὐτόν).

ΠΡΑΞΙΣ ΤΡΙΤΗ

ΣΚΗΝΗ ΠΡΩΤΗ

Ἡ αὐτὴ διακόσμησις. Ἡ σελήνη φωτίζει τὴν σκηνήν.

ΚΛΑΥΔΙΟΣ μόνος καθήμενος

ΚΛΑΥΔ. Ὁποία μαγικὴ ἑσπέρα! γαλήνιος καὶ φωταυγής! Ὁποία σιγή, ὁποῖον μεγαλεῖον, ὁποία ἁρμονία ἐν τῷ σύμπαντι. Διατὶ σύ, ἀΐδιος καὶ ἀνεξάντλητος φύσις, ἥτις ἀνυψοῖς καὶ συνδιαλλάττεις πάντοτε τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν μετὰ τοῦ Θεοῦ, δὲν πραΰνεις πλέον τὰ πάθη καὶ τὰς ἀθλιότητας τῶν ἀνθρώπων; . . Ἴσως διότι τὰ πάθη των θαμβοῦσι τοὺς ὀφθαλμούς των καὶ δὲν ἀφίνουσιν αὐτοὺς νὰ σὲ θαυμάζωσι! Σεῖς σκιερὰ καὶ εὐώδη ὄρη, ἐφ' ὧν ἔσυρα τὰ πρῶτά μου παιδικὰ βήματα, σὺ ἁγία γῆ, ἐν ᾗ ἀναπαύονται ἀπὸ πολλῶν ἤδη ἐνιαυτῶν τὰ ἱερὰ ὀστᾶ τῶν προσφιλῶν μοι γονέων, σὺ ἄστρον φωταυγὲς τῆς νυκτός, ὅπερ ἐφώτισας τὸ δι' ὑστάτην φορὰν μειδιῶν μοι πρόσωπον τῆς νεκρᾶς μητρός μου, καὶ σὺ δημιουργὲ τοῦ παντός, Κύριε τοῦ παρελθόντος, τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος, σύ, ὃν δὲν δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν οὔτε ν' ἀπεικονίσωμεν, ὅστις κρύπτεσαι εὐκολώτερον ἐν τῷ φωτί, παρὰ ἡμεῖς ἐν τῇ σκοτίᾳ, ὃν ζητοῦμεν εἰς μάτην ἐν τῇ αἰωνιότητι καὶ τῷ ἀπείρῳ καὶ ὃν εὑρίσκομεν σύμπαντα ἐν ὅλῳ Σοι τῷ μεγαλείῳ, ἐν τῷ φωτὶ μιᾶς διανοίας, ἐν ἑνὶ παλμῷ, ἐν ἑνὶ μειδιάματι, ἢ ἐν ἑνὶ δακρύῳ, ἀντελήφθην καλῶς ἐκείνου, ὅπερ μοὶ ἀνέθεσας κατὰ τὰς ὥρας τῶν θλίψεών μου ἐκείνων, καθ' ἃς γονυκλινὴς ἐν πίστει καὶ συντριβῇ καρδίας Σὲ ἐκάλουν εἰς

βοήθειάν μου; Μὲ διέταξας νὰ παλαίσω καὶ νικήσω; Τὸ ἔπραξα. Μὲ διέταξας τότε νὰ ἐργασθῶ καὶ ζητήσω; Εἰργάσθην καὶ εὗρον. Εἰπέ μοι λοιπὸν σήμερον, τί ὀφείλω νὰ πράξω, καθόσον αἰσθάνομαι τὸ πνεῦμά μου διστάζον καὶ τὴν καρδίαν μου ταρασσομένην. Ἡ φωνὴ τῆς γυναικὸς ἐκείνης μοὶ συνετάραξε τὴν ψυχήν, ἣν ἐπίστευον εὑρισκομένην ἐν ἀμέσῳ μετὰ σοῦ ἐπικοινωνίᾳ. Σὺ ἠξεύρεις, Θεέ μου, πόσον τὴν ἠγάπων, διότι εἰς Σὲ μόνον τὸ ἐξωμολογούμην, ὅτε δὲν ἠδυνάμην πλέον νὰ τὸ εἴπω εἰς ἐκείνην. Ἠδυνάμην νὰ πράξω περισσότερόν τι ἀφ' ὅ,τι ἔπραξα; Δὲν ὑπέφερα; Δὲν ἐσυγχώρησα; Καὶ ὅμως τὰ πάντα κατεφρόνησε, τὰ πάντα ἐχλεύασε, τὰ πάντα ἐνέπαιξε καὶ ἤδη προσπαθεῖ νὰ μὲ παρασύρῃ ἐν τῷ ἁμαρτωλῷ ἔρωτί της. Ὄχι! ἡ γυνὴ αὕτη δὲν μὲ ἀγαπᾷ, οὔτε ἠγάπησε ποτὲ τινά. Γυνή, ἥτις δὲν ἠδυνήθη ν' ἀγαπήσῃ τὰ σπλάγχνα της, τὸ τέκνον της, εἶνε ἀδύνατον νὰ αἰσθανθῇ ἔρωτα πρὸς ἄλλον τινά. Δὲν εἶνε πλέον ἄνθρωπος. Εἰς τὴν μητέρα ταύτην δὲν ὀφείλω νὰ φέρωμαι περισσότερον ἀδιάφορος, παρὰ εἰς τὰ ἐργατικὰ καὶ ὠφέλιμα εἰς τὸν ἄνθρωπον ζῶα καὶ νὰ τῇ δίδω μόνον τὸν ἐπιούσιον ἄρτον; . . . Ἐὰν τέλος πάντων παρενέβαλλε πρόσκομμά τι ἐν τῇ ἐκπληρώσει τῶν ἱερῶν σου διαταγῶν, δὲν θὰ εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ τὴν πλήξω καὶ τὴν θέσω ἐκποδών, ὡς τὴν ἠπείλησα; Ναί, μοὶ ἐφάνη αἴφνης ὅτι μὲ διέταξες νὰ ἐξασκήσω τὴν ὑπερτάτην σου ἐξουσίαν, ὁπλίζων τὴν χεῖρά μου διὰ τῆς ἀδυσωπήτου ῥομφαίας σου. Μήπως ἠπατήθην, Θεέ μου, καὶ ἐσφετερίσθην παρανόμως τῆς σῆς δικαιοδοσίας; Δὲν ἐπιτρέπεις λοιπὸν εἰς τὸν δίδοντα τὴν ζωὴν ν' ἀφαιρῇ ταύτην; ἢ τῷ χορηγῇς τὸ δικαίωμα τότε μόνον, ὁπόταν τῷ ὑπαγορεύῃ ἡ συνείδησίς του, ἥτις φέρει αὐτὸν πλησίον σου, νὰ πλήττῃ τοὺς δεινοὺς ἐνόχους, ἵνα οἱ ἀθῷοι δύνανται καὶ ἐξακολουθῶσιν ἀφόβως τὴν πορείαν των ἐν τῇ ὁδῷ, ἣν Σὺ αὐτὸς τοῖς χαράττεις; Οὕτω πιστεύω καὶ διὰ τοῦτο ὁμιλῶ οὐχὶ ἐν ὀνόματί μου, ἀλλ' ἐνόνόματί Σου. Ἀποκρίθητί μοι διὰ πασιφανοῦς τινος σημείου, ἢ μᾶλλον σὲ ἱκετεύω ἐνθέρμως, μὴ μὲ καθιστᾷς ὄργανον τῆς δικαιοσύνης σου. Ἡ ἁμαρτωλὴ αὕτη γυνὴ μοὶ ὡμίλησε περὶ μετανοίας. Ἔμπνευσον ταύτην, Πανάγαθε, πολυεύσπλαγχνε καὶ οἰκτίρμων Ὕψιστε! Ὁδήγησον τὴν ἔνοχον καὶ πλήρη σκοτίας ἐκείνην ψυχὴν εἰς τὸ φῶς τῆς ἀληθείας, καὶ δὸς αὐτῇ τέλος ἄφεσιν ἁμαρτιῶν!

ΣΚΗΝΗ ΔΕΥΤΕΡΑ

ΚΛΑΥΔΙΟΣ, ΚΑΝΤΑΝΙΑΚ

ΚΑΝΤ. Τέλος πάντων σᾶς εὑρίσκω ἀφοῦ πανταχοῦ σᾶς ἐζήτησα. Τί ἐπράττετε ἐκεῖ; Φαίνεσθε τόσον συγκεκινημένος!

ΚΛΑΥΔ. Ὡμίλουν.

ΚΑΝΤ. Πρὸς τίνα;

ΚΛΑΥΔ. Πρὸς τὸν Θεόν.

ΚΑΝΤ. Ἐσκέπτεσθε, θέλετε νὰ εἴπητε;

ΚΛΑΥΔ. Ἐδεόμην μᾶλλον.

ΚΑΝΤ. Ἀ! καὶ περὶ τίνος πράγματος ὡμιλήσατε εἰς τὸν Θεόν;

ΚΛΑΥΔ. Περὶ πολλῶν.

ΚΑΝΤ. Τοῦτο τὸ πράττετε συχνά;

ΚΛΑΥ. Καθ' ἑκάστην.

ΚΑΝΤ. Καὶ σᾶς ἀποκρίνεται;

ΚΛΑΥΔ. Μάλιστα.

ΚΑΝΤ. Τότε θὰ σᾶς ἀπεκρίθη καὶ εἰς ὅ,τι πρὸ ὀλίγου τὸν ἐρωτήσατε;

ΚΛΑΥΔ. Θ' ἀποκριθῇ.

ΚΑΝΤ. Ἔχετε δίκαιον· χρειάζεται πολὺς καιρός. Εὑρίσκεται τόσον ὑψηλά.

ΚΛΑΥΔ. Δὲν πιστεύετε εἰς ὕπαρξιν Θεοῦ, κύριε;

ΚΑΝΤ. Φίλτατε, κύριε Ῥουπέρ, δὲν ἀρέσκομαι ποσῶς εἰς τὴν ἐξέτασιν ἀκαταλήπτων τινῶν ζητημάτων. Ἀφ' ἧς ὁ κόσμος ὑφίσταται οὐδεὶς ἠδυνήθη νὰ δώσῃ σαφῆ τινα ἐξήγησιν ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ζητήματος. Οἱ μεγαλείτεροι νόες ἐπεχείρησαν πολλάκις νὰ τὸ μελετήσωσιν, οὐχ ἧττον εἰς μάτην ἀπέβησαν αἱ προσπάθειαι αὐτῶν, καθόσον οὐδὲ καὶ πόρρωθεν ἠδυνήθησαν νὰ τὸ θίξωσι. Διὸ καὶ ἐγὼ ἔκρινα ἐπάναγκες νὰ μὴ τοὺς μιμηθῶ, ἵνα μὴ ἀπολέσω τὸν καιρόν μου εἰς ἀνωφελεῖς καὶ κινδυνώδεις ἀναζητήσεις. Οὐχ ἧττον εἶνε ἀναντίρρητον ὅτι μᾶς διέπει ἄγνωστός τις δύναμις, ἀνωτέρα τῆς θελήσεώς μας καὶ τῆς διανοίας μας· γεννώμεθα ἀγνοοῦντες πῶς, καὶ ἀποθνήσκομεν χωρὶς νὰ γνωρίζωμεν διατί. Ὁλόκληρον τὸν βίον μας διερχόμεθα παλαίοντες, θλιβόμενοι καὶ ὑφιστάμενοι πολυειδεῖς συμφορὰς καὶ ταλαιπωρίας· ἀνισότης καὶ ἀδικία ἐπικρατεῖ ἐν τῇ νομῇ τῶν ἀγαθῶν τῆς γῆς. Οἱ ἄεργοι καὶ οἱ οὐτιδανοὶ εὐτυχοῦσι καὶ θριαμβεύουσι σχεδὸν πάντοτε, ἐνῷ οἱ ἔντιμοι διέρχονται τὸν βίον των ἐν διηνεκεῖ συμφορᾷ καὶ ἀφανείᾳ. Διατείνονται ὅτι πρέπει νὰ ἀπονέμωμεν εἰς τὸν δημιουργὸν τῆς καταστάσεως ταύτης τῶν πραγ-

μάτων εὐχαριστίας, λατρείαν καὶ δόξαν. Οὐχ ἧττον ἕκαστος εἶνε κύριος νὰ δοξάζῃ ὅ,τι βούλεται. Ἐγὼ θεωρῶ ὡς ἀβέβαιον πᾶν ὅ,τι βλέπω καὶ ὡς ἀνάξιον πᾶν ὅ,τι μὲ ὑπηρετεῖ· ὑμεῖς λοιπόν, κύριε Ῥουπέρ, ὅστις εἶσθε ἐνάρετος καὶ μέγας ἀνήρ, ἀφοῦ ὁμιλεῖτε μετὰ τοῦ Θεοῦ, ζητήσατέ του χάριν τινὰ εἰς ἀνταμοιβὴν τῶν κόπων σας καὶ τῆς πίστεώς σας, ἵνα μὴ ἡμέραν τινά, λίαν προσεχῶς ἴσως, ἀμφιβάλητε περὶ τῆς ὑπάρξεώς του περισσότερον ἀπὸ ἐμέ. Ἤδη πλέον ἂς ἀφήσωμεν τὸ θέμα τοῦτο, ἵνα ἐπανέλθωμεν εἰς θετικά τινα ζητήματα. Ἐπεσκέφθην τὴν οἰκίαν σας, τὰ δάση σας, εἶδον τοὺς βράχους σας, διότι ὁμολογουμένως ὑπάρχει πληθώρα τοιούτων ἐν τῷ ἀπεράντῳ ὑποστατικῷ σας, καὶ ἔλαβον τὸ σχεδιάγραμμα. Ἔχω ἤδη τὴν διεύθυνσιν τοῦ συμβολαιογράφου σας καὶ μετὰ ὀκτὼ ἡμέρας θὰ τῷ γράψω, ἵνα τῷ προσφέρω τιμήν. Ἐλπίζω δὲ νὰ συμφωνήσωμεν. Σᾶς εὐχαριστῶ ἀπειράκις διὰ τὴν φιλοξενίαν, ἧς ἔτυχον παρ' ὑμῖν... Ἤδη σᾶς ἀφίνω.

ΚΛΑΥΔ. Ἀναχωρεῖτε;

ΚΑΝΤ. Μετά τινα λεπτά.

ΚΛΑΥΔ. Ἐντὸς ὀλίγου ἀναχωρεῖ ὡσαύτως ὁ Δανιὴλ μετὰ τῆς θυγατρός του· θὰ τοὺς συνοδεύσω μέχρι τοῦ σταθμοῦ· ἐὰν θέλητε ἔλθετε μεθ' ἡμῶν.

ΚΑΝΤ. Εὐχαριστῶ· ἐπιθυμῶ κάλλιον νὰ βαδίσω ὀλίγον πεζῇ. Ἀμφιβάλλω μὲν ὡς πρὸς τὴν ὕπαρξιν ψυχῆς, ἀλλ' εἶμαι βεβαιότατος ὅτι ἔχω γαστέρα, ἣν πρέπει νὰ γυμνάζω, ἵνα μὴ λάβω ἀπόπληκτος ἡμέραν τινὰ τὴν πρὸς τὴν αἰωνιότητα ἄγουσαν ἔν τινι γωνίᾳ σιδηροδρομικῆς ἁμάξης πρώτης θέσεως. Πρὸ ὀλίγου εἶδον τὴν κυρίαν Ῥουπέρ, ἣν ἀπεχαιρέτησα. Θελκτικωτάτη γυνή. Εὐλόγως πιστεύετε εἰς Θεόν, ἀφοῦ ἔχετε βεβαίως πλησίον σας τοιοῦτον πλάσμα. Εὐτυχῆ θνητέ! (τῷ τείνει τὴν χεῖρα)· Ὑγιαίνετε, κύριε Ῥουπέρ.

ΚΛΑΥΔ. Χαίρετε.

ΚΑΝΤ. Διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον λάβετε τὴν διεύθυνσίν μου (τῷ δίδει ἐπισκεπτήριον)· Καντανιὰκ Ἀριθ. 11 ὁδὸς Σαή—Φερεός—Μασσαλίαν. Ὅπου καὶ ἂν εὑρίσκωμαι θὰ λάβω τὰς ἐπιστολάς, ἃς θὰ μοὶ ἀπευθύνετε. Μὴ ἐνοχλεῖσθε, κύριε Ῥουπέρ, σᾶς παρακαλῶ, ἠξεύρω τὸν δρόμον. Μείνατε μετὰ τῶν φίλων σας τῶν ἕνδεκα φυλῶν καὶ εὐχηθῆτε αὐτοῖς ἐκ μέρους μου καλὴν ἐπιτυχίαν εἰς τὰς ἀναζητήσεις των. (Τὴν τελευταίαν ταύτην φράσιν λέγει, εὑρισκόμενος πλέον ἔξωθεν τῆς αἰθούσης· ὁ Ῥουπὲρ ἐξέρχεται πρὸς στιγμὴν ὅπως τὸν συνοδεύσῃ· ἡ Ἐδμέα εἰσέρχεται κρυφίως καὶ κάθηται ἐπί τινος καθίσματος μὲ ἐξηντλημένας δυνάμεις· καθ' ἣν στιγμὴν ἐπανέρχεται εἰς

τὴν σκηνὴν ὁ Κλαύδιος, αὕτη ἐγείρεται καὶ μεταβαίνει ἐνώπιόν του μὲ χεῖρας συνηνωμένας).

ΣΚΗΝΗ ΤΡΙΤΗ

ΚΛΑΥΔΙΟΣ, ΕΔΜΕΑ

ΚΛΑΥΔ. Τί συμβαίνει, τέκνον μου;

ΕΔΜ. (γονυκλιτεῖ ἐνώπιόν του καὶ λέγει διὰ φωνῆς πεπνιγμένης)· Εἶμαι ἔνοχος φοβεροῦ ἐγκλήματος.

ΚΛΑΥΔ.. Τί ἔπραξες λοιπόν; Ἀλλ' ἐγέρθητι πρότερον.

ΕΔΜ. Ποτέ, ἐὰν δὲν μὲ συγχωρήσητε.

ΚΛΑΥΔ. Ἐμπρός, τέκνον μου, ἐξηγήθητι.

ΕΔΜ. Ὡς ἠξεύρετε, ἤμην πάντοτε εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς κυρίας. Ὑπῆρξα πρὸς αὐτὴν ἀφωσιωμένη, πολὺ ἀφωσιωμένη. Ἡμεῖς αἱ γυναῖκες ὀνομάζομεν τοῦτο ἀφοσίωσιν μέχρι τῆς στιγμῆς κατὰ τὴν ὁποίαν ἐννοήσωμεν ὅτι εἶνε συνενοχὴ εἰς ἐγκλήματα. Ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἁμαρτημάτων ἐκαιροφυλάκτουν πάντοτε διὰ νὰ ἀκούω κρυφίως πᾶν ὅ,τι ἐλέγετε ἐδῶ καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἤξευρον πάντοτε ὅ,τι συνέβαινε μεταξύ σας. Πόσας φορὰς ὑπῆρξα μάρτυς σκηνῶν, αἱ ὁποῖαι συνέβαινον μεταξύ σας! Πόσα ὡραῖα πράγματα τῆς ἐλέγετε ἀνωφελῶς! Πρὸ τριῶν μηνῶν, ὅταν ἀνεχώρησεν ἀπ' ἐδῶ, εἶχεν ἀπόφασιν νὰ μὴ ἐπανέλθῃ πλέον, καθόσον ἔμελλε νὰ ἀναχωρήσῃ, ἀπὸ τὴν Γαλλίαν μὲ τὸν κύριον Μονκαμπρέ. Ἀλλ' αἰφνηδίως ὁ κύριος Μονκαμπρὲ ἐξηφανίσθη καὶ ἡ κυρία ἐπανέρχεται ἐδῶ· τῆς εἴπατε νὰ συνεννοηθῇ διὰ τὴν πώλησιν τῆς οἰκίας μετὰ τοῦ κυρίου Καντανιάκ. Ὁ κύριος Καντανιὰκ εἶνε μυστικὸς πράκτωρ, δὲν εἰξεύρω τίνος ἔθνους καὶ γνωρίζει ὅλα τὰ σφάλματα τῆς κυρίας, καὶ τὴν ἠπείλησεν ὅτι θὰ σᾶς εἰπῇ καὶ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἔκαμεν ἐσχάτως, ἐὰν δὲν τοῦ προδώσῃ ἐπὶ πληρωμῇ . . . . τὴν ἐφεύρεσίν σας. Ἡ κυρία ἐνόμιζεν ὅτι ἂν ἐμανθάνετε τὸ τελευταῖόν της ἔγκλημα θὰ τὴν παρεδίδετε εἰς τὰς χεῖρας τῆς δικαιοσύνης, διὰ νὰ μὴ καταστάθῆτε συνένοχός της εἰς ἔγκλημα, διότι τὴν φορὰν αὐτὴν ἔκαμε φοβερὸν ἔγκλημα. Ὁ κύριος Καντανιὰκ τὴν κατέπεισε δι' ἀπειλῶν, διότι τῆς ἔλεγεν ὅτι θὰ τὴν ἔστελλεν εἰς τὸ κακουργιοδικεῖον. Τότε αὐτὴ ἐσκέφθη, ἐὰν ἠδύνατο ν' ἀγαπηθῇ ἐκ νέου ἀπὸ σᾶς καὶ συγχωρηθῇ δι' ὅσα ἔκαμε χωρὶς νὰ σᾶς εἴπῃ τὰ πάντα, θὰ ἐσώζετο. Διότι ἐὰν ἠθέλατε τῆς ὑποσχεθῇ συγχώρησιν θὰ ἐφυλλάττατε τὴν ὑπόσχεσίν σας. Ὑμεῖς ὅμως ἐμείνατε ἄκαμπτος, μετὰ τοῦτο τότε

σᾶς ἠπείλησεν ὅτι θὰ ἐξεδικεῖτο, καὶ ὕστερα ἀπὸ πέντε λεπτὰ διὰ καταχθονίου μέσου ἐγοήτευσε τὸν 'Αντώνιον, ὁ ὁποῖος τὴν ἀγαπᾷ ὡς τρελλός, ἀφοῦ τοῦ ἐπρότεινε δῆθεν ν' αὐτοκτονήσουν, καὶ τοῦτο διότι οὗτος γνωρίζει τὸ μυστικὸν τοῦ κιβωτίου καὶ τοὺς μυστικοὺς χαρακτῆρας τοῦ χειρογράφου σας.

ΚΛΑΥΔ. Κατόπιν ;

ΕΔΜ. Πρέπει νὰ μοὶ συγχωρήσητε, διότι ἐγὼ εἶπα ὅλας αὐτὰς τὰς λεπτομερείας εἰς τὸν κύριον Καντανιάκ. Εἶχα ἀκούσει τὸ πρωῒ ὅ,τι εἴπατε μὲ τὸν 'Αντώνιον καὶ σᾶ ἐπρόδωσα.

ΚΛΑΥΔ. (κατ' ἰδίαν)· 'Οποία αἰσχρότης !

ΕΔΜ. Λάβετε τὰ χρήματα αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου· μοῦ καίουν τὰς χεῖρας. Δώσατέ τα εἰς πτωχούς. Δὲν εἶνε ἀληθές, κύριε ;

ΚΛΑΥΔ. Τελείωσον !

ΕΔΜ. Τώρα ἡ κυρία ἀναμένει νὰ ἐξέλθητε διὰ νὰ δώσῃ τὸ τελευταῖον κτύπημα. 'Ο κύριος Καντανιάκ, ὁ ὁποῖος ἦλθε νὰ σᾶς ἀποχαιρετήσῃ, δὲν ἀνεχώρησεν. Θὰ ἦνε κρυμμένος ἐντὸς τοῦ κήπου καὶ θὰ παρουσιασθῇ τὴν κατάλληλον στιγμήν. 'Εγὼ δὲ ἦλθον νὰ σᾶς εἴπω ὅλας αὐτὰς τὰς μηχανορραφίας. 'Η ἰδέα ὅτι θὰ σᾶς ἔκλεπτα τὴν ἀνακάλυψίν σας, τὸν καρπὸν τῶν τόσων ἀγρυπνιῶν καὶ κόπων σας, τὴν σωτηρίαν τόσων ἀνθρώπων, μοῦ ἔφερεν ἐντός μου ἀναστάτωσιν. Ἆ ! τότε εἶπα : Ποτέ ! ποτέ ! δὲν θὰ γίνῃ τοῦτο !

ΚΛΑΥΔ. (τείνων αὐτῇ τὴν χεῖρα)· Εὐχαριστῶ, τέκνον μου (αὕτη πίπτει καὶ ἀσπάζεται τὴν χεῖρά του)

ΕΔΜ. Ὦ ! πόσον εἶσθε καλός ! Λοιπὸν τώρα, ὅτε σᾶς εἰδοποίησα πλέον, πράξατε ὡς ὁ κύριος Καντανιάκ, φύγετε δῆθεν καὶ ἐπανέλθετε ἀμέσως νὰ κρυφθῆτε καὶ τοιουτοτρόπως θὰ ἴδητε πᾶν ὅ,τι συμβῇ.

ΚΛΑΥΔ. Δὲν εἶμαι ἐξ ἐκείνων, τέκνον μου, οἵτινες φέρονται ὡς ὁ κύριος Καντανιάκ, οὔτε ἐξ ἐκείνων οἵτινες κρύπτονται.

ΕΔΜ. 'Αλήθεια, θὰ εἶσθε τότε ὅμοιός μου !

ΚΛΑΥΔ. Δὲν ἤθελον νὰ εἴπω τοῦτο διότι καὶ σὺ πλέον δὲν εἶσαι ἔνοχος. 'Οφείλω νὰ συνοδεύσω τοὺς φίλους μου μέχρι τοῦ σταθμοῦ καὶ θὰ τὸ πράξω. Ἔπειτα θὰ ἐπανέλθω εἰς τὴν οἰκίαν μου ὡς ἂν μὴ ἐγνώριζον τίποτε. 'Υπάρχουσι στιγμαί, καθ' ἃς πρέπει ν' ἀφίνῃ τις τὸν Θεὸν νὰ πράττῃ ὅ,τι βούλεται. 'Ησύχασον ἤδη καὶ πρόσεχε νὰ μὴ εἴπῃς τι εἰς οὐδένα.

ΕΔΜ. Ὦ ! νὰ εἶσθε ἥσυχος, κύριε.

ΔΑΝ. (εἰσερχόμενος)· Λοιπόν, Κλαύδιε, ἡ ἅμαξα εἶνε ἑτοίμη. Σὲ ἀναμένομεν.

ΚΛΑΥΔ. Εἰς τὰς διαταγάς σας. Ἐντὸς ἑνὸς τετάρτου φθάνομεν εἰς τὸν σταθμόν· ὁ ἵπποςμου τρέχει ὡς ἀστραπή. Ἡ Ῥεβέκκα εἶνε ἑτοίμη;

ΔΑΝ Ἀνῆλθεν ἤδη ἐπὶ τῆς ἁμάξης. Ἐλθέ· ἡ νὺξ εἶνε ἐξαισία, καίτοι ὀλίγον ψυχρά.

ΚΛΑΥΔ. (λαβὼν τὸ ἐπανωφόριόν του)· Ἄγωμεν (ἐξέρχονται).

ΣΚΗΝΗ ΤΕΤΑΡΤΗ

ΕΔΜΕΑ, εἶτα ΑΝΤΩΝΙΟΣ, ΚΑΙΣΑΡΙΝΗ

ΕΔΜ. (μόνη)· Ἔπραξα καλῶς ἢ κακῶς; Ἐὰν συμβῇ κανὲν δυστύχημα δὲν θὰ ἦμαι ἡ αἰτία. Δὲν ἠδυνάμην ὅμως νὰ σιωπήσω, ἐπνιγόμην, καὶ τώρα ὅπου ὡμίλησα αἰσθάνομαι τὸν ἑαυτόν μου κάπως καλήτερα.

ΑΝΤ. (εἰσερχόμενος, λίαν ἤρεμος)· Ὁ κύριος Ῥουπὲρ ἀνεχώρησεν;

ΕΔΜ. Μάλιστα.

ΑΝΤ. Δὲν εἶπέ τι περὶ ἐμοῦ;

ΕΔΜ. Ὄχι.

ΑΝΤ. Ἔχει καλῶς εὐχαριστῶ. (Ἡ Ἐδμέα ἐξέρχεται, ὁ Ἀντώνιος μόνος κάθηται πρό τινος τραπέζης καὶ γράφει σιωπηλῶς· ἡ Καισαρίνη εἰσέρχεται ἀκροποδητεί, ἀναγινώσκει πρὸς στιγμὴν ὄπισθεν τοῦ Ἀντωνίου ἐν ἀγνοίᾳ του, εἶτα ἐκτείνει τὴν χεῖρα, λαμβάνει τὴν ἐπιστολὴν καὶ τὴν σχίζει).

ΚΑΙΣ. Εἶσαι τρελλός.

ΑΝΤ. Σεῖς πάντοτε! (κρύπτει τὴν κεφαλήν του ἐντὸς τῶν χειρῶν του).

ΚΑΙΣ. Μὲ ἐπιπλήττεις; Ἐμπρός, ἂς φύγωμεν.

ΑΝΤ. Νὰ φύγωμεν;

ΚΑΙΣ. Ναί! Τί θέλεις λοιπὸν νὰ πράξωμεν ἐδῶ;

ΑΝΤ. Νὰ φύγωμεν ὁμοῦ;

ΚΑΙΣ. Βεβαίως.

ΑΝΤ. Ποτέ!

ΚΑΙΣ. Τί σκέπτεσαι λοιπὸν νὰ πράξῃς;

ΑΝΤ. Νὰ μείνω.

ΚΑΙΣ. Ἵνα;

ΑΝΤ. Ἵνα τηρήσω τὸν ὅρκον μου.

ΚΑΙΣ. Ποῖον ὅρκον σου;

ΑΝΤ. Ν' ἀποθάνω.

ΚΑΙΣ. (μετὰ πάθους)· Θ' ἀποθάνωμεν ἡμέραν τινά, ἀλλὰ τοῦτο δὲν

ἐπείγει. Ἀποθνήσκει τις ἑκουσίως ὅταν ἀγαπᾶται; ὅταν ἀγαπᾷ; Δὲν ἀγαπᾶσαι; δὲν ἀγαπᾷς; Μὲ ἠπάτησες; Ἐγὼ δὲν εὗρον ποτὲ τὴν ζωὴν γλυκυτέραν. Ἐμπρός, φύγωμεν λοιπόν.

ΑΝΤ. Φύγε μόνη.

ΚΑΙΣ. (προσποιουμένη δυσπιστίαν)· Ἀλλ' εἶμαι λοιπὸν τὸ θῦμα ἀνανδροτάτης καὶ ἀτιμωτάτης πλεκτάνης;

ΑΝΤ. Τί θέλετε νὰ εἴπητε;

ΚΑΙΣ. Θέλω νὰ εἴπω ὅτι πολὺ εὐκόλως δύναται ἕνας ἄνθρωπος διὰ νὰ ἀπολαύσῃ μίαν γυναῖκα κατ' ἀρχὰς μὲν νὰ προσποιῆται ἁγνὸν καὶ εἰλικρινῆ ἔρωτα, ἔπειτα δὲ νὰ ὁμιλῇ περὶ αὐτοκτονίας καὶ ἐλέγχων συνειδότος, διὰ νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ αὐτήν. Εἶνε λαμπρὸν ὁμολογουμένως μέσον. Ἀλλὰ καὶ ἡ γυνὴ ἐκείνη, ἐξ ἧς οὐδὲν ἔχει πλέον νὰ ζητήσῃ ὁ ἀπατεών, καὶ ἥτις δὲν ἔχει νὰ ἐλπίσῃ πλέον ἐκ μέρους τῆς κοινωνίας, ἢ τοὺς διωγμούς, τὸ ὄνειδος, τὴν ἀτιμίαν καὶ τὴν ἐγκατάλειψιν, ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ κατασταθῇ ὅ,τι ἂν θελήσῃ.

ΑΝΤ. Ἔχετε δίκαιον, ἡ ζωή μου Σᾶς ἀνήκει. Ἂς ἀναχωρήσωμεν.

ΚΑΙΣ. Ἀληθῶς, ἂς ἀναχωρήσωμεν, τοῦτο ὅμως δὲν ἀρκεῖ, πρέπει νὰ ζήσωμεν. Καὶ χρήματα;

ΑΝΤ. Ὅπου καὶ ἂν ὑπάγω θὰ ἐργασθῶ καὶ θὰ κερδίσω.

ΚΑΙΣ. Ἐν τούτοις ἔχομεν ἀνάγκην διὰ τὸ παρὸν καὶ ἀφοῦ ἔχομεν εἰς τὴν διάθεσίν μας ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα σᾶς ἐνεπιστεύθην, εἶνε περιττὸν νὰ τὰ ἀφήσωμεν ἐνταῦθα.

ΑΝΤ. Ἀληθῶς, μοὶ ἔχετε ἐμπιστευθῆ ταῦτα, θὰ σᾶς τὰ ἀποδώσω ἀμέσως. (Λαμβάνει τὴν λυχνίαν καὶ τὴν τοποθετεῖ πλησίον τοῦ κιβωτίου ὅπως τὸ ἀνοίξῃ· ἡ Καισαρίνη παρακολουθεῖ τὰ κινήματά του, μόλις δὲ ἀνοίγει τὸ κιβώτιον οὗτος, αὕτη τῇ λέγει).

ΚΑΙΣ. Ἀπομακρύνατε ταύτην τὴν λυχνίαν, καθόσον δυνατὸν νὰ μᾶς ἴδωσιν ἔξωθεν (ὁ Ἀντώνιος τοποθετεῖ τὴν λυχνίαν ἐπὶ τῆς τραπέζης)· Σβύσατέ την καλήτερον, δὲν πρέπει νὰ φωραθῶμεν ἐμοῦ ἐνταῦθα (ὁ Ἀντώνιος σβύνει τὴν λυχνίαν. Ἡ Σελήνη φωτίζει τὴν σκηνὴν καὶ προπάντων τὸ κιβώτιον)· Κατηραμένη Σελήνη! (πλησιάζει τεχνηέντως τὸ κιβώτιον, ἁρπάζει τὸ χειρόγραφον, ἀφοῦ ἔθεσε τὰ χρήματα εἰς τὸ θυλάκιόν της).

ΑΝΤ. (βλέπων αὐτὴν ὅτι λαμβάνει τὸ χειρόγραφον)· Τὰ χαρτία ταῦτα δὲν εἶναι τὰ ἰδικά σας, ἀπατᾶσθε.

ΚΑΙΣ. Δὲν ἀπατῶμαι, ἐκδικοῦμαι!

ΑΝΤ. Ἐκδικεῖσθε; Τί σᾶς χρησιμεύουν ταῦτα τὰ ἔγγραφα;

ΚΑΙΣ. Ὁ ἄνθρωπος, ὃν ἀγαπῶ, θέλω νὰ κατασταθῇ διάσημος καὶ

πλούσιος καὶ διὰ τοῦ χειρογράφου τούτου θὰ τὸ ἐπιτύχω, ἀφοῦ δύνασαι νὰ τὸ μεταφράσῃς. Μοὶ τὸ εἶπεν ὁ Κλαύδιος.

ΑΝΤ. Καὶ νομίζετε ὅτι θὰ ἐπιτρέψω ;

ΚΑΙΣ. (ὑψοῦσα τοὺς ὤμους)· Δύνασαι λοιπὸν νὰ ἐμποδίσῃς τί πλέον;

ΑΝΤ. (κτυπῶν τὸ μέτωπόν του)· Ἐννοῶ ἤδη τὰ πάντα.

ΚΑΙΣ. Τόσον τὸ καλήτερον, δὲν θὰ χάσωμεν καιρὸν εἰς ἐξηγήσεις.

ΑΝΤ. Θέλετε νὰ πωλήσητε τὴν πατρίδα σας ;

ΚΑΙΣ. Ἀλλ' ἐγὼ δὲν εἶμαι Γαλλίς.

ΑΝΤ. Ἀθλία! (ὁ Κλαύδιος εἰσέρχεται χωρὶς νὰ ἐννοηθῇ καὶ ἀκροάζεται ἐν τῇ σκιᾷ ἀκίνητος καὶ μὲ τὰς χεῖρας ἐσταυρωμένας).

ΚΑΙΣ. Παρατήρησόν με λοιπὸν κατὰ πρόσωπον! Τίς ἐξ ἡμῶν εἶνε ἀθλιώτερος ; Ἐγὼ ἀπατῶ τὸν ἄνθρωπον, ὅστις μὲ μισεῖ, μὲ περιφρονεῖ καὶ μὲ ἀπειλεῖ νὰ μὲ φονεύσῃ, ἐνῷ σὺ ἀπατᾷς τὸν ἄνθρωπον ὅστις σὲ ἀγαπᾷ καὶ εἰς ὃν ὀφείλεις τὰ πάντα. Ἐγὼ προδίδω τὸ μόνον ὄν, ὅπερ μὲ ἔβλαψεν. Εἴμεθα ἴσοι, ταύτην τὴν στιγμήν, μάλιστα σὺ μὲ ὑπερβαίνεις, ἰδοὺ τί ὀνομάζουσιν ἔρωτα. Ἆ! Ἐφαντάσθης ὅτι ἠδύνασο νὰ εἰσέλθῃς εἰς τὰ βασίλειά του καὶ νὰ ἐξέλθῃς ὁπόταν θελήσῃς εὐκόλως ; Οἰκτρὰ ἀπάτη! Πρέπει νὰ βαδίσῃς μέχρι τοῦ ἄκρου. Τὰ πάθη, ἡ ἁμαρτία καὶ τὸ ἔγκλημα εἶνε τὰ μόνα ἐφόδια τῆς πορείας ταύτης. Ἔχω ἀνάγκην σοῦ ὅπως σωθῶ καὶ σὲ λαμβάνω μετ' ἐμοῦ. Σοὶ δίδω τὸ σῶμά μου εἰς ἀντάλλαγμα τῆς ψυχῆς σου. Οὐχ ἧττον ἡσύχασον, διότι τὸ ἀξίζω· ἀκολούθει με!

ΑΝΤ. (μετὰ στιγμὴν λιποψυχίας)· Ἔχετε δίκαιον, εἶμαι ἄθλιος, ἀλλὰ δὲν θέλω νὰ κατασταθῶ περισσότερον τοιοῦτος. Ἐμπρός, ἀπόδος μοι τὸ χειρόγραφον (βαδίζει πρὸς αὐτήν).

ΚΑΙΣ. Θὰ μὲ ἀπειλήσῃς καὶ σύ, ἴσως, ὡς ὁ ἐνάρετός σου κύριος, ὅτι θὰ μὲ φονεύσῃς ; Ἆ! ἆ! ἆ!

ΑΝΤ. (Συλλαμβάνων ταύτην). Τὰ χειρόγραφα!

ΚΑΙΣ. Πρόσεξον, θὰ φωνάξω καὶ θὰ εἴπω τὰ πάντα.

ΑΝΤ. Τὸ χειρόγραφον!

ΚΑΙΣ. (πλησιάζει πρὸς τὸ παράθυρον ὅσον δύναται διὰ τῆς ἐλευθέρας χειρὸς κρατοῦσα τὸ χειρόγραφον)· Τὸ θέλεις ;

ΑΝΤ. Τὸ θέλω.

ΚΑΙΣ. (ἐλευθεροῦται διὰ βιαίου κινήματος τῶν χειρῶν τοῦ Ἀντωνίου καὶ τρέχει εἰς τὸ παράθυρον κραυγάζουσα)· Καντανιάκ!

ΚΑΝΤ. (ἐκ τῶν ἔξωθεν χαμηλοφώνως) Εἶμαι ἐδῶ.

ΚΑΙΣ. Λάβετε (ἀποπειρᾶται νὰ ῥίψῃ τὸ χειρόγραφον διὰ τοῦ παραθύρου, ἀλλὰ κατορθόνει μόνον νὰ θραύσῃ μίαν τῶν ὑέλων του. Ὁ

'Αντώνιος τὴν συλλαμβάνει καὶ προσπαθεῖ νὰ τῆς τὸ ἀφαιρέσῃ, αὕτη ἀφοῦ καταβάλλῃ ἀπελπιστικὴν προσπάθειαν, θέλει νὰ τὸ ῥίψῃ εἰς τὸν Καντανιὰκ διὰ τῆς θραυσθείσης ὑέλου, ὅτε ὁ Κλαύδιος τὴν καλεῖ διὰ βροντώδους φωνῆς).

ΚΛΑΥΔ. (ἀφοῦ ἔλαβε τὸ ὅπλον)· Καισαρίνη ! ! (εἰς τὴν φωνὴν ταύτην στρέφεται ἀκουσίως αὕτη, ὁ 'Αντώνιος τὴν ἀφίνει ἐλευθέραν, ἐκείνη βλέπουσα τὸν Κλαύδιον μὲ τὸ ὅπλον εἰς τὰς χεῖρας ἐκβάλλει κραυγὴν καὶ ἀποπειρᾶται νὰ φύγῃ διὰ τῆς θύρας).

ΚΛΑΥΔ. Κλέπτρια ! (πυροβολεῖ, ἡ Καισαρίνη πίπτει· ὁ 'Αντώνιος προσκολλᾶται εἰς τὸν τοῖχον ἀναμένων τὸν δεύτερον πυροβολισμὸν μὲ τὰς χεῖρας πρὸς τὰ κάτω καὶ τὸ στῆθος προτεταμένον, ὡς κατάδικος τὴν στιγμὴν τῆς καταδίκης του· ἡ 'Εδμέα ἐμφανίζεται εἰς τὴν φλιὰν τῆς θύρας).

ΕΔΜ. Νεκρά ! (γονυκλιτεῖ κρύπτουσα τὸ πρόσωπόν της ἐντὸς τῶν χειρῶν της).

ΚΛΑΥΔ. (ῥίπτων τὸ ὅπλον λέγει πρὸς τὸν 'Αντώνιον)· Σὺ τώρα ἐλθὲ νὰ ἐργασθῇς !

Λεων. Π. Κανελλόπουλος.

ΒΑΣΑΝΟΣ
ΤΩΝ
ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΡΟΦΟΡΑΣ
ΕΡΑΣΜΙΚΩΝ ΑΠΟΔΕΙΞΕΩΝ
ΥΠΟ
ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

'Εν 'Αθήναις τυπογραφεῖον ὁ «Παλαμήδης» 1889· σελ. ιθ'—752. Τιμᾶται δρ. 15.

Τοῦ ἀρτίως ἐκδοθέντος ἀρίστου τούτου ἐπιστημονικοῦ συγγράμματος, κατὰ τὴν στιγμὴν ἀκριβῶς καθ' ἣν ἀνακινεῖται ἐν τῇ σοφῇ Εὐρώπῃ τὸ περὶ τῆς 'Ελληνικῆς προφορᾶς ζήτημα, ἐπίκαιρον νομίζομεν νὰ μεταφέρωμεν εἰς τὸν «Παρνασσὸν» τὸν Πρόλογον τοῦ σοφοῦ συγγραφέως, ἀφίνοντες εἰς τὰ εἰδι-

κὰ συγγράμματα νὰ ἀναλύσωσιν αὐτὸ καὶ καταδείξωσι τὴν ἐπιστημονικὴν ἀξίαν καὶ τὰς ἀναμφισβητήτους ἀρετὰς ἔργου ἐφ' ᾧ ἡ Ἑλλὰς ὀφείλει νὰ σεμνύνηται.

Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1528, καθ' ὃ ὁ Ὀλλανδὸς Δεσιδέριος Ἔρασμος ἔγραψε τὸν περιώνυμον καταστάντα διάλογον τοῦ λέοντος καὶ τῆς ἄρκτου *de recta latini graecique sermonis pronunciatione* [1], μέχρι τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ ἔτους 1888, ὅτε ὁ Γερμανὸς Φρειδρίχος Βλάσσιος ἐξέδωκε τὸ τρίτον πραγματείαν *über die Aussprache des Griechischen*, οὐδὲν ἄξιον λόγου προῆλθεν εἰς φῶς περὶ τῆς ἐκφωνήσεως τῶν στοιχείων καὶ συλλαβῶν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ὅπερ δὲν ἦτο καὶ πρὸ τοῦ Ἐράσμου καὶ πρὸ τοῦ Βλασσίου γνωστόν. Καὶ πρὸ τοῦ ἔτους 1528 πάντες οἱ περὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα σπουδάζοντες ἐγίνωσκον κάλλιστα ὅτι ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ γλώσσῃ ἀκριβέστατα διεστέλλοντο τὰ μακρὰ ἀπὸ τῶν βραχέων, καὶ ὅτι ἡ προφορὰ τοῦ *η*, τοῦ *υ* καὶ τῆς τούτῳ ἰσοδυνάμου διφθόγγου *οι* κατὰ ῥητὰς μαρτυρίας τῶν ἀρχαίων Γραμματικῶν ἦτο διάφορος τῆς τοῦ *ἰῶτα*. Ἀλλ' ἀνθρώπων, ἐπιχειρησάντων τὰ πάντα νὰ μετακινήσωσιν ἐν τῇ παραδεδομένῃ προφορᾷ ἔργον, ἦτο καὶ εἶνε οὐχὶ νὰ ἀποδεικνύωσιν ἑκάστοτε μετὰ πολλῆς σαφηνείας ὅ,τι ἐξ ἀρχαίων χρόνων ἦτο γνωστὸν καὶ ἀποδεδειγμένον, ἀλλὰ νὰ καταστήσωσι καὶ τοῖς ἔτι ἀμφιβάλλουσι φανερὸν ὅτι καὶ εἰς τὰ ἄλλα τὰ πολλῷ πλείονα, περὶ ἃ οὕτω γενναίως ἐκαινοτόμησαν, διέφερεν ἡ παλαιὰ τῆς νῦν προφορᾶς. Ἀλλὰ δυστυχῶς διὰ πάντων, ὅσα ἐπὶ τριακόσια καὶ ἑξήκοντα ἔτη ἔγραψαν οἱ ζηλωταὶ τοῦ ἐρασμικοῦ ἐπινοήματος, οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον κατώρθωσαν νὰ ἐξελέγξωσι ψευδομένην τὴν διδασκαλίαν τῆς παραδόσεως· καὶ τοῦτο διὰ τὸν ἁπλούστατον λόγον, ὅτι αὕτη μὲν εἶνε ἀληθής, ἅτε ἔχουσα τὴν ἀρχὴν ἀπὸ τῶν πρώτων Ἑλλήνων Γραμματικῶν, τῶν ἀμέσων διαδόχων τῆς ἐγκρίτου ἀρχαιότητος, τὰ δὲ πλεῖστα καὶ σπουδαιότατα ἐπιχειρήματα τῶν Ἐρασμικῶν στεροῦνται τῶν γνωρισμάτων τῆς ἀριστοτελικῆς καὶ ἀληθοῦς ἐπιστημονικῆς ἀποδείξεως, τῆς οὐχὶ ἐπὶ εἰκασιῶν καὶ ἰσχυρίσεων βαινούσης, ἀλλ' ἐπὶ σα-

[1] Περὶ τοῦ Ἐράσμου καὶ τῶν αἰτίων τῶν παρορμησάντων αὐτὸν εἰς συγγραφὴν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος βιβλίου λέγει ἱκανὰ ὁ γνωστὸς τῷ Πανελληνίῳ **Eduard Egel** ἐν τῇ ἀξιολόγῳ καὶ πολλὰς ἀληθείας περιεχούσῃ αὐτοῦ πραγματείᾳ **Die Aussprache des Griechischen, Jena 1887** σελ. 13 κἑξ. καὶ ἡ «Νέα Ἡμέρα» 1887 (28) 12 Μαρτίου, ἀριθ. 139, ἐπιφυλλ.

φῶν καὶ ἀναμφισβητήτων τεκμηρίων θεμελιουμένης. Τὴν κακίαν ταύτην τῶν ἐρασμικῶν ἀποδείξεων καὶ τὸ ἀθεμελίωτον τῆς καινοφανοῦς προφορᾶς δύναταί τις νὰ παρατηρήσῃ ἐν πάσῃ ἐρασμικῇ πραγματείᾳ περὶ τῶν φθόγγων τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς γραφείσαις κατὰ τὴν ἐνεστῶσαν ἑκατονταετηρίδα, καθ' ἣν οἱαδήποτε ἄλλη ἀρχαιοτέρα ἢ νεωτέρα διδασκαλία ἐγκρίνεται μόνον μετὰ ἀκριβεστάτην βάσανον καὶ αὐστηροτάτην δοκιμασίαν. Καὶ καταλαμβάνεταί τις ἀληθῶς ὑπὸ θαυμασμοῦ, ὅταν βλέπῃ ὅτι καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1825 ἀνὴρ οὕτω φιλῶν τὴν ἀλήθειαν, ὡς ὁ Λισκόβιος, οὐδαμῶς ὤκνει, ὑπὸ τοῦ ψευδοῦς τῶν ἐρασμικῶν ἀρχῶν παραγόμενος, διὰ πάσης μὲν τῆς ἄλλης αὐτοῦ πραγματείας νὰ καταλέγῃ τεκμήρια μόνον ὑπὲρ τῆς παραδεδομένης προφορᾶς μαρτυροῦντα, καὶ αὐτὸς νὰ ὁμολογῇ (ἐν σελίδι 179) ὅτι αὕτη ἀνέρχεται παρὰ πάσας τὰς προσδοκίας αὐτοῦ καὶ εὐχὰς εἰς χρόνους πολὺ ἀρχαιοτέρους τῶν χριστιανικῶν, καὶ νὰ καταδικάζῃ μάλιστα τὸ ἀστήρικτον καὶ ἄστοχον καὶ συγκεχυμένον τῶν μέχρι τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ προσενχθεισῶν ὑπὲρ τῆς ἐρασμικῆς προφορᾶς ἀποδείξεων (σελ. 8—9), ἔπειτα δέ, ἐναντίον πάντων τούτων, νὰ ζητῇ διὰ ψιλῶν καὶ ἀτόπων θεωριῶν νὰ ἀνιδρύσῃ πάλιν αὐτὴν ταύτην τὴν προφορὰν (σελ. 9—28) τὴν οὕτω σαφῶς ὑπ' αὐτοῦ καὶ τῶν ἀρχαίων μαρτυρίων καταδικαζομένην. Λέγομεν αὐτὴν ταύτην, διότι οἱ ὑπὸ Λισκοβίου γινόμενοι φωνητικοὶ νεωτερισμοὶ εἶνε ἐλάχιστοι, καὶ τοσοῦτον μεταβάλλουσι τὴν φύσιν τῆς ἐρασμικῆς προφορᾶς, ὅσον δύναται νὰ μεταβάλῃ ἡ ὡς *αϋ (aü) εϋ (eü) οϋ (oü)* ἐκφώνησις τῶν διφθόγγων *αυ, ευ, ου*, τῶν ὑπὸ τῶν ἄλλων Ἐρασμικῶν ὡς *αου* καὶ *εου* καὶ *οου* ἐκφωνουμένων.

Μηδεὶς δὲ νομίσῃ ὅτι μετὰ τὸ ἔτος 1825, ὅτε ἐφάνη τὸ περὶ τῆς ἑλληνικῆς προφορᾶς σύγγραμμα τοῦ Λισκοβίου, τὸ ὁμολογουμένως ἄριστον πάντων τῶν μέχρι ἐκείνου τοῦ χρόνου ἐκδοθέντων, τὰ πράγματα μετεβλήθησαν. Καὶ οἱ μετὰ τὸν Λισκόβιον γράψαντες Ἐρασμικοὶ οὐδαμῶς ἀπεδείχθησαν εὐτυχέστεροι ἐκείνου. Δὲν δυνάμεθα βεβαίως νὰ ἀρνηθῶμεν ὅτι ἀπὸ τριάκοντα καὶ πλειόνων ἐτῶν δὲν ἐγράφησαν ἐμβριθέσταται καὶ σπουδαιόταται φθογγολογικαὶ μελέται περί τε ἄλλων γλωσσῶν καὶ τῆς ἑλληνικῆς, ἀλλ' ἐκ πασῶν τῶν μελετῶν τούτων ἱκανῶς μὲν διελευκάνθη τὸ μέρος τῆς ἑλληνικῆς γραμματικῆς, τὸ πραγματευόμενον περὶ τῆς ἀρχαιοτάτης μορφῆς τῶν διαφόρων καταλήξεων καὶ ῥιζῶν, ἀλλ' οὐδαμῶς ἐγένετο σαφέστερον καὶ τίς ἦτο ἡ ἐκφώνησις τῶν διὰ τῶν γραμμάτων σημαινομένων φθόγγων, καὶ ἰδίᾳ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Δη-

μοσθένους, ὅπερ εἶνε τὸ κυριώτατον ἐν τῷ προκειμένῳ ζητήματι. Οὐδαμῶς ἐγένετο σαφέστερον τίς ἦτο λόγου χάριν ἡ δύναμις τῶν ἑλληνικῶν συμφώνων, δὲν λέγομεν κατὰ τοὺς εἰρημένους χρόνους τῆς ἀκμῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἀλλ' οὐδὲ κατ' αὐτοὺς τοὺς ἀρχαιοτάτους, ἀφοῦ ὁ Ἡρόδοτος, μάρτυς ἀξιοχρεώτατος, διαρρήδην λέγει ὅτι οἱ Ἕλληνες τοῦ χρόνου προβαίνοντος ἅμα τῇ φωνῇ μετέβαλον καὶ τὸν ῥυθμὸν τῶν (φοινικηΐων) γραμμάτων (Ε', 58), διδάσκει δηλαδὴ ὅτι τὰ ἑλληνικὰ σύμφωνα (διότι τῶν συμφώνων κυρίως τὴν γραφὴν παρέλαβον παρὰ τῶν Φοινίκων οἱ Ἕλληνες) εἶχον ἤδη ἀπὸ χρόνων πολὺ αὐτοῦ ἀρχαιοτέρων διάφορον προφορὰν τῆς τῶν φοινικικῶν· οὐδεὶς δὲ ἄλλος ἰσχυρὸς λόγος ὑπάρχει πείθων τινὰ ὅτι καὶ ἐπὶ Ἡροδότου τὰ ἑλληνικὰ σύμφωνα πάντως ἔπρεπε νὰ ἐκφωνῶνται ὡς τὰ ἀντίστοιχα τῶν βαρβάρων καὶ ἡμιβαρβάρων ἐθνῶν, ὅσον καὶ ἂν ἀποδεχθῶμεν ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἐπλάσσετο ἔτι καὶ ἐμορφοῦτο ἡ γλῶσσα, ὀλίγον διέφερον τῶν παρὰ τοῖς συγγενέσι λαοῖς ἀκουομένων [1]. Περὶ δὲ τῆς προφορᾶς τῶν φωνηέντων καὶ τῶν διφθόγγων δυνάμεθα μὲν νὰ ἔχωμεν ἀκριβεστέραν πως γνῶσιν ἢ περὶ τῆς προφορᾶς τῶν φωνηέντων καὶ τῶν διφθόγγων τῆς γλώσσης τῶν Φοινίκων, καθ' ὅσον οἱ Ἕλληνες εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς,ἐναντίον πρὸς τὸ παράδειγμα τῶν σημιτικῶν λαῶν, καὶ ἐν τῇ γραφῇ ἐσήμηναν τοὺς φωνηεντικοὺς φθόγγους τῆς ἑαυτῶν γλώσσης, ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἀτελείας τοῦ πρώτου ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου οὐδὲ περὶ αὐτῆς δυνάμεθα νὰ γινώσκωμέν τι βέβαιον. Καὶ ἂν ἐκ μόνου τοῦ γράμματος δὲν δυνάμεθα νὰ γινώσκωμεν μετ' ἀκριβείας τίς ἦτο ἡ προφορὰ τῶν φωνηέντων καὶ τῶν διφθόγγων τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν τοῖς ἀρχαιοτέροις χρόνοις, πολλῷ μᾶλλον δὲν δυνάμεθα νὰ γινώσκωμεν τίς ἦτο κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Δημοσθένους, διότι ἐκ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐγένετο ἡ συμπλήρωσις καὶ θεραπεία τῶν ἐλλείψεων καὶ ἀτελειῶν τοῦ παλαιοτέρου ἀλφαβήτου, καθίσταται φανερὸν ὅτι παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἀπὸ Εὐκλείδου τοὐλάχιστον (403 πρὸ Χριστοῦ) ὑπῆρχεν ὀρθογραφία οὐδεμίαν ἔχουσα σχέσιν πρὸς τὰς ἀρχὰς τοῦ νεκροῦ γράμματος [2]. Ἂν δὲ οἱ Ἐρασμικοὶ μετὰ πολλῆς ἀφελείας ἐπίστευσαν ὅτι ἐκ μόνης τῆς ἐτυμολογίας καὶ τῆς γραφῆς ἐγένοντο ἱκανοὶ νὰ εὕρωσι τὴν ἐπὶ Περικλέους καὶ Πλάτωνος προφορὰν τῶν Ἑλλήνων, οὐδὲν ἔχει θαυμαστὸν τὸ τοιοῦτον τῷ μετ' ἐπιμελείας καὶ προσοχῆς ἐξετάζοντι τὸ πλῆθος καὶ τὸ μέ-

[1] Ἰδὲ ὅσα λέγομεν ἀκριβέστερον περὶ τούτου ἐν σελίδι 112 σημ. 1.
[2] Ἰδὲ σελ. 119, 120, 199. 452 καὶ ἀλλαχοῦ.

γεθος τῶν ἁμαρτημάτων, εἰς ἃ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν τῆς ὥρας περιπίπτουσιν ὀξυνούστατοι ἄλλως καὶ κριτικώτατοι ἄνδρες ἐν τῇ ζητήσει τῆς ἐκφωνήσεως τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ στοιχείου, ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς συλλαβῆς[1]. Θαῦμα θὰ ἦτο, ἂν κατόπιν τοσούτων καὶ τηλικούτων ἁμαρτημάτων εὕρισκον τὴν ἀλήθειαν.

Τὸ πλημμελὲς καὶ ἐσφαλμένον τῶν ἐρασμικῶν ἀρχῶν καὶ τῆς ἐρασμικῆς μεθόδου κατεδείξαμεν καὶ ἄλλοτε, πρῶτον μὲν ἐν πραγματείᾳ καταχωρισθείσῃ ἐν τῷ *Ἀθηναίῳ* (Τόμ. Β', σελ. 323—358 καὶ τόμ. Γ' σελ. 26—71), ἔπειτα δὲ καὶ ἐν δυσὶν ἄλλαις ἐκδοθείσαις ἐν ἑτέρῳ περιοδικῷ, τῷ *Πλάτωνι* (τόμ. Γ', τεύχ. 6' 1880 καὶ τόμ. Γ' σελ.26—71),ἔπειτα δὲ καὶ ἐν δυσὶν ἄλλαις ἐκδοθείσαις ἐν τῷ αὐτῷ περιοδικῷ, τῷ *Πλάτωνι* (τόμ. Γ', τεύχ. 6' 1880 καὶ τόμ. Γ', τεύχ. ζ', 1881.) καὶ ἐν τετάρτῃ, ἐν τῷ *Δελτίῳ τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς Ἑταιρίας τῆς Ἑλλάδος* (Τόμ. Α' 1883—4, σελ.411—55), ἐξελέγχοντες τὸ ἀσύστατον καὶ ἀθεμελίωτον τῶν καινῶν διδαγμάτων. Οὐδὲν δὲ τῶν ὑπὸ τῶν Ἐρασμικῶν γραφέντων ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ ἐφάνη ἡμῖν περιέχον σαφεστέραν τινὰ ἀπόδειξιν, ὅτι σήμερον οἱ Ἐρασμικοὶ γινώσκουσί τι βεβαιότερον περὶ τῆς δυνάμεως τῶν ἑλληνικῶν στοιχείων καὶ συλλαβῶν, ἢ ὁ Λισκόβιος κατὰ τὸ ἔτος 1825, ὅστις οὕτως ἀκριβῶς ἐγίνωσκεν ἐκ τῆς διδασκαλίας τοῦ γράμματος τίς ἦτο ἐπὶ Περικλέους ἡ προφορὰ τῶν ἑλληνικῶν διφθόγγων, ὥστε οὐδαμῶς εὕρισκεν ἄτοπον νὰ ἀποφαίνηται μετὰ πάσης τῆς βεβαιότητος ὅτι ἡ *ου* ἐπὶ Περικλέους ἐξεφωνεῖτο ὡς *οΰ*! Καὶ οὐ μόνον οὐδὲν τῶν νεωτέρων διδαγμάτων μετέπεισεν ἡμᾶς περὶ τοῦ ἀκροσφαλοῦς τῶν ἐρασμικῶν ἀρχῶν, ἀλλά, τοὐναντίον, ἡ μετὰ τὸ ἔτος 1883 ἀκριβεστέρα ἐξέτασις τῶν ἀρχαίων τεκμηρίων ἔπεισεν ἡμᾶς ἔτι μᾶλλον, ὅτι πλὴν τῶν ἐλαχίστων καὶ γνωστοτάτων διαφορῶν τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς νῦν προφορᾶς, περὶ ὧν καὶ ἐν τῇ πρώτῃ ἡμῶν πραγματείᾳ διελάβομεν, οὐδεμία ἄλλη ἀξία λόγου ὑπάρχει. Δὲν ὑπολογιζόμεθα δὲ ἐν ταῖς διαφοραῖς τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς νῦν προφορᾶς καὶ τὰς λεπτοτάτας παραλλαγὰς τῆς φωνῆς καὶ τὴν ἐκ τούτων ἰδιαιτάτην ἡδύτητα καὶ χάριν τῶν ἑλληνικῶν φθόγγων, ἣν τοσοῦτον ἐθαύμαζεν ὁ Κικέρων ἐν τῇ γλώσσῃ τῶν συγχρόνων αὐτῷ Ἀθηναίων[2], διότι

[1] Ἰδὲ ὅσα λέγομεν περὶ τῶν ἐρασμικῶν τούτων ἁμαρτημάτων ἐν ταῖς σελίσι 183—4 καὶ 712—14, ἵνα παραλίπωμεν ἄλλα ἁμαρτήματα, ἅτινα ἡμεῖς μὲν ἐκεῖ δὲν ἀπηριθμήσαμεν, δύναται δὲ νὰ παρατηρήσῃ αὐτὸς ὁ ἀναγνώστης, διεξερχόμενος τὸ ἡμέτερον βιβλίον.

[2] De Orat III, 11. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ χωρίου γίνεται πρὸς τούτοις δῆλον ὅτι ἡ

ἡ ἐξακρίβωσις τῶν λεπτοτάτων τούτων παραλλαγῶν, ἐπ' ἄπειρον ποικιλλουσῶν παρὰ τοῖς διαφόροις λαοῖς καὶ ἀνθρώποις, διαφεύγει τὸ κράτος τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης. Εὐκταῖον βεβαίως θὰ ἦτο ἂν καὶ τῶν τοιούτων ἡ ἐξακρίβωσις ἦτο ἡμῖν ἐφικτή, καὶ πρὸς τῇ εὑρέσει τῶν διαφορῶν τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς νῦν προφορᾶς ἦτο δυνατὴ καὶ ἡ εὕρεσις τῶν ἤχων ἐκείνων, οἵτινες κατεκήλουν καὶ κατέθελγον τὰ ὦτα τῶν ξένων. Ἀλλ' ἡ ἀδυναμία ἡμῶν εἰς τὴν γνῶσιν πράγματος, ὅπερ καὶ ἀκούων τις δυσκόλως δύναται νὰ προσοικειωθῇ, δὲν παρέχει ἡμῖν καὶ τὸ δίκαιον νὰ ἀπορρίψωμεν ὁλόκληρον τὸ ὑπὸ τοῦ χρόνου μέχρι ἡμῶν περισωθέν, καὶ μάλιστα ὅταν τοῦτο τυγχάνῃ ὂν τὸ ἀξιολογώτατον. Μόνον ἄνθρωποι μισοῦντες τὴν ἀλήθειαν καὶ ἀγαπῶντες τὸ ψεῦδος καταφρονοῦσι καὶ ἀποβάλλουσι τὸ ὑπὸ τῆς ἱστορίας παραδοθέν, οὐχὶ δὲ ἄνδρες διὰ παντὸς τοῦ βίου ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἀγωνιζόμενοι. Ἢ ἡ ἐρασμικὴ προφορὰ εἶνε ἀληθὴς καὶ ὀφείλομεν πάντες κατ' αὐτὴν νὰ ἀναγινώσκωμεν τοὺς Ἕλληνας πεζογράφους καὶ ποιητάς, ἀπορρίπτοντες μακρὰν τὴν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Γραμματικῶν ἀπὸ τῆς Γ' πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος παραδιδομένην, ἢ εἶνε ψευδής, καὶ πρέπει νὰ βληθῇ ὑπὸ πάντων εἰς κόρακας, ἵνα μὴ διὰ τοῦ ψεύδους αὐτῆς διαστρέφῃ ἔτι καὶ καταισχύνῃ τὸ κάλλος τοῦ ἑλληνικοῦ λόγου, καταχλευάζουσα καὶ τὰ ὕψιστα τῶν ἑλληνικῶν νοημάτων.

Ἀλλὰ δὲν εἶχε χρείαν πολλῶν σκέψεων καὶ συλλογισμῶν, ὅπως πεισθῇ τις περὶ τῆς ἀστοχίας τοῦ ἐρασμικοῦ ἐπινοήματος. Παντί, καὶ τῷ πρῶτον ἁπτομένῳ τοῦ περὶ τῆς ἑλληνικῆς προφορᾶς ζητήματος, πᾶσαι μὲν αἱ ἐκ τῆς παραδόσεως τῶν ἀρχαίων Γραμματικῶν γνωσταὶ διαφοραὶ τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς νῦν προφορᾶς γίνονται καταφανέσταται εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, οὐδεμία δὲ τῶν διδασκομένων ὑπὸ μόνων τῶν Ἐρασμικῶν. Καὶ ὅμως, ἂν ἀληθῶς ὑπῆρχε καὶ ἄλλη διαφορά, δὲν θὰ διέμενε κεκρυμμένη καὶ ἀμφισβητήσιμος ἐπὶ τριακόσια καὶ ἑξήκοντα ἔτη, ἀφοῦ οὕτω πρόχειρος καὶ εὔκολος ὑπῆρχεν ὁ ἔλεγχος. Δὲν ἔπρεπε δηλονότι νὰ λανθάνῃ τοὺς Ἐρασμικοὺς ὅτι οὕτω πολλὰ καὶ διαφόρου φύσεως εἶνε τὰ ἐκ τῆς ἀρχαιότητος τεκμήρια τὰ περὶ τῆς δυνάμεως τῶν ἑλληνικῶν στοιχείων καὶ συλλαβῶν, καὶ οὕτω πολλαπλῆ καὶ ποικίλη ἡ πρὸς ἄλληλα σχέσις, ὥστε κατ' οὐδένα τρόπον ἠδύνατο νὰ μένῃ κεκρυμμένη καὶ ἄλλη διαφορά, ἂν ὄν-

ἡδύτης αὕτη καὶ χάρις ἡ διακρίνουσα τοὺς Ἀθηναίους ἀπὸ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, καὶ τῶν μάλιστα πεπαιδευμένων, προήρχετο οὐχὶ ἐξ ὀρθοτέρας ἢ διαφόρου προφορᾶς τῶν στοιχείων καὶ συλλαβῶν, ἀλλ' ἐξ' αὐτοῦ τοῦ ἤχου τῆς φωνῆς.

τως ὑπῆρχε, πολλῷ δ' ὀλιγώτερον θὰ συνέβαινεν, ὥστε πάντα τὰ ἐκ τῆς ἀρχαιότητος μαρτύρια οὕτω θαυμασίως νὰ συμφωνῶσι μετὰ τῆς διδασκαλίας τῆς παραδόσεως [1].

Δὲν ἀρκεῖ δὲ νὰ λέγωσι καὶ ἐπαναλέγωσιν οἱ Ἐρασμικοὶ ὅτι τὰ πάντα ῥέουσι καὶ μεταβάλλονται ἔν τε τῇ γλώσσῃ καὶ τοῖς ἄλλοις πράγμασι τῶν ἀνθρώπων καὶ ὅτι κατ' ἀνάγκην ὤφειλε τελείως νὰ μεταβληθῇ καὶ ἡ προφορά. Διότι ἀπὸ τῶν ὁμηρικῶν μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων οὐχ ὀλίγαι μεταβολαὶ καθ' ὕλην τε καὶ εἶδος συνέβησαν καὶ περὶ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, λαβούσης καὶ τῆς προφορᾶς τοσαύτην μεταβολήν, ὅσης ἦτο ἐπιδεκτική. Ἀλλ' ἐκ τῶν γενομένων τούτων μεταβολῶν οὐδαμῶς συνάγεται ὅτι οἱ Ἐρασμικοὶ εὗρον τίς ἦτο ἡ προφορὰ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης κατὰ τὰς διαφόρους αὐτῆς ἡλικίας, ὥστε νὰ πιστεύσωμεν αὐτοῖς ἰσχυριζομένοις ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Περικλέους ἢ καὶ τοῦ Αὐγούστου ἠκούετο ἐν Ἑλλάδι ἡ προφορὰ τοῦ Ἐράσμου. Ἐκ τοῦ ὅτι δὲ αἱ δίφθογγοι κατὰ τὴν β' καὶ γ' ἀπὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα οὐδαμῶς διεστέλλοντο ὑπὸ τῶν πολλῶν ἀπὸ τῶν ἀντιστοίχων αὐταῖς βραχέων φωνηέντων, συμπεραίνεται οὐχί, ὡς ἀβασανίστως ἐπίστευσαν οἱ περὶ τὸν Βλάσσιον, ὅτι πρὸ τῆς β' ἑκατονταετηρίδος εἶχον τὴν ὑπὸ τῶν Ἐρασμικῶν διδασκομένην σύνθετον ἐκφώνησιν, ἀλλά, τοὐναντίον, ὅτι ἐξεφωνοῦντο ὡς μακρὰ καὶ ἁπλᾶ καὶ μονοειδῆ στοιχεῖα. Διότι ἡ *παντελὴς συστολὴ* τῶν διφθόγγων κατὰ τὴν β' ἀπὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδα οὐδὲν ἄλλο σημαίνει, ἢ ὅτι ἡ συστολὴ εἶχε λάβει ἀρχὴν ἀπὸ πολλῷ ἀρχαιοτέρων χρόνων, καί, ὡς φαίνεται, ἀπὸ τῶν μακεδονικῶν, καὶ ὅτι κατ' ἀκολουθίαν πρὸ τῶν μακεδονικῶν χρόνων αἱ δίφθογγοι ἐξεφωνοῦντο ὡς μακρὰ φωνήεντα, ἐπειδὴ καὶ κατ' αὐτοὺς τοὺς Ἐρασμικοὺς εἶνε χρεία νὰ παρέλθῃ μακρὸς καὶ μακρότατος χρόνος, ἕως διὰ τῶν διαμέσων καὶ μακρῶν φθόγγων συντελεσθῇ ἡ μετάβασις τῶν διῃρημένων καὶ συνθέτων εἰς τοὺς βραχεῖς καὶ συνεσταλμένους [2]. Ὑπὲρ τῆς τοιαύτης προφορᾶς τῶν διφθόγγων καὶ τοῦ ὀρθοῦ τῆς καθ' ἡμᾶς προφορᾶς τῶν συμφώνων μαρτυροῦσιν οὐχὶ μόνον, ὡς ἄρτι ἐλέγομεν, πάντα τὰ ἐκ τῆς ἀρχαιότητος τεκμήρια, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ φαινόμενα τῆς διηνεκοῦς κινήσεως καὶ ῥοῆς τῆς ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ τε ἀνθρώπου καὶ τῆς φύσεως παρατηρουμένης. Καὶ ἐκ τῶν φαινομένων τῆς ἀδιαλείπτου κινήσεως καὶ μεταβολῆς οὐδαμῶς συνάγεται ὅτι καὶ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα μεταβάλλονται καὶ ἀλλοιοῦνται, ὥστε νὰ

1) Ἰδὲ περὶ τούτου καὶ ἐν σελίδι 64 σημ. 1.
2) Ἰδὲ σελ. 49. 75. 161. 162. 406. 452. 453. 454 καὶ ἀλλαχοῦ.

πιστεύσωμεν εἰς ὁλοσχερῆ ἐξαλλοίωσιν καὶ διαφθορὰν καὶ αὐτῶν τῶν στοιχείων καὶ συλλαβῶν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, συμβᾶσαν μάλιστα οὐχὶ ἐντὸς μακροτάτου χρόνου, ἀλλ' ἐν ἐλαχίστῳ, ἐν ἄλλῳ μὲν κατὰ τοὺς περὶ τὸν Κούρτιον καὶ Λισκόβιον, ἐν ἄλλῳ δὲ κατὰ τοὺς περὶ τὸν Βλάσσιον καὶ Ἐϊρρίξενον. Καὶ ὤφειλον οἱ Ἐρασμικοί, πρὶν πλάσωσι μεταβολάς, ὅπου οὐδεμία ὑπάρχει, καὶ προχωρήσωσιν εἰς τὴν ὁλοσχερῆ μετατροπὴν τοῦ παραδοθέντος, ἐπὶ ἀσφαλεστέρων θεμελίων νὰ ἱδρύσωσι τὴν ἑαυτῶν γνώμην περὶ τῆς δῆθεν ἐν μόνῃ τῇ ἑλληνικῇ προφορᾷ συμβάσης καθολικῆς ἐξαλλοιώσεως[1], ἀκριβέστερον δὲ καὶ ὀρθότερον νὰ ὁρίσωσι καὶ τὸν τρόπον τῆς μεταβάσεως τῶν ἀρχαιοτέρων εἰς τοὺς νεωτέρους φθόγγους, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ ὑποδεικνύομεν αὐτοῖς, τὰ κατὰ τὰς τρεῖς περιόδους τῆς ἑλληνικῆς προφορᾶς ἐπεξερχόμενοι[2].

Οὐδὲν δὲ μᾶλλον ὠφελεῖ τοὺς Ἐρασμικοὺς ἡ ἄλλη παρατήρησις αὐτῶν, ὅτι ἐν Ἑλλάδι ὑπῆρχον διάφοροι προφοραὶ κατὰ τοὺς διαφόρους χρόνους καὶ τὰς διαφόρους διαλέκτους. Διότι, ἂν ἐξαιρεθῶσι τοῦ ἡμετέρου λόγου οἱ πρὸ Εὐκλείδου χρόνοι τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ αἱ λεπτόταται παραλλαγαὶ τῆς φωνῆς, ἃς καὶ ἀκούων τις δυσκόλως πολλάκις δύναται νὰ μιμηθῇ, ἐξαιρεθῇ δὲ καὶ ἡ ἡδύτης καὶ χάρις τοῦ λόγου, ἡ ποικίλην μορφὴν παρὰ τοῖς διαφόροις λαοῖς καὶ ἀνθρώποις λαμβάνουσα, καὶ παρ' αὐτοῖς τοῖς ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ καὶ τῷ αὐτῷ ἔθνει ζῶσι, καὶ τὸ ζήτημα περιορισθῇ ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, *τίς ἦτο ἡ δύναμις τῶν στοιχείων καὶ συλλαβῶν ἐν τῇ μετ' Εὐκλείδην γραμματικῇ*, ἤτοι ἐν τῷ μετ' Εὐκλείδην κοινῷ πᾶσι τοῖς Ἕλλησιν ἀλφαβήτῳ, τότε ἡ παρατήρησις ἡ περὶ ὑπάρξεως διαφόρων ἐν Ἑλλάδι προφορῶν κατὰ τὰ διάφορα ἑλληνικὰ φῦλα καὶ τὰς διαφόρους ἑλληνικὰς διαλέκτους μικρὰν ἔχει ἀξίαν, καθ' ὅσον αἱ διαλεκτικαὶ διαφοραὶ τῶν φθόγγων ἐσημαίνοντο ἀπὸ Εὐκλείδου ἐν τῇ γραφῇ κατὰ τὴν δύναμιν τῶν στοιχείων καὶ συλλαβῶν ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἀλφαβήτου· ὀλίγον δὲ διαφέρει τοῖς νῦν ζῶσιν ἂν ἡ ἀνάγνωσις τοῦ αὐτοῦ ποιήματος ἢ συγγράμματος παρεῖχε διάφορόν πως αἴσθησιν τῷ ἀκούοντι κατὰ τὴν διαφορὰν τοῦ φύλου, εἰς ὃ ἀνῆκεν ὁ ἀναγινώσκων, ἀφοῦ ἡ δύναμις τῶν στοιχείων καὶ συλλαβῶν τοῦ ἀναγινωσκομένου ἦτο ἀπὸ Εὐκλείδου ἡ αὐτὴ πᾶσι τοῖς Ἕλλησι, καὶ ἡ περὶ τὴν ἀνάγνωσιν διαφορὰ δὲν ἠδύνατο νὰ εἶνε ἄλλη, ἢ ἡ ἐκ τῶν λεπτοτάτων ἐκείνων παραλλαγῶν

[1]) Ἰδὲ ὅσα λέγομεν ἐν σελ. 66 σημ. 1. 690 καὶ ἀλλαχοῦ.
[2]) Ἐν σελίδι 182 καὶ 372 σημ. 1.

τῆς φωνῆς, ἣν αἰσθάνεταί τις καὶ σήμερον, ὅταν ἀκούῃ ἀναγινωσκόντων τὸ αὐτὸ βιβλίον νεωτέρων Ἑλλήνων, ἐκ διαφόρων χωρῶν τῆς Ἑλλάδος ὁρμωμένων. Καὶ σήμερον αἰσθάνεταί τις ὅτι τῶν ἀναγινωσκόντων οὗτος μὲν τέρπει καὶ καταθέλγει τὰ ὦτα τῶν ἀκουόντων διὰ τοῦ ἰδιάζοντος αὐτῷ ἤχου τῆς φωνῆς, ἐκεῖνος δὲ δύναται νὰ τρέψῃ εἰς ταχεῖαν φυγὴν καὶ τοὺς μάλιστα ἀναίσθητον ἔχοντας τὸ ἀκουστικὸν αὐτῶν τύμπανον, οὐδεμίαν δ' ὅμως παρατηρεῖ οὐσιώδη διαφορὰν περὶ τὴν ἐκφώνησιν τῶν στοιχείων καὶ συλλαβῶν, ὅσον διάφορον μορφὴν καὶ ἂν ἔχωσιν αἱ λέξεις τοῦ ἀναγινωσκομένου βιβλίου ἐν ταῖς διαφόροις κατὰ τόπους διαλέκτοις. Τοῦτο δὲ συμβαίνει, διότι πάντες ἀναγινώσκομεν κατὰ τὴν δύναμιν τῶν στοιχείων καὶ συλλαβῶν τοῦ καθ' ἡμᾶς ἀλφαβήτου, τὰ αὐτὰ δὲ στοιχεῖα καὶ αἱ αὐταὶ συλλαβαὶ ἔχουσι καὶ παρ' ἡμῖν τὴν αὐτὴν δύναμιν πανταχοῦ, ὡς πανταχοῦ εἶχον καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἐν τῷ μετ' Εὐκλείδην ἑλληνικῷ ἀλφαβήτῳ τὰ αὐτὰ στοιχεῖα καὶ αἱ αὐταὶ συλλαβαί, εἰ καὶ αἱ αὐταὶ λέξεις κατὰ τὰς διαφόρους διαλέκτους δὲν εἶχον πάντοτε τὰ αὐτὰ γράμματα καὶ τὴν αὐτὴν μορφὴν καὶ προφοράν, ὅπως, ὡς εἴπομεν, οὐδὲ παρ' ἡμῖν σήμερον ἐν ταῖς νεωτέραις διαλέκτοις.

Ἀλλ' ἐνῷ οὐδὲν σαφὲς καὶ ἀναμφισβήτητον τεκμήριον ὑπάρχει ὑπὲρ τῆς ἐρασμικῆς προφορᾶς, πολλά, τοὐναντίον, τοιαῦτα ὑπάρχουσιν ὑπὲρ τῆς προφορᾶς τῆς παραδόσεως, ἥτις ἀπὸ τῶν ἀρχαίων Γραμματικῶν μέχρι σήμερον οὐδὲν διδάσκει ἀντιμαχόμενον πρὸς τὰ ἀσφαλῆ καὶ βέβαια πορίσματα τῆς καθ' ἡμᾶς ἐπιστήμης. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν τὰ τεκμήρια καταλέγομεν ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον, τὴν ἰσχὺν τῶν ἐρασμικῶν ἀποδείξεων βασανίζοντες, ἐνταῦθα δὲ ἓν ἔτι κρίνομεν ἀναγκαῖον, νὰ αἰτιολογήσωμεν τὴν μέθοδον, ἥπερ ἠκολουθήσαμεν ἐν τῇ ἐξετάσει τοῦ προκειμένου ζητήματος. Ἐπειδὴ καὶ ἐν τῷδε τῷ ζητήματι διάφοροι καὶ πολλάκις ἐναντιώταται, ὡς εἰκός, προηνέχθησαν γνῶμαι, ἐνομίσαμεν συμφωνότερον πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ δίκαιον νὰ μὴ ἀρκεσθῶμεν, ὡς οἱ νεώτεροι Ἐρασμικοί, εἰς μόνην τὴν ἐμπέδωσιν τῶν ἡμετέρων γνωμῶν, καὶ μάλιστα δι' ἀποδείξεων ἐχουσῶν κῦρος μόνον παρὰ τοῖς ὁμοδόξοις, ἀλλὰ καὶ ἀκριβῶς νὰ βασανίσωμεν καὶ ἐξελέγξωμεν τὰς τῶν ἑτεροδόξων. Ἡμεῖς τοὐλάχιστον ἐκ πολλῶν εἴμεθα πεπεισμένοι ὅτι κατὰ τὴν μέθοδον ταύτην, καθ' ἣν σφοδρότερον συγκρούονται πρὸς ἄλληλα τὰ ἐναντία, ἡ μὲν ἀλήθεια φωτεινοτέρα ἐκπηδᾷ εἰς τὸ μέσον, ὁ δὲ ἀναγνώστης, λαμβάνων σαφεστέραν συνείδησιν τοῦ ἑκάστοτε ἐξεταζομένου,

διαμένει πάντη ἐλεύθερος ἢ νὰ ἀσπασθῇ τὴν ἑτέραν τῶν ἀντιμαχομένων γνωμῶν ἢ νὰ πορισθῇ τρίτην ἐξ ἀμφοτέρων. Καὶ ἄλλο δὲ πλεονέκτημα ἔχει καθ' ἡμᾶς ἡ συζητητικὴ καὶ ἐλεγκτικὴ μέθοδος ἐν πράγμασιν ἀμφισβητουμένοις· ὅτι δυσκόλως αὕτη ἐπιτρέπει τῷ γράφοντι ἐνταῦθα μὲν νὰ παρέρχηται ἀνεξέταστα πολλὰ πολλῆς ἐξετάσεως καὶ μελέτης δεόμενα, ἐκεῖ δὲ νὰ παρεκτρέπηται εἰς αὐθαιρέτους ὑποθέσεις καὶ ἑρμηνείας, πανταχοῦ δὲ νὰ καταλήγῃ εἰς βιαίας καὶ ἐσφαλμένας λύσεις, ὅπερ πολλάκις πάσχουσιν οἱ νεώτεροι Ἐρασμικοί, οἵτινες, οὐδεμίαν ἔχοντες νὰ ἀνασκευάσωσιν ἐναντίαν γνώμην, καὶ τὰ πάντα ἀνέτως καὶ ἀνενοχλήτως διατάσσοντες κατὰ τὰς ἰδίας ἀρχὰς καὶ ἐπιθυμίας, καταλήγουσι πάντοτε εἰς λύσεις, πολλὴν ἐχούσας ὁμοιότητα πρὸς τὴν ὑπὸ Ἀλεξάνδρου διὰ τοῦ ξίφους γενομένην λύσιν τοῦ Γορδίου δεσμοῦ.

Καὶ ταῦτα μὲν ἔχομεν νὰ εἴπωμεν περὶ τοῦ ἀνελληνίστου τῆς ἐρασμικῆς προφορᾶς καὶ τῆς μεθόδου, δι' ἧς οἱ ζηλωταὶ αὐτῆς ζητοῦσι νὰ θεμελιώσωσι τὸ ἀθεμελίωτον. Περὶ δὲ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἡμεῖς παρατιθέμεθα τὰς γνώμας καὶ ἰσχυρίσεις τῶν Ἐρασμικῶν, ὧν τὴν δύναμιν βασανίζομεν, ὀφείλομεν νὰ προδηλώσωμεν τῷ ἀναγνώστῃ ὅτι δὲν ἀναφέρομεν αὐτὰς κατὰ λέξιν καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν, καθ' ἣν παρὰ τούτῳ ἢ ἐκείνῳ αὐτῶν φέρονται γεγραμμέναι, ἀλλ' ὅπως ἡ σειρὰ τοῦ λόγου ἡμῶν ἀπαιτεῖ, χωρὶς ὅμως ἕνεκα τούτου νὰ παραβλάψωμεν μηδ' ἐπ' ἐλάχιστον τὸν νοῦν αὐτῶν καὶ τὴν δύναμιν. Ἐπὶ τέλει δὲ οὐδ' ἐκεῖνο πρέπει νὰ ἀποκρύψωμεν, ὅτι τὴν παροῦσαν πραγματείαν ἐξεπονήσαμεν οὐχὶ χάριν συγχρόνων τινῶν Ἐρασμικῶν, οἵτινες καταστήσαντες ἑαυτοὺς αὐτοχειροτονήτους ἐπιτρόπους τῆς προφορᾶς τῶν Ἑλλήνων, νομίζουσιν ἔπειτα ἱερὸν καθῆκον μετὰ καρτερίας νὰ ἀγωνίζωνται ὑπὲρ τῶν ἐπιτροπικῶν αὐτῶν δικαιωμάτων, ἀλλὰ χάριν τῶν μετ' ἐλέγχου καὶ κρίσεως ἀποδεχομένων ἢ ἀπορριπτόντων τὰς γνώμας τῶν ἄλλων, προφρόνως δὲ ἀσπαζομένων πᾶσαν ἀλήθειαν, καὶ τὴν τὰ μάλιστα πρὸς τὰς ἰδίας δόξας διαφωνοῦσαν.

Ἀθήνησι, τῇ 30 Ἀπριλίου 1889.

Θεόδωρος Παπαδημητρακόπουλος
Καθηγητής.

ΕΥΓΕΝΙΟΥ ΤΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΕΩΣ ΑΝΕΚΔΟΤΑ

Ἡ ἐθνικὴ ἡμῶν βιβλιοθήκη ἐπλουτίσθη πρὸ μικροῦ ἐκ χειρογράφου ὑπ' αὐτῆς ἀγορασθέντος, διαφερόντως δὲ σπουδαίου, καθόσον ὑπάρχει κατὰ τὸ πλεῖστον αὐτόγραφον τοῦ μεγάλου σεμνώματος τοῦ ἡμετέρου γένους, Εὐγενίου λέγω ἐκείνου τοῦ Βουλγάρεως, ὃν μικροῦ δεῖν καὶ «*Λειβηθρίου ἀμουσότερον*», κατὰ τὸ παλαίφατον, παρέστησεν ἡμῖν ἡ ὑπὸ πολλοῦ τοῦ φρονήματος βρενθυομένη τε καὶ ὑπερχλιδῶσα κριτικὴ τῆς καθ' ἡμᾶς ἡλικίας.

Τὸ χειρόγραφον τοῦτο σχήματος ὂν τετάρτου μικροῦ σύγκειται ἐκ φύλλων 135 ῥωσικοῦ χάρτου παχέος ὑποκυάνου τὴν χρόαν, ἐν οἷς περιλαμβάνονται τὰ ἑξῆς τοῦ σοφωτάτου ἀνδρὸς πονήματα:

Φύλ. 1—33 *Σχεδίασμα περὶ μουσικῆς.*

» 34 Ἄγραφον.

» 35—41. *Ἐπιστολὴ τῷ ἀρχιεπισκόπῳ Νικηφόρῳ ἐρωτήσαντί με περὶ τοῦ ἐν τῷ Τρισαγίῳ ὕμνῳ προσεπιφωνήματος πολλάκις Δύναμις.*

Φύλ. 42—46. Ἄγραφα.

» 47—72. *Εὐγενίου Κύκλος ποιητικῶν ἀθυρματίων* (ταῦτα πάντα εἰσὶν αὐτόγραφα τοῦ ἀοιδίμου ἀνδρός, εἰς ἑκατὸν ὀγδοήκοντα καὶ ἓν συμποσούμενα, ἐξ ὧν τινα λατινιστί).

Φύλ. 73—74. Ἄγραφα.

» 75—77. Ἀναφορὰ αὐτοῦ πρὸς τὴν αὐτοκράτειραν Αἰκατερίναν, δι' ἧς προςφέρει Αὐτῇ τὴν αὐτοκρατορικῇ κελεύσει γενομένην ὑπ' αὐτοῦ ἐκ τῆς ῥωσικῆς ἑλληνικὴν μετάφρασιν τῶν περὶ τῆς ἀγωγῆς τῶν ἑαυτῆς ἐγγόνων Ἀλεξάνδρου καὶ Κωνσταντίνου *Εἰςηγήσεων.*

Φύλ. 79—128. *Αἱ Εἰςηγήσεις* (ἐν §§ 227).

» 131—138. *Δήλωσις περὶ Πέτρου τοῦ Κλερκίου τοῦ ὑποδιακόνου τῆς Ροδομαγηνσίας ἐκκλησίας, τοῦ νεωστὶ ζητήσαντος τὴν μετὰ τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας κοινωνίαν καὶ ἕνωσιν.*

Ἐκ τούτων λοιπὸν τὸ μὲν περὶ μουσικῆς *Σχεδίασμα* ἐξεδόθη ἐν ἐπιφυλλίδι τῆς Τεργεσταίας *Ν. Ἡμέρας*, καὶ ἐν ἰδιαιτέρῳ τεύχει ὑπὸ τοῦ προώρως εἰς τὴν ἀγήρω ζωὴν μεταστάντος ἀρχιμανδρίτου Ἀνδρονίκου Δημητρακοπούλου ἐκ χειρογράφου τῆς ἐν Κιέβῳ βιβλιο-

θήκης· εἶτα δὲ μετελήφθη καὶ ἐν τῷ *Εὐαγγελικῷ Κήρυκι* τοῦ ἔτους 1870 σελ. 111—142. Φαίνεται ὅμως ὅτι τὸ τοῦ Κιέβου χειρόγραφον τυγχάνει ἐλλιπές· διότι καταλήγει εἰς ταῦτα: «*Ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς χρήσεως, τὴν ὁποίαν ἡ μουσικὴ ἔχει καὶ εἰς τὰ τῆς θρησκείας, ἀρκοῦσι τὰ εἰρημένα*», ἐν ᾧ τὸ ἡμέτερον ἔχει ἐπὶ πλέον καὶ ἐπίλογον, καὶ ἐν ἀρχῇ προςφώνησιν πρὸς τὸν τὴν σύνταξιν τοῦ *Σχεδιάματος* αἰτησάμενον· ἃ δὴ καὶ ἐκδίδομεν παρὰ πόδας, ἵν' ἔχῃ τὸ πλῆρες ὁ δευτέραν ἔκδοσιν αὐτοῦ ἐπιχειρήσων ποτέ.

Ἐχομένως δὲ τούτου ἐκδίδομεν καὶ τὴν *Ἐπιστολὴν* πρὸς τὸν ἀρχιεπίσκοπον Νικηφόρον, ὅςτις οὐκ ἄλλος τίς ἐστι πάντως ἀλλ' ἢ ὁ ἕτερος τῆς πανευκλεοῦς κερκυραϊκῆς συνωρίδος, ὁ καὶ ὁμότροπος αὐτῷ Θεοτόκης.

Ἐκ δὲ τοῦ *Κύκλου τῶν ποιητικῶν ἀθυρματίων* τὸ 37 ἐστὶ τὸ ἴδιον αὐτοῦ Ἐπιτύμβιον, ὅπερ, ἐπειδὴ ἔν τισι διαφέρει τοῦ ὑπὸ Γ. Αἰνιᾶνος τὸ πρῶτον[1], εἶτα δὲ καὶ ὑπ' Ἀνδρονίκου τοῦ Δημητρακοπούλου[2] ἐκδοθέντος, παρατιθέμεθα ὧδε ὡς ἔχει ἐν τῷ χειρογράφῳ. Ἐφεξῆς δὲ ἐκδώσομεν καὶ τὰς *Εἰςηγήσεις*, ὡς καὶ τὴν *περὶ Πέτρου τοῦ Κλερκίου Δήλωσιν*, ἥτις ἄδηλον εἶναι ἂν προηγήθη τῆς πρὸς αὐτὸν τοῦτον *Ἐπιστολῆς* τοῦ περικλεεστάτου ἀνδρὸς *περὶ τῶν μετὰ τὸ σχίσμα ἁγίων τῆς ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν γινομένων ἐν αὐτῇ θαυμάτων*, ἣν τὸ πρῶτον ἐξέδωκεν ὁ Α. Κορομηλᾶς τῷ 1844, ἢ ἂν ἐγράφη μετὰ ταῦτα.

Ἀθήνησιν Ἰουνίου φθίνοντος 1889.

Ι. Σακκελίων.

Ἀνδρὶ ὑπερεξοχωτάτῳ,
τῷ ἐκλαμπροτάτῳ καὶ ἐπιφανεστάτῳ τῶν
ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ αὐλῇ Πετρουπόλεως
μεγιστάνων
κυρίῳ κυρίῳ
Συμεὼν Κυρίλλοβιτζ Ναρισκίνῳ
μεγάλῳ ἀρχιθήρᾳ
τῷ ἐν τῇ ἑπτάδι τάξει
τοῦ ἁγίου Ἀνδρέου κτλ.
τεταινιωμένῳ,

[1] *Συλλ. ἀνεκδ.συγγρ. τοῦ ἀοιδ.Εὐγεν. τοῦ Βουλγ.κτλ.*σελ. λή.' Ἀθήν. 1838
[2] *Ἐν Ὀρθοδ. Ἑλλάδι* σελ. 190.

Εὐγένιος ἱεροδιάκονος ὁ Βούλγαρης
αἰτησαμένῳ
ὡς ἐπὶ ἐκδοθησομένῳ περὶ μουσικῆς βιβλίῳ.
ἐν εἴδει προαφηγήσεως,
τοῖς ἀναγινώσκουσι
Σχεδίασμα

. . . .

Ἡμεῖς δὲ ἐπισφραγίζοντες τὸν παρόντα Πρόλογον καὶ πρὸς σὲ ἐπιστρέφοντες τὸν φιλόμουσον καὶ φιλευσεβῆ ἀναγνώστην περιττὸν στοχαζόμεθα τὸ νὰ θελήσωμεν διὰ πολλῶν λόγων νὰ συστήσωμεν τὸ μουσικὸν τοῦτο βιβλίον, ὁποῦ διὰ τῶν τύπων εἰς τὸ κοινὸν προςφέρομεν [134], μεταφρασθὲν δι' ἡμετέρας σπουδῆς καὶ ἐπιμελείας ἀπὸ μίαν γλῶσσαν ἀλλοτρίαν καὶ εἰς ὀλίγους γνωστήν, εἰς τὴν πάτριον τὴν ἡμετέραν διὰ νὰ νὰ εἶναι εἰς τοὺς ὁμογενεῖς, ὅσοι θέλγονται ὑπὸ τῶν μουσικῶν χαρίτων, πρόχειρον καὶ κοινόν.

Ποία εἶναι τῆς μουσικῆς ἡ χάρις καὶ ἡ δύναμις, ποία ἡ χρῆσις καὶ ἡ ὠφέλεια, ἤδη παρ' ἡμῶν ἤκουσας. Αὐτὸ ἡμεῖς ἐκρίναμεν εὔλογον καὶ ὄχι ἀνάρμοστον, κατ' ἀρχὰς τοῦ μουσικοῦ τούτου βιβλιαρίου νὰ προηχήσωμεν τοῖς ἐντευξομένοις, καθὼς συνήθειαν ἔχουσι πρὸ τῶν μελῶν οἱ μουσικοὶ νὰ προμελῳδῶσιν εἰς τοὺς ἀκροασομένους κάποια προανακρούσματα. Τὸ ἀκόλουθον, πόσην πρέπει νὰ καταβάλῃ πᾶσα ψυχὴ φιλόκαλος καὶ γενναία σπουδὴν καὶ ἐπιμέλειαν πρὸς ἄσκησιν, ἢ τοὐλάχιστον πόσην πρέπει νὰ ἔχῃ προθυμίαν καὶ κλίσιν πρὸς ἀκρόασιν τῆς μουσικῆς, τοῦτο ὡς συνετὸς καὶ φιλόμουσος, καὶ χωρὶς ἡμεῖς νὰ τὸ εἰποῦμεν, παρὰ σεαυτοῦ τὸ κρίνεις. Τὸ καλὸν εὔκολα εὑρίσκει τοὺς ἐραστάς· φθάνει νὰ φανῇ, εὐθὺς ἕλκει καὶ σύρει ὀπίσω του τοὺς φιλοκάλους· ὀλίγην ἢ οὐδεμίαν ὅλως χρειάζεται τὴν παρὰ τῶν ἄλλων πρὸς αὐτὸ προτροπήν τε καὶ πρόςκλησιν. Ὅθεν οὐδὲ ἡμεῖς δὲν προτρέπομεν διὰ πλειόνων λόγων σὲ τὸν ἐντευξόμενον εἰς τὸ νὰ ἀγαπᾷς καὶ νὰ περιποιῆσαι τὴν καλὴν μουσικήν, σὲ παρακαλοῦμεν μόνον νὰ ἀγαπήσῃς ἡμᾶς, ἀποδεχόμενος μετὰ εὐνοίας καὶ εὐγνωμοσύνης τὴν ἡμῶν προαίρεσιν, καθ' ἣν ἐπιμελήθημεν διὰ τῆς ἐκδόσεως τοῦ παρόντος Συνταγματίου νὰ χρησιμεύσωμεν ὁπωςοῦν εἰς τοὺς ἀγαπῶντας καὶ τιμῶντας τὸ θεῖον ὄντως καὶ ἀξιέραστον τοῦτο τῆς μουσικῆς χάρισμα.

Ἔρρωσο, ὦ φίλτατε ἀναγνῶστα, καὶ ἔχε μουσικῶς ἡρμοσμένην

[134] Ταῦτα λέγεται ὡς ἐκ προςώπου τοῦ ἐκδότωρος, τοῦ τὸν Πρόλογον τόν δε παρ' ἡμῶν ἀπαιτήσαντος, τὸν καὶ ῥωσσιστὶ ἅμα ἤτοι ἐκδοθέντα ἢ ἐκδοθησόμενον.

τὴν κρᾶσιν τῶν χυμῶν, τὴν κίνησιν τῶν παθῶν, τὴν ἕξιν τῶν ἠθῶν, τὴν κρίσιν τῶν ἐννοιῶν, τὴν χρῆσιν τῶν ἐνεργειῶν, τὴν ἔκβασιν τῶν πράξεων.

'Εν Πετρουπόλει 1772 Αὐγούστου 12.

'Επιστολὴ τῷ ἀρχιεπισκόπῳ Νικηφόρῳ ἐρωτήσαντί με περὶ τοῦ ἐν τῷ Τριςαγίῳ ὕμνῳ προεκφωνήματος πολλάκις Δύναμις.

Τὸ παρὰ τοῦ Δομινικανοῦ Γόαρ ἐκλατινισθὲν καὶ σημειώμασι διαφόροις καταπυκασθὲν ἡμέτερον *Εὐχολόγιον*, ὁ πρίγκηψ πέρυσι παρ'ἐμοῦ ζητήσας τε καὶ λαβὼν οὐκ ἠξίωσεν ἀποδοῦναι· ἀπῆλθε δὲ φέρων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ εἰςέτι παρ' ἑαυτῷ κατέχων, ἢ (οὐ γὰρ ἔχω εἰδέναι) ἐνταῦθά που αὐτὸ καταλιπών, οὔτ' αὐτὸς τοῦ βιβλίου πάνυ δεόμενος, καὶ τοὺς δεομένους ἡμᾶς τῆς χρήσεως εἰς τόδε ἀποστερῶν. Ὅθεν οὐδ' αὐτόθεν ἐκ τοῦ εἰρημένου βιβλίου πάρεστι μαθεῖν, Τίς ἡ πρὸ τοῦ Τριςαγίου ᾄσματος τοῦ κατὰ τὴν ἐπανάληψιν τελευταίου ἐν τῇ ἱερᾷ λειτουργίᾳ προᾳδομένη ἐκφώνησις: *Δύναμις*, καὶ ὁποία ἡ ταύτης τῆς φωνῆς δύναμις τῷ ὄντι κατὰ τὴν ἔννοιαν; εἴ τις ἄρα καὶ παρὰ τῷ εἰρημένῳ τόαρ περὶ τούτου φέρεται λόγος[1] περὶ οὗ οὐδείς, ὡς εἰπεῖν, δηλῶσαι ἡμῖν προήχθη ὅ,τι καὶ βούλεται τὸ ὄνομα ὧδε τὸ τῆς *Δυνάμεως* προεκφωνούμενον. Οὐδείς, φημί, τῶν ὅσοι τοῦ Τριςαγίου ᾄσματος τὴν διάνοιαν καὶ τὴν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἀνέκαθεν ἐπειςαγωγήν, καὶ τὴν συχνὴν ἐν ταῖς ἱεραῖς ἐντεύξεσι χρῆσιν, ναὶ μὴν καὶ τὴν ποτὲ παρενεχθεῖσαν ὑπὸ τῶν αἱρετιζόντων διὰ τῆς γενομένης προςθήκης κατάχρησιν, καὶ τὰς πολλὰς περὶ τοῦ αὐτοῦ ἔρεις (οὕτω) τε καὶ ἀντιλογίας ἐκθέσθαι ἐπὶ λεπτοῦ ἐφιλοτιμήσαντο.

Ἐπειδὴ τοίνυν, ἤτοι οὐδὲν ὅλως παρέδωκαν οἱ διδάσκαλοι, ἢ γοῦν ἡμῖν οὐ παρέδωκαν τοῖς ἀγνοοῦσι τὸ ὑπ' ἐκείνων παραδοθέν, ἔξεστι δήπου περὶ τοῦ προκειμένου φάναι τὸ παριστάμενον. Αὐτίκα μὲν οὖν αὐτόθεν ἄν τις εἰςβάλοι οὐκ ἀπεικότως, ὅτι τὸ πρὸ τοῦ Τριςαγίου εἰωθὸς προλέγεσθαι τοῦτο *Δύναμις*, οὐχ ὡς μέρος τῆς ὑμνῳδίας.

[1] Οὐδέν τι πλέον περὶ τούτου ἀναφέρεται ἐν τῇ ὑπὸ Γοάρου ἐκδόσει τοῦ Εὐλογίου ἢ ταῦτα καὶ μόνα: «*μετὰ τὴν 'Εκφώνησιν, Ὅτι ἅγιος εἶ ὁ Θεὸς ἡμῶν κτλ., ὁ ψάλτης ψάλλει ταῦτα τρίς. Ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἰσχυρὸς κτλ. Δόξα Πατρί, καὶ Υἱῷ, καὶ ἁγίῳ Πνεύματι.* [*Καὶ*] *νῦν, καὶ ἀεί, κτλ. Ὁ δὲ ψάλτης ψάλλει ταῦτα μεγάλῃ τῇ φωνῇ. Ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς. Ἅγιος ὁ Θεός, ἅγιος ἀθάνατος, ἐλέησον ἡμᾶς*» (σελ. 91 β' ἐκδ. Venet. 1730).

Σημ. Ι. Σ.

οὐδ' ὁπωςοῦν πρὸς τὴν Τριαδικὴν φέρον δοξολογίαν ἐν τῇ μυσταγωγίᾳ κατ' ἐκεῖνο προςᾴδεται. Ἐναχθείη δ' ἄν τις εἰς τὸ οὕτω κρίνειν καὶ ἀποφαίνεσθαι ἐκ τῆς τῶν ἀναβαλομένων διερμηνεῦσαι τὸ ᾆσμα σιγῆς· οὐ γὰρ ἂν ὤκνησαν δηλονότι καὶ περὶ τοῦ ἐπιλεγομένου τούτου *Δύναμις* μνείαν ὁπωςοῦν ποιῆσαι τινά, εἰ πρὸς ἐκεῖνο καὶ τοῦτό πως ἔφερεν. Ἔπειτα δέ, Διατί τοσάκις τοῦ Τριςαγίου ἐν ταῖς ἱεραῖς εὐχαῖς, καὶ κατ' ἀρχὰς εὐθὺς ἐν προοιμίοις, καὶ ἐν τῷ μέσῳ, καὶ πρὸς τῷ τέλει ἀμφιλαφῶς λεγομένου τε καὶ ἐπαναλεγομένου, ἅπαξ μόνον ἐπὶ τῆς μυστικῆς ἱερουργίας τὸ *Δύναμις* ἐκεῖνο προεκφωνεῖται κατὰ τὸ τελευταῖον τοῦ Τριςαγίου ὕμνου μελῴδημα; Εἰ γὰρ ὁπωςοῦν αὐτὸ ἀνήγετο πρὸς τὸν ὕμνον, τί μὴ κἀν τοῖς ἄλλοις ἢ πᾶσιν, ἢ γοῦν τοῖς πλείστοις ἐπιπροςῄδετο, τῆς προςθήκης μάλιστα βραχυτάτης περ οὔσης, καὶ ἐν μιᾷ μόνῃ περιοριζομένης λέξει τῇ *Δύναμις*; Ἀλλὰ καὶ αἱ παρ' ἄλλοις ἑτερογλώσσοις ἔθνεσιν Ἐκκλησίαι, οἷον ἡ τῶν ἀνατολικωτέρων Ἰβήρων, ἡ τῶν νοτιωτάτων Αἰθιόπων, ἡ τῶν Κοπτῶν, ἡ τῶν Σύρων, ἡ τῶν Ἀρμενίων, πότερον τὸ *Δύναμις* τοῦτο καθ' ἡμᾶς πρὸ τοῦ Τριςαγίου προςᾴδουσιν, εἰπεῖν μὲν οὐκ ἔχω τὸ ἀτρεκὲς περὶ τούτου, πιθανὸν δὲ μάλα ἡγοῦμαι, ὅτι οὐχί. Οὐ γὰρ δὴ οὐδ' ἡ τῶν Ῥώσσων, οἶμαι, ὀρθοδοξοτάτη τε οὖσα καὶ ἀκριβεστάτην ἐν ἅπασι τὴν τῆς καθ' ἡμᾶς ἱερᾶς Ἀκολουθίας τάξιν τε καὶ διατύπωσιν διασώζουσα. Καὶ οἱ ἐκ Ῥώμης δέ, οἷς φίλον τοῦ ἐνιαυτοῦ ἅπαξ κατὰ τὴν ἑβδομάδα τῶν τιμίων Παθῶν, ἐν ταῖς τῶν παρ' αὐτοῖς μάλιστα τῶν Φραρίων μοναῖς, ἑλληνιστὶ ἀναφωνεῖν τὸν Τριςάγιον τοῦτον ὕμνον, ἥκιστα τὸ *Δύναμις* προςτιθέασιν, οὔτε ἑλληνίζοντες τῇ φωνῇ, ὡς οὐδὲ ῥωμαΐζοντες.

Ὅθεν ἄν τις οὐκ ἀσκόπως ὑποσυνάψειεν, ὅτι ἄρα τὸ *Δύναμις* τοῦτο ἐπείςακτόν πώς ἐστι παρ' ἡμῖν οὕτω πρὸ τοῦ Τριςαγίου προςᾳδόμενον. Οὐ γὰρ ἄλλως οἱ τοσοῦτον περὶ τὸν ὕμνον ἀκριβολογησάμενοι, ὥςτε καὶ τὸ τῆς φωνῆς ἰδίωμα (καθ' ἣν ἐπὶ Πρόκλου πατριαρχεύοντος ἐν Κωνσταντινουπόλει παρεδόθη ὑπερφυῶς ᾄδεσθαι, καί τοι κἀν τοῖς ψαλμοῖς πάλαι πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ἰσχυρόν, τὸν ζῶντα, ἐπαναγόμενον) οἱονεὶ καθοσιῶσαι, ὑπαιδεσθέντας τὸ τῆς προφορᾶς ἀπήχημα, οὐκ ἂν ἄλλως φημὶ καὶ αὐτὸ τὸ *Δύναμις* ἐπισυνεῖραι ἠμέλησαν· προςῆψαν δ' ἂν πάντως εἴ τι καὶ τόδε πρὸς τὸν ὕμνον ὁπωςοῦν συνέτεινεν. Ὅτι γὰρ τῷ ὕμνῳ καὶ τὴν γλῶσσαν οὕτω συνεξεθείασαν διὰ τὸ ἀκριβὲς τῆς ὁμολογίας, φανερὸν καὶ ἐξ ὧν περὶ τοῦ ἁγίου Σάββα ἱστόρηται, τοῦ τοῖς Ἀρμενίοις ψάλλειν μὲν τὴν ἀκολουθίαν πᾶσαν ἐν Ἱεροσολύμοις κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῶν διάλεκτον ἐπιτρέψαν-

τος, ἀρμενιστὶ δὲ ἀπηγορευκότος ἐνεκφωνεῖν τὸ Τρισάγιον, ἑλληνιστὶ δὲ μόνον προςᾴδειν ὁρίσαντος. Ἡ γοῦν περὶ τὴν φωνὴν ἀκριβολογία οὐκ ἂν συνεχώρησε τὴν τῆς περιοχῆς τοῦ ᾄσματος ὑποτομήν, οὐδ' ἂν εἴασε τὴν περὶ τὸ ἐπιφώνημα *Δύναμις* ἀδιαφορίαν, οὐδ' αὐτοῖς Λατίνοις, οὐδ' ἄλλοις, εἴπερ, ὡς εἴρηται, τὸ *Δύναμις* αὐτὸ πρὸς τὸν Τρισάγιον ὕμνον ἐπάναγκες ἦν ἐπιλέγεσθαι κἂν ἅπαξ προεκφωνούμενον.

Πῶς οὖν, καὶ ἐν τίνι ἄρα τῇ σημασίᾳ παρ' ἡμῖν τὸ *Δύναμις* αὐτὸ παρειςέφρησεν, ἤ, φαίη τις ἂν ἴσως, κατὰ λόγον μουσικοῦ τινος προαπηχήματος, ὥςπερ τὸ *Νές*, τὸ *'Ανανές*, τὸ *Νανά*, τὸ *'Αγία*, τὸ *Κοῦμι*, τὸ *'Αδοᾶ* καὶ τὰ ἄλλα τὰ οἱονεὶ προανακρούσματα, ἐκ τῆς κατὰ τὴν τέχνην ἐπασκήσεως καὶ προγυμνασίας, καὶ ἐπ' αὐτὴν τὴν ἱερὰν ψαλμῳδίαν ἐξ ἔθους προσεπιτερετιζόμενα; Οὐδὲν δὲ θαυμαστὸν εἰ καὶ τὸ *Δύναμις*, περὶ οὗ ὁ λόγος, ταύτῃ κατ' ἐκεῖνα παρειςενήνεκται. Ἐπειδὴ γὰρ παρὰ τοῖς μουσικοῖς εἰσί τινες ἐπιγραφαί τε καὶ ἐπισημασίαι τῶν τόνων, καὶ ἠχημάτων, καὶ θέσεων, καὶ σημεῖα δέ τινα μεταξὺ παρὰ τοῖς μελῳδοῖς διαστέλλεται, ὧν τὰ μὲν *μικρὰ* τὰ δὲ *μεγάλα* προςείρηται *Σημάδια*, ἅτινα δὴ καὶ *Δυνάμεις* τὰ αὐτὰ ἐπικέκληται, ὡς ἐγώ, καίτοι ἄμοιρος ὢν μουσικῆς, ἔν τισι τῶν κατ' αὐτοὺς τεχνολογημάτων συνεῖδον, καὶ παρὰ τῶν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς γενομένων ἀρίστων ἱεροψαλτῶν ἀκούσας παρέλαβον. Ἐντεῦθεν πιθανὸν οἶμαι τὸ *μέγα Σημάδιον*, ὅ προςγεγραμμένον ἦν ἐν τοῖς μουσικοῖς τονίσμασιν, ἀρχὴν μὲν κατὰ τὰ παιδευτήρια ὑπὸ τῶν μουσηγετῶν τοῖς μουσικευομένοις προεκπεφωνῆσθαι πρὸς τὴν τῆς μελῳδίας δήλωσιν οὕτω *Δύναμις* προλεγόντων· ἔπειτα δὲ κατὰ βραχὺ καὶ ἐπὶ τὴν ἐν ἐκκλησίᾳ ψαλτῳδίαν παρειςρυῆναι. Εἰκὸς δ' ἦν ἐπὶ τὴν ἐσχάτην τοῦ Τρισαγίου ἐπαναφώνησιν, τοῦ ἐν τῇ ἱερᾷ μυσταγωγίᾳ ἐπᾳδομένου, τὸ *Δύναμις* τοῦτο ἐνασματισθὲν οὕτως παρεμπεσεῖν προᾳδόμενον· ὅτι τὰ μὲν πρότερα γοργότερον εἰώθει καθάπερ καὶ νῦν ψάλλεσθαι, τὸ δ' ἐπιτελεύτιον, ἐπεὶ κατ' ἐξοχὴν ὑπὸ τῆς τέχνης τετόνιστο, καὶ ἐμμελέστερον ἔδει τὴν κατ' αὐτὸ ᾠδὴν ἀναβάλλεσθαι, διὰ τοῦτο πρὸ αὐτοῦ τούτου ἐκράτησε προεκφωνεῖσθαι τὸ *μέγα Σημάδιον* ταύτῃ *Δύναμις* τεχνικώτερον ἐπιμελῳδούμενον. Εἰ μὲν οὖν λόγου τινός ἐστιν ἐχομένη ἡ ὑπ' ἐμοῦ προτεθεῖσα εἰκασία [1]. . . Εἰ δ' οὖν, *αὖραι φέροιεν* αὐτήν, φασίν [2]· ἐγὼ γὰρ ταύτης οὐδα-

[1] Οὕτω κἀν τῷ χειρογράφῳ.

[2] Μετελήφθη ἡ φράσις ἀπὸ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, οὕτω λέγοντος: «Τοῦτο μὲν δὴ τὸ ἐμὸν θαῦμα· καὶ εἰ μὲν ψευδές, αὖραι φέροιεν· εἰ δὲ ἀληθές, πάλιν Βαλαὰμ προφητεύει κτλ.» [*Κατὰ 'Ιουλιαν.*Λόγ. Α', νδ'. Migne.]

μῶς ὁδὰξ ἀντιλήψομαι, οὐδὲ σπουδάζω κρατῦναι, εἴ τις ἂν αὐτῇ προςοχθήσειεν, ἢ ἁμωσγέπως ἐπηρεάσειε. Καὶ γὰρ καὶ ἄλλως πρὸς τὸ ζητούμενον ἀπαντήσαντάς ἐστιν εἰπεῖν, ὅτι τὸ *Δύναμις* ἐστι δήλωσις τῆς ἐν οὐρανοῖς ἀπαύστως τελουμένης ὑμνῳδίας ὑπὸ τῶν *οὐρανίων Δυνάμεων*. Δῆλον γὰρ ὡς ὁ Τριςάγιος ὕμνος ὁ ἐπινίκιος, ὑπὸ Ἀγγέλων ἐστὶν ᾀδόμενος ἀδιαλείπτως *ᾀδόντων, βοώντων, κεκραγότων, λεγόντων*: Ἅγιος, Ἅγιος, Ἅγιος, κτ. Ὁ δὲ καὶ ὑφ' ἡμῶν ᾀδόμενος ἐπὶ γῆς, τὴν Ἀγγέλων τε καὶ ἀνθρώπων παρίστησιν ἕνωσιν, τῶν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν Ἐκκλησίαν οὐράνιόν τε ἅμα καὶ ἐπίγειον συγκροτούντων εἰς ὕμνον τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ. Διὸ δὴ καὶ ἔνδοθεν τοῦ ϐήματος παρὰ τῶν ἱερέων, καὶ ἔξωθεν παρά τε τῶν κληρικῶν καὶ τῶν λαϊκῶν ᾄδεσθαι δεῖν ἐπισεσημείωται τὸν τοιόνδε ὕμνον· μία γὰρ ἡ Ἐκκλησία ἐξ Ἀγγέλων τε καὶ ἀνθρώπων διὰ τοῦ Χριστοῦ γέγονεν· ἡ δέ τοι ἕνωσις αὕτη καὶ ἀεὶ μὲν ἐπὶ ταῖς ἱεραῖς ἐντεύξεσι θεωρεῖται, ἐξαιρέτως δὲ ἐν τῇ ἐκφωνήσει τοῦ Τριςαγίου ᾄσματος· ἐκεῖνοι γὰρ οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ τοιοῦδε ὕμνου ἡμῖν εἰσι καὶ διδάσκαλοι καὶ χοροστάται. Ὁσάκις δὲ αὐτὸν ᾄδομεν ἢ ἐκφωνοῦμεν, αὐτὰς μιμούμεθα οἱ ἐπὶ γῆς τὰς ὑπερτάτας ἐκείνας καὶ ὑπερκοσμίους Δυνάμεις, τὰς ἐν κύκλῳ περιεστηκυίας δουλοπρεπῶς τὸν τοῦ Ὑψίστου θρόνον, καὶ σὺν αὐταῖς ἅμα καὶ ἡμεῖς οἱ πήλινοι τὸν ἐπινίκιον ὕμνον προςφέρομεν: *Ἅγιος, Ἅγιος, Ἅγιος* κτ. Ταύτῃ δέ τοι καὶ τὴν ἐκείνων ὑποσημαίνοντες ἀπομίμησιν, τὸ *Δύναμις* ἐκϐοῶμεν ὡςανεὶ λέγειν ἐθέλοιμεν, ὅτι οὕτω καὶ νῦν, καὶ ἀειδέ, καὶ αἱ τῶν *οὐρανῶν Δυνάμεις σὺν ἡμῖν ἀοράτως λατρεύουσιν*. Ὥςπερ γὰρ τὸ τῶν Ἀγγέλων ὄνομα κοινῇ κατὰ πάντων τῶν μακαρίων πνευμάτων λέγεται, καίτοι γε ἑνί τινι τῶν τῆς οὐρανίου ἱεραρχίας ταγμάτων προςιδιάζον, οὕτω δὴ καὶ τὸ τῶν *Δυνάμεων*. Νικᾷ δὲ τὸ μὲν Ἄγγελος κοινολογεῖσθαι ἔνθα περὶ τὴν ἐς ἀνθρώπους οἰκονομίαν ἀγγελική τις διακονία παρίσταται· αὐτοὶ γάρ εἰσι τὰ *λειτουργικὰ πνεύματα, τὰ εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν*[1], καθ' ὃ καὶ γέγραπται[2]: *τοῖς Ἀγγέλοις αὐτοῦ ἐντελεῖται περὶ σοῦ, τοῦ διαφυλάξαι σε ἐν πάσαις ταῖς ἡμέραις σου*[3]. *Ἐπὶ χειρῶν ἀροῦσί σε κτ.* Τὸ δὲ *Δύναμις*, ἔνθα λόγος ἐν ἱεραῖς δέλτοις, περὶ τῆς διὰ τῶν θεοπρεπῶν ὕμνων δοξολο-

[1] *Ἑϐρ. ά, 14.*
[2] *Ψαλμ. η', 11—12.*
[3] Γραπτέον: *ὁδοῖς.*

γίας ἀνείληπται: *Εὐλογεῖτε γάρ*, φησί[1], *πάντες οἱ Ἄγγελοι αὐτοῦ, πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ· πάντες οἱ Ἄγγελοι αὐτοῦ, δυνατοὶ ἰσχύϊ. Εὐλογεῖτε πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ, λειτουργοὶ αὐτοῦ*. Διὸ καὶ ἐν τῇ ἐκφωνήσει τῇ πρὸ τῶν Αἴνων ὁ ἱερεύς: *Ὅτι σὲ αἰνοῦσι πᾶσαι αἱ Δυνάμεις τῶν οὐρανῶν κτ.* Ἀλλὰ καὶ οὕτως ἔμπης σημειωτέον, ὅτι καὶ κατὰ τὸν τοιόνδε λόγον τὸ *Δύναμις* ἐπιλεγόμενον οὐχ ὡς μέρος ὁλοκληρωτικόν, οὕτω φάναι, καὶ ἐκπληρωτικὸν τοῦ θεοπρεποῦς ὕμνου, οὐδ' οὕτω προςᾴδεται, ἀλλ' ὡς παρακελευσματικόν, εἰπεῖν, ἢ προκλητικόν.

Ἔστι δέ τινα καὶ ἄλλα ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ὕμνοις καὶ μελῳδήμασι προςεπᾳδόμενα εἰς ῥητοῦ τάξιν ἢ προκειμένου πρὸς τὴν ὑπόθεσιν οἰκείως ἔχοντος. Ἐνίοτε δ' οὖν καὶ ψαλμοῦ προλέγεται στίχος, μὴ πάνυ τῆς τοῦ ἐπιφερομένου διανοίας ἐχόμενος μελῳδήματος, ὅτι μὴ κατὰ συνεκδοχὴν προεπινοουμένου νοήματος, οἷον: *Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐπὶ ταῖς δυναστείαις αὐτοῦ. Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν στερεώματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ. Ἐν ἤχῳ σάλπιγγος. Ἐν τυμπάνῳ. Ἐν κυμβάλοις εὐήχοις, κτ.*[2], ἐφ' οἷς ἑξῆς προπεφωνημένοις ψαλτῳδεῖται τὸ ᾆσμα ἢ τὸ τροπάριον. Τελευταῖον δέ, εἰ μηδὲ ταῦτα ἀνδάνει, ἀλλ' ἐκεῖνό τις ἂν ἀποδοῦναι ἔχοι εἰς ἀπόλυσιν[3] τοῦ ἀπορουμένου, ὅτι τὸ προεκφωνούμενον *Δύναμις* ὕμνος ἐστὶ καθ' αὐτὸ τῆς παγκρατορικῆς θεαρχίου τε καὶ ἑνιαίας οὐσίας ἐκφαντορικός, καθαπεροῦν καὶ τὸ ἐπιφερόμενον Τρισάγιον μέλος, τῆς Τριάδος αἶνός ἐστι τῶν θεαρχικῶν ὑποστάσεων· ὁ γὰρ Λόγος καὶ τὸ Πνεῦμα δυνάμεις εἰσὶ τοῦ Πατρὸς ἐνυπόστατοι καὶ ἀχώριστοι· διὸ καὶ συναριθμοῦνται οὐχὶ τρεῖς Θεοί, ἀλλὰ Θεὸς εἷς, διὰ τὸ δυνάμεις εἶναι τῆς μοναδικῆς ὑπερθέου φύσεως. Εἷς γὰρ ὁ Θεὸς καὶ Πατήρ, καὶ αἱ ὑποστατικαὶ δυνάμεις αὐτοῦ· μία οὐσία, μία φύσις, μία κυριότης, μία δύναμις, κἂν ἐν τρισὶ τυγχάνει τοῖς προςώποις γνωριζόμενος καὶ προςκυνούμενος. Καὶ διὰ τοῦτο πρὸ τῆς ἐν τῷ Τρισαγίῳ ᾄσματι τριαδικῆς ὁμολογίας εὐσεβοφρόνως ἡ Ἐκκλησία προαναφωνεῖ τὸ μοναδικὸν τῆς θεότητος διὰ τοῦ προᾳδομένου *Δύναμις*, ὥςπερ δὴ καὶ ἐπισφραγίζει ἐν τῷ Τρισαγίῳ ᾄσματι τὸ αὐτὸ ἑνιαῖον κράτος διὰ τοῦ ἐπιλεγομένου κατὰ τὸ τέλος: *Ἐλέησον ἡμᾶς*. Ταῦτα κτ.

. . . .

[1] *Ψαλμ.* ρβ', 20 ἑφ.
[2] *Ψαλμ.* ρν'.
[3] Ἴσως ἐγέγραπτο: *ἐπίλυσιν*

37.

Ἐπιτύμβιον ἑαυτῷ.

Ἦσθ' ὅθεν ;-Ἐκ γῆς.-Ποῖ δ' αὖ ;-Εἰς γαίην ἐπανῆλθον.
-Εἶτ' ;-Ἐπαναστρέψας λήψομαι ἣν ἔλιπον.
-Καὶ δή ;-Οὐ βροτός, ἀλλ' ἔσομ' ἀεὶ ἄμβροτος ἔνθεν,
Εὖτε Θεός γ' ἐθέλοι, αὖθις ἀνεγρόμενος.
Νῦν κεῖμ' ὧδ'.-Ἀλλὰ τίς ;-Ἀλλὰ τί σοι, ξένε, τοῦδε μελήσει;
Ὡς ποτὲ τοῖος ἔσῃ, τουτὶ μέλημα ἔχε.

ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΑ

ΠΡΟΣ ΡΩΣΟΥΣ ΗΓΕΜΟΝΑΣ

ΓΡΑΜΜΑ[1]

Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Γερασίμου τῷ βασιλεῖ Τζάρῳ Μιχαὴλ Θεοδώροβιτζ[2]

Ω	Ω
IC	IC
NI	KA

Ἐν τῷ αἰωνίῳ βασιλεῖ, τῷ Πατρὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι τῷ ἑνὶ τρισυποστάτῳ καὶ παντοδυνάμῳ Θεῷ, ὃς ἦν ἀπ' ἀρχῆς καὶ ἐστὶ καὶ ἔσται, μᾶλλον δὲ ἔστιν ἀεί, ἐν ᾧ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν.

Γεράσιμος ἐλέῳ Θεοῦ Πάπας καὶ Πατριάρχης τῆς μεγάλης πόλεως Ἀλεξανδρείας καὶ κριτὴς τῆς οἰκουμένης.

† Εὐσεβέστατε καὶ θεοσεβέστατε ἐλέῳ Θεοῦ μέγα αὐθέντα βασιλεῦ, κύριε κύριε Μιχαὴλ Θεοδωροβίτζη, μέγα βασιλεῦ ἐπάνω εἰς τοὺς Κνέζιδες, κυβερνῆτα καὶ αὐτοκράτωρ ὅλης τῆς Ῥωσσίας, Βλαδημηρομοσχοβίας, Νοβεγραδίας, βασιλεῦ τῆς Κοζανίας, καὶ τῆς Σιμπερίνης αὐθέντα τῆς Πισκοβίας καὶ Μέγα Ῥῆγα Σμολενσκίας, Τιβερίας, Γιγαρτζικίας, Περμετζικίας, Βετζκίας καὶ ἄλλων αὐθεντικῶν τόπων ὑπὸ τὴν Ἀνατολὴν τοῦ Ἡλίου· Νοβιγραδίας, Τζερνι-

[1] Ἀρύομαι ἐκ τῆς Συλλογῆς βασιλικῶν γραμμάτων καὶ συνθηκῶν εὑρισκομένων ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν ἐξωτερικῶν. Μόσχα 1819. Τόμ. 3, σελ. 354. Αὔξ. ἀριθ. 105.

[2] Ἴδε περὶ αὐτοῦ σημείωσιν ἐν τῷ προηγουμένῳ ἐγγράφῳ.

χοβίας, Ῥεζανίας, Ῥοστοβίας, Γερασλοβίας, Πιλλοζαρίας, Λιφλανισκίας, Ὀσδορισκίας, Σπερκίας, Καντισκίας, καὶ ἄλλων τόπων ὑπὸ τὸν Βορέαν καὶ πολλῶν ἐπαρχιῶν καὶ πόλεων βασιλεῦ καὶ ἐξουσιαστά, τῆς ἡμῶν μετριότητος υἱὲ ἐν Χριστῷ ἀγαπητὲ καὶ ἐξ ὅλης ψυχῆς περιπόθητε! ἡ μετριότης ἡμῶν εὔχεται ζωὴν μακρὰν καὶ εὐτυχῆ, νίκην κατὰ τῶν ἐχθρῶν περιφανῆ, εἰρήνην ἀναφαίρετον καὶ διηνεκῆ, βασιλείαν γνησίαν, διαδοχὴν αἰώνιον καὶ πᾶν ὅ τι ἀγαθὸν καὶ σωτήριον παρὰ τοῦ ἑνὸς ἐν Τριάδι Θεοῦ. Τὰ βασιλικὰ καὶ σεβαστὰ γράμματα τῆς θεοφρουρήτου Σου βασιλείας ἐδεξάμεθα μετὰ τῆς προσηκούσης τιμῆς ὁποῦ πρέπει νὰ κάμνωμεν εἰς τὰ σεβάσμια γράμματα τῶν ὀρθοδόξων βασιλέων· ὁμοίως ἐδεχθήκαμεν καὶ τὰ λαμπρότατα δῶρα ὁποῦ ἐστάλησαν πρὸς ἡμᾶς ἀπὸ τῆς θεοδωρήτου βασιλείας Σου καὶ ἀπὸ τοῦ ἀειμνήστου καὶ τρισμακαρίστου πατρός Σου, τοῦ ἡμετέρου ἐν Χριστῷ ἀδελφοῦ καὶ συλλειτουργοῦ, τοῦ ἐν μακαρίᾳ τῇ μνήμῃ γενομένου κυρίου Φιλαρέτου[1] γνησίου Πατριάρχου τῆς ἐν Μοσχοβίᾳ μεγάλης Ἐκκλησίας, τοῦ ὁποίου ἡ κοίμησις πολλὰ μᾶς ἐλύπησε· διότι ἠξεύραμεν τοῦ πῶς ἦτον πιστὸς ποιμὴν τῆς τοῦ Χριστοῦ λογικῆς ποίμνης καὶ ἱκανὸς καὶ ἄξιος νὰ κυβερνᾷ τοιαύτην μεγάλην Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς βασιλικὰς καὶ πολιτικὰς ὑποθέσεις νὰ μεταχειρίζηται δὲν ἦτον ὀλίγος, ἀλλὰ πολὺς καὶ ὀνομαστός, ἀκόμη καὶ πρὸς ἡμᾶς καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησίαν ἦτον πολλὰ ἐνεργητικὸς καὶ σπλαγχνικός, εἰς τόσον ὅτι πᾶσαι αἱ ὑπὸ τὴν ἡμετέραν διοίκησιν ἐκκλησίαι τοῦ Χριστοῦ μεγάλην λύπην ἔλαβον, ὅταν ἤκουσαν τὴν κοίμησιν τοῦ μακαρίτου ἐκείνου, καὶ πᾶσαι ἤρχισαν νὰ τὸν μνημονεύωσι κάμνοντες τὰ σαραντάριά του, γράφοντές τον εἰς τὴν πρόθεσιν καὶ εἰς τὸ βραβεῖον, καὶ μακαρίζοντές τον ἡμέρας καὶ νυκτός. Ἀλλὰ τὴν λύπην ἐκείνην ὕστερον τὴν ἐπαρηγόρησεν ἡ θεοφρούρητος βασιλεία Σου ὅταν μᾶς ἔγραψε πῶς μετὰ τῆς αὐτοῦ θείας καὶ ἱερᾶς Συνόδου ὁποῦ συνηθροίσθη μὲ πρόσταξιν τῆς θεοστέπτου βασιλείας Σου, ὄντος προέδρου ταύτης τοῦ ἱερωτάτου μητροπολίτου Νοχεροβρενείας κυρίου Κυπριανοῦ, καὶ ἐδιάλεξε διὰ πατριάρχην γνήσιον καὶ νόμιμον τῆς ἐν Μοσχοβίᾳ μεγάλης Ἐκκλησίας τὸν παναγιώτατον κύριον Ἰωάσαφ τὸν ποτὲ ἀρχιεπίσκοπον Ποκοβίας, ἄνδρα φρόνιμον, δίκαιον καὶ εὐλαβῆ, καὶ πᾶσαν ἄλλην ἀρετὴν πεπαιδευμένον (καθὼς ἡ θεόστεπτος βασιλεία Σου περιγράφει αὐτόν καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν). Τοῦτο ἡμεῖς καὶ πᾶσαι αἱ ὑπὸ τὴν ἡμετέραν διοίκησιν τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίαι ὡς τὸ ἠκούσασι ἐχάρημεν πολλά, καὶ ἐπαρηγορήθημεν ἀπὸ τὴν λύπην τοῦ μακαρίτου πατρός Σου, καὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν ἀληθινὸν Θεόν, κατὰ δὲ τὸ ἀνθρώπινον μέγιστον καὶ ἄκρον Ἀρχιερέα, ἐδοξάσαμεν, ὅτι ἔχει τοὺς ὀφθαλμούς του ἀνεῳγμένους εἰς ταύτην τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλη-

[1] Ἴδε περὶ αὐτοῦ σημείωσιν ἐν τῷ προγενεστέρῳ ἐγγράφῳ. Ὁ Πατριάρχης Φιλάρετος ἀπεβίωσε δύο ἔτη πρὸ τῆς χρονολογίας ἣν φέρει τὸ παρὸν ἤτοι τῷ 1633. Διεδέχθη αὐτὸν ὁ πατριάρχης Ἰωάσαφ Δ' πατριάρχης τῆς Ῥωσίας γενόμενος τοιοῦτος τῷ 1634 ἔτει.

σίαν τῆς Μοσχοβίας, καὶ δὲν ἄφηκε νὰ γένη τινὰς ποταπὸς πατριάρχης, ἀλλὰ ἐδιάλεξε τοιοῦτον λύχνον καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν πατριαρχικὴν λυχνίαν ἄξιον διάδοχον τοῦ μακαρίτου κυρίου Φιλαρέτου, τοῦ Σοῦ μὲν πατρός, ἡμετέρου δὲ ἀδελφοῦ. Ἐκ τοῦ ὁποίου κυρίου Ἰωάσαφ τὴν χειροτονίαν ἂν καὶ σωματικῶς ἐλείπομεν, ἀλλὰ πννυματικῶς αὐτοῦ ἤμεθα βεβαιοῦντες τὴν τοιαύτην νόμιμον χειροτονίαν, τὸν ὁποῖον παναγιώτατον πατριάρχην κύριον Ἰωάσαφ, διὰ τὴν ἀγάπην τῆς θεοφρουρήτου βασιλείας Σου, καὶ διὰ τὴν ἀγάπην τοῦ μακαρίτου προκατόχου του κυρίου Φιλαρέτου, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀγάπην τὴν ἰδικήν του· ἐπειδὴ ἠκούσαμεν πῶς εἶναι καλὸς ἄνθρωπος, ὄχι μόνον τὸν ἐγράψαμεν εὐθέως εἰς τὰ δίπτυχα καὶ τὸν μνημονεύομεν μετὰ τῶν ἄλλων ὀρθοδόξων πατριαρχῶν τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν παναγιότητά του γράφομεν γράμμα φιλικὸν καὶ ἀδελφικόν, συγχαίροντες αὐτῷ εἰς τὴν νόμιμον ἀνάβασιν τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου. Ἀλλὰ πρὸς τὴν θεοφρούρητόν Σου βασιλείαν τὸν λόγον τρέπομεν, κράτιστε, ἀήττητε βασιλεῦ! καὶ πρῶτον μὲν εὐχαριστοῦμεν Σοι ὑπὲρ τῆς λαμπροτάτης ἐλεημοσύνης ὁποῦ καὶ ἔστειλες ἐκ μέρους τῆς θεοστέπτου βασιλείας Σου καὶ ἐκ τοῦ τρισμάκαρος πατρός Σου, τοῦ ἡμετέρου ἐν Χριστῷ ἀδελφοῦ κυρίου Φιλαρέτου, τὴν ὁποίαν ἐλεημοσύνην ἐλάβομεν ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ ὑμετέρου πρέσβεως τοῦ λαμπροτάτου κυρίου Ἰωαννου Γαβριηλοβίτζη Καράπιν καὶ τοῦ ὁσιωτάτου ἐν ἱεροδιακόνοις κυρίου Σεργίου Ματθαίου. Διὰ τὴν ὁποίαν ἐλεημοσύνην πολλὰ πολλὰ εὐχαριστήσαμεν τῷ ἐλεήμονι Θεῷ, ὁποῦ ἔνευσεν εἰς τὴν εὔσπλαγχνον καρδίαν τῆς βασιλείας Σου, καὶ μᾶς ἐπρόφθασεν εἰς μεγάλην ἀνάγκην. Κατὰ ἀλήθειαν, κράτιστε βασιλεῦ! ἂν καὶ εἰς ἄλλους βασιλεῖς πληροῦται τὸ τοῦ Σολομῶντος· «Καρδία βασιλέως ἐν χειρὶ Θεοῦ», ἀλλὰ πολλὰ περισσότερον εἰς τὴν βασιλείαν Σου τὴν θεοπρόβλητον· ὅτι βλέπομεν πῶς τὴν κυβερνᾷ πάντοτε ἐκεῖ ὁποῦ εἶναι τὸ θέλημά του, καὶ ἐκεῖ ὅπου εἶναι μεγάλη χρεία τῆς Ἐκκλησίας του, καθὼς ἔκαμε καὶ τώρα ἐπάνω εἰς τὰς μεγάλας χρείας καὶ ἀνάγκας ὁποῦ εἶχεν ἡ καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλη Ἐκκλησία, ἐπρόφθασεν ἡ λαμπροτάτη ἐλεημοσύνη τῆς βασιλείας Σου, καὶ διεσκόρπισε τὴν λύπην ὁποῦ εἴχαμεν, καθὼς σκορπίζει ἡ ἀκτίνα τοῦ ἡλίου τὴν σκοτεινὴν συννεφιάν. Κύριος ὁ Θεὸς νὰ Σοῦ τὸ ἀνταμείψη ἑκατονταπλασίως.

Αὕτη ἐστὶν ἡ δέησις ἡμῶν καθ' ἑκάστην, ἐν ἑσπέρᾳ, ἐν πρωΐ, ἐν μεσημβρίᾳ ἐν ταῖς θείαις τελεταῖς, καὶ ἐν πάσαις ταῖς προσευχαῖς ταῖς κοιναῖς καὶ κατ' ἰδίαν· ἵνα στερεόνῃ ὁ Κύριος τὴν ὀρθόδοξον βασιλείαν Σου μετὰ τῆς θεοστέπτου βασιλίσσης τῆς κυρίας Εὐδοκίας, καὶ μετὰ τῶν κυρίων βασιλοπούλων Σου κυρίου Ἀλεξίου Μιχαηλοβίτζη καὶ κυρίου Ἰωάννου Μιχάλοβιτζ καὶ κυρίας Εἰρήνης Μιχαηλοῦς, καὶ κυρίας Ἄννης Μιχαηλοῦς, πάντας ὑμᾶς νὰ φυλάττῃ καὶ νὰ στερεόνῃ ὁ Κύριος εἰς ἐτῶν πολλῶν περιόδους. μὲ μεγάλην γαλήνην, εἰρήνην, εὐτυχίαν· νὰ βάλῃ πάντας τοὺς ἐχθρούς Σας ὑποκάτω εἰς τοὺς πόδας Σας, τὴν βασιλείαν ταύτην τῆς Μοσχοβίας νὰ τὴν

αὔξήσῃ πολλαπλασίως, καὶ νὰ Σᾶς τὴν χαρίζῃ ἕως ὁποῦ στέκει ὁ κόσμος οὗτος. Ἀλλά, ἐλεημονέςατε βασιλεῦ! παρακαλοῦμεν τὴν θεόστεπτον βασιλείαν Σου, ταύτην τὴν μεγάλην Ἐκκλησίαν τῆς μεγάλης Ἀλεξανδρείας, τὴν πτωχὴν ἀλλὰ εὐσεβεστάτην καὶ ὀρθόδοξον, νὰ μὴν ἀστοχήσῃς ποτέ, ἀλλὰ πάντοτε νὰ ἔχῃς τοὺς βασιλικούς Σου ὀφθαλμοὺς ἀνεῳγμένους εἰς αὐτήν· καὶ καθὼς ἕως τώρα μὲ τὴν ἐλεημοσύνην τῶν ὀρθοδόξων βασιλέων τῆς Μοσχοβίας ἐστερεώθη, ἔτζη καὶ ἀπὸ τώρα μὲ τὴν ἐλεημοσύνην σας νὰ στέκῃ καὶ νὰ φυλάττηται, καὶ θέλει πληρωθῇ εἰς τὴν βασιλείαν Σου ἐκεῖνο ὁποῦ εἶπεν ὁ προφήτης Ἡσαΐας: «Εὐλογήσει σε ὁ λαὸς ὁ πτωχός, καὶ πόλεις ἀνθρώπων ἀδοκίμων εὐλογήσουσί σε. Ἐγένου γὰρ πάσῃ πόλει ταπεινῇ βοηθὸς καὶ τοῖς ἀθυμοῦσι δι' ἔνδειαν σκέπη». Ὁ κύριος Ἰησοῦς Χριστός, ὁ μέγιστος βασιλεὺς τῶν ἁπάντων, ὁ εἷς τῆς ὑπεραγίας Τριάδος, ὁ θεάνθρωπος, νὰ φυλάξῃ τὴν βασιλείαν Σου μετὰ τῆς βασιλίσσης καὶ τῶν βασιλοπούλων σου, νὰ σᾶς δώσῃ ὅσαις εὐχαῖς σᾶς εὐχόμεσθε, καὶ νὰ φυλάξῃ τὴν εἴσοδον καὶ ἔξοδον Ὑμῶν ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος. Ἀμήν. Γέγραπται ἐν τῷ πατριαρχείῳ τῆς Ἀλεξανδρείας ἔτει σωτηρίῳ ͵αχλέ Ὀκτωβρ. (1635).

Ἕπεται ἡ ὑπογραφὴ τοῦ πατριάρχου καὶ ἡ σφραγὶς τοῦ πατριαρχείου.

ΓΡΑΜΜΑ[1]

Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, Διονυσίου τοῖς μεγάλοις δοῦξι Ἰωάννῃ, Πέτρῳ καὶ Σοφίᾳ Ἀλεξάνδροβιτς.

Διονύσιος ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κωνσταντινουπόλεως Νέας Ῥώμης καὶ Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης

Γαληνότατοι, κράτιστοι, θεόστεπτοι, θεοφρούρητοι, νικηταί, τροπαιοῦχοι καὶ ὑπερασπισταὶ τοῦ χριστιανικοῦ γένους, ἐλέῳ Θεοῦ αὐθένται, βασιλεῖς, καὶ μεγάλοι Κνέζιδες, εὐσεβέστατοι ἀδελφοὶ κύριοι κύριοι Ἰωάννη, Πέτρε καὶ Σοφία Ἀλεξιοβίτζηδες, πάσης Μεγάλης καὶ Μικρᾶς καὶ Ἄσπρης Ῥωσίας καὶ Αὐτοκράτορες Μοσχοβίας, Βλαντιμηρίου, Κιόβου, Νοβαγραδίου βασιλεῖς Καζανίου, βασιλεῖς Ἀστραχανίου, βασιλεῖς Σιμπερίου, μεγάλοι αὐθένται Πισχοβίου, καὶ μεγάλοι κνέζιδες Λίτεροι, Σμολένζκας, Ντεβερίου, Βολινστζκίου, Πουτοσκίου, Γιργορσκίου, Περμισκίου, Ντάντζικίου, Μπουργαρκίου, καὶ ἄλλων πολλῶν αὐθένται καὶ μεγάλοι κνέζιδες τῆς χαμηλῆς γῆς Τζερνιχοβίου, Ῥεζανίου, Πολοτζκίου, Ὀμπτορσκίου, Ῥοστοβίου, Κοντισκίου, Ἱεροσλαβίου, Πελοζερίου, Οὐντουρίου, Βεταρσκίου, Λι-

[1] Ἀρύομαι ἐκ τῆς Συλλογῆς «Γράμματα κλπ.» Τόμ. 4, σελ. 509, αὔξ. ἀριθ. 175. Τὸ παρὸν φέρει χρονολογίαν 1686 Μαΐου.

θλομσκίου, Μεστησλευσκίου, καὶ παντὸς βορείου μέρους, ἐξουσιασταὶ καὶ αὐθένται γῆς Ἰβηρίας, Ταλίνων, Κρουζίνων, Βασιλείου καὶ Κλαπ-παρτίνων, γῆς Τζερκέζων, Ἠγορίου, Κρουζήνων, καὶ ἄλλων πολλῶν ἡγεμονεῶν καὶ ἐπαρχιῶν ἀνατολικῶν, δυτικῶν καὶ βορινῶν προδιοικη-ταὶ καὶ ἐξουσιασταί, καὶ ἐκ προγόνων νικηταὶ καὶ κληρονόμοι, υἱοὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν ἀγαπητοὶ καὶ ἐκ σπλάγχνων πε-ριπόθητοι τῆς ἡμῶν μετριότητος ἐπεύχομαι τῇ ὑμῶν ἁγιωτάτῃ καὶ κραταιᾷ βασιλείᾳ χάριν οὐράνιον καὶ σωτήριον ἔλεος παρὰ τῆς ὑπερ-φώτου, καὶ ὑπερουσίου, καὶ ἐνιαίας, καὶ μακαρίας, καὶ ζωοποιοῦ, καὶ ἀσυγχύτου Τριάδος, ἀφ' ἧς πᾶσα δόσις ἀγαθὴ καὶ πᾶν δώρημα τέλειον, ῥῶσιν καὶ εὐεξίαν σώματος, ἀνδρείαν καὶ ἰσχὺν κατὰ πάν-των τῶν ἀντικειμένων, γῆρας βαθύτατον, νίκην καὶ τρόπαια κατ' ἐχθρῶν ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων, στερέωσιν ἐπίμονον, καὶ αὔξησιν τῆς κραταιᾶς καὶ ἁγίας βασιλείας εἰς διαδοχὰς τοῦ θεοσώστου καὶ θεοφρουρήτου βασιλικοῦ ὑμῶν γένους. Ἡ θεία καὶ τελεταρχικὴ παν-τοδυναμία, εἰ καὶ δίχα μέσων καὶ αἰτιῶν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα παρήγαγεν, ἀλλ' ὅμως διὰ μέσων καὶ αἰτιῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, οὐ μόνον τὰ κατὰ φύσιν, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπερφυῆ κατεργά-ζεται· ὅθεν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἀπὸ τοῦ παγκοσμίου κατα-κλυσμοῦ ἐν τῇ κιβωτῷ περιέσωσε ναυτικῇ παραδόξως ναυαρχοῦντος τοῦ Νῶε, καὶ τὸν λαὸν τοῦ Ἰσραὴλ διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης διε-βίβασε καινῇ στρατηγίᾳ στρατηγοῦντος Μωσέως, καὶ τὸν οἶκον Ἰα-κὼβ ἐχόρτασεν ἀφειδέσι χερσὶ σιτοδοτοῦντος Ἰωσήφ, καὶ μυρία ἄλλα δι' αἰτίων ὀργανικῶν κατά τινος τῶν ἔξω φιλοσόφων θαυμασίως ἀ-πειργάσατο, ὅσα ἡ θεία Γραφὴ τρανῶς διαδίδωσιν· οὕτω καὶ νῦν τῆς παροικίας Κιόβου δεινῶς πιεζομένης ὑπὸ ποικίλων περιστάσεων τῆς ποιμαντικῆς διοικήσεως καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς κυβερνήσεως, καὶ μέσῳ ἐπιτηδείῳ καὶ προσφυεῖ ὀργάνῳ ἐν τῇ τρυτάνῃ τῆς πανα-γίας καὶ ζωοποιοῦ Τριάδος ἐκλεχθέντι τῷ ὑμετέρῳ ἀεισεβάστῳ κρά-τει ἐχρήσατο· ὅθεν καὶ γράμματα σεπτὰ τῆς ὑμῶν θεοφρουρήτου βασιλείας προσηνέχθησαν ἡμῖν, ἐν πρώτοις τὴν εἰρηνικὴν καὶ νι-κητικὴν ὑμῶν κατάστασιν ἐξαγγέλλοντα, εἶτα τὸ περὶ τὴν παροικίαν Κιόβου συμβεβηκὸς διατρανοῦντα, ὅτι δηλαδὴ διὰ τὸ ὑπερβολικὸν τοῦ τόπου διάστημα, καὶ διὰ τὰς μεταξὺ τῶν δύο μεγίστων βασι-λειῶν συμβάσας μάχας, οὐκ ἐδόθη ἄδεια παρὰ τῆς πατριαρχικῆς τοῦ οἰκουμενικοῦ θρόνου μεγαλειότητος χειροτονηθῆναι γνήσιον μη-τροπολίτην Κιόβου, μετὰ τὸ μεῖναι ἀπροστάτευτον τὴν παροικίαν ταύτην κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς ἐπικρατήσασαν συνήθειαν, ὡς ὑποκειμέ-νης τούτῳ καὶ μεινάσης πρὸ χρόνου πολλοῦ ἀποιμάντου, ὁ ἐχθρὸς τῆς εὐσεβοῦς καὶ ὀρθῆς καὶ ἀληθοῦς καὶ ἁγίας καὶ ἀμωμήτου τῶν εὐσεβῶν καὶ ὀρθοδόξων χριστιανῶν διάβολος δι' ὀργάνων πονηρῶν τῇ ποίμνῃ ταύτῃ ζιζάνια πάμπολλα ἐγκατέσπειρε καὶ ἀκάνθας ὅτι πλείστας, ὥστε μικροῦ δεῖν καὶ τὸν σῖτον ἐναπέπνιξαν ἄν, ἤτοι τὴν εὐσέβειαν, εἰ μὴ τὸ ὑμέτερον βασιλικὸν ὀρθοδοξότατον κράτος πρὸς ἄμυναν ἐξεγερθείη ἂν καὶ ᾐτοῦντο τὴν παροικίαν ταύτην Κιόβου ὑ-

ποταχθῆναι ὑπὸ τὸν ἁγιώτατον πατριαρχικὸν τῆς Μοσχοβίας θρόνον, ὥστε ἡνίκα παρεμπίπτῃ χρεία χειροτονίας προσώπου ἀξίου, τοῦ ἐκλεχθησομένου παρὰ τῶν ὑποκειμένων τῇ μητροπόλει ταύτῃ ἐπισκόπων, ἀρχιμανδριτῶν, ἡγουμένων, ἱερέων, ἱερομονάχων, μοναχῶν ἀρχόντων καὶ λοιπῶν, ἀδείᾳ καὶ προτροπῇ τοῦ κατὰ καιροὺς ἐκεῖσε περιφανεστάτου χατμάνου, ἔχῃ ἄδειαν ὁ κατὰ καιροὺς μακαριώτατος πατριάρχης Μοσχοβίας καὶ πάσης Ῥωσσίας χειροτονεῖν τοῦτον κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν διατύπωσιν, καὶ ἀποδεικνύναι γνήσιον καὶ νόμιμον καὶ κανονικὸν μητροπολίτην Κιόβου μετὰ τῶν αὐτοῦ προνομίων, καὶ ἐγχειρίζειν αὐτῷ τὴν ἐν μεμβράναις λεγομένην πρᾶξιν, ἥτις διαλαμβάνει ῥητῶς ἅπερ ἕκαστος τῶν ἀρχιερέων ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐπαρχίᾳ ἔχει ἐπ' ἐξουσίας ἐκτελεῖν. Διὸ τῆς ἡμῶν μετριότητος τὴν ὑπόθεσιν συνοδικῶς προβαλούσης, καὶ ταύτην συνδιασκεψαμένης μετὰ τῶν περὶ αὐτὴν ἱερωτάτων μητροπολιτῶν καὶ ὑπερτίμων, τῶν ἐν ἁγίῳ Πνεύματι ἀγαπητῶν αὐτῆς ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν, οὐ μόνον εὔλογος ἀπεφάνθη καὶ δικαία ἐκρίθη, ἀλλὰ καὶ ἡ πρόνοια, ἥντινα κατεβάλετε, μεγάλως ἐπῃνέθη καὶ ἄκρως ἐθαυμαστώθη· περὶ οὗ καὶ γράμματα πατριαρχικὰ συνοδικὰ ἐξετέθησαν, καὶ εἰς τὸν τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας κώδικα κατεστρώθησαν, διαλαμβάνοντα ὅτι ὁ μακαριώτατος πατριάρχης Μοσχοβίας καὶ πάσης Ῥωσίας κῦρ Ἰωακείμ, ὁ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι ἀγαπητὸς καὶ περιπόθητος ἀδελφὸς καὶ συλλειτουργὸς τῆς ἡμῶν μετριότητος ἔχῃ ἐπ' ἀδείας χειροτονεῖν Κιόβου μητροπολίτην, κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν διατύπωσιν, ὅντινα ἂν ἐκλέξωσιν οἱ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ ὑποκείμενοι, κατὰ τὸ ἐκδοθὲν γράμμα τοῖς ὑποκειμένοις τῇ Κιόβῳ ἐπαρχίᾳ, δηλαδὴ ἔχειν τούτους ἄδειαν ἡνίκα ἐμπίπτῃ χρεία προσώπου γενησομένου μητροπολίτου Κιόβου, ἐκλέγειν οὗτοι ὅντινα βούλονται καὶ οἱ μετὰ τοῦτον πατριάρχαι ὁμοίως καὶ ἡ μητρόπολις αὕτη Κιόβου ἔστω ὑποκειμένη ὑπὸ τὸν ἁγιώτατον πατριαρχικὸν τῆς Μοσχοβίας θρόνον, καὶ οἱ ἐν αὐτῇ ἀρχιερατεύοντες, ὅ τε ἤδη καὶ ὁ μετὰ τοῦτον, γινώσκουσι γέροντα καὶ προεστῶτα αὐτὸν τὸν κατὰ καιροὺς πατριάρχην Μοσχοβίας ὡς ὑπ' αὐτοῦ χειροτονούμενοι, ἑνὸς μόνου φυλαττομένου, δηλαδὴ ἡνίκα ὁ μητροπολίτης Κιόβου ἱερουργῶν εἴη τὴν ἀναίμακτον καὶ θείαν μυσταγωγίαν ἐν τῇ παροικίᾳ ταύτῃ, μνημονεύωσιν ἐν πρώτοις τοῦ σεβασμίου ὀνόματος τοῦ παναγιωτάτου οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, ὡς ἐξ αὐτοῦ πάντα τὰ ἀγαθὰ εἰς τὰ τῆς οἰκουμένης πέρατα διαδιδόμενα καὶ πηγῇ πάντων ἂν καὶ τρόπῳ συγκαταβατικῷ χρωμένη διὰ τὰς ῥηθείσας αἰτίας καὶ παρατιθεμένη εἰς τὸν θρόνον τοῦ πατριάρχου Μοσχοβίας τὴν ταύτης ὑποταγήν, ἔπειτα τοῦ πατριάρχου Μοσχοβίας. Δεόμεθα ὑμῶν τῶν γαληνοτάτων καὶ θεοστέπτων μεγάλων βασιλέων καὶ αὐτοκρατόρων ὀρθοδοξοτάτων, ὅπως κατ' ἔτος μὴ ἐκλείπῃ ἡ ἐκ σπλάγχνων υἱϊκῶν ἐλεημοσύνη, ἀλλὰ μετοχετεύοιτε προσηνεῖ τῇ καρδίᾳ καὶ ὄμματι ἱλέῳ· καὶ ἡμεῖς οὐ διαλείψομεν, ἀλλ' ἐσαεὶ χεῖρας ὑπερεκτεταμένας πρὸς τὸν ἀρχιποίμενα Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἀροῦμεν, ἐκλιπαροῦντες

αὐτὸν βραβεύειν τοῖς ὀρθοδοξοτάτοις καὶ θεοστέπτοις βασιλεῦσιν χάριν οὐράνιον, ὑγείαν καὶ τελείαν εὐεξίαν, ῥῶσιν ψυχῆς τε ἅμα καὶ σώματος, τρόπαια καὶ νίκας κατ' ἐχθρῶν ὁρατῶν καὶ ἀοράτων, αὔξησιν τῆς μεγίστης ὑμῶν βασιλείας, πληθυσμὸν εἰρήνης εἰς τὸ ὑπήκοον, ἀγάπην χριστιανικὴν καὶ ἀδελφικὴν ἀνυπόκριτον μεταξὺ ὑμῶν, διαδοχὴν τοῦ βασιλικοῦ ὑμῶν γένους μέχρις ὅταν ὁ ἥλιος τὸν αὐτοῦ διατρέχῃ κύκλον, χαρὰν καὶ εὐφροσύνην ἀνεκλάλητον, καὶ μετὰ ταῦτα τὴν αἰώνιον μακαριότητα· ἔτι δὲ συγχώρησιν καὶ βασιλείαν οὐράνιον τοῖς ἁγιωτάτοις καὶ ἀοιδίμοις ὑμῶν προπάτορσι, τοῖς ἀπ' ἀρχῆς ταύτης τῆς βασιλείας ὑπάρξασι. Ταῦτα μέν, ἡ δὲ τρισυπόστατος καὶ ἁγία καὶ ζωαρχικὴ καὶ βασιλικὴ Τριὰς εἴη φύλαξ καὶ ἀρωγὸς ὑμῶν ἐν βίῳ παντί. Ἀμήν.

Ἐν ἔτει τῷ σωτηρίῳ χιλιοστῷ ἑξακοσιοστῷ ὀγδοηκοστῷ ἕκτῳ ἰνδικτιῶνος ἐννάτῃ, ἐν μηνὶ Μαΐῳ.

† *Πρὸς Θεὸν διάπυρος εὐχέτης τῆς χριστιανικωτάτης ὑμῶν βασιλείας καὶ κατὰ πάντα πνευματικὸς πατὴρ καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης.*

Ἐν Αἰκατερινοσλαύῃ. (Ἐξ ἀνεκδότου συλλογῆς.)

Κ. Α. Παλαιολόγος

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Ἀπρίλιος — Ἰούνιος 1889.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

Συνεκροτήθησαν δύο συνεδρίαι τοῦ Συλλόγου.

Ὁ διακεκριμμένος ἠθοποιὸς κ. Ἐρνέστος Ῥώσσης διατρίψας ἐν Ἀθήναις ἔδωκεν ἐν τῷ νέῳ Θεάτρῳ εὐεργετικὴν παράστασιν ἧς τὸ ἥμισυ τῶν εἰσπράξεων διέθετο ὑπὲρ τῆς Σχολῆς τῶν Ἀπόρων παίδων.

Ἐν ἐκτάκτῳ συνεδρίᾳ τοῦ Συλλόγου καὶ ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς ἐν Ἀθήναις ἐλεύσεως τοῦ κ. Ῥώσση ὁ κ. Κ. Ξένος ὡμίλησε περὶ τοῦ δραματικοῦ αὐτοῦ σταδίου. Ὁ δὲ κ. Ῥώσσης εὐχαριστῶν τὰ μέλη τοῦ Συλλόγου καὶ ἰδίᾳ τὴν Ἀθηναϊκὴν κοινωνίαν διὰ τὴν γενομένην αὐτῷ ὑποδοχὴν ὡμίλησε περὶ τῆς δραματικῆς τέχνης ἐν γένει.

Ἑωρτάσθη διὰ γεύματος ἐν τῷ ἐν Κηφισσίᾳ μεγάλῳ ξενοδοχείῳ ἡ ΚΔ' ἐπέτειος τῆς συστάσεως τοῦ Συλλόγου.

Ἐγένοντο δεκταὶ αἱ προτάσεις τῆς ἐπιτροπῆς τῆς ἐκλεγείσης ὅπως ὁρίσῃ τὰ τελεσθησόμενα τῷ Συλλόγῳ ἐπὶ ταῖς ἑορταῖς τῆς εἰκοσιπενταετηρίδος αὐτοῦ. Ἡ ἐπιτροπὴ δ' αὕτη ὁρισθεῖσα καὶ ὡς μόνιμος θέλει διευθύνει τὰ τῶν ἑορτῶν.

Ἡ Ἑταιρία τῶν φυλακῶν συνήννεσε ὅπως τὸ ὑπ' αὐτῆς συναχθὲν ποσὸν συμποσούμενον εἰς Δρ. 21000 περίπου συγχωνευθῇ μετὰ τοῦ

ὑπὸ τοῦ Συλλόγου διὰ τῆς ἐπιτροπῆς αὐτοῦ τῶν φυλακῶν περισυναχθὲν ὅπως ἱδρυθῇ φυλακὴ διὰ τοὺς ἀνήβους. Ὁ Σύλλογος ἔδωκε πρὸς τοῦτο πλήρη πληρεξουσιότητα εἰς τὴν εἰδικὴν αὐτοῦ ἐπιτροπὴν ἵνα ἐξακολουθήσῃ τὰς περαιτέρω ἐνεργείας πρὸς ταχεῖαν ἀποπεράτωσιν τοῦ ἔργου.

Γενομένων τῶν ἀρχαιρεσιῶν τοῦ Συλλόγου διὰ τὸ ΚΕ' ἀπὸ τῆς συστάσεως αὐτοῦ ἔτος ἐξελέχθησαν ἐπίτιμος μὲν πρόεδρος ὁ κ. Κ. Παπαρρηγόπουλος, τακτικὸς ὁ κ. Σῖμος Μπαλάνος, ἀντιπρόεδροι οἱ κ.κ. Ι. Βάμβας καὶ Τιμ. Ἠλιόπουλος, γενικὸς γραμματεὺς ὁ κ. Μ. Π. Λάμπρος, εἰδικοὶ γραμματεῖς οἱ κ.κ. Γ. Πίσσας καὶ Κ. Γαρδίκης, ταμίας ὁ κ. Κ. Κουτσαλέξης, ἐπιμελητὴς τῆς Βιβλιοθήκης ὁ κ. Στ. Βάλβης καὶ διευθυντὴς τοῦ ἀναγνωστηρίου ὁ κ. Α. Α. Ῥαγκαβῆς. Ἔφορος δὲ τῆς Σχολῆς τῶν Ἀπόρων Παίδων ὁ κ. Ἰγν. Μοσχάκης καὶ κοσμήτορες οἱ κ.κ. Σπ. Κονοφάος, Δ. Π. Λάμπρος, Θ. Μπαλτῆς, Γ. Χαλκιόπουλος, Κ. Βρυζάκης καὶ Β. Ἀντωνόπουλος. Μέλη δὲ τῆς ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπῆς οἱ κ. κ. Ν. Κουρῆς, Κ. Αἴσωπος καὶ Ἀλέξ. Καμπᾶς.

Ἐξελέχθησαν μέλη τακτικὰ πάρεδρα τοῦ Συλλόγου οἱ κ. κ. Ἀλ. Δ. Βάλβης, Χρ. Βουρνάζος, Π. Σκουζές, Εὐστ. Χοϊδᾶς, Ἀχ. Γέροντας, Ἀντ. Μομφερράτος, Μιχ. Κωττάκης, Ξεν. Ἀργύρης, Ἀνδρ. Πασπάτης, Κ. Εὐθ. Σταυρόπουλος, Ἀπόστ. Ἀποστολόπουλος, Δημ. Ταμβακόπουλος, Μεγ. Πετμεζᾶς, Ἀνδρ. Καρκαβίτζας, Ἰάκ. Θεοφιλᾶς, Γ. Πιλάβιος, Δημ. Βρυζάκης, Περ. Ἀγγελόπουλος Ἀθάνατος, Στ. Κιουζές, Φερ. Σερπιέρης καὶ Νικ. Φέρμπος. Ἐπίτιμα ὁ κ. Ἀν. Θεοφιλᾶς ἐνταῦθα καὶ Δομένικος Ζακκαρῖνος ἐν Νεαπόλει. Ἀντεπιστέλλοντα δ' οἱ κ. κ. Κλέων Ῥαγκαβῆς ἐν Σόφιᾳ καὶ Κ. Ὄφφμαν ἐν Οὐασιγκτῶνι.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελ.	311	στίχ.	15	ἀντὶ	Παρισίοις	γράφε	Παρισσίοις
»	»	»	26	»	1	»	1—183
»	313	»	8	»	Greck	»	Greek
»	316	»	10	»	τελευτῆς αὐτοῦ	»	τοῦ 1812
»	»	»	22	»	Πρέβυβας	»	Πρέβυζας
»	320	»	19	»	τὸν	»	καὶ τὸν
»	322	»	30	»	Statre	»	I take
»	366	»	19	»	9	»	17
»	370	»	1	»	πυρίτου	»	πωρίνου
»	373	»	37	»	236	»	230
»	375	»	18	»	216	»	236
»	»	»	33	»	Ζαλλόγγῳ	»	Ζαλόγγῳ

Ἐν τῇ περὶ τοῦ *ἱστοριογραφήματος τοῦ Γαΐγκερ* διατριβῇ τοῦ κ. Ν. Πετρῆ, ἥτις ἐδημοσιεύθη ἐν τεύχ. ς' καὶ ζ' τοῦ «Παρνασοῦ» ἑ. ἑ. ἀνάγνωθι·

Ἐν σελ.	308	στίχ.	8	*ὅτε*	ἀντὶ	ὅτι
»	»	»	24	*δύναταί τις*	»	δύναται
»	309	»	24	*καὶ ἧς ἡ ἐκτύλιξις*	»	ἧς ἡ ἐκτύλιξις

Αἰτήσεις συνδρομῶν μὲν ἀπευθύνονται *πρὸς τὸν ἐκδότην τοῦ περιοδικοῦ* κ. **Ἀλέξανδρον Παπαγεωργίου** (ἐν ὁδῷ Ὀφθαλμιατρείου, παρὰ τὸν ναὸν Ἁγίου Γεωργίου), πληροφοριῶν **δὲ καὶ** καταχωρίσεως διατριβῶν πρὸς τὸν κ. **Π. Ι. Φέρμπον** καθηγητήν, μέλος τῆς ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιτροπείας (**ἐν τῷ** καταστήματι τοῦ Συλλόγου ὁδὸς Νομισματοκοπείου ἀριθ. 4).

ΤΙΜΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΠΛΗΡΩΤΕΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ἐν Ἑλλάδι δραχμαὶ νέαι	**12**
Ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ φράγκα χρυσᾶ	**18**

Ἔξω τῶν Ἀθηνῶν εἰς οὐδέν' ἀποστέλλεται ὁ **Παρνασσὸς ἐὰν** μὴ προαποσταλῇ ἡ συνδρομή.

Αἱ συνδρομαὶ τῶν ἐπαρχιῶν γίνονται δεκταὶ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια τῆς Ἐθνικῆς καὶ τῆς Ἰονικῆς Τραπέζης. Αἱ δ' ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια Γαλλικά.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ

ΤΟΜΟΣ ΙΒ΄ — ΤΕΥΧΟΣ ΙΑ΄ και ΙΒ΄

Ἰούλιος καὶ Αὔγουστος 1889

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΛΕΞ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΟΔΟΣ ΟΦΘΑΛΜΙΑΤΡΕΙΟΥ ΑΡΙΘ. 5

1889

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιστατεῖ ἐπιτροπεία συγκειμένη ἐν τῶν κκ. *Παναγιώτου Ι. Φέρμπου, Δημητρίου Κ. Κοκκίδου, Τιμολέοντος Ἠλιοπούλου* καὶ *Ἰω. Σακκελίωνος* καὶ προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ Συλλόγου κ. *Σίμου Μπαλάνου*.

Π. Ι. ΧΑΛΚΙΟΠΟΥΛΟΥ

ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ[1]

ΕΠΟΧΗ ΑΡΧΑΙΑ

III

Φίλοι μου ἀκροαταί,

Διηγηθέντες τὸ ἀρχαῖον ἐμπόριον ἄλλων ἐθνῶν, προβαίνομεν ἤδη εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τοῦ ἀρχαίου ἐμπορίου τῶν ἡμετέρων προγόνων. Ἡ ὕλη αὕτη εἶναι ὀγκωδεστάτη, ἀλλά, κατατέμνοντες καὶ καθαίροντες αὐτήν, θὰ περιορισθῶμεν εἰς τὰ χρησιμότερα καὶ τὰ ἀναγκαιότερα.

Ὁ καλήτερος τρόπος καὶ ὁ ὠφελιμώτερος συγχρόνως τοῦ διδάσκειν ἱστορίαν οἱανδήποτε, εἶναι τὸ διηγεῖσθαι, πιστῶς καὶ ἀφελῶς, τὰ ἀλληλοδιάδοχα γεγονότα, χωρὶς νὰ μεσολαβῶσιν ἐπιχειρήματα λογικά, ἅτινα πάντοτε εἶναι ἐπιδεκτικὰ ἀμφισβητήσεως. Τῆς τοιαύτης ἱστορικῆς διδασκαλίας οὐδὲν ἄλλο ἔργον ὑπάρχει φιλανθρωπότερον, διότι ἡ διδασκαλία τῆς ἱστορίας εἶναι ὁ ἐπιούσιος ἠθικὸς ἄρτος τοῦ λαοῦ, ὅστις, φωτιζόμενος ἐκ τῶν προγεγενημένων, δύναται νὰ κρίνῃ ὀρθῶς καὶ ἀσφαλῶς, περί τε τῶν παρόντων καὶ τῶν μελλόντων. Ποῖος δὲ δύναται ν' ἀρνηθῇ τὸν ἄρτον αὐτὸν εἰς τὸν λαόν; ὅσον κακεντρεχὴς καὶ ἂν ὑποτεθῇ δὲν ἠμπορεῖ νὰ μισῇ ὁλόκληρον λαὸν διὰ νὰ τὸν ἀφίσῃ εἰς τὸ σκότος. Τὴν πρὸς τὸν λαὸν δὲ ἀγάπην εὑρίσκει ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ καρδίᾳ, ἀδύνατον δὲ εἶναι νὰ εὕρῃ ἐν αὐτῇ τὸ αἴσθημα τοῦ μίσους καθ' ὁλοκλήρου κοινωνίας.

Τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν ἐμπόριον χρεωστεῖ τὴν γέννεσίν του εἰς τὴν

[1] Τὸ ἔργον τοῦτο, ὅπερ εἶνε ἀνέκδοτον, συνέγραψεν ὁ ἀείμνηστος ἀνήρ, κατὰ τὸ 1870, χάριν τοῦ ἐν Πάτραις *Ἐμπορικοῦ Συλλόγου Ἑρμοῦ*, ὅστις εἶχε τότε, τῇ προτάσει αὐτοῦ, ἀναλάβει τὴν διὰ δημοσίων ἀναγνωσμάτων διδασκαλίαν τῶν κατοίκων τῆς πόλεως ἐκείνης. Τὸ πλεῖστον τοῦ ἔργου τούτου ἀπηγγέλθη ὑπὸ τοῦ ἰδίου συγγραφέως ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ μνησθέντος Συλλόγου. Αἱ ἤδη δημοσιευόμεναι διαλέξεις ἀφορῶσι τὴν ἱστορίαν τοῦ ἐμπορίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

γειτνίασιν τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῆς Φοινίκης, καὶ εἰς τὴν τοπογραφικὴν αὐτῆς θέσιν. Τόπος βρεχόμενος ἀπὸ τὰ τρία αὐτοῦ μέρη ἐκ τῆς θαλάσσης, τόπος ἔχων τοσούτῳ ἐκτεταμένην παραλίαν, τοσούτους ὅρμους καὶ λιμένας, καὶ τοσαύτας νήσους, ἀδύνατον ἦτο, μόλις ἀνεφάνη εἰς τὸν κόσμον νὰ μὴ ἐπιδοθῇ εἰς τὴν ναυτιλίαν καὶ εἰς τὸ ἐμπόριον. Ἰδοὺ ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ γέννεσις τοῦ ἑλληνικοῦ ἐμπορίου.

Ἀρχαιόθεν οἱ Ἕλληνες εἶχον οἰκειωθῇ μὲ τὴν θάλασσαν. Ὁ στόλος αὐτῶν, ὅταν, κατὰ τὸν Ι' αἰῶνα π. Χ., ἐξεστράτευσαν κατὰ τῆς Τρωάδος, συνέκειτο ἐκ χιλίων διακοσίων πλοίων. Καὶ κατ' ἀρχὰς μέν, παρήγγελον τὴν κατασκευὴν τῶν πλοίων εἰς τὴν Φοινίκην, ἢ ἔφερον ἐκεῖθεν ναυπηγούς· ἀλλά, μετ'οὐ πολύ, καὶ ναυπηγοὺς ὀνομαστοὺς ἀπέκτησαν, καὶ τὰ πλοῖα ἐναυπήγουν εἰς τοὺς ἑαυτῶν λιμένας. Ἐκ τῶν διαφόρων πολιτειῶν τῆς Ἑλλάδος, πρώτη ἡ πολιτεία τῶν Ἀθηναίων ἀνεπτύχθη ναυτικῶς, περισσότερον πάσης ἄλλης. Διὰ τοῦτο, ὡς εἶναι γνωστόν, εὑρέθη ἑτοίμη καὶ ἀντέταξεν ἱκανὸν πολεμικὸν στόλον, ὅτε κατὰ τὸ 480 π. Χ., ὁ Ξέρξης ἦλθε, μετ' ἀπειραρίθμου στρατοῦ καὶ στόλου, νὰ κυριεύσῃ τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Περικλῆς δὲ εἶναι ἐκεῖνος ὅστις κυρίως προήγαγε τὴν θαλασσίαν τῶν Ἀθηνῶν δύναμιν εἰς τὸν κολοφῶνά της. Ἡ θαλάσσιος ἐκστρατεία τῶν Ἀθηνῶν, ἡ ὑπὸ τὸν Ἀλκιβιάδην, κατὰ τῆς Σικελίας, λαβοῦσα χώραν, κατὰ τὸ 415 π. Χ., παρουσιάζει τὴν μεγαλειτέραν ναυτικὴν πολεμικὴν δύναμιν, ἥτις ἐφάνη ποτε εἰς τὸν κόσμον, καὶ μέχρι σήμερον ἀκόμη. Ὅταν θὰ περιγράψωμεν τὴν ἀρχαίαν ναυπηγίαν, θὰ μνημονεύσωμεν καὶ ἄλλους στόλους τῶν ἐποχῶν ἐκείνων, οἵτινες, διὰ τὴν πληθὺν τῶν πλοίων προξενοῦσι δικαίαν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς νεωτέρους ἱστορικούς. Ἡ κυριωτέρα αἰτία τῆς παρακμῆς καὶ δυστυχίας τῆς Ἑλλάδος, ὁ Πελοποννησιακὸς πόλεμος, ἐξησθένησε, πρὸ πάντων, τὴν θαλασσίαν δύναμιν τῶν Ἀθηνῶν, καὶ ἡ Μακεδονικὴ κατάκτησις ἔφερε τὴν τελείαν καταστροφὴν αὐτῆς, ὡς ἀκολούθως συνοπτικώτατα ὀφείλομεν νὰ κάμωμεν λόγον καὶ περὶ τούτου.

Ἀφ' ἑτέρου τὰ πάντα συνέτρεχον τότε, ὅπως ἡ Ἑλλὰς διαπρέψῃ καὶ εἰς τὴν ναυτιλίαν καὶ τὸ ἐμπόριον. Ἡ εὐρύχωρος καὶ εὔστροφος ἑλληνικὴ διάνοια, ὁ θερμὸς ἐκεῖνος ζῆλος τῶν ἑλλήνων πρὸς τὰ γράμματα, πρὸς τὴν φιλοσοφίαν, τὴν ῥητορείαν, τὴν πολιτικὴν καὶ τὰς τέχνας, ἐξόχως δὲ πρὸς τὴν πολιτικὴν τέχνην τοῦ κατασκευάζειν πολιτείας καὶ νόμους καταλλήλους, καὶ κυβερνᾷν αὐτὰς ἐλευθερίως, τὰ πάντα, ἐν ἑνὶ λόγῳ, ὑπεβοήθησαν καὶ συνέτρεξαν τὴν ἀρχαίαν μας πατρίδα, ὥστε τάχιστα ν' ἀναδειχθῇ, ἐν τῷ τότε γνωστῷ κό-

σμῳ, καὶ ναυτικῶς καὶ ἐμπορικῶς, καθὼς ἀνεδείχθη καὶ εἰς πᾶν ἄλλο εἶδος γνώσεως καὶ ἐργασίας, διότι τὰ πάντα συνεβάδιζον εἰς τὴν ἀνάπτυξίν της καὶ εἰς τὴν δόξαν της.

Καὶ μολονότι, οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι δὲν ἦσαν φιλοκερδεῖς, ὡς ἦσαν οἱ φοίνικες, ἀγαπῶντες μᾶλλον τὸν πολιτικὸν βίον, τὴν ἀγοράν, τὴν Πνύκα, τὰς ἀρχαιρεσίας καὶ τὴν διοίκησιν ἐν γένει τῶν κοινῶν, μόλον τοῦτο κατώρθωσαν, διὰ τῆς σοφίας των, νὰ ἐκτείνωσιν εἰς ἀπωτάτας χώρας τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα καὶ τὸ ἑλληνικὸν ἐμπόριον. Τοῦτο δὲ χρεωστοῦσιν εἰς γενικόν τινα σκοπόν, ὅστις ἐκυρίευε ὅλας τὰς διανοίας, καὶ ὁ σκοπὸς οὗτος ἦτο ἡ δόξα τῆς πατρίδος. Διὰ τοῦτο, ἐντὸς τῶν πλοίων, διὰ τῶν ὁποίων ἐκομίζοντο ἔξω οἱ μέλλοντες ν' ἀποτελέσωσιν ἀποικίαν τινα, πλησίον τοῦ ἐμπόρου παρεκάθητο ὁ φιλόσοφος, ὁ πολιτικὸς ἀνήρ, ὁ ποιητής, ὥστε ἑκάστη τῶν ἀποικιῶν των ἀπεικόνιζεν αὐτὴν τὴν Ἑλλάδα, αὐτὴν τὴν μητρόπολιν, διότι αἱ ἀποικίαι συνωδεύοντο καὶ μὲ ὅλα τὰ ἠθικὰ στοιχεῖα τῆς μητροπόλεως, ἤτοι μὲ τὴν φιλοσοφίαν της, μὲ τὰς τέχνας της, μὲ τὸ ἐμπόριόν της καὶ μὲ τὴν πολιτικήν της. Οὕτω πῶς, ὁπουδήποτε καὶ ἂν ἔβαλε τὸν πόδα της ἡ ἑλληνικὴ ἀποικία ἐδημιούργησεν αὐτόχρημα καὶ μίαν Ἑλλάδα.

Ὡς μέσον δὲ προόδου καὶ πολιτισμοῦ, τὸ ἑλληνικὸν ἐμπόριον, κατὰ τὴν ἐποχὴν τὴν ὁποίαν διεξερχόμεθα, ἂν καὶ περιοριζόμενοι μόνον εἰς τὰ παράλια τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, καὶ εἰς τὸ βορειοανατολικὸν μέρος τῆς Μεσογείου, ὑπῆρξε μοναδικώτατον, καὶ οὐδέποτε ἄλλοτε ἡ μεγαλουργὸς δύναμίς του, ἐφάνη εἰς τὸν κόσμον τοιαύτη. Τοῦτο δὲ κυρίως χρεωστεῖται εἰς τὰς σοφὰς θεσμοθεσίας τοῦ τόπου, καὶ διὰ τοῦτο οἱ ἕλληνες ὁμολογοῦνται ὡς οἱ διδάσκαλοι ἁπάντων τῶν ἐθνῶν καὶ ἁπάντων τῶν αἰώνων ἐπὶ τῆς πολιτικῆς τέχνης. Καὶ σήμερον ἀκόμη ὅ,τι σώζει ἡμᾶς, εἶναι αἱ περὶ πολιτείας καὶ φιλοσοφίας ἰδέαι τῶν προγόνων μας. Εἶναι ψεῦδος μέγα ὅτι οἱ νεώτεροι ἐπενόησαν νέους πολιτικοὺς συνδυασμοὺς πρὸς τὸ κυβερνᾶν, ἀγνώστους εἰς τοὺς ἀρχαίους μας, διότι, ὡς μαρτυροῦσιν οἱ περινούστεροι ἱστορικοὶ καὶ φιλόσοφοι, δὲν ὑπάρχει μορφὴ κυβερνήσεως, ἀπὸ τῆς μᾶλλον ἀπολύτου μοναρχίας, μέχρι τῆς μᾶλλον ἀπεριορίστου δημοκρατίας, τὴν ὁποίαν νὰ μὴν ἐγνώριζον καὶ νὰ μὴν ἀνέπτυξαν οἱ ἀθάνατοι πρόγονοι ἡμῶν.

Τοιαύτη προοδευτικὴ κατάστασις δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴν ἐπηρεάσῃ ὠφελίμως καὶ τὸ ἐμπόριον. Καὶ ἂν ὁ καιρὸς μᾶς ἐσυγχώρει, τὴν ἑσπέραν ταύτην, νὰ σᾶς ἀναλύσωμεν μόνην τὴν νομοθεσίαν τοῦ

Σόλωνος, βεβαίως θὰ ἐβλέπατε εἰς αὐτὴν ὅτι αἱ νομοθεσίαι εἶναι ἡ κυρία ἀφορμὴ τῆς εὐτυχίας ἢ τῆς κακοδαιμονίας ἑκάστου τόπου. Τὸ μέγιστον δὲ τῶν πλεονεκτημάτων τῆς ἑλληνικῆς διανοίας ἦτο νὰ συναρμολογῇ τὴν θεωρίαν μὲ τὴν πρᾶξιν, καὶ νὰ εἰσδύῃ, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀστασίας τῶν φαινομένων, μέχρι τῶν ἀναλλοιώτων ἀρχῶν. Ἐμπορικῶς οἱ ῥωμαῖοι δὲν ἔπραξαν οὐδὲ βῆμα προόδου· τὰ πάντα ἐδανείσθησαν ἀπὸ τοὺς ἕλληνας, καὶ τὰ ἐμπορικὰ ἑλληνικὰ θεσμοθετήματα ἐχρησίμευσαν, μέχρι τοῦ μεσαιῶνος, ὡς παγκόσμιος ἐμπορικὸς κῶδηξ.

Ἀλλ' ὁποία, ἀξιοπαρατήρητος διαφορὰ μεταξὺ Σπάρτης καὶ Ἀθηνῶν καὶ ἄλλων ἑλληνικῶν πόλεων. Ἡ Σπάρτη, πολιτευομένη ἀριστοκρατικῶς, δὲν εἶχεν, εἰς τὴν ἀρχαιότητα, οὐδεμίαν ἐμπορικὴν ἀξίαν. Αἱ Ἀθῆναι, ἡ Κόρινθος, καὶ αἱ ἀποικίαι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἔχουσαι δημοκρατικὰ συγκερασμένα πολιτεύματα, ἀπετέλεσαν τὴν ἐμπορικὴν δόξαν τῆς Ἑλλάδος. Διὰ τοῦτο, τό, κατ' ἀρχάς, μέγα θέατρον τοῦ ἐσωτερικοῦ ἑλληνικοῦ ἐμπορίου, ὑπῆρξεν εἰς τὴν Ἀττικήν, καὶ εἰς τὸν Ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου. Ἡ ἱστορία ἀποδεικνύει ὅτι τὸ ἐμπόριον δὲν ζῇ ἐν τῇ δουλείᾳ, ἐνῷ, ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ, καὶ ζῇ καὶ ἀναπτύσσεται καὶ ἀνδροῦται.

Τὸ ἐμπόριον τῶν σιτηρῶν ἦτο τὸ κύριον ἐμπόριον τῶν Ἀθηνῶν. Διότι ὁ τόπος ἦτο, ὡς καὶ σήμερον εἶναι, λεπτόγειος καὶ διότι ᾐσθάνετο τὴν ἀνάγκην νὰ μὴ καθυστερῇ τῆς πρωτίστης τῶν τροφῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἦτο ἀπηγορευμένη ἡ ἐξαγωγὴ τῶν γεννημάτων. Σπανίως δὲ ἐπετρέπετο, καὶ μόνον ὅταν ὑπῆρχε πλησμονή. Καθὼς καὶ σήμερον, οὕτω καὶ τότε οἱ περὶ τὸν Εὔξεινον τόποι καὶ ἡ Ταυρικὴ Χερσόννησος, ἤτοι ἡ Κριμαία, ἦσαν τὰ ἀνεξάντλητα μέρη, ὅθεν μετεφέροντο οἱ σῖτοι. Τὸ ἐμπόριον τοῦτο ἐνηργεῖτο εἰς τὰς Ἀθήνας, ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῆς κυβερνήσεως, ἥτις ἐφρόντιζε καὶ ἔφερε τὰ σιτηρά, διὰ πλοίων ἐμπορικῶν, συνοδευομένων ὑπὸ πολεμικῶν, καὶ ἢ τὰ ἐπώλει εἰς τιμὰς εὐτελεῖς, ἤ, κατὰ τὰς ἀνάγκας, διένειμεν αὐτὰ δωρεὰν εἰς τοὺς πτωχούς. Εἰς οὐδένα ἐσυγχωρεῖτο νὰ ἔχῃ παρ' ἑαυτῷ, περισσότερα σιτηρὰ τῶν πεντήκοντα μεδίμνων, καὶ τοῦτο διὰ τὸν λόγον τὸν ὁποῖον εἴπομεν εἰς τὴν προηγουμένην ἡμῶν διδασκαλίαν, διότι ἐφοβοῦντο τὴν ἀσυνείδητον κερδοσκοπίαν. Ἕκαστος μέδιμνος περιελάμβανε 48 χοίνικας, ἕκαστος δὲ χοῖνιξ περὶ τὰς δύω ἐνετικὰς λίτρας, ἤτοι ὅσον ἀρκεῖ, κατὰ μέσον ὅρον, διὰ τὴν ἡμερησίαν τροφὴν ἑνὸς ἀνθρώπου· ὥστε ὁ μέδιμνος ἦτο μέτρον δυνάμενον νὰ χωρέσῃ 33 ὀκάδας, ὡς ἔγγιστα, ἤτοι περὶ τὸ ἓν καὶ ἥμισυ κοιλόν.

Ἡ λέξις *χοῖνιξ* περιεσώθη καὶ εἰς τὴν καθομιλουμένην. Εἰς διαφόρους ἑλληνικὰς χώρας, ἰδίως ἐν Ἠπείρῳ, *σοινίκιον* ἀποκαλοῦσι μέτρον τι σίτου, ὅπερ καὶ οἱ προπάτορες ἡμῶν χοίνικα καὶ χοινίκιον ἔλεγον. Ἂς ψάλῃ τώρα ὁ Φαρμεράϋερ ὅ,τι καὶ ἂν θέλῃ, ὑποστηρίζων ὅτι δὲν εἴμεθα γνήσιοι ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων ἑλλήνων!

Ἠκούσατε ὅτι τὰ σιτηρὰ ἐκομίζοντο ἐκ τῶν παραλίων τῆς σημερινῆς Ρωσσίας, καὶ ὅτι τὰ φορτηγὰ συνοδεύοντο ὑπὸ πλοίων πολεμικῶν. Διατί; διότι καὶ τότε, καὶ μετὰ ταῦτα ἀκόμη, ἡ θάλασσα ἔγεμε πειρατῶν. Φαντασθῆτε λοιπὸν πόσον δύσκολον ἦτο τὸ ἐμπόριον, καὶ πόσον ἐπικίνδυνον. Ἰδίως δὲ ἅπασα ἡ Μεσόγειος θάλασσα, καὶ κυριώτερον αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ἦσαν τόσαι φωλεαὶ πειρατῶν, καὶ μέχρι τῶν ἡμερῶν μας, ὅτε ἀκόμη τὰ πλοῖα δὲν εὕρισκον ἄσυλον παρὰ μόνον εἰς τὸν Πειραιᾶ. Ὁ Βύρων, κατὰ τὸ 1817, περιγράφων ἔν τινι τῶν ἀμιμήτων ποιημάτων του, ἑλληνικῆς ὑποθέσεως, τὰς φυσικὰς καλλονὰς τῆς θαλάσσης καὶ τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, λέγει περὶ τῶν πειρατῶν τὰ ἑφεξῆς:

Σκιὰ μαύρη καὶ ἀγρία βράχων ἀποτομωτάτων
Ἐπὶ τῶν κυανοχρόων ἐπεκτύνεται ὑδάτων,
Ὁ ἁλιευτὴς μὲ φόβον τὴν κυττάζει ὑποπτεύων
Πειρατοῦ μήπως συνέβη νά 'ναι πλοῖον ἐνεδρεῦον.
Θέλων τὸ πλοιάριόν του νὰ σωθῇ ἐκ τῶν κινδύνων
Φεύγει τὸν πλησίον ὅρμον, τὸν ἐπίφοβον ἐκεῖνον.
Καίτοι ἐξησθενημένος ὅλος ἐκ τῆς ἐργασίας,
Καὶ βαρὺ τὸ σκάφος ἕλκων ἀπὸ τοὺς πολλοὺς ἰχθύας.
Δυνατὰ κινεῖ τὴν κώπην, καὶ τοῦ Πειραιῶς πλησίον,
Προσπαθεῖ νὰ φθάσῃ ὅπου, ἀσφαλέστερον τὸ πλοῖον.

Μετ' οὐ πολύ, φίλοι μου, ὅτε ἐξ ἀναγκης ἡ σειρὰ τῆς ἀγαπητῆς μας ταύτης ἱστορίας, θὰ μᾶς φέρῃ εἰς τὴν ἐξιστόρισην τῆς μεγάλης ἰσχύος τῶν τότε πειρατῶν, ὅτε θὰ διηγηθῶμεν ἰδίως τὸν πειρατικὸν πόλεμον, διὰ τοῦ ὁποίου ἀνεκουφίσθη ὁπωσοῦν τότε τὸ ἐμπόριον, θὰ ἐννοήσωμεν ὁποῖον ἦτο τὸ κράτος τῶν πειρατῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ἦτο, ἀληθῶς, οὐχὶ κράτος ἐν κράτει, ὡς συνήθως λέγομεν, ἀλλὰ κράτος ἐν ἁπάσαις τοῖς κράτεσιν, ἦτο ἀληθὴς δημοκρατικὴ παντοκρατορία. Ἡ πειρατεία τότε εἶχε στόλους μυριοναύτας, εἶχε θεσμούς, εἶχε νόμους, εἶχε διοίκησιν, εἶχεν ὑποτελεῖς φόρου, εἶχε ναυτικὸν δίκαιον, εἶχε ἀρχηγούς, ἔκλειε μετὰ τῶν ἐθνῶν καὶ τῶν κυβερνήσεων συνθήκας εἰρήνης καὶ συμμαχίας καὶ ἐκήρυσσε πολέμους. Ἀλλὰ τὸ παραδοξότερον! οἱ πειραταὶ ἐφιλοσόφουν. Θ' ἀκούσηται ὁποίας οἱ

πειραταὶ ἔδωκαν ἀπαντήσεις εἰς τὸν μαθητὴν τοῦ Ἀριστοτέλους, τὸν μέγαν Ἀλέξανδρον, καὶ ὁποίας ἔδωκαν εἰς τὸν μαθητὴν τοῦ Πολυβίου, τὸν Σκηπίωνα! Ὅταν δὲ διηγηθῶμεν τοῦ ἀρχιπειρατοῦ Δραγούτ-Ράη τὴν κακόνοιαν καὶ τὴν ἀγριότητα, τότε θὰ εἴπῃτε, κύριοι—*Καὶ ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπῆρχεν ἐμπόριον!* Καὶ ὅμως ὑπῆρχεν, καὶ ὁποῖον ἐμπόριον ἦτο! Καὶ διατί! διότι ὁ ἔμπορος ἦτο στρατιώτης, ἦτο ναύτης, ἦτο τέλειος ἀνήρ, ὡς ἦσαν ὅλοι οἱ ἐλεύθεροι πολῖται τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος. Καὶ τί νομίζετε! Καὶ αὐτοὶ οἱ πειραταὶ ἦσαν ἄνδρες τέλειοι καὶ ἐγνώριζον καὶ νὰ φιλοσοφῶσι καὶ νὰ διοικῶσι καὶ νὰ πολιτεύωνται πρὸς ἅπαντα τὰ τότε ἔθνη, διότι μόνη ἡ ὑλικὴ δύναμις δὲν ἠδύνατο νὰ διατηρήσῃ, ἐπὶ ἑπτὰ ὅλους αἰῶνας, τὸ μέγιστον αὐτῶν κράτος. Οὐδεὶς δὲ ἄλλος ἐζωγράφησε ζωηρότερον τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν πρὸς τὸ ζῆν περιφρόνησιν τῶν πειρατῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὅσον ὁ Βύρων, τοῦ ὁποίου καὶ πάλιν μικρὰ τεμάχια ἐξ ἄλλου ποιήματός του, πρὸς μείζονα ὑμῶν ἀναψυχήν, ἔκρινα καλὸν νὰ σᾶς ἀπαγγείλω· Ἰδοὺ δὲ ταῦτα:

Εἰς τὸ μαῦρον τῆς θαλάσσης, κυανοῦν, χαρίεν ῥεῦμα,
Ἡ ψυχὴ εἶν' ἐλευθέρα, καὶ ἐλεύθερον τὸ πνεῦμα.
Ὅπου ἄνεμοι φυσῶσι, καὶ τὸ κῦμα ἐξαφροῦται,
Παντοῦ τὸ βασίλειόν μας κ' ἡ πατρίς μας ἐξαπλοῦται!
Ἐδῶ εἴμεθα μονάρχαι! ὅστις δήποτ' ἀπαντήσει
Τὴν σημαίαν μας, ὡς σκῆπτρον πρέπει νὰ τὴν προσκυνήσῃ
Ἡ ἀγρία, θορυβώδης ζωὴ αὕτη μᾶς εὐφραίνει,
ἥτις εἰς τὰς ἀναπαύσεις ἐκ τοῦ κόπου μεταβαίνει.

. . . .

Ὅταν ὁ ἐχθρός μας πέσῃ, ἀποθνήσκομεν ἀσμένως·
θάνατος δι' ἡμᾶς εἶναι ὕπνος τις ἐκτεταμένος.
Τὴν ζωὴν καλὰ τὴν ζῶμεν — ἂς ἐλθῇ λοιπὸν ἂν θέλῃ—
Ἂν ἢ πόλεμος ἢ νόσος μᾶς θερίσῃ, τί μᾶς μέλλει;

. . . .

Καὶ ἀντὶ ἐπιτυμβίου εἰς ἡμέρας τῶν αἱμάτων,
Ὅταν νικηταί, μοιράζουν μεταξὺ τὰ λάφυρά των,
συνωφρυομένοι κράζουν, μὲ τὴν λύπην εἰς τὰ χείλη.
—Τί χαρὰ θὰ εἶχον τώρα οἱ καλοὶ πεσόντες φίλοι!

Γλυκητάτη δι' ἐμὲ ἀνάμνησις! Αἱ ἐξαίσιαι αὗται μεταφράσεις τοῦ Βύρωνος εἶναι ἔργα ἀνδρογύνου, προσφιλοῦς μοι καὶ σεβαστοῦ.

Ἀλλ' ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν ἱστορίαν μας.

Ἡ Ἀττική, πρὸς διατροφήν της, εἶχεν ἀνάγκην τότε 3,400,000

μεδίμνων σίτου κατ' έτος· μόνη δὲ ἡ πόλις τῶν 'Αθηνῶν 2,500,000. 'Εκ τῶν ἀριθμῶν τούτων συνάγομεν τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ 'Αττικὴ εἶχε, τότε, ὑπὲρ τὰς 500 χιλιάδας κατοίκων, μόνη δὲ ἡ πόλις τῶν 'Αθηνῶν περὶ τὰς 400.

Οἱ ἀθηναῖοι ἕνεκα τῆς μεταφορᾶς τῶν σιτηρῶν, εὑρίσκοντο εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ διατηρῶσι μέγαν ἀριθμὸν πλοίων, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐνησχολοῦντο καὶ εἰς ἄλλας ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις, ἀλλ' αὗται περιορίζοντο εἰς τὰ ἑλληνικὰ πελάγη, καὶ εἰς τὰ παράλια καὶ τὰς νήσους τῆς 'Ελλάδος καὶ τῆς Μικρᾶς 'Ασίας. Πρὸς ἀνακάλυψιν τόπων νέων, ὡς ἔπραξαν οἱ φοίνικες καὶ οἱ καρχηδόνιοι, δὲν ἐπεχείρησαν μακροὺς πλόας ἢ ἄλλα ταξείδια. Μοναδικὸν παράδειγμα ἔχομεν τὸν Πυθέα, ἐπιχειρίσαντα, 300 ἔτη π. Χ., θαλασσίαν ἐκδρομὴν πρὸς ἀνεύρεσιν τόπων νέων. 'Ο Πυθέας οὗτος ἦτο ἐκ τῶν πρώτων ἑλλήνων ἀποίκων τῆς Μασσαλίας. 'Αλλά, ταχέως, ὁ ἑλληνισμὸς ἠννόησεν ὅτι δὲν δύναται νὰ ἔχῃ ὕπαρξιν μακροχρόνιον εἰς λίαν μεμακρυσμένας χώρας. Καὶ μόνον ἔζησεν, ἤκμασε, καὶ ζῇ εἰσέτι, ἐκεῖ ὅπου αἱ ἄπειραι ἐκεῖναι λεπταὶ καὶ ἀκαριαῖαι μεταβολαὶ τῆς ἀτμοσφαίρας, παροξύνουσαι τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν καθιστῶσιν αὐτὴν εὐστροφοτάτην καὶ ἀνήσυχον. 'Ιδοὺ τὸ μεγαλεῖον τῆς ἑλληνικῆς διανοίας! Καὶ ὅμως, ἀγνοοῦντες τὸν ἐθνογραφικὸν τοῦτον λόγον, πλησίον τῶν ἀληθινῶν ἐλαττωμάτων μας, κακίζομεν ἀδίκως καὶ ὅ,τι καλὸν ἐκ φύσεως ἔχομεν, ἤτοι τὴν εὐστροφίαν τῆς διανοίας καὶ τὴν ἀνησυχίαν τοῦ χαρακτῆρος, αἴτια εἰς τὰ ὁποῖα ὀφείλονται μὲν ὅλαι αἱ φοβεραὶ περιπέτειαι τῆς 'Ελλάδος, συγχρόνως ὅμως εἰς αὐτὰ τὰ ἴδια αἴτια χρεωστοῦνται καὶ τὸ μεγαλεῖον καὶ ἡ δόξα αὐτῆς.

Αἱ ὑπὸ τῶν φοινίκων κατὰ πρῶτον καταληφθεῖσαι νῆσοι, τάχιστα μετεβλήθησαν, διὰ τῆς ἀποικήσεως, εἰς ἑλληνικὰς χώρας.

'Εν τῷ 'Ιονίῳ πελάγει, ἡ Κέρκυρα, ὑποτελὴς οὖσα εἰς τὴν Κόρινθον, κατεσκεύαζε καὶ ἐφώπλιζε πλοῖα, δι' αὐτήν. 'Η εὔφορος Εὔβοια, οὖσα ὑποτελὴς εἰς τοὺς ἀθηναίους, ἔδιδεν εἰς αὐτοὺς ἐπικουρίας, οἱ δὲ πλούσιοι τῆς 'Αττικῆς ἐπρομηθεύοντο ἐξ αὐτῆς πλεῖστα ἀξιόλογα προϊόντα. Πολλαὶ δὲ ἄλλαι νῆσοι, ἐλεύθεραι οὖσαι καὶ ἀνεξάρτητοι, ἐν τῷ ἐσωτερικῷ αὐτῶν, δὲν εἶχον ἄλλην ὑποχρέωσιν παρὰ νὰ βοηθῶσι ναυτικῶς τὴν Σπάρτην ἢ τὰς 'Αθήνας. Μεταξὺ αὐτῶν αἱ ὑπερέχουσαι ἦσαν ἡ Κύπρος, ἡ Κρήτη καὶ ἡ 'Ρόδος. "Ενεκα δὲ τῆς ἐξαιρέτου ποιότητος τῶν προϊόντων αὐτῶν καὶ ἕνεκα τῶν εὐρυχώρων καὶ ἀσφαλῶν λιμένων των αἱ νῆσοι αὗται εἶχον ἐμπόριον ζωηρότατον,

τόσῳ μᾶλλον, ὅσον, ὡς καὶ ἄλλοτε εἴπομεν, ὅλον τὸ ἐμπόριον τοῦ ἀρχαίου κόσμου συνεκεντροῦτο ἐντὸς τῆς Μεσογείου.

Αἱ μεταναστεύσεις ἐκ τῆς Ἑλλάδος πρὸς καταρτισμὸν ἀποικιῶν, ἐπήγαζον ἐκ πολλῶν αἰτιῶν. Ἡ Ἑλλὰς τότε διῃρημένη ἦτο εἰς τόσα μικρὰ κράτη, καὶ ὅμως ἡ ἐθνικότης ἦτο μία καὶ ἀδιαίρετος. Ταῦτα τὰ κράτη συνεχῶς ἀλληλομάχων καὶ οὐδεμία ἄλλη ἐλπὶς ἔμενεν εἰς τοὺς νικηθέντας παρὰ νὰ φύγωσι μακρὰν τῆς πατρίδος των. Αἱ ἐσωτερικαὶ ἀνωμαλίαι εἰς ἑκάστην πολιτείαν ἦσαν συνήθεις, καὶ αἱ ἐξορίαι, ἢ καὶ αἱ αὐθόρμητοι ἀποδημίαι, πρὸς εὕρεσιν τόπων ἡσυχοτέρων, ἦτο τὸ μόνον καταφύγιον. Δυσηρεστημένοι λοιπὸν ἐκ τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων, ἐξόριστοι ὑπὸ τῆς πολιτείας, ἔφευγον μακράν· πολλάκις δὲ καὶ αὐταὶ αἱ κατὰ τόπους κυβερνήσεις διέτασσον τὰς μεταναστεύσεις καὶ τοὺς ἀποικισμούς. Πλειστάκις δὲ τὸ μέτρον τοῦτο ἐλαμβάνετο πρὸς ἐξάπλωσιν τοῦ ἐμπορικοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἐμπορικῆς δραστηριότητος τῶν κατοίκων, πρὸ πάντων δὲ πρὸς ἐπέκτασιν τῆς πολιτικῆς ἰσχύος ἑκάστης πολιτείας, χάριν προστασίας πάλιν τῶν ἐμπορικῶν συμφερόντων τῶν μητροπόλεων.

Αἱ ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἰδίως ἀποικίαι, τοσούτῳ ἐπολλαπλασιάσθησαν, ὥστε τάχιστα ἐγένοντο αἱ ἀγοραὶ τῶν προϊόντων τῶν τριῶν μερῶν τοῦ κόσμου. Ἐκεῖ, ὁ ἱσπανικὸς ἄργυρος καὶ ὁ πρωσσικὸς ἤλεκτρος, ἀντηλλάσσοντο μὲ τὰ ἰνδικὰ ἀρώματα καὶ μὲ τὴν σμύρναν καὶ τὸν λίβανον τῆς Ἀραβίας. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἡ Μικρὰ Ἀσία δὲν εἶδε, ποτὲ πλέον, λαμπροτέρας ἡμέρας.

Γνωσταὶ εἶναι αἱ τρεῖς κυριώτεραι ἑλληνικαὶ φυλαί, ἡ Αἰολική, ἡ Δωρικὴ καὶ ἡ Ἰωνική. Αἱ διάφοροι ἀποικίαι ἔφερον τὸν χαρακτῆρα μιᾶς ἑκάστης τῶν φυλῶν τούτων. Ἀλλ' ἡ Ἰωνικὴ προώδευσε καὶ ὑπερίσχυσε μᾶλλον τῶν ἄλλων δύω. Οἱ λόγοι τοῦ φαινομένου τούτου ἀνήκουσιν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν πολιτικὴν ἱστορίαν. Αἱ μᾶλλον περίδοξοι τῶν ἰωνικῶν ἀποικιῶν ἦσαν ἡ τῆς Μιλήτου, τῆς Φωκαίας, τῆς Ἐφέσου καὶ τῆς Κολοφῶνος. Ἡ Μίλητος καὶ ἡ Φώκαια ἤρχισαν νὰ παρακμάζωσιν ἐπὶ τῆς περσικῆς καταχτήσεως· ἡ Ἔφεσος καὶ ἡ Κολοφὼν ὅμως ἤκμαζον μέχρι τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας. Ἡ Μίλητος ἦτο μία τῶν μεγαλητέρων πόλεων τῆς ἀρχαιότητος, καὶ τὸ ἐμπόριόν της εἶχε τὰ δευτερεῖα τῆς Τύρου· ἐμπορεύετο δὲ μὲ τὸν Εὔξεινον, καὶ τοσαῦται ἦσαν αἱ ἀποικίαι της ὥστε, λέγεται, ὅτι ἔκτισεν εἰς τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου τριακοσίας πόλεις. Ἐνεργητικώτατον δὲ ἐμπόριον ἐνήργει καὶ διὰ ξηρᾶς μὲ τὰ ἐνδότερα τῆς Ἀσίας. Περιώνυμα ὑπῆρξαν ἰδίως τὰ ὑφάσματά της. Ἡ Κολοφὼν

ἐφημίζετο ὅτι εἶχε ναύτας ἐξαισίους καὶ ναυτικὸν ἀκαταμάχητον. Ἡ Φώκαια ἐξήπλωσε τὸ ἐμπόριόν της εἰς τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Μεσογείου, καὶ πέραν ἀκόμη τῶν ἠρακλειωτικῶν στηλῶν, συναγωνισθεῖσα μεγάλως, εἰς τὰ μέρη ταῦτα, μετα τῶν καρχηδονίων. Πρὸς ἐπέκτασιν δὲ τῶν ἐμπορικῶν ἐργασιῶν της ἀνήγειρεν εἰς τὴν Ἰταλίαν, εἰς τὴν Γαλατίαν καὶ τὴν Κορσικήν, ἀποικίας πολλάς. Ὅταν δέ, ἐπὶ Κύρου, οἱ Πέρσαι κατέλαβον ὅλην τὴν Μικρὰν Ἀσίαν, οἱ πλεῖστοι τῶν κατοίκων τῆς Φωκαίας, παραιτήσαντες τὴν γενέθλιον γῆν, μετέβησαν, διὰ τῶν πλοίων των, εἰς τὴν μεσημβρινὴν παραλίαν τῆς Γαλλίας, ὅπου ἀνήγειρον τὴν πόλιν τῆς Μασσαλίας, καὶ ἐκεῖ ἀπεκατεστάθησαν. Τοιαύτην δὲ εἶχον ἱκανότητα οἱ ἀρχαῖοί μας εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν καταλλήλων θέσεων, ὄχι μόνον εἰς τὸ ἐμπόριον, ἀλλὰ καὶ εἰς πᾶν ἄλλο εἶδος, ὥστε μέχρι τῆς σήμερον ἀκόμη ἡ Μασσαλία λογίζεται ὡς μία τῶν ἐμπορικωτέρων πόλεων τοῦ κόσμου, καὶ προβλέπεται τὸ μέλλον αὐτῆς μέγιστον. Ἡ Μασσαλία ἀνηγέρθη κατὰ τὸ 560 π. Χ. Τότε δὲ εἰσήχθησαν εἰς τὴν Γαλλίαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἡ ἄμπελος καὶ ἡ ἐλαία.

Οἱ Ἴωνες εἶχον προσέτι καὶ τὰς παρὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν παρακειμένας νήσους Σάμον καὶ Χίον, εὐφορωτάτας ἐκ φύσεως, καὶ παραγούσας ἐξαίρετα προϊόντα, ἰδίως δὲ ἔλαιον, ὀπώρας καὶ μέταξαν.

Οἱ Αἰολεῖς, ἔκτισαν καὶ αὐτοὶ πλείστας ἀποικίας, αἱ σπουδαιότεραι δὲ αὐτῶν ἦσαν ἡ Σμύρνη, διαπρέπουσα καὶ σήμερον ἐπὶ ἐμπορίᾳ, ἡ ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἐπίσης Κύμη ἡ Κύμη αἰολικὴ καλουμένη, καὶ ἡ Μιτυλήνη.

Οἱ Δωριεῖς, ὀλιγώτερον τῶν ἑτέρων δύω φυλῶν, ἐπέδωκαν εἰς τὰς ἀποικίας. Ἔρριψαν δὲ τὴν προσοχήν των ὅλην εἰς τὴν Κρήτην, ὅπου πλείστας πόλεις ἀνήγειρον· εἰς τὴν Ἀσίαν δὲ ἡ Καρία ἐθεωρεῖτο, κατ' ἐξαίρεσιν, ὡς χώρα δωρική, ἔχουσα, κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους καιροὺς πρωτεύουσαν τὴν Ἀλικαρνασσόν. Τῶν Δωριέων ἐπίσης ἀποικία ἦτο καὶ ἡ Ῥόδος, διαπρέψασα ἰδίως ὡς ναυτικωτάτη νῆσος, καὶ ἡ Κῶ, διαπρέψασα καὶ αὕτη ἐπὶ γεωργίᾳ καὶ ἐμπορίᾳ συγχρόνως

Αἱ κατὰ τὴν μικρὰν Ἀσίαν ἀποικίαι, παράλιοι σχεδὸν ὅλαι οὖσαι, κατεῖχον μικρὰν ἔκτασιν γῆς. Ἐν τῷ ἐσωτερικῷ ὑπῆρχον ἄλλαι πόλεις, ἑλληνικαὶ ἐπίσης, ἀποτελέσασαι ἴδια καὶ ἀνεξάρτητα βασίλεια, ὡς τὰ βασίλεια τῆς Φρυγίας, τῆς Καρίας καὶ τῆς Λυδίας, ἅτινα, μετὰ τὴν περσικὴν κατάκτησιν, διηρέθησαν εἰς σατραπείας. Ἡ Λυδία ἔχουσα πρωτεύουσαν τὰς Σάρδεις, ἐχρησίμευεν ὡς ἀποθήκη τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐμπορίου. Ἐξ αὐτῆς ἀπεστέλλοντο εἰς τὴν

Εὐρώπην, διὰ τῶν παραλίων πόλεων, τὰ προϊόντα τῆς γῆς καὶ τῆς τέχνης τῆς 'Ασίας. Εἰς τὰς Σάρδεις προσέτι ἐγένετο τὸ μέγα ἐμπόριον τῶν δούλων καὶ συγχρόνως τὸ ἐμπόριον χειροτεχνημάτων ἐξαισίων καὶ λεπτοφυῶν, πολυτελείας ἀπεριγράπτου. 'Εκεῖ, εἶναι ὁ ποταμὸς Πακτωλός, ἐκ τῶν ἄμμων τοῦ ὁποίου ἐσύναζον μεγάλας ποσότητας χρυσοῦ· Ἕνεκα τούτου ὅταν θέλωμεν νὰ εἴπωμεν μέγαν πλοῦτον, λέγομεν *πακτωλόν*. Ἡ Φρυγία ἦτο κυρίως τόπος γεωργικός, καὶ διὰ τοῦτο ἐκαλλιέργει τὰς βοσκάς, ἔχουσα ἀπειράριθμα ποίμνια. Τὸ μαλλίον τῶν προβάτων της, καὶ μάλιστα τῶν μαύρων προβάτων καὶ αἱ μεταξοειδεῖς τρίχες τῶν κουνελίων καὶ τῶν λαγῶν τῆς πόλεως 'Αγκύρας, ἐχρησίμευον πρὸς κατασκευὴν ὑφασμάτων λεπτοτάτων, καὶ διὰ τοῦτο ἠγοράζοντο εἰς τιμὰς λίαν ὑψηλάς. 'Εντεῦθεν καὶ τὸ λεγόμενον παρὰ τοῖς ὀθωμανοῖς *ἔγκιουρι σάλι*, ἐκ τοῦ ὀνόματος τῆς 'Αγκύρας, ὅπερ κατὰ τὰς ἡμέρας μας ἐλογίζετο πολύτιμον. Ἡ πρωτεύουσα τῆς Φρυγίας, Κελαναὶ ὀνομαζομένη, ἔκειτο ἐπὶ τῆς μεγάλης ὁδοῦ τῆς Βαβυλῶνος καὶ τῆς Περσεπόλεως, καὶ τοῦτο διηυκόλυνε τὸ μετὰ τῆς 'Ασίας ἐμπόριόν της μεγάλως.

Ἡ ἀνάγκη τῶν γεννημάτων παρώρμησε τοὺς Ἕλληνας καὶ περαιτέρω. Καὶ πάλιν τὸ μέσον τῶν ἀποικιῶν εἰς ἐνέργειαν. 'Απὸ τοῦ 'Ελλησπόντου μέχρι τοῦ Καυκάσου νέας ἀποικίας. Μεταξὺ αὐτῶν διέδιέπρεψαν ἡ Σινώπη, ἡ Λάμψακος καὶ τὸ Βυζάντιον. Ἡ ἀνέγερσις τῆς ἀποικίας τοῦ Βυζαντίου εἶναι ἓν ἐκ τῶν ἀθανάτων ἔργων τῶν προγόνων μας. Τὸ ἐπαναλαμβάνομεν· οἱ ἀρχαῖοι ἕλληνες εἶχον εἰδικὴν ἱκανότητα περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν θέσεων. Ὅστις ἰδίως εἶδε τὴν θέσιν τῶν 'Ολυμπιακῶν ἀγώνων, θὰ ἐθαύμασε βεβαίως, ὄχι μόνον τὴν καλαισθησίαν των, ἀλλὰ πρὸ πάντων τὴν καταλληλότητα πρὸς τὸν σκοπόν, διὰ τὸν ὁποῖον ἐγίνοντο οἱ 'Ολυμπιακοὶ ἀγῶνες. Οὕτως, ἀποικίσαντες καὶ τὴν θέσιν τοῦ Βυζαντίου, ἔκρινον ὀρθῶς ὅτι καταλληλοτέρα αὐτῆς, διὰ τὸ παγκόσμιον μεταγωγικὸν ἐμπόριον, δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ, ἰδίως μάλιστα κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ὅτε αἱ ἐμπορικαὶ σχέσεις τῆς Εὐρώπης μετὰ τῆς 'Ασίας, διὰ τοῦ Εὐξείνου, ἦσαν, ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ, ζωηρότεραι καὶ ἐξηπλωμέναι εἰς βαθμὸν πολὺ μεγαλήτερον παρὰ τώρα. Ὅταν δὲ φθάσωμεν εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο τῆς ἱστορίας μας, ὅπου θὰ γνωρίσητε τὰς λεπτομερείας καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου τοῦ Βυζαντίου, τότε, κύριοι, θὰ πιστεύσητε ὅτι, ἂν ὁ Ὄλυμπος ἦτον ἡ κατοικία τῶν θεῶν, τὸ Βυζάντιον ὑπῆρξεν ὁ Ὄλυμπος τοῦ ἐμπορίου.

Ἤδη, ἡ ἀνυπόμονος ἑλληνικὴ δραστηριότης στρέφεται πρὸς τὰ

ἀρατῷα μέρη τοῦ κόσμου. Ἡ Σκυθία, ἤτοι ἡ μεσημβρινὴ Ρωσσία, ἡ Ταυρικὴ χερσόννησος, ἤτοι ἡ Κριμαία, καὶ ὁ Καύκασος, ἰδοὺ τὸ νέον στάδιον τῆς εὐτολμίας τῶν ἡμετέρων προγόνων. Κάτοχοι τῶν παραλίων τοῦ Εὐξείνου, ἤνοιξαν ὁδοὺς καταπληκτικὰς εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἐκοινώνουν ἐμπορικῶς, τόσον διὰ τῶν ὁδῶν αὐτῶν, ὡς καὶ διὰ τοῦ μεγίστου ποταμοῦ Βορισθένους. Φθάνοντες δὲ μέχρι τῆς Κασπίας θαλάσσης, καὶ τῆς λίμνης Ἀράλ, καί, ἐξακολουθοῦντες τὴν πορείαν των μέχρι Βακτριανῆς, περὶ τῆς ὁποίας ἄλλοτε ἐλαλήσαμεν, εἰσήρχοντο εἰς τὴν μεγάλην ὁδὸν τῶν Ἰνδιῶν καὶ τῆς Σινικῆς. Κάτοχοι ἐπίσης τῆς Μαιώτιδος λίμνης, ἤτοι τῆς Ἀζωφικῆς, διήρχοντο, τὸν Τάναϊν καὶ τὸν Βόλγαν, καὶ ἀνέβαινον τὰ Οὐράνεια ὄρη. Τὴν αὐτὴν ὁδὸν ἐξακολουθοῦσι καὶ σήμερον οἱ ρῶσσοι μεταξὺ Ὀρεμβούργου καὶ Κίβας. Σιτηρά, γουναρικά, κτήνη καὶ δοῦλοι, ἰδοὺ τὰ κυριώτερα ἐμπορεύματα τῆς Σκυθίας. Δὲν ὑπάρχει δὲ ἀμφιβολία ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ Σιβηρία ἦτο τότε γνωστή, καὶ ἐσυχνάζετο, διότι περὶ τοῦ χρυσοῦ αὐτῆς ἔχομεν ἔκτοτε πληροφορίας ἱστορικάς. Τὸ μόνον ὅπερ ἀμφισβητεῖται εἶναι ὅτι οἱ Ἕλληνες, κατὰ τὴν ἐποχὴν περὶ τῆς ὁποίας λαλοῦμεν, δὲν εἶχον ἄμεσον ἐμπόριον μὲ τὴν Βαλτικὴν θάλασσαν.

Τὸ σύμπλεγμα, κύριοι, τῶν παραλίων ἀποικιῶν, ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ, καὶ τῶν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Σκυθίας ὁδῶν διὰ νὰ μεταβαίνωσιν εἰς τὰ ἀπώτερα μέρη τῆς μεσημβρινῆς Ρωσσίας, καὶ ἐκ τοῦ ἑτέρου μέρους νὰ φθάνωσι μέχρις Ἰνδιῶν καὶ Σινικῆς, εἶνε πρᾶγμα ἐξαίσιον, τοῦ ὁποίου παρόμοιον δὲν ὑπῆρξε πλέον εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα αἰῶνας.

Ἀλλ' ἐνῷ τὸ ἐμπορικὸν πνεῦμα τοσαύτας ἐδημιούργει ἀποικίας εἰς τὸν Εὔξεινον, σκοποὶ πολιτικοὶ καὶ ἰδέαι κατακτήσεως παρεκίνησαν τοὺς ἕλληνας ν' ἀποικίσωσι καὶ τὴν κάτω Ἰταλίαν, καὶ τὴν Σικελίαν, καὶ ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ἔρριψε ῥίζας βαθείας εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα, τοσοῦτον ὥστε, καὶ αὐτὴ ἡ Ῥώμη ᾐσθάνθη τὴν ἐπιρροήν του.

Κατὰ τὸν Η'. αἰῶνα π. Χ. οἱ πλάνητες τῶν ἀνθρώπων ἐζήτουν κατοίκησιν ὡρισμένην, ἐζήτουν πατρίδα. Πρῶτοι μεταναστεύσαντες εἰς τὴν Σικελίαν ἦσαν οἱ Φοίνικες, κατόπι οἱ Ἕλληνες, κυρίως δὲ οἱ Πελοποννήσιοι, μετὰ ταῦτα δὲ οἱ Καρχηδόνιοι. Ἡ Μεσσήνη καὶ αἱ Συρακοῦσαι ἦσαν ἀποικίαι καθαρῶς ἑλληνικαί. Ὡς κέντρον ἐμπορίου, αἱ Συρακοῦσαι, ἦσαν περιώνυμοι, διότι ἐγίνετο ἅπασα ἡ εἰσαγωγὴ καὶ ἐξαγωγὴ ὅλης τῆς νήσου δι' αὐτῶν. Εἴπομεν δὲ ἄλλοτε

ὅτι ἡ Σικελία παρήγαγεν ἄφθονα σιτηρά, ὡς ἐκ τούτου τὸ ἐμπόριον αὐτῆς ὑπῆρξε, μέχρι τῆς παρακμῆς τῆς Ῥώμης, μέγιστον καὶ πλούσιον. Ἐπὶ τῆς Ἰταλίας δὲ ἀπείρους ἀπαντῶμεν ἑλληνικὰς ἀποικίας, καί, ἀκριβῶς εἰπεῖν, ἅπασα ἡ κάτω Ἰταλία ἦτο ἀποικισμένη ἐξ ἑλλήνων, καὶ διὰ τοῦτο ὠνομάσθη μεγάλη Ἑλλάς. Αἱ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι ἤρχισαν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ τρωϊκοῦ πολέμου, ἤτοι ἀπὸ τοῦ ΙΒ'. αἰῶνος π. Χ. Κατόπι οἱ Ἀργεῖοι κατῴκισαν τὸ Κανύσιον, ἤτοι τὴν Κανόζαν, καὶ τὸ Βενουέντιον, ἤτοι τὸ Βενεβέντον, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀνεφάνησαν αἱ ἀποικίαι τῆς Παρθενόπης, ἤτοι τῆς Νεαπόλεως, τῆς Συβάρεως, τῆς Κρότωνος, τοῦ Ταράντου, τοῦ Ῥηγίου καὶ ἀναρίθμητοι ἄλλαι.

Ἀλλ' οἱ ἄποικοι Ἕλληνες μετέφερον μεθ' ἑαυτῶν καὶ ὅλα τὰ καλὰ καὶ ὅλα τὰ κακὰ τῆς ἰδίας των πατρίδος. Μετέφερον ἑπομένως καὶ τὰς πολιτικάς των ἔριδας, καὶ τὰς πρὸς ἀλλήλους συμπαθείας καὶ ἀντιπαθείας. Καθὼς δὲ αἱ ἐσωτερικαὶ ἔριδες ἐξησθένισαν τὴν κυρίως λεγομένην Ἑλλάδα, οὕτως ἐξησθένισαν καὶ τὰς ἐν Ἰταλίᾳ παμπληθεῖς ἀποικίας, αἵτινες ἐπὶ τέλους κατήντησαν λάφυρα τῆς ῥωμαϊκῆς λαιμαργίας.

Δὲν μᾶς μένει τώρα νὰ λαλήσωμεν εἰμὴ περὶ τῆς Σαρδοῦς, τῆς Κορσικῆς καὶ τοῦ Σαλέντου ἐν τῇ Ἰσπανίᾳ, τοῦ καὶ Ζακάνθη ἀποκαλουμένου.

Ἡ Σαρδὼ καὶ ἡ Κορσικὴ κατῳκήθησαν ὑπὸ Ἑλλλήνων, ὅτε οὗτοι ἐφιλονείκουν τὴν κατάκτησιν τῆς Σικελίας κατὰ τῶν Καρχιδονίων. Ἡ Σαρδὼ ὑπῆρξεν ὀνομαστὴ διὰ τὸ ἐμπόριόν της. Εἰδικώτερον περὶ αὐτῆς, ὡς καὶ περὶ τῆς Κορσικῆς, θὰ ὁμιλήσωμεν ἐν τῇ μέσῃ ἐποχῇ τοῦ ἐμπορίου.

Ἡ δὲ ἐν Ἰσπανίᾳ Ζάκανθα λέγεται ἀποικία τῶν ἡμετέρων γειτόνων Ζακυνθίων· καὶ δὲν εἶνε τοῦτο ἀπίθανον, ὅταν ἐξετάσῃ τις πολλὰς ἐθνογραφικὰς περιστάσεις τῶν Ζακυνθίων κατὰ τὸν μεσαιῶνα, ὅτε θὰ εὕρῃ καὶ πράγματα ἰσπανικὰ καὶ λέξεις ἰσπανικάς, τοῦτο δὲ φανερόνει, ὅτι ὑπῆρξε σχέσις μεταξὺ τῶν κατοίκων τῆς νήσου Ζακύνθου καὶ τῶν ἀποίκων τῆς ἐν Ἰσπανίᾳ Ζακάνθας.

Δικαστικὸς ὑπηρέτης τοῦ βωμοῦ τῆς δικαιοσύνης, δὲν δύναμαι νὰ παραλείψω κατὰ πόσον μία τῶν ἑλληνικῶν ἀποικιῶν ἐχρησίμευσεν εἰς τὸ παγκόσμιον ἐμπόριον νομοθετικῶς καὶ χρησιμεύει ἀκόμη καὶ σήμερον. Ἡ ἀποικία αὕτη εἶναι ἡ τῆς Ῥόδου. Εἴπομεν ὅτι ἡ νῆσος αὕτη διέπρεψεν εἰς βαθμὸν ἐξαίσιον κατὰ τὴν ναυτικὴν τέχνην. Τὰ ἐμπορικά της πλοῖα ἀπετέλουν στόλους ὁλοκλήρους καὶ αἱ ναυλώ-

σεις ἦσαν τὸ κυριώτερον ἔργον τοῦ ναυτικοῦ τούτου. Ἑπόμενον λοιπὸν ἦτο ν' ἀναπτυχθῇ καὶ τὸ θαλάσσιον δίκαιον ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ πρὸς κανονισμὸν τῶν σχέσεων τοῦ θαλασσίου ἐμπορίου ἐν γένει. Σώζονται, ἔτι καὶ νῦν, πολλὰ τῶν τοιούτων νομοθετημάτων, ἐκ τῶν ὁποίων καταφαίνεται ἡ σοφία τῶν Ἑλλήνων νομοθετῶν. Τὰ κυριώτερα τῶν ἐμπορικῶν τῆς σήμερον συναλλαγμάτων ἦσαν καὶ τότε γνωστά, ἀλλὰ πρώτην φορὰν ἐκανονίσθησαν νομοθετικῶς καὶ ἐτακτοποιήθησαν εἰς συλλογὴν νόμων ὑπὸ τῶν ῥοδίων. Τὰ συναλλάγματα τοῦ θαλασσίου δανείου, τῆς θαλασσίου ἀσφαλείας, τῆς παραγγελίας, τῆς ναυλώσεως, αἱ διάφοροι σχέσεις μεταξὺ φορτωτοῦ καὶ ναυλωτοῦ, αἱ περὶ ἀβαριῶν περιστάσεις, ταῦτα πάντα εἶναι κεκανονισμένα διὰ νόμων εἰδικῶν. Τὸ θαλάσσιον δίκαιον τῶν ροδίων ἴσχυεν ἐν συνόλῳ μέχρι τοῦ μεσαιῶνος καὶ αἱ νεώτεραι περὶ θαλασσίου ἐμπορίου νομοθεσίαι χρεωστοῦσιν εἰς τοὺς νόμους τῶν ροδίων τὰς κυριωτέρας διατάξεις των. Οἱ ρόδιοι ἦσαν ἐχθροὶ ἄσπονδοι τῆς πειρατείας, καὶ διὰ τοῦτο κατεδίωξαν πάντοτε αὐτὴν μετὰ ἰδιαιτέρας ἐπιμελείας καὶ δραστηριότητος.

Ἐπληροφορήθην λίαν εὐχαρίστως ὅτι τῇ προτροπῇ τοῦ ἀξιοτίμου προέδρου τοῦ ἡμετέρου Συλλόγου ἐντὸς ὀλίγου θ' ἀκούσωμεν ἀπὸ τῆς ἕδρας ταύτης καὶ τὴν εἰδικὴν καὶ τὴν γενικὴν διδασκαλίαν τοῦ ἐμπορικοῦ νόμου. Εὔχομαι τοῦτο ἐκ ψυχῆς, ὡς ἀναγκαιότατον. Θὰ μάθωμεν τότε ποῖαι εἶναι αἱ ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἐθνῶν ἐπελθοῦσαι μεταβολαὶ εἰς τὸ ναυτικὸν δίκαιον τῶν ἡμετέρων προγόνων ἐν γένει καὶ ἰδίως εἰς ἐκεῖνο τῶν ροδίων.

Διὰ νὰ νοήσωμεν δὲ τώρα, κύριοι, τί ἦσαν αἱ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι, ἰδίως ἐν τῇ Ἀσίᾳ, ἀρκούμεθα νὰ μνημονεύσωμεν ἐνταῦθα ὅτι τὰ τρία ἐκ τῶν ἑπτὰ θαυμάτων τοῦ τότε κόσμου, εὑρίσκοντο εἰς αὐτάς. Ὁ μέγας καὶ περικαλὴς τῆς Ἀρτέμιδος ναὸς ὑπῆρχεν ἐν τῇ Ἐφέσῳ, τὸ Μαυσωλεῖον, ἢ τὸ μνῆμα τοῦ Μαυσώλου ἵστατο ἐν τῇ Ἁλικαρνασσῷ καὶ ὁ κολοσσὸς τοῦ Ἡλίου ὑψοῦτο ἐπὶ τοῦ λιμένος τῆς Ῥόδου.

Ἠκούσατε, πρὸ μικροῦ, ὅτι, εἰς τὰς ἀρχαίας ἀποικίας μας κατεσκευάζοντο ὑφάσματα ἐκ τῶν τριχῶν τοῦ κουνελίου καὶ τοῦ λαγοῦ. Πῶς ἆρά γε αἱ τρίχες αὗται ἐνήθοντο καὶ ὑφαίνοντο; Καὶ δὲν ἀρκεῖ τοῦτο, διὰ νὰ συμπληρώσωμεν τὴν εἰκόνα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ ἐμπορίου. Πρέπει προσέτι νὰ περιγράψωμεν καὶ τὰ τεράστια πλοῖα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς ἐποχῆς, διὰ νὰ γνωρίσωμεν ὅτι ὁ θαυμασμός μας διά τὸ μεγαλήτερον πλοῖον τῆς ἐποχῆς μας τὸν Λεβιάθαν ἢ τὸν μέγαν Ἀνατολικόν, εἶναι μηδὲν ἀπέναντι τοῦ θαυμασμοῦ

τὸν ὁποῖον θὰ αἰσθανθῶμεν, ὅταν μάθωμεν ὁποῖα ἦσαν τὰ μέγιστα τῶν πλοίων τῆς ἀρχαιότητος.

Ἄς περιορισθῶμεν λοιπόν, τὴν ἑσπέραν ταύτην, εἰς τὴν ἄχρι τοῦδε ἀναπτυχθεῖσαν ὕλην. Ἀλλὰ προτοῦ τελειώσωμεν, ἂς προσηλώσωμεν τὴν ἡμετέραν προσοχὴν ἐφ' ὅσων ἕως τώρα εἴπομεν περὶ ἀποικιῶν. Ἠκούσατε, φίλοι μου, ὅτι, ἀπὸ τῆς Σκυθίας μέχρι τῶν ἡρακλειωτικῶν στηλῶν, ἀπειράριθμοι ὑπῆρξαν αἱ ἑλληνικαὶ ἀποικίαι, ἀριθμούμεναι ὑπὲρ τὰς χιλίας γνωστάς. Καὶ πῶς νὰ μὴ πιστεύσωμεν τοῦτο, ἀφοῦ γνωρίζωμεν ὅτι μία μόνη ἐπαρχία τῆς Πελοποννήσου, ἡ Λακωνία, εἶχεν ἑκατὸν πόλεις. Ὁ κόσμος ὅλος λοιπὸν τότε ἦτο κόσμος ἑλληνικός. Φαντασθῆτε ὁποῖον ἦτο τὸ ἑλληνικὸν μεγαλεῖον! Καὶ τοῦ μεγαλείου τούτου δὲν ἔμεινεν ἄλλο τι εἰμὴ ἡ ἀθάνατος γλῶσσα, οἱ ὀλίγοι περισωθέντες συγγραφεῖς καὶ ὀλίγα ἐρείπια τῆς ἄκρας φιλοτεχνίας τῶν ἀμιμήτων προγόνων μας. Τί νομίζετε! Καὶ αὐτὴ ἡ μικρὰ εὐχαρίστησις ἥτις σᾶς προξενεῖται, ὡς ἐκ τῆς ἐξιστορήσεως τοῦ ἀρχαίου ἐμπορείου, δὲν ὀφείλεται εἰς ἄλλο τι, εἰμὴ εἰς τὸ μεγαλεῖον αὐτῆς τῆς φιλτάτης ἡμῶν πατρίδος. Ὅταν ἐξιστορήσωμεν τὸ ρωμαϊκὸν ἐμπόριον, τότε θὰ γνωρίσωμεν φιλοσοφικώτερον τὴν μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ διαφοράν.

Οὕτως ἡ μικρά, ἡ μικρὰ αὕτη Ἑλλάς, εἶχε περιεζωσμένον, οὕτως εἰπεῖν, ὁλόκληρον τὸν τότε γνωστὸν κόσμον, διὰ τῶν ἀποικιῶν της. Ἀλλ' αἱ ἀποικίαι της ἦσαν τόσοι ἀπόστολοι τῆς σοφίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, καὶ διὰ τοῦτο αἱ ἀποικίαι ποτὲ δὲν ἀπεσπάσθησαν ἐκ τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ πάντοτε, καὶ εἰς τὰς εὐπραγίας της, καὶ εἰς τὰς δυσπραγίας της, κοινὴν εἶχον τὴν τύχην, καὶ διὰ τοῦτο ἐπὶ τέλους μετ' αὐτῆς καὶ συναπωλέσθησαν.

Τώρα, κύριοι, συγκρίνατε τὰς σημερινὰς μεταναστεύσεις καὶ ἀποικίας μὲ ἐκείνας τῶν προγόνων μας, καὶ θὰ εἰδῆτε πόσον διαφέρουσι μεταξύ των. Ἠξεύρετε ὅτι, ἀπὸ πολλῶν ἤδη ἐτῶν, στήφη ἀνθρώπων ἀναχωροῦσιν ἐκ τῆς γηραιᾶς Εὐρώπης, καὶ μεταβαίνουσιν εἰς τὸν νέον κόσμον, ὅπου ἀποκαθίστανται ὡς ἄποικοι. Καὶ ἑταιρίαι πρὸς τοῦτο ὑπάρχουσι καὶ αἱ κυβερνήσεις περὶ τούτου προνοοῦσιν. Ἀλλ' οἱ ἄποικοι οὗτοι, δὲν μεταβαίνουσιν εἰς τοὺς νέους τόπους διὰ νὰ μεταφέρωσι καὶ μετεμφυτεύσωσιν ἐκεῖ τὴν ἱστορίαν τῶν προγόνων νων των, τὴν θρησκείαν των, τὴν γλῶσσάν των, τὰ ἤθη των, καὶ νὰ διατηρήσωσι δεσμὸν ἀδιάρρηκτον μετὰ τῆς γενεθλίου γῆς των, μεταδίδοντες τὰ γράμματα, τὴν φιλοσοφίαν, τὰς τέχνας, τὸν πολιτισμὸν ἐν γένει τῆς ἰδίας αὐτῶν πατρίδος. Μεταβαίνουσι μόνον καὶ

μόνον, διὰ νὰ εὕρωσιν ἄρτον, τοῦ ὁποίου στεροῦνται ἐν τῇ πατρίδι των, μεταβαίνουσι μὲ τὴν ἀπόφασιν, οὐχὶ νὰ πρωτεύσωσιν, οὐχὶ νὰ ἐξομοιώσωσι τοὺς ἤδη κατοίκους τοῦ νέου τόπου πρὸς ἑαυτούς, ἀλλὰ νὰ συγχωνευθῶσιν εἰς τὴν ἀρχαίαν κοινωνίαν, καὶ ἀπορροφηθῶσιν ὑπ' αὐτῆς. Διὰ τοῦτο, καὶ τὴν ἐθνικότητα, καὶ τὸ θρήσκευμα, καὶ τὴν γλῶσσαν μεταβάλλουσι, καὶ τὰ ἤθη καὶ τὰ ἔθιμα τῆς πατρίδος των ἀπαρνοῦνται, καὶ συγχωνεύονται καὶ σβύννουσιν ἐντὸς τοῦ ἐντοπίου στοιχείου, εἴτε πεπολιτισμένον, εἴτε βάρβαρον εἶναι τοῦτο. Οἱ τοιοῦτοι ἄποικοι δὲν ἐκτείνουσι τὸ κράτος τῆς πατρίδος των, ὡς οἱ ἀρχαῖοί μας τὸ ἐξέτεινον διὰ τῶν ἀποικιῶν των.

Ἀποβαίνει λοιπὸν ὁμολογούμενον ὅτι οἱ ἡμέτεροι πρόγονοι, μεταξὺ τῶν ἐμπορικῶν λαῶν τῆς ἀρχαιότητος καὶ μεταξὺ ἀκόμη τῶν σημερινῶν ἐμπορικῶν λαῶν, κατέχουσι θέσιν ὅλως ἐξαιρετικήν. Καὶ ἀπέναντι ἀκόμη τῶν φοινίκων, καὶ ἀπέναντι αὐτῶν τῶν καρχηδονίων, οἱ πρόγονοί μας ἦσαν βεβαίως ἀνώτεροι. Ἡ πρὸς τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας φιλομάθεια αὐτῶν, ὁ θεῖος οὗτος ἔρως, ὁ πρακτικὸς νοῦς τῆς Ἑλλάδος, ἐξ οὗ ἐγεννήθησαν οἱ μεγαλήτεροι πολιτικοὶ ἄνδρες, καὶ οἱ περιδοξότεροι καλλιτέχναι τῆς ὅλης τοῦ χρόνου διαρκείας, ἀφ' ὅτου ἐγνώσθη τὸ ἀνθρώπινον γένος μέχρι τῶν ἡμετέρων ἡμερῶν, μετεδόθησαν εἰς τὰς ἀποικίας, καί, διὰ τῶν ἀποικιῶν, ἐγένοντο κτήματα παγκόσμια. Ἐντεῦθεν ἐφωτίσθη ὁ κόσμος ὅλος, καί, ἔκτοτε, πᾶν ὅ,τι ἀνθρώπινον, πᾶν ὅ,τι μέγα, πᾶν ὅ,τι ὑψηλόν, πᾶν ὅ,τι μεγαλοπρεπές, πᾶν ὅ,τι σοφὸν καὶ ἐξαίσιον ὑπάρχει ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἀνθρωπότητι. Ἔκτοτε ὁ ἄνθρωπος ἔπαυσεν ἀπὸ τοῦ νὰ ἦναι κτῆνος, καὶ ἔκτοτε ὁ ἄνθρωπος δύναται νὰ καυχηθῇ ὅτι εἶναι κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ἔκτοτε τοῦ Θεοῦ! Ποῖον ἄλλο ἔθνος, κύριοι, προσέφερε μεγαλειτέραν ἐκδούλευσιν εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος!

Τάχιστα, φίλοι μου, θὰ προσπαθήσω νὰ σᾶς εὐχαριστήσω, διηγούμενος πρὸς ὑμᾶς τὰ περὶ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς βιομηχανίας, καὶ νὰ συνθρηνήσω μαζί σας τὴν καταστροφὴν τῆς Κορίνθου, καὶ τὴν καταστροφὴν συγχρόνως τῆς ἑλληνικῆς ἐλευθερίας, μετὰ τῆς ὁποίας συνεκατεστράφησαν καὶ τέχναι, καὶ βιομηχανία, καὶ καλλιτεχνία, καὶ τὸ μεγαλεπήβολον καὶ ἐπιχειρηματικώτατον, καὶ φιλανθρωπότατον ἑλληνικὸν ἐμπόριον καὶ ἅπας ὁ μέγας ἐκεῖνος ἑλληνικὸς κόσμος, ὅστις ἀδύνατον εἶναι νὰ ἐπανέλθῃ πλέον, ἐν τῇ παγκοσμίῳ σκηνῇ, ὁποῖος τότε ὑπῆρξε, διαπρέψας, ὡς ἀστὴρ φαεινότατος, καθ' ὅλην τὴν οἰκουμένην.

IV

Φίλτατοί μου ἀκροαταί,

Σᾶς ἐξιστόρησα τὰς ἑλληνικὰς ἀποικίας, καὶ σᾶς διηγήθην πῶς διὰ τῶν ἀποικιῶν αὐτῶν τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν ἐμπόριον ἀνεπτύχθη καὶ ἐξηπλώθη καθ' ὅλον τὸν γνωστὸν τότε κόσμον. Θὰ σᾶς ἐξιστορήσω τώρα τὰς ἀρχαίας τέχνας, καὶ ἐν γένει τὴν ἀρχαίαν βιομηχανίαν, καὶ θὰ προσθέσω ὅσα δυνηθῶ περὶ τῆς ἀρχαίας ναυπηγίας καὶ ναυτιλίας. Ἐν τέλει δὲ θὰ περιγράψω τὴν παντελῆ καταστροφὴν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου, μετὰ τοῦ ὁποίου συγκατεστράφη καὶ τὸ ἐμπόριον. Ἀλλ' ἐκ προοιμίων καταλαμβάνεται, ὅτι πρόκειται ν' ἀναπτύξω πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν ὁλόκληρον κόσμον, καὶ ποῖον κόσμον! Ἀδύνατον λοιπὸν νὰ ἱκανοποιήσω τὴν ὑμετέραν φιλοπεριέργειαν μὲ πολυπληθεῖς λεπτομερείας, καὶ ἐξ ἀνάγκης πρέπει νὰ εὐχαριστηθῶμεν εἰς γενικήν τινα ἔποψιν, ἱκανὴν ὅμως νὰ δώσῃ ἰδέαν ἀποχρῶσαν τῆς τότε βιομηχανικῆς καταστάσεως. Πλὴν καὶ εἰς τοῦτο περιοριζόμενος πάλιν ὀφείλω νὰ σᾶς προδιαθέσω ὅτι ἡ ὁμιλία αὕτη δὲν θὰ ἦναι ἐκ τῶν συντόμων. Προχωρῶν εἰς αὐτὴν θέλω ὁδηγηθῇ ἂν πρέπει νὰ ἐξακολουθήσω αὐτὴν ὁλόκληρον κατὰ τὴν ἑσπέραν ταύτην. Εἰς τοιαύτην περίστασιν ἀνταμείψατε, φίλοι μου, τὴν μικράν μου φιλοπονίαν μὲ τὴν φιλομαθῆ ὑπομονήν σας. Χρείας δὲ τυχούσης, θέλω προνοήσει περὶ μικρᾶς τινος διακοπῆς, ἐν ἁρμοδίῳ χρόνῳ, πρὸς ἀμοιβαίαν ἀνακούφισιν.

Ὅπου πλούτη, ἐκεῖ καὶ τέχναι καὶ βιομηχανία, καὶ ὅπου βιομηχανία καὶ τέχναι, ἐκεῖ καὶ ἐμπόριον. Ἡ Ἀσία ἦτο, εἶνε καὶ θὰ ἦναι τὸ πλουσιώτερον μέρος τῆς γῆς. Ἕνεκα τούτου αἱ κατὰ τὴν Ἀσίαν κυρίως ἑλληνικαὶ ἀποικίαι καὶ αἱ κατὰ τὸν Εὔξεινον, καρπούμεναι καὶ τόπους καὶ θαλάσσας εὐφορωτάτας καὶ μεταλλεῖα προσέτι πλούσια, πρῶται ἀμέσως μετὰ τὸν τρωϊκὸν πόλεμον ἤρχισαν νὰ καλλιεργῶσι τὸ ἐμπόριον. Καὶ ἐνῷ ἐν Ἑλλάδι εἰς τρεῖς μόνον πόλεις κατ' ἀρχάς, ἤτοι εἰς τὰς Ἀθήνας, εἰς τὴν Κόρινθον καὶ εἰς τὴν Δῆλον ὑπῆρχον τέχναι τινὲς καὶ αὗται βάναυσοι, εἰς τὰ παράλια τῆς μικρᾶς Ἀσίας καὶ τοῦ Πόντου ἡ πρόοδος πάσης βιομηχανικῆς τέχνης ἐλάμβανε διαστάσεις καταπληκτικάς, ὁ δὲ πλοῦτος καὶ ἡ πολυτέλεια ἀποικιῶν τινων κατήντησαν μυθώδεις. Διὰ τοῦτο ἀπὸ τῆς πρωτευούσης τῆς πλουσιωτάτης Λυδίας ἤρχισεν ἰδίως ἡ τελειοποίησις τῶν τεχνῶν, κυρίως δὲ τῆς βιομηχανίας τῶν χειροτεχνημάτων τῆς κοινῶς καλου-

μένης παρ' ἡμῖν *μανιφατούρας*. Εἰς τὰς Σάρδεις λοιπόν, εἰς τὴν πολυπληθεστάτην καὶ ὀλβιωτάτην ταύτην πρωτεύουσαν τῆς Λυδίας, ἀνεπτύχθη κατὰ πρῶτον ἡ ὑφαντικὴ καὶ βαφική. Ἐκεῖ δὲ αἱ πολυτελεῖς κλινοσρωμναὶ καὶ οἱ ἔτι πολυτελέστεροι τάπητες ἢ ψιλοτάπητες, ὡς τοὺς ὠνόμαζον, βαρυτιμότατα ἀγοραζόμενοι ὑπὸ τῶν βασιλέων τῆς Ἀσίας. Ἡ Ἰωνικὴ φυλὴ εἰς τὰς ἀποικίας της ἀνέπτυξεν ὅλην τὴν τρυφὴν καὶ ὅλην τὴν πολυτέλειαν τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Αἱ κλίναι των ἐστηρίζοντο ἐπὶ χρυσῶν καὶ ἀργυρῶν ποδῶν· οἱ στολισμοὶ τῶν γυναικῶν, ἔργα ὑπερφυσικῆς λεπτότητος, περιεκοσμοῦντο ὑπὸ λίθων πολυτιμοτάτων. Διάφορα μῦρα, διαφόρων τόπων, ἦσαν ἀφθονώτατα καὶ κοινότατα. Περὶ τῆς καλλιτεχνίας τῶν ὑφασμάτων θὰ λαλήσωμεν εἰδικώτερον. Ἀλλ' ἐν τοσούτῳ ἐκ τῆς περιγραφῆς τῶν ἐξαισίων τούτων ἔργων συμπεραίνομεν ἀναγκαίως, ὅτι πλεῖσται τέχναι εἶχον ἐκεῖ ἀναπτυχθῆ καὶ εἰς ἄκρον τελειοποιηθῆ. Πολλάκις διστάζει τις ἀναγινώσκων εἰς τοὺς ἀρχαίους μας τὰ ἀμέτρητα πλούτη τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς ἀποικίαις τῆς Ἀσίας, πλούτη ἀσύγκριτα πρὸς τὰ πλούτη τοῦ νεωτέρου κόσμου. Ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα ν' ἀμφιβάλωμεν, ὅταν γνωρίσωμεν ὅτι τὰ ἀγάλματα τῶν θεῶν καὶ τὰ πολυτελέστερα τῶν οἰκιακῶν σκευῶν καὶ κοσμημάτων κατεσκευάζοντο ἐξ ἐλέφαντος, ἐκ ἐβένου καί ἀχάτου, τὰ δὲ προστυχότερα σκεύη καὶ ἔπιπλα ἐκ χαλκοῦ χυτοῦ ἢ ψυχρηλάτου, ἤτοι πελεκητοῦ ἄνευ πυρός, ἐκ πύξου, ἐκ κυπαρίσσου καὶ ἐκ μαρμάρου, πεποικιλμένα ὄντα διὰ λεπτοτάτων γλυφῶν ἢ ἐξωραϊσμένα διὰ πολυμόρφων ζωγραφημάτων ἢ περιχρυσωμάτων. Ὅλα ταῦτα ἀποδεικνύουσι τὴν ποικιλίαν τῶν τεχνῶν καὶ τὴν πληθὺν τῶν τεχνιτῶν, ἐνῷ συγχρόνως μαρτυροῦσι τὴν τελειότητα τῆς ἐν γένει τέχνης.

Τὰ πλούτη, καὶ ἡ οἰκιακὴ ἰδίως πολυτέλεια τοῦ καιροῦ ἐκείνου, δύνανται, ἐν μέρει, νὰ συγκριθῶσι πρὸς τὰ πλούτη καὶ τὴν οἰκιακὴν πολυτέλειαν ὀλιγίστων οἰκογενειῶν τῆς Ρωσσίας. Ἡ μεγάλη Αἰκατερίνα ἔγραφεν εἰς Παρισίους τὰ ἑφεξῆς περὶ τῆς οἰκογενείας τοῦ πρίγκηπος Στρογάνωφ, γόνος τῆς ὁποίας ἦτο ὁ μακαρίᾳ τῇ μνήμῃ, κατὰ τὴν ἡμετέραν ἐπανάστασιν, φιλανθρωπότατος καὶ φιλελληνικώτατος πρεσβευτὴς Στρογάνωφ :—*Ἡ οἰκογένεια αὕτη τρεῖς ἤδη αἰῶνας, προσπαθεῖ, παντοίοις τρόποις, νὰ φθείρῃ τὴν περιουσίαν της, καὶ δὲν δύναται νὰ τὸ κατορθώσῃ*. Καὶ γνωστὸν εἶναι ὅτι ἡ οἰκογένεια τῶν Στρογάνωφ πλεῖστα ὅσα ἔπιπλα ὁλόκληρα ἐξ ἀργύρου καὶ πλατίνης, ἔχει, καί, ἀφοῦ ἔχει ἔπιπλα τοιαῦτα, φαντασθῆτε τὰ σκεύη της! Ἐνῷ, ἂν περιέλθητε τὴν Εὐρώπην ὅλην, οὐδαμοῦ αὐτῆς

θὰ εὕρετε κλίνας ἐχούσας πόδας ἀργυροῦς καὶ χρυσοῦς, ὡς εἶχον αἱ κλίναι τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν τῆς Ἀσίας.

Ἀνέφερα τὰς Σάρδεις, ὡς ὑπόδειγμα. Ἀλλὰ διὰ τὸ συντομώτερον θέλω ἤδη λαλήσει ἐν γένει περὶ τῶν Ἑλληνικῶν τεχνῶν, διότι, ἂν ἑκάστης ἰδιαιτέρως τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων καὶ ἀποικιῶν τὰς τέχνας καὶ τὴν βιομηχανίαν ἐπεχείρουν νὰ περιγράψω, ἤθελα εἰσέλθει εἰς ἀχανές τι πέλαγος, πέριξ τοῦ ὁποίου δὲν θὰ ἠδυνάμην νὰ διακρίνω στερεάν, ὅπως προσαράξω.

Καὶ περὶ μὲν τῶν γεωργικῶν τεχνῶν, τῆς γεωργικῆς βιομηχανίας, καὶ τῆς ἁλιείας, ἀρκοῦμαι νὰ εἴπω ὅτι οἱ οἶνοι καὶ αἱ ἐξαίσιαι ὀπῶραι, πρὸς δὲ οἱ ταριχευτοὶ ἰχθύες τῶν πλείστων Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν τῆς Ἀσίας καὶ τοῦ Πόντου, ἀπετέλουν πλουσιώτατον καὶ τρισμέγιστον ἐμπόριον. Καὶ μὴ νομίσητε ὅτι ὁ ἀρχαῖος κόσμος δὲν ἔτρωγε περισσότερα καὶ ποικιλώτερα πράγματα ἀφ' ὅσα τρώγομεν ἡμεῖς σήμερον. Ἡμεῖς δὲν γευόμεθα ἔτι τὸ χιλιοστιμόριον ἀφ' ὅσα ἐκεῖνοι καὶ ἔτρωγον καὶ ἔπινον. Ὁ σημερινὸς Ἄγγλος, ὅστις αἰωνίως τρώγει βώϊον ἐψημένον κρέας, θὰ ἦτο δι' αὐτοὺς ὅ,τι ἦτο ὁ Ἀθηναῖος ὅστις, καθὼς καὶ τώρα, οὕτω καὶ τότε, ἦτο λιτώτερος πάντων τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν τράπεζάν του, καὶ διὰ τοῦτο ὠνομάζετο λεπτοτράπεζος. Μία τῶν μεγαλειτέρων ἀποδείξεων τοῦ ἄκρου πολιτισμοῦ εἶναι καὶ ἡ τελειοποίησις τῆς μαγειρικῆς. Ἂν τὴν μαγειρικὴν καὶ τὰ μαγειρικὰ σκεύη τῶν ἀρχαίων μας ἐπεχείρουν νὰ σᾶς ἐξιστορήσω, ἤθελα εὑρεθῆ εἰς τὴν ἀνάγκην τόμους ὁλοκλήρους τῶν δειπνοσοφιστῶν καὶ ἄλλων νὰ ἐξαντλήσω ἐνώπιόν σας. Ἀρκεῖ δὲ μόνον νὰ εἴπω ὅτι, τόσον μεγάλην ἀξίαν ἔδιδον οἱ πλούσιοι καὶ οἱ ἰσχυροὶ τῶν ἀρχαίων μας εἰς τὴν μαγειρικήν, ὥστε παντοῦ ἀπαντῶμεν συμπόσια μεγαλοπρεπέστατα, εἰς τὰ ὁποῖα καὶ οἱ σοφοὶ ἐλάμβανον συνήθως μέρος, καὶ ἐκεῖ ἐφιλοσόφουν. Ἀναγιγνώσκομεν δὲ ὅτι ὁ τύραννος τῶν Συρακουσῶν Διονύσιος ἀπέστειλεν ἐνταῦθα πρεσβείαν ἐπίτηδες διὰ νὰ προσκαλέσῃ, ἐπὶ ἁδροτάτῳ μισθῷ, περίφημόν τινα μάγειρον ἐκ τῆς πόλεώς μας.

Ἡ ἀφθονία τῶν μεταλλείων εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἀποικίας παρήγαγε τὴν τέχνην τῆς ἐκ διαφόρων μετάλλων, ἰδίως δὲ ἐκ χαλκοῦ χυτοῦ, κατασκευῆς κολοσσιαίων ἀγαλμάτων καὶ ἄλλων ἔργων θαυμασίων, καὶ τὴν τελειοποίησιν προσέτι τῶν μαγειρικῶν σκευῶν. Ἡ Σάμος καὶ Ρόδος ὑπερεῖχον κατὰ τὰ ἔργα ταῦτα, καὶ ἀπέκτησαν τεχνίτας λίαν ὀνομαστούς. Εἰς τὰς πόλεις ταύτας παρηγγέλλοντο τότε, ἐξ ὅλης τῆς Ἑλλάδος, τὰ ἐκ μετάλλου κοσμήματα καὶ σκεύη, καὶ ὁ ναὸς

τῶν Δελφῶν ἐκοσμεῖτο μὲ πάμπολλα τοιαῦτα ἀριστοτεχνήματα.

Ἡ κεραμεικὴ καὶ ἡ ἀγγειοπλαστικὴ ἔλαβον ἀνάπτυξιν τεραστίαν. Ὁ πηλός, εἰς τὰς χεῖρας τῶν τεχνιτῶν ἐκείνων, μετεποιεῖτο εἰς σκεύη πολυτιμότατα. Εἰς τὴν Κόρινθον δέ, μετὰ ταῦτα, ἦτο πεφυφυλαγμένον τὸ καλλιστεῖον τῆς τέχνης ταύτης, ὡς καὶ πλείστων ἄλλων τεχνῶν

Ἡ ἐκ δερμάτων χαρτοποιία, πρὸ τῆς εὑρέσεως τοῦ παπύρου, ἀνεπτύχθη ἰδίως εἰς τὴν Πέργαμον, ἐξ ἧς καὶ περγαμηνὸς χάρτης ἢ περγαμηναί. Ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτον δὲ μανθάνομεν ὅτι τὰς ἐκ περγαμηνοῦ χάρτου βίβλους *διφθέρας* ὠνόμαζον, ἐξ οὗ καὶ τὸ *δεφτέρι* τῶν πατέρων ἡμῶν, ὅπερ ὅμως ἐντρεπόμεθα σήμερον νὰ λέγωμεν, νομίζοντες ἴσως αὐτὸ βάρβαρον.

Ἡ ὑλοτομία τῶν δασῶν, καὶ ἐν γένει ἡ ξύλευσις οἰκοδομησίμου καὶ ναυπηγησίμου ξυλείας, ἦτο βιομηχανία μεγίστη, τὰ δὲ ἐργαλεῖα αὐτῆς τελειότατα. Πανταχοῦ δὲ ἦσαν, εἰς τὰς ἀποικίας μάλιστα, οἱ ποταμοὶ πλωτοί, καὶ παντοῦ ὁδοὶ ἁμαξητοί, διὰ νὰ κατέρχωνται τὰ διαφόρου μεγέθους ξύλα εἰς τὰς παραλίας. Ἡ ὁδοποιία λοιπὸν καὶ ἡ γεφυροποιία, καὶ ἡ ἀποξήρανσις τῶν ἑλῶν ἦσαν τέχναι τοσούτῳ γνωσταί, ὥστε ἔργον πάσης ἀποικίας πρώτιστον ἦτο ν' ἀνοίξῃ ὁδούς, νὰ γεφυρώσῃ ποταμούς, ν' ἀποξηράνῃ τὰ βαλτώδη μέρη, καὶ νὰ καταστήσῃ πλωτὰ τὰ ποτάμια ὕδατα. Ἀπερίγραπτοι ἦσαν αἱ ὁδοὶ τοῦ ἀρχαίου κόσμου, καὶ ἐνθυμεῖσθε πόσα ἄλλοτε εἴπομεν περὶ αὐτῶν. Οἱ προπάτορες ἡμῶν, καθὼς καὶ οἱ σημερινοὶ Ἀμερικανοί, πρῶτον ἤνοιγον ὁδούς, καὶ ἔπειτα ἐφρόντιζον περὶ σχολείων, διότι πρωτίστη ἀνάγκη τοῦ κοινωνικοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ συγκοινωνία.

Ἡ τοῦ χρυσοῦ καὶ τῶν πολυτίμων λίθων καὶ ὀστέων ἐξεργασία, ἀπετέλει τέχνην πολυτιμοτάτην ἐξ ἑνός, ἀλλὰ καὶ λίαν διὰ τοῦτο ἔντιμον. Ἐκ τῶν γυναικείων κοσμημάτων, τῶν ὁποίων αἱ περιγραφαὶ περιεσώθησαν, συμπεραίνωμεν τὴν τελειοποίησιν τῆς χρυσοχοϊκῆς, τῆς ἀδαμαντοκοπτικῆς, τῆς ἀδαμαντοκολλητικῆς καὶ τῆς λεπτουργίας, ὄχι μόνον εἰς τὴν ἐξεργασίαν τοῦ χρυσοῦ, τῶν ἀδαμάντων καὶ τῶν ποικίλων ἄλλων λίθων καὶ ὀστέων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν γλυφὴν ἐν γένει τῶν ἐπίπλων καὶ τῶν σκευῶν.

Ἡ κλινοποιία ἰδίως, καὶ ἡ ἁμαξοπηγία, ἤτοι ἡ τέχνη τῆς κατασκευῆς τῶν ἐπίπλων τῆς ἀναπαύσεως καὶ τῆς κινήσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὑπερέβησαν πᾶν ὅριον καλλιτεχνικῆς καλλονῆς. Διὰ τοῦτο καὶ αἱ τέχναι αὗται ἦσαν κοιναὶ παντοῦ, καὶ καθημερινοὶ ἦσαν οἱ νεωτερισμοὶ αὐτῶν, ἀποβλέποντες πρὸ πάντων εἰς τὸ ὅσον ἔνεστι

ἀναπαυτικώτερον. Ἡ ἁμαξοποιΐα δὲ ἰδίως ἦτο ἀνάλογος τῶν ἐξαισίων ὁδῶν. Ἂν μίαν ἅμαξαν ἐκ τῶν εἰς τοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας, ὑπὸ τῶν κατὰ καιροὺς ἀλαζόνων καὶ πλουσίων ἀποσταλεισῶν, ἤθελον σᾶς περιγράψει, φόβος ἤθελε μὲ καταλάβει μή, ἀναχωροῦντες τῆς αἰθούσης ταύτης, ἠθέλατε μὲ κατακρίνει ὡς ἀστειζόμενον μᾶλλον ἢ σπουδάζοντα.

Ἡ ἐν γένει μαχαιροποιΐα, οἰκιακή τε καὶ πολεμικὴ ἦτο λίαν ἀνεπτυγμένη τέχνη. Ὁ πατὴρ τοῦ Θουκιδίδου καὶ ὁ πατὴρ τοῦ Δημοσθένους, ἐργοστασιάρχαι μεγάλων μαχαιροποιίων ἐν Ἀθήναις ὑπερεπλούτησαν ἐκ τῆς τέχνης ταύτης.

Ἡ ὑποδηματοποιΐα, καὶ τὰ παντὸς εἴδους ἐνδύματα, ὡς καὶ τὰ παντὸς εἴδους χρήσιμα εἰς τὸν βίον ἐργαλεῖα, καὶ μάλιστα τὰ πρὸς τὴν ὑγείαν καὶ τὸν καλλωπισμὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀναγκαῖα, ἀπετέλουν βιομηχανίας διαφόρους, ὧν οὐκ ἦν ἀριθμός. Καὶ ὡς πρὸς τὰ χρήσιμα διὰ τὴν ὑγείαν καὶ τὸν καλλωπισμὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀρκεῖ ν' ἀναγνώσωμεν τί ἦσαν τὰ φαρμακεῖα τῶν ἀρχαίων μας, ὅπου καὶ ἰατροὶ πάντοτε παρέμενον, συμβουλεύοντες τοὺς προσερχομένους νοσοῦντας, καὶ τί προσέτι ἦσαν τὰ βαλανεῖά των, ἤτοι τὰ λουτρά των, καὶ τί τὰ καταστόλιστα αὐτῶν κουρεῖα. Καὶ διὰ νὰ νοήσωμεν καλήτερα καὶ τὴν πολυτέλειαν τῶν ἀρχαίων, καὶ τὴν ἕνεκα αὐτῆς πολλαπλασίασιν καὶ τελειοποίησιν τῶν διαφόρων τεχνῶν, ἀναγκαῖον θεωρῶ ν' ἀπαριθμήσω ὅσα ἐγὼ τουλάχιστον ἠδυνήθην ν' ἀνεύρω ὀνόματα ὑποδημάτων, καὶ ταῦτα εἶναι δέκα καὶ τέσσαρα τὸν ἀριθμόν, ἤγουν τὰ σανδάλια, αἱ ἐμβάδες, αἱ ἡμεμβάδες, αἱ ἄφοροι ἐμβάδες, ἤτοι αἱ μὴ προξενοῦσαι κρότον, αἱ κρηπῖδες, αἱ ὀπισθοκρηπῖδες, τὰ περιπόδια, τὰ ἁπλᾶ πέδιλα, τὰ εἰς σφυρὸν ἀνατείνοντα πέδιλα, ἤτοι τὰ εἰς τὸν σφυρὸν προσδενόμενα, τὰ πέδιλα τὰ εἰς γόνυ ἀνατείνοντα, οἱ κόθορνοι, οἱ ὑποκόθορνοι καὶ οἱ ὀπισθοκόθορνοι, καὶ ἐπὶ τέλους τὰ κολοφώνεια, ἤτοι πέδιλα, φερόμενα ἐκ τῆς Κολοφῶνος, ἢ κατασκευασμένα κατὰ τὸν συρμὸν τῆς Κολοφῶνος. Καὶ ἐκ τούτων ὅλων, ἄλλα μὲν περιεστοιχίζοντο ἐσωτερικῶς μὲ γουναρικά, ἄλλα ἦσαν χρυσοΰφαντα, ἄλλα ἔφερον τιμαλφεῖς λίθους, ἄλλα περιερραμμένα ἦσαν μὲ τρίχαπτα, καὶ ἄλλα μὲ στρόφια καὶ γλυφώματα, καὶ κροσσούς, κεκεντημένα καὶ πεποικιλμένα πολυτελῶς καὶ διαφοροτρόπως. Ὥστε, πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι καὶ οἱ ἀρχαῖοί μας εἶχον τοὺς συρμοὺς καὶ τοὺς νεωτερισμούς των, δανειζόμενοι τοιούτους καὶ ἀπὸ ἄλλους τόπους καὶ ἀπὸ ἄλλα ἔθνη. Καὶ ναὶ μὲν οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθρώπων ἦσαν τότε ἀνυπόδητοι, ἀλλὰ

ποῖοι; Οἱ ἀπειροπληθεῖς δοῦλοι καί τινες τῶν φιλοσόφων. Καὶ ἐκ τῶν φιλοσόφων ὅμως πολλοὶ φιλοχρήματοι καὶ πολυτελεῖς ἦσαν.

Τί δὲ νὰ εἴπωμεν περὶ τῶν διαφόρων τεχνῶν τῶν ὁποίων τὰ ἔργα ἦσαν τὰ παντοίων εἰδῶν ἀθύρματα! Ἀθύρματα δὲ ἢ ἀθυρμάτια ἦσαν ποικίλα λεπτοτεχνουργημένα παιγνίδια τῶν παίδων, τὰ μικρὰ ἐκεῖνα καὶ χαριτωμένα κοσμήματα, διὰ τῶν ὁποίων, καὶ σήμερον ἀκόμη, διακοσμοῦμεν τὰς οἰκίας μας, πρὸ πάντων δὲ τὰς αἰθούσας μας, χάριν εὐαρέστου διασκεδάσεως καὶ ἡμῶν αὐτῶν καὶ τῶν προσερχομένων, ἤγουν τὰ λεγόμενα *τεφαρίκια* καὶ γαλλιστὶ bigouteris. Ἀλλά, ποίαν στερεότητα, καὶ ποίαν συγχρόνως ζωηρότητα, ὁπόσην δὲ χάριν καὶ κομψότητα εἶχον ἐκεῖνα, ἀπέναντι τῶν σημερινῶν! Ὡς καὶ αὐτὴ ἡ κοῦκλα τοῦ παιδίου τῆς τότε ἐποχῆς ἐφαίνετο ἔχουσα ζωὴν καὶ νοημοσύνην, διότι συνίστατο εἰς ἀγαλμάτιον, ἢ εἰς προτομήν, ἢ εἰς ἀνάγλυφον, εἴτε ἐκ μαρμάρου, εἴτε ἐκ πηλοῦ ὀπτοῦ, εἴτε ἐκ μετάλλου, ἐνῷ σήμερον εἶναι ξυλανθρωπάρια, περιτετυλιγμένα μὲ ράκη, ἢ χαρτόκυρα, ἀπομιμήσεις δὲ ἀηδεῖς καὶ ταπειναὶ ἀσχήμων καὶ τερατωδῶν ὄντων, ἱκανῶν νὰ ταπεινώσωσι τὴν φαντασίαν τοῦ παιδὸς καὶ νὰ μυάνωσι τὴν καλαισθησίαν του. Ὁ παῖς τότε ἔβλεπεν εἰς μικρὸν ὅ,τι μέγας γενόμενος ἤθελεν ἴδῃ εἰς μέγα ἐν τῇ οἰκίᾳ, ἐν τῷ ναῷ καὶ ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ οὕτω βαθμηδὸν ἀνεπτύσσετο εἰς αὐτὸν τὸ φρόνημα, καὶ ἀπὸ τοῦ μικροῦ ὑψηλόφρονος κόσμου μετεφέρετο εἰς τὸν μέγαν. Πλεῖσται εἶναι αἱ δυσκολίαι σήμερον διὰ ν' ἀναθρέψωμεν τὰ τέκνα μας, ὅπως οἱ ἀρχαῖοί μας ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων τὰ ἀνέτρεφον, διότι μὲ τὸ ἀγαλμάτιον ἢ μὲ τὴν μικρὰν προτομὴν ἢ μὲ σύμπλεγμά τι ἀναγλύφων προσώπων παριστανόντων σκηνὰς τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου ἢ προγονικόν τι κατόρθωμα, ἐγυμνάζοντο συγχρόνως ν' ἀπαγγέλλωσι τοὺς ἀθανάτους ἡρωϊκοὺς στίχους τοῦ Ὁμήρου ἢ τὰς συγκινούσας ἐκ βάθρων τὴν καρδίαν τραγῳδίας τοῦ Σοφοκλέους. Οὕτω δὲ διδασκόμενα τὴν μεγάλην ἱστορίαν τῶν προγόνων, τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων, καὶ τὰς πατρικάς, στρατιωτικὰς καὶ οἰκογενιακὰς ἀρετάς, ἔπαιζον συγχρόνως προσηλωμένους ἔχοντα τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς τὰ μικρὰ ἐκεῖνα ἀπομιμήματα τῆς σοφίας, τῆς ἀνδρείας, τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ τῆς καλλιτεχνίας καὶ δι' ὅλων τῶν αἰσθητηρίων καὶ δι' ὅλων τῶν πόρων τοῦ σώματος εἰσήρχετο εἰς τὴν διάνοιαν καὶ εἰς τὴν καρδίαν τοῦ παιδὸς ἡ πλήρης ἀναμνήσεων ἐνδόξων τροφή, ἥτις ἔμελλε νὰ τὸν διαμορφώσῃ εἰς ἄνθρωπον τέλειον, εἰς πολίτην γενναῖον καὶ ἐνάρετον.

Καὶ διατί ἡ τοσαύτη διαφορὰ καὶ μεταξὺ ἀκόμη τῶν παιγνιδίων

τοῦ τότε καὶ τοῦ σημερινοῦ μικροῦ κόσμου, ἤτοι τοῦ κόσμου τῶν παίδων; Φαντάζομαι ὅτι μαντεύετε τὴν αἰτίαν. Καὶ οἱ τεχνῖται τῆς ἀρχαιότητος ἦσαν φιλόσοφοι, καὶ δὲν προσεπάθουν ἄλλο, παρά, ὅσον ἦτο δυνατὸν περισσότερον ν' ἀπομιμηθῶσι τὴν φύσιν, οἱ δὲ σημερινοὶ τεχνῖται, ὅσον καὶ ἂν θαυμάζωνται, ὅσον καὶ ἂν ἐπαινῶνται, δὲν κατώρθωσαν εἰσέτι νὰ τὴν πλησιάσωσιν, ὅσον ἐκεῖνοι τὴν ἐπλησίασαν. Οἱ τεχνῖται τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶχον τὸ πλεονέκτημα τοῦ συμβιβάζειν τὴν χρησιμότητα τῶν ἔργων μὲ τὴν τέρψιν τῆς ὁράσεως καὶ τοῦ νοὸς καὶ μὲ τὸν ἐξευγενισμὸν τῆς καρδίας, διὰ τῆς διδασκαλίας τῆς πολιτικῆς καὶ θρησκευτικῆς συνάμα ἠθικῆς. Τὰ πάντα δὲ ἦσαν τότε φιλοσοφία, ἤτοι μελέτη καὶ γνῶσις ἀκριβὴς αὐτῆς τῆς φύσεως.

Ἀλλά, διὰ νὰ νοήσωμεν, ὁποῖον ἦτο τὸ μεγαλεῖον τῶν τεχνῶν ἐν ταῖς ἀποικίαις ἐκείναις, πρέπει νὰ μάθωμεν προσέτι ὅτι καὶ πανήγυρις ἐτελεῖτο μεγάλη κατ' ἔτος, εἰς Λέβιδον, μίαν τῶν δώδεκα Ἰωνικῶν πόλεων, ὅλων τῶν Ἑλλήνων τεχνιτῶν τῆς Ἀσίας, τοῦ Αἰγαίου, τῆς Προποντίδος, τοῦ Ἑλλησπόντου καὶ τοῦ Εὐξείνου. Εἰς τὴν πανήγυριν ταύτην, οἱ περὶ τὸν Ἀπόλλωνα τεχνῖται, ὡς ὠνομάζοντο, ἐτέλουν καὶ δημοσίους ἀγῶνας. Ἄλλοτε δὲ θὰ εἴπωμεν τί ἦσαν οἱ δημόσιοι ἀγῶνες καὶ πόσον συνετέλουν εἰς πᾶσαν ἀνθρωπίνην πρόοδον.

Καὶ οὕτως εἶχεν ἡ Ἑλληνικὴ βιομηχανία μέχρι τῶν μέσων τοῦ Η' αἰῶνος π. Χ. Ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἡ φιλοσοφία, αἱ ἐπιστῆμαι καὶ ὅλαι αἱ εἰκαστικαὶ τέχναι ἤρχισαν ν' ἀναζωπυρῶνται ἐντὸς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Τότε ἀνέλαμψαν αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Κόρινθος, καὶ ἀπὸ τὰ μέσα ἰδίως τῆς ϛ' ἑκατονταετηρίδος, καὶ κατόπιν, αἱ τέχναι ἤκμασαν εἰς τὸ ἀρχαῖον τοῦτο ἔδαφος. Τότε καὶ τὸ ἐμπόριον τῆς Ἑλλάδος παρηκολούθησε τὸ ἐμπόριον τῶν ἀποικιῶν, αἵτινες, ὡς τόσοι πρόδρομοι, ἐπροπορεύθησαν εἰς τὸ στάδιον τῆς κοινῆς εὐημερίας καὶ δόξης. Ἡ αὔξησις τοῦ ὑλικοῦ πλούτου ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς αὐξήσεως τοῦ διανοητικοῦ πλούτου καὶ τἀνάπαλιν. Ἡ φιλοσοφία ἀνυψωθεῖσα εἰς τὴν γενικὴν τῶν ὄντων θεωρίαν ἔδωκε πλήρη τὸν τύπον τῆς φύσεως εἰς τὰς τέχνας καὶ ἡ εὐημερία ἤρχισε ν' ἀναπτύσσεται· ὁ πλοῦτος δέ, ὅστις συνέρρευσε μετὰ τὰς λαμπρὰς κατὰ τῶν Περσῶν νίκας τοῦ Μαραθῶνος, τῆς Σαλαμῖνος, τῶν Πλαταιῶν καὶ τῆς Μυκάλης, ἐζωογόνησε τὴν πολυτέλειαν, καὶ ἡ πολυτέλεια ἐζωογόνησε τὰς τέχνας καὶ τὸ ἐμπόριον, διότι, ὅπου κατανάλωσις δὲν γίνεται, ἐκεῖ τέχναι καὶ ἐμπόριον μαραίνονται. Ὅλαι λοιπὸν αἱ τέχναι τῶν ἀποικιῶν ἔλαβον τὸν τύπον τῆς φιλοσοφίας τῆς μητρο-

πόλεως καὶ ὑπὸ τὴν εὐεργετικὴν ἐπιρροὴν αὐτῆς, ἐτελειοποιήθησαν μέχρι θαυμασμοῦ. Ἂν δέ, ὅταν αἱ τέχναι εἰσήχθησαν ἐκ τῶν ἀποικιῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἦσαν τέλειαι, φαντασθῆτε ὁποῖαι ἔγειναν τελοποιηθεῖσαι ἔτι μᾶλλον ἰδίως, εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ εἰς τὴν Κόρινθον. Καὶ αἱ τέχναι καὶ τὸ ἐμπόριον ὅμως ἔλαβον προστασίαν σπουδαιοτάτην ἐν Κορίνθῳ μὲν ἐκ μέρους του Περιάνδρου, ἐν Ἀθήναις δὲ ἐκ μέρους τοῦ Περικλέους. Περιττὸν νὰ περιγράψωμεν πάλιν τὰς αὐτὰς τέχνας μετὰ τὴν ἄκραν αὐτῶν τελειοποίησιν. Τί ἦσαν τότε αἱ Ἀθῆναι καὶ τί ἦτο τότε ἡ Κόρινθος ἀδύνατον νὰ περιγραφῇ! Μέγιστοι πληθυσμοὶ καὶ ἐργασία ἀδιάκοπος, ἰδοὺ πῶς ἔγειναν τὰ τεράστια ἐκεῖνα ἔργα, ἐκ τῶν ὁποίων ὀλίγιστα μὲν βλέπομεν συντετριμμένα, ἄλλα δὲ ἀκούομεν ἀτελῶς περιγραφόμενα. Ἡ Ἑλλὰς ἦτο τότε ὅλη νοῦς καὶ ὅλη καρδία. Διὰ τοῦτο οὐδὲν ἄλλο ἔθνος κατώρθωσέ ποτε νὰ συμβιβάσῃ τοσούτῳ ἁρμονικῶς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ νοὸς μὲ τὰς συγκινήσεις τῆς καρδίας. Τίποτε ἄλλο δὲν ἔλειπεν εἰς τὸν κόσμον ἐκεῖνον παρὰ ὁ ἀτμός.

Ἡ πολυτέλεια τότε ἀνεπτύχθη εἰς τὸν ὕπατον βαθμόν, καὶ εἰς τοὺς ἄνδρας καὶ εἰς τὰς γυναῖκας. Ὁ Ἀριστοφάνης περιγράφει τὸν στολισμὸν τῶν γυναικῶν. Ὁπόσα ὀνόματα! Καὶ τί δὲν ἐφόρει τότε ἡ γυνή! Ἀλλὰ καὶ ὁποῖος ὁ τότε πλοῦτος! Ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν στολισμάτων δὲν λείπει τίποτε ἐκ τῶν ἀπαιτουμένων εἰς μίαν σημερινὴν κυρίαν, διὰ τὸν χορὸν ἑτοιμασθεῖσαν. Ἀλλ' ὁ χορὸς τότε ἦτο πολὺ διαφορετικός. Ὁ Βύρων παραλληλίζων τοὺς ἀρχαίους χοροὺς μὲ τοὺς σημερινούς, λέγει ὅτι, διὰ νὰ χορεύσῃ τις τὸν χορὸν τὸν λεγόμενον *βάλσερ*, πρέπει νὰ εἶναι ἢ τρελλὸς ἢ μεθυσμένος. Οἱ στολισμοὶ ὅμως καὶ αὐτοὶ εἶχον τὸ κόσμιον καὶ τὸ σοβαρόν, ἔτερπον τὴν ὅρασιν, ἀλλ' ἀπώθουν τὰς αὐθάδεις καὶ πονηρὰς ἀντιβλέψεις. Οἱ στολισμοὶ ἐξέφραζον φιλανθρωπίαν, διότι, ἀντὶ νὰ βλέπῃ τις ἐκ τοῦ τραχήλου καὶ τῶν ὠτίων τῆς γυναικὸς κρεμαμένους ὄφεις ἢ μολυντήρια ἐκ χρυσοῦ, ἔβλεπε περιστεράς, εἰκονιζούσας τὸν ἐν γάμῳ ἔρωτα, ἔβλεπε περιδέραιον ἐκ λίθων διαφόρων, ἕκαστος τῶν ὁποίων ἔφερε γεγλυμμένην μίαν θεότητα ἢ ἕνα ἥρωα, καὶ οὕτως ἐν τοῖς κόλποις τῆς ἑλληνίδος μητρὸς ἐναπετίθετο ὅλη ἡ ἑλληνικὴ ἱστορία, διὰ νὰ μεταδοθῇ ὁμοῦ μὲ τὸ γάλα εἰς τὸ τέκνον, τὸ ὁποῖον μόνη της ὤφειλε νὰ διαθρέψῃ.

Τώρα, φίλοι μου, ἂς ὁμιλήσωμεν εἰδικῶς περὶ ὑφασμάτων καὶ βαφικῆς, διότι περισσότερον περὶ τούτων ἐνδιαφερόμεθα.

Τὰ ὑφάσματα εἶναι ὁ δεύτερος ἄρτος τοῦ ἀνθρώπου, διότι, καθὼς

θέλει νὰ τρώγῃ, οὕτω θέλει καὶ νὰ ἐνδύηται, καὶ καθὼς ἐπίσης θέλει νὰ τρώγῃ πολυτελῶς, οὕτω θέλει καὶ νὰ ἐνδύηται πολυτελῶς.

Εἰς τὰς Ἑλληνικὰς ἀποικίας ἦτο γνωστὸς ὁ βάμβαξ, τὸ λίνον, ἡ μέταξα, ἡ κάνναβις καὶ ὅλαι σχεδὸν αἱ ὑφαντικαὶ ὗλαι. Ἡ σιρικὴ μέταξα, ἡ σήμερον ἐν χρήσει, ἐγένετο γνωστὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα βραδύτερον, καὶ πρὸ τοῦ βάμβακος. Ὁ Ἀριστοτέλης διηγεῖται ὅτι ὑπῆρχεν ἄλλο τι εἶδος μεταξοσκώληκος, ὅστις ἦτο μέγας, ἔχων οἷον κέρατα, μεταβαλλόμενος εἰς κάμπην, ἥτις μετεποιεῖτο εἰς βομβύλιον (κουκοῦλι), καὶ ἐκ βομβυλίου μετεβάλλετο εἰς νεκύδιον, ἤγουν εἰς νεκρόν τι ζωΰφιον, ἐξ οὗ ἐγεννᾶτο χρυσαλίς. Ὁ σκώληξ αὐτός, προσθέτει ὁ Ἀριστοτέλης, ἐλάμβανεν ὅλας αὐτὰς τὰς μεταβολάς, ἐντὸς ἓξ μηνῶν, τὸ δὲ βομβύλιον ἀνέλυον αἱ γυναῖκες, ἀναπηνιζόμεναι, καὶ ἔπειτα ὑφαίνουσαι. Ὁ σκώληξ αὐτὸς δὲν εἶναι ὁ ἐν χρήσει σήμερον σκώληξ τῆς Σινικῆς. Θὰ ὑπάρχῃ βεβαίως ἐν τῇ φύσει, ἀλλὰ κατήντησεν ἄγνωστος, ἕως οὗ πάλιν ὀξυδερκής τις ὀφθαλμὸς ἀνεύρῃ αὐτόν, καὶ τὸν χρησιμοποιήσῃ.

Ὁ δὲ Παυσανίας, θαυμάζει τὴν γείτονά μας Ἠλείαν διὰ τὴν γενικήν, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του, καλλιέργειαν τοῦ βάμβακος, ὅστις, εἰς οὐδὲν ἄλλο τῆς Ἑλλάδος μέρος ἐκαλλιεργεῖτο.

Προσθέσατε τώρα τὰ μαλλία τῶν ἐξηυγενισμένων προβάτων τῆς Φρυγίας, τῆς Μιλήτου, τῆς Κῶ καὶ ἄλλων μερῶν, περὶ τῶν ὁποίων ὡμιλήσαμεν. Προσθέσατε τὰς τρίχας τῶν λαγωῶν καὶ τῶν κουνελίων καὶ περιπλέον προσθέσατε ἀξιοπεριέργους ἄλλας τινὰς τρίχας, περὶ τῶν ὁποίων ὁμιλεῖ ὁ Θεόφραστος. Αἱ τρίχες αὗται συνελέγοντο, ἐπιμελῶς, ἔκ τινος βολβαρίου τῆς θαλάσσης καὶ ἀπετέλουν εἶδός τι λεπτοτάτου μαλλίου. Καὶ τὸ βολβάριον τοῦτο θὰ ὑπάρχῃ βεβαίως ἀλλ' εἶναι εἰς ἡμᾶς καὶ τοῦτο ἄγνωστον.

Οὕτως ἔχομεν ὑπ' ὄψιν ὅλον τὸ ὑλικὸν τῆς ἀρχαίας ὑφαντικῆς.

Τὰ ὑφαντήρια ἦσαν τόσα, εἴς τε τὰς ἀποικίας καὶ τὴν Ἑλλάδα, ἰδίως δὲ εἰς τὴν Κόρινθον, ὥστε ἐτελεῖτο ἐξ αὐτῶν ἡ μεγίστη ὅλων τῶν βιομηχανιῶν. Ἡ ὑφαντικὴ ἦτο συνδεδεμένη μετὰ τῆς πλεκτικῆς, εἰς τὴν ὁποίαν συμπεριλαμβάνεται καὶ τὸ ἡμέτερον κέντημα. Ὑφάσματα λοιπὸν καὶ πλέγματα λινά, βαμβακερά, μεταξωτὰ καὶ μάλλινα καὶ τρίχινα, ἐκ τῶν τριχῶν περὶ τῶν ὁποίων προείπομεν, ἦσαν διαφόρων ποιοτήτων καὶ διαφόρων χρωμάτων. Ἡ ἀπαρίθμησίς των εἶναι ἀδύνατος. Τὰ κυριώτερα ἐξ αὐτῶν ἦσαν τὰ ἀμφίμιτα, ἤτοι τὰ δίμιτα, τὰ τρίμιτα, τετράμιτα, πολύμιτα τέλος πάντων, ὥστε ἐκ τῶν πολλῶν ἢ ὀλίγων μίτων, ὡς φαίνεται, ἤτοι ἐκ τῶν πολλῶν ἢ ὀλίγων

μιταρίων, ἐξηρτᾶτο ἡ ποιότης, ἤτοι ἡ στερεότης, ἢ ἡ καλλονή, ἢ ἡ λεπτότης αὐτῶν. Κατόπιν ἤρχοντο τὰ τελειότερα, ἅτινα ἦσαν τὰ λεπτοφυῆ, τὰ παχέα, τὰ διαφανῆ, τὰ ἀραχνοειδῆ, τὰ θισσανωτὰ ἢ κροσσωτά, τὰ ἀμφίμαλλα, τὰ ἑτερόμαλλα, τὰ ἀνάμικτα, τὰ τριχοειδῆ, τὰ ἐκ λίνου, καννάβεως καὶ μαλλίων συνυφαινόμενα, ἐξαισιώτατα διὰ τὴν πολύτροπον ὕφανσίν των, καὶ ἄλλα μυρία ὅσα, πλέγματα ἰδίως, τῶν ὁποίων τὴν ἀπαρίθμησιν παραλείπομεν. Ἀλλά, τὰ πλεῖστα τῶν ὑφασμάτων καὶ τῶν πραγμάτων τῶν ἀρχαίων μας δὲν ἦσαν ἁπλᾶ, διότι ἔφερον εἰκονογραφίας, ἐνοφάντους καὶ ἀνοφάντους, ἴσιαις καὶ ἀναβαταῖς, ὡς λέγουσι σήμερον αἱ γυναῖκές μας. Αἱ εἰκονογραφίαι αὗται παρίστανον ἀπόψεις, τοπεῖα, ἀνθρώπους, κτήνη, δένδρα, ἄνθη καὶ ἄλλας ποικίλας καὶ φιλανθρώπους μορφάς, ὡς εἶναι σήμερον τὰ ἐξαισιώτερα τῶν γυναικείων φορεμάτων, τὰ σινικὰ ἢ κινεζικά, τὰ γνήσια ὅμως τῆς σινικῆς φορέματα, τιμώμενα χιλιάδων φράγκων, καὶ οὐχὶ αἱ κομψαὶ μέν, ἀλλ' ἀσθενεῖς ἀπομιμήσεως τῶν ἐργοστασίων τῆς Λυών. Χάριν δὲ ἀμίμητον, ἰδίως εἶχον οἱ πέπλοι, ἤτοι αἱ σκέπαι, τὰ ἰταλιστὶ λεγόμενα relli, διά τε τὴν ἀραχνοειδῆ ποιότητά των, καὶ διὰ τὰ ἐξαίσια κεντήματα αὐτῶν, λεπτοφυέστατα καὶ καλλιτεχνικώτατα ἐξειργασμένα. Φαντασθῆτε, φίλοι μου, τί θὰ ἦσαν οἱ ἱστορούμενοι πέπλοι τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τῆς Βερενίκης! Οἱ δὲ τάπητες, διὰ τὴν πύκνωσιν τοῦ ὑφάσματος ἢ τοῦ πλέγματος, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ διὰ τὴν ἄκραν αὐτῶν μαλακότητα, προσέτι καὶ διὰ τὴν ζωηρότητα τῶν ἐπ' αὐτῶν ἀπεικονιζομένων ἱστορημάτων, ἐκ τῆς μυθολογίας ἢ τῆς ἱστορίας, ἀπετέλει ἐμπόριον πλουσιώτατον, τὸ ὁποῖον ἁδρῶς ἐφορολόγει τοὺς πλουσίους καὶ τοὺς ἡγεμόνας. Ὁ Θεόπομπος ἀποκαλεῖ τοὺς ἑλληνικοὺς τάπητας, μαλακωτέρους καὶ αὐτοῦ τοῦ ὕπνου.

Ἀλλ' ὅ,τι λείπει κυρίως ἀπὸ τὴν σημερινὴν ὑφαντικὴν εἶναι ἡ βαφικὴ τέχνη, μ' ὅλας τὰς προόδους τῆς χημείας. Ἡ φυσικότης καὶ ἡ ζωηρότης τῶν χρωμάτων, τῶν ὁποίων τὴν τελειότητα πλεῖσται τῶν Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν καὶ πόλεων, εἶναι πρᾶγμα τὸ ὁποῖον οἱ ἀνθρώπινοι ὀφθαλμοί, κατὰ τὰς σωζομένας περιγραφάς, δὲν θὰ ἴδωσι πλέον! Ἡ βαφικὴ τέχνη εἶχε, φαίνεται, καὶ τότε τὰ μυστήριά της, καθὼς λέγουσιν ὅτι ἔχει καὶ τώρα, καὶ διὰ τοῦτο ἀδύνατος ἀποβαίνει ἡ ἀπομίμησις τῶν χρωμάτων τῶν γοβελινῶν τῆς Γαλλίας ταπήτων.

Καὶ διατί ἡ χρωματιστικὴ τέχνη ἔφθασεν εἰς βαθμὸν τοσαύτης τελειότητος; Ὁ λόγος ὑπάρχει εἰς τὴν ἀγάπην τῶν τότε ἀνθρώ-

πων πρὸς τὰ χρώματα, τὰ ζωηρὰ καὶ τὰ ποικίλα. Τὸ μέλαν χρῶμα διόλου δὲν τοὺς ἤρεσκε, καθὼς ἀρέσκει σήμερον εἰς ἡμᾶς, καί, ἰδίως εἰς τοὺς ἄνδρας, οἵτινες εἴμεθα πάντοτε μελανοφορεμένοι. Ὄχι μόνον ἕκαστον τῶν δύω φύλων εἶχεν ἰδίαν ὄρεξιν εἰς τὰ χρώματα, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ ἑκάστη τάξις ἀνθρώπων. Οὕτως, οἱ ἄνδρες ἠγάπων τὸ χρῶμα τὸ πορφυροῦν ἢ τὸ φοινικοῦν, ἤτοι τὸ βαθὺ κόκκινον, ἢ τὴν βατραχίδα, ἤτοι τὸ βαθὺ πράσινον, αἱ δὲ γυναῖκες τὸ κροκωτόν, ἤτοι τὸ χρῶμα τοῦ *σαφρᾶ*, τό, καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, παρ' αὐτῶν ἀγαπώμενον καὶ συνειθιζόμενον. Ἠγάπων προσέτι αἱ γυναῖκες τὸ χρῶμα τῆς παραλεργίδος, ἤτοι τὸ λευκόν, μὲ σειρὰς πορφυρᾶς, καί περιπλέον, τὸ ὀμφάκινον, ἤτοι τὸ ἀνοικτὸν πράσινον. Τὸ χρῶμα τοῦτο ὑπερήρεσκεν καὶ εἰς τὸν μέγαν Ἀλέξανδρον. Τὸ φαιὸν ἢ τὸ ὑπομέλαν, ἦτο τὸ χρῶμα τῆς στολῆς τῶν φιλοσόφων, καὶ τὸ φοινικοῦν τῶν ῥητόρων. Ἦσαν δὲ καὶ μυρία ἄλλα χρώματα, καὶ ποικιλίαι χρωμάτων, ὡς τὸ κίλλιον ἢ ὀνάγρον, τὸ παρ' ἡμῖν λεγόμενον *γρίζον*, τὸ ὑδροβαφές, τὸ θάψινον, ἤτοι τὸ ὠχρὸν κίτρινον, τὸ τηλαυγές, τὸ τηλεβαφές, τὸ ἰοβαφές, ἤτοι τὸ σημερινὸν lilas, καὶ πλεῖστα ἄλλα. Κατ' ἐξαίρεσιν δὲ ἡ Ἰωνικὴ φυλὴ ἠγάπα τὰ ποικιλόχροα ἐνδύματα καὶ τὰ χρυσᾶ ὑφαντὰ καὶ κεντητά· συνήθεια μεταδοθεῖσα καὶ εἰς ἡμᾶς, ἰδίως δὲ εἰς τοὺς στρατιωτικούς μας. Τά χρυσούφαντα τῆς Κῶ ἦσαν ἔργα ἐξαίσια, καὶ ταῦτα ἔμειναν συνειθιζόμενα μέχρι τῶν ἡμερῶν μας.

Ἡ ὑφαντικὴ λοιπόν, ἡ πλεκτική, ἡ ποικιλτικὴ καὶ ἡ βαφικὴ ἦσαν ἐκ τῶν πρωτίστων καὶ μᾶλλον τελειοποιημένων τεχνῶν. Ἓν καὶ μόνον παράδειγμα ἀρκετὸν εἶναι νὰ μᾶς κάμῃ νὰ ἐννοήσωμεν πόσον μεγάλης ἀξίας ἦσαν τὰ ἐνδύματα τῶν ἀρχαίων μας. Ὁ Συβαρίτης Ἀλαισθένης εἶχεν ἱμάτιον, δεκαπεντάπηχες, πορφυροῦν. Τὸ ἱμάτιον τοῦτο ἐπληροῦτο ἐκ ζωγραφημάτων πόλεων διαφόρων καὶ ἀπόψεων χαριεστάτων, εἰς δὲ τὰς δύω αὐτοῦ ἄκρας ἔφερε τὴν εἰκονα τοῦ ἰδίου κτήτορος. Τὸ μοναδικὸν τοῦτο ἱμάτιον ἐξετίθετο πάντοτε εἰς τὴν ἐν Λακινίῳ τῆς Ἰταλίας μεγάλην πανήγυριν τῆς Ἥρας, ὡς πρᾶγμα λίαν ἀξιοθέατον. Μετὰ τὸν θάνατον δὲ τοῦ Ἀλαισθένους, ἐπωλήθη εἰς τοὺς Καρχηδονίους ἀντὶ εἴκοσι ταλάντων, ἤτοι ἀντὶ ἑξακοσίων εἴκοσι περίπου χιλιάδων δραχμῶν!

Λείψανον βεβαίως τῆς ἀρχαίας ὑφαντικῆς εἶναι τὰ μεταξωτὰ τῆς Προύσσης, καὶ μάλιστα τὰ λεπτότατα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα τοσαύτην ἀξίαν ἔχουσι παρὰ τοῖς Ἄγγλοις. Ἐπίσης δὲ καὶ τὰ χρυσούφαντα, ἰδίως τῶν γυναικῶν μὲ τὰ ὁποῖα καὶ αὐταὶ αἱ μητέρες μας ἐνδύον-

ται, καὶ λάθος εἶναι νὰ θεωρῶμεν αὐτὰ ὡς προϊόντα βιομηχανίας τουρκικῆς. Ἐννοῶ τὰ *σετένια* τοὺς *σετιμιέδες*, τὰ *σεβαγιὰ* καὶ τὰ πκρόμοια. Περὶ δὲ τῆς ἄκρας τελειότητος τῆς βαφικῆς καὶ τῆς δι' ἐγκαυσμάτων (σμάλτων) ἐξεικονίσεως, οὐδεὶς δύναται νὰ ὑπάρξῃ δισταγμός. Ἰδέτε τά, ἐπὶ εἴκοσιν ἤδη αἰῶνας, ἐν τῇ γῇ τεθαμμένα ἀγγεῖα τῆς Κορίνθου. Παρατηρήσατε τὰ ζωγραφήματά των! Εἶναι ἀνεξίτηλα, καὶ ἂν μυριάδας ἔτι αἰώνων ἔμενον ὑπὸ τὴν γῆν. Καὶ ὁποία ζωηρότης, ὁποία φυσικότης, ὁποία λεπτότης, ὁποία τελειότης εἰς τὰ ἀπεικονιζόμενα! Παραβάλλετε αὐτὰ μὲ τὰ ἀγγεῖα τῆς Σέβρας καὶ μὲ τὰ ἀγγεῖα τῆς ἐν Ἀγγλίᾳ βασιλικῆς ἀγγειοπλαστικῆς ἑταιρίας, μὲ τὰ ἀριστουργήματα ταῦτα τῆς νεωτέρας τέχνης, καὶ ἀμέσως θὰ αἰσθανθῆτε ὁποία μεγάλη διαφορὰ ὑπάρχει! Καὶ σημειώσατε ὅτι τὰ πάντα τῶν ἀρχαίων μας οἱ Εὐρωπαῖοι ἀπομιμοῦνται, διότι τελειότητα μεγαλειτέραν δὲν ἐλπίζουσι νὰ ἐπιτύχωσιν. Ὡς καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ σχήματα τῶν ἀρχαίων ἀγγείων, εἶναι ἠναγκασμένοι ν' ἀπομιμῶνται, διότι ὡραιότερα καὶ κομψότερα δὲν δύνανται νὰ ἐφεύρωσιν.

Ἀφοῦ ἠκούσατε τὴν περιγραφὴν τῶν ἀρχαίων ὑφασμάτων, συγκρίνατε αὐτὰ μὲ τὰ νεώτερα. Οὔτε αἱ *γάζαι*, οὔτε τὰ *ταρλατάν*, οὔτε τὰ τρίχαπτα *γιπούρ*, οὔτε τὰ ἐξαίσια καὶ μοναδικὰ τῆς Λυὼν μεταξωτά, δύνανται ν' ἀντιπαραβληθῶσι μὲ ἐκεῖνα. Ἀπέχουσι τὰ ἀρχαῖα ἀπὸ τὰ νεώτερα, ὅσον ἀπέχει ἡ ἀλήθεια ἀπὸ τὸ ψεῦδος. Ὅταν ὅμως ἔλθωμεν εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τῶν σημερινῶν ὑφαντηρίων καὶ τῶν σημερινῶν ὑφασμάτων, τότε θὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῶν θαυμασίων ἀληθῶς ἐφευρέσεων τῆς νεωτέρας τέχνης, ὑπηρετούσης κυρίως τὴν ταχύτητα, καὶ τότε θὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τῶν τρόπων διὰ τῶν ὁποίων γνωρίζεται ἡ ἐσωτερικὴ ἀξία τῶν λεπτῶν ὑφασμάτων, ἀναλόγως τοῦ ὑλικοῦ των, διότι τὸ βάρος χρησιμεύει μόνον πρὸς ἐξεύρεσιν τῆς ἐσωτερικῆς ἀξίας μόνον τῶν χονδρῶν ὑφασμάτων.

Ἂς ἀφήσωμεν τώρα, φίλοι μου, τὴν ξηράν, καὶ ἂς ἔλθωμεν εἰς τὴν θάλασσαν.

Τὰ θαυμαστότερα τῶν ἀρχαίων ναυπηγείων ὑπῆρξαν εἰς τὴν Κέρκυραν καὶ εἰς Κόρινθον, εἰς τὴν Ναύπακτον τῆς Αἰγύπτου καὶ εἰς τὴν Σάμον.

Καθώς, μετὰ ταχύτητος ἀκατανοήτου, οἱ ἀρχαῖοί μας ἀνήγειρον κολοσσιαῖα οἰκοδομήματα καὶ τείχη εἰς τὴν ξηράν, οὕτω, μετὰ τῆς αὐτῆς ταχύτητος, ἐναυπήγουν καὶ ἀπειράριθμα πλοῖα. Οἱ στόλοι των δὲν συνεκροτοῦντο, καθὼς σήμερον ἐκ τριάκοντα ἢ τεσσα-

ράκοντα πλοίων μόνον· ὅ,τι δὲ ἡ γλῶσσα ἐξέφραζεν ἦτο ἀληθέστατον. *Μυριόναυς στόλος* ἔλεγον, καὶ τῷ ὄντι ἀναρίθμητα ἦσαν τὰ πλοῖα τῶν πολεμικῶν στόλων των. Ὁ κατὰ τῆς Τρῳάδος ἐκπλεύσας Ἑλληνικὸς στόλος συνέκειτο ἐκ χιλίων καὶ διακοσίων πλοίων. Ὁ τῶν Ἀθηναίων μόνων κατὰ τοῦ Ξέρξου, ἐκτὸς τῶν συμμαχικῶν πλοίων, ἀπετελεῖτο ἐκ διακοσίων πεντήκοντα. Ὁ ὑπὸ τὸν Ἀλκιβιάδην κατὰ τῆς Σικελίας ἐκ χιλίων πεντακοσίων· ὡσαύτως ἐκ χιλίων πεντακοσίων ἀπετελεῖτο καὶ ὁ στόλος Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ, ὁ δὲ κομίσας τὰ λείψανα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἀντιγόνου, ἐκ διακοσίων πεντήκοντα.

Τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα ἦσαν διαφόρων σχημάτων, ὡς τριγωνοειδῆ καὶ στρογγύλα καὶ δίπρωρα καὶ δίπρυμνα. Τούτων ἀπομίμησις εἶναι καὶ τὰ εἰς τὸν λιμένα μας ἐρχόμενα Ἀγγλικὰ ἀτμόπλοια τὰ ἔχοντα δύω πρώρας. Ἀπομίμησις ἐπίσης τῶν ἀρχαίων πλοίων εἶναι, τῶν καταφράκτων καὶ πυργοειδῶν, τὰ σημερινὰ θωρακωτὰ καὶ τὰ ἔχοντα πύργους πολεμικούς. Ἀπομίμησις τέλος πάντων εἶνε καὶ ἡ τῶν στερεῶν σιδηρῶν ἐμβόλων ἐν ταῖς πρώραις τῶν πλοίων προεξοχή.

Πρώτη ἡ Κόρινθος ἐναυπήγησε τὸ μακρότερον πλοῖον τῆς ἀρχαιότητος. Κατόπιν ἐναυπηγήθησαν καὶ ἄλλα ἀλλαχόσε. Ἀλλὰ τὰ μέγιστα τῶν ἀρχαίων πλοίων ἐναυπηγήθησαν ἐπὶ τῶν ἀπογόνων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου καὶ ἰδίως ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων, οἵτινες πολλὰ μέγιστα πλοῖα κατεσκεύασαν καὶ διετήρουν ἰδίαις δαπάναις, Δύω δὲ ἐξ αὐτῶν ἦσαν τὰ θαυμαστότερα κατασκευασθέντα ὑπὸ Πτολεμαίου τοῦ Δ'. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον εἶχε μῆκος διακοσίων ὀγδοήκοντα πήχεων, χωροῦν ἑπτὰ χιλιάδας ἀνδρῶν διὰ τὴν ἐσωτερικὴν του ὑπηρεσίαν. Διὰ νὰ νοήσωμεν δὲ τὸ μέγεθος τοῦ πλοίου τούτου, δέον ν' ἀναμνησθῶμεν, ὅτι δοκιμώτατοι Ἄγγλοι ναυπηγοὶ ὑπολογίζουσι τὸ μῆκός του τετράκις σχεδὸν μεγαλείτερον ἀγγλικοῦ τρικρότου ἑκατὸν κανονίων. Τὸ δὲ δεύτερον ἦτο θαλαμηγὸς διὰ τὴν ποταμοπλοΐαν τοῦ Νείλου, μήκους ἴσου μὲ $^1/_{16}$ τοῦ μιλίου. Τῆς θαλαμηγοῦ ταύτης ἡ διακόσμησις ἦτο ἐκ χρυσοῦ, ἐξ ἐλεφαντείων ὀδόντων, ἐξ ἀλαβάστρου, καὶ ἐξ Ἰνδικῶν λίθων ἄλλων, ποικίλων καὶ πολυτιμοτάτων.

Ἀλλὰ τὸ παμμέγιστον καὶ ὑπέρλαμπρον τῶν πλοίων τῆς ἀρχαιότητος ἦτο ἡ ὑπὸ τοῦ τυράννου τῶν Συρακουσῶν Ἱέρωνος κατασκευασθεῖσα θαλαμηγός, τῆς ὁποίας ναυπηγὸς μὲν ὑπῆρξεν ὁ περίφημος Κορίνθιος Ἀρχίας, ἀρχιτέκτων δὲ ὁ μέγιστος τῆς ἀρχαιότητος φυσικομαθηματικὸς Ἀρχιμήδης. Τὸ ὑλικὸν τῆς θαλαμηγοῦ ταύτης ἐκλεχθὲν δι' ἐπίτηδες ἀπεσταλμένων ἐκ τῶν διαφόρων μερῶν τοῦ κόσμου,

ἐκομίσθη διὰ ταχύτητος ἀπιστεύτου, ἤτοι ἐντὸς ἓξ μηνῶν. Ἅμ' ἔπος ἅμ' ἔργον. Τὸ λόγιον τοῦτο ἐκφράζει τὴν Ἑλληνικὴν ταχύτητα.

Ἀλλὰ πῶς νὰ περιγράψω τὸ θαυμασιώτατον τῶν πλοίων ἀφ' ὅσα γνωρίζει ἕως τώρα ὁ κόσμος; Τί πρῶτον, τί ὕστερον νὰ διηγηθῶ, ἀφοῦ μάλιστα αἱ δυνάμεις καὶ ἐμοῦ καὶ ὑμῶν πλησιάζουσιν ἴσως νὰ ἐξαντληθῶσι, σπουδαιότερα δὲ ἄλλα ἔχομεν ἀκόμη νὰ εἴπωμεν; Ὀλίγιστα λοιπὸν θ' ἀκούσητε, καὶ εὔχομαι ἐξ αὐτῶν νὰ δυνηθῆτε νὰ συμπεράνητε τὸ σύνολον τοῦ ἐξαισίου αὐτοῦ ἔργου.

Ἡ θαλαμηγὸς αὕτη ἦτο εἰκοσήρης, ἤτοι εἶχεν εἴκοσι σειρὰς κωπηλατῶν, καὶ προσέτι ἦτο τριπάροδος, ἤτοι ἐκτὸς τοῦ κήτους τοῦ πλοίου, τοῦ κοινῶς λεγομένου *ἀμπαρίου*, εἶχε τρία καταστρώματα, ἕκαστον τῶν ὁποιων εἶχεν ἓξ σειρὰς κωπηλατῶν, δύω δὲ ἄνωθεν, καὶ οὕτως ἐγένοντο ὅλαι εἴκοσι. Φαντασθῆτε ἐκ τούτου ὁποῖον βάθος εἶχε τὸ πλοῖον αὐτό! Καὶ ἐξωτερικῶς μὲν ἦτο ἐστεγασμένον μὲ πλάκας μολυβδίνους, ἐσωτερικῶς δὲ εἶχε πολλὰ καὶ ἄλλα ἀπερίγραπτα, κυρίως δὲ ὀκτὼ πολεμικοὺς πύργους ἐπὶ τοῦ ἀνωτάτου καταστρώματος, εἴκοσιν ἱππῶνας, ἰχθυοτροφεῖον, κτηνοτροφεῖον, κήπους παντοειδεῖς, περιπάτους κεκαλυμμένους ὑπὸ κισσοῦ καὶ ἀμπελοκλημάτων, θαλάμους παμπόλλους, ἐξ ὧν πλεῖστοι ἦσαν περίπτεροι, ἤγουν περίστηλοι, ναὸν δὲ περικαλλέστατον τῆς Ἀφροδίτης, τοῦ ὁποίου τὸ ἔδαφος ἦτο κατεσκευασμένον ἐν ἀβακίοις (ψηφηδωτὸν) ἐκ λίθων ἀχάτου καὶ ἄλλων πολυτιμοτάτων, καὶ τοῦ ὁποίου αἱ θύραι ἦσαν ἐξ ἐλέφαντος καὶ θύου. Ἐν τῷ ναῷ δὲ τούτῳ ὑπῆρχον ζωγραφήματα ἐξαίσια, καὶ ἀγάλματα μαρμάρινα καλλιτεχνικώτατα, σκεύη δ' ὑπερβαλλόντως κομψὰ καὶ πολύτιμα. Περιεῖχε δὲ προσέτι τὸ τερατῶδες ἐκεῖνο πλοῖον σχολαστήριον, ἤτοι ἀναπαυτήριον καὶ σπουδαστήριον συνάμα, μὲ κλίνας καὶ ἀνακλιντῆρας καὶ μὲ ἕδρας μυθώδους ἀξίας. Περιεῖχε βιβλιοθήκην, λουτρὰ θερμὰ καὶ ψυχρά, τῶν ὁποίων οἱ λουτῆρες ἦσαν ἐκ λίθου ταυρομενίτου· περιεῖχε μύλους πρὸς ἄλεσιν, ζημωτικὰς μηχανάς, καὶ ἄλλα πλεῖστα σκεύη καὶ ἔπιπλα. Δωδεκακισχίλιοι ναῦται ὑπηρέτουν, ἐξ ὧν ἑξακόσιοι ἔμενον πάντοτε εἰς τὴν πρύμνην διὰ νὰ μεταδίδωσι τὰ προστάγματα.

Ὁλόκληρον τό πλοῖον ἐσωτερικῶς ἦτο ἐζωγραφισμένον τεχνικώτατα. Τρεῖς τῶν θαλάμων του παρίστανον τὸ ὡραιότερον ἴσως τῶν ἔργων τῆς ἀρχαιότητος, ἤγουν ἦσαν ἐστρωμένοι, ἐν ἀβακίοις πάλιν, ἐκ παντοίων λίθων· διὰ τῆς θαυμασίας δὲ συναρμολογῆς αὐτῶν, ἐξεικονίζετο ὅλη ἡ ἱστορία τῆς Ἰλιάδος τοῦ Ὁμήρου, ὡς βεβαιοῖ περὶ τούτου καὶ ὁ Ἀθήναιος, καὶ ὁ πρὸ αὐτοῦ Μοσχίων.

Τὸ παμμέγιστον αὐτὸ πλοῖον εἰς ὀλίγους λιμένας ἠδύνατο νὰ εἰσέλθῃ· πολλαὶ δὲ παράλιαι πόλεις, φοβούμεναι αὐτό, δὲν ἐπέτρεπον τὴν εἰς τοὺς λιμένας αὐτῶν προσάραξίν του. Ἕνεκα τοῦ μεγέθους του, ἀπαραλλάκτως ὡς ὁ Λεβιάθαν τῶν ἡμερῶν μας, ἀπεδείχθη, ἔπειτα, λίαν ἐπικίνδυνον εἰς μακροὺς μάλιστα πλόας. Ὁ Ἱέρων ἐδωρήσατο αὐτὸ πρὸς τὸν Πτολεμαῖον, ὅστις μετωνόμασεν αὐτὸ ἀπὸ Συρακουσίαν εἰς Ἀλεξάνδρειαν.

Τοιοῦτος ὑπῆρξεν ὁ ἀρχαῖος Ἑλληνικὸς πολιτισμός, καὶ κατὰ τὰς ἀποικίας, καὶ κατὰ τὴν ναυτικήν, καὶ κατὰ τὴν σοφίαν, καὶ κατὰ τὰς τέχνας καὶ κατὰ τὸ ἐμπόριον. Ὁ μέγας ἐκεῖνος κόσμος, οὔτε ἐφάνη πλέον οὔτε θὰ φανῇ. Ἦλθε δὲ στιγμή, κατὰ τὴν ὁποίαν ἅπασα ἡ Ἑλλὰς συνεκεντρώθη εἰς μόνην τὴν Κόρινθον. Ἐκεῖ, ἐν τῷ μέσῳ τῶν λαμπροτέρων τῆς ἀρχαιότητος οἰκοδομημάτων, κατέφυγον καὶ σοφία, καὶ πλούτη, καὶ τέχναι, καὶ βιομηχανίαι, καὶ ἐμπόριον, ὄχι μόνον τὸ ἐμπόριον τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ τὸ ἐμπόριον ὅλου τοῦ κόσμου, καὶ μάλιστα τὸ μεταγωγικὸν ἐμπόριον, διὰ τὸ ὁποῖον ἡ θέσις τῆς Κορίνθου εἶναι προσφορωτάτη ὡς ἔχουσα τὰς δύω θαλάσσας ἑκατέρωθεν, δι' ὧν συγκοινωνοῦσιν ἀμοιβαίως ἡ Ἀνατολὴ μετὰ τῆς Δύσεως. Τί δὲ ἦτο τότε ἡ Κόρινθος! Οὐδὲν ἄλλο δύναται νὰ ἐκφράσῃ ζωηρότερον τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς βασιλίδος ταύτης ἐμπορικῆς ἑλληνικῆς πόλεως παρὰ τὸ γνωστὸν *οὐ παντὸς πλεῖν εἰς Κόρινθον:*

Πιστεύσατε, φίλοι μου! Ὁσάκις διαβαίνω τὸν Ἰσθμόν, καὶ ἐκ τοῦ μέσου αὐτοῦ διακρίνω τὰς δύω θαλάσσας, καὶ ῥίπτω ἔπειτα τὰ βλέμματά μου εἰς τὸν Ἀκροκόρινθον, μοῦ φαίνεται ὅτι ἡ ἀκρόπολις αὕτη διηγεῖται ὁλόκληρον τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν, καὶ ὅτι, προσεγγίζουσα μὲ τὴν κορυφήν της τὸν οὐρανόν, ἐπιτελεῖ μυστηριώδη τινα ἱκεσίαν καὶ συνεννόησιν. Τότε, ἀνακουφίζεται ἡ ψυχή μου ἐκ τοῦ βάρους τῆς σημερινῆς καταθλίψεως! Παντοδύναμος Ἑλληνικὴ ἱστορία, ἐξεφώνησα, ὁσάκις καὶ ἂν διέβην ἐκεῖθεν, ὁποία παρηγορία εἶσαι εἰς τὴν καρδίαν μου! Ἀμέσως δὲ ἡ μνήμη μου ἀνεπόλει τοὺς ἀθανάτους τούτους στίχους τοῦ Βύρωνος, διὰ τῶν ὁποίων, ἐν τῇ προσωποποιήσει τοῦ Ἀκροκορίνθου, περιγράφεται ὁλόκληρον τὸ Ἑλληνικὸν μεγαλεῖον, ὁλόκληρος ἡ Ἑλληνικὴ δόξα, καὶ ὅλαι αἱ Ἑλληνικαὶ περιπέτειαι καὶ συμφοραί. Ἀκούσατε, φίλοι μου τοὺς στίχους αὐτούς.

Ὁ χρόνος, καὶ ἡ φοβερὰ μανία τῶν ἀνέμων,
καὶ τῶν χειμώνων ἡ πνοή, κ' ἡ λύσσα τῶν πολέμων,

τὸν Ἀκροκόρινθον πολλοὺς αἰῶνας τὸν μαστίζουν,
πλὴν δὲν τὸν σείουν θύελλαι, σεισμοὶ δὲν τὸν κλονίζουν.
Ἐλευθερίας προμαχὼν ἀκράδαντος, ἀρχαῖος,
εἰς γῆν, ἥτις ἀνέκτησε τὸ παλαιόν της κλέος,
ἐγείρει, μέχρι νεφελῶν, τὸ γαῦρον μέτωπόν του
καὶ δύω βρέχουν θάλασσαι τὰ ἄκρα τῶν ποδῶν του.
Καὶ φαίνονται τὰ κύματα αὐτῶν ὡς νὰ ποθῶσι
νὰ σμίξωσι πρὸς ἄλληλα, καὶ νὰ συνενωθῶσι.
Καὶ συνωθοῦνται, καὶ πολὺν ἀγῶνα πάντα ἔχουν,
πλὴν εἰς τὴν γῆν θραυόμενα, ὀπίσω πάλιν τρέχουν.
Ἀλλ' ἂν τὸ αἷμα τὸ χυθὲν ἀπὸ ἀνθρώπων φόνον
ἐδῶ, περὶ τὴν γῆν αὐτήν, ἐξ ἀπωτάτων χρόνων,
ἀφοῦ τοῦ Τιμολέοντος ὁ ἀδελφὸς ἐσφάγη,
ἢ ἀφοῦ εἶδεν εἰς αὐτὰ ὁ Ξέρξης τὰ πελάγη,
νικώμενον, θραυόμενον, μυριοναύτην στόλον,
ἂν ἐκ τῆς γῆς ἀνέβλυζε τὸ αἷμα τοῦτο ὅλον,
ὁ ῥύαξ ὅστις ἔμελλεν ἐντεῦθεν νὰ προκύψῃ,
ἤθελεν ἅπαν τοῦ Ἰσθμοῦ τὸ πρόσωπον καλύψει.
Ἤ, ἂν, τῶν ὅσοι ἔλαχον ἐδῶ νὰ φονευθῶσι,
ἠδύναντο τὰ κόκκαλα ὁμοῦ νὰ σωρευθῶσι,
ἡ πυραμὶς θὰ ἔφθανε αὐτὴ εἰς τὸν αἰθέρα,
ὑψηλοτέρα παρὰ σέ, καὶ μετεωροτέρα.
Πυργοῦψὴς ἀκρόπολις, ἥτις τὰ νέφη σχίζεις,
καὶ φαίνεσαι τοῦ οὐρανοῦ τὸν θόλον νὰ ἐγγίζῃς.

Γονεῖς φιλόστοργοι, εἴπατε εἰς τὰ τέκνα ὑμῶν, ἀφοῦ καὶ ταῦτα εἶναι τέκνα Ἑλλήνων, εἴπατε εἰς αὐτά, νὰ μὴ παύσωσι ποτέ, μελετῶντα τὴν πάτριον ἱστορίαν! Καὶ σεῖς, φίλτατοι νέοι, ὅσοι ἐδιδάχθητε, ἐν τοῖς σχολείοις, τὴν ἱστορίαν τῶν προγόνων, καὶ τυγχάνετε, τὴν στιγμὴν ταύτην, συμπαθεῖς ἐμοῦ ἀκροαταί, εἴπατε, ἂν ἀφοῦ διηκούσατε αὐτῆς, δὲν ᾐσθάνθητε τὴν παρθένον σας καρδίαν νὰ πάλλῃ τοὺς γλυκυτάτους παλμοὺς τοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ τῆς φιλοπατρίας!

Ἀλλά, ποῦ τὸ τόσον μεγαλεῖον τῆς πατρίδος, ὅπερ περιγράφομεν! Ἐσβέσθη ἐν ἀκαρεί, καὶ διὰ παντὸς ἐτάφη! Καὶ πῶς ἐσβέσθη!

Ἡ τύχη ἑκάστου τόπου κεῖται εἰς τὴν φιλοπατρίαν καὶ τὴν φρόνησιν τῶν πολιτῶν. Ἐν ὅσῳ ἡ Ἑλλὰς εἶχε πολίτας τοιούτους, ὄχι μόνον ἐσώζετο ἀπέναντι τῶν ἰσχυροτέρων ἐχθρικῶν δυνάμεων, ἀλλὰ καί, μεγαλοφρονοῦσα, διεπράξατο κατορθώματα, καταπλήξαντα τὸν

κόσμον ὅλον. Ἀλλ' ἐπῆλθεν ἐποχὴ ἀποφράς, ἐποχὴ ἐπικατάρατος, ὅτε, κακόβουλοι, μοχθηροί, ματαιόδοξοι, σπουδάρχαι καὶ ἀνίκανοι πολῖται, περιέπλεξαν αὐτὴν εἰς ἔριδας ἀτελευτήτους, μεταξὺ τῶν διαφόρων πολιτειῶν, καὶ μεταξὺ αὐτῶν τῶν πολιτῶν, μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πόλεως καὶ ἐπροκάλεσαν οὕτω τὴν ὕπουλον τῆς Ῥώμης ἀντιπάθειαν, καὶ ἐπὶ τέλους τὴν ἀμείλικτον ὀργήν της. Ὁ λαός, ταλαιπωρηθείς, καὶ κατάκοπος γενόμενος, ὡς ἐκ τῶν καθημερινῶν ἐμφυλίων πολέμων, ἕνεκα τῶν ὁποίων ποταμοὶ Ἑλληνικοῦ αἵματος ἀδίκως ἐχύθησαν, κατήντησεν εἰς τοσαύτην ἀναλγησίαν καὶ ἀδιαφορίαν, ὥστε δὲν ἤθελε κἂν ν' ἀκούσῃ περὶ τῶν συμφερόντων τῆς πατρίδος, ἀφοῦ ἔβλεπεν ὅτι τὸ ἱερὸν τοῦτο ὄνομα δὲν ἐπροφέρετο πλέον, ὡς ἄλλοτε, ἀλλ' ἐχρησίμευεν εἰς βεβήλωσιν καὶ αὐτῶν τῶν ἱερωτέρων. Τὸ καθῆκον τοῦ ὑπερασπίζειν τὴν πατρίδα καὶ τὴν αὐτονομίαν της δὲν ἦτο πλέον ἀναπόσπαστον ἀπὸ τὴν ἰδιότητα τοῦ πολίτου. Τὸν ὁπλίτην, ὄνομα σημαῖνον τὸν ὑπὲρ τῆς πατρίδος ὡπλισμένον πολίτην, ἀντικατέστησεν ὁ μισθοφόρος, ὅστις δὲν ἐμάχετο ὑπὲρ πατρίδος, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ μισθοῦ. Ἡ Ἑλλὰς τότε δὲν εὕρισκε τὴν σωτηρίαν αὐτῆς εἰς τὰς ἰδίας της δυνάμεις· ἐζήτει ἤδη αὐτὴν ἀπὸ τοὺς ξένους.

Αἱ ἀντιζηλίαι καὶ αἱ ἔριδες περὶ τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἑλλάδος ὑπῆρξαν αἱ πρῶται ἀφορμαὶ τῆς καταστροφῆς. Τρεῖς μεγάλαι πόλεις διεφιλονείκουν συνεχῶς πρὸς ἀλλήλας τὴν Ἑλληνικὴν κυριαρχίαν, τουτέστιν ἐφιλονείκουν ποία ἐξ αὐτῶν νὰ λάβῃ θέσιν ὑπερτέραν τῶν ἄλλων δύω, ἐφ' ὅλου τοῦ λοιποῦ Ἑλληνικοῦ κόσμου. Αἱ πόλεις αὗται ἦσαν αἱ Ἀθῆναι, ἡ Σπάρτη καὶ αἱ Θῆβαι. Μετὰ τὴν ἐπονείδιστον συνθήκην τοῦ Ἀνταλκίδα, ἡ Σπάρτη ἐταπείνωσε τὰς Ἀθήνας. Κατόπι δι' ἄλλας αἰτίας αἱ Θῆβαι ἐταπείνωσαν τὴν Σπάρτην, καὶ ἀφοῦ αἱ Θῆβαι δὲν εἶχον πλέον Ἐπαμεινώνδας καὶ Πελοπίδας, ἐταπεινώθησαν καὶ αὐταί, καὶ ἐπὶ τέλους κατεστράφησαν ὑπὸ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Τὸ μέγα ἐπεισόδιον τοῦ, ἕνεκα ἐρίδων πάλιν, προκληθέντος Πελοποννησιακοῦ πολέμου, τὸν ὁποῖον καλήτερα θὰ ἔκαμνον οἱ ἱστορικοὶ νὰ ὀνομάσωσιν ἀδελφικὸν πόλεμον, ἐξησθένησεν ἐπὶ τοσούτῳ τὴν Ἑλλάδα ὅλην, ὥστε ἐφαίνετο μὲν ζῶσα εἰσέτι, ἀλλ' ἦτο παραλυτική. Ἐπέστη ὁ Φίλιππος τῆς Μακεδονίας, καὶ ἐνῷ ἡ Ἑλλὰς εὑρίσκετο εἰς αὐτὴν τὴν κατάστασιν, αἱ ἔριδες ἐξηκολούθουν καὶ ἐπετείνοντο μάλιστα, χωρὶς νὰ γίνηται οὐδεμία φροντὶς περὶ τῆς κοινῆς σωτηρίας. Δὲν ἦτο πλέον ὁ καιρὸς τῶν Περσικῶν, ὅτε ἡ φωνὴ τοῦ Θεμιστοκλέους ἔβαλεν ὅλους τοὺς πολίτας τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὰ

πλοῖα. Αἱ πανουργίαι τῶν πολιτικῶν, καὶ ἡ ἀδιαφορία τοῦ λαοῦ ἐματαίωσαν πᾶσαν αὐτοῦ προσπάθειαν. Εἰς μάτην κατηναλώθη καὶ ἡ φρόνησις καὶ ἡ ἀρετὴ τοῦ Φωκίωνος. Ὁ Φίλιππος νικᾷ τὴν Ἑλλάδα ἐν Χαιρωνείᾳ. Ἄλλος ἐμφύλιος πόλεμος, ὁ ἱερὸς λεγόμενος ἢ μᾶλλον ὁ ἀνίερος, διότι κατ' αὐτὸν ἔγειναν τὰ ἀνιερώτερα καὶ τὰ ἀσεβέστερα τῶν πραγμάτων, ἤνοιξε δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τὰς θύρας εἰς τὸν Φίλιππον. Καὶ ὑπομονὴ ἕως ἐδῶ, διότι καὶ οἱ Μακεδόνες ὁπωσδήποτε ἦσαν Ἕλληνες. Ἀλλ' ἐντὸς ὀλίγου ἀναφαίνονται εἰς τὸν κόσμον οἱ Ῥωμαῖοι. Τὸ κλέος τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Σπάρτης, τῶν Θηβῶν ἐσβέσθη. Ἡ Ἀχαϊκὴ συμμαχία, ἢ ἡ ὁμοσπονδία πόλεών τινων τῆς Πελοποννήσου ἰδίως, προσεπάθησε νὰ συγκεντρώσῃ εἰς ἑαυτὴν πᾶσαν δύναμιν, ὅπως κατορθωθῇ ἡ ἑνότης ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς αὐτονομίας. Ἀλλ' ἡ Σπάρτη καὶ ἡ Μεσσήνη, ἀντιζήλως φερόμεναι, καὶ ὑπὸ τῆς Ῥώμης ὑποθαλπόμεναι, δὲν συναινοῦν. Οἱ γείτονές μας Αἰτωλοὶ μυρία ὅσα κακὰ τότε ἔπραξαν κατὰ τῆς Πελοποννήσου καὶ ἰδίως κατά τινων πόλεων τῆς Ἀχαΐας διαρπάζοντες καὶ λεηλατοῦντες αὐτάς. Αὐτοὶ ἔγειναν ἀφορμὴ τῆς ἐκρήξεως τοῦ συμμαχικοῦ λεγομένου πολέμου, ὅστις μᾶλλον κατέστρεψε τὰς συγκεντρωθείσας περὶ τὴν ἀχαϊκὴν ὁμοσπονδίαν δυνάμεις. Ἡ Σπάρτη ἀνέδειξε δύω μεγάλους ἄνδρας τὸν Ἆγιν καὶ τὸν Κλεομένην· ὁ Κλεομένης μάλιστα ἦτο ἐξαίσιος ἀνήρ. Ἀλλ' ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ἀχαϊκῆς συμμαχίας, ὁ Ἄρατος, ἔφερε τὸν Ἀντίγονον, παραδοὺς εἰς αὐτὸν τὰς πέδας τῆς Ἑλλάδος, ἤτοι τὸν Ἀκροκόρινθον, καὶ ὁ Κλεομένης νικᾶται εἰς τὴν ἐν Σελασίᾳ μάχην. Τὸ ἀληθὲς ὅμως εἶνε ὅτι καθὼς εἶχον καταντήσῃ τὰ ἑλληνικὰ πράγματα, οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ σώσῃ πλέον τὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὴν ῥωμαϊκὴν παντοκρατορίαν. Οἱ Ῥωμαῖοι, ὠφεληθέντες ἐκ τῶν ἀδιακόπων ἐμφυλίων πολέμων, ἀφοῦ κατώρθωσαν νὰ καταστήσωσι ῥωμαϊκὴν ἐπαρχίαν τὴν Μακεδονίαν καὶ δὲν ἐφοβοῦντο πλέον τὴν Ἑλλάδα, ὅσον τὴν ἐφοβοῦντο πρότερον, ἐμεθοδεύθησαν πάντα τρόπον, ὅπως διαλυθῇ ἡ Ἀχαϊκὴ ὁμοσπονδία καὶ τοιουτρόπως ὑποδουλώσωσιν ὅλην τὴν Ἑλλάδα. Ἤρχισαν λοιπὸν νὰ ἐπεμβαίνωσιν εἰς τὰ Ἑλληνικὰ πράγματα καὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐγένοντο οἱ αὐθαίρετοι διαιτηταὶ τῶν Ἑλληνικῶν διενέξεων. Διά τοιούτου πονηροῦ συστήματος καὶ διὰ τῆς καταστροφῆς ἐπὶ τέλους ὑπέταξαν καὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν κόσμον ὅλον. Οἱ προὔχοντες τῶν ἑλληνικῶν πόλεων διῃρέθησαν εἰς κόλακας καὶ εἰς ἐχθροὺς τῆς Ῥώμης, εἰς ῥωμαΐζοντας καὶ μὴ ῥωμαΐζοντας. Οἱ κόλακες ἐσυκοφάντουν τοὺς ὀλίγους ἐναρέτους πολίτας. Ἡ δημαγωγία καὶ ἡ ἀκολασία ἀπεφάσιζον τὰ πάντα. Οἱ αἰσχρότεροι τῶν

ἀνθρώπων ἐβουλεύοντο περὶ τῶν κοινῶν καὶ ἐδιοίκουν τὸν τόπον. Καὶ περὶ μὲν τῶν βουλευομένων ὁ Πυλύβιος λέγει ὅτι, τοσαύτη ἦτο ἡ δημαγωγία, ὥστε αἱ πόλεις, *ὥσπερ ἐπίτηδες*, ἀπέστελλον τοὺς αἰσχροτέρους τῶν πολιτῶν εἰς τὸ Συνέδριον τῆς Συμμαχίας, καὶ διὰ νὰ ἐκφρασθῶμεν, ὡς ὁ ἴδιος Πολύβιος ἐκφράζεται, ἀπέστελλον, λέγει, ἐχθροὺς τῶν θεῶν καὶ λοιμοὺς ἀνθρώπων, ἤγουν *ὅλαις ταῖς πανοὐκλαις τοῦ κόσμου*. Περὶ δὲ τῶν διοικούντων, προσθέτει ἄλλοθι ὁ αὐτὸς συγγραφεύς, ὅτι τοιούτους ἀνθρώπους, ὁποῖοι ἦσαν οἱ τότε διοικοῦντες τὴν Ἑλλάδα, δὲν ἦτο εὔκολον νὰ τοὺς εὕρῃ τις, ὅσον καὶ ἂν ἤθελε τοὺς ζητήσῃ· «*οὐ ῥᾴδιον εὑρεῖν*.» Πότε εἰς τὸ Αἴγιον καὶ πότε εἰς τὴν Κόρινθον, ἐνίοτε δὲ καὶ εἰς τὴν Σικυῶνα, συνήρχετο τὸ ἐκ δημαγωγῶν καὶ κολάκων κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος συγκείμενον Συνέδριον τῆς Ἀχαϊκῆς συμμαχίας. Τοιαύτη δὲ ἦτο ἡ διαγωγὴ αὐτῶν, ὥστε ὁ ἀγαθὸς πατριώτης Φιλοποίμην ἀκούσας ἐν τῷ Συνεδρίῳ ῥωμαΐζοντά τινα διαρρηγνυόμενον νὰ δεχθῶσιν ὅ,τι ἂν ἡ Ῥώμη ἀπαιτήσῃ, —*ὦ, ἄνθρωπε*, τῷ εἶπε, *μὴ σπεύδῃς τὴν πεπρωμένην τῆς Ἑλλάδος ἐπιδεῖν!* Ὥστε ἡ ὥρα τῆς ὑποδουλώσεως ἦτο εἰσέτι ἄγνωστος, ἀλλὰ τὴν ὑποδούλωσιν καὶ αὐτοὶ οἱ καλλίτεροι τῶν πολιτῶν ἐθεώρουν πλέον βεβαίαν.

Ὁ Πολύβιος περιγράφων τὴν ἀκόλαστον καὶ ἄφρονα διαγωγὴν τῶν τότε διοικούντων τὴν Ἑλλάδα, ἐκ τῆς ἀπελπισίας του θρηνολογεῖ τὸ ἔθνος ἀποκαλῶν συνεχῶς αὐτὸ *ταλαίπωρον!*

Τὰ δεινὰ ἐκορυφώθησαν. Αἱ συκοφαντίαι καὶ αἱ ἀντεγκλήσεις καθ' ἑκάστην ἐπολλαπλασιάζοντο. Τὰ πάθη ἔβραζον. Ἡ φιλοπατρία ἀπεμωραίνετο ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ καὶ ἡ ἄοπλος ἀναλγησία καὶ ἀδιαφορία τοῦ λαοῦ ἄφινεν ἀφ' ἑνὸς μὲν τοὺς δημαγωγοὺς νὰ πράττωσιν ὅ,τι ἤθελον, ἀφ' ἑτέρου δὲ προητοίμασεν τὴν Ἑλλάδα νὰ πέσῃ ἀμαχητεὶ εἰς τὰς χεῖρας τῶν ῥωμαίων. Πρεσβεῖαι ἐπὶ πρεσβειῶν ἀπεστέλλοντο ἐξ Ἑλλάδος, συγκείμεναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξ ἀντιθέτων κατά τε τὰ συμφέροντα καὶ τὰ φρονήματα ἀνθρώπων, πολλάκις δὲ καὶ ἐκ προδοτῶν, προσυνεννοημένων μετὰ τῶν ῥωμαίων. Ἡ Ῥώμη κατὰ πρῶτον παρέστη ὡς ἀλώπηξ, ἔπειτα δὲ ὡς λύκος καὶ οὐχὶ ὡς λέων μεγαλόψυχος. Ὡσαύτως καὶ ἐκ Ῥώμης ἐστέλλοντο πρεσβεῖαι εἰς τὴν Ἑλλάδα κομίζουσαι παραινέσεις, συμβουλὰς καὶ πλαγίας ἀπαιτήσεις. Τὸ Ἀχαϊκὸν Συνέδριον παρεφρόνει ἐν τῇ ἀδυναμίᾳ του καὶ διὰ τῶν κομπασμῶν προεκάλει ταχυτέραν καὶ καταστρεπτικωτέραν τὴν ὑποδούλωσιν Αὐτὸς ὁ Πολύβιος λέγει ὅτι οἱ πολιτικοὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης *περίπαιοι τοῖς λογισμοῖς*, ἤτοι ἦσαν ἔξω φρενῶν.

Εἰς τὴν ἔκθεσιν τῆς τοιαύτης καταστάσεως δὲν ἠκολούθησα χρονολογικῶς τὴν ἱστορίαν, διότι κύριος σκοπός μου ἦτο νὰ σᾶς ἀπαριθμήσω τὰ αἴτια τῆς Ἑλληνικῆς καταστροφῆς. Τὰ τῆς Ἀχαϊκῆς συμμαχίας ἤρχισαν ἀπὸ τοῦ 250 ἔτους π. Χ. καὶ ἔληξαν τὸ 146 μὲ τὴν καταστροφὴν τῆς Κορίνθου, γενομένην ὀλίγους μῆνας μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Καρχηδόνος. Ἐντὸς τῆς ἐποχῆς ταύτης τρεῖς καὶ μόνοι Πελοποννήσιοι ἄνδρες ἀνεφάνησαν καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα, οἵτινες ἠννόησαν μὲν καλῶς τὸν κίνδυνον καὶ ἔπραξαν ὅ,τι ἠδυνήθησαν πρὸς σωτηρίαν τῆς αὐτονομίας τοῦ τόπου, προσπαθήσαντες νὰ συμπήξωσιν εἰς ἓν σῶμα καὶ εἰς μίαν δύναμιν ὅλην τὴν Πελοπόννησον· ἀλλ' εἰς μάτην! Καὶ οἱ τρεῖς οὗτοι ἄνδρες ὑπηρέτησαν πιστῶς τὴν Ἀχαϊκὴν συμμαχίαν, τὴν ὁποίαν ἐθεώρουν ὡς τὸ μόνον κέντρον τῆς σωτηρίας, ὡς τόν μόνον δεσμὸν μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν πόλεων, ὡς τὸ μόνον φόβητρον, τὸ ὁποῖον ἡ Ἑλλὰς ἠδύνατο νὰ παρουσιάσῃ πρὸς τὴν ῥωμαϊκὴν Σύγκλητον. Πρῶτος αὐτῶν ἦτο ὁ Ἄρατος, ὅστις διὰ τῆς ἐπιτηδείας μᾶλλον πολιτικῆς του ἄλλοτε μὲν περιποιούμενος καὶ ἄλλοτε ἀπειλῶν τοὺς ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ τῇ Δύσει ἐχθροὺς τῆς Ἑλλάδος, προσεπάθησε νὰ σώσῃ τὴν αὐτονομίαν. Ἦτο ὅμως ἀτυχὴς στρατηγός, ἂν καὶ ἡ ἱστορία ἀπαριθμῇ ὑπὲρ αὐτοῦ κατορθώματά τινα στρατηγικά, διαπραχθέντα εἰς τὰς ἐμφυλίους ῥήξεις, καθ' ἃς ἀπήλλαξέ τινας τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων ἀπὸ τοὺς τυραννίσκους των. Πλὴν τοῦ Ἀράτου ἡ μεγάλη προσπάθεια ἦτο ἡ συγκέντρωσις πάσης Ἑλληνικῆς δυνάμεως εἰς τὴν Συμμαχίαν, καὶ ἡ ἐξέγερσις τοῦ πατριωτικοῦ αἰσθήματος ὑπὲρ τοῦ τόπου. Ὅπως δήποτε ὁ Ἄρατος Ἑλληνικὴν καὶ φιλάνθρωπον πολιτείαν πολιτευσάμενος, διότι τὰς πόλεις συναγαγών, ἦρεν αὐτὰς εἰς ἀξίωμα καὶ δύναμιν, συνετέλεσεν ὄχι ὀλίγον εἰς τὸ ν' ἀναβληθῇ, ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον, ἡ πεπρωμένη ὥρα τῆς Ἑλλάδος.

Δεύτερος κυρίως ἔρχεται, κατὰ χρονολογικὴν σειράν, ὁ Φιλοποίμην· ἀλλὰ προτάττω τὸν Λυκόρταν, τὸν πατέρα τοῦ Πολυβίου, καὶ τοῦτο πράττω, διότι, τὴν ἑσπέραν ταύτην, θὰ μοῦ συγχωρήσητε νὰ εὐχαριστήσω καὶ ἐμαυτόν. Ἐπιθυμῶ τελειόνων τὴν ὁμιλίαν νὰ κλείσω τὰ μαραμένα μου χείλη μὲ τὸ γλυκύτατον καὶ προσφιλέστατον ὄνομα τοῦ Φιλοποίμενος. Θλιβερὰ εὐχαρίστησις! Ἀλλ' ἐνθυμηθῆτε, φίλοι μου, ὅτι ἐγὼ ἐγεννήθην διὰ θλιβερὰς εὐχαριστήσεις.

Ὁ Λυκόρτας ἦτο πλούσιος καὶ ἰσχυρός, ἀνὴρ δὲ συνετός, καὶ στρατηγὸς διάσημος. Ἦτο συμπολίτης τοῦ Φιλοποίμενος καὶ συναγωνιστής του, καὶ πιστὸς φίλος του. Ὁ Λυκόρτας ἀπεστάλη καὶ

πρέσβυς εἰς Ῥώμην, καὶ ὁ υἱός του Πολύβιος ἦτο εἷς ἐκ τῶν χιλίων ὁμήρων, τοὺς ὁποίους ἐζήτησαν καὶ ἔλαβον οἱ Ρωμαῖοι ἐκ τῆς Ἑλλάδος, καὶ τοὺς ὁποίους δέκα καὶ ἑπτὰ ὅλα ἔτη ἐκράτησαν ἐν τῇ Ἰταλίᾳ. Ἐκεῖ ὁ Πολύβιος ἐσχετίσθη μετὰ τοῦ Σκιπίωνος, ὡς ἄλλοτε εἴπομεν, καὶ μετὰ πολλῶν ἄλλων ἰσχυρῶν Ρωμαίων, παρὰ τοῖς ὁποίοις ἐσυνηγόρει πάντοτε ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Λυκόρτας λοιπὸν ὑπῆρξεν ὁ μέγας βοηθὸς τῶν πατριωτικῶν ἐνεργειῶν τοῦ Φιλοποίμενος, καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ, ἐν τῷ ἀξιώματι τοῦ στρατηγοῦ τῆς Συμπολιτείας.

Ὁ Φιλοποίμην, ἅμα ἀναδειχθεὶς εἰς τὸ στρατιωτικὸν στάδιον, ᾐσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ ἐξεγείρῃ τὸ πατριωτικὸν αἴσθημα καὶ νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς πατρίδος εἰς τὰς χεῖρας τῶν πολιτῶν. Ἀλλά, πῶς νὰ κατορθώσῃ τὸ δυσχερέστατον τοῦτο ἔργον, ἀφοῦ οἱ πολῖται, πρὸ πολλοῦ, εἶχον ἐγκαταλείψει τὰ ὅπλα καὶ τὰς στρατιωτικὰς ἀσκήσεις, ἄμαχοι δὲ καταντήσαντες, ᾐσθάνοντο ἀποστροφὴν καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ἄλλοτε ἐντιμότατον ὄνομα τοῦ ὁπλίτου! Καὶ ὅμως, τί δὲν δύναται ὁ φιλόπατρις καὶ συνετὸς ἀνὴρ νὰ πράξῃ! Ἔπεισε τοὺς ἐν ἡλικίᾳ νὰ ὁπλισθῶσι καὶ ἐμετρίασε τὴν μωρὰν πολυτέλειαν τῶν στρατιωτικῶν· *Τότε,* λέγει ὁ Πλούταρχος, ἄξιον ἦτο νὰ βλέπῃ τις ὅτι τὰ ἐργοστάσια *μεστὰ κατακοπτομένων κυλίκων καὶ θηρικλείων*, (στρατιωτικῶν σκευῶν καὶ ποτηρίων) *χρυσουμένων δὲ θωράκων καὶ καταργυρουμένων θυρεῶν καὶ χαλινῶν, τὰ δὲ στάδια πώλων δαμαζομένων, καὶ νεανίσκων ὁπλομαχούντων· ἐν δὲ ταῖς χερσὶ τῶν γυναικῶν κράνη καὶ πτερὰ βαφαῖς κοσμούμενα, καὶ χιτώνων ἱππικῶν καὶ στρατιωτικῶν χλαμύδων διηνθισμένων. Οὕτω δὲ ταχὺ πάντας ἔπεισε καὶ παρώρμησε πρὸς τὸ στρατιωτικόν, καὶ πάντας τοὺς νέους ἐγύμναζε καὶ διεπόνει, προθύμως ὑπακούοντας καὶ φιλοτίμως.*

Ἀλλ' ἐνῷ ταῦτα ὁ Φιλοποίμην ἔπραττεν, οἱ πολιτικοὶ ῥᾳδιοῦργοι ἐξηκολούθουν τὸ ἔργον των, καὶ συνεχεῖς ἀποστασίαι τῶν συμμάχων πόλεων ἀπὸ τῆς Ἀχαϊκῆς συμμαχίας ἐλάμβανον χώραν καὶ αἱ κατὰ τῶν ἐναρέτων πολιτῶν συκοφαντίαι πρὸς τὴν Ῥώμην ἐπληθύνοντο. Ὁ Φιλοποίμην γνωρίζων τὴν ὕπουλον διάθεσιν τῆς Ῥώμης, ἐπροσπάθει νὰ παραστήσῃ τὴν Ἑλλάδα ζῶσαν καὶ σφριγῶσαν, τρέχων πανταχοῦ μετὰ τοῦ Λυκόρτα, καὶ ἐξαναγκάζων, διὰ τῶν ὅπλων, τοὺς ἀποστάτας εἰς ὑπακοὴν καὶ ὁμόνοιαν. Καὶ τοῦ Φιλοποίμενος καὶ τοῦ Λυκόρτα ὁ σκοπὸς ἦτο, καθὼς καὶ τοῦ Ἀράτου πρότερον, νὰ διατηρήσωσι τὸν Ἀχαϊκὸν σύνδεσμον, προβλέποντες ὅτι, ἂν διελύετο, ὁ

λαός, κατάκοπος γενόμενος, καὶ ἀπὸ τὰς ταλαιπωρίας καὶ ἀπὸ τὰς ἀδικίας τῶν ἀρχόντων του ἀπαυδήσας, ἤθελεν αὐθορμήτως προσκαλέσει τοὺς Ῥωμαίους πρὸς σωτηρίαν του. Ἀλλ' ἐπὶ τέλει, ἡ ρωμαϊκὴ δωροδοκία ἐματαίωσε τὰ πάντα, καὶ οἱ ἐν Ἑλλάδι ρωμαΐζοντες ἦσαν ἀναρίθμητοι.

Ἀπέθανεν ὁ Φιλοποίμην, ἀπέθανε καὶ ὁ Λυκόρτας. Τότε, κατὰ τὸ 150 ἔτος π. Χ. ἐξελέχθη στρατηγὸς τῆς Ἀχαϊκῆς Συμμαχίας αἰσχρόβιός τις, Δίαιος καλούμενος, κατόπι δὲ τούτου, ἄλλος παράφρων, Δημόκριτος ὀνομαζόμενος, ὅστις ἔπεισε τοὺς Ἀχαιοὺς νὰ ἐκστρατεύσωσι κατὰ τῆς Σπάρτης. Ἀλλὰ τὸν Δημόκριτον τοῦτον πάλιν διεδέχθη ὁ κακοηθέστατος Δίαιος. Ἡ Ῥώμη, ἐν τῷ μεταξύ, ὑπέσχετο νὰ στείλῃ πρεσβείαν ὅπως συναρμόσῃ τὰ ἐν Ἑλλάδι διεστῶτα, ὡς ἔλεγεν. Ἀλλ' ἀνέβαλεν ἐπίτηδες, ἐπὶ διετίαν σχεδόν, τὰς ἀποφάσεις της, ὅπως ἐξαντληθῇ πᾶσα ἑλληνικὴ δύναμις εἰς τὰς ἐμφυλίους ῥήξεις καὶ ἐπιπέσῃ κατ' αὐτῆς ψυχορραγούσης. Τέλος πάντων, κατὰ τὸ 147 ἔτος π. Χ. φθάνει ἡ πρεσβεία εἰς τὴν Κόρινθον· προΐστατο αὐτῆς ὁ Αὐρήλιος, ὅστις ἐπρότεινεν εἰς τὴν Σύνοδον ὅτι ἡ βουλὴ τῆς Ῥώμης νομίζει δίκαιον ν' ἀποσπασθῶσι τῆς Συμμαχίας, ἡ Σπάρτη, ἡ Κόρινθος, τὸ Ἄργος, ἡ Ἡράκλεια, καὶ ἄλλαι πόλεις, νὰ περιορισθῇ δὲ αὕτη εἰς μόνας τὰς κυρίως λεγομένας Ἀχαϊκὰς πόλεις. Μόλις ἐγένετο ἡ πρότασις αὕτη, καὶ ὁ ὄχλος τῆς Κορίνθου, ἐξαναστάς, ἐξύβρισε τοὺς πρέσβεις. Ἄλλος τότε ἀνηγορεύθη στρατηγός, καὶ οὗτος ἦτο ὁ Κριτόλαος, παράφρων καὶ αὐτός, δημοκόπος, ὅστις κατορθοῖ νὰ πείσῃ τὴν Σύνοδον νὰ κηρύξῃ ἐκ νέου τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Σπάρτης. Τότε ἀποστέλλεται ἐκ Μακεδονίας ὁ ῥωμαῖος στρατηγὸς Μέτελλος διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὸν κατὰ τῆς Σπάρτης πόλεμον, ἀλλά, μὴ εἰσακουσθείς, καταπίπτει κατὰ τοῦ Κριτολάου πολιορκοῦντος τὴν Ἡράκλειαν, ὁ δὲ Κριτόλαος, ἂν καὶ εἶχεν ἀρκετὸν στρατόν, νικᾶται καὶ ἀναγορεύεται καὶ τρίτην φορὰν στρατηγὸς ὁ Δίαιος, ὅστις ἐπιχειρεῖ νέας στρατολογίας καὶ κατορθοῖ ν' ἀπορρίψῃ ἡ Σύνοδος τὰς ἐπιεικεῖς περὶ εἰρήνης προτάσεις τοῦ Μετέλλου. Τότε ἡ Ῥώμη πέμπει ἐκ τῆς Ἰταλίας μετὰ στρατοῦ καὶ στόλου εἰς τὸν ἰσθμὸν τῆς Κορίνθου τὸν ὕπατον Λεύκιον Μόμμιον, ὅστις ἀποπέμψας τὸν Μέτελλον εἰς Μακεδονίαν, ἐπιπίπτει κατὰ τοῦ Διαίου, καὶ κατατροπόνει αὐτὸν γενόμενος οὕτω κύριος τοῦ Ἰσθμοῦ. Ἡ Κόρινθος ἐθεωρεῖτο πόλις ἀκαταμάχητος. Ὁ Ἀκροκόρινθος ἐλογίζετο ἡ κλεὶς τῆς Ἑλλάδος. Ἡ ὀχυρὰ καὶ μεγαλοπρεπὴς αὕτη ἀκρόπολις, ἥτις ἐχρησίμευσε πάντοτε ὡς ὁρμητήριον εἰς ὅλους ἐκείνους, οἵτινες ἠθέλησαν

νὰ ὑποδουλώσωσι τὴν Ἑλλάδα φρουρουμένην πέριξ ὑπὸ ὀκτακοσίων χιλιάδων κατοίκων δικαίως ἐθεωρεῖτο ἀπόρθητος· ἀλλ᾽ ὅμως ὁ Μόμμιος εἰσῆλθεν εἰς αὐτὴν ἀμαχητί, καὶ εἰσελθών, ἐφόνευσεν ὁ βάρβαρος, ἅπαντας τοὺς πολίτας, ἐξηνδραπόδισεν ὅλας τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς παῖδας, ἥρπασε τὰς περιουσίας καὶ τὰ ἀριστοτεχνήματα, καί, μετὰ ταῦτα κατέσκαψεν ἐκ βάθρων τὴν πόλιν, καὶ κατεπυρπόλησε τὴν ἀπέραντον ἐκείνην ἀποθήκην τῶν τεχνῶν, τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ τὸν κόσμον ὅλον δεσπόζοντος, διὰ τῶν δύω θαλασσῶν, ἑλληνικοῦ ἐμπορίου. Κατόπι δέ, περιελθὼν τὴν λοιπὴν Πελοπόννησον, κατέστρεψε τὰ τείχη τῶν πόλεων, ἀφώπλισε τοὺς κατοίκους, διέλυσε τὰ συνέδριά των, ἀπηγόρευσε τὴν ἰδιοκτησίαν, καὶ κατεδίκασεν εἰς ποινάς, βαρυτάτας, πολλοὺς ἐξ αὐτῶν. Οὕτως, ἡ μυριόπολις Πελοπόννησος κατήντησεν, ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ, γῆ Μαδιάμ, ὥστε, ἐπὶ ἑκατὸν ὅλα ἔτη, οὔτε ἴχνος ἀνθρώπινον ἐφάνη πλέον εἰς τὸ ἔδαφος τῆς Κορίνθου καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα αὐτῆς μέρη.

Φαντασθῆτε τώρα, τί ἔγεινεν ἐντὸς τῆς μεγαλοπόλεως ἐκείνης ὅταν ὁ Μόμμιος εἰσῆλθεν εἰς αὐτήν, σφάζων, ἁρπάζων, ἐξανδραποδίζων καὶ πυρπολῶν! Τῆς μεγάλης αὐτῆς συμφορᾶς, λεπτομερῆ περιγραφὴν δὲν ἔχομεν, διότι τὰ περὶ αὐτῆς τεύχη τοῦ Πολυβίου ἀπωλέσθησαν. Ἀλλά, δύναται νὰ ὑπάρξῃ περιγραφὴ τοιαύτης καὶ τοσαύτης συμφορᾶς! Δὲν δυνάμεθα λοιπὸν ἄλλως νὰ σχηματίσωμεν ἀμυδράν τινα τῆς καταπληκτικῆς ταύτης καταστροφῆς εἰκόνα, εἰμή, ἀναλογιζόμενοι, τὴν φρίκην, τὸν τρόμον καὶ τὴν ἀπελπισίαν τῶν ἀτυχῶν ἐκείνων ἀνθρώπων λεηλατουμένων, σφαζομένων καὶ πυρπολουμένων συγχρόνως. Βεβαίως φιλανθρωπότεροι τῶν ῥωμαίων ἐφάνησαν οἱ Ὀθωμανοὶ κατὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὡς ἄλλοτε θὰ ὁμιλήσωμεν καὶ περὶ τούτου. Καὶ διὰ νὰ νοήσωμεν τὴν ἐν τῇ φρικώδει ἐκείνῃ καταστάσει ἀπελπισίαν, ἂς ἀκούσωμεν τί ὁ Πολύβιος λέγει. *Κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς καταστροφῆς τῆς Κορίνθου*, λέγει ὁ μέγας πελοποννήσιος ἱστορικός, *τοσαύτη ἐπεκράτει εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις ἀκρισία, ταραχὴ καὶ δυσθυμία, ὥστε πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων παρεφρόνησαν, πολλοὶ ἐγένοντο αὐτόχειρες, καὶ ὅλοι ἐθεώρων τὴν ῥωμαϊκὴν κυριαρχίαν ὡς εὐεργέτημα, λέγοντες κοινῶς «τόσον ταχύτερον θὰ σωθῶμεν, ὅσον ταχύτερον ἀπολεσθῶμεν»*.

Ἐν τοιαύτῃ καταστάσει, ἀδύνατον ἦτο νὰ ζήσῃ τὸ ἐμπόριον. Οὐδὲ ἴχνος αὐτοῦ πλέον ὑπῆρξεν ἐν Κορίνθῳ. Τότε, ὅλον τὸ ἑλληνικὸν ἐμπόριον συνεκεντρώθη εἰς τὴν μικρὰν νῆσον Δῆλον, καθώς, ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεώς μας, συνεκεντρώθη εἰς τὴν Σύρον, καὶ τοῦτο πάλιν,

χάριν τῆς θέσεως τῆς Δήλου, κειμένης μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, καὶ χάριν προσέτι τοῦ πολιούχου τῆς Δήλου Θεοῦ, ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ ὁποίου τὸ ἐμπόριον εὗρεν ἄσυλον. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ, κατόπι, δὲν ἠδυνήθη νὰ εὐδοκιμήσῃ, ὡς ἄλλοτε θέλομεν πληροφορήσει ὑμᾶς.

Εἴπωμεν ὅτι ὁ Φιλοποίμην ἀπέθανεν. Ἀλλά, ποῦ καὶ πῶς ἀπέθανεν! Εἰς ἡλικίαν ἑβδομήκοντα καὶ ὀκτὼ ἐτῶν, ἔπεσε θῦμα τῶν ἐμφυλίων σπαραγμῶν. Ἀνὴρ πονηρὸς καὶ ἀκόλαστος, ὁ μεσσήνιος Δεινοκράτης, ἔπεισε τοὺς Μεσσηνίους ν' ἀποστατήσωσι πάλιν κατὰ τῆς Ἀχαϊκῆς συμμαχίας. Ὁ Φιλοποίμην ἔτρεξε διὰ νὰ ἀναγκάσῃ αὐτοὺς εἰς ὑποταγήν. Εἰς τὸν ἐμφύλιον τοῦτον πόλεμον, ὁ ἵππος του σφαλεὶς εἰς πετρώδη καὶ παράκρημνα μέρη, κατέβαλεν αὐτὸν εἰς τὴν γῆν, καὶ ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ ἔπαθε κακῶς. Ζωγρηθεὶς δὲ ὑπὸ τῶν Μεσσηνίων, ἐφέρθη εἰς οἴκημα κατώγειον, θησαυρὸν καλούμενον, τὸ ὁποῖον ἐκλείετο διὰ μεγάλου λίθου, καὶ οὔτε ἀὴρ, οὔτε φῶς εἰσήρχετο. Καὶ ἄλλοι μὲν ἐφώναζον—*θανατωθήτω!* ἄλλοι δὲ —*στρεβλωθήτω!* Ὅταν δὲ οἱ περὶ αὐτὸν καὶ αἱ πόλεις τῆς Ἀχαϊκῆς συμμαχίας ἔμαθον τὴν σύλληψίν του, ἔπεμψαν πρεσβείαν πρὸς τὸν Δεινοκράτην ἀπαιτοῦντες αὐτὸν καὶ συγχρόνως ἡτοιμάζοντο εἰς στρατείαν. Ὁ Δεινοκράτης, φοβηθεὶς μὴ ὁ Φιλοποίμην, ἀπολυόμενος, ἐπαναλάβῃ τὸν ἀγῶνα, καὶ θέλων νὰ προλάβῃ τοὺς σκοποὺς τῶν Ἀχαιῶν, ἤνοιξε τὸ δεσμωτήριον, καὶ εἰσέπεμψεν οἰκέτην, φέροντα φάρμακον, προστάξας αὐτὸν νὰ τὸ δώσῃ εἰς τὸν Φιλοποίμενα, καὶ νὰ σταθῇ ἐκεῖ, ἕως ὅτου τὸ πίῃ. Ὁ οἰκέτης εὗρε τὸν ἥρωα κατακείμενον ἐν τῷ χλαμυδίῳ αὐτοῦ, οὐχὶ κοιμώμενον, ἀλλὰ λύπῃ καὶ θορύβῳ κατεχόμενον. Τότε, ἰδὼν φῶς, καὶ συνελθών, ἀνεκάθισε καὶ ἠρώτησε τὸν ἄνθρωπον μήπως ἔχῃ πληροφορίαν τινὰ περὶ τῶν ἱππέων του καὶ περὶ τοῦ Λυκόρτα. Τοῦ δὲ οἰκέτου ἀπαντήσαντος ὅτι ὅλοι ἔφυγον, λαβὼν τὴν κύλικα, ἔπιε τὸ φάρμακον, καί, πάλιν κατακλιθείς, ταχέως ἐτελεύτησεν.

Ἅμα δὲ ἔφθασεν ἡ εἴδησις τοῦ θανάτου εἰς τὰς πόλεις τῆς Ἀχαϊκῆς Συμμαχίας, κοινὴ κατήφεια καὶ πένθος κατέλαβε πάντας. Ἐξ ὅλων δὲ τῶν πόλεων πρόβουλοι ἐχειροτονήθησαν καὶ εἰς τὴν Μεγαλόπολιν ἀπεστάλησαν. Ἐκλεχθέντος δὲ στρατηγοῦ τοῦ Λυκόρτα, εἰσέβαλον εἰς τὴν Μεσσηνίαν, καὶ κατέστρεφον τὴν χώραν, καὶ οὕτως ἠναγκάσθησαν οἱ Μεσσήνιοι καὶ ἐδέχθησαν τοὺς Ἀχαιούς. Καὶ ὁ μὲν Δεινοκράτης ἐπρόφθασε καὶ αὐτόχειρ ἐγένετο, οἱ δὲ λοιποί, οἱ ζητήσαντες τὸν θάνατον ἢ τὴν στρέβλωσιν τοῦ Φιλοποίμενος, συλ-

ληφθέντες, ἐφονεύθησαν, ἢ ἄλλως ἐτιμωρήθησαν. Λαβόντες δὲ οἱ Ἀχαιοὶ τὸ σῶμα τοῦ Φιλοποίμενος ἔκαυσαν αὐτό, κατὰ τὸ τότε ἔθος, καὶ τὰ λείψανα εἰς ὑδρίαν ἀποθέντες, συνεκρότησαν κηδείαν, ἀληθῶς ἐπίσημον καὶ δημοτελῆ, μεγάλως ὁμοιάζουσαν πομπὴν ἐπινίκιον, διά τε τὴν μεμελετημένην προπαρασκευὴν καὶ τάξιν, καὶ διὰ τὴν ἐξ ἁπάσης σχεδὸν τῆς Ἑλλάδος συρροὴν ἀπεσταλμένων ἐπίτηδες, ὅπως τὸν μέγιστον τῶν Ἑλλήνων πολιτῶν προπέμψωσιν εἰς τὸν τάφον τῶν πατέρων του. Καὶ ἐκ τῶν προπεμπόντων, ἄλλοι μὲν ἦσαν ἐστεφανωμένοι καὶ δακρύοντες, ἄλλοι δὲ τοὺς ἐχθροὺς δεσμίους ἄγοντες. Ἡ δὲ ὑδρία μόλις διεκρίνετο ἐκ τοῦ πλήθους τῶν στεφάνων καὶ τῶν ταινιῶν. Ἐκόμιζε δὲ αὐτὴν ὁ ἡμέτερος Πολύβιος, ὁ παῖς τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἀχαιῶν Λυκόρτα. Πέριξ δὲ αὐτοῦ ἐπορεύοντο οἱ πρώτιστοι τῶν πολιτῶν τῆς Ἀχαϊκῆς Συμμαχίας. Τούτους ἠκολούθουν οἱ στρατιῶται, ὡπλισμένοι, καὶ τοὺς ἵππους αὐτῶν κεκοσμημένους ἔχοντες, οὔτε κατηφεῖς τόσον, ἕνεκα τοῦ πένθους, οὔτε γαυριῶντες, ἕνεκα τῆς νίκης. Ἂς ἀκολουθήσωμεν λοιπὸν καὶ ἡμεῖς τελευταῖοι τὴν κηδείαν ταύτην τῆς πατρίδος. Ἡ νεκροπομπή, ἀναχωρήσασα ἐκ Μεσσήνης, ἔμελλε νὰ φθάσῃ εἰς Μεγαλόπολιν, ὀκτὼ σχεδὸν ὥρας ἀπέχουσαν. Ἐκ τῶν διὰ μέσου πόλεων καὶ κωμῶν, ἐξήρχοντο οἱ ἄνθρωποι, δεξιούμενοι τὸν Φιλοποίμενα, ὡς ἐπιστρέφοντα ἐκ στρατείας, καὶ τὴν ὑδρίαν μὲ τὰς ταινίας των περιέδεον, τὰ ἄκρα αὐτῶν βαστάζοντες, καὶ συνακολουθοῦντες μέχρι Μεγάλης πόλεως. Τοῦτο δέ, τὸ τῶν ταινιῶν ἔθιμον, καὶ τότε, καὶ τώρα, κατὰ μίμησιν τῶν προγόνων, ἐμφαίνει τὴν ὑπὸ τῶν ζώντων τοῦ νεκροῦ πλησιεστάτην μέχρι τοῦ τάφου συνοδείαν καὶ τὸν μεταξὺ ζώντων καὶ νεκρῶν ἀδιάρρηκτον τῆς ἀγάπης καὶ τῆς μνήμης δεσμόν. Οὕτω, καὶ πολὺ ἀρχαιότερα ἀκόμη, ἐκηδεύθη καὶ ὁ Πάτροκλος. Ὡς δ' ἔφθασεν ἡ κηδεία εἰς τὴν Μεγαλόπολιν, καὶ οἱ πρεσβύτεροι ἀνεμίχθησαν μετὰ γυναικῶν καὶ παίδων, ὀλοφυρμὸς ἐπλήρωσε καὶ ἅπαν τὸ στράτευμα, καὶ ἅπασαν τὴν πόλιν, ἐπιποθοῦσαν τὸν ἄνδρα, καὶ βαρέως φέρουσαν, ὡς αἰσθανομένην ὅτι ἀπώλεσε τὸ πρωτεύειν ἐν ταῖς Ἀχαιοῖς. Ἐτάφη λοιπὸν ὁ Φιλοποίμην ὡς ἔπρεπε, καὶ πέριξ τοῦ μνημείου αὐτοῦ, οἱ Μεσσήνιοι αἰχμάλωτοι ἐλιθοβολήθησαν.

Ω! ἡ καρδία τῆς Ἑλλάδος δὲν πάλλει πλέον εἰς ἰσχυροὺς παλμοὺς τῆς ἐλευθερίας, οὐδὲ ἡ μεγαλεπήβολος διάνοιά της μεγαλοφρονεῖ πλέον! Τὸ μεγαλουργὸν αὐτῆς πνεῦμα ἀπεσβέσθη ὁλοτελῶς, ἐνῷ ἀπεσβύννετο καὶ ἡ γενναία καὶ φιλόπατρις ψυχὴ τοῦ ἐσχάτου τῶν Ἑλλήνων. Οὗτος δέ, ὁ ἔσχατος τῶν Ἑλλήνων, ἦτο ὁ Φιλοποίμην.

ΕΥΓΕΝΙΟΥ ΤΟΥ ΒΟΥΛΓΑΡΕΩΣ ΑΝΕΚΔΟΤΑ [1]

Τῶν ἀνεκδότων τοῦ περιπύστου ἀνδρὸς συγγραμματίων τὴν δημοσίευσιν συνεχίζοντες ἐκδίδομεν ἤδη, α') τὴν πρὸς τὴν αὐτοκράτειραν Αἰκατερίναν τὴν Β' Ἀναφορὰν αὐτοῦ περὶ τῶν αὐτοκρατορικῇ κελεύσει ἐκ τῆς ῥωσικῆς εἰς τὴν ἑλληνίδα φωνὴν ὑπ' αὐτοῦ μετενεχθεισῶν *Εἰσηγήσεων*, ἤτοι ὑποθηκῶν περὶ τῆς ἀγωγῆς τῶν ἑαυτῆς ἐγγόνων Ἀλεξάνδρου καὶ Κωνσταντίνου, ὧν τὸν τελευταῖον τοῦτον προητοίμαζεν, ὡς γνωστόν, εἰς διαδοχὴν τοῦ θρόνου τοῦ ἡρωϊκῶς ὑπὲρ πατρίδος καὶ πίστεως πεσόντος Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου· καὶ β') τὴν *περὶ Πέτρου τοῦ Κλερκίου Δήλωσιν*, ἥτις, ὡς νῦν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως αὐτῆς μανθάνομεν, ἐγράφη μετὰ τὴν πρὸς αὐτὸν ἀποταθεῖσαν Ἐπιστολήν, περὶ οὗ ἐξεφράσαμεν ἐν τοῖς πρόσθεν ἀμφιβολίαν ποτέρα προηγήθη τῆς ἄλλης, δῆλον ὅτι πρὶν ἢ ἀναγνῶμεν αὐτήν.

Ὁ Κλέρκιος (Le Clerc) ὑπῆρχε Γάλλος τὸ γένος, γεννηθεὶς ἐν Buchy τῆς Νορμανδίας τῷ 1706. Ἐχρημάτισε διδάκτωρ τοῦ τῶν Παρισίων πανεπιστημίου καὶ ὑποδιάκονος τῆς ἐν Ῥοτομάγῳ (Rouen) τοῦ κάτω Σηκουάνα ἐκκλησίας. Ἕνεκα δὲ τῆς ἐνθέρμου προσηλώσεως αὐτοῦ εἰς τὴν τοῦ Ἰανσενίου [2]) περὶ προορισμοῦ καὶ χάριτος διδασκαλίαν, ἣν ἡ ῥωμαϊκὴ ἀπεκήρυξεν Ἐκκλησία καὶ κατεδίκασεν, ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς Ὁλλανδίαν· ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ἀναμιχθεὶς εἰς τὰς ἔριδας τῶν ἰανσενιστῶν ἀφωρίσθη καὶ κατεδικάσθη ὑπὸ τοῦ ἐπισκόπου τοῦ παλαιοῦ Τραϊέκτου (Utrecht). Φαίνεται δ' ὁ ἀνὴρ ἀστάτου φρενὸς ὢν παλίμβουλός τε καὶ ἐριστικός. Ἀπέθανε τῷ 1780. Τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ τὰ κυριώτερά εἰσιν: *Ὁμιλίαι τοῦ ἁγίου Γρη-*

[1]) Ὅρα προηγουμ. τεύχ. σελ. 453 ἑφ.

[2]) Κορνήλιος ὁ Ἰανσένιος (Jansen), τὸ γένος Ὁλλανδός, ὑπῆρξεν ἐπίσκοπος τῆς ἐν Βελγικῇ πόλεως Ὕπρας (Ypres). Οὗτος πρῶτος εἰσήγαγε νέαν θεολογικὴν περὶ προορισμοῦ καὶ χάριτος διδασκαλίαν, ἥτις ὡς ἀπ' αὐτοῦ *Ἰανσενισμὸς* εἴτε *Ἰανσενικὴ* ἐπεκλήθη. Ἐτελεύτησε τῷ 1633.

γορίου γαλλιστὶ μεταγλωττισθεῖσαι.— Ἀνατροπὴ τῆς τε θρησκείας καὶ τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων νόμων ὑπὸ πασῶν τῶν πρὸ διακοσίων σχεδὸν ἐτῶν ἐκδοθεισῶν παπικῶν βουλλῶν καὶ θεσπισμάτων κατὰ Βαΐου, Ἰανσενίου καὶ Καισνέλου (Quesnel).—Ἰδέαι περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Δε Οὐΐττου (G. De Witte). — Βίοι λόγου ἄξιοι πολλῶν μοναζουσῶν τοῦ Βασιλείου Λιμένος (Port-Royal, γυναικείας ποτὲ μονῆς τῶν Παρισίων οὕτω δὴ καλουμένης). —*Ἀστρονομικά τινα.*

Ἀθήνησι Σεπτεμβρίου μεσοῦντος 1889.

Ι. Σακκελίων.

Κραταιοτάτη τρισσέβαστε αὐτοκράτορ πανευσπλαγχνικωτάτη κυρία!

Ἰδοὺ καὶ ἑλληνιστὶ ἐκφρασθεῖσαι αἱ θαυμασταὶ Εἰσηγήσεις, καθ' ἃς πρέπον ἦτο νὰ ἀνατραφῶσι, πρὸς εὐδαιμονίαν ἐθνῶν παντοίων καὶ λαῶν ἀπείρων, οἱ Γαληνότατοι πρίγγιπες Ἀλέξανδρός τε καὶ Κωνσταντῖνος, οἱ θεόσδοτοι ἔγγονοι τῆς Σῆς αὐτοκρατορικῆς τρισσεβάστου Μεγαλειότητος.

Ἡ μετάφρασις ἔγινεν εἰς τὴν γλῶσσαν ἐκείνην, ἥτις ὑπὲρ τὰς ἄλλας διαλέκτους διαφερόντως ἠξιώθη τῶν βασιλικῶν ἐπαίνων ἐν αὐτῷ τῷ συγγράμματι· ἔγινε πιστὴ καὶ ἀκριβής, ἀκολουθοῦσα ὅσον δυνατὸν τὰ ἴχνη τῶν ἐννοιῶν τοῦ ἱεροῦ πρωτοτύπου. Καὶ διὰ τὰ δύο ταῦτα εἶναι ἐλπὶς ὅτι ἡ ἑρμηνεία αὐτὴ δὲν θέλει φανεῖ πάντῃ ἀδόκιμος.

Χαίρει ὁ ἑρμηνευτὴς καὶ ἐναβρύνεται δι' ἣν ἔλαβε τιμὴν καὶ χάριν ἐξαίρετον νὰ ὑπηρετήσῃ καὶ κατὰ τὸ παρὸν εἰς τοῦτο, καθὼς καὶ πρὸ εἰκοσιπέντε ἤδη χρόνων ἐξυπηρέτησεν εἰς τὸ περὶ τῆς Νομοθεσίας σοφόν τε καὶ ἀξιάγαστον ἐκεῖνο Ὑπόμνημα.

Εἰς ἐκεῖνο καὶ αὐτός, μετὰ τῆς πεφωτισμένης Εὐρώπης ἁπάσης, ἐθαύμαζε τοῦ μεγάλου ῥωσσιακοῦ κράτους τὴν νομοδότιδα, καθὼς καὶ ἕνας ἡρωϊκὸς καὶ φιλόσοφος βασιλεὺς[1] θαυμάζων τότε δικαίως τὴν ἐνεθρόνιζεν μεταξὺ Λυκούργου καὶ Σόλωνος. Εἰς τοῦτο τώρα θαυμάζει ὁ αὐτὸς ἑρμηνεύς, καθὼς καὶ αἱ ἐφεξῆς γενεαὶ θέλει θαυμάζουν εὐλόγως τὴν πάνσοφον καὶ προνοητικωτάτην τῆς Ῥωσσίας μητέρα, ἥτις καὶ διὰ τῆς ἀρίστης ἀνατροφῆς τῶν αὐτῆς ἀπογόνων,

[1] Ὑπαινίττεται ὁ λόγος Φριδερῖκον τῆς Προυσίας τὸν Μέγαν.

μεγάλην ἀνέλαβε τὴν φροντίδα καὶ ἐπιμέλειαν διὰ νὰ προοικονομήσῃ καὶ τὴν εἰςέπειτα εὐτυχῆ κατάστασιν τῶν λαῶν της. Ὑψηλὴ καὶ μεγαλοπρεπὴς ἡ πρόθεσις! Πρόνοια τῷ ὄντι θεία! Ἐπιχείρησις ὑπερφυής, νὰ ἐπιμεληθῇ τις καὶ ἐπέκεινα τῶν ὅρων τοῦ βίου νὰ βασιλεύῃ, ἢ (ὅπερ ἐστὶν ὅμοιον) τὸ νὰ φροντίσῃ πῶς νὰ εὐεργετῇ τὸ ἀνθρώπινον καὶ μετὰ θάνατον! Προνόμιον τοῦτο ἢ ἴσον ἢ τὸ μόνον δεύτερον μετὰ τὸ προτέρημα τῆς ἀθανασίας.

Ἐσυλλογίσθη σοφώτατα ἡ ἐν Σοὶ ὑψηλὴ καὶ μεγαλεπήβολος σύνεσις, ὦ Κυρία, ὅτι τῆς Νομοθεσίας ἡ προφύλαξις εἶναι ἡ χρηστοήθεια· ὅτι ἂν οἱ νόμοι διευθύνουσι τὰ ἤθη, τὰ ἤθη ἀντιστρόφως διασώζουσι τοὺς νόμους· ὅτι ἐκεῖνοι εἶναι ἡ ῥάβδος καὶ ἡ βακτηρία, ταῦτα εἶναι τὰ ὄμματα ὁποῦ βλέπουσι προκειμένην τὴν βασιλικὴν ὁδόν· ὅτι τὰ τοιαῦτα ὄμματα διανοίγονται διὰ τῆς ὀρθῆς καὶ σπουδαίας ἀνατροφῆς εἰς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ὅτι μία τοιαύτη ἀνατροφὴ ἔπρεπε νὰ δοθῇ εἰς τοὺς Γαληνοτάτους πρίγγιπας, οἵτινες μετὰ τὸν θεοφρούρητόν Σου διάδοχον, τὸν αὐτῶν γεννήτορα, μέλλουσι νὰ εἶναι οἱ πρῶτοι τῶν νόμων τηρηταί, καὶ προστάται, καὶ διεκδικηταί, τὰ πρῶτα καὶ μεγάλα παραδείγματα, εἰς τὰ ὁποῖα ἔχουν νὰ ἀποβλέπουν τὰ μυριάριθμα πλήθη τῶν ὑπηκόων τῆς κραταιᾶς βασιλείας Σου.

Ἄχ! ἂν οἱ βασιλεῖς καὶ αὐτοκράτορες τοῦ ἀθλίου μου γένους ἠκολούθουν κατὰ καιρὸν τὴν πάνσοφόν Σου ταύτην καὶ συνετωτάτην προμήθειαν! ἂν ἀνελάμβανον εὐκαίρως μίαν τοιαύτην πατρικὴν κηδεμονίαν! ἂν ἐπεμελοῦντο καὶ αὐτοὶ νὰ παιδαγωγῶσι καὶ νὰ ἀνατρέφωσιν ἐξ ἁπαλῶν ὀνύχων τοιουτοτρόπως τοὺς ἀπογόνους καὶ διαδόχους τοῦ κράτους αὐτῶν! ἂν Λέων ὁ Σοφός, καὶ κατὰ μίμησιν τοῦ πατρὸς καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος, συμὰ εἰς τὴν φιλοτιμίαν ὁποῦ εἶχον νὰ μελῳδῶσιν ᾀσματικὰ Τροπάρια διὰ τὰς ἐκκλησιαστικὰς συνάξεις, ἐπιχειρίζοντο νὰ τονίσουν καὶ ἐναρμόνια ἤθη εἰς τοὺς μέλλοντας χοροστατεῖν ἐπὶ τῆς βασιλικῆς συστάσεως.....! Ἔγραφεν ἔπειτα ὁ Πορφυρογέννητος, ὁ ἐξ ἐκείνου, τινὰ εἰς καθοδήγησιν Ῥωμανοῦ τοῦ ἰδίου υἱοῦ. Ἔγραφε καὶ Μανουὴλ ὁ Παλαιολόγος μετὰ ταῦτα εἰς νουθεσίαν τοῦ υἱοῦ ὁμοίως καὶ διαδόχου Ἰωάννου· ἀλλ' αἱ τούτων παραινέσεις ἀπέβλεπον περισσότερον εἰς τὴν ἐξωτερικὴν κατὰ τῶν ἐπεμβαινόντων ἐθνῶν ἀσφάλειαν τοῦ βασιλείου παρὰ εἰς τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ πολιτεύματος διακόσμησιν, ἐξ ἧς μάλιστα ἐκείνη ἐξήρτηται. Καὶ ἦσαν τὰ ἐξ ἐκείνων περισσότερον ἀναληπτικὰ παρὰ προφυλακτικὰ ἐπιβοηθήματα, καὶ ταῦτα ἔξω τοῦ καιροῦ προςδιοριζόμενα,

ὅταν ἡ βασιλεία σφοδρὰς πολλαχόθεν πάσχουσα τὰς προςβολάς τε καὶ ἐπηρείας ἐνόσει βαρέως ἢ ἔπνεε σχεδὸν τὰ ὁλοίσθια (*οὕτω*).

Ἐδῶ ἡ προφυλακτικὴ πρόνοια οἰκονομεῖται ἐν ᾧ καιρῷ. τὸ ῥωσσικὸν θεοστήρικτον κράτος διὰ τῆς ἐν Σοὶ σοφίας τε καὶ συνέσεως πανευτυχῶς διοικούμενον προέβη εἰς τὸν κολοφῶνα τῆς δόξης καὶ τῆς δυνάμεως. Ὅταν εἰς τὴν ἀκμὴν εὑρίσκεται ἐκείνη, ἐφ' ἧς ἄλλαι βασιλεῖαι ἢ κορυφωθεῖσαι ἢ προςεγγίσασαι φαίνεται νὰ ἐπαναπαύωνται ἐπιθαῤῥοῦσαι εἰς μίαν τοῦ λοιποῦ ἀμέριμνον καὶ σφαλερὰν διὰ τοῦτο πεποίθησιν. Ἐδῶ οὐχ οὕτως. Ἐδῶ οἱ βασιλικοὶ παῖδες διορίζονται ν' ἀνατραφοῦν μὲ τὴν ἀκριβεστέραν προςοχήν τε καὶ δυνατὴν ἐπιμέλειαν, διὰ νὰ ἀναδειχθῶσι μιᾶς μεγάλης βασιλείας ἄνδρες μεγάλοι καὶ μεγαλοπρεπέστατοι ἥρωες. Καὶ ἡ τούτων ἀνατροφὴ ἐν ταῖς συγγραφείσαις διατάξεσιν, ὢ πῶς ἐπιστημονικῶς διαμεθοδεύεται καὶ πανσόφως!

Στηρίζονται πρῶτον τῶν ὑψηλογενῶν τροφίμων αἱ φυσικαὶ σωματικαὶ δυνάμεις, καὶ ἑπομένως ἐπ' αὐταῖς ἐποικοδομοῦνται αἱ τῆς ψυχῆς διαθέσεις, αἱ κλίσεις, αἱ προαιρέσεις, αἱ ὀρέξεις, αἱ ἐπιχειρήσεις, αἱ πράξεις. Ὁ τόνος τοῦ σώματος προοδοποιεῖ καὶ συνέχει καὶ συμπληροῖ τὴν τοῦ πνεύματος ἁρμονίαν. Ὁ ἐξωτερικὸς ἄνθρωπος προευτρεπίζεται εἰς παραδοχὴν καὶ στερέωσιν τῆς τοῦ ἐσωτερικοῦ τελειότητος. Ὁ Προμηθεὺς ἐδῶ πλαστουργεῖ πρῶτον καὶ προκατασκευάζει τὸ πήλινον σκεῦος, ἔπειτα ἐνειςάγει τὴν ἀρίστην μόρφωσιν τῆς λογικῆς οὐσιώσεως, καὶ προηγουμένως τὸν νάρθηκα, ἐν ᾧ μέλλει νὰ ἐναποθέσῃ τὸ πῦρ τὸ ἀπ' οὐρανοῦ καταγόμενον. Τοιαύτην ἐγὼ βλέπω ἐδῶ τῆς διαταχθείσης ἀνατροφῆς τῶν Γαληνοτάτων πριγγίπων τὴν ὑψηλὴν ἰδέαν καὶ μέθοδον.

Εὐδαίμονες οἱ λαοὶ οἱ τῆς τοιαύτης προμηθείας παρὰ τῶν βασιλέων αὐτῶν ἀπολαύοντες! Εὐδαιμονεστάτη ἡ Ῥωσσία, ἧς ἡ μεγάλη αὐτοκράτωρ καὶ νομοθέτις ἅμα καὶ μήτηρ, οὕτως ἐπεμελήθη νὰ ἀναθρέψῃ τοὺς αὐτῆς βασιλόπαιδας διὰ νὰ τοὺς καταστήσῃ οὐ μόνον ἀρετῆς ἀρχέτυπα παραδείγματα, ἀλλὰ καὶ ἀρχιτέκτονας τοὺς αὐτοὺς καὶ δημιουργοὺς ἀρίστους ἐκ τῆς τῶν ὑπηκόων εὐζωίας τε καὶ εὐδαιμονίας διὰ τοῦ ἀγαθοῦ πολιτεύματος.

Μιᾶς τοιαύτης βασιλείας τίς δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ εἶναι ὑπήκοος; Ὅθεν καὶ ἐγὼ εἰλικρινέστατα, ὦ Κυρία, ἐμαυτὸν πολλὰ μακαρίζω, ὅτι κατ' εὐκληρίαν ἐμὴν καὶ αὐτὸς ἠξιώθην νὰ συναριθμηθῶ εἰς μετὰ τῶν ὑποτασσομένων τῷ θεοφρουρήτῳ καὶ θεοδοξάστῳ Σου θρόνῳ, ζήσας εὐτυχῶς ἐν τελεωτάτῃ ἀνέσει καὶ ἐν καταστάσει εὐδαίμονι τὸ τρίτον

σχεδὸν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἡμερῶν μου μέρος, τὸ τιμιώτερον, καὶ πλουτήσας τὴν εὐκταιοτάτην χάριν, νὰ ἠμπορῶ καὶ ἐγὼ νὰ ὑποσημειοῦμαι

Τῆς τρισσεβάστου ὑμῶν αὐτοκρατορικῆς Μεγαλειότητος

πιστότατος καὶ ὑποκλινέστατος ὑπήκοος καὶ δοῦλος καὶ διὰ βίου πρὸς Κύριον εὐχέτης

ταπεινὸς ἀρχιεπίσκοπος

ΕΥΓΕΝΙΟΣ

Μηνὸς Ὀκτωβρίου 1793.

ΔΗΛΩΣΙΣ

ΠΕΡΙ ΠΕΤΡΟΥ ΤΟΥ ΚΛΕΡΚΙΟΥ

τοῦ ὑποδιακόνου τῆς Ῥοδομαγηνσίας ἐκκλησίας τοῦ νεωστὶ ζητήσαντος τὴν μετὰ τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας κοινωνίαν καὶ ἕνωσιν.

Ὁ Πέτρος ὁ Κλέρκιος, ὁ τῆς Ῥοδομαγηνσίας ἐκκλησίας ὑποδιάκονος, ἀπὸ τῆς συμμορίας τῶν τοῦ Ἰανσενίου ὀπαδῶν προερχόμενος, δὲν εἰξεύρω πόθεν, ἢ ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς ἔριδος κινηθείς, ἢ ἀπὸ τὴν δύναμιν τῆς ἀληθείας, ἤνοιξεν ὁπωσοῦν τὰ νοερὰ ὄμματα τῆς ψυχῆς, κεκλεισμένα ἤδη ἐκ νεαρᾶς καὶ ἰσχυρᾶς προλήψεως, καὶ ἔφθασε νὰ γνωρίσῃ ἐπιεικῶς, ὅτι ἡ λατινικὴ Ἐκκλησία, εἰς ἣν ἐγεννήθη, καὶ ἀνετράφη, καὶ ηὔξησε, καὶ ἐπαιδεύθη, καὶ ἐπροβιβάσθη εἰς τὸν τῆς ὑποδιακονίας βαθμόν, εἰς πολλὰ κεφάλαια ἐξέκλινε τῆς ὀρθότητος. Καθὸ ἰανσενίτης ἐδυσαρεστήθη καὶ παρωξύνθη κατὰ τῆς Ῥώμης, ἥτις παντοίαις μηχαναῖς πολεμεῖ καὶ διώκει τὰ τοῦ Ἰανσενίου περὶ προορισμοῦ τε καὶ χάριτος δόγματα, μεταχειριζομένη εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον τοὺς Ἰησουΐτας θερμοὺς προπολεμιστὰς καὶ προμάχους. Παροξυνθεὶς εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην ἔλαβεν ἀκολούθως ὑποψίας ὄχι ἀλόγους καὶ εἰς ὅσα ἄλλα ἡ ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία ἐν ἀπολύτῳ τῇ ἐξουσίᾳ ἐπιθεσπίζει καὶ δογματίζει. Ἡ ὑποψία καταβιβάζουσα τὴν ὑπόληψιν γεννᾷ τὴν δυσπιστίαν, ἡ δυσπιστία φέρει τὴν ἔρευναν, καὶ ἡ ἔρευνα τέως ὁδηγεῖ εἰς τὴν ἀλήθειαν, τὴν ὁποίαν ἡ ἐμμελῶς καὶ προσεκτικῶς διερευνῶσα ψυχή, ἂν δὲν τὴν ἐπιτύχῃ ἐντελῶς, κἂν τὴν πλησιάζει. Τοῦτο συνέβη εἰς τὸν εἰρημένον Κλέρκιον. Ὁ ἰανσενισμὸς τὸν μετεκύλισεν εἰς τὸν ἀντιλατινισμόν, καὶ ὁ ἀντιλατινισμὸς τὸν ἔπεισε νὰ ἐπιστρέψῃ τὸν νοῦν εἰς τὰ ἀκήρατα καὶ ἀμώμητα δόγματα τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν τῆς ἀνατολικῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἐστοχάσθη νὰ βλέπῃ ὡς διὰ νέφους τῆς λατινικῆς πωρώσεως, ἀποθέμενος ἐν μέρει τὴν προ-

ληπτικὴν παχύτητα, ἀκίνητα καὶ ἀνεπηρέαστα τῆς παλαιᾶς ὀρθοδοξίας τὰ διδάγματα.

Ἐκ τοιαύτης ἀρχῆς κινηθείς, καὶ διὰ τοιούτων μέσων χωρήσας, καὶ εἰς τοιοῦτο τέλος σπεύδων, ἔῤῥιψε τέως τὸ προςωπεῖον καὶ ἀπερικαλύπτως ἐπαῤῥησιάσθη εἰς τὸ θέατρον, παρασταίνωντας ὡςὰν τρία διάφορα πρόςωπα εἰς τὴν Ἐκκλησίαν. Ὁ αὐτὸς ἀντιποιεῖται ἀναποσπάστως τῶν ἰανσενιακῶν δογμάτων, καὶ ἐκ τούτου ἀντιφέρεται κατὰ τῶν παπικῶν. Ἀντιφέρεται κατὰ τῶν παπικῶν, καὶ διὰ τοῦτο ὁμοιάζει νὰ θέλῃ νὰ πρεσβεύῃ τὰ ἀνατολικά. Ὁ ἰανσενισμὸς τὸν νικᾷ· ὁ παπισμὸς τὸν λυπεῖ· ὁ ἀνατολισμὸς φαίνεται πῶς τὸν θέλγει. Εἰς τὸ πρῶτον φρόνημα ἀκλινῶς καὶ ἀδιασείστως θέλει νὰ θεμελιοῦται καὶ νὰ στηρίζεται·· καὶ τὸ δεύτερον μέμφεται καθὸ τὸν διασαλεύει ἀπὸ τὸ πρῶτον· καὶ τὸ τρίτον ἀσπάζεται ἐπιθυμῶν νά τὸ ἔχῃ σύμφωνον κατὰ πάντα μὲ τὸ πρῶτον καὶ ὄχι διάφωνον κατὰ πάντα ἀπὸ τὸ δεύτερον. Τοιουτοτρόπως αὐτὸ εἶναι ἕνα θρήσκευμα ἐν κινήσει καὶ ἐν τῷ γίγνεσθαι. Εἶναι μία ἀπερινόητος ἐντελέχεια τοῦ δυνάμει ὄντος ἢ τοιοῦτον· ψυχρότης ἡ ὁποία σπεύδει εἰς τὴν θερμότητα, καὶ θερμότης ἀκόμη δὲν εἶναι· τὸ πολὺ χλιαρότης κινοῦσα εἰς ἔμετον.

Ὁ χαρακτὴρ τοῦ ἀνδρὸς ζωγραφίζεται μὲ ἐκεῖνα τὰ χρώματα, τὰ ὁποῖα ὁ ἴδιος αὐτὸς μᾶς δίδει εἰς τὰ ἴδιά του συγγράμματα, ἢ νὰ εἰπῶ καλλίτερα αὐτὸς μόνος ἑαυτὸν ζωγραφίζει.

Εἰς τὸ *Περὶ τῆς ἀνατροπῆς τῆς θρησκείας* βιβλίον αὐτοῦ ἱστορεῖ πρὸ πάντων τὰς ἀδίκους κρίσεις ὁποῦ εἰς τὴν Ῥώμην ἔγιναν κατὰ τῶν ἰανσενιακῶν δογμάτων καὶ τὰς ἀθεμίτους καὶ ἀσεβείας πλήρεις, ὡς αὐτὸς λέγει, *βοῦλλας*, μὲ τὰς ὁποίας οἱ πάπαι τὸν ἰανσενισμὸν ἢ κατακρίνουσιν ἢ ἀπαγορεύουσι καὶ διείργουσιν. Εἰς τὸ *Περὶ τοῦ βίου πάλιν καὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Δεββῖτε*, διαπρυσίου ἰανσενίτου, ἱστορεῖ τὰ τοῦ ἀνδρὸς τούτου διά τε συγγραφῆς καὶ διαλέξεως μεγάλα κατὰ τῶν ἀντιιανσενιτῶν ἀγωνίσματα· ὁμοίως δὲ καὶ εἰς τὰ λοιπὰ συγγραμμάτια αὐτοῦ δὲν λείπει νὰ διασπείρῃ ἔνθεν κἀκεῖθεν λαμπρῶς τοῦ Ἰανσενίου τὸ δόγμα, διϊσχυριζόμενος νὰ συστήσῃ ὅλαις δυνάμεσι τὴν χάριν καθ' ἑαυτὴν δραστήριον, καὶ τὴν θέλησιν τοῦ Σωτῆρος μὴ εὐδοκοῦσαν ἐπίσης εἰς ἅπαντας. Ἰδοὺ ἡ πρώτη εἰκὼν ἡ παριστῶσα ἡμῖν τὸν ἰανσενίτην ἔμπνουν, καὶ ἔμβιον, καὶ ἔνθερμον. Διὰ τῶν αὐτῶν τούτων αὐτοῦ συγγραμμάτων, τοῦ τε *Περὶ τῆς ἀνατροπῆς* λέγω *τῆς θρησκείας* καὶ τοῦ *Περὶ τοῦ βίου τοῦ Βίττε*, παρίσταται ζῶσα καὶ ἡ δευτέρα εἰκὼν τοῦ ἀντιπαπιστοῦ. Ἐξαιρέτως

ὅμως ἡ ἐπιτομὴ τῆς καταγγελίας αὐτοῦ εἶναι μία συνεχὴς καὶ ἀδιάλειπτος καταφορὰ κατὰ τῆς Ῥώμης καὶ τῆς ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς, ἐν ᾗ δείκνυται οὐκ ἀπαθῶς μέν, ὅμως οὐδὲ ἀλόγως, ὅτι ἡ Βαβυλὼν αὐτὴ ἡ μεγάλη κατέστρεψε καὶ σχεδὸν ἐξηφάνισε τὴν Ἱερουσαλὴμ τῆς χάριτος· καὶ οἱ ἐν αὐτῇ εἴτε Νεμβρώδ, εἴτε Ναβουχοδονόσορες ἐξεγιγαντώθησαν καὶ ἐξεθεώθησαν, θέλοντες νὰ νομοθετοῦν καὶ εἰς τὴν γῆν καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν κατὰ τὴν αὐτῶν ἀρέσκειαν, καὶ ζητοῦντες ὅτι νὰ ὑποτάσσωνται εἰς τὰ ἑαυτῶν νεύματα καὶ πᾶσα βασιλεία καὶ σύμπασα ἡ Ἐκκλησία. . . . .

Ἀλλ' ἰδοὺ ὁ θερμὸς οὗτος παπομάστιξ παῤῥησιάζεται τέλος πάντων καὶ ἀνατολικός· αὕτη εἶναι ἡ τρίτη τοῦ ἀνδρὸς εἰκών. Ἡ ἔντευξις, ὡς αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ, ἑνός τινος τῶν ἀνατολικῶν ἀρχιερέων διατρίβοντος κατὰ θείαν πρόνοιαν εἰς τὰ τῆς Ὀλλανδίας μέρη ἔγινεν εἰς αὐτὸν εὐτυχὴς ἀφορμὴ νὰ στήσῃ τὴν ἄλογον ὁρμήν, δι' ἧς κατεφέρετο κατὰ τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν, νὰ μελετήσῃ νουνεχῶς καὶ ἐπιμελῶς τὰς Γραφάς, καὶ τὰ συνοδικά, καὶ τὰ τῶν Πατέρων συγγράμματα, καὶ νὰ διασκεδάσῃ τὴν παχεῖαν ἀχλὺν τοῦ πάθους, καὶ τῆς προλήψεως, καὶ τῆς ἀγνοίας, καὶ τέως νὰ ἴδῃ ὅτι ἡ τῶν Γραφῶν Ἐκκλησία δὲν εἶναι κατ' οὐδὲν ἀξιοκατάκριτος εἰς ὅσα οἱ δυτικοὶ ἀλόγως τὴν διαβάλλουσιν. Ἐκ τούτου ἀποτινάξας τὸν λήθαργον, καὶ ἐξυπνήσας ὡς ἀπὸ βαθὺν κάῤῥον (*οὕτω*), βλέπει, λέγει, ὅτι οἱ ἀνατολικοὶ φυλάττουσιν ἀπαραχάρακτα ἅπαντα τὰ παλαιὰ τῆς Ἐκκλησίας δόγματα, ἀπαράλλακτα τὰ φρονήματα, ἀμεταποίητα τὰ ἔθη. Ἄδει ἀκολούθως τὴν παλινῳδίαν θεάρεστον καὶ ἐπαινετήν· γίνεται ὁ Σαῦλος Παῦλος· ὁ διώκτης ὑπερασπιστής· καὶ ὁ κάλαμος ὁποῦ ἔσταζε φαρμάκι κατὰ τῶν ἀνατολικῶν γίνεται κάλαμος γραμματέων καὶ ὀξυγραφεῖ τῆς ὀρθοδοξίας τὰ ὄργια. Συλλαμβάνει κατ' ἰδέαν μίαν ἱστορικὴν ἔκθεσιν τῆς ἀρχῆς, καὶ τῆς προόδου, καὶ τοῦ τέλους τοῦ μεταξὺ ἡμῶν τε καὶ Λατίνων σχίσματος, δι' ἧς ἐν εἴδει πανδήμου καταγγελίας σκοπὸν ἔχει νὰ καταθριαμβεύσῃ τὴν παπικὴν ἀστασίαν, μὲ τὸ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἀνέκαθεν οἱ ποντίφηκες ἐπαρθέντες κατὰ πάντων τῶν νόμων θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων, ἀνεκστάτωσαν τὰ τῆς Ἐκκλησίας πράγματα καὶ ἐπήνεγκαν εἰς τὰ τῆς ἀμωμήτου θρησκείας τῶν χριστιανῶν μυρία ἀτοπήματα, καὶ ἐν δόγμασι, καὶ ἐν ἔθεσι πολλὰ καινοτομήσαντες. Ὅθεν καὶ τῆς Ἐκκλησίας αὐτῆς μέρος μὲν ὑπέταξαν ὑφ' ἑαυτοῖς, μέρος δέ, ὅσον δὲν ἐδυνήθησαν νὰ ὑποτάξουν, καθὼς τὴν Ἐκκλησίαν ἡμῶν, τυραννικῇ βίᾳ παντοίως κατεδυνάστευσαν καὶ ἐκάκωσαν. Καὶ συλλαμβάνει μὲν αὐ-

τὰς κατ' ἰδέαν, ὡς εἶπον τὸ μέγα καὶ πολύπονον τοῦτο σύγγραμμα· ἐν ὅσῳ δὲ νὰ τὸ ἐκδώσῃ εἰς φῶς, καὶ χρόνου καὶ κόπου πολλοῦ δεόμενον, προλαμβάνει καὶ προεκδίδωσι μίαν ἐπιτομὴν καταγγελίας, οἱονεὶ βραχὺ σχεδίασμα τοῦ μελετωμένου διεξοδικοῦ ἐκείνου πονήματος, καὶ διὰ ταύτης τῆς βραχείας τε καὶ ἐπιτετμημένης ἰχνογραφεῖ τὴν ὁλόκληρον καὶ τελείαν ἐκείνην ὁποῦ ὑπόσχεται, πλὴν μὲ τόσον ζῆλον (ἄλλας ἤθελεν εἰπῆ πάθος), ὥστε ὁποῦ πρόχειρον εἶναι νὰ εἰκάσῃ τινὰς τὸ ὕφασμα καὶ τὸν λέοντα, βλέπων κάποιόν τι περισσότερον παρὰ μόνον τὸ κράσπεδον καὶ τὸν ὄνυχα. Οὐδείς ποτε τῶν ἀνατολικῶν συνέγραψε κατὰ τοῦ παπισμοῦ μὲ τόσην ὁρμὴν καὶ καὶ μὲ τόσην καταφοράν. Οὐδεὶς δὲν ἐξετραγῴδησε τὸν διωγμὸν καὶ τὴν ἐπήρειαν τῆς Ἐκκλησίας μὲ τόσον πνεῦμα καὶ μὲ τόσην δύναμιν.

Ἐκεῖνο ὅμως ὁποῦ τὸν ἄνδρα τοῦτον ὡς ἀνατολικὸν κατὰ τὸ φρόνημα τὸν εἰδοποιεῖ καὶ τὸν χαρακτηρίζει, εἶναι τὰ πρὸς τοὺς ἀνατολικοὺς ἡμᾶς αὐτοῦ γράμματα.

Γράφει Α'ον Ἔκθεσίν τινα πίστεως, καὶ ἐν αὐτῇ ὁμολογεῖ καὶ ἀποδέχεται τὸ ἐν Νικαίᾳ σύμβολον ἄνευ τῆς προσθήκης· τὰς οἰκουμενικὰς Συνόδους μόνας τὰς ἑπτά· τὰ Μυστήρια, καὶ ὅσα, καὶ ὡς τὰ ἐπιτελεῖ ἀπαραλλάκτως ἡ καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησία· καὶ τὰς παραδόσεις ἁπάσας, τὰς ὁποίας αὐτὴ κρατεῖ καὶ πρεσβεύει.

Γράφει Β'ον Ἐγκύκλιόν τινα ἐπιστολὴν πρὸς τοὺς πατριάρχας τῶν τεσσάρων ἀποστολικῶν θρόνων, τὸν Κωνσταντινουπόλεως, τὸν Ἀλεξανδρείας, τὸν Ἀντιοχείας, τὸν Ἱεροσολύμων καὶ πρὸς ἅπαντας τοὺς ἀρχιεπισκόπους, μητροπολίτας, ἐπισκόπους, κληρικούς, λαϊκούς, ὑφ' ὧν ὡραΐζεται καὶ κατακοσμεῖται ἅπαν τῆς ἁπανταχοῦ ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας τὸ πλήρωμα. Καὶ γράφων ἐκθειάζει τὴν πίστιν, τὴν εὐσέβειαν, τὴν ἀκεραιότητα, τὸν ζῆλον, μὲ τὸν ὁποῖον ἡ Ἐκκλησία αὕτη κατέχει καὶ διεκδικεῖ τὰ πατρῷα δόγματα. Εἶτα ἐπαγγέλλεται ὅτι καὶ αὐτὸς εἶναι τῶν τοιούτων δογμάτων πρεσβευτὴς καὶ ἔκδικος. Ἐπὶ τούτοις μετὰ πόθου τὴν μεθ' ἡμῶν κοινωνίαν καὶ θέλει καὶ γνωρίζεται αὐτῆς τῆς μάνδρας καὶ αὐτὸς πρόβατον.

Γράφει Γ'ον καὶ πρὸς τὴν ἐν Ῥωσσίᾳ ἱερὰν Σύνοδον, καὶ διαμαρτυρόμενος καὶ ἐν τοῖς πρὸς αὐτὴν γράμμασι, τὰ αὐτὰ ζητεῖ παρ' αὐτῶν συνδρομήν τινα λογικὴν καὶ συνηγορίαν εἰς τοὺς κατὰ τῶν παπιστῶν ἀγῶνας.

Γράφει τελευταῖον καὶ ἰδίᾳ πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τῶν Χίων, καὶ ἔτι ἰδιαίτατα πρὸς τὸν (Δ), προσκαλῶν οἱονεὶ τοῦτον συνασπιστὴν τε καὶ σύμμαχον, διὰ νὰ δυνηθῇ πληρέστερον νὰ ἀπολογηθῇ καὶ νεα-

νικώτερον νὰ ἀπαντήσῃ εἴς τινα τῶν ἀναφερομένων αὐτῷ κεφάλαιά. Α'ον. Περὶ τῶν παρ' ἡμῖν νεοφανῶν ἁγίων, εἴ τινές εἰσιν ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ἐκκλησίᾳ καὶ μετὰ τὸ σχίσμα κανονιζόμενοι. Β'ον. Εἰ τελοῦνται ἐν αὐτῇ καὶ καθ' ἡμᾶς σημεῖα, καὶ θαύματα, καὶ δυνάμεις, τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἀναντίῤῥητα ὄντα τεκμήρια. Γ'ον. Περὶ τῶν ἐπηρειῶν καὶ καταδυναστειῶν, τὰς ὁποίας ἀνέκαθεν ἡ Ῥώμη ἄχρις ἡμῶν καθ' ἡμῶν ἐτέλεσε καὶ τελεῖ· περὶ ὧν ἁπάντων ἐγένετο πρὸς αὐτὸν καὶ ἡ προςήκουσα καὶ αὐτάρκης ἀπάντησις. Ἰδοὺ καὶ ἡ τρίτη τοῦ ἀνδρὸς εἰκών, καθ' ἣν παρίσταται εἰς ἡμᾶς ἀνατολικός.

Μὲ ὅλα ταῦτα, καὶ ἐκ τούτων αὐτοῦ τῶν γραμμάτων οὐδὲν ἧττον ἢ ἐκ τῶν ἀνωτέρω βιβλίων, τὰ ὁποῖα εἰς γαλλικὴν διάλεκτον ἐξεδόθησαν τετυπωμένα, δύναται τινὰς νὰ κρίνῃ τὸν ἄνδρα, ἀνατολικὸν ὑποσαλευόμενον, καὶ ἐν κινήσει (ὡς εἶπα ἀνωτέρω), καὶ ἐν τῷ γίγνεσθαι. Αὐτὸς εἰς τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεως αὐτοῦ εἶχε παρασημειώσει, ὅτι τὸ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως δόγμα εἶναι εἰσέτι ἄκριτον καὶ ἀδιόριστον· ὅτι αὐτὸς εὑρίσκει τινὰς μὲν τῶν Πατέρων δογματίζοντας τὸ ἐκ τοῦ μόνου τοῦ Πατρός, τινὰς δέ, μόνον τὸ ἐκ τοῦ Πατρός, τινὰς δέ, καὶ τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, τινὰς δέ, τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ. Ὅτι Σύνοδος οἰκουμενικὴ τελεία περὶ τοῦ τοιούτου δόγματος ἔτι οὐδὲν ἐθέσπισεν. Εἰς ταῦτα γοῦν ἐγράφη πρὸς αὐτόν, ὅτι τὸ δόγμα εἶναι ἐκπεφρασμένον σαφῶς ἐν Εὐαγγελίοις· ὅτι τὸ αὐτὸ διωρίσθη καὶ ἐκυρώθη ὑπὸ τῶν οἰκουμενικῶν τελείων Συνόδων· ὅτι οἱ ἐκ τοῦ Πατρὸς λέγοντες Πατέρες νοοῦσι τὸ μόνου· ὅτι τινὲς τὸ ἐκ τοῦ Υἱοῦ προδήλως ἀπαναίνονται· ὅτι οἱ καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ λέγοντες νοοῦσι τὸ ὁμοούσιον· οἱ δὲ τὸ διὰ τοῦ Υἱοῦ, τὴν χρονικὴν πέμψιν τῆς χάριτος, καθὼς αὐτοὶ ἑαυτοὺς ἀναπτύσσουσι. Τούτων αὐτῷ γραφέντων, φαίνεται ὅτι μετέβαλε τὴν δόξαν εἰς τὸ ὀρθότερον. Ὅθεν τὴν μὲν ἐν τῇ ὁμολογίᾳ τῆς πίστεως αὐτοῦ παρασημείωσιν ἐκείνην ἰδίᾳ χειρὶ ἐξήλειψεν ὑπογράψας τὴν ἀθέτησιν. Προςέτι δέ καὶ σύγγραμμα ἀνεβάλετο ἐκδοῦναι, ἐν ᾧ διὰ πολλῶν μαρτυριῶν ὑπόσχεται ἀποδεῖξαι τὴν τοῦ ἡμετέρου δόγματος ἀλήθειαν. Τοῦ συγγράμματος τούτου δὲν ἐφάνη ἡ ἔκδοσις ἡ παντελής, παρεκτός τινων ὀλιγαρίθμων φύλλων. Εἶναι ὅμως καὶ ἄλλα τινά, δι' ἃ εὐλόγως τὸν ἄνδρα ἔτι ὑποπτευόμεθα.

Εἶναι ἡ ὑπόθεσις τοῦ ἰανσενισμοῦ, τὴν ὁποίαν ἐῤῥωμένως καὶ πάσαις δυνάμεσι διϊσχυρίζεται, ὡς εἴπομεν.

Εἶναι ἡ ὑπόθεσις τῆς Εὐχαριστίας περί τε τῆς ὕλης τοῦ Μυστηρίου καὶ περὶ τοῦ εἴδους· ὑπόθεσις, περὶ ἧς ἡμεῖς πρὸς τοὺς δυτι-

κοὺς μεγάλως διαφερόμεθα, αὐτὸς δὲ οὐδόλως οὐδὲ γρῦ περὶ αὐτῆς ἀποφαίνεται, ἀλλὰ τὴν νομίζει τάχα μικράν, καὶ ἀδιαφορῶν περὶ αὐτὴν προςκυνεῖ ἔτι καὶ μεταλαμβάνει τὰ ἄζυμα.

Εἶναι ἡ ὑπόθεσις τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱεραρχίας, περὶ ἧς φρονεῖ ὅτι οὐδὲ ποσῶς κατὰ θεῖον θεσμόν, ἀλλ' ἢ κατὰ νομοθεσίαν ἁπλῶς ἀνθρωπίνην ἡ τάξις τῶν ἱερέων τῆς τῶν ἀρχιερέων ὑπεροχικῆς τελεταρχίας διαφέρει καὶ διακρίνεται, ὡς διὰ πολλῶν ἀγωνίζεται νὰ τὸ κατασκευάσῃ ἐν μιᾷ τῶν ἐπὶ τῆς καταγγελίας αὐτοῦ σημειώσεων.

Πρόςθες καὶ ὅτι ἐκθειάζει ὡς ἁγιώτατα καὶ μονονουχὶ ἀποστολικὰ τινὰ βιβλία, τὰ ὁποῖα ἀσεβῶς, λέγει, ἡ Ῥώμη ἀπηγόρευσεν, ἀλλ' εἰς τὰ ὁποῖα, διά τινα τῶν περιεχομένων, οὐδὲ ἡμεῖς τέλεον ἀρεσκόμεθα.

Ἐπὶ πᾶσιν ἐκθειάζει καὶ μεγαλύνει Φραγκῖσκόν τινα Δε-Πάρις ὡς ἄνδρα ἁγιώτατον, καὶ διηγεῖται περὶ αὐτοῦ θαύματά τινα ὑπερφυῆ, καὶ παράδοξα, καὶ ὅλως τερατώδη, οἷα οὐδέποτε ἠκούσθησαν, πληροφορῶν ἀδιαστάκτως (*οὕτω*) ἅπαντας ὅτι καθ' ἑκάστην τελοῦνται τοιαῦτα ἐξαίσια, ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμός, ἐπὶ τοῦ τάφου αὐτοῦ, ἀνδρὸς ἰανσενίτου καὶ λατινόφρονος, τὸν ὁποῖον ἡ μὲν Ῥώμη ἀποτροπιάζει ὡς παλαμναῖόν τινα καὶ κατάρατον, ἡ δὲ καθ' ἡμᾶς Ἐκκλησία οὐδὲ οἶδε πόθεν ἐστί.

Ταῦτα κατασκευάζουσιν εἰς ἡμᾶς ὕποπτον τὸν ἄνδρα. Καὶ τοῦτο ὅμως προςτεθέν, τὸ ὁποῖον μέλλω νὰ εἰπῶ, αὐξάνει τὴν ὑποψίαν μας. Αὐτὸς ὁμολογεῖ τὰ ἀνατολικὰ δόγματα καὶ θέλει, ὡς λέγει, νὰ ἔχῃ τὴν κοινωνίαν τῆς Ἐκκλησίας μας. Ἔστω. Ἀλλὰ διατί δὲν φροντίζει νὰ προςέλθῃ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ταύτην διὰ νὰ μυσταγωγηθῇ ἐμπράκτως καὶ νὰ τελεσθῇ ὡς ἐφίεται; Ἡ θρησκεία δὲν εἶναι πρᾶγμα ἁπλῶς θεωρητικόν, ἀλλ' εἶναι ὁμοῦ καὶ πρακτικόν. Δὲν φθάνει μόνον νοερῶς τινας νὰ ἀσπάζηται τὰ τῆς Ἐκκλησίας δόγματα· ἀνάγκη εἶναι νὰ πράττῃ καὶ τὰ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ νὰ πολιτεύεται καὶ ἐν αὐτῇ καὶ τὰ κατ' αὐτὴν ἀνελλιπῶς, ἂν θέλῃ νὰ εἶναι μετὰ τῶν λοιπῶν τέκνων αὐτῆς ἐναρίθμιος.

Ἔσχατον ἤδη συνέγραψεν ὁ αὐτὸς καὶ μίαν ἐπιστολὴν γαλλιστὶ πρὸς τὴν ἐκλεκτὴν τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίαν τὴν ἐν Χίῳ. Ὁ σκοπὸς τοῦ γράμματος τούτου ὁ κυριώτατος εἶναι νὰ προτρέψῃ τοὺς Χίους εἰς τὸ νὰ τὸν μιμηθῶσι μὲ τὸ νὰ γράψωσι καὶ αὐτοὶ ἓν εἶδος καταγγελίας σχεδὸν ὁμοίας μὲ τὴν ἰδικήν του, καταβοώμενοι καὶ καταστηλιτεύοντες τὰς παπικὰς καινοτομίας καὶ τὰς τούτων τυραννικὰς βίας, δι' ὧν ἐπολέμησαν ἀείποτε καὶ πολεμοῦσι τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Χριστοῦ. Συμβουλεύει δὲ τοὺς Χίους αὐτοὺς ἐν τούτῳ τῷ γράμματι

νὰ καταφέρωνται οὐχὶ κατὰ τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ κατὰ τῆς ῥωμαϊκῆς αὐλῆς καὶ κατὰ τῶν ποντιφίκων· ὡςὰν νὰ ἦτον ἄλλη ἡ λατινικὴ Ἐκκλησία ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ῥώμης καὶ ἀπὸ ὅσας ἄλλας εὑρίσκονται ἀπανταχοῦ ὑποπειθεῖς ταύτῃ καὶ ὑποκείμεναι.

Ταύτην τὴν λεπτὴν διαίρεσιν τὴν ἀπαντᾷ τινας καὶ εἰς διάφορα ἄλλα μέρη τῶν εἰρημένων τοῦ ἀνδρὸς συγγραμμάτων. Καθὼς ὅταν διατείνεται, ὅτι ἡ ἀνατολικὴ Ἐκκλησία δὲν εἶναι διεσχισμένη ἀπὸ τῆς λατινικῆς, ἀγκαλὰ καὶ ἐναντιώτατα αὐτὴ φέρεται εἰς τὰ παρὰ Λατίνοις ὑπὸ τῶν ποντιφίκων καὶ ἐν δόγμασι καὶ ἐν ἔθεσι καινοτομηθέντα. Τί ἄρά γε νοεῖ αὐτὸς οὕτω γνώμης καὶ φρονήματος ἔχων; Τί θέλει τοιαῦτα λέγων; ἢ λατινικὴν Ἐκκλησίαν λέγει τὴν πρὸ τοῦ σχίσματος, ἢ τὴν μετὰ τὸ σχίσμα· καὶ ἐὰν ταύτην, ἢ τὴν ὑποκειμένην καὶ ἐπιπειθομένην τῷ πάπᾳ, ἢ τὴν ἀπὸ τοῦ πάπα ἀποσκιρτήσασαν, οἷαι ἡ λουθηρανική, ἡ καλβινικὴ καὶ ἄλλαι, καὶ πρὸς ταῖς ἄλλαις ἡ ἰανσενική. Ἀνίσως λοιπὸν λατινικὴν ἐννοεῖ Ἐκκλησίαν τὴν πρὸ τοῦ σχίσματος, ἔχει καὶ ἡμᾶς εἰς τὸ λεγόμενον συμφώνους ὁ Κλέρκιος. Καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν, ὅτι πρὸς τὴν τοιαύτην Ἐκκλησίαν οὔτε διαφορὰν ὅλως τινά, οὔτε σχίσμα ἔχομεν, ἀλλὰ τὴν γνωρίζομεν Ἐκκλησίαν ὀρθὴν καὶ ἀληθινὴν νύμφην τοῦ Χριστοῦ ὡςὰν καὶ τὴν ἐδικήν μας, καὶ μακρὰν ἀπὸ τὸ νὰ καταφερώμεθα κατ' αὐτῆς, καὶ τὴν ἀσπαζόμεθα εἰλικρινῶς, καὶ τὴν εὐλαβούμεθα, καὶ τοὺς κατ' αὐτὴν ἀκμάσαντας ἁγίους τε καὶ διδασκάλους σεβόμενοι ἐνστερνιζόμεθα καὶ προςκυνοῦμεν. Εἰ δὲ Ἐκκλησίαν ἄλλως λατινικὴν ἀπὸ τοῦ σχίσματος καὶ κάτω, τὴν παροῦσαν ἐννοεῖ ὥςπερ νῦν ἔχει, καὶ ταύτην εἴτε τὴν ὑπὸ τῷ Ῥώμης τελοῦσαν καί, ὡς χαρακτηρίσαντας εἰπεῖν, τὴν παπικήν, εἴτε τὴν κατὰ τοῦ Ῥώμης φερομένην καί, οὕτω φάναι, ἀντιπαπικήν, ὡς αἱ τῶν προτεστάντων καὶ αἱ τῶν ἰανσενιτῶν ἔχουσιν Ἐκκλησίαι, τί κοινὸν πρὸς τὴν ἐν ταύταις ἀχλὺν καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς φαεσφόρου Ἀνατολῆς; «*Τί κοινὸν φωτὶ πρὸς σκότος*;»[1]. Πῶς ἀπὸ τὴν λατινικὴν ἡμεῖς Ἐκκλησίαν σχίσμα δὲν ἔχομεν; Πῶς μὲ τοὺς ἀντιφρονοῦντας νὰ ἐπαγγελλώμεθα τὴν εἰρήνην; Πῶς κατὰ μὲν τοῦ πάπα καὶ τῆς περὶ αὐτὸν αὐλῆς νὰ ἀποκλαιώμεθα καὶ νὰ καταικράζωμεν, κατὰ δὲ τῶν φρονούντων τά τοῦ πάπα, ἢ πάντα ἐπ' ἀκριβές, ἢ τινὰ μὲν καὶ ἐπ' αὐτοῖς ἄλλα ἔτι τούτων χείρονα, γλῶσσαν οὐδὲ κάλαμον νὰ κινῶμεν;

Ἐνδέχεται ὁ Κλέρκιος νὰ ἐννοῇ ἀντὶ λατινικῆς Ἐκκλησίας κα-

[1] Β'. Κορινθ. ς', 14.

νένα σύστημα, οἷον τὸ περὶ αὐτόν, ἀνδρῶν μὴ τυφλῶς ἀκολουθούντων τοῖς παπικοῖς κατὰ πάντα δόγμασί τε καὶ ἐπιτάγμασιν, ἀλλὰ τὰ μὲν ἀσπαζομένων, τὰ δὲ ἀθετούντων καὶ τὴν οἰκουμενικὴν Σύνοδον, ἤτοι τὴν καθ' ὅλου Ἐκκλησίαν ἐπικαλουμένων, ἥτις μόνη ἐξουσίαν ἔχει νὰ νομοθετῇ εἰς τὸν χριστιανισμὸν καὶ νὰ δογματίζῃ. Ἡμεῖς ὅμως ὁποῦ ὀνομάζομεν *τὰ σῦκα σῦκα*, τὴν μικρὰν ταύτην μερίδα, εἴ τις ἐστί, τὴν ὀνομάζομεν τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας ἓν ἴδιον κόμμα καὶ μίαν παρασυναγωγήν. Ὅθεν τῆς ἀγριελαίας ταύτης ἐπίσης μὲ τὰς ῥίζας ἀποῤῥίπτομεν τὰς παραφυάδας, καὶ δὲν περιποιούμεθα οὔτε ταύτας, ἕως οὗ δὲν ἐγκεντρισθῶσιν, ὡς δέον, εἰς τὴν καλλιέλαιον.

Ὡς τόσον καὶ τὸ νὰ συνηχῶμεν καὶ νὰ συνδιαμαρτυρώμεθα, ὡς ὁ Κλέρκιος ἀπαιτεῖ, καὶ ἡμεῖς οἱ ἀνατολικοὶ μετὰ τῶν τοιούτων συστημάτων, τὰ τοῦ πάπα καὶ τῆς παπικῆς αὐλῆς κατὰ τῆς Ἐκκλησίας δεινὰ γράφοντες καὶ ἐκδίδοντες κοινάς τινας καὶ πανδήμους, ὡς αὐτὸς θέλει, καταγγελίας, τὸ κρίνομεν καὶ ἀπρεπὲς εἰς ἡμᾶς καὶ περιττόν. Ἀπρεπὲς μέν, διατὶ δὲν εἶναι οὔτε σεμνόν, οὔτε πρέπον, οὔτε ἄλλως ἀσφαλὲς εἰς τὴν παγκόσμιον ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν νὰ συνάπτῃ τά ἑαυτῆς ἐπιχειρήματα μὲ τὰς πράξεις τῶν ἐν μέρει λατινικῶν κομμάτων, τὰ ὁποῖα εἴτε κατὰ πάθος, εἴτε πρὸς ἄμυναν ἰδίαν τινῶν ἀτόπων ὡς τὰ πολλὰ δοξασμάτων παρασκευάζονται, καὶ κατὰ τοῦ ὁλικοῦ συστήματος αὐτῶν ἀντιφέρονται. Δὲν χρειάζεται τῶν Ἰσραηλιτῶν τὸ πλήρωμα τὴν συμμαχίαν τῶν Γαβαωνιτῶν κατὰ τῶν Χαναναίων. Τὸ πολὺ δέχονται τοὺς δειλαίους τούτους ὡς ὑδροφόρους τῆς ἱερᾶς σκηνῆς καὶ ξυλοφόρους, ὄχι ποτὲ ὡς συναγωνιστὰς καὶ συμμάχους. Ἐὰν τοὺς παραλάβωσιν ὡς εἰλικρινεῖς καὶ πιστοὺς προσηλύτους, τότε μόνον εἰς τὰς ἰδίας ἐκστρατείας τοὺς παρατάττουσι, καὶ ὁπλίζουσι τὰς χεῖρας αὐτῶν, ὡς χεῖρας τοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ κατὰ τῶν ἀπεριτμήτων. Οὔτε ὁ Δαβίδ, ἀγκαλὰ καὶ διωκόμενος εἰς τὴν τοῦ Ἀβεσσαλὼμ ἐπανάστασιν, καὶ ἐνδεὴς ὢν καὶ χειρῶν καὶ πλήθους, δὲν δέχεται εὐθὺς τὴν συμμαχίαν Ἐθὶ τοῦ Γεθαίου μετὰ τῶν ἑξακοσίων τῶν συστρατευομένων αὐτῷ, ἂν δὲν πληροφορηθῇ πρῶτον μὲ τελειότητα εἰς τὴν πίστιν αὐτῶν. Πῶς; ὁ νέηλυς, ὁ χθιζός, ὁ μόλις γνωρισθείς, εὐθὺς εὐθὺς συνέκδημος, καὶ συναγωνιστής, καὶ συστρατιώτης; «*Εἰ ἐχθὲς παραγέγονας, καὶ σήμερον κινήσω σε μεθ' ἡμῶν;*» Ὄχι, λέγει. Δὲν ἠμπορῶ νὰ στερεώσω ἐπάνω σου τὸ θάῤῥος μου. Σὲ ὑποπτεύομαι ἔτι· «*Ἐπιστρέφου καὶ ἐγὼ πορεύσομαι, οὗ ἐὰν πορευθῶ*»[1].

[1] Β'. Βασιλ. ιε'. 20

Ἔπειτα τοῦτο εἶναι κίνημα περιττόν, τὸ νὰ γράφωμεν ἡμεῖς οἱ ἀνατολικοί, ὡς εἰς τοῦτο ὁ Κλέρκιος μᾶς ὑπαλείφει, κατὰ τοῦ πάπα καὶ τῶν αὐτοῦ πανδήμους καταγγελίας τε καὶ καταβοήσεις. Ἡμεῖς ἀπὸ χιλίων ἤδη χρόνων δὲν ἐπαύσαμεν νὰ καταγγέλλωμεν τὰ τοιαῦτα, καὶ νὰ καταβοώμεθα καὶ ἐν μερικωτέραις συστάσεσι, καὶ ἐν οἰκουμενικαῖς Συνόδοις, καὶ ἐν αὐτοπροςώποις προςλαλιαῖς καὶ διαλέξεσι, καὶ ἐν μυρίοις βιβλίοιςτε καὶ συγγράμμασι, καὶ ἐν ἐκκλησιαστικοῖς τόμοις τε καὶ ψηφίσμασιν. Ἤχησε καὶ ἠχεῖ ἔτι καὶ νῦν ἡ σύμπασα οἰκουμένη. Ἐσείσθησαν λαοί, ἐταράχθησαν ἔθνη, καὶ βασιλεῖαι δὲ ἔτι κραταιαὶ αἱ μὲν ἐσαλεύθησαν, αἱ δὲ ἔκλιναν, αἱ δὲ περιετράπησαν, αἱ δέ, εἰ μηδὲν ἄλλο, κατεθροήθησαν ἀπὸ ὅσους ἡμεῖς ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων ὀρθῶν δογμάτων ὑπέστημεν ἄθλους καὶ ἀγῶνας καὶ σκάμματα. Ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα τώρα διὰ τῶν αὐτοῦ καταγγελιῶν ὁ Κλέρκιος ἀγωνίζεται κατὰ σύγκρισιν πρὸς τὰ παρὰ τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν ἄχρι τούτου διηγωνισμένα, εἶναι ὡς φωναὶ βατράχων πρὸς τὰς τοῦ οὐρανοῦ ἐξαισίους βροντάς.

Συμπεραίνω τοίνυν, ὅτι οὔτε ἡ φιλόχριστος καὶ ἐκλεκτὴ Ἐκκλησία τῶν Χίων, οὔτε ἄλλη τις, καὶ ἔτι πολὺ ὀλιγώτερον ἡ ὁλοσχερὴς ἀνατολικὴ Ἐλκλησία, δὲν πρέπει νὰ ἀκούῃ τὰς τοῦ Κλερκίου προτροπάς τε καὶ συμβουλὰς εἰς τὸ νὰ συντάττῃ νέας καταγγελίας κατὰ τοῦ πάπα καὶ τῆς παπικῆς αὐλῆς μὲ σκοπὸν τάχα νὰ θεατρίσῃ τὴν τῶν ποντιφίκων τυραννίδα τε καὶ ἀπόνοιαν. Ὁ ἥλιος ἐν σταθερᾷ μεσημβρίᾳ δὲν πρέπει νὰ δακτυλοδειχθῇ εἰς τοὺς βλέποντας. Τὸ βαθὺ σκότος καὶ ψηλαφητόν, καὶ αὐτό, καὶ μὴ βλεπόμενον βλέπεται. Συμβουλεύω μάλιστα ἐγὼ καὶ ἅπας ὀρθόδοξος τὸν καλὸν Κλέρκιον, ἀφ' οὗ ἤνοιξε τὰ ὄμματα ὁπωςοῦν, νὰ τὰ ἀνοίξῃ καὶ ὁλοτελῶς, μὴ ἐξαρκούμενος νὰ βλέπῃ μόνον τοὺς ἀνθρώπους ὡς δένδρα περιπατοῦντας, τὸ ὁποῖον εἶναι ἕνα βλέμμα ἐγγύτατον τῆς ἀβλεψίας, ἀλλὰ ζητῶν, καὶ ἐπιθυμῶν, καὶ πάντα τρόπον ἐπιμελούμενος νὰ προςέλθῃ πραγματικῶς καὶ ἐμπράκτως εἰς τοῦ Σιλωὰμ τὴν κολυμβήθραν, τὴν ὀρθόδοξον ἡμῶν Ἐκκλησίαν, καὶ νιψάμενος νὰ ἀναβλέψῃ ἐντελῶς καὶ νὰ ἴδῃ καθαρώτατα τὸ φῶς τὸ σωτήριον. Ἀμήν.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΛΒΑΝΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ

ΥΠΟ ΕΘΝΟΛΟΓΙΚΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗΝ ΕΠΟΨΙΝ

ΛΟΓΟΣ ΕΚΦΩΝΗΘΕΙΣ ΕΝ ΤΩ «ΠΑΡΝΑΣΣΩ»

«Τοὺς ξυνετοὺς δ' ἂν τις πείσειε τάχιστα, λέγων εὖ,
»αἵ περ καὶ ῥᾴστης εἰσὶ διδασκαλίας».
(*Εὐήνου Παρίου* λείψανα ἐκδ. 1829)

Πανταχοῦ καὶ πάντοτε οἱ συνετοὶ ἄνθρωποι διακρίνονται διὰ τὴν εὔστοχον, ἀκριβῆ καὶ ὀξυδερκῆ ἀντίληψιν τῶν πραγμάτων, ὅσῳ καὶ ἂν ὦσι ταῦτα δεινά, ὅσῳ καὶ ἂν φαίνωνται δυσεπίλυτα, ὅσας δυσκολίας καὶ ἂν παρεμφαίνωσιν εἰς τὴν πορείαν αὐτῶν· διὸ καὶ ὅταν τις ὁμιλήσῃ καταλλήλως περὶ αὐτῶν δύναται νὰ καταπείσῃ εὐκολώτατα καὶ ταχύτατα τοὺς συνετούς· διότι οἱ συνετοὶ οὐ χρῄζουσι πολλῆς καὶ ἐκτεταμένης διδασκαλίας· μόνη αὐτοῖς ἀρκεῖ ἡ ἐπίκαιρος ὑπόδειξις τῶν πραγμάτων, ἥτις διαλευκαίνουσα σημεῖά τινα χρήσιμα εἰς τὴν ἐντελῆ κατανόησιν τῶν σοβαρῶν ζητημάτων, παρέχει τὴν ἀναγκαιοῦσαν πρὸς τὴν ἀπρόσκοπτον αὐτῶν πορείαν ὤθησιν καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὴν ἐπιτυχῆ αὐτῶν λύσιν. Εὐτυχῶς ἢ δυστυχῶς εἰς τὰς σημερινὰς περιστάσεις τῆς Ἀνατολῆς ἐμφανίζονται πολλὰ ζητήματα σοβαρὰ πρὸς λύσιν, ὧν ἡ ἄστοχος ἢ ἡ εὔστοχος λύσις πολὺ ἐπιβαρύνει τὴν εἰς τὸ μέλλον πορείαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Ἓν τῶν ζητημάτων τούτων ὁμολογουμένως εἶνε διὰ τοὺς συνετοὺς καὶ τὸ Ἀλβανικόν, περὶ οὗ νῦν πρόκειται νὰ πραγματευθῶμεν. Ἐπ' αὐτοῦ δὲ σύντονον ἐπικαλοῦμαι τὴν προσοχὴν τοῦ σεβαστοῦ μοι ἀκροατηρίου, καὶ τὴν ἐπιείκειαν καὶ εὐμένειαν αὐτοῦ, παρακαλῶ νά μοι χορηγήσῃ ἐπί τινας στιγμάς, ὡς δὲν ἀμφιβάλλω· διότι πρὸς τὴν φυσικὴν περιέργειαν τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος ἐπιπροστίθεται καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τὸ ἐθνικόν, περὶ οὗ πᾶς τις τῶν Ἑλλήνων, καὶ ὁ ἔσχατος, ἐπιθυμεῖ νὰ ἔχῃ γνῶσίν τινα.

Τὸ Ἀλβανικὸν ζήτημα ἔστι σπουδαιότατον ὑπὸ ἐθνολογικήν, γλωσσολογικὴν καὶ πολιτικὴν ἔποψιν, ὑπὸ τὴν τελευταίαν μάλιστα θεωρούμενον ἰδίᾳ ἀποτελεῖ ἓν τῶν ζωτικωτάτων διὰ τὸ μέλλον καὶ τὴν

τύχην ἀμφοτέρων τῶν στοιχείων τοῦ τε Ἑλληνικοῦ καὶ Σκηπεταρικοῦ, ἤτοι Ἀλβανικοῦ.

Ἐν τῇ ἐποχῇ, καθ' ἣν ζῶμεν, αἱ μικραὶ ἐθνικαὶ ὁμάδες, οἷαι ἡ Ἑλληνικὴ καὶ Σκηπεταρικὴ, διατρέχουσι κίνδυνον ἀπορροφήσεως, ἐὰν μὴ σωφρονῶσιν, ὑπὸ τῶν μεγάλων ἐθνικῶν ὄγκων, οἵτινες ὡς αἱ χιονοστιβάδες τῶν Ἄλπεων, καταπληκτικῶς κυλιόμενοι πρὸς τὰ κάτω ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον μέλλουσι νὰ καταπλακώσωσιν αὐτὰς περισφίγγουσαι πανταχόθεν.

Ἐν τῇ ἐποχῇ, καθ' ἣν ζῶμεν, οἱ μεγάλοι ἐθνικοὶ ὄγκοι, ὅπως οἱ χείμαρροι πᾶν τὸ προστυχὸν ἐν τῇ ὁρμῇ αὐτῶν συμπαρασύρουσιν ἀκάθεκτοι ἐν ταῖς πλημμύραις καὶ τρομεροὶ ἀποκαθιστάμενοι, οὕτω καὶ αὐτοὶ ὁσημέραι ἐπεκτεινόμενοι καὶ πᾶν τὸ προστυχὸν ἐθνικὸν στοιχεῖον ἀφομοιοῦντες, ἐξογκοῦνται ἀπειλητικῶς καὶ βλοσυρὰ τὰ βλέμματα στρέφουσι πρὸς τοὺς ἐλάσσονας, καραδοκοῦντες τὴν στιγμὴν, καθ' ἣν τὴν ἁρπάγην αὐτῶν νὰ ἐκτείνωσιν ἐπ' αὐτῶν καὶ καταβροχθίσωσιν· ἐν δὲ τῷ στομάχῳ αὐτῶν ὑποστήσονται τὴν ἀναπόφευκτον τῆς φύσεώς των ἀλλοίωσιν, ἧς ἕνεκα φυσικῶς ἐπέρχεται καὶ ἡ ἐντελὴς ἀφομοίωσις, καὶ συνεπῶς ὁ πολιτικὸς θάνατος τῶν μικρῶν ἅπαξ διὰ παντός.

Δυστυχῶς τοιαύτη εἶνε ἡ θέσις σήμερον τοῦ τε Ἑλληνικοῦ καὶ Σκηπεταρικοῦ στοιχείου καὶ ἰδίᾳ ἐν Ἠπείρῳ, Ἀλβανίᾳ καὶ Μακεδονίᾳ. Κείμεθα ἐν τῷ μέσῳ τριῶν φοβερῶν χιονοστιβάδων, τριῶν ὄγκων γιγαντιαίων, ἀφ' ἑνὸς τοῦ Σλαυϊκοῦ κολοσσοῦ, ἀφ' ἑτέρου τοῦ Γερμανικοῦ καὶ Λατινικοῦ. Τί τὸ ποιητέον λοιπόν, ὅπως διαφύγωμεν τὸν κίνδυνον καὶ σωθῶμεν ἀμφότεροι, οἵ τε Ἕλληνες καὶ Σκηπετάραι; Διότι πρέπει νὰ τὸ ἐννοήσωμεν καλῶς τοῦτο καὶ οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Σκηπετάραι, ὅτι οὐδ' οἱ Ἕλληνες ἄνευ τῶν Σκηπεταρῶν δύνανται νὰ πραγματοποιήσωσι τὴν μεγάλην αὐτῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀποστολὴν καὶ ἐν γένει τὸν προορισμὸν αὐτῶν, τὸν «*μέγαν καὶ ὑψηλὸν*» ἐν τῇ ἀνθρωπότητι, οὐδ' οἱ Σκηπετάραι δύνανται νὰ διασώσωσι τὰ πάτρια αὐτῶν ἤθη καὶ ἔθιμα, καὶ ἐν γένει τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν αὐθυπαρξίαν ἄνευ τῶν Ἑλλήνων. Ὅθεν ἀνάγκη πᾶσα νὰ συσφιγχθῶμεν ἀδελφικώτατα πρὸς ἀλλήλους καὶ στενότατα νὰ συντρέχωμεν καὶ συνδράμωμεν ὁ εἷς τὴν ἄλλον ἐν πάσῃ εἰλικρινείᾳ καὶ πλήρει ἀδελφικῇ ἀγάπῃ, καὶ οὕτως ἀποτελέσωμεν ὄγκον ἐθνικὸν οὐχ εὐκαταφρόνητον, ἀρκετὰ ἰσχυρόν, ἔχοντα φλοιὸν ἀδιάτρητον ὑπὸ τῶν ἐχεπευκῶν βελῶν τῶν ἰσχυρῶν τῆς Γῆς. Ἀλλ' ὅπως ἐννοηθῇ καλῶς τὸ σχέδιον τοῦτο ἄνευ προκαταλήψεων «*ἐθνικῶν ἢ μεσαιωνολογι-*

χῶν», δέον νὰ ἐξετασθῇ ἡ θέσις τοῦ Ἀλβανικοῦ στοιχείου ὑπό τε ἐθνολογικήν, γλωσσολογικὴν καὶ πολιτικὴν ἔποψιν. Καὶ τοῦτο ἐπιχειροῦμεν ἤδη πάντοτε βασιζόμενοι ἐπὶ τῆς εὐμενείας τοῦ σεβαστοῦ καὶ προσφιλοῦς μοι ἀκροατηρίου, ὅπερ μέχρι τέλους τῆς ὁμιλίας μου ταύτης παρακολουθοῦν εὐμενῶς τὰς σκέψεις μου θέλει κρίνει κατὰ πόσον ἐφάνημεν ἐπιτυχόντες ἐν ταῖς ἐπιστημονικαῖς ἐρεύναις, ἐν αἷς χωροῦμεν ψυχρῷ τῷ αἵματι καὶ σύμφωνα μὲ τοὺς νόμους τῆς κριτικῆς.

Καὶ πρῶτον ἐξετάσωμεν γεωγραφικῶς τὴν Ἤπειρον καὶ Ἀλβανίαν, ὧν τὰ ὅρια παρὰ πολλοῖς ἐν ἀντιθέτῳ πρὸς τὴν ἀκρίβειαν σχέσει διατελοῦσι καὶ μάλιστα ἔν τισι γεωγραφίαις ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις ἐκδοθείσαις. Καὶ ἡ μὲν Ἤπειρος ἐξ Α. πρὸς Δ. ἐκτείνεται ἀπὸ τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου μέχρι τοῦ Ἄψου ποταμοῦ πέραν τῆς Αὐλῶνος καὶ τοῦ Βερατίου, ἀπὸ Β. δὲ πρὸς Ν. ἀπὸ τῶν ὁρίων τῆς Μακεδονίας ἕως τοῦ Ἰονίου πελάγους· ἐλέγετο δ' ἐπὶ βυζαντινῶν καὶ *Παλαιὰ Ἤπειρος*· περιέχει δὲ πόλεις: Ἰωάννινα, Πρέβεζαν, Κόνιτσαν, Ἀργυρόκαστρον, Δέλβινον καὶ ἄλλας μικροτέρας πολλαχοῦ τῶν χωρῶν αὐτῆς, οἷον Πάργαν, Παραμυθίαν, Αὐλῶνα κλ. κλ. Ἡ δὲ Ἀλβανία, ἥτις καὶ Ἰλλυρία τὸ πάλαι ὑπό τε τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ῥωμαίων ἐπεκαλεῖτο, ἐκτείνεται ἀπὸ τῶν ὁρίων τῆς Ἠπείρου ἐξ Α. πρὸς Δ. ἕως τοῦ Μαυροβουνίου, ᾧ καὶ συνορεύει· ἀπὸ δὲ Β. πρὸς Ν. ἀπὸ τῶν ὁρίων τῆς Σερβίας ἕως τοῦ Ἰονίου καὶ τοῦ Ἀδριατικοῦ πελάγους· ἐπὶ βυζαντινῶν δὲ καὶ *Νέα Ἤπειρος* ἐπεκλήθη· περιέχει δὲ πόλεις παραλίους μὲν τὴν Σκόδραν, ἥτις κατ' ἀναλογίαν εἶνε ὡς ἡ Θεσσαλονίκη τῆς Μακεδονίας πρωτεύουσα, τῆς Ἀλβανίας διὰ πολλοὺς λόγους τὸ Δυρράχιον, ὡς ὁ Βῶλος τῆς Θεσσαλίας, μεσογείους δὲ Τύρανα, Κρόϊαν τὴν πρωτεύουσαν τοῦ περιφήμου Σκενδέρμπεη, Δίβραν, Ἰπέκι, Πρισρένην, Σκόπια, Ἀχρίδα, Κορυτσᾶν καὶ ἄλλας μικροτέρας· ἀλλὰ τὰς τελευταίας θεωροῦσί τινες Μακεδονικάς. Σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ ὑπὸ τῆς «*Πύλης*» σχηματισθεὶς πρὸ τοῦ ἐν Βερολίνῳ συνεδρίου Ἀλβανικὸς Σύνδεσμος ἐπὶ σκοπῷ νὰ μὴ λάβῃ ἡ Ἑλλὰς τὰ Ἰωάννινα, τὸ Σούλιον, τὴν Πρέβεζαν καὶ τὰ λοιπὰ μέρη μέχρι τοῦ ποταμοῦ Θυάμιδος (Καλαμᾶ νῦν), ὠνόμασεν εἰς τὰς πρὸς τὰς διαφόρους Εὐρωπαϊκὰς Αὐλὰς ἀνακοινώσεις αὐτοῦ τὴν μὲν Ἤπειρον, Κάτω Ἀλβανίαν, τὴν δὲ «*κυρίως Ἀλβανίαν*» Ἄνω Ἀλβανίαν ἐξεπίτηδες, ὅπως συμπεριλάβωσι καὶ τὴν Ἤπειρον ἐν τῇ Ἀλβανίᾳ, καὶ ἑπομένως ἡ Ἑλλὰς οὐδὲν δικαίωμα ἐθνολογικὸν κέκτηται ἐπὶ τῆς Ἠπείρου, οὐδὲ δύναται διὰ τοῦτο νὰ συμπεριλάβῃ ἐν ἑαυτῇ χώρας καθαρῶς Ἀλβανικάς. Ἀλλ' αὐτὰ τὰ τεχνάσματα τῆς Πύλης ὠφελη-

σαν μὲν προσωρινῶς αὐτήν, ἀφύπνισαν ὅμως παρὰ τοῖς Μωαμεθανοῖς Ἀλβανοῖς καὶ ἰδίᾳ παρὰ τοῖς Ἀλβανοῖς Πασάδες, Μπέηδες καὶ Ἀγάδες τὰ ἐθνικὰ αἰσθήματα, ὥστε τοῦ λοιποῦ νὰ φροντίζωσι περὶ τῆς ἰδίας ἑαυτῶν ἐθνικότητος ἀσχέτως πρὸς τὸν Μωαμεθανισμόν· διότι τὰ αἰσθήματα ταῦτα εἶχον πρότερον μόνον οἱ Ὀρθόδοξοι Χριστιανοὶ Ἀλβανοί, οἱ δὲ Μωαμεθανοὶ παντελῶς ἠγνόουν· οἱ δὲ Καθολικοὶ ἢ ὀπαδοὶ τοῦ Πάπα Ἀλβανοὶ [1] ἔχοντες ἴδιον ἀρχηγόν, τὸν *Πρὲγκ—Δόταr*, ἄγονται καὶ φέρονται ὑπὸ τοῦ παπικοῦ κλήρου ὁτὲ μὲν πρὸς τὴν Ἰταλίαν ἀποκλίνοντες, ὁτὲ δὲ πρὸς τὴν Αὐστρίαν· διότι λόγῳ θρησκευτικῷ οὐδόλως δύνανται νὰ συμφωνήσωσι ταῖς δυσὶν ἄλλαις μοίραις τῶν Ἀλβανῶν, ἤτοι τῶν Μωαμεθανῶν καὶ Ὀρθοδόξων, ἐπειδὴ ἑκατέρα τούτων τείνει πρὸς τὸ ὁμόθρησκον, ἡ Ὀρθόδοξος μερὶς πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἡ δὲ Μωαμεθανική, ἡ καὶ πολυπληθεστέρα, πρὸς τὴν Ὑψ. Πύλην, ἀφ' ἧς παντάπασιν οὐκ ἀποσπῶνται ἄνευ ἀνάγκης μεγίστης· μάλιστα θιασῶται αὐτῆς ἔχθυμοί εἰσι καὶ ὑποστηρικταὶ πιστότατοι, καὶ διὰ τοῦτο πλεῖστοι ὅσοι ἐξ αὐτῶν διατελοῦσιν ἐν ὑψηλοῖς ὑπουργήμασι καὶ ἐν αὐτοῖς ἔτι τοῖς ἀνακτόροις τοῦ Σουλτάνου, πρᾶγμα, ὅπερ διαθρύπτει τὴν ἑαυτῶν φιλοτιμίαν· οὐδὲν ἧττον ὅμως καὶ τοῦ ἐθνικοῦ αὐτῶν αἰσθήματος οὐκ ἀμελοῦσιν, οὐδὲ καθεύδουσιν αὐτῶν οἱ λογιώτεροι. Ὅθεν καὶ μακρὰν τοῦ Βυζαντίου, ἔνθα αἱ τῆς πονηρᾶς Ὑψ. Πύλης ὑπόνοιαι οὐ δύνανται, ὡς νομίζουσιν, ἐφικέσθαι, συνετέλεσαν πρὸς σύστασιν Ἀλβανικοῦ Συλλόγου ἐν Βουκουρεστίῳ τῆς Βλαχίας ὑπὸ τὴν Ἀλβανικὴν ἐπωνυμίαν «*Dritto*», τουτέστι «*Φῶς*», ἔχοντος καὶ ὁμώνυμον ἐφημερίδα ἐκεῖσ' ἐκδιδομένην, ἧς σκοπός, πρὸς ὃν τὰ ἐχεπευκῆ βέλη, ἡ Ἑλλὰς καὶ οἱ Ἕλληνες κυρίως ὅπως μὴ ὁμονοήσωσί ποτε Ἀλβανοὶ καὶ Ἕλληνες καὶ οὕτως ἀποτελέσωσιν ἕνα πυρῆνα λίαν σπουδαῖον ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀκαταπόνητον καὶ ἀκαταμάχητον. Ἐνεργοῦσι δὲ καὶ προσηλυτισμὸν καὶ παρὰ τοῖς Ὀρθοδόξοις Χριστιανοῖς καὶ παρὰ τοῖς Καθολικοῖς, ὅπως συνδαυλίζωσι τὰ φυλετικὰ μίση, ἐπαυξάνωσι τὴν διχόνοιαν καὶ ἐξουδετεροῦντες οὕτω τὴν συνεννόησιν ἐξασθενίσωσι πρὸ πάντων τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον, σκοπός, εἰς ὃν καὶ ἡ Διπλωματία ἰσχυρῶν τινων Κρατῶν τῆς Εὐρώπης ἐνδιαφέρεται· ἐπειδή, καταπονουμένου οὕτω τοῦ Ἑλληνικοῦ, τὸ Ἀλβανικὸν ἀπορροφᾶται εὐκολώτατα ὕστερον καὶ ἀπονώτατα.

[1] Οὕτω λέγονται κοινῶς «Μιρδῖται».— (Ἴδε καὶ histoire et description de la haute Albanie ou Guegarie par Hyacinthe Hecquard consul de France à Scutari, Paris.

Ἐνταῦθα ἔγκειται ὁ κόμβος τοῦ ζωτικοῦ τούτου ζητήματος διά τε τοὺς Ἕλληνας καὶ Ἀλβανούς· ἔστιν ὁ Γόρδιος δεσμός, ἐφ' οὗ τὴν λύσιν οὗτοι ἀμφότεροί εἰσι προωρισμένοι, ἐὰν σωφρονῶσιν. Ἀλλ' ὅπως ἡ λύσις ὀρθὴ γένηται καὶ αἴσιος διὰ τὰ δύο ἀδελφὰ στοιχεῖα, τό τε Ἑλληνικὸν καὶ Ἀλβανικόν, δέον νὰ ὁρισθῇ πρότερον ἡ Ἐθνολογικὴ σχέσις αὐτῶν πρὸς ἄλληλα ἐν ἀκριβείᾳ καὶ ἐν ἐπιστημονικῇ ἐρεύνῃ ἀκραιφνεῖ, καὶ τότε εὑρίσκεται ἡ ἀλήθεια, ἐνώπιον τῆς ὁποίας ὀφείλει νὰ ὑποκύψῃ πᾶσα παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ἀξίωσις ὁπουδήποτε καὶ παρ' οἱουδήποτε προερχομένη· διότι ἡ ἀλήθεια ἔστι κυρίαρχος ἐν πᾶσι τοῖς ζητήμασιν εἴτ' ἐθνολογικοῖς, εἴτε γλωσσικοῖς, εἴτε οἱοισδήποτε ἄλλοις· πᾶς δὲ ὁ τῇ ἀληθείᾳ ἀντιστρατευόμενος ἀπόβλητός ἐστι παρὰ τοῖς συνετοῖς καὶ τοῖς ὄντως τὴν ἀλήθειαν ἐπιδιώκουσιν ἀνδράσι.

Ποία λοιπὸν ἡ καταγωγὴ τοῦ τε Ἑλληνικοῦ καὶ Ἀλβανικοῦ ἢ Σκηπικοῦ φύλου; εἰσὶ ταῦτα ὁμοίμονα καὶ ἀδελφά, ὡς ἐκ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἐθνολογικῆς ῥίζης προελθόντα, ἢ οὔ; Εἰς ταῦτα τὰ ζητήματα δίδομεν νῦν τὴν ἁρμοδίαν ἐπιστημονικὴν λύσιν, ὡς φρονοῦμεν.

Καὶ τὸ Ἑλληνικὸν καὶ τὸ Ἀλβανικὸν φῦλον ἕλκουσι τὴν καταγωγὴν ἐκ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς Ἐθνολογικῆς ῥίζης, «*τῆς Πελασγικῆς*», ἡ δὲ Πελασγικὴ εἰς τὸ Ἀριανὸν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους στέλεχος ἀνάγεται, ὡς ἔστι γνωστὸν σήμερον παντὶ τῷ περὶ Ἐθνολογικὰς καὶ Γλωσσολογικὰς ἐρεύνας ἀσχολουμένῳ.

Πρόκειται δὲ νῦν νὰ ἀποδείξωμεν: εἰ ὄντως ἀληθής ἐστιν ἡ καταγωγὴ αὕτη· διότι ἄνευ ἀποδείξεως οὐδὲν παρὰ τῇ ἐπιστήμῃ ἀποδεκτόν, οὐδὲ τῇ ἀληθείᾳ ἑπομένως προσιτόν· εὐνόητον δὲ ὅτι τὸ ἔργον τοῦτο γενήσεται ἐνταῦθα ὅσον τὸ δυνατὸν περιληπτικῶς καὶ ὅσον ἐπιτρέπουσι τὰ ὅρια πραγματείας ὡρισμένης πρὸς ἀνάγνωσιν ἐν Συλλόγῳ, οὗτινος ἡ ὑπομονὴ δὲν πρέπει νὰ ἐξαντληθῇ, οὐδὲ ἡ εὐμενὴς προσοχὴ νὰ ἐπιβαρυνθῇ.

Καὶ περὶ μὲν τοῦ Ἑλληνικοῦ οὐδεὶς ἀμφιβάλλει σήμερον ὅτι κατάγεται ἐκ Πελασγῶν, τοὐλάχιστον οὕτω δοξάζουσιν οἱ σπουδαιότεροι τῶν γλωσσολόγων, οἷον ὁ Βόπ, Μὰξ-Μύλλερ καὶ λοιποί· ἐγράφησαν δὲ πολλὰ περὶ τούτου, ὥστε περιττὴ αὐτῶν ἡ ἐπανάληψις ἐνταῦθα καὶ μάλιστα ἐνῷ σπεύδω κυρίως πρὸς τὴν τοῦ Ἀλβανικοῦ ἐκ Πελασγῶν ἀπόδειξιν καὶ τὸ ὁμόφυλον αὐτοῦ διὰ τοῦτο πρὸς τὸ Ἑλληνικόν.

Οἱ Ἀλβανοί, ἢ ὅπως ὀνομάζουσιν αὐτοὶ ἑαυτούς, οἱ *Σκηπτάραι*, κατάγονται καὶ αὐτοὶ ἐκ Πελασγῶν. Ἀλλὰ διὰ τίνος μέσου δυνά-

μεθα νὰ ἀποδείξωμεν τοῦτο κυρίως καὶ σχετικῶς ἐν ἀκριβείᾳ; [1]

Προσφυέστερον δὲ μέσον πρὸς ἀπόδειξιν καὶ πρὸς ἔρευναν ἀκριβέστερον θεωρεῖται ἡ γλῶσσα, καὶ μάλιστα ἡ τῆς πρωτογόνου ἡλικίας, καθ' ἣν, ὡς γνωστὸν τοῖς περὶ τὴν Γλωσσολογίαν ἀσχολουμένοις, διατελοῦσιν ἐν χρήσει αἱ μονοσύλλαβοι λέξεις, αἱ τὰς πρώτας πρὸς συντήρησιν τοῦ ἀνθρώπου ἀνάγκας ἐκφράζουσαι, ὡς π. χ. «haj» Ἀλβανιστί, σημαίνει ὅ,τι τὸ Ἑλληνικὸν «*φάγε*», ὅπερ μετὰ τοῦ δίγαμμα εἶνε τὸ Σκηπικὸν «haj»· προσθέσατε τὸ δίγαμμα σὺν τῇ προφορᾷ τοῦ φ καὶ ἔχετε τὸ φάγε· ἐκ τούτου τὸ «*φηγὸς*»=φαγὸς (ἡ βαλανιδιὰ) μετὰ τοῦ δίγαμμα, Λατιν. fagus, ἡ χορηγοῦσα τοῖς πρωτογόνοις πρὸς τροφὴν τὴν βάλανον, διεσκεδασμένοις ἐν τοῖς δάσεσι καὶ ἐν ταῖς ὀπαῖς τῆς γῆς οἰκοῦσι σχεδὸν ἀγρίοις ἀνθρώποις, καὶ οὕτως εἰπεῖν κατὰ Δαρβῖνον, ἀπογόνοις πιθήκων. Καὶ τὴν μὲν βαλανιδιάν, ἐξ ἧς ἐτρέφοντο οἱ πρῶτοι ἐκεῖνοι ἄνθρωποι, «*δρῦν*» ἐκάλουν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, καὶ παρὰ τῷ παναρχαίῳ τῆς Δωδώνης Πελασγικῷ Ἱερῷ ταύτην ἐθεώρουν ἱερὰν διὰ τὸν λόγον ἴσως τοῦτον, καὶ ἐξ αὐτῆς ἐμαντεύοντο οἱ ἱερεῖς τοῦ Δωδωναίου Διός, οἱ Σελλοὶ ἐπικαλούμενοι κλπ. Τὴν Δρῦν οἱ Μολοσσοί, οἱ ἰσχυρώτεροι τῶν λαῶν τῆς Ἠπείρου, εἶχον ὡς ἱερὸν σύμβολον. Ἀλλὰ καὶ οἱ Σκηπτάραι ἤτοι οἱ Ἀλβανοὶ πᾶν ξύλον «*δρού*» καλοῦσι, προφερομένου τοῦ υ ὡς ου, καὶ συνεκδοχικῶς καὶ τὴν δρῦν. Μετὰ τὸ φαγητὸν ἔρχεται τὸ ποτὸν «*πί*» μονοσυλλάβως λέγει ὁ Ἀλβανός, «*πίε*» λέγει καὶ ὁ Ἕλλην· «*βέμ*» λέγει ὁ Ἀλβανὸς καὶ «*βάν*», «*βαίνω*» ὁ ἀρχαῖος Ἕλλην, ἐξ οὗ καὶ «*βέτσς*» εἰρωνικῶς οἱ Ἀλβανοὶ ἀποκαλοῦνται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων σήμερον· «*σγύμ*» μονοσυλλάβως σκηπιστί, ὁ γυμνὸς ἑλληνιστί, ἀλλὰ καὶ «*ζόρκ*» καὶ παρ' Ἠπειρώταις «*ζόρκος*», ὅπως καὶ τὰ πτηνὰ «*ζόκ*» σκηπιστί, ὡς ἔχοντα τὴν φυσικὴν ἐνδυμασίαν, τὰ πτερά· ὁ δὲ τῶν δασῶν ἄνθρωπος τῶν παναρχαίων χρόνων εἶχε τὴν τότε φυσικῶς δασεῖαν καὶ μακρυλὴν τρίχωσιν τοῦ σώματος, ἥτις ἐκάλυπτε τὸ ὅλον σχεδὸν πλὴν τοῦ προσώπου [2], τοῦ θέναρος τῶν χειρῶν καὶ τοῦ πέλματος τῶν ποδῶν· διὸ καὶ πολὺ φυσικῶς οἱ Σκῆπαι ἐκάλουν «*ζόρκ*» τὸν ἄνθρωπον τοῦτον τοῦ δάσους.

[1] Τινὲς τῶν ἐθνολόγων θεωροῦσι τοὺς Ἀλβανοὺς καταγομένους ἐκ τοῦ Καυκάσου τῆς Ἀσίας, παρ' ᾧ ἀπαντᾷ Ἀλβανία· ἀλλὰ ποία σχέσις μεταξὺ τῶν ὀνομάτων *Σκηπτάρ*, *Σκηπιρία*, καὶ *Ἀλβανία*, καὶ Καύκασος;

[2] Διὰ τοῦτο καὶ κυρίως πρόσωπον ἀποκαλεῖται διὰ τὸ πρὸς τὴν «*ὄπα*» μόνον ψιλὸν τριχῶν μέρος.

Τὸ μονοσύλλαβον παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὰς διαφόρους ὀνομασίας τῶν μελῶν τοῦ σώματος, ὡς π. χ. «*σίτ*» οἱ ὀφθαλμοί, καὶ «*σί*» συγγενὲς τῷ Ὁμηρικῷ «*ὄσσε*»· «*βέσh*» τὰ ὦτα, συγγενὲς τῷ παναρχαίῳ «*Fάοτ*»=ὠτός, συναιρέσει τοῦ αο=ω· «*δόρ*» ἡ χείρ· «*κάρ*» ἡ κεφαλή, «*κάρα*» ἑλληνιστὶ καὶ «*κόκ*» ἡ κορυφὴ αὐτῆς «*κρίj*» κλ. Ἐν τοιαύτῃ παραθέσει ὁλόκληρον Comparatif dictionnaire ἠδυνάμην νὰ συντάξω.

Ἀλλ' ἔλθωμεν ἤδη καὶ εἰς τὴν Β' περίοδον τῆς Ἐθνολογικῆς ἀνελίξεως, καθ' ἣν οἱ ἄνθρωποι ἐγκαταλιπόντες τὰ δάση, τὴν συνήθη αὐτοῖς διατριβήν, ἐπεχείρησαν νὰ κατασκευάζωσι καλύβας καὶ κώμας ἐκ τοιούτων συγκειμένας ὥσπερ τῶν κάστόρων. Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ ἤρξατο νὰ τίθηται εἰς χρῆσιν τὸ δισύλλαβον τῶν λέξεων τῆς γλώσσης, καὶ τὴν μὲν καλύβην οἱ Σκῆπαι Πελασγοὶ ἐκάλουν «*κασόλ*», τὰς δὲ τοιαύτας κώμας «*κατοὺν*»· ἐννοεῖται δὲ ὅτι καὶ τὸ μονοσύλλαβον ἦν ἔτι ἐν χρήσει, καὶ μάλιστα εἰς τὰ ὀνόματα οἰκειακῶν ζῴων, ἅπερ διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν ἤρξαντο τότε νὰ ἐξημερόνωσιν, ὡς τὸν κύνα π. χ., ὃν ἐκάλουν «*κέν*», ὅπως ἔμεινε παρ' αὐτοῖς καὶ μέχρι σήμερον· τὸ ἄλογον, ὅπερ ἐκάλουν «*κάλ*», ὄνομα λίαν συγγενὲς τῷ Ὁμηρικῷ «*κέλης*», διότι ἐὰν τρέψητε τὸ ε εἰς α ἔχετε τὸ «*κάλ*» ὡς φορτηγόν· τὸ δὲ «*ἵππος*», οὗπερ ἡ ἐτυμολογία δυσνόητος, ἀκριβέστατα διὰ τοῦ Σκηπικοῦ «*ἴπ*» ἀνευρίσκεται· διότι ἀλβανιστὶ «*ἴπ*» σημαίνει τὸ κοινὸν «*καββάλα*»· «*ἴππν*» δὲ ῥῆμα «*καββαλικεύσατε*»· τουτέστιν ὁ ἵππος μόνον διὰ καββάλαν· τὸ δὲ «*κάλ*» διὰ φορτηγὸν ἦν ἐν χρήσει παρ' αὐτοῖς· «*ἴκκος*» κατὰ τὸ Μέγα Ἐτυμολογικόν, ἐξ οὗ τὸ Λατινικὸν eguus[1]: ὁ βοῦς «*κάου*», «*καί*» ὅπως ἐν τῇ Σανσκριτικῇ «*κάους*»· «*λιόπ*» ἡ ἀγελάς, συγγενὲς τῷ Ὁμηρικῷ «*βοῶπις*»· μῦς (ὁ ποντικὸς) παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, «*μῦ*» καὶ παρὰ Σκήπαις· περίεργος δὲ ἡ ῥίζα «*κάσ*» τῆς καλύβης, «*κασσόλε*»· ἐπειδὴ εἶνε τὸ «cast» τῶν ἄλλων γλωσσῶν καὶ τὸ «*κάσ*» τῆς ἑλληνικῆς, ὅπερ ἀπαντᾷ πρῶτον συνθετικὸν εἰς τὴν λέξιν «*κασίγνητος*» καὶ σημαίνει ἄνθρωπον τῆς αὐτῆς στέγης, τῆς αὐτῆς καλύβης· ἡ κριθὴ «*ἔλπ*»· ὁ σῖτος «*γρούρ*» ἐκ τοῦ ἀγροῦ, ἀφαιρέσει τοῦ «*ᾶ*» «*ἄρ*», ἐξ οὗ τὸ ἑλληνικὸν ἄρουρα, ἄροτρον κλ. κλ. Ἐπιλείψει με τὰ πάντα ἐνταῦθα ἀριθμοῦντα ὁ χρόνος.

Ἐν τῷ σχηματισμῷ οἰκογενείας: «*μέμ*» ἡ μήτηρ· «*τάτ*» καὶ

[1] Ἴδε καὶ «Ἑλλάδα», Περιοδ. τοῦ ἐν Ἀμστελοδάμῳ Φιλελλ. Συλλ. Φυλλάδ. Α', σελ. 9—10 κτλ. ἔνθα εἰς πλάτος τὰ περὶ τούτου ἐκτίθενται.

παρὰ τοῖς Ἠπειρώταις «τάτος» καὶ «τατᾶς», ἐξ οὗ ἐσχηματίσθη τὸ μοναδικὸν ἑλληνικὸν «ὦ τάν», ὅπερ ἑρμηνεύεται ἐν τοῖς Ἑλλην. Λεξικοῖς: ὦ 'γαθέ, ὦ φίλε· ἀλλὰ διὰ τῆς Σκηπικῆς, ὦ πάτερ, «ὦ τάτο» ἑρμηνεύεται, ὅπως καὶ σήμερον πολλοὶ χωρικοὶ λέγουσι τοὺς προβεβηκότας, «γεροπατέρα», «σταυροπατέρα» καὶ τὰ ὅμοια. Λέγων ὅμως ταῦτα δὲν ἰσχυρίζομαι, ἀλλ' ἐκφέρω μίαν γνώμην παρὰ τοῖς ἐπαΐουσι γλωσσοδίφαις, διότι πολλὰς ῥίζας ἑλληνικὰς σαφῶς ἑρμηνεύω ἐν τῇ ἐτυμολογίᾳ διὰ τῆς Σκηπικῆς, ὡς π. χ. τὸ «*Δῖοι Πελασγοί*» τοῦ Ὁμήρου, ὁ Εὐστάθιος, τὰ Λεξικὰ καὶ οἱ Σχολιασταὶ ἐξηγοῦσι «*θεῖοι Πελασγοί*», ἐκ θεῶν τὴν καταγωγὴν ἕλκοντες, τοῦ Διὸς πρὸ πάντων, καὶ συνεπῶς εὐγενεῖς· διὰ τῆς Σκηπικῆς ὅμως ἀκριβὴς σημασία ἐμφαίνεται οἱ «*λαμπροί*», «*ἔνδοξοι*»· διότι «*δἰ*» λέγουσι τὸ φῶς οἱ Σκῆπαι, ὡς καὶ τὴν λαμπρὰν ἡμέραν «*δἰτ*», ὡς λαμπομένην ὑπὸ τοῦ ἡλίου, ὅπως καὶ οἱ Ἕλληνες ἐκ τοῦ «*σέλ*» «*φῶς*», καθὰ ἀπεφήνατο ὁ σοφὸς Γερμανὸς Σχοίμαινος, καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα παρετήρησα. Ἀλλ' ὁ θέλων νὰ μάθῃ πλείονα περὶ τούτων παραπέμπεται εἰς τὸ σοφὸν πόνημα τοῦ Ἰταλοῦ Δημητρ. Καμάρδα, τοῦ ἐξ Ἀλβανῶν καταγομένου, τῶν ἐπὶ Σκενδέρμπεη ἐξ Ἀλβανίας εἰς Ἰταλίαν καταφυγόντων διὰ τὸν φόβον τῶν Τούρκων· ἐπιγράφεται δ' Ἰταλιστὶ «Saggio di grammatologica Comparata sulla lingua Albanese per Demetrio Camarda. Livorno, 1864· εἰς τὸ τοῦ Βικεντίου Δόρσα «Studi Etymologici della lingua Albanese. Cosenza, 1862, καὶ εἰς τὸ τοῦ G. I. Ascoli, Studi Critici. Milano, 1861.

Ἀλλ' ἐνταῦθα τοῦ λόγου γενόμενοι δὲν δυνάμεθα νὰ παραλείπωμεν τὸ σπουδαιότατον πάντων, ὅτι ἡ Ἀλβανικὴ τὴν αὐτὴν συμβολὴν παρέχεται εἰς τὴν ὀρθὴν κατάληψιν τῆς συμβολικῆς ἑρμηνείας τῶν διαφόρων ὀνομαστῶν θεῶν τῆς Ἑλλην. Μυθολογίας, οἵαν καὶ ὁ σοφὸς Γερμανὸς *Κρέουζερ* ἐν τῇ Συμβολικῇ αὐτοῦ Ἑλληνικῇ Μυθολογίᾳ (ἔκδ. 1816—1821). Τοῦτο δὲ γίνεται κατάδηλον ἐκ τῶν ἑξῆς.

Κρόνος καὶ Ῥέα, ἡ σύζυγος αὐτοῦ, ἀλληγοροῦνται ὁ μὲν Κρόνος εἰς τὸν χρόνον τροπῇ τοῦ *κ* εἰς *χ* καὶ ἡ Ῥία εἰς γῆν κατὰ τοὺς ἀρχαίους· ἀλλ' ἀκριβεστέρα αὐτῶν ἑρμηνεία γίνεται διὰ τῆς γλωσσολογικῆς ἐρεύνης, διότι ὁ Κρόνος ἐν τῇ Σκηπταρικῇ διαλέκτῳ ἑρμηνεύεται διὰ τῆς ῥίζης *Κρέν*, ἥτις σημαίνει τὸν φέροντά τι εἰς φῶς, ἤτοι δημιουργεῖ τι καὶ συνεπῶς τὸν Δημιουργόν, ὥστε ἡ ῥίζα *Κρὲν* συγγενὴς τῷ λατινικῷ *creator* καὶ τῷ γαλλικῷ *createur* ἀποδείκνυται· ἡ δὲ Ῥέα ἀλβανιστὶ *ρὲ* σημαίνει τι νέον, καινὸν τῇ κατασκευῇ.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ Κρόνος καὶ ἡ Ῥέα, κατὰ τὴν Ἑλλην. Μυθολογίαν, ἔπεσαν τοῦ θρόνου καὶ ἐγένετο κύριος τοῦ Οὐρανοῦ ὁ Ζεύς, ὁ δὲ Κρόνος κατὰ τοὺς ἀρχαίους καὶ Οὐρανὸς ἐπεκαλεῖτο, ἡ λέξις *Οὐρανὸς* ἐξηγεῖ κατὰ τὴν Ἀλβανικὴν γλῶσσαν αὐτὴν τὴν πτῶσιν τοῦ Κρόνου, διότι ἀλβανιστὶ *οὐρὰν* σημαίνει ἔπεσαν, ἡ δ' ἀρχαία ἐτυμολογία παριστᾷ τὴν τοῦ ὁρίου τῆς ὁράσεως σημασίαν, ἐκ τοῦ ὅρος οὖρος καὶ τὰ ὅμοια σχηματίσασα τὸ Οὐρανός, ἐν ᾧ εἰς τὸν Ἀλβανικὸν ὅρον *οὐρὰν* ἐὰν προσθέσητε τὴν ἑλληνικὴν κατάληψιν ος ἀμέσως ἔχετε ὅρον ἀκριβῶς ἀνταποκρινόμενον εἰς τὰς ἑλληνικὰς μυθολογικὰς παραδόσεις.

Αὐτὸς ὁ Ζεύς, αἰολιστὶ *Δεύς*, δωριστὶ *Σδεύς*, ἐξ οὗ τὸ ἰωνικὸν *Ζεύς*, ἐξηγεῖται *κύριος*, *δεσπότης* ἐν τῇ Ἀλβανικῇ, παρ' ᾗ δύο ὑπάρχουσιν ὅροι σημαίνοντες τὸν κύριον *Ζὸτ* καὶ *Ζέ*. Καὶ ὁ μὲν *Ζότ* σημαίνει κύριον, δεσπότην, ὁ δὲ *Ζὲ* σύλλαβε καὶ γενοῦ κάτοχος τοῦ πράγματος· σαφέστατα δ' ἀλβανιστὶ ἑρμηνεύεται ἡ ῥίζα τοῦ Διὸς *Δί*, καὶ σανκριτιστὶ *Δίυ* σημαίνουσα *φῶς* ὡς τῶν Πελασγῶν τὸ Φῶς λατρευόντων. Ἡ Ἥρα σύζυγος τοῦ Διὸς ἀλληγορεῖται εἰς τὸν ἀέρα· ἀλβανιστὶ δὲ ὁ ἀὴρ καλεῖται *ἐρ*, ῥίζα, ἐξ ἧς ἐγένετο ὁ ὅρος *Ἥρα* καὶ κατ' ἀναγραμματισμὸν *ἀήρ*. Γνωστὸν δὲ τὸ τῶν ἀρχαίων λογοπαίγνιον διὰ τῆς συχνῆς ἐπαναλήψεως τοῦ ὀνόματος Ἥρα, ὅπερ ἕκαστος δύναται ἀμέσως νὰ πράξῃ ἐνταῦθα καὶ νὰ ὑπομειδιάσῃ διὰ τοῦτο καὶ κατὰ τὴν Πλατωνικὴν ἔκφρασιν *θεὶς τὴν ἀρχὴν* (τοῦ ὀνόματος) *ἐπὶ τὴν τελευτήν· γνοίης δ' ἄν, εἰ πολλάκις λέγοις τὸ τῆς Ἥρας ὄνομα*[1].

Περὶ δὲ τοῦ δυσεξηγήτου ὀνόματος τῆς Ἀθηνᾶς ἡ ἀλβανικὴ προσφέρει μεγάλην ὑπηρεσίαν τῇ ἐπιστημονικῇ ἐρεύνῃ· γνωστὸν δ' ὅτι οἱ γλωσσολόγοι ἀμφισβητοῦσιν εἰσέτι περὶ τῆς γνησίας καταγωγῆς τοῦ ὀνόματος. Καὶ οἱ μὲν λέγουσιν αὐτὸ Αἰγυπτιακὸν παράγοντες παρὰ τῷ *Νηΐθ*, ὀνόματι τῆς ἐν Σάϊδι λατρευομένης Αἰγυπτιακῆς θεᾶς Νηΐθ, ἰδίᾳ δ' ὁ σοφὸς Θείρσχιος· ἄλλοι δὲ θεωροῦσι Σημιτικόν, ἰδίᾳ δὲ ὁ σοφὸς Κρέϋζερ παρὰ τῷ Ἑβραϊκῷ «*θενά*», σκέπτεσθαι καὶ «*αἰθάν*» ἰσχύν, παριστᾷ ἐν τῇ Συμβολικῇ αὐτοῦ Μυθολογίᾳ ὅτι τινὲς τῶν σοφῶν παράγουσι τὸ ὄνομα τῆς θεᾶς[2]. Ἀλλ' αἱ τοιαῦται σχέσεις καὶ παραγωγαί, λέγει ὁ πολυμαθὴς Σχοίμαννος, εἶνε φαντασιοκοπήματα, ἅπερ ἡ λαμπὰς τῆς Κριτικῆς γυμνὰ πραγματικότητος ἀπέ-

[1] Πλάτ. Κρατυλ. § 21 τόμ. Δ' σελ. 262. Ἐγκυκλοπαιδ. Κομητᾶ.
[2] Συμβολ. Μυθολογ. Κρέϋζερ σελ. 448.

δειξε[1]. Περίεργος δέ μοι φαίνεται ἡ τοῦ *Λούγκερ* ἀπόφανσις ὅτι τὸ ὄνομα τῆς Ἀθηνᾶς προέρχεται ἐκ τῆς πόλεως Ἀθηνῶν[2]. Ἀλλὰ τότε πόθεν αἱ Ἀθῆναι ἔλαβον τὴν ὀνομασίαν; ὥστε τὸ ζήτημα πάλιν μένει ἄλυτον· διὸ καὶ λίαν προσφυὴς θεωρεῖται ἡ πρὸς ἐπίλυσιν αὐτοῦ Ἀλβανικὴ ἑρμηνεία ὡς ἀνταποκρινομένη ἀκριβέστατα εἰς τὴν ἀλληγορίαν τοῦ ὀνόματος. Κατὰ τὴν ἑρμηνείαν λοιπὸν τοῦ Σκηπικοῦ ὅρου τοῦδε *κὰ-θὲν* = *ἔχειν λόγον*, ὑποδεικνύεται ἀριδηλότατα ὁ *λόγος* τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ὁ ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διὸς γεννηθεὶς μυθολογικῶς καὶ ἐκ παντὸς συνετοῦ ἀνθρώπου καθ' ἑκάστην γενόμενος ἐν πάσαις ταῖς ἀναστροφαῖς αὐτοῦ· διὸ καὶ θεὰ τῆς φρονήσεως κατὰ Πλάτωνα ἐθεωρεῖτο καὶ ἐλατρεύετο[3].

Ἡ θεὰ τοῦ κάλλους Ἀφροδίτη ἑρμηνεύεται ἀλβανιστὶ *τὸ ἄστρον τῆς αὐγῆς*, ὁ Αὐγερινὸς κοινῶς καλούμενος, ἐπειδὴ *ἄφρ—δὶτ* σημαίνει κατὰ τὴν Ἀλβανικὴν πλησίον τοῦ φωτὸς τῆς ἡμέρας, ἣν *δὶτ* καλοῦσιν ἐκ τῆς ῥίζης *δὶ*=τὸ φῶς, καθ' ἃ εἴπομεν ἐν τοῖς ἀνωτέρω· τὸ δὲ *ἄφρ* εἶνε τὸ ὁμηρικὸν *ἄφαρ*=πλησίον· σημειωτέον δ' ἐνταῦθα ὅτι μεγάλη παρατηρεῖται σχέσις μεταξὺ τῆς ὁμηρικῆς γλώσσης καὶ τῆς σκηπικῆς, ἀλλὰ τοῦτο καταληπτὸν γίνεται ἐν ἀκριβείᾳ μεταξὺ τῶν εἰδημόνων τῆς τε Ἀλβανικῆς καὶ Ἑλληνικῆς. Ἐπιπόλαιον δὲ καὶ ἀνάξιον προσοχῆς τινος παρὰ τοῖς μὴ εἰδόσιν ἢ ἐμβαθύνασιν εἰς τὰς σημερινὰς γλωσσολογικὰς ἐρεύνας, αἵτινες νέον φῶς ὡς γνωστὸν ἐπιχέουσιν εἰς τὰς πρὸς ἀλλήλους σχέσεις τῶν γλωσσῶν καὶ νέας βάσεις ἐπιστημονικὰς καὶ συνεπῶς ἀληθεῖς καὶ ἀκλονήτους τιθέασι τῆς καταγωγῆς αὐτῶν καὶ τῶν λαλούντων αὐτὰς ἐθνῶν φυσικῷ τῷ λόγῳ. Διὸ καὶ ἐκρίναμεν καλὸν νὰ ἐπιστήσωμεν τὴν προσοχὴν τῶν παρ' ἡμῖν λογίων καὶ πρὸς τὴν Ἀλβανικὴν διὰ τοὺς ἐφεξῆς σπουδαιοτάτους καὶ σοβαρωτάτους λόγους.

α'. Πᾶν ὅ,τι ἀπαντᾷ ἐν τῇ Ἀνατολῇ χρήζει τῆς περιεσκεμμένης ἡμῶν ἐρεύνης καὶ μελέτης, ἐὰν πράγματι σκεπτώμεθα νὰ φανῶμεν ὄντως ἐκτελεσταὶ τῶν μεγάλων καὶ ὑψηλῶν ἰδεῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν ταῖς Ἀνατολικαῖς χώραις.

β'. Ὅπως ἡ Σανσκριτικὴ καὶ Λατινικὴ χρησιμώταταί εἰσιν ἐν ταῖς ἐπιστημονικαῖς ἐθνολογικαῖς ἐρεύναις καὶ λοιπαῖς γλωσσικαῖς παρατηρήσεσιν, οὕτω καὶ ἡ Σκηπικὴ ἢ Ἀλβανικὴ γλῶσσα ἐστιν ἐν πολλοῖς χρησιμωτάτη. Ἀλλὰ τοῦτο ἐννοοῦσιν οἱ εἰδήμονες ἀμφοτέρων

[1] Ἑλλ. Ἀρχαιολ. Σχοιμ. Φιλίστ. τεύχ. ιε', σελ. 100.
[2] Ἔνθ' ἀνωτέρ. τεύχ. β'.
[3] Πλατ. Κρατ.

τῶν γλωσσῶν, τῆς τε Ἑλληνικῆς καὶ Ἀλβανικῆς, ὑπομειδιῶσι δὲ οἱ μὴ εἰδήμονες ὁσάκις ἀκούουσι περὶ τοιούτων πραγμάτων νὰ γίνηται λόγος· ἐὰν δ' οὕτω σκεπτόμενοι ἔχουσι δίκαιον καὶ παρὰ τῇ ἐπιστήμῃ καὶ παρὰ τῇ πολιτικῇ συνέσει, ἡμεῖς ἐνταῦθα δὲν ἐξετάζομεν, ἀλλ' ἐξακολουθήσωμεν ἐπ' ὀλίγον ἀκόμη τὰς ἐρεύνας ταύτας τὰς γλωσσολογικὰς καὶ μυθολογικὰς μὴ παρεκκλίνοντες τοῦ σκοποῦ ἡμῶν, ἀείποτε ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ τοῦ εὐφυεστάτου Λουκιανοῦ «δεινόν γε ἡ ἄγνοια καὶ πολλῶν τοῖς ἀνθρώποις κακῶν παραίτιος γίγνεται».

Ἡ Θέτις, θεὰ τῆς θαλάσσης παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, ἀλλὰ καὶ παρὰ Ἀλβανοῖς· *Δέτ* ἡ θάλασσα καλεῖται. Δευκαλίων, ὁ ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ μυθολογουμένου κατακλυσμοῦ διασωθείς, ὡς ὁ Νῶε τῆς Γραφῆς, ἐν τῇ κιβωτῷ ἐπὶ τοῦ ὄρους Ὄρθυος, ἑρμηνεύεται διὰ τῆς Ἀλβανικῆς ἀλληγορικῶς αὐτὸ τοῦτο τὸ φυσικὸν γεγονός· ἐπειδὴ κατὰ τὴν Ἀλβανικὴν τὸ ὄνομα τοῦτο φαίνεται σύνθετον ἐκ τῶν ἐφ' ἑξῆς λέξεων: *Δὲ—ὐj—κὰ—λιόν*, αἵπερ δηλοῦσι *γῆν—ὕδωρ—ἔχει—καταλίπει* ἐν μεταφράσει εἰς τὸ ἑλληνικόν, ἤτοι ἐν ἄλλοις ὅροις ἐκφράσεως: *ἔπαυσεν ὁ κατακλυσμός*· διὸ καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ Πύρρα, κατὰ τὴν μυθολογίαν, ὅπως καὶ ὁ Δευκαλίων μετὰ τὸν κατακλυσμὸν ἐδεήθησαν τῷ Διὶ νὰ παραχωρήσῃ αὐτοῖς, ὥστε ὅσους λίθους (*λάας* τότε τούτους κατὰ τὴν γλῶσσαν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καλουμένους) ῥίψῃ ὄπισθεν ἑκάτερος ἄνδρας καὶ γυναῖκας γίγνεσθαι· ὅθεν καὶ *λαοὶ* ἐκλήθησαν ἔκτοτε οἱ πολυπληθεῖς ὁμάδες· ἐσώθη δ' ἐν Μάνῃ ἡ λέξις *λάα*=λίθος, καὶ σήμερον ἐν χρήσει διατελοῦσα ἐν μικρᾷ τινι διαφορᾷ· *λαλούδα* λέγουσιν οἱ Μανιᾶται τὴν πέτραν καὶ *λαγίαν* δῆμον τῆς ἀνατολικῆς Μάνης τῆς ἐπαρχίας Γυθείου, ἐκ παναρχαίου προομηρικῆς πόλεως *Λάας* καλουμένης, κατὰ Παυσανίαν[1], ἧς σῴζονται καὶ σήμερον ἐπὶ τοῦ βουνοῦ Κυκλώπεια ἐρείπια

Δήμητρα, ἡ θεὰ τῆς γεωργίας κατὰ τοὺς ἀρχαίους, κατὰ δὲ τὴν Ἀλβανικὴν *Δὲ—μὲ—τρὰ* ἀλληγορικῶς ἑρμηνεύεται: *γῆ ὀργωμένη μὲ ξύλον* κατὰ τὴν κοινὴν ἔκφρασιν ἐν μεταφράσει, καὶ σημαίνει τὴν πανάρχαιον τῶν Πελασγῶν γεωργικὴν κατάστασιν, καθ' ἣν ἀλέτρι μὲ ξύλον κατὰ πρῶτον κατεσκεύασαν ἵνα *ὀργώνωσι* τὴν γῆν οἱ πανάρχαιοι ἐκεῖνοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος, οἵτινες τότε διῃροῦντο εἰς 3 τάξεις ἀναλόγως τῆς διαίτης αὐτῶν καὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἐξημερώσεως.

α'. Εἰς βαλανηφάγους, οἰκοῦντας εἰς δάση καὶ σπήλαια καὶ

[1] Παυσαν. Λακωνικ. Βιβλ. Γ'. II.

τρεφομένους διὰ βαλάνων, καθ' ἃ προείπομεν, καὶ κατὰ τὸν σοφὸν ἀκαδημαϊκὸν τῆς Γαλλίας Μωρῦν *mangeurs de glands*, ἑλληνιστὶ δὲ *Δρύοπας* ὡς ἐν μέσῳ τῶν δρυῶν βιοῦντας.

β'. Εἰς λιμναίους, *marecageuses*, ὡς ἐν ταῖς λίμναις ὥσπερ οἱ κάστορες, τὰς καλύβας αὐτῶν πηγνύοντας.

γ'. Εἰς πεδινούς, *habitants des plaines* [1]. Οὗτοι οἱ κάτοικοι τῶν πεδινῶν μερῶν ἐγκαταλιπόντες τὰ ὄρη, ἐφ' ὧν ᾤκουν πρότερον, κατέβησαν εἰς τὰς πεδιάδας καὶ ἤρξαντο γεωργεῖν αὐτὰς κατὰ πρῶτον ξυλίνῳ ἀρότρῳ καθ' ὁδηγίαν τῆς Δήμητρος, ἥτις ἐδίδαξεν αὐτοὺς νὰ σπείρωσι, νὰ θερίζωσι κλ. Ἀλλ' ἅλις τὰ περὶ τῶν θεῶν τῶν Ἑλλήνων· διότι ἐνταῦθα ἀποβαίνει ἀδύνατος ἡ ἐξάντλησις τῆς ἑλληνικῆς τῶν Θεῶν ὀνοματοθεσίας.

Μεταβῶμεν νῦν ἐπ' ὀλίγον καὶ εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῶν ὀνομάτων τῶν κυριωτέρων φυλῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, καὶ εἰς τὴν τῶν ὀνομασιῶν «*Γραικικοῦ καὶ Σκηπτάρ*», καὶ οὕτω νὰ δώσωμεν τέλος εἰς τὴν ὁμιλίαν μας ταύτην.

Α'. Ἴωνες ἐκλήθησαν ὑπὸ τοῦ Ἴωνος κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν Μυθολογίαν· ἀλλὰ κατὰ τὴν Ἀλβανικὴν «*jόre*» καὶ «*jόra*» σημαίνουσι τοὺς ὁμοφύλους οἱ ὅροι οὗτοι καὶ οὐδὲν ἄλλο [2], ὅπως καὶ οἱ Δωριεῖς παρὰ τοῦ Δώρου, ἀλλ' ἐν τῇ Σκηπηρίδι ὁ ὅρος «*Δώρ*» σημαίνει μεταφορικῶς τὸν ἰσχυρὸν ἐν βραχίονι· ἐπειδὴ «*Δόρ*» καλοῦσι τὴν χεῖρα ἀλβανιστὶ καὶ συνεκδοχικῶς τὴν ἰσχύν, καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὸν ἐν βραχίονι ἰσχυρόν, ἤτοι τὸν πολεμιστὴν ὅπως πράγματι οἱ Δωριεῖς ἦσαν φοβεροὶ πολεμισταί, οἱ ἐν ταῖς μάχαις ἡγέται σύμπαντος τοῦ Ἑλληνισμοῦ διὰ τῶν Σπαρτιατῶν, ὡς γνωστόν.

Β'. Γραικοὶ ἐκαλοῦντο οἱ πανάρχαιοι κάτοικοι τῆς Ἑλλάδος πρὶν ἢ ὀνομασθῶσιν Ἕλληνες, καὶ ἰδίᾳ οἱ κάτοικοι τῶν κορυφῶν τῶν ὀρέων, ἐφ' ὧν κατὰ Διονύσιον τὸν Ἁλικαρνασσέα ᾤκουν, «*ὅς περ ἦν τοῖς παλαιοῖς τρόπος οἰκήσεως συνήθης*» [3]· ἀναλόγως δὲ τῶν τόπων ἐλάμβανον καὶ διαφόρους ὀνομασίας, κατὰ τὸν ἀκαδημαϊκὸν Μωρῦν, λέγοντα τάδε· «En comparant toutes ces figures Mythologiques, dont les noms varient suivant les lieux, mais

(¹) Observations sur l'origine et l'ancienne histoire des premiers habitants de la Grèce par Frerète p. 87—86.— Maury, hist. de la relig. de la Grèce antiq. les populations primitives e. c. p. 2.

² Jahresbericht über das Königl. Joachims gymnasium womit zu der ann. 29 76ρ. August. Meineke et.

³ Διον. Ἁλικαρν. Ῥωμαϊκ. Ἀρχαιολ. Βιβλ. Α'. Κεφ. 9 κεξ.

dont l'origine ont la même. et. et.» [1]. Οὕτω π. χ. ἐν Κρήτῃ ἐλέγοντο «*Ἰδαῖοι*» διὰ τὰς δασώδεις «*Ἴδας*» τῶν ὀρέων, ἐφ' αἷς κατῴκουν· «*Ἴδαι*» δ' αἱ δασώδεις κορυφαί· κατὰ Παυσανίαν, «*τῶν δὲ χωρίων τὰ δασέα ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων* «*Ἴδας*» *τότε ὀνομάζεσθαι*» [2]· τὴν σημασίαν ταύτην ἐπικυροῖ καὶ ὁ Ἡρόδοτος ἐν τοῖς ἑξῆς· «Ἡ δὲ χώρη σφέων πᾶσα ἐστὶ δασέη «*Ἴδῃσι*» παντοδαπῇσι [3]· καὶ παρακατιὼν ὁ αὐτὸς «ἵνα «*Ἴδη*» τε ναυπηγήσιμός ἐστιν ἄφθονος, καὶ πολλοὶ κωπέες, καὶ μέταλλα ἀργύρεα» [4]· οὕτω, κατὰ Στράβωνα, ἐκαλοῦντο Ναπαῖοι διὰ τὰς νάπας, Φαρυγαῖοι διὰ τὰς φάραγγας, Βησσαῖοι διὰ τὴν Βῆσσαν, δρυμώδη τόπον κλ. κλ. [5]. Αὗται δ' ἦσαν πανάρχαιοι ὀνομασίαι, μαρτυρούμεναι ὑπό τε τοῦ Ὁμήρου καὶ Ἡσιόδου.

Καὶ ὁ μὲν Ὅμηρος ὑπὸ τὸν τύπον «*τάρφη*» λέγει·

«Οἴω τώ γε λέοντε δύω ὄρεος κορυφῇσιν»
»Ἐτραφέτην ὑπὸ μητρὶ βαθείης «*τάρφεσιν*» ὕλης [6]. Τάρφη

δέ, κατὰ Κοραῆν, τὰ πυκνὰ καὶ δασέα [7].

Ὁ δ' Ἡσίοδος· «ναίουσιν ἀν' οὔρεα βησσήεντα» [8].

Ἐπειδὴ δ' οἱ Ἀλβανοὶ καλοῦσι τὰ στενὰ τῶν ὀρέων «*Γρῖκα*», πιθανώτατον εἶνε, κατὰ τὰ ἀνωτέρω, νὰ προῆλθεν ἡ πανάρχαιος ὀνομασία «*Γραικός*» ἐκ τοῦ παναρχαίου τούτου τύπου «*Γρῖκ*» [9], σημαίνοντος συνεκδοχικῶς καὶ τὸν ἐν τοῖς στενοῖς τῶν ὀρέων καὶ φάραγξιν οἰκοῦντα, τὸν ὀρεινὸν «*Montagnard*» κατὰ τὸν Μωρῦν, λέγοντα· «D'après le système d'Etymologie proposé par M^r. F. »Bergmann, les Pelasgesse seraient divisés en «*Graics ou*

[1] Religion des populations primitives de la Grèce, pag. 204.
[2] Παυσαν. Φωκικ. XXII. 7.
[3] Ἡροδ. Βιβλ. Δ'. 109.
[4] Αὐτ. Ε', § 23.
[5] Στράβ. Γεωγραφ. Βιβλ. Θ', σελ. 203, § 5—6, ἐκδ. Κοραῆ.
[6] Ὁμήρ. Ἰλιάδ. Ε', στίχ. 554—555.
[7] Στράβ. Γεωγρ Μέρ. Β'. Βιβλ. Θ', σελ. 197.
[8] Ἡσιόδ. Ἔργ. καὶ Ἡμέρ.
[9] Τὸν τύπον τοῦτον διατηροῦσι καὶ σήμερον οἱ Ἀλβανοὶ λέγοντες εἰς ἐρωτήσεις «*ξέρεις λητικά ;*» «*Ἐ δὶ Γρικίστ;*» *οὐ φλιάσ Γρικίστ* κτλ. «*Γρίκ γιέ;*» Ἕλλην εἶσαι ; ὅταν δὲ θέλωσι νὰ εἴπωσι ῥωμηὸς εἶσαι ; λέγουσι «*κασὸρ γιέ;*» καὶ τὸ μὲν «*κασὸρ*» σημαίνει ἄπιστον, τὸ δὲ «*γιέ*» ἐστι τὸ δεύτερον πρόσωπον τοῦ εἰμί, ὅπερ ἀπαντᾷ ἐν τῇ Σκηπικῇ ἐν τῇ παναρχαίᾳ αὐτοῦ μορφῇ, ὡς Φέμ, Φί, ἔστ. Δυϊκὸν οὐκ ἔχει, ὡς ἡ Λατινική. Πληθυντ. Φέμι, Φινί, Γιάν. κλ. μετὰ τοῦ Αἰολικοῦ δίγαμμα, ὅπερ σύνηθες τῇ Ἀλβανίδι.

»*montagnards*», radical, que l'on retrouve dans le gaéligue, »*Cruach*, monceau, montagne, et en «*Héllènes ou helles*», ou »habitants des plaines, et des marecages. Καὶ παρακατιὼν ὁ αὐτός· «Car l'étymologie du nom porté par un grand nom-»bre, d'entre elles implique l'idée *d'habitants des montagnes*, »*d'hommes de la colline*, tels sont les noms de Kariens, de »Kranaens, (Od. Müller Orchomenos und die Minger 2e édit. »pag. 119—120) [1]. Ἡ ῥίζα «*gri*» ἀπαντᾷ καὶ εἰς τὸ Γερμανικόν, οἷον «griechenland, griechischen·» ὡσαύτως καὶ ἐν τῇ ἀρχαιοτέρᾳ Γαλατικῇ, κατὰ Buchon «Corthiæ, c'est une riche abéyé de moines Griss»[1].

Ἀλλὰ καὶ τὸ ὄνομα *Σκηπτάρ* σημαίνει ἐπίσης τὸν ὀρεινὸν κάτοικον τῆς Ἰλλυρίας (κυρίως Ἀλβανίας) ἐκ τοῦ ἀλβανικοῦ *Σκήπ*, ὅπερ δηλοῖ τὸν ἀετὸν ἑλληνιστί, τὸν ὁρμητικῶς καταπίπτοντα ἐκ τῶν κορυφῶν τῶν ὀρέων, ἐν αἷς διαιτᾶται, εἰς τὸ ἐπὶ τὰς κοιλάδας κείμενον θῦμα· τοῦτο γὰρ δηλοῖ ἡ παραγωγὴ τοῦ ὀνόματος ἐκ τοῦ ῥήματος ἄω=φυσῶ ὁρμητικῶς, ἐξ οὗ καὶ *ἄελλα* καὶ τὸ Ὁμηρικὸν *ἀελλόποδες* καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ τῶν ἀνέμων Αἰόλου. Ὡς λοιπὸν ἀπὸ τοῦ ἄω ἀετός, ἐκ τοῦ νίφω νιφετός, ἐκ τοῦ πάγω παγετός, ὕω ὑετός κλ. κλ. οὕτως ἐκ τοῦ *σκήπ* τοῦ σημαίνοντος τὴν ὁρμὴν γίνεται τὸ ἑλλην. σκήπτω, σκηπτὸς=ὁ κεραυνός, ὁ ὁρμητικῶς καταπίπτων ἐπὶ τῆς γῆς ἐκ τῶν νεφῶν καὶ ἐξ αὐτοῦ τὸ ἀλβανικὸν *Σκήπ*, *Σκήπε*, *Σκηπτάρ*, ὄνομα δι' οὗ καλοῦσιν αὐτοὶ ἑαυτοὺς οἱ Ἀλβανοὶ [2]· ὠνομάσθησαν δ' οὕτω, καθ' ὃ ὁρμητικῆς φύσεως, μαχίμου, ἀτρομήτου, ὡς ἡ φύσις τοῦ ἀετοῦ· συνεκδοχικῶς δὲ *Σκηπετάρ*=ὀρεινός, ὅπως καὶ ὁ *Γραικός*, καθ'ἃ προείπομεν· ἡ δὲ κατάληξις *τὰρ* εἶνε ἡ πανάρχαιος Δωρικὴ *τορ* ἀπαντῶσα ἐν ἀρχαίαις Δωρικαῖς ἐπιγραφαῖς· καὶ αὕτη ἄλλος αὖ κρῖκός ἐστι συνδέων στενῶς τὴν ἀρχαίαν μορφὴν τῆς δωρικῆς μετὰ τῆς ἀδελφῆς σκηπταρικῆς τῆς ὡσαύτως πανάρχαιον τύπον φερούσης καὶ διατηρούσης.

Ἔστωσαν λοιπὸν κατὰ ταῦτα Ἕλληνες καὶ Ἀλβανοὶ ἀδελφοὶ ὁμαίμονες. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ γλωσσικὰ αὐτῶν ἰδιώματα ἔχουσι τοσαύτας σχέσεις στενὰς καὶ συναφείας ἐν πλείστοις ὅσοις, καθὰ εἴδομεν ἐν τοῖς προηγουμένοις. Ἄρα ἐξάγεται ἀναμφιρρήστως, ὅτι Ἕλληνες καὶ Ἀλβανοί εἰσι τῆς αὐτῆς καταγωγῆς, ἐκ τῆς αὐτῆς ἐθνολογικῆς

[1] Buchon Collect. Vol. III. pag 223.—Φιλολ. Συνέκδ. φυλ. θ', σελ. 303.

[2] Ἀλβανοὶ ἐκλήθησαν πολὺ βραδύτερον καὶ δὴ ὑπὸ τῶν Εὐρωπαίων, κατέστη δὲ γενικὸν ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς τοῦ περιφήμου Σκενδέρμπεη ἐποχῆς.

φύτρας ἀναφυέντες, κλῶνοι ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐθνολογικοῦ κορμοῦ καὶ τοῦ αὐτοῦ στελέχους προελθόντες, ὅπερ ἔδει δεῖξαι.

Ἀλλὰ τίνος κορμοῦ; ἐκ τίνος στελέχους; ἐκ τοῦ Πελασγικοῦ; Ἡμεῖς παραδεχόμεθα ἐκ τοῦ Πελασγικοῦ ἀμφότεροι ὅτι κατάγονται οἵ τε Ἕλληνες καὶ Ἀλβανοί. Ἀλλ' ὅπως ἀποδειχθῇ τοῦτο, δέον νὰ ὑποδείξωμεν ἐν πρώτοις τοῦ ἑνὸς ἀδελφοῦ τὴν καταγωγήν, τοῦ δ' ἑτέρου ἔστ' εὐνόητος πλέον διὰ τὸ ὁμόρριζον τῶν γλωσσῶν αὐτῶν, ὅπερ ἀπεδείξαμεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν.

Ὁ Μέγας Ἀριστοτέλης, ἡ πηγὴ τῆς ἐπιλύσεως πλείστων ὅσων ζητημάτων, λέγει τὰ ἑξῆς περὶ Γραικῶν· «Ἡ ἀρχαία Ἑλλάς ἐστιν »ἡ περὶ τὴν Δωδώνην καὶ τὸν Ἀχελῶον· ᾤκουν γὰρ οἱ Σελλοὶ ἐν»ταῦθα καὶ οἱ καλούμενοι τότε μὲν *Γραικοί*, νῦν δὲ «*Ἕλληνες*»[1]. Ἐνταῦθα καταφαίνεται καθαρά, ὅτι οἱ Ἕλληνες πρότερον ἐκαλοῦντο Γραικοί, καὶ ὕστερον ἔλαβον τὴν ἔνδοξον ἐκείνην ὀνομασίαν. Ἀλλὰ πόθεν ἐπῆλθεν ἡ μεταβολὴ αὕτη τοῦ ὀνόματος; τί συνέβη; Ἡ μεταβολὴ τοῦ ὀνόματος προῆλθεν ἐκ τῆς προόδου, τοῦ αἰωνίου τούτου νόμου, ἐκ τῆς ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβολῆς γλώσσης καὶ διαίτης τῶν Γραικῶν, οἵτινες, ὡς εἴδομεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ἦσαν πρότερον ὀρεινοί, τραχεῖς καὶ βάρβαροι. Ἀλλ' ἡ ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβολὴ δὲν ἐπέρχεται διὰ μιᾶς καὶ γενικὴ ἐν ἁπάσαις ταῖς κατὰ χώρας κοινωνικαῖς ὁμάσιν, ἀλλὰ βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον καὶ μερικῶς κατὰ πρῶτον, ἕως οὗ γενικευθῇ, καὶ τότε καθίσταται τὸ γνώρισμα πεπολιτισμένου λαοῦ, πεπολιτισμένης Ἐθνικῆς ὁμάδος, ὅτε συνήθως ἐπὶ τὸ εὐγενέστερον καὶ τὸ ὄνομα μεταβάλλεται ὅπως συνέβη καὶ παρὰ τοῖς Γραικοῖς· «*Καθ' ἑκάστου μὲν ἤδη τῇ ὁμιλίᾳ μᾶλλον καλεῖσθαι »Ἕλληνας*», λέγει ὁ μέγας Θουκυδίδης, καὶ παρακατιών· «*Οἱ δ' οὖν »ὡς ἕκαστοι Ἕλληνες κατὰ πόλεις τε, ὅσοι ἀλλήλων ξυνίεσαν*, καὶ »σύμπαντες ὕστερον κληθέντες». κλ.[2] Καὶ οὕτω τὸ ὄνομα «*Ἕλληνες*» κατέστη τὸ γνώρισμα τῶν ἐξηυγενισμένων καὶ πεπολιτισμένων Γραικῶν τοῦ λοιποῦ, ὡς παραδέχεται καὶ ὁ γέρων Ἰσοκράτης ἐν τῷ πανηγυρικῷ αὐτοῦ λέγων· «Καὶ τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα πεποίη»κε μηκέτι τοῦ γένους, ἀλλὰ τῆς διανοίας δοκεῖν εἶναι, καὶ μᾶλλον »*Ἕλληνας* καλεῖσθαι τοὺς τῆς παιδεύσεως τῆς ἡμετέρας, ἢ *τοὺς »τῆς κοινῆς φύσεως μετέχοντας*»[3]. Ναὶ μὲν ταῦτα πάντα καλῶς ἔχουσι, δύναταί τις εἰπεῖν, ἀλλὰ πρὸς τὸ ζήτημα τῆς πελασγικῆς

[1] Ἀριστοτέλ. Μετεωρολογ. βιβλ. 1, κεφ. 14.
[2] Θουκυδ. Συγγραφ. βιβλ. Α', § Γ.
[3] Ἰσοκρ. ἐν τῷ πανηγυρ.

οὐδὲν τὸ ἐναργές, οὐδὲν τὸ ἀκριβὲς παρέχουσιν· εὐτυχῶς ὁ πατὴρ τῆς Ἱστορίας Ἡρόδοτος λύει ἀκριβέστατα καὶ ἐνεργέστατα τὸ ζήτημα τοῦτο λέγων τὰ ἑξῆς· «Ἀποσχισθὲν μέντοι ἀπὸ τοῦ Πελασγι-»κοῦ, ἐὸν ἀσθενὲς (τὸ ἑλληνικόν), ἀπὸ σμικροῦ τέο τὴν ἀρχὴν ὁρμεό-»μενον, αὔξεται εἰς πλῆθος τῶν ἐθνέων, πολλῶν μάλιστα προσκεχω-»ρηκότων αὐτῷ, καὶ ἄλλων ἐθνέων βαρβάρων συχνῶν[1]. Καθαρώτατα λοιπὸν βλέπομεν ἐνταῦθα, ὅτι τὸ πρότερον μὲν Γραικικόν, ὕστερον δ' ἑλληνικὸν ἐπικληθέν, ἀπεσχίσθη ἀπὸ τοῦ πελασγικοῦ ὡς ὁ κλῶνος δένδρου τινὸς ἀποσχίζεται ἀπὸ τὸν κορμὸν αὐτοῦ. Ἀλλὰ τίνι τρόπῳ ἀπεσχίσθη; Διὰ τῆς ἀπὸ τῆς βαρβαρότητος ἀπομακρύνσεως καὶ ἀπαλλαγῆς· ἡ δ' ἀπαλλαγὴ αὕτη καὶ ἀπομάκρυνσις διὰ τῆς ἐπὶ τὰ πρόσω προόδου ἐπέρχεται ὡς αὐτὸς οὗτος ὁ πατὴρ τῆς Ἱστορίας ἀποφαίνεται ἐναργέστατα ἐν τοῖςδε· «Ἐπείγε ἀπεκρίθη ἐκ πα-»λαιοτέρου τοῦ βαρβαρικοῦ ἔθνεος τὸ Ἑλληνικόν, ἐὸν καὶ δεξιώτερον »*καὶ εὐηθίης ἠλιθίου ἀπηλλαγμένον μᾶλλον*»[2]. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι ἡ ἐπὶ τὸ κρεῖττον μεταβολὴ φύλου τινὸς ἐθνικοῦ (tribu) οὐ μόνον ἐπὶ τὴν δίαιταν καὶ τὸ ἦθος, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὴν γλῶσσαν τροπήν τινα ἐπὶ τὸ βέλτιον συνεπάγεται, ὡς συνέβη παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς, πελασγοῖς καὶ αὐτοῖς οὖσι, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ἡροδότου τήνδε· «Τὸ »Ἀττικὸν ἔθνος, ἐὸν πελασγικόν, ἅμα τῇ μεταβολῇ τῇ εἰς Ἕλ-»ληνας καὶ τὴν γλῶσσαν μετέμαθε[3] ἀποκλίνον ἐπὶ τὸ βέλτιον», δηλονότι ἕως οὗ τῷ χρόνῳ ἐσχημάτισε τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς γλώσσης, τὴν «linquam deorum» τοῦ Κικέρωνος. Τὴν τοιαύτην βελτίωσιν φαίνεται καὶ ὁ θεῖος Πλάτων παραδεχόμενος, ὅταν λέγῃ ἐν τῷ Κρατύλῳ «Διὰ τὸ πανταχοῦ στρέφεσθαι τὰ ὀνόματα, οὐδὲν θαυμαστὸν ἂν εἴη, *εἰ ἡ παλαιὰ φωνὴ πρὸς τὴν νυνί, βαρβαρικῆς μηδὲν διαφέρει*» κτλ. Τὸ ζήτημα τόσῳ καθαρὰ λελυμένον ὑπὸ τῶν ἀριστονόων τῆς ἀρχαιότητος οὐ χρῄζει πλειόνων.

Τούτων οὖν οὕτως ἐχόντων καὶ τοῦ ἑνὸς ἀδελφοῦ ἐκ πελασγῶν ἀναντιῤῥήτως τὴν καταγωγὴν ἕλκοντος, ὡς εἴδομεν, φυσικῷ τῷ λόγῳ καὶ ἡ τοῦ ἑτέρου κασιγνήτου «*Σκηπτρά*» ἐκ τῶν πελασγῶν ἡ κα-

1 Ἡροδ. βιβλ. Α', § 58.

2 Αὐτ. § 60 κεξ.

3 Ἐνταῦθα ὁ ὅρος «*Ἕλληνες*» ἐθνολογικὴν σημασίαν οὐ κέκτηται, ἀλλ' ἐκπολιτιστικήν, καθ' ἣν σημαίνει τὰς ἐξημερωμένας, καθὸ μᾶλλον τῶν ἄλλων εἰς τὸν πολιτισμὸν προηγμένας ἐθνικὰς ὁμάδας, ὧν ἡ μᾶλλον ἀνεπτυγμένη ἦν λαμπρὰ ἑλλὴ καὶ σέλλη ἐκ τοῦ σέλας· ἐτυμολογικῶς γὰρ καὶ γλωσσολογικῶς «*Ἕλληνες*» =λαμπροὶ διὰ τὸ σέλας τοῦ πολιτισμοῦ, δῖοι=εὐγενεῖς.

ταγωγὴ ἀποδεικνύεται οὖσα, ὡς ἐκ τῶν γλωσσολογικῶν ἐρευνῶν τοῦτὸ ἀρίδηλον ἐγένετο ἐνταῦθα.

Ἐπειδὴ λοιπὸν Ἕλληνες καὶ Σκηπτάραι εἴμεθα γνήσιοι ἀδελφοί, ὁμαίμονες, ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐθνολογικοῦ κορμοῦ προελθόντες, πρὸς τί νὰ χωρισθῶμεν; πρὸς τί νὰ παραδεχθῶμεν εἰσηγήσεις ξένων τεινούσας πρὸς διαχωρισμὸν τῶν δύο τούτων ἀδελφῶν; Ἴσως οἱ ξένοι ἔχουσι τὸ ἐνδιαφέρον νὰ βλέπωσιν ἡμᾶς διχονοοῦντας καὶ διὰ τοῦτο μεταχειρίζονται παντοῖα μέσα ὅπως διασπάσωσιν ἡμᾶς, ἤτοι ἱεραποστόλους ἐν Ἀλβανίᾳ χάριν προσηλυτισμοῦ ἐξαποστέλλουσιν, ὑποσχέσεις μυρίας δίδουσιν ὡς ἐπιθυμοῦντες δῆθεν τὸ καλὸν τῶν ἀδελφῶν Ἀλβανῶν, δαπάνας πρὸς ἐκπαίδευσιν, πρὸς σύστασιν Ἀλβανικῶν Σχολείων, ἤτοι «*ἐθνικῶν*» ὡς καλοῦσιν αὐτὰ ἐκεῖνοι καταβάλλουσι, συλλόγους καθιστῶσι τὴν ἐθνικὴν δῆθεν ἀποκατάστασιν τῶν Ἀλβανῶν ἐπιδιώκοντας, ὄργανα τοῦ τύπου ὡς τὸ «*Σκηπτρά*» νεωστὶ ἐν Βουκουρεστίῳ καὶ τοῦτο συσταθέν, πρὸς διάδοσιν τῶν ἐθνικῶν ἰδεῶν, καὶ ἐν γένει πᾶν μέσον ἐκμεταλλεύονται ὅπως ἐνσπείρωσι τὴν δυσπιστίαν μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ἀλβανῶν καὶ ἀναῤῥιπίσωσιν ἑπομένως τὴν ἀντιζηλίαν καὶ τὴν διχόνοιαν ἐξεγείρωσι μεταξὺ αὐτῶν· ἐπειδὴ γινώσκουσι καλῶς οἱ τὰ τοιαῦτα ἐπιχειροῦντες ὅτι ἂν κατορθώσωσι τοῦτο, τὴν μὲν Ἑλλάδα ἐξασθενοῦσιν εἰς βαθμὸν ἀπίστευτον, ἐμπήγοντες εἰς τὰ πλευρὰ αὐτῆς σφῆνα λογχοειδῆ μὴ ἐπιτρέπουσαν «*νὰ ἀνασάνῃ*» κατὰ τὸ κοινὸν λόγιον, διὰ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς Ἀλβανίας μέχρι Πρεβέζης καὶ ἐν γένει ἀποῤῥοφωμένης τῆς Ἠπείρου ἁπάσης μέχρι τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου καὶ τοῦ Ἰονίου ἀφ' ἑτέρου· τὴν δὲ Ἀλβανίαν μηδαμόθεν ὑποστηριζομένην οὕτω, θέλουσι καταστήσει εὐχείρωτον καὶ εὐάλωτον ἐν τῇ δοθείσῃ πρώτῃ περιστάσει. Αὐτὴ εἶνε ἡ καθαρὰ θέσις σήμερον τοῦ Ἀλβανικοῦ ζητήματος ἐν ἀληθείᾳ.

Τί τὸ ποιητέον λοιπόν; «*οὐ γὰρ ὥραν καθεύδειν*», κατὰ τὸν Ξενοφῶντα, ἀλλὰ νήφειν ἐν πᾶσιν, ἐὰν θέλωμεν ἵνα μὴ ἡμᾶς προλάβωσιν ἄλλοι νηφαλιώτεροι οὕτως ἡμῶν γινόμενοι.

Ποῖα μέτρα πρακτικὰ πρέπει νὰ λάβωμεν, ἀπὸ τοῦ βήματος τούτου δὲν πρέπει νὰ λέγωνται, οὐδὲ πολιτικῆς συνέσεως ἔργον εἶνε τοῦτο· πολλὰ ἐγράψαμεν ἄλλοτε περὶ τούτων εἰς τὰς ἐφημερίδας· πρὸς δὲ καὶ Ἀδελφότητα ἐνταῦθα συνεστήσαμεν μετ' ἄλλων ἀδελφῶν ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν «*Ἠπειρο-Ἀλβανικὴ Ἀδελφότης*» ὡς γνωστόν· τὸ ἡμέτερον καθῆκον ὡς οἷόν τε ἐξετελέσαμεν καὶ οὐ παύσομεν τό γ' ἐφ' ἡμῖν ἐκτελοῦντες αὐτὸ καὶ ἐφεξῆς. Ἀλλ' οἱ ἁρμόδιοι,

πιστεύω, ὅτι ἐν τῇ καταλλήλῳ ὥρᾳ θέλουσιν εἴπει τοῖς ὑπεναντίοις τὸ τοῦ ἀρχαίου χρησμοῦ·

»Μέγα μ' αἰτεῖς· Ἀρκαδίην αἰτεῖς· οὔτοι δώσω.»
»Πολλοὶ γὰρ βαλανηφάγοι ἔασιν, οἵ σ' ἀποκωλύσσοι[1]»

Οὐδὲν ἧττον ὅμως γενικῶς ὁμιλοῦντες ἐπικαλούμεθα τὸ λόγιον: «*Προσοχὴν εἰς τὴν Ἀλβανίαν*» καὶ προσοχὴ ἔγκαιρος ἀπαιτεῖται, ἀπὸ τοῦδε τὸ ἔδαφος προλειαίνουσα, ἐφ' οὗ αἱ ἁρμόδιαι εἰς τὸ μέλλον ἐργασίαι θέλουσι γίνεσθαι· σύσφιγξις τῶν πρὸς ἀλλήλους ἀνέκαθεν ὑπαρχουσῶν παντοειδῶν στενῶν σχέσεων μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Σκηπταρῶν· σύνδεσμος στενότατος μεταξὺ αὐτῶν, ἀποκαθιστῶν αὐτοὺς ἀχωρίστους ἐν τῷ μέλλοντι ὑφ' οποίας δήποτε ἐπόψεως. Τοιαῦται σχέσεις καὶ τῶν Ἀλβανῶν σῴζουσι τὸ αὐτοτελὲς καὶ τῶν Ἑλλήνων τὸ ἀκαταμάχητον. Οἱ μεγάλοι ἐθνολογικοὶ ὄγκοι δυσκόλως ἐν τῇ κινήσει αὐτῶν θέλουσιν ἐπηρεάσει αὐτούς. Ὅθεν Ἕλληνες καὶ Ἀλβανοί, ἀδιάσπαστα καὶ ἀδιαχώριστα τέκνα τοῦ Πελασγικοῦ Δωδωναίου Διὸς διατελοῦντα, θέλουσιν ἐκπληρώσει τὸν μέγαν αὐτῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ προορισμόν, θέλουσι διατηρεῖ πολὺ ὑψηλὰ τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας ἐν τῷ μέσῳ τῶν Ἀνατολικῶν λαῶν, οἱ ὁποῖοι περιπαθῶς στρέφουσιν ἔνδακρυ τὸ βλέμμα πρὸς τὸ νέον τοῦτο λάβαρον τῆς ἀνθρωπότητος, ἐφ' οὗ εἰσι γεγραμμέναι αἱ ἀθάνατοι λέξεις «*Ἰσότης, Ἀδελφότης* καὶ *Ἐλευθερία*» πάντων τῶν λαῶν τῆς Γῆς.

Ἀθαν. Πετρίδης Ἠπειρώτης
Σχολάρχης.

Η ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ

ΜΕΓΑΛΗΝ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ ΣΧΟΛΗΝ

ΑΝΤΑΠΟΚΡΙΣΙΣ ΤΟΥ ΕΝ ΛΟΓΙΟΙΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΟΣ
ΓΙΑΓΚΟΥ ΛΟΓΑΔΗ

Ἐν ταῖς διακοπαῖς τοῦ σχολικοῦ ἔτους 1871—72 ἐκδραμὼν εἰς τὴν ἐπιτερπῆ ἐξοχὴν τῆς ἐπαρχίας Πυλάρου τῆς Κεφαλληνίας ἐπεσκεψάμην καὶ τὸν ἐν τῇ παραλίᾳ αὐτῆς περικαλλῆ ναόν, ὃς τιμᾶται ἐπ' ὀνόματι τῆς ἁγίας Εὐφημίας καὶ ᾠκοδομήθη δαπάνῃ τοῦ ὄντως φιλοτίμου καὶ σεμνοπρεποῦς ἀρχιμανδρίτου Σωφρονίου. Ὁ διαπρεπὴς

[1] Ἡρόδ. βιβλ. Α', 15.

οὗτος Λευΐτης φιλοθέου ζήλου ἐμφορούμενος οὐ μόνον περὶ πλείστου ἐποιήσατο τὴν εὐπρέπειαν τοῦ αὐτόθι οἴκου τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ πλουσιοπαρόχως προικίσας τὸν ναὸν αὐτὸν ἔσχε καὶ τὴν πρόνοιαν τῆς ἀνεγέρσεως πτωχοκομείου ἐντὸς τοῦ προαυλίου τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ναοῦ, καὶ εὐγνωμονικῶς τούτου ἕνεκα ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν θέλει παραδίδοσθαι ἡ ἀθάνατος μνήμη τοιούτου εὐεργέτου τῆς νήσου τῶν μεγαθύμων Κεφαλλήνων. Αὐτόθι λοιπὸν ἐγνωρίσαμεν καὶ τὸν εὐπαίδευτον διδάσκαλον Γιάγκον τὸν Λογάδην, ἄνδρα καὶ διὰ τῆς θύραθεν παιδείας κατηγλαϊσμένον. Ἔκτοτε λαβόντες παρ' αὐτοῦ τὰς ἤδη νῦν εἰς ἐκτύπωσιν διδομένας ἐπιστολάς, ἅμα δὲ καὶ τὸ πιστοποιητικὸν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς εἰς τὸν εἰρημένον διδάσκαλον, ὀψὲ κατὰ τὸ πασίγνωστον ἰταλικὸν λόγιον (meglio tardi che mai), προάγομεν εἰς φῶς αὐτά, ἅτινα καὶ διὰ τὸ περιεχόμενον καὶ διὰ τὸν γλωσσικὸν χαρακτῆρα κρίνομεν ἐπάξια δημοσιεύσεως ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ πολυωφελοῦς συλλόγου Παρνασσοῦ, ἐν ᾧ κατ' ἐξοχὴν ἀξιοῦνται τοῦ δημοσιογραφικοῦ φωτὸς τοιουτότροπα ἔγγραφα[1].

Ἐν Ἀθήναις Ἀπριλίῳ τελευτῶντι, 1889.

Ν. Πετρῆς.
(τακτικὸς συνεργάτης τοῦ Παρνασσοῦ).

Πύλαρος. Ἐν Ἁγίᾳ Εὐφημίᾳ τῆς Κεφαλληνίας τῇ 20ῇ Αὐγούστου 1870·

Πρωτότυπον.

Παναγιώτατε, Θειότατε, Σοφώτατε, καὶ Οἰκουμενικὲ Πατριάρχα καὶ Δέσποτα,

«Τὸ ἔλαττον ὑπὸ τοῦ Κρείττονος εὐλογεῖται χωρὶς πάσης ἀντιλογίας» θεοπνεύστῳ τῇ φωνῇ φησιν ὁ Ἀπόστολος. Κἀγὼ τοίνυν ἐλάχιστος καὶ χαμαὶ ἕρπων παροπηδῶν τοῖς θείοις τε καὶ ἀποστολικοῖς ἐντάλμασι, τολμῶ πρῶτον αἴρων χεῖρας ἱκέτιδας, ὅπως ἐξαιτήσωμαι τὰς θεοπειθεῖς εὐχάς τε καὶ εὐλογίας τῆς Ὑμετέρας πανσεβάστου Παναγιότητος, ἑπομένας μοι ἀρωγοὺς ἐν τῷ μετὰ σώματος

[1] α') Ἀναφορὰ τοῦ Ἰ. Λογάδη πρὸς τὸν παναγιώτατον οἰκουμενικὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως, β') ἐπιστολὴ τοῦ αὐτοῦ Ἰ. Λογάδη πρὸς τὸν Μέγαν Πρωτοσύγκελλον, γ') Ἀπόκρισις τοῦ Μεγάλ. Πρωτοσυγκέλλου Εὐσταθίου Κλεοβούλου εἰς τὸν προμνησθέντα Ἰ. Λογάδην, καὶ δ') Πτυχίον τῆς Μεγ. Σχολῆς τοῦ Γένους.

βίῳ, καὶ ἀλεξητήρια φάρμακα τῶν πολλῶν ἁμαρτάδων μου· εἶτα δὲ ἵν' ὑποκεντήσω τὸ εὐαίσθητον τῶν Ὑμετέρων ἱερῶν ἀκοῶν, καθυποβάλλων παράκλησιν, οὐκ ἀπᾴδουσαν ὅλως τῇ Ὑμετέρᾳ προθέσει πρὸς ἀγαθοεργίαν, καὶ εὔελπις ὢν διὰ τὴν ἐπιτυχίαν. Ὅ,τι δὲ τὸ ὑποκινῆσάν με αἴτιον εἰς τὴν πρὸς τὴν Ὑμετέραν θεοδόξαστον Παναγιότητα ταπεινήν μου παράκλησιν, τοῦτο προὔργου ἂν εἴη διὰ βραχέων διεξελθεῖν, ἵνα μᾶλλον εὔληπτος γένωμαι. Ἀπάρας πρὸ διετίας ἤδη, Παναγιώτατε Δέσποτα, ἐκ τῆς Βασιλευούσης τῆς φίλης πατρίδος, καὶ τῇ Ὑμετέρᾳ ἐπινεύσει καὶ ἀρωγῇ, τοῦθ' ὅπερ οὐ λέληθε δήπουγε τὴν Ὑμετέραν περίνοιαν, καὶ ἀφικόμενος εἰς Κεφαλληνίαν ἔτυχον ξενίας ἀξιοπρεποῦς ἐν τῇ ἱερᾷ μονῇ τῆς ἁγίας Εὐφημίας, ἀνιδρυθείσῃ μεγαλοπρεπῶς ἀναλώμασι τοῦ γεραροῦ καὶ τρισσεβάστου πατρὸς ἁγίου Ἀρχιμανδρίτου Κυρίου Κυρίου Σωφρονίου Ἁγιοπαυλίτου, ἀνδρὸς τὰ μάλιστα ἐπὶ εὐαγγελικῇ πολιτείᾳ καὶ ἀρετῇ διαπρέποντος, ἀγαθοεργοῦ τοῖς πᾶσιν, ἐμοὶ δὲ εὐεργέτου ἀνέκαθεν. Ἔκτοτε οὖν ἔσπευσα πρὸς ἐπίτευξιν διδασκαλικῆς τινος θέσεως· καὶ εὗρον μέν, ἀπέτυχον δ' ἐς ἀεί, στερούμενος ἐπισήμου πτυχίου τῶν ὧν ἐσπούδακα μαθημάτων· ἐπειδὴ σπουδάσας καὶ ἐκπαιδευθεὶς τὴν ἑλληνίδα φωνὴν παρὰ τῷ ἀοιδίμῳ ἐμῷ πατρὶ Νικολάῳ τῷ Λογάδῃ ἐκ παλαιῶν ἤδη χρόνων, οὐδεμίαν ἔσχον ἀνάγκην πτυχίου· ἄλλως τε καὶ οὐδενὶ τῶν τότε τελειοπουμένων εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀπεδίδετο πτυχίον· οὐ γὰρ ἦν σύνηθες καὶ ἐν χρήσει· ὃ δὴ καὶ ἡ Ὑμετέρα Παναγιότης οὐκ ἀγνοεῖ.

Ἐν τοιούτοις ὢν κακοῖς, καὶ τῇ διανοίᾳ περισκοπούμενος πῶς ἂν οἰκονομήσαιμι τὴν παροῦσαν κατάστασιν, ἐπῆλθέ μοι καὶ αὖθις προσδραμεῖν εἰς τὸν Δεσπότην μου ὅπως εὕρω χάριν καὶ ἔλεος ὁσημέραι ἐκπηγάζοντα τῆς Ὑμετέρας παναγάθου καὶ θειοτάτης ψυχῆς, καὶ ἀφθόνως ἀρδεύοντα τοὺς ἐν δίψῃ προστρέχοντας. Ταύτῃ τοι ἐκλιπαρῶ καὶ ποτνιῶμαι, Παναγιώτατε Δέσποτα, ὅπως τρόποις οἷς οἶδεν ἡ Ὑμετέρα μεγαλόνοια ἐπιτάξῃ καὶ διευθετήσῃ τὰ δέοντα μετὰ τοῦ σοφοῦ Σχολάρχου Κυρίου Βρυεννίου καὶ τῶν σοφῶν καθηγητῶν τῆς Μ. τοῦ Γένους Σχολῆς πρὸς ἔκδοσιν τοῦ πτυχίου μου, ἐπικυρωμένου καὶ παρὰ τῆς Ὑμετέρας θεοσόφου Παναγιότητος. Ἡ δὲ σύνθεσις τοῦ πτυχίου ὡς ἐπίπαν εἰπεῖν, κατὰ τὸ ἐμοὶ δοκοῦν, ἔσεται οὕτως : Ὁ Ἰωάννης Λογάδης δοὺς τὰς ἀπαιτουμένας ἐξετάσεις, ὡς κάτοχος τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, γραμματικῆς δηλονότι, ποιητικῆς καὶ ῥητορικῆς, ἐνεκρίθη ἄξιος τοῦ πτυχίου· ἢ ὡς ἂν ἄλλως οἴδατε.

Ἐγὼ μὲν οὖν, Παναγιώτατε Δέσποτα, ἀφοσιῶν τὰς ἐλπίδας μου

πρὸς τὴν Ὑμετέραν θεοείκελον Παναγιότητα, κεκτημένην καὶ δύναμιν τῇ βουλήσει ἰσοφαρίζουσαν, δέομαι γονυκλιτῶς ὅπως ὅσον τάχος συντελέσητε πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ πτυχίου μου· ἄλλως γὰρ κινδυνεύω περὶ τῶν ὅλων ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ μετὰ τοῦ ἀθώου παιδός μου, ἀπορῶν παντὸς μέσου καὶ τρόπου πρὸς διατήρησιν καὶ ἀποκατάστασιν αὐτοῦ ἔν τινι τῶν ἐν Ἀθήναις ἐκπαιδευτικῶν ἱδρυμάτων· ὅπερ οὐκ ἀνεκτόν, οἶμαι, τῇ ἱερᾷ Ὑμῶν ψυχῇ. Ὑπεκδεχόμενος τοίνυν τὴν αἰσίαν τοῦ πράγματος ἔκβασιν, μικρὰν μὲν Ὑμῖν ἐσομένην φροντίδα, ἐμοὶ δὲ μεγίστην ὠφέλειαν, καὶ ἐξαιτούμενος αὖθις τὰς σωτηριώδεις ἐμοὶ εὐχάς τε καὶ εὐλογίας Ὑμῶν, διατελῶ διὰ βίου

Τῆς Ὑμετέρας Θειοτάτης καὶ Σοφωτάτης Παναγιότητος
υἱὸς πνευματικὸς καὶ θεράπων ὑποκλινέστατος

Πύλαρος. Ἐν Ἁγίᾳ Εὐφημίᾳ τῆς Κεφαλληνίας τῇ 20ῇ Αὐγούστου 1870.

Πρωτότυπον τῆς ἀποσταλείσης ἐπιστολῆς εἰς τὸν Μέγαν
Πρωτοσύγκελλον ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Τὴν ὑμετέραν σεβασμίαν μοι καὶ περίδοξον αὐτῆς πανοσιολογιότητα προσκυνῶ, ἀσπαζόμενος τὰ ἱερὰ αὐτῆς μεταχάρπια.

Ἀναλαβὼν τὸ τοῦ λόγου πτερὸν ὅπως διαβιβάσω καὶ αὖθις διὰ μέλανος καὶ γραφῆς τῇ ὑμετέρᾳ σοφωτάτῃ πανοσιολογιότητι τὰ εὐγνώμονα πρὸς ὑμᾶς καὶ ἀπὸ εἰλικρινοῦς καρδίας προϊέμενα αἰσθήματά μου μετὰ διετίαν ἤδη, ἀφ' οὗ μετὰ πένθους ἐγκατέλιπον τὴν φίλην μοι πατρίδα, τὴν ἀνθοῦσαν Κωνσταντινούπολιν, σπεύδω πρῶτον ἐξαιτήσασθαι εὐλαβῶς τὰς ὑμετέρας εὐχάς τε καὶ εὐλογίας, ἐνισχυούσας με κατ' ἄμφω τὸν ἄνθρωπον.

Εἰδὼς δ' ἑπομένως ἐκ πείρας αὐτῆς τὰς περικοσμούσας αὐτὴν ἀρετάς, μάλιστα δὲ ἀνάγραπτον ἔχων ἐν τῷ τεμένει τῆς διανοίας μου τὴν ἰδιάζουσαν πρός με εὔνοιαν τῆς ὑμετέρας περισέπτου πανοσιολογιότητος, σεβόμενος δὲ καὶ ἀγαπῶν τοὺς τῶν Μουσῶν θεράποντας καὶ διαπρέποντας ἐπὶ εὐσεβείᾳ, καὶ μεμνημένος τὸ τοῦ Ἀποστόλου «ἡ τελεία ἀγάπη ἔξω βάλλει τὸν φόβον», καὶ «τόλμη δικαίᾳ καὶ Θεὸς συλλαμβάνει» τὸ τοῦ Μενάνδρου, παρίσταμαι διὰ τῆς παρούσης μου ὅλος ἐν θάῤῥει ἵν' ὑποθήξω τὸ εὐαφὲς καὶ εὐαίσθητον τῶν ὑμετέρων ἀκοῶν, ἐκφραζόμενος παράκλησιν, συνᾴδουσαν τῇ προαιρέσει ὑμῶν πρὸς τὸ εὐποιεῖν· οὐ τί ἂν γένοιτ' ἄλλο θειότερον καὶ

ἐπιτερπέστερον; Δέον δὲ πρῶτον καταλέξαι ἐπιτροχάδην τὰ προὐργιαίτατα διὰ τὸ εὐληπτότερον. Χαίρειν ἐάσας πρὸ διετίας, ὡς ἔφθην εἰπών, τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἀφῖγμαι εἰς Κεφαλληνίαν. Πρωτίστη οὖν φροντίς μοι ἐγένετο τὸ τυχεῖν διδασκαλικῆς τινος ἕδρας, ἀλλ' οὐ κατ' εὐχήν μοι ἔδη τὸ πρᾶγμα· καὶ γὰρ ἔτυχον μέν, ἀπέτυχον δ' ἀείποτε δι' ἔλλειψιν ἐπισήμου πτυχίου περὶ ὧν μεμάθηκα ἐσπουδακώς. Σπουδάσας γὰρ καὶ ἐκπαιδευθεὶς τὴν ἑλληνίδα φωνὴν παρὰ τῷ ἐμῷ πατρὶ Νικολάῳ τῷ Λογάδῃ διὰ πολλῶν ἤδη χρόνων, οὐδόλως ἔσχον ἀνάγκην πτυχίου· ἄλλως τε καὶ οὐδενὶ τῶν τότε ἐκμανθανόντων τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν ἐν Βασιλευούσῃ ἀπελύετο πτυχίον· οὔτε γὰρ ἦν σύνηθες καὶ ἐν χρήσει, ὡς καὶ πάντες οἱ ἐπὶ παιδείᾳ ἔκτοτε διαπρέποντες οἴδασιν. Ἐν τοιαύτῃ ἀμηχανίᾳ καὶ ἀπορίᾳ οὐδὲν ὑπελείπετό μοι, σοφώτατε καὶ ὑπέρτιμε ἄνερ, ἢ κάμπτων γόνυ ἵνα ἐξαιτήσωμαι παρὰ τῆς ὑμετέρας σεβαστῆς μοι πανοσιολογιότητος, ὅπως συντελέσητε δραστηρίως καὶ ἐπιμόνως πρὸς τὴν ἔκδοσιν τοῦ πτυχίου μου μετὰ τῆς Αὐτοῦ Θειοτάτης Παναγιότητος, μετὰ τοῦ σοφοῦ Σχολάρχου Κυρίου Βρυεννίου καὶ τῶν σοφωτάτων καθηγητῶν τῆς Μ. τοῦ Γένους Σχολῆς, οὓς καὶ προσκυνῶν τὰ εἰκότα δι' ὑμῶν προσαγορεύω· καὶ ἐξ αὐτων γὰρ ἐμαθήτευσαν παρὰ τῷ ἀειμνήστῳ πατρί μου, σχολαρχήσαντι πολλάκις. Ὡς ἐκ τῆς θέσεως ὑμῶν καὶ ἱκανότητος περὶ τὴν παιδείαν κέκτησθε καὶ λόγον ἰσχυρὸν καὶ πειθώ, καὶ τὴν βούλησιν δὲ τῇ δυνάμει ἰσοῤῥοποῦσαν. Ἄρηξον οὖν δέομαι ἀνδρὶ δυστυχοῦντι καὶ ἐν ἀπογνώσει διατελοῦντι, μεμνημένος τὸ τοῦ τραγικοῦ φιλοσόφου:

«Ἄνδρας δ' ὠφελεῖν ἀφ' ὧν τις ἔχοι, κάλλιστος πόνων».

Ἐν ἀπογνώσει ἔφην· στερούμενος γὰρ θέσεως διδασκαλικῆς, στεροῦμαι καὶ τοῦ τρόπου πρὸς διατήρησιν τοῦ ἀθώου παιδός μου καὶ ἀποκατάστασιν αὐτοῦ ἔν τινι τῶν ἐν Ἀθήναις ἐκπαιδευτικῶν ἱδρυμάτων· ὅπερ ἀπαράδεκτον ὑμῖν, ἀνδρὶ τὸ ἱερὸν ἀξίωμα μετιόντι καὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ ἁγιστεύοντι θέμιν. Ὅτι δὲ οὐκ ἀδίκως οὐδὲ ἐξαπατῶν ὑμᾶς δι' ἀπαιδευσίαν, ἐπιμένω μετὰ παρακλήσεως πρὸς ἔκδοσιν τοῦ πτυχίου μου, δῆλον ἐκ τῶν ἐντεῦθεν. Πρῶτον ὅτι κἀγὼ ἐγενόμην ἀκροατὴς καὶ γνήσιος ὀπαδός, ὡς ἀνωτέρω δεδήλωκα, τῶν τῆς Μεγ. τοῦ Γένους Σχολῆς μαθημάτων, οἷον γραμματικῆς, ποιητικῆς καὶ ῥητορικῆς· παραλείπω δὲ σειρᾶς φιλοσοφίας καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς μεγαλωνύμου θεολογίας. Μάρτυρες δὲ τῶν λεγομένων μοι ἀναβήτωσαν πολλοὶ μὲν καὶ ἄλλοι συμμαθητεύσαντες ἐμοί, μάλιστα δὲ οἱ γνωστοὶ

καὶ ὑμῖν καὶ περίβλεπτοι, αἱ Αὐτῶν Ὑψ. Κ. Κ. Μιλτιάδης Ἀριστάρχης, καὶ Παῦλος Μουσοῦρος, ἡ Αὐτοῦ Ἐνδ. Κ. Γιάγκος Μουσοῦρος, ἡ Αὐτοῦ Ἐξ. Κ. Σαράντης Ἀρχιγένης, καὶ ὁ ἐμὸς ἀδελφὸς Κωστάκης ὁ Λογάδης· οὗτοι εἰπάτωσαν περὶ ἐμοῦ. Δεύτερον δέ, τεκμήρια, ἀποδείξεις καὶ ἐξετάσεις τῶν μαθημάτων μου ἔστωσαν ὑμῖν αἵ τε πρόσθεν πρὸς ὑμᾶς ἐπιστολαί μου καὶ αἱ παροῦσαι· πάντως γὰρ τὸν εἰδότα συντάττειν καὶ συναρμολογεῖν λεξίδιά τινα κατὰ κανόνας τοῦ Ἕλληνος λόγου, οὐκ ἀμαθῆ φήσομεν εἶναι καὶ μηδὲν ἐξεπίστασθαι, ἀλλά γε τὰ ἴσα δύνασθαι καὶ ἑτέροις καθηγηταῖς. Ἐνταυθὶ τοῦ λόγου γενόμενος ἐξαιτοῦμαι εὐσεβάστως τὴν συγγνώμην ὑμῶν ἁπάντων διὰ τὸ ψυχρὸν καὶ εὐτελὲς τῆς μικρᾶς μου περιαυτολογίας· τὸ γὰρ περιαυτολογεῖν κακοήθως, σμικροπρεπὲς καὶ βλακεία ἄντικρυς ἐστί τε καὶ λέγεται. Ἀλλὰ τί καὶ γένοιτ' ἂν τῶν πραγμάτων οὕτως ἔσθ' ὅτε χωρούντων, καὶ τῆς ὀλίγης περιαυτολογίας ἐκ περιστάσεως καθισταμένης ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ, πρὸς ἀπόδειξιν καὶ ὑπεράσπισιν δικαίων ἀπαιτήσεων. Εἶεν.

Παρακαλῶ δὲ ἱκετεύων ὑποκλινῶς τὴν ὑμετέραν μεγάτιμον καὶ τρισσέβαστόν μοι πανοσιολογιότητα ὅπως διευθετήσῃ τὰ δόξαντα μετὰ τῆς Αὐτοῦ Θειοτάτης Παναγιότητος ὅσον τάχος περὶ τῆς ἀποστολῆς τοῦ πτυχίου μου· οὕτω γὰρ διπλῆν ἔσῃ τὴν χάριν κατατεθεικὼς κἀμοί τε καὶ τῷ υἱῷ.

«Τὰς χάριτας ὅστις εὐγενῶς χαρίζεται,
»ἥδιστον ἐν βροτοῖσιν» ὁ Εὐριπίδης φησί.

Τὸ σμικρὸν οὐ σμικρόν, πάτερ ὑπέρσεμνε, ὅταν ἐσφέρῃ μέγα, κατὰ τὸν εἰπόντα· ἡ σμικρὰ οὖν ἐσομένη φροντὶς ὑμῖν περὶ τοῦ πτυχίου, μεγίστην ἡμῖν παρέξεται τὴν ὠφέλειαν· ὅπερ ἀρεστὸν καὶ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις. Τὸ δὲ περιεκτικὸν τοῦ πτυχίου καθόλου εἰπεῖν, ὅσα γε κἀμὲ εἰδέναι, ἔσεται οὕτως: Ὁ Ἰωάννης Λογάδης δοὺς τὰς ἀπαιτουμένας ἐξετάσεις γραμματικῆς δηλονότι, ποιητικῆς καὶ ῥητορικῆς, ἐνεκρίθη ἄξιος τοῦ πτυχίου· ἢ ὡς ἂν ἄλλως οἴδατε. Καὶ ἔῤῥωσο, πάτερ πανσέβαστε καὶ σοφώτατε, εἰς πολλὰς Πλειάδων περιστροφάς.

Τῆς ὑμετέρας μουσοστεφοῦς καὶ τρισσεβάστου
πανοσιολογιότητος τέκνον πνευματικὸν καὶ θεράπων
εὐπειθέστατος.

Ὑπγ. Ἡ διεύθυνσις τοῦ πτυχίου πρός με γενήσεται ὡς ἐφεξῆς. Πρὸς τὸν εὐγενέστατον Κ. Κ. Γεώργιον Φλωριᾶν Δικηγόρον εἰς Ἀργοστόλιον τῆς Κεφαλληνίας παρ' οὗ λήψομαι αὐτὸ ἀσφαλῶς.

Ἐλλογιμώτατε καὶ περισπούδαστε φίλε, Κύριε Ἰωάννη Λογάδη.

† Ἡδέως ἀναγνοὺς τὸ ἀπὸ τῆς 20 Αὐγούστου σεσημειωμένον ἀσπάσιον γράμμα τῆς ὑμετέρας φίλης ἐλλογιμότητος, καὶ γνοὺς ὅτι ἀναγκαιοῖ αὐτῇ τὸ δίπλωμα τῆς Μ. τοῦ Γένους Σχολῆς, ὡς χρησιμεῦσον αὐτῇ ἐν Κεφαλληνίᾳ πρὸς ἐπίτευξιν διδασκαλικῆς ἕδρας, ἔσπευσα κατ' ἐπίνευσιν καὶ τῆς Α. Θ. Παναγιότητος, κομισαμένης ὅμοιον γράμμα, καὶ ταῖς πατρικαῖς Αὐτῆς εὐχαῖς καὶ εὐλογίαις καταστεφούσης, εἰς διενέργειαν τῆς ἐκδόσεως τοῦ αἰτηθέντος πτυχίου· τοῦτο διαπέμπων τῇ ὑμετέρᾳ περισπουδάστῳ εὐγενείᾳ, εὔχομαι αὐτῇ, ὅπως γένηται ἀποτελεσματικὸν ἀναλόγως ἧς ἀπολαύει παρὰ πᾶσι τοῖς γνωστοῖς τε καὶ φίλοις δικαίας ἀγάπης καὶ ὑπολήψεως διὰ τὴν ἀρετὴν καὶ παιδείαν αὐτῆς.

1870 Ὀκτωβρίου 1.

Τῆς ὑμετέρας ἀξιαγάστου καὶ περισπουδάστου μοι ἐλλογιμότητος

φίλος πρόθυμος

† *Ὁ Μέγας Πρωτοσύγκελλος* ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ ΚΛΕΟΒΟΥΛΟΣ.

Ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριος ἐπιβεβαιοῖ ὅτι ἐστὶν ἴσον ἀπαράλλακτον τῷ πρωτοτύπῳ.

Ἀρ. 108.

Η ΕΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΙ ΜΕΓΑΛΗ ΤΟΥ ΓΕΝΟΥΣ ΣΧΟΛΗ

Ὁ Γιάγκος Λογάδης, Βυζάντιος τὴν πατρίδα, τέκνον γνήσιον τῆς ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ἔρωτι παιδείας ἐκκαιόμενος, φέρων ἔδωκεν ἑαυτὸν ἐν τοῖς μαθήμασιν. Ἐδιδάχθη οὖν ἐν τῇ κατὰ τὴν Ξηροκρήνην Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολῇ, μεγίστῃ ἐπιμελείᾳ χρώμενος, ἅπασαν τὴν ἐγκύκλιον παιδείαν: γραμματικήν φημι, ποιητικὴν καὶ ῥητορικήν. Ἤκουσε δὲ καὶ φιλοσοφίαν καὶ τὴν καθ' ἡμᾶς μεγαλώνυμον θεολογίαν, ἐν οἷς ἅπασιν ἐξετασθεὶς εὐδοκίμησεν ἄριστα. Ἔζησε δὲ ἐν χρηστότητι ἠθῶν, διατελέσας κατὰ πάντα ἀμώμητος καὶ ἀγαπώμενος τὰ μάλιστα διὰ τοῦτο. Ἀμφοτέρων οὖν ἕνεκα, λέγω δὲ τῆς τε ἐν τοῖς μαθήμασιν εὐδοκιμήσεως καὶ τῆς τῶν ἠθῶν χρηστότητος, κρίνεται ἄξιος, εἰ μὲν αὐτῷ βουλομένῳ ἐστὶ καὶ δύναμις περίεστιν ἀκροάσασθαι καὶ τῶν ἐπιλοίπων τῆς φιλοσοφίας εἰδῶν ἄλλῃ πῃ, τοιούτους τῆς φιλοσοφίας ἀπαιτού-

σης τοὺς ἰδίους αὐτῆς μύστας· εἰ δὲ μή, οὐ μόνον κατ' οἴκους διδάσκειν, ἀλλὰ καὶ κοινὴν ἀναδέξασθαι Σχολήν. Διὸ δέδοται τὸ παρὸν αὐτῷ δικαίως, ἵν' ἔχοι ὅποι ἂν ἀπέλθῃ τὸ ἀξιόπιστον.

Ἐν τῇ τοῦ Γένους Ἑλληνικῇ Σχολῇ, τῷ ͵αωκε', τῇ α' Αὐγούστου.

Ὁ τῆς τοῦ Γένους Μεγ. Σχολῆς Ἀρχιδιδάσκαλος

Σαμουηλ *ἱερομόναχος Κύπριος.*

Νικολαος Λογαδης *βεβαιοῖ.*

Οἱ ἔφοροι.

† *Ὁ Κυζίκου Ματθαῖος* βεβαιοῖ. † *Ὁ Χαλκηδόνος Ἀγαθάγγελος* βεβαιοῖ. *Ὁ Μέγας Λογοθέτης Ν. Ἀριστάρχης* βεβαιοῖ. *Σ. Καλλιάδης* βεβαιοῖ. *Κωνστ. Φετερλῆς* βεβαιοῖ.

Ἀντίγραφον ἐξαχθὲν ἐκ τοῦ Κώδικος τῆς Μεγ. τοῦ Γ. Σχολῆς. 1870, 25 Σεπτεμβρίου.

(Σφραγὶς τῆς Μεγ. τοῦ Γ. Σχολῆς.)

Ὁ Σχολάρχης

Ἀρχιμανδρίτης Φιλοθεος Βρυεννιος.

Ὁ Γραμματεὺς

Β. Δ. Καλλιφρων.

ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ ΚΑΙ ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΥΠΟ Σ. Δ. ΕΚΔΟΣΙΝ ΤΗΣ ΕΥΡΙΠΙΔΟΥ ΗΛΕΚΤΡΑΣ

Ὅταν πᾶς τις κινῆται ὑπὸ τοῦ ζήλου, εἴτ' ἐν ἐπιστήμῃ εἴτ' ἐν τέχνῃ, νὰ κινῇ πᾶν μὴ καλῶς ἔχον, ν' ἀποφαίνηται ὅσον οἷόν τε ὀρθὰς γνώμας περὶ ἀντικειμένου, ὅπερ ἐσπούδασε, τῷ ὄντι συντελεῖ εἰς τὴν πρόοδον, πρὸς ἣν ὀφείλει πᾶς νοῦν ἔχων ν' ἀποβλέπῃ. Σκοπὸς ἄρα καὶ τῶν ἐπικρίσεων (εἰ καὶ δεινῶς παρ' ἡμῖν μάλιστα ὠλιγωρήθη) πρέπει νὰ εἶνε ἡ ἐπανόρθωσις ἐσφαλμένων δοξῶν, αἵτινες δύνανται βλαβερῶς νὰ ἐπιδράσωσιν ἐπὶ παντὸς ἀναγινώσκοντος ἐκδοθέν τι βιβλίον, καὶ ἡ συμπλήρωσις ἐπαισθητῶν ἐλλείψεων προελθουσῶν εἴτ'

ἐξ ἀβλεψίας, εἴτε ἐξ ἀγνοίας τοῦ διαπονησαμένου. Τοῦ τοιούτου σκοποῦ οὐδόλως ἀφιστάμεθα.

Ἡ προκειμένη τῆς Ἠλέκτρας ἔκδοσις περιέχει εἰσαγωγὴν εἰς τὴν τραγῳδίαν, κριτικὰς σημειώσεις καὶ σχόλια.

Καὶ περὶ μὲν τῶν κριτικῶν σημειώσεων δὲν διστάζω νὰ εἴπω ἐξ ἀρχῆς ὅτι εἶνε ἀτελέσταται· τοῦτο δὲ τοσούτῳ μᾶλλον ψεκτὸν θεωρῶ, καθ' ὅσον ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ φέρεται «κείμενον κατὰ τὰς *νεωτέρας* (γρ. νεωτάτας) τῆς *κριτικῆς* (!) διορθώσεις»· γνωστὸν δὲ παντὶ περὶ τὸν τραγικὸν ἀσχολουμένῳ τυγχάνει, ὅτι τῶν νεωτάτων σχεδὸν μελετῶν εἶνε καὶ αἱ τοῦ Wecklein (Studien zu Euripides) δημοσιευθεῖσαι ἐν Jahrbuch für class. Philol. Suppl. Bd. VII Heft. 3)· ἀλλὰ ταύτας δὲν εἶδεν ὁ κ. Δ. εἰ καὶ ὑπάρχουσιν ἐν τῇ Ἐθν. Βιβλιοθήκῃ, ἐξ ὧν ἐδύνατο πολλὰ καὶ εὐστόχους διορθώσεις νὰ παραλάβῃ. Π. χ. στίχ. 162.

Οὐ μίτραισι γυνή σε
δέξατ' οὐδ' ἐπὶ στεφάνοις
ξίφεσι δ' ἀμφιτόμοις λυγρὰν
Αἰγίσθου λώβαν θεμένα
δόλιον ἔσχεν ἀκοίταν.

Ἐνταῦθα, λέγει, οὐδεὶς ἐννοεῖ ὅτι τὸ *Αἰγίσθου* προέκυψεν ἐκ γλωσσήματος καὶ ἑπομένως προσπαθεῖ νὰ δώσῃ ἑρμηνείαν τινὰ εἰς τὸ σκοτεινὸν χωρίον. Οὕτω ὁ μὲν Heath ἐξηγεῖ: ὀλεθρίαν ἀδικίαν τοῦ Αἰγίσθου ἐπιδοκιμάζουσα ἢ ἐπικυροῦσα· ὁ Reiske : ἀλλὰ λυπηρὰν συμφορὰν διὰ τοῦ Αἰγίσθου ἐπενεγκοῦσα κ.τ.λ. Ὅτι τὸ *λυγρὰν λώβαν θεμένα* δύναται μόνον νὰ σημαίνῃ: *λυγρῶς λωβησαμένη* δῆλον τυγχάνει. Πρέπει ἄρα νὰ προσαρτηθῇ εἰς τὸ *λώβαν θεμένη* γενικὴ, ἥτις νὰ δηλοῖ τὸν Ἀγαμέμνονα. Τὸ *Αἰγίσθου* θὰ προῆλθε πιθανῶς ἐκ γλωσσήματος «Αἴγισθον», ὅπερ ἡρμήνευε τὸ *δόλιον ἀκοίταν*. Τὸ *Αἰγίσθου* λοιπὸν προῆλθεν ἐκ τῆς συνδέσεως : Αἴγισθον σοῦ. Ἡ ἔννοια ἀπαιτεῖ : σοῦ, πάτερ, λώβαν θεμένα. Μετὰ τοσαύτης περινοίας καὶ κριτικῆς δεινότητος διορθοῦνται τὰ χωρία. Μετέφρασα σχεδὸν πάντα ὅσα ἐπιφέρει ὡς δικαιολογητικὰ τῆς διορθώσεως αὐτοῦ, ἵνα τὰς λοιπὰς ἁπλῶς καταλέξωμεν· ὁ δ' ἀναγνώστης θαυμάζων ἐνταῦθα τὴν ἐμβρίθειαν τοῦ κριτικοῦ ῥᾳδίως πείθεται εἰς τὰς λοιπάς. Ἄς μοι ἐπιτραπῇ ὅμως νὰ μεταφράσω καὶ ὅσα ἐπιφέρει δικαιολογῶν τὴν ἐν 862 διόρθωσιν·

νίκας στεφανοφορίαν
κρείσσω τοῖς παρ' Ἀλφειοῦ ῥείθροις τελέσας
κασίγνητος σέθεν.

Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου ὁ Canter ἐξήγαγεν ἔννοιαν διὰ τῶν διορθώσεων: *νικᾷ καὶ κρείσσω τῆς*. Ἡ πρώτη εἶνε ὀρθή. Τὸ *σ* τοῦ *νίκας* προῆλθεν ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ τῆς ἀκολουθούσης λέξεως γράμματος. Τὸ *κρείσσω τῆς* καίτοι κατάλληλον ἔννοιαν παρέχει, δὲν συμφωνεῖ ὅμως τῷ ἐν τῇ ἀντιστροφῇ *γαίας*. Τὸ μέτρον ἐπηνώρθωσεν ὁ Dindorf διὰ τοῦ: *οἵαν*, θεωρήσας τὰ *κρείσσω τοῖς* (*τῆς*) ὡς παραγλωσσήματα. Ὅτι ὅμως διὰ τοῦ *οἵαν* ἡ ἔννοια τοῦ *κρείσσω τῆς* δὲν ἀποδίδοται καὶ ὅτι ὁ ἑρμηνευτὴς ἥψατο τῆς ὀρθῆς ἐννοίας, μαρτυρεῖ ἡ ἐπανάληψις τῆς ἐννοίας ἐν στίχ. 883.

Ἥκεις γὰρ οὐκ ἀχρεῖον ἔκπλεθρον δραμὼν
ἀγῶν' ἐς οἴκους, ἀλλὰ πολέμιον κτανών.

Δέον λοιπὸν τὸ *κρείσσω τῆς* νὰ θεωρήσωμεν γλώσσημα ταὐτοσημάντου ἐκφράσεως καὶ νὰ γράψωμεν:

νικᾷ στεφανοφορίαν
ὡς οὐ παρ' Ἀλφειοῦ ῥεέθροις τελέσας κτέ.

Στ. 874. τὸ δ' ἁμέτερον
χωρήσεται Μούσαισι χόρευμα φίλον.

Τὸ *χωρήσεται* ὁ μὲν Seidler διώρθωσεν εἰς *χορεύσεται*, ὁ δὲ Wecklein εἰς *ὀρχήσεται*· διὰ δὲ τῆς διορθώσεως ταύτης ἐπανορθοῦται ἡ συμφωνία τοῦ μέτρου πρὸς τὰ ἐν στίχ. 861 *πήδημα κου*...

Στ. 1245. Φοῖβός τε Φοῖβος—ἀλλ' ἄναξ γὰρ ἐστ' ἐμὸς
σιγῶ

1) Ἀνακρίβειαι καὶ ἐσφαλμέναι ἑρμηνεῖαι.

Στ. 9. θνήσκει γυναικὸς πρὸς Κλυταιμνήστρας δόλῳ·

Ἡ δοτ. *δόλῳ* λέγει ὅτι εἶναι ἠθικὴ καὶ ἐξηγεῖ *διὰ δόλου*. Δῆλον, ὅτι σημαίνει τὸ μέσον ἢ τὸν τρόπον.

Στ. 25. Ἐπεὶ δὲ καὶ τοῦτ' ἦν φόβου πολλοῦ πλέων,
μή τῳ λαθραίως τέκνα γενναίῳ τέκοι κ. τ. λ.

Τὸ *τοῦτο* δὲν ἀναφέρεται εἰς τὰ προηγούμενα «εἶδεν ἐν δόμοις οὐδ' ἥρμοζε νυμφίῳ τινὶ» ὡς δέχεται ὁ κ. Δ., ἀλλ' εἰς τὴν ἀμέσως ἑπομένην πρότασιν (26)·

Στ. 54 Ὦ νὺξ μέλαινα χρυσέων ἄστρων τροφέ.

Ὁ κ. Δ. ἐξηγεῖ: *παραγωγὲ τῶν χρυσιζόντων* (;) ἄστρων κ. τ. τ. Νομίζω ὅτι σημαίνει: ὦ μέλαινα νύξ, ἥτις *διατρέφεις* κ.τ.λ., διότι ἡ νὺξ δὲν γεννᾷ τὰ ἄστρα, ἀλλ' ἐνδείκνυται τὸ φῶς αὐτῶν.

Σ. 55. στήλη σημ. 1,19. ὁ φιλοξενούμενος (*ξεναδόκος*) ! !

Στ. 50. Ὅστις δέ μ' εἶναί φησι μῶρον εἰ λαβὼν
νέαν εἰς οἴκους παρθένον μὴ θιγγάνω,
γνώμης πονηροῖς κανόσιν ἀναμετρούμενος
τὸ σῶφρον ἴστω χαὐτὸς ἂν τοιοῦτος ὤν.

Τοὺς δύο τελευταίους στίχους ἑρμηνεύει ὡς ἑξῆς: «μαθέτω ὅτι τὴν ἐμὴν σωφροσύνην *ἀναμετρᾷ* διὰ τῶν μέτρων τῆς ἀκολάστου αὐτοῦ (γρ. αὑτοῦ) διαθέσεως καὶ ὅτι αὐτὸς μόνος (καὶ ὄχι ἄλλος τις) θὰ προσεφέρετο πρὸς τὴν Ἠλέκτραν ἀκολάστως». Πόθεν ἐξήγαγε τοσούτους λόγους δὲν δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν· ἡ ἡμετέρα ἑρμηνεία ἔχει ὡς ἑξῆς· «ὅστις δὲ λέγει ὅτι εἶμαι μωρός, ἐὰν παραλαβὼν εἰς τὸν οἶκόν μου νέαν παρθένον δὲν τὴν ἐγγίζω, ἂς μάθῃ ὅτι, ἐπειδὴ *μετρεῖ* μὲ πονηρὸν κανόνα τὴν σωφροσύνην, καὶ αὐτὸς εἶνε ἐξ ἄλλου μέρους τοιοῦτος, δηλ. μωρός».

Τὸ *καὐτὸς* ἀντιτίθεται εἰς τὸ *μέ*. Πρβλ. Δημοσθ. 4, 1 «εἰ μὲν ἤρεσκέ τί μοι τῶν ὑπὸ τούτων ῥηθέντων, ἡσυχίαν ἂν ἦγον, εἰ δὲ μή, τότ' ἂν καὐτὸς ἐπειρώμην» κ.τ.λ. Ὁ μέγας φιλόλογος Weil ἐν τῷ φυλλαδίῳ τοῦ Μαΐου (1886) τοῦ περιοδικοῦ Journal des savants ἱκανὰ εἶπε περὶ τῆς ἀντιθέσεως τοῦ *καὐτὸς* εἰς τὸ *ὑπὸ τούτων*, ἅτινα μετήνεγκον ἐν τῇ «Ἑβδομάδι» (τ. Γ', σ. 311)· νομίζω δὲ ὅτι καὶ ἐν τούτῳ τῷ χωρίῳ οὕτω πρέπει νὰ ἐκλάβωμεν τὸν *καὶ* τοῦ *καὐτός*: καὶ ἐγὼ ἐξ ἄλλου μέρους».

Στ. 82. Πυλάδη, σὲ γὰρ δὴ πρῶτον ἀνθρώπων ἐγὼ κ.τ.λ.

Ὁ ἐκδότης λέγει ὅτι ὁ *γὰρ* αἰτιολογεῖ παραλειπομένην τινὰ *πρότασιν*, ἥτις εἶνε τό: *ἀγαπητέ* (!). Ὀλίγον τις ἐὰν ἐπισκοπήσῃ τὰ ἑπόμενα, ἐννοεῖ πόσον ἀνόητον εἶνε τοῦτο· ἐννοεῖ προσέτι, ὅτι ὁ *γὰρ* αἰτιολογεῖ τὴν παραλειφθεῖσαν μὲν ἀλλ' εὐκόλως ἐκ τῶν συμφραζομένων ἐννοουμένην: *πρὸς σὲ ἀποτείνομαι.*

Στ. 103. Ἔξω τρίβου τοὐδ' ἴχνος ἀλλαξώμεθα

Ἐξηγεῖ: ἂς μεταβάλλωμεν (γρ. μεταβάλωμεν). Ἡ ἑρμηνεία εἶνε ἀνακριβὴς καὶ σκοτεινή· διότι τί σημαίνει: ἂς μεταβάλωμεν τὸ ἴχνος ἔξω κ.τ.λ.; Ἵνα μὴ περιττολογῶ παραπέμπω εἰς τὴν ἐμὴν μετάφρ. Ἑκάβης σ. 23 κ. ἑφ. σημ. ἐν στίχ. 481.

Στ. 133. Πατρῴοις ἐπὶ συμφοραῖς.

Λέγει ὅτι ἡ *ἐπὶ* δηλοῖ τὸν σκοπόν, ὅπερ ἐσφαλμένον. Ὁ Pflugk ἐν Εὐρ. Ἑκάβ. 647 ἐπὶ δορὶ καὶ φόνῳ κ.τ.λ. λέγει ὅτι ἡ πρόθεσις

σημαίνει τὸ ἀποτέλεσμα, ὅπερ οὐ πάνυ ὀρθόν. Φρονῶ, ὅτι ἡ ἐπὶ σημαίνει: *προωρισμένην διά*, ἥτις σημασία προέκυψεν ἐκ τῆς τοῦ ὅρου ἢ συμφωνίας. Πρβλ. Δημοσθ. 21,30· ἀλλὰ τοὐναντίον νόμοις ἔθεσθε πρὸ τῶν ἀδικημάτων ἐπ' ἀδήλοις μὲν τοῖς ἀδικήσουσιν» κ.τ.λ.

Στ. 135. Ἔλθοις τῶνδε πόνων ἐμοὶ
τᾷ μελέᾳ λυτήρ,
ὦ Ζεῦ Ζεῦ, πατρί θ' αἱμάτων,
οἰκτίστων ἐπίκουρος, Ἄρ-
γει κέλσαι πόδ' ἀλάταν.

Τὸ χωρίον μεταφράζει ἐν σελ. 59. 1, 2· «Εἴθε νὰ ἔλθῃς εἰς ἐμὲ τὴν δυστυχῆ νὰ μ'ἀπαλλάξῃς τῶν βασάνων *καὶ σύ*, ὦ Ζεῦ, νὰ ἔλθῃς βοηθὸς τῷ πατρὶ τιμωρῶν τὸν *ἀθλιέστατον* φόνον, φέρων εἰς τὸ Ἄργος πολυπλάνητον πόδα». Σημειοῖ δ' ἐν σελ. 58. 1. τέλ. «Ἡ Ἠλέκτρα ἐπικαλεῖται μὲν τὸν Δία ὡς τιμωρόν, ποθεῖ δὲ τὸν Ὀρέστην» κ.τ.λ. Ταῦτα πάντα εἶνε ἐσφαλμένα, διότι τὸ «ὦ Ζεῦ Ζεῦ» εἶνε ἀναφώνησις παρεντεθεῖσα ἐπὶ τὸ μεγαλοπρεπέστερον ὡς ἐν Σοφ.Οἰδ.Τυρ.1196.

Ὅστις καθ' ὑπερβολὰν
τοξεύσας ἐκράτησε τοῦ πάντ' εὐδαίμονος ὄλβου,
ὦ Ζεῦ, κατὰ μὲν φθίσας κ.τ.λ.

Καὶ τοῦτο ἄρα τὸ χωρίον, κατὰ τὴν ἑρμηνείαν τοῦ κ. Δ., θὰ ἐξηγούμεθα: ὅστις (Οἰδίπους) ἐπιτυχὼν . . . . καὶ σύ, ὦ Ζεῦ, καταστρέψας τὴν Σφίγγα!! Προσέτι ὁ Δημοσθένης λοιδορῶν τὸν λαμπρόφωνον Αἰσχίνην ἐν 19,113 λέγει: «αὐτὸς ὢν οἶμαι θαυμάσιος στρατιώτης, ὦ Ζεῦ!»

Στ. 175. Οὐκ ἐπ' ἀγλαΐαις, φίλαι,
θυμὸν οὐδ' ἐπὶ χρυσέοις
ὅρμοις ἐκπεπόταμαι.

Τὸ *ἀγλαΐαις* ἑρμηνεύει *ἡδοναῖς* ἄλλοι *ἑορταῖς*. Δὲν θεωροῦμεν ὅλως ἄλογον τὴν δευτέραν ἑρμηνείαν, διότι ὁ χορὸς προσκαλεῖ τὴν Ἠλέκτραν, ἵνα μετάσχῃ τῆς ἑορτῆς. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐννοεῖται ὅτι, ἵνα τις μετάσχῃ ἑορτῆς, ὀφείλει καὶ νὰ κοσμῆται καλῶς (ἰδὲ Ξενοφ. Οἰκον. 9, 6.) καὶ μάλιστα ἡ γυνή, ἥτις προσπαθεῖ νὰ διαφέρῃ τῶν ἄλλων, διὰ τοῦτο ἐξ ἀρχῆς ἐγὼ ἐθεώρησα τὸ *ἀγλαΐα* ἐνταῦθα ἰσοδύναμον τῷ ἡμετέρῳ: λοῦσα, πολυτέλεια. Δύναταί τις νὰ πεισθῇ περὶ τοῦ ὀρθοῦ τῆς ἐμῆς ἑρμηνείας πρῶτον μὲν ἐὰν γινώσκῃ καλῶς τὰς σημασίας τῆς λέξεως, ἃς δύναται νὰ ἴδῃ ἐν τῷ λεξικῷ τοῦ Pape, ἔπειτα δὲ ἐὰν ἀναλογισθῇ τὸ τοῦ Μουσαίου ἐν τοῖς καθ' Ἡρὼ καὶ Λέανδρον 37.

Καὶ γὰρ ἐπ' ἀγλαΐῃς ζηλήμονές εἰσι γυναῖκες.

Τέλος ἐὰν ἐντείνῃ τὴν προσοχὴν ἐπὶ τῶν διὰ τοῦ *οὐδὲ* συνδεομένων ἐννοιῶν.

Στ. 201. Οἴμοι τοῦ καταφθιμένου
τοῦ τε ζῶντος ἀλάτα.

Ἑρμηνεύει : Ἀλλοίμονον καὶ *διὰ* τὸν φονευθέντα (πατέρα μου), καὶ διὰ τὸν πολυπλάνητον *ἐὰν ζῇ* (ἀδελφόν μου). Ἀγνοοῦμεν ὑπὸ ποίου παραγόμενος ἡρμήνευσε τὸ *ζῶντος* : ἐὰν ζῇ. Τὸ *ζῶντος* ἀντιτίθεται τῷ *καταφθιμένου*· ἔπειτα ἂν ἡ Ἠλέκτρα ἀμφέβαλλε περὶ τῆς ζωῆς τοῦ Ὀρέστου ἐνταῦθα, δὲν θὰ ἔλεγε κατόπιν·

ὅς που γᾶν ἄλλαν κατέχει κ. τ. ἑ.

Στ. 224. Ὀρ. Οὐκ ἔσθ' ὅτου θίγοιμ' ἂν ἐνδικώτερον.

Τὸ *ἐνδικώτερον* ἑρμηνεύει: εὐλαβέστερον ! ! παρὰ τὴν πασιφανῆ ἔννοιάν του. Ὁ Ὀρέστης λέγει ὅτι δικαιοῦται νὰ ἅψηται τῆς Ἠλέκτρας μᾶλλον ἢ ἄλλου τινός, διότι εἶνε ἀδελφή του. Ἡ φράσις ἰσοδυναμεῖ τῇ

οὐδενὸς θίγοιμ' ἂν ἐνδικώτερον ἢ σοῦ.

Ἐν Στ. 281 ἡ Ἠλέκτρα λέγει :

θάνοιμι μητρὸς αἷμ' ἐπισφάξασ' ἐμῆς.

Ὁ κ. Δ. σημειοῖ : « Ἀδύνατον νὰ μὴ φρικιάσῃ τις ἐπὶ τῇ ἀγρίᾳ τῆς Ἠλέκτρας *ἀπολαύσει* ! » Τί ἐστιν ἐνταῦθα ἀπόλαυσις ; Ἀντὶ τοῦ φρίττειν καὶ λυπεῖσθαι ἔπρεπε μᾶλλον νὰ δώσῃ προσοχὴν εἰς τὴν φράσιν *ἐπισφάξασ' αἷμα μητρὸς ἐμῆς*, ἥτις εἶνε ἀνώμαλος καὶ ὕποπτος διαφέρουσα τῆς ἐν 92

πυρᾷ τ' ἐπέσφαξ' αἷμα μηλείου φόνου.

Στ. 288. Ὁ κατθανὼν δὲ σὸς πατὴρ τύμβου κυρεῖ ;

Ὁ κ. Δ. σημειοῖ : Τύμβος τὸ ἐπὶ τῆς τέφρας καὶ τῶν ὀστῶν ἐπικεχυμένον χῶμα. Ἀντὶ τούτων ἐδύνατο νὰ εἴπῃ, ὅτι τύμβος σημαίνει πολλάκις (ὡς ἐνταῦθα) ταφήν· νὰ ἑρμηνεύσῃ δὲ « ὁ δὲ νεκρὸς πατήρ σου ἔτυχε ταφῆς ; » καὶ νὰ παραπέμψῃ εἰς τὴν Εὐριπ. Ἑκάβ. 49 κ. ἑφ.

Τοὺς γὰρ κάτω σθένοντας ἐξῃτησάμην
τύμβου κυρῆσαι κεἰς χέρας μητρὸς πεσεῖν

Τοιαῦτα δ' ἀπαιτοῦμεν παρ' αὐτοῦ καθ' ὅτι διαβεβαιοῦται, ὅτι θὰ ἐκδώσῃ πάντα τὸν Εὐριπίδην.

Στ. 294. Ἔνεστι δ' οἶκτος ἀμαθίᾳ μὲν οὐδαμοῦ
σοφοῖσι δ' ἀνδρῶν· οὐ γὰρ οὐδ' ἀζήμιον
γνώμην ἐνεῖναι τοῖς σοφοῖς λίαν σοφήν.

Τοῦ χωρίου τούτου αὐτὸς ὁ Weil εἶπεν ὅτι δύσκολος εἶνε ἡ ἑρμηνεία. Ὁ κ. Δ. ἑρμηνεύει· «καὶ οὐδαμῶς μὲν οἱ ἀμαθεῖς αἰσθάνονται οἶκτον, ἀλλ' οἱ σοφοὶ τῶν ἀνδρῶν· διότι δὲν εἶνε ἀβλαβὲς νὰ μὴ ἔχωσιν οἱ σοφοὶ λίαν σοφὴν γνώμην» καὶ κατ. διότι μεγάλως ἡ ἀνθρωπότης θὰ ἐβλάπτετο ἐὰν παρὰ τοῖς ἀμαθέσι (γρ. πρὸς τοῖς) καὶ οἱ σοφοὶ ἦσαν ἀναίσθητοι». Τὸ πρῶτον οὐ ὁ μὲν Weil ἀποδίδωσιν ὡς ἐπιτατικὸν τῇ ἑπομένῃ ἀρνήσει, τινὲς δ' ἄλλοι (ὅπερ καὶ ὁ κ. Δ. ἐπιδοκιμάζει) εἰς τὸ *ἐνεῖναι*. Σέβομαι μὲν τὴν παρατεθεῖσαν ἔννοιαν τοῦ χωρίου, ἅτε μὴ οὖσαν ὅλως ἄτοπον, ἀλλ' ἡ ἑρμηνεία εἶνε ἀσαφὴς καὶ τοῦτο προῆλθε, διότι ὁ μέλλων νὰ ἐκδώσῃ ἅπαντα τὸν Εὐριπίδην δὲν προσέσχε τὸν νοῦν εἰς τὸ χωρίον τοῦ Ἱππολύτου στ. 117 κ. ἑφ. Ὁ θεράπων ἀποτείνεται τῇ Ἀφροδίτῃ·

Χρὴ δὲ συγγνώμην ἔχειν
εἴ τις σ' ὑφ' ἥβης σπλάγχνον ἔντονον φέρων
μάταια βάζει· μὴ δόκει τούτου κλύειν,
σοφωτέρους γὰρ χρὴ βροτῶν εἶναι θεούς.

Τὸ *σοφωτέρους* βεβαίως δὲν δύναται ἐνταῦθα νὰ ἔχῃ τὴν συνήθη σημασίαν, διότι τίς ἠρνήθη ὅτι οἱ θεοὶ εἶνε σοφώτεροι τῶν ἀνθρώπων; Ἐν τῇ μεταφράσει μου ἡρμήνευσα (σ. 16): «διότι πρέπει νὰ εἶνε οἱ θεοὶ μᾶλλον οἰκτίρμονες τῶν ἀνθρώπων». Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου παραγόμενος ἡρμήνευσα καὶ τὸ χωρίον τῆς Ἠλέκτρας ὡς ἑξῆς, «διότι δὲν εἶνε ἀβλαβὲς τὸ νὰ ἐνυπάρχῃ εἰς τοὺς σοφοὺς παραπολὺ οἰκτίρμων ψυχή». Ὁμολογουμένως τὸ χωρίον δεῖται πολλῆς προσοχῆς, διότι, ὡς καθορᾶται, ἀπὸ τῆς μιᾶς ἐννοίας περιεπέσαμεν εἰς ἄλλην ὅλως ἐναντίαν. Θεωρῶ ὅμως ὡς μᾶλλον πιθανὸν εἰς τὸ *ἀζήμιον* ὅτι πρέπει ν' ἀποδοθῇ οὐχὶ *τῇ ἀνθρωπότητι* ἀλλά: *τῷ ἔχοντι λίαν* σοφὴν γνώμην. Ὑπολείπεται ἄρα νὰ καθορισθῇ τοῦτο· ψέγει ἄρα ὁ Εὐριπίδης καὶ βλαβερὰν θεωρεῖ τὴν ὑπερβολικὴν *(λίαν)* εὐσπλαγχνίαν ἢ οὔ. Τὸ ἐν Ἱππολ. 264 κ. ἑφ.

Οὕτω τὸ λίαν ἧσσον ἐπαινῶ
τοῦ μηδὲν ἄγαν
καὶ ξυμφήσουσι σοφοί μοι

Ὀλίγον ἡμᾶς βοηθεῖ πρὸς λύσιν τοῦ προκειμένου ζητήματος.

Στ. 326. μέθῃ δὲ βρεχθεὶς τῆς ἐμῆς μητρὸς πόσις
ὁ κλεινός, ὡς λέγουσιν, ἐνθρώσκει τάφῳ
πέτροις τε λεύει μνῆμα λάινον πατρός.

Ὁ κ. Δ. σημειοῖ· *ὡς λέγουσιν* ἀναφέρεται εἰς τὸ μέθῃ βρεχθείς, καὶ ὄχι εἰς τὸ *κλεινός*, διότι οὕτω θὰ εἰρωνεύετο τὸν πατέρα αὐτῆς

(γρ. αὐτῆς) ὅπερ ἀσεβές!!! Περιττὸν θεωροῦμεν νὰ ἐλέγξωμεν τοσοῦτον πασιφανὲς ἁμάρτημα. Τίς δύναται ν' ἀπατηθῇ καὶ νὰ μὴ ἐννοήσῃ ὅτι διὰ μὲν τῶν: *τῆς ἐμῆς μητρὸς πόσις* ἐννοεῖ τὸν Αἴγισθον ἡ Ἠλέκτρα, διὰ δὲ τοῦ *πατρὸς* τὸν Ἀγαμέμνονα; Πῶς λοιπὸν εἰρωνεύεται ἡ θυγάτηρ τὸν πατέρα διὰ τοῦ κλεινὸς *ὡς λέγουσιν*.

Στ. 345. Ὦ φίλτατ' εἰς ὕποπτα μὴ μόλῃς ἐμοί.

Ταῦτα ἑρμηνεύει: μὴ μ' ἀδικήσῃς αἰσχρόν τι ὑποπτεύσας. Πᾶς ἐννοεῖ τὸ σαθρὸν τῆς ἑρμηνείας. Ὁμοίως καὶ ἡ ἐν 364—365.

συνεκκλέπτων γάμους τοὺς σούς.

=τῇ συναινέσει σου ὑπεκφεύγει τὰ ἐκ τῆς συζυγίας καθήκοντα λανθάνων τὸν Αἴγισθον, ἀμφότεροι ὑπεκφεύγετε τὴν συζυγίαν λανθάνοντες τὸν Αἴγισθον!! Μετὰ τοιαύτας ἑρμηνείας ἀσαφῆ ὀνομάζει τὴν σαφεστάτην: una nuptias tuas celat quales sint!

Στ. 369. Ἤδη γὰρ εἶδον παῖδα γενναίου πατρός.

Ἑρμηνεύει: «διότι ἀπὸ πολλοῦ πλέον χρόνου, ἀφ' ὅτου ἐνόησα τὸν κόσμον (ὡς *σύνηθες* λέγεται). Τῷ *ἤδη* ἀντὶ τοῦ *νῦν* χρῶνται οἱ σήμερον ἐξ *ἀμαθείας*. Ἂν ἤνοιγε τοῦ Passow τὸ λεξικόν, θὰ εὕρισκε: ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου συχνότατα: νῦν, ταχέως κ.τ.λ. καὶ κατωτ. ἡ ἤδη χάρις=die gegenwärtige Gunst, καὶ δὲν θὰ κατεγίνωσκεν αὐθαιρέτως τῶν ἄλλων ἀμάθιαν.

Στ. 370. τὸ μηδὲν ὄντα=τὸ νὰ ἦνε τίποτε!!

Στ. 379. Κράτιστον εἰκῇ ταῦτ' ἐᾶν ἀφειμένα.

Ἡ ἑρμηνεία τοῦ στίχου τούτου: σοφώτατον εἶνε νὰ μὴ ζητῇ τις νὰ ῥυθμίζῃ *τὴν τύχην* (!) κατὰ νόμους» εἶνε λίαν βεβιασμένη καὶ ἐλευθέρα.

Στ. 394. ὡς ἐμοὶ πένης
εἴη πρόθυμος πλουσίου μᾶλλον ξένος.

Ἑρμηνεύει: εἴθε νὰ ἐπιτυγχάνω πάντοτε ξενίας παρ' ἀνδρὸς πένητος μᾶλλον ἀλλὰ προθύμου ἢ παρὰ πλουσίου. Ἀντὶ τούτων ἐδύνατο ἁπλούστατα νὰ ἑρμηνεύσῃ· διότι προτιμῶ (εἴη ἐμοὶ μᾶλλον) νὰ φιλοξενοῦμαι ὑπὸ προθύμου πτωχοῦ ἢ ὑπὸ πλουσίου. Τὴν δ' ἄνω ἔννοιαν τῇ φράσει:

Πρὶν χωρήσω κατωτέρω καλὸν θεωρῶ νὰ δείξω σφάλματά τινα ἐλαφρότερα ἴσως τῶν παρατεθέντων.

Στ. 143. Ἰαχάν, Ἀΐδα μέλος
κάτω γᾶς ἐνέπω γόους, πάτερ, σοί.

Ἑρμηνεύει: Ὀλοφυρμούς, ᾆσμα νεκρικόν, *πρὸς τὴν γῆν* θρήνους σοι *ψάλλω*. Ἡ ἡμετέρα ἑρμηνεία ἔχει οὕτω: θρῆνον, νεκρικὸν ᾆσμα εἰς σέ, πάτερ, ὑπὸ τὴν γῆν (κείμενον) ἀπευθύνω καὶ ὀλοφυρμούς.

Στ. 225. Ἠλ.—Οὐπώποτ' εὐνῆς τῆς ἐμῆς ἔτλη θιγεῖν.
Ὀρ.—Ἄγνευμ' ἔχων τι θεῖον, ἢ σ' ἀπαξιῶν.

Τὸν δεύτερον στίχον ἑρμηνεύει: μήπως ὑπέσχετο τοῖς θεοῖς νὰ μείνῃ ἁγνός; Οὐδεὶς δς οὐκ ἐννοεῖ ὅτι ἡ μετοχὴ εἶνε αἰτιολογική· ἑρμηνευτέον ἄρα: Πότερον, ἐπειδὴ ἔχει (*τάξῃ*) (θρησκευτικὴν) ἁγνότητα ἢ ἐπειδὴ σὲ καταφρονεῖ;

Στ. 305. . . . . . ὑπὸ στέγαισί τε
οἵαισι ναίω βασιλικῶν ἐκ δωμάτων.

Ἐξηγεῖ: «ἐν ᾧ κατῴκουν εἰς βασιλικὰ δώματα». Ἡ *ἐκ*, νομίζομεν, ἰσοδυναμεῖ ἐνταῦθα τῷ ἡμετέρῳ *ὕστερον ἀπό*. Οὕτω καὶ Εὐριπίδ. Ἑκ. 55·

φεῦ!
ὦ μῆτερ ἥτις ἐκ τυραννικῶν δόμων
δούλειον ἦμαρ εἶδες κ.τ.λ.

Στ. 207. Αὐτὰ δ' ἐν χερνῆσι δόμοις
ναίω ψυχὰν τακομένα.

Αὐτά, παρατηρεῖ=μόνη ἐν χ. δ.=εἰς πτωχικὴν καλύβην. Ἐπιφέρει δὲ τὸ τοῦ Ἀριστοτ. (Πολ. 3, 4)· Χερνῆτές εἰσιν—οἱ ζῶντες ἀπὸ τῶν χειρῶν. Τότε λοιπὸν ἔδει νὰ ἑρμηνεύσῃ *ἐν χειροποιήτῳ καλύβῃ*. Τὸ *αὐτὰ* δὲ δὲν σημαίνει *μόνη*, καθότι ἡ Ἠλέκτρα συνῴκει τῷ αὐτουργῷ, ἀλλ' ἁπλῶς ἰσοδυναμεῖ τῇ προσ. ἀντων. *ἐγώ*.

Μικρὰ δέ τινα καὶ πάνυ εὐνόητα ἁμαρτήματα, οἷα τά: *ἐνέα* (σ. 75,2 καὶ ἀλλαχοῦ), *τὰν* πόλει κακά, ἀντὶ *τὰν* (στίχ. 298)· ἅμα ἤθελε χύσω (σ. 73, 1, 5. 87, 17), καταβίσε (σ. 59, 2, 10). *Δημοσθ.* (!) πρὸς Δημόνικον (54, 2, 1.) ἀντὶ Ἰσοκρ. καὶ κατωτ. Δημ. Περὶ Πρεσβ. ἀντὶ Παραπρεσβείας, παραλείπομεν ἵνα μὴ ἐνοχλῶμεν τοὺς ἀναγνώστας.

Ἐν τέλει δὲ κρίνω καλὸν νὰ ἐπισυνάψω τὰς δεούσας παρατηρήσεις εἰς τὸ ἑξῆς χωρίον.

Στ. 413 κ. ἑφ. Κέλευε δ' αὐτὸν εἰς δόμους ἀφιγμένον
ἐλθεῖν ξένων τ' εἰς δαῖτα πορσῦναί τινα

Ὁ Nauck (ἐκδ. στερ. σ. 82) ἀναφέρων τὴν διόρθωσιν τοῦ Czwalina :

κέλευε δ' αὐτὸν δαῖτα πορσῦναί τινα
ἐλθεῖν ξένων τῶνδ' εἰς δόμους ἀφιγμένων

διορθοῖ ἀντὶ *δαῖτα πορσῦναί τινα*, *δαιτὶ πορσῦναί τι*, ὅπερ δὲν ἐγένετο πρὸς κρείττονα θεραπείαν ὡς δέχεται καὶ ὁ κ. Δ., ἀλλὰ τοὐναντίον διέστρεψε τὴν ἔννοιαν δεινῶς· διότι θὰ ἐξηγήσωμεν οὕτω: παρακάλεσον δ' αὐτὸν (τὸν τροφόν, ὅστις ἔβοσκε ἄπωθεν τῆς πόλεως τὰ ποίμνια) ἀφ' οὗ προσφέρῃ τι διὰ τὸ δεῖπνον νὰ ἔλθῃ, ἐν ᾧ πρότερον θὰ ἔλθῃ καὶ ἔπειτα θὰ προσφέρῃ. Ἡ διόρθωσις τοῦ Czwalina ἔχει πολλὰ τἀνώμαλα. Ποῦ θ' ἀναφέρωμεν τὸ *τινά*; εἰς τὸ δαῖτα; Ἀλλ' εἶνε ἄτοπον· ἀλλὰ πόθεν ἐξαρτᾶται τὸ *δαῖτα*; Πότερον τῶν ἀσυνδέτων ἀπαρεμφάτων ἀποδίδοται τῷ κέλευε; Ἐν γένει πολλαὶ ἐγείρονται δυσκολίαι διὰ τῆς τοιαύτης διορθώσεως. Νομίζομεν ὅτι τοῦ Weil ἡ διόρθωσις εἶνε πάνυ λογική· οὐχ ἧττον ὅμως καὶ τῶν χειρογράφων ἡ γραφὴ δὲν εἶνε ἄτοπος· τοὐλάχιστον κατ' ἐμὲ ἓν ἐγείρεται ζήτημα, τόδε: Ποίους *δόμους* ἐννοεῖ· ἀλλὰ νοουμένου ὅτι ὁ γέρων εἶχέ τινα καλύβην, πασιφανοῦς δ' ὄντος ὅτι καὶ τὰς καλύβας ὁ ποιητὴς καλεῖ δόμους (74 καὶ ἀλλαχοῦ), δυνάμεθα κάλλιστα νὰ ἑρμηνεύσωμεν: Παρακάλεσον δ' αὐτὸν ἀφοῦ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν οἶκόν του νὰ ἔλθῃ ἐδῶ καὶ νὰ προσφέρῃ τι διὰ τὸ δεῖπνον τῶν ξένων. ad convivium aliqua praebere. Οὕτω δὲ δείκνυται ὅλως ἄχρηστος ἡ διόρθωσις τοῦ Czwalina, ἣν ἐδέξατο ὁ κ. Δ. Μὴ λησμονῶμεν δέ (ὅπερ καὶ ὁ κ. Δ. παρέλιπεν), ὅτι ὁ Musgrave ἔγραψεν ἀντὶ *ἀφιγμένων ἀφιγμένος*, δηλ. ἀφ' οὗ ὑπάγῃ εἰς τὴν καλύβην του κ.τ.λ. ἀλλὰ τούτῳ πολλαὶ ἐπακολουθοῦσιν ἀπορίαι. Ἐν ἑπομένῃ ἡμῶν διατριβῇ θὰ δείξωμεν ἐν ὀλίγοις καὶ τὸ ἀνωφελὲς τοῦ ἔργου.

Γεώργιος Μ. Σακόρραφος.

ΤΑ ΑΡΧΕΙΑ

ΤΟΥ ΓΑΛΛΙΚΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΤΩΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ

Ἐν πᾶσι τοῖς εὐνοουμένοις Κράτεσιν ὑπάρχουσι διερρυθμισμένα συστηματικῶς τὰ τῶν Ἀρχείων. Καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Τουρκίᾳ ὑφίσταται λειτουργοῦν ἀπὸ τεσσάρων αἰώνων τὸ ἀρχεῖον *Βιργκιοῦ Ἐμανετί*, ὅπερ ἐν ἀρχῇ ἐκαλεῖτο *Δεβτέρι Χακανί*, καὶ ὅπερ περιέχει τὰ

παντοειδῆ εἰς τὴν ἀκίνητον ἰδιοκτησίαν ἀφορῶντα ἔγγραφα. Παρ' ἡμῖν τὰ τῶν ἀρχείων ἔχουσι λίαν ἀμελῶς, καίτοι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐγγράφων, ἅτινα περιλαμβάνουσιν ἢ ἔδει νὰ περιλαμβάνωσι, δὲν εἶνε κολοσσιαῖος, ἕνεκα τοῦ βραχέος διαστήματος, καθ' ὃ βιοῦμεν ὡς αὐτόνομον Κράτος.

Ἐκ τῶν ἀξιολογωτέρων Ἀρχείων τοῦ Κόσμου καὶ ἴσως τὰ ἀξιολογώτατα, τυγχάνουσι τὰ Ἀρχεῖα τοῦ Γαλλικοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργείου. Ἐπισκεφθέντες αὐτὰ ὑπὸ τὴν φιλόφρονα ὁδηγίαν τοῦ Διευθυντοῦ κ. Girard de Rialle καὶ τοῦ Ὑποδιευθυντοῦ κ. Kaulek, ἐλάβομεν παρὰ τῶν ἐγκρίτων τούτων ὑπαλλήλων πάσας τὰς ἐνδιαφερούσας εἰδήσεις.

Τὰ Ἀρχεῖα ταῦτα περιλαμβάνουσιν ἔγγραφά τινα χρονολογούμενα ἀπὸ τοῦ Μεσαιῶνος· ἀλλ' ἡ συστηματικὴ καὶ ἀδιάλειπτος σειρὰ τῶν ἐν αὐτοῖς ἐγγράφων ἄρχεται μόνον ἀπὸ τοῦ ἔτους 1660. Τὰ πρὸ τῆς χρονολογίας ταύτης ἐν τοῖς Ἀρχείοις σῳζόμενα ἔγγραφα περιῆλθον αὐτοῖς τμηματικῶς, διὰ μεταγενεστέρων ἀποκτήσεων. Οὕτω τὰ ἔγγραφα τοῦ Μαζαρίνου καὶ Richelieu περιῆλθον εἰς τὰ ῥηθέντα Ἀρχεῖα μόνον κατὰ τὸν ΙΗ' αἰῶνα, τοῦθ' ὅπερ ἐπέτρεψεν ὅπως καταστῇ σχεδὸν πλήρης ἡ σειρὰ τῆς *Πολιτικῆς ἀλληλογραφίας* ἀπὸ τοῦ 1624. Ἄλλως πρὸ τῆς ἐν Οὐεστφαλίᾳ Συνθήκης, ὅτε τὰ τῆς διπλωματικῆς ὑπηρεσίας διετέλουν καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην πάντη ἀκανόνιστα, οἱ Ὑπουργοὶ καὶ ἔκτακτοι ἀπεσταλμένοι ἐθεώρουν ὅτι ἡ ἀλληλογραφία, ἣν διήμειβον περὶ τῶν δημοσίων πραγμάτων, ἦτο κτῆμα αὐτῶν καὶ συνήθως ἐκράτουν αὐτὴν παρ' ἑαυτοῖς, μὴ κατατιθέντες εἰς τὰ δημόσια Ἀρχεῖα.

Ἀπαρτίζουσι δὲ τὰ ἐν λόγῳ Ἀρχεῖα περὶ τὰς 30 χιλιάδας χρυσοδεμένων τευχῶν, εἰς σχῆμα 4ον, τοῦθ' ὅπερ παρέχει αὐτοῖς τὴν ὄψιν βιβλιοθήκης χειρογράφων. Τὰ πρὸ τῆς Γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως δεδεμένα τεύχη ἔφερον ἔξωθεν τὰ Βασιλικὰ σήματα τοῦ Κράτους, ἅπερ ὅμως, μετ' αὐτήν, ἐκαλύφθησαν διὰ τεμαχίου δέρματος σῳζομένου εἰσέτι ἐπί τινων τευχῶν. Ἀπὸ τῶν πλείστων ὅμως ἀφῃρέθη τὸ κάλυμμα τοῦτο μετὰ τὴν Παλινόρθωσιν, φαίνονται δὲ τὰ ἴχνη τῶν τοιούτων μεταβολῶν.

Διαιροῦνται δὲ τὰ ἐν τοῖς Ἀρχείοις ἔγγραφα εἰς συναγωγάς, ὧν ἑκάστη περιλαμβάνει τὰ εἰς ἕκαστον ξένον Κράτος ἀναγόμενα. Ἑκάστη συναγωγὴ ὑποδιαιρεῖται εἰς τρία τμήματα, ἤτοι α') Mémoires et Documents, β') Correspondance politique καὶ γ') Correspondance consulaire.

Ἡ παρὰ τῷ Ὑπουργείῳ τῶν Ἐξωτερικῶν *ἐπὶ τῶν Διπλωματικῶν Ἀρχείων Ἐπιτροπή*, ἥτις συνέστη τῷ 1874 καὶ ἀναδιωργανώθη διὰ τοῦ Προεδρικοῦ Διατάγματος τῆς 7 Φεβρουαρίου 1880 καὶ ἥτις σύγκειται ἐκ προσώπων διακεκριμένων ἐπὶ ἱστορικῇ καὶ διπλωματικῇ μαθήσει, καταγίνεται εἰς τὴν ἀνερεύνησιν καὶ κατ' ἐκλογὴν δημοσίευσιν τῶν ἐγγράφων καὶ εἰς τὴν σύνταξιν καὶ δημοσίευσιν Καταλόγου εἰς χρῆσιν τῶν λογίων, τῶν ἐπιθυμούντων ν' ἀντλήσωσιν ἐκ τοῦ πολυτίμου ἐκείνου Ταμείου. Μέχρι τοῦδε ἡ Ἐπιτροπὴ αὕτη ἐδημοσίευσε 12 τόμους.

Ἡ αὐτὴ ἐπιτροπή, συνερχομένη κατὰ μῆνα, ἀποφαίνεται περὶ τῆς ἀποδοχῆς τῶν αἰτήσεων τῶν ἰδιωτῶν τῶν δι' ἀναφορᾶς αἰτησαμένων παρὰ τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν τὴν ἄδειαν ὅπως μελετήσωσιν ἔγγραφα σχετικὰ πρὸς ἀντικείμενον, ὅπερ πρέπει νὰ ὁρίζωσιν ἐκ τῶν προτέρων.

Εἰς τὰ Ἀρχεῖα ταῦτα παραδίδονται κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἔτους πάντα τὰ ἔγγραφα τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν· διότι ἕκαστον τῶν Τμημάτων τοῦ ῥηθέντος Ὑπουργείου τηρεῖ παρ' ἑαυτῷ προσωρινὸν Ἀρχεῖον περιλαμβάνον τὰ ἔγγραφα τὰ ἀναγόμενα εἰς τὴν τρέχουσαν ἀλληλογραφίαν. Παραδιδόμενα δέ, ταξινομοῦνται ὁριστικῶς καὶ βιβλιοδετοῦνται καὶ κατατίθενται ἐν τῷ ἰδίῳ χώρῳ.

Ἐν αἰθούσῃ ἰδίᾳ φυλάσσονται τὰ πρωτότυπα τῶν μετὰ τῶν ξένων Κρατῶν Συνθηκῶν.

Ἐλπίσωμεν ὅτι τὰ ἀνωτέρω θὰ συντελέσωσιν ἴσως κατά τι εἰς τὴν κατάληψιν τῆς ἀνάγκης ὅπως ὅσον ἔνεστι τάχιον βελτιωθῶσι καὶ τὰ τῶν παρ' ἡμῖν Ἀρχείων. Τὰ Ἀρχεῖα εἶνε ἡ ἐπίσημος ἱστορία τοῦ Ἔθνους.

Ἐν Παρισίοις, τῇ 18/30 Ἰουλίου 1889.

Στ. Ἀ. Ἀντωνόπουλος.

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΤΟΥ ΙΒ' ΤΟΜΟΥ ΤΟΥ «ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ»

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ, ΠΟΛΙΤΕΙΑΚΑ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Λογοδοσία περὶ τῶν ἐν τῷ Συλλόγῳ γενομένων κατὰ τὰ ἔτη Κ', ΚΑ', ΚΒ' καὶ ΚΓ' ὑπὸ τοῦ προέδρου κ. *Σίμου Κ. Μπαλάνου* σελ. 153.

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΣΥΝΤΑΚΤΩΝ

ΤΟΥ ΙΒ' ΤΟΜΟΥ ΤΟΥ «ΠΑΡΝΑΣΣΟΥ»

Ἐπαμεινώνδας Ἀλεξάκης, Στ. Δ. Ἀντωνόπουλος, Μ. Α. Βάϊερ, Ἰωακεὶμ Βαλαβάνης, Θεόδ. Α. Βελλιανίτης, Π. Γ. Ζερλέντης, Δημ. Ε. Ἠλιόπουλος, Ν. Καζάζης, Λεωνίδας Π. Κανελλόπουλος, Ἀ. Διομήδης Κυριακός, Ν. Γ. Μαντζαβῖνος, Φρ. Δὲ-Μέντος, Σ. Κ. Μπαλᾶνος, Κ. Ἀ. Παλαιολόγος, Θ. Η. Πανουργιᾶς, Θ. Παπαδημητρακόπουλος, Ν. Πετρῆς, Ἀθ. Πετρίδης, Θεμ. Πολυκράτης, Ἰωάννης Σακκελίων, Γεώργ. Μ. Σακόρραφος, Ἰ. Β. Τέλφυς, Ἰ. Δ. Τζέτζης, Ἀ. Κ. Χούμης.

Παροράματα

Σελ. 456, στίχ. 18 ἀντὶ *τόαρ* γράφε *Γόαρ*.
» » » 32 » *Εὐλογίου* » *Εὐχολογίου*.

Ἐκ τυπογραφικῆς παραβλεψίας παρελείφθη τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως Ἀλεξάνδρου Δουμᾶ (υἱοῦ) τοῦ δράματος «ἡ σύζυγος τοῦ Κλαυδίου», ὅπερ ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ προηγουμένῳ φυλλαδίῳ τοῦ «Παρνασσοῦ» κατὰ μετάφρασιν τοῦ κ. Λεωνίδου Κανελλοπούλου.

Αἰτήσεις συνδρομητῶν μὲν ἀπευθύνονται *πρὸς τὸν ἐκδότην τοῦ περιοδικοῦ* κ. **Ἀλέξανδρον Παπαγεωργίου** (ἐν ὁδῷ Ὀφθαλμιατρείου, παρὰ τὸν ναὸν Ἁγίου Γεωργίου), πληροφοριῶν δὲ καὶ καταχωρίσεως διατριβῶν πρὸς τὸν κ. **Π. Ι. Φέρμπον** καθηγητήν, μέλος τῆς ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπιτροπείας (ἐν τῷ καταστήματι τοῦ Συλλόγου ὁδὸς Νομισματοκοπίου ἀριθ. 4).

ΤΙΜΗ ΣΥΝΔΡΟΜΗΣ ΠΛΗΡΩΤΕΑ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Ἐν Ἑλλάδι δραχμαὶ νέαι **12**
Ἐν τῇ Ἀλλοδαπῇ φράγκα χρυσᾶ **15**

Ἔξω τῶν Ἀθηνῶν εἰς οὐδένʼ ἀποστέλλεται ὁ **Παρνασσὸς** ἐὰν μὴ προαποσταλῇ ἡ συνδρομή.

Αἱ συνδρομαὶ τῶν ἐπαρχιῶν γίνονται δεκταὶ εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια τῆς Ἐθνικῆς καὶ τῆς Ἰονικῆς Τραπέζης. Αἱ δʼ ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς εἰς τραπεζικὰ γραμμάτια Γαλλικά.

ΓΝΩΣΤΟΠΟΙΗΣΙΣ

Μετὰ τοῦ παρόντος τεύχους κλείει τὸ ΙΒ΄ ἔτος τοῦ περιοδικοῦ τοῦ Συλλόγου. Τοῦ λοιποῦ τὴν ἔκδοσιν τοῦ περιοδικοῦ θέλει ἀναλάβει αὐτὸς ὁ Σύλλογος, τὸ δὲ α΄ τεῦχος τοῦ ΙΓ΄ ἔτους θέλει ἐκδοθῇ τὴν α΄ Ἰανουαρίου, ἐπιφερομένων βελτιώσεων καὶ προσθηκῶν αἵτινες ἐγκαίρως θέλουσι γίνει γνωσταὶ τοῖς κκ. συνδρομηταῖς καὶ τῷ καθ' ἡμᾶς δημοσίῳ.

